T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

CERRÂH ÖMER LUTFÎ DİVANI (İNCELEME-METİN)

İBRAHİM HALİL CERGİBOZAN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

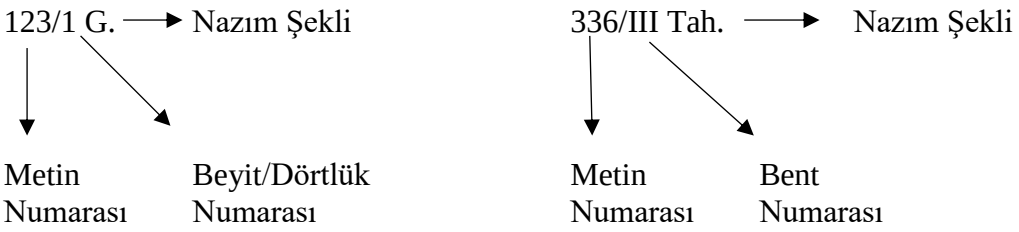
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURGÜL SUCU KÖROĞLU

KONYA-2023

ÖN SÖZ

Klasik Türk şiiri, başlangıcından itibaren altı yüz yılı aşkın birikimiyle büyük şahsiyetler ve eserler vücuda getiren bir imparatorluk şiiriydi. Belirli kural ve kaideleri ile kendi edebî geleneğini oluşturan klasik Türk şiiri, yetiştirdiği şairleri ile öteden beri geleneğin belirlediği bu kural ve kaidelerin dışına taşmamaya gayret gösteren bir yapı arz etmekteydi. Toplumda ve şiirde görülen özellikle batı eksenli değişim, klasik şiirin gelenekçi ve değişmez kabul edilen kalıplarını zorlamış; hatta içten içe çözülmeye götürerek asırlardan beri var olan gelenekçi yapısını kimi zaman sarsacak kimi zaman da büsbütün değiştirecek bir arayışa sevk etmiştir. Bu arayışlar neticesinde daha önce yer verilmemiş birtakım konular, düşünceler ve hayaller şiirde yer etmeye başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Cerrâh Ömer Lutfî; edebî geleneğin çözüldüğü bir devirde klasik Türk şiiri geleneğinin bir temsilcisi olmaktan ziyade takipçisi olan bir şairi temsil etmektedir.

Tek nüshasına Ankara Milli Kütüphanede rastladığımız yazma eser, 06 Yz B 967 numarada kayıtlıdır. "Cerrâh Ömer Lutfî Divanı (İnceleme-Metin)" adını taşıyan bu çalışma, giriş bölümünün ardından üç ana bölümden oluşmuştur. Çalışmamıza konu olan mezkûr divan tertirpsiz (gayr-ı mürettep) olduğu için inceleme kısmında divan metninden manzumelere yaptığımız atıflarda şu metodu kullandık:

Başta metin numarası, sonrasında ise beyit veya bent numarası verildi. Beyitlerle ve dörtlüklerle kurulu nazım şekillerinde beyit ve dörtlük numaraları Latin rakamları ile, bentlerle kurulu nazım şekillerinde ise bent numaraları Romen rakamları ile gösterildi. Metin numarası verilen manzumenin nazım şekli ise sona yazıldı. Çalışmada alt başlıklar peygamberler başlığı dışında alfabetik olarak sıralandı. Peygamberler ise alt başlıklarda kronolojik olarak sıralandı.

Giriş bölümünde, klasik Türk edebiyatına ve divan geleneğine yer verildi. Ardından 19. yüzyıl Türk edebiyatına dair genel bilgiler aktarıldı.

Birinci bölümde kaynaklarda hayatı hakkında detaylı bir bilgi edinemediğimiz şairin, çalışma konumuz olan divanından ve Ümit Burnu Seyahatnamesi adlı eserinden hareketle hayatına dair elde ettiğimiz bilgiler aktarıldı. Cerrâh Ömer Lutfî'nin hayatı, edebî kişiliği, Lutfî mahlaslı diğer şairler ve şiirlerinde sıklıkla işlediği gurbet hâli bu bölümde ele alındı. Edebî kişiliği ana hatlarıyla ele alınıp edebî kişiliğini teşkil eden *"Şiirleriyle İlgili Bazı Hususlar, Mazmunlar, 'Adem/Yokluk Anlayışı, Şair Çevresi, Gemi-Deniz-Sahil Hayali, Dedim-Dedi (Müraca'a Üslûbu), Tarak-Saç Hayali, Teknolojinin Şiire Yansıması: Telgraf* ve *Başkası Ağzından Konuşma* gibi konular alt başlıklar hâlinde detaylı olarak sunuldu. Lutfî'nin yaşadığı devir ile ilgili birtakım meseleler, *Yaşadığı Dönem ile İlgili Hususiyetler* başlığı altında ele alındı. Klasik şiir geleneğini sürdürme gayreti, devir ve toplum eleştirisi, müşterek şiirleri, tarih manzumeleri, mesnevide denediği farklı bir tarzı ve kasidelerine genel bakışı ile ele aldığı rüya motifi yine alt başlıklarda detayları ile verildi.

İkinci bölümde Cerrâh Ömer Lutfî Divanı, şekil ve muhteva olmak üzere temelde iki yönden teferruatlı bir biçimde tahlile dayalı olarak incelendi. Nazım şekilleri, nazım türleri, vezin ile ilgili hususiyetler, kafiye ve redif, ahenk unsurları, dil ve üslûp ile ilgili hususiyetler, muhteva özellikleri, dinî ve tasavvufî unsurlar, şahıslar, eser adları, kavimler, ülke ve şehirler, masal unsurları, sosyal hayat, âdetler ve gelenekler, tipler, tabiat, söz varlığı gibi konular ana başlıklara ayrılarak konuların detayları verildi.

Üçüncü bölümde elimizde bulunan mezkûr divanın nüsha tanıtımı yapıldı, metnin kurulmasında izlenen yol hakkında bilgiler verildi ve çeviri yazı alfabesinden sonra da Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nın çeviri yazılı metni sunuldu. Çalışmanın sonuna ayrıca özel adlar dizini eklendi.

Bu çalışmayı hazırlamada ilmî birikimiyle beni yönlendiren, düzelten ve her konuda desteğini eksik etmeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU'na, çalışmayı titizlikle inceleyip düzelten kıymetli hocam Prof. Dr. Semra TUNÇ'a, akademik hayata beni yönlendiren ve teşvik eden kıymetli hocam Prof. Dr.

Kaplan ÜSTÜNER'e, yüksek lisans ve doktora öğrenimim boyunca beni yetiştiren kıymetli hocalarıma, çalışmayı hazırlamada her türlü yardımlarını gördüğüm çok değerli Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni Tufan KAYA'ya ve Dr. Fatih BAĞMANCI'ya, değerli dostum İsmail BULUT'a, beni büyüten ve destekleyen anne ve babama en kalbî teşekkürlerimi sunarım.

KONYA 2023 İbrahim Halil CERGİBOZAN

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	İbrahim Halil CERGİBOZAN
Numarası	174101001003
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/ Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Doktora ■
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
Tezin Adı	Cerrâh Ömer Lutfî Divanı (İnceleme-Metin)

ÖZET

Bu çalışma, Cerrâh Ömer Lutfî ve onun divanı üzerine yapılan tahlilî bir çalışmadır. Çalışmamıza konu olan eser, Ankara Milli Kütüphanede 06 Yz B 967 numarada kayıtlı, 19. asrın ikinci yarısı ile 20. asrın ilk çeyreğinde yaşayan ve hayatı hakkında yeteri kadar bilgi bulunmayan Cerrâh Ömer Lutfî'ye ait gayr-ı mürettep bir divandır. Ömer Lutfî, Ebubekir Efendi ile Ümit Burnu'nda yaşayan Müslümanların talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda Güney Afrika'ya (Ümit Burnu) gönderilmiştir.

Kaynaklarda hayatı hakkında şimdilik bir bilgi edinemediğimiz Cerrâh Ömer Lutfî'nin hayatı, divanındaki şiirlerinden ve Ümit Burnu Seyahatnamesi adlı eserinden yapılan tespitlerle ortaya konuldu. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı (İnceleme-Metin) adlı bu çalışma, üç ana bölümden oluşmuştur.

Divanda 232 gazel, 11 kaside, 37 mesnevi, 24 kıt'a, 10 nazm, 31 müfred, 1 terci-i bend, 4 murabba, 7 muhammes, 16 tahmis, 32 müseddes, 2 tesdis, 1 muaşşer, 8 koşma, 2 destan, 1, taştir, 1 bend olmak üzere 420 manzume bulunmaktadır. Daha çok 18. asırda rağbet gören müşterek şiirler ve tarih manzumeleri Lutfî Divanı'nda da yoğunluktadır. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı, nazım şekilleri dışında nazım türleri bakımından da çeşitlilik arz etmektedir. Muamma ve lügazlar Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda ön plana çıkan nazım türleridir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Cerrâh Ömer Lutfî, Divan, Ümit Burnu

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	İbrahim Halil CERGİBOZAN
Numarası	174101001003
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/ Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Doktora ■
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU KÖROĞLU
Tezin İngilizce Adı	Cerrâh Ömer Lutfi's Divan (Examination-Text)

ABSTRACT

This study is an analytical study on Cerrâh Ömer Lutfi and his divan. The work subject to our study is a non-arranged divan registered in Ankara National Library with number 06 Yz B 967 and belongs to Cerrâh Ömer Lutfi, who lived in the second half of the 19th century and first quarter of the 20th century and about whose life there is no sufficient information. Ömer Lutfi was dispatched to South Africa (Cape of Good Hope) along with Ebubekir Efendi in line with the demands and needs of the Muslim people living in the Cape of Good Hope.

The life of Cerrâh Ömer Lutfî, whose life we can not obtain information about in the sources for now, has been revealed with the information obtained from his poems in his divan and his work called Cape of Good Hope Travel Book. This study, named Cerrâh Ömer Lutfî's Divan (Examination-Text), consists of three main parts.

Divan contains a total of 420 manzumahs with 232 ghazals, 11 qasidas, 37 mathnawis, 24 kıt'as, 10 nazms, 31 mufrads, 1 terci-i bends, 4 murabbas, 7 muhammases, 16 tahmises, 32 musaddases, 2 tesdises, 1 muassar, 8 qoshmas, 2 eposes, 1 tashtır, and 1 bend. Collaborative poems and history manzumahs, which found more favor in the 18th century, are also high in number in Lutfi's Divan. Cerrâh Ömer Lutfi's Divan offers variety in terms of not only verse forms but also verse types. Muammas and lugazs are the verse types standing out in Cerrâh Omer Lutfi's Divan.

Keywords: Classical Turk Literature, Cerrâh Ömer Lutfî, Divan, Cape of Good Hope

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ I
ÖZET IV
ABSTRACT V
KISALTMALAR XXI
TABLOLAR LİSTESİ XXII
GİRİŞ 1
19. Yüzyıl Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış 3
BİRİNCİ BÖLÜM 5
CERRÂH ÖMER LUTFÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ 5
1.1. Şairin Hayatı 6
1.1.1. Lutfî Mahlaslı Diğer Şairler 21
1.1.1.1. Lutfî (Tokatlı/öl. 874/1469-900/1495) 21
1.1.1.2. Lutfî Paşa (öl. 950/1543) 21
1.1.1.3. Lutfî (Kırımlı öl. 1078/1667) 22
1.1.1.4. Lutfî (Hoca-zâde öl. 1110/ 1699) 22
1.1.1.5. Lutfî (Kırımlı öl. 1115/1704- 1113/ 1703) 22
1.1.1.6. Lutfî (öl. 1119/1707) 22
1.1.1.7. Lutfî (öl. 1130/ 1718) 22
1.1.1.8. Lutfî (öl. 1150/ 1737) 23
1.1.1.9. Lutfî (öl. 1195/ 1781) 23
1.1.1.10. Lutfî (öl. ?) 23
1.1.1.11. Lutfî (öl. 1252/ 1837) 23
1.1.1.12. Lutfî (öl. 1261/ 1845) 23
1.1.1.13. Lutfî (öl. 1263/ 1847) 23
1.1.1.14. Lutfî (öl. XIX. Asrın İkinci Yarısı) 24
1.1.1.15. Lutfî-i Acem (öl. ?) 24
1.1.1.16. Lutfî (öl. ?) 24
1.1.1.17. Lutfî (öl. ?) 24
1.1.1.18. Tekirdağlı Lutfî (öl. ?) 24
1.1.2. Lutfî'nin Şiirlerinde Gurbet 24
1.2. Edebî Kişiliği 26
1.2.1. Kendi Şiirini Değerlendirişi 26
1.2.2. Şiirleriyle İlgili Bazı Hususlar 29
1.2.2.1. 'Adem/Yokluk Anlayışı 32

1.2.2.2. Başkası Ağzından Konuşma 36
1.2.2.3. Dedim-Dedi (Müraca'a) Üslûbu 38
1.2.2.4. Gemi, Deniz, Sahil Hayali 39
1.2.2.5. Mazmunlar 40
1.2.2.6. Tarak-Saç Hayali 44
1.2.2.7. Teknolojinin Şiire Yansıması: Telgraf 46
1.2.3. Lutfî'nin Şair Çevresi 46
1.3. Yaşadığı Dönem İle İlgili Hususiyetler 47
1.3.1. Klasik Türk Şiiri Anlayışını Sürdürmeye Çalışan Bir Şair 47
1.3.3.1. Devir ve Toplum Eleştirisi 52
1.3.3.2. Müşterek Şiirler 53
1.3.3.3. Tarih Manzumeleri 59
1.3.3.3.1. Söyleniş Biçimi Bakımından Tarihler 65
1.3.3.3.1.1. Lafzen (Sözle) Söylenilen Tarihler 65
1.3.3.3.1.2. Manen (Anlamca) Söylenilen Tarihler 65
a) Tam Tarihler 65
b) Ta'miyeli Tarihler 67
c) Noktalı Harflerle (Mu'cem) Tarihler 68
ç) Noktasız Harflerle (Mühmel) Tarihler 69
d) Hem Noktalı (Mu'cem) Hem Noktasız (Mühmel) Tarihler 70
1.3.3.3.1.3. Lafzen (Sözle) ve Manen (Anlamca) Düşürülen Tarihler 70
1.3.3.3.1.4. Vefk (Satranç) Usûlü Düşürülen Tarihler 70
1.3.3.4. Mesnevide Farklı Bir Tarz 70
1.3.3.5. Kasidelere Genel Bir Bakış ve Rüya Motifi 71
İKİNCİ BÖLÜM 75
CERRÂH ÖMER LUTFÎ DİVANI'NIN İNCELENMESİ 75
2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 76
2.1.1. NAZIM ŞEKİLLERİ 76
2.1.1.1. Aruz ile Yazılanlar 76
2.1.1.1.1. Gazeller 76
2.1.1.1.2. Kasideler 85
2.1.1.1.3. Tercî'-i Bend 89
2.1.1.1.4. Mu'aşşer 89
2.1.1.1.5. Kıt'alar 89

2.1.1.1.6. Nazmlar 89
2.1.1.1.7. Müfredler 90
2.1.1.1.8. Mesneviler 90
2.1.1.1.9. Musammatlar 93
2.1.1.1.9.1. Murabbalar 93
2.1.1.1.9.2. Muhammes ve Tahmisler 94
2.1.1.1.9.3. Müseddes ve Tesdis 94
2.1.1.2. Hece ile Yazılanlar 96
2.1.1.2.1. Koşmalar 96
2.1.1.2.2. Destanlar 96
2.1.2. NAZIM TÜRLERİ 97
2.1.2.1. Cülûsiye 97
2.1.2.2. Kahvenâmeler 97
2.1.2.3. Kısas-ı Enbiyâ 99
2.1.2.4. Lügazlar 100
2.1.2.5. Manzum Mektuplar 100
2.1.2.6. Mersiyeler 104
2.1.2.7. Methiyeler 104
2.1.2.8. Muammalar 105
2.1.2.9. Münâcâtlar 106
2.1.2.10. Na'tlar 106
2.1.2.11. Nasihatnâmeler (Pendnâmeler) 106
2.1.2.12. Tebriknâmeler 109
2.1.3. VEZİN İLE İLGİLİ HUSUSİYETLER 109
2.1.3.1. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Kullanılan Aruz Kalıpları 109
2.1.3.2. Cerrâh Ömer Lutfî'nin Vezin Anlayışı 112
2.1.3.3. Cerrâh Ömer Lutfî'nin Aruzla İlgili Tasarrufları 114
2.1.3.3.1. Zihaf 114
2.1.3.3.2. İmâle 115
2.1.3.3.3. Med (İmâle-i memdûd) 116
2.1.3.3.4. Vasl (Ulama) 118
2.1.3.3.4.1. Vasl-ı H 119
2.1.3.3.5. Kasr, Tahfif 121
2.1.3.3.6. Teşdîd 121
2.1.3.3.7. Tahrîk 122

2.1.3.3.8 Tebdîl 125
2.1.3.3.9. Tenkîs 126
2.1.3.3.10. Teskîn 128
2.1.3.4. Vezin İle İlgili Aksaklıklar 129
2.1.3.4.1. Vezinde Eksiklikler 129
2.1.3.4.2. Vezinde Fazlalıklar 138
2.1.4. KAFİYE VE REDİF 141
2.1.4.1. Harf Sırasına Göre Kullanılan Kafiyeler ve Redifler 141
2.1.5. AHENK UNSURLARI 148
2.1.5.1. Vezin 148
2.1.5.2. Kafiye ve Redif 148
2.1.5.2.1. Mısra İçi Kafiye 148
2.1.5.2.2. Beyit İçi Kafiye 149
2.1.5.3. Ahenk ile İlgili Sanatlar 150
2.1.5.3.1. Cinâs 150
2.1.5.3.2. İştikak 150
2.1.5.3.3. Tarsî 151
2.1.5.4. Ses Tekrarları 152
2.1.5.4.1. Aliterasyon 152
2.1.5.4.2. Asonans 153
2.1.5.6. Söz Tekrarları 154
2.1.5.6.1. Çeşitli Edatlarla ve Bağlaçlarla Yapılan Tekrarlar 154
2.1.5.6.2. Birli Söz Tekrarları 154
2.1.5.6.2.1. Mısrada Birli Söz Tekrarları 155
2.1.5.6.2.2. Mısrada İkili Söz Tekrarları 155
2.1.5.6.2.3. Beyitte Birli Söz Tekrarları 156
2.1.5.6.2.3. Beyitte İkili Söz Tekrarları 156
2.1.5.6.2.4. Mısrada Üçlü Söz Tekrarları 157
2.1.5.6.2.5. Mısrada Dörtlü Söz Tekrarları 157
2.1.5.7. Paralellik 157
2.1.5.7.1. Mısrada Paralellik 157
2.1.5.7.2. Beyitte Paralellik 158
2.1.5.7.3. Şiirde Paralellik 159
2.1.6. DİL VE ÜSLÛP İLE İLGİLİ HUSUSİYETLER 159

2.1.6.1. Yazımda İkilik 159
2.1.6.2. Noktalama İşaretleri 160
2.1.6.3. Arkaik Kelimeler 161
2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 165
2.2.1. DİNÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR 165
2.2.1.1. Dinî Unsurlar 165
2.2.1.1.1. Allah 165
2.2.1.1.2. Peygamberler 172
2.2.1.1.2.1. Hz. Âdem 172
2.2.1.1.2.2. Hz. Şît 174
2.2.1.1.2.3. Hz. İdris 174
2.2.1.1.2.4. Hz. Nûh 175
2.2.1.1.2.5. Hz. Salih 176
2.2.1.1.2.6. Hz. İbrahim 177
2.2.1.1.2.7. Hz. İsmail-Hz. İshak 178
2.2.1.1.2.8. Hz. Lût-Hz. Zekeriyya 179
2.2.1.1.2.9. Hz. Ya'kûb 180
2.2.1.1.2.10. Hz. Yusuf 181
2.2.1.1.2.11. Hz. Musa 185
2.2.1.1.2.12. Hz. Harun 188
2.2.1.1.2.13. Hz. Yunus 188
2.2.1.1.2.14. Hz. Davud 189
2.2.1.1.2.15. Hz. Süleyman 190
2.2.1.1.2.16. Hz. Hûd 192
2.2.1.1.2.17. Hz. Yahyâ 192
2.2.1.1.2.18. Hz. İsa 193
2.2.1.1.2.19. Hz. Muhammed (S.A.V) 194
2.2.1.1.3. Âyet ve Hadisler 196
2.2.1.1.3.1. Âyetler 196
2.2.1.1.3.2. Hadisler 205
2.2.1.1.4. Melekler 207
2.2.1.1.4.1. Cebrâil 207
2.2.1.1.4.2. Harut ve Marut 209

2.2.1.1.4.3. İsrafil 210
2.2.1.1.4.4. Rıdvan 211
2.2.1.1.5. Dört Halife ve Diğer Sahabeler 211
2.2.1.1.5.1. Hz. Ebû Bekir 212
2.2.1.1.5.2. Hz. Ömer 212
2.2.1.1.5.3. Hz. Osman 213
2.2.1.1.5.4. Hz. Ali 213
2.2.1.1.5.5. Hz. Fâtıma (Fâtımatü'z-zehrâ) 214
2.2.1.1.5.6. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin 214
2.2.1.1.5.7. Eyyûb El-Ensârî 216
2.2.1.1.5.8. Selmân-ı Fârisî 217
2.2.1.1.5.9. Ubeydullah Cerrâhî (Ebû Ubeyde b. Cerrâh) 217
2.2.1.2. Tasavvufî Unsurlar 218
2.2.1.2.1. Mutasavvıflar 247
2.2.1.2.1.1. İbrahim Edhem 247
2.2.1.2.1.2. Hacı Bektaş-ı Velî 248
2.2.1.2.1.3. Hallâc-ı Mansûr 248
2.2.1.2.1.4. Şeyh Şâzelî 249
2.2.2. CEMİYET 250
2.2.2.1. Şahıslar 250
2.2.2.1.1. Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler 250
2.2.2.1.1.1. Âsaf 250
2.2.2.1.1.2. Âzer 251
2.2.2.1.1.3. Bâkıl 251
2.2.2.1.1.4. Behzâd 252
2.2.2.1.1.5. Cengiz 252
2.2.2.1.1.6. Ebu Cehil 253
2.2.2.1.1.7. Habil ve Kabil 253
2.2.2.1.1.8. Haccâc 254
2.2.2.1.1.9. Hâmân 254
2.2.2.1.1.10. Hâtem-i Tâî 255
2.2.2.1.1.11. Hızır 256
2.2.2.1.1.12. Hülâgü 257

2.2.2.1.1.13. İbn Mülcem 258
2.2.2.1.1.14. İbn Sînâ 258
2.2.2.1.1.15. İskender 259
2.2.2.1.1.16. Kârûn 260
2.2.2.1.1.17. Lokman 261
2.2.2.1.1.18. Nemrûd 261
2.2.2.1.1.19. Ömer b. Abdülaziz 262
2.2.2.1.1.20. Şeddâd 263
2.2.2.1.1.21. Şimr 263
2.2.2.1.1.2.22 Yezîd 263
2.2.2.1.2. Şehnâme Kahramanları 264
2.2.2.1.2.1. Behrâm 264
2.2.2.1.2.2. Cem/Cemşîd 264
2.2.2.1.2.3. Dahhâk 265
2.2.2.1.2.4. Dârâ 266
2.2.2.1.2.5. Ferîdûn 267
2.2.2.1.2.6. Hüsrev 268
2.2.2.1.2.7. Kahramân 269
2.2.2.1.2.8. Nûşirevân 269
2.2.2.1.2.9. Rüstem 270
2.2.2.1.2.10. Zâl 271
2.2.2.1.3. Yunanî Şahsiyetler 271
2.2.2.1.3.1. Aristo 271
2.2.2.1.3.2. Eflatun 272
2.2.2.1.3.3. Hipokrat 273
2.2.2.1.4. Meşhûr Âşıklar ve Kıssaları 273
2.2.2.1.4.1. Leylâ vü Mecnûn 273
2.2.2.1.4.2. Ferhâd ü Şîrîn 277
2.2.2.1.4.3. Husrev ü Şîrîn 279
2.2.2.1.4.4. Vâmık u Azrâ 279
2.2.2.2. Eser Adları 280
2.2.2.3. Kavimler 281
2.2.2.3.1. Âd Kavmi 281

2.2.2.3.2. Arap 282
2.2.2.3.3. Bulgar 282
2.2.2.3.4. Çingene 282
2.2.2.3.5. Farisî 282
2.2.2.3.6. Fransız 283
2.2.2.3.7. Habeş 283
2.2.2.3.8. Hindû 283
2.2.2.3.9. İsrailoğulları 284
2.2.2.3.10. Japon 284
2.2.2.3.11. Kıbtî 285
2.2.2.3.12. Lut Kavmi 285
2.2.2.3.13. Hz. Nûh Kavmi 285
2.2.2.3.14. Osmanlı 285
2.2.2.3.15. Rus 286
2.2.2.3.16. Semûd Kavmi 286
2.2.2.3.17. Tatar 286
2.2.2.3.18. Türk 286
2.2.2.3.19. Ye'cûc ve Me'cûc 287
2.2.2.3.20. Yunan 287
2.2.2.4. Ülke ve Şehirler 288
2.2.2.4.1. Ülkeler 288
2.2.2.4.1.1. Acem 288
2.2.2.4.1.2. Afrika 288
2.2.2.4.1.3. Amerika 288
2.2.2.4.1.4. Avrupa 289
2.2.2.4.1.5. Çin 289
2.2.2.4.1.6. Hersek 290
2.2.2.4.1.7. Hindistan 290
2.2.2.4.1.8. Irak 290
2.2.2.4.1.9. Japonya 290
2.2.2.4.1.10. Maçin 291
2.2.2.4.1.11. Mançurya 291
2.2.2.4.1.12 Mısır 291
2.2.2.4.1.13. Rum 292

2.2.2.4.1.14. Rusya 292
2.2.2.4.1.15. Yemen 292
2.2.2.4.2. Şehirler 292
2.2.2.4.2.1. Aksaray 292
2.2.2.4.2.2. Antakya 292
2.2.2.4.2.3. Armutlu 292
2.2.2.4.2.4. Babil 293
2.2.2.4.2.5. Bağdat 293
2.2.2.4.2.6. Bayrampaşa 293
2.2.2.4.2.7. Bedehşan 293
2.2.2.4.2.8. Beşiktaş 294
2.2.2.4.2.9. Beykoz 294
2.2.2.4.2.10. Bitlis 294
2.2.2.4.2.11. Bolu 294
2.2.2.4.2.12. Diyarbakır 295
2.2.2.4.2.13. Erzincan 295
2.2.2.4.2.14. Erzurum 295
2.2.2.4.2.15. Fethiye 295
2.2.2.4.2.16. Gülhane 295
2.2.2.4.2.17. Hoten 295
2.2.2.4.2.18. Isfahan 296
2.2.2.4.2.19. İstanbul 296
2.2.2.4.2.20. Kağıthane 297
2.2.2.4.2.21. Kahire 297
2.2.2.4.2.22. Kerbelâ 297
2.2.2.4.2.23. Konya 298
2.2.2.4.2.24. Korsika 298
2.2.2.4.2.25. Köstence 298
2.2.2.4.2.26. Lahor 298
2.2.2.4.2.27. Langa 298
2.2.2.4.2.28. Lepiska 299
2.2.2.4.2.29. Malatya 299
2.2.2.4.2.30. Mekke 299

2.2.2.4.2.31. Pirlepe 300
2.2.2.4.2.32. Şam 300
2.2.2.4.2.33. Trabzon 300
2.2.2.4.2.34. Van 301
2.2.2.5. Masal Unsurları 301
2.2.2.5.1. Âb-ı Hayât 301
2.2.2.5.2. Ankâ/Sîmurg 302
2.2.2.5.3. Dev/Ehrimen 302
2.2.2.5.4. Ejderha 302
2.2.2.5.5. Hümâ 303
2.2.2.5.6. Kafdağı 304
2.2.2.5.7. Peri 305
2.2.3. SOSYAL HAYAT 306
2.2.3.1. Giyim Kuşam 307
2.2.3.2.1. Kumaşlar 308
2.2.3.2.2. Elbiseler 308
2.2.3.2. Musikî 311
2.2.3.3. Âdet ve Gelenekler 313
2.2.3.3.1. Astroloji/Yıldız/Felek/Gökyüzü ile İlgili Olanlar 313
2.2.3.3.2. Çeşitli İnanışlarla İlgili Olanlar 314
2.2.3.3.3. Haberleşme ile İlgili Olanlar 315
2.2.3.3.4. Hastalık/Tedavi ile İlgili Olanlar 316
2.2.3.3.5. İçki ve Meyhâne İle İlgili Olanlar 317
2.2.3.3.6. Ölüm ile İlgili Olanlar 317
2.2.3.3.7. Saray ile İlgili Olanlar 318
2.2.3.3.8. Sihir ve Büyü İle İlgili Olanlar 320
2.2.3.3.9. Tekke/Tarikat ile İlgili Olanlar 324
2.2.3.3.10. Yazı İle İlgili Olanlar 324
2.2.3.3.11. Diğer Âdet ve İnanışlar 326
2.2.3.4. Tıp 329
2.2.3.4.1. Hasta-Hekim 329
2.2.3.4.2. Hastalıklar 332
2.2.4. TİPLER 333
2.2.4.1. Sevgili 333
2.2.4.1.1. Sevgilinin Güzellik Unsurları 333

2.2.4.1.1.1. Ağız 333
2.2.4.1.1.2. Ayva Tüyü 334
2.2.4.1.1.3. Beden, Ten 335
2.2.4.1.1.4. Bel 336
2.2.4.1.1.5. Ben 336
2.2.4.1.1.6. Boy 338
2.2.4.1.1.7. Çene 340
2.2.4.1.1.8. Diş 340
2.2.4.1.1.9. Dudak 340
2.2.4.1.1.10. Gamze 343
2.2.4.1.1.11. Gerdan 344
2.2.4.1.1.12. Göğüs 345
2.2.4.1.1.13. Göz 346
2.2.4.1.1.14. Kaş 348
2.2.4.1.1.15. Kirpik 351
2.2.4.1.1.16. Saç 353
2.2.4.1.1.17. Yanak, Yüz 364
2.2.4.2. Âşık 375
2.2.4.2.1. Âşığa Ait Unsurlar 375
2.2.4.2.1.1. Âh Etme 375
2.2.4.2.1.2. Akıl 378
2.2.4.2.1.3. Baş 378
2.2.4.2.1.4. Boy 379
2.2.4.2.1.5. Ciğer 379
2.2.4.2.1.6. Göğüs/Sine 380
2.2.4.2.1.7. Gönül 382
2.2.4.2.1.8. Göz 387
2.2.4.2.1.9. Gözyaşı 388
2.2.4.2.1.10. Söz 390
2.2.4.3. Rakîb 390
2.2.4.4. Rind 394
2.2.4.5. Zâhid/Sûfî 396
2.2.5. TABİAT 401

2.2.5.1. Kozmik Âlem ... 401
2.2.5.1.1. Gökyüzü ... 401
2.2.5.1.2. Felek ... 404
2.2.5.1.3. Yıldızlar ... 406
2.2.5.1.4. Burçlar ... 408
2.2.5.1.5. Gezegenler ... 410
2.2.5.2. Hayvanlar ... 417
2.2.5.2.1. Kuşlar ... 417
2.2.5.2.1.1. Akbaba (Kerkes) ... 417
2.2.5.2.1.2. Baykuş (Bûm) ... 417
2.2.5.2.1.3. Bülbül ... 417
2.2.5.2.1.4. Karga (Zâg, Gurâb) ... 421
2.2.5.2.1.5. Tavuk, Horoz (Decâc) ... 421
2.2.5.2.1.6. Tavus ... 422
2.2.5.2.1.7. Tûtî ... 422
2.2.5.2.1.8. Yarasa (Huffâş) ... 423
2.2.5.2.2. Dört Ayaklılar ... 423
2.2.5.2.2.1. Aslan (Gazanfer, Şîr) ... 423
2.2.5.2.2.2. At (Esb, Eşheb) ... 424
2.2.5.2.2.3. Ayı (Dübb) ... 425
2.2.5.2.2.4. Ceylan (Âhû) ... 425
2.2.5.2.2.5. Domuz ... 426
2.2.5.2.2.6. Eşek (Har, Merkeb) ... 426
2.2.5.2.2.7. Fare (Mûş) ... 427
2.2.5.2.2.8. İnek ... 427
2.2.5.2.2.9. Katır (Bagl) ... 428
2.2.5.2.2.10. Kedi (Hırre) ... 428
2.2.5.2.2.11. Koyun (Gusfend) ... 428
2.2.5.2.2.12. Köpek, İt (Kilâb, Kelb, Seg) ... 429
2.2.5.2.2.13. Öküz ... 429
2.2.5.2.2.14. Semûr ... 430
2.2.5.2.2.15. Sıçan ... 430
2.2.5.2.2.16. Sırtlan ... 430

2.2.5.2.2.17. Tavşan 430
2.2.5.2.2.18. Tilki (Rûbâh) 430
2.2.5.2.3. Balıklar 431
2.2.5.2.4. Böcekler 431
2.2.5.2.4.1. Akrep 431
2.2.5.2.4.2. Arı (Zenbûr) 431
2.2.4.2.4.3. Çekirge (Cerâd) 432
2.2.5.2.4.4. Karasinek (Zebâb) 432
2.2.5.2.4.5. Karınca (Mûr) 432
2.2.5.2.4.6. Kırkayak 433
2.2.5.2.4.7. Pervane 434
2.2.5.2.4.8. Sivrisinek 435
2.2.5.2.5. Sürüngenler 435
2.2.5.2.5.1. Solucan, Kurbağa 435
2.2.5.2.5.2. Timsah 435
2.2.5.2.5.3. Yılan (Mâr, Hayye) 435
2.2.5.2.6. Diğer Canlılar 436
2.2.5.3.Bitkiler 437
2.2.5.3.1. Ağaçlar 437
2.2.5.3.1.1. ‘Ar‘ar 437
2.2.5.3.1.2. Meşe (Mîşe) 437
2.2.5.3.1.3. Nahl-i Meryem 438
2.2.5.3.1.4. Servi 438
2.2.5.3.1.5. Şimşir (Şimşâd) 439
2.2.5.3.1.6. Tûbâ 439
2.2.5.3.2. Çiçekler 441
2.2.5.3.2.1. Erguvan 441
2.2.5.3.2.2. Gül, Gül-i Sad-berg, Gonca 441
2.2.5.3.2.3. Karanfil 445
2.2.5.3.2.4. Lale 445
2.2.5.3.2.5. Menekşe (Benefşe) 446
2.2.5.3.2.6. Nergis 446
2.2.5.3.2.7. Reyhan 447

2.2.5.3.2.8. Sümbül (Sünbül) 447
2.2.5.3.2.9. Şebboy (Şebbû, Şebbûy) 448
2.2.5.3.2.10. Yasemin (Yasemen) 448
2.2.5.3.3. Diğer Bitkiler 449
2.2.5.3.3.1. Buğday (Dâne) 449
2.2.5.3.3.2. Karabiber (Fülfül) 450
2.2.5.3.3.3. Pamuk (Penbe) 450
2.2.5.3.4. Meyveler 450
2.2.5.3.4.1. Nar (Rummân) 450
2.2.5.3.4.2. Üzüm (Engûr, ‘İneb) 451
2.2.6. SÖZ VARLIĞI 451
2.2.6.1. Edebî Sanatlar 451
2.2.6.1.1. Cinâs 451
2.2.6.1.2. Hüsn-i Ta’lîl 452
2.2.6.1.3. İktibâs 452
2.2.6.1.4. İrsâl-i Mesel 453
2.2.6.1.5. İstiâre 454
2.2.6.1.6. İstifham 454
2.2.6.1.7. İştikak 455
2.2.6.1.8. Leff ü Neşr 455
2.2.6.1.9. Mecâz-ı Mürsel 456
2.2.6.1.10. Mübâlağa 457
2.2.6.1.11. Nidâ 458
2.2.6.1.12. Telmih 459
2.2.6.1.13. Tenâsüp 459
2.2.6.1.14. Teşbih 460
2.2.6.1.15. Teşhis 461
2.2.6.1.16. Tevriye 462
2.2.6.1.17. Tezat 462
2.2.6.2. Atasözleri ve Deyimler 463
2.2.6.2.1. Atasözleri 463
2.2.6.2.2. Deyimler 465
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 483
DİVANIN ÇEVİRİ YAZI METNİ 483

3.1. METNİN TESPİTİ İLE İLGİLİ HUSUSLAR 484
3.1.1. Nüsha Tanıtımı 484
3.1.2. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol 485
3.1.3. Çeviri Yazı Alfabesi 486
3.2. CERRÂH ÖMER LUTFÎ DİVANI'NIN METNİ 487
SONUÇ 836
KAYNAKLAR 838
ÖZEL ADLAR DİZİNİ 846

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
bk.	:	Bakınız
C	:	Cilt
D.	:	Destan
G.	:	Gazel
K.	:	Kaside
Koş.	:	Koşma
Kt.	:	Kıta
M	:	Miladî
M.	:	Mesnevi
M.G.	:	Müstezad Gazel
M.Müs.	:	Müstezad Müseddes
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
Muaş.	:	Muaşşer
Muh.	:	Muhammes
Mur.	:	Murabba
Müf.	:	Müfred
Müs.	:	Müseddes
N.	:	Nazm
öl.	:	Ölüm Tarihi
S	:	Sayı
s.	:	Sayfa
Tah.	:	Tahmis
TcB.	:	Terci-i Bend
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDVİA	:	Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Tes.	:	Tesdis
Yay.	:	Yayını, yayınları

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Bulunan Müşterek Şiirler..... 55
Tablo 2: Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Ebcedli Tarihler ve Muhtevaları..... 62
Tablo 3: Gazellerin Harflere Göre Dağılımı..... 77
Tablo 4: Gazellerde Kullanılan Aruz Kalıpları..... 77
Tablo 5: Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Kullanılan Aruz Kalıpları..... 110
Tablo 6: Beyitlerden Oluşan Nazım Şekillerinde Kullanılan Aruz Kalıpları..... 111
Tablo 7: Bentlerden Oluşan Nazım Şekillerinde Kullanılan Aruz Kalıpları..... 112

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı, estetik esaslarını İslamî kültürden alarak meydana gelen, kendisine örnek teşkil ettiği Fars edebiyatı tesiri altında şekillenen, 19. Asrın ikinci yarısına kadar sarsıcı bir tepki ve değişikliğe uğramadan varlığını sürdürmüş bir edebiyat geleneğidir. Sanat yapma amacının hakim olduğu bu edebiyat geleneğine başlangıcından bu yana farklı isimler de verilmiştir (Akün, 1994, s. 389). Yüzyıllar içinde oluşturduğu hayal dünyası, tipleri ve bünyesine aldığı Arapça ve Farsça kelimeleri ile klasik Türk edebiyatı, asırlar boyu değişmeyen kaideleri olan edebî bir yapı arz etmiştir.

Bu edebiyat geleneğinin en önemli kaynaklarından biri olan divanlar, altı yüz yılı aşkın süren bir edebî geleneğin izlerini taşır. Divan; önceleri Arap edebiyatında seçme şiirlerin toplandığı mecmua anlamında kullanılmış, sonraları tek bir şairin klasik nazım şekilleri ile yazdığı şiirlerini topladığı eserlere ad olmuştur (Horata, 2014, s. 21). Çeşitli türden nazım şekilleri ve türleri ile zengin bir muhteva sunan divanlar, Arap edebiyatından başlayarak bir tertip geleneği oluşmuş; bu durum zaman içerisinde gelişerek belirli ölçütlere göre sıralanmış bir tertip anlayışı göstermiştir. Tertip geleneğinde divanlarda nazım şekilleri bakımından tam bir ölçü bulunmaz (Horata, 2014, s. 23). Bununla beraber tertipsiz yani gayr-ı mürettep divanlar da bulunmaktadır. Özellikle edebî geleneğin son dönemlerinde divanların belirli bir tertpip anlayışına bağlı kalmadan derlendiği bilinmektedir (Özgül, 2018, s. 243-246).

Klasik Türk şiiri geleneği varlığını 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar nispeten sürdürmüş, yine 19. yüzyılda büyük bir çözülmeye uğrayarak yerini büyük ölçüde yenileşen Türk edebiyatına bırakmıştır. Temsilcilerini kaybetmeyen klasik Türk şiiri, geleneğin güçlü şairlerine sahip olamasa da yine gelenekteki gibi birçok divan sahibi şairi yetiştirme şerefine nail olmuştur. Bir önceki asrın başında yetişen Nedîm ile asrın sonunda yetişen Şeyh Gâlib gibi iki büyük şahsiyetin aksine bu asırda güçlü şairler yetişememiştir. Geleneğin temsilî şairleri olan, kendilerinden öncekileri taklit seviyesinde olan şairler ile şiirlerinde yeni mazmunlar, yeni söyleyişler ve yeni hayaller bulma arayışı içinde olan şairler bu asrın şair çehresini oluşturmaktadır. Bu

çalışmada 19. yüzyılda yaşamış şairlerden biri olan Cerrâh Ömer Lutfî'nin tahlilî bir çalışma ile divanı ele alındı.

19. asrın divan sahibi şairlerden olan Cerrâh Ömer Lutfî'ye dair kaynaklarda bir malumat edinilememiştir. Bu sebeple yapılan çalışmalar ve tespitler divanındaki şiirlerden elde edilen bilgiler neticesinde ortaya konulmuştur. Tek nüshasına Ankara Milli Kütüphanede 06 Mil Yz B 967 numarada rastlayabildiğimiz yazma eser 181 yapraktan oluşmaktadır. Rik'a hatla yazılan eserin büyük çoğunluğunda siyah mürekkep kullanılmıştır. Yazmanın son yapraklarında mavi mürekkep de tercih edilmiştir. Yazma eserde daha sonra doldurulmak maksadıyla bırakıldığını düşündüğümüz boş yapraklar bulunmaktadır. Boş bırakılan yaprak sayısı 5'dir. Bazı manzumeler de yine sonradan tamamlanması düşünülerek manzume sonlarına noktalar konularak yaprakların bir kısmı boş bırakılmıştır. Bir kısmı boş bırakılan yaprak sayısı ise 11'dir. Bu türden manzumeler çeviri yazılı metinde dipnotlar aracılığıyla belirtildi.

19. Yüzyıl Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış

Klasik Türk edebiyatının ömrünü tamamladığı dönem olan 19. yüzyıl, yaşanan pek çok tarihî hadise ile de Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı asrı konumundadır. Bir yandan eski edebiyat geleneğini sürdürmeye yahut da yaşatmaya çalışan şairler, diğer taraftan eski edebiyatın estetiğinden/geleneğinden kopmaya çalışarak yeni bir edebiyat estetiğinin teşekkülünü sağlamaya çalışan şairler ile esasında daha evvelden başlayan "yeni-eski" arasında meydana gelen bir kavganın hararetlendiği zamanı teşkil eder. Bir önceki asırda yetişen ve klasik Türk şiiri çerçevesinin dışına taşarak bütün Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan Şeyh Galib ve Nedîm, eski şiiri yaşatacak umudu verir gibi olur. Asrın başında yetişen ve eski edebiyatın birer temsilcisi olarak duran Enderunlu Vâsıf, Akif Paşa ve İzzet Molla gibi şahsiyetler de eski edebiyatın çırpınışlarına hayat vermez. Aslına bakılacak olursa söz konusu bu şairler eski şiirin formal yapısını korusa da düşünce tarzlarıyla bir yönlerini de "yenileşen" edebiyata çevirmişlerdir. Enderunlu Vâsıf'ın halk ifadesine, halk hayatına merakı, halk tiplerini yakalamaya çalışması gibi durumlar onun şiirini mahiyetinin dışına çıkarır. Böylece Vâsıf, eski şiirimizin yeni bir insan ve dünya görüşü ile varamadığı merhaleye gündelik hayatı şiire yerleştirerek varmak istiyordu. Günlük hayatı ve sokağı şiire sokması Vâsıf'ı edebiyatımızda bilhassa da 19. asır edebiyatında hususî bir yere taşır (Tanpınar, 1988, s. 84-86). İzzet Molla'nın halk diliyle, bayağılaşan konulara bilhassa yer vermesi, bir farklılık oluşturma düşüncesi; Akif Paşa'nın, eskinin tasavvufî mefhumlarının başında gelen "adem/yokluk" fikrini pozitivist bir hüviyete büründürmesi bu "yenileşme"nin bir cereyanıdır (Tanpınar, 1988, s. 80, 95-97). Encümen-i Şu'arâ'nın faaliyetleri de eski şiire gereken canlılığı katmaz. Asrın şairleri geleneği sürdürmeye çalışsa da çabaları eski şiiri yaşatmaya yetmez. Ancak eski şiir anlayışının birer temsilî figürleri olarak 19. yüzyılda kendilerine yer bulurlar (Horata 2015, s. 244). Dolayısıyla 19. asır klasik Türk edebiyatı usta şairler yetiştirememiş, önceki yüzyıllardaki gücüne erişememiştir (Kurnaz, 2021, s. 350).

Önceki asırların aksine iç ve dış sorunlarla uğraşan saraydan destek göremeyen asrın şairleri tekkeleri bir sığınak yeri olarak görür. Asrın şiirde öne çıkan hususiyetlerinden tasavvuf, şairlerin zaman zaman buhranlı hâllerini ifade etmeye aracı olur. Şiirlerde yoğun ve derinlemesine bir tasavvuf yoktur ancak büsbütün de

şiirden kopmamıştır. Tasavvufun bazı zamanlar bir kisve olarak kullanılması ve bu kisvenin altında şairlerin söyleyeceklerini rahatlıkla söylemesi tasavvufun hemen her devirde rağbet görmesini sağlamıştır. Ancak bu asırda söylenen tasavvufî şiirler orijinallikten öte, eskinin birer tekrarı mahiyetindedir (Ünver, 1988, s. 136).

Asrın bir diğer özelliği hece vezniyle yazılan şiirlerin yaygınlık kazanmasıdır. Asrın en güçlü şairi İzzet Molla başta olmak üzere Akif Paşa, Ethem Pertev Paşa, Münif Paşa, Âdile Sultan, Hızırağazade Said, Salih Faik, Deli Hikmet divanlarında heceyle yazdıkları şiirlere yer veren şairlerdendir (Horata, 2015, s. 250). Koşma türünün öne çıktığı 19. asırda eski temaları hece üzerinde yenileştirme çabaları görülür (Tanpınar, 1988, s. 104). Esasında asıl mesele baştan beri şairin millî şiir geleneğine sırtını dönemediğidir. Hece vezninin bu asırda yaygınlık kazanmasının bir diğer belki de asıl sebebi hece vezninin, aruza alternatif oluşturma gayretinden ileri gelmektedir (Özgül, 2018, s. 250, 262).

Bir önceki asra göre hiciv türünde bir azalma görülse de şairler, sosyal hayatlarında tanığı oldukları olumsuzlukları ve aksaklıkları hicvetmekten geri durmamışlardır (Horata, 2015, s. 247).

Mahallîleşme hareketi, Nedîm ile zirve dönemini yaşadıktan sonra 18. asrın sonlarına doğru yozlaşmaya başlamış; 19. asırda ise bayağılığa düşmüştür (Ünver, 1988, s. 134).

Tarih manzumeleri yine bu asrın öne çıkan türlerindendir. Şairlerin değişik türden olayların tarihini düşürmeleri bir bakıma 19. asrın tarihinin ve sosyal hayatının edebiyata yansıması olarak değerlendirilmiştir (Ünver, 1988, s. 137). Tarih manzumelerinin önemli bir kısmının kıt'a nazım şekliyle verilmesi ise kıt'a nazım şekline rağbeti artırmıştır. 18. asırda rağbet gören müşterek şiir söyleme bu asırda da sürmüştür. Önemli kaside şairi yetişmemiş olsa da divanlarında kasidelere yer veren şairler çoğunluktaydı. Bu asrın şairleri daha çok bentlerle kurulu nazım şekillerini tercih etmişlerdir (Kurnaz, 2021, s. 350). Mesnevi ise Hüsn ü Aşk'ın tesirine rağmen rağbetten düşmüş, uzun mesneviler yazılamamıştır (Horata, 2015, s. 248).

BİRİNCİ BÖLÜM

CERRÂH ÖMER LUTFÎ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Şairin Hayatı

Yaptığımız araştırmalar neticesinde elimizde bulunan mezkûr divanın, Ümit Burnu'nda yaşayan müslümanlara İslâm dininin vecibelerini doğru bir şekilde öğretebilmek maksadıyla Ümit Burnu'na giden El-Hacc Ebubekir Efendi'nin yardımcısı olan ve kendisiyle birlikte Ümit Burnu'na giden Ömer Lutfî'ye ait olduğunu tespit ettik.[1] Ömer Lutfî, Ebubekir Efendi ile çıktıkları yolculuğu Ümit Burnu Seyahatnamesi adlı eserinde anlatmıştır. Ömer Lutfî'nin söz konusu eserde yer alan tek şiiri, çalışma konumuz olan divanda da aynıyla bulunmaktadır. Bahsi geçen şiir, kaside özelliği göstermekte olup Ümit Burnu'nda yazılmış bir müseddestir. Söz konusu şiir başta olmak üzere Ömer Lutfî'nin divanında yer alan diğer birkaç şiirinde geçen birtakım ifadeler ile çalışma konumuz olan divanın, Ömer Lutfî'ye aidiyetinin bir anlamda tescil edildiğini de söyleyebiliriz. Ömer Lutfî, bahsi geçen manzumeyi nasıl tanzim ettiğini de Ümit Burnu Seyahatnamesi'nde şu sözlerle ifade etmiştir:

(...)Mektep çocuklarına gelince, her Cuma günü âyin-i Ahmediyye üzere tatil eylerler idi. Burada bulunan Hristiyan mekteplerinde bir mektebin açılışına sebep olan her kim ise onun bir duası olur. Her cumartesi günü akşam üzeri tatil eylediklerinde sabiler bir yere toplanarak bir ağızdan bu duayı kıraat ederler ve sonra hanelerine giderler. Bunu dediklerinde bu âciz-i ahkar (Ömer Lütfi) bendelerinin cüz'ice aruz ilmine aşina bulunduğundan aşağıda zikrolunan beyitleri tanzim ettim. Sabiler her perşembe günü akşam üzeri bu beyitleri okuyarak dağılırlar idi (...) (Yorulmaz, 2013, s. 51).

Ömer Lutfî'nin hayatına dair bilgilerimiz kısıtlıdır. Kaynaklarda hayatı ve sanatı hakkında herhangi bir bilgiye de rastlayamadık. Ömer Lutfi'ye dair şimdilik bildiklerimiz Ümit Burnu Seyahatnamesi adlı eseri ve çalışmamıza konu olan elimizdeki divanıdır. Bu sebeple çalışmamızın bu bölümünde Ömer Lutfî'nin hayatına

[1] 19. yüzyılda derlenmiş bir şiir mecmûasında Cerrâh Ömer Lutfî'ye ait bir şiir tespit etsek de söz konusu şiir, şairin divanında bulunmamakla birlikte mahlasın kullanım şeklinin de farklı olduğunu tespit ettik. Elimizde bulunan divandaki şiirlerin tamamında yalnızca Lutfî mahlası kullanılmışken söz konusu mecmûada yer alan şiirde (Söz konusu şiir, Lutfî'nin bir gazelinin tahmis edildiği bir şiirdir.) yalnızca 'Ömer mahlası kullanılmıştır (Kaya, 2007, s. 80-82).

dair aktardıklarımız bu iki eserden edindiğimiz bilgiler neticesinde ortaya konulmaya çalışıldı.

Ömer Lutfî'nin hayatına dair en erken tarih 1863'te Ebubekir Efendi ile Ümit Burnu'na vardıkları tarihtir. Ömer Lutfî, Ebubekir Efendi'nin öğrencisi olup Ümit Burnu'na gittiklerinde de yanından ayrılmamıştır. Ebubekir Efendi'nin Ümit Burnu'na gönderilmesi, burada yaşayan müslümanların yardım talepleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu yardım taleplerinin arkasında bölge müslümanlarının İslâm dinini yıllardan beri yanlış anlamanın ve yanlış yaşamanın neticesinde, hacca gidip kutsal topraklarda gerçek dini öğrenen bazı hacıların uyanmasıyla kendi aralarında önü alınamayan çatışmalara girmeleri bulunmaktadır (Yorulmaz, 2013, s. 13, 14). Ümit Burnu Müslümanlarının önde gelenleri, ortalığın durulması ve kavgaya son verilmesi adına tâbi bulundukları İngiliz valisinin onayını aldıktan sonra İngiltere Krallığı aracılığıyla dünya müslümanlarının hâmisi olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nden İslâm'ı esas şekliyle anlatıp görüş ayrılıklarını giderecek bir din alimi isterler. Durum, Londra sefiri Kostaki Müsürüs Paşa aracılığıyla Bâb-ı Âlî'ye bildirilir. Sultan Abdülaziz meseleyle yakından ilgilenmiş ve ulemadan bir zatın kitaplarla birlikte gönderilmesi fermanını hariciye nazırı Ali Paşa'ya bildirmiştir. Ali Paşa da Cevdet Paşa ile temas kurmuştur. Cevdet Paşa da Bağdat ulemasından Ebubekir Efendi'yi tavsiye etmiştir. Ebubekir Efendi Irak'tan İstanbul'a gelmiş ve bu görevi memnuniyetle kabul etmiştir (Yorulmaz, 2013, s. 15, 16). Ebubekir Efendi, öğrencisi Ömer Lutfî ile Korsika, Sardunya, Marsilya, Paris ve Londra seferlerinden sonra nihayet 17 Ocak 1863'te Ümit Burnu'na varırlar (Yorulmaz, 2013, s. 16). Lutfî, divanında bulunan bir murabbada sözü edilen bu yerleri zikrederek söz konu yerlerde bir zamanlar bulunduğunu belirtmiştir (36/I-IV Mur.). Bu bakımdan *Nev-heves iken Söylediğim İkinci Şi'rdir* başlığını taşıyan söz konusu murabba, şairin hayatıyla paralellik göstermesi bakımından da önemlidir. Manzumenin ilk mısraında *Māh-tābım ister iseñ Afriḳada gör beni* ifadesi ile üçüncü bendin üçüncü mısraında geçen *Londıra Paris de oldı bir zamān mekānımız* ifadesi başlık da dikkate alındığında şiirin Ümit Burnu'nda yazılıp sonradan divana kaydedilmiş olabileceğini göstermektedir. Ömer Lutfî aşağıdaki beyitte yaptığı uzun yolculuğu, pek çok yere gittiğini ve yolculuğu ne şekilde yaptığını ifade etmiştir:

Seyyāḥ olup ḳıldım sefer gezdim cihānı ser-te-ser
Baḥr-ı muḥīṭ üzre maḳar ṭutdum dilā ḫaylī zamān (202/24 K.)

Ebubekir Efendi, seyahati boyunca Ömer Lutfî'yi yanından ayırmamış, bulunduğu süre zarfında onu kalfa tayin ederek öğrencilerin eğitiminde büyük yardımını görmüştür. Ömer Lutfî de Ümit Burnu Seyahatnamesi'nde Ebubekir Efendi'den ilim pederim diye söz etmiştir. Ümit Burnu Seyahatnamesi adlı eserinde Ömer Lutfî, Ümit Burnu'na kadar yolculuğu boyunca kendi gözlerimleri ile Ebubekir Efendi'nin Güney Afrika'daki talim ve tedrislerini anlatmıştır (Yorulmaz, 2013, s. 17).

Ömer Lutfî, Ümit Burnu'nda birkaç yıl kalır, sonrasında vapurla bugünkü Somali açıklarından Yemen önlerine, Aden'e gelir. Oradan Kızıl Deniz'i Hint Okyanusu'na bağlayan Babü'l-mendeb Boğazı'nı geçerek Cidde'ye ve burada bir süre kalarak Medine'yi ziyaretinin ardından Mısır'a ulaşır. Kahire'de Camiü'l-Ezher'de bir süre talebelik yaptıktan sonra hastalığı sebebiyle İskenderiye'ye gelir ve sonunda İstanbul'a dönerek seyahatini tamamlar (Yorulmaz, 2013, s. 18).

Ebubekir Efendi'nin yardımcısı konumunda olan Ömer Lutfî, seyahatnamesinin *Ümit Burnu Ahalisinin Talim Şekli* bölümünde kendi vazifesinden şu şekilde bahsetmiştir:

... Bu sabilerin talimlerine Ebubekir Efendi önayak oldu. Bunların derslerini ezberlettirme ve anlatmaya bendelerini kalfa nasb eyledi… (Yorulmaz, 2013, s. 49).

... Vakta ki aradan iki sene geçti, içlerinde ileride beyan olunacağı gibi ekserisi gibi fıkıh, tecvid ve kıraati talim eylediklerinde imtinanla ileri gelenlerini diğerlerine kalfa nasbeyledik. Ben de bu kalfalara ders verir idim. Ebubekir Efendi'nin sınırsız hizmetleriyle dört sene zarfında derece-i kemalde din-i mübin-i Ahmediyye'yi talim ve tedris eylediler… (Yorulmaz, 2013, s. 50).

Ömer Lutfî, seyahatnamesinde hayatına dair bilgileri aktarmamıştır. Nerede doğduğu, kaç yaşında olduğu, nasıl bir eğitim aldığı gibi sorular yanıtsız kalmaktadır. Divanında ise Ümit Burnu seyahati sırasında ve dönüşünde uğradığı şehirlere ve ülkelere dair küçük bazı noktalara temas etmiştir. Bazı şiirlerinde ve şiirlerine düştüğü notlarda kafa karıştırıcı birtakım bilgiler de bulunmaktadır. Bu kafa karışıklığına sebebiyet veren konuların başında ise Ömer Lutfî'nin mesleği bulunmaktadır.

Ömer Lutfî'nin çalışma konumuz olan elimizdeki divanında tarih manzumeleri ön plana çıkmaktadır.[2] Bu tarihlerin içinde en erken tarih yukarıda da sözünü ettiğimiz 1862/1863 tarihidir. Kıt'a nazım şeklinde söylenilmiş 12 beyitlik bu tarihi Ömer Lutfî, Ümit Burnu'na vardıklarında söylemiştir. Kıt'a, Sultan Abdülaziz'in olması muhtemel bir methiye ile başlar. Manzumenin devamında ise Ömer Lutfî, Ümit Burnu'na vazifelendirilmelerini anlatmıştır. Hem düşürülen tarih hem de söz konusu manzumenin 10. beyti tarihin Ümit Burnu'nda söylenildiğini bir anlamda desteklemektedir:

İclāl u şānıñ her zamān ᶜ āciz ḳuluñ eyler beyān
Dü dīdesi mecrā-yı ḳan **der-belde-i enfü'l-ümīd** (34/10 Kt.)

Uzak bir coğrafyaya, uzun seyahatların sonunda varan ve aynı şekilde dönen Ömer Lutfî'nin, şiirlerindeki yoğun gurbet temasının sebebi anlaşılabilir.[3] Ümit Burnu seyahatinden önce şiirle meşguliyetinin hevesten öteye gitmediğini düşündüğümüz Lutfî'nin, gerçekleştirdiği seyahatin şairliğini tetiklemiş olması muhtemeldir. Seyahatnamesinde aruz veznine kabiliyetinin olduğunu belirtse de hayatının hangi döneminde şiir söylemeye başladığını kestirmek zordur. Divanında bulunan şiirlerin seyahat sonrasında teşekkül ettiği izlenimi uyanmaktadır. Divanında her ne kadar *Nev-hevesken söylediğim ilk gazelden* başlığını taşıyan bir manzume bulunmaktaysa da manzumenin hayatının hangi dönemine ait olduğu belirsizdir. Düşürdüğü tarihlere baktığımızda ise büyük çoğunluğun 1870 yılı sonrasında olduğu görülmektedir. Bu durumda seyahat dönüşü şiirle meşguliyetinin artmış olması muhtemeldir.

Ömer Lutfî'nin nerede doğduğu ve nerede vefat ettiği bilinmemektedir. Şairin Ümit Burnu'na olan yolculuğu, İstanbul'dan başlamış ve İstanbul'da noktalanmıştır. Ayrıca bir şiirinde İstanbul'a gönderilmeyi istemesi şairin İstanbullu olabileceğine dair bir bilgi verebilir. Düşürdüğü tarihlerin zaman aralığı dikkate alındığındaysa Ömer Lutfî'nin uzun bir ömür sürdüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz. Düşürdüğü en erken tarih 1863, en ileri tarih ise 1927 yılıdır. Şiir söylemeye ne zaman başladığı bilinmez ancak

[2] Detaylar için bk. "Tarih Manzumeleri" s. 59-70.
[3] Konunun detayları için bk. "Lutfî'nin Şiirlerinde Gurbet" s. 24-26.

tarihler arası zaman farkı başlı başına Ömer Lutfî'nin uzun bir ömür sürdüğünün delilidir.

Ömer Lutfî'nin mesleğine dair somut bilgilere şiirlerinden ulaşılsa da bu bilgiler oldukça kafa karıştırıcı bir nitelik taşımaktadır. Şiirlerinden edindiğimiz bilgilere göre Lutfî'nin asıl mesleği matbaada mürettipliktir. Biraz da kendi şiirini övdüğü aşağıdaki beyitte, mürettipten maharetli şairin çıkmasına şaşıran kimselere "*Evet, doğrudur ancak bir tane ben çıktım*." yanıtını vermiştir:

Dimişler hīç mürettibden çıḳar mı ṣāᶜ ir-i māhir
Didim **Luṭfī** ḥaḳīḳatdir faḳaṭ bir dāne ben çıḳdım (194/5 G.)

Aşağıdaki beyitte ise mürettipliğin zor ve meşakatli geçtiğini ifade etmiştir:

Mürettiblik eger böyle giderse derd ü miḥnetle
Bu çarḫ-ı kīnever mevt[e] kefen sarı biçer yā Hū (84/2 G.)

Devrinde tanık olduğu bazı olumsuz durumları hicvetmekten geri durmayan Lutfî, muhtemeldir ki çalıştığı yerdeki bazı mürettipleri de hedef almıştır. Adına "mürettip" denilen cahillerin matbaaya toplandığına değinirken söz konusu mürettiplere çer çöp yakıştırmasında bulunmuştur:

Cemᶜ olup maṭbaᶜ aya nāmı mürettib cühelā
Ḫār u ḫāşāk iken ezhār-ı bahār eylediñiz (65/2 G.)

Mürettipliğine kanıt oluşturacak en somut ifadeler ise bizzat kendi ağzından dökülmüştür:

Gerçi ṣadāḳatle Ḫayāl Maṭbaᶜ asında niçe sāl
İtdim vücūdum pāymāl tā ḳalmadı tāb u tüvān (202/28 K.)

Hayal Matbaasında uzun yıllar çalıştığını ifade etmiş olan Lutfî, gücünün kudretinin kalmadığını belirtmiştir. Bu ifadeler "Kaside-i Nûniyye" başlığı taşıyan kasidede yer almaktadır. Bir sonraki beyitte matbaanın lağv edildiğini, bunun sonucunda ise hem maddi hem de manevi olarak çeşitli zorluklarla mücadele ettiğini söylemiştir:

Laġv oldı gitdi ben ḥaḳīr bī-kesb ü kār ḳaldım faḳīr
Gird-āb-ı miḥnetde esīr oldum amān ḥālim yaman (202/29 K.)

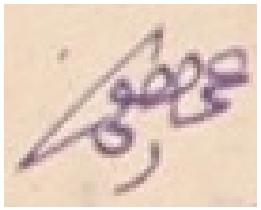
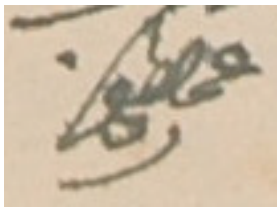
Aynı manzumenin devamında Lutfî, memdûhuna Marko Paşa'ya bir mektup yazmasını ve Marko Paşa'dan kendisini, Gülhane'deki tıbbiye mektebinin harbiyye matbaasında görevlendirmesini istemiştir:

Marḳo Pāşāya ẕī-himem bir nāme ger ḳılsañ kerem
Hīç şübhe itmem ki o dem icrā olur emriñ hemān (202/31 K.)

Bāḳī ola ebniyyesi Gülḫāneniñ ṭıbbiyyesi
Ol mektebiñ ḥarbiyyesi maṭbaʿasında bir mekān

İḥsān idüp bu kemtere ʿabd-ı faḳīr ü aḥkara
Tā ṣubḥ-ı rūz-ı maḥşere sürsen ḥayāt-ı cāvidān (202/33, 34 K.)

Buraya kadar incelediğimiz örnek beyitlerde Lutfî'nin matbaada mürettiplik yaptığı çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak kafa karıştıran husus Lutfî'nin isminin başında kullandığı "Cerrâh" unvanı yahut lakabıdır. Asıl adı Ömer Lutfî olan ve şiirlerinde Lutfî mahlasını kullanan şair, Şeyh Küfevî Alî Vasfî'ye yazdığı mesnevi nazım şeklindeki manzum mektubunun sonuna şu notu düşmüştür: *Gubâr-ı hâk-i pây-ı ehl-i dil Cerrâh 'Ömer Lutfî.* Fosfor Mustafa Sıdkı Paşa'nın vefatına yazdığı tarih manzumesinde ise beyitlerin başına Lutfî, akrostiş sanatıyla (muvaşşah) kendi ismini ve unvanını yerleştirmiştir. Mısra başındaki beyitlerden birer harf alındığında şu isim ortaya çıkar: *Manzûme-i Cerrâh 'Ömer Lutfîyim* (359/1-10 G.). Bazı manzumelerinin sonuna iliştirdiği notların altına ise sadece Ömer Lutfî adıyla imza atmıştır:

 [90b] [91a]

Lutfî'nin mesleği ile ilgili kafa karıştıran konunun Cerrâh unvanını kullanması olduğunu belirtmiştik. Divanda tespit ettiğimiz bazı ifadeler Lutfî'nin gerçekten de bir cerrâh olduğunu düşünmemize sebebiyet verir. Örneğin divanda metin numarasını 203 olarak verdiğimiz manzume, 7 bentlik mütekerrir bir muhammes olup baştan sona cerrâhlık mesleğinin zorluklarını anlatan ilginç bir manzumedir. Özellikle manzumenin son bendindeki ifadeler bir cerrâhın ifadeleri gibidir:

Bilse aḥvāl-i perīşānımızı şāh-ı cihān
Böyle ẕilletde ḳomazlar idi beyne'l-aḳrān
Luṭfî var olsun ider ḳulların elbet ḫandān
Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
Tā ki aḥvāline āgāh şehinşāh olsun (203/VII Muh.)

Lutfî'nin bir taraftan mürettip olduğunu ifade etmesi bir taraftan da cerrâh unvanını kullanması, hatta mesleğin zorluklarını bir cerrâh edasıyla anlatması, Lutfî'yi bir cerrâh olarak mı yoksa bir mürettip olarak mı tanımak gerekir sorusunu sormamıza sebebiyet vermektedir. Çalışmamıza konu olan mezkûr divanda bulunan şiirlerde karşılaştığımız bazı ilginçliklerin de kafa karışıklığını giderek artırması bir yana birtakım ihtimalleri de düşünmemize sebebiyet vermektedir. İhtimalleri değerlendirdiğimizde ilk akla gelen, biri mürettip diğeri de cerrâh olan iki farklı Lutfî'nin şiirlerinin herhangi bir ayrım gözetilmeksizin şiirlerinin birbirine karıştırılarak divan yapraklarına yazılmasıdır. Eserin tek bir şairin elinden çıktığı kullanılan hattan anlaşılmaktadır. Zira yazma eserin muhtelif yerlerinde bulunan birtakım notların Lutfî'nin ağzından çıkıp yazıya döküldüğü görülmüştür. Şiirlerin muhtevası ve üslûp özellikleri değerlendirildiğinde ise eserin tek bir şaire ait olduğu anlaşılmaktadır. Zira şiirlerin genelinde bulunan bazı ayırt edici mazmunlar ile üslûp ve imlâ özelliklerinin, hayal dünyasının, lügaz ve muammaların, tarih manzumeleri ve bilhassa da aruz vezninin şiirlerdeki uygulanış biçimi; bütün manzumelerin tek bir Lutfî'ye ait olduğunu göstermektedir. Tek bir Lutfî'den söz ediyorsak o hâlde Lutfî'nin cerrâh unvanını kullanmasındaki maksadının ne olduğu üzerinde durmak gerekecektir. Divanda metin numarası olarak 309. manzumede verdiğimiz *Muhâcîrîn Komisyonı Riyâset-i 'Âlîsine Takdîm Olınan Kasidedir* başlıklı 82 beyitlik kasidede Lutfî, başından geçen birtakım hadiselerden söz etmiştir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere Lutfî, Gülhane'deki matbaada çalışmak için memdûhundan Marko Paşa'ya mektup yazmasını istemiştir. Bu manzumede Gülhane'de bir hastane açılması için emir geldiğini, hastanenin açıldıktan sonra kendisinin de burada gönüllü olarak 4 seneden fazla çalıştığını ifade etmiştir:

Gül-ḫāne içinde ḫaste-ḫāne
Açılmaġa geldi emr-i ᶜālī

Āmāde olup levāzımātı
Dārū-yı ᶜadīd ü şīr ü balı

Ol demde edā-yı ḫıdmet itdim
Faḫrī olaraḳ ᶜale't-tevālī

Hem yareleriñ ṣarar idim hem
Gözden aḳıdır idim leᵓāli

Bu āna ḳadar ṣadāḳat üzre
Geçdi emegim çihār sāli (309/39-43 K.)

Görüldüğü üzere şair, bu yerde çalıştığını bizzat ifade etmiştir. Manzumenin devamında çalıştığı dönemin ikinci senesinden sonra bir vezirin kendi el yazısıyla Lutfî'ye beşinci rütbe "nişân-ı âlî" verilmesini istediği anlaşılmaktadır:

Dü sāl muḳaddemā mükāfāt
İtmiş idi bir vezīr-i ᶜālī

Yaᶜnī ki müşīr-i ᶜālī-himmet
Ol maẓhar-ı feyż-i Lā-Yezālī

Kendi yedi ile ḳıldı taᶜlīḳ
Beşinci rütbe nişān-ı ᶜālī (309/44-46 K.)

Devamında Lutfî, selefin kendisine yardım ettiğini ancak haleften bu ilgiyi göremediğini söylemiştir. Üstelik görevinden de alınmıştır. Hizmette herkesi geçtiğini ifade etmiş olan şair, bu durumun sebebini sormuştur:

Ḥaḳḳā ki selef ᶜināyet itdi
Ammā ki ḫalef degişdi ḥāli

Dü bārdır kim ider ᶜināyet
Bu ẕāt-ı şerīf-i pür-maᶜālī

Çend māh devām iden ẕevāta
ᶜOṣmānī nişān-ı ẕī-leᵓāli

Ḫıdmetde ᶜumūm-ı sebḳatim var
Tefrīḳa sebeb ne pür-melāli

Bilmem ᶜacabā nedir günāhım
Varsa ne imiş ḳuluñ vebāli (309/47-51 K.)

Başından geçenleri bu şekilde anlatan Lutfî, manzumenin devamında tabip olan başka bir Lutfî'den de söz etmiştir:

Raḥm eyle bu **Luṭfî** kemteriñ āh
Ġāyetle mükedder oldı ḥāli

Bir Luṭfî daḫi ṭabîbimiz var
Deryā-yı miḥen kederle mālī

Ol daḫi benimle pür-miḥendir
Şāyeste-i raḥm-ı z̲āt-ı ᶜ ālī (309/70-72 K.)

İkinci Lutfî ile ilgili verilen bilgi bundan ibarettir. Tabib olduğu belirtilen diğer Lutfî'nin şairliğine dair ise herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak kendisinin yukarıda örnek beyitte gösterdiğimiz "*Hem yârelerin sarar idim hem/Gözden akıdır idim leali*" beyti, Lutfi'nin Gülhane'de bulunan hem matbaada hem de hastanede bir dönem vakit geçirdiğini göstermektedir. Lutfî, Gülhane'de geçirdiği zaman boyunca "Cerrâh" unvanını benimsemiş ve buradan ilham alarak da bu unvanını bir dönem kullanmış olabilir. Lutfî'nin Ümit Burnu seyahati dönüşü Cami'ül-Ezher'de bir süre talebelik ettiğinden yukarıda bahsetmiştik. Ne kadar kaldığı bilinmez ancak burada bir süre tıp eğitimi yahut tıbba dair bir eğitim almış olması da muhtemeldir. Sonraki dönemlerde Lutfî, divanın son yapraklarında bulunan notlardan ve tarihlerden de anlaşıldığı üzere, cerrâh unvanını bırakarak yalnızca "Ömer Lutfî"yi kullandığı görülmektedir. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Lutfî'nin, mürettipliği yanında uzaktan veya yakından tıp ile bir şekilde alakadar olma ihtimali sebebiyle söz konusu cerrâh unvanını bir dönem kullanmış olduğu açıktır.

Oldukça ilginç bir şair olan Lutfî, şiirlerinde kimi zaman rüya motifini kullanarak gerçek ve hayal arasında bir manzara sunar.[4] Bu şiirlerden birinde Lutfî'nin Defter-i Hâkânî'de de çalıştığını anlıyoruz. Divanda metin numarasını 175 olarak verdiğimiz 129 beyitlik kasidenin ilk 86 beytinde Lutfî, rüyasında gördüğü bir kimseyle hasb-i hâl eder. Bu zat, Lutfî'ye derdini anlatmasını söyler. Lutfî de aşağıdaki beyitlerle derdini anlatmaya başlar:

Ṭut sözüm pendimi al gūşıña mengūş eyle
Ṣıdḳıñı tām iderek ḥāliñi eyle īżāḥ

Bī-tevaḳḳuf hemān ol z̲āt-ı ᶜ aliyyü'ş-şāna
Eyledim şöylece ebvāb-ı kelāmı iftāḥ

[4] Detaylar için bk. "Kasidelere Genel Bir Bakış ve Rüya Motifi s. 71-74"

Görmedim müddet-i ʿömrümde ṣafā vü irvāḥ
Çarḫ-ı ġaddār beni ḥükmine ḳıldı īdāḥ

Bir bir ardınca elem mevc-i müselselāsā
İrmedim ṣubḥa ider vaḳtimi hengām-ı revāḥ

N'ideyim ḳalmadı ālām ile hīç tedbīrim
Ber-hevā oldı neye eyledim ise ilṭāḥ

Efḳar-ı ḥāl ile nālān u ẕelīl ü pā-māl
Künc-i ġurbetde felek eyledi cismim inżāḥ (175/17-22 K.)

Lutfî, bu zata yaşadığı sıkıntılarını bu şekilde anlatırken bir başka kimseden de söz etmiştir. Söz ettiği kişi, maddi sıkıntılar yaşadığı anlaşılan Lutfî'ye rızık için endişelenmemesini, Allah'ın rızkını kolaylaştıracağını, bunun ise sebepsiz olmayacağını söyler. Bu kişi, bu sebebin kendisi olmasını ister (175/24-26 K.) ve Lutfî'nin yanında yazdığı bir şeylerin olup olmadığını sorar. Lutfî, yanında bulunan birkaç satırı çıkarır ve bu kimseye gösterir. Söz konusu kişinin cevapları manidardır:

Hem de ẓannımca seniñ olmalı ḫaṭṭ-ı destiñ
Bir meʾāl añlaşılur nesne idersek īżāḥ

Dāmenin būs iderek didim efendim kerem it
Her ne emr eyler iseñ emriñi ḳılmam isrāḥ

Çend saṭır yazı muḥarrer var idi nezdimde
Der-ʿaḳab ṣundum anı baḳdı o kān-ı ifṣāḥ

Ḫaṭṭ u imlāsına ʿaṭf-ı naẓar itdi derḥāl
Didi taḥṣīl-i ʿulūm itmege eyle irkāḥ

Ḥüsn-i ḫaṭ gerçi kitābetde hünerdir ammā
Bence ecsām-ı muṣavver gibidir bī-ervāḥ

Ḥüsn-i ḫaṭṭıñ gibi imlāyı da taḥṣīl eyle
Ḳalmasun tā ki nuḳūṣuñda maḥall-i isḥāḥ

Yoḳ żarar sāʾirede nisbetine bu kāfīdir
Seni bu naḳş-ı ḳalem ekṣere eyler ircāḥ (175/27-33 K.)

Yukarıdaki konuşmalardan Lutfî'nin hat sanatında da hünerli olduğu sonucu çıkarabilir. Ancak bunun tek başına yeterli olamayacağı, bunun yanında ilim de tahsil

etmesi gerektiği kendisine söylenir. Bu konuşmalardan sonra söz konusu kişi, Lutfî'yi Defter-i Hâkânî'ye kaydettireceğini söyler:

Seni ḳayd itdireyim defter-i ḫāḳānīye ben
Belki elṭāf-ı celīl ile bulursun ifsāḥ

Siz de kesb-i ḳadem eylersiñiz inşāʾa'llāh
Ḥaml ü bār-ı kederiñ cehd ile olur iżrāḥ (175/34, 35 K.)

Söz konusu kişinin, Lutfî'yi Defter-i Hâkânî'ye kaydettiği aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır. Evrak odasında ser-mukayyıd yanında Lutfî, yüz kuruşluk maaşla bir buçuk yıl çalışıp yeterli maaş alamamış ve nihayetinde bu işten ayrılmak durumunda kalmıştır:

Ḥāṣılı defter-i ḫāḳānīye ḳayd itdi beni
Oldı evrāḳ oṭası aḥḳara kān-ı encāḥ

Ḫıdmetim oldı o merkezde benim ᶜayne'l-ḳayd
Ser-muḳayyıdı yanında iderek istiflāḥ

Nā-mizāc oldı o eṣnāda o z̲āt-ı ᶜālī
İzdiyād itdi meşāġil giderek buldı kelāḥ

Ṭoḳuz ay dest-i tedāḫülde ḳalup müsveddāt
Saᶜy u gūşiş ile itdim anı ḫatm ü irḳāḥ

Bunca saᶜyıma müdebbirimiz idüp vaᶜd-ı veṣīḳ
Bir maᶜāş baġlanacaḳ ẓann ider idim raḥrāḥ

Ḥāl bu ki çıḳmadı meʾmūle muvāfıḳca maᶜāş
Yüz ġurūş ḫıdmetime oldı muḳābil ivtāḥ

Bir buçuḳ sāl olıyor tām devām eyledigim
Vāḳıᶜa ḥāl budur hicr-ile ḳıldım ilvāḥ (175/36-42 K.)

Meslek konusunda oldukça hareketli zamanlar yaşamış olan Lutfî'nin maddi olarak sıkıntılar çektiği de şiirlerinden anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyitte Lutfî, devlet hizmetinde 11 yıl bulunduğunu ancak mülâzım olamadığını ifade etmiştir. Bu hizmetin nerede veya nasıl yapıldığı ise belirsizdir:

Ḫıdmet-i cān ḳıymet-i devletde on bir sāldir
Bir mülāzım olmadım ᶜömr-i tebāhım var iken (59/4 G.)

Lutfî'nin manzumeleri arasında ısmarlama şiir yazmış olabileceğine dair bazı ifadeler de bulunmaktadır. Ancak bunu bir meslek yahut bir iş olarak mı yaptığı konusunda net bir şey söylemek güçtür. Özellikle vefat sebebiyle yazdığı tarihlerinde başkası ağzından konuşma üslûbu, ısmarlama şiir yazmış olabileceğine dair bir durum olarak değerlendirilebilir.[5] Aşağıdaki dörtlükte bu duruma dair bir ipucu çıkarılabilir:

Sen gibi bir ṣādıḳ yāri arardım
Sīne-i ṣad-çāke merhem ṣarardım
O üç sipārişiñ çoḳdan yazardım
Mühlet virmez çarḫ-ı ġaddār sevdigim (264/5 Koş.)

Aşağıdaki tarih manzumesinde ise Lutfî'den içinde bulundukları yıla bir tarih söylemesi istenilmiştir:

Didi bir ġonce kim lafẓen ve ma^{c}nen **Luṭfî** mümkinse
Bu sāle söyle bir tārīḫ ki bilsün ḳadrini cānān

Didim ey nūr-ı dīdem çünki fermān eylediñ işte
Belādārım keremkārım efendim biñ iki yüz ṭoḳsan (113/1-2 Kt.)

Ömer Lutfî'nin meşrebi hakkında da divanında bazı bilgiler bulunmaktadır. Divanında bulunan Kerbelâ mersiyeleri, Hz. Ali ve âl-i Resûl hakkındaki manzumeleri/beyitleri ile Hz. Peygamber'e yazılan na'tlar, çeşitli şiirlerinin arasına serpiştirilmiş Kerbelâ Hadisesi ile ilgili ifadeler ve divanında bulunan "Bektâşîler" redifli bir methiyenin bulunması Lutfî'nin Âlevi-Bektâşî zümreye bağlı olabileceğini gösterir. Aşağıdaki beyitte Lutfî, Hz. Hüseyin'in ayağı altında esir olup haşr sabahına kadar yolunda kurban olmaya hazır olduğunu söylemiştir:

Ḥüseyn-i Kerbelānıñ bende-i pā-māliyim bi'llāh
Müheyyāyım ṣabāḥ-ı ḥaşre dek rāhında ḳurbāna (55/20 G.)

Bu konuyla ilgili olmak üzere Lutfî, meşrebiyle ilgili zaman zaman maruz kaldığı yakıştırmaları da dile getirmiştir:

Luṭfiyā çāk-i giribān idegör mātemde
Rāfiżīdir ḳo disünler baña i^{c}lām olayım (23/7 G.)

[5] Konunun detayları için bk. "Başkası Ağzından Konuşma s. 36-38"

Lutfî, aşağıda yer verdiğimiz muhammes nazım şekliyle yazdığı Kerbelâ mersiyesinde de kendisine aynı tavrı takındıklarını yinelemiştir:

Çekeriz şāh-ı şehīd ᶜ aşḳına biz derd ü elem
İder ancaḳ o bize rūz-ı ḳıyāmetde kerem
Rāfiżīdir diseler de saña ey Luṭfī ne ġam
Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
Açalım sīne[-i] ṣad-pāremize yareleri (94/VII Muh.)

Meşrebinden başka Lutfî'nin bir şeyhe/tarikata intisap ettiğine dair şiirleri arasında birtakım önemli ipuçları da bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte Lutfî, *bir güneş yüzlünün* kulu olmayı övünç vesilesi olarak addetmesi; Lutfî'nin bir tarikata veya şeyhe intisab edip onun müridi olmuş olabileceğini gösteren önemli bir detaydır:

İftiḫār eyler cihān içre feraḥla **Luṭfiyā**
Ḥamdülillāh bir güneş ruḫsārıñ oldum ben ḳulı (33/7 G.)

Şiirlerinde tasavvufî ıstılahları da kullanan Lutfî; meyhane, saki gibi mecazlı söyleyişlerden "meskeninin meyhane" olduğunu söyleyerek rint bir duruş sergilemiştir:

Luṭfīniñ el-ḥamdülillāh meskeni mey-ḫānedir
Dest-i sāḳīdir ṣafā-baḫşāyı cām-ı Cem ḳapar (116/7 G.)

Lutfî'nin şiirlerinde yoğun bir şekilde hissedilen yalnızlık, çaresizlik, kimseden yardım bulamama (özellikle devlet ricâlinden) duyguları ve tüm bunların yanında yukarıda da özellike ifade ettiğimiz gibi uzun yıllar gurbet oluşu, Lutfî'nin şiirlerinde buhranlı bir ruh hâlinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur diyebiliriz. Ayrıca henüz küçük bir çocukken anne ve babasını kaybetmesi, çevresinde yakınları, dostları da olmaması bu ruh hâlinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur:

Ṭıfl iken terk-i ḥayāt itdi pederle māder
Ne eḳārib bulınur bende ne ḥüsn-i aḥvāl

Bunca yārān u enīsim vār idi bir bir hep
El-vedāᶜ eylediler beynimize düşdi fiṣāl (275/17, 18 K.)

Lutfî, yaşadığı bu zorlukların şiirlerine olan aksini "defteri, divanı doldurdu" şeklindeki ifadesi ile kendisi de belirtmektedir:

Defter ü dīvānı ṭoldurdı ser-encāmım benim
Bī-taḥammül **Luṭfī**-i āvāre yazdım derdimi (37/7 G.)

Yaşadığı sıkıntıların, buhranların bir sonucu olarak Lutfî'nin sesi, bazen oldukça yüksek perdeden çıkıp bir isyana dönüşür. Aşağıda verdiğimiz örnekte Lutfî'nin "*tıfl-ı nev civânım mahv oldı harâb oldı"* ile *"ser-mâye-i hayâtım"* ifadelerinden çocuğunun vefatı üzerine yazdığı anlaşılan muaşşer nazım şeklindeki mersiyesinde böyle bir isyanın sesi duyulur:

Ḥālā baña diyorlar şükr eyle ṣavāb oldı
Ferzend-i dil-pesendiñ cennet-meʾāb oldı (407/I Muaş.)

Klasik Türk şiirinin olmazsa olmazlarından olan "felekten şikâyet" kavramı Lutfî'nin şiirlerinde de önemli bir yer teşkil etmektedir.[6]

Lutfî'nin devlet erkânından da umduğunu bulamadığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki beyitte Lutfî, Mîr Rızâ'ya yazdığı kasidede ihsan beklediğini ancak bu meramına erişemediğini şu sözlerle dile getirmiştir:

Bunca hem-demlerimiz lāyıḳ-ı iḥsān oldı
Yalıñız **Luṭfī** mi nā-lāyıḳ-ı iḥsān Rıżā (310/15 K.)

Benzer bir durumu başka bir şiirinde, vasf ettiklerinin ihsana nail olduğunu kendisinin ise bundan mahrum kaldığını söyleyerek yinelemiştir:

Bunca vaṣf eyledigim nāʾil-i iḥsān oldı
Yalıñız **Luṭfī**-i bī-çāreyi zār eylediñiz (65/13 G.)

Lutfî'nin yazdığı methiyelerde de yine ihsana erişme maksadının olduğu görülür. Öyle ki bu konuda seçtiği kelimeler ve benzetmelerle bayağılığa düşmekten kendisini alamaz. Kim için yazıldığını belirleyemediğimiz aşağıdaki methiyede Lutfî, kendisini padişahın şerefli dergâhının kedisi olmaya layık görmüştür:

Luṭfī ʿ ināyet kānınıñ pāyānı yoḳ iḥsānınıñ
Dergāh-ı ʿ ālī-şānınıñ olsam sezādır hirresi (31/7 G.)

[6] bk. "Kozmik Alem/Felek s. 404-406"

Lutfî, bulunduğu dönem itibariyle devlet adamlarının ve padişahların şiire ve şaire olan ilgisinin bittiğinin farkındadır. Aşağıda verdiğimiz örnek, Lutfî'nin söz konusu bu farkındalığına örnek teşkil etmektedir:

Ṣaḳın dīvāneveş ẓıll-ı hümādan devleti umma
Saña luṭf eylemez **Luṭfî** şeh-i kāşāneler şimdi (30/7 G.)

Esasında yukarıda örnek beytini verdiğimiz gazelin tamamında bu konuya değinen Lutfî, devrindeki bu gibi benzer durumlara birkaç şiirinde daha temas etmiştir.[7]

Yaşadığı sıkıntılara rağmen Lutfî, zaman zaman ümitli bir tavır da sergilemiştir. Bu tavır, şiirlerinde az görülse de Lutfî, Allah'a sığınıp işlerinin yoluna gireceğini yine O'ndan beklemektedir:

Luṭfî Ḥaḳdan eyleme ḳaṭ^{c} -ı ümīd
Ḥall ider efkār u āmāliñ seniñ (242/7 G.)

Aşağıdaki beyitte Lutfî, gönlünün kederli hâlinin berf ve bârân kelimeleriyle tenasüp içinde kullandığı "nev-bahâr" kelimesiyle bahtiyar olacağı konusunda kendisini teselli eder:

Ġam ḳasāvet çekme **Luṭfî** berf içün bārān içün
Bir gün olur nev-bahār ḳalbiñ seniñ şādān ider (9/7 G.)

Lutfî'nin hayatıyla ilgili değineceğimiz son husus ailesi ile ilgili tespitler olacaktır. Lutfî'nin kendisi gibi şair olan Şükrî-i Gülşânî mahlaslı bir kardeşi bulunmaktadır.[8] Şükrî'den başka kardeşi olup olmadığına dair şiirlerinde bir bilgi ise bulunmamaktadır. Selahaddin, Nureddin ve Abdurrahman adlarında üç oğlu olduğu ve iki evlilik yaptığı yine şiirlerinden anlaşılmıştır. Oğlu Selahaddin'i 1300'ün Zi'l-kade ayında, beyin iltihabı sebebiyle ve 19 yaşında kaybetmiştir (389/97, 98, 109 M.). Ömer Lutfî, başlığında vefatından evvel gönderdiği bir mektubun altına yazdığını belirttiği mesnevi nazım şeklinde 5 beyitlik bir dua manzumesinde oğlu Nureddin'den söz etmiştir. Nureddin'i 1 Eylül 1925 tarihinde Erzincan hastanesinde kaybetmiştir.

[7] Bu konuyla ilgili detaylı bilgileri çalışmamızın "Devir ve Toplum Eleştirisi" başlığında vermiş bulunmaktayız.
[8] bk. "Müşterek Şiirler" s. 53-58.

Nureddin'in kaç yaşında vefat ettiği bilinmemektedir (417/1-5 M.). Ömer Lutfî, oğlu Abdurrahman için ise 12 beyitlik gazel formunda bir tahassürname yazmıştır (419/1-12 G.). Ömer Lutfî'nin düşürdüğü tarihlerden iki evlilik yaptığı anlaşılmaktadır. Tarihlerden biri "Târîh-i Vefât-ı Hem-ser-i Mâ" başlığını taşımaktadır (418/1-7 Kt.). Diğer tarih ise yalnızca "Âh" başlığını taşır. Manzumenin 4. beytindeki ifadeler bu tarihin de vefat eden bir eş için söylenildiğini göstermektedir (420/4 G.). Düşürülen tarihlerin ilki 1345, diğeri ise 1301 tarihlidir. Tarihlerin farklı olması, iki farklı kişi için söylenildiğini göstermektedir. Bu durumdan hareketle Ömer Lutfî'nin iki evlilik yaptığı anlaşılmaktadır.

1.1.1. Lutfî Mahlaslı Diğer Şairler

Tezkireler ve tezkire dışında kalan eserlerde Lutfî mahlasını kullanan tespit edebildiğimiz şair sayısı 18'dir. Bu şairlerin kısa biyografileri şu şekildedir[9]:

1.1.1.1. Lutfî (Tokatlı/öl. 874/1469-900/1495)

Asıl adı Lutfullah olup Molla Lutfî ve Deli Lutfî lakaplarıyla bilinmiştir. Ali Kuşçu'dan ders alan şair, Sahn-ı Semân müderrisliğinde bulunmuştur. Nüktedan mizaca sahip olan şairin şiirinin nesri kadar güçlü olmadığı belirtilmiştir. Bir iftira sonucu At Meydanı'nda boynu vurulmuştur. Âşık Çelebî ölüm tarihini 874/1469 verirken Hasan Çelebî ve Riyâzî 900/1495 olarak vermiştir (Kılıç, 2010, s. 730-734; Kutluk, 1989, s. 827-830; İpekten vd., 2017, s. 54, 55).

1.1.1.2. Lutfî Paşa (öl. 950/1543)

950/1543 yılında vefat eden Lutfî Paşa'nın Yavuz Sultan Selim'in himayesinde bulunduğu nakledilmiştir. Şimdilik birkaç şiiri elde bulunmaktadır (İpekten vd., 2017, s. 34, 35; İpekten, İsen vd., 1988, s. 267-270).

[9] Lutfî mahlaslı şairlere ve biyografilerine dair bilgiler hazırlanırken Dr. Öğr. Üyesi Seydi KİRAZ'ın *Lutfî Mahlaslı Bilinmeyen Bir Şairin Divanı ve Divanındaki Tasavvufî Istılahlar* adlı çalışmasından istifade edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Kiraz, 2018, s. 329-366.

1.1.1.3. Lutfî (Kırımlı öl. 1078/1667)

Tezkireci Riyâzî'nin oğlu olan şairin asıl adı Safâyî'de Abdullah, Beliğ'de Lutfullah olarak geçmektedir. Müderris ve kadılık yapan şairin divan sahibi olduğu ve 1078/1667'de vefat ettiği belirtilmiştir (Çapan, 2005, s. 530; Abdulkadiroğlu, 1999, s. 367).

1.1.1.4. Lutfî (Hoca-zâde öl. 1110/ 1699)

Asıl adı Mehmed Lutfullah olan şair, Hoca Mesud'un oğlu olması sebebiyle Hoca-zâde adıyla da tanınmıştır. Gençliğinde Mevlevîliğe intisap eden şair, halifelik makamına ulaşmış sonrasında ise ilimle uğraşmıştır. Kadılık ve müderrislikte bulunmuştur. 1110/1699'da ise vefat etmiştir (Çapan, 2005, s. 29, 30; Arslan, 2022, s. 13).

1.1.1.5. Lutfî (Kırımlı öl. 1115/1704- 1113/ 1703)

Safâyî ve Sâlim, asıl adının Lutfullah; Beliğ ise Abdüllatif olduğunu iddia eder. Müderrislik ve kadılık yaptığı belirtilmiş olan şairin, gazel ve tarihleri bulunmaktadır. Ölüm tarihi Safâyî ve Beliğ'de 1115/1704, Sâlim'de ise 1113/1703 olarak geçmektedir (Çapan, 2005, s. 529, 530; İnce, 2005, s. 604, 605; Abdülkadiroğlu, 1999, s. 368).

1.1.1.6. Lutfî (öl. 1119/1707)

Hayatı hakkında aktarılan bilgiler sınırlıdır. Asıl adı Süleyman olup birkaç gazeli bulunmaktadır. 1119/1707'de vefat etmiştir (Öztürk, 2015, s. 204; Kılıç, 2022, s. 257).

1.1.1.7. Lutfî (öl. 1130/ 1718)

Muslî Ağa-zâde ve Tokatî Mustafa Ağa unvanlarıyla bilinmektedir. Tezkirelerde birkaç gazeli bulunan şairin, bölük çorbacılığı yaptığı ve 1130/1718'de vefat ettiği bildirilmiştir (Abdülkadiroğlu, 1999, s. 368; İnce, 2005, s. 604).

1.1.1.8. Lutfî (öl. 1150/ 1737)

Asıl adı Muhammed olan şair, Manisa Mevlevihanesi'nin şeyhi Ali Nakşî Efendi'nin oğludur. Sonrasında babasının vefatı ile Mevlevihane şeyhi olmuştur. 1150/1737'de vefat etmiştir (Genç, 2000, s. 464; Çiftçi, 2022, s. 426).

1.1.1.9. Lutfî (öl. 1195/ 1781)

Türkçe ve Farsça şiirler yazmış olmakla birlikte daha çok Türkçe şiirleriyle şöhret bulmuştur. Türkçe divanı bulunan şairin Mevlana Lütfî'nin Zafer-nâme'sini tercüme etse de tercüme, müsvedde olarak kalması sebebiyle tamamlanamamıştır. 1195/1781'de vefat etmiştir (İpekten, 1988, s. 269).

1.1.1.10. Lutfî (öl. ?)

Asıl adı Ömer olan şair, 1233/1817'de Adana'da doğmuştur. Bir süre İstanbul'da yaşamış ve burada Musa Balizade adıyla bilinmiştir (Çiftçi, 2022, s. 429).

1.1.1.11. Lutfî (öl. 1252/ 1837)

Yanya'da doğan şair, iç ağası ve hacegan olarak çalışmıştır. Ticaretle de uğraşan şair, 1252/1837'de vefat etmiştir (Oğraş, 2022, s. 156, 157).

1.1.1.12. Lutfî (öl. 1261/ 1845)

Asıl adı Halil olup Bulgaristan'ın Tırnova şehrinde doğmuştur. Hâfız unvanıyla bilinen şair, Sa'diyye tarikatına mensuptur. İstanbul'da beş sene kalmış, ardından memleketine dönmüş ve 1261/1845'de vefat etmiştir (Kiraz, 2018, s. 334).

1.1.1.13. Lutfî (öl. 1263/ 1847)

Diyarbakır müftüsü Ali Efendi'nin oğlu olan şair, kendisi de eğitimini tamamladıktan sonra Diyarbakır müftüsü olarak görev yapmıştır. 1263/1847'de vefat etmiştir (Çiftçi, 2022, s. 427).

1.1.1.14. Lutfî (öl. XIX. Asrın İkinci Yarısı)

Asıl adı Ahmed olup İstanbulludur. Müderrislik de yapan şair Takvim-i Vekayi'de görev almış, Anadolu'da müfettiş olarak görev yapmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında vefat etmiştir (Çiftçi, 2022, s. 428).

1.1.1.15. Lutfî-i Acem (öl. ?)

Asıl adı Mahmud olup İran'da Dergüzin'de doğmuştur. Mahmud-ı Har unvanıyla şöhret bulmuştur. Ahdî, kendisinde büyük bir şairlik kudreti gördüğü için Lutfî'nin herkesin maskarası olduğunu söyler (Solmaz, 2005, s. 506, 507).

1.1.1.16. Lutfî (öl. ?)

Asıl adının Nevâî olduğu ve divan sahibi olduğu belirtilse de hayatına dair kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır (İpekten, 1988, s. 269).

1.1.1.17. Lutfî (öl. ?)

Asıl adı Rahima olup Tebriz'de doğmuştur. Daha çok Derviş Rahima adıyla bilinmiştir. Derviş Ahdî tarafından da yetiştirilmiştir (Altun, 1997, s. 56; Zavotçu, 2022, s. 103, 104).

1.1.1.18. Tekirdağlı Lutfî (öl. ?)

Asıl adı Ahmed'tir. Tekirdağ'da mahkeme kâtibi olarak yaptığı bilinmektedir. Mehmed Said Efendi'nin isteği üzerinde Tekirdağ'da yaşayan şairlerle ilgili bir tezkire yazmıştır. Şairin tezkiresinden başka divanı olduğu belirtilmiştir (Kaya, 2016, s. 494).

1.1.2. Lutfî'nin Şiirlerinde Gurbet

Şiirlerinde öne çıkan temaların başında gelen gurbet temi, bir bakıma Lutfî'nin sürdüğü hayatın şiire tezahürü durumundadır. Güney Afrika'ya süren uzun bir seyahatin gidişi ve dönüşünde bulunduğu ülke ve şehirlerin yanında Anadolu'nun pek çok şehrinde bulunduğu şiirlerine düştüğü notlardan anlaşılmaktadır (bk. Hayatı, s. 6-21; Şehirler, s. 287-301). Hemen her fırsatta yaşadığı sıkıntıları gurbet oluşuna (garîb)

bağlayan şair, bu durumundan kimi zaman feleği sorumlu tutar kimi zaman da kurtulmayı istediğini açıkça beyan eder.[10]

Divanın henüz başlarında 7 bentlik müseddesinin 3. bendinde Lutfî, akrabalarının kendisini sefalette bıraktığını, kendisinin de gurbet köşesinde hüzne gark olduğunu ifade etmiştir (15/III Müs.). Kardeşi ve kendisi gibi bir şair olan Şükrî-i Gülşânî'nin kendisinden ayrılıp başka bir yere gitmesine 7 beyitlik bir gazel ile tarih düşüren Lutfî, bu durumun sorumlusu olarak feleği gösterir. Lutfî, yuvasının dağılıp gurbete düştüğünü ifade etmiştir (24/2, 3 G.). Düşürdüğü başka bir tarihte Lutfî, bu kez de yine kendisi gibi şair olan arkadaşı Mahfî'nin Malatya'ya gidişine bir gazel söylemiştir. Burada Lutfî, dostlarının gurbete gittiğini söylemiştir (43/1 G.). Feleğin, yârini kendisinden ayırıp gurbete saldığını söyleyen Lutfî, 5 aydır onu göremediğini belirtmiştir. Ayrıldığı kişinin kim olduğu belli değildir. Gazel nazım şeklinin gereği olarak sevgili hüviyetinde takdim edilen kişinin Lutfî'nin dostlarından yahut yakınlarından biri olması muhtemeldir (79/2 G.). Şükrî ile müşterek yazdığı muhammeste Lutfî, kendisi gibi kimseyi gurbette bırakmamasını Allah'tan niyaz eder (106/II Muh.). Başından geçenleri anlattığı bir kasidesinin girizgâhında Lutfî, kendisinin perişan bir hâlde gurbet köşesinde olması durumunu yine feleğe bağlar (175/22 K.). Lutfî'nin, gurbet elde yalnız olması en çok yakındığı durumdur (190/3 G.). Bir başka kasidesinde yine gurbette yaşadığı zahmetten dem vurmuştur (202/21 K.). Lutfî'nin gurbet elde gönlü kırıktır (222/7 G.). Gurbetin verdiği elemler Lutfî'nin ciğerinde (derûn) yaralar peyda etmiştir (339/3 G.). Oğlu Abdurrahman'a gazel nazım şekliyle yazdığı 12 beyitlik şiirinde, gurbette kimsesiz kaldığını söylemiştir:

Nūr-ı ᶜaynım! Kūşe-i ġurbetde ḳaldım bī-enīs
Dāġdār oldum dil-i miḥnet-şiᶜ ārım aġlasun (419/2 G.)

Lutfî, yeri geldikçe bulunduğu şehirdeki sıkıntılarını da anlatmıştır. Konya'da bulunduğu dönemlerini, şehri ve şehrin verdiği sıkıntıları 21 beyitlik bir gazel ile anlatmıştır. Lutfî, manzumenin 19. beytinde İstanbul'a gitmek istediğini belirtmiştir.

[10] Bu bölümde Lutfî'nin şiirlerinde ele aldığımız gurbet anlayışı, gazeller başta olmak üzere klasik Türk şiirinde sıklıkla ele alınan dünya hayatının bir gurbet yurdu olduğu telakkisi değildir. Burada ele aldığımız konu, yaşadığı yurttan yahut da memleketinden uzakta kalmanın sıkıntısını dile getirdiği gurbet anlayışını ifade etmektedir.

Bir sonraki beyitte ise 40 yıldır gurbette olduğunu söylemiştir. Bu sebeple şairin İstanbul'a dönmek istemesiyle memleketine dönme arzusu taşıdığı söylenebilir:

Ḳırḳ sene oldı ki ġurbet-zedeyim ḥasretle
İftirāḳ eyleme benden gözimiñ yaşı gibi (403/20 G.)

Ömer Lutfî'nin Erzurum ve Diyarbakır'da bulunduğu dönemleri anlattığı manzumeleri de bulunmaktadır. Erzurum'da yaşadığı sıkıntıları 5 bentlik bir müseddes ile anlatmıştır. Söz konusu manzumede kimi zaman yalnızlığından kimi zaman da şehrin verdiği sıkıntılardan söz etmiştir (372/I-V Müs.). Diyarbakır'daki dönemini ise 17 beyitlik bir gazel ile yine şehri ve şehrin verdiği sıkıntılarla anlatmıştır (409/1-17 G.).

1.2. Edebî Kişiliği

1.2.1. Kendi Şiirini Değerlendirişi

Klasik Türk edebiyatında şairlerin, şiirlerinin özellikle makta beytinde şiirlerini ve şairliklerini övmeleri hususunda söz söylemeleri âdet olmuştur (Zülfe, 2016, s. 24). Her ne kadar Klasik Türk edebiyatı geleneği, Lutfî'nin şiir söylediği dönemde ömrünü tamamlamış olsa da tarzıyla bu anlayışın bir temsilcisi olarak değerlendirebileceğimiz Lutfî'nin bu konuda divanında yer alan pek çok ifade yer almaktadır.[11]

Şairliği konusunda kendine oldukça güvenen biri olan Lutfî, şiirlerinde kullandığı ifadelerle bu duruma çeşitli şekillerde göndermelerde bulunmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla toplamda 23 yerde kendi şiirleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Başlı başına bir hüner olarak bilinen muamma ve lügaz türlerinde daha belirginleşen söz konusu bu ifadelerle hem şairliğini hem de gösterdiği hüneri özellikle vurgular.[12] Bununla birlikte şiirleriyle ilgili yaptığı değerlendirmeler Klasik Türk şiir geleneğindekilerle büyük benzerlik taşır. Şairlerin şiirleri için kullandığı *"deryâ-yı güher, dürr-i yektâ"* gibi ifadelerle kendileri hakkında söyledikleri *"şâ'ir-i mu'cîz-beyân"* gibi ifadeler bunlardan birkaçıdır. Aşağıdaki gazelin makta beytinde Lutfî;

[11] Bu konuda detaylı bilgi için çalışmamızın bk. "Klasik Türk Şiiri Anlayışını Devam Ettirmeye Çalışan Bir Şair" s. 47-51.
[12] Çalışmamızda bu konu ayrıca ele alındığı için burada bahsini ettiğimiz hususların bir kısmına değindik. bk. "Lügazlar; Muammalar" s. 100, 105.

şiirinin hemen anlaşılmaması, gizli olması gerektiğini; remze razı olmadığı takdirde veya başka bir ifadeyle bu tarzı benimsemediği takdirde şiirlerinin beğenilmeyeceğini söylemiştir:

Luṭfiyā gizli gerekdir naẓm u eşᶜ ārıñ seniñ
Rażı olmazsañ bu remze şübhesiz maḳbūḥdur (63/5 G.)

"Remz" belagat terimi olarak vasıtaları az olduğu hâlde, işaret ettiği manaya delaleti gizli olan kinaye şeklinde tanımlanmaktadır (Akdemir, 1999, s. 222). Lügazlarda sorulan bilmeceye ipucu veren remzleri Lutfî, aşağıda örnek beytini verdiğimiz lügazında "tuhaf" olarak niteler. Hatta o kadar tuhaftır ki bu konuda "meydan tutacak" türdendir:

Luṭfī remziñ ne tuḥafdır ne tuḥafdır ne tuḥaf
Ne tuḥafdır ki tuḥaflıḳda ṭutar meydānı (124/9 G.)

Âşık veya şair, aşkının ateşinden gönlü alev alev yanan bir kimsedir. Lutfî, aşk şarabıyla gömleğinin yakasını yırtıp sevgilisinin sayesinde de ateşvâri sözler söyleyebilen bir şair olduğu iddiasındadır. Bu, gelenekli şairde görmeye alışkın olduğumuz bir tavırdır:

Luṭfiyā sāyeñde oldı şāᶜ ir-i āteş-zebān
Cām-ı ᶜ aşḳıñ nūş idüp çāk-i girībān eyledi (52/7 G.)

Lutfî'nin hayatı bahsinde sözünü ettiğimiz üzere gurbet teması şiirlerinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Aşağıdaki beyittte Lutfî, sözleriyle herkesi aciz bırakan bir şair iken gurbet köşesinde dilinin bağlandığını söylemiştir:

Şāᶜ ir-i muᶜ ciz-beyān idim bülend-i şān ile
Şimdi künc-i ġamda ḥabṭ oldı zebānım gitme gel (107/6 G.)

İnşâd, şiiri kural ve kaidesine bağlı olarak ahenkle okumak demektir (Olgun, 1936, s. 52). Şiirini doğuyu ve batıyı aydınlatan bir meşale olarak değerlendiren Lutfî, söz konusu şiirlerini inşâda yani güzel okunacak şiirlere güneş gibi düşürdüğünü ifade etmiştir:

Şīve-i inşāda düş şems-i şafaḳveş **Luṭfī** tā
Meşᶜ al-i şiᶜ rüñ şimāl ü şarḳı itsün şuᶜ ledār (130/9 G.)

Âşık, verdiği sözde sadıktır. Aşağıdaki beyitte Lutfî, "ahd ü emân"ının tevriye (iham) yoluyla tıpkı beyitleri gibi vezinli/düzgün olduğunu belirtir:

Deste deste gülsitāndan gül dürüp **Luṭfî** ġarīb
Beyt-i mevzūnumladır ᶜahd ü emānım sevdigim (196/7 G.)

Hayatı, talihi şiirlerine büsbütün aks etmiş bir şair olan Lutfî, cevherler saçan beyitlerini görenlerin talihsiz Lutfi'yi de görmüş gibi olacağını ifade etmiştir:

Her ne dem görseñ cevāhir-rīz olan ebyātımı
Ṣanki gördüñ **Luṭfî**-i bī-devleti āh ayrılıḳ (215/5 G.)

Şiirlerinde Lutfî'nin devrinde yaşadığını düşündüğümüz birtakım şairlerle münasebet kurduğu, bazen atıştığı bazen de onların üstatlığını tasdik ettiği ifadeler bulunmaktadır. Bir meydan okuma olarak değerlendirebileceğimiz ve divan metninde 267. numarada verdiğimiz gazelin aşağıdaki beytinde Lutfî, şairliğine ve sanatına güvenen bir şair olarak karşımıza çıkar:

Çıḳ meclise var ise ḳudretiñ
Luṭfî diler elbet imtiḥānı (267/7 G.)

Klasik Türk şiirinin başlıca konusu aşktır. Lutfî de bu konuda Hayâlî Beg'i hatırlatan (Tarlan, 1945, s. XVI) "Ne söylersen aşk ile söyle, zira aşktan başka söylenen her söz boş sözlerdir." şeklindeki beyanıyla şiir hakkındaki görüşünü/poetikasını açıklar:

Luṭfî ne kelām eyler iseñ ᶜaşḳ ile eyle
Ġayrı ne ile uġraşılursa hezeyāndır (268/7 G.)

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde "Şiirin bir kısmı bilgeliktir, hikmettir." (Yılmaz, 1992, s. 84) buyurarak şiirin hikmetli olduğunu belirtmiştir. Söz konusu hadisten olacak ki Lutfî de şiirlerinin hikmetli sözler olduğunu ifade edip bu şiirleriyle meclisi şenlendirecek sonra da o şiirleri, sevgiliye sunmakla güzel bir iş yapacaktır:

Kelām-ı ḥikmet-āmīziñle **Luṭfî** bezmi şen itdiñ
Der-i dildāra taḳdīm eyle bir kār-ı ḥasen itdiñ (289/IX Tah.)

Belâgat; sözün yerinde ve zamanında, en doğru ve en etkili bir biçimde kullanılmasıdır (Akdemir, 1999, s. 9). Bu bakımdan belâgat ilmini bilmek şairler için

bir iftihar vesilesi olmuştur. Lutfî de belâgat meydanında kendisine bir arkadaş bulamadığından şikayet ederek hâlini arz edecek, açıkta görünen yarasına merhem sürecek bir kimsenin olmadığından şikayet eder:

Bu meydān-ı belāġatda baña bir yār ü hem-dem yoḳ
Ki ḥālim söyleyem ḳılsun devā dāġ-ı nümāyāna (326/3 G.)

Karârî mahlaslı bir şairi hicvettiğine dair kendisine atılan iftiraya cevap olarak 7 bentlik bir müseddes yazan Lutfî, kendisinin "kalem şairi" olduğunu belirtirerek şiirde üstünlük iddiasının olmadığını söylemiştir:

O meydān şāᶜ iridir ben ḳalemde şāᶜ irim cānā
Benimle itmedi ᶜ ilm-i şiᶜ irde bir vaḳit daᶜ vā (128/VI Müs.)

1.2.2. Şiirleriyle İlgili Bazı Hususlar

19 ve 20. yüzyılda tezkire geleneği nispeten sürüyor olsa da bu yüzyıllarda pek çok şairin yetişmiş olması, Lutfî'nin yıllar boyu şehir şehir, ülke ülke dolaşarak gurbet hayatı sürmesi, şiirde Batı eksenli yenileşme-değişim arayışı ve buna binaen şairliğinin güçlü olamaması gibi etmenler göz önüne alındığında kaynaklarda adının geçmemesinin nedenleri anlaşılabilir. Divanında Klasik Türk şiirinin hemen bütün nazım şekillerinde yazılmış manzumeler bulunsa da Lutfî, gazelleriyle özellikle de bu asrın şiirdeki değişim-dönüşümlerinden biri olan müşterek gazelleriyle ve birçok konuda düşürdüğü tarihleriyle ön plana çıkmaktadır. Beyit sayısı farklılık gösteren ve toplamda 420 manzumeyle nispeten hacimli sayılabilecek divanında yer alan şiirlerinde hacimli divanlarda görülebilen aynı konuya ve hayale sahip şiirlere, benzer ifadelere rastlanılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte geçen *sen, kendiñ, zâtıñ* kelimeleri aynı anlam dairesinde olmaları itibariyle bir arada bulunmaları beyitte gereksiz tekrarlara sebep olmuştur. Ayrıca benzer ifadeler bir başka manzumede de tekrarlanmıştır:

Sen ḥasen ḫulḳuñ ḥasen kendiñ ḥasen ẕātıñ ḥasen
Bir ḥasensiñ ki cemāliñ mihri ḥayrān eyledi (52/5 G.)

Gelmemiş miṡliñ ḥasen ḫulḳuñ ḥasen ẕātıñ ḥasen
Ejder-i zülfüñ esīr itmiş hezārān ādemi (13/1 Kt.)

Aşağıdaki beyitlerin ikinci mısralarında da yine benzer ifadeler kullanmıştır:

Eşk rīzān oldı dil teşrīfini daᶜvet içün
Dāġlarla sīnemi şaḥn-ı gülistān eyleyen (50/3 G.)

Ḫūlyā-yı ḳāmetiñ naḳş oldı levḥ-i ḫāṭıra
Sīnemi ᶜaks-i ruḫuñ şaḥn-ı gülistān eyledi (52/4 G.)

Aşağıdaki beyitlerin ikinci mısralarında yine benzer ifadeler bulunmaktadır:

Vuḳūᶜāt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır (21/I Müs.)

Cihānda her ne olsa cümlesi taḳdīr-i Ḥaḳdır bil
Anı inkār ider zāhid dimez ḥükm-i ḳaderdir bu (54/4 G.)

Aşağıdaki beyitte ise anlam belirsizliği bulunmaktadır. Beyitte Lutfî'nin sayesinde bir kimsenin "şâ'ir-i âteş-zebân" olduğu belirtilse de aslında bu ifade ile Lutfî kendisini kastettiği açıktır. Dolayısıyla kelimenin sonuna eklenen Arapça nidâ edatı olan "-â" anlam kargaşasına yol açmıştır denilebilir:

Luṭfiyā sāyeñde oldı şāᶜir-i āteş-zebān
Cām-ı ᶜaşḳıñ nūş idüp çāk-i girībān eyledi (52/7 G.)

Aşağıdaki gazelin makta beytinde yer alan "ey" ve "Lutfiyâ" ifadeleri bir arada gereksiz kullanılmıştır:

El-vedāᶜ olsun size şimden girü **ey Luṭfiyā**
Maġfiret müᵓmine olsun kāfire şürb-i ḥamūm (213/5 G.)

Aşağıdaki beyitte ise Lutfî, "sultân-ı hudâvendâ" terkibiyle anlam bakımından kusurlu bir ifade kullanmakla kalmamış terkibin sonunda yine bir nidâ edatı getirerek anlamı iyice belirsizliğe doğru götürmüştür:

O **sulṭān-ı ḫudāvendā** beni dūr itse ḫāṭırdan
Yine taṣvīr-i dil-cūsı dil-i çāke muḫaṭṭardır (25/4 G.)

Biri Türkçe diğeri Farsça eş anlamlı kelimeler olan "gülmek" ve "hande eylemek" kelimeleri birbiri ardınca gereksiz kullanılmıştır:

Gülersiñ ḫande eylersiñ feraḥnāk oldığındandır
Ötersiñ ᶜandelībāsā uçarsıñ evc-i rifᶜatden (6/2 G.)

Lutfî'nin şiirlerinde pek çok defa atıf vâvının yanlış kullanıldığı görülmüştür. *Peyker* kelimesi, Osmanlı Türkçesinde genellikle eklendiği sözcükle birleşik kelimeler yapmaktadır. Aşağıdaki beyitte *peyker* kelimesinin *hûr* kelimesine atıf vavıyla bağlanması anlam kargaşasına yol açmıştır[13]:

Naẓar ḳıldıḳça ḳara gözleriñ ᶜaḳlım ider yaġma
Meleksiñ ḥūr u peykersiñ güzelsiñ şāh u sulṭānım (8/2 G.)

Aşağıdaki beyitte yine atıf vavı gereksiz kullanılmıştır. Mânâ bakımından "Hallâk-ı ekvân" şeklinde olması gereken ifade "Hallâk u ekvân" şeklinde yazılmıştır:

Mücerrebdir ṣadāḳat ehline dünyāda rāḥat yoḳ
Çekinme ᶜarż-ı ḥāl eyle ġanī Ḫallāḳ u ekvāna (55/12 G.)

Aşağıdaki beyitte zaten çoğul olan "medâris" ve mekâtib" kelimeleri vezni doldurmak maksadıyla "–ler" çokluk ekiyle tekrar çoğul yapılmıştır:

Kitāb-ı küfr ile ṭolmış **medārisler mekātibler**
Riᶜāyet eyleyen yoḳ nuṭḳ-ı Ḥaḳ āyāt-ı Ḳurᵓāna (55/8 G.)

Aşağıdaki beyitte ey sözcüğünden sonra gelen dil sözcüğüne, nidâ edatının getirilmesi ifadeyi bozmuştur:

Aḳrabādan gerçi evlādır muḥibb-i ṣādıḳān
Diñle bu ṭoġrı kelām[ı] cān u dilden **ey dilā** (24/6 G.)

Kimi zaman bazı sözcüklerin halkın söylediği biçimiyle biraz da vezin zaruretinden araya ünlü harf alarak "hayıf, hüsün/hasen, şükür, sabır, kasır, kavim, medih, hışım, üsür, nefis, sıdık" şeklinde kullanılmıştır.[14]

Lutfî'nin şiirlerinde az da olsa eski Türkçe kelimelere rastlanır. "karındaş, salubir-, yarlıga-, söyün-" söz konusu kelimelerden birkaçıdır. Ayrıca *akşam* kelimesinin genel kullanımda *ahşam* şeklinde yazılıp okunduğu görülmüştür.[15]

[13] Divan metnindeki düzeltmeler ve düzeltmelere dair önerilerimiz, divanın çeviri yazılı metnini sunduğumuz üçüncü bölümde dipnotlarda verildi.
[14] Bu konunun detayları için bk. "Vezin ile İlgili Hususiyetler" s. 109-112.
[15] bk. "Dil ve Üslûp Özellikleri/Arkaik Kelimeler" s. 161-165.

1.2.2.1. ‘Adem/Yokluk Anlayışı

Lutfî Divanı’nda 10 yerde *‘adem* sözcüğü geçmektedir. Bu yerlerin hepsinde ‘adem sözcüğü *ölüp gitme, dünya hayatından yok olma/silinme* ve *ahiret yurdu* anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımından Lutfî’nin şiirlerindeki ‘adem anlayışı genel anlamda pozitivist bir mânâ taşımayıp tümüyle yokluğu ifade etmez. Ancak bu durum yokluk anlayışının pozitivist mânâda etkisi olmadığı anlamına da gelmez. Bilhassa bunalımlı hâllerde Lutfî; *yokluğu* bir kurtuluş, kaçıp kurtulma yeri olarak görmüştür. Yokluk anlamına gelen *‘adem* kelimesinden başka Lutfî; *fenâ, yok, yokluk* gibi kelimelerle de yokluğa dair temaslarda bulunmuştur. Lutfî’nin yokluk anlayışına değinmeden şunu da belirtelim. Çalışmamızın bu bölümünde bahsi geçen *yokluk* anlayışı klasik Türk şiiri geleneğinde tasavvufî bir anlam kazanan *yokluk/fenâ* hâli değildir. Lutfî’deki *‘adem/yokluk* bu bölümde genel olarak ele alınmış, özellikle de yokluğun *hiçlik* şeklindeki tezahürü üzerinde durulmuştur. Cerrâh Ömer Lutfî’nin yokluk fikri, birbiriyle ilintili pek çok mânâyı yüklenmiştir. Lutfî’nin üzerinde durduğumuz yokluk anlayışındaki esas konu, Akif Paşa’nın *‘Adem Kasidesi*’nde ele aldığı konuya dair bir anlayışı ortaya koymaktır.

Mânâ olarak yokluk ülkesi veya diyarı anlamı üstlenen *‘adem iklîmi* ifadesi, Klasik şiir anlayışımızda *fenâ yurdu* olarak telakki edilen dünyayı hatırlatır. Aşağıdaki beyitte aşk yolunda binlerce kişinin sıkıntı ve zahmet ile ecel kadehini içip yokluk ülkesine gittiği ifade edilmiştir. Ecel camı içtiği söylenilen kişilerin, gideceği yerin ahiret olduğu anlaşılsa da beyitte, *‘adem iklîmi* ile maksadın berzah alemi olan kabir hayatının ifade edilmek istenildiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki beyitte binlerce âşığın kara toprakta yattığının ifadesi bu duruma gerekçe olarak gösterilebilir (57/6 G.):

Reh-i ᶜaşḳında nālān ü perīşān nice biñ merdān
ᶜAdem iḳlīmine ᶜazm eyleyüp cām-ı ecel içdi (46/5 G.)

Deniz, yokluk ile geliştirilen hayallere konu olur. Gözüne *yokluk denizinin* göründüğünü belirten şair, yokluğun her şeyi tüketip varlığın nişânelerini alması hususunu deniz imgesi ile vermiştir. Deniz de tıpkı yokluk gibi varlığı içine çekip tüketen bir yapı arz eder. Bu bakımdan yokluğun deniz ile ilgi kurması “var” olanı tüketmesi sebebiyledir. Bu benzetmenin arkasında denizin tasavvufî mânâda vahdeti

sembolize etmesi, çokluk olan kesretin nihayetinde vahdete (denize) karışması yahut dönmesi telakkisi de bulunur (89/III Müs.). Şairin gamdan başka bir şey görmeyen gözlerine dünyanın debdebesi, tantanası da görünmez. Bu bakış açısıyla olsa gerek şair, yokluğu bir kurtuluş gibi telakki ederek yokluk ülkesine (*'adem iklîmi)* seyahat etmenin nihaî arzu olduğunu söyler. Ancak buradaki yokluk *hiçlik* anlamındaki bir yokluk olmayıp dünya meşgalesinden, sıkıntısından sıyrılıp rahatlık yeri olan ahiret yurduna dönme arzusu şeklinde anlaşılmaktadır (106/VII Muh.).

Yokluk ile kurulan ilgilerden biri de sahra/çöldür. Bedeninde aşkın elemini, sînesinde bin türlü sıkıntıyı, başında aşkın gamını, hüzünlü kalbinde de veremi taşıyan âşık; gözüne yokluk sahrasının göründüğünü söyler. Bu hâl ile âşık, canını almasını sevgiliden ister. Yokluğun yüklendiği deniz imgesindeki benzer mânâ, bu kez sahraya yüklenmiştir. Burada da yokluk fikri; bir kurtuluş telakkisi içerisinde âşığı, maşuğuna kavuşturacak ölümün kendisi gibi durmaktadır (201/II Müs.).[16]

Yokluğun, yol olarak ifade edilmesi (*râh-ı 'adem*) bir başka ilgiden ötürüdür. Yokluk yolunun herkes için hazır bulunduğunun söylenildiği yerde yokluk, ölümü hatırlatır. Yokluğun ölüm ile örtülü bir şekilde de olsa ilgi kurmasının ardında yokluğun *hiçlik* tasavvurunu görebilmek mümkündür. Ancak buradaki yokluk da bütünüyle *hiçlik'i* karşılamaz. Yokluk, dünya hayatından yok olup gitme anlamında kullanılmış olup şairin, *'adem* fikrinin iyiden iyiye *hiçlik'e* kaydığının bir göstergesi durumundadır (278/I Müs.). Yokluğun, *hiçlik'e* tebdilinin giderek belirginleştiği aşağıdaki beyitte bedenin her bir parçasını savurması ifade edilmiştir. Bedenin her bir parçasının/zerresinin savrulması, varlığın ortadan kalkması demektir:

Ber-hevā itsün ᶜadem bi'l-cümle cüzʾ-i ferdimi
Ġamla maḥv olsun dil-i nā-şādım Allāh ᶜaşḳına (383/5 G.)

Aynı gazelin son beytinde ise yokluk artık tamamen *hiçlik* olarak telakki edilmiştir. Vücûd levh-i mahfûzundan hayatın yok olmasını isteyen şair, adının da levh üzre kalmamasını ister. Bu yokluğun *levh-i maḥfûz* hayali ile verilmesi manidardır. Allah ezelî ilmiyle yaşanacak hadiseleri, korunaklı/emniyetli bir yer olan *levh-i*

[16] Bu ifadeler Adem Kasidesi'nin 36. beytini hatırlatır:
Ben o bîzâr-ı vücûdum ki dil-i gam-zedeme
Üns-i mavtın görünür vahşet-i sahrâ-yı 'adem (Kolcu, 2017, s. 43)

*mahfûz*da tutmaktadır (Pala, 2013, s. 287). Lutfî *levh-i mahfûz*dan adının kalmamasını yahut olmamasını dilemesi, onun bütünüyle yokluğu istediğinin bir işaretidir. Ancak bu yok olma arzusu, pozitivist bir mânâ içermez. Bu yokluk, ezelden var olmama düşüncesinin bir ifadesidir. Lutfî, yokluğa gideceğini yahut karışacağını düşünen bir anlayışta değildir. Dolayısıyla Lutfî'nin yokluk anlayışını var olmama olarak ifade edebiliriz. Bu arzunun arkasında ise yaşanan pek çok sıkıntının yattığı rahatlıkla söylenebilir:

Levḥ-i maḥfūẓ-ı vücūdumdan ᶜadem bulsun ḥayāt
Ḳalmasun levḥ üzre **Luṭfî** adım Allāh ᶜaşḳına (383/7 G.)

Oğlu Selahaddin'in vefatından sonra yazdığı mesnevisinde Lutfî'nin yokluk anlayışının tam anlamıyla bir *hiçlik* olduğu anlaşılır. Varlığı yokluğa bir örnek olarak gören Lutfî, varlığın kısa süreli veya geçici olduğunu belirtmek için hava kabarcığı içindeki havayı örnek verir (389/61 M.). Yokluk âlemini ezel olarak tasavvur eden Lutfî, her şeyin öz hâlinde bulunmasını, varlığın vücûd bulmadığı âlemi yokluk olarak niteler. Ezelde Allah ile birlikte, Allah ile olduğunu ve yokluk ile yokluk âleminde var olduğunu söyler (389/62 M.). Bu âlemde Lutfî; ten/beden kaydından, birbiri ardınca gelen sıkıntılardan da azade olduğunu belirtmesi yokluğu; *hiçlik* tasavvurunun ötesinde, dünya hayatında var olmama isteği olarak görür ve ister (389/63 M.). Bu bakımdan Lutfî'de yokluk, dünyadaki sıkıntılar yerine tercih edilebilen bir kavram olarak görülür. Manzumenin sonraki beyitlerinde de yokluk ile ilgili bu anlayış devam etmektedir. 20 beyit boyunca Lutfî varlığa, var olmanın verdiği her türlü meşakkate hatta zevkine ve safasına da yüz çevirmeyi tercih ettiğini çeşitli misallerle ve bu misallari de Türkçede olumsuzluk anlamı katan ikili bağlaçlardan "ne… ne…" bağlacı ile dile getirir. Mesnevinin bu bölümünde Lutfî, denilebilir ki yokluğu adeta yüceltmektedir. Yokluk ile ruha ve dolayısıyla cisme de ihtiyaç duymadığını belirten Lutfî, tümüyle *hiçlik'*i tercih eder. Dert ve ilaç gibi bir kaydının olmadığını da belirtmesi, oğlunu bir hastalık ile kaybetmesi sebebiyle olmalıdır (389/64 M.). Yokluk ile akla ve mantığa da mâlik/vâkıf ol(a)mamasını âdete bir nimet gibi telakki etmiştir (389/65 M.). Görecek bir gözün olmaması, dünyayı ve dünyanın meydana getirdiği imtihanı da ortadan kaldırmaktadır. Buradaki göz, hem görme yeteneği sağlayan aza anlamında hem de yaşama/var olma anlamındadır (389/66 M.). Kulak, ağız ve dilin de

olmaması söyleyecek sözün, işitecek kulağın da olmaması demektir. Akıl ve zekanın olmaması günü idrak etme endişesini giderdiği gibi korku ve ümit gibi kavramları da ortadan kaldırır (389/67, 68 M.). Uyku, gece ve gündüzü ayırt edecek alametler de yoklukta bulunmaz. Feleğin ve zamanın zevki, sefası ve ezası, cefası da yoktur. Dost, arkadaş, sevgili olmadığı gibi naz, niyaz ve vicdan gibi kavramlar da yokluk ile yoktur. (389/69-71 M.). Bu ifadeler her yönüyle 'Adem Kasidesi'nin 7. beytini hatırlatır:

Ne gam u gussa ne renc ü elem ü bîm ü ümîd
Olsa şâyeste cihân cân ile cûyâ-yı 'adem (Kolcu, 2017, s. 41)

Aşağıdaki iki beyitte dinî birtakım vecibelerin de yokluk ile olmadığı ifade edilerek *hiçlik'*in zaten olmayan sınırları iyiden iyiye genişletilir. Müslüman bireyin vazifelerinden olan *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker* (iyiliği emretme, kötülükten men etme) ile Lutfî, vazifelendirilmemesi bir yana, din ve mezhep gibi mükellefiyetinin de olmadığını yine yokluğa sığınarak rahatlıkla ifade eder. Sonraki beyitte ise âlime ve şeyhe intisab etme gibi kayıtlarının olmadığını da belirtir. Lutfî'nin bu tavrı, ağır bir buhranın yahut bunalımın şiir dilindeki tezahürüdür. Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere bu hâller, yokluğu bir kurtuluş kapısı olarak görme fikrini ortaya çıkarmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Lutfî, yaşadığı bunalımları ölüm ile ortadan kaldırmaya çalışan bir tavır göstermez. O tümüyle olmamayı, bir başka deyişle ezelden var olmamayı arzu etmektedir:

Ne emr ile nehy ile muvaẓẓaf
Ne meẕheb ü dīn ile mükellef

Ne ᶜālime şeyẖe intisābım
Ne öyle ḳuyūdı intiẖābım (389/72, 73 M.)

Mesnevinin sonraki beyitlerinde de yokluk ile ilgili benzer ifadeler devam eder (389/74-82 M.). 78. beyitte Lutfî, *doğmamış ve doğrulmamış* olarak tümüyle yokluğa ait olmak arzusunu sürdürür. Beyitteki *lem-yelîd ü lem-yûled* ifadesinin ise ihlâs sûresinden iktibası ilginçtir:

Bir yoḳlıġa müstenid idim ben
لَمْ يُولَدْ و لَمْ يَلِدْ idim ben (389/78 M.)

Lutfî'nin yokluk arzusu nihayetinde kaderin tecellisi ile son bulur ve türlü sıkıntıların olduğu dünyaya adım atar:

Sevḳ itdi ḳader vücūda geldim
Bu ᶜ ālem-i pür-ḳuyūda geldim (389/84 M.)

Mesnevinin 144. beytinde Lutfî, oğlu Salahaddin'in vefatını da yokluk âlemine (*'âlem-i 'adem*) gitmek olarak ifade etmiştir (389/144 M.). Söz konusu mesneviyi Lutfî, her ne kadar oğlunun vefatı üzerine yazmış olsa da mesnevi ile düşünce dünyasını da bir bakıma yansıtmış olur.

'Adem kelimesinin geçtiği son yer, Lutfî'nin vefat eden başka bir çocuğu için söylemiş olduğu muhtevadan anlaşılan muaşşer nazım şeklinde yazılan bir mersiyedir. Manzumenin özellikle bent sonlarında tekrar eden mısralarında, içten içe sezinlenen bir isyan duyulur. İkinci bentte Lutfî, oğlunun 15 yaşında şehit olduğunu belirttiği ifadelerinden sonra oğlunun yine *'adem*e gittiğini söyler. 'Adem kelimesinden sonra kullandığı *âbâd* kelimesiyle neyi kastettiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Zira kelimenin *ebedî, sonsuz* ve *mamur* anlamları şairin bulunduğu ruh hâlleriyle birlikte zihninde oluşturduğu yokluk fikrine uymaktadır. Yokluğu mamur, şen olarak yahut da ebedî bir yokluk fikri olarak telakki etmesi şairin tabiatına uygun düşmektedir (407/II Muaş.).

Lutfî'nin yokluk fikri genel olarak değerlendirildiğinde söz konusu anlayışı belirli bir kalıba yerleştirmek zordur. Yokluk fikrinin sınırlarının değişkenlik gösterdiği Lutfî'de Akif Paşa'nın *'Adem Kasidesi'*nde dile getirdiği fikirlerin tesiri olduğu açıktır. Ancak Lutfî'nin yokluğu ele alışı, Akif Paşa'nın fikirleri gibi netlik taşımaz. Lutfî, yokluğu zaman zaman tasavvufî imgelerle kullanırken zaman zaman da dünya sıkıntılarının olmadığı ütopik bir yer olarak görür. Ne şekilde bakılacak olursa olsun Lutfî'nin yokluk anlayışı, dünya hayatından bezmiş bir insan manzarasını sunmaktadır.

1.2.2.2. Başkası Ağzından Konuşma

Devir özelliklerinden biri olan şiirde başkası ağzından konuşma özellikle Lutfî'nin tarih manzumelerinde ön plana çıkar. Bazı manzumelerinde ölenin ağzından

konuşan Lutfî, o kadar detaya iner ki şiirde âdeta o kişinin kimliğine bürünür ve başından geçenleri bir bir anlatır. Lutfî'nin bu şiirlerini ölenin ailesine verilmek üzere yazdığı sezinlenir. Bu türden olan bazı manzumlerin bir kısmı, bugün bile görmeye alışkın olduğumuz nitelikte tipik mezar taşı manzumeleri hüviyetinde olup ölenin ağzından söylenilmiştir:

Ey zāʾir-i ṣāḥib-ᶜ aṭā iḫlāṣ ile eyle duᶜ ā
Bugün baña yarın saña aç gözüñ aḫẕ it ᶜ ibreti (119/4 G.)

Başkası ağzından konuşma üslûbunun bir başka varyantı da ölenin yakınının ağzından konuşma biçimidir. Aşağıdaki beyitte Zeliha adlı kimsenin vefatı sebebiyle düşürülen tarihte, vefat edenin annesi ağzından beyit söyletilmiştir. Beyti gerçekten vefat edenin annesi mi söyledi bilinmez ancak Lutfî'nin bu tarz ile şiiri farklı bir çehreye büründürdüğü açıktır:

Luṭfiyā disün Ḫadīce māderi
Eyleyüp tārīḫ içün eşkin revān

Āh kim yoşmām ifāḳat bulmadıñ
Göçdüñ ey yavrum Zelīḫā pek civān (133/4, 5 G.)

Benzer bir duruma başka bir manzumede de rastlanılmıştır. Vefat eden Zekiye Hanım'a düşürülen tarih beyti, eşi Muhammed tarafından söyletilmiştir:

Luṭfī budur ḥükm-i ḳader dehre gelen elbet gider
Zevci Muḥammed pür-keder bu beyt ile eyler duᶜ ā

Baḳ ḳaṭre-i çeşmānıma tārīḫ didim sulṭānıma
Allāh Zekiyye Ḫanıma gülzār-ı ḫuldı ide cā (166/6, 7 G.)

Yine gazel nazım şekliyle yazılan 7 beyitlik tarih manzumesinin ilk 6 beytinde Lutfî, vefat eden Ümmü Gülsüm'ün ağzından konuşur. Beyitlerdeki ifadeler yukarıda da ifade ettiğimiz üzere mezar taşı manzumeleri hüviyetindedir:

ᶜ İbret ile ḳıl naẓar nāẓır mezārım sengine
Bir duᶜ ā eyle beni şād it budur ancaḳ merām

Ḫamdülillāḥ ümmet-i sulṭān-ı kevneyn olmışam
İtmesün maḥrūm şefāᶜ atden beni yevmü'l-ḳıyām (182/5, 6 G.)

3 beyitlik tarih gazelinde de durum benzer niteliktedir. Vefat eden Abdullah Ulvî, gazelin ilk iki beytinde manzumeyi kendisi söylemiş gibi konuşturulmuştur:

Gülmedim aṣlā cihānda dām-ı tenden uçdı cān
Bir murādım almadım göçdüm dirīġā nev-civān

Vālideynimden ayırdıñ ey felek āḫir beni
Bu kederle ṭoldı nice dil-firībiñ baġrı ḳan (184/1, 2 G.)

5 beyitten müteşekkil gazel nazım şeklinde ve Saliha Hanım'ın vefatı sebebiyle yazılan tarih manzumesinin ilk dört beyti de ölenin ağzından söylenilmiştir. Söz konusu yerlerde konuşan kişi, vefatına tarih düşürülen Saliha Hanım'dır (159/1-4 G.).

Bu şiirleri arasında bulunan bir mesnevi, neredeyse baştan sona Ali Bey'in ağzından söylenilmiştir. Manzum bir mektup gibi duran söz konusu mesnevide ilk bakışta konuşanın Lutfî olduğu sanılsa da aslında konuşan kişi vefat etmiş olan Ali Bey'dir. 27 beyitlik mesnevinin 23 beyti Ali Bey'in ağzından söylenilmiştir (271/1-27 M.).

Tarih manzumelerinin dışında Lutfî, bazen de sevgili tipine bürünür ve sevgili ağzından konuşur.[17] Dedim-dedi (müraca'a/tekellüm) olarak bilinen bu tarz, halk şiirini hatırlatır. Karşılıklı konuşmaya dayalı olan bu manzumeler, ilk örnekleri 18. asır edebiyatımızda görülmeye başlanan bir üslûp olan *kadın ağzı*nın birer örneğidir (Özgül, 2018, s. 451). Vasfî ile müşterek yazdığı bir müseddesinde Lutfî, âşık; Vasfî ise maşuk rolündedir. Birtakım yanlış anlaşılmalar ile mizaha dayalı olayların âşık ve maşûk arasında cerayan etmesi, söz konusu manzumeyi âdeta geleneksel halk tiyatromuz olan Karagöz'e dönüştürür.

1.2.2.3. Dedim-Dedi (Müraca'a) Üslûbu

Divanında halk edebiyatı nazım şekillerinden de örnekler veren Lutfî, şiirlerinde yeri geldikçe kullandığı müraca'a tarzıyla ve söyleyişteki sadelik ile de halk söyleyişine yaklaşır. Gazel ve musammatlarda bu üslûbu kullanan şair, Vasfî ile müşterek yazdığı bir müseddesinde sevgili tipine bürünür ve onun ağzından konuşur (153/I-V Müs.). Bir başka müseddesinde de Lutfî, baştan sona bu tarza başvurmuştur

[17] Bu konuya dair bilgiler için bk. "Dedim-Dedi (Müraca'a) Üslûbu" s. 38.

(169/I-VII Müs.).[18] *"Kıt'a Tarak Üzerine"* başlığı taşıyan 2 beyitlik nazmda da bu üslûbun özelliği görülür (210/1-2 N.). *"Gazel-i Tecnîs"* başlıklı 7 beyitlik gazel, hem cinas sanatıyla hem de müraca'a üslûbuyla kurulmuş bir gazeldir (365/1-7 G.).

1.2.2.4. Gemi, Deniz, Sahil Hayali

Lutfî'nin şiirlerinde öne çıkan hususiyetlerden bir diğeri de gemi/kayık, sahil ve deniz hayalidir. Daha çok sıkıntı ve buhranlı hâllerini tasvir etmede bu hayale başvuran şair, bu hayali meydana getirecek kelimeleri tenasüp içinde kullanarak denizde çaresiz kalmış bir kişi tasavvurunu zihinlerde canlandırır. Aşağıdaki beyitte şair; direği dert ve elemden, yelkeni de bin yerden yaralı olan ciğer ile hasret gemisine binmiştir. Sonraki beyitte şair, gözyaşları ile dalgalarla mücadele ettiğinden beri vuslat sahiline de ulaşamadığını söylemiştir. Dikkat edilecek olursa beyitteki deniz tasavvurunun arka planında da şairin gözyaşları olduğu anlaşılır:

Keştī-i ḥasrete bindim diregi derd ü elem
Yelkeni oldı ciger cevriñ ile ṣad-rīzeli

Sāḥil-i vuṣlata vāṣıl olamam n'eyleyeyim
Eşk-i çeşmile bu emvācıñ içinde yüzeli (180/3, 4 G.)

Bir başka yerde şair, gönül kayığının ayrılık denizinde batmasına şaşırılmayacağını söylemiştir. Zira gönül kayığında yelken kürek kalmamış, küpeştesi de bin parça olmuştur (53/5 G.). Sıkıntılı hâllerden başka Lutfî, isteyip de erişemediği bazı meramlarını da bu hayal etrafında sembolik bir anlatımla ifade etmiştir. Aşağıdaki beyitte korunup himaye edilmeye layık olanların felaket denizinde, gemi inkarcılarının ise sahile bırakıldığı ifade edilmiştir. Şiirlerinde, özellikle de kasidelerinde birtakım arzu ve isteklerini dile getiren şair meramına erişemediğinde birtakım farklı hayaller ekseninde bu tarz bir anlatıma başvurur. Beyitte ayrıca Hz. Nûh ve tufanda helâk olan kavmi akla gelmektedir:

Raḥma şāyesteyi deryā-yı felāketde ḳoyup
Keştī-i münkeri īṣāl-i kenār eylediñiz (65/10 G.)

[18] bk. "Musammatlar/Müseddes ve Tesdis" s. 94, 95.

Gam denizinde şair ümit kayığının sahil bulması konusunda endişe taşır. Beyitte "yara yara" sözcük grubu tevriyeli olup hem sevgili hem de *denizi yara yara* anlamını taşır:

[c] Aceb sāḥil bulur mı baḥr-ı ġamdan
Bu keştī-i ümīdim yara yara (240/2 N.)

Ölüm sebebiyle yazdığı bir tarih manzumesinde Lutfî, hayatı kayığa benzetir ve ecel rüzgarında battığını ifade eder (182/2 G.). *Gönlün sahil bulması* ifadesinde ise gönül, kapalı istiare yoluyla kayığa benzetilmiştir (235/3 G.). Oğlunun vefatına yazdığı uzun mesnevisinin dua bölümünde Lutfî; bela denizlerinde dehşet görmemeyi ve selâmet sahiline ulaşmayı Allah'tan istemiştir (389/299 M.). Yerin ve göğün dar/bunaltıcı olduğunu iddia eden şair, kurtuluş gemisinin ise geniş/ferah olduğunu belirtir. Hz. Nûh var iken de denizden korkmayacağını/sakınmayacağını söylemiştir (172/4 G.). Sevgilinin ağyara cömertlik etmesi, şairin ikbâl kayığını sitem dalgalarına batırmıştır (89/III Müs.).

Yazdığı bir kasidesinin girizgahında Lutfî, rüyasında başından geçenleri münazaraya dayalı bir konuşmayla bir kişiye anlatır. Bu kişi Lutfî'yi mevkî sahibi bir kimseye tanıtırken *gam ve kederle dolu geminin kaptanı* olarak tanıtır:

Ḫaylī dem oldı ki ālām ile felek-zededir
Fülk-i meşḥūn-ı ġam u miḥnete olmış mellāḥ (175/64 K.)

Gönlüne seslenen şair, aydınlık denizlerde fırtınanın şiddeti sebebiyle karanlık denizlere gitmemesi gerektiği konusunda gönlüne telkinde bulunur. Beyitte sembolik bir anlatımla Lutfî; zor ve meşakatli olsa da gönlün aydınlıktan yani doğruluktan ayrılıp çıkmamasını, zulmetlerin istilasına uğramamasını ima etmiştir:

Ne ḳadar furṭına-i baḥr-ı sefīd olsa şedīd
Yine ey dil sefer-i baḥr-ı siyāh itme ṣaḳın (357/4 G.)

1.2.2.5. Mazmunlar

Mazmûn terimi kısaca bir şeyi, özelliklerini çağrıştırarak kelime grupları içinde gizlemek demektir (Pala, 2013, s. 298). Biri söylenince ötekilerin de zihinde ve ifadede onun ardı sıra bulunduğu unsurlar mazmunu meydana getirir (Akün, 1994, s. 422).

Lutfi'nin şiirlerinde mazmûn kelimesi yalnızca 1 yerde geçmektedir. Divandaki metin numarasını 132 olarak verdiğimiz 13 beyitten müteşekkil gazelini Lutfî, redifi de "on iki" olan sayının üzerine inşa etmiş, bir başka deyişle gazelin mazmûnunu "on iki" olarak örmüştür. On iki sayısının ihtiva ettiği isim veya varlıklarla mazmûnunu oluşturduğunu söyleyen Lutfî, bu sayı ile ilgili olarak "on iki saatlik dilime/vakte, bir yılı teşkil eden on iki aya, Kerbelâ Olayı ile ilgili bir ritüel olan göğüse çekilen on iki yarığa yahut kesiğe, Hz. Musa'nın kavminin susuzluğunu gidermek için bir taştan on iki su çıkarması mucizesine, yine Hz. Musa'nın kavmini Firavun'un elinden kurtarmak için denizde açılan on iki geçide, Hz. Yusuf ile kardeşlerinin sayısının on iki oluşuna, Hz. İsa'ya iman eden on iki havariye, gökyüzündeki on iki burca, on iki imama, Hz. Ali'ye bağlı on iki tarikat pîrine, Arap alfabesinde noktasız yazılan on iki harfe, on iki şeriat ilmine ve on iki hat (yazı) çeşidine temas etmiştir. Son beyitte mazmûnun izah edilmesi sebebiyle esasında gazelin de bir bakıma 12 beyitten meydana getirildiği ifade edilebilir:

On iki sūrāẖ-ı neydir **Luṭfī** mażmūnuñ seniñ
Ḥükm ider mānende-i erkān-ı devlet on iki (131/13 G.)

Yukarıda bahsi geçen mazmûn(lar)dan başka Lutfî'nin klasik Türk şiirinde sıklıkla kullanılan Hz. Yusuf, Hz. İsa ve meşhur hikaye kahramanlarına dair de mazmûnları bulunmaktadır.

Çoğu zaman dudak (la'l), âb-ı hayât/hayvân, ihyâ ve bahş kelimeleri ardında Hz. İsa mazmunu bulunur (20/VII Müs.; 96/VII Tah.; 141/II Müs.; 153/II Müs.). Aşağıdaki beyitte la'l dudağı ile ölüyü dirilten olarak düşünülmüş sevgili, bir bakıma Hz. İsa'dır:

Raḳīb-i mürdeyi iḥyā idüp şehd-āb-ı laʿl liñle
Bizi bī-cān ḳılup gitdiñ ḥayāt-ı cāvidānsız yār (91/6 G.)

Aşağıdaki beyitte *çeh-i ahzân* terkibi hem Hz. Yakup hem de Hz. Yusuf mazmunu çağrıştırır:

Ġam-ı ʿaşḳıñla düşürdüñ çeh-i aḫzāna beni
Nār-ı hecriñ çekerek ʿāleme bed-nām olayım (23/2 G.)

Yukarıdaki örneğe benzer bir durum bu kez *çâh-ı endûh* kelimesi ile bir başka gazelde ifade edilmiştir (26/5 G.). Esasında klasik şiirde olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da *çâh* yahut *çeh* kelimesinin geçtiği hemen her yerde Hz. Yusuf mazmûnunun bulunduğu söylenebilir (50/6 G.; 176VII Tah.; 180/1 G.; 190/2 G.).

Güneş ve ayın sabah akşam sevgilinin ayağına yüz sürmesi, melek yüzlü olup insan olarak addedilemeyeceğinin ifade edilmesi de beyte bir Hz. Yusuf mazmûnunun yerleştirildiğini gösterir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de Yusuf sûresinde; güneş, ay ve yıldızların rüyasında Hz. Yusuf'a secde etmesi, Hz. Yusuf'un insan olamayacağını söyleyip melek olarak niteleyen kadınlar anlatılmaktadır (Yusuf 31/12):

Pāyına yüzler sürer ṣubḥ u mesā mihr ile māh
Sen melek-rūsuñ denilmez ey hümā ādem saña (193/2 G.)

Vahdet ile bela zindanında oturulmasını söyleyen şair, nefsine boyun eğip şehvetin esiri de olunmaması gerektiğini söylemiştir. *Vahdet, zindan, şehvet* ve *nefs* kelimeleri; Hz. Yusuf ile Züleyha arasında yaşanan hadiseyi hatırlatır (401/2 G.).

Aşağıdaki beyit; *hat, kenz-i ma'nâ, hüsn-i me'âl* kelime ve kelime grupları bir Kur'ân-ı Kerîm mazmûnunu ihtiva etmektedir:

Naḳş-ı ḫaṭṭıñ ṣaldı Behzādı diyār-ı ḥayrete
Kenz-i maᶜ nādır zehī ḥüsn-i meᵓ āliñ gösterür (29/4 G.)

Aşağıdaki beyitte meşhur hikaye olan Leylâ vü Mecnûn kıssası mazmûnu bulunmaktadır. Beyitte sarahaten Mecnûn kelimesi geçse de kelime tevriyelidir. Zülf-i siyâh terkibinin de esasında beyitte Leylâ'yı veya başka bir ifadeyle ihâm-ı tenasüp ile söz konusu hikaye mazmûnunu çağrıştırdığı söylenebilir:

Kiminiñ ᶜ aḳlını yaġmaya virür māl ü melāl
Kimi Mecnūn olaraḳ zülf-i siyāha ṣarılur (45/2 G.)

Yukarıdaki durumun tam tersi aşağıdaki bentte ifade edilmiştir. Leylâ kelimesi sarahaten söylenilse de daha çok uzak anlamı kastedilmiştir. *Âşiyân-ı murg* terkibi ise meşhur hikayede başına kuşların yuva yaptığı Mecnûn'a bir göndermedir:

Şeh-i vālā-yı ᶜ aşḳım mesned-i bālā-yı ᶜ aşḳıñla
Serimde āşiyān-ı murġlar Leylā-yı ᶜ aşḳıñla (189/II Tah.)

Şairin, hüzünlü gönlünün divane gibi heyhat çölüne düştüğünü söylemesinin arkasında da Mecnûn mazmûnu bulunmaktadır. Mazmûnu teşkil eden çöl ve divane kelimeleridir. Bilindiği gibi meşhûr hikayede Mecnûn, aklını kaybedip çöle düşer:

Düşüp dîvâneveş ṣaḥrā-yı heyhāta dil-i zārım
Fiġān u āh u vāhımdan mekānından türāb oynar (231/4 G.)

Lale veya klasik Türk şiirinde lale olarak bilinen gelincik çiçeği, ortasında bulunan siyahlık ve etrafını saran kırmızı çiçekleriyle âşıkların göğsünde açılan "yara" mazmûnunu ihtiva eder (Şentürk, 2014, s. 88). Aşağıdaki beyitte *"lâleler takıldı gerdâna"* ifadesi ile söz konusu yara mazmûnu hatırlatılmıştır:

Benim ḥaddim degül yanında īrād-ı kelām itmek
Esīr ü ḫāk-i pāyım lāleler ṭaḳıldı gerdāne (55/17 K.)

Aşağıdaki beyitte çok belirgin olmasa da Hz. Nûh mazmûnu gizlenmiştir. *Deryâ, felâket, keştî-i münker* sözcük ve sözcük grupları; çağrışımlar arkasında Hz. Nûh'un kavminin suda helâk edilmesini canlandırır gibidir:

Raḥma şāyesteyi deryā-yı felāketde ḳoyup
Keştī-i münkeri īṣāl-i kenār eylediñiz (65/10 G.)

Külbe-i ahzân terkibi, hüzün evi demek olsa da klasik şiirde Hz. Yakup'a çağrışım yapar. Dolayısıyla bu terkibin geçtiği hemen her yerde Hz. Yakup söz konusu edilmiştir denilebilir (134/VII Tah.; 175/118 K.). Bazen de *beytü'l-hazen* veya *hâne-i ahzân* ifadeleri ile de yine Hz. Yakup hatırlatılır (141/I Müs.; 231/6 G.). Aşağıdaki beyitte âşığın gözünün, hüzün evini gözyaşlarına boğduğunun ifadesi Hz. Yakup'a delalet eder. Gözyaşının çokluğundan da söz edilmesi yine Hz. Yakup ile ilgilidir:

Külbe-i aḫzānımı ġarḳ-ı sirişk eyler gözüm
Ḥāl-i düşvārım gelince yāda ister istemez (127/4 G.)

Hz. Yakup ile ilgili mazmûnlar genellikle benzer şekillerde karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte özellikle *hâne, hazîn, sirişk* kelimeleri ile Hz. Yakup söz konusu edilmektedir:

Tek ü tenhā ḳalaraḳ ḫāne-i ᶜ ācizde ḥazīn
Farṭ-ı kürbetle ḳılup ḫūn-ı sirişki irşāḥ (175/2 K.)

Zülf ve *berdâr* kelimeleri de klasik Türk şiirinde Hallâc-ı Mansûr mazmûnu olarak kullanılır (230/3 G.). Aşağıdaki beyitte söz konusu edilen de bu durumdur:

Nice biñ ᶜuşşāḳı ber-dār eyledi cevri ile
Bend ider üftādeyi zülf-i sitemkārı siyāh (181/3 G.)

Aşağıdaki beyitte gül mazmûnu bulunmaktadır. Sevgilinin etrafını kafir rakibin zapt ettiğini söyleyen şair, bu durumu dikenlerin gülün etrafını sarmasına benzetir. Beyitte gül söylenilmemiş, istiare yoluyla sevgili (dilber) olduğu kastedilmiştir:

Dilberiñ eṭrāfını żabṭ eylemiş kāfir raḳīb
Ṣanki çār erkānını żabṭ eylemişdir nīz[e] ḫār (222/2 G.)

Bir başka hikaye kahramanı olan Ferhâd da Lutfî Divanı'nda mazmûna konu olmuştur. Aşk dağında binlerce sene dolaştığını iddia eden şair, sevgilinin susuzluğunu gidermek için denize gidip gelmediğini söylemiştir. Bu hayal, Ferhâd ü Şîrîn hikayesiyle benzerlik taşır:

Kūh-ı ᶜaşḳda nice biñ sāl ben de cevlān eyledim
Aṭşımı iṭfā içün ᶜummāna gitdi gelmedi (223/6 G.)

Dağ ve taşın Cemâl'in ayrılığına dayanamayacağının ifade edildiği aşağıdaki beyitte Tur Dağı'nda tecelliye mazhar olan Hz. Musa mazmûnunu ihtiva etmektedir:

Ṭayanamaz ṭaġ ile ṭaş meh-cemāliñ hicrine
Ḳaldıramaz cevrini bi'llāh ehl-i maḥşer hīç (224/4 G.)

Lutfî Divanı'nda bulunan mazmûnlar arasında kuşun avcı tarafından tuzak kurularak yakalanması da bulunmaktadır (379/7 G.).

1.2.2.6. Tarak-Saç Hayali

Lutfî'nin şiirlerinde çok fazla öne çıkan bir hayal olmasa da şairin şiirine attığı imzalardan olan tarak-saç etrafında çeşitli hayaller geliştirilmiştir. Klasik Türk şiirinde saç hemen daima sevgiliyi çağrıştıran bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. Saç; vahdet olarak telakki edilen sevgilinin yüzünü örtmesi ile küfrün, kesretin timsâli olur

(Tarlan, 2017: 66, 179). Zülfün (saç) dağınıklığının vuslat tarağı ile giderilmesi hayali, gelenekteki sevgili anlayışının bir bakıma çözülmesidir (30/2 G.).[19]

Allah'ın zikri bütün sıkıntıları gideren bir vasıtadır. Derdin, sıkıntının saça benzetildiği aşağıdaki beyitte; tarak da o sıkıntıları çözecek olan Allah'ın zikri olarak düşünülmüştür:

Ḥall ider şek itme Mevlā ʿuḳde-i ümmīdini
Ẕikr-i Mevlā zülf-i derd ü miḥnete bir şānedir (48/5 G.)

Sevgilinin büklüm büklüm olan saçını, her tarağın çözemeyeceği söylenilmiştir (96/IV Tah.). Ümidini karmakarışık bir saça benzeten Lutfî, bu durumdaki ümit saçının memdûhunun merhamet tarağıyla bir bir çözüleceğini söyler:

Ola pīçīde vü maʿḳūd eger zülf-i ümīd
Şāne-i merḥametiñ yek-be-yek eyler isrāḥ (175/115 K.)

Kıt'a Tarak Üzerine başlığını verdiği iki beyitlik nazmda Lutfî, müraca'a tarzıyla tarak ile konuşur. Sevgilinin başında olmanın bahtını taraktan soran Lutfî, tarağın "*Bahttır ancak korkarım bir gün canıma kıyar.*" yanıtını alır. Sevgilinin saçını niçin salmadığını sorduğunda ise tarak, "*Sevgilinin saçı, gerdanına sarmaş dolaş bir hâlde döküldüğünde aklım gider.*" yanıtını verir:

Didim baş üstine çıḳmaḳ ne devletdir saña şāne
Didi devletdir ammā ḳorḳarım bir gün ḳıyar cāna

Didim söyle n'içün ṣalvirmiyorsuñ zülfini yāriñ
Didi ʿaḳlım gider ṣarmaş ṭolaş olduḳça gerdāna (210/1, 2 N.)

Sümbül saçına nizam verdikçe sevgilinin, elinden tarağını bırakmayacağı söylenir. İkinci mısra tevriyeli kullanılmış olup sevgiliye düşkün olan âşıklar hatırlanmaktadır:

Sünbül-i zülfine virdikçe niẓām
Bıraḳur mı o perī şānesini (371/9 G.)

[19] Söz konusu beyit ile ilgili değerlendirmenin detayları için bk. "Devir ve Toplum Eleştirisi" s. 51-53.

1.2.2.7. Teknolojinin Şiire Yansıması: Telgraf

Telgrafın şiire tezahür etmesinin ardında haber getirmesi, iletişimin çabucak yapılmasını sağlaması ve saç ile telgrafın telleri arasında kurulan ilgi etkili olmuştur. Cerrâh Ömer Lutfî ile hemen hemen aynı dönemde yaşayan Recûlî, Niğdeli Deli Hikmet, Abdulkadir Gulâmî, Osman Nevres ve Ali Emîrî de telgrafa şiirlerinde yer vererek çeşitli hayaller geliştirmişler ve telgrafın bir anlamda mazmunlaşmasına katkı sunmuşlardır (Özgül, 2018, s. 402, 403). Klasik Türk şiirinde sevgiliden haber getirme görevini üstlenen saba rüzgarı, bu görevi Lutfî Divanı'nda telgrafa bıraktığı da olmuştur. Telgrafın teller vasıtasıyla iletişimi sağlaması ise sevgilinin saçının telgrafın telleri olarak düşünülmesi hayaline konu olmuştur.[20] 3 yerde söz edilen telgraftan 2 yerde saç ile ilgi kurması ile 1 yerde de iletişim aracı olarak kullanılmasıyla söz edilmiştir. Aşağıdaki beyitte telgrafın saç teli ile ilgisi kurulmuş ve saç, müjde getiren bir tel olarak düşünülmüştür. İkinci mısrada ise telgrafın iletişimi hızlı bir şekilde sağladığı *yek nazarda devre-i devrânı* terkibi ile dolaylı olarak ifade edilmiştir:

Telġırāf-ı zülf-i zer-tārıñ beşāret tārıdır
Yek naẓarda devre-i devrānı sensiñ sevdigim (27/15 G.)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin Tatar zülfünün, Çin ülkesine telgraf çekip bir nefeste oraya tesir ettiği ifade edilmiştir. Beyitte yine telgrafın iletişim konusundaki çabukluğu dile getirilmiştir:

Çeküp Tātār-ı zülfüñ telġırāfı milket-i Çīne
Şehā tesẖīr itdi bir nefesde murġ-ı şehbāzıñ (68/4 G.)

1.2.3. Lutfî'nin Şair Çevresi

Cerrâh Ömer Lutfî'nin şair çevresini belirlememizdeki ölçüt, başta müşterek söylediği şiirleri ve çeşitli vesileler ile iletişim kurduğu yahut kurmayı denediği şairler olmuştur. Lutfî'nin müşterek şiirleri çalışmamızda müstakil bir başlık altında ele alınmış olup hangi şairlerle temas kurduğuna da değinilmiştir (bk. Müşterek Şiirler, s.

[20] Bu hayalin bir benzerini Osman Nevres'te de görmek mümkündür:
Târ-ı zülfün uzatıp hatt-ı telgıraf gibi
Avrupa ile haberleşmede hâl-i Habeşi (Özgül, 2018, s. 402)

53-58). Bu bakımdan çalışmamızın bu bölümünde müşterek şiirleri dışında herhangi bir vesile ile değindiği yahut temas kurduğu şairlere yer verdik.

Lutfî Divanı'nda metin numarasını 128 olarak verdiğimiz 7 bentlik müseddes, Karârî mahlaslı bir şaire Lutfî'nin hicviye türünde bir müseddes yazdığı iddiasına karşı söylenilmiştir. Lutfî ise bu iddianın asılsız olduğunu, söz konusu müseddes ile ifade etmiş; kendisinin kalem şairi, Karârî'nin ise meydan şairi olduğunu söyleyerek üstatlığını da kabul etmiştir (128/I-VII Müs.).

Metin numarasını 335 olarak verdiğimiz 9 beyitlik mesnevi, Şeyh Küfevî Alî Vasfî'ye yazılmış manzum bir mektuptur. Manzumede Lutfî, Vasfî'nin bir gazelini tahmis ettiğini; kendisinden tahmisi gözden geçirip gerekli düzeltmeleri yapmasını ve neşr etmesini istemiştir (335/1-9 M.).

1.3. Yaşadığı Dönem İle İlgili Hususiyetler

1.3.1. Klasik Türk Şiiri Anlayışını Sürdürmeye Çalışan Bir Şair

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Cerrâh Ömer Lutfî, bulunduğu devir itibariyle klasik Türk şiiri ömrünü çoktan tamamlamış bulunmaktaydı. Yerini yenileşen edebiyata bırakan klasik edebiyat geleneği, tümüyle ortadan kalkmamış; eski edebiyatın temsilcileri olmaktan ziyade eski edebiyat anlayışını sürdürmeye çalışan şairler olarak bu anlayışa bağlı şiirler söylenegelmiştir. Bu şairlerden biri olarak değerlendirdiğimiz Cerrâh Ömer Lutfî de şiirlerini bu doğrultuda sürdüren, eski edebiyatın belirlediği geleneğe nispeten bağlı kalmaya çalışmıştır. Hem muhteva hem de form bakımından eski edebiyata tümüyle bağlı bir şair izlenimi verse de Lutfî'nin, zaman zaman geleneğin öteden beri belirlediği ve çoğu zaman da değişmez olarak telakki edilen kurallarından kimi yerde ayrıştığı kimi yerde de geleneğe dair kalıplara aykırılaştığı görülmüştür. Kasideyi, geleneğin belirlediği esas şeklin dışına çıkararak müseddes nazım şekliyle sunması şiirindeki formal değişimlerine örnek olarak gösterilebilir.[21] Kasidenin girizgâhında rüya motifine yer vermesi ise muhtevada geleneğin ölçütlerinin dışına çıkan birtakım farklı ve

[21] Bu girişim ilk olarak Lutfî'de görülmez. Bir önceki asrın başında bir "yenilik" hareketi olarak başka şairlerce de denenmiştir. Konunun detayları için bk. Özgül, 2018, s. 287-295

alışılmışın dışında sunulan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın arka planında gündelik hayatta değişen insan profilinin ve düşünce yapısının şiirdeki tezahürü bulunur. Gördüğü rüya dolayısıyla kendisine kaside yazması önerilen şairin tabiri caizse kasidenin yazılma serüvenini anlatması ise başlı başına bir farklılık arz etmektedir. Ancak bunları yaparken de geleneğin belirlediği kaideler içinde yer alan kasidenin şeklî özelliklerini de muhafaza eder.[22]

Lutfî, mesnevilerinde ise mesnevinin aa, bb, cc, dd… şeklinde olan kafiye örgüsü dışındaki formal yapısını zorlar. Kafiye bakımından geleneği sürdüren Lutfî, 7 ile 10 beyitten müteşekkil bölümler hâlinde konu bütünlüğü bulunan bir mesneviyi bölümlere ayırmıştır. Her bölümün sonunda mahlasını hüsn-i tahallus ile belirterek bölümü bitiren Lutfî'nin mesnevide böyle bir yöntem kullanması geleneğin dışına taşan bir unsur olarak değerlendirilmeye müsaittir.[23]

Şiirlerinde dile getirdiği bazı ifadeler yahut düşünceler, gelenekli şairde görülmeyen bazı farklılıklar hatta aykırıklar gösterir. Gelenekli şair, canını sevgili uğruna feda etmekten bir an olsun tereddüt etmeyen hatta buna seve seve razı olan bir tipi karakterize eder. Lutfî'nin de genel olarak böyle bir çizgide olduğu görülse de bu anlayışın dışına çıktığını gösteren ifadeler de bulunmaktadır. *Maksadın cânımı almak ise gözümü al, cânımı bağışla* diyen Lutfî; gelenekli şairin tavrına bir anlamda başkaldırıda bulunmuştur:

Eger maḳṣūd ise cānım gözüm al ānı luṭf eyle
Bu **Luṭfî** kemteriñ muḥtāc-ı iḥsān oldı gitdikçe (227/7 G.)

Üslûbunda da bazen aşırılığa kaçan şair, memdûhunu överken bayağılığa düşmekten kendini alamaz. *İnâyet kânı* olan memdûhun ihsânının sonu olmadığını söyleyen Lutfî, kendisini memdûhun dergâhında kedi olmaya lâyık görür:

Luṭfî ᶜ ināyet kānınıñ pāyānı yoḳ iḥsānınıñ
Dergāh-ı ᶜ ālī-şānınıñ olsam sezādır hirresi (31/7 G.)

[22] Konunun detayları için bk. "Nazım Şekilleri/Kasideler" s. 85-89.
[23] Söz konusu mesnevinin detaylarına çalışmamızın "Mesnevide Farklı Bir Tarz" ve "Nazım Şekilleri/Mesneviler" başlıklarında yer verildi.

Başka bir methiyede ise Lutfî, memdûhunu bir yere oturtamaz. Memdûhun, saadet asitanının cennet bahçesi veya İrem Bahçeleri olabileceğini söylemesi Lutfî'nin ikilemde kaldığı izlenimini verir. Bu tavır şüphesiz düşünce dünyasında değişikliklerin meydana geldiği bir ferdin iç dünyasını aksettirir:

Her faḳīre āsitān-ı devletiñ
Ṣaḥn-ı cennetdir veyā bāġ-ı İrem (209/4 G.)

Japonya ve Rusya arasında meydana gelen Porth Arthur Savaşı'nın Lutfî'nin şiirlerine konu olması da bir hayli dikkat çekicidir. Gazel nazım şekliyle yazdığı 25 beyitlik manzume, baştan sona iki devlet arasında cereyan eden hadiseleri anlatır. Gazelin dikkat çekici yönlerinden biri dipnot yönteminin kullanılmasıdır. Bazı isimlere düşürülen dipnotlar söz konusu manzumeyi tarihî bir metne dönüştürür. Bu durum ise gazeli, geleneğin belirlediği kalıplarının dışına çıkarır. Böylece Lutfî; aşkı, aşkın keyfiyyetini anlatan geleneğin gazelini; tarihî hadiseleri anlatan bir hüviyete dönüştürür.[24]

Daha çok 18. asırda rağbet gören tarih manzumeleri ve müşterek şiirler Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda yoğunluktadır. Bu açıdan bakıldığında Lutfî'nin bir önceki asrın edebî geleneğini sürdürme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Sevgili tipinde görülen değişim dikkat çekicidir. Gelenekli şiirde ister mecâzî ister hakîkî sevgili mevzu edilsin, sevgilinin saçı genellikle siyah renkte tasavvur edilerek şiirde siyah rengin küfrü/kesreti sembolize etmesi dolayısıyla şiire tasavvufî bir çehre de kazandırılırdı. Lutfî Divanı'nda da sevgilinin saçı genellikle siyah olarak tasavvur edilse de bir yerde "Lepiska saçlı" olarak verilmiştir. Bu durum gelenekten ayrışmaya delalet eder:

Elā gözli şeker sözli güneş yüzli hilāl-ebrū
Lepisḳa saçlı sīmīn tenli tāze ḳāmeti dilcū
Lebi mül kāküli sünbül rūḫı gül dişleri incü
Görenler der ki cennetden firār itmiş melekdir bu
Cihānda miṣli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir (132/III Müs.)

[24] Söz konusu gazele dair değerlendirmelere, çalışmamızın muhtelif yerlerinde yer verilmiştir.

Lutfî'nin hendese ilmine, felsefeye bakış açısı olumsuzdur. Münif Paşa'nın "vatan" redifli gazeline tehzil yoluyla nazire yazması, gelenekçi çizgiden ayrılmak istemeyen ve şiirde yeni fikirlere karşı bir duruş olarak düşünülebilir (330/1-7 G.). Buna rağmen Lutfî'nin Recâizâde Mahmud Ekrem'in "Bir Kuş" adlı şiirini taştir etmesi, şiirde meydana gelen değişime tümüyle karşı olmadığını gösterir. Lutfî'nin 304 beyitlik mesnevisinde ise Abdülhak Hamid Tarhan'ın etkisi görülür. Çocuğunun ölümü sebebiyle yazdığı söz konusu mesnevinin beyitleri arasına yerleştirdiği "içinde" redifli ve aa xa şeklinde kafiyeli iki beyitlik bölümler, her yönüyle Tarhan'ın Makber şiirinin 7. bendini hatılatır:

Gördüm yüzünü türâb içinde
Geldim aradım kitâb içinde
Bir hâb gelir o dîdeden dûr
Gitdi diyemem mezara ol nûr
Bu sıfr nedir hisâb içinde
Erkâm ona inkılâb içinde
Bir hîçî-i zî-vücûd yâhûd
Bir kabrdir ıztırâb içinde

Biñ hevl ile pīç ü tāb içinde
Her laḥẓada inḳılāb içinde

Var yoḳluġa bir nümūne olmış
Mānend-i hevā ḥabāb içinde (389/60, 61 M.)

Lutfî'nin Tarhan'ın Makber şiirinden etkilendiği açıktır. Bir yandan geleneğe bağlı kalmaya çalışan şair, öte yandan yenileşen edebiyatın temsilcilerini de takipten bırakmaz. Dolayısıyla Lutfî'nin esas karşı çıktığı yahut direndiği şey, edebî gelenekle birlikte toplumun Avrupaîleşmesi ile kendi geleneğinden uzaklaşmasıdır. Lutfî'nin şiir dünyasındaki değişimin topluma da sirayet etmesi fikrinin hakim olduğunu söylemek mümkündür. Şiirleri dikkatle incelendiğinde Lutfî'nin esas karşısında durduğu veya hoş karşılamadığı konunun toplumun Batılı bir kimlik arayışı içerisinde olmasıdır. Şiirin de bu durumdan etkilenmesi sebebiyle geleneğin şiirine sarılan Lutfî, toplumun en azından şiirde muhafazasını sağlamak gerektiği anlayışıyla hareket ettiği söylenebilir. O, gelenekçi şiiri temsil ederek en azından şiirde kendisi olarak kalan bir medeniyet olma ülküsünü taşır gibi durur. Batılı giyim kuşama karşı olması bu görüşümüzü destekler niteliktedir. Gelenekle bağlarını kopar(a)mayan Lutfî, eski şiiri

canlandırma peşinde değildir. Çalışmamızın birçok yerinde temas ettiğimiz üzere Lutfî, asırlardan beri yerleşmiş ve kaidelerini iyice oturtmuş klasik Türk şiiri devrinin kapandığını bilir. Divanının ilk yapraklarına kaydettiği 7 beyitlik "şimdi" redifli gazel yitip giden edebiyat geleneğinin ve değişen toplumun bilincinde olan bir bireyin hüznünü taşır. Bu bilinci taşıdığı hâlde geleneği sürdürmeye çalışan Lutfî, zaman zaman düşünce dünyasında yaşanan değişimlerin olduğu sezinlense de cumhuriyet ilan edildikten sonra bile Mustafa Kemal'i 28 beyitlik bir mesnevi ile methetmesi Lutfî'nin klasik edebiyat geleneğinden kopamadığını göstermektedir (411/1-28 M.). [25]

Halk şiiri tarzında da şiirler söylemiş olan Lutfî, 11'li hece ölçüsünü tercih etmiştir. Hece ölçüsünde koşma ve destan yazan Lutfî, dörtlük sayısı 43'ü bulan örnekler vermiştir. Müseddeslerindeki çokluk, Lutfî'nin eskinin şiirini halk şiiri ile yakınlaştırma gayretidir. Nitekim halk şiiri tarzına yaklaştırdığı müseddeslerini *semai* yahut da *müseddes semai* olarak nitelemesi bizce bu anlayışın bir neticesidir.

Lutfî'nin mahallî dili, şiire sıradan ve güldürme unsuru ağır basan konuları da sokmuştur. Latife maksatlı yazdığı uzun destanda Lutfî, Zabıta Şefi Tevfik Efendi'nin yaşadığı, tanığı olduğu komik bir o kadar da trajik olaylarını anlatır. Diğer destanda ise tarihî hadiselere değinir. Destanın sonunda "Kaba Türkçe"yi kullanmasının gerekçesini anlatmayı da ihmâl etmez.[26]

Zaman zaman pozitivist bir görüş de takınan Lutfî'nin şiirlerinde bazen varlığa karşı bir başkaldırının bazen yaşanan elim olaylar neticesinde yükselen bir isyanın sesi duyulur. Bazı hâlleri, durumları tabiat olaylarına bağlamak ise pozitivist bir yaklaşım gösterir. Aşağıdaki beyitlerde bu yaklaşım sezinlenir:

Her ne varsa fānīdir [27]لا ريبه فيه
Bāḳīdir ancaḳ Ḫudā-yı lā-mekān

Ḥükm-i ḳānūn-ı ṭabīʿat böyledir
Böyledir taḳdīr-i Ḫallāḳ-ı cihān (406/9, 10 G.)

[25] Paragrafta söz konusu edilen meseleler için bk. "Devir ve Toplum Eleştirisi" s. 51-53.
[26] Cerrâh Ömer Lutfî'nin hece ölçüsü ile yazdığı manzumelerin detayları için bk. "Nazım Şekilleri/Hece ile Yazılanlar" s. 96, 97.
[27] لا ريبه فيه: "Hiçbir şüphe yoktur." (Bakara, 2/2)

Her şeyin fani olduğunu söyleyen Lutfî, bunu öncelikle bir tabiat hadisesi olarak açıklamıştır. Bu bakış açısı ise geleneğin dışına taşan şair tipini temsil eder. Çalışmamızın bundan sonraki kısmı başlıklar hâlinde ele alınmış olup öne çıkan hususiyetlere kendi başlıklarında yer verilmiştir.

1.3.3.1. Devir ve Toplum Eleştirisi

Devrini eleştirirken Lutfî; kılık kıyafetten şairlerin bazı fikirlerinin yahut bazı kişilerin takipçisi olmalarına, yeni şiir anlayışından Klasik şiire rağbetin kalmayışına, değersiz kişilerin mevki sahibi olmasına, birtakım kimselerin çarpık işlerine, bazı kurumlarda yapılan birtakım yanlış işlere, kendince yanlış olduğunu düşündüğü bazı düşüncelere kadar pek çok konuda içinde bulunduğu toplumu ve devri eleştirmekten geri durmamıştır. Bunu yaparken üslûbunda bazen ağza alınmayacak küfürlere yer vermiş olan Lutfî, bazen de oldukça zengin bir hayal dünyasının ardından gittikçe gözden düşen edebî bir zevkin kayboluşunu, yer yer de tenkit ederek yine eski edebiyatın hayal dünyasıyla süslemiştir.

Kişileri eleştirirken Lutfî, çoğu zaman isim zikretmez. Ancak bazı yerlerde açıkça ismini zikrettiği kişileri de oldukça ağır bir biçimde hicvetmiştir. Şairlerin Münif Paşa takipçisi olduğu durumunu, Paşa'nın *vatan* redifli gazeline tehzil yoluyla yazdığı nazire ile tenkit etmiştir (330/1-7 G.). Lutfî, Şam'da bulunduğu dönemde görevden azledilen Çerkes adında yahut lakabında, askeriyede görevli bir devlet memuru olduğu anlaşılan kişiye düşürdüğü tarihte üslûbunu sertleştirir. Söz konusu kişiyi ağır ifadelerle ve ithamlarla kıyasıya eleştirmiş, azledilmesini ise bir kurtuluş olarak telakki etmiştir (395/1-15 G.). *Mîrî Mezbahasına Bir Nazar* başlıklı müseddeste ise Lutfî, açıkça isimler vererek kişileri eleştirmekle kalmamış, devrindeki usulsüzlükleri ve çarpıklaşmanın trajik manzaralarını da gözler önüne sermiştir. 5. Ordudaki Mîrî Mezbahasında dönen oyunları, hangi hayvana ait olduğu belirsiz kokuşmuş etlerin dağıtılması, görevlilerin yaşananlara karşı umursamaz tavırları şairi çileden çıkarmış olacak ki yazdığı müseddeste söz konusu kurumu yerden yere vurmuştur (394/I-X Müs.).

Klasik şiire rağbetin kalmaması yahut gelenekli şiirin rağbetten düşmesi de toplumdaki değişim-dönüşümlerden biri olarak Lutfî'nin şiirlerinde öne çıkar. Bu

konuya değinirken de Lutfî, sezdirmeden içinde bulunduğu toplumu bir bakıma tenkit etmiştir (30/1-7 G.).

Kimi gazelleri ile gazellerinin arasına yerleştirdiği beyitlerle de devrinini ve devrindeki birtakım yönelimleri kendi görüşü doğrultusunda eleştirmiştir. Devrinin bir anlayışı olan vehbî-kesbî şair konusu yahut tartışması da şiirlerinde yer bulur (Özgül, 2018, s. 193-198):

Gerçi kim ümmī idi ammā selīmü'l-ḳalb idi
Her sözi vehbī idi kesbī degüldi ve's-selām (43/3 G.)

Hendese ilmi ve felsefe de Lutfî'nin karşı çıktığı görüşlerdendir:

Hendese ᶜ ilmi eger ḥaḳ üzere olsa idi
Anı elbetde ki her müᵓ min iderdi taḥṣīl (307/5 G.)

İttibāᶜ itmesi cāᵓ iz degül hīç felsefeye
İḳtidā eyleyen ey **Luṭfī** olur ḫˇār u ḫacīl (307/9 G.)

1.3.3.2. Müşterek Şiirler

Birden fazla şairin biraraya gelerek oluşturdukları manzumelere müşterek şiir denir. Müşterek şiirler için *müşterek, şiir-i müşterek* ve nazım şekli belirtilerek *gazel-i müşterek* terimleri kullanılmıştır. Müşterek şiirler oluşturulurken şairlerden biri manzumeyi bir beyit veya bir mısra söyleyerek başlatır. Şiire en son dahil olan şair, son mısraı ya da beyti söyler. Bazen şairler, herhangi bir sıra gözetmeksizin de müşterek şiir oluşturabilir. Müşterek şiirlerde genellikle şairler, hangi mısraı ya da hangi beyti söylemişlerse mısraın veya beytin başına isimlerini veya isimlerinin baş harfini yazarlar. Böylece mısraın veya beytin kime ait olduğu bir bakıma tescil edilmiş olur. Şimdiye kadar tespit edilen müşterek şiirlerde en az iki, en fazla altı şair olduğu gözlenmiştir (Aksoyak, 2017, s. 9, 10).

Özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren müşterek gazele rağbetin arttığı gözlenir (Aksoyak, 1999, s. 239-254). Önceleri rakip şairler arasında "imtihân-ı liyâkat" olarak beliren müşterek şiirler, sonraları dost şairler arasında ve daha samimî niyetlerle söylenmeye başlamıştır. Müşterek gazel, şiirde benzer eğilimler taşıyan

şairlerin güç birliği etmelerini ve gazel üretilirken birbirlerine yönelttikleri samimî kritiklerinden bir mektep atmosferi oluşturmalarını sağlamıştır (Özgül, 2018, s. 316).

Cerrâh Ömer Lutfî'nin de pek çok şair ile çeşitli nazım şekillerinde yazmış olduğu müşterek şiirleri bulunmaktadır.[28] Lutfî müşterek yazdığı şiirlerin başına, şiirin müşterek olduğunu belirten başlığı çoğu zaman eklemiştir. Ancak başlık atmadığı müşterek şiirler de bulunmaktadır. Bu şiirlerin müşterek olduğu, mahlasların üzerinin çizilmesinden anlaşılmıştır. Ancak Lutfî'nin en çok müşterek şiir söylediği şair olan Mahfî'nin bazı müşterek şiirler de dahil olmak üzere; Mahfî mahlasının kelime anlamını kastedecek şekilde kullanılmış olması (hüsn-i tahallus), şiirin müşterek olup olmadığı konusunda bir belirsizliğe sebep olmuştur. Mahfî kelimesinin/mahlasının üzerinin çizilmediği bu manzumeleri müşterek olarak değerlendirmediğimizi belirtmek istiyoruz:

Maḫfîce **Luṭfî** seniñ ʿīd-i viṣāliñ özler
Rāżıdır būse virseñ güzelim من جهتيك (58/7 G.)

Mahfî, mahlasının yine tevriyeli kullanıldığı aşağıdaki beyitte ise mahlas, üzeri çizilerek belirtildiği için bu manzumeyi müşterek olarak değerlendirdik:

Luṭfî Maḫfî yandı biñ feryād elinden el-āmān
Ḳan döker her laḥẓada ebrū-yı ḫūn-pāşıñ seniñ (60/7 G.)

Aşağıdaki beyitte ise manzumenin başlığı müşterek olarak atıldığı için herhangi bir problem bulunmaz. Ancak bu manzumelerde şairlerin, mısra veya beyit eklerken nasıl bir tercihte bulundukları belirsizdir. Görünüşe bakılırsa şairler, manzumenin her bir mısraını müşterek oluşturmuştur:

Luṭfî bil **Maḫfî** degüldür cām-ı ʿaşḳıñ bādesi
Şöyle bir mestāne ol kim olmasun dīvānede (85/7 G.)

Aşağıdaki beyitte de Mahfî geçmektedir. Ancak ne gazelin başlığında şiirin müşterek olduğu belirtilmiş ne de Mahfî kelimesinin mahlas olduğunu belirten işaret konulmuştur. Bu durumda söz konusu gazeli, müşterek olarak değerlendirmemiz şüpheli olacaktır. Zira Lutfî, kendi mahlasını belirtirken kendi mahlasının hemen

[28] İ. Hakkı Aksoyak, Cerrâh Ömer Lutfî'nin bazı müşterek şiirlerini yayımlamıştır bk. Aksoyak, 2017, s. 82, 83, 152, 153, 154, 163, 164.

üstünde bulunan Mahfî'yi belirtmemesi, mahfî kelimesini sözlük anlamıyla kullandığına işaret etmektedir:

Maḫfîce gülzār-ı ḥüsnüñ mîvesiñ
Luṭfî var olsun virürse bāġbān (243/10 G.)

Lutfî'nin müşterek şiirleriyle ilgili bir diğer husus, müşterek söylenilen şiirlerde; şairlerce söylenilen beyit, bent yahut mısraın hangi şaire ait olduğunun belirtilmemesidir. Aşağıdaki tablo Lutfî'nin müşterek söylediği şiirleri, şiirlerin divandaki metin numarasını, şairleri, beyit/bent sayılarını ve nazım şekillerini göstermektedir:

***Tablo 1**: Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Bulunan Müşterek Şiirler*

Sıra	**Nazım Şekli**	**Müşterek Söylenilen Şair**	**Beyit/Bent Sayısı**	**Müşterek Şiir ile İlgili Açıklama**
35	Gazel	Râzî, Mahfî	9	Her şair bir beyit söylemiştir.
48	Gazel	Şükrî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
50	Gazel	Mahfî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
51	Gazel	Mahfî	7	?
60	Gazel	Mahfî	7	?
61	Gazel	Vasfî	5	Her şair bir mısra söylemiştir.
68	Gazel	Vasfî	5	Her şair bir mısra söylemiştir.
69	Gazel	Vasfî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
80	Müseddes	Vasfi, Mahfî	7	Her şair her bentte iki mısra söylemiştir.
85	Gazel	Mahfî	7	?
91	Gazel	Mahfî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
95	Gazel	Şükrî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
100	Gazel	Mahfî	7	?
104	Muhammes	Mahfî	5	?
106	Muhammes	Şükrî	7	?
107	Gazel	Şükrî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
109	Gazel	Vasfî	5	Her şair bir mısra söylemiştir.
120	Müseddes	Şükrî	5	?
127	Gazel	Vasfî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
136	Müseddes	Vasfî	5	?
138	Gazel	Mahfî	7	Her şair bir mısra söylemiştir.
139	M. Gazel	Vasfî	9	Her şair bir beyit söylemiştir.
141	Müseddes	Vasfî	5	Her şair her bentte üç mısra söylemiştir.
153	Müseddes	Vasfî	5	Her şair her bentte üç mısra söylemiştir.
179	Müseddes	Mahfî	5	?
206	Gazel	Kâmil, Râkım	10	Her şair bir beyit söylemiştir.
217	Gazel	Âşık Râzî	7	Her şair bir beyit söylemiştir.
274	Gazel	Vasfî	30	Her şair bir beyit söylemiştir.
280	Gazel	Nasuh Hacezade M. Âsım E.	9	Her şair bir mısra söylemiştir.
288	Murabba	Âsım, Vasfî	5	Her şair bir mısra söylemiştir.

Lutfî'nin müşterek söylediği şiir sayısı 30'dur. Bu şiirlerden 21 tanesi gazel, 6'sı müseddes, 2'si muhammes ve 1'i de murabba'dır. En az 2, en fazla da 3 şair ile müşterek şiir söylenilmiştir. Mahfî ve Vasfî ile 11, Şükrî ile 5, Âşık Râzî ve Âsım ile 2, Kâmil ve Râkım ile 1 müşterek şiir söylenilmiştir. Bu şairlerin, özellikle de Mahfî ve Vasfî'nin, Lutfî'nin yakın dostlarından olduğu söylenen müşterek şiir sayısından

anlaşılabilir. Şükrî'nin ise Lutfî'nin kardeşi olduğu, şiire düşürülen başlıktan anlaşılmaktadır. Müşterek şiirlerde şairler, genellikle bir mısra söylemek sûretiyle şiire katkı sunmuşlardır. Şairlerin birer beyit söyleyerek şiire katkıları da olmuştur. Üç şair ile ve çift sayılı beyitlerle oluşturulmuş müşterek gazellerde, şairlerden biri bir beyit söyleyerek manzumeyi başlatmıştır. Ancak yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere beyti yahut mısraı söyleyen şairler belirtilmediği için manzumeyi hangi şairin başlattığı belli değildir. Müşterek şiirlerde geçen mahlaslardan, beyti yahut mısraı söyleyen şairlerin kim olduğu nispeten bellidir. Ancak söz konusu beyti/mısraı, bu duruma göre değerlendirip hangi beytin/mısraın hangi şaire ait olduğunu net olarak söylemek mümkün değildir. Aşağıdaki gazel, müşterek şiiri söyleyen şairlerin, birer beyit söyleyerek şiire katkı sundukları izlenimini vermektedir. Bu durumda 10 beyitli gazeli, şairlerden birinin bir beyit ile başlattığı söylenebilir:

Pūte-i ᶜaşḳ içre ḳāl olduḳ hele aḫz eyledik
Ḫāk-i pāy-ı ehl-i dilden **Luṭfiyā** kīmyāyı biz (206/8 G.)

Rāḳımā gerd ü ġubār-ı ġamda biz ālūdeyiz
Mūr iken bulduḳ ṭolı altun ile ṭorbayı biz (206/9 G.)

Luṭfiyā kimdir o kīmyā luṭf idüp bildir bize
Kāmilüz ṣūretde nāḳış söyleriz maᶜnāyı biz (206/10 G.)

Lutfî'nin, kardeşi olduğunu belirttiği Şükrî ile söylediği gazelde, şairlerin her birinin birer mısra söylediği anlaşılmaktadır:

Semt-i yāre **Şükriyā** pervāz ider bu murġ-ı cān
Çünki ey **Luṭfī** bu cism-i nātüvān bir lānedir (48/7 G.)

Mahlasların aynı mısrada bulunması, şiire katkı sunan şairlerin hangi beyti yahut mısraı söylediğini iyice belirsiz bir hâle getirmektedir. Beyti/mısraı söyleyen şairin belirtilmediği müşterek şiirlerde bu durum, belirsizliği bir kat daha artırmaktadır. Böylesi manzumeler değerlendirildiğinde müşterek şiire katkı sunan şairlerin, manzumenin tüm mısralarına birkaç söz söyledikleri, net olmamakla birlikte, ifade edilebilir. Aşağıdaki örnek beyitte, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılan gazelin, mısra indinde değerlendirildiğinde mısraın *fâ'ilâtün fâ'ilâtün* tef'ilelerinin Mahfî; *fâ'ilâtün fâ'ilün* tef'ilelerinin ise Lutfî tarafından söylenildiği izlenimi uyanmaktadır:

Maḫfīce aġyāra ẓālim **Luṭfī**yi baḫş eylediñ
Ḳatlime nā-ḥaḳ yere tasṭīr-i a^{c} lām eyleyen (51/2 G.)

Aşağıdaki beyitte ise durum belirsizdir:

Luṭfī Maḫfī yandı biñ feryād elinden el-āmān
Ḳan döker her laḥẓada ebrū-yı ḫūn-pāşıñ seniñ (60/7 G.)

Bentlerle oluşturulan nazım şekillerinde ise şairlerin sayısına göre, bentte hangi şairin kaç mısra söylediği tahmin edilebilir. Aşağıdaki verdiğimiz müşterek müseddesin örnek bendinde her şairin ikişer mısra ile bende katkı sunduğu anlaşılmaktadır:

Cānıma kār itdi ẓulmet ṭoġ meded bedr-i kemāl
Ṭal^{c} atinden rūşen oldı*(lar)* çün çehān bedr-i cemāl
Ey şeh-i nāmihrbānım itmediñ va^{c} d-i viṣāl
Tāb u ṭāḳat ḳalmadı **Luṭfī**de ḳılsun ^{c} arż-ı ḥāl
Çāh-ı ẓulmetde bıraḳdıñ **Maḫfī**yi ey nev-hilāl
Ḫāme-i eş^{c} ār ile **Vaṣfī** süḫandān oldı gel (80/VII Müs.)

Yukarıdaki bende göre; şairler, her bendi birer mısra söyleyerek başlatmış; ardından tekrar birer mısra daha söylemişlerdir. Bu durumda şairlerin, her bentte ikişer mısra söylediği tahmin edilebilir.

Müşterek söylenilen muhammeslerde ise şairlerin söylediği bent/mısra belirsizdir. Aşağıdaki örnek bentte, son iki mısra mütekerrir olup mısraları şairlerden hangisinin söylediği belirsizdir. Mahlas bendini örnek veridiğimiz aşağıdaki bentte, şairlerin ikinci ve üçüncü mısralarda mahlaslarının geçmesi, söz konusu mısraları mahlası geçen şairlere tescil ettirse de bir mısraın dışarıda kaldığı görülmektedir. Her bentte dışarıda kalan bu mısraı da sırası gelen şairin ayrıca söylemiş olması muhtemel görünmektedir:

On sekiz biñ ^{c} ālemiñ īcādına olduñ sebeb
Āteş-i ^{c} aşḳıñla **Maḫfī** aġlamaḳda rūz u şeb
Vaṣfını vaṣf eyler iken **Luṭfī** oldı beste-leb
Yā Resūlullāh sensin رَحْمَةً لِلْعَالَمِين
Ḳıl şefā^{c} at mücrimine yā şefī^{c} a'l-müẕnībīn (104/V Muh.)

Diğer muhammeste de benzer bir durum bulunmakla beraber şairlerin her bentte sırayla birer mısra söylemiş olabilecekleri ihtimali ağır basmaktadır:

Görünmez dîde-i ġamda meh-i ālāyîş-i dünyā
ᶜ Adem iḳlîmine seyyāḥat itmek maḳṣad-ı aḳżā
Bana bu vechile fermān idince ṣūḫ-ı müsteṣnā
Didim var ol eyā kān-ı kerem **Luṭf** u ᶜ ināyetde
Ferāmūş itme **Şükrî** kemteri rūz-ı ḳıyāmetde (106/VII Muh.)

Bir mütekerrir murabbanın müşterek söylenildiği Lutfî Divanı'nda, şairlerden birinin veya sıra ile her şairin, bendin sonunda tekrar eden mısraı söylediği; ardından da her şairin bir mısra söyleyerek bendi tamamladıkları intibaı uyanmaktadır:

Cihān **Luṭfî** gibi ḥayrān-ı mirʾāt-ı cemāliñdir
Ḫayāli ᶜ **Āṣımıñ** ey dil bu ḥāl-i pür-melāliñdir

Hemān **Vaṣfî**yi meshūr eyleyen cānā celāliñdir
Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle (288/V Mur.)

Müşterek şiirler arasında yer alan dikkate değer ve bir o kadar da ilginç bir manzume, Vasfî ile Lutfî'nin söylediği *dedim-dedi (müraca'a)* tarzıyla oluşturdukları müşterek müseddestir. Bu manzumede Vasfî, sevgili/dilber rolüne bürünmüş olup âşık tipine bürünmüş olan Lutfî ile tekellüm eder. Bu tarz, ilk örnekleri 18. yüzyılda Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd tarafından verilmeye başlanan şiirde "kadın ağzı"nın bir örneğidir. Söz konusu müseddesin karşılıklı konuşmaya dayanması, onu âdeta bir "tiyatro teksti"ne dönüştürür (Özgül, 2018, s. 451, 453):

Didim bülbül gibi gül rūyına āşüfteyim her gāh
Didi sevdā-yı ᶜ aşḳımla yeter bu nāle-i cāngāh
Didim **Luṭfî** seni ögmiş yaratmış ḥażret-i Allāh
Didi ben leşker-i ḫūbāna ki ser-ᶜ askerim bi'llāh
Didim n'itdükse ᶜ ālemde baña ey nāzlı bār itdiñ
Didi kendini **Vaṣfî** ᶜ aşḳım ile nāmdār itdiñ (153/V Müs.)

Lutfî'nin müşterek şiirleri, zaman zaman bir araya gelen dostların/arkadaşların çeşitli nazım şekillerinde söyledikleri şiirlerin bir tezahürüdür.[29] Bu şiirlerin birer sohbet meclisinde ve bazen üst üste söylenildiği intibaını uyandıran şiirler bulunmaktadır. Metin numarası 50 ve 51 olan, her ikisi de Mahfî ile ve *"eyleyen"* redifi ile tertip edilen müşterek gazellerin; hızını alamayan iki şairin söz konusu

[29] Lutfî ile müşterek şiir söyleyen şairlere dair, tıpkı Lutfî'de olduğu gibi, herhangi bir bilgi edinemedik. Bu şairlerden özellikle Vasfî ile Mahfî'nin divan sahibi şairlerden olduğunu düşünmekteyiz. Lutfî'nin her iki şair için de tahmislerinin bulunması, bu düşüncemizi desteklemektedir. Bu bakımdan 19. yüzyıl Türk edebiyatının "kıyıda köşede kalmış" daha pek çok şairinin olduğunu belirtmek istiyoruz.

gazelleri üst üste söylediklerini akla getirmektedir. Bu şiirlerin divana birbiri ardınca kaydedilmesi de bu durumun bir göstergesidir. Müşterek gazellerin tamamına yakını âşıkâne konulu olup beyit sayıları 5 ile 30 arasında değişmektedir. Bu gazeller arasında müşterek söylenilen tarih manzumeleri de bulunmaktadır (138/1-7 G.). Mahfî ile müşterek söylenilen bir muhammes ile, Şükrî ile müşterek söylenilen bir müseddes ise na'ttır (104/I-V Muh.; 120/I-V Müs.).

1.3.3.3. Tarih Manzumeleri

Ebced kelimesi, Arab alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenmesi için, harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz kelimenin ilkidir. Ebced, ilk kelimenin adı olduğu gibi aynı zamanda diğer kelimelerin tümünün adıdır (Yakıt, 2010, s. 25). Tarih düşürmede bir olayın tarihini belirlemek için o olayın tarihini verecek şekilde ustalıklı bir kelime veya mısra söylenir. Hesaplandığında o olayın tarihi ortaya çıkar, işte divan edebiyatımızda en fazla görülen sanatlardan biri olan bu işleme "tarih düşürme sanatı" denir (Yakıt, 2010, s. 66). Türk edebiyatında önemli bir yer teşkil eden tarih manzumeleri başta doğum, ölüm, sünnet, evlilik, göreve getirilme, azledilme, mimari yapı/tamir/onarım vs. gibi çok geniş bir yelpazeye sahiptir. 18. yüzyıl Türk edebiyatında Sürûrî ile altın çağını yaşayan tarih düşürme sanatı, sonraki yüzyıllarda da etkinliğini sürdürmüştür.

Klasik Türk şiirinin kurgusal yapısı içinde gerçek hayattan izler taşıyan tarih manzumeleri; gelenekçi şairin, çevresine ve dış dünyaya yönelik gözlemlerini ve yorumlarını göstermesi bakımından dikkate değerdir. Tarih manzumeleri şiir olmanın ötesinde; sanat tarihi, mimari, coğrafya vs. gibi disiplinlerin ilgi alanına giren özellikler taşımasıyla da klasik şiirin sosyal hayata açılan bir penceresi olarak telakki edilmiştir (Üstüner, 2014, s. 195).

Hayatı hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgi edinemediğimiz Cerrâh Ömer Lutfî'nin divanında bulunan 80 ebcedli tarih manzumesi, onun bu konuda maharetli bir şair olduğunu göstermektedir. Ebcedli düşürülen tarihlerin birçok türünü ve çeşidini, bu konuda ustalık göstergesi olarak kabul edilen bazı tarzlarda da örnekler vermesi Lutfî'nin tarih düşürmedeki maharetini gösteren bulgulardır. Birçok konuda ve olayda tarih düşüren Lutfî, gazel nazım şekli başta olmak üzere; kıta, kaside, nazım,

müfret, mısra gibi nazım şekillerinde tarihler düşürmüştür. Tarih düşürdüğü konu ve olaylar ise başta doğum ve ölüm olmak üzere; görevlendirme, ayrılık, icazet, sünnet, eser basımı, ilim tahsili, evlilik, yapı tamiri, inşa, hüner gösterme, cülûs, sakal kesme, tarihi olaylar, savaş ve görevden azledilmedir. Tarih düşürmede ise Lutfî; tam, ta'miyeli (harf ekleme ve çıkarmalı), mu'cem (noktalı harflere düşürme), mühmel (noktasız harflere düşürme), satranç usulü ve lafzen tarih düşürme yöntemlerini kullanmıştır.[30] Lutfî bazen musanna' olarak birkaç farklı tarih düşürme yöntemini bir arada kullanmıştır. Her biri 12 beyitten müteşekkil iki manzumesinde Lutfî, manzumelerin tüm mısralarına tarih düşürerek bir manzumeye toplam 24 tarih düşürerek bu konudaki ustalığını/maharetini göstermiştir. Bir beyte 4 farklı şekilde düşürdüğü tarih de bulunmaktadır. Lutfî, düşürdüğü tarihleri genellikle manzumenin son beytine ve mısraına düşürmüştür. Bazen son beytin her iki mısraına ayrı ayrı bazen de iki mısraın ebced değerinin toplamına tarih düşürmüştür. Lutfî, tarih beytinden önce çoğu zaman düşürdüğü tarihin türünü bazen açıkça bazen de îmâ yoluyla söylemiştir: *târîh-i tâm, tâm târîh, mühmel, cevher, cevherdâr, cevherîn, vefk* gibi. Ta'miyeli, yani eksik veya fazla gelen tarihlerde ise çıkarılacak veya eklenecek sayı değerini bazen rakam bazen de harf ile yine îmâ yoluyla tarih beytinden veya mısraından önce ifade etmiştir. Düşürdüğü tarihlerin nasıl hesaplanacağı konusunda herhangi bir bilgi vermediği tarihler de bulunmaktadır. Lutfî'nin bir ifadeye veya kelime/kelime grubuna düşürdüğü tarihler de bulunmaktadır. Ayrıca Lutfî'nin lafzen ve ma'nen düşürdüğü tarihler de bulunmaktadır. Özellikle divanın son kısımlarında düşürdüğü tarihlerin bir kısmını Lutfî, oldukça detaylı bir biçimde yaptığı hesaplamaları da göstererekten izah etmiştir.

Lutfî'nin lafzen belirttiği tarihlerin büyük çoğunluğu, son dönemlerinde yazdığı manzumeler olup manzumeleri, nerede ve ne zaman yazdığını belirtmek maksadıyla manzume sonuna bilgi notu şeklinde eklediği manzumelere dayanmaktadır.

Lutfî'nin düşürdüğü tarihlerin en ilginç özelliği, vefat sebebiyle yazdığı bazı manzumelerde ölenin ağzından konuşmasıdır. Bu manzumelerde Lutfî, kadın/erkek

[30] Çalışmamızın bu kısmında ağırlıklı olarak ebced usulü ile düşürülen tarihlerden söz edilmiştir. Lafzen düşürülen tarihler bu bölümün sonunda ayrıca ele alınmıştır.

ayırt etmeksizin ölen kişi olarak başından geçenleri zaman zaman birkaç beyit ile bazen de uzun uzadıya anlatır. Bu yöntem/teknik Lutfî'nin bu işi profesyonel anlamda yaptığının bir göstergesidir. Ölen kişinin bir yakınından edindiği bilgiler dolayısıyla söz konusu manzumeleri tertip ettiğini düşündüğümüz Lutfî'nin, bu durum sebebiyle bu işi "ısmarlama" olarak yapmış olması muhtemeldir.[31] Bu düşüncemizi destekleyen bir tarih kıtasında Lutfî'den içinde bulundukları yıla bir tarih düşürmesi istenilmiş, Lutfî de hem lafzen hem de ma'nen olmak üzere bir tarih söylemiştir.[32]

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Şam'a gelişi üzerine düşürdüğü iki tarih manzumesi de ilginçtir. Zaman zaman kaside üslubunun hissedildiği bu manzumelerin ilkinde Lutfî, II. Wilhelm'i bir padişah gibi övmüştür. Tarih manzumeleri ile ilgili dikkat çeken detaylardan bir diğeri de Rusya ve Japonya arasında gerçekleşen Port Arthur Savaşı'dır. Lutfî, bu savaşı oldukça uzun bir manzumeyle ve detaylı bir şekilde anlatmıştır. Manzumede geçen özel isimlere düşürdüğü dipnotlarla da Lutfî, şiire tarihî bir belge hüviyeti kazandırmıştır. Bu savaşta Japon yanlısı olan Lutfî, manzumenin sonuna bir tarih beyti eklemekle kalmamış; ayrıca biri kıta diğeri de müfret olmak üzere iki tarih daha söylemiştir (391/1-25 G.; 392/1 Müf.; 393/1-2 N.). Türk tarihine olumlu veya olumsuz anlamda herhangi bir etkisi olmayan bu savaşa Lutfî'nin dikkatini celb edecek şekilde üç manzumeyle tarih söylemesi bu bakımdan oldukça ilginçtir.

Lutfî'nin, kardeşi Şükrî'nin kendilerinden ayrılıp gitmesi üzerinde yazdığı tarih manzumesi ile oğlunun ve eşinin vefatlarına düşürdüğü tarih manzumeleri, hayatı hakkında bilgiler ihtiva etmesi sebebiyle önemlidir.

Kaynaklarda Lutfî'nin adının geçmemesi, onun tarih düşürme konusundaki yerini, bu konuda objektif değerlendirmeleri görmemize engel oluşturmaktadır. Düşürdüğü 80 ebcedli tarih ile Lutfî'nin, tarih düşürme konusunda maharetli olduğu söylenebilir. Lutfî'nin düşürdüğü bazı tarihlerin herhangi bir sebebi yoktur. Bu türden tarihlerde Lutfî'nin amacı, maharetini göstermektir. Bazen âşıkâne konulu bir gazele bazen de bir kıtaya Lutfî tarih düşürüvermiştir. Bazı tarihlerin ise söylenme maksadı

[31] Konunun detayları çalışmamızın "Başkası Ağzından Konuşma" başlığında detaylı bir şekilde sunulmuştur.
[32] Bu konu için bk. "Hayatı" s. 6-21.

anlaşılmamaktadır. Ne maksatla yazdığı ima dahi edilmeyen bu manzumelerin sonuna Lutfî, yalnızca tarihi düşürmekle yetinmiştir.

Lutfî Divanı'ndaki tarih manzumeleri, kronolojik bir seyir izlemez. Divandaki en erken tarih 1279/1862-63, en geç tarih ise 1343/1923 tarihidir.[33] Aşağıdaki tabloda divanda bulunan ebced usulü ile düşürülen tarihler yer almaktadır. Tabloda düşürülen tarihler divandaki sıralamasıyla verilmiş olup tarihlerin muhtevası, sebebi, tarihi, türü ve nazım şekli de belirtilmiştir.

Tablo 2: *Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Ebcedli Tarihler ve Muhtevaları*

Sıra	Muhteva	Sebep	Tarih (H/M)	Türü	N. Şekli
7	Hace Ahmed'in Ölümü	Vefat	1289/1872	Ta'miyeli	Gazel
12	Miralay Kamil Bey'in Ölümü	Vefat	1293/1876	Tam	Gazel
24	Lutfî'nin Kardeşi Şükrî'nin Ayrılışı	Ayrılık	1290/1873	Ta'miyeli	Gazel
34	Lutfî'nin Ümit Burnu'na gelmesi	-	1279/1862	Tam	Kıta
43	Mahfî'nin Malatya'ya Gitmesi	Ayrılık	1293/1876	Mu'cem	Gazel
46	?	Vefat	1312/1894 ?	Ta'miyeli	Gazel
57	Pirlepe Şehrine Naib	Niabet	1289/1872	Tam	Gazel
72	Esad Paşa'nın Sadrazam oluşu	Sadaret	1292/1875	Mu'cem	Gazel
112	Subhi Paşa'nın Göreve Getirilmesi[34]	Vazife	1297/1879	Mu'cem	Kıta
113	Ismarlama	-	1290/1873	Tam[35]	Kıta
114	İbrahim Efendi'nin İcazet Alması	İcazet	1297/1879	Tam	Gazel
118	Hatice Hanım'ın Vefatı	Vefat	1297/1879	Mu'cem[36]	Gazel
119	Kamile Hanım'ın Vefatı	Vefat	1296/1878	Mu'cem	Gazel
133	Zeliha Hanım'ın Vefatı	Vefat	1297/1879	Mu'cem[37]	Gazel
138	Mezar Taşı Manzumesi Hace Ahmed Molla	Vefat	1289/1872	Tam[38]	Gazel
140	Şeyh Murad'ın Kaside Şerhinin Basımı	Basım	1291/1874	Mu'cem[39]	Müseddes
144	Ali Haydar'ın Doğumu	Doğum	1296/1878	Mu'cem	Gazel
145	İhsan Bey'in ve Ziya Bey'in Sünneti	Sünnet	1295/1877	Mu'cem[40]	Gazel
146	Seyyid Abdülhadi Hikmet Bey'in Vefatı	Vefat	1296/1878	Ta'miyeli	Kıta
147	Fatma Hanım'ın Vefatı	Vefat	1290/1873	Mu'cem[41]	Gazel
148	Revnak Mecmuasının Basımı	Basım	1290/1873	Tam	Gazel
149	Cerrâh Abdullah Efendi'nin Vefatı	Vefat	1295/1877	Tam	Gazel
150	Nedim Efendi'nin Doğumu	Doğum	1291/1874	Tam	Kıta
151	Binnaz Hanım'ın Doğumu	Doğum	1291/1874	Mu'cem	Kıta
152	Ömer Faik'in Doğumu	Doğum	1289/1872	Mu'cem	Gazel
155	Hüseyin'in Vefatı	Vefat	1290/1873	Tam	Gazel
156	Muhammed'in Doğumu	Doğum	1291/1874	Tam	Gazel
157	?	Doğum	1297/1879	Tam	Gazel
158	İhsân u 'Atâ Adlı Eserin Basımı	Basım	1289/1872	Tam	Gazel
159	Saliha Hanım'ın Vefatı	Vefat	1290/1873	Mu'cem	Gazel
160	Osman Zeki'nin Doğumu	Doğum	1291/1874	Tam	Kıta

[33] 1343/1923, ebced hesabıyla düşürülen en geç tarihtir. Lafzen söylenilen 1927 tarihi Lutfî Divanı'nda bulunan en geç tarihtir.
[34] Düşürülen tarih göz önüne alındığında (1297/1879) tarihin, Subhi Paşa'nın Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı oluşuna dair olması muhtemeldir (Akyıldız, 2009, s. 450-452).
[35] Lafzen ve Ma'nen
[36] Ta'miyeli.
[37] İki mısraya tarih düşülmüştür.
[38] Her beytin ikinci mısraına tarih düşülmüştür.
[39] Her bendin son iki mısraına tarih düşülmüştür.
[40] Son beyit, her iki mısraya tarih düşülmüştür.
[41] Ta'miyeli mu'cem, ta'miye: 3.

161	?	Vefat	1296/1878	Ta'miyeli[42]	Gazel
166	Zekiye Hanım'ın Vefatı	Vefat	1297/1879	?	Gazel
167	Hüseyin'in Hekim Olması	Tahsil	1294/1876	Mu'cem[43]	Gazel
170	Hasan Tahsin'in Doğumu	Doğum	1297/1879	Tam[44]	Gazel
173	Arif Said Efendi'nin Evliliği	Evlilik	1296/1878	Mu'cem[45]	Kıta
177	Muhammed Muhiddin'in Vefatı	Vefat	1287/1870	Tam[46]	Gazel
182	Ümmü Gülsüm'ün Vefatı	Vefat	1288/1871	Tam[47]	Gazel
183	Muhammed Raşid'in Vefatı	Vefat	1283/1866	Tam[48]	Gazel
184	Abdullah Ulvî'nin Vefatı	Vefat	1285/1868	Tam[49]	Gazel
187	Melek Hanım'ın Evliliği	Evlilik	1288/1871	Tam[50]	Gazel
190	Lutfî'nin Bir Sıkıntıdan Kurtulması	-	1289/1872	Ta'miyeli[51]	Gazel
191	Tarih düşürme üzerine bir deneme	Deneme	1297/1879	Ta'miyeli[52]	Müfret
197	Armutlu Hamamının Tamiri	Tamir	1297/1879	Mu'cem	Gazel
200	Hüner Gösterme	Hüner	1289/1872	Mu'cem[53]	Gazel
202	Kasideye Tarih	-	1296/1878	Mu'cem	Kaside
207	V. Murad'ın Tahta Çıkışı	Cülus	1293/1876	Musanna'[54]	Kaside
273	V. Murat'ın Tahta Çıkışı ?	Cülus ?	1293/1876	Tam	6 Mısra
300	Muhammed Dede'nin Evinin Yapımı	İnşa	1293/1876	Tam	Gazel
306	Ali Bey'in Cerrah Başı Oluşu	Vazife	1298/1880	Mu'cem[55]	Gazel
312	Gülfem Hanım'ın Vefatı	Vefat	1298/1880	Mu'cem[56]	Gazel
313	Nafiz Paşa'nın Erzincan'a Kaplıca Yaptırması	İnşa	1302/1884	?	Kıta
317	Hamam Tamiri	Tamir	1300/1882	Tam[57]	Gazel
319	Kemaleddin'in Doğumu	Doğum	1301/1883	Mu'cem[58]	Gazel
320	Muhammed Şükri'nin Vefatı	Vefat	1301/1883	Tamiyeli[59]	Gazel
324	Hatice Hanım'ın Vefatı	Vefat	1299/1881	Müselles ?	Kıta
325	Hacı İbrahim'in Vefatı	Vefat	1301/1883	Mu'cem[60]	Gazel
329	Osman Efendi'nin Vefatı	Vefat	1299/1881	Tam[61]	Gazel
332	İsmet Bey'in Sakalını Kesmesi	Sakal	1300/1882	Tam[62]	Gazel
349	Abdülhamit Tarafından Şazeli Zaviyesi Yapılması	İnşa	1305/1887	Tam[63]	Kaside
352	Gazele tarih	Hüner	1297/1879	Mu'cem[64]	Gazel
355	Camii Tamiri	Tamir	1306/1888	Tamiyeli[65]	Kıta

[42] Eksik ta'miye, Bû Bekr gibi dursa da tarih çıkmamaktadır.
[43] Son beyit, her iki mısraya düşülmüştür.
[44] Musanna' Tam Tarih, 4 farklı şekilde tarih düşürülmüştür. Son beyit:
-İlk mısra tam tarih
-İkinci mısra *"Hasan Tahsin vâlâ bâ-sürûr"* ifadesine tam tarih düşülmüştür.
-Ayrıca iki beyitteki noktalı harflerin toplamı da 1297'dir (mu'cem)
-Ayrıca iki beyitteki noktasız harflerin toplamı da 1297'dir (mühmel)
[45] Son beyit, her iki mısraya tarih düşülmüştür.
[46] Tarih son mısraya düşülmüştür.
[47] Tarih son mısraya düşülmüştür.
[48] Tarih son mısraya düşülmüştür.
[49] Tarih son mısraya düşülmüştür.
[50] Tarih son mısraya düşülmüştür.
[51] Tarih son mısraya düşülmüştür: 1286, Ta'miye: cim (3) = 1289.
[52] *"Fî On Yedi Rebîü'l-Ahir"* ifadesi 1285. Birinci mısra dü şeş=12 ile birlikte 1297.
[53] Her mısraya olmak üzere toplam 24 mısraya tarih düşülmüştür.
[54] Manzumenin son beytinin her mısrasına hem mühmel hem mu'cem tarih düşülmüştür.
[55] Son beyit, her iki mısraya tarih düşülmüştür.
[56] Beyitte tam tarih belirtilse de verilen tarih çıkmamaktadır. Düşürülen tarih mu'cem olarak değerlendirildiğinde ise 2 eksiği 1296 çıkmaktadır.
[57] *"Hammâm-ı hayrat"* ifadesine tam tarih düşürülmüştür.
[58] Her iki mısraya tarih düşülmüştür.
[59] Son beyit ilk mısraya tarih düşülmüştür. Beyitteki "bir" ifadesi ta'miyedir.
[60] Son beyit, her iki mısraya tarih düşülmüştür .
[61] Son beyit, ikinci mısraya tarih düşülmüştür.
[62] Son beyit, ikinci mısraya tarih düşülmüştür.
[63] 12 beyitin her mısraına, toplamda 24 mısraya tam tarih düşülmüştür.
[64] Son beyit, son mısraya tarih düşülmüştür.
[65] Son beyit 1303, ilk mısrada "üç" ifadesi ta'miyedir= 1306.

356	Tamir	Tamir	1306/1888	Tamiyeli[66]	Kıta
359	Fosfor M. Sıdkı Paşa'nın Vefatı	Vefat	1306/1888	Tamiyeli[67]	Gazel
380	Abdülhamid'in Cami İnşası	İnşa	1311/1893	Mu'cem[68]	Kaside
381	Mir İrfan'ın Evliliği	Evlilik	1311/1893	Tam[69]	Kaside
387	II. Wilhelm'in Şama Gelişi	Olay	1316/1898	Tam[70]	Kıta
388	II. Wilhelm'in Şama Gelişi	Olay	1316/1898	Tam[71]	Kıta
391	Port Arthur Savaşı	Savaş	1321/1903	Ta'miyeli[72]	Gazel
392	Port Arthur Savaşı	Savaş	1322/1904	Tam[73]	Müfret
393	Port Arthur Savaşı	Savaş	1322/1904	Tam[74]	Nazım
395	Bir kimsenin görevden azledilmesi	Azl	1316/1898	Tam[75]	Gazel
398	Şam'da İnşa Edilen Daireye Tarih	İnşa	1321/1903	?	Kaside
399	Hüsrev Paşa'nın Vefatı	Vefat	1321/1903	Mühmel[76]	Gazel
402	Şam'a Teyemmümen Dikilen Sütun	İnşa	1325/1907	Ta'miyeli[77]	Kıta
404	Asım Efendi'nin Ayana Emir Olması	Vazife	1337/1918	Ta'miyeli[78]	Kaside
412	Hasan Çavuş'un Vefatı	Vefat	1340/1921	Tam[79]	Müfret
413	Özdemir'in Doğumu	Doğum	1343/1923	Tam[80]	Kıta
418	Sabire Hanım'ın (Lutfî'nin Eşi) Vefatı	Vefat	1340/1921	Tam	Kıta
420	Fatma Hanım'ın Vefatı	Vefat	1301/1883	Mu'cem[81]	Gazel

Tablo incelendiğinde Lutfî'nin en çok vefat sebebiyle tarih düşürdüğü görülmektedir. Düşürülen tarihlerin hesaplanış şekli dolayısıyla da en çok mu'cem tarih tercih edilmiştir. Düşürdüğü tarihler için ise belirgin bir farkla gazel nazım şekli tercih edilmiştir. Lutfî'nin düşürdüğü tarihlerin ağırlık merkezi ise 1296-97/1878-79 yıllarıdır.

Tarih manzumeleri şairlerin hem sanatı hem de ustalığı anlamında değerlendirme yapmaya imkan tanıyan bir hüner olması itibariyle çalışmamızın bu kısmından sonra Lutfî'nin düşürdüğü tarihlerin detayları gösterilmiştir. Zira Cerrâh Ömer Lutfî'nin şiirleri ile ilgili hususiyetlerin başında tarih manzumeleri gelmekte olup sanatında da önemli bir yer işgal etmektedir.[82]

---

[66] Son beyit, ikinci mısra 1314, ilk mısradaki heşt (8) çıkınca ifadesi ta'miyedir= 1306.
[67] Son beyit ikinci mısra 1304, ilk beyitte "bâ" ifadesindeki ta'miye ile 1306.
[68] Mu'cem ta'miyeli tarih.
[69] Son beyit, ikinci mısraya tarih düşülmüştür.
[70] Son beyit, ikinci mısraya tarih düşülmüştür.
[71] Son beyit, ikinci mısraya tarih düşülmüştür.
[72] 1323-2=1321 ta'miyesi (dü) ifadesinde ima edilmiştir.
[73] Tarih, *"Sükût-ı kalb-i Por Artur"* ifadesine düşülmüştür.
[74] Son beyit, son mısraya tarih düşülmüştür.
[75] Son beyit, son mısraya tarih düşülmüştür.
[76] Son beyit, her iki mısraya tarih düşülmüştür.
[77] Son beyit, son mısraya tarih düşürülmüş olup ta'miyesi "bir" ifadesinde ima edilmiştir.
[78] Her iki beyite tarih düşülmüştür. Ta'miye "bir" ifadesinde ima edilmiştir.
[79] Tarih, *Hasan Çavuş vefat itdi* ifadesine düşülmüştür.
[80] Son beyit, son mısraya tarih düşülmüştür.
[81] Son beyit, her mısraya tarih düşülmüştür. Ta'miye; iki/bir, bir ifadelerinde ima edilmiştir.
[82] Lutfî'nin sanatı ile ilgili değerlendirmelerimiz için bk. "Edebî Kişiliği" s. 26-46 ve "Klasik Türk Şiiri Anlayışını Sürdürmeye Çalışan Bir Şair" s. 47-51.

1.3.3.3.1. Söyleniş Biçimi Bakımından Tarihler

1.3.3.3.1.1. Lafzen (Sözle) Söylenilen Tarihler

Ebced rakamlarıyla herhangi bir işlem yapmadan sözle ifade edilmiş tarihlere lafzen tarih söyleme denilmektedir (Yakıt, 2010, s. 403). Lutfî Divanı'nda lafzen söylenilmiş 3 tarih bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte 2 Şaban 1286 (7 Kasım 1869) Pazar tarihi lafzen söylenilmiş, ayrıca bu tarihte bir kar yağışı olduğu belirtilmiştir:

Biñ iki yüz seksen altı iki Şaʿbān-ı şerīf
Yevm-i pāzār rūz-ı Ḳāsım ḳar ile cevlān ider (9/6 G.)

Aşağıdaki örneklerde verilen tarihlerin hicrî 1300 senesi dolaylarında olduğu anlaşılır. Bu tarihler şu şekildedir:

Sene biñ üç yüzüñ geçdi şitāsı nev-baḥar oldı
Çemenzāra döküldi lāle sünbül tārmār oldı
Aḳup cūlar sirişk-i çeşmimāsā bī-ḳarār oldı
Hemān bir cemʿ-i Kāġıd-ḫāneye dil vardı zār oldı
Gönül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
Esīr itdi kemend-i zülfine āh ʿaḳlımı çeldi (331/III Müs.)

Biñ üç yüzi buldı sāl-i hicret
Tam on ṭoḳuza yetişdi nevbet

Ẕi'l-Ḳaʿde desi bedr-i tāma irdi
Şevḳ u feraḥım ḫitāma irdi (389/97, 98 M.)

1.3.3.3.1.2. Manen (Anlamca) Söylenilen Tarihler

Ebced alfabesinin sayı değeri kullanılarak bir işlem gerektiren ve başlı başına ayrı bir tür ve formül ihtiva eden tarihlerin her birine denir (Yakıt, 2010, s. 344). Ma'nen düşürülen tarihlerin pek çok türü olsa da bu kısımda Lutfî'nin ma'nen tarih söylemede tercih ettiği türler ele alınmıştır.

a) Tam Tarihler

Bir tarih mısraının bütün harfleri ebced alfabesindeki sayı değerlerine göre toplandığında ortaya çıkan yekûn hadise yılını veren bir sayı ise bu tür tarihlere tam tarih denir (Yakıt, 2010, s. 351). Tam tarihler bazen bir mısraya bazen bir beytin her

iki mısraına bazen de bir ifadeye düşürülmüştür. Lutfî'nin düşürdüğü tam tarihlerin bir kısmı şu şekildedir:[83]

Aşağıdaki beyitin her iki mısraındaki tüm harflere ayrı ayrı olmak üzere 1293 tarihi düşülmüştür:

Aç eliñ dergāha ṣıdḳan ruḥiçün el-fātiḥa
Mīrālāy Kāmil Bege cennet maḳām olsun hemān (12/7 G.)

Aşağıdaki beyitlerde ise iki tarih düşülmüş olup düşürülen tarihler mısra yahut beyte değil; birinde *"ey nev-garib"* ifadesine, diğerinde ise *"tarih"* ve *"niyaz"* kelimelerinin ebced değerinin toplamına 1279 tarihleri düşülmüştür:

Biri didi "**ey nev ġarīb**" tārīḫ-i tām çıḳdı ᶜacīb
Dergāha yüz sürmek naṣīb itsün hemān Rabb-i Mecīd

Eyle cihāna keşf-i rāz tārīḫ-i dīger Luṭfī yaz
"**Tārīḫ**"e żamm eyle "**niyāz**" sāl-i sefer olsun müfīd (34/11, 12 Kt.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraına, harflerin ebced değeri olan 1289 tarihi düşürülmüştür:

Söyle şānıñda anıñ tārīḫ-i tāmı **Luṭfiyā**
Nāᵓib oldı Pirlepe şehrine bu ferd-i cemīl (57/7 G.)

Revnak Mecmûası'nın yayım hayatına başlamasına düşürülen aşağıdaki tarih, beytin ikinci mısraına ve tüm harflerin ebced değeri 1290 olarak düşürülmüştür:

Sezādır **Luṭfī** yazsam rūy-ı mihre tām tārīḫi
Basıldı pek tuḥaf Revnaḳ eyü Allāh içün al baḳ (148/7 G.)

Cerrâh Abdullah Efendi'nin vefatı için aşağıdaki beytin ikinci mısraına, harflerin ebced değeri olan 1295 tarihi düşürülmüştür:

Luṭfī ḳan aġlayaraḳ fevtine didim tārīḫ
Cerrāḥ ᶜAbdu'llāh Efendiye ide Bāḳī raḥmet (149/7 G.)

---

[83] Diğer tam tarihler ise şunlardır: 150/1-7 G.; 155/1-5 G.; 156/1-7 G.; 157/1-11 G. (Ayete Tarih); 158/1-7 G.; 160/1-7 Kt.; 177/1-5 G.; 182/1-7 G.; 183/1-3 G.; 184/1-3 G.; 187/1-7 G.; 273/ 6 mısralık bent; 300/1-12 G.; 317/1-5 G.; 329/1-5 G.; 332/1-7 G.; 349/1-12 K. (Her mısraına); 381/1-9 K.; 387/1-7 Kt.; 388/1-2 Kt.; 392/Müf. (İfadeye tarih); 393/1-2 N.; 395/1-12 G.; 356/1-7 Kt.; 412/Müf (İfadeye tarih); 413/1-5 Kt.

b) Ta'miyeli Tarihler

Bir tarih mısraının harflerinin sayı değerleri toplamı bir olayın yılını tam olarak vermezse, o zaman sonuca kaç sayı ilave edileceği veya çıkarılacağı bir önceki mısrada-genellikle- açık veya kapalı bir üslûpla belirtilir. Bu tür tarihlere "ta'miyeli tarih"ler denir (Yakıt, 2010, s. 358). Lutfî'nin sıklıkla kullandığı tarih düşürme yöntemlerinden biridir. Düşürülen tarihin eksik gelmesiyle sayı ilave edilen ta'miyeli tarihlere eksik ta'miye, düşürülen sayının fazla gelmesi ile sayı çıkarılan ta'miyeli tarihlere ise fazla ta'miye denir (Yakıt, 2010, s. 358, 363).

Lutfî'nin düşürdüğü eksik ve fazla ta'miyeli tarihlerinin bir kısmı şu şekildedir:[84]

1289 tarihinin düşürüldüğü aşağıdaki beytin ikinci mısraının ebced değeri 1418 sayısını vermektedir. Beyitin ilk mısraındaki *"Çıkınca Lutfî"* ifadesinden Lutfî kelimesinin ebced değeri olan 129'un çıkarılacağı anlaşılmaktadır. 1418'den 129 çıkarıldığında ise istenilen tarih olan 1289 elde edilmektedir:

Çıḳınca Luṭfî yazdım eşk-i nemle tārīḫ-i tāmı
Mekān ola Ḫˇāce-i Aḥmede ol cennet-i aᶜlā (7/5 G.)

1290 tarihinin düşürüldüğü aşağıdaki beytin ikinci mısraı, 1301 tarihini vermektedir. Beytin ilk mısraındaki *"Hû çıkınca"* ifadesi yine beytin fazla ta'miyeli olduğuna işaret etmektedir. Hû kelimesinin ebced değeri olan 11, 1301 sayısından çıkarılınca istenilen tarih olan 1290 elde edilmektedir:

Hū çıḳınca söyledim fürḳat demi tārīḫ-i tām
El-vedāᶜ ey Şükrī-i Gülşānī çıḳdıñ bī-vefā (24/7 G.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında yine fazla ta'miye bulunmaktadır. 1296 tarihinin düşürüldüğü mısraın ebced değeri 1297'dir. Beytin ilk mısraındaki *"düşdi bir"* ifadesi, 1297 sayısından 1 çıkarmak gerektiğini belirtir:

Düşdi bir āh ile Luṭfī fevtine tārīḫ-i tām
Seyyid ᶜ Abdü'l-Hādī Ḥikmet Beg ola cennet-mekān (146/9 Kt.)

---

[84] Diğer ta'miyeli tarihler şunlardır: 46/1-7 G.; 355/1-8 Kt.; 356/1-8 Kt.; 359/1-10 G.; 402/1-8 Kt.; 404/1-7 G.

Aşağıdaki beytin her iki mısraının ebced değeri 1286'dır. Düşürülen tarih ise 1289'dur. Bir önceki beyitte, 1286 sayısına *"cim"* harfinin ebced değeri olan 3 rakamını eklemek gerektiği ima edilmiştir. Bu şekilde istenilen tarih olan 1289 elde edilmiş olur:

Ecelden **cīm eger imdād iderse**
Çıḳar tārīḫ-i tām ol dem ᶜ ıyāna

Görince vechini eyvāh u eyvāh
Ṣarıldım **Luṭfiyā** nevres civāna (190/39, 40 G.)

Aşağıdaki müfret, yine eksik ta'miyelidir. *"Fî-on yedi Rebi'ü'l-Âhir"* ifadesinin ebced değeri 1285 tarihini vermektedir. Ancak istenilen tarih 1297'dir. İlk mısrada *"dü şeş"* ifadesi ile bu tarihe 12 sayısının ekleneceği ima edilmiştir. Böylece 1297 tarihine ulaşılmış olur:

Ṭāliᶜ iñ zārı **dü şeş** ḳondı nihāyet Luṭfī
Oldı tārīḫ "fī on yedi Rebīᶜ ü'l-āḫir" (191/Müf.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraının ebced değeri 1300'dür. 1301 istenilen tarih olup ilk mısradaki *"Didim bir âh ile"* ifadesinden 1300 tarihine bir rakamının ekleneceği ima edilmiştir:

Didim **bir** āh ile tārīḫ-i fevtin
Cevādu'llāh-ı ḫīni ᶜ abd-ı maẓlūm (320/5 G.)

c) Noktalı Harflerle (Mu'cem) Tarihler

Tarihi veren mısraın sadece noktalı harflerinin hesaplanmasıyla ortaya çıkan tarihlere denir. Bu tür tarihlerin noktalı harflere düşürüldüğünü ima etmek için müverrihler "mu'cem, mu'accem, cevher, cevheri, cevherdar, gevher, güher, mücevher, menkut, noktadar…" gibi ifadeler kullanırlar (Yakıt, 2010, s. 367).

Aşağıda Lutfî'nin düşürdüğü mu'cem tarihlere örnekler verilmiştir.[85] Lutfî'nin düşürdüğü mu'cem tarihlerde çoğu zaman *cevher, güher, cevherdâr, mücevher* gibi

[85] Seçilen örnekler dışındaki diğer mu'cem tarihler şunlardır: 133/1-5 G.; 140/I-IX Müs.; 144/1-7 G.; 145/1-7 G.; 147/1-5 G.; 151/1-7 Kt.; 152/1-7 G.; 159/1-5 G.; 167/1-9 G.; 173/1-7 Kt.; 197/1-9 Kt.; 200/1-12 G.; 202/1-41 K.; 306/1-9 G.; 312/1-5 G.; 319/1-7 G.; 325/1-7 G.; 352/1-5 G.; 380/1-7 K.; 420/1-13 G.

imalar genellikle bulunmakla beraber bulunmadığı yerler de vardır. Aşağıdaki beyitte herhangi bir ima bulunmadan beytin ikinci mısraında bulunan noktalı harflerin ebced değeri olan 1293, tarih olarak düşülmüştür:

Eşk-i çeşm ile didim **Luṭfî** nedir tārīḫ didi
Ḥālimi gel ṣorma aṣlā farżdır çille tamām (43/9 G.)

Aşağıdaki beytin ilk mısraında *târîh-i cevherdâr* ifadesi, düşürülen tarihin mu'cem olduğunu ima eder. İkinci mısradaki noktalı harflerin ebced değeri olan 1292, olayın tarihini verir:

Luṭfiyā tārīḫ-i cevher-dārıdır
Ṣadr-ı aᶜ ẓam oldı Esᶜ ad bā-şeref (72/7 G.)

Aşağıdaki beytin yine ilk mısraında *mücevher* ifadesi tarihin mu'cem olduğunu gösterir. İkinci mısradaki noktalı harflerin ebced değeri olan 1297 düşürülen tarihtir:

Mücevher ṭoġdı bir tārīḫ-i **Luṭfî** cümle ṭullāba
Ṭulūᶜ itdi ṣadāḳat bedri dehre Ṣubḥī Pāşādan (112/5 Kt.)

Aşağıdaki beyit ise eksik ta'miyeli mu'cem tarihtir. Beytin ilk mısraında tarihin mu'cem olarak düşürüldüğünü belirten *güher* ifadesi bulunmaktadır. İkinci mısraın ebced değeri 1286'dır. 1287 tarihinin düşürüldüğü mısraya, ilk mısradaki *"bir"* ifadesi eklenir ve istenilen tarih elde edilir:

Luṭfî **bir āh ile didim** aña tārīḫ-i güher
Allāh Allāh diyerek göçdi Ḫadīce Ḫānım (118/3 G.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraı mu'cem bir tarihtir. Noktalı harflerin ebced değeri istenilen tarih olan 1296'yı verir:

Luṭfî didim tārīḫ aña eşkimle oldu rū-nümā
Kāmile Ḫānım ḳıldı cā ṣaḥn-ı sarāy-ı cenneti (119/5 G.)

ç) Noktasız Harflerle (Mühmel) Tarihler

Tarihi veren mısraın yalnız noktasız harflerinin hesaplanmasıyla ortaya çıkan tarihlere denir (Yakıt, 2010, s. 373). Lutfî Divanı'nda bulunan 80 ebcedli tarihten yalnızca biri mühmel olarak düşürülmüştür. Aşağıdaki beytin her iki mısraında da bulunan noktasız harflerin ebced değeri, istenilen tarih olan 1321 tarihini vermektedir:

Allāh Allāh diyerek cānını ḳıldı teslīm
Ġarīḳ-i lücce-i raḥmet ola Ḫüsrev Pāşā (399/9 G.)

d) Hem Noktalı (Mu'cem) Hem Noktasız (Mühmel) Tarihler

Tarih düşürme konusunda maharetli bir şair olduğunu belirttiğimiz Lutfî, aşağıdaki beyte dört farklı şekilde tarih düşürmüştür. Beytin ilk mısraında bütün harflerin ebced değeri olan 1297 tarihi düşülmüştür. İkinci mısrada ise *"Hasan Tahsîn vâlâ bâ-sürûr"* ifadesine yine tam tarih düşülmüştür. Ayrıca Lutfî; birinci ve ikinci mısraların noktalı ve noktasız harflerin ebced değerlerine ayrı ayrı 1297 tarihini düşürerek oldukça zor ve hüner isteyen bir tarih düşürmüştür:

Çoḳ şükür olsun cenāb-ı Ḥaḳḳa **Luṭfî** ez-dehr
Geldi dünyāya Ḥasan Taḥsīn-i vālā bā-sürūr (170/12 G.)

1.3.3.3.1.3. Lafzen (Sözle) ve Manen (Anlamca) Düşürülen Tarihler

Lafzen ve ma'nen düşürülen tarih Lutfî Divanı'nda 1 tanedir:

Didim ey nūr-ı dīdem çünki fermān eylediñ işte
Belādārım keremkārım efendim **biñ iki yüz ṭoḳsan** (113/2 Kt.)

1.3.3.3.1.4. Vefk (Satranç) Usûlü Düşürülen Tarihler

Lutfî Divanı'nda 2 adet vefk-ı müselles usulüne göre düşürülmüş tarih bulunmaktadır. Ancak bu iki tarihin nasıl oluşturulduğuna dair bir çözümleme yapamadığımız için, düşürülen bu tarihlerin detayları verilememiştir.

Ebced sistemine/hesabına göre düşürülen bu tarihlerin dışında özellikle Lutfî'nin son dönemlerde yazdığı düşürülen tarihlerden anlaşılan bazı manzumelerinin sonuna; manzumenin nerede, hangi tarihte, hangi günde yazıldığına dair düşürdüğü bazı notlar bulunur. Bu notların önemi, Lutfî'nin bulunduğu şehirleri ve yaşadığı dönemi aydınlatmasından ileri gelmektedir.

1.3.3.4. Mesnevide Farklı Bir Tarz

Çok renkli bir şair olan Lutfî, divanında pek çok nazım şekline ve türüne yer vermiştir. Lutfî Divanı'nda bulunan mesnevi sayısı 36'dır. Ancak bu mesnevilerin

16'sı bir bütünün parçalarıdır. Başka bir deyişle bu mesnevilerde tek bir konu, parçalar veya bölümler hâlinde işlenmektedir. Beyit sayısı 7 ile 11 arasında değişen mesnevilerin tek bir bütün hâlinde tertip edilmediğini özellikle belirtmeliyiz. Her bir mesnevinin sonunda Lutfî, mahlasını ya doğrudan ya da hüsn-i tahallus yoluyla kullanarak mesneviyi bitirmiştir. Ardından mesnevide anlatılan konunun farklı bir olayı ile yeni bir bölüm hâlinde diğer mesneviye geçilmiştir. Mesneviler bir yerde sekteye uğrasa da art arda verilmiştir. Mesnevinin sekteye uğradığı yerde 2 beyitlik bir kıt'a vardır. Ancak bu kıt'anın mesneviye dahil olmadığını düşünüyoruz. Zira yaprak sonuna kaydedilen kıt'a, yaprağı doldurmaya yönelik eklenilmiş gibi durmaktadır. Benzer durumlara divanın çeşitli yerlerinde de rastlanılmaktadır.

Mesneviler, aruzun *mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Lutfî'nin bu tarzda bir mesnevi oluşturması farklılık oluşturmak veya mesnevinin bölümlerini ayırmak olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tarzın arkasında daha başka sebepler de olabilir. Söz konusu mesnevinin dil ve üslûp özellikleri incelendiğinde mesnevinin, anlatım tarzı ve kullanılan arkaik kelimeler ile klasik dönem öncesi mesnevileri andırdığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan bu mesneviyi Lutfî'nin büyük bir mesnevi yazma girişiminin prototipi olarak da değerlendirmemiz mümkündür. Lutfî'nin küçük küçük bölümler hâlinde mesneviyi tertip etmesi bu düşüncemizi bir bakıma desteklese de bu konu hakkında kesin bir şey söylemek ne yazık ki mümkün değildir. Mesnevinin rağbetten düştüğü bir devirde Lutfî, bir yenilik veya farklılık ile mesnevi sahasına bir canlılık katmak istemiş de olabilir.[86]

1.3.3.5. Kasidelere Genel Bir Bakış ve Rüya Motifi

Lutfî'nin kasidelerine genel perspektiften bakıldığında beyit sayıları dışında kasidelerin klasik şiirin sınırları içinde yer aldığı görülür. Klasik şiir geleneğimizde rastlayabildiğimiz *kerem* redifli kasidenin dışında, devrine dikkatle, hem beyit sayısı hem de muhtevası itibariyle dikkat çeken kasideler bulunmaktadır. Bunlardan biri 129 beyitlik bir kasidedir (175/1-129 K.). Redife yer verilmeyen söz konusu kasidede kafiye, tamamen Arapça kelimelerden seçilmiştir. Kafiyelerde kullanılan kelimelerin

[86] Söz konusu mesneviye dair bilgiler, çalışmamızın "Nazım Şekilleri/Mesneviler" bölümünde detaylı bir şekilde verilmiştir.

büyük çoğunluğu, hatta tamamına yakını, Osmanlı Türkçesinde ve gündelik hayatta kullanılmayan kelimelerdir. Bu sebeple olacak ki Lutfî, kafiyeyi oluşturan Arapça kelimeleri harekelendirerek bir bakıma kelimelerin doğru okunuşlarını göstermeye çalışmıştır. Söz konusu kasidede, fahriye dışında, kasidenin bütün bölümlerini görebilmek mümkündür. Girizgah, methiye, tegazzül, tecdid-i matla', maksûd ve dua bu bölümlerdir. Kasidenin dikkat çeken yönü, girizgahıdır. Bu bölümde Lutfî, rüyasında gördüğü bazı kimseler ile görüşür/konuşur. İçlerinden himmet sahibi olduğu anlaşılan bir kişiye sıkıntılarını ve başından geçenleri anlatan Lutfî, bu kişinin yardımıyla/aracılığıyla insanları himaye eden bir zat ile tanışır. Bu kişi ise başka bir kimseyi Lutfî'ye önererek onu bulmasını ister. Bu esnada Lutfî uyanır ve bunun bir rüya olduğunu anlayınca da ağlamaya başlar. Rüyasını tabir ettirmek için başka bir kimseye giden Lutfî'ye rüyada gösterileni yapması, bir kaside yazması gerektiği söylenir. Böylece Lutfî, kasideye farklı bir hava katarak bir bakıma kasidenin kendisine yazdırıldığı havasını verir. Kasidedeki rüya motifi, "yeni" ve "eski" şiir arasında bir köprü kurar gibidir. Rüyanın anlatıldığı girizgah, tahkiyeli üslûp ile yenileşen edebiyatın izlerini taşır. Rüyadan uyanıp "gerçeğe" adım atan şair, temsil ettiği eski edebiyat anlayışının çizgilerini sürdürmeye devam eder. Lutfî'nin kasidelerinin en belirgin özelliği olarak başından geçenleri anlatmasının, bu kasidede rüya ile bir sebebe bağlandığını söyleyebiliriz. Şair, derdini anlatabilecek kimse bulamayınca rüya aleminde bir kurgu oluşturmuş ve sıkıntılarını rüya vasıtasıyla anlatma fırsatı bulmuş gibi bir izlenim uyanmaktadır. Rüyanın gerçek olup olmadığı bir yana, muhatap/memdûh üzerinde tesirli bir etki oluşturabilmek için de Lutfî'nin bu yola başvurmuş olabileceği muhtemeldir. Her ne şekilde olursa olsun bu yaklaşım, geleneğin kaside anlayışında bulunmayan ve eşine pek de rastlanılmayan bir örneğini teşkil etmektedir.[87]

Kasideye tarih düşürme devrin bir özelliği olarak gösterilebilir. Özellikle 18. asrın şiirinde görülen bu tür eğilimler, Lutfî'nin tarih düşürmedeki maharetini göstermek istemesinin bir bakıma sonucu olarak da ortaya çıkmıştır denilebilir. Lutfî'nin sultan V. Murad'ın cülusuna düşürdüğü tarih, bir kasidedir (207/1-47 K.).

[87] Esasında edebî gelenek, rüya kavramına yabancı değildir. Gelenekteki âşık daha çok hakikatte bulamadığını veya ulaşamadığını rüya ile telafi etmek ister (Tolasa, 1973, s. 94.). Lutfî'nin şiirlerindeki rüya kavramı bu anlayıştan farklı olmakla birlikte büsbütün kopuk da değildir.

Lutfî, Kaside-i Nûniyye başlıklı kasideye de bir tarih düşürmüştür (202/1-41 K.). Kaside-i Sad-berg başlıklı kaside ise 72. beyitte bırakılan bir nâ-tamâm kasidedir (275/1-72 K.). Kasidenin 71. beytinde tegazzüle geçileceği anlaşılsa da 72. beyittten sonra kasidenin devamı getirilmemiştir. Muhacirîn Komisyonuna sunulan kasidenin girizgahında Lutfî, yine başından geçenleri anlatmıştır (309/1-83 K.). Aruzun kısa kalıplarından olan *mef'ûlü mefâ'îlün fe'ûlün* ile yazılmış 83 beyitlik söz konusu kasidede Lutfî, Fuad isminde bir kimse ile konuşur. Kişinin kim olduğuna dair bir malumat yoktur. Lutfî, başından geçenleri Fuad'a anlatır. Fuad da Lutfî'nin kederinin kemâl bulduğunu söyler ve onu kaside yazmaya teşvik eder. Hatta Fuad, kasideyi kime yazacağını dahi söyler. Girizgahta başından geçenleri anlatması ile bu bölüm arz-ı hâl olarak adlandırılabilir. Bu kasidede de Lutfî âdeta kaside yazmaya teşvik edilmiş izlenimi verir. Fuad gerçek bir kişi mi, yoksa şairin kaside yazmak için hazırladığı bir senaryonun içinde yer alan bir karakter midir bilinmez. Ancak kasidenin ağırlıklı olarak karşılıklı konuşmaya dayanması kurgu edilmiş bir metni hatırlatır. Bu kaside, yenileşen edebiyat ile yaşantımıza giren farklı tür edebî metinler arasında kalmış veya eski ile yeninin harmanlandığı bir kasidedir. Mir Rıza'ya yazılan bu kasideden sonra Rıza redifli 15 beyitlik bir kaside daha bulunmaktadır (310/1-15 K.). *Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla yazılan kasidenin yalnızca methiye ve maksûd bölümleri bulunur. Bu bakımdan bu kaside bir önceki kasidenin tamamlayıcısı gibi görünür.

Lutfî'nin 129 beyti bulan kasidelerinden başka 7 ve 9 beyitlik kasideleri de bulunur.[88] Bazı tarih manzumeleri ise kaside ile gazel arasında kalmış gibi durmaktadır.

18 ve 19. asırda farklı nazım şekillerinde kasideler yazılmıştır. Nedim'in Damat İbrahim Paşa için tardiyye olarak yazdığı kaside, Vakanivüs Halil Nûrî Bey'in yine tardiyye olarak yazdığı muhammes kaside, Sâlim'in Sultan Ahmed'e, Sultan Mahmûd'a, Damat İbrahim Paşa'ya mesnevî nazım şekliyle yazdığı kasideler; Vesîm ve Lebîb-i Âmidî'nin mesnevî nazım şekliyle yazdığı kasidelerden başka Hoca Neş'et'in kasideyi andıran kıtası ile Ayıntablı Hasan Aynî'nin tarih düşürülen ve kıta

[88] bk. "Nazım Şekilleri/Kasideler" s. 85-89.

özelliği gösteren kasideleri bu örneklerden birkaçıdır. Manastırlı Salih Fâik Bey'in hece ile yazılmış kasidesi ve İbrahim Edhem'in ona hece ile yazdığı naziresi, kasidenin formal şeklini aşmaktan da öte veznini de öteleyen bir girişimdir.[89] Lutfî'nin de gelenekte kasideye atılan başlıklar gibi mütekerrir müseddes olarak yazdığı bir manzumesi bulunmaktadır. Müseddesin başlığı *Müseddes Sitâyiş-i Der-hakk-ı Şâh-ı Cihan* olup Lutfî'nin Ümit Burnu'nda söylediği bir müseddestir. 7 bentten oluşan manzumenin, bent sonunda tekrar eden (mütekerrir) kısımları dua bölümüdür (211/I-VII Müs.). Müseddes olarak yazılan bir diğer manzume ise 9 bentten oluşur ve *On Sekiz Târîh-i Cevhere Şâmil Kasidedir* başlığını taşır. Bent sonlarında yer alan iki mısraya da tarih düşülmüştür. Şeyh Murad'ın kaside şerhi için yazılan manzumenin 8. bendi dua bölümü ile birlikte Abdülzaziz Han'ın övgüsünü ihtiva eder.

[89] Bu girişimlerle, kasidenin şeklî özellikleri ile ilgili bir yenilik arayış olup olmadığı veya kasidenin bir tür mü yoksa şekil mi olduğu tartışmalarına girmeyeceğiz. Bahsi geçen konunun detayları için bk. Özgül, 2018, s. 287-289.

İKİNCİ BÖLÜM

CERRÂH ÖMER LUTFÎ DİVANI'NIN İNCELENMESİ

2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1.1. NAZIM ŞEKİLLERİ

2.1.1.1. Aruz ile Yazılanlar

2.1.1.1.1. Gazeller

Lutfî Divanı'nda 232 gazel bulunmaktadır.[90] Bu gazellerde en çok 7 beyitlilere yer verilmiştir. Daha sonra 5 beyitli ve ardından 9 beyitli gazeller gelmektedir. Bu durum klasik şiir geleneğinde tek rakamlı ve daha çok 5, 7 ve 9 beyitli gazellere yer verme geleneğine bağlılığın bir göstergesi olarak düşünülebilir (Dilçin, 2017, s. 88). Bununla birlikte beyit sayısı 30 ve 40 olan birer gazel de bulunmaktadır. Lutfî Divanı'nda 7 beyitli gazel sayısı 115; 5 beyitli gazel sayısı 41; 9 beyitli gazel sayısı 22; 12 beyitli gazel sayısı 11; 10 beyitli gazel sayısı 8; 3 beyitli gazel sayısı 6; 11, 14,

[90] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan gazeller divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(1/1-7), (5/1-7 G.), (6/1-7 G.), (7/1-5 G.), (8/1-7 G.), (9/1-7 G.), (10/1-5 G.), (11/1-9), (12/1-7 G.), (16/1-7 G.), (17/1-7 G.), (19/1-9 G.), (22/1-9 G.), (23/1-7 G.), (24/1-7 G.), (25/1-7 G.), (26/1-5 G.), (27/1-9 G.), (28/1-5 G.), (29/1-7 G.), (30/1-7 G.), (31/1-7 G.), (32/1-5 G.), (33/1-7 G.), (35/1-9 G.), (37/1-7 G.), (38/1-7 G.), (39/1-5 G.), (41/1-7 G.), (43/1-9 G.), (44/1-5 G.), (45/1-7 G.), (46/1-7 G.), (47/1-7 G.), (48/1-7 G.), (49/1-7 G.), (50/1-7 G.), (51/1-7 G.), (52/1-7 G.), (53/1-7 G.), (54/1-5 G.), (55/1-22 G.), (56/1-7 G.), (57/1-7 G.), (58/1-7 G.), (59/1-12), (60/1-7 G.), (61/1-5 G.), (62/1-7 G.), (63/1-5 G.), (65/1-14 G.), (66/1-5 G.), (67/1-5 G.), (68/1-5 G.), (69/1-7 G.), (71/1-7 G.), (72/1-7 G.), (73/1-7 G.), (74/1-9 G.), (75/1-7 G.), (77/1-7 G.), (78/1-7 G.), (79/1-7 G.), (83/1-16 G.), (84/1-5 G.), (85/1-7 G.), (90/1-7 G.), (91/1-7 G.), (95/1-7 G.), (97/1-7 G.), (98/1-14 G.), (100/1-7 G.), (101/1-7 G.), (102/1-7 G.), (103/1-11 G.), (107/1-7 G.), (109/1-5 G.), (110/1-9 G.), (111/1-7 G.), (114/1-19 G.), (115/1-7 G.), (116/1-7 G.), (117/1-7 G.), (118/1-3 G.), (119/1-5 G.), (121/1-7 G.), (123/1-10 G.), (124/1-9 G.), (125/1-7 G.), (127/1-7 G.), (129/1-7 G.), (130/1-9 G.), (131/1-13 G.), (133/1-5 G.), (135/1-5 G.), (138/1-7 G.), (139/1-9 G.), (142/1-5 G.), (144/1-7 G.), (145/1-7 G.), (147/1-5 G.), (148/1-7 G.), (149/1-7 G.), (152/1-7 G.), (155/1-5 G.), (156/1-7 G.), (157/1-11 G.), (158/1-7 G.), (159/1-5 G.), (161/1-5 G.), (162/1-6 G.), (164/1-21 G.), (165/1-21 G.), (166/1-7 G.), (167/1-9 G.), (170/1-12 G.), (172/1-10 G.), (177/1-5 G.), (180/1-7 G.), (181/1-5 G.), (182/1-7 G.), (183/1-3 G.), (184/1-3 G.), (185/1-7 G.), (187/1-7 G.), (190/1-40 G.), (193/1-5 G.), (194/1-5 G.), (195/1-7 G.), (196/1-7 G.), (197/1-9 G.), (198/1-7 G.), (199/1-5 G.), (200/1-12 G.), (206/1-10 G.), (208/1-7 G.), (209/1-7 G.), (213/1-5 G.), (214/1-7 G.), (215/1-5 G.), (216/1-9 G.), (217/1-7 G.), (219/1-7 G.), (220/1-7 G.), (221/1-5 G.), (222/1-7 G.), (223/1-7 G.), (224/1-7 G.), (225/1-7 G.), (226/1-5 G.), (227/1-10 G.), (228/1-14 G.), (230/1-7 G.), (231/1-7 G.), (233/1-4 G.), (235/1-3 G.), (238/1-7 G.), (239/1-7 G.), (241/1-3 G.), (243/1-10 G.), (265/1-7 G.), (266/1-7 G.), (267/1-7 G.), (268/1-7 G.), (274/1-30 G.), (277/1-7 G.), (280/1-9 G.), (283/1-5 G.), (286/1-7 G.), (287/1-7 G.), (290/1-5 G.), (291/1-3 G.), (296/1-7 G.), (299/1-9 G.), (300/1-15 G.), (302/1-5 G.), (304/1-5 G.), (306/1-9 G.), (307/1-9 G.), (308/1-2 G.), (311/1-7 G.), (312/1-5 G.), (314/1-12 G.), (317/1-5 G.), (318/1-8 G.), (319/1-7 G.), (320/1-7 G.), (322/1-7 G.), (325/1-7 G.), (326/1-11 G.), (327/1-12 G.), (329/1-5 G.), (330/1-7 G.), (332/1-7 G.), (333/1-33 G.), (334/1-7 G.), (339/1-4 G.), (340/1-19 G.), (345/1-12 G.), (348/1-12 G.), (352/1-5 G.), (353/1-7 G.), (354/1-7 G.), (357/1-7 G.), (359/1-10 G.), (365/1-7 G.), (366/1-5 G.), (367/1-7 G.), (370/1-7 G.), (371/1-12 G.), (374/1-7 G.), (378/1-9 G.), (379/1-7 G.), (381/1-9 G.), (382/1-9 G.), (383/1-7 G.), (384/1-9 G.), (385/1-7 G.), (386/1-10 G.), (391/1-25 G.), (395/1-12 G.), (397/1-12 G.), (399/1-9 G.), (400/1-10 G.), (401/1-7 G.), (403/1-21 G.), (404/1-7 G.), (406/1-17 G.), (409/1-17 G.), (410/1-17 G.), (419/1-12 G.), (420/1-13 G.)]

17, 19 ve 21 beyitli üçer gazel; 4 beyitli 2; 2, 6, 8, 15, 16, 22, 30, 40, 25 ve 26 beyitli de birer gazel bulunmaktadır. 2 beyitli gazel, yarım bırakılmış bir nâ-tamâm gazeldir. 3 beyitli gazellerden 2'si ve 4 beyitli gazellerden 1'i de yine yarım bırakılmış nâ-tamâm gazellerdir.

Lutfî, Elifbâ'nın 18 harfinde gazel söylemiştir. Gazellerin harflere göre dağılımı incelendiğinde en fazla kullanılan harfin 43 sayı ile râ harfi olduğu görülür. Ardından 38 sayı ile yâ ve 30 sayı ile nûn harfi gelmektedir. Dat ve fe harfi ise birer defa kullanılmıştır. Se, hı, zel, sin, şin, sad, tı, zı, ayn ve gayn harfleri ise tercih edilmemiştir. Lutfî Divanı'nda gazellerin harflere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 3: *Gazellerin Harflere Göre Dağılımı*

Harfler	**Sayıları**	**Harfler**	**Sayıları**	**Harfler**	**Sayıları**
Elif (ا)	13	Râ (ر)	43	Lâm (ل)	10
Be (ب)	4	Ze (ز)	4	Mîm (م)	17
Te (ت)	4	Dat (ض)	1	Nûn (ن)	30
Cim/Çe (ج/چ)	3	Fe (ف)	1	Vâv (و)	3
Ḥa (ح)	2	Ḳaf (ق)	9	He (ه)	33
Dal (د)	3	Kef (ك)	14	Yâ (ى)	38

Lutfî, gazellerinde 102 sayıyla aruzun en çok *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbını kullanmıştır. Daha sonra 58 sayıyla *Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün* kalıbı ve 33 sayıyla da *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbını kullanmıştır. Aşağıdaki tabloda Lutfî'nin gazellerinde kullandığı aruz kalıpları ve sayıları gösterilmiştir:

Tablo 4: *Gazellerde Kullanılan Aruz Kalıpları*

Aruz Kalıpları	**Sayı**
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	58
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	102
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	8
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	33
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	3
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	5
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	4

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün	3
Müfteilün Müfteilün Müfteilün Müfteilün	1
Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün Fe'ilâtün	1
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Fe'ûl	1
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün	4
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün	3
Mef'ûlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	3
Fâ'ilâtün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fâ'	1

Lutfî'nin gazellerinin redif ve kafiyelerine bakıldığında 77 gazelinde redif, 5 gazelinde ise kafiyeye yer vermediği görülmüştür. Bazı gazellerinde ise redif ve kafiyenin bozulduğu yerler bulunmaktadır. Musammat gazellerde ise beyit içi kafiyeye yer verilmiştir.

*K**urre**si, g**urre**si, d**ürre**si, k**ürre**si, s**ürre**si, hirresi* kelimelerinde düz ünlüler ile kurulan –urre, -ürre, -irre kafiyeleri z***erre*** ve k***erre*** kelimelerinde yuvarlak ünlüler ile –erre şeklinde kafiyeye dahil edilmiştir (31/2, 5 G.).

*Ricâl**i**, seyl**i**, bülbül**i**, fülfül**i**, sünbül**i**, gül**i**, kul**ı*** kelimelerinde belirtme durum eki –i/-ı ile oluşturulan redif, matla' beytinin ikinci mısraındaki *müncelî* kelimesi ile bir yerde aksamıştır (33/1 G.).

*dildâr**e yazdım derdimi**, gaddâr**a yazdım derdimi**, hûb-nigâr**a yazdım derdimi**, yâr**e yazdım derdimi**, hûn-hâr**e yazdım derdimi*** kelimelerinde *–e/-a yazdım derdimi* şeklindeki redif; *çâre, pâre* ve *âvâre* kelimeleriyle üç yerde aksamıştır (37/3, 5, 7 G.).

*Efkâr**e**, sitem-kâr**e**, gaddâr**a**, yâr**e**, agyâr**a**, reftâr**e**, dildâr**e*** kelimelerinde yönelme durum eki –e/-a ile oluşturulan redif, *nefs-i emmâre* terkibi ile bir yerde aksamıştır (56/1 G.).

*Zü'l-min**en**i, sün**en**i, şen**en**i, ten**en**i, gun**en**i, han**en**i* kelimelerinde yuvarlak ünlü ile kurulan –en kafiyesi; *fenini* ve *enini* kelimeleriyle iki yerde –in şeklinde kullanılarak kafiyeye dahil edilmiştir (62/4, 6 G.).

*'Alemdâr**ı**, envâr**ı**, serdâr**ı**, Gaffâr**ı**, günehkâr**ı**, gülzâr**ı**, var**ı**, kâr**ı**, akmâr**ı**, esmâr**ı**, ekdâr**ı**, şâr**ı**, eş'âr**ı*** kelimelerinde yine belirtme durum eki –i/-ı ile oluşturulan redif, *Eyyûb-ı Ensârî* ve *cârî* kelimeleri ile iki yerde aksamıştır (98/1, 13 G.).

*Yan**ı**, insân**ı**, cân**ı**, yorgan**ı**, an**ı**, akrân**ı**, erkân**ı**, devrân**ı**, meydân**ı*** kelimelerinde belirtme durum eki –i/-ı ile oluşturulan redif, *nûrânî* kelimesi ile bir yerde aksamıştır (124/5 G.).

*Ni'met**e**, devlet**e**, hey'et**e**, âfet**e**, kudret**e**, mihnet**e**, cennet**e**, vuslat**a**, zıllet**e**, gurbet**e**, âyet**e*** kelimelerinde yönelme durum eki –e/-a ile oluşturulan redif, Lokmân sûresinin 12. ayetinin iktibas edildiği son beyitte *hikmete* ifadesi ile bir yerde aksamıştır (157/11 G.).

*Diz**eli**, yüz**eli**, süz**eli**, gez**eli**, yaz**alı*** kelimelerinde –alı/-eli şeklindeki redif; *ezelî, bizeli* ve *rîzeli* kelimeleri ile üç yerde aksamıştır (180/1, 3 G.).

*Sitemkâr**e**, çemenzâr**e**, gülzâr**a*** kelimelerinde yönelme durum eki –e/-a ile oluşturulan redif, *seyyâre* kelimesi ile bir yerde aksamıştır (183/1 G.).

*Cân**a** **at**, cânân**a** **at**, gerdân**a** **at**, püryân**a** **at**, yan**a** **at*** kelimelerindeki *–a at* şeklindeki redif, *mestân**e*** kelimesiyle bir yerde aksamıştır (199/3 G.).

*Perîşân**a**, tâbân**a**, cân**a**, Yusufistân**a**, Subhan**a**, efgân**a**, 'irfân**a**, kan**a**, hıraman**a**, Süleymân**a**, Yezdân**a**, meydân**a*** kelimelerinde yönelme durum eki –e/-a ile oluşturulan redif, *pervâne* kelimesi ile bir yerde aksamıştır (200/6 G.).

*Ak**ı**, 'uşşâk**ı**, berrâk**ı**, ihrâk**ı**, eşfâk**ı**, müştak**ı*** kelimelerinde belirtme durum eki –i/-ı ile oluşturulan redif, matla' beytindeki *sâkî* ve *bâkî* kelimeleri ile iki yerde aksamıştır (217/1 G).

*Seyrân**a** **gitti gelmedi**, kurban**a** **gitti gelmedi**, îmân**a** **gitti gelmedi**, Lokmân**a** **gitti gelmedi**, dermân**a** **gitti gelmedi**, 'ummân**a** **gitti gelmedi**, fermân**a** **gitti gelmedi*** kelime grubunda *–a gitti gelmedi* şeklindeki redif, *pervâne* kelimesi ile bir yerde aksamıştır (223/1 G.).

*Cihân**ı**, beyân**ı**, an**ı**, Turân**ı**, lisân**ı**, imtihân**ı*** kelimelerinin sonundaki belirtme durum eki –i/-ı ile oluşturulan redif; *sânî* ve *ma'ânî* kelimeleri ile iki yerde aksamıştır (267/1, 2 G.).

2 beyit ve bir mısra ile yarım bırakılan bir nâ-tamâm gazelde *mükedd**er**dir, musahh**ar**dır, musavv**er**dir* kelimelerinde; -er/-er ile yapılan kafiye *müsell**es**dir* kelimesi ile (-es) bir yerde aksamıştır (291/2 G.).

*İllâ'**llâh**a bak, bi'**llâh**a bak, fenâ-fi**llâh**a bak, sırru'**llâh**a bak, 'arif-i bi'**llâh**a bak* kelimelerinde –lâh hecesi ile yapılan kafiye *âg**âh**a bak* kelimesi ile bir yerde aksamıştır (352/1 G.).

*Mevlâ**ya**, Kibriyâ**ya**, râ**ya**, mâsivâ**ya**, devâ**ya**, bâlâ**ya**, Hudâ**ya*** kelimelerinde –(y)a sesi ile yapılan redif; *sâye* kelimesi ile bir yerde aksamıştır (401/6 G.).

Lutfî Divanı'nda toplam 232 gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin 19'u müşterektir.[91] Gazellerin 50'si tarih manzumesidir. Çeşitli vesilelerle yazdığı bir kısım tarihlerinde ise methiye üslûbu hâkimdir.[92] 77 gazelde redif kullanmayan Lutfî, 5 gazelinde ise kafiyeye yer vermemiştir. Lutfî Divanı'nda gazel nazım şeklinin hemen her türüne rastlanılır.

Aruz vezninin iki eşit parçaya bölünebilen kalıplarıyla yazılan ve beyitlerin ilk ve ikinci mısra ortalarının mısra sonu ile kafiyelendiği gazellere musammat gazel denir (Dilçin, 2017: 99). Lutfî Divanı'nda bulunan musammat gazel sayısı 8'dir.[93]

Mısralarının arasına eklenen küçük dizelerle oluşturulan ve genelllikle aruzun *''mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün''* kalıbıyla yazılan gazellere müstezâd gazel denir (İpekten, 2016, s. 35). Lutfî Divanı'nda biri müşterek biri de na't olmak üzere 3 adet müstezâd gazel bulunur.[94]

Bütün mısraları matla beyitiyle kafiyeli (musarra') olan gazellere müselsel gazel denir (Dilçin, 2017, s. 84). Lutfî Divanı'nda bir adet müselsel gazel bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu bu gazel, baştan sona hem mısra başında hem de mısra sonunda bâr-/-bâr şeklinde kafiyelidir (67/1-5 G.):

---

[91] 2 gazelin daha müşterek olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak söz konusu gazellerin müşterek olduğu belirtilmemiştir. Mahlas beytinde bulunan ifadeler, bu ihtimalin sebebidir. Konunun detayları için bk. "Müşterek Şiirler" s. 53-58.

[92] Lutfî'nin tarih manzumelerinin detayları "Tarihler" başlığı altında detaylı bir şekilde verildiği için tekrara düşmemek adına bu kısma değinmiyoruz.

[93] Divandaki musammat gazeller, metindeki şiir numarasıyla şunlardır: 31, 119, 150, 157, 166, 197, 339, 380.

[94] Divandaki müstezad gazeller, metindeki şiir numarasıyla şunlardır: 5, 139, 228.

Bārgāh-ı yārda dü çeşmim oldı eşk-**bār**
Bārī sen de eyle gel ᶜabd-i kemīne iᶜ ti**bār** (67/1 G.)

Metin numarasını 130 olarak verdiğimiz 9 beyitlik gazelde ise baştan sona ş aliterasyonu bulunmaktadır. Gazel, içinde ş ünsüzü bulunan kelimelerle kurulmuştur (130/1-9 G.):

Pādi**ş**āh-ı ṣaf-**ş**iken **ş**āhen**ş**eh-i **ş**öhret-**ş**iᶜ ār
Bā-**ş**eref ki**ş**ver-gü**ş**ā **ş**āhım ᶜAlī-**ş**eh āşikār (130/1-9 G.)

Metin numarasını 17 olarak verdiğimiz ve Müselselü'l-kafiye Divan başıklı 7 beyitlik gazel, her bir kelimesinin son harfi, bir sonraki kelimenin ilk harfiyle başladığı bir müselsel gazel örneğidir:

Rāh-ı **h**ādī-i **e**les**t** tū**ġ**-ı **ġ**ınādı**r** **R**amażā**n**
Nāṣi**b**-i **b**er**g**-i **g**ülistā**n**-ı **n**evādı**r** **R**amażān (17/1 G.)

Karşılıklı konuşmaya dayalı, bir başka deyişle dedim-dedi tarzıyla yazılan gazellere *mürâca'a* gazel denir (Dilçin, 2017, s. 101). Lutfî Divanı'nda 1 adet *mürâca'a* gazel bulunmaktadır (365/1-7 G.). Bu gazel aynı zamanda cinaslı kafiyeden oluşan bir *gazel-i tecnîs*dir (Dilçin, 2017, s. 102).

Lutfî Divanı'nda Arapça yazılmış 2 (226/1-5 G.; 266/1-7 G.), Farsça yazılmış 1 gazel (265/1-7 G.) bulunmaktadır.

Lutfî Divanı'nda kekeme diliyle yazılmış 1 adet de gazel bulunmaktadır (221/1-5 G.).

Lutfî'nin gazellerinde bir durumu, kişiyi yahut da bir grubu hedef alan bazı hicivler de bulunmaktadır. Kişilerin hicvedildiği gazellerde kişinin kim olduğu çoğu zaman belli değildir (10/1-5 G.). Söz konusu bu manzumeler arasında *devir eleştirisi* olarak sayabileceğimiz manzumeler de bulunmaktadır (30/1-7 G.; 65/1-14 G.). Bazen de hicivler, bir gazelin beyitleri arasına serpiştirilmiştir (55/2-12 G.). Bir gazelinde şiirinin çalındığı iddiasında bulunan Lutfî, isim vermeden söz konusu kişiyi hicvetmiştir (90/1-7 G.). Bu türden bir gazelinde ise yine isim zikretmez ancak kişinin şuarâdan biri olduğu anlaşılır. Söz konusu kişinin terkib-i hurûfât'ı bilmeden İsmail Hakkı Bursevî'nin ünlü eseri Rûhu'l-beyân'ı tefsir etmeye kalktığını ifade etmiştir. Gazelin son beytinde ise Lutfî söz konusu kişiye âdeta meydan okur (267/1-7 G.). Bir

diğer gazelinde ise Lutfî, Şam'da görev yapan Çerkes adında bir devlet adamının azledilişine yazdığı tarihte oldukça ağır ithamlarda, yer yer de hakaretlerde bulunmuştur (395/1-12 G.). Bulunduğu şehirlerdeki izlenimleri, bazen sert bir tonda ifade bulur. Konya ve Diyarbakır'da bulunduğu dönemlerde bu şehirler hakkında yazdığı birer gazelinde yine ağır ithamlarda ve tenkitlerde bulunmuştur (403/1-21 G.; 409/1-17 G.).

Lutfî'nin gazelleri arasında *kahvenâme* özelliği gösteren gazeller de bulunmaktadır (11/1-9 G.; 286/1-7 G.; 322/17 G.).[95]

Matla'nın birinci ya da ikinci mısraının makta' beytinde tekrarlanmasına *redd-i matla'* denilir (Dilçin, 2017, s. 84). Lutfî, 2 gazelinde redd-i matla' yapmıştır:

Ey perī-rū ᶜ aşḳ u sevdā ile oldum ben marīż
Ḍıyḳ-ı ḥāl oldum seniñ ᶜ aşḳıñla ey genc-i ᶜ arīż (39/1 G.)

ᶜ Aşḳ u şevḳiñle bu **Luṭfî** ḫaste-i hicrān olup
Ḍıyḳ-ı ḥāl oldum seniñ ᶜ aşḳıñla ey genc-i ᶜ arīż (39/5 G.)

Ṣāḥib-i ḫāne arar ḫānesini
Bülbül elbetde sever lānesini (371/1 G.)

Ḳalbini ḳırma **Luṭfî** bir eḥadiñ
Ṣāḥib-i ḫāne arar ḫānesini (371/12 G.)

Tekrir sanatıyla yazılan gazellere, *gazel-i mükerrer* denilir (Dilçin, 2017, s. 103). Divandaki metin numarası 45 olan manzumede Lutfî, matla' beyiti dışındaki her mısrada *"kimi"* sözcüğünü tekrarlamak suretiyle gazel-i mükerrer yapmıştır (45/1-7 G.). Divandaki metin numarası 334 olan manzume de bir gazel-i mükerrerdir (334/1-7 G.).

Lutfî'nin kimi gazellerinde hikemî üslûbun özellikleri görülür.[96] Bu tür gazellerinde Lutfî, biraz da nâsıh rolünü üstlenerek karşısındaki kişi veya kişilere birtakım öğütler verir. Bu gazellerin bir kısmının da manzum mektubu çağrıştırdığını

[95] Konunun detayları için bk. "Nazım Türleri/Kahvenâmeler" s. 97-99.
[96] Söz konusu bu manzumeler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (352/1-5 G.; 354/1-7 G.; 357/1-7 G.; 379/1-7 G.; 397/1-12 G.; 400/1-10 G.; 401/1-7 G.; 406/1-17 G.)

söyleyebiliriz. Aşağıdaki gazel Lutfî'nin Mahfî ile müşterek söylediği bu türden bir gazeldir:

Biñ ḳadar ben söyledim ki sākin ol kār-ḫānede
ᶜ Aşḳ ile ser-mest olanlarla maᶜ āṣī-ḫānede

Zāhide uyma ṣaḳın kim sözleri efsānedir
Gel benimle ḳıl ᶜ ibādet kaᶜ be-i büt-ḫānede

Zīnet-i dünyāya baḳma geçmesün ᶜ ömrüñ hebā
Al ḫarābāt ḫırḳasın gey ol muḳīm vīrānede

Sūziş-i ᶜ aşḳ içre pinhān ol hemān ṣubḥ u mesā
Öyle bir şemᶜ e ṭutuş kim olmaya pervānede

Cān u dilden ṣaydgāh-ı ᶜ aşḳda pervāz ḳıl
Ḥaşr ü neşr olsa da ḳalsun murġ-ı göñlüñ lānede

Maᶜ den-i dürr-i ḥaḳīḳatden yaña ṭut gözleriñ
Ẕü'l-keremdir yoḳ menendi ᶜ ālem-i kāşānede

Luṭfî bil **Maḫfî** degüldür cām-ı ᶜ aşḳıñ bādesi
Şöyle bir mestāne ol kim olmasun dīvānede (85/1-7 G.)

21 beyitlik bir gazelinde de aynı üslûp özelliği görülür. Bu gazelde de Lutfî, âdeta mektubunda muhatabına konuşur gibi ona bazı öğütlerde bulunur (165/1-21 G.).

Lutfî'nin münâcât türününde gazelleri de bulunmaktadır.[97] 17 beyitlik "Bektaşiler" redifli gazel, methiyeye bir örnektir (410/1-17 G.).

Lutfî'nin gazellerinde sûfî/zâhid-rint çatışması da önemli bir konum teşkil etmektedir.[98] Bir gazelinde Lutfî, baştan sona sûfî tipiyle uğraşır. Tahkiyeli ve biraz da mizahî bir üslupla yazılan gazelde, bir cenaze defninde sûfînin düştüğü komik durumu anlatır (382/1-9 G.).

Tasavvufun remzlerinden de yararlanan Lutfî, bazen bir gazelin tamamında bazen de gazellerinin arasına serpiştirdiği beyitlerde tasavvufun inceliklerinden faydalanmış, şiirlerinde çeşitli anlam katmanları meydana getirmiştir (77/1-7 G.).[99] 19

[97] Söz konusu bu manzumeler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (172/1-10 G.; 213/1-5 G.; 227/1-10 G.)
[98] Konunun detayları için bk. "Zâhid/Sûfî" s. 396-401.
[99] Konunun detayları için bk. "Tasavvufî Unsurlar" s. 218-247.

beyitlik gazelinde Lutfî; baştan sona içki, meyhane, sagar, pîr-i mugân, sâkî sözcüklerinin tasavvufî çağrışımlarından yararlanmıştır (340/1-19 G.). Bir başka gazelinde ise sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaş, tasavvufî ıstılahlarla ele alınmıştır (386/1-10 G.). Gelenekli şairde olduğu gibi Lutfî de gazellerinde zaman zaman rint bir tavır takınır. Bu yaklaşımın ardında da yine tasavvufî unsurlar bulunur.

Lutfî'nin ayrıca gazel nazım şekliyle söylenilmiş muamma ve lügazları da bulunmaktadır.[100]

Klasik Türk şiiri geleneğinde gazellere özel isimler verilmeyip gazeller daha çok redifleriyle anılırdı. Lutfî Divanı'nda "gül" redifli bir gazel bulunmaktadır (299/1-9 G.).

Lutfî'nin mizâhî üslûpla yazılan ilginç bir gazeli bulunmaktadır. Geleneksel gölge oyunumuz olan Karagöz ve Hacivat'tan esintiler bulunan gazelinde Lutfî, iki tipleme arasında gerçekleşen diyalogları anımsatan ifadeler kullanmıştır (322/1-12 G.).

Gazellerinde zaman zaman tarihî birtakım hadiselere de yer veren Lutfî'nin en ilginç gazellerinden biri Rusya ve Japonya arasında 1904 tarihinde gerçekleşen Port Arthur Savaşı'nın detaylarıyla anlattığı gazelidir. 25 beyitlik bu gazelde Lutfî, söz konusu iki devlet arasında gerçekleşen savaşta kilit rol oynayan bazı isimlere değinmiş, dipnot metodunu kullanarak isimlere dair detaylı bilgilere yer vermiştir. Bu gazele ayrıca da bir tarih düşmüştür (391/1-25 G.).

Lutfî'nin küçük oğlu Abdurrahman'a yazdığı 17 beyitlik gazeli "*Küçük Mahdumum Abdurrahmana Yazılan Tahassürnâmedir*" başlığını taşır. Lutfî bu gazelinde oğlunun ayrılığından duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir (419/1-12 G.).

Divanda düşürülen tarih manzumlerinin 51'i gazel formunda yazılmıştır. 232 gazel içerisinde oldukça yüksek olan bu sayı, divanda bulunan toplam gazelin de yaklaşık %21'ini oluşturmaktadır.[101]

---

[100] Bu konunun detayları için bk. "Lügazlar; Muammalar s. 100, 105"

[101] Divandaki tarihlere dair bilgiler, çalışmamızın "Tarihler" başlığında detaylı bir biçimde verildiği için tekrara düşmemek adına burada gazel nazım şekliyle yazılan tarihlere değinmeyi yeterli buluyoruz. Gazel nazım şekliyle yazılan tarihler ise metindeki şiir numarasıyla şunlardır: 7, 12, 24, 43, 46, 57, 72, 114, 118, 119, 133, 138, 144, 145, 147, 148, 149, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 167, 170, 182, 183, 184,

2.1.1.1.2. Kasideler

Lutfî Divanı'nda 7 beyitli 2; 129, 41, 47, 48, 72, 83, 15, 25, 12 beyitli birer adet olmak üzere toplam 11 adet kaside bulunmaktadır.[102] Bu kasidelerden 4'ü *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün*, 2'si *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, 4'ü *Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün* ve 1'i de *Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün* kalıbındadır.

129 beyitlik kasidenin memdûhunun 76. beyitte adı geçen Numan Hasan Nazmî Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak adı geçen kişiye dair bir malumatımız bulunmamaktadır:

Saña Nuᶜmān Ḥasan Naẓmī Efendidir kim
Ḥay olur ᶜazm-ı remīm emri iderse isnāḥ (175/76 K.)

Söz konusu kasidenin girizgâhında Lutfî, başından geçenleri anlatmaktadır. Ancak sonraki beyitlerde anlattıklarının bir rüyadan ibaret olduğu anlaşılır.[103] Bu bölüm 86 beyit ile kasidenin büyük çoğunluğunu teşkil etmektedir. Kasidenin 87-99. beyitlerinde ise rüyadan uyanan Lutfî, rüyasını tabir ettirir ve kendisine kaside yazması gerektiği söylenir. 100. beyit ile matla' yenilenir (tecdîd-i matla') ve methiye bölümüne geçilir. Bu bölüm ise 107. beyit ile sona erer ve 108. beyitten başlayıp 114. beyte kadar süren 7 beyitlik tegazzül bölümü gelir. 115-121. beyitler, methiye ve maksûd bölümünü teşkil eder. 122. beyit, geçiş beyti olup hemen ardından 123. beyitten 129. beyte kadar süren 7 beyitlik dua bölümü ile de kaside biter (175/1-129 K.).

41 beyitlik kaside, nûn harfi ile kafiyelenmiş ve "Kaside-i Nûniye" başlığı ile verilmiştir (202/1-41 K.). Kasidede redif bulunmamaktadır. Kaside, doğrudan methiye ile başlatılmıştır. 1-19 beyitleri methiye, 20-34 beyitleri Lutfî'nin başından geçenleri anlattığı bir arz-ı hâl ile maksûd bölümünü teşkil eder. 35-41 beyitleri ise dua bölümüdür. Kasidenin 41. beytine ayrıca tarih düşülmüştür. Kasidenin memdûhunun

187, 197, 200, 300, 306, 312, 317, 319, 320, 325, 329, 332, 352, 359, 380, 381, 391, 395, 398, 399, 404, 420.

[102] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan kasideler, divandaki metin numarası ile şunlardır: (175/1-129 K.), (202/1-41 K), (207/1-47 K.), (272/1-48 K.), (275/1-72 K.), (309/1-83 K.), (310/1-15 K.), (338/1-25 K.), (349/1-12 K.), (380/1-7 K.), (398/1-7 K.)].

[103] Bu konuya dair detaylar, çalışmamızın "Kasidelere Genel Bir Bakış ve Rüya Motifi" başlığı altında verilmiştir.

kim olduğu belli değildir. Kasidenin birinci ve ikinci beytindeki ifadeler, memdûhun Abdülhamid Han devri vezirlerinden biri olduğu izlenimini verir (202/1-2 K.). Lutfî'nin maksadı ise Gülhâne'de bulunan tıbbîyede kendisine bir mekân verilmesidir. Bunun için de Lutfî, memdûhtan Marko Paşa'ya bir mektup yazmasını kaside vasıtasıyla söylemiştir.

47 beyitlik kaside, Sultan V. Murad'ın tahta geçmesi vesilesi ile yazılmış bir cülûsiyedir. Redife yer verilmeyen kasidenin başlığına da *Kaside li-cülûs-i Sultân Murâd-ı Hamis* başlığı atılmıştır. Aruzun kısa kalıplarından olan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* ile yazılmış kasideye ayrıca dört farklı tarzda tarih de düşülmüştür. Kasidenin tahkiyeli üslûbu dikkat çekicidir. Birtakım mübalağalar ile giriş yapılan kasidede devrin birtakım hadiselerine yer verilmiştir. 10-12. beyitlerde gaflet uykusundan uyandığını söyleyen şair, halkın bayram ettiğini görür. Kulağına halkın ağzından birtakım sesler geldiğini söyleyen Lutfî, 13-27. beyitler arasında işittiklerine yer verir ve halkın neşe içinde bağrış çağrışmaları arasında Sultan (V.) Murâd'ın padişah olduğunu öğrenir. Bu beyitler arası bölüm, esasında kasidenin methiye ve dua bölümlerini teşkil etmektedir. 28. beyitten itibaren Lutfî yoldan çevirdiği bir kimseye durumu sorar. Sorduğu kişinin ağzından ise halkın sevinci anlatılır. 37. beyit ile Lutfî mahlasını söyler ve sonra asıl dua bölümüyle ve düşürdüğü tarihlerin izahıyla kasideyi tamamlar. 44-46. beyitler Lutfî'nin düşürdüğü tarihleri izah edip bir anlamda sanatını övmesi sebebiyle bir fahriye bölümü olarak adlandırılabilir (207/1-47 K.).

48 beyitlik kaside de yine aruzun kısa kalıplarından *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* ile yazılmıştır. Bu kasidede yine redife yer verilmemiştir. Kaside, Sultan V. Murâd'a yazılmıştır. Bu kaside, V. Murâd'ın cülûsu için yazılan kaside ile de bazı benzerlikler taşır. Kasidenin girişinde yine birtakım kargaşaların yaşandığı ifade edilen olaylar anlatılır (272/1-10 K.). 11. beyitte tıpkı cülûsiyede olduğu gibi uykusundan uyanan şair, gamın feraha tebdil olduğunu görür. Kulağına yine birtakım sesler gelir. Bu sesler, âdeta yeni padişahı müjdeler (272/11-15 K.). Ardından yine cülûsiyede olduğu gibi methiye bölümü başlar (272/16-29 K.). 30-33. beyitler geçiş beyitleri olup 34. beyit ile matla' yenilenir ve sonrasında tekrardan methiye bölümüne geçilir (272/34-44 K.). 45-48. beyitler ile de dua bölümüne yer verilmiş ve kaside bitirilmiştir.

72 beyitten müteşekkil kaside, *Kaside-i Sad-berg* başlığını taşıyan aruzun *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbıyla yazılan eksik bırakılmış bir kasidedir. Bu kasidede de redife yer verilmemiştir. Kasidenin ilk beyitlerinde Lutfî, başından geçenleri anlatır. Bulunduğu yerde çeşitli düşüncelere dalıp onlarla mücadele ettiği bir esnada yanına gelen bir kimsenin derdini sorması üzerine Lutfî, biraz diretse de nihayet içindekileri dökmeye başlar. 26. beyte kadar Lutfî, başından geçenleri bir bir anlatır. 27-32. beyitlerde Lutfî, duygu ve düşüncelerine yer verir. 33. beyitten itibaren Lutfî'nin memleketinden bir kimse yanlarına gelir ve Abdürrezzak adında birinden mektup getirir. Ardından da Lutfî, mektuba dair methiyelerde bulunur (275/37-45 K.). Lutfî'nin derdini dinleyen kişi, derhal bir şiir (kaside) yazması gerektiğimi Lutfî'ye tembihler. Hatta Lutfî'yi şiir yazma konusunda teşvik eder, bu konuda ne kadar maharetli olduğunu Lutfî'ye söyler (275/47-53 K.). Buradan kasidenin memdûhunun Abdürrezzak adındaki kimse olduğu anlaşılmaktadır. Birtakım düşüncelere dalan Lutfî, nihayet kaside yazmaya karar verir (275/54, 55 K.). 56. beyit ile matla'ı yenileyen (tecdîd-i matla') Lutfî, kasideye giriş yapar. Esasında kaside asıl 56. beyit ile başlamaktadır. Doğrudan methiye ile başlayan kaside 70. beyte kadar sürer. 71. beyit tegazzül bölümüne geçileceğini haber verse de kaside, 72. beyitte kalmıştır. Mahlasın da buraya kadar söylenilmemiş olması kasidenin yarım bırakıldığını göstermektedir. Kasidenin en dikkat çeken yönü, yazılma serüvenine de yer verilmiş olmasından ileri gelmektedir. Bu yaklaşım veya tarz, karşılıklı konuşmalar ile birlikte şiiri hikâye edici bir metne dönüştürmektedir.

83 beyitten müteşekkil kaside, aruzun kısa kalıplarından *Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün* ile yazılmış olup redife yer verilmemiştir. Kasidenin muhacirin komisyonuna sunulduğu *Muhâcîrîn Komisyonu Riyâset-i 'Âlîsine Takdîm Olunan Kasîdedir* şeklinde atılan başlıktan anlaşılmaktadır. Diğer kasidelerinde görülen üslûp özellikleri bu kasidede de nispeten görülmektedir. Bu kaside Lutfî'nin hayatına dair önemli ipuçları da barındırmaktadır.[104] Kaside, Mir Rıza için yazılmıştır. Kasidede devrinde cereyan eden bir göç anlatılmaktadır. Lutfî yaşadığı sıkıntıları, arzu ve istekleri kasidede uzun uzadıya anlatır. Bu bakımdan bu kaside, bir arz-ı hâl olarak

[104] bk. "Hayatı" s. 6-21.

değerlendirilebilir. 66. beyitte matla' yenilenir (tecdîd-i matla') ve methiye ile başlar, 79. beyitte bölüm tamamlanır. 80-83. beyitler ise dua bölümleridir (309/1-83 K.).

15 beyitlik kısa kaside, Mir Rıza'ya yazılan ikinci kasidedir. Aruzun *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbıyla yazılmış, Rızâ ismiyle de redife yer verilmiştir. Kaside, doğrudan methiye ile başlar. Rıza isminin çağrışımlarından yararlanılmış, çeşitli hayaller etrafında Mir Rıza'nın övgüsü verilmiştir. Kasidenin son beytinde Lutfî, kendisi gibi olanların ihsana layık olduğunu, kendisinin ise bundan mahrum mu kalacağını sorar. Dolayısıyla bu kaside ile maksadın da ihsana erişmek olduğu söylenebilir (310/1-15 K.).

Lutfî Divanı'nda bulunan 25 beyitlik kaside klasik şiir geleneğimizde özel bir yeri bulunan kerem redifli kasidedir. Kaside, aruzun *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbıyla ve Abdülhamid Han için yazılmıştır. Söz konusu kaside methiye, maksûd ve dua bölümlerini ihtiva eder. 1-16. beyitler methiye, 17-19. beyitler maksûd, 20-25. beyitler ise dua bölümünü teşkil eder (338/1-25). Kasidenin yazılış amacının Lutfî'nin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak olduğu anlaşılır:

Ḫüsrevā ḳoyma beni pāye-i ẕilletde amān
Ḥāl-i düşvārıma raḥm it ki budur şān-ı kerem (338/18 K.)

12 beyitten müteşekkil kaside, Abdülhamid Han'ın Şazelî Zaviyesini yaptırması maksadıyla ve aruzun *Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidelerinin birçoğunda olduğu gibi redif kullanılmamıştır. Aynı zamanda bir tarih manzumesi olan kasidenin her mısraına tarih düşülmüştür (349/1-12 K.).

7 beyitlik kasidelerden biri Abdülhamid Han'ın yaptırdığı bir cami vesilesiyle yazımış bir tarih manzumesidir. *Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün* kalıbıyla yazılmış olan kasidenin ilk 4 beyti methiye, tarihin düşüldüğü son beyit ise dua bölümüdür (380/1-7 K.). 7 beyitlik diğer kaside de bir tarih manzumesidir. Bir yapı vesilesi ile yazılan kaside *Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün* kalıbıyla yazılmış olup *"Şamda Arâzî-i Seniyye içün İnşâ Olınan Dâ'ire Tarîhîdir"* başlığını taşımaktadır. Kasidenin ilk 2 beyti methiye, 3 ve 4. beyitler dua, 5 ve 6.

beyitler yapının özelliklerine dair övgüler içermektedir. Son beyit ise tarihin düşürüldüğü beyittir (398/1-7 K.).

2.1.1.1.3. Tercî‘-i Bend

Lutfî Divanı'nda 7 bentli 1 adet terci-i bent bulunmaktadır. Söz konusu tercî'-i bend her bendinde 12 mısraı bulunan bir Kerbelâ mersiyesi olup kafiye düzeni aaaaaaaaaaAA, bbbbbbbbbbAA, ccccccccccAA… şeklindedir (163/I-VII TcB.).

2.1.1.1.4. Mu‘aşşer

Lutfî Divanı'nda 5 bentlik aaaaaaaaAA, bbbbbbbbAA, cccccccAA… şeklinde kafiyeli 1 adet mütekerrir muaşşer bulunmaktadır. Bu muaşşer, Lutfî'nin 15 yaşında vefat ettiği anlaşılan çocuğu için söylenilmiş bir mersiyedir (407/I-V Muaş.).

2.1.1.1.5. Kıt‘alar

Lutfî Divanı'nda 2 beyitli 7, 5 beyitli 3, 7 beyitli 8, 8 beyitli 3, 9 beyitli 2 ve 12 beyitli 1 adet olmak üzere toplam 24 kıt'a bulunmaktadır.[105] Lutfî Divanı'nda bulunan 17 kıt'a çeşitli vesilelerle söylenilmiş tarih manzumeleridir.[106] 7 beyitli kıt'alardan biri Çavuşbaşı İrfan'a yazılmış bir methiyedir (70/1-7 Kt.). Metin numarasını 92 olarak verdiğimiz manzumenin bir yapı için düşürüldüğü anlaşılmaktadır (92/1-2 Kt.).

2.1.1.1.6. Nazmlar

Nazmı kıt'adan ayıran unsur olarak ilk beytinin musarra' (aa) olması, gazelden ayıran unsur olarak da mahlas beytinin bulunmayışı gösterilir (İpekten, 2016, s. 59). Lutfî Divanı'nda bulunan 10 nazmın tamamı 2 beyitlidir.[107] Metin numarasıyla 105,

---

[105] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan kıt'alar, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(13/1-2 Kt.), (34/1-12 Kt.), (70/1-7 Kt.), (92/1-2 Kt.), (99/1-2 Kt.), (112/1-5 Kt.), (113/1-2 Kt.), (146/1-9 Kt.), (150/1-7 Kt.), (151/1-7 Kt.), (160/1-7 Kt.), (173/1-7 Kt.), (242/1-7 Kt.), (252/1-2 Kt.), (313/1-9 Kt.), (324/1-5 Kt.), (355/1-8 Kt.), (356/1-8 Kt.), (387/1-7 Kt.), (388/1-2 Kt.), (402/1-8 Kt.), (413/1-5 Kt.), (415/1-2 Kt.), (418/1-7 Kt.)].

[106] Bu manzumeler divandaki metin numarasıyla şunlardır: 34, 112, 113, 146, 150, 151, 160, 173, 313, 324, 355, 356, 387, 388, 402, 413, 418.

[107] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan nazmlar, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(105/1-2 N.), (171/1-2 N.), (210/1-2 N.), (240/1-2 N.), (344/1-2 N.), (351/1-2 N.), (362/1-2 N.), (364/1-2 N.), (390/1-2 N.), (393/1-2 N.)].

171, 210, 344, 351. manzumeler kıt'a, 240. manzume ise rübâ'î başlığını taşımaktadır. 362. manzume kıt'a başlığını taşıyan Farsça bir nazm, 364. nazm ise cinaslı kafiyeden oluşan bir nazmdır. Ayrıca 344. manzume kekeme diliyle yazılmıştır. 390 ve 393. manzumeler rübâ'î başlığını taşıyan birer tarih manzumesidir. Kıt'a ve rübâ'î başlıklarının, manzumelerin nazım şeklini belirtmekten ziyade sözcüklerin kelime anlamını kastedecek şekilde atılmış olduğunu ifade edebiliriz.[108]

2.1.1.1.7. Müfredler

Lutfî Divanı'nda bulunan 31 müfredin 11'i müfred (xa), 20'si ise matla'dır (aa). Divanda bulunan müfretler divan yapraklarına karışık bir şekilde yazılmıştır.[109]

2.1.1.1.8. Mesneviler

Lutfî Divanı'nda beyit sayıları 5 ile 304 arasında değişen toplam 37 mesnevi bulunmaktadır.[110] 5 beyitli 2; 7 beyitli 7; 9 ve 10 beyitli 6; 11 beyitli 2; 12 beyitli 1; 15 beyitli 3; 18 beyitli 3; 22, 27, 28, 30, 37, 45 beyitli 1 ve 304 beyitli de 1 mesnevi bulunur. Bu mesnevilerin önemli bir kısmı lügazlardan oluşmaktadır (122/1-7; 126/1-45; 285/1-15; 321/1-18; 346/1-10; 360/1-11). Bir kısmı da manzum mektuptur (244/1-12; 245/1-18; 246/1-15; 269/1-18; 270/1-30; 271/1-27; 281/1-22; 328/1-9; 335/1-9). Bu mesnevilerden biri de muammadır (282/1-5 M.).

Lutfî Divanı'ndaki en ilginç mesnevi(ler), divanda metin numarası olarak verdiğimiz birbiri ardınca kayıtlı 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262 ve 263. mesnevilerdir. Toplam 16 parça şeklinde olan bu mesnevilerde esasında tek bir konu işlenmektedir. Şeren şehrinin şahı Simnân'ın bir evlat isteği neticesinde veziri Saksahâ ile birlikte yollara düşmesi ve başlarından geçen

---

[108] Bu konuyla ilgili açıklama için bk. Dipnot 346.

[109] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan müfredler, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (40, 64, 87, 108, 137, 143, 154, 168, 191, 212, 284, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 301, 305, 315, 316, 323, 341, 347, 368, 369, 375, 376, 377, 392, 412).

[110] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan mesneviler, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(122/1-7 M.), (126/1-45 M.), (244/1-12 M.), (245/1-18 M.), (246/1-15 M.), (247/1-7 M.), (248/1-7 M.), (249/1-9 M.), (250/1-7 M.), (251/1-9 M.), (253/1-10), (254/1-7 M.), (255/1-9 M.), (256/1-9 M.), (257/1-10 M.), (258/1-10 M.), (259/1-10 M.), (260/1-7 M.), (261/1-10 M.), (262/1-7 M.), (263/1-11 M.), (269/118 M.), (270/1-30 M.), (271/127 M.), (279/1-15 M.), (281/1-22 M.), (282/1-5 M.), (285/1-15 M.), (321/1-18 M.), (328/1-18 M.), (335/1-9 M.), (346/1-10 M.), (360/1-11 M.), (373/1-37 M.), (389/1-304 M.), (411/1-28 M.), (417/1-5 M.)]

türlü hadiseler bu mesnevilerde parça parça anlatılmıştır. İlk manzumede Şeren şehri tanıtılmıştır (247/1-7 M). Ardından Şeren şahı (meliki) Simnân'dan söz edilir. Simnân, bir evladı olmadığı için mahzundur (248/1-7 M.). Sadık veziri Saksahâ ile yola çıkan Simnân, bir meşeliğe rastlar. Çeşitli düşüncelere daldıktan sonra bir atlı gelir Simnân ile veziri Saksahâ'ya yolu gösterir (249/1-9 M.). Simnân veziriyle oturup sohbet ederken yanlarına bir pir gelip selam verir (250/1-7 M.). Tekrar yola düşen ikilinin önünü 12 kişilik bir eşkıya topluluğu keser. Eşkıyalar Simnân'ı ve vezirini soyup bağlarlar. Ancak onun şâh olduğunu anlamazlar. Bir kervan onları bulur ve kurtarır, sonra tekrar yola düşerler (251/1-9 M.). Simnân ve veziri, eşi benzeri bulunmayan bir gül bahçesine girerler. Burada bir sultan gören ikilinin aklı perişan olur (253/1-10 M.). Birtakım korku ve dehşet dolu sesler işiten Simnân ve Saksahâ korkudan bayılır (254/1-7 M.). Kendilerini toparladıktan sonra tekrar yola düşen Simnân ve veziri, büyük bir saraya varır. Burada himmet sahibi bir kişiyi 40 dervişe nasihat ederken bulurlar. Bu zatın büyük bir velî olduğunu anlarlar. Hüzünleri, mutluluğa döner. Himmet sahibi kişi, Simnân'a gam çekmemesini zira Allah'ın ona bir evlat ihsân ettiğini söyler. Doğacak çocuğunun adını da Alâhen koymasını tembihler (255/1-9 M.). Saksahâ dalgaların gemileri yuttuğu büyük bir denize varır. Saksahâ himmet sahibi kişinin sözünü dinler, denizi güzelce geçer (256/1-9 M.). Simnân ise akılları baştan alan gül bahçesinde kalır, himmet sahibi kişinin nasihatını unutur. Himmet sahibi gelir Simnân'ı kurtarır. Veziri ile birlikte Şeren şehrine dönmek üzere yola çıkar (257/1-10 M.). Simnân, Şeren şehrinden ayrıldığından beri halkı üzüntü içerisindedir. Simnân'ın döneceğini duyan şehir halkı sevinir. Simnân ve veziri Saksahâ şehre döner, Simnân tahtına tekrar oturur (258/1-10 M.).

Bu kısımdan sonraki hikâye kopuk ilerler. Semerkand şahının kızından söz edilir (259/1-10 M.). Bir sonraki manzumede ise Şeren şehrine yapılan büyük bir mezardan söz edilse de kimin öldüğü anlaşılmaz (260/1-7 M.). Mesnevi parçalarının devamında bu kez Şeren'in Şîk şehrine giderek bir savaşın gerçekleştiği anlaşılır (261/1-10 M.). Hikâyenin devamında Simnân'ın nihayet bir evlat sahibi olduğu söylenir (262/1-7 M.). Mesnevînin son parçasında ise şiddetli bir savaştan söz edilir, pek çok kişinin bu savaşta öldüğü söylenerek hikâye bitirilir (263/1-11 M.). Küçük mesnevi parçalarından oluşan bu hikâye, kanaatimizce Lutfî'nin uzun soluklu bir

mesnevi yazma denemesidir. Zira anlatılan hikâyede belirsizlikler bulunduğu gibi hikâyenin bitmediği de anlaşılmaktadır.

Yarım bırakıldığını düşündüğümüz bir diğer mesnevi ise manzum bir kısas-ı enbiyâ gibidir. 15 beyitlik mesnevide Hz. Âdem, Hâbil, Kâbil, Hz. Şît, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Salih, Hz. Hûd ve son olarak Hz. Musa ve Hz. Harun'un Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaları kısaca anlatılmıştır (279/1-15 M.).

Mesnevileri arasında bulunan 37 beyitlik manzumede ise kaside özellikleri görülür. Medhiye, maksûd ve duâ bölümlerini ihtiva eden bu mesnevide Lutfî, mektup aldığı ve birtakım ihsânlar gördüğü anlaşılan bir kişiye arz-ı hâl etmekte olup ondan yardım istemektedir (373/1-37 M.).

304 beyitlik mesnevisinde ise Lutfî, küçük yaşta kaybettiği oğlu Salahaddin'i anlatmıştır. Mesnevinin ilk 28 beyti tevhid bölümünü teşkil eder. 31-59. beyitleri insanın mahiyeti ve vazifeleri hakkındadır. 62-89. beyitleri arasında Lutfî, insanın "yokluk/berzâh" âlemindeki hâlini kendi şahsı üzerinden anlatmıştır. 92-120. beyitler arasında Lutfî, oğlu Salahaddin'i anlatmıştır. Beyin iltihabına yakalanan Salahaddin'in günden güne kötülediği, hastalığın seyri ve bu hâlin kendisinde uyandırdığı duyguları anlatır Lutfî. 123-150. beyitleri arasında Salahaddin'in vasıfları ile Lutfî'nin bir baba olarak oğlunun gözleri önünde yitip gitmesi anlatılmıştır. 153-180. beyitleri arasında ise Lutfî, kaybettiği oğlunun vasıflarını bir bir saydıktan sonra bu kez oğlunun şahsında insanın mânâ âleminden madde âlemine gelmesini anlatmıştır. 183-210 ve 213-240. beyitleri arasında ise Selahaddin'in yaşadığı zaman dilimindeki hâllerine yer verilmiştir. Bu bölümde Lutfî, oğlu ile olan anılardan söz etmiştir. 243-271. beyitleri de benzer şekilde Salahaddin'in vasıflarına ayrılmıştır. Ayrıca evladını kaybeden bir babanın ruh hâli de bu bölümde işlenir. Son olarak 274-302. beyitler mesnevinin duâ bölümünü teşkil eder. Mesnevinin en dikkat çeken yanı, ortalama 28, 29 beyitte bir "aa xa" şeklinde ve "içinde" redifli bir dörtlüğe yer verilmesidir. Manzumenin sonuna bir not ekleyen Lutfî, bu notta oğlunu bir Kurban Bayramı arefesinde Şam'da bulunan Merkez Hastanesi'nde beyin iltihabı sebebiyle H. 9 Zilhicce 1319/R. 6 Mart 1318 (M. 19 Mart 1902) tarihinde kaybettiğini ve Şam'da bulunan bir kabristana öğle namazında defnedildiğini ifade etmiştir.

28 beyitlik bir başka mesnevisinde Lutfî, Türk milletinin üstün vasıfları ile birlikte tarihî birtakım olayları anlatmıştır. Osmanlı Devleti'nin son padişahı olan Vahdettin'in Mustafa Kemal hakkında çıkarttığı fetva, halife destekçileri, Anadolu'nun durumu, Yunan ordusunun denize dökülmesi ve nihayet cumhuriyetin ilan edilmesi mesnevide anlatılan olaylardır. Söz konusu mesnevi, esasında Mustafa Kemal için söylenilmiş bir methiyedir (411/1-28 M.).

Divandaki son mesnevi ise Lutfî'nin hasta oğlu için yazdığı 5 beyitlik bir duâ manzumesidir (417/1-5 M.).

2.1.1.1.9. Musammatlar

2.1.1.1.9.1. Murabbalar

Lutfî Divanı'nda 4, 5, 12 ve 13 bentten oluşan 4 adet murabba bulunmaktadır.[111] 4 bentli murabba "*Nev-heves iken Söyledigim İkinci Şi'rdir*" başlığını taşır ve (aaxa bbba ccca ddda) şeklinde kafiyelidir. Bu murabba Lutfî'nin özellikle Ümit Burnu'na gidişi ve dönüşü sırasında uğradığı ülke ve şehirleri belirtmesinin yanında zaman içerisinde sanatında meydana gelen değişikliği göstermesi bakımından da dikkate değerdir (36/I-IV Mur.). 5 bentli murabba, Lutfî'nin Âsım ve Vasfî ile birlikte söylediği müşterek murabbadır. Her bendin 4. mısraı mütekerrir olup her şair her bentte bir mısra söylemiştir (288/I-V Mur.). 12 bentli murabba "*Gazel-i Rübâ'î*" başlığını taşımakta olup (xaxa bbba ccca…) şeklinde kafiyelenmiştir. Hikemî üslûbun özelliklerini taşıyan murabba didaktik mahiyettedir. Manzumeye rübâ'î başlığının atılmasının da bu sebeple olduğunu söyleyebiliriz (363/I-XII Mur.). Divandaki son murabba ise son iki bendinde birer mısraı eksik bırakılarak tamamlan(a)madığını düşündüğümüz 13 bentlik bir mersiye özelliği göstermektedir. Kim için yazıldığı belirtilmemesine rağmen manzumenin yazıldığı tarih ve şehir belirtilmiştir. Söz konusu murabbada hikemî üslûbun özellikleri görülür. Ayrıca bu manzume yer yer Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Makber şiirini hatırlatır (405/I-XIII Mur.).

---

[111] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan murabba'lar, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(36/I-IV Mur.), (288/I-V Mur.), (363/I-XII Mur.), (405/I-XIII Mur.)].

2.1.1.1.9.2. Muhammes ve Tahmisler

Lutfî Divanı'nda 1'i 5, 6'sı 7 bentli olan 7 muhammes bulunmaktadır.[112] Bu muhammeslerden 4'ü mütekerrir, 3'ü ise müzdeviçtir. Mütekerrir muhammesler aaaAA, bbbAA, cccAA… şeklinde; müzdeviç muhammesler ise aaaaa, bbbba, cccca… şeklinde kafiyelidir. 2 muhammes müşterek olup 1'i Mahfî, 1'i de Lutfî'nin kardeşi Şükrî ile söylenilmiştir (104/I-V Muh.; 106/I-VII Muh.). Muhammeslerden 1'i lügaz (343/I-VII Muh.), 1'i de muammadır (350/I-VII Muh.). Ayrıca 1 muhammes Hz. Hüseyin mersiyesi (94/I-VII Muh.), 1 muhammes ise na'ttır (104/I-V Muh.). Divanda metin numarasını 203 olarak verdiğimiz muhammeste, "cerrah"lık mesleğinin zorlukları ve sıkıntıları konu edilmiştir (203/I-VII Muh.).

Lutfî Divanı'nda 16 tahmis bulunmaktadır.[113] Bu tahmislerin 6'sı 5 bentli, 7'si 7 bentli, 2'si 9 bentli ve 1'i de 11 bentlidir. Lutfî'nin, şiirlerini tahmis ettiği şairler ise şunlardır: Niyâzî-i Mısrî, Bergamalı Nûrî, Nesîmî, Mahfî (2), Fuzûlî, Sarıyerli Lutfî, Emrah Baba, Vasfî-i Şirvânî, Leylâ Hanım, Vasfî (2), Şeyh Küfevî Alî Vasfî, Hâfız-ı Şirâzî, Hayrî, Halîmî.[114]

2.1.1.1.9.3. Müseddes ve Tesdis

Lutfî Divanı'nda 32 müseddes bulunmaktadır.[115] Bu müseddeslerden biri, Alvarlı Efe Lutfî Divanı'nda da bulunmaktadır (93/I-XII Müs.). Müseddeslerin 28'i mütekerrir, 4'ü de müzdeviçtir. 26 mütekerrir müseddesin kafiye örgüsü aaaaAA, bbbbAA, ccccAA… şeklinde, 2 mütekerrir müseddesin kafiye örgüsü ise aaaaaA,

---

[112] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan muhammesler, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(42/I-VII Muh.), (94/I-VII Muh.), (104/I-V Muh.), (106/I-VII Muh.), (203/I-VII Muh.), (343/I-VII Muh.), (350/I-VII Muh.)].

[113] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan tahmisler, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(2/I-VII Tah.), (3/I-VII Tah.), (76/I-XI Tah.), (86/I-V Tah.), (96/I-VII Tah.), (134//I-VII Tah.), (174/I-V Tah.), (176/I-IX Tah.), (186/I-VII Tah.), (189/I-V Tah.), (289/I-IX Tah.), (303/I-V Tah.), (336/I-V Tah.), (342/I-VII Tah.), (358/I-VII Tah.), (361/I-V Tah.)].

[114] Tahmisler divandaki metin numarasıyla şunlardır: 2, 3, 76, 86, 96, 134, 174, 176, 186, 189, 289, 303, 336, 342, 358, 361.

[115] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan müseddesler, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(4/I-XII Müs.), (14/I-VII Müs.), (15/I-VII Müs.), (18/I-VII Müs.), (20/I-VII Müs.), (21/I-IX Müs.), (80/I-VII Müs.), (82/I-IX Müs.), (88/I-VII Müs.), (89/I-VII Müs.), (93/I-XII Müs.), (120/I-V Müs.), (128/I-VII Müs.), (132/I-VII Müs.), (136/I-V Müs.), (140/I-IX Müs.), (141/I-V Müs.), (153/I-V Müs.), (169/I-VII Müs.), (179/I-V Müs.), (188/I-V Müs.), (201/I-VII Müs.), (205/I-VII Müs.), (211/I-VII Müs.), (218/I-V Müs.), (278/I-III Müs.), (331/I-VII Müs.), (372/I-V Müs.), (394/I-X Müs.), (396/I-V Müs.), (408/I-IX Müs.), (414/I-V Müs.)].

bbbbaA, ccccaA… şeklindedir. Müzdeviç müseddesler ise aaaaaa, bbbbba, ccccca…şeklinde kafiyelenmiştir. 6 müseddes müşterek yazılmıştır. Lutfî'nin müşterek müseddeslerinden 4'ü Vasfî, 1'i Lutfî'nin kardeşi Şükrî, 1'i de Mahfî ile yazılmıştır.[116] 1'i müşterek olmak üzere 2 müseddes, dedim-dedi tarzıyla (mürâcaa) yazılmıştır (153/I-V Müs.; 169/I-VII Müs.). Bir müseddes ise müstezad şeklindedir (218/I-V Müs.). Ayrıca bir müseddes de yarım bırakılmıştır (278/I-III Müs.).

Lutfî'nin müseddeslerinde en dikkat çeken özellik müseddes nazım şekliyle yazılmış methiyelerdir. Bu müseddeslerden biri "*Müseddes Sitâyiş-i Der-hakk-ı Şâh-ı Cihân*" başlığıyla gelenekte kasidelere atılan başlığıyla tipik bir kaside gibidir. Müseddes, Lutfî'nin hayatı bahsinde değindiğimiz üzere Ümit Burnu'nda yazılmıştır. Müseddesin, Ümit Burnu seferine vesile olan Sultan Abdülaziz için yazıldığı anlaşılsa da padişahın kim olduğu belirtilmemiştir. 7 bentten oluşan söz konusu müseddeste her bendin sonundaki mütekerrir iki mısra, müseddesin duâ bölümünü teşkil eder (211/I-VII Müs.). Bir diğer müseddes ise "*On Sekiz Tarih-i Cevhere Şâmil Kasidedir*" başlığını taşır. Söz konusu 9 bentlik müzdeviç müseddes, Şeyh Murâd'ın "kaside şerhi"nin basılması vesilesiyle söylenilmiş bir tarih manzumesidir (140/I-IX Müs.). Lutfî Divanı'nda bu nitelikte olan bir diğer müseddes ise yalnızca "Müseddes" başlığını taşıyan 7 bentlik bir mütekerrir müseddestir. Manzumenin kim için yazıldığı bilinmemektedir. Her bendin sonundaki mütekerrir iki mısra, müseddesin yine duâ bölümünü teşkil etmektedir (88/I-VII Müs.).[117] Divanda metin numarasını 4 olarak verdiğimiz müseddes ise 12 bentlik bir Kerbelâ mersiyesidir (4/I-XII Müs.).

Lutfî Divanı'nda 1'i 5, 1'i de 7 bentli olmak üzere 2 adet tesdis bulunmaktadır.[118] Şiirleri tesdis edilen şairler Ömer Şevkî Paşa ve Mahfî'dir (81/I-VII Tes.; 234/I-V Tes.).

[116] Müşterek müseddesler divandaki metin numarasıyla şunlardır: 80, 120, 136, 141, 153, 179.
[117] Kasidenin bir tür mü yoksa şekil mi olduğu tartışmalarına girmeden söz konusu 3 manzumeyi şekli esas alarak müseddes olarak adlandırdık. Detaylı bilgi için bk. Çeltik, 2007, s. 189-199, ayrıca bk. Özgül, 2018, s. 287-295.
[118] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan tesdisler, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: [(81/I-VII Tes.), (234/I-V Tes.)].

2.1.1.2. Hece ile Yazılanlar

2.1.1.2.1. Koşmalar

Lutfî Divanı'nda 5 dörtlükten oluşan 2; 3, 7, 8 ve 9 dörtlükten oluşan 1; 10 dörtlükten oluşan 2 olmak üzere toplam 8 adet koşma bulunmaktadır.[119] Bu koşmaların tamamı 11'li hece ölçüsü ile söylenilmiştir. Koşmaların ikisi baştan sona cinaslı kafiyelerden oluşmaktadır (178/1-3 Koş.; 192/1-5 Koş.). 10 dörtlükten müteşekkil koşmalardan biri ise baştan sona iade sanatıyla oluşturulmuştur (229/1-10 Koş.). Divandaki koşmaların kafiye örgüsü şu şekildedir: abab, cccb, dddb… (6), aaaa, bbba, ccca… (1), aBaB, cccB, dddB… (1). Ayrıca iki koşmada iç kafiye bulunmaktadır (204/1-5 Koş.; 232/1-9 Koş.).

2.1.1.2.2. Destanlar

Lutfî Divanı'nda 1'i 26 diğeri ise 43 dörtlükten oluşan 2 adet destan bulunmaktadır. Bu destanların her ikisi de 11'li hece ölçüsü ile söylenilmiştir. Destanların kafiye örgüsü aaab, cccb, dddb… ve abab, cccb, dddb… şeklindedir. 43 dörtlükten oluşan destanda birtakım tarihî olaylara yer verilmiştir. Yaşanan bir kıtlık, Antakya'da meydana geldiği ifade edilen bir deprem, Herksek isyanı, Selanik'te isyan ve iki konsolosun öldürülmesi, Moskova'nın (Rusya) topraklarımızdaki emeli, Bulgarların isyanı, Sultan Abdülaziz'in azledilmesi, V. Murat'ın tahta getirilmesi; ardından da Sultan Abdülhamit'in tahta çıkması söz konusu destanda anlatılmaktadır. Manzumenin son dörtlüğünde Lutfî, söz konusu destanı "kaba Türkçe" olarak yazmasının gerekçesini, anlattığı olayların herkes tarafından duyulması şeklinde izah etmiştir (276/1-43 D.).

26 dörtlükten oluşan diğer destanda ise hayalî iki olay latife maksatlı anlatılmıştır. Manzumenin ilk dörtlüklerinde bir sivrisineğin At Pazarı'ndan bir inek çaldığı, polislerin sineği ablukaya aldığı, sineğin silahını çekerek polis çavuşunu yaraladığı, polislerin sineğin üzerine hücum ederek yakalayıp hapse atmaları anlatılmıştır. Sonraki dörtlüklerde ise bir mahallede çıkan yangının sebebini

[119] Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan koşmalar, divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (178/1-3 Koş.), (192/1-5 Koş.), (204/1-5 Koş.), (229/1-10 Koş.), (232/1-9 Koş.), (236/1-7 Koş.), (237/1-10 Koş.), (264/1-8 Koş.)

araştırmaya giden polis çavuşu Tevfik Efendi'nin hikayesi anlatılmıştır. Tevfik Efendi, yangının sorumlusu olarak bir hallac dükkanından şüphelenerek hallacı sorguya alır. Hallac, Tevfik Efendi'ye bir kadının atmak için az bir miktar pamuk getirdiğini, kendisinin de pamuğu atmak için tokmağı vurmaya başladığını, ardından da pamuğun ateş aldığını, kendisinin de buna şaşırdığını söyler. Hallacın yalan söylediğini anlayan Tevfik Efendi, hallacı bir müddet sıkıştırdıktan sonra gerçeği öğrenir. Hallac, pamuğun içinde bulunan bir kibrit tanesinin, pamuğu atmak için tokmağı vurduğu esnada yanarak yangına sebep olduğunu itiraf eder. Tevfik Efendi hallacın hapse gireceğini, bununla da kalmayıp gazetelere haber olacağını söyler. Destanın son dörtlüğünde Lutfî; bu olayların aslının olmadığını, maksadının latife olduğunu söyler (337/1-26 D.).

2.1.2. NAZIM TÜRLERİ

2.1.2.1. Cülûsiye

Padişahın tahta çıktığında dağıttığı bahşiş veya daha çok bu vesileyle yazılmış manzumelere cülûsiye denilmiştir (Özcan, 1993, s. 113). Lutfî Divanı'nda V. Murad'ın tahta çıkması vesilesiyle kaside nazım şekliyle yazılmış 47 beyitlik bir cülûsiye bulunmaktadır (207/1-47 K.).[120]

2.1.2.2. Kahvenâmeler

Osmanlı toplum hayatına 16. yüzyılın ortalarında girmeye başlayan kahve, sosyal ve kültürel hayatta birtakım tepkiler ile karşılanmıştır. Önceleri zararlı olarak görülmesi sonrasında dinî bir mahiyetle yasaklanması yönünde fetvaların verilmesi, bu tepkilerin bazılarıdır. Kahve, peşi sıra kendi müesseselerini de getirmiştir. Çeşitli zümrelere mensup kişilerin, değişik kültür seviyesindeki insanların bir araya gelip toplandığı yer olan kahvehaneler, siyasî otorite tarafından zamanla asayişsizlik sebebi olarak görülmüş ve bir dönem kahvehanelerin kapatılması sonucunu doğurmuştur. Kahvenin toplum hayatına girmesiyle 16. yüzyıl şairlerinden başlamak suretiyle kahve ve kahvehâneler muhtelif konularda şiire girmiştir. Edebî şahsiyetlerin, siyasî ve dinî

[120] Söz konusu kaside için bk. "Kasideler" s. 85-89.

temsilcilerin dikkatlerini çekmesi, yasaklanması ve keyif verici özelliğinden dolayı kahve, Osmanlı aydınının ilgi odaklarından biri olmuştur (Açıkgöz, 1999, s. 12-14).

Lutfî Divanı'nda kahvenâme özelliği gösteren 3 manzume bulunmaktadır. 3 manzume de gazel nazım şekliyle yazılmış olup biri 9, diğer ikisi 7 beyitten müteşekkildir. Divanın hemen başlarında bulunan 9 beyitlik gazelde, övgüsü yapılan kahvehanenin kemâl ehlinin toplandığı bir yer olduğu ifade edilmiştir (11/2 G.). Kahvehane, kış geldiği vakit ise âşıkların buluşma yeri hâline gelir (11/5 G.). Kahvehanelerde tıraş olmak yahut tıraş yapılması ise Osmanlı sosyal hayatına dair bir görüntü sunmaktadır (11/6 G.).[121] Kahvehane sahibinin yahut işletmecisinin ise Hacı Osman olduğu anlaşılmaktadır (11/7 G.). Son beyit, söz konusu kahvehanenin eğlence mekanı olduğuna dairdir:

Gelüp bu ḳahveye ey **Luṭfî** sen de ẕevḳ-yāb ol kim
Seḫāvet kānıdır mesrūr iderler cümle iḫvānı (11/9 G.)

Divandaki ikinci kahvenâme Fethiye'de bulunduğu ifade edilen bir kahvehâneye dairdir. Eğlence ehline gönül şenliği verebilecek bir yer soran Lutfî'ye Fethiye'de bir kahvehâne gösterilir (286/1 G.). Büyük bir arzu ile oraya giden Lutfî, kahvehâneyi baykuşların tünediği bir mekan olarak bulur (286/2 G.). Gazelin üçüncü beyti, kahvenin bir tür zararlı madde olarak düşünüldüğü telakkisini barındırır. Kahve içen müdavimlerin sonraları panzehri olmayan bir dertten dolayı şifa arayacağı söylenilmiştir:

Ḳahve-i rūy-ı siyāhı nūş iden dīvāneler
Her biri semm-i helāhilden arar ᶜayn-ı şifā (286/3 G.)

Manzumenin devamında kahvehânelerin önemli bir ögesi olan nargileden de söz edilmiştir. Kahvehânede kendinden geçen kimseler *top patlasa uyanmayacak* durumdadır. O kimseler ise nargileden cefâ dumanını çekmektedir (286/4 G.). Kahvecisini ruhsuz heykele benzeten Lutfî; adının güzel (hasen), kendisinin çirkin olduğunu söyler. Güzel anlamındaki *hasen* kelimesi, tevriyeli olarak Hasan ismi olarak da kullanılmış olabilir (286/5 G.). Söz konusu kahvehâneye dair olumsuz bir izlenimi olan Lutfî'nin, bahsedilen yere kim girerse girsin ayrılık girdabına düşeceğini, hatta

[121] Bu konunun detayları çalışmamızın "Sosyal Hayat" başlığı altında verilmiştir.

dünyanın en maharetli hekimi dahi gelse tutulacağı illetten kurtulamayacağını söyler (286/6 G.).

Divandaki son kahvenâme, Lütfüpaşa'da bulunan bir kahvehâneye dairdir. Söz konusu kahvehanenin eşsiz olduğundan söz edilmesinden başka ariflerin de toplanma yeri olduğundan söz edilmiştir (322/1 G.). Kahvecisinin ise Osman Ağa olduğu belirtilmiştir (322/2 G.). Dönemin kahvehânelerine dair bir bakış açısı sunan üçüncü beyitte, kahvehânelerde birtakım enstrümanlar eşliğinde müziğin de icra edildiği anlaşılmaktadır. Kahvehânede kanun, santor ve kemanın eşliğinde cazibeli sesler ile gönül yakan nağmelerin bulunduğu belirtilmiştir:

Tene ḳānūn u senṭūr u kemānı baḫş-ı rūḥ eyler
Ṣadā-yı dil-firīb ü naġme-i dilsūzlar mevcūd (322/3 G.)

Manzumenin sonraki beyitlerinde dua ve methiyeler bulunur. Son beyitte ise Lutfî kendi şairliğini över:

Dil-i ᶜuşşāḳı **Luṭfî** bu ġazelle şādumān itdiñ
Maḳāliñ bādī-i şevḳ u sürūr olmaḳda nā-maᶜdūd (322/7 G.)

2.1.2.3. Kısas-ı Enbiyâ

Peygamber kıssalarını, hayat, menkıbe ve kişiliklerini anlatan manzum veya mensur kitaplara veya eserlere kısas-ı enbiyâ denilmektedir (Pala, 2013: 271). Kısas-ı enbiyâ, başlı başına bir eser olmakla birlikte Lutfî Divanı'nda 1 adet, 15. beyitte yarım bırakılmış ve kısas-ı enbiyâ gibi duran bir mesnevi bulunmaktadır. Mesnevinin ilk üç beytinde Allah'a hamd bulunur. 4. beyitte Hz. Âdem'in topraktan yaratılması, 5. beyitte Habil ile Kabil kıssası, 6. beyitte Hz. Şît, 7. beyitte Hz. Nûh ve kavminin suda helak olması, 8. beyitte Hz. İbrahim'i Nemrûd'un ateşinin yakmaması, 9. beyitte Hz. Lût'un kavminin seher vakti helak oluşu, 10. beyitte Hz. Salih'in kavminin şiddetli bir rüzgar ile helak oluşu, 11. beyitte Hz. Hûd'un kavminin şiddetli bir ses ile helak oluşu, 12. beyitte Şeddâd'ın cennet benzerini yapmasına kalkışması ile helak oluşu, 13, 14 ve 15. beyitlerde Hz. Harun ve Hz. Musa'nın Firavun'la olan mücadelesi ve sonunda Firavun'un suda helak oluşu anlatılmaktadır. Söz konusu mesnevinin kaydedildiği yaprağın yarısı ile sonraki iki yaprağın daha boş bırakılması mesnevinin devamının getirileceğinin düşünüldüğünü göstermektedir. Ancak mesnevi, 15. beyitte Hz.

Musa'nın Kur'an-ı Kerîm'deki kıssaları ile bitirilmiş; devam ettirilmemiştir. Mesnevide anlatan kıssaların tamamı, Kur'an-ı Kerîm'de anlatılan kıssalardır. Sırasıyla kıssasına değinilen peygamberlere ise kronolojik olarak yer verilmiştir. Bu bakımdan mesnevinin devamında hangi peygamberlerin ne şekilde işleneceği mesnevinin gerek kronolojik seyretmesinden gerekse de Kur'an-ı Kerîm'de kıssasına yer verilen peygamberlerden tahmin edilebilmektedir. Mesnevinin muhtevasının tamamen bu şekilde ilerlemesinin olası olduğu tahmin edilse de Lutfî'nin zihninde ne tür bir mesnevi oluşturmayı planladığı kesin değildir. Ancak mesnevi bu hâliyle yarım bırakılmış bir kısas-ı enbiyâ olarak değerlendirilebilir (279/1-15 M.).

2.1.2.4. Lügazlar

Söyleyenin amacını gizleyerek bir eşyanın veya anlatmak istediği şeyin âlamet ve sıfatlarını zikredip ne olduğunu sormasıdır. Muammaya benzese de lügaz türü; esmâ-i hüsnâ, esmâ-i nebî ve diğer özel isimlerin dışındaki her türlü varlığın özelliklerinin anlatılarak isimlerinin bilinmesine dayalı edebî bir türdür. Lügazlar genellikle soru ifadesi ile başlar (Uzun, 2003a, s. 222). Lutfî Divanı'nda 15 adet lügaz bulunmaktadır. Lügazlardan 8'i gazel, 4'ü mesnevi, 2'si müfret, 1'i de 7 bentlik bir muhammestir. Gazel olarak söylenilen lügazların beyit sayıları 7 ile 12 arasında değişmektedir. Mesnevi olarak söylenilen lügazlarda ise beyit sayıları 45'e kadar çıkmaktadır. 7 beyitli 2, 15 beyitli 1, 18 beyitli 1 ve 45 beyitli de 1 adet lügaz bulunmaktadır.[122]

2.1.2.5. Manzum Mektuplar

Lutfî Divanı'nda tespit ettiğimiz 11 adet manzum mektup bulunmaktadır. Manzum mektupların 2'si gazel, 9'u ise mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 22 beyitten müteşekkil gazelin başlarında devrindeki bazı tiplere ve toplum hayatına dair bazı tenkitler, şikayetler söz konusu edilmiştir. Manzum bir mektup olduğu belirtilmese de gazelin 13. beytinde bir muhatabın olduğu anlaşılır:

---

[122] Lutfî Divanı'nda bulunan lügazların metindeki numarası ve nazım şekli şu şekildedir: (121/1-7 G.), (122/1-7 M.), (123/1-10 G.), (124/1-9 G.), (125/1-7 G.), (126/1-45 M.), (162/1-6 G.), (212/1 Müf.) (285/1-15 M.), (314/1-12 G.), (316/1 Müf.), (321/1-18 M.), (343/I-VII Muh.), (345/1-12 G.), (348/1-12 G.).

Geçen gün ibtihāc üzre baña eşᶜ ārıñız geldi
Hemān ẓanneyledim ḫūrşīd-i ᶜ ālem ṭoġdı devrāna (55/13 G.)

Bu ifadeler gazelin, manzum mektup olabileceğine dair bir ipucu vermektedir. Kim olduğu bilinmeyen muhatabın bir şair olduğu yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Gazelin 14. beytinde ise kendisine ulaşan şiir sebebiyle duyduğu heyecan ve buna karşılık bahis konusu olan gazelin tertip edildiği anlaşılır:

Neşāṭ u şevḳ ile aldım ele taḥrīr içün ḫāme
Dümūᶜ -ı çeşm ile yazdım ki maḳbūl ola sulṭāna (55/15 G.)

Gazelin devamında ise Lutfî, ahvâli hakkında birtakım şeyler anlatır. Kanaatimizce söz konusu gazel, bir kimseye takdim edilmek üzere yazılmış manzum bir mektuptur.

Divanda metin numarası 244, 245 ve 246 olarak verdiğimiz arka arkaya kayıtlı üç mesnevi de birer manzum mektup örneğidir. Bu mesnevilerin üçü de birbirine benzer ifadeler ile başlar. İlk mesnevi mektup türünün geleneksel ifadeleri ile yani selam ile başlar. Söylenilmek istenenlerin ne olduğu anlaşılmayan beyitlerden sonra mesnevinin bir aşk mektubu olduğu anlaşılır:

Gerçi düşdi ey perü gönlüm saña
N'ola sen de gönliñi virseñ baña (244/11 M.)

Bir sonraki mesnevide Lutfî'nin karşı mektup aldığı anlaşılır:

Nāmeden ismiñ bize oldı ᶜ ıyān
Sen benimsiñ ben seniñ ey nev-civān (245/4 M.)

Lutfî, mektubun devamında ahvâlini anlatır. Tam olarak anlaşılmasa da kendisine bir başka kimsenin söylenildiği ifade edilmiştir. Ancak Lutfî, meylinin mektubu yazdığı kişide olduğunu ifade etmiştir:

Ḥālbuki bilmez saña meyl itdigim
Gül gibi bāġ-ı dilinde bitdigim (245/14 M.)

Manzum mektupların devamı olduğunu düşündüğümüz diğer mesnevide ise Lutfî, bir buluşma ayarlar. Bu buluşmayı da muhatabına müjdeli bir haber olarak sunar:

Müjdeler olsun saña ey verd-i ter
Kim saña nāmem virür ḫoşca ḫaber (246/2 M.)

Buluşma için aldığı “tedbir”ini şu beyitlerle ifade etmiştir:

Sen baña yarın gice ol muntaẓır
Sāᶜ at altı yedide ol sen ḥāżır

Şeh-nişīnden ḳıl naẓar eṭrāfına
Kim neler teşbīh idem evṣāfına

Rūy-ı deryādan yaña baḳ ey figār
Tā görinsün göze ḳırmızı fenār

Ol işāretle gelür ṣandāl size
Kim ḫafīce vāṣıl olasıñ bize

Sāḥile geldikde bu ṣandāl yaḳın
Bil benim ṣandāl içinde ol emīn

Bekçilerden ḫālī bir pencereden
İp ile in tā ki kimse görmeden

Ṣandāla ṭoġrı gelin yavaş yavaş
Tā ki sırrıñ olmaya aᶜ dāya fāş

Atla ṣandāla hemān ḳılma ḥaẕer
Ḳorḳma gelmez semt-i aᶜ dādan keder

İşte bu bir ḫoşca tedbīrim benim
Ḫāk-i pāye şerḥ ü taḳrīrim benim (246/4-12 M.)

Yine arka arkaya sunulan, divanda metin numarasını 269 olarak verdiğimiz mesnevi de bir manzum mektup örneğidir. 269 numarada verdiğimiz mesnevi, mektup muhatabına karşı birtakım nasihatlar ihtiva eder. Bu durumun sebebinin muhataptan alınan mektup dolayısıyla olduğu anlaşılmaktadır. Bu nasihatların muhtevası ilim öğrenmeye yöneliktir. Söz konusu mesnevinin manzum bir mektup olarak tertip edildiği, üslubu ile birlikte aşağıdaki beyitlerden de anlaşılmaktadır:

Cān u dilden iderim ᶜ arż-ı selām
Baᶜ dezā söyleyeyim ḫaylī kelām

Nāme-i dürr ü güher üslūbuñuz
Yaᶜ nī tanẓīm olınan mektūbuñuz

Dest-i bī-çāremize buldı vuṣūl
Dil-i kemterde feraḥ buldı ḫuṣūl (269/2-4 M.)

Divanda metin numarası olarak 281 verdiğimiz mesnevi de bir başka manzum mektuptur. Methiye ile başlayan mesnevinin üçüncü beyti mektup türünün geleneksel selamlama biçimini hatırlatır:

Ḫālişāne eylerim ᶜarż-ı selām
Dergeh-i iclāliñe bā-ᶜacz-i tām (281/3 M.)

7. beyitte ise mektup türünde yakın zamana kadar kullanılmış olan *"Beni soracak olursanız…"* ifadesine yer verilmiştir:

Ger ᶜināyet eyleyüp ḥālim süᵓāl
Eyler iseñ ey şeh-i Ḥātem-nevāl (281/7 M.)

Lafzen tarihe de yer verilmiştir. Bu tarih mektubun yazıldığı tarihtir:

Ġāyet-i Şevvāl ṭoḳsan yedi sāl
Lüᵓ lüᵓ-i lālā-yı menşūru'l-maḳāl (281/9 M.)

Bir sonraki beyitte, söz konusu ettiğimiz mesnevinin yine alınan bir mektuba karşı yazıldığı anlaşılıyor:

Geldi bir mektūb-ı ᶜālī-şānıñız
Yaᶜnī tanẓīm olınan fermānıñız (281/10 M.)

Manzum mektuptaki bir başka detay ise mektubun gönderildiği yer ve tarihin belirtilmesidir. Söz konusu mektup Zil-Ka'de ayının 26'sında Mısır'a gönderilmiştir. Yıl ise yukarıda örnek beyitte geçen 1897 yılı olmalıdır:

Tām yigirmi altısı Ẕi'l-ḳaᶜde māh
Ḥūb-ı Mışra ḳıldı nāmem ᶜazm-ı rāh (281/21 M.)

9 beyitlik bir başka mesnevi de üslubuyla Lutfî'nin manzum mektuplarını çağrıştırmaktadır. Metin numarası olarak 328 verdiğimiz mesnevinin 4. beytinde Lutfî'nin cevap beklemesi, mesnevinin manzum bir mektup olabileceğini göstermektedir:

Bir düşün ṭaşın baña vir bir cevāb
Ṭoġrı bir şeyde ne lāzımdır ḥicāb (328/4 M.)

Bir planı yahut düşüncesi olduğu anlaşılan Lutfî'nin, bunu karşısındaki kişiye ilettiği ve bundan bir cevap beklediği anlaşılır (328/5-8 M.). Son beyitte ise Lutfî, cevabın çabucak kendisine ulaştırılması arzusundadır:

Luṭfîniñ budur saña ṭoġrı sözi
Sen daḫi tiz söyle bekletme bizi (328/9 M.)

Divanda metin numarasını 335 olarak verdiğimiz 9 beyitlik mesnevi, Şeyh Ali Vasfî Küfevî'ye yazılan manzum bir mektuptur. Mektupta Ali Vasfî Küfevî'nin "Gutâd" adlı bir nüshada bir gazeline rastladığından söz eden Lutfî, söz konusu gazeli tahmis ettiğini ve Küfevî'den de gözden geçirip tashih edip layık ise de neşreylemesini istemiştir. Manzum mektubun sonuna da Lutfî, tahmisini eklemiştir (335/1-9 M.).

2.1.2.6. Mersiyeler

Kelime anlamı "ölen kişinin vasıflarını anlatmak" demek olan mersiye, edebî bir tür olarak "padişahların, şehzadelerin, devlet adamlarının ölümlerinden duyulan üzüntünün ve onların vasıflarının anlatıldığı, yer yer felekten şikayetlerin de söz konusu edildiği manzum eserler" olarak tanımlanır (Coşkun, 2020, s. 208). Lutfî Divanı'nda tahmis, muhammes, müseddes, muaşşer ve terci-bend gibi tamamı musammatlardan oluşan nazım şekillerinde 6 adet mersiye bulunmaktadır. Bu manzumelerin tamamı Kerbelâ mersiyesidir. Tahmislerden biri Emrah Baba'nın "su" redifli ve gazel nazım şeklinde yazılmış gazeline tahmistir. Diğer tahmis ise Nessâc Mahfî'nin "ağlar" redifli ve yine gazel nazım şekliyle yazılmış mersiyesine tahmistir. Mersiyelerin bent sayısı 5 ile 12 arasında değişmektedir.[123]

2.1.2.7. Methiyeler

Birini övmek maksadıyla yazılan manzumelere methiye denilmektedir (Olgun, 1936, s. 78). Methiye denilince akla kaside gelse de mesnevi, gazel, musammatlar, terci-i bend, şarkı gibi nazım şekilleri ile de methiyeler yazılmıştır (Akkuş, 2006, s. 146). Lutfî Divanı'nda da farklı nazım şekillerinde yazılmış methiyeler bulunmaktadır. Divanın ilk manzumesi besmelenin övgüsünün yapıldığı 7 beyitlik bir gazeldir (1/1-7

[123] Lutfî Divanı'nda bulunan mersiyeler divandaki metin numarası ile şunlardır: (4/I-XII Müs.), (94/I-VII Muh.), (163/I-VII TcB.), (174/I-V Tah.), (186/I-VII Tah.), (407/I-V Muaş.).

G.). Metin numarasını 31 ve 209 olarak verdiğimiz methiyeler de aynı şekilde 7 beyitlik birer gazeldir (31/1-7 G.). Metin numarası 410 olan 17 beyitlik gazel ise "Bektaşîler" redifli bir methiyedir (410/1-17 G.). Metin numarasını 70 olarak verdiğimiz 7 beyitlik kıt'a ise *Ser-çavuş İrfan* için yazılmış bir methiyedir (70/1-7 Kt.). Lutfî Divanı'ndaki methiyelerde en dikkat çekeni müseddes nazım şekliyle yazılanlarıdır (88/I-VII Müs., 140/IX Müs., 211/I-VII Müs.).[124]

2.1.2.8. Muammalar

Bir ismi manzum olarak örtülü bir şekilde tarif ederek gizlemeye ta'miye, gizlenen isme ise muamma denir (Saraç, 2020, s. 322). Ali Nihad Tarlan muammayı insan veya herhangi bir şeyin kendisini değil ismini nazım veya nesir içine gizlemek olarak tanımlar. Kendisini kastetmenin lügaz olacağını da ayrıca belirtir (Tarlan, 1936, s. 7). Lutfî Divanı'nda 15 adet muamma bulunmaktadır. Ancak bu muammalardan birinin lügaz olması muhtemeldir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan manzumeye muamma başlığı atılmış olsa da manzumede tarif edilenin bir isimden ziyade insan dışındaki bir varlık olduğu hissedilmektedir (360/1-11 M.). Muammalardan 10'u müfreddir.[125] Divanda bulunan 14 beyitlik müstezat gazelin son beyti de bir muammadır (228/14 M. G.). Gazel nazım şekliyle yazılan 5 beyitlik muamma ise muvaşşah (akrostiş) tarzda bulunan ve "Ashâb-ı Kehf" isminin gizlendiği bir muammadır (282/1-5 G.). "Hall-i mu'ammâ" başlığı taşıyan 10 beyitlik mesnevi ise bir muammanın çözümüne dairdir. Ancak bu çözümün, divanda bulunan bir muammanın çözümü mü yoksa başka bir muamma mı olduğu tespit edilememiştir. Ancak çözümü yapılan muammanın Lutfî'nin sorduğu bir muamma olduğu açıktır (346/1-10 M.). Bir diğer muamma ise 7 bentlik muhammes nazım şekliyle yazılmıştır (350/I-VII Muh.).

[124] Müseddes nazım şekliyle yazılan methiyelere dair bilgiler çalışmamızın "Nazım Şekilleri/Müseddes ve Tesdis" başlığında verilmiştir.
[125] Müfred muammalar divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (108, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 301, 305, 315).

2.1.2.9. Münâcâtlar

Allah'a dua etmek, yalvarmak demek olan münâcât; edebî bir tür olarak da Allah'a yalvarmak, yakarmak, dua etmek maksadıyla yazılan manzum veya mensur eserlere verilen addır (Coşkun, 2020: 214). Lutfî Divanı'nda 3 adet münâcât türünde manzume bulunmaktadır. Bunların 2'si gazel, 1'i de mesnevidir. Bu münâcâtlardan biri *Nev-hevesken söylediğim ilk gazelden* başlığını taşıyan 5 beyitlik bir gazeldir. Bu münâcâtta Lutfî, bağışlanma ve kurtuluş ister (213/1-5 G.). 10 beyitlik münâcâtında ise Lutfî, sıkıntılarından kurtulmayı Allah'tan ister (227/1-10 G.). 5 beyitlik bir mesnevi olan diğer münâcât ise Lutfî'nin hasta oğlunun şifa bulması maksadını taşır (417/1-5 M.).

2.1.2.10. Na'tlar

"Bir şeyi medhederek, överek anlatma" demek olan naat; tür olarak Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak, onun fizikî ve ahlâkî özelliklerini övmek, ona olan sevgiyi dile getirmek maksadıyla kaleme alınan manzumelere denilmektedir (Coşkun, 2020: 217). Lutfî Divanı'nda 5 adet naat bulunmaktadır. Bunların 2'si tahmis, 1'i muhammes, 1'i müstezad gazel ve 1'i de müseddestir. Tahmislerden 1'i Niyâzî Mısrî, 1'i de Bergamalı Nûrî'nin gazeline yapılmıştır.[126]

2.1.2.11. Nasihatnâmeler (Pendnâmeler)

Daha çok didaktik ve ahlâkî nitelikteki eserlere nasihatnâme veya pendnâme denilmektedir. Yazarının gözlemlerini, bilimsel çalışmalarını ve kültürel birikimini yansıtan bu eserlerde öğüt yahut nasihat verilirken âyet ve hadislerden, atasözü ve vecizelerden yararlanmanın yanı sıra kıssadan hisse çıkarılabilecek hikâyelere de yer verilebilir (Pala, 2006, s. 409). Nasihatnâmeler, daha çok başlı başına birer eser olsa da bu masksatla yazılmış manzumeler de nasihatnâme olarak değerlendirilebilir. Lutfî'nin çeşitli manzumeleri arasına serpiştirilmiş öğüt verici beyitleri/bentleri dışında bir manzume boyunca süren bu türden şiirleri de bulunmaktadır. Divanda metin numarasını 165 olarak verdiğimiz 21 beyitten müteşekkil gazel hikemî üslûpla

[126] Lutfî Divanı'nda bulunan naatlar divandaki metin numarası ile şunlardır: (2/I-VII Tah.), (3/I-VII Tah.), (5/1-7 M.G.), (104/I-V Muh.), (120/I-V Müs.).

yazılmış bir pendnâme özelliği göstermektedir. Dinî ve ahlâkî konularda öğütler bulunan söz konusu manzumede bir kimseye nasihat edilmiş olup yer yer zâhid/sûfî tipine de sataşmalar bulunmaktadır. Manzumede değinilen hususlar kısaca şu şekildedir:

Allah'ın emir ve buyruklarına itaat edenler herkesten üstün olur (165/1).

Mal, mülk ve güzelliğe aldanılmamalı; zira dünya geçici olduğu gibi vefasızdır da (165/2).

Dünya geçicidir. Bu geçici olan dünyadan Hz. Âdem, Hz. Havva, Hz. Şîr, Hz. Lût, Hz. Salih, Hz. Nûh, Hz. İshâk, Hz. İsmâ'îl, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Zi'l-kifl, Hz. Süleymân, Hz. Dâvûd, Hz. Hûd, Hz. 'İsâ, Hz. Yahyâ ve Allah'ın habibi olan Hz. Peygamber dahi ayrılıp gitmiştir (165/3-7).

Sadakati ve samimiyeti, alemleri yaratan Allah'a göstermelidir. Kişi ölü hükmündeki bedenini ise Kur'ân-ı Kerîm'e (habl-ı metîn) sarılarak ihyâ etmelidir (165/8).

Allah'ın rızasını kazanmak, her kula lazım olan en önemli şeydir. Nihâî amaç ise istikamet üzre olmaktır (165/9).

Boş sözlerle Allah'a (rızasına) ulaşılmaz. Allah'a ulaşanlar canını feda edenlerdir (165/10).

Fıtratı bozuk riyakârlara (zâhid/sûfî) itimat edilmemelidir. Zira onların çoğu nefs-i emmâreye (kötülüğü emredici nefis) esir olanlardır (165/11 G.). Onlar doğru yol üzre (sırât-ı müstakîm) olduklarını zannederler ve aşk yoluna da batıl diye fetvâ verirler (165/12 G.). Ellerinde sanki fermanları var da kendi fikirleri doğrultusunda aşk ehlinin cehennemlik olduğunu iddia ederler (165/13 G.). Riyazetten dem vurup kendilerini de "kutb-ı 'âlem" gösterirler ancak ellerine fırsat geçtiğinde ise arzularına göre hareket ederler (165/14 G.).

Cübbe ve destarıyla gururlanan, gösteriş yapanlardan uzak durulmalıdır. Zahirde hikmet deryası olduklarını söyleseler de herkesten aşağıda, bayağı olanlar kendileridir (165/15 G.).

Kişiye lazım olan muhabbet ateşine yanmaktır. Zahid ve mollanın anlaşılmaz boş sözleri gereksizdir (165/16 G.).

Halis altın gibi aşk potasında olmak gerekir ki ağızdan çıkan söz mübarek bir kelam olarak dünyayı kuşatsın (165/17 G.). Ve dahi sözün her bir harfi, kendi başına güzel bir kitap olarak her bir noktadan binlerce mânâlar ortaya çıksın (165/18 G.).

Sert mizaçlı olunmamalı, insanlara lütüfkâr olunmalıdır. Bu sözlerimi al, kulağına küpe et (165/19 G.).

Dostun gönül ehli, arkadaşın hâl ehli kimseler olsun. Dertsiz tasasız cahillerden uzak dur, onlarla boş yere dava etme (165/20 G.).

Gözümün nuru! Bu değersiz Lutfî'yi hayır ile an. Ey dost! Allah, (üzerindeki) feyzini günden güne artırsın (165/21 G.).

Divanda metin numarasını 357 olarak verdiğimiz 7 beyitlik gazel de baştan sona hikemî ülsupla yazılmış bir nasihatnâme özelliği göstermektedir. Bu manzumede de yine ahlâkî ve dinî birtakım nasihatlar bulunmaktadır. Söz konusu gazelde nasihat edilen konular şu şekildedir:

Dünyanın geçici heveslerine (gençlere) kötü bir nazar ile bakarak sıkıntıları yüklenen gönlü, âh'ların doğuş yeri hâline getirmekten sakın! (357/1 G.)

Hz. Yusuf gibi zıllet kuyusunda olan, sonunda yüce bir makama erişir. O yücelik makamını sakın alçaltma! (357/2 G.)

Bir damla ol ki Allah seni denize katsın. Bir zerre ol ki (güneşten/hakikatten) nûr alasın, kendini ay gibi görmekten sakın! (357/3 G.)

Ey gönül! Aydınlık denizin fırtınası ne kadar şiddetli olsa da karanlık denizlere sefer etmekten sakın! (357/4 G.)

Hırka, tac, keşkül ve teber kuşanman feyzine mânî olur; (gösteriş/riyâ göstergesi olan) külaha meyletme sakın! (357/5 G.)

Gözterişsiz (yalnızca) bir kıyafet ile yetinip kendini bil. Kendini bilirsen başka bir dayanak da arama sakın! (357/6 G.)

Ey Lutfî! Gözünün altındaki parmağı kaldır. Zira ikiyi bir görüp de öyle bir günaha girme sakın! (357/7 G.)

Lutfî Divanı'nda metin numarasını 85 olarak verdiğimiz 7 beyitlik müşterek gazel de hikemî üslubuyla yer yer nasihatnâme özelliği göstermektedir. Ayrıca divandaki metin numarasını 400 olarak verdiğimiz 10 beyitlik gazel ile metin numarasını 401 olarak verdiğimiz 7 beyitlik gazeller de yine hikemî üslup ile örülmüş manzumelerdir.

2.1.2.12. Tebriknâmeler

Tebriknâme, edebî bir terim olarak çeşitli vesilelerle yazılan veya sunulan manzum veya mensur eserlerdir. Eş, dost, akraba, din ve devlet büyüklerine yazılmasının yanı sıra doğum, sünnet, evlilik, terfî, cülûs gibi pek çok konuda yazılabilir (Tuğluk, 2010, s. 42). Lutfî Divanı'nda doğum, evlilik, sünnet gibi konularda yazılan tarih manzumeleri birer tebriknâme olarak da değerlendirilebilir.[127] Bunların dışında İbrahim Efendi'nin icazet almasına dair 19 beyitlik gazel nazım şekliyle (114/1-19 G.), Hüseyin isminde bir kimsenin tıbbiye mektebini bitirmesine 9 beyitlik gazel nazım şekliyle (167/1-9 G.), Ali Bey'in *ser-cerrâh* oluşuna dair 9 beyitlik gazel nazım şekliyle (306/1-9 G.) ve son olarak İsmet Bey'in sakalını kesmesi üzerine 7 beyitlik yine gazel nazım şekliyle yazılan tebriknâmeler bulunmaktadır (332/1-7 G.).

2.1.3. VEZİN İLE İLGİLİ HUSUSİYETLER

2.1.3.1. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Kullanılan Aruz Kalıpları

Lutfî, şiirlerinin 10'u dışında tüm şiirlerinde aruz veznini kullanmıştır. Divanda metin numarası olarak verdiğimiz 157, 291, 341 ve 346. manzumelerin ise aruz kalıbı bulunamamıştır. Lutfî'nin şiirlerinde kullandığı aruz vezinleri ve bu vezinlerin kullanım sıklığı şu şekildedir:

[127] Bu konun detayları için bk. "Tarih Manzumeleri" s. 59-70.

Tablo 5: *Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Kullanılan Aruz Kalıpları*

Aruz Kalıpları	Sayı	Manzumeler
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	142	(2/I-VII Tah.), (3/I-VII Tah.), (9/1-7 G.), (10/1-5 G.), (12/1-7 G.), (13/1-2 Kt.), (16/1-7 G.), (24/1-7 G.), (26/1-5 G.), (27/1-10 G.), (29/1-7 G.), (33/1-7 G.), (36/I-IV Mur.), (37/1-7 G.), (38/1-7 G.), (39/1-5 G.), (40/1 Müf.), (41/1-7 G.), (43/1-9 G.), (48/1-7 G.), (50/1-7 G.), (51/1-7 G.), (52/1-7 G.), (53/1-7 G.), (57/1-7 G.), (59/1-12 G.), (60/1-7 G.), (63/1-5 G.), (66/1-5 G.), (67/1-5 G.), (69/1-7 G.), (71/1-7 G.), (73/1-7 G.), (74/1-9 G.), (75/1-7 G.), (77/1-7 G.), (78/1-7 G.), (80/I-VII Müs.), (82/I-IX Müs.), (83/1-16 G.), (85/1-7 G.), (92/1-2 N.), (95/1-7 G.), (96/I-VII Tah.), (100/1-7 G.), (102/1-7 G.), (104/I-V Muh.), (107/1-7 G.), (110/1-9 G.), (115/1-7 G.), (116/1-7 G.), (117/1-7 G.), (120/I-V Müs.), (123/1-10 G.), (127/1-7 G.), (130/1-9 G.), (131/1-13 G.), (134/I-VII Tah.), (135/1-5 G.), (140/I-IX Müs.), (141/I-V Müs.), (143/1 Müf.), (146/1-9 G.), (155/1-5 G.), (158/1-7 G.), (159/1-5 G.), (160/1-7 Kt.), (162/1-6 G.), (163/I-VII TcB.), (167/1-9 G.), (168/1 Müf.), (170/1-12 G.), (172/1-10 G.), (174/I-V Tah.), (177/1-5 G.), (181/1-5 G.), (182/1-7 G.), (184/1-3 G.), (185/1-7 G.), (193/1-5 G.), (195/1-7 G.), (196/1-7 G.), (198/1-7 G.), (199/1-5 G.), (205/1-7 Müs.), (206/1-10 G.), (213/1-5 G.), (214/1-7 G.), (215/1-5 G.), (216/1-9 G.), (219/1-7 G.), (220/1-7 G.), (221/1-5 G.), (222/1-7 G.), (223/1-7 G.), (224/1-7 G.), (225/1-7 G.), (226/1-5 G.), (227/1-10 G.), (228/1-14 G.), (239/1-7 G.), (241/1-3 G.), (252/1-2 Kt.), (273/1 B.), (274/1-30 G.), (283/1-5 G.), (284/1 Müf.), (286/1-7 G.), (293/1 Müf.), (295/1 Müf.), (302/1-5 G.), (303/I-V Tah.), (311/1-7 G.), (312/1-5 G.), (319/1-7 G.), (323/1 Müf.), (325/1-7 G.), (329/1-5 G.), (340/1-19 G.), (343/I-VII Muh.), (344/1-2 N.), (347/1 Müf.), (348/1-12 G.), (350/I-VII Muh.), (352/1-5 G.), (354/1-7 G.), (359/1-10 G.), (366/1-5 G.), (368/1 Müf.), (369/1 Müf.), (374/1-7 G.), (381/1-9 G.), (383/1-7 G.), (384/1-9 G.), (386/1-10 G.), (387/1-7 Kt.), (388/1-2 Kt.), (391/1-25 G.), (396/I-V Müs.), (402/1-8 Kt.), (419/1-12 G.)
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	96	(1/1-7 G.), (5/1-7 G.), (6/1-5 G.), (7/1-5 G.), (8/1-7 G.), (11/1-9 G.), (14/I-VII Müs.), (15/I-VII Müs.), (18/I-VII Müs.), (20/I-VII Müs.), (21/I-IX), (22/1-9 G.), (25/1-7 G.), (28/1-5 G.), (30/1-7 G.), (44/1-5 G.), (46/1-7 G.), (47/1-7 G.), (49/1-7 G.), (54/1-5 G.), (55/1-22 G.), (56/1-7 G.), (61/1-5 G.), (64/1 Müf.), (68/1-5 G.), (70/1-7 Kt.), (76/I-XI Tah.), (79/1-7 G.), (84/1-5 G.), (87/1 Müf.), (88/1-7 Müs.), (90/1-7 G.), (91/1-7 G.), (93/I-XII Müs.), (98/1-14 G.), (101/1-7 G.), (105/1-2 N.), (106/I-VII Muh.), (108/1 Müf.), (109/1-5 G.), (111/1-7 G.), (112/1-5 Kt.), (113/1-2 Kt.), (114/1-19 G.), (128/I-VII Müs.), (132/I-VII Müs.), (138/1/7 G.), (142/1-5 G.), (144/1-7 G.), (145/1-7 G.), (148/1-7 G.), (151/1-7 Kt.), (152/1-7 G.), (153/I-V Müs.), (156/1/7 G.), (164/1-21 G.), (165/1-21 G.), (169/I-VII Müs.), (171/1-2 N.), (179/I-V Müs.), (183/1-3 G.), (187/1-7 G.), (188/I-V Müs.), (189/I-V Tah.), (194/1-5 G.), (200/12 G.), (210/1/2 N.), (217/1-7 G.), (231/1-7 G.), (233/1-4 G.), (234/I-V Tes.), (235/1-3 G.), (277/1-7 G.), (280/1-9 G.), (287/1-7 G.), (288/1-V Mur.), (289/I-IX Tah.), (294/1 Müf.), (299/1-9 G.), (306/1-9 G.), (322/1-7 G.), (326/1-11 G.), (327/1-12 G.), (331/I-VII Müs.), (336/I-V Tah.), (370/1-7 G.), (372/I-V Müs.), (377/1 Müf.), (392/1 Müf.), (393/1-2 N.), (395/1-12 G.), (400/1-10 G.), (409/1-17 G.), (412/1 Müf.), (413/1-5 Kt.)
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	63	(17/1-7 G.), (19/1-9 G.), (23/1-7 G.), (32/1-5 G.), (35/1-9 G.), (42/I-VII Muh.), (45/1-7 G.), (58/1-7 G.), (62/1-7 G.), (65/1-14 G.), (81/I-VII Tes.), (86/I-V Tah.), (89/I-VII Müs.), (94/I-VII Muh.), (97/1-7 G.), (118/1-3 G.), (121/1-7 G.), (124/1-9 G.), (125/1-7 G.), (126/1-45 M.), (129/1-7 G.), (136/I-V Müs.), (137/1 Müf.), (149/1-7 G.), (154/1 Müf.), (161/1-5 G.), (175/1-129 K.), (176/I-IX Tah.), (180/1-7 G.), (186/I-VII Tah.), (191/1 Müf.), (201/I-VII Müs.), (203/I-VII Muh.), (212/1 Müf.), (230/1-7 G.), (275/1-72 K.), (278/I-III Müs.), (290/1-5 G.), (292/1 Müf.), (301/1 Müf.), (304/1-5 G.), (305/1 Müf.), (307/1-9 G.), (308/1-2 G.), (310/1-15 K.), (313/1-9 Kt.), (315/1 Müf.), (330/1-7 G.), (332/1-7 G.), (338/1-25 K.), (357/1-7 G.), (365/1-7 G.), (375/1 Müf.), (376/1 Müf.), (378/1-9 G.), (379/1-7 G.), (399/1-9 G.), (403/1-21 G.), (408/I-IX Müs.), (414/I-V Müs.), (415/1-2 Kt.), (418/1-7 Kt.), (420/1-13 G.)
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	18	(72/1-7 G.), (113/1-2 Kt.), (207/1-47 K.), (209/1-7 G.), (242/1-7 G.), (243/1-10 G.), (244/1-12 M.), (245/1-18 M.), (246/1-15 M.),

		(270/1-30 M.), (272/1-48 K.), (281/1-22 M.), (297/1 Müf.), (328/1-9 M.), (345/1-12 G.), (355/1-8 Kt.), (356/1-8 Kt.), (360/1-11 M.), (367/1-7 G.), (406/1-17 G.), (410/1-17 G.)
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	14	(122/1-7 G.), (269/1-18 M.), (271/1-27 M.), (279/1-15 M.), (285/1-15 M.), (314/1-12 G.), (316/1 Müf.), (318/1-8 G.), (321/1-18 M.), (324/1-5 Kt.), (371/1-12 G.), (405/I-XIII Mur.), (411/1-28 M.)
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Fe'ûl	2	(103/1-11 G.)
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün	23	(4/I-XII Müs.), (190/1-40 G.), (240/1-2 N.), (247/1-7 M.), (248/1-7 M.), (249/1-9 M.), (250/1-7 M.), (251/1-9 M.), (253/1-10 M.), (254/1-7 M.), (255/1-9 M.), (256/1-9 M.), (257/1-10 M.), (258/1-10 M.), (259/1-10 M.), (260/1-7 M.), (261/1-10 M.), (262/1-7 M.), (263/1-11 M.), (317/1-5 G.), (320/1-7 G.), (362/1-2 N.), (364/1-2 N.)
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün (Müstef'ilün Fe'ûlün Müstef'ilün Fe'ûlün)	11	(147/1-5 G.), (173/1-7 Kt.), (197/1-9 G.), (296/1-7 G.), (351/1-2 N.), (358/I-VII Tah.), (385/1-7 G.), (401/1-7 G.), (407/I-V Muaş.),
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	9	(139/1-9 G.), (208/1-7 G.), (211/I-VII Müs.), (218/I-V Müs.), (228/1-14 G.), (268/1-7 G.), (282/1-5 M.), (361/I-V Tah.), (363/I-XII Mur.)
Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün Fe'ilâtün	1	(382/1-9 G.)
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün	4	(353/1-7 G.), (394/I-X Müs.), (397/1-12 G.), (404/1-7 G.)
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	9	(31/1-7 G.), (34/1-12 Kt.), (119/1-5 G.), (166/1-7 G.), (202/1-41 K.), (339/1-4 G.), (349/1-12 K.), (380/1-7 K.), (398/1-7 K.)
Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün	3	(335/1-9 M.), (373/1-37 M.), , (417/1-5 M.)
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mef'ûlü Fâ'ilün	1	(390/1-2 N.)
Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	2	(300/1-15 G.), (333/1-26 G.)
Fâ'ilâtün Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'	1	(334/1-7 G.)
Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün	3	(267/1-7 G.), (309/1-83 K.), (389/1-304 M.)
Mef'ûlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	2	(265/1-7 G.), (266/1-7 G.)
Mefâ'îlün Mefâ'îlün	1	(99/1-2 Kt.)
Toplam	**404**	

Aruz kalıplarının nazım şekillerine göre dağılımı ve kullanım sıklığı şu şekildedir:

Tablo 6: *Beyitlerden Oluşan Nazım Şekillerinde Kullanılan Aruz Kalıpları*

Vezinler (Beyitlerden Oluşam Nazım Şekillerine Göre)	Nazım Şekilleri					
	Gazel	Kaside	Kıt'a	Mesnevi	Nazm	Müfred
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	102	2	8	1	1	10
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	58	-	5	-	4	7
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	32	4	3	1	-	10
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	8	-	3	6	-	1
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	3	-	1	7	-	2
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Fe'ûl	1	-	-	-	-	-
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün	3	-	-	16	3	-
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün (Müstef'ilün Fe'ûlün Müstef'ilün Fe'ûlün)	5	-	2	-	1	-
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	4	-	-	1	-	-
Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün Fe'ilâtün	1	-	-			
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün	3	-	-	-	-	-
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	4	4	1	-	-	-
Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün	-	-	-	3	-	-
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mef'ûlü Fâ'ilün	-	-	-	-	1	-
Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	2	-	-	-	-	-
Fâ'ilâtün Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'	1	-	-	-	-	-
Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün	1	1	-	1	-	-
Mef'ûlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	2	-	-	-	-	-
Mefâ'îlün Mefâ'îlün	-	-	1	-	-	-
	230	11	24	36	10	30

Tablo 7: *Bentlerden Oluşan Nazım Şekillerinde Kullanılan Aruz Kalıpları*

Vezinler (Bentlerden Oluşam Nazım Şekillerine Göre)	Nazım Şekilleri						
	Murabba	Muhammes	Tahmis	Müseddes	Tesdis	Muaşşer	Terci-i Bend
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	1	3	6	7	-	-	1
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün	1	1	4	15	1	-	-
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün		3	3	6	1	-	-
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	1	-	-	-	-	-	-
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün	-	-	-	1	-	-	-
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün Müstef'ilün Fe'ûlün Müstef'ilün Fe'ûlün	-	-	2	-	-	1	-
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün	1	-	1	2	-	-	-
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün		-		1	-	-	-
	4	7	16	32	2	1	1

2.1.3.2. Cerrâh Ömer Lutfî'nin Vezin Anlayışı

Şiirlerinde 19 farklı aruz kalıbını kullanan Lutfî'nin en fazla kullandığı aruz kalıbı *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*'dür. Tüm şiirleri içerisinde *Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Mef'ûlü Mefâ'îlün Fe'ûlün, Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mef'ûlü Fâ'ilâtün* vezinlerini ise birer kez kullandığı görülmüştür. Bilinen aruz kalıpları dışında Lutfî, *Fâ'ilâün Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'* kalıbını da bir kez kullanmıştır. Beyitlerden oluşan nazım şekillerinde 19 farklı aruz kalıbı kullanan Lutfî, musammatlarında ise yalnızca 8 kalıbı kullanmıştır. Lutfî, *Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün* kalıbıyla yazdığı şiirlerinde bazen ikinci tef'ilede *Mefâ'îlü*'yü de tercih etmiştir.

Lutfî'nin aruzu şiirine uygularken çok başarılı olduğu söylenemez. Lutfî'nin şiirlerinde özellikle imâlenin kullanımı oldukça fazladır. İstisnasız her şiirinde en az bir beyitte imâle yapılmıştır.

Lutfî'nin şiirlerinde özellikle dikkat çeken hususiyetlerden biri "hüsn" kelimesinin vezin gereği okunuşu üzerinedir. Söz konusu kelimenin vezin gereği "hüsün" şeklinde okunuşu üzerine genel bir kanaat olsa da Lutfî Divanı'nda bu kelimenin "hasen" şeklindeki okunuşunu hem âhenk hem de mânâ itibariyle daha uygun görerek kullanmayı tercih ettik.[128] Hızr, sabr, hayf gibi kelimelerin de vezin

[128] "Hüsn" kelimesinin "hasen" şeklinde okunduğu manzumeler için bk. 13/1 Kt.; 52/5 G.; 60/3 G.

zaruriyetiyle Hızır, sabır, hayıf şeklinde okunduğu yerler bulunmaktadır. Ancak bu kelimelerin halkın söyleyeceği bir şekilde ifade edilmesi devrin bir gereği olarak da bilinçli bir tercih gibi durmaktadır.

Dürr, sırr, hakk gibi şeddeli kelimelerin açık heceye ihtiyaç duyulduğu yerlerde şeddesiz okunduğu yerler bulunmaktadır.

Devâ' kelimesinin yine vezin gereği dev' şeklinde okunuşu görülmüştür.

Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün kalıbında bazen Lutfî, ikinci tef'ilede Mefâ'îlü yerine Fâ'ilâtü'yü tercih eder (382/1 G.).

Aşağıdaki beyitte *Âdem-i sâfî* terkibi, veznin sınırlamalarına takılarak *Âdem Safî* şeklinde okunmaktadır. Ayrıca *sâfî* kelimesinin ilk hecesinde ise kasr yapılmış ve kelime, *safî* şeklinde yazılmıştır:

Gelmeden **Ādem Ṣafī** ervāh-ı pāke ādemim
Setr-i lāhūt u tecelliyyāt-ı Ḥaḳḳa maḥremim (102/1 G.)

Şiirlerde geçen "çihâr" sözcüğü veznin aksamasına sebebiyet verir. Yazılış itibariyle چهار şeklinde olan kelime, ancak "çâr" چار şeklindeki okuyuşla vezne uygunluk gösterir.[129]

Çokluk bildiren "medâris" ve "mekâtip" kelimeleri de bir yerde vezni doldurmak maksadıyla Türkçe "-ler/-lar" çokluk ekiyle tekrar çoğul yapılmıştır:

Kitāb-ı küfr ile ṭolmış **medārisler mekātibler**
Riᶜ āyet eyleyen yoḳ nuṭḳ-ı Ḥaḳ āyāt-ı Ḳurᵓ āna (55/8 G.)

Türkçe bir kelime olan "taş" sözcüğünde 5 yerde med yapıldığı görülmüştür:[130]

Ne ᶜ ālim ᶜ ilm ile ᶜ āmil ne āmir emr-i Ḥaḳ eyler
Ḳamusı ḥīlede māhir çıḳarır **taş** şeyṭāna (55/9 G.)

[129] Örnekler için bk. 18/I-VII Müs., 49/4 G.; 140/III Müs.
[130] Diğer örnekler için bk. 89/I Müs.; 163/II, IV TcB.; 174/I Tah.

2.1.3.3. Cerrâh Ömer Lutfî'nin Aruzla İlgili Tasarrufları

2.1.3.3.1. Zihaf

Asıldan uzaklaştırma, zorla ve sürünerek yürüme anlamlarına gelen zihâf; bir aruz terimi olarak uzun okunması gereken hecenin kısa okunması demektir. Uzun sesli bulunan Arapça ve Farsça kelimelerde yapılır. Bu sebeple Türkçe kelimelerde zihâf yapmak söz konusu değildir. İki türlü zihâf vardır. Asıl zihâf, aslı uzun olan bir heceyi kısa okumaktır. Zihâfın diğer çeşidi ise imâle-i memdûde yapılacak yerde yapmamak, böylece kelimenin ahengini bozarak ölçünün akışını sekteye uğratan zihâftır (İpekten, 2016, s. 157, 159).

Aşağıdaki beyitte hûb kelimesi imâle-i memdûd ile bir buçuk (- .) okunması gerekirken tek hece olarak düşünülmüş ve zihâf yapılmıştır[131]:

Buyurdı ol ḥabīb-i kibriyā şān u feḫāmetle
Sezā-yı cennet olur **ḫūb** yazan dīvāna Bismi'llāh (1/6 G.)

Seni bir ehl-i dil ẓann eylemişdim **vāh** benim ᶜ aḳlım
Meger ḳāl ehlisiñ fürḳat güzeldir senle ṣoḥbetden (6/5 G.)

Selāmet kūşesi yoḳdur çekince tīġ-ı ebrūdan
Viṣāl-i **yār** içün her laḥẓada biñ kerre ḳurbanım (8/3 G.)

İstiḳāmet üzre **hīç** yoḳdur ḳarārı kāfiriñ
Ola lāyıḳdır laᶜ īniñ müddet-i ᶜ ömri ḥabāb (10/2 G.)

Asıl zihâf, genellikle mahlasın geçtiği yerlerde yapılmıştır. Bu da genellikle Lutfî mahlasının ikinci hecesindeki uzun ünlünün kısa bir biçimdeki okuyuşuyla meydana getirilmiştir.[132] Aşağıdaki beyitte fânî kelimesinin ikinci hecesinde zihaf yapılmıştır:

---

[131] İmâle-i memdûdenin yapılmadığı zihâf örnekleri için : (10/5 G.; 11/4, 7, 9 G.; 14/I, III, IV, VI Müs.; 29/1 G.)

[132] Asıl zihâf için diğer örnekler: (8/7 G.; 11/9 G.; 12/7 G.; 16/2 G.; 21/VIII Müs.; 22/9 G.; 23/6 G.; 24/7 G.; 26/5 G.; 27/14, 19 G.; 29/7 G.; 32/4 G.; 34/12 Kt.; 35/5, 7, 8 G.; 36/IV Mur.; 37/7 G.; 41/3 G.; 42/I Muh.; 43/2, 6 G.; 44/5 G.; 45/7 G.; 46/7 G.; 48/1 G.; 51/7 G.; 55/22 G.; 56/1, 7 G.; 58/7 G.; 59/6, 10, 11, 12 G.; 60/6, 7 G.; 61/5 G.; 62/5 G.; 65/11, 13 G.; 66/5 G.; 67/3 G.; 68/5 G.; 70/7 Kt.; 71/3 G.; 72/1 G.; 73/7 G.; 76/XI Tah.; 80/IV, VII Müs.; 81/VII Tes.; 82/IX Müs.; 85/7 G.; 86/V Tah.; 88/IV, VII Müs.; 89/VII Müs.; 91/1, 7 G.; 94/VII Muh.; 95/7 G.; 100/3 G.; 104/V Muh.; 111/7 G.; 112/5 Kt.; 113/1 Kt.; 117/7 G.; 118/1 G.; 122/3, 7 M.; 124/9 G.; 125/4, 7 G.; 126/9 M.; 127/2, 7 G.; 128/V, VI, VII Müs.; 129/7 G.; 130/9 G.; 131/13 G.; 132/VII Müs.; 136/V Müs.; 141/V Müs.; 146/1, 9 Kt.; 147/3, 4 G.; 148/7

Bu bāġ-ı fānī içre var mıdır bir yār-ı ṣādıḳ kim
Benim aḥvālimi ṣorsun firāḳ-ı nār u ḥasretden (6/6 G.)

Aşağıdaki beyitte dîvâne kelimesinin ilk hecesinde ve Lutfî kelimesinin ikinci hecesinde zihaf yapılmıştır:

Sesiñ kes bī-vefāya ġayrı ıṭnāb-ı kelām itme
Ne añlar ol dīvāne Luṭfī şimdi ḥüsn-i ülfetden (6/7 G.)

Aşağıdaki beyitte Lutfî kelimesinin ikinci hecesinde ve târîh kelimesinin ilk hecesinde zihâf yapılmıştır:

Çıḳınca Luṭfī yazdım eşk-i nemle tārīḫ-i tāmı
Mekān ola Ḫˇāce-i Aḥmede ol cennet-i aᶜlā (7/5 G.)

Aşağıdaki beyitte iklîm kelimesinin ikinci hecesinde zihâf yapılmıştır:

Nā-gehān irdi vücūd-ı iḳlīme dāᵓ-i verem
Bulmadı ḥimmet bıraḳdı ᶜāleme dāġ-ı nihān (12/3 G.)

Mahrûm kelimesinin ikinci hecesinde zihaf yapılmış, olmaz kelimesine de ayrıca ulama yapılmıştır:[133]

Dergeh-i luṭfından aṣlā maḥrūm olmaz bī-kesān
Pāk-ṭıynetdir selef emcādı olmışdır delīl (57/6 G.)

2.1.3.3.2. İmâle

Çekme, uzatma, bir tarafa eğme demek olan imâle; aruz terimi olarak aruz ölçüsüne uydurulmak istenen kelime ya da hecenin uzatılmasına denilmektedir. İmâlenin, imâle-i maksûr (kısa uzatma) ve imâle-i memdûd (çok uzatma) olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. İmâle-i maksûr, Türkçe kelimelerde yapılan uzatma olup aruz uygulamasında büyük kusur olarak sayılmıştır. İmâle-i memdûd ise Arapça ve Farsça kelimelerde bir uzun heceyi, ya da sonu iki sessiz harfle veya hemze ile biten bir heceyi bir uzun bir kısa olmak üzere iki hece olarak okumaktır. İmâle-i memdûd,

G.; 149/1, 7 G.; 151/4 Kt.; 152/2, 7 G.; 156/7 G.; 163/VI TcB.; 164/4, 11 G.; 167/8 G.; 169/VII Müs.; 171/2 N.; 174/V Tah.; 175/34, 36, 48, 55, 56, 68, 73, 74, 76, 92, 100, 104, 117 K.; 176/VI Tah.; 179/III Müs.; 180/3, 5, 7 G.; 181/5 G.; 182/1 G.; 183/3 G.; 185/7 G.; 186/II, VII Tah.; 187/7 G.; 188/I, V Müs.;

[133] Bu örneklerin diğerleri için: 62/1 G.; 73/4 G.; 97/4 G.; 106/VII Muh.; 118/3 G.; 138/6 G.;

aruzda kusur sayılmadığı gibi şairlerce ahengi artırmak için özellikle yapılmıştır (İpekten, 2016, s. 146, 151).

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda çok sayıda imâle-i maksûr ve imâle-i memdûd bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı şunlardır:[134]

İmâle-i maksûr:

Yazıl**dı** ṭāḳ-ı ʿarş-ı ḥażret-i Raḥmāna Bismi'llāh
Da**ḫi** ser-nāme-i ümmü'l-kitāb Ḳurʾāna Bismi'llāh (1/1 G.)

Baʿ**zısını** taḫt-ı ʿulyā üzre teclīs itdirür
Başın**a** tāc-ı mücevher devlet**i** iḥsān ider (9/3 G.)

Dönme**di** ḥayfā murādım**ca** bu gerdūn-ı tebāh
Cism-i zārım ḥasretā maḥv eyle**di** ḫāk-i siyāh (159/1 G.)

Simsiyāh olmış ḳar**a** baḫtım anıñ zülf**i** gibi
Ḳalb-i ʿuşşāḳ**ı** deler müjgān-ı şehmār**ı** siyāh (181/2 G.)

Sen bañ**a** yarın gic**e** ol muntaẓır
Sāʿat altı y**edid**e ol sen ḥāżır (246/6 M.)

2.1.3.3.3. Med (İmâle-i memdûd)[135]

Ḳamu aḥbāb u yārān ġarḳ-ı deryā-yı sürūr oldı
Ṣadā-yı dil-firīb ü naġme-i dil**sūz**lar mevcūd (145/2 G.)

Gel ḫazān oldı mürūr itdiñ ḥayıf faṣl-ı bahār
Sünbül ü şebbū perīşān oldı lāle **dāġ**dār (155/1 G.)

---

[134] Şairin neredeyse her mısrada başvurduğu imâle ile ilgili diğer örneklere bu sebeple yer verilmemiştir. İmâle-i memdûd için bk. "Med (İmâle-i memdûd)"

[135] Diğer örnekler için: 16/2 G.; 17/6 G.; 20/II, VI Müs.; 24/1 G.; 25/7 G.; 26/1, 3 G.; 27/10, 12 G.; 28/5 G.; 29/3 G.; 30/4 G.; 33/2 G.; 34/1 Kt.; 35/2, 3 G.; 36/I Mur.; 37/5, 6 G.; 38/3, 4 G.; 41/5 G.; 42/VI, VII Muh.; 43/9 G.; 44/3 G.; 46/1, 4 G.; 48/1 G.; 49/3, 5, 6 G.; 50/3, 4 G.; 51/4 G.; 52/3, 6 G.; 53/1, 5, 7 G.; 56/3, 4 G.; 57/1, 6 G.; 58/4, 6 G.; 59/3, 4, 6 G.; 59/11 G.; 60/2, 3 G.; 62/4, 7 G.; 63/1-5 G.; 65/1, 7, 12 G.; 66/2, 4 G.; 67/3, 5 G.; 68/4 G.; 70/3, 7 Kt.; 72/6 G.; 73/4 G.; 74/4 G.; 76/VII, IX Tah.; 78/2, 5 G.; 80/I, II, III, V Müs.; 81/III Tes.; 82/III, IV, VII Müs.; 84/4 G.; 85/5 G.; 86/III, IV Tah.; 88/I Müs.; 94/I Muh.; 96/II, III, V Tah.; 98/3, 8, 14 G.; 100/1, 6 G.; 102/3, 7 G.; 104/I, IV Muh.; 106/II, V, VI Muh.; 107/3, 5 G.; 110/4, 6, 9 G.; 111/7 G.; 114/7, 10, 16 G.; 115/3 G.; 116/2 G.; 117/4, 7 G.; 119/1 G.; 120/I, II Müs.; 123/4 G.; 125/2 G.; 126/3, 7, 14, 15, 18, 21, 22, 23, 35, 44 M.; 128/I, VII Müs.; 130/3, 6 G.; 131/7, 8, 9, 11 G.; 134/I, III Tah.; 135/1, 2, 3 G.; 138/1 G.; 140/II, V, VI Müs.; 141/I, II, III Müs.; 144/2, 3 G.; 145/2 G.; 146/2, 4 Kt.; 147/1 G.; 148/5 G.; 148/7 G.; 151/1, 2, 6, 7 Kt.; 152/1 G.; 153/I, V Müs.; 155/5 G.; 158/2 G.; 160/4, 6 G.; 162/1 G.; 163/I, II, VI TcB.; 165/5, 8, 12, 21 G.; 166/3 G.; 167/2, 6, 7 G.;169/V Müs.; 170/3, 9, 11, 12 G.; 171/2 N.; 172/4, 9 G.; 174/III Tah.; 175/6, 10, 11, 19, 42, 43, 49, 51, 60, 69, 70, 76, 86, 92, 96, 100, 108, 115, 118, 119, 127 K.; 176/V, VII, VIII Tah.; 177/3 G.; 179/V Müs.; 180/5 G.; 184/3 G.; 187/1, 7 G.; 188/II, V Müs.

Tengdir arż ü semā vüsᶜ atlidir fülk-i necāt
Baḥrden ḳılmam ḥaẕer Nūḥ-ı mükerrem var iken (172/4 G.)

Sünbül ü şebbūyları pā-**māl** ḳıldı firḳatiñ
Āh ile yandı kül oldı gül benefşe yāsemin (177/3 G.)

Ḳanda ḳılsam naẕar ol **māh** gelür ḫāṭırıma
Cālis-i taḫt-ı dile **şāh** gelür ḫāṭırıma (230/1 G.)

Sonu nûn ile biten kelimelerde yapılması câiz olmayan med, Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda sıklıkla yapılmıştır.

Aşağıdaki beyitte *hûr* kelimesinden sonra atıf vavı bulunsa da hûr kelimesinde med yapılarak vezin aksaklığı giderilmeye çalışılmıştır:

Ṣūfīler düşmiş beḳāda **ḥūr** u ġılmān ḳaydına
ᶜ Āşıḳānıñ ḥūrī vü ġılmānı sensiñ sevdigim (27/14 G.)

Aşağıdaki beyitte *rûzgâr* kelimesinin ilk hecesinde med yapılmıştır:

Bāġ-ı dilde ol perīniñ ṭurfe-i elmāḥıdır
Rūzgār içre tedevvür eyleyen elvāḥıdır (41/1 G.)

Aşağıdaki beyitte *hûlyâ* kelimesinin ilk hecesinde med yapılmıştır:

Ḫūlyā-yı ḳāmetiñ naḳş oldı levḥ-i ḫāṭıra
Sīnemi ᶜ aks-i ruḫuñ ṣaḥn-ı gülistān eyledi (52/4 G.)

Türkçe kelime olan *taş* sözcüğünde med yapılmıştır:[136]

Ne ᶜ ālim ᶜ ilm ile ᶜ āmil ne āmir emr-i Ḥaḳ eyler
Ḳamusı ḥīlede māhir çıḳarır **ṭaş** şeyṭāna (55/9 G.)

Aşağıdaki beyitte üç yerde med yapılmıştır:

Bārgāh-ı **yār**da dü çeşmim oldı **eşk-**bār
Bārī sen de eyle gel ᶜ abd-i kemīne iᶜ tibār (67/1 G.)

Aşağıdaki beyitte *âh* kelimesinde ve *İbrâhîm* kelimesinin ikinci hecesinde (-râ) med yapılmak suretiyle vezin sağlanmaya çalışılmıştır:

Āh kim İb**rā**hīm Ḫān zādelikle müştehir
Ṣadr-ı aᶜ ẓam ẕāt-ı efḫam bir vezīr-i ᶜ ālī-şān (146/1 Kt.)

[136] Diğer örnekler için bk. 89/I Müs.; 163/II, IV TcB.; 174/I Tah.;

Pâk kelimesi, açık heceye ihtiyaç duyulan yerde medli, kapalı heceye ihtiyaç duyulan yerde ise izafet kesresi ile okunarak kalıba uygulanmaya çalışılmıştır.

Aşağıdaki beyitte *Barekallâh* ve *Levhaşallâh* kelimelerinde med yapılmak suretiyle fa'ilâtün olan aruz kalıbı, ikinci tef'ilede fe'ilâtün'e dönmüştür.[137]

Bāreka'llāh zehī ᶜ ilm ü maᶜ ārifde edīb
Levḥaşa'llāh zehī gülzār-ı ṭıbba ᶜ andelīb (167/1 G.)

2.1.3.3.4. Vasl (Ulama) [138]

Birleştirme, ulaştırma demek olup aruz terimi olarak sessiz harfle biten bir sözden sonra sesli harfle başlayan bir söz gelirse, sondaki sessiz, ikinci kelimenin seslisine bağlanarak birlikte okunur (İpekten, 2016, s. 142). Lutfî Divanı'nda hemen hemen bütün manzumelerde ulama yapılmıştır:

Ṣıġın dergāh-ı Ḥaḳḳa dāʾimā ᶜ arż-ı niyāz eyle
Esīr olma ḳu**l_o**lma ḳıl ḥazer zülf-i sitem-kāre (56/2 G.)

Nuṭḳıdır iksīr-i aᶜ ẓam ᶜ āleme
Güh**e**r**_o**l dirse olur seng-i ḫazef (72/5 G.)

Biñ ḳadar ben söyledim ki sāki**n_o**l kār-ḫānede
ᶜ Aşḳ ile ser-mest olanlarla maᶜ āṣī-ḫānede (85/1 G.)

Ḥumret-i ruḫsārını her kim görürse dilberā
Başla**r_a**rtıḳ nāle vü feryāda ister istemez (127/5 G.)

---

[137] Diğer örnek için bk. 170/1 G.

[138] Ulama ile ilgili diğer örnekler için (12/6 G.; 14/II, V Müs.; 15/IV, VI, VII Müs.; 18/VII Müs.; 19/1, 9 G.; 20/I, III Müs.; 21/I, VII, VIII Müs.; 22/7 G.; 23/3 G.; 25/7 G.; 27/1, 5 G.; 29/2, 6 G.; 33/1, 2, 3, 7 G.; 34/6, 9 Kt.; 35/6 G.; 36/I, II Mur.; 37/2, 3, 4, 7 G.; 39/4 G.; 41/6 G.; 42/I, III, V, VI Muh.; 44/1 G.; 45/1 G.; 47/6 G.; 49/1 G.; 50/4 G.; 52/3 G.; 55/7, 14, 22 G.; 57/6, 7 G.; 60/1, 5 G.; 61/2, 3 G.; 62/2, 3, 6 G.; 65/2, 3, 5, 7 G.; 67/1 G.; 68/3 G.; 70/5, 6 Kt.; 71/7 G.; 72/2 G.; 73/5, 7 G.; 74/5 G.; 75/2, 5 G.; 76/4 Tah.; 78/6 G.; 79/1, 2, 5, 7 G.; 80/I, III, IV, VI, VII Müs.; 81/I Tes.; 82/I, IX Müs.; 83/9, 16 G.; 86/I, II, V Tah.; 89/II, III, IV, V, VI, VII Müs.; 90/1, 2, 7 G.; 94/V Muh.; 95/5 G.; 96/II Tah.; 97/2, 3, 7 G.; 99/2 Kt.; 100/3, 7 G.; 101/6, 7 G.; 102/6 G.; 104/I, III, IV, V Muh.; 106/I, II, VII Muh.; 109/3 G.; 110/1, 8 G.; 115/6 G.; 116/6 G.; 117/4 G.; 119/4 G.; 120/V Müs.; 121/1, 3, 4 G.; 122/1 M.; 124/1, 2, 4, 5, 6, 8 G.; 125/5, 6 G.; 126/1, 2, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 20, 27, 29, 30, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 45 M.; 127/ 6 G.; 128/I Müs.; 129/5 G.; 130/1 G.; 132/IV, VII Müs.; 133/5 G.; 134/II Tah.; 136/II, IV Müs.; 139/7, 9 M.G.; 140/II, VII Müs.; 141/III Müs.; 144/5 G.; 145/7 G.; 147/2 G.; 149/3, 5 G.; 152/3, 4, 6 G.; 153/II, V Müs.; 158/3, 4, 5 G.; 159/3 G.; 161/2, 3 G.; 163/VI, VII TcB.; 164/8 G.; 165/1, 17, 18, 19 G.; 167/3 G.; 169/II, IV, V, VII Müs.; 170/10 G.; 174/I Tah.; 175/ 7, 10, 15, 20, 21, 24, 25, 28, 29, 30, 35, 39, 40, 48, 51, 52, 53, 54, 57, 59, 61, 65, 74, 77, 79, 80, 81, 83, 89, 90, 91, 94, 102, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 115, 118, 120, 123, 124, 126, 128, 129 K.; 176/IV, VIII Tah.; 177/1, 3 G.; 179/II, V Müs.; 180/2, 3, 4, 5, 6 G.; 182/5 G.; 183/3 G.; 185/4 G.; 186/I, IV, VI, VII Tah.; 187/2 G.; 188/II, III Müs.)

İşte vaḳt-i seḥer_oldı olıyor fikri ile
İştiġāl eyler_iken ġaflet_olındı ıṭrāḥ (175/4 K.)

2.1.3.3.4.1. Vasl-ı H

Bir ulama (vasl) çeşidi olan vasl-ı h; ünsüz ile biten bir kelimeyi he, hâ ve hı ile başlayan kelimelerle karşılaştırıldığında söz konusu harflerin okuyuşta yutulduğu bir anlamda da yok sayıldığı bir ulama çeşididir. Aruz vezninin şiire tatbikinde de Rumeli ağzının bir özelliği olarak değerlendirilmiştir (Avcı, 2018, s. 215, 216). Vasl-ı h olarak bilinen söz konusu bu tasarruf, örneğine çok rastlanılmayan bir kullanım alanına sahiptir. Lutfî Divanı'nda toplam 26 yerde vasl-ı h yapılmıştır. Bir gazelde ise baştan sona bu uygulamaya yer verilmiştir.[139] Vasl-ı h yapılan kelimelerde ilk kelimelerin son ünsüzü m (م), n (ن), ñ (ك), r (ر), ş (ش), y (ى) ve l (ل) ünsüzleridir. Bu ünsüzlerle biten kelimeler Lutfî Divanı'nda he (ه) ve hâ (ح) harflerine rastlatılır. Bu yöntemle mısradaki açık hece ihtiyacı giderilmiş olur. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'ndaki vasl-ı h örneklerinin bir kısmı şunlardır:[140]

Sonu râ (ر) harfi ile biten kelimenin he (ه) harfi ile başlayan kelimeye vaslı (vasl-ı he):

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Egerçi ḳahvesi rūy-ı siyāhdır vech-i ẓāhirde
Velākin vech-i bāṭında ṣafā-yāb eyler_her cānı (11/3 G.)

Sonu nûn (ن) harfi ile biten kelimenin he (ه) harfi ile başlayan kelimeye vaslı (vasl-ı he):

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ṭāliᶜ-i dūnumdan_hīç açılmadı baḫt-ı siyāh
Şuᶜle-pāş-ı kevkeb-i ferḫunde-fālımsıñ güzel (71/5 G.)

---

[139] Cerrâh Ömer Lutfî'nin aruz veznini şiire tatbik etmede kullandığı bu uygulama, müstakil bir çalışmamızda ayrıca ele alınmıştır. Söz konusu çalışmamızda ünsüzün ünsüze ulanması olarak adlandırdığımız aruz ile ilgili bu uygulama, iki ünsüz arasında gerçekleşen bir ses olayını meydana getirmektedir. Konuya dair örnekler detayları ile birlikte söz konusu çalışmamızda yer aldığı için bu kısımda vasl-ı he uygulamasının sadece örneklerine yer vermeyi uygun buluyoruz. Detaylı bilgi için bk. Cergibozan, 2021, s. 57-74.

[140] Vasl-ı h için diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu manzumelerdir: 74/6 G, 175/66, 86 K., 197/7 G., 224/1-7 G., 228/6 M. G., 278/I Müs., 326/4 G., 373/5 M., 408/IV Müs.

Sonu mim (م) harfi ile biten kelimenin he (ه) harfi ile başlayan kelimeye vaslı (vasl-ı he):

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Destini būs iderek redd-i selām itdi**m_h**emān
Didim ey pīr cigergāhıma geçdi enṣāḥ (175/10 K.)

Sonu mim (م) harfi ile biten kelimenin hâ (ح) harfi ile başlayan kelimeye vaslı (vasl-ı hâ):

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Didi**m_ḥ**addim degül ol pādişāhı medh itmek
Bu ḫuṣūṣda beni maᶜ ẕūr ṭut ey ḳaddi nihāl (275/49 K.)

Sonu yâ (ى) harfi ile biten kelimenin he (ه) harfi ile başlayan kelimeye vaslı (vasl-ı he):

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bir resūl bāġlamadı ümmetini hendeseye
Acırım ben saña bi'llāh e**y_h**em-nām-ı Ḫalīl (307/6 G.)

Sonu lâm (ل) harfi ile biten kelimenin he (ه) harfi ile başlayan kelimeye vaslı (vasl-ı he):

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

İttibāᶜ itmesi cāᵒ iz degü**l_h**īç felsefeye
İḳtidā eyleyen ey **Luṭfī** olur ḫˇār u ḫacīl (307/9 G.)

Aşağıdaki beytin birinci mısraında iki tef'ilede vasl-ı h yapılmıştır. Mısraın ikinci tef'ilesinde sonu lâm (ل) harfi ile biten kelime he (ه) harfine (vasl-ı he), dördüncü tef'ilede ise sonu ñ (ك) harfi ile biten kelime hâ (ح) harfi ile başlayan kelimeye vasl edilmiştir (vasl-ı hâ):

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

Her ẕerrede bi**l_Ḥ**aḳḳı vāṣıl olası**ñ_Ḥ**aḳḳa
Zencīr-i ᶜ aşḳa bend ol olsañ da hümā-sāye (401/6 G.)

Sonu şın (ش) harfi ile biten kelimenin he (ه) harfi ile başlayan kelimeye vaslı (vasl-ı he):

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Ḫod-pesend ehl-i riyā ḳaplamış_her bir ṭarafı
Ṭuzı yoḳ sādesi yoḳ ḳumlı kepek aşı gibi (403/5 G.)

2.1.3.3.5. Kasr, Tahfif

Vezin gereği şeddeli okunması gereken, sonu çift ünsüzle biten bir heceyi şeddesiz ya da iki ünsüz harfle başlayan bir heceyi bir ünsüz bir ünlü ile başlayacak şekilde okumaktır (Kaya, 2020, s. 46).

Cihānda yār-ı ṣādıḳ yoḳ bulan varsa ḫaṭā söyler
Ṣadeflerde nihān oldı **dür**-i dürdāneler şimdi (30/6 G.)

ᶜ Āşıḳın ṣanma ḫalāṣ ola kederden başı
Sem-i ḳātil gibidir içdigi āb u aşı (81/VII Tes.)

Nā-**ḫaḳa** ḫaḳ ḫaḳḳa nā-ḫaḳ dimede cehl-i ᶜ anīd
Ṭoġrılıḳ yoḳ Luṭfiyā işte budur nuṭḳ-ı ṣarīḥ (115/7 G.)

Bu muᶜ ammādır **dür**-i deryā-yı ḥikmet Luṭfiyā
Maḥv ider itse tecellī şuᶜ le-i māh-ı nevi (162/6 G.)

Fetḥ olur dest-i saᶜ īdiñde kilīd-i müşkil
Himmetiñdir **dür**-i esrār-ı ḫafīye miftāḥ (175/116 K.)

2.1.3.3.6. Teşdîd

Kasrın tersi olup şeddesiz olan bir harf, hece ya da kelimeyi vezin gereği şeddeli okumaktır (Kaya, 2020, s. 47). Lutfî Divanı'nda *ümîd, seyâhat, eşek, çile, zâviye* ve *eziyet* kelimelerinde teşdîd yapılmıştır:

Naḫl-i **ümmīd**im ṭolaşdı mār-ı zülfüñ tārına
Ben miyim vardır hezārān beste-i ġam-geştesi (53/2 G.)

Görünmez dīde-i ġam-d[ī]deme ālāyīş-i dünyā
ᶜ Adem iḳlīmine **seyyāḥat** itmek maḳṣad-ı aḳṣā (106/VII Muh.)

Ayaġı biñdir anıñ ḳarnına **eşşek** girmiş
Ne ᶜ aceb ādem imiş başı ṭoñuḳ ḳan içre (125/5 G.)

Çekilmez **çille**ler çekdim yolında
Büküp ḳaddimi ol ebrū kemāne (190/27 G.)

Didi vallāh ᶜ ıyān itmez iseñ aḥvāliñ
Bir daḫi ülfeti kes eyleme **ümmīd**-i viṣāl (275/11 K.)

Zülfünüñ her teli bir cāhilde
Çekilür **çille** degül sāḥilde (321/10 M.)

Bu Şāẕelī **Zāviyyesin** ābād u vālā eyledi
Ḳuṭb-ı zamān ᶜ Abdü'l-ḥamīd yapdı mücessem ḫānḳāh (349/12 K.)

Erbāb-ı kemāle eyle ḥürmet
Bir mūra da eyleme **eẕiyyet** (389/50 M.)

Beni İstanbula celb eyle efendim kerem it
Kesme **ümmīd**imi senden ḳalemiñ başı gibi (403/19 G.)

2.1.3.3.7. Tahrîk

Kımıldatmak, oynatmak demek olan tahrîk, aruz terimi olarak esas harekesi sakin olan bir harfi, harekelendirme yoluyla hece eksikliğini gidermek veya kapalı heceyi açık heceye dönüştürerek ihtiyaç duyulan sayı veya nitelikte hece oluşturmak demektir (Düzenli; Bulak, 2018, s. 157).

Aşağıdaki beyitte *bezm* kelimesi tahrîk yoluyla *bezim* şeklinde kullanılmıştır:

Bezimde şūḫ-ı şen ṭūṭī-süḫan ġonçe dehen gül-ten
Boyı serv-i semen būyı hemān bir mihribān ister (109/4 G.)

Aşağıdaki beyitte *'ilm* kelimesi tahrîk yoluyla ve konuşma dilinde olduğu gibi *'ilim* şeklinde kullanılmıştır:

ᶜ **İlimdir** eyleyen esrār-ı Ḥaḳḳa ᶜ ālimi āgāh
Hidāyet şemᶜ ini taḥḳīḳ ᶜ ilimdir eyleyen īḳād (114/2 G.)

Yalnız kelimesi, Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nın pek çok yerinde *yalanız/yalınız* şekliyle kullanılmıştır:

Başı üzre şu ṭurur cārī degül bir yana
Yalıñız bir yolı var ṭoġrı gider ᶜ ummāna (126/9 M.)

Aşağıdaki örnekte *şi'r* ve *vakt* kelimeleri *şi'ir* ve *vakit* olarak kullanılmıştır:

O meydān şāᶜ iridir ben ḳalemde şāᶜ irim cānā
Benimle itmedi ᶜ ilm-i **şiᶜ irde** bir **vaḳit** daᶜ vā (128/VI Müs.)

Hüsn kelimesi yine divanın bazı yerlerinde vezin sebebiyle *hasen* yahut *hüsün* olarak kullanılmıştır:[141]

Ṣayd ider āhū nigāhıñ cānımı vech-i **ḥasen**
Ẕü'l-fiḳār-ı ġamzelerden murġ-ı cān olmaz emīn (143/1 Müf.)

Şükr kelimesi de hem konuşma dilinin özelliği olarak hem de vezin zaruretiyle bazı yerlerde *şükür* olarak kullanılmıştır:[142]

Şükür Mevlāya kim iḥsān u luṭfuñ eyledi memdūd
Bu devlet-ḫāne[ye] ḳıldı neşāṭ u şevḳı nā-maḥdūd (145/1 G.)

Sabr kelimesi de daha çok konuşma dilinin bir özelliği olarak *sabır* şeklinde kullanılmıştır:[143]

Nev-civān idim henūz girmişdim on beş yaşına
Vālideynime **ṣabırlar** eyle iḥsān yā İlāh (159/3 G.)

Hızr kelimesi konuşma dilinin bir özelliği olarak ve veznin gerektirdiği durumlarda *Hızır* şeklinde kullanılmıştır:[144]

Sāḳī ṣunmaḳda idi cām-ı ṣafā encāmı
Ṣandı dil böyle ḳalur rūz-ı **Ḫıżır** hengāmı (176/III Tah.)

Şimr kelimesi de tahrîk yoluyla *Şimir* şeklinde kullanılmıştır:

Kesdiler māʾ-i Fırātı virmeyüp ḳaṭre miyāh
Ḳıydı aḥfād-ı Resūle **Şimir**-i rūy-ı siyāh (186/III Tah.)

Kutb kelimesi *kutub* şeklinde vezne uygulanarak tahrîk yapılmıştır:

Ḳuṭubdur şübhesiz ol pīr-i server
Cemāliyle olur ᶜ ālem münevver (255/4 M.)

Medh kelimesi *medih* şeklinde kullanılmıştır:

ᶜ Aceb midir **mediḥ** ḳılsam bu bāġı
Bıraḳdı sīnemizde sīḫ-i dāġı (257/1 M.)

---

[141] Diğer bir örnek için bk. 286/5 G.
[142] Diğer örnekler için bk. 258/7 M.; 279/1 M.; 361/I Tah.
[143] Diğer örnekler için bk. 177/4 G.; 190/11 G.
[144] Diğer örnekler için bk. 287/3 G.; 363/VIII Mur.

Fikr kelimesi de konuşma dilinin bir özelliği ve vezin gereği olarak *fikir* şeklinde kullanılmıştır:[145]

Bizi bir ḳaṭreden itdi mevcūd
Ḥikmet ü ᶜaḳl u **fikir**le mesᶜūd (279/2 M.)

Şehr kelimesi de konuşma dilinin bir özelliği ve vezin gereği olarak *şehir* şeklinde kullanılmıştır:

Ne ḫāne ne ḫān ü ne cevāmiᶜ
Meydān-ı **şehir**de oldı māli (309/37 K.)

Sıdk kelimesi vezin gereği tahrîk yoluyla *sıdık* şeklinde kullanılmıştır:

Ḥāmī-i ehl-i **ṣıdıḳ** Ḫān Ḥamīd-i ṣānī
Ṣānīdir ẕātına her bende[-i] fermān Rıżā (310/14 K.)

Yüsr kelimesi konuşma dilinin bir özelliği ve vezin gereği olarak *yüsür* şeklinde kullanılmıştır:

Her ᶜüsre bir **yüsür**le mekānāt ider Ḫudā
Her ᶜillete bir ṣıḥḥati **Luṭfî** ider ᶜaṭā (394/IX Müs.)

Zehr kelimesi konuşma dilinin bir özelliği ve vezin gereği olarak *zehir* şeklinde kullanılmıştır:

Celīsi mār-ı semdār u enīsi ᶜaḳreb-i ġaddār
Zehirler kāʾinātı bī-mürüvvet ḫānedānsızlar (409/5 G.)

Rusya kelimesi konuşma dilinin bir özelliği ve vezin gereği olarak *Rûsiyya* şeklinde kullanılmıştır:[146]

Eñ ḥarīṣi devlet-i **Rūsiyya** oldı āṣikār
Baḥr u beri ḳapladı dūzaḫ-nümā ġavġā-yı ṣarḳ (391/2 G.)

[145] Diğer bir örnek için bk. 389/139 M.
[146] Diğer örnekler için bk. 391/23 G.; 393/1-2 N.

Hayf kelimesi divanın tamamında *hayıf* şeklinde kullanılmıştır. Konuşma dilinin bir özelliği olarak bu şekilde kullanılan kelime, açık hece ihtiyacını giderdiği gibi hece ile yazılan manzumelerde ise eksik hece sayısını tamamlar:[147]

Bir leb-i şīrīn içün olduñ **ḥayıf** Ferhād-ı ᶜaşḳ
Kūh-ı ᶜaşḳıñ menbaᶜ u seylānı sensiñ sevdigim (27/8 G.)

Ṣad **ḥayıf** sīnemi ġamzeler kesdi
Kesdikçe yār güler aġyār sevdigim
Zülf-i şeb-renginden ṣabā mı esdi
Ḳıldı bizi terk-i diyār sevdigim (264/1 Koş.)

2.1.3.3.8 Tebdîl

Değiştirmek, başka bir şekil ve surete koymak demek olan tebdîl, aruz terimi olarak veznin mısraya sorunsuz bir şekilde uygulanabilmesi için ihtiyaç duyulan yerlerde bir kelimedeki iki ünlünün, iki ünsüzün veya bir ünlü ile bir ünsüzün yerinin değiştirilmesi veya kelimedeki bir harfin muadili ile değiştirilmesi yoluyla istenilen nitelikte hece elde etmek demektir (Düzenli; Bulak, 2018, s. 165).

Şâh, râh, dergâh, devâ, siyâh ve *mâh* kelimeleri tebdîl yoluyla şeh, reh, dergeh, deva, siyeh ve meh şekillerinde kullanılarak açık heceye duyulan ihtiyaç giderilmiştir.

Aşağıdaki beyitte *şâhinşâh* kelimesinin son hecesindeki *şâh,* şeh şekline tebdîl edilmek suretiyle açık hece elde edilmiştir:

Pādişāh-ı ṣaf-şiken şāhen**şeh**-i şöhret-şiᶜ ār
Bā-şeref kişver-güşā şāhım ᶜalī-şeh āşikār (130/1 G.)

Şâh kelimesi yine *şeh*[148] şekline tebdîl edilerek terkibe girmiş ve böylece tef'ile başında ihtiyaç duyulan açık hece elde edilmiştir:[149]

Ger ᶜināyet eyleyüp ḥālim süᵓāl
Eyler iseñ ey **şeh**-i Ḥātem-nevāl (281/7 M.)

---

[147] Diğer örnekler için bk. 24/5 G.; 30/3 G.; 43/1 G.; 47/6 G.; 55/10 G.; 80/5 Müs.; 84/3 G.; 136/I Müs.; 138/5 G.; 155/1 G.; 158/6 G.; 200/2 G.; 208/6 G.; 263/8 M.; 264/6 Koş.; 303/IV Tah.; 327/8 G.; 372/IV Müs.; 395/9 G.

[148] Şeh kelimesi ile ilgili diğer örnekler için bk. 367/7 G.; 189/II Tah.

[149] Şâh kelimesi, Lutfî Divanı'nda her zaman açık hece elde etmek maksadıyla kullanılmamıştır. Örneğin aşağıdaki beyitte açık hece ihtiyacı bulunmadığı hâlde kelime şeh olarak yazılmıştır:
Sūziş-i ᶜaşḳa taḥammül ey **şeh** düşvār imiş
Şīr-i nerle keşmekeş müşkil gönülde yoḳ medār (130/8 G.)

Râh kelimesi, tef'ile başında *reh* şekline tebdîl edilerek terkibe girmiş ve açık hece elde edilmiştir:[150]

Duᶜ ā eylerdi hep pīr ü civānı
Reh-i Mevlāya virdik cism ü cānı (261/8 M.)

Dergâh kelimesinin ikinci hecesi de tebdîl edilmek suretiyle *dergeh* şekline getirilmiş ve kelime terkibe girerek açık heceye duyulan ihtiyaç giderilmiştir:[151]

Kiminiñ köhne ᶜabā ḫırḳa-i ṣad-pāresi yoḳ
Kimi kemḫā giyerek **dergeh**-i şāha ṣarılur (45/4 G.)

Devâ kelimesinin son hecesindeki elif harfi tebdîl edilmek suretiyle *deva* şeklinde kullanılmış ve böylece açık hece ihtiyacı giderilmiştir:

Açıla cism-i ḫabīṯinde hezār dāʾ-i mehīb
İşleye tā cigere bulmayasıñ **deva** muṣīb (186/V Tah.)

Siyâh kelimesinin ikinci hecesindeki elif harfi yine tebdîl edilmek suretiyle *siyeh* şeklinde kullanılarak açık hece ihtiyacı giderilmiştir:[152]

Cünd-i ġam mülk-i dili eyledi vīrān u ḫarāb
Serimiz bend olalı zülf-i **siyeh**-tāre ṣabā (32/2 G.)

Mâh kelimesi vezin zaruretinin dışında çoğu zaman *meh* şeklinde yazılsa da açık hecenin gerektiği yerlerde açık hece ihtiyacını da gidermektedir:[153]

Ṭāliᶜ ü baḫtıñ güşāde eylesün dāʾim Ḫudā
Ferr ü şevketle **meh**-i şīrīn-zebānım sevdigim (196/4 G.)

2.1.3.3.9. Tenkîs

Noksanlaştırmak, azaltmak, eksiltmek demek olan tenkîs, aruz terimi olarak mısraın vezne uygun hâle getirilebilmesi için ihtiyaç duyulan yerde kelimelerden harf eksiltmek anlamına gelir (Düzenli, Bulak, 2018, s. 163).

---

[150] Reh kelimesi ile ilgili diğer örnekler için bk. 18/VII Müs.; 35/4 G.; 46/5 G.; 202/11 K.
[151] Dergeh kelimesi ise ilgili diğer örnekler için bk. 3/V Tah.; 57/6 G.; 59/11 G.; 120/II Müs.; 136/III Müs.; 170/IV G.; 207/20 K.; 280/6 G.; 281/3 M.; 300/4 G.; 308/1 G.; 349/11 K.; 387/3 Kt.; 402/3 Kt.
[152] Siyeh kelimesi ile ilgili diğer örnekler için bk. 2/VII Tah.; 3/II Tah.; 176/VIII Tah.; 228/4, 8 M.G.; 318/6 G.; 376/Müf.
[153] Diğer örnekler için bk. 176/IV Tah.; 186/IV Tah.; 252/2 Kt.; 274/19, 27 G.; 275/31, 57 K.; 304/2 G.; 343/II Muh.

Aşağıdaki beyitlerin ilk mısralarında *ejderhâ* kelimesi tenkîs yoluyla ve vezinde açık hece elde etmek maksadıyla *ejdehâ* olarak kullanılmıştır:

Ejdehānıñ pāyına ol çār-mār
Secde eyler rūz u şeb bī-iḫtiyār (360/3 M.)

Ejdehā eyler der-āġūş anları
Rāhına ḳurbān iderler cānları (360/8 M.)

Salıvermek fiili yine tenkîs yoluyla ve ihtiyaç duyulan sayıda hece elde etmek maksadıyla ikinci hecedeki –ı ünlüsü düşürülerek *salvir-* şeklinde kullanılmıştır:

Didim söyle n'içün **şalvirmiyorsuñ** zülfini yāriñ
Didi ᶜ aḳlım gider şarmaş ṭolaş olduḳça gerdāna (210/2 N.)

İskender kelimesinin ilk hecesinde elif harfi tenkîs yoluyla düşürülmüş, sakin olan sin harfi de tahrîk ile si- şekline getirilerek ihtiyaç duyulan açık hece elde edilmiştir:

Ṣaldı n'ideyim dil ile gird-āb-ı firāḳa
Aġyāra meserret
Ḳurtarmaġa çāre bulamaz ḥākim-i ezmān
Sulṭān **Sikender** (228/7 M. G.)

Hipokrat/Hibokrat kelimesi de istenilen sayıda hece elde etmek maksadıyla kelimenin ilk hecesi tenkîs ile düşürülmek suretiyle *Bokrat* olarak kullanılmıştır:[154]

Naḳş-ı ḫaṭṭıdır maᶜ ānī menbaᶜ ı bī-şübhe kim
Nezd-i ᶜ ālīsinde **Boḳrāṭ** u Felāṭūn oldı lāl (74/2 G.)

Nev-şüküfte kelimesi istenilen sayıda hece elde etmek maksadıyla *neşküfte* şeklinde kullanılmıştır:[155]

Açılsun ġonçe-i neşküfteler faṣl-ı bahār olsun
Çemenzāre dökülsün lāle sünbül şermsār olsun (88/I Müs.)

Aşağıdaki beyitte *sâfî* kelimesinin ilk hecesinde bulunan elif harfi düşürülmüş, vezin gereği *safî* şeklinde yazılmıştır:

[154] Diğer bir örnek için bk. 167/2 G.
[155] Diğer örnekler için bk. 179/I Müs.; 186/V Tah.

Gelmeden Ādem **Ṣafî** ervāh-ı pāke ādemim
Setr-i lāhūt u tecelliyyāt-ı Ḥaḳḳa maḥremim (102/1 G.)

2.1.3.3.10. Teskîn

Sakin kılmak, yatıştırmak, durdurmak demek olan teskîn, aruz terimi olarak vezin gereği mısradaki hece fazlalığını gidermek veya açık heceyi kapalı heceye dönüştürmek için esasen harekeli olan bir harfi, sakin; yani cezm ile okumak anlamındadır (Düzenli; Bulak, 2018, s. 159).

Aşağıdaki beyitte *münevver* kelimesinde şedde belirtilmiş olsa da bu yazım vezne uymamaktadır. Söz konusu kelime, *münever* olarak okunduğunda ikinci tef'ilede ihtiyaç duyulan açık hece elde edilmektedir:

Eyle İlāhī raḥmet ṭurduḳça ᶜarş u ferşiñ
Nūruñla **münevver** ḳıl bī-çāreniñ mezārıñ (147/4 G.)

Ünlü ile biten bir kelime ünlü ile başlayan başka bir kelimeye rastladığında bazen ünlülerden birinin düşürülmesi veya ünlülerin kaynaşarak tek bir ünlüye dönüşmesi Türkçenin ses özelliği olarak hece eksiltme ile sonuçlanır. Aruzu mısraya uygulamak için de ihtiyaç duyulan sayı ve nitelikte hece elde etmede kullanılır. Lutfî pek çok yerde bu yöntemi kullanmıştır:[156]

Dil-i bī-çāreniñ ḥālin **n'içün** ṣormaz o ḡūb-sīret
Yıḳıldı mülk-i dil yandı kül oldı ḳalb-i vīrānım (8/4 G.)

Baḥr-i fürḳatde **n'ola** keştī-i dil olsa ġarīḳ
Ḳalmadı yelken kürek ṣad-çākdır küpeştesi (53/5 G.)

Ḳalmadı gönlümde rāḥat aġlarım şām u seḥer
N'eyleyem bir pūla ṣaldıñ ᶜāḳıbet yārim beni (100/4 G.)

N'ideyim ḳalmadı ālām ile hīç tedbīrim
Ber-hevā oldı neye eyledim ise ilṭāḥ (175/21 K.)

[156] Diğer örnekler için bk. 4/VIII Müs.; 62/7 G.; 79/6 G.; 86/IV Tah.; 91/4 G.; 101/7 G.; 111/6 G.; 117/7 G.; 128/III Müs.; 153/V Müs.; 154/Müf.; 156/5 G.; 164/17 G.; 169/I, III, VI Müs.; 180/4 G.; 183/1 G.; 201/VI Müs.; 202/1, 5 K.; 206/5 G.; 208/5 G.; 209/2 G.; 210/2 N.; 214/4 G.; 215/1 G.; 217/4 G.; 218/3, 5 Mst. Müs.; 220/3 G.; 222/6 G.; 228/2, 7 Mst. G.; 238/1-7 G.; 242/2 Kt.; 244/11 M.; 245/7 M.; 246/1 M.; 269/1 M.; 271/5 M.; 272/34 K.; 281/1 M.; 309/66 K.; 318/6 G.; 330/3 G.; 331/V Müs.; 335/1 M.; 338/1 K.; 363/IV Mur.; 389/182 M.; 397/11 G.

N'idem mecbūruñ oldum māhtābım çeşmi şehlāsıñ
Ḳuluñdur Luṭfiyā Maḫfī efendim verd-i raᶜ nāsıñ (179/V Müs.)

Ey mürüvvet maᶜ deni **v'ey** ḫusrev-i ᶜ ālī-cenāb
Kenz-i luṭfından **n'ola** ḳılsañ ᶜ aṭā-yı feṭḥ-i bāb (198/1 G.)

Nic'oldı pister-i kemḫā vü aṭlas
Ḳara ṭopraḳda yatdı şāh bī-kes (249/5 M.)

Görenler rāhına virmekde cānı
N'ider cānın viren mülk-i cihānı (253/9 M.)

Bilmez **n'idügin** ᶜ ilm ü maᶜ ārif
Aġzında gezer ṣarf u maᶜ ānī (267/2 G.)

2.1.3.4. Vezin İle İlgili Aksaklıklar

2.1.3.4.1. Vezinde Eksiklikler

Lutfî Divanı'nda bazen hece bazen kelime bazen de harf eksikliğinden kaynaklanan vezinde aksamalar bulunmaktadır. Metin tamiri yapabildiğimiz yerlerde eklediğimiz sözcük yahut ekler köşeli parantez [] içerisinde verildi. Metin tamiri yapamadığımız yerlerde ise metin içersinde dipnotlarda veznin kusurlu olduğu belirtildi.

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında bulunan hece eksikliği *çekdi* sözcüğünün *çekildi* şeklindeki okuyuşla giderilmeye çalışılmıştır:

Ṭoġup şems-i risālet pertev-endāz eyledi dehre
Ne ḥācet māh ile mihre
Çek[il]di ceyş-i ẓulmet girdi ḳalb-i ehl-i işrāke
Düşüp münkirler eşkāke (5/3 M. G.)

Aşağıdaki bendin dördüncü mısrasında *halâs* kelimesinden sonra *it-* fiili getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Yiyüp işkembeyi tilki gibi dem urma ḥikmetden
Kerāmet ṣādır olmaz sen gibi alçaḳ cenābetden
Gözüñ aç ġāfil olma el virür ġayrı ḥamāḳatden
Ḫalāṣ [it] kendini mümkin iken çirk-āb-ı ẕilletden
Teniñ pāk eylemezdir yā ḳabūl itmez mezār kāfir
Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir (14/V Müs.)

Aşağıdaki bendin ilk mısraında *dil* kelimesinde dâl harfinin yazılmaması eksikliğe sebep olmuştur:

Amān ey ṭıfl-ı nāzım [d]il-sitānım şūḫ-ı devrānım
Nice demdir taḥassürle seni pek özliyor cānım
Yeter āteşlere yaḳdıñ vücūdum şāh u sulṭānım
Kesildi dizlerimde ḳalmadı ᶜaşḳıñla dermānım
Ṣarılsam şıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından (20/V Müs.)

Aşağıdaki beytin ilk mısraındaki hece eksikliği, *n'eyleyem* sözcüğünün *n'eyleyeyim* şeklindeki okuyuşuyla giderilmeye çalışılmıştır:

Ḳaddimi bükdi benim n'eyleye[yi]m ṣavm-ı firāḳ
Giyeyim ḳareleri fürḳat-ı bayrām olayım (23/4 G.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında bulunan hece eksikliği *kelâm* sözcüğüne belirtme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Aḳrabādan gerçi evlādır muḥibb-i ṣādıḳān
Diñle bu ṭoġrı kelām[ı] cān u dilden ey dilā (24/6 G.)

Aşağıdaki beytin ilk mısraında geçen *bedr* kelimesinin sonunda bulunan râ harfi unutulmuştur:

Āfitāb-ı ṭalᶜatıñ bed[r]-i kemāl olmış saña
Bāġ-ı dilde servler gūyā miṣāl olmış saña (26/1 G.)

Aşağıdaki beyitte ilk mısrada geçen *cân-bahş* sözcüğünün sonuna â uzun ünlüsü getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Mihr-i raḫşān u gül-i ḫandānı cān-baḫş[ā] idüp
Mülk-i ᶜaşḳıñ ḥākim-i z̲ī-şānı sensiñ sevdigim (27/4 G.).

Aşağıdaki beytin ikinci mısraındaki *mücellâ* kelimesinin başında bulunan mîm harfi unutulmuştur:

Ehl-i diller ᶜāleme şerḥ-i kemāliñ gösterür
Elde mirᵓāt-ı [mü]cellā nūr cemāliñ gösterür (29/1 G.)

Aşağıdaki beytin ilk mısraındaki *'âlem* sözcüğünün sonuna belirtme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ḥüsn-i ḫulḳuñ ᶜālem[i] bend-i selāsil eyledi
Her bir eṭvārıñ nezāket-iştimāliñ gösterür (29/6 G.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraındaki *olma* sözcüğünün sonuna bulunma eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ṣubḥa dek bī-ṭāḳatim bī-ḫˇābım ey mihr-i cihān
Nīlveş pāyına rīzān olma[da] çeşmim seli (33/2 G.)

Aşağıdaki beyitte *mazlûm* kelimesine yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ne deñlü ḳahr ile ẓālim żaᶜīf maẓlūm[a] ẓulm itse
Yine ṣabr eylemek lāzım tevekkül ile Sübḥāna (55/11 G.)

Aşağıdaki bendin ilk mısraındaki *zencîr* kelimesinin başında olması gereken ze harfi unutulmuştur:

Ferāmūş eyler ᶜāşıḳ sīne-dāġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
Ne [z]encīr-i sitemdir zülf-i bāġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
Gül-i sūrīden aḥmerdir yanaġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
ᶜİtābı şöyle şīrīndir ṭudaġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
Ki ᶜāşıḳ cān yaḳar ṣanur anıñ nāz u ᶜitābından (76/IV Tah.)

Aşağıdaki bendin üçüncü mısraında *imdâd* kelimesine yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Zāhidān zümresine her yanı pür gitsünler
Ṭard u tenkīl iderek başlarına bitsünler
Luṭf idüp cümlesi imdād[a] gelüp yitsünler
Beni tābūta ḳoyup yüklenerek gitsünler
Ḳabrimi kūşe-i mey-ḫāneye ḥafr itsünler
Ḫayrıma nūş ideler bāde-i ṣahbālardan (81/IV Tes.)

Aşağıdaki bendin ikinci mısraında *ciger* sözcüğüne iyelik eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ḳabrimiñ ḫākine meh-pāre düşüp serpilsün
Ciger[in] pāreleyüp seyf-i elemle dilsün
Çeşm-i ġam-nākini mendīl-i kederle silsün
İftirāḳ-ı ebedī oldığını ne bilsün
Pīr ile ehl-i ḫarābāt namāzım ḳılsun
Gelmesün ḳabrime aṣlā biri monlālardan (81/V Tes.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında *mevt* sözcüğüne yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Mürettiblik eger böyle giderse derd ü miḥnetle
Bu çarḫ-ı kīnever mevt[e] kefen sarı biçer yā Hū (84/2 G.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında *encâm* sözcüğüne yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Gülsitān-ı ferḥ u şādīde gezerken bī-elem
Dām-ı bī-encām[a] ṣaldıñ derd ü efkārım beni (100/5 G.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında *kaş* sözcüğüne 3. tekil iyelik eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ḳıl teraḥḥum ḥālime şāh-ı cihānım gitme gel
Atma tīġ-i ġamzeñi ḳaş[ı] kemānım gitme gel (107/1 G.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında *billûr* sözcüğüne belirtme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Cism-i zārından iki bedr-i münīr ẓāhir olur
Ṣūretā ḳılsañ naẓar āyīne-i billūr[ı]dır (123/8 G.)

Aşağıdaki bendin üçüncü mısraında *gamnâk* sözcüğünün başındaki gayn harfi unutulmuştur:

Eylerüz hicr ile peyġūle-i fürḳatde enīn
Ṭar olur ḥasreti ile bize bu rūy-ı zemīn
Nice ḳan aġlamasun dīde-i [ġ]amnāk u ḥazīn
Sürerüz dergeh-i vālāsına her demde cebīn
Ḳıydı ol ġamze-i ḫūn-ḫˇāre ḥayıf cānımıza
Gelmedi luṭf u mürüvvet iderek yanımıza (136/III Müs.)

Aşağıdaki bendin ikinci mısraında *şerh* kelimesinin başındaki şın harfi unutulmuştur:

Nāẓım-ı dürr ü güherdir şevket-i ᶜ ālī-cenāb
Nuṭḳ-ı pākindir ṭoġar [ş]erḥ eylesek yüz biñ kitāb
Ebr-i raḥmetden ṭulūᶜ itmiş miṣāl-i āfitāb
اعلموا يا زمرة العشاق قد فك الحجاب
Ehl-i beyti medḥ ider çün bu kitāb-ı müsteṭāb
Ḳan döküp gözler bu sīnem dāġdār oldı yine (140/V Müs.)

Aşağıdaki bendin ilk mısraına *ol* sözcüğü getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Şāriḥ-i manẓūmedir [ol] Şeyḫ Murād ḳuṭb-ı cihān
Şerḥi bir cism-i maᶜ ānīdir aña manẓūme cān
Kim vücūd olmazsa ᶜ ālem içre rūḥ olmaz ᶜ ıyān
Yer yer açılmış zevāhir gülşen-i bāġ-ı cinān
Ġars idüp on iki imām yolına zīb-i fidān
Bāġ-ı ḳalbinde hezārān mīvedār oldı yine (140/VII Müs.)

Aşağıdaki bendin ikinci mısraında *şîrîn* sözcüğüne –in eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Gerçi kim Leylā-yı ḥüsnüñ der-be-der Mecnūnıyum
Ben leb-i şīrīn[in]iñ Ferhādveş meftūnıyum
Küşte-i tīġ-i ḳażā olsam yine memnūnıyum
Derd-i ᶜ aşḳıñ ben de ey şūḫ elbet Eflāṭūnıyum
Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī-süḫan ḥoḳḳa-dehen
Ḥasretiñle dāʾimā çekmekdeyim derd ü miḥen (141/III Müs.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında *devlet-hâne* birleşik sözcüğüne yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Şükür Mevlāya kim iḥsān u luṭfuñ eyledi memdūd
Bu devlet-ḫāne[ye] ḳıldı neşāṭ u şevḳı nā-maḥdūd (145/1 G.)

Aşağıdaki beytin ilk mısraında *cezâ* sözcüğünün başındaki cim harfi unutulmuştur:

Faḫr-ı ᶜ ālem destgīr olsun aña rūz-ı [c]ezā
Çekmesün ālām-ı hevl-i maḥşeri yevm-i ebyān (146/4 Kt.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında *fâ* hecesi *fârık* şeklinde tamamlanmıştır:

Ṣenā'lillāh iḥsān eyledi bir bülbül-i nāṭıḳ
Ki olsun ḥaḳḳ u nā-ḥaḳ beynini ol ḫūb-rū fā[rıḳ] (152/1 K.)

Aşağıdaki beytin ilk mısraında *Lutfî* mahlasına izafet kesresi getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ṭutışdı **Luṭfī[-i]** bī-çāre gülşen berḳ-i āhımdan
ᶜ Alevrīz oldı kānūn-ı diliñ sūz-ı nihānından (164/21 G.)

Aşağıdaki beyitte *Hâmân* sözcüğünün –ân hecesi unutulmuştur:

Didesi aᶜ mā olur Firᶜ avn u Hām[ān]ıñ dilā
Dest-i Mūsāda ṭoġar mihr-i mücessem var iken (172/7 G.)

Aşağıdaki beyitte *zemîn* kelimesinin başındaki ze harfi unutulmuştur:

Ḳademle ḥūr u ġılmāna [z]emīn būs eylesün dirdim
Güzellik hibetu'llāh olsa ol ḫāḳān-ı ᶜ irfāna (200/7 G.)

Aşağıdaki beyitte *bâbıñdır* kelimesine bulunma eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Kān-ı ᶜ ināyet sendedir kenz-i seḫāvet sendedir
Fevz ü saᶜ ādet sendedir bābıñ[da]dır emn ü emān (202/7 K.)

Aşağıdaki beyitte *tâze* sözcüğündeki ze harfi unutulmuştur:

Gülzāra ḳılsañ iltifāt güller bulur tā[z]e ḥayāt
Bülbülleriñ ey meh-ṣıfāt itmekdedir āh u fiġān (202/14 K.)

Aşağıdaki beyitte *ol-* fiili "olsun" şekline getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Yāveri ol[sun] Ḫudā-yı Müsteᶜ ān
Ser-nigūn olsun ᶜ adüvvi her ki bād (207/42 K.)

Aşağıdaki beyitte *hüsnüñ* kelimesi *hüsnünüñ* şekline getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Yazsalar ḫaṭṭāṭ-ı dünyā ḥüs[nü]nüñ bir vaṣfını
Levḥ ile ḳırṭās ṭolardı ḳalmaz idi defter hīç (224/3 G.)

Aşağıdaki beyitte *iltifât* sözcüğünden sonra *it-* yardımcı fiili getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Baş açıḳ yalın ayaḳ dergāh-ı luṭfuñ beklerim
İltifāt [it] bendeñe ey rūḫları gülşānım ey (239/4 G.)

Aşağıdaki beyitte *sirkat* kelimesin son hecesi unutulmuştur:

Sirḳ[at] idüp laᶜ l ü cevher ḫātemi
Egniñe ṭaḳdı libās-ı mātemi (244/5 M.)

Aşağıdaki beyitte *encâm* kelimesine belirtme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Şeb-i ẓulmet olursa **Luṭfî** ḳara
Olur encām[ı] gündüz derde çāre (250/7 M.)

Aşağıdaki beyitte kelime eksikliği *yüsr* kelimesi ile giderilmeye çalışılmıştır:

Yazılmış tā ezelden böyle muṭlaḳ
ᶜ Üsürsüz kimseye [yüsr] irmez el-ḥaḳ (262/2 M.)

Aşağıdaki beyitte *'ârif* sözcüğündeki râ harfi unutulmuştur:

Sen ᶜ ā[r]if ü dānā-yı cihānesiñ
Naẓm eyle bunı Türkī lisānı (267/6 G.)

Aşağıdaki beyitte *götür-* fiiline geniş zaman kipi getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Kimini ᶜ āşıḳ ider gül-fāma
Götür[ür] vuṣlat içün tā Şāma (269/16 M.)

Aşağıdaki beyitte *el-vedâ'* sözcüğüne yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

İftirāḳ üzre olup Ferhād-ı ten
El-vedāᶜ [a] başladı Şīrīn-i cān (272/10 K.)

Aşağıdaki beyitte *hâme* sözcüğüne bulunma eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Luṭfiyā ol dāveriñ medḥi muḥāl
Yoḳ lisān-ı ḫāme[de] ḥacm-i beyān (272/43 K.)

Aşağıdaki beyitte *firâvân* sözcüğünün son hecesi unutulmuştur:

Rāḥatım cevr-i firā[vā]nıyladır bi'llāh kim
Yoḳsa dilde dem-be-dem biñ derd ü ġam mihmāndır (274/12 G.)

Aşağıdaki beyitte *etvâr* sözcüğündeki elif harfi unutulmuştur:

Ḫulḳ u eṭv[ā]rı güzel kendi güzel ẕātı güzel
Cedd ü emcādı güzel pāk-neseb pāk-ensāl (275/63 K.)

Aşağıdaki beyitte boş bırakılan son tef'ile vezin, mânâ, redif ve kafiye dikkate alınarak "giryândır" kelimesi getirilerek vezin ve mânâ eksikliği giderilmeye çalışılmıitır:

Levm idersiñ ᶜāşıḳ-ı bī-çāreñi ṣubḥ u mesā
Ḥālime eyle mürüvvet gözlerim [giryāndır] (274/25 G.)

Aşağıdaki bendin beşinci mısraında *kâmil* sözcüğünden sonra ol- yardımcı fiili unutulmuştur:

Vaṣla her gāh olur ṭurralarıñ sedd ü ḥiṣār
Ṣarılurdum saña vallāhi eger olsa medār
Dāver-i mülk-i keremiñ gülüm ᶜömrüñ ola var
Her seḥer kāle-i meddāḥıñ olur kilk-i mesār
Kāmil [ol] dehrde aṣlā arama ehl-i kerem
Ṭurma Allāha ṣarıl gelse saña derd ü elem (278/II Müs.)

Aşağıdaki beyitte vezin ve mânâ gereği *harâretden* kelimesinden sonra *erür* sözcüğü getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Görürse ḥumret-i dīdārıñı rūḥ-ı revān titrer
Ḥarāretden [erür] ger mermer olsa bir yanar nārım (280/5 G.)

Aşağıdaki beyitte vezin ve mânâ gereği *münfehim* kelimesinden sonra *eyler* yardımcı fiili getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Münfehim [eyler] meᵓāli yek-be-yek
Bāḳī olsun bāᶜiṣi tā ḥaşre dek (281/11 M.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında *olsun* fiilinden sonra vezin ve mânâ gereği *göñül* kelimesi getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ġamı vir bāda sāḳī ḳıl ᶜināyet vir bize bāde
Hücūm-ı leşker-i miḥnetden olsun [göñül] āzāde (287/1 G.)

Aşağıdaki beyitte *cezr* kelimesinin başındaki cim harfi unutulmuştur:

[C]ezr ü medd ile mürūr eyledi ᶜaḳlınca yemi
Var mıdır bu didigiñ ṣaçmaya āyetde delīl (307/4 G.)

Aşağıdaki beyitte *var* sözcüğünden sonra "ki" bağlacı getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Bir ẕāt-ı şerīf var [ki] cihānda
Luṭf u himem ᶜādet ü ḫıṣāli (309/59 K.)

Aşağıdaki beyitte *Hazret-i Âdem* sözcük grubuna yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ḥażret-i Ādem[e] hem-dem idi bu nām-ı kerīm
Oldı evrād iderek maẓhar-ı Ġufrān Rıżā (310/8 K.)

Aşağıdaki beyitte *târîh* kelimesinden sonra belirtme eki getirilmek suretiyle hece eksikliği giderilmeye çalışılmıştır:

Cevher-i cāna bedel olsa sezā tārīḫ[i]
Düşdi bir vefḳ-ı müṣelleṣ gibi ey **Luṭfī** güzīn (313/8 Kt.)

Aşağıdaki beyitte *ahşam* kelimesinden sonra yönelme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Didim ey ḫüsrev-i mülk-i devrān
Buyur ülfet idelim aḫşam[a] (318/2 G.)

Aşağıdaki beyitte *bir* sözcüğünden sonra belirtme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Bir[i] Manṣūrveş olur berdār
Ẕātıdır ṣanki be-ḫam-ı gīsūdār (321/7 M.)

Aşağıdaki beyitte *itmededir* kelimesindeki bulunma eki unutulmuştur:

Bunları ortaya ḫayli cühelā
Alaraḳ itme[de]dir vāveylā (321/9 M.)

Aşağıdaki beytin ilk mısraına *añа* kelimesi, ikinci mısraına da *bâğ-ı cinân* sözcük grubundan sonra bulunma eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Faḫr-ı ᶜālem destgīr olsun [añа] rūz-ı cezā
Rūḥına vāṣıl ola bāġ-ı cinān[da] rāyiḥā (325/4 G.)

Aşağıdaki beyitte *emrin* kelimesinden sonra belirtme eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Ḫānesinde nā-gehān aḫşam ṭaᶜām eyler iken
ارْجِعِي emrin[i] şāmil geldi Ḥaḳdan lāyiḥa (325/5 G.)

Aşağıdaki beyitte *vir-* fiiline geçmiş zaman eki getirilmek suretiyle vezindeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır:

Otuz altı yaşına vāṣıl olınca nā-gehān
ارْجِعِي emrine cānın vir[di] bā-ḥaḳḳe'l-yaḳīn (329/3 G.)

Aşağıdaki beyitte *cemâliniñ* kelimesindeki (n) yardımcı ünsüzü unutulmuştur:

Ceẕb eyler idi ḳulūb-ı nāsı
Ḫūrşīd-i cemāli[n]iñ żiyāsı (389/259 M.)

Aşağıdaki beyitte *mekânsızlar* kelimesindeki çokluk eki unutulmuştur:

Hevāsı semm-i ḳātil ḥayfı mānend-i cehennemdir
Şitāsı bī-emāndır incimād eyler mekānsız[lar] (409/14 G.)

Aşağıdaki beyitte *yâdigârım* kelimesindeki râ harfi unutulmuştur:

Ayrılırken Ḳonyadan bī-çāre ḥasretle didi
Ben ölünce öksüz oġlum yādigā[r]ım aġlasun (419/7 G.)

Aşağıdaki beyitte *hem-civârı* sözcük grubundaki râ harfi unutulmuştur:

Hem-civā[r]ı ola meʾ vāda cenāb-ı Zehrā
Merḳad-i pāki ola ravża-i bāġ-ı cennet (420/11 G.)

2.1.3.4.2. Vezinde Fazlalıklar

Lutfî Divanı'nda hece, ek ve harf fazlalığından kaynaklanan vezin hataları bulunmaktadır. Aşağıdaki bendin birinci mısraında üçüncü tef'ilede olması gereken açık hece (m) ünsüzü sebebiyle bulunmamaktadır:

On sekiz biñ ʿāleme cānā ki*(m)* sensiñ Muṣṭafā
Nūr-ı vaḥdāniyyeti iẓhār ḳıldıñ cümle-rā
Ḫāk-i pāyıñ küḥl-i çeşm-i evliyā vü aṣfiyā
Muḳtedā-yı enbiyāsıñ pīşvā-yı etḳıyā
Anuñ içün didiler saña imāmü'l müttеḳīn (3/III Tah.)

Aşağıdaki beytin birinci mısraının son tef'ilesinde ek fiilin (idi) yardımcı ünlü ile yazılması hece fazlalığına sebep olmuştur:

Bu bir ḥākim-i şerʿ idi ʿadāletle ögülmiş*(i)*di
Naẓīri yoḳ idi çarḫ-ı felekde ʿālim ü dānā (7/4 G.)

Aşağıdaki bendin dördüncü mısraında atıf vâvı gereksiz kullanılmış ve hece fazlalığına sebep olmuştur:

Kimi seyyāḥ-ı ᶜālem bī-kes ü bī-vāye ser-gerdān
Kimi dünyāsına maġrūr olup ḳalmaḳdadır ḥayrān
Kimi evlād u ensābıyla ġāfil olmada her ān
Kimi **Luṭfī** gibi pejmürde*(vü)*-ḥāl ü dīdesi giryān
Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır (21/IX Müs.)

Aşağıdaki beyitte *sevdâ* kelimesinin çoğul biçimi olan *sevâd* vezinde hece fazlalığına sebep olmuştur:

Kākülüñ sev*(ā)*dālarıyla eyleyüp āh u fiġān
Bu gidişle ehl-i ᶜirfānıñ zevāliñ gösterür (69/6 G.)

Aşağıdaki bendin ikinci mısraında –lar çokluk ekinin gereksiz kullanımı vezinde hece fazlalığına sebep olmuştur:

Cānıma kār itdi ẓulmet ṭoġ meded bedr-i kemāl
Ṭalᶜ atinden rūşen oldı*(lar)* çün çehān bedr-i cemāl
Ey şeh-i nāmihribānım itmediñ vaᶜd-i viṣāl
Tāb u ṭāḳat ḳalmadı **Luṭfī**de ḳılsun ᶜarż-ı ḥāl
Çāh-ı ẓulmetde bıraḳdıñ **Maḫfī**yi ey nev-hilāl
Ḫāme-i eşᶜār ile **Vaṣfī** süḫandān oldı gel (80/VII Müs.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında iyelik ekinin –(n)i gereksiz kullanılması hece fazlalığına sebep olmuştur:

Şerbet-i ehl-i ḥaḳīḳatden zevāhid sem ḳapar
Laᶜ net-i pey-der-peyi*(ni)* biñ cān ile Mülcem ḳapar (116/1 G.)

Aşağıdaki bendin birinci mısraında üleştirme ekinin (–er) gereksiz kullanılması hece fazlalığına sebep olmuştur:

Bir*(er)* şerer düşdi muḥabbet āteşinden cānıma
Nāra ġarḳ itdi sirāyet eyledi her yanıma (163/VI TcB.)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında Farsça yer belirten (–gâh) ekinin gereksiz kullanılması hece fazlalığına sebep olmuştur:

Yayan tedbīr-i dermāna nezāketle gelür şāhım
Fidān-ı gül bezm*(gāh)*-i gül-sitāna sen ḫırāmāna (200/9 G.)

Aşağıdaki bendin ikinci mısraında iyelik ekinin gereksiz kullanılması hece fazlalığına sebep olmuştur:

Ẓālim baña ṭaᶜn eylemege eyledi āgāz
Baḫtım ḳatı nāsāz
Ḥaml eyledigim*(i)* derd ü ġamı ẓann idiyor az
Gördikçe ider nāz (218/IV M.Müs.)

Aşağıdaki bendin ikinci mısraında *itmekden* kelimesinin son hecesinde açık hece olması gerekirken nûn harfiyle hece kapatılmıştır:

Temyīz idenᶜ ālemde gözüm ḫayr ile şerri
Kāşāne-i iḳbālden itmekde*(n)* teberrī
Vīrānede gencīneyi eylerse taḥarrī
ᶜAzminde ānıñ şanma cefā yoḳdur efendim (363/VII Mur.)

2.1.4. KAFİYE VE REDİF

2.1.4.1. Harf Sırasına Göre Kullanılan Kafiyeler ve Redifler

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda yer alan kafiyeler koyu (**bold**), redifler ise eğik (*italik*) yazıyla alfabetik olacak şekilde aşağıdaki gibi gösterildi:

-**ā** *benī*: 16/1-7 G.
-**ā** *gözleriñ*: 386/1-10 G.
-**ā** *ider Bektāşīler*: 410/1-17 G.
-**ā** *yazıḳ*: 101/1-7 G.
-*ā/a*: 22/1-9 G.
-**ā**: 138/1-7 G.
-**ā**: 158/1-7 G.
-**ā**: 165/1-21 G.
-**ā**: 166/1-7 G.
-*ā*: 171/1-2 N.
-*ā*: 24/1-7 G.
-**ā**: 286/1-7 G.
-**ā**: 302/1-5 G.
-**ā**: 324/1-5 Kt.
-**ā**: 333/1-26 G.
-**ā**: 356/1-8 Kt.
-**ā**: 399/1-9 G.
-**ā**: 7/1-5 G.
-*ā*: 92/1-2 Kt.
-**āb** *ercaḥ*: 290/1-5 G.
-**āb** *oynar*: 231/1-7 G.
-**āb**: 198/1-7 G.
-**āb**: 380/1-7 G.
-**āb**: 66/1-5 G.
-**āb***da*: 103/1-11 G.
-**āb***ıñdan seniñ*: 283/1-5 G.
-**āc**: 300/1-12 G.
-**ād** *eyleye*: 359/1-10 G.
-**ād** *eyleyiñ*: 340/1-19 G.
-**ād**: 114/1-19 G.
-**ād**: 207/1-47 K.
-**āda**: 287/1-7 G.
-**ā***dan*: 112/1-5 Kt.
-**āde** *ister istemez*: 127/1-7 G.
-**ād**-ı *ᶜaṣra eṣ-ṣalā*: 347/1 Müf.
-**ād***ım Allāh ᶜaşḳına*: 383/1-7 G.
-**ā***dır Ramażān*: 17/1-7 G.
-**āh** *gelür ḫāṭırıma*: 230/1-7 G.
-**āh** *itme ṣaḳın*: 357/1-7 G.
-**āḥ** *oldı*: 187/1-7 G.
-**āh**: 135/1-5 G.
-**āh**: 159/1-5 G.
-**āḥ**: 175/1-129 K.
-**āh**: 252/1-2 Kt.
-**āh**: 315/Müf.
-**āh**: 349/1-12 K.
-**āh***a baḳ*: 352/1-5 G.
-**āh***a ṣarılur*: 45/1-7 G.
-**āḥ***ıdır*: 41/1-7 G.
-**āh***ım var iken*: 59/1-12 K.

-**āk**: 110/1-9 G.

-**āḳ**: 148/1-7 G.

-**āke**: 5/1-7 M.G.

-**āḳı**: 217/1-7 G.[157]

-**āl** *olmış saña*: 26/1-5 G.

-**āl** *ṣandım*: 351/1-2 N.

-**āl**: 275/1-72 K.

-**āl**: 390/1-2 N.

-**āl**: 404/1-7 G.

-**āl**: 74/1-9 G.[158]

-**āli**: 309/1-83 K.

-**āl***imsiñ güzel*: 71/1-7 G.[159]

-**āl***iñ gösterür*: 69/1-7 G.

-**āl***iñ seniñ*: 242/1-7 Kt.

-**āl***iñ*/-**āl***ıñ gösterür*: 29/1-7 G.

-**ām** *ey gül*: 299/1-9 G.

-**ām** *eyleyen*: 51/1-7 G.

-**ām** *olayım*: 23/1-7 G.

-**ām**: 182/1-7 G.

-**ām**: 379/1-7 G.

-**ām**: 43/1-9 G.

-**āme**: 318/1-8 G.

-**ān** *dökilür*: 129/1-7 G.

-**ān** *eyledi*: 367/1-7 G.

-**ān** *eyledi*: 52/1-7 G.[160]

-**ān** *eyleyen*: 50/1-7 G.[161]

-**ān** *geldi*: 304/1-5 G.

-**ān** *içre*: 125/1-7 G.

-**ān** *içün*: 83/1-16 G.[162]

-**ān** *ider*: 9/1-7 G.

-**ān** *ister*: 109/1-5 G.

-**ān** *ol*: 400/1-10 G.

-**ān** *oldı gitdikçe*: 277/1-7 G.

-**ān** *olmasun yā n'eylesün*: 238/1-7 G.

-**ān** *olmasun*: 374/1-7 G.

-**ān** *olmaz gider*: 220/1-7 G.

-**ān** *olur*: 348/1-12 G.

-**ān** *Rıżā*: 310/1-15 K.

-**ān** *üstine*: 195/1-7 G.

-**ān**/-**an** *ağlar*: 19/1-9 G.

-**ān**/-**an**: 113/1-2 Kt.

-**ān**: 12/1-7 G.

-**ān**: 133/1-5 G.

-**ān**: 142/1-5 G.

-**ān**: 146/1-9 Kt.

-**ān**: 184/1-3 G.[163]

-**ān**: 202/1-41 K.

-**ān**: 228/1-14 M.G.

-**ān**: 243/1-10 G.

-**ān**: 272/1-48 K.

-**ān**: 306/1-9 G.

-**ān**: 311/1-7 G.

-**ān**: 366/1-5 G.

-**ān**: 381/1-9 G.

---

[157] Redif bâkî ve sâkî kelimelerinde iki yerde aksamıştır.
[158] Kafiye bir yerde –al şeklindedir.
[159] Kafiye bir yerde –al şeklindedir.
[160] Kafiye bir yerde –an şeklindedir.
[161] Kafiye bir yerde –an şeklindedir.
[162] Kafiye bir yerde –an (kan) şeklindedir.
[163] Kafiye bir yerde –an (kan) şeklindedir.

-**ān**: 406/1-17 G.

-**ān***a at*: 199/1-5 G.[164]

-**ān***a baḳ*: 354/1-7 G.

-**ān***a Bismi'llāh*: 1/1-7 G.

-**ān***a*: 200/1-12 G.[165]

-**ān***a*: 210/1-2 N.[166]

-**ān***a*: 326/1-11 G.[167]

-**āna**: 327/1-12 G.[168]

-**ān***a*: 55/22 G.[169]

-**ān***a*: 70/1-7 Kt.[170]

-**ān***dır*: 268/1-7 G.

-**ān***dır*: 274/1-30 G.

-**ān***dır*: 99/1-2 Kt.

-**āne** *ben çıḳdım*: 194/1-5 G.

-**āne**: 190/1-40 G.

-**āne***de*: 85/1-7 G.

-**āne***dir*: 48/1-7 G.

-**āne***ler şimdi*: 30/1-7 G.

-**āne***sini*: 371/1-12 G.

-**ān**-ı *kerem*: 338/1-25 K.

-**ān***ı sensiñ sevdigim*: 27/1-19 G.

-**ān***ı var*: 75/1-7 G.

-**ān***ı*: 11/1-9 G.

-**ān***ı*: 124/1-9 G.[171]

-**ān**ı: 139/1-9 M.G.[172]

-*ānı*: 267/1-7 G.

-**an***ım āh efendim āh*: 235/1-3 G.[173]

-**ān***ım āh efendim āh*: 79/1-7 G.

-**ān***ım ey*: 239/1-7 G.

-**ān***ım gelmediñ*: 117/1-7 G.

-**ān***ım gitme gel*: 107/1-7 G.

-**ān***ım sevdigim*: 196/1-7 G.

-**ān***ım*: 118/1-3 G.

-**ān***ım*: 8/1-7 G.

-**ān***ıñ çeker*: 77/1-7 G.

-**ān***ıñ*: 44/1-5 G.

-**ān***ıña*: 73/1-7 G.[174]

-**ān***ından*: 164/1-21 G.

-**ān***sız yār*: 91/1-7 G.

-**ān***sızlar*: 409/1-17 G.

-**ār** *eylediñiz*: 65/1-14 G.

-**ār** *göster*: 296/1-7 G.

-**ār** *imiş yā Hū*: 370/1-7 G.

-**ār** *olaydı*: 385/1-7 G.

-**ār** *vaṭan*: 330/1-7 G.[175]

-**ār**: 130/1-9 G.

-**ār**: 155/1-5 G.

-**ār**: 222/1-7 G.

---

[164] Redif mestâne kelimesinde bir yerde aksamıştır.
[165] Redif pervâne kelimesinde bir yerde aksamıştır.
[166] Redif şâne kelimesinde bir yerde aksamıştır.
[167] Redif, pervâne kelimesinde bir yerde aksamıştır.
[168] Kafiye yana, batılcana, sogana kelimelerinde üç yerde –ana şeklindedir.
[169] Kafiye bir yerde –an şeklindedir.
[170] Redif, iki yerde levendâne ve şeci'âne kelimelerinde bozulmuştur.
[171] Redif nûrânî kelimesi ile bir yerde aksamıştır.
[172] Kafiye bir yerde –an (kan) şeklindedir.
[173] Kafiye bir yerde –an (kan) şeklindedir.
[174] Kafiye iki yerde –an şeklindedir.
[175] Kafiye pancar ve mantar kelimelerinde iki yerde –ar şeklindedir.

-**ār**: 225/1-7 G.

-**ār**: 345/1-12 G.

-**ār**: 368/ Müf.

-**āre** *ṣabā*: 32/1-5 G.

-**āre** *yazdım derdimi*: 37/1-7 G.[176]

-**ār***e*: 183/1-3 G.[177]

-**āre**: 240/1-2 N.[178]

-**āre**: 56/1-7 G.

-**āre***si*: 185/1-7 G.[179]

-**āre***siñ*: 334/1-7 G.

-**ār-ı** *münzevī*: 78/1-7 G.

-**ārı** *siyāh*: 181/1-5 G.

-**ār***ı*: 98/1-14 G.[180]

-**ārım** *ağlasun*: 419/1-12 G.

-**ārım** *beni*: 100/1-7 G.

-**ārım**: 280/1-9 G.

-**ārıñ**: 105/1-2 N.

-**ārıñ**: 147/1-5 G.

-**ās***a*: 90/1-7 G.[181]

-**ā***sıdır*: 156/1-7 G.

-**āş** *olalı*: 35/1-9 G.

-**aşa**: 377/Müf.

-**aşı** *gibi*: 403/1-21 G.

-**aşıñ** *seniñ*: 60/1-7 G.[182]

-**at**/-**et** *on iki*: 131/1-13 G.

-**āt**: 317/1-5 G.

-**aṭṭar***dır*: 25/1-7 G.

-**ā***ya ṭayandı*: 382/1-9 G.

-**ā***ya*: 401/1-7 G.[183]

-**āye**/-**āya**: 151/1-7 Kt.

-**āyeñde**: 415/1-2 Kt.

-**ā***yı biz*: 206/1-10 G.

-**ā**-*yı şarḳ*: 391/125 G.

-**āzıñ**: 68/1-5 G.

-**aᶜ ı**: 353/1-7 G.

-**bāb**: 10/1-5 G.

-**bār**: 67/1-5 G.[184]

-**cūr***um*: 49/1-7 G.

-**çdi**: 46/1-7 G.[185]

-**çer yā Hū**: 84/1-5 G.

-**eb**: 355/1-7 Kt.

-**ef**: 72/1-7 G.

-**eki**: 160/1-7 Kt.

-**el***di*: 413/1-5 Kt.[186]

-**em** *saña*: 193/1-5 G.

-**em** *var iken*: 172/1-10 G.

---

[176] Redif üç yerde çâre, pâre, âvâre kelimelerinde bozulmuştur.
[177] Redif seyyâre kelimesinde bir yerde bozulmuştur.
[178] Kafiye bir yerde –are (yare) şeklindedir.
[179] Kafiye üç yerde –ara (kara, yara, ara) şeklindedir.
[180] Redif, Ensârî ve cârî kelimeleriyle iki yerde bozulmuştur.
[181] Kafiye bir yerde –es (des) şeklinde olup aksamıştır.
[182] Kafiye üç yerde –âş şeklindedir.
[183] Redif sâye kelimesinde bir yerde aksamıştır.
[184] Mısra sonlarındaki –bâr kafiyesi, mısra başlarında da bulunmaktadır.
[185] Redif olan görülen geçmiş zaman eki –dı/-di iki yerde ekfiil olarak kullanılmıştır.
[186] Kafiye kesildi ve kesdi kelimelerinde iki yerde aksamıştır.

-em/-am *ḳapar*: 116/1-7 G.

-em: 209/1-7 G.

-em: 387/1-7 Kt.

-em: 398/1-7 G.

-emi: 13/1-2 Kt.

-em*im*: 102/1-7 G.

-en *ḳaldı*: 395/1-12 G.

-en *ḳaldı*: 397/1-12 G.

-en: 241/1-3 G.

-endi: 150/1-7 Kt.[187]

-endi: 173/1-7 Kt.

-end*imden*: 28/1-5 G.[188]

-er *hīç*: 224/1-7 G.

-er *yoḳ mıdır*: 38/1-7 G.

-er: 144/1-7 G.

-er: 214/1-7 G.

-er*den*: 61/1-5 G.

-er*dir*/-ar*dır bu*: 54/1-5 G.[189]

-er*dir*: 291/1-3 G.

-er*im vardır*: 233/1-4 G.

-er*imden*: 208/1-7 G.

-er*iñ*: 293/Müf.

-et *eyler*: 378/1-9 G.

-et: 149/1-7 G.

-et: 420/1-13 G.

-et*de*: 47/1-7 G.

-et*den*: 6/1-7 G.

-et*e*: 157/1-11 G.

-et*i āh ayrılıḳ*: 215/1-5 G.

-et*i*: 119/1-5 G.

-et*iñ*: 216/1-9 G.

-ev*i*: 162/1-6 G.[190]

-f *ider*: 344/1-2 N.

-ıḳ: 151/1-7 G.

-ırnaḳ*lamış*: 369/Müf.

-īb: 167/1-9 G.

-īb: 297/Müf.

-id *bizim dert üzredir*: 284/Müf.

-*īd*: 34/1-12 Kt.

-iḥa: 312/1-5 G.

-iḥā: 325/1-7 G.

-īl: 307/1-9 G.

-īl: 57/1-7 G.

-īm eyler: 121/1-7 G.

-īm: 227/1-10 G.

-īm: 319/1-7 G.

-īm: 418/1-7 Kt.

-īn: 177/1-5 G.

-īn: 313/1-9 Kt.[191]

-in: 316/Müf.

-īn: 329/1-5 G.

-īn: 402/1-8 Kt.

---

[187] Redif efendi kelimesi ile bir yerde aksamıştır.

[188] Kafiye bir yerde **efendi**mden kelimesinde aksamaktadır.

[189] Kafiye bir yerde düz ünlülü olarak –**ır**dır şeklindedir.

[190] Redif; ma'nevî, münzevî ve muhtevî kelimeleri ile üç yerde bozulmuştur.

[191] Kafiye zeyn kelimesinde bir yerde şekilce yapılmıştır.

-**īr** *ider*: 221/1-5 G.

-**ir***dim saña yoḳ yoḳ*: 111/1-7 G.

-**işte***si*/**eşte***si*: 53/1-7 G.

-**itdi**: 412/Müf.

-**īż**: 39/1-5 G.

-**lem**: 388/1-2 Kt.

-**mān***a gitdi gelmedi*: 223/1-7 G.[192]

-**nefis***dir*: 364/1-2 N.[193]

-**nen***i*: 62/1-7 G.[194]

-**ola**: 375/Müf.

-**ol***dı Rusiya*: 393/1-2 N.

-**rīḥ**: 115/1-7 G.

-*rūzedir*: 219/1-7 G.[195]

-**sürmeli**dir: 365/1-7 G.[196]

-**ūb** ile: 339/1-4 G.

-**ūd**: 145/1-7 G.

-**ūd**: 322/1-7 G.

-**ūḥ***dur*: 63/1-5 G.

-**ul**/-**ül**: 161/1-5 G.

-**ūm**: 320/1-5 G.

-**ūr** *istemez*: 384/1-9 G.

-**ūr**: 170/1-12 G.

-**ūr***ıdır*: 123/1-10 G.

-**urre***si*: 31/1-7 G.[197]

-**uza**/-**oza**/-**üze**: 97/1-7 G.

-*üli*/-*ulı*: 33/1-7 G.[198]

-**ümūm**: 213/1-5 G.[199]

-**üz***i var*: 314/1-12 G.[200]

-**vāre** *göñül*: 308/1 G.[201]

-**yāra**: 298/Müf.

-*zeli*: 180/1-7 G.[202]

-*züñ*/-*ziñ*: 95/1-7 G.

-اقِ: 341/Müf.

-انى: 266/1-7 G.

-انى: 265/1-7 G.

-روج: 226/1-5 G.

-يك: 58/1-7 G.

-**ين** است: 362/1-2 N.

-**em**: 2/I-VII Tah.

-**ā** *imāmü'l mütteḳīn*: 3/I-VII Tah.

-**em**: 4/I-XII Müs.

-**ār** *kāfir*: 14/I-VII Müs.

-**elīl***inden*/-**alīl***inden*: 15/I-VII Müs.

-**ūrī**/-**ūrı**: 18/I-VII Müs.

-**āġ***ından*/-**aġ***ından*: 20/I-VII Müs.

-**ā***dır*: 21/I-IX Müs.

-**ḳa***da gör beni*: 36/I-IV Mur.

-**en**: 42/I-VII Muh.

---

[192] Redif pervâne kelimesinde bir yerde bozulmuştur.
[193] Cinaslı kafiye bulunmaktadır.
[194] Kafiye iki yerde –nin şekliyle bozulmuştur.
[195] Kafiye kullanılmamıştır.
[196] Cinaslı kafiye bulunmaktadır.
[197] Kafiye, kerre ve zerre kelimelerinde iki yerde aksamaktadır.
[198] Kafiye iki yerde ricâli, müncelî kelimelerinde aksamaktadır.
[199] Kafiye bir yerde –amûm şeklinde aksamıştır.
[200] Redif kuzı kelimesinde bir yerde aksamıştır.
[201] Nâ-tamâm.
[202] Redif ezelî kelimesinde bir yerde bozulmuştur.

-**āb***ından*: 76/I-XI Tah.

-**et***iñ*: 82/I-IX Müs.

-**em***i*: 86/I-V Tah.

-**ār** *olsun*: 88/I-VII Müs.

-**ān** *olasıñ*: 89/I-VII Müs.

-**āre***leri*/-**are***leri*: 94/I-VII Muh.

-**ān***ına*: 96/I-VII Tah.

-**īn**: 104/I-V Muh.

-**et***de*: 106/I-VII Muh.

-**eli**/-**elī**: 120/I-V Müs.

-**ıḳ***dır*/**iḳ***dır*: 128/I-VII Müs.

-**end***imdir*: 132/I-VII Müs.

-**ūr** *şeklin gösterir*: 134/I-VII Tah.

-**ān***ımıza*/-**an***ımıza*: 136/I-V Müs.

-**ār** *oldı yine*: 140/I-IX Müs.

-**en**: 141/I-V Müs.

-**ār** *itdiñ*: 153/I-V Müs.

-**ūn**: 163/I-VII TcB.

-**āb** *itdiñ*: 169/I-VII Müs.

-**an***a şu*/-**ān***a şu*: 174/I-V Muh.

-**ān** *ḳaldı*: 176/I-IX Tah.

-**īd** *olsun*: 179/I-V Müs.

-**ān** *ağlar*: 186/I-VII Tah.

-**ā***yr*: 188/I-V Müs.

-**ū***larıñ cānā*: 189/I-V Tah.

-**e**/-**a** *güzel*: 201/I-VII Müs.

-**āh** *olsun*: 203/I-VII Muh.

-**ām** *it ey ṣabā*: 205/I-VII Müs.

-**āhı**/-**āhī**: 211/I-VII Müs.

-**ā**: 218/I-V M. Müs.

-**āb***ı incitme*: 234/I-V Tes.

-**em**: 278/I-III Müs.

-**ām** eyle: 288/I-V Mur.

-**ā** *şimdi*: 289/I-IX Tah.

-**ār***dan*: 303/I-V Tah.

-**el***di*/-**il***di*: 331/I-VII Müs.

-**āt***a*: 336/I-V Tah.

-**āme**: 342/I-VII Tah.

-**āye***si*: 343/I-VII Muh.

-**ān***ı var*: 350/I-VII Muh.

-**āġ**/- **aġ** *olaydı*: 358/I-VII Tah.

-**em***im var*: 361/I-V Tah.

-**ā** *yoḳdur efendim*: 363/I-XII Mur.

-**āh** *itdim*: 372/I-V Müs.

-**ūn***ları*/-**un***ları*: 394/I-X Müs.

-**āt***a gel*: 396/I-V Müs.

-**āb** *oldı*: 407/I-V Muaş.

-**de***sidir*: 408/I-IX Müs.

-**aş***ıma*/-**iş***ime*: 414/I-V Müs.[203]

[203] Redif ve kafiye "pîşeme" kelimesinde bir yerde aksamıştır.

2.1.5. AHENK UNSURLARI

2.1.5.1. Vezin

Vezin, şiirde düzenli ses oluşumlarıyla şiire müzikalite katan ritim ve âhengin temel unsurlarındandır (Saraç, 2007, s. 201; Belviranlı, 1965, s. 26, Banarlı, 1983, s. 153). Ömer Lutfî, aruzla yazdığı şiirlerinde 142 sayıyla en fazla *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbını tercih etmiştir. Ardından 96 sayıyla *Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün* kalıbı, daha sonra ise 63 sayıyla *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbını tercih etmiştir.[204]

2.1.5.2. Kafiye ve Redif

2.1.5.2.1. Mısra İçi Kafiye[205]

Yer yer görülen ve şiirin ana kafiyesi dışında mısra içinde birbiri ile uyum teşkil eden kelimelerle oluşturulan iç kafiyedir.

Dīde giryān sīne ᶜ uryān el-vedāᶜ itdiñ hemān
Öyle ẓann itdim ki cān ayrıldı tenden ey hümām (43/8 G.)

Kimi eczā-yı ḫayālinde arar kīmyāyı
Kimi mey-nūş olaraḳ mest-i nigāha ṣarılur (45/5 G.)

Meded eyvāh dil endūha düşsün meh-liḳā göçdi
Vīrān oldı gülistān ṣoldı güller ᶜ andelīb uçdı (46/1 G.)

Sen ḥasen ḫulḳuñ ḥasen kendiñ ḥasen ẕātıñ ḥasen
Bir ḥasensiñ ki cemāliñ mihri ḥayrān eyledi (52/5 G.)

Bugünlerde neden bilmem göñül bir nev-civān ister
Lebi mül kāküli sünbül rūḫı gül dil-sitān ister (109/1 G.)

Leṭāfet-ḫū hilāl-ebrū levend-i sīm-tendir bu
Gelür ḥūr u melekler bedr-i ruḫsārıñ temāşāya (151/6 Kt.)

Giceler tā-be-seḥer āh iderim vāh iderim
Zaḫm-ı müjgānıñ ile sīneme yare dizeli (180/2 G.)

---

[204] Detaylı bilgi için bk. "Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Kullanılan Aruz Kalıpları" s. 109-112.
[205] 46/5 G., 51/5 G., 55/10 G., 109/2 G., 126/27 M., 139/6 M.G., 144/2, 3, 4 G., 156/5 G., 175/13, 101, 122 K., 190/19, 20, 34 G., 207/12, 19 K., 242/2 G., 274/26 G., 275/26 K., 280/7 G., 299/6 G., 403/4 G.,

Şehriyārā dāverā şāhenşehā
Olsa der-bānıñ sezādır Keyḳubād (207/17 K.)

2.1.5.2.2. Beyit İçi Kafiye[206]

Şiirin ana kafiyesi dışında beyit içinde birbiri ile uyum teşkil eden kelimelerle oluşturulan iç kafiyedir. Musammat manzumelerde, şiirin tamamında iç kafiye hakimdir.[207] Aruzun iki eşit parçaya bölünen kalıplarında musammat manzumeler (iç kafiyeli) verilse de Lutfî, *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* kalıbıyla da musammat bir gazel örneği vererek manzume boyunca beyit içi kafiyeye yer vermiştir (333/26 G.).

ᶜİnāyet ḳānısıñ hem tende cānımsıñ benim yārim
Süleymān-ı zamānsıñ Ḥātemi geçdiñ seḫāvetde (47/7 G.)

Ḳanġı şāha eyleyem ḥāl-i perīşānım ᶜıyān
Merḥametkārım efendim pādişāhım var iken (59/5 G.)

Tāzesiñ tersiñ civānsıñ nāzenīnsiñ ey perī
Ġonçesiñ gülsüñ ne ḳanlar dökdi ol kaşıñ gözüñ (95/2 G.)

Ḫaylī demdir beklerim şāh-ı cihānım gelmediñ
Dāl idüp ḳaddim benim ḳaşı kemānım gelmediñ (117/1 G.)

Birisi ṣaçmalayup ṭaşsa ḳazan aşı gibi
Üstine bilmeyerek ursa kürek ṭaşı gibi (126/43 M.)

Eyvāh cihān fānī hīç yoḳ mı kām-kārıñ
Yıḳmaḳ mı ḫānumānı her demde kesb ü kārıñ (147/1 G.)

Bāreka'llāh zehī ᶜilm ü maᶜārifde edīb
Levḥaşa'llāh zehī gülzār-ı ṭıbba ᶜandelīb (167/1 G.)

Ṭaġıtdım ᶜaḳl u fikrim dil-ḥazīnim
Baturdım varımı virdim ziyāna (190/10 G.)

Ḫaylī dem nā-sāz idi baḫt-ı sevād
ᶜĀleme ṭolmış idi feryād u dād (207/1 K.)

---

[206] 126/21, 22, 23 M., 170/1 G., 175/100, 108 K., 207/35, 42 K., 219/6 G., 222/2 G., 224/4 G., 272/2, 46 K., 275/56 K., 309/13 K., 319/1 G., 326/7 G., 338/1-3, 8 K., 349/5 K., 384/1 G., 385/1 G.
[207] Örnekler için bk. 119/1-5 G., 150/1-7 Kt., 157/1-11 G., 166/1-7 G., 173/1-7 Kt., 197/1-9 G., 202/1-41 K., 339/1-4 G., 398/1-7 K.

Dergehiñdir mültecā-yı ḫāṣ u ᶜām
Himmetiñdir maḫzen-i luṭf u cūd (207/20 K.)

Rifᶜatiñ derk idemez ᶜaḳl-ı selīm
Şevketiñ şerḥ idemez kilk ü midād (207/21 K.)

Ṭalᶜatiñ derdiyle sārī mihr ü māh
Rüʾyetiñ ḳaṣdıyla cārī āb u bād (207/25 K.)

Al efendim işte ḳalbim ber-güẕārdır çün saña
İşte ḳalbim işte cismim işte cānım yādigār (225/3 G.)

Ne sitem-dīde imiş çarḫ-ı felek
Ne cefā-pīşe imiş ṣaḥn-ı dilek (271/1 M.)

2.1.5.3. Ahenk ile İlgili Sanatlar

2.1.5.3.1. Cinâs

Cinas sanatının yaygın kullanımı dışında Lutfî Divanı'nda bir adet gazel-i tecnis örneği bulunmaktadır (365/1-7 G.). Ayrıca hece ölçüsü ile yazılan iki koşma da yine baştan sona cinaslı kafiye ile örülmüştür (178/1-3 Koş., 192/1-5 Koş.).

Luṭfī didim açdıñ dilime baḳ nice yare
Ḳıl derdime çāre
Güller gibi güldi didi ġayb itme o şānı
ᶜĀşıḳ çeker anı (139/9 M. G.)

Dilim dilim dilim dildi o ẓālim
ᶜIyāndır ḥālimiz sen Lā-mekāna (190/6 G.)

Geldikçe faṣl-ı nev-bahār güller güler aġlar hezār
Teşrīfiñ eyler intiẓār ezhār-ı ṣaḥn-ı gül-sitān (202/13 K.)

Ġamı vir bāda sāḳī ḳıl ᶜināyet vir bize bāde
Hücūm-ı leşker-i miḥnetden olsun [göñül] āzāde (287/1 G.)

Ben perīşānım perī-şān oldıġıñ bilmez miyim
Nice ᶜāşıḳdır görüp zülfüñ perīşān olmasun (374/2 G.)

2.1.5.3.2. İştikak

Luṭfī mirʾāt-ı göñülde nice var taṣvīrler
Böyle naḳş almadı dil ḥüsnüñe naḳḳāş olalı (35/8 G.)

ᶜ **İlim**dir eyleyen esrār-ı Ḥaḳḳa ᶜ **ālimi** āgāh
Hidāyet şemᶜ ini taḥḳīḳ ᶜ ilimdir eyleyen īḳād (114/2 G.)

Mālını **emlāk**ini ihdā idenler ḫaylī var
Līk bu rütbe ᶜ aṭā olmaz cihānda muṭlaḳā (158/2 G.)

ᶜ İbret ile ḳıl **naẓar nāẓır** mezārım sengine
Bir duᶜ ā eyle beni şād it budur ancaḳ merām (182/5 G.)

Ṭūl-i ᶜ **ömr** ile **muᶜ ammer** iᶜ tilā-yı ḳadr ile
Fāᵓ iḳü'l-aḳrān ola āzāde-i ālām ü bīm (319/5 G.)

2.1.5.3.3. Tarsî[208]

Cānı yoḳdur ṭoġıyor cānlı gibi
Ḳanı yoḳdur ḳanıyor ḳanlı gibi (122/2 M.)

Ḥūr u ġılmān degül ravża-i rıḍvān degül
Nār u nīrān degül daġ-ı nümāyān degül (126/21 M.)

Māh-ı tābān degül zülf-i perīşān degül
Cān u cānān degül āfet-i devrān degül (126/22 M.)

Verd-i ḫandān degül sünbül ü reyḥān degül
Bāġ u bostān degül nergis-i fettān degül (126/23 M.)

Hüve'l-Ḫallāḳ hüve'l-Bāḳī hüve'l-Ḥayyü hüve'l-Mevlā
Hüve'l-Maᶜ būd Ẕü'l-Mülki hüve'l-Kāfī hüve'l-Aᶜ lā (138/1 G.)

Rifᶜ atiñ derk idemez ᶜ aḳl-ı selīm
Şevketiñ şerḥ idemez kilk ü midād (207/21 K.)

Ḥüsnüñe üftāde ḫayrān olmasun yā n'eylesün
Nāz u reftārıña ḳurbān olmasun yā n'eylesün (238/1 G.)

Ne sitem-dīde imiş çarḫ-ı felek
Ne cefā-pīşe imiş ṣaḫn-ı dilek (271/1 M.)

Bir ṭarafdan ṣaçılur bezm-i ṣafāya gevher
Bir ṭarafdan yayılur ṣaḫn-ı dile sükker ü bal (275/44 K.)

Olamaz Saᶜ dī vü Ṣīrāzī feṣāḥatde naẓīr
Olamaz Cāmī feṭānetde belāġatde miṣāl (275/60 K.)

Dāḫi cümle yāriñiz aḥbābıñız
Cümle mensūbānıñız aṣḥābıñız (281/5 G.)

---

[208] 389/2, 11, 12, 16, 47, 74, 126, 131, 133, 154, 164 M., 410/1 G.

Bezm-i meyde ẕevḳımız zāhid bizim dert üzredir
Şöyle bil kim şevḳımız ᶜ ābid bizim dert üzredir (284/1 Müf.)

Aḳrabā üzre olur zümre-i aḥbāb ercaḥ
Māha elbetde olur mihr-i cihān-tāb ercaḥ (290/1 G.)

Ḥüsn-i aḥvāline her kimse şehādet eyler
Ḳubḥ-ı aḥvālini setr itmege ġayret eyler (378/1 G.)

2.1.5.4. Ses Tekrarları

2.1.5.4.1. Aliterasyon[209]

Mısra veya mısralar arasında aynı ünsüzlerin tekrar etmesine aliterasyon denir. Lutfî Divanı'nda metin numarasını 130 olarak verdiğimiz 9 beyitlik gazelde baştan sona içinde daima ş ünsüzü geçen kelimelere yer verilmiştir. Böylece manzume boyunca aliterasyona başvurulmuştur (130/1-9 G.). Yine metin numarasını 24 olarak verdiğimiz 7 beyitlik gazelde de baştan sona d ünsüzü tekrar etmektedir (24/1-7 G.).

Döner **d**er**d** ü elemle bir ᶜ aceb **d**evrāne**d**ir **d**ünyā
Gelen gitmek**d**e**d**ir lā-şekk gerek aᶜ lā gerek e**d**nā (7/1 G.)

Cihān**d**a yār-ı ṣā**d**ıḳ yoḳ bulan varsa ḫaṭā söyler
Ṣa**d**eflerde nihān ol**d**ı **d**ür-i **d**ürdāneler şim**d**i (30/6 G.)

Tāc-ı ḫilāfet sen**d**e**d**ir burc-ı ṣa**d**āḳat sen**d**e**d**ir
Genc-i ᶜ a**d**ālet sen**d**e**d**ir ey **d**ü cihān içre ferī**d** (34/2 Kt.)

Evvelleri nā**b**ū**d** iken lāşey gi**b**i maᶜ **d**ū**d** iken
Bul**d**ı şeref me**b**ᶜ ū**d** iken **b**u ḳıṭᶜ a-i **b**aᶜ **d**e'l-**b**aᶜ ī**d** (34/5 Kt.)

Ġam mülkini şā**d** eyle**d**iñ **d**ünyāyı ābā**d** eyle**d**iñ
Miḥnet**d**en āzā**d** eyle**d**iñ bul**d**ı feraḥ bunca ᶜ abī**d** (34/6 Kt.)

---

[209] 1/3, 4, 7 G., 5/2, 4, 5 M.G., 7/2 G., 8/2, 4 G., 11/4 G., 12/2, 3 G., 17/5 G., 27/6 G., 28/1, 2, 3, 5 G., 30/1, 3 G., 35/1 G., 37/1, 7 G., 41/3 G., 43/8, 9 G., 46/1, 4, 7 G., 47/5 G., 52/6 G., 53/4 G., 54/4 G., 57/5 G., 59/8 G., 61/6, 4 G., 63/2 G., 65/1 G., 67/5 G., 70/3 G., 72/6 G., 74/5 G., 79/2 G., 83/5 G., 85/6 G., 91/7 G., 98/7, 11 G., 100/6 G., 101/5, 6 G., 103/7 G., 111/1, 5, 7 G., 112/5 Kt., 117/1, 4 G., 125/4 G., 126/6 M., 138/3 G., 139/5, 9 M.G., 142/3 G., 144/7 G., 145/3, 6 G., 150/ 5 Kt., 156/4 G., 160/3 G., 164/13 G., 165/14, 15, 21 G., 166/3, 6 G., 172/8 G., 173/4 Kt., 175/15, 19, 29, 37, 38, 44, 87, 89 K., 177/2 G., 184/1 G., 185/1 G., 187/3 G., 190/6, 16, 19, 30 G., 194/1 G., 195/7 G., 196/3 G., 197/1 G., 198/4 G., 200/1, 11 G., 202/2, 3, 25, 33 K., 206/7 G., 207/9, 18 K., 227/8 G., 233/3, 4 G., 258/10 M., 274/12 G., 275/49 K., 280/2 G., 283/5 G., 287/5 G., 291/1 G., 306/9 G., 307/2 G., 311/1, 2 G., 322/1, 2 G., 327/10 G., 328/4 M., 339/2 G., 348/12 G., 359/3 G., 370/2 G., 380/4 K., 383/3 G., 389/121, 131, 143, 177, 193, 232, 241, 242, 257, 258, 279 M., 397/2, 5, 7, 8 G., 409/3 G.

Bitürdi **b**āġ-ı fürḳatde ne**b**āt-ı pen**b**eyi āhım
Ṭoḳudı **b**ezi mevtim **b**oylı **b**oyumca kesüp **b**içdi (46/2 G.)

Derd-i bī-**d**ermānıma **d**ermān irür mi bir ṭabīb
Bulma**d**ı **d**erdim **d**evāsıñ **d**erdimiñ Loḳmānı var (75/6 G.)

Düşürdi dām-ı **d**er-ben**d**-i şe**d**īde
Selāsil zülf ile Hin**d**ū-yı **d**āne (190/9 G.)

İt**d**imse **d**e **d**āʿ-i **d**ile te**d**bīr-i dārū nāfile
Git**d**ikçe var**d**ı müşkile gün**d**en güne **d**āġ-ı nihān (202/26 K.)

2.1.5.4.2. Asonans[210]

Mısra veya mısralar arasında aynı ünlülerin tekrar etmesine asonans denir.

Yazıldı ṭāḳ-ı ʿarş-ı ḥażret-i Raḥmāna Bismi'llāh
Daḫi ser-nāme-i ümmü'l-kitāb Ḳurʾāna Bismi'llāh (1/1 G.)

Döner derd ü elemle bir ʿaceb devrānedir dünyā
Gelen gitmekdedir lā-şek gerek aʿlā gerek ednā (7/1 G.)

Bī-ḳarār olmış ḳarardıḳça ḳararmış sīreti
Pek kerīhü'l-manẓar olmış ṣūreti ṣanma şebāb (10/3 G.)

Seni bend-i esīr itmiş ne ḥikmet nefs-i emmāre
Saña lāyıḳ mıdır ey meh-rū düşmek böyle efkāre (56/1 G.)

Żulmet-i ġaym-ı sevāda düşdi baḫtım ḳarası
Dāġ-ı ḥasret ḳasr-ı dilde açdı fürḳat yarası (185/1 G.)

Perī-peyker eṣer gevher-naẓar mehpāre-serverdir
Sipihre fer virür bedr-i münīr-i şīveger yārim (280/7 G.)

Olma bīmār-ı vaṭan seyyāḥ-ı dil-āgāha baḳ
Lā'da ḳalma menzil-i aḳṣā-yı illā'llāha baḳ (352/1 G.)

---

[210] 5/3 M.G., 6/3, 5 G., 8/7 G., 9/1, 5 G., 11/9 G., 16/6 G., 22/2, 3 G., 24/1 G., 27/9 G., 28/1 G., 29/1 G., 31/1 G., 34/2 Kt., 41/1 G., 43/1 G., 45/1, 2 G., 47/1, 5 G., 48/2, 3 G., 49/1 G., 50/1, 4 G., 51/1, 5 G., 52/5 G., 54/1, 4 G., 55/6, 9, 10 G., 58/3 G., 60/1, 3 G., 61/4, 5 G., 63/2 G., 65/10 G., 66/4 G., 68/1 G., 69/1 G., 73/2 G., 79/3, 5 G., 84/1, 2, 5 G., 90/1 G., 98/3 G., 112/1 Kt.,116/6 G., 117/6 G., 119/4 G., 126/7, 29 M., 127/1 G., 129/1 G., 130/2 G., 131/1 G., 135/1 G., 139/4 M.G., 146/1, 6 Kt., 148/1 G., 149/1 G., 151/1 Kt., 164/1, 9 G., 165/1, 9, 14 G., 166/1, 6, 7 G., 170/3 G., 172/3, 8 G., 175/28 K., 194/3 G., 196/1 G., 197/4 G., 199/3 G., 200/1,7, 25, 30 K., 207/9 K., 213/2 G., 214/1 G., 220/1 G., 223/5 G., 224/4, 5 G., 228/6 M.G., 230/1 G., 239/1 G., 245/7, 11 M., 246/10 M., 259/10 M., 271/24 M., 272/7 K., 274/4, 9, 21, 23 G., 275/15, 19, 26, 44, 50, 57 K., 280/4 G., 281/7 M., 282/5 M., 299/1, 8, 9 G., 304/1 G., 319/3 G., 326/5 G., 327/6 G., 330/1, 3 G., 334/6 G., 340/1, 4, 10, 11 G., 346/4 M., 371/6 G., 378/1 G., 381/1 G., 382/6 G., 383/6 G., 389/11, 12, 50, 114, 137 M., 400/7, 9 G., 403/15 G., 406/6 G.,

2.1.5.6. Söz Tekrarları

2.1.5.6.1. Çeşitli Edatlarla ve Bağlaçlarla Yapılan Tekrarlar[211]

Ne… ne…, hem… hem… gehi, zehî, geh/gâh/gâhî gibi bağlaçlarla yapılan tekrarlara Lutfî Divanı'nda sıkça karşılaşılmaktadır. Revnak mecmuasının basımına düşürülen tarih manzumesinde Ne… ne… ikili bağlacı, manzume boyunca kullanılmıştır.[212] Divanda metin numarasını 389 olarak verdiğimiz mesnevide de ne… ne… ikili bağlacına sıklıkla yer verilmiştir.[213]

Ne Ḥaccāc u **ne** Cengīz ü **ne** Şeddād
Ne Nemrūd u **ne** فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ (4/IX Müs.)

Dehr-i dūn içre baña yār **ile** aġyār birdir
Gerek aᶜ lā gerek ednā **ile** ḳardaş olalı (35/6 G.)

Bu ᶜ aceb ḫulyā **mıdır** rüʾ yā **mıdır**
Eyledim bālīn-i fikre istināد (207/12 K.)

İsmi **gāh** dilde **gāhī** telde gezer
Kendisi rüʾ yet içün elde gezer (285/14 M.)

Rūzgārıñ hangisi atdı sizi bu yerlere
Ḳara yil yāḫud lodos **mı** yoḫsa **mı** bād-ı ṣabā (302/4 G.)

2.1.5.6.2. Birli Söz Tekrarları

"Kimi, ba'zısı" ifadelerinin bazen beyit yahut bentten çıkarak tüm manzume boyunca sürdüğü, tekrar edildiği görülür.[214] Cinaslı kelimelerin de söz tekrarlarında âhengi sağladığı görülmüştür. Müraca'a gazelde de birli söz tekrarları mısra başlarında görülmektedir (365/1-7 G.).

---

[211] Diğer örnekler için bk. 9/7 G.; 27/7 G.; 35/6 G.; 146/6 Kt.; 251/3 M.; 263/10 M.; 272/13 K.; 285/14 M.; 302/4 G.; 309/25, 35, 47 K.; 348/6 G.; 370/5 G.;
[212] 148/2-6 G.; 73/2 G.; 164/14-16, 20 G.; 268/7 G.; 275/32, 50 K.; 309/18, 22, 31, 37, 60 K.; 328/8 M.; 389/152 M.
[213] 389/65-76, 79-82, 161, 162, 164-171 M.
[214] Bu manzumeler için bk. (21/I-IX Müs.), (45/2-7 G.),

2.1.5.6.2.1. Mısrada Birli Söz Tekrarları[215]

Özellikle ikilemeler, mısrada söz tekrarlarıyla âhenge katkı sağlamıştır.[216]

Döner derd ü elemle bir ᶜaceb devrānedir dünyā
Gelen gitmekdedir lā-şek **gerek** aᶜ lā **gerek** ednā (7/1 G.)

Gül cemāliñ **gül** gibi **gül**dükçe **gül**ler açılur
Zülfi sünbül cānı bülbül nev-fidānım gelmediñ (117/3 G.)

Ey birāder şāh efendim añla **Luṭfī** ḥālini
Ġurbet ilde ḫāṭırım çün **inkisārdır inkisār** (222/7 G.)

Dilim dilim dilim dildi o ẓālim
ᶜIyāndır ḥālimiz sen lā-mekāna (190/6 G.)

İştiyāḳ-ı tām ile vardım o kürbet-ḫāneye
Bir de (**gördüm**) mesken-i būm oldıġın (**gördüm**) revā (286/2 G.)

2.1.5.6.2.2. Mısrada İkili Söz Tekrarları[217]

Yüz biñ bāreka'llāh **yüz biñ** māşāᵓ a'llāh
Ṭoġdı cihāna bir māh ᶜālemde yoḳ menendi (150/1 Kt.)

ᶜAşḳ u şevḳ ile didim ben daḫi māşāᵓ Allāh
Bu ne deryā-yı feraḥdır **bu ne** kān-ı escāḥ (175/85 K.)

Ṭoġarsa bu ṣadefden **Luṭfī** cevher
Ne gevherdir ne gehverdir ne gevher (259/10 M.)

Nedir bu ḥüsn-i endāmıñ **nedir bu** ceẕbe-i tāmıñ
Ser-ā-ser kāᵓināt oldı görince bend-i dām ey gül (299/6 G.)

İfnāda beḳā beḳāda ifnā
Erbāb-ı kemāle ᶜayn-ı maᶜnā (389/18 M.)

---

[215] Diğer örnekler için bk. 13/1 Kt.; 22/3 G.; 27/2, 19 G.; 56/2 G.; 60/1 G.; 66/5 G.; 73/7 G.; 78/3, 6 G.; 83/4 G.; 115/7 G.; 126/27 G.; 140/VI Müs.; 175/3 Kt.; 207/5 K.; 180/2 G.; 34 G.; 261/4 M.; 268/4 G.; 274/4 G.; 275/52 K.; 313/2 Kt.; 321/1 M.; 403/13 G.

[216] İkilemeler için bk. 37/5 G.; 46/3 G.; 78/6 G.; 84/1 G.; 91/5 G.; 114/15 G.; 123/5 G.; 126/40 M.; 214/5 G.; 222/4 G.; 240/1, 2 N.; 196/7 G.; 200/3 G.; 244/3 M.; 245/7 M.; 246/10 M.; 254/5 M.; 270/6 M.; 274/30 G.; 280/6 G.; 299/8 G.; 308/1 N.; 327/2 G.; 340/7 G.; 383/3 G.; 385/3 G.; 403/2, 12 G.;

[217] Diğer örnekler için bk. 172/1 Kt.; 245/4 M.; 269/1 M.

2.1.5.6.2.3. Beyitte Birli Söz Tekrarları[218]

Divanda metin numarasını 389 olarak verdiğimiz mesnevide mısra başlarında ey sözcüklerinin tekrarı âhenk unsurlarındandır.[219]

Nev-bahār **ider** cihānı ᶜarż **ider** çiçekleri
Gülsitān-ı cennet içre bülbüli ḫandān **ider** (9/4 G.)

Cānı yoḳ **cān**a yaḳın **cānı** degül **cānı** ola
Cānı cānı olamaz **cān** ile **cān**ān ola (126/26 M.)

Hüve'l-Ḫallāḳ **hüve'l**-Bāḳī **hüve'l**-Ḥayyü **hüve'l**-Mevlā
Hüve'l-Maᶜbūd Ẕü'l-Mülki **hüve'l**-Kāfī **hüve'l**-Aᶜlā (138/1 G.)

Āmāl ü efkārıñ **ḥasen** aḫlāḳ u eṭvārıñ **ḥasen**
Efᶜāl ü güftārıñ **ḥasen** ẕātıñ **ḥasen** rūḥ-ı revān (202/6 K.)

Ben **perīşān**ım **perī-şān** oldıġıñ bilmez miyim
Nice ᶜāşıḳdır görüp zülfüñ **perīşān** olmasun (374/2 G.)

2.1.5.6.2.3. Beyitte İkili Söz Tekrarları[220]

Tekrir sanatıyla oluşturulan bir gazelde mısra başlarında baştan sona ikili ses tekrarları bulunmaktadır (334/1-7 G.).

Ṣūfīler düşmiş beḳāda **ḥūr u ġılmān** ḳaydına
ᶜĀşıḳānıñ **ḥūrī vü ġılmān**ı sensiñ sevdigim (27/14 G.)

Derd-i bī-**dermān**ıma **dermān** irür mi bir ṭabīb
Bulmadı **derd**im devāsıñ **derd**imiñ Loḳmānı var (75/6 G.)

ᶜİlimdir eyleyen esrār-ı Ḥaḳḳa ᶜālimi āgāh
Hidāyet şemᶜini taḫḳīḳ **ᶜilimdir eyleyen** īḳād (114/2 G.)

Eylediñ rüsvā-yı ᶜālem **sen beni**
Cānıma cān ᶜadd iderken **ben seni** (270/3 M.)

---

[218] Diğer örnekler için bk. 28/3 G.; 34/2, 5, 6 Kt.; 52/5 G; 60/3 G.; 117/5, 6 G.; 126/21-24 M.; 145/4 G.; 157/8 G.; 165/3, 5 G.; 170/1, 2 N.; 172/5, 6 G.; 175/84, 85 K.; 181/1 G.; 200/6 G.; 202/7, 13, 24, 30 K.; 207/21 K.; 216/3 G.; 243/3 G.; 253/1 M.; 258/10 M.; 261/5 M.; 269/15, 17 M.; 271/1 M.; 272/2, 46 K.; 275/5, 26, 41, 60, 62, 65, 66 K.; 281/12 M.; 290/1 G.; 325/2 G.; 327/9 G.; 333/16 G.; 339/1 G.; 345/6 G.; 389/123 M.

[219] 389/153-160 M.

[220] Diğer örnekler için bk. 48/4 G.; 58/2 G.; 87/Müf.; 122/2 M.; 165/4 G.; 189/III Tah.; 271/8 M.; 275/44, 63 K.; 310/15 K.; 313/3 Kt.; 338/20 K.; 347/Müf.; 386/1 G.; 386/8 G.; 389/2, 83, 126, 192, 254, 257, 258 M.; 390/1 N.; 406/12 G.

Bu ne cürʾ et **bu ne** z̲illet **bu ne** fikret **bu ne** ḥāl
Bu ne endīşe-i vāhī **bu ne** eṭvār-ı s̲aḳīl (307/2 G.)

2.1.5.6.2.4. Mısrada Üçlü Söz Tekrarları[221]

Kekeme diliyle yazılan bir gazelde baştan sona üçlü söz tekrarları mısra başlarında görülür. Bu tekrarlar, kelime ve hece tekrarlarıdır (221/1-5 G.). Üçten fazla tekrarlara sadece bir manzumede rastlanılır (344/1, 2 Kt.).

Noḳṭasın arar iken **noḳṭa**da **bul**dum ben **de**
Noḳṭa noḳṭa diyerek **noḳṭa**sını **bul** sen **de** (126/38 M.)

ᶜ Āşıḳ-ı ṣādıḳ **ol**anlar **vaṣl-ı cān ol**maz gider
Vaṣl-ı cān olsa da **cān**ā kāmrān **ol**maz gider (220/1 G.)

Sāde bir cāme ile muᶜ tekif ol **sen seni bil**
Sen seni bildiñ ise ġayrı penāh itme ṣaḳın (357/6 G.)

Bilmem **ne idi** ne ḥāle **düşdüm**
Bāᶜ iş **ne idi** melāle **düşdüm** (389/202 M.)

Yoḳ **iken bir şey** ider ᶜ arż-ı vücūd
Var **iken bir şey** olur gözden nihān (406/4 G.)

2.1.5.6.2.5. Mısrada Dörtlü Söz Tekrarları

Ne māʾil **idim** ᶜ **ulüvv-i cāha**
Ne nāzil **idim** ᶜ **ulüvv-i çāha** (389/74 M.)

2.1.5.7. Paralellik

2.1.5.7.1. Mısrada Paralellik[222]

Lutfî Divanı'nda görülen mısrada paralellik; tekrir, cinas, aliterasyon, asonans ve bazı söz tekrarları ile mısrada âhengin benzer ses ilgileriyle sağlandığı yerlerde görülür.

Nice biñ ᶜ āşıḳ**ıñ** cānın alursıñ yoḳ mı inṣāf**ıñ**
ᶜ Aḳıllar alıcı cellād-ı ᶜ ālem bedr-i tābānım (8/6 G.)

---

[221] Diğer örnekler için bk. 99/1-2 Kt.; 338/21 Kt.; 389/47, 131, 228 M.
[222] Diğer örnekler için bk. 27/19 G.; 43/8 G.; 44/1 G.; 46/1 G.; 46/5 G.; 53/4 G.; 55/9 G.; 59/4, 5 G.; 74/6 G.; 87/Müf.; 109/1, 3, 4 G.; 115/7 G.; 117/3 G.; 126/27, 28 M.; 151/6 Kt.; 175/101 K.; 190/6, 8 G.; 217/4 G.; 233/2 G.; 244/4 M.; 272/13 K.; 275/26 K.; 299/6 G.; 389/18 M.;

Sen ḥasen ḫulḳuñ ḥasen kendiñ ḥasen z̲ātıñ ḥasen
Bir ḥasensiñ ki cemāliñ mihri ḥayrān eyledi (52/5 G.)

Ṭūr-ı mesṭūr oldı dil Ṭūr-ı tecellā olmadan
Ṭoġmadan Mūsā Kelīmu'llāh kelīm-i münᶜ amım (102/5 G.)

Feṣāḥat menbaᶜ ı her mıṣraᶜ ı ḫoş maṭlaᶜ ı rengīn
Belāġat maḫzeni dīvānçe-i gevher-feşān ister (109/2 G.)

Sīne sūzān u perīşān ü duᶜ ā-ḫˇān olaraḳ
Eyledim destimi dergāh-ı Ḫudāya iftāḥ (175/122 K.)

2.1.5.7.2. Beyitte Paralellik[223]

Beyitte paralelliği sağlayan en önemli unsur, sözcük grubu şeklindeki rediflerdir. Dolayısıyla beyitte görülen parallelik çoğunlukla matla' beyitlerindedir. Ancak zaman zaman bu durumun dışındaki yerlerde de paralellik arz eden unsurlara rastlanılmıştır. Beyitlerin mısra başlarındaki söz tekrarları da paralelliği oluşturan ögelerdendir.

Ḳıl teraḥḥum ḥālime şāh-ı cihānım gitme gel
Atma tīġ-i ġamzeñi ḳaş[ı] kemānım gitme gel (107/1 G.)

Cānı yoḳdur ṭoġıyor cānlı gibi
Ḳanı yoḳdur ḳanıyor ḳanlı gibi (122/2 M.)

Ṭaġıtdım ᶜ aḳl u fikrim dil-ḥazīnim
Baturdım varımı virdim ziyāna (190/10 G.)

Bezm-i meyde z̲evḳımız zāhid bizim dert üzredir
Şöyle bil kim şevḳımız ᶜ ābid bizim dert üzredir (284 Müf.)

Ḥüsn-i aḥvāline her kimse şehādet eyler
Ḳubḥ-ı aḥvālini setr itmege ġayret eyler (378/1 G.)

[223] Diğer örnekler için bk. 27/1, 17 G.; 43/3 G.; 47/7 G.; 48/1 G.; 60/3 G.; 69/1 G.; 71/1 G.; 75/6 G.; 95/3 G.; 100/1 G.; 117/1, 5, 6 G.; 124/9 G.; 138/1 G.; 167/1 G.; 170/1, 3 G.; 171/2 N.; 175/83, 84, 100 K.; 184/1 G.; 194/1 G.; 200/6 G.; 202/6 K.; 207/20, 21 K.; 220/1 G.; 223/1 G.; 225/3 G.; 233/4 G.; 235/1 G.; 238/1 G.; 239/1 G.; 244/7 M.; 244/10 M.; 245/7 M.; 246/12 M.; 269/14, 17 M.; 271/1, 8 M.; 275/41, 44, 56, 57, 60, 63 K.; 281/2, 5, 12, 14 M.; 290/1 G.; 307/2 G.; 309/13 K.; 319/1 G.; 338/1, 20, 21 K.; 347 Müf.; 349/5 G.; 357/6 G.; 367/1 G.; 370/1 G.; 373/2, 17 M.; 382/1 G.; 383/1 G.; 384/1 G.; 385/1 G.; 386/1, 8 G.; 390/1 N.; 401/1 G.; 406/4, 8, 12 G.; 410/1 G.; 411/16 M.

2.1.5.7.3. Şiirde Paralellik

Lutfî Divanı'nda şiirde paralellik, genellikle aruz vezninin iki eşit parçaya bölünebilen kalıpları ve müraca'a şiir örneklerinde görülür.[224] Manzume boyunca kullanılan bazı ikili söz tekrarları da manzumeye paralellik katmaktadır.[225] Hece ölçüsü ile yazılan bir koşmada, iade sanatının kullanılması da dörtlüklere bir paralellik katmıştır.[226] 11'li hece ölçüsü ile yazılan bir başka koşma ise musammat şeklinde bir iç kafiyeye sahip olduğu için yine her dörtlükte bulunan mısralarda bir paralellik söz konusudur.[227] Bu nitelikteki şiirlerin dışında söz tekrarlarının görüldüğü şiirlerde de paralellik görülür. Divanda metin numarasını 389 olarak verdiğimiz mesnevinin pek çok beytinde paralellik görülür. Söz konusu mesnevinin hem aruzun kısa kalıplarından olan *Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün* ile yazılması hem de her mısraın kendi içinde kafiyeli olması paralelliğin oluşmasında etkili olmuştur.[228]

2.1.6. DİL VE ÜSLÛP İLE İLGİLİ HUSUSİYETLER

2.1.6.1. Yazımda İkilik

Lutfî, geçiş dönemlerini yaşayan bir şair olması sebebiyle dönemsel değişikliklerin sebep olduğu imlâ özellikleri de şiirlerinde görülebilmektedir.

Perî kelimesin genel kullanımın aksine *perü* şeklinde de yazıldığı görülmüştür. Bu durum kelimenin yöresel bir telaffuza sahip olduğu anlamına gelebilir. Kelimenin iki şekilde de yazımı ikiliğe sebep olmuştur[229]:

Lemᶜa-pāş-ı ᶜālem oldı ey **perü** ḥüsnüñ hemīn
Cevher-i laᶜl-i Bedaḫşān kānıdır ṭaşıñ seniñ (60/5 G.)

Tāzesiñ tersiñ civānsıñ nāzenīnsiñ ey **perī**
Ġonçesiñ gülsüñ ne ḳanlar dökdi ol kaşıñ gözüñ (95/3 G.)

---

[224] Bu örnekler için bk. (31/1-7 G.; 34/1-12 Kt.; 119/1-5 G.; 150/1-7 Kt.; 153/I-V Müs.; 157/1-11 G.; 166/1-7 G.; 169/I-VII Müs.; 202/1-41 K.; 333/1-26 G.; 339/1-4 G.; 361/1-7 G.; 380/1-7 K.; 398/1-7 K.;
[225] 164/1-21 G.; 173/1-7 G.; 197/1-9 G.; 343/III-VI Müs.
[226] 229/1-10 Koş.
[227] 232/1-9 Koş.
[228] Söz konusu mesnevideki paralel beyitler için bk. 389/2, 11, 12, 13, 16, 27, 47, 65-76, 79-87, 93, 94, 105, 108, 110, 111, 121, 126, 129, 130, 131, 133, 137, 142, 143, 153-171, 174, 192, 202, 206, 207, 220, 222, 228, 229, 235, 243, 246, 247-248 (Örnek), 253, 257, 258, 264, 267, 268, 287, 302,
[229] "Perü" yazım şeklinin geçtiği diğer manzumeler için bk. 75/4 G., 117/4 G., 244/11 M.

Añı zamiri de yine günümüze yaklaştığında bugünkü telaffuz biçimiyle 1 yerde *onı* şeklinde yazılmıştır:

Sereṭān ᶜ illeti maḥv itdi **onı** āḫir-i kār
Ṣararıdı ṣoldı o verd-i ter-i gülzār-ı naᶜ īm (418/3 Kt.)

2.1.6.2. Noktalama İşaretleri

Lutfî Divanı'nda noktalama işaretlerinden çok sık olmasa da yeri geldikçe istifade edilmiştir. Bazen bir ifadeyi veya sözcüğü vurgulamak için bazen de ifadeye bilgi notu düşmek için birtakım noktalama işaretlerine yer verilmiştir. Tırnak işareti (") tarih düşürülen ifadeyi belirtmek maksadı dışında, kelime vurgusu yapmak için de kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte *ey nev-garib* ifadesi tırnak içinde verilerek düşürülen tarihin bu ifadeye düşürüldüğü vurgulanmıştır:

Biri didi **"ey nev ġarīb"** tārīḫ-i tām çıḳdı ᶜ acīb
Dergāha yüz sürmek naṣīb itsün hemān Rabb-i Mecīd (34/11 Kt.)

Aynı manzumenin bir sonraki beytinde bu kez *tarih* ve *niyaz* kelimeleri tırnak içinde gösterilmek suretiyle aynı tarihin, bu ifadelere ayrıca düşürüldüğü vurgulanmıştır (34/12 Kt.). Bir başka manzumede ta'miyeli düşürülen tarihte *bâ* ve *vâv* harfleri zikrolunarak bu harflerin mısraın ebced değerine eklenmesi gerektiği iması, harflerin tırnak içinde gösterilmesiyle vurgulanmıştır (187/6 G.). Yine tarih düşürülen bir müfredde *fî on yedi Rebi'ü'l-ahir* ifadesi tırnak içine alınmış, böylece tarihin bu ifadeye düşürüldüğü ima edilmiştir (191/Müf.). Bir başka müfredde ise *meh küsûf itdi felekde* ifadesi tırnak içine alınmış, ifadeye tarih düşürülmüştür (323/Müf.).

Parantez "( )" işareti, Lutfî'nin kullandığı işaretlerdendir. Bu işaret de benzer şekilde kelime vurgusu için kullanılmıştır. Ancak aşağıdaki beyitte tekrarlanan sözcük parantez içine alınarak vurgulanmış görünse de şairin maksadının ne olduğu pek de anlaşılmaz:

İştiyāḳ-ı tām ile vardım o kürbet-ḫāneye
Bir de (gördüm) mesken-i būm oldıġın (gördüm) revā (286/2 G.)

Aynı manzumenin son beytinde de (7. beyit) parantez kullanılmış, *Sâlih* kelimesi parantez içinde yazılmıştır. Söz konusu kelimenin kişi ismi olarak

kullanılması, tanıdığı bir kimseye gönderme olarak düşünülebilir (286/7 G.). Tırnak işaretinde olduğu gibi parantez de tarih düşürülen ifadeyi belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bir hamamın tamirine *hammâm-ı hayrât* ifadesi tarih olarak düşürülmüş, ibare de parantez içine alınmıştır (317/5 G.).

Ünlem işareti (!) sözcüğe/mısraya vurgu ve ünlem katmak; üç nokta (…) ise vurguyu sürdürmek ve tamamlan(a)mayan bazı ifadeleri belirtmek maksadını taşır. *Mîrî Mezbahasına Bir Nazar!...* başlığını taşıyan müseddes, şairin tanık olduğu bazı hadiseleri yüksek perdeden konuşacağını haber verir (394/I-X Müs.). Son bendin ilk mısrasındaki *Zıllet kemâli buldu İlâhî!* ifadesinde ünlem, bir yakarışın sesi olur. *Mezâr-ı İntibâh* başlıklı murabbaın ilk kelimesi bir ünlem ile başlar: *Ah!* (405/I Mur.). Lutfî, oğluna yazdığı "tahassürnâme"ye *Hasretinden ey oğul!* ifadesi ile başlar ve ünlemi seslenme göreviyle kullanır (419/1 G.).

Recâizâde Mahmud Ekrem'in "Bir Kuş" adlı şiirini taştir eden Lutfî, noktalama işaretlerine de bolca yer verir. Soru işareti, ünlem ve üç nokta söz konusu manzumede Lutfî'nin kullandığı işaretlerdir. Ünlem, seslenme; üç nokta yine vurguyu sürdürmek; soru işareti de soru anlamı taşıyan mısralarda kullanılmıştır (416/ Taş.).

Noktalama işaretleri içerisinde en dikkat çekici olanı, yıldız (*) işaretidir. Lutfî'nin dipnot düşürmek için kullandığı bu işaret, günümüzdeki işlevinden pek de farklı değildir. Örneğin söz konusu mesnevide geçen *salâh* kelimesine Lutfî, şu notu dipnot olarak vermiştir:

Murġ-ı rūḥı gülşen-serāy-ı ʿillīyine pervāz iden maḫdūmum Muḥammed Ṣalāḥe'd-dīniñ ism-i laṭīfini ihām ṭarīḳiyle ẕikre işāretdir.

Japon-Rus savaşını anlattığı 25 beyitlik gazelinde Lutfî, özel isimlere (*) işareti ile dipnotlar düşürmek suretiyle bu isimler hakkında bilgi vermiştir (391/1-25 G.).

2.1.6.3. Arkaik Kelimeler

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan arkaik kelimeler *kanda, kangı, kanı, depret-, söyün-, egin, yarlıg, irgür-, yahşı, ag-,* ve *ıssı* kelimeleridir. Bu kelimelerin geçtiği yerler şu şekildedir:

Kanda [handa]: nerede, nereye (Dilçin, 1983, s. 124)**.** Eski Türkçe döneminden kalan bu sözcük, Lutfî Divanı'nda 3 yerde kullanılmıştır. İki yerde "nerede", bir yerde ise "nereye" anlamlarında bu sözcüğe yer verilmiştir. *Nerede* anlamına gelen yerlerde şart bildiren "ise" ile birlikte kullanılmıştır:

Bezme elbetde gelür ᶜāşıḳ-ı zār **ḳanda** ise
Terk ider işi güci iki eli ḳanda ise (137/1 Müf.)

Ḥaḳ selāmet eylesün **ḳanda** iseñ nūr-ı dīdem
Ḳaldı dilde sūz-ı hicrān fürḳati āh ayrılıḳ (215/2 G.)

Ḳanda ḳılsam naẓar ol māh gelür ḫāṭırıma
Cālis-i taḫt-ı dile şāh gelür ḫāṭırıma (230/1 G.)

Kangı [kankı]: Hangi (Dilçin, 1983, s. 124)**.** Bu kelime Lutfî Divanı'nda 5 yerde kullanılmıştır:

Ḳangı ġam-ḫāneye bilmem ideyim ᶜazm ü firār
Cānımıñ ṣaydına ol āhū tebelleş olalı (35/5 G.)

Ḳangı şāha eyleyem ḥāl-i perīşānım ᶜıyān
Merḥametkārım efendim pādişāhım var iken (59/5 G.)

Ḳangı vīrāneye gitdiñse gülistān oldı
İns ü cin ḥūr u melek cümlesi ḥayrān oldı
Seni kim gördi ise ᶜaḳlı perīşān oldı
Yıḳılup ḳaṣr-ı dili ḫāk ile yeksān oldı
Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel (201/IV Müs.)

İntiẓār üzre olup leyl ü nehār
Ḳangı dem eyler ṭulūᶜ ol luṭf u kān (275/26 K.)

Her muvaḥḥid ḳıblegāh eyler der-i iclāliñi
Ḳangı kāfirdir görüp rūyuñ Müselmān olmasun (374/4 G.)

Kanı: Hani, nerede (Dilçin, 1983, s. 124). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 14 yerde geçmektedir:[230]

Ḳanı ol āh u vāh itdikleriñ demler o mātemler
Yeşiller lebs idüp demler urarsıñ şehd [ü] şerbetden (6/3 G.)

[230] Söz konusu kelimenin geçtiği diğer yerler için bk. 7/3 G.; 30/2 G.; 91/2 G.; 101/3 G.; 165/3-6 G.; 186/VI Tah.; 242/2 Kt.; 249/4 M.; 256/5 M.; 263/6 M.

Depretmek: Kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek (Dilçin, 1983, s. 64). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 1 yerde geçmektedir:

Ṣabā **depretse** bir mūyuñ bütün ḫalḳ-ı cihān ditrer
Nevā vü naġmesiñ ġūş eylese kevn ü mekān ditrer
Türāba sāye-baḫş olsa zemīn ü āsumān ditrer
Naẓar ḳılsa vücūda maḥv olur rūḥ-ı revān ditrer
Cihānda miṣli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
Vücūdum pāre pāre itsünler geçmem efendimdir (132/VI Müs.)

Söyünmek [sögünmek, sövünmek]: sönmek, parlaklığı gitmek (Dilçin, 1983, s. 192). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 1 yerde geçmektedir:

Öyle bir āteşe düşdüm ki **söyünmek** bilmez
Çekdigim görse sönüp āteş-i sūzān aġlar (19/6 G.)

Egin, [eyin]: sırt, arka (Dilçin, 1983, s. 78). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 2 yerde geçmektedir:

Cemāliñde dizilmiş ṣaf-be-ṣaf ol leşker-i Hindū
Semāya ser çeker ḳadd-i nihāliñ ḳāmet-i dil-cū
Teᶜ āla'llāh leṭāfetle yaraşmış **egniñe** gīsū
Ne ṭāliᶜ dir cihānbānım ḳılasıñ bendeñi ārzū
Benim devletlü sulṭānım seniñ ᶜīdiñ saᶜīd olsun
Ṣafā-yāb eylediñ üftādeñi ᶜömrüñ mezīd olsun (179/IV Müs.)

Sirḳ[at] idüp laᶜl ü cevher ḫātemi
Egniñe ṭaḳdı libās-ı mātemi (244/5 M.)

Yarlıg: Ferman, irade, buyrultu (Dilçin, 1983, s. 236). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 2 yerde geçmektedir:

Yarlıġ-ı belīġ-ı ẕāt-ı Mevlā
Her ẕerrede ḥükmin eyler icrā (389/260 M.)

Ḥabīb-i ekremiñ **yarlıġına** bi'l-iḳtidā işte
ᶜUlūmuñ menbaᶜı fāżıl Ḫˇāce-i Aḥmed Üstād (114/13 G.)

İrürmek, [ergirmek, ergürmek, irgirmek, irgürmek]: Ulaştırmak, eriştirmek (Dilçin, 1983, s. 116). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 1 yerde geçmektedir:

İkisini de **irgürdi** murāda
Kederler tebdīl oldı sūr u şāda (255/5 M.)

Yahşı, [yahşi, yakşı]: İyi, güzel (Dilçin, 1983, s. 230). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 1 yerde geçmektedir:

Ne nāme her süṭūrı sedd-i İskender gibi muḥkem
Anıñla ayrılur ᶜ ālemde her **yaḫşı yamanından** (164/7 G.)

Agmak: 1. Çıkmak, yükselmek. 2. Aşağı inmek, ağır gelip aşağı meyletmek (Dilçin, 1983, s. 4). Lutfî Divanı'nda bu kelime 1 yerde geçmektedir:

Āteş gibi ᶜ ulviyyete cān atma be-her-sū
Geh ṣaġa gehī ṣola **aġar** meyl-i terāzū
Bir ḥāl ile bāḳī olamaz çarḫ-ı sitem-ḫū
Vallāhi esāsında beḳā yoḳdur efendim (363/V Mur.)

Issı: 1. Sıcaklık, hararet. 2. Sıcak (Dilçin, 1983, s. 111). Bu kelime Lutfî Divanı'nda 1 yerde geçmektedir:

Ḫarem-i hümāyūnı esās devlete **ıssı** metīn
ᶜ Azm-i ḳadir-dārı beḳā-yı millete ümīdgāh (349/1 K.)

Bu kelimelerin dışında Lutfî Divanı'nda Azerî Türkçesinin ses özelliklerini taşıyan *yohsa, ahşam* ve *ohşa-* kelimeleri de bulunur. *Ahşam* kelimesi 3 yerde, *yohsa* ve *ohşa-* kelimeleri ise birer yerde kullanılmıştır:

Başḳa bir ᶜ ālemde belki Ḥaḳ mülāḳī eylesün
Yoḫsa bu dünyāda ummam bir daḫi ḫāṣıl kelām (43/7 G.)

ᶜ Aḳlımı aldıñ benim ṣaldıñ biḥār-ı ḥayrete
Ṣubh-ı iḳbālim seḥāb-ı ġamla **aḫşām** eyleyen (51/5 G.)

Didim ey ḫüsrev-i mülk-i devrān
Buyur ülfet idelim **aḫşam**[a] (318/2 G.)

Aḫşām üzeri çıḳardı bāba
Bī-vāye gibi baḳar türāba (389/193 M.)

Āġūşına ḫaşmını çekerdi
Oḫşardı yüzin öper severdi (389/231 M.)

Eski Türkçede zarf-fiil eki olan –uban/-üben de Lutfî Divanı'nda yer almaktadır. Söz konusu ek, *eyleyüben* ve *oluban* fiilleri olarak birer yerde geçmektedir:

Şaḳk eylese bu ḳalb ü vīrānım benim ol şūḫ
Pür-dāġ u elemdir

Raḥm **eyleyüben** dir idi ol ġonçe-i ḫandān
Eyvāh-ı mükerrer (228/3 M. G.)

Kerem ḳıl nūr-ı dīdem ḫāne-i aḫzānı teşrīf it
Görince serv-i ḳaddiñ şād **oluban** germ-āb oynar (231/6 G.)

2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.2.1. DİNÎ VE TASAVVUFÎ UNSURLAR

2.2.1.1. Dinî Unsurlar

2.2.1.1.1. Allah

Lutfî Divanı'nda başta münacât, na't ve mersiye türünde yazılmış manzumeler olmak üzere divanın başından sonuna kadar Allah, çeşitli isim ve sıfatlarıyla zikredilmiştir. Divanın ilk manzumesi, gelenekte pek çok şairde de olduğu gibi, besmelenin övgüsünün yapıldığı "Bismillâh" redifli bir methiye ile başlar. Divanda Allah'ın esmâ'ül-hüsnâsından Allâh, Rahmân, Rahîm, Bârî, Evvel, Ahîr, Hâlık/Hallâk, Hakk, Bâkî, Celâl (Zü'l-celâl), Cemâl, Celîl, Kahhâr, Gaffâr, Gufrân, Ganî, Hakîm, Hayy, Kâdir, Rezzâk, Settâr, Ma'bûd, Kâfî, A'lâ, Sabûr, Şekûr, Kerîm, Mu'în, Müteâl, Mennân, Sâni', Cebbâr/Cabbâr, Mâlikü'l-mülk isimleri ile birlikte; Hudâ, Hudâvend, Mevlâ, Perverdigâr, Kirdigâr, Sultân-ı Kader, İlâh, Rabb, Rabb-ı Mecîd, Zü'l-kerem, Zü'l-himem, Zü'l-melik, Lâ-mekân, Tanrı, Yezdân, Sultân, Müstean, Sübhân, Kâdi'ü'l-hâcât, Hû, Lem-yezel, Nakkâş-ı ezel, Burhan-ı A'zam, Fettâh, Rabbü'l-ibâd, Hâlıku'l-kevn, Gaffâru'z-zunûb, Rabbu'l-'umûm, Keşşâfü'l-gumûm, Ma'bûd, Hayyât-ı hüner, Lâ-yezâl olmak üzere çeşitli isim ve sıfatlarına değinilmiştir.

Yere göğe sığmayan Allah, mümin kulunun gönlüne sığmıştır. Bu sebeple gönül Allah'ın evine yahut arşına delalet eder (Onan, 1997, s. 33; Uludağ, 2012, s. 44). İlâhî bakışların çevrilmesi sebebiyle de nazargâh olarak nitelenir. Yine bu doğrultuda gönül, İlahî feyizlere makam ve Allah'ın lütfuna mazhar olması sebebiyle hakikî aşkın da tecellî ettiği yer olarak düşünülür (14/III Müs., 52/6 G., 76/I Tah., 198/2 G., 379/1/2 G.). Allah'ın gönülde tecellî etmesiyle kalp (gönül) Tûr Dağı'na teşbih edilir (379/5 G., 384/3 G.). Kendisini harabat ehli olarak niteleyen şair, kendisiyle uğraşılmamasını;

aksi takdirde Kahhâr sıfatıyla Allah'ın, kişiyi pişmanlık diyarına salacağını belirtmiştir (14/VII Müs.).

İnsanın hiçbir surette Rabbinden ümidini kesmemesi gerekir. Nitekim Rabbimiz Zümer Sûresi'nin 53. âyetinde bunu açıkça bildirir. Lutfî bu durumu kulluğun aslî vazifesi olarak ifade etmiş ve Allah'ın da (Sultân) kulundan vazgeçmeyeceğini söylemiştir (15/I Müs.). Lutfî, tevekkül etmeyi; bunun için de Âl-i İmrân sûresinin 173. âyeti olan *Hasbuna'llâh'ı (Bize Allah yeter.)* daima okumasını kendine telkin etmiştir (15/IV Müs.).

Dünyada meydana gelen her olay Allah'ın takdiridir. Ancak gelenekte âşık tipinin bir bakıma karşıtı olan zâhid, bunu anlayamaz (21/I-IX Müs., 54/4 G.). Hakkı inkâr edenlerin pişmanlık girdabına düşeceği belirtilmiştir (21/VI Müs.).

Gelenekte şair, başına gelen her türlü hadiseden feleği sorumlu tutar (Tolasa, 1973: 425). Feleğin eza ve cefasından da yardımcısı olan Allah'a sığınır (24/1 G.). İsyan denizinde gark olsa da şair bunu dert etmez, zira Allah'ın günahları affedici (Gufrân) olduğunu bilir (25/3 G.).

İnsanların dünyada ettikleri yanına kalmayacaktır. Mahşer gününde Allah, hakkı hakka teslim edecektir (38/6 G.).

Aşk ateşine düşenlerin Allah'a vasıl olacağı, Allah'a vasıl olanların ise eşsiz birer cevher olacağı söylenilmiştir (48/4 G.). Başka bir yerde ise aşka düşmeyenin Allah'ın hükümlerini bilemeyeceği, kör gibi gezeceği ifade edilmiştir (76/VI Tah.).

Lutfî, Allah'ın ümit düğümünü çözeceğinden şüphe edilmemesini; Allah'ı zikretmenin dert ve mihnet saçına bir tarak olduğunu söylemiştir. Dert, saça; zikir, tarağa; ümit de düğüme benzetilerek beytin arka planına, saçın çözülerek açılması imajı verilmiştir. Burada saçın kesrete, tarağın da kesretten geçerek vahdete ulaştıran bir vasıta (zikir) olarak tasavvur edildiğini de belirtmek gerekir:

Ḥall ider şekk itme Mevlā ʿuḳde-i ümmīdini
Ẕikr-i Mevlā zülf-i derd ü miḥnete bir şānedir (48/5 G.)

Hz. Peygamber'i sevenler, Allah'a kavuşmanın mumu etrafında dönen pervaneler olarak tasavvur edilmiştir. Böylece gelenekte sıkça kullanılan "şem' ü

pervâne" motifi etrafında Allah'a vâsıl olmanın yolunun Hz. Peygamber'den geçtiği vurgulanmıştır (48/6 G.).

Mazlumun, zalimin zulmü karşısında Allah'a tevekkül edip sabretmesi gerektiği söylenmiştir (55/11 G.). Hz. Peygamber, bir hadis-i şerîflerinde dünyada rahatın olmadığını buyurur. Rahatın olmadığı bu dünyada Lutfî, Ganî olan Allah'a arz-ı hâl etmekten çekinilmemesini söylemiştir (55/12 G.).

Allah, gönderdiği peygamberler ve kitaplar aracılığıyla doğru ve yanlış yolu göstermiştir (58/2 G.).

Allah insanı topraktan yaratmış, onları elest meclisinde toplamıştır. Kullarına *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* hitabında bulunmuş, kulları da *"Evet, sen bizim Rabbimizsin."* demişlerdir (66/2 G.). Ezelde kullarını yaratan Allah'tan, dostunun (Hz. Peygamber) yolundan ayırmaması istenilir (213/3 G.). Şair, amellerinin Allah tarafından alnına yazıldığını, mahşer gününde ise hayır ve şerrin meydana çıkacağını söyler (66/3 G.).

Lutfî, benlik eylememesini zîrâ benliğin Allah'ın şânından olduğunu belirtir. Buradaki benlik, tasavvuf anlayışındaki "Varlık, yalnızca Allah'a mahsustur. Fani olan insanın varlık iddiasında bulunmaması gerekir." düşüncesiyle uygunluk gösterir (Üstüner, 2007a, s. 47, 48):

Luṭfî benlik eyleme benlik Ḫudānıñ şānıdır
كلّ انسان سيجزا ما عمل يوم العقاب (66/5 G.)

Allah, hidayet etmezse insan hakikatları göremez. Lutfî bu durumu Hz. Musa'nın "yed-i beyzâ mucizesi göremez" şeklinde telakki etmiştir (76/VI Tah.). Bir yerde kendisine yapılan eziyetler karşısında Allah'ın, intikamını alacağını belirtir (89/VI Müs.).

Allah, kullarının başına gelecek hadiselerini ezelî ilmiyle Levh-i mahfûz'a yazmıştır (89/VII Müs.).

Dünya nimetlerini arzulayan insanın gözünün doymazlığının anlatıldığı aşağıdaki beyitte şair, sembolik bir anlatıma yer vermiştir. Beyte göre Allah, dünyayı

bir samanlık gibi yaratmış; sonra da onu gözü doymaz bir öküzün nasibi etmiştir. Beyitte dünyanın değersizliği, insanın da aç gözlülüğü ele alınmıştır:

Bir şamanlıḳ gibi ḫalḳ itdi cihānı Mevlā
Ḳısmet itdi anı bir aç gözi ṭoymaz öküze (97/3 G.)

Divanın 114. manzumesi ilim ve ilim öğrenmek üzerine kurulmuş bir tebriknâmedir. Manzumede âyet ve hadîslerle ilmin fazileti anlatılmıştır. Allah, bir şeyin gerçekleşmesini yahut vücuda gelmesini murad ettiğinde ona sadece "Ol!" der ve oluverir. Bütün kainatı "Ol!" emriyle vücuda getiren Allah, ilmiyle de mamur etmiştir. Alimler, Allah'ın sırlarını yine ilimle öğrenir. İlim, Allah'ın sonu olmayan ihsan denizidir. İlim, Allah'ın bitmez tükenmez bir nimetidir (114/1, 2, 4 G.).

Allah'ı bilip tanımak her mümine farzdır (120/II Müs.).

Allah'ın en büyük ismi anlamına gelen İsm-i A'zam'ın, Kur'ân-ı Kerîm'de gizlendiği ve İsm-i A'zam'la yapılacak olan duaların mutlak surette kabul edileceğine inanılmaktadır (Topaloğlu, 2001, s. 75, 76). Divanda bir yerde İsm-i A'zam'ın gizlenmiş olması üstü kapalı bir şekilde hatırlatılmıştır (140/VIII Müs.).

Allah'ın emirlerine itaat eyleyenin herkesten üstün olacağı belirtilir (165/1 G.). Lutfî, bütün varlığı yaratan Allah'a samimiyetin ve sadakatin noksansız bir biçimde yerine getirilmesini, Allah'ın ipine (habl-ı metîn) sarılıp böylece ölü cisimlerini ihya etmelerini ister (165/8 G.). Allah'ın rızasını kazanmanın her kula lazım olduğu, yegane amacın da istikamet üzere olmak olduğunu belirtir (165/9 G.). Boş laf ile Allah'a kavuşulmaz, Allah'a kavuşanlar canını feda edenlerdir (165/10 G.).

Lutfî, rahmeti sonsuz Allah (Hallâk-ı Erham) var iken kimseden merhamet istemeyeceğini söyler. Gönül, küfrün karanlığından Allah'ın tevhid nuruyla temizlenmiştir. Allah'ın emriyle Nemrûd'un ateşi, gül bahçesine dönmüştür. Hz. Davud'un demiri elinde mum gibi işlemesi de gönülde yüce bir ses olan Allah'ın zikriyledir (172/ 1, 2, 6, 8 G.).

Yarattığı her bir varlık, Allah'ın sonsuz yaratma kudretini ve hikmetini âşikâr etmektedir. Öyle ki küçük bir su damlası dahi O'nun eserlerindeki sırları bildirmektedir (174/II Tah.).

Yazdığı bir kasidede rüya yoluyla hikmetli bir kimseyle konuşan şaire, söz konusu kişi *Hasbun'allâh*'ı okuyup Allah'a tevekkül etmesini ve rızık için de kederlenmemesi gerektiğini söyler (175/16 K.). Sonrasında Allah'ın yeri ve göğü nasıl yaydıysa rızkını da genişleteceğini, lakin bunun sebebsiz olamayacağını çünkü her şeye gücü yeten Allah'ın takdirinin böyle olduğunu söyler (175/24, 25 K.).

Şair, yazmak için kalemi eline aldığında da Allah'a sığınır (175/99 K.).

Düşman, zarar vermek maksadıyla bir araya gelip toplansa da Celîl olan Allah, istemedikçe kimseye herhangi bir zarar veremezler (175/128 K.).

Sevgiliyi güzellik ile seçkin kılan Allah, şairi de zelillik çukurunda bırakmaz (176/VII Tah.).

Allah, en gizli olanı bilendir. Derdinin beyana gelmeyeceğini söyleyen şair, Allah'ın kendisinin derdine vakıf olduğunu söyleyerek çözümü Allah'a sığınmakta bulur (190/4 G., 227/1 G.).

Sık sık gurbette olmanın verdiği elemden bahseden şair, kendisini bu hâle getirenin güneş yüzlü bir goncanın olduğunu söyler. Lutfî; gözyaşlarının Allah yolunda (râh-ı Yezdân) akmasını isterken bir bakıma sıkıntılarını Allah'a bildirmekte, O'na havale etmektedir (200/11 G.).

Allah, günahları örtendir (Gaffâru'z-zunûb), her şeyin ve herkesin Rabbi de odur (Rabbu'l-'umûm). Dertlere devâ olması sebebiyle Allah, tabîb olarak düşünülür. Gamları def eden de yine O'dur (213/1, 2 G.).

Şair, gönlüne seslenerek (rızık konusunda) gam çekmemesini söyler. Zira, Ganî (cömert) ve Rezzâk (rızık veren) olan Allah rızka vesiledir (219/4 G.).

Yana yana kül olan âşığın rüzgar da küllerini savurmuştur. Savrulan külleri toplayacak olan ise Allah'tır. Beytin arka planında Allah'ın, öldükten sonra kullarını tekrar dirilteceği; ezelî ilmiyle dağılan parçaları bir araya getireceği imajı bulunmaktadır (222/4, 5 G.).

Allah'tan yardım yahut gerçekleşmesi arzu edilen bir murad istenildiğinde kimi zaman onun sıfatlarıyla birlikte azametini dile getirmek adına birtakım nimetleri de

dile getirilir. Lutfî'nin de "*Ey Allah'ım! Müminlere cenneti ve hûrî(leri) ihsân eyleyen sensin, yardım et!*" diye yakarışta bulunması bu telakkiden ileri gelmektedir (227/2 G.). Allah'ın, cehennemi yaratmasındaki hikmet asi olan kulların ibadetlerini yerine getirmemesi olarak ifade edilmiştir (227/3 G.). Allah'ın sırlarını ancak mümin olanlar idrak eder (227/4 G.). Günahlar Kaf Dağı kadar olsa da gam çekilmez. Zira Allah, *"Rahmetimden ümidinizi kesmeyin!"* (Zümer 39/53) buyurmaktadır. Kul, Allah'ın rahmetine mazhar olamaz ise elem verici bir azaba tutulur (227/5, 7 G.). Lutfî, Settâr (günahları örten) olan Allah'ın kafir elinden kalbini kurtaracağı söylerken yine gam çekmemesini söyler (227/10 G.).

Yüce Allah'ın azametinin, kudretinin en büyük nişanelerinden biri olan gökyüzü (semâ, eflak), Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette zikredilir. Lutfî, söz konusu âyetlerin bir kısmını, özellikle Kaf sûresinin 6. âyetini, dolaylı yoldan iktibas ederek "Göğe ibret ile baktıkça aşkla Allah gelir hatırıma." der:

Luṭfî ᶜ ibretle sen itdikçe naẓar eflāke
ᶜ Aşḳ-ile ḥażret-i Allāh gelür ḫāṭırıma (230/7 G.)

Allah'tan ümit kesilmez; zira O, sıkıntıları ve kederleri giderendir (242/7 G.).

Sıkıntıya düşenler Rabbine yakarırsa, tevekkül ederse Allah elbette onlara lütufta bulunur; isteklerini kolaylaştırır (249/8, 9 M.; 251/9 M.).

Bütün varlığı yoktan var eden Allah, dilerse gizli saklı ne varsa hepsi açığa çıkar (260/1 M.).

Kişiye dert ve sıkıntı geldiğinde durmayıp Allah'a sarılmalıdır (278/I-III Müs.).

Divanda bulunan 279. manzume yarım bırakılmış, manzum bir kıssa-i enbiyâ gibidir. Burada Allah'ın kudreti ve peygamberleri aracılığıyla gösterdiği mucizeler, Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan peygamber kıssaları ile naklolunur. Allah, insanı bir damla sudan, en güzel sûrette ve topraktan yaratmıştır (279/2, 3, 4 M.). Allah, lütfuyla Hz. Şît'i peygamber kılmış; emriyle de Hz. Nûh'un kavmini suda boğmuştur (279/7 M.). Nemrûd'un ateşini gül bahçesine çeviren de O'dur (279/8 M.). Hz. Lût'un kavmini seher vaktinde, Hz. Salih'in kavmini şiddetli bir rüzgar ile, Hz. Hûd'un

kavmini şiddetli bir ses ile, cennet inşasına kalkan Şeddâd'ı bu emelle, Hz. Mûsâ'nın asa ve dest-i beyzâ (yed-i beyzâ) mucizesinin tesir etmediği Firavun'u da suda helâk etmiştir (279/9-15 M.).

Allah'ın Rahmân sıfatı tüm kâinata, Rahîm sıfatı ise mümin kullarına tecellî edecektir (Topaloğlu, 2007, s. 416). Lutfî; bu hususa temas ederek Allah'ın her bir sıfatında nice faziletlerin, güzelliklerin olduğunu söyler (309/26 K.).

Allah'ın Rızâ ism-i şerîfi, O'nun Esmâü'l-Hüsnâ'sına bir alemdir (309/74 K.). Öyleki Hz. Dâvûd; elindeki demiri bu isimle mum gibi işlemiş, Hz. Süleymân bu isimle hükmetmiş, Hz. Âdem; Allah'ın mağfiretine bu isimle ulaşmış, Hz. İbrahim; Allah'a bu isimle iltica ederek Nemrûd'un ateşinin gül bahçesine dönmesine vesile olmuş, Hz. Yakûb'un gönlü bu isimle neşe dolmuş, Hz. Yusuf elem çukurundan kerem makamına bu isimle yükselmiş, Hz. Nûh bu isimle selamete ermiş ve Hz. Yûnus da balığın karnından bu isimle kurtulmuştur (310/7-13 K.).

Allah'ın cömertliğinin ve lutfunun en kâmil sûrette tecellisi olan insan, yaratılmışların en şereflisi olup aynı zamanda Allah'ın kelâmına (nutk) da mazhar olmuştur. Bu bakımdan Allah'a binlerce kez şükretmek gerekir (326/1, 2 G.).

İbadet, özünde ise namaz, Allah'a vasıl olmaya bir vesiledir (366/2 Kt.).

Allah her şeyi yoktan var etmiş; varlığı da Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'yı yaratarak ve insan neslini, o nesilden de ortaya çıkacak peygamberleri ile şereflendirmiştir (381/1, 2 G.).

Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır (384/7 G.).

Oğlunun vefatı üzerine yazdığı "Vedâ'-ı Ebedî" başlıklı mesnevisinin tevhîd bölümü başta olmak üzere pek çok yerinde Lutfî, Allah'ın pek çok sıfatını zikretmiştir. Ezel ve Ebed, Evvel ve Ahir, Zâhir ve Bâtın, doğmamış, doğrulmamış, Samed ve tek oluşu, zaman ve mekandan münezzeh oluşu, sebepsiz yaratanın ve cevher ve arazdan münezzeh oluşu, aklın idrak edemeyeceği, yarattığı her bir zerrede sıfatlarının zahir oluşu, Cemâl ve Celâl sıfatlarının beraber olup kemâl derecesini göstermesi, Cemâl sıfatının varlığa; Celâl sıfatının yokluğa delalet etmesi, Tur Dağı'na tecelli edip nur ile yakması, akabinde Hz. Musa'nın kendinden geçmesi, meleklerin şevkinden pervane,

feleklerin aşkından divane oluşu, varlığın Allah'ın sanatı olmasına değinilmiştir (389/1-19 M.). İmanın kemal derecesiyle Allah'a vasıl olunacağı söylenilmiştir (389/23 M.). Allah'ın tüm varlığı bir damla sudan yarattığı, insanın bir zerre iken âlemi o zerrede ihata etmesi de ifade edilir (389/26-28 M.). Eşsiz, benzersiz yaratan; Bâkî olan Allah'ın yarattığı her bir zerre O'nun bekasına bir nişânedir (389/36 M.). O'nun hükümleri ezelde takdir edilmiş olup O'ndan ne gelirse gelsin hep güzel olacağı ifade edilmiştir (389/41 M.).

Allah her zorlukla beraber bir kolaylık ihsan eder. Her bir hastalığa şifa veren de yine O'dur. Sadakatle dua edilmelidir ki Allah kişiyi ıslah etsin (394/IX Müs.).

Yarattığı her varlıkta sanatının bir nişanesi bulunur. Öyleki en küçük bir zerrede bile sonsuz ilmini görmek, O'na vasıl olmaya bir vesile olacaktır (401/6 G.)

Yarattığı her şey fani olup Baki olan yalnızca O'dur. Varlıktan maksat Allah'ı bilmektir. Kendini bilmek Hakk'ı bilmektir. Kişi kendini bilirse ancak o zaman ebedî hayatı bulmuş olur. Bunun için de ölmeden önce ölmek sırrına ermek gerekir (406/9-13 G.).

Allah, insana şah damarından daha yakındır; alemi sonsuz rahmeti ile kuşatmış, kulunu daima gözetmektedir. Yarattığı her bir varlığı da O'nun varlığına şehadet etmektedir (414/III Müs.).

2.2.1.1.2. Peygamberler

2.2.1.1.2.1. Hz. Âdem

Yaratılan ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem, Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette zikredilir. Hz. Âdem'in topraktan yaratılması (Hicr 15/26, Rahman 55/14), meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi (Bakara 2/34; A'râf 7/11; Hicr 15/29-31; İsrâ 17/61; Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Sâd 38/72-74), Hz. Havvâ ile yasak ağaca yaklaşıp cenneten çıkarılması (Bakara 2/36, 38; A'râf 7/24; Tâhâ 20/123), Allah'ın Hz. Âdem'e isimleri öğretmesine kadar (Bakara 2/31) birçok bilgi bu ayetlerde yer alır (Bolay, 1988, s. 358-363).

Klasik Türk şiirinde de benzer şekillerde gerek telmih gerekse de iktibas yoluyla Hz. Âdem; Allah'ın Hz. Âdem'i balçıktan yaratıp ona ruh üflemesi ve ardından meleklerin ona secde etmesi, Şeytan'ın secde etmemesi ve Hz. Âdem'in Hz. Havva ile birlikte cennetten kovulması gibi hadiselerle konu edilmiştir (Pala, 2013, s. 7).

Lutfî Divanı'nda toplam 10 yerde geçen Hz. Âdem; bir yerde henüz ruhlar aleminden varlık alemine gelmeden tasavvufî boyutuyla (102/1 G.), bir yerde insanlığın başlancıgı olması dolayısıyla, bir yerde diğer peygamberlerle birlikte (126/24 M.), bir yerde dünyanın geçiciliğini vurgulamak maksadıyla ve "Safiyullâh" sıfatıyla, Hz. Havva'nın ise insanlığın annesi olmasıyla (165/3 G.), bir yerde cennetten çıkarılmasına sebep olan "buğday tanesine", bir yerde topraktan yaratılmasına (279/4 M.), bir yerde ise Allah'ın; varlığı yoktan var edip Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılmasıyla da varlığın şeref bulduğuna (381/1 G.), bir yerde ise Rıza ismindeki memdûhun methinin yapıldığı yerde, Rıza isminin Hz. Âdem'e yol gösterici/arkadaş olarak af ve mağfirete mazhar/vesile olduğuna değinilmiştir (310/8 K.).

Şairler/aşıklar; çoğu zaman cenneti ve nimetlerini ilk okuyuşta istemedikleri intibaını uyandıran ifadeleri sıklıkla kullanırlar. Aslında şair, cenneti Allah için ister ve maksadı Cemâlullâh'tır (Tarlan, 2004, s. 4; Üstüner, 2007a, s. 109, 110). Bu durumdan hareketle Lutfî, Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılma hadisesine göndermede bulunaraktan *"Cenneti terk eden Hz. Âdem ve Havva var iken cennet bahçelerine nazar etmem"* der:

Gülşen ü gülzār-ı ᶜadne eylemem ᶜaṭf-ı naẓar
Terk-i cennet eyleyen Ḥavvā vü Ādem var iken (172/3 G.)

Klasik Türk şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan ben (hâl), Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasına sebep olan buğdaya teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte bu kullanıma *dâne* kelimesiyle yer veren Lutfî, sevgilinin yüzündeki ben'in "sevdâ" kelimesinin tevriyeli kullanımıyla rengine de işaret eder. Beyte göre Hz. Âdem cennete buğdayı yiyip mihnete düşmüştür. Âşıklar da o buğdayı sevgilinin yüzünde görüp sevdâ çekmektedir:

Dāneyi Ādem yedi cennetde düşdi miḥnete
Görmişiz ruḫsār-ı yārda çekeriz sevdāyı biz (206/7 G.)

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Âdem'in topraktan yaratılmasına yer verilmiştir:

Ḫākden geldi cihāna Ādem
Şevḳ-ı dīdārına yandı ᶜālem (279/4 M.)

2.2.1.1.2.2. Hz. Şît

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçmeyen Hz. Şît'in İslâmî kaynaklarda Hz. Âdem'in üçüncü oğlu olup babasına indirilen sayfaları topladığı, Allah'ın Hz. Şît'e de sayfalar indirdiği rivayet edilir. Kendisine indirilen sayfalarda hikmet, kimya, simya ve bazı sanatlardan bahsedildiği nakledilir (Gündüz, 2010, s. 214, 215).

Lutfî Divanı'nda Hz. Şît'ten 1 yerde Allah'ın insanlara bir lutfu olarak Hz. Şît'i peygamber olarak gönderdiğinden bahsedilmiştir:

Baᶜ dezā luṭf iderek Rabb-ı Mecīd
Eyledi Şīti nebī ḫulḳı ḥamīd (279/6 M.)

2.2.1.1.2.3. Hz. İdris

Kur'an-ı Kerîm'de çeşitli vesilelerle zikredilen Hz. İdris hakkında teferruatlı bilgi bulunmamaktadır. Yüce bir makama yükseltilip sıddîk ve nebi olması (Meryem 19/56-57), Hz. İsmail ve Hz. Zü'l-Kifl ile birlikte sabredenlerden olması (Enbiyâ 21/85-86) gibi nitelikleriyle Kur'ân-ı Kerîm'de adı zikredilir. Kur'ân-ı Kerîm dışında İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Hz. İdris'in terzi olduğu, akşam olduğunda amel bakımından ondan üstün kimsenin bulunmadığı belirtilmiştir. Fahreddin er-Râzî ise Hz. İdris'e peygamberliğiyle birlikte otuz sahife verildiğini, kalemle yazı yazan, elbise diken, hesap ve yıldız ilmiyle uğraşan ilk insan olduğunu belirtir (Harman, 2000b, s. 478-480).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde adı geçen Hz. İdris, muamma yoluyla bir ismi buldurmaya yönelik Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Musa ve Hz. İbrahim ile birlikle anılmıştır:

Ṣanma İdrīs ile Dāvūd u Süleymān anı
Ne Kelīmdir ne Ḫalīldir ara bul devrānı (126/5 M.)

2.2.1.1.2.4. Hz. Nûh

Kur'ân-ı Kerîm'de ömrünün uzun olması ve kavminin kendisini dinlemeyip küfre sapması sonucunda Hz. Nûh'un kavmine beddua ederek büyük tufanın başlaması, Allah'ın emriyle gemi inşa edip kendisi ve kendisine inanlarla tufandan kurtulmaları anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de 950 yıl kavminin arasında bulunduğu (Ankebût 29/14), onları Allah'a kul olmaya davet ettiği (Yûnus 10/71; Hûd 11/25,26; Şu'arâ 26/206-110), aksi takdirde başlarına gelecek azabı haber verdiği bildirilmiştir (Nûh 71/1-4). Kavmi Hz. Nûh'a inanmadığı gibi ona mecnûn demiş (Şu'arâ 26/116), yalancılıkla itham etmiştir (A'râf 7/59-63; Hûd 11/27). Uzun mücadelesi, kavmini putperestlikten vazgeçirmeyince kafirlerin helak edilmesi için Allah'a dua etmiş (Şu'arâ 26/118,119; Nûh 71/1-28), bu duanın neticesinde Allah, kavminin tufanla helak edileceğini, kendisine inananlarla birlikte kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir (Hûd 11/36-39). Her hayvan türünden birer çift ve iman edenler gemiye alınır. Hz. Nûh ve kendisine inananlar kurtulmuş, eşi ve oğlu ise inanmayanlar ile helak olmuştur (Hûd 11/40-47; Mü'minûn 23/26-29; Furkân 25/37; Kamer 54/10-17) (Harman, 2007, s. 224-227).

Klasik Türk şiirinde ömrünün uzun olması, tufan hadisesi ve gemisiyle ele alınmıştır. Şiirlerde genellikle aşıkların döktüğü gözyaşı, benzetme unsuru olarak Nûh Tufanı'na teşbih edilmiştir (Pala, 2013, s. 361). Lutfî Divanı'nda da aynı hadiselerle anılan Hz. Nûh, 4 yerde tufan/gemi ekseninde 2 yerde de ömrünün uzunluğu itibariyle şiirlere konu edilmiştir.

Hz. Nûh'un uzun bir ömür sürdüğü konusunda Kur'ân-ı Kerîm'de Ankebût sûresindeki ifade 950 yıl kavminin arasında bulunduğu şeklindedir (Ankebût 29/14, 15). Aşağıdaki beyitte Lutfî, Hz. Nûh'un ömrü kadar yaşanılsa da fani dünyanın kimseye kalmayacağını söylemiştir:

[c] Ömr-i Nūḥ olsa yine bil ki benim sulṭānım
Kimseye fānī cihān ṣanma ki ḳalur cānım (118/1 G.)

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Nûh'un kavminin Allah'ın emir buyurmasıyla suda boğulduğu hadisesi ifade edilmiştir:

Emr ü fermān-ı Ḫudā itdi sünūḥ
Ġarḳ olup zümre-i nā-puḫte-i Nūḥ (279/7 M.)

"Yer ve gök dar, kurtuluş gemisiyse geniştir. Hz. Nuh varken denizden çekinmem." şeklindeki aşağıdaki beyitte "fülk-i necât" ve "vüs'atli" kelimelerinin her ikisi de tevriyeli kullanılmıştır. Buna göre ikinci mısradaki *Nûh-ı mükerrem* terkibiyle kurtuluş gemisi, Hz. Nûh'un gemisine delâlet ettiği gibi kurtuluşa götürecek yollar/metodlar da olabilmektedir. *Vüs'atli* kelimesi ise gemi vesilesiyle fiziksel olarak genişliği ifade etmenin yanı sıra ferahlık, gönül rahatlığı gibi anlamları da barındırır. Bu imkânlar dahilinde şair denizden çekinmez:

Tengdir arż ü semā vüsᶜ atlidir fülk-i necāt
Baḥrden ḳılmam ḥaẕer Nūḥ-ı mükerrem var iken (172/4 G.)

Âşık o kadar gözyaşı döker ki döktüğü gözyaşları dünyayı kaplar. *"(Sevgili, göz yaşımı o kadar döktü ki), gözyaşımı tufana çevirdi ve beni Hz. Nûh gibi hayret denizine saldı."* ifadesiyle dünyayı kaplayan gözyaşının Nûh Tufanı'nına teşbihi söz konusudur:

Nūḥveş şaldı biḥār-ı ḥayrete
Eşkimi mānend-i ṭūfān eyledi (367/6 G.)

2.2.1.1.2.5. Hz. Salih

Hz. Salih, Semûd kavmine peygamber olarak gönderilmiştir (A'râf 7/73; Hûd 11/61; Neml 27/45). Hz. Salih'in kavmi arasında güvenilir bir kimse olduğu bildirilmiştir (Hûd 11/62). Semûd kavmi başlangıçta tevhid inancına sahipti. Allah'ın birliğine, peygambere ve âhiret gününe inanıyorlardı. Zamanla Âd kavmi gibi putlara tapmaya ve peygamberleri yalanlamaya başladıkları bildirilmektedir (Şu'arâ 26/141). Bunun üzerine Allah tevhid inancını öğretmesi için aralarından Hz. Salih'i peygamber olarak görevlendirdi. Hz. Salih, kavmini dine davet ederken kavmi Hz. Salih'i yalancılıkla suçlar ve ondan bir mucize göstermesini ister. Hz. Salih de kavmine mucize olarak dişi bir deve getirir (Şu'arâ 26/153-155). Kavminden deveye zarar vermemelerini, verdikleri takdirde Allah'ın azabının üzerlerine ineceğini söyler (A'râf 7/73; Hûd 11/64). Hz. Salih'in uyarılarını dinlemeyen kavminden bir grup; deveyi yakalayıp ayaklarını kesti, diğerleri de kılıçlarıyla onu parçaladı (A'râf 7/77). Bu

eylemlerinin sonunda Semûd kavmi korkunç bir gürültü ve yıldırımların ardından gelen şiddetli bir sarsıntı ile helâk oldular (A'râf 7/78; Fussilet 41/17; Kamer 54/31) (Güç, 2009, s. 32, 32).

Lutfî Divanı'nda Hz. Salih'ten 3 yerde bahsedilmiştir (126/24 M.; 165/4 G.). Hz. Salih'in "nâsih" olarak söz edildiği aşağıdaki beyitte kavmine verdiği öğütlerin fayda vermediği ve kavminin sonunda rüzgar ile helak olduğu ifade edilmiştir:

Kārger olmadı pend-i nāṣiḥ
Göçdi ṣarṣar ile ḳavm-i Ṣāliḥ (279/10 M.)

2.2.1.1.2.6. Hz. İbrahim

'Ulü'l-azm peygamberlerden olan Hz. İbrahim, Kur'an-ı Kerîm'de 69 yerde zikredilmiştir. Daha küçük yaşlardan itibaren Rabbini araması (En'âm 6/76-79), putlarla olan mücadelesi ve bunun sonucunda ateşe atılmak istenmesi (Enbiyâ 21/68; Sâffât 37/88-96), ateşin Allah'ın emriyle Hz. İbrahim'i yakmaması (Enbiyâ 21/68-70), Allah'tan salih bir çocuk istemesi ve kendisine bir oğlun müjdelenmesi (Sâffât 37/100,101) daha sonra oğlunu kurban etmekle imtihan edilmesi ve bu imtihanı geçip Allah'ın Hz. İbrahim'e kurbanlık göndermesi (Sâffât 37/102-107) Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim ile ilgili âyetlerden bazılarıdır (Harman, 2000a, s. 266-272).

Klasik Türk şiirinde Hz. İbrahim çeşitli vesilelerle şiirlere konu edilir. Şairlerin sıklıkla kullandığı "Halîl, nâr, Nemrut ve gülzâr/gülistân" kelimeleri etrafında çeşitli hayaller geliştirmişlerdir. Şiirlerde Hz. İbrahim'e babasına nisbetle İbrâhîm-i Âzer veya İbn Âzer şeklinde yer verildiği gibi Halîl, Halîlu'llâh, Halîl-i Akdes adlarıyla da yer verilmiştir (Uzun, 2000, s. 272, 273).

Lutfî Divanı'nda 3 yerde adı zikredilen Hz. İbrahim'e; 1 yerde Halîlu'llâh ismiyle/unvanıyla, 1 yerde yine dünyanın geçiciliği konusunda diğer peygamberlerle birlikte, 1 yerde ise Nemrut'la olan mücadelesi; ateşe atılıp ateşin gül bahçesine dönüşmesi mucizesiyle ele alınmıştır.

Aşağıdaki üç beyitte de Allah'ın emriyle Nemrut'un ateşinin gül bahçesine dönüşerek Hz. İbrahim (Halil)'i yakmadığı ifade edilmiştir:

Ḳıldı gülzār-ı Ḫalīli Maᶜbūd
Yaḳmadı cismini nār-ı Nemrūd (279/8 M.)

Nār-ı Nemrūd gülşene tebdīl olur bā-emr-i Ḥaḳ
Nār eṣer itmez Ḫalīl-i sırr-ı mübhem var iken (172/6 G.)

Mültecā eyledi bu nāmı Ḫalīlü'r-raḥmān
Nār-ı Nemrūdı Ḫudā itdi gülistān Rıżā (310/9 K.)

2.2.1.1.2.7. Hz. İsmail-Hz. İshak

Hz. İbrahim'in Hacer'den olma oğludur. Hz. İsmâil Kur'ân-ı Kerîm'de on iki yerde adı çeşitli nitelikleriyle zikredilmektedir. Hz. İsmâil, babası Hz. İbrâhim'in yaşlılık döneminde ve bir duası neticesinde dünyaya gelmiş (İbrâhîm 14/39; Sâffât 37/100, 101), çok küçükken babası tarafından Beytü'l-harâm'ın bulunduğu yere bırakılmıştır (İbrâhîm 14/37). Adı açıkça zikredilmemekle birlikte belli bir yaşa gelince kurban edilmek istenenin Hz. İsmail olduğu anlaşılmaktadır (Sâffât 37/102-105). Daha sonra babası ile beraber hem beytin temellerini yükseltmiş (Bakara 2/127) hem de bu kutsal mekânı temiz tutmakla görevlendirilmiştir (Bakara 2/125).

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi hadisesi isim verilmeksizin nakledilir. Âyette bildirilenlere göre Hz. İbrahim, putperest kavmi tarafından atıldığı ateşten kurtulup onlardan ayrıldıktan sonra hiç çocuğu olmadığı için Allah'tan salih bir evlât ister ve kendisine akıllı, iyi huylu bir erkek çocuk müjdelenir. Çocuk babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa gelince Hz. İbrahim'den oğlunu kurban etmesi istenir. Bunu oğluna bildirince oğlu emredileni yapmasını söyler. Oğlu Hz. İbrahim'e emre boyun eğip sabredenlerden olacağını bildirir. Hz. İbrahim oğlunu kurban etmeye teşebbüs eder, fakat Allah tarafından tâbi tutulduğu bu imtihanda başarılı olunca oğlunun yerine semadan kurban gönderilir, böylece oğlu da kurtulmuş olur (Sâffât 37/95-111) (Harman, 2001, s. 76-80).

Hz. İsmail Türk edebiyatında özellikle annesi Hâcer'le birlikte Hz. İbrahim tarafından Mekke'de bırakılması ve Allah'a kurban edilmek istenmesi, zemzemin fışkırması ve Kâbe'nin inşâsında babası ile beraber çalışması gibi yönlerle anılmıştır (Uzun, 2001, s. 80-82).

Hz. İshak ise Hz. İbrahim'in Sâre'den olan oğludur. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. İshak'a vahiy gönderildiği (Nisâ 4/163), hidayete erdirildiği (En'âm 6/84), Salihlerden olduğu (Enbiyâ 21/72), mübarek kılındığı (Sâffât 37/113), doğumunun müjdelendiği (Hûd 11/71; Sâffât 37/112), onun ilâhî bir bağış olduğu (En'âm 6/84; İbrâhîm 14/39; Meryem 19/49; Enbiyâ 21/72; Ankebût 29/27) bildirilmektedir (Harman, 2000d, s. 519-521).

Hz. İsmail ve Hz. İshak Lutfî Divanı'nda bir yerde birlikte anılmıştır. Aşağıdaki beyitte Hz. İsmail'in kurban edilmesine telmih yapılmıştır:

Murġ-ı İsḥaḳ oldı dergāhıñda Luṭfī āhla
Nice İsmāʿīl olur rāhıñda ḳurbān olmasun (374/7 G.)

2.2.1.1.2.8. Hz. Lût-Hz. Zekeriyya

Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli vesilelerle yirmi yedi yerde adı zikredilen Hz. Lût, bu ayetlerde kavmine Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını, kendisine itaat etmelerini ve yapmakta oldukları günahı terk etmelerini ve kavminin yaptıklarından dolayı kendisini kurtarması için Allah'a dua ettiği bildirilmektedir (A'râf 7/80-81; Şuarâ 26/160-166; Neml 27/54-55; Ankebût 29/28-30). Hz. Lût'un kavmini helak etmek üzere gönderilen melekler, insan sûretinde önce Hz. İbrâhîm'e gelerek ona Hz. İshâk'ı müjdeler ardından Allah'ın dilemesiyle Hz. Lût'un kavmini helak edeceklerini söylerler (Hûd 11/69-70; Hicr 15/57-58; Ankebût 29/31). Melekler; Hz. Lût'a vardıklarında Allah'ın elçileri olduklarını, kavminin kendisine ve ailesine zarar veremeyeceğini, gece şehri terk etmelerini, sabaha yakın azabın geleceğini ve karısı dahil kavminin helak olacağını bildirirler (Hûd 11/81) (Harman, 2003, s. 227-229).

Hz. Lût, edebiyatımızda daha çok misafirlerini ağırlaması, yapılan tehditlere aldırmadan onları koruması, hanımının misafirleri ihbar etmesi gibi konularda yoğunlaşmış; kıssalar ve menkıbelerle daha çok didaktik eserlerde yer almıştır (Uzun, 2003b, s. 229).

Lutfî Divanı'nda 3 yerde anılan Hz. Lût'a, aşağıdaki beyitte Kur'ân'da Allah'ın Hz. Lût'un kavmini sabah vaktinde helâk etmesi hadisesine telmihte bulunaraktan yer verilmiştir:

Ḳavm-i Lūṭı da Ḫudā vaḳt-i seḥer
Eyledi cümlesini zīr ü zeber (279/9 M.)

Kur'ân-ı Kerîm'de adı 6 yerde geçen Hz. Zekeriyyâ'nın (Âl-i İmrân 3/37, 38; En'âm 6/85; Meryem 19/2-7; Enbiyâ 21/89) duası kabul edilen, hayırlı işlere koşan (Enbiyâ 21/90), namaz kılan (Âl-i İmrân 3/39), Meryem'i himaye eden (Âl-i İmrân 3/37) bir kişi ve Allah'ın kulu olduğu (Meryem 19/2) bildirilmektedir. Hz. Zekeriyya Kur'ân-ı Kerîm'de yaşlanıp güçsüz duruma geldiğinde dua ederek kendisinden sonra yerine geçecek olan yakınlarının doğru hareket etmeyeceğinden korktuğunu, karısının çocuk veremeyeceğini, kendisine ve Yakub oğullarına mirasçı olacak bir çocuk bağışlamasını Allah'tan ister. Ardından ona Yahyâ adında bir erkek çocuğu olacağı ve daha önce bu ismin kimseye verilmediği müjdelenir. Hz. Zekeriyya; kendisi kocamış, karısı da çocuk doğuramaz bir durumdayken nasıl çocuğunun olacağını sorar. Allah, bu işin kendisi için kolay olduğunu nitekim kendisini de yoktan var ettiğini bildirir. Hz. Zekeriyya çocuğu olacağına dair Rabbinden bir işaret ister. Allah da Hz. Zekeriyya'ya sağlam olduğu halde üç gün üç gece konuşamayacağını bildirir (Meryem 19/2-11) (Aydın, 2013, s. 210, 211).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde muamma türündeki şiirde; bir ismi buldurmak maksadıyla Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İsâ, Hz. Hûd, Hz. Salih ve Hz. Yahyâ ile birlikte yer almaktadır:

Ḥażret-i Ādem ü Nūḥ Lūṭ ile ᶜ Īsā degül
Hūd u Ṣāliḥ Zekeriyyā ile Yaḥyā degül (126/24 M.)

2.2.1.1.2.9. Hz. Ya'kûb

Kenân diyarında İsrailoğullarının peygamberi olan Hz. Yakup; Hz. İshâk'ın oğlu, Hz.İbrahîm'in ise torunudur. Kur'ân-ı Kerîm'de Ya'kûb ve İsrâil isimleriyle kendisinden bahsedilmektedir. Diğer peygamberler gibi kendisine de vahiy geldiği ve nebî olduğu bildirilmektedir (Nisâ 4/163, Meryem 19/49) (Harman, 2013a, s. 274, 275).

Klasik Türk şiirinde hüznün timsâli olan Hz. Yakup, oğlu Hz. Yusuf'u kaybettikten sonra ağlamaktan gözleri görmez olmuştur. Şiirlerde genellikle külbe-i ahzân (hüzün evi) terkibiyle telmih yoluyla ve Hz. Yusuf ile birlikte anılır (bk. Hz.

Yusuf, s. 181-184). Hz. Yusuf, gömleğini Hz. Yakup'a göndermesiyle gözlerinin tekrar açılması hadisesi de şiirlerde başlıca değinilen konulardandır.

Hz. Yakup'a Lutfî Divanı'nda 2 yerde yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte Hz. Yakup'un Hz. Yusuf ile ehl-i beytinin on iki olduğuna manzumenin redifiyle göndermede bulunulmuştur:

Ḥāmil-i bürhān-ı Ḥaḳ ferzend-i Yaʿḳūb-ı nebī
Yūsuf-ı Kenʿān ile mecmūʿ-ı iḫvān on iki (131/5 G.)

Diğer beyitte Hz. Yakup'un hüznü, benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

İñler idiler firāş-ı ġamda
Yaʿḳūba miṣāl olup elemde (373/12 M.)

2.2.1.1.2.10. Hz. Yusuf

İsrailoğulları peygamberlerinden Hz. Yakup'un oğlu olup Kur'ân-ı Kerîm'de özellikle de Yusuf sûresinde yaşamı ve peygamberliği hakkında teferruatlı bilgiler bulunmaktadır. Kur'ân'da Yusuf kıssasının kıssaların en güzeli (Yusuf 12/3) olduğu bildirilmiştir. Rüyasında ayın, güneşin ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini gören Hz. Yusuf; bu rüyasını babası Hz. Yakup'a anlatır. Babası rüyasını kardeşlerine anlatmamasını, onlardan bir zarar erişebileceğini, peygamber olarak seçileceğini ve rüya tabirinin kendisine öğretileceğini söyler. Kardeşleri Hz. Yusuf'u öldürmek istese de içlerinden biri kuyuya atılmasını söyler. Babalarına da kardeşlerini (Hz. Yusuf'u) kurdun yediğini söyleyerek onun kanlı gömleğini getirirler. Kuyunun yakınından geçen bir kervan Hz. Yusuf'u bulup çıkarır ve onu köle olarak Mısır Azizi'ne satarlar. Hz. Yusuf ergenlik çağına vardığında Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de bildirdiğine göre Hz. Yusuf'a kuvvetli bir muhakeme gücüyle derin bir kavrayış yeteneği vermiştir. Mısır Azizi'nin hanımı Hz. Yusuf'a yaklaşmak isteyince kapıya doğru koşar. Mısır Azizi'nin hanımı Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan boydan boya yırtar. Mısır Azizi tarafından zindana atılır. Hz. Yusuf'la beraber zindanda iki delikanlı daha vardır. İki genç rüyalarını yorumlaması için Hz. Yusuf'a anlatırlar. Birinin asılacağını diğerinin ise kurtulacağını söyler. Kurtulan gence kendisini efendisine anlatmasını söylese de genç, bunu unutur ve Hz. Yusuf nice yıl zindanda kalır. Hükümdar bir rüya görür ve bu rüyayı tabir etmelerini ister. Zindandan kurtulan genç Hz. Yusuf'a giderek rüyayı

ona anlatır, Hz. Yusuf da rüyayı tabir eder. Ardından hükümdar Hz. Yusuf'u özel danışmanı yapar. Ve bir gün kardeşleri, onun kardeşleri olduğunu bilmeden Hz. Yusuf'a gelirler. Hz. Yusuf onları tanır. Kardeşlerinin yüklerini hazırlar ve bir daha ki sefere geride bıraktıkları kardeşlerini de getirmelerini ister. Hz. Yakup, kardeşlerini tekrar getirmek şartıyla Allah'a yemin etmelerini, ancak bu şeklilde onu yanlarında götürmelerine izin vereceğini söyler. Hz. Yusuf, ikinci defa kardeşlerinin yükünü hazırlatır. Bu defasında yüklerinin arasına altından bir su tası konulmasını söyler. Hz. Yusuf, kardeşini yanında tutabilsin diye Allah böyle bir düzen kurmasını buyurmuştu. Kardeşlerine de babalarına dönüp durumu haber vermeleri söylenir. Dönüp anlattıkları zaman Hz. Yakup'un gözlerine beyazlar iner. Hz. Yakup oğullarını tekrar Mısır'a gönderir. Hz. Yusuf, kim olduğunu kardeşlerine bildirir. Gömleğini kardeşlerine vererek babasına götürmelerini böylece gözlerinin açılacağını daha sonra da ailesini de alarak gelmelerini söyler. Bu sırada Hz. Yakup oğlu Hz. Yusuf'un kokusu aldığını söyler. Gömleği getirdiklerinde Hz. Yakup gömleği gözlerine sürer ve gözleri açılır. Oğulları, babalarından affedilmeleri için dua etmelerini ister. Hz. Yakup ve ailesi Mısır'a, oğlu Hz. Yusuf'a giderler. Hz. Yusuf anne ve babasını tahta oturtur (Yusuf 12/4-100) (Harman, 2013c, s. 1-5).

Hz. Yusuf, Klasik Türk şiirinde en çok yer verilen peygamberlerdendir. Gerek güzelliği gerekse de Kur'ân'da "kıssaların en güzeli" olarak nitelenen kıssası bunun başlıca sebebi olmalıdır. Şiirlerde sevgiliyle ilgili benzetmelere konu olmasından başka ekseriyetle *Yusuf u Züleyha* adıyla şairlerce mesnevilere konu edilmiştir.

Hz. Yusuf'a babası Hz. Yakup gibi rüya tabir etme ilmi verilmiştir. Güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, pazarda köle olarak satılması, iffeti, Züleyhâ'nın ona meyli, gömleğinin arkadan yırtılması, Mısır'a sultan olması Hz. Yusuf hakkında şiirlerde ele alınan konuların başlıcalarıdır.

Lutfî Divanı'nda Hz. Yusuf'tan 21 yerde bahsedilmiştir. 4 yerde kuyuya atılması, 8 yerde güzelliği ve 3 yerde de sultan oluşuna yer verilmiştir. Diğer yerlerde ise çeşitli vesilelerle anılmıştır. Başlıca ele alındığı konu güzelliği, kuyuya atılışı ve sultan oluşudur. Gönül Mısır'ının Yusuf'u ifadesi sultan oluşuna bir göndermedir (270/13 M.). *Yusuf-ı Mısr-ı melâhat* terkibi de sultan oluşuna dairdir (274/6 G.; 283/2

G.; 379/2 G.). En çok üzerinde durulan ise Hz. Yusuf'un güzelliğidir. Bu bakımdan sevgili için kıyas unsuru olur (178/I Kş.; 193/1 G.; 205/VI Müs.; 272/35 K.; 333/12 G.). Hz. Yusuf'un kuyuya atılması hadisesine de Lutfî kendi şahsı üzerinden temas etmiştir. Lutfî bir dönem Hz. Yusuf gibi kuyuda çaresiz, yalnız olduğunu belirtmiştir (373/9 M.). On iki kardeş olduğu da 1 yerde zikredilmiştir (131/5 G.).

Şiirlerde bilhassa da gazellerde ifade edilen sultan, sevgilidir (Tolasa, 1973: 140, 141). Sevgili ise çoğu zaman gönül ülkesinin sultanıdır. O sevgili, güzellikte bazen Hz. Yusuf ile eşdeğer bazen de ondan üstün tutulur. Aşağıdaki beyitte söylenen de budur. Beyitte sultan ve Yusuf kelimelerinin, Hz. Yusuf'un Mısır'a Aziz olmasını; melek-haslet kelimesinin ise Kur'ân'da anlatılan Mısırlı kadınların Hz. Yusuf'u gördüklerinde "*Bu olsa olsa büyük bir melektir*" deyişini hatırlatacak bir biçimde kullanılması ayrıca dikkate değerdir:

Göñül iḳlīminiñ sulṭānı sensiñ ey melek-ḫaṣlet
Naẓīriñ gelmedi Yūsuf-şiyem burc-ı saᶜādetde (47/4 G.)

Hz. Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra köle olup satılmış, ardından da "Mısır'a sultan" olmuştur. Aşağıdaki beyitte bu kıssa örneği verilerek dünyada gerçekleşmesi olası bir durumdan söz edilmiştir:

Olur memlūk iken dünyāya sulṭān
Miṣāl-i ḥażret-i Yūsuf-ı Kenᶜān (256/8 M.)

Hz. Peygamber, bir hadîs-i şerîflerinde "Kâinata verilen güzelliğin yarısı Yusuf'a verilmiştir." buyurmaktadır. Klasik Türk şiirindeki sevgili tipi ise güzelliğiyle ikinci bir Yusuf'tur (Yusuf-ı Sânî):

Sevdim yine bir nāzik-edā tāze civānı
Āşūb-ı zamānı
Aḫlāḳı güzel kendi güzel ṭatlı lisānı
Bir Yūsuf-ı ṯānī (139/1 M. G.)

Bu güzelliğine karşın Hz. Yusuf, sevgilinin yanağını görecek olsa şüphesiz Mecnûn olacaktır:

Bir rüᵓyet ileᶜaḳlımı başımdan uçurdı
N'oldığımı bilmem

Ruḫsārını görse bil olur Yūsuf-ı Kenᶜ ān
Mecnūn-ı muḳarrer (228/2 M. G.)

Bilindiği gibi Mısır Azizi'nin eşi Hz. Yusuf'a meyl etmiş, ancak Hz. Yusuf ondan kaçmıştır. Klasik şiir anlayışında sevgili, âşıklarından cevr ü cefâyı eksik etmez. Hz. Yusuf'un güzelliğinin benzetme unsuru olarak kullanıldığı aşağıdaki müseddesin ilk iki mısrasında, Yusuf güzelliğinde olan sevgilinin âşığa cefâ etmesi anlatılmakla birlikte; buradaki âşık kelimesi üstü kapalı bir biçimde Hz. Yusuf'u elde etmeye çalışan Züleyhâ'yı hatırlatmaktadır:

Kimi gülzār içinde dāʾimā z̲evḳ u ṣafā eyler
Kimi Yusūf-liḳādır ᶜ āşıḳa cevr ü cefā eyler
Kimi ᶜ āşıḳ olup derd-i dilinden iştikā eyler
Kimi burc-ı ᶜ ināyetden ṭoġup ᶜ arż-ı vefā eyler
Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır (21/IV Müs.)

Dünya imtihanı sayısız ve birbirinden farklı şekillerde kişilerde tezahür eder. Bazen en yukarı çıkabilmek için en aşağı düşmek gerekir. Tıpkı Hz. Yusuf'un kuyuya atıldıktan sonra Mısır'a sultan olması gibi. Aşağıdaki iki beyitte bu durum dile getirilmiştir:

Çāh-ı z̲illetden çıḳar insān cāh-ı rifᶜ ate
ᶜ Ārif-i ᶜ ilm-i ledünseñ Yūsuf-ı Kenᶜ āna baḳ (354/2 G.)

Çāh-ı z̲illetde olan Yūsuf-ı Kenᶜ ānāsā
ᶜ Āḳıbet cāha irür cāhıñı çāh itme ṣaḳın (357/2 G.)

Aşağıdaki beyitte *çâh* ve *câh* kelimelerinin çağrışımıyla Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına ve Mısır'a Azîz oluşuna telmihte bulunulmuştur. *Vardığı yer elem kuyusu, dostu da dert ve gam iken Hz. Yusuf kerem makamına çıktı*:

Menzili çāh-ı elem mūnisi derd ü ġam iken
İrdi cāh-ı kereme Yūsuf-ı Kenᶜ ān Rıżā (310/11 K.)

Keder eyyāmı bir bir ḫak-i pāye eşk-i çeşmümden
Firāvān ṣu gelür bend-i Zelīḫā Yūsufistāna (200/3 G.)

2.2.1.1.2.11. Hz. Musa

‘Ulü’l-azm peygamberlerden olan Hz. Musa, Kur’an-ı Kerîm’de de adı en çok zikredilen peygamberdir. Hz. Musa’ya Tûr Dağı’nda Allah’ın kendisiyle kelâm sıfatıyla konuşması sebebiyle “Kelimu’llâh” da denilmektedir. Kur’an-ı Kerîm’de Hz. Musa’nın hayatı ve peygamberliği hakkında teferruatlı bilgiler bulunmakla birlikte çoğunlukla Firavun’la olan mücadelesi anlatılır. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Musa’nın doğduğu zamanda Firavun’un çeşitli zulümler yaparak erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını ise sağ bıraktığı belirtilmektedir (Bakara 2/49; A‘râf 7/141; İbrâhîm 14/6; Kasas 28/4). Böyle bir zamanda doğan Hz. Musa’nın annesine, endişelendiği takdirde onu bir sandığa koyarak nehre bırakması ve endişe etmemesi bildirilmiş, oğlunun ilerde kendisine geri getirileceği ve peygamber olacağı müjdelenmiştir. Hz. Musa annesi tarafından nehre bırakılır ve ablasına kardeşini uzaktan gözlemesini söyler. Firavun’un ailesi tarafından bulunup alınan Hz. Musa’yı Firavun’un hanımı, öldürülmeyip evlat edinilmesini ister. Mısırlı sütanneleri kabul etmeyince ablası Hz. Musa’ya bir sütanne bulmayı teklif eder ve böylece Hz. Musa annesine kavuşur (Tâhâ 20/38-40; el-Kasas 28/7-13). Hz. Musa, bir Mısırlıyı kazara öldürmesi sebebiyle Medyen’e gider. Medyen’e vardığında iki kızın hayvanlarını suladığını görür ve onlara yardımcı olur. Kızların babası kendisine sekiz yıl çalışması karşılığında kızlarından biriyle evlenebileceğini söyler. Hz. Musa bu teklifi kabul eder ve orada kalır (Tâhâ 20/40; Kasas 28/15-28). Medyen’den ailesiyle birlikte ayrıldıktan sonra Tûr civarında dağda ateş görür. Dağa yaklaştığında vadinin sağ yamacından gelen sesle ayakkabılarını çıkarması emredilir ve peygamber olarak seçildiği bildirilir. Hz. Musa’ya asâ ve yed-i beyzâ mucizeleri verilir (Tâhâ 20/17-23; Neml 27/10-12; Kasas 28/31-32).

Hz. Musa kardeşi Hz. Harun ile Mısır’a döner ve Firavun’a Allah’ın elçileri olduklarını bildirirler. Asâ ve yed-i beyzâ mucizlerini gösterir. Firavun Mısır’ın en iyi sihirbazlarını toplar. Hz. Musa’nın asası sihirbazların gösterdiklerini yutar. Bunun üzerine sihirbazlar, Hz. Musa ve Hz. Harun’a iman ederler. (Tâhâ 20/17-23; Neml 27/10-12; Kasas 28/31-32). Firavun Hz. Musa’ya iman etmemekte ısrar eder. Allah, iman etmesi için Hz. Musa’ya verdiği bazı mucizlerle Firavun ve Mısır halkına musibetler gönderir (A‘râf 7/130-135; İsrâ 17/101).

Hz. Musa'ya kavmi olan İsrailoğullarıyla yola çıkması emredilir. Firavun da peşlerine düşer. Denizle karşılaştıklarında Hz. Musa'ya asasını yere vurması emredilir. Asasını vurunca deniz yarılır ve kavmiyle geçerler. Firavun ve askerleri ise boğulur (Bakara 2/50; A'râf 7/136; Enfâl 8/54; Yûnus 10/90, 92; İsrâ 17/103; Tâhâ 20/77-78; Şuarâ 26/52, 53, 60-66; Kasas 28/40; Duhân 44/23; Zâriyât 51/40). Tûr'a çağrılan Hz. Musa Rabbini görmek ister. Dağa bakması emredilir, dağ ise paramparça olur. Ardından kendisine ilâhî emirler verilir (A'râf 7/142-145; Tâhâ 20/80). Tur'dan döndüğünde İsrailoğullarının buzağıya tapındığını görür ve kendi yerine bıraktığı Hz. Harun'a öfkelenir (Bakara 2/54, 92; A'râf 7/148-156; Tâhâ 20/85-97) (Harman, 2020, s. 207-213).

Klasik şiir geleneğinde çoğu zaman "Tûr, Fir'avn ve veziri Hâmân ve münâcât" kelimeleriyle birlikte yer verilen Hz. Musa, Allah'ı görmek istediğinde aldığı *"Len terânî (Beni göremezsin!)"* hitabıyla da şiirlerde sıkça yer almıştır. Hz. Musa'nın mucizelerinden olan elini göğsüne soktuğunda bembeyaz bir şekilde çıkarması, "yed-i beyzâ, yed-i Mûsâ, dest-i beyzâ veya dest-i Mûsâ" şeklindeki terkiplerle şiirlerde yer alırken bir diğer mucizesi olan asasını yere attığında büyük bir yılan yahut ejderhaya dönüşmesi genellikle "asâ-yı Mûsâ" terkibiyle verilir (172/7 G.; 188/I Müs.).

Lutfî Divanı'nda 15 yerde geçen Hz. Musa, Klasik şiirdeki kullanımıyla hemen aynı doğrultudadır. Hz. Musa, Lutfî Divanı'nda çoğunlukla Tur Dağı ile birlikte ele alınmıştır (21/VI Müs., 102/5 G.). *Mûsâ-yı münâcât* terkibi de Tur Dağı münasebetiyledir (186/VI Müs.). *"Hz. Musa, kavmine su vermek için asasını (taşa) vurunca bir taştan on iki saf, temiz su akmaya başladı."* şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade edebileceğimiz aşağıdaki beyitte Hz. Musa'nın şiirlerde asa ve yed-i beyzâ mucizelerine nazaran klasik Türk şiirinde çok rastlanılmayan taştan su çıkarması mucizesine değinilmiştir:

Ḳavmini isḳā içün ḍarb eyledi Mūsā ᶜ aṣā
Bir ḥacerden oldı cārī āb-ı ṣafvet on iki (131/3 G.)

Hz. Musa, kardeşi Hz. Harun ile Firavun'a davete/tebliğe gider (279/13 M.). Aşağıdaki beyitte ise en bilinen iki mucizesine birlikte değinilmiş ve bunların Firavun'a tesir etmediği belirtilmiştir:

Dest-i beyżā vü ᶜaṣā-yı Mūsā
İtmedi ḳalbine teᵓsīr aṣlā (279/14 M.)

Aşağıdaki beyitte Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istemesi ve buna karşılık aldığı "Beni göremezsin!" hitabına yer verilmiştir:

Mūsā-yı kelīmi ḳıldı fānī
Fermān-ı ḫiṭāb-ı لَنْ تَرٰىنِي[231] (389/15 M.)

Sevigilinin güzellik unsurlarından olan zülüf/zülf, aşağıdaki beyitte Firavun'a benzetilmiştir. Buna göre Hz. Musa'nın elinden yayılan "yed-i beyzâ" mucizesi, sevgilinin güneş gibi yüzünden ferini almaktadır: *"Avare gönül, zülfünün firavunundan kurtulmadı. Hz. Musa, mucize olarak elinden saçtığı nuru (yüzünün) parlak güneşinden alır."*

Bulmadı āvāre dil Firᶜavn-ı zülfüñden rehā
Dest-i Mūsā nūrını ḫūrşīd-i raḫşānıñ çeker (77/2 G.)

Tasavvufî remizlerle sevgilinin kaşlarının Allah'ın tecelli ettiği Tûr'a, yüzünün de "Beni göremezsin" hitabına benzetildiği aşağıdaki beyitte; Hz. Musa'nın sevgilinin gözlerini gördüğünde Sinâ'daki Tûr Dağı'ndan (vaz)geçeceği belirtilmiştir:

Ḳaşlarıñ Ṭūr-ı tecellī لَنْ تَرٰىنِي[232]dir yüzüñ
Ṭūr-ı Sīnādan geçerdi görse Mūsā gözleriñ (386/6 G.)

Aşağıdaki beyitte kişinin, mukaddes kalbinin daima Allah'ın tecelli ettiği bir yer olması temennisinde bulunulmuş, bu yönüyle tıpkı Tûr'u ziyarete gidip Allah'ın kelâm sıfatının tecellisine mazhar olan Hz. Mûsâ gibilerinin orayı ziyaret etmesi istenmiştir. Burada akdes/Mûsâ, tecelligâh-ı Hak/Tûr sözcüklerinin birbiriyle uyumunun (mürettep tenasüp) yanı sıra kalbin Tûr'a benzetilmesi; tecelligâh-ı Hak terkibinin çağrışımıyla da "Yere göğe sığmayan Allah, mü'min kulunun gönlüne sığmıştır." Hadis-i şerîfine de üstü kapalı göndermede bulunulmuştur:

Ola ḳalb-i aḳdesi dāᵓim tecellīgāh-ı Ḥaḳ
Nice Mūsālar ziyāret eylesün hem-şekl-i Ṭūr (170/5 G.)

[231] لَنْ تَرٰىنِي: "Sen beni göremezsin…" (A'râf 7/143)
[232] لَنْ تَرٰىنِي: "Sen beni göremezsin…" (A'râf 7/143)

Allah'ın mü'min kulunun kalbinde yer etmesi ile Tûr'da Hz. Mûsâ'ya kelâm sıfatıyla tecellisi kalp-Tûr benzetmesine konu olmuştur. Bu konuda aşağıdaki beyitte *"Kalbi, Tûr Dağı gibi saadete mahal olmuş. Hz. Mûsâ'daki arzunun son noktası bir tecellî idi."* denilerek Tûr Dağı saadet yeri, Hz. Mûsâ'nın şiddetli arzusunun ise bir tecellî olduğu düşünülmüştür:

Ṭūr-ı Sīnā gibidir ḳalbi saᶜādāta maḥal
Bir tecellī idi Mūsādaki aḳṣā-yı merām (389/5 G.)

2.2.1.1.2.12. Hz. Harun

Hz. Musa'nın kardeşi olup Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle de Hz. Musa ile birlikte anılmaktadır. Hz. Musa, Allah'ın emriyle Firavun'a gitmekle görevlendirilince kardeşi Hz. Harun'un kendisine yardımcı olarak verilmesi için dua etmiştir. Bu duanın sonucunda Hz. Harun'a peygamberlik verilmiştir (Tâhâ 20/29-36; el-Furkân 25/35; Meryem 19/53) (Harman, 1997, s. 254).

Klasik Türk şiirinde de genellikle Hz. Musa ile birlikte anılan Hz. Harun, Lutfî Divanı'nda 2 yerde geçmektedir. Bunların birinde yukarıda da ifade ettiğimiz şekilde diğer peygamberlerle birlikte (164/5 G.), diğerinde ise Hz. Musa ile birlikte Allah'ın emri ile Firavun'a gitmeleri anlatılmıştır:

Semt-i Firᶜavna be-fermān-ı ᶜAlīm
Gitdiler daᶜvete Hārūn u Kelīm (279/13 M.)

2.2.1.1.2.13. Hz. Yunus

Kur'an-ı Kerîm'de özellikle Yunus sûresinde Hz. Yunus hakkında bazı bilgiler bildirilmektedir. Allah'ın peygamberlerinden olan Hz. Yunus kavmi kendisine iman etmeyince onlardan uzaklaşmış, yüklü bir gemiye binmiş, çekilen kur'a kendisine çıkınca denize atılmış ve kendisini kınayan bir haldeyken de bir balık tarafından yutulmuştur (Sâffât 37/139-142). Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın bildirdiğine göre Hz. Yunus eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı insanların tekrar diriltileceği güne kadar balığın karnında kalacaktı (Sâffât 37/143, 144). Hz. Yunus, Rabbine "Senden başka ilah yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum." (Enbiyâ 21/87-88) diyerek duası kabul edilmiş, Allah'ın rahmetiyle zayıf bir

durumda balığın karnından çıkarılmış ve kendisine gölge yapması için kabak cinsinden bir bitki yaratılmıştır (Sâffât 37/145, 146; Kalem 68/49, 50). Hz. Yunus'un kavmi sonradan iman ederek başlarına geleceği bildirilen azaptan kurtulmuşlardır. (Yunus 10/98; Sâffât 37/148) (Harman, 2013b, s. 598).

Hz. Yunus, Lutfî Divanı'nda 1 yerde, balık tarafından yutulması hadisesine telmih yapılarak ele alınmıştır:

Ḥażret-i Yūnusı Ḥaḳ itmiş iken loḳma-i ḥūt
İtdi āzād-ı miḥen ẕātını dāmān Rıżā (310/13 K.)

2.2.1.1.2.14. Hz. Davud

Kendisine Zebûr adlı kitap verilen peygamber (Nisâ 4/163; İsrâ 17/55) olup Kur'ân-ı Kerîm'de Câlût'la olan mücadelesi ve onu öldürmesi (Bakara 2/250-251), Allah'ın Hz. Davud'a demiri yumuşatarak zırh yapmayı öğretmesi (Enbiyâ 21/80; Sebe' 34/10,11), dağların ve kuşların emrine verilerek Hz. Davud'un tesbihine katılması (Enbiyâ 21/79; Sebe' 34/10; Sâd 38/18-19), ibadete düşkün oluşu, günahlardan sakınması, Allah'ı çok zikretmesi (Sâd 38/17) gibi özellikleriyle anılır (Harman, 1994, s. 22).

Klasik Türk şiirinde sesinin güzelliği ve demiri elinde mum gibi işlemesi mucizesiyle şiirlere konu edilen Hz. Davud'un adı, Lutfî Divanı'nda üç yerde geçmektedir. Bir yerde muamma türündeki şiirinde Hz. İdris, Hz. Süleyman, Hz. Musa ve Hz. İbrahim ile (126/25 M.); bir yerde yine dünyanın geçiciliğini vurgulamak maksadıyla Hz. Harun, Hz. Zi'l-Kifl, Hz. Süleyman, Hz. Hud, Hz. İsa ve Hz. Yahya ile birlikte anılmıştır (165/5 G.).

"Ezel günü aşk sadâsıyla kendimden geçmiş, Hz. Davud'un sesine sır idim." denilmek suretiyle aşağıdaki beyitte, Hz. Davud'un sesinin güzelliğine ve ruhların elest meclisinde Allah'ın "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf 7/172) hitabına üstü kapalı göndermede bulunulmuştur:

Mest ü medhūş-ı nevā-yı ᶜaşḳdım rūz-ı ezel
Naġme hāy-ı ḥażret-i Dāvūda sırr-ı mübhemim (102/3 G.)

2.2.1.1.2.15. Hz. Süleyman

Hz. Davud'un oğlu olup hükümdar peygamberlerdendir. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok ayetinde çeşitli şekillerde Hz. Süleyman'dan bahsedilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Süleyman'ın güzel bir kul olduğu, daima Allah'a yöneldiği, Allah katında değerinin yüce olduğu belirtilmiştir (Sâd 38/30-40). Hz. Süleyman, Rabbine dua ederek kendisinden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık istemiş, Allah da bu duaya icâbet ederek Hz. Süleyman'ın emrine rüzgarı, şeytanları ve daha birçok şeyi vermiştir (Sâd 38/35-39). Kuş dilini ve diğer hayvanların dilini bildiği; cinlerden, insanlardan ve kuşlardan ordularının olduğu bildirilmektedir (Neml 27/16-20). Sebe melikesine olan mektubu ve melikenin tahtını getirtmesi, melikenin Hz. Süleyman'ın ihtişamlı sarayına girdiğinde zemini su zannetmesi Kur'ân'da Hz. Süleyman ile ilgili anlatılan kıssalardandır (Neml 27/28-44) (Harman, 2010, s. 59, 60).

Klasik Türk şiirinde Hz. Süleyman'a daha çok kasidelerde, methiyelerde rastlanılırken bazı hikemî şiirlerde dünyanın geçiciliğini vurgalamak maksadıyla Hz. Süleyman misali verilir. Hz. Süleyman'la ilgili olarak veziri Asâf da yine özellikle kasidelerde memduhun övgüsü için benzetme unsuru olur (bk. Asaf, s. 250-251). Sevgili tipinin gönül ülkesinin sultanı olması, taht-gönül ilişkisi kapsamında sevgiliye teşbih unsuru olmuştur. Hz. Süleyman'ın üzerinde İsm-i A'zam'ın yazılı olduğu rivayet edilen yüzüğü (mührü) de yine sevgili ile ilgili benzetmelere konu olmuştur.

Hz. Süleyman'ın karınca ile olan kıssası, Hüdhüd adlı kuşu (Neml 27/18-20) Sabâ melikesi Belkıs'ın tahtını getirtmesi ve mührünün dev/İfrit (Ehremen/Ehrimen) tarafından alınması kıssaları şiirlerde çeşitli hayallere konu olur.

Lutfî Divanı'nda 43 yerde Hz. Süleyman'dan bahsedilmiştir. Hz. Süleyman'ın hükümdar peygamber olması, şiirlerde bilhassa kasidelerde memduhun özellikle de padişah ve devlet adamlarının övgüsü için benzetilen olmuştur. Bu durum vesilesi ile divanda 16 yerde sevgilinin yahut da memduhun övgüsü ve teşbihi yapılmak maksadıyla Hz. Süleyman söz konusu edilmiştir (47/7 G.; 50/5 G.; 52/2 G.; 60/4 G.; 170/4 G.; 200/10 G.; 207/26 K.; 211/IV Müs.; 272/21, 31 K.; 276/30 D.; 304/2 G.; 310/7 K.; 338/1, 15 K.). 8 yerde bugün de halk arasında sıklıkla kullanılan *"Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı"* sözünde olduğu gibi dünyanın geçiciliğini vurgulamak

maksadıyla yine Hz. Süleyman'a yer verilmiştir (7/3 G.; 138/2 G.; 165/5 G.; 176/VII Tah.; 182/4 G.; 186/VI Tah.). 6 yerde karınca ile birlikte (38/3 G.; 76/XI Tah.; 80/I Müs.; 99/2 Kt.; 103/4 G.), 1 yerde devrin bozuk düzenini eleştirmek için, 3 yerde hükümdarlığıyla (134/VI Tah.; 384/4 G.), 3 yerde sevgilinin benzetileni olarak (168/ Müf.; 195/5 G.; 358/ IV Tah.), 3 yerde de yüzüğüyle ilgili olarak Hz. Süleyman'a yer verilmiştir (82/ VI Müs.; 102/4 G.; 172/9 G.).

"Cahiller, yücelik ve şeref tahtına oturmuş. (Bu durumda) Hz. Sülayman'ın mülküne (tahtına) yılan ve karıncanın sahip olması kaçınılmazdır." şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade edebileceğimiz aşağıdaki beyitte Lutfî, devrinin bozuk düzenini eleştiren bir yaklaşımla cahil kimseleri yılan ve karıncaya benzetmiştir:

Serīr-i ᶜizz ü rifᶜatde oturmış cehl-i nāṭıḳlar
Muḳadder mār u mūr mālik olur mülk-i Süleymāna (55/2 G.)

Dünya geçici olduğu gibi dertleri de geçicidir. Kişi zamanın Süleyman'ı olsa da dünya kimseye kalmamaktadır:

Felek endīşesi bir bir gelür serden geçer yā Hū
Süleymān-ı zamān olsa bu dünyādan göçer yā Hū (84/1 G.)

Aşağıdaki beyitte Belkıs'ın tahtının cinlere taşıtılması hadisesine göndermede bulunularak *"Güzellik sarayının mumu/ışıltısı ay ve güneştir. Hz. Süleymân'ın tahtını insan, cin, hûrî ve melek çeker/taşır."* denilmektedir:

Şemᶜ-i fānūsı serāy-ı ḥüsnidir şems ü ḳamer
İns ü cin ḥūr u melek taḫt-ı Süleymānıñ çeker (77/4 G.)

Aşağıdaki beyitte ise *"Güçsüz karıncayı hakîr görüp küçümseme, zîrâ (o karınca) Hz. Süleymân'ı soru-cevapta susturdu/alt etti."* ifadesiyle Lutfî, kendisini zayıf bir karıncaya teşbih ederek karınca ile Hz. Süleyman arasındaki meşhûr kıssaya göndermede bulunmuştur:

Gel ḳılma ḥaḳāretle naẓar mūr-ı żaᶜīfe
Ḥabṭ itdi Süleymānı süʾāl ü cevābda (103/4 G.)

Aşağıdaki beyitte yine karınca ile Hz. Süleyman arasındaki kıssaya telmih yapılmıştır:

Ḫāṭır-ı mūrı şikest itmez Süleymānım diyen
Pertevi ḫāk üzredir şems-i celīlü'ş-şāna baḳ (354/4 G.)

2.2.1.1.2.16. Hz. Hûd

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Hûd'un Âd kavmine peygamber olarak gönderildiği bildirilmiştir (A'râf 7/65; Hûd 11/50; Şuarâ 26/123-124). Âd kavmi; her yüksek yere bir alamet/bina diken ve bunların içinde ebedî yaşayacaklarını düşünen bir kavimdir (Şu'arâ 26/128, 129). Servetlerine güvenerek gurur ve kibirlerinden putperest olmuşlardır. Hz. Hûd hiçbir ücret talep etmeden kavmini Allah'a kulluk etmeye davet etmiş, onlar ise putlarını bırakmayacaklarını belirterek Hz. Hûd'a çeşitli ithamlarda bulunmuşlardır (A'râf 7/66; Hûd 11/53; Şuarâ 26/139). Nihâyetinde Âd kavmi büyük bir kasırgayla helak olmuştur (Fussilet 41/16; Ahkâf 46/25; Zâriyât 51/41, 42; Kamer 54/19-21; Hâkka 69/6) (Harman, 1998, s. 280).

Lutfî Divanı'nda 3 yerde anılan Hz. Hûd'un (126/24 M.; 165/5 G.), aşağıdaki beyitte kavminin kasırga ile helâk oluşu anlatılmaktadır:

Ḳavm-i Hūd ṣayḥa ile oldı helāk
Sīnesi her birisiniñ ṣad-çāk (279/11 M.)

2.2.1.1.2.17. Hz. Yahyâ

Hz. Zekeriyya'nın oğlu olup Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Yahyâ'nın kimliğinden ziyada dünyaya gelişi ve şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Meleklerin Hz. Zekeriyya'ya bir oğul müjdelediği, doğacak olan oğlunun adının olacağı ve bu ismin daha önce kimseye verilmediği Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulmaktadır (Meryem 19/7). Hz. Yahyâ'ya, küçük bir çocukken hikmet, kalp yumuşaklığı ve safiyet ihsan edildiği, onun Allah'tan sakınan, annesine ve babasına karşı iyi davranan bir kişi olduğu yine Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmektedir (Âl-i İmrân 3/38-41; Meryem 19/2-15) (Aydın, 2013, s. 233, 234).

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Hz. Yahyâ 2 yerde söz konusu edilmiştir. Bu yerlerde diğer peygamberler ile birlikte söz edilmiş olup peygamberliğine dair bir unsura değinilmemiştir (126/24 M.; 165/5 G.).

2.2.1.1.2.18. Hz. İsa

Kur'an-ı Kerîm'de adından çokça zikredilen ve kendisine İncîl adlı kitabın (Mâide 5/46) verildiği peygamber olan Hz. İsâ, İsrâiloğullarının peygamberidir (Âl-i İmrân 3/49; Nisâ 4/171; Saff 61/6). Kur'an-ı Kerim'de İsâ, Mesih, İbn Meryem, Mesih İbn Meryem ve Mesih İsâ b. Meryem şeklinde zikredilen Hz. İsa; Allah'ın mucizesi olarak babasız dünyaya gelmesi-Ruhu'llâh olması-(Âl-i İmrân 3/45-46; Meryem 19/17-22; Enbiyâ 21/91; Tahrîm 66/12), beşikteyken konuşması (Mâide 5/110; Meryem 19/29-33; Âl-i İmrân 3/46), göğe yükseltilmesi (Âl-i İmrân 3/55; Nisâ 4/157-158), ölüleri diriltmesi, çamurdan birtakım kuşlar yapıp onları uçurması ve hastaları iyileştirmesi (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110) gibi mucizleriyle anılır (Harman, 2000c, s. 469, 470).

Klasik Türk şiirinde şairler, Hz. İsa'nın yukarıda sözünü ettiğimiz mucizelerinin yanı sıra göğe yükseltilmiş olması sebebiyle istiğnâ ve tecrîdin timsâli olarak görmüşler ve bu konuyu sıklıkla ele alıp bu hususa çokça yer vermişlerdir (İpekten, 2017, s. 601). Ayrıca ahir zamanda tekrar yeryüzüne geleceği konusu da yine şairlerin şiirlerinde yer verdiği konulardandır.

Hz. İsa, sevgili ile ilgili birtakım benzetmelerde sıklıkla kullanılmış ve bunun sonucunda *"İsâ-dem, dem-i İsâ, cân-bahş, bahş-ı cân, İsâ-yı/İsî-i mu'ciz-dem, Mesihâveş"* gibi şiir dilimizde çeşitli sözcükler/sözcük grupları ve terkipler geliştirilmiştir. Bu kelimelerden başka Hz. İsâ'nın sıfatı olan Ruhullâh sözcüğü de yine şiirlerde Hz. İsa için kullanılmıştır.

Lutfî Divanı'nda 9 yerde bahsedilen Hz. İsa, 1 yerde kendisine iman eden 12 havariyle birlikte, 1 yerde kendisine verilen İncîl ile birlikte (188/I Müs.), 4 yerde göğe yükseltilmesi hadisesiyle (21/VI Müs.; 206/1 G. 389/271 M.), 1 yerde yine muamma yoluyla bir ismi buldurmak maksadıyla (126/24 M.), 2 yerde yine dünyanın geçiciliğini vurgulamak maksadıyla söz konusu edilmiştir (165/5 G.; 186/VI Tah.).

Hz. İsâ, eskilerin astroloji bilgisiyle güneşin de bulunduğu dördüncü semaya yükseltilmiştir (Kurnaz, 1996a: 455). Memduhun övgüsünün yapıldığı aşağıdaki beyitte *"hakikat göğünün güneşi"* ifadesiyle bu inanışa göndermede bulunulmuştur:

Kenz-i esrār-ı ḥikem baḥr-ı kerem ᶜĪsā-dem
Şems-i eflāk-ı ḥaḳīḳat meh-i āfāḳ-ı celāl (275/57 K.)

Hz. İsa'ya iman eden on ikişi olup bunlara Havârî denilmekte idi (Pala, 2013, s. 199). Redifi *"on iki"* olan aşağıdaki gazelde redifin bu çağrışımdan yararlanılarak Hz. İsâ'ya iman eden vefâ ehli, sadık dostlar olan ashabın on iki olduğu belirtilmiştir:

Ḥażret-i ᶜĪsāya īmān eyleyen ehl-i vefā
Ol ḥavāriyyūn-ı aṣḥāb-ı ṣadāḳat on iki (131/6 G.)

2.2.1.1.2.19. Hz. Muhammed (S.A.V)

Kur'ân-ı Kerîm'de Ahmed ismiyle (Saff 61/6) de anılan Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusu (Ahzâb 33/40) olup kendisine verilen Kur'an-ı Kerîm'in ifadesiyle alemlere rahmet (Enbiyâ 21/107), gönülleri gerçeklere açık olan toplulukara da ilâhî bir lütuf (Âl-i İmrân 3/164) olarak gönderilmiştir. Mü'minlere kendi canlarından daha yakın (Ahzâb 33/6); sıkıntıya düşmeleri halinde onların üzerlerine titreyen, merhamet gösterendir (Tevbe 9/128,129). Allah'ın ve meleklerin ona salât ve selâm ettikleri gibi mü'minlerin de etmeleri gerektiği bildirilmiştir (Ahzâb 33/56). Hz. Muhammed; Hz. İbrahim'in duası (Bakara 2/129), Hz. İsâ'nın da müjdesidir (Saff 61/6). Onun en güzel vasıflarından biri ise yüce bir ahlâk üzerine olmasıdır (Kalem 68/4). Hz. Muhammed'in Kur'ân-ı Kerîm'deki bu vasıflarından başka islâmî kaynaklarda ve kendisinin hadis-i şerîflerinde, mahşer gününde ümmetine şefaât edeceği ve onları *livâ-yı hamd* adı verilen sancağı altında toplayacağı, âlemlerin onun hürmetine yaratılması, güvenilir (El-Emîn) olmasına da yer verilmiştir (Topaloğlu, 2020, s. 437-439).

Hz. Muhammed, Klasik Türk edebiyatında adı en çok anılan ve şiirlerde çeşitli vesilelerle anılmasından başka edebiyatımızda başta na't, mi'râciye, mevlid olmak üzere pek çok türün oluşumuna vesile olmuş, bu türlerde kendisi için manzum ve mensur birçok müstakil eser de yazılmıştır.

Lutfî Divanı'nda na'tlar ayrı tutulduğunda başta Kerbela mersiyelerinde olmak üzere toplam 18 yerde Hz. Muhammed'den bahsedilmiştir.[233] Bu manzumelerde Hz.

[233] Lutfî Divanı'ndaki na'tlar için bk. "Nazım Türleri/Na'tlar" s. 106

Muhammed'den; alemlere rahmet olarak gönderilmesi, ahirette ümmetine şefaat edecek olması, alemlerin onun yüzü suyu hürmetine yaratılması, iki cihan sultanı olması ve peygamberlerin sonuncusu olması (hâtemü'l-mürselîn) gibi hususiyetleri ile bahsedilmekle birlikte; ehl-i beyti ve ashâbı, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, çihâr yâr-ı güzîni ve Cebrâil'le de birlikte anılmıştır. Şiirlerde Ahmed-i Muhtâr ve Fahr-ı âlem diye bahsedilen de yine odur.

Aşağıda bentte Hz. Muhammed'in yukarıda sözünü ettiğimiz özelliklerinin hemen hepsi birlikte anılmıştır:

Ol Muḥammed Muṣṭafādır şāh ḫatemü'l-mürselīn
Olmasaydı olmaz idi ne felek ᶜarş u zemīn
Çün seniñ ḥaḳḳında nāzil oldı Cibrīl-i Emīn
Yā Resūlullāh sensin رَحْمَةً لِلْعَالَمِين[234]
Ḳıl şefāᶜat mücrimine yā şefīᶜe'l-müẕnībīn (104/I Muh.)

Hz. Peygamber hürmetine veya onun vesilesi ile dua etme yahut yardım dileme şiirlerde yer bulmaktadır. Aşağıdaki beyitte böyle bir yaklaşım bulunmaktadır:

Yā Rabbi bi-ḥürmetihi Muḥammed
Nūr-ı ezelī ḥabībiñ Aḥmed (389/277 M.)

"İki cihanın sultanı Hz. Muhammed; irşâd ülkesinin padişahı, mahşer günün şefaatçısı(dır)." şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade edebileceğimiz beyitte Lutfî, Hz. Muhammed'in mahşer gününde ümmetine şefaât edeceğine değinmiştir:

Anıñ-çün ḥażret-i sulṭān-ı kevneyn Aḥmed-i Muḫtār
Şefīᶜ-i rūz-ı maḥşer şehriyār-ı kişver-i irşād (114/8 G.)

Kur'ân-ı Kerîm'in 20 ve 36. sûreleri olan ve adını sûreye de veren ilk âyetlerindeki "Tâ-Hâ" ve "Yâ-sîn" ifadelerinin "Ey Muhammed" anlamına geldiği tefsirlerde ifade edilmekte olup bu sebeple na'tlarda çokça anılmıştır (Pala, 2013: 436, 480). Aşağıdaki beyit bu durumdan bahsetmekte olup *"Hakîkat yolunun mürşîdi Ahmed-i Muhtâr'dır ki onun ismi Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn olup yüzü, ay ve güneş gibi (nûrlu)dir."* denilmektedir:

[234] وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ: "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107)

Aḥmed-i Muḫtārdır hādī-i şehrāh-ı yaḳīn
İsmidir Ṭā-Hā vü Yā-Sīn vechidir mihr ile māh (135/3 G.)

Dîn-i Ahmed diye bahsedilen İslâm dini olup, İslâm'ı Allah'ın Hz. Peygamber aracılığıyla insanlara tebliğ etmesi sebebiyle peygambere nispetle anılır:

[c] Aşrında dīn-i Aḥmedi buldı beḳā-yı sermedi
İnşā idüp bu ma[c] bedi dünyāyı ḳıldı kāmyāb (380/4 G.)

2.2.1.1.3. Âyet ve Hadisler

2.2.1.1.3.1. Âyetler

Nispeten hacimli sayılabilecek Lutfî Divanı'nda âyet ve hadislerin kullanımına sıklıkla yer verilmiştir. Şiirlerde âyet ve hadislere iktibas yoluyla yer verilse de bazen bir hadisin bütünü şiirde mısraı oluşturan unsur olarak da kullanılmıştır. Semâvî dinlere ait kitaplardan Kur'ân-ı Kerîm'e ve İncil'e yer verilmiştir. Divanda 16 yerde Kur'ân (*Kur'ân, âyât-ı Kur'ân, âyet-i Kur'ân, hatt-ı Kur'ân, ahkâm-ı Kur'ân, Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı celîlü'ş-şân, hâfız-ı Kur'ân, magz-ı Kur'ân, nûr-ı Kur'ân* gibi terkiplerle), 2 yerde mushaf, 1 yerde Furkân ve 1 yerde de Kelâmu'llâh geçmektedir. Kelime olarak Kur'ân tek başına kullanılmakla beraber bir yerde *ümmü'l-kitâb* sıfatıyla yer almıştır. 2 yerde geçen mushaf, sevgilinin yüzüne (*cemâliñ mushâfı, mushâf-ı dîdâr*) teşbih edilmiştir. İncil ise 1 yerde "*İncil-i İsâ"* terkibiyle geçmektedir.

Lutfî Divanı'nda 62 yerde doğrudan 2 yerde ise mânâya dayalı olmak üzere toplam 64 yerde iktibas yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'deki sıralamayla ilk sûre olan Fâtihâ sûresi, ekseriyetle divanda vefat sebebiyle yazılan tarih manzumelerinde, vefat eden kişinin ruhuna Fâtihâ okunması maksadıyla şiir sonuna "*el-Fâtihâ*" ibaresiyle verilmiştir. Hicr sûresinin 87. âyetinde "tekrarlanan yedi" meâlindeki *seb'an mine'l-mesânî* kelamının Fâtihâ sûresi olduğu ifade edilmektedir. Klasik Türk şiirinde ise *sebu'l-mesânî* biçimiyle Fâtihâ sûresinin kastedildiği bilinmektedir (Yılmaz, 1992, s. 139). Lutfî Divanı'nda da bu şekliyle *sebu'l-mesânî* 2 yerde kullanılmıştır (5/2 M. G., 386/2 G.). Yine vefatla ile ilgili tarih manzumelerinde 7 yerde Fecr sûresinin 28. âyetinden iktibas edilen "*Rabbine dön!*" meâlindeki *İrci'î* kelamına 6 yerde *emr-i irci'î*

terkibiyle 1 yerde de *irci'î emri"* şeklinde yer verilmiştir (66/1 G., 146/3 Kt., 312/4 G., 325/5 G., 329/3 G., 399/1 G., 420/9 G.).

Divanda en çok yer verilen âyetlerden bir diğeri ise A'râf sûresinin 143. âyetinde Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istediğinde Allah'ın: *Len terânî,* "*Beni göremezsin!*" hitâbıdır. Divanda toplam 5 yerde söz konusu âyet iktibas edilmiştir (5/2 M. G., 76/I Tah., 384/3 G., 386/6 G., 389/15 M.).

Enbiyâ sûresinin 107. âyetinde Allah, Hz. Peygamber'e hitaben "*Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.*" buyurmaktadır. Söz konusu âyete Lutfî Divanı'nda 3 yerde iktibas yoluyla Hz. Peygamber kastolunarak *Rahmete'l-li'l-'âlemîn* şeklinde yer verilmiştir (104/V Muh., 140/II Müs., 359/7 G.).

Bakara sûresinin 31. âyetinde: "*Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti*." buyrulmaktadır. Söz konusu âyet Lutfî Divanı'nda *'alleme'l-esmâ* şeklinde 3 yerde iktibas edilmiştir (3/I Tah., 110/7 G., 386/1 G.).

İnsân sûresinin 1. âyeti iktibas edilerek *hel-etâ* şeklinde yine 3 yerde kullanılmıştır (4/III Tah., 342/IV Tah., 410/6 G.).

2 yerde Zâriyat sûresinin 28, Tâ-hâ sûresinin 68, Neml sûresinin 10, Kasas sûresinin 25 ve 31 ve Sâd sûresinin 22. âyetinde geçen "*Korkma!*" meâlindeki *lâ-tehâf* kelâmı 2 yerde kullanılmıştır (72/6 G., 82/IX Müs.).

Bakara sûresinin 2. ayeti ve Âl-i imrân sûresinin 9. ayeti olan *(hakkında) şüphe bulunmayan* meâlindeki *lâ-reybe fîh* kelâmı Lutfî Divanı'nda 2 yerde iktibas edilmiştir (172/2 G., 406/9 G.).

Lutfî Divanı'nda bu âyetlerden başka birer defa olmak üzere iktibas edilen âyetler şunlardır:

- **اِيَّاكَ**

  ***Ancak sana…* (Fâtiha, 1/5):**

Cemāl-i bā-kemāliñ sūre-i sebᶜ u'l-meṣānīdir
Nidā-yı **لَنْ تَرٰىنِي**dir
Tecellā eylediñ el-ḥamdülillāh irdim idrāke
Oḳudum geldi اِيَّاكَ (5/2 M. G.)

- **وَفِرْعَوْنَ ذِي الْاَوْتَادِ**

Ve o kazıklar sahibi Firavuna… **(Fecr, 89/10; Sad, 38/12):**

Ne Ḥaccāc u ne Cengīz ü ne Şeddād
Ne Nemrūd u ne **فِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ**
Bu ẓulmi itmedi bir ferd-i bī-dād
Yezīd-i bed-liḳādan oldı īcād
Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜ ālem (4/IX Müs.)

- اِنَّا اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًاۚ يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ **يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا**

*Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "**Keşke toprak olaydım!"** diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.* (Nebe, 78/40):

Seni inkār iden **يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا** dir
Ki nefsince ḫiṭābendir
Ne buldum rāh-ı Mevlāyı degişdim māl ü emlāke
Ne mūcib vardı itrāke (5/4 M. G.)

- اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًاۖ وَقَالُوا **حَسْبُنَا اللهُ** وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

*Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, "İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun" dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve "**Allah bize yeter**, O ne güzel vekildir!" dediler.* (Âl-i İmrân, 3/173):

Ṣabır ḳıl ey göñül gel ᶜ ādet itme āh ile vāhı
Ki āteş olmasun bī-çāre ᶜ uşşāḳıñ cigergāhı
Yiter taᶜ cīz idersiñ kes zebānıñ belki ol şāhı
Hemān eyle tevekkül oḳu dāʾ im **حَسْبُنَا اللهُ**
ᶜ İnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜ abd-i ẕelīlinden (15/IV Müs.)

- لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِي **اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ**

*Muhakkak ki biz insanı **en mükemmel biçimde** yarattık.* (Tîn, 95/4):

- وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ **فِي سَبِيلِ اللهِ** اَمْوَاتٌۚ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ

***Allah yolunda** öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.* (Bakara, 2/154):

Görince rūy-ı dildārı didim **Luṭfî** teᶜ āla'llāh
Yazılmış dest-i ḳudretle yüzinde saṭr-ı bismi'llāh
Anı ögmiş yaratmış **اَحْسَنِ تَقْوِيم** de Allāh
Ser ü cānım fedā olsun rehinde **فِي سَبِيلِ الله**
Teşādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı (18/VII Müs.)

- وَنُفِخَ فِي الصُّورِّ ذٰلِكَ **يَوْمُ الْوَعِيدِ**

*Sûra üflenecek. Size geleceği **va'dedilen o** dehşetli **gün** işte bu gündür!* (Kaf, 50/ 20):

Ey pādişāh-ı kāmkār v'ey şehriyār-ı tācdār
Taḫtında dāᵓ im ber-ḳarār olsuñ **الا يوم الوعيد** (34/1 Kt.)

- وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ **قَالُوا بَلٰىۛ شَهِدْنَاۛ** اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَۙ

*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, **"Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi.** Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir.* (A'râf, 7/172):

Ṭıynet-i ṣalṣal ile bünyād ḳıldı cismimi
Tā elest bezminde biz **قَالُوا بَلٰى** virdik cevāb (66/2 G.)

- **لَا تَخَفْ**

Korkma! (Zâriyât, 51/28; Tâ-hâ, 20/68; Neml, 27/10; Kasas, 28/25, 31; Sâd, 38/22):

Var iken destiñde seyf-i ᶜadl u dād
Ey vezīr-i saᶜd-ṭāliᶜ **لَا تَخَفْ** (72/6 G.)

- **مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى**

Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. (Necm, 53/17):

Küḥl-i **مَا زَاغَ الْبَصَرُ** dır tūtiyā-yı maḳdemiñ
Dīde-i bīnāya **Luṭfî** mīl-i dermānıñ çeker (77/7 G.)

- مِنْ شَرِّ **الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ**

"**O sinsi şeytanın üflemelerinin şerrinden**" (Nas, 114/4):

Enīs ü hemdem olma zümre-i bed-nās-ı ecnāsa
Yaḳın olma ṭaḳılma lāle-i ***vesvās-ı ḫannāsa*** (90/1 G.)

- **قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ**

De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." (İhlâs, 112/1):

Anlarıñ virdi hemīşe **قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ**
İtdiler ḥabl-i metīni şübhesiz şāh u penāh (135/4 G.)

Aşağıda yer alan müseddeste Kaf sûresinin 30. âyetinde geçen "O gün cehenneme: 'Doldun mu?' deriz, o: **'Daha var mı?'** der." meâlindeki ***hel min mezîd*** kelâmı iktibas edilmiş ve *Allah'ın laneti hepsinin üzerine olsun* Arapça ifadesiyle birlikte kullanılmıştır:

- يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ **هَلْ مِنْ مَزِيدٍ**

O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, ***"daha var mı?"*** *der.* (Kaf, 50/30):

Ḥāli bed āmāli bed efʿāli bed Şimr-iʿanīd
Gör neler itdi neler Şāh-ı Ḥüseyne ol pelīd
Ehl-i beyte çoḳ ḥaḳāret eyleyen ḳalb-i ḥadīd
لعنت الله عليهم اجمعين **هل من مزيد**
Laʿnete şāyestedir bi'llāh bed-ḳavm-i Yezīd
Zār idüp arż u semā hep tārumār oldı yine (140/VI Müs.)

- **وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ:**

"And olsun ki, Lokman'a, Allah'a şükretmesi için hikmet verdik." (Lokman, 31/12):

Çıḳsa **Luṭfī** gedā tām tārīḫdir aña
وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ (157/11 G.)

- **سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى** بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ:

"Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescidi Haram'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya (Kudüs'e) götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, işitir ve görür." (İsrâ, 17/1):

Ḳanı Ḥaḳḳıñ ḥabībi nūr-ı çeşm-i cümle peyġamber
Anıñ şānında nāzil oldı **سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى** (165/6 G.)

Aşağıdaki beyitte ise Meâric sûresinin 5. âyetinde "**O hâlde güzelce sabret**." meâlindeki kelâm, ikinci mısranın başında kullanılmıştır:

- **فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا:**

"O hâlde güzelce sabret." (Meâric, 70/5):

Ol perīniñ ʿaşḳına ḳıl sen taḥammül **Luṭfiyā**
فَاصْبِرْ صَبْرً جَمِيلاً حَتَّى يَأْتِيكَ الْخَبَرْ (214/7 G.)

- **وَالسَّمَّاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ**

"Burçlarla dolu göğe andolsun," (Burûc, 85/1):

يوصف اسمك و وصفك **واسّماء ذات البروج**
قد يفيئى نور علمك فى اسّماء كاسّروج (226/1 G.)

- قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ **لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ** اِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ:

"De ki: "Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! ***Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin.*** *Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir."* (Zümer, 39/53):

Kūh-ı Ḳāfla ser-be-ser olsa günāhım ġam degül
Didiñiz **لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ** ey Kerīm (227/5 G.)

- ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ **مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ**:

"Sonra da başının üstüne kaynar su azabından dökün!" (Duhân, 44/48):

Raḥmetiñ deryāsına ġarḳ eylemezseñ yā İlāh
غيرك من يحفظنى **من عذاب و حميم** (227/6 G.)

Aşağıdaki dörtlükte Şu'arâ sûresinin 89. ayeti birtakım farklılıklarla iktibas edilmiştir:

- **إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ**

"Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka." (Şu'arâ, 26/89):

لوكنت معك فى نار الجحيم
روح و ريحان و جنّة نعيم
لمن اتى الله بقلب سليم
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle (237/8 D.)

- قَالَ سَاٰوِي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاۤءِ قَالَ **لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ** اِلَّا مَنْ رَحِمَۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ:

*"Oğlu: "Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır" deyince, Nuh: "Bugün Allah'ın buyruğundan **O'nun acıdıkları dışında kurtulacak yoktur"** dedi. Aralarına dalga girdi, oğlu da boğulanlara karıştı."* (Hûd, 11/43):

ᶜ Āṣımā **"لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ"**ı bil
(Ṣāliḥ)-i ᶜ ālim olup Cūdiye eyle ilticā (286/7 G.)

- **وَالَّيْلِ** اِذَا سَجٰى:

"Sükun erdiği zaman geceye and olsun ki," (Duhâ, 93/2):

Oḳur evṣāf-ı ḥüsnüñ sūre-i **وَالَّيْلِ** de Mecnūn
Leb-i Şīrīniñe Ferhādveş Leylā olur meftūn
Cihānı kām-yāb eyler iken ey ḳāmeti mevzūn
Dil-i maḥzūnumı vaṣlıñla aṣlā ḳılmadıñ memnūn
ᶜ Aceb lāyıḳ degül mi ᶜ āṣıḳıñ ḥüsn-i mükāfāta (336/II Tah.)

- بَيْضَاۤءَ **لَذَّةٍ لِلشّٰرِبِيْنَۚ**:

"Berraktır, içenlere lezzet verir." (Saffât, 37/46):

Ḫaḳ beni cennetde nehr-i ḫamr ile ḳılsun be-kām
لَذَّةٍ لِلشّٰرِبِيْن i ṣıdḳan evrād eyleyiñ (340/11 G.)

- **وَالضُّحٰىۙ**:

"Kuşluk vaktine and olsun;" (Duhâ, 93/1):

Bu muᶜ ammānıñ rümūz-ı mübhemi
وَالضُّحٰى da muttaṣıldır āṣikār (345/7 G.)

- **سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ**

"Yüce Rabbinin adını tespih et." (A'lâ, 87/1):

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰىۙ ya baḳ
ᶜ Arż ider ol ḥikmeti Perverdigār (345/8 G.)

Aşağıdaki beyitte de Âl-i İmrân sûresinin 67. âyetinde "Dosdoğru bir müslüman." meâlindeki *hanifen müslime* kelâmı iktibas edilmiştir:

- مَا كَانَ اِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ **حَنِيفًا مُسْلِمًا** وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ:

"İbrahim, yahudi de, hıristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir müslimdi; ortak koşanlardan değildi." (Âl-i İmrân, 3/67):

Çıḳdı tārīḫi behişt-i heştden
حنيفاً مسلما اذكروا الله (356/8 Kt.)

- **جَنَّاتِ عَدْنٍ**:

"Adn cennetlerine…" (Ra'd, 13/23; Nahl, 16/31; Kehf, 18/31; Tâ-hâ, 20/76; Fâtır, 35/33; Beyyine, 98/8):

Bir gül-i raᶜ nāyı gördüm ṭūṭī-i şīrīn-beyān
Virmede tāc-ı seri **جَنَّاتِ عَدْنٍ** den nişān (366/1 G.)

- وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى **فَانْكِحُوا** مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُواۜ:

"Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz; şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur." (Nisâ, 4/3):

İzdiyād-ı ümmete aṣḥābını terġīb idüp
فانْكِحُوا fermānını ᶜarż itdi bā-iᶜ zāz u şān (381/4 G.)

Aşağıdaki 2 beyitte Necm sûresinin 1 ve 9. âyetleri ile Duhâ, Kalem, Yâ-sîn ve Tâ-hâ sûrelerinin 1. âyetleri sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaş ve göze benzetilmiştir (bk. Sevgilinin Güzellik Unsurları, s. 346-351):

- **وَالنَّجْمِ**:

"Yıldıza andolsun ki," (Necm, 53/1):

- فَكَانَ **قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ**:

"Araları iki yay aralığı kadar veya daha da yakın oldu." (Necm 53/9):

Ḳaşlarıñ **وَالنَّجْمِ** müjgānıñ ḳażā peykānıdır
Cān alur ol **قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى** gözleriñ (386/3 G.)

- **وَالضُّحٰى:**

"Kuşluk vaktine and olsun," (Duhâ, 93/1):

- نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ:

"Nun; kalem ve onunla yazılanlara and olsun ki," (Kalem, 68/1):

- **يٰسٓ:**

"Yâ-sîn" (Yâ-Sîn, 36/1):

- **طٰهٰٓ:**

"Tâ-hâ" (Tâ-hâ, 20/1):

Vech-i pākiñ **نٓ وَالْقَلَمِ وَالضُّحٰى** dir ḳaşlarıñ
Şerḥ ider ᶜ uşşāḳıña **Yā-sīn ü Ṭā-hā** gözleriñ (386/4 G.)

- **وَمَنْ فِي الْاَرْضِ:**

"Ve kim varsa yerde…" (Yunus, 10/66):

Nice taᶜ rīf ideyim erzeli **مَنْ فِي الْاَرْضِ**ı
Eylemez ṭoġrı naẓar ḫalḳa baḳar şaşı gibi (403/17 G.)

- وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا **مَنْطِقَ الطَّيْرِ** وَاُوْتِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍۗ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ:

*"Süleyman Davud'a mirasçı oldu. Şöyle dedi: "Ey insanlar! Bize **kuşların dili** öğretildi ve bize her güzel şeyden bir nasip verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lutuftur."* (Neml, 27/16):

Ḳalmadı Dārā vü İskenderlere çarḫ-ı denī
Hem Süleymān **مَنْطِقَ الطَّيْر** mār u mūr emrine rām (182/4 G.)

Doğrudan ayete iktibas edilmeden, beyit veya mısraın anlam dairesinden (mânâ) hareketle bazı âyetler de hatırlatılmaktadır. Aşağıdaki beyitte Yâ-sîn sûresinin 77. ayetinde buyrulan *İnsan, bizim kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı*

görmedi mi ki kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir kelâmı ile İnsan sûresinin 2. Ayetinde buyrulan *Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu işitir ve görür kıldık* kelâmı mânâ yoluyla iktibas edilmiştir:

Bizi bir ḳaṭreden itdi mevcūd
Ḥikmet ü ᶜaḳl u fikirle mesᶜūd (279/2 M.)

Bakara sûresinin 186. Ayetinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Kullarım, beni senden sorarlarsa (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler."* Aşağıdaki bentte söz konusu ayet, yine mânâ yoluyla iktibas edilmiştir:

Ṣanma Ḥaḳ ḫāricī eşyā ile elvāndadır o
Saña senden de yaḳīnim didi Ḳurᵓ āndadır o
Sendedir sendedir o gün gibi meydāndadır o
ᶜĀlemi ḳılmış iḥāṭa seni seyrāndadır o
Yareli gönlüme degme ṭoḳunma göz yaşıma
Düşmişem ḫāk-i hilāl üstine ṭoprāḳ başıma (414/III Müs.)

2.2.1.1.3.2. Hadisler

Ayetlere nazaran Lutfî Divanı'nda hadislere daha az yer verilmiştir. Toplamda tespit edebildiğimiz 15 hadis-i şerif Lutfî Divanı'nda bulunmaktadır. Divanda yer alan hadisler şunlardır:

- *"Besmeleyi özenerek güzel yazan kişiyi Allah affeder."* (Derman; Uzun, 1992, s. 532-534):

Buyurdı ol ḥabīb-i kibriyā şān u feḫāmetle
Sezā-yı cennet olur ḫūb yazan dīvāna Bismi'llāh (1/6 G.)

- *"Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım."* (Yılmaz, 1992, s. 113):

Didi Ḥaḳ yā Resūlullāh saña لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ
لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ
Nihān oldı vücūd-ı nāzenīniñ ᶜanberīn ḫāke
Şerefdir ḫāk-bī-bāke (5/1 M. G.)

Söz konusu hadis aşağıdaki beyitte *levlâk* kelimesiyle iktibas edilmiştir:

Medīne şehrini ol şāh-ı لولاك eyledi teşrīf
Anıñ beyt-i dilārāsına ṭoġdı şems-i envārı (98/2 G.)

- *"Benim şefâatim öncelikle ümmetimin günahkârlarınadır."* (Yılmaz, 1992, s. 184):

Buyurduñ yā Resūlullāh ki nuṭḳuñ ᶜ āleme nāfiᶜ
Benim mücrimlere şāfiᶜ
Şefāᶜ at ḳıl bu **Luṭfī** rū-siyāh u çeşm-i nemnāke
Ṣarıldım dāmen-i pāke (5/7 M. G.)

- *"Kanaât tükenmez hazinedir."* (Yılmaz, 1992, s. 91):

ᶜ İlimdir şübhesiz enᶜ ām-ı Mevlā كَنْزُ لَا يَفْنى
Anı ṣarf itmelidir ṣarf olındıḳça olur müzdād (114/5 G.)

- *"İlmi beşikten mezara kadar takip ediniz."* (Yılmaz, 1992, 127):

Buyurdu اُطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ اِلَى اللَّحْدِ
Bu fermān-ı Ḥabību'llāha her müᵓ min olur münḳād (114/9 G.)

- *"İlim Çin'de de olsa arayınız!"* (Yılmaz, 1992, s. 158):

Daḫi emr eyledi kim اُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِاسِّينِ
İṭāᶜ at eyleyen bu emre oldı nārdan ibᶜ ād (114/10 G.)

- *"Rabbim kolaylaştır, (zorlaştırma; hayırla tamamına erdir)."* (Yılmaz, 1992, s. 19):

Aña bu mā-vaḳaᶜ -ı ḥāli gidüp şerḥ itdim
رَبِّ يَسِّرْ didi ḫayr ola bu rüᵓ yā-yı ṣıḥḥāḥ (175/93 K.)

- *"Allah güzeldir, güzeli sever.":*

Naḳş itmiş ṣūretiñ Ḥayy-ı Ẕül-Celāl
جَنَّةٌ جِنَّةٌ جُنَّة الجلال
انّه جميل يحبّ الجميل
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle (237/9 Koş.)

- *"Dünyada rahat yoktur.":*

Būy-ı vefāyı virmez gīsū-yı ᶜanberāsā
با لهجر فات عمری لا راحت فی الدّنیا (342/V Tah.)

- *"Ali'den başka yiğit yoktur…"* (Yılmaz, 1992, s. 100):

Ḳaşlarıñdır Ẕü'l-fiḳār-ı Ḥayder-i Düldül-süvār
لا فتی الا علی dir virdi fetvā gözleriñ (386/7 G.)

- *"Ölmeden önce ölünüz."* (Yılmaz, 1992, s. 128):

موتوا قبل ان تموتوا remziniñ
Ḥükmini icrā ider Bektāşīler (410/4 G.)

- *"Ben ilim şehriyim, Ali'de o şehrin kapısıdır"* (Yılmaz, 1992, 40):

Ḥażret-i şāh-ı velāyet evliyālar serveri
Kim odur dāmād-ı Peyġamber odur şemsiñ feri
Şehr-i ᶜilmiñ bābıdır sırr-ı Resūlüñ maẓharı
Ḫāk-i pāyı tūtiyā-yı çeşmimiz olsa yeri
Zāl ü Rüstem ber-ṭaraf bezm-i şecāᶜat ṣaf-deri
ᶜİzz-i pey-der-peyle şīr-i Ẕü'l-fiḳār oldı yine (140/IV Müs.)

- *"Kendini bilen Rabbini bilir."* (Yılmaz, 1992, s. 122):

Kendiñi bilseñ bilirsiñ Ḫālıḳı
Kendiñi bil bul ḥayāt-ı cāvidān (406/12 G.)

- *"Sultan, Allahı'n yeryüzündeki gölgesidir."* (Yılmaz, 1992, 145):

اَحْسَنَ اللّٰهُ لَكَ خَيْرَ الْوَرَى
اَنْتَ ظِلُّ الْخَالِقِ وَاللّٰهُ هَادْ (207/27 K.)

2.2.1.1.4. Melekler

2.2.1.1.4.1. Cebrâil

Allah ile peygamberleri arasında elçilik yapan ve Allah'ın vahiylerini tebliğ eden mukarreb dört melektendir.

Edebiyatta Cibrîl, Cibrîl-i Emîn, Rûhu'l-Emîn, Rûhu'l-Kuds gibi isimlerle anılan Cebrâil, şiirlerde adından en çok söz edilen melektir. Mirâc'da peygamberimizi Arş'a götürmesi, kanatları, Sidre'de makam edinmesi, vahiy getirmesi, Hz. İbrahim ateşe atılacağı zaman yardım teklif etmesi gibi özellikleriyle ele alınan Cebrâil

sevgilinin güzelliğine gölgelik, Allah kelâmını konuştuğu için bülbül, tûtî, hümâ görevini yürüten bir kuş olur. Bazen de âşığın canı Cebrâil, sevgilisinin boyu da Sidre olarak karşımıza çıkar (Pala, 2013, s. 84).

Cebrâil'den Lutfî Divanı'nda vahiyle görevli olması itibariyle 4 yerde *Cibrîl, Cibrîl-i Emîn* ve *Rûh-ı Kuds* şeklinde söz edilmiştir.

Meryem, Hz. İsâ'yı doğururken Cebrâil ona gelir ve: "*Hurma yüklü ağacı kendine doğru silkele ki üzerine taze, olgun hurma dökülsün.*" (Meryem 19/25) der. Aşağıdaki beyitte *şecer, Rûh-ı Kuds, mîvedâr* ve *Meryem* kelimeleri bu hadiseyi çağrıştırmakta olup *Cebrâil'in her ağaçta meyve vermediği zirâ onun hakikatin eşsiz incisi olduğu ve bu durumun ancak Meryem'e nasip olacağı* söylenilmiştir:

Her şecerde Rūḥ-ı Ḳudsī mīvedār olmaz velī
Dürr-i yektā-yı ḥaḳīḳatdir anı Meryem ḳapar (116/5 G.)

Aşağıdaki bentte Allah'ın Cebrâil'i; Hz. Peygamber'in lütuf dergahına, vahiy sebebiyle olması muhtemel, gönderdiği şeklinde Cebrâil'den bahsedilmiştir:

Ḥaḳ seni āyāt-ı Ḳur'ānında ibcāl eyledi
Nām-ı vālā şānını āfāḳdan ᶜassāl eyledi
Āsitān-ı luṭfuña Cibrīli īṣāl eyledi
Biz günehkār ümmete sen şāhı irsāl eyledi
Ḥamdülillāh saña ümmet eylemiş ol ẕī-kerem (2/VI Tah.)

Aşağıdaki bentte de Cebrâil'in (Cibrîl-i Emîn), Hz. Peygamber dolayısıyla indiği/vahiy getirdiği ifade olunmuştur:

Ol Muḥammed Muṣṭafādır şāh ḫatemü'l-mürselīn
Olmasaydı olmaz idi ne felek ᶜarş u zemīn
Çün seniñ ḥaḳḳında nāzil oldı Cibrīl-i Emīn
Yā Resūlullāh sensin [235]رَحْمَةً لِلْعَالَمِين
Ḳıl şefāᶜat mücrimine yā şefīᶜ a'l-müẕnībīn (104/I Muh.)

Aşağıdaki beyitler "Ashâbü'l-Kehf" isminin gizlendiği muammadan alınmıştır. Beyitte Allah'ın irade buyurarak Cebrâil'e emredip Ashâb-ı Kehf'i gözetmesi konu edilmiştir:

[235] وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ: "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107)

Bilsün bizi Mevlā diyü var rūz-ı ḳıyāmet
Emr eyledi Cibrīline bā-ḥükm-i irādet

Luṭf ile gözet anları her demde didi Ḥaḳ
Gönderdi ḥayāt üzre cihān gördi muḥaḳḳaḳ (282/3, 4 M.)

2.2.1.1.4.2. Harut ve Marut

Kur'ân-ı Kerîm'de adları anılan (Bakara 2/102) büyü ve sihir ile meşhur iki meleğin adıdır. Bu melekler hakkında tefsirlerde anlatılan çeşitli hikayeler vardır. En bilineni şudur: İdris peygamber zamanındaki melekler, insanların günahkâr hâllerine bakarak Allah'a: "Ya Rab! Meleklerine secde ettirdiğin insanoğlu günah içinde yüzüyor, buna nasıl tahammül ediyorsun?" dediler. Allah onlara "Eğer siz onların yerinde olsaydınız aynı şeyleri yapardınız. Onlardaki nefis ve şehvet sizde olmadığı için böyle söylüyorsunuz.' deyince de 'Haşa! Biz onlar gibi yapmazdık!" dediler. O zaman Allah, en güvendikleri iki melek seçmelerini, o iki meleği imtihan için yeryüzüne indireceğini söyledi. Meleklerin en üstünlerinden olan Harut ile Marut'u seçtiler. Allah onları Bâbil'e indirdi. Harut ve Marut, gündüzleri insanların davalarına bakıyorlar, geceleri İsm-i Âzam duasını okuyarak göğe çıkıyorlardı. Bir gün kocasından şikâyetçi olan İranlı Zühre adlı bir kadın bunlara müracaat etti. Kadın çok güzeldi. İkisi de kadına vuruldular ve kâm almak istediler. Kadın onlara ya içki içmelerini ya kocasını öldürmelerini ya da puta tapmalarını şart koştu. Bunlar ilk gün razı olmadılar. İkinci gün kadın şartlarını tekrarladı. Nihayet üçüncü gün razı olup bu üç şartın en hafifi olan içki içmeyi kabul ettiler. Ancak içkiyi içince puta da taptılar ve kadının kocasını da öldürdüler. Kadın onların sarhoşluk anında göğe çıkmak için okudukları duayı öğrendi ve semaya yükseldi. Allah da onu gökyüzünde parlak bir yıldıza çevirip insanlara ibret olsun diye orada bıraktı. İşte Zühre (Çoban Yıldızı, Venüs) bu kadın imiş. Olaydan sonra Allah bu iki meleği cezalandırmak istedi. Onlar da İdris peygambere müracaat edip şefaat dilediler. Allah da dünya azabı ile ahiret azabı arasında onları muhayyer bıraktı. Onlar ahiretin ebedî, dünyanın fâni olduğunu düşünerek dünya azabını istediler. O zaman Babil'de ateş dolu bir kuyuya baş aşağıya asıldılar ve insanlarla sihir yoluyla konuşmaya başladılar (Pala, 2013, s. 194).

Harut ve Marut edebiyatımızda sihir ve büyü ile ele alınmıştır. Genellikle Bâbil, çâh-ı Bâbil, câdû, sihir, büyü, ser-nigûn gibi kelimeler ile göz, saç, ben, çene çukuru mefhumları çok sık yan yana gelir. Sevgilinin saçları, gamzesi ve gözleri sihir konusunda üstat olarak kabul edilir. Harut ve Marut'a sihir öğreten sevgilinin saçı ve gamzesidir (Kardaş, 2013, s. 101).

Lutfî Divanı'nda 6 yerde Harut ve Marut'tan bahsedilmiştir. 4 yerde Harut ve Marut beraber ele alınırken 2 yerde Harut'a tek başına yer verilmiştir. Bu yerlerin hepsinde büyü ilgisi söz konusu edilmiştir (17/2 G.; 188/I Müs.; 200/1 G.; 228/13 M. G.). Aşağıdaki beyitte *sevgili, nezâket burcundan hilâl kaşlarını gösterince Harut ve Marut'un aciz kalacağı* ifade edilmiş olup sevgilinin güzellik unsurlarından sayılan kaş, sihir/büyü ile ilişkilendirilmiştir (bk. Kaş, s. 348-351):

Pek ᶜ icāzetde ḳalup Hārūt u Mārūt şübhesiz
Sevdigim burc-ı nezāketden hilāliñ gösterür (69/3 G.)

Sevgiliden Harut'un sihri ile âşığı cehennem tuzağına düşüren, Marut'ı ise büyüleyen gisuların gerdâna bırakılması istenmektedir:

Bend-i dām-ı dūzaḫ itdiñ siḥr-i Hārūtuñ ile
Mārūtı tesḫīr iden gīsūlarıñ gerdāna at (199/2 G.)

2.2.1.1.4.3. İsrafil

Dört büyük melekten biridir. Bunlar, Kerrûbiyân veya Hamele-i Arş adı altında anılırlar. Âdem peygambere ilk secde eden melek İsrafîl'dir. Kıyamete dek Levh-i Mahfûz'a bakacak ve diğer üç meleğe ne yapacaklarını haber verecektir. Kıyamet gününü, haşır ve neşri Sûr'uyla o haber verecektir (Pala, 2013, s. 239). Lutfî Divanı'nda İsrafîl'den 1 yerde söz edilmiştir. Kıyametten sonra ölen insanlar ve diğer bütün canlılar, İsrafîl'in Sûr'uyla haşrolacaktır. Hakikat ehli, ahiret yurdunda da diridir. Bu bakımdan onlar, İsrafîl'i ve Sûr'u kendilerine dert etmezler:

Zindedir ehl-i ḥaḳāyıḳ ᶜ ālem-i bāḳīde de
Derd-i İsrāfīle düşmez nefḫa-i Ṣūr istemez (384/5 G.)

2.2.1.1.4.4. Rıdvan

Cennetin kapıcısı olan melektir. Ravza-i Rıdvân terkibiyle cennet yerine kullanılır (Pala, 2013, s. 376).

Rıdvan, Lutfî Divanı'nda 4 yerde cennet münasebetiyle ele alınmıştır. Edebiyatımızda olduğu gibi 2 yerde ravza-i Rıdvan terkibiyle 1 yerde ise sadece Rıdvan kelimesiyle cennet yerine kullanılmıştır. *"Ne mektup! Sanki taze goncanın nazlı yaprağı ki cennetteki Rıdvan onu gül bahçesinden yeni koparmış (gibi)."* denilerek kendisine gelen bir mektubu övdüğü aşağıdaki beyitte Rıdvan, *Cennetin Rıdvan'ı* yahut *Cennetteki Rıdvan* olarak ele alınmıştır:

Ne nāme gūyiyā bir berg-i nāz-ı ġonce-i terdir
Anı Rıḍvān-ı cennet nev ḳoparmış gül-sitānından (164/3 G.)

Dîdâr tâlibi olan âşık için cennet ve içindekiler ancak sevgili olduğu takdirde önem kazanır, o olmadığı takdirde orası istenilecek bir yer olmaz. Rıdvan'ın cennet yerine kullanıldığı aşağıdaki iki beyit bu doğrultudadır:

İstemem sensiz gülistān u cinān-ı ᶜ ālemi
Mübtelānıñ cennet ü Rıḍvānı sensiñ sevdigim (27/13 G.)

İstemem ravża-i Rıḍvānı ḥūr u ġılmānı
Cennet-i rūyuñı göster olayım pāyende (415/2 Kt.)

Divanda yer alan bir lügazda yine ravza-i Rıdvan, cennet yerine kullanılmıştır:

Ḥūr u ġılmān degül ravża-i Rıḍvān degül
Nār u nīrān degül daġ-ı nümāyān degül (126/21 M.)

2.2.1.1.5. Dört Halife ve Diğer Sahabeler

Hulefâ-yı Raşidin olarak bilinen dört büyük halife, edebiyatta adlarından genellikle "çihâr-yâr" veya "çâr-yâr" olarak söz edilmiştir. Bu şekliyle Lutfî Divanı'nda 1 yerde *çihâr-yâr-ı Mustafa* şeklinde kendilerinden ilim ve himmet mahzeni olarak bahsedilmiştir:

Çār-yār-ı Muṣṭafādır maḫzen-i ᶜ ilm ü himem
Yeknesaḳdır rütbe-i aᶜ lāları gel çekme ġam
İki ᶜ ālemde eger olmaḳ dilerseñ muḥterem

Levḥ-i dil olsun varaḳ vird-i zebān olsun ḳalem
Yaz Ebū Bekr ü ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Aliyy-i ẕī-kerem
İsmini ḳalb üzre pek şöhret-şiᶜ ār oldı yine (140/III Müs.)

Divanda Hz. Ali'den en fazla söz edilmiş olup, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ebû Bekr'e ise 2 yerde birlikte yer verilmiştir.

2.2.1.1.5.1. Hz. Ebû Bekir

Hz. Ebû Bekir, dört büyük halifenin ilkidir. Adı Abdullah'tır. Ebu Kuhâfe'nin oğlu olup Ashâb-ı kirâm ve aşere-i mübeşşere (cennetle müjdelenen 10 kişi)'nin en üstünüdür. Künyesi Ebû Bekr lakabı Sıddîk'tır. Hz. Peygamber'in islâmiyetten önce de en yakın dostu idi. Kureyş'in ileri gelenlerindendir. Mi'râc hadisesini hemen tasdik etmesiyle Sıddîk lakabını aldı. Savaşlarda Hz. Peygamber'in yanından ayrılmamış olup hicret esnasında da yanında idi. Kur'ân-ı Kerîm'i ilk defa bir araya toplamıştır (Pala, 2013: 131).

Aşağıdaki örneklerde *çihâr-yâr-ı güzîn* birlikte anılmışlardır:

Āl ü aṣḥāb-ı Resūlüñ Murtażānıñ bendesi
Hem Ebū Bekr ü ᶜ Ömer ᶜ Oṣmānı sensiñ sevdigim (27/16 G.)

Çār-yār-ı Muṣṭafādır maḫzen-i ᶜ ilm ü himem
Yeknesaḳdır rütbe-i aᶜ lāları gel çekme ġam
İki ᶜ ālemde eger olmaḳ dilerseñ muḥterem
Levḥ-i dil olsun varaḳ vird-i zebān olsun ḳalem
Yaz Ebū Bekr ü ᶜ Ömer ᶜ Oṣmān ᶜ Aliyy-i ẕī-kerem
İsmini ḳalb üzre pek şöhret-şiᶜ ār oldı yine (140/III Müs.)

2.2.1.1.5.2. Hz. Ömer

Hz. Ömer, Mekkeli Hattab'ın oğlu, İslâm'ın ikinci halifesidir. Önceleri koyu bir islâm karşıtı iken sonradan müslüman olmuş, müslüman olmasıyla da islâm açıktan söylenir hale gelmiştir. Zamanında birçok yerler fethedip kısa zamanda büyük işler başardı. Halifeliği zamanında divan ve kadılık müessesi kuruldu. Doğruluk ve adaletiyle herkesi hayran bıraktı. On seneden fazla bir zaman yürüttüğü halifeliği döneminde adaletten ayrılmadı. Bu sebeple kendisine "haklıyı haksızdan ayıran" Farûk unvanı verildi (Pala, 2013, s. 367).

2.2.1.1.5.3. Hz. Osman

Hz. Osman, islam'ın üçüncü halifesidir. Mekkeli Beni Ümeyye ailesinden Affan'ın oğludur. Ticaretle uğraşan zengin bir zat idi. Hz. Peygamber'in kızları Rukiyye ve Ümmü Gülsüm ile evlendiği için "iki nur sahibi" anlamına gelen Zü'n-Nûreyn ünvanıyla anılır. İslâm tarihinde Kur'ân-ı Kerîm'i çoğalttırıp önemli merkezlere göndermesiyle önemli bir hamle yapmıştır. Bütün malını islâm uğruna harcadığı için birçok hadis ile övüldü (Pala, 2013, s. 365).

2.2.1.1.5.4. Hz. Ali

Hz. Ali, Hz. Muhammed'in amcası oğlu ve damadıdır. Dört büyük halifenin sonuncusu olup İslâmiyeti kabul eden ilk dört kişiden biridir. Yüzünü puta hiç döndürmediği için "kerremallahu veche" diye ta'zim edilir. Ebü'l-Hasan (Hasan'ın babası), Ebu Turâb (Toprağın babası) ve Murtaza (seçilmiş, gözde) olarak bilinir. Esedu'llâh (Allah'ın aslanı), el-Gâlib (üstün gelen) ve Haydar (Aslan) gibi lakapların yanı sıra Şâh-ı Merdân, Merd-i Hudâ, Şîr-i Yezdân ve Haydar-ı Kerrâr gibi lakaplarla da anılır.

Edebiyatımızda gerek kahramanlık gerekse velîlik ve imamlık yönleriyle birçok teşbihlere konu edilmiştir. Atı Düldül ve çatal uçlu kılıcı Zülfikar dolayısıyla da anılan Ali, "Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ Zülfekar" müfrediyle de iktibas sanatına konu edilir. Ona ait birçok menkıbe manzum ve mensur olarak yine edebiyata girmiştir. Bu menkıbeler özellikle Alevî-Bektaşî şairlerince hemen her fırsatta anılır. Hz. Ali ekseriyetle dört halifeyle anılır. Hz. Peygamber ile anıldığı yerler de çoktur. Bu tür beyitlerde Peygamber mürşid, Ali rehber; Peygamber kıble, Ali secde olarak karşımıza çıkar (Pala, 2013, s. 19).

Hz. Ali'ye Lutfî Divanı'nda 7 manzumede 9 kez Ali, Murtazâ, Hayder, Hayder-i Kerrâr gibi unvanlarının yanında Zülfikâr-ı Hayder-i Düldül-süvâr terkibiyle de yer verilmiştir. Bu yerlerde oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin, âl-i abâ, Hz. Peygamber ve dört halife (çâr-yâr-ı güzîn) ile birlikte anılmıştır. Adının özellikle anıldığı yerler Kerbelâ mersiyeleri ile bazı methiyelerdir (94/VI Muh.; 140/III, IV Müs.; 4/III, X, XII Müs.; 27/16 G.; 149/5 G.). Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşları; kavisli bir yapıda

olması sebebiyle *Düldül binicisi Haydar'ın Zülfikar*'ına, gözleri ise "*Alî'den başka yiğit yoktur*." fetvası veren bir müftîye veya bu sözün söyleyeni olarak gösterilen Cebrâil'e benzetilmiştir:

Ḳaşlarıñdır Ẕü'l-fiḳār-ı Ḥayder-i Düldül-süvār
لا فتی الا علی dir virdi fetvā gözleriñ (386/7 G.)

Divanda Hz. Alî'nin velîliği konusuna da değinilmiştir. O, hidayet yolunun meş'alesidir. Hz. Peygamber'den başka şefaât edecek olmadığı gibi Alî'den başka velî de yoktur:

Ol Muḥammeddir Ḫudāvend-i kerīmiñ mürseli
Enbiyā vü mürselīniñ tācdār-ı ekmeli
Ḥayder-i Kerrārdır rāh-ı hidāyet meşᵉ ali
Böyledir aḥkām-ı Ḳurᵓ ān-ı celīl ü müncelī
لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَلْ اَلْحَيَّ اَلْقَدِيم لِي جَلِی
لَا شَفِيعْ اِلَّا مُحَمَّدْ لَا وَلِی اِلَّا عَلِی (120/I Müs.)

2.2.1.1.5.5. Hz. Fâtıma (Fâtımatü'z-zehrâ)

Hz. Peygamber'in kızı, Hz. Ali'nin eşidir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de anneleri olup peygamberimizin soyu onda devam etmiştir. Yüzü pek beyaz olduğundan "Zehrâ" lakabıyla anılmıştır. Fatma, Ali, Hasan ve Hüseyin ile peygamberimize ehl-i beyt veya âl-i abâ denilir (Pala, 2013, s. 149).

Lutfî Divanı'nda 4 yerde unvanı olan Zehrâ adıyla geçmektedir. Bu yerlerin ikisi vefat üzerinde yazılan tarih manzumeleri olup birinde Hz. Fatma'nın vefat eden kişi için şefaatçı olması (418/6 Kt.) diğerinde ise vefat edenle cennette arkadaş olması şeklinde yapılan dualar sebebiyle yer verilmiştir (420/11 G.). Bir na'tta peygamberimizin kendisine verdiği "Hayru'n-nisâ" unvanıyla (3/VI Tah.), bir yerde de Kerbelâ mersiyesinde eşi Hz. Ali ile birlikte Hz. Peygamber'in eşsiz gülü oldukları şeklinde kendisinden söz edilmiştir (94/VI Muh.).

2.2.1.1.5.6. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Hasan, Hz. Ali'nin büyük oğlu ve Hz. Peygamber'in torunudur. Lakabı Müctebâ'dır. İslâm halifelerinin beşincisi, on iki imamın ise ikincisidir. Muâviye kendinden sonra yerine Hasan'ı halife yapacağını halka duyurunca oğlu Yezid

Şam'dan Medine'ye zehir göndererek Hz. Hasan'ın hanımını çeşitli vaadlerle kandırıp kocasını zehirletti. Çocuklarına ve soyuna Şerîf denir. Edebiyatta kardeşi Hüseyin ile birlikte anılır.

Hz. Hüseyin, on iki imamın üçüncüsüdür. 683 Muharrem'inin onuncu günü Kerbelâ'da şehit edildi. Muâviye'nin vefatında Yezid'e biât etmemiştir. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istediler. Yanındaki 72 kişiyle Irak'a doğru yola çıktı. Yezid, Hüseyin'in Kûfe'ye sokulmamasını emretti. Hüseyin yola devam etmek isteyince beraberindeki kişilerle birlikte elim bir şekilde susuz bırakılmış ve zâlimce şehit edilmiştir. Hakkında birçok mersiye yazılmış olup özellikle Şiî-Alevî edebiyatlarında Hüseyin'e özel bir yer ayrılmış, manzum ve mensur maktel-i Hüseyin'ler yazılmıştır (Pala, 2013, s. 195, 218).

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Lutfî Divanı'nda Kerbelâ hâdisesi sebebiyle mersiyelerde anılmıştır (bk. Mersiyeler, s. 104). Hz. Hasan'dan 1 yerde söz edilirken Hz. Hüseyin'den 19 yerde *şâh-ı şehîd, şâh-ı Kerbelâ, şâh-ı necâbet, Hüseyn-i Kerbelâ, Şâh Hüseyn, Kerbelâ sahrâsının kurbanı, teşnegân-ı Kerbelâ* olarak söz edilmiştir. Bu yerlerde ekseriyetle Yezid, Şimr ve Mülcem gibi Kerbelâ hâdisesine karışan isimlerle birlikte anılmış olup susuz olarak şehid edilmesi özellikle vurgulanmıştır (4/VI Müs.; 94/I, VII Muh.; 186/I, VII Tah.; 163/I, V TcB.; 174/I Tah.). Olayın Hicrî Muharrem ayında meydana gelmesi sebebiyle şiirlerde Muharrem ayı çokça zikredilmiş olup bu aydan "mâtem ayı" (mâh-ı mâtem), olayın gerçekleştiği günden ise "mâtem günü" (rûz-ı mâtem) olarak bahsedilmiştir. 3 yerde *şâh-ı şehîd* olarak nitelenen de yine Hz. Hüseyin'dir (19/9 G.; 130/4 G.; 149/5 G.). Lutfî, Hz. Hüseyin'in kölesi olduğunu söyler (55/20 G.). Alevî-Bektâşî bir çizgide olan Lutfî'nin bu şiirlerinde nispeten daha samimî bir üslûp takındığını söyleyebiliriz (bk. Hayatı, s. 6-21).

Aşağıda örnek bendini verdiğimiz muhammeste Hz. Hasan tecelli güneşi, Hz. Hüseyin ise parlak ay olarak tasavvur edilmişlerdir. Mütekerrir mısralar olan 4 ve 5. mısralarda yer alan ifadeler bugün de Muharrem ayında bazı bölgelerde gördüğümüz Hz. Hüseyin için tutulan yas ve üzüntüyü belli etmek için uygulanan bir ritüeli göz önüne sermektedir:

Şāh Ḥasan şems-i tecellā vü Ḥüseyn bedr-i celī
Muṣṭafānıñ gül-i nā-dīdesi Zehrā vü ᶜ Alī
Ehl-i beyti severüz ᶜ āşıḳıyız tā ezelī
Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
Açalım sīne[-i] ṣad-pāremize yareleri (94/VI Muh.)

Yezid'in emriyle Hz. Peygamber'in göz bebeği olan Hz. Hüseyin'i şehit eden Şimr'dir. Şair, mâtem günü olan Muharrem'in geldiğini nitekim bugünde dünyanın hüzne boğulduğunu kendisine hatırlatarak neşeli olmaması gerektiğini söylemektedir:

Yezīd irsāl idüp Şimr-i laᶜīni
Düşürdi ᶜ āleme āh u enīni
Resūluñ ḳurretü'l-ᶜ aynı Ḥüseyni
Şehīd itdi o māh-ı meh-cebīni
Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜ ālem (4/II Müs.)

Aşağıdaki beyitte Lutfî, Kerbelâ şehidinin (Hz. Hüseyin'in) vuslat kanına boğulmadan kendisinin ayrılık ve matem denizinde boğulduğunu söylemiştir:

Ġarḳ-ı ḫūn-ı vuṣlat olmadan şehīd-i Kerbelā
Ben ġarīḳ-i lücce-i baḥr-ı firāk u mātemim (102/6 G.)

2.2.1.1.5.7. Eyyûb El-Ensârî

Hazrec kabilesinin Neccâroğulları kolundandır. Hicretten iki yıl kadar önce hanımı Ümmü Eyyûb ile birlikte müslüman oldu ve ensardan İslâmiyet'i ilk kabul edenler arasında yer aldı. Hz. Peygamber'le birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke'nin fethi ve Huneyn başta olmak üzere bütün gazvelere katıldı. Savaşlarda ona zarar gelmemesi için yanından ayrılmaz, hatta bazı geceler çadırı etrafında nöbet tutardı. Resûl-i Ekrem Medine'ye hicret edince Medineli müslümanların her biri onu evinde misafir etmek istedi. Ancak Hz. Peygamber, bir tercih yaparak onları gücendirmemek için devesinin çökeceği yere en yakın eve misafir olacağını söyledi. Kendisini taşıyan devenin önce bir yere çöktüğü, buradan hemen kalkıp biraz ileride tekrar çöktüğü görüldü. Resûlullah oraya en yakın olan ve dedesi Abdülmuttalib'in annesi tarafından kendisine yakınlığı da bulunan Ebû Eyyûb'un evine yerleşerek burada yedi ay misafir kaldı. Bundan dolayı Ebû Eyyûb "Mihmandâr-ı Nebî" unvanıyla anılır (Algül, 1994, s. 123, 124).

Mekke'nin fethinde sancağı çeken kişi olması sebebiyle veya bazı savaşlarda Hz. Peygamber'in sancağı kendisine teslim etmesi sebebiyle "âlemdâr-ı Resûl, âlemdâr-ı Nebî" olarak vasıflanan Eyyûb El-Ensârî'den edebiyatta da *"âlemdâr-ı Resûl"* olarak adından söz edilmiştir. Lutfî Divanı'nda 1 yerde *peygamber âşığı* ve *Allah'ın âlemdârı* olarak bahsedilmiştir:

Ḥabīb-i Kibriyānıñ ᶜāşıḳı Eyyūb-ı Enṣārī
Ki oldur şān u şevketle Ḫudānıñ yek ᶜalemdārı (98/1 G.)

2.2.1.1.5.8. Selmân-ı Fârisî

Ashab'ın büyüklerinden olup Isfahan'da doğmuştur. Önceleri mecûsî imiş. Bir kilisenin önünden geçerken içeri girmiş ve Hristiyan olmuştur. Daha sonra Şam'a gitmiş oradan da yeni gelecek olan peygambere hizmet için Medine'ye gitmiştir. Hz. Peygamber'i görünce de müslüman olmuştur. Rivayete göre Selmân, başkanlığını Hz. Ali'nin yaptığı kırklardanmış (Pala, 2013, s. 398).

İran'dan kalkıp gelen ve ehl-i beyte dahil olan Selmân için Hz. Peygamber de: "Selmân, ehl-i beytimizdendir." buyurmuşlardır. Lutfî Divanı'nda 1 yerde bu hadis-i şerîfe göndermede bulunaraktan Selmân'dan söz edilmiştir:

Pāk-ṭıynetler olur mirᵓāt-ı rūḥa münceẕib
Ehl-i beyte dāḫil oldı ḥażret-i Selmāna baḳ (354/3 G.)

2.2.1.1.5.9. Ubeydullah Cerrâhî (Ebû Ubeyde b. Cerrâh)

Cahiliye döneminde Mekke'de okuma yazma bilen birkaç kişiden biri olduğu için Kureyşliler tarafından kendisine değer verilirdi. Ebû Ubeyde, Hz. Peygamber'in İslâm'a davete başladığı günlerde Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla müslüman oldu. İslâmiyet'in yayılması için büyük çaba gösterdi ve bu sebeple Kureyşliler'in ağır baskılarına mâruz kaldı. Ebû Ubeyde, Uhud Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in yüzüne batan miğfer parçasını dişleriyle çıkarırken iki ön dişi düşmüştü. Hz. Âişe'nin rivayetine göre Ebû Bekir ve Ömer'den sonra Resûl-i Ekrem'in en çok sevdiği kişi Ebû Ubeyde idi (Önkal, 1994, s. 249, 250). Lutfî Divanı'nda 1 yerde adından söz edilmiştir:

Cenāb-ı pīr-i cerrāḥān ᶜ Ubeydu'llāh-ı Cerrāḥī
Aña rūḥānī istimdād ide ber-vech-i istiḥsān (306/7 G.)

2.2.1.2. Tasavvufî Unsurlar

Lutfî'nin şiirlerinde tasavvuf, pek çok yerde çeşitli manzumelerinin arasına serpiştirdiği beyitlerin/bentlerin yanı sıra baştan sona tasavvufun mecazlarından yararlanarak oluşturduğu şiirlerle kendisine yer bulur. Beşerî aşkı şiirlerinde ele alan Lutfî, yeri geldikçe İlâhî aşkın ıztıraplarına da değinir. Kurduğu anlam ilgileriyle, bilhassa da sevgilide güzellik unsurlarını işlediği yerlerde tasavvufun mecazlarından yeri geldikçe yararlanmıştır. Dünya hayatına değer vermeme, uzlete çekilme, nefsin kötü hâllerine meyl etmeme, Allah'ı bilip tanıma, riyadan sakınma, gönül temizliği, kanaat, tevekkül, Allah dışında her şeyden el çekme, samimiyet ve zühd şiirlerindeki başlıca tasavvufî ıstılahlardandır. Tabiatındaki buhranlı hâller ile yaşadığı sıkıntıların tasavvufî mecrada ifade bulması, tasavvufun Lutfî'nin şiirlerinde yer bulmasını kolaylaştırmıştır denilebilir. Tahmis ettiği şiirlerin birçoğunun da tasavvufî nitelikte olması, şairin beğenisinin de bu yönde olduğunu gösterir. Çalışmamızın bu kısmında Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda tasavvufî mecazları teşkil eden unsurlar ayrıca ele alınmamış, belirli ve çokça tercih edilen mecazlar yeri geldikçe ifade edilmeye çalışılmıştır.

Vahdet, kesretin zıddı olup Hakk'ın bir oluşunu ifade eder. Tasavvufî tevhid anlayışında, mümkün olan şeylerin vücudu, Hakk'ın vücud denizinin dalgaları olarak görülür. Bu makama erişen sufiler, vahdet denizine dalıp Hak'ta fani olurlar. Böylece fenâfillah gerçekleşir (Üstüner, 2007a, s. 68). Kişiye katre (damla) olunması söylenir. Kul böyle olmalı ki Allah, vahdet denizinde kişiyi kuşatabilsin (357/3 G.). Kesrette kalmamayı Allah'tan dileyen kul, rahmet denizine gark olmayı ister (389/292 M.). Vahdet, kesret şeklinde tecelli eder. Bu bakımdan kişi, kesret aleminin arka planında vahdetin olduğunu bilmelidir. Vahdetin kişiyi kendinden geçirmesi ise şarap ile ilgi kurulmasını sağlamıştır:

ᶜ Ālem-i kesretde sen vaḥdet-şināsol dāᵓ imā
Mest-i cām-ı ᶜ aşḳ olan pīr-i fenā-fi'llāha baḳ (352/3 G.)

Tasavvufta Hakk'a yakınlığın sembolü olan kaş, kul ile Allah arasındaki yakınlığı zahirde simgeleyen en önemli unsurlardan olan mihraba teşbih edilir (Üstüner, 2007a, s. 277). Kaşın mihraba teşbih edilmesinin arkasında da vahdet vardır. Kaşın vahdet sırrı olarak telakki edilmesi, Hak ile olan kurbiyettenden (yakınlıktan) ileri gelmektedir:

Ḳaşlarıñdır sırr-ı vaḥdet feyż-i Mevlā gözleriñ
Ḳaşlarıñdır [236]عَلَّمَ الْاَسْمَاءَ müsemmā gözleriñ (386/1 G.)

Kişinin varlık âlemi olarak addedilen dünyada vücud bulması, bir bakıma vahdetten **kesrete** düşme olarak düşünülür.[237] Kesret âlemi ise dert ve sıkıntı doludur:

Sevḳ itdi ḳader vücūda geldim
Bu ᶜ ālem-i pür-ḳuyūda geldim

Vaḥdet beni kesrete düşürdi
Yüz biñ ġamı başıma üşürdi (389/84, 85 M.)

Bela zindanında vahdet ile oturulmasını söyleyen şair, şehvetin esiri olmayıp nefse boyun eğmemeyi telkin eder. Burada vahdet, Hak ile beraber olma anlamındadır. Beyitte ayrıca zindana düşen Hz. Yusuf ve onun Züleyhâ ile yaşadığı meselenin mazmunu bulunur:

Vaḥdetle ḳarār eyle zindān-ı ibtilāda
Olma esīr-i şehvet baş egme nefs-i rāya (401/2 G.)

Vahdet, kesret şeklinde tecelli eder. Kesret olmadan vahdet de olmaz. Yarattığı her bir zerre Hakk'ın birliğinin tecellisidir. Beyitte zerre, kesret anlamında olup ancak kesretten geçerek vahdete erişileceği ifade olunur:

Her ẕerrede bil Ḥaḳḳı vāṣıl olasıñ Ḥaḳḳa
Zencīr-i ᶜ aşḳa bend ol olsañ da hümā-sāye (401/6 G.)

Kelime-i tevhîddeki **lâ**, Arapçada olumsuzluk; **illâ** ise istisna edatıdır. Lâ nefy, illâ ise ispat içindir: *Yokdur ilah, Allah vardır ancak* gibi. Tasavvufta, lâ (yok) ile

[236] وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti." (Bakara 2/31).
[237] Tasavvufta kesretin sevgilinin saçına benzetilen olması ile ilgili hususlar, çalışmamızın "Sevgilide Güzellik Unsurları/Saç" bölümünde verilmiştir.

masivanın ve ağyarın yokluğuna, illâ (vardır) sözü ile de Allah'ın varlığına hükmedilir (Üstüner, 2007a, s. 45). Bu bakımdan şair, lâ'da kalınmamasını söylemiştir:

Olma bīmār-ı vaṭan seyyāḥ-ı dil-āgāha baḳ
Lā'da ḳalma menzil-i aḳṣā-yı illā'llāha baḳ (352/1 G.)

"Bektaşiler" redifli manzumede şair, Bektaşilerin tabiatı bozuk, inkarcı kimsenin meclise gelmesi durumunda onun lâ'sını illâ edeceğini söylemiştir:

Bezme gelse münkir-i bed-ṭıynetiñ
Lāsını illā ider Bektāşīler (410/10 G.)

Varlık davasına kalkışmak büyük bir hatadır. Zira, insan bir zamanlar yoktu ve bu dünyadan sonra da yine fenâya gidecektir (Üstüner, 2007a, s. 47):

Luṭfī benlik eyleme benlik Ḫudānıñ şānıdır
كلّ انسان سيجزا ما عمل يوم العقاب (66/5 G.)

Hakiki **vücûd** sahibi olan Hakk'ın yolundaki en büyük hicâblardan biri, kulun kendinde varlık vehmetmesidir (Üstüner, 2007a, s. 47). Oysa varlık, Allah'ın sanatıdır. Hakk'a erişmek için kul, fenâyı bulmalıdır. Fânî olan insanın varlık iddiasında bulunması ise şirktir:

Varlıḳ ṣanᶜat-ı Ḫudādır ancaḳ
Maḫlūḳa sezā fenāyı bulmaḳ

Fānī ki arar sebeb beḳāya
Varlıḳda şerīk arar Ḫudāya

Bu şirk-i ḫafīye düşme zinhār
Taᶜmīḳ olınursa vardır inkār (389/19-21 M.)

İnsanoğlunun en büyük şerefi fânî oluşudur. O şerefe nâil olan insan; âlemde adsız, şansız olur. Esasında bunu yaparak insan, varlığını mutlak varlık sahibi olan Allah'a vermiş olur:

Ẕerrāt-ı cihān aña hedefdir
Fānīligi eñ büyük şerefdir

Bul ol şerefi şerefde cān ol
Bī-şöhret ü şān u bī-nişān ol (389/34, 35 M.)

Eşsiz yaratan Allah, Bâkî'dir. Yarattığı her zerre ise onun bâkî oluşunun birer delilidir. Varlığın gerçek sahibi olan Allah'ı bu cihetle zikretmek, insanın acziyetiyle birlikte ruhuyla secdeye kapanması demektir. Ruhuyla secdeye kapanmak ifadesi, azamet karşısındaki kulun teslimiyetini ve acziyetini tanımlamaktadır:

Bāḳīdir o Ḫālıḳ-ı yegāne
Her ẕerre beḳāsına nişāne

Ẕikr eyle o vācibü'l-vücūdı
Rūḥuñla hemīşe ḳıl sücūdı (389/36, 37 M.)

Masiva, Allah'tan gayrı her şeye denir. Dünya hayatına dair olan mal, mülk gibi kavramlar da masivadan sayılır (Üstüner, 2007a, s. 55). Bu bakımdan dünyaya gelen masiva girdabına düşer (407/3 Muaş.). Vahdetten kesrete düşen kul, bela denizinde boğulurken masiva ipine tutunur. Masivadan sayılan çoluk çocuk ile de kul, sonunda helâk olur:

Vaḥdet beni keṣrete düşürdi
Yüz biñ ġamı başıma üşürdi

Ġarḳ eyledi baḥr-ı ibtilāya
Bend eyledi ḥabl-i māsivāya

Evlād u ʿıyāle mālik oldum
Encāmı o ġamla hālik oldum (389/85-87 M.)

Masivadan kurtuluşu, tevhid ipini canına kement etmede bulan kişi; masivaya sevgisinin kesilmesi için Allah'a yakarır:

Dergāhıña bende eyle bend it
Tevḥīdiñi cānına kemend it

Kes meylimi ḥubb-ı māsivādan
Maḫlūḳuña ʿarż-ı müddeʿādan (389/288, 289 M.)

Kemâl denizi olunmasını isteyen şair, böylece halka yol gösteren kişi olunacağını söyler. Masivadan kurtulmanın yolunu da Hakk'ı daima zikretmek olarak açıklar:

Deryā-yı kemāl ol kim hādī olasıñ ḫalḳa
Vird eyle Ḥaḳḳı dāʾim zīr olma māsivāya (401/3 G.)

Arapçada üçüncü tekil kişi zamiri olan **Hû/Hüve**, hiçbir varlığın müşahede edemeyeceği Allah'ın mutlak gayb ve sır olan zâtı anlamındadır. Tarikat ehli, genellikle bir şey isteme anlamı taşımayan ve Allah'ın zâtî ismi olan Hû'yu tercih ederek *Hû Hû* yahut *yâ Hû* şeklinde zikrederler (Üstüner, 2007a, s. 66). Lutfî Divanı'nda iki adet *yâ Hû* redifli gazel bulunmaktadır (84/1-5G.; 370/1-7 G.). Marifet meclisinde şair, suskun olmasının sebebini kemâl ehli kimselerin Hû zikrini gizli yaptığı şeklinde açıklar. Beyitte tarikat erbabının çektiği zikrin gizli/içerden yapıldığı da anlaşılır:

Luṭfiyā ehl-i kemāliñ Hū īşi gizli gerek
Ol sebebden bezmgāh-ı maᶜrifetde ebkemim (102/7 G.)

Allah, bir şeyi yaratmayı dilediği zaman ona sadece ***Ol! (Kün)*** der ve o da hemen oluverir.[238] Allah her şeyi *Ol!* emriyle yaratmış ve kainatı da ilmin feyzi ile mamur etmiştir:

Ḫudā kevn ü mekānı emr-i künle eyledi īcād
Ser-ā-ser kāʾināt ı ḳıldı feyż-i ᶜilm ile ābād (114/1 G.)

Bezm-i elest terkibi, Farsça meclis, sohbet meclisi anlamındaki bezm kelimesiyle; Arapça *ben değil miyim* mânâsında çekimli bir fiil olan *elestü*den meydana gelmiş olup *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Elestü bi-Rabbiküm)"* hitabının yapıldığı ve ruhların da, *"Evet, (Rabbimizsin) dediler. (Kâlû Belâ)"* diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder (Üstüner, 2007a, s. 75). Bu ayetler şiirlerde iktibas edilerek kullanılmıştır (bk. Ayetler, s. 196-205). Allah, insanı balçıktan yaratmış; kulları da elest meclisinde *Evet, sen bizim Rabbimizsin* demiştir:

Ṭıynet-i ṣalṣal ile bünyād ḳıldı cismimi
Tā elest bezminde biz [239]قَالُوا بَلَى virdik cevāb (66/2 G.)

Ayn, mim ve râ harfleriyle (Ömer) kendi adına işaret eden şair; elest meclisinde uyanık, aklı başında olduğu iddiasındadır:

Bu mülāḳāt-ı feraḥ-zā ṣoñradan oldı naṣīb
Tā elest bezminde bildik ᶜayn u mīm ü rāyı biz (206/4 G.)

---

[238] Bakara 2/117; Âl-i İmrân 3/47, 59; Nahl 16/40; Yâsîn 36/82.
[239] قَالُوا بَلَى: "Evet, dediler." (A'râf 7/172)

Hakiki âşık, elest meclisinde kendinden geçtiğini ve o zamandan beri de ayılmadığını iddia eder. Ezelden maksat da elesttir:

Ben ki ser-mest-i elestim bādedir cismimde rūḥ
Olmasa ol rūḥ-ı aḳdes tende berbād eyleyiñ (340/12 G.)

Mest ü medhūş-ı nevā-yı ᶜaşḳdım rūz-ı ezel
Naġme hāy-ı ḥażret-i Dāvūda sırr-ı mübhemim (102/3 G.)

Aşk, ezelden/elest meclisinden başlayıp ebede kadar devam edecektir (Üstüner, 2007a, s. 76; Şentürk, 2014, s. 256). Muhabbet ateşine ezelden tutuştuğunu söyleyen âşık, durağının ciğerindeki yaralarla gam çukuru olduğunu söyler. Beyitte söylenmese de *belâ* kelimesinin *evet* anlamının dışında *dert, sıkıntı* anlamı hissedilir:

Şuᶜle-i nār-ı muḥabbetle ṭutuşdum ezelī
Çāh-ı ġamdır ṭuraġım cān u cigerden bezeli (180/1 G.)

"Belâ" kelimesinin gam, keder, musîbet, felâket ve imtihan gibi anlamları vardır (Kanar, 2010, s. 197; Tulum, 2013, s. 134). Tasavvufta, kulda mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını fiilen göstermesi için Hakk'ın onu denemesi bu maksatla sıkıntıya sokması ve azap çektirmesi mânâsında kullanılır. Kulun Allah'a yakınlığı, ondan gelen her türlü eziyet ve sıkıntılara samimi bir şekilde katlanması nisbetinde belli olur. Bundan dolayı da en şiddetli belâlara önce peygamberler, sonra velîler dûçâr olmuşlardır (Üstüner, 2007a, s. 77). Kader Sultanı'nın (Allah) kulunun amel defterini ezelde, baştan başa dert ve sıkıntıyla doldurması kulun bir anlamda *Belâ (evet)* demesi sebebiyledir:

Ezelī levḥa-i āmālimi Sulṭān-ı Ḳader
Ḫāme-i derd ü meşaḳḳatle ḳılup māl-ā-māl (275/21 K.)

Söz verme, taahhüt, antlaşma demek olan ahd/mîsâk/peymân; tasavvufta, elest meclisinde insanların Allah'ı Rab tanıyacakları ve kendilerini onun kulu bileceklerine dair verdikleri söz anlamında kullanılır (Üstüner, 2007a, s. 77). Lâl dudağın şarabını ezelde içen âşık, henüz üzüm vücûd bulmadan mest olup çıkmıştır:

Şarāb-ı bāde-i laᶜliñ ezel nūş eyledim māhım
Vücūd-ı āb-ı engūr olmadan mestāne ben çıḳdım (194/2 G.)

Tasavvufî anlayışta **aşk**, mecazî ve hakikî olmak üzere ikiye ayrılır. Mecazî aşk, insanın insanı veya diğer yaratıkları sevmesi; hakikî aşk ise Allah'ın kulu veya kulun Allah'ı sevmesi anlamındadır. Her çeşit ve durumuyla aşk, insanı Allah'a götürür. Hakiki aşk yoluna mecazdan girilir. Zira mecaz hakikatin köprüsüdür. Dünyadaki güzeller, hakiki güzel olan Hakk'ın güzelliğinin zuhûr ettiği yerler olarak tasavvur edilir. Onları sevmekle, sevmek nedir öğrenilir. Onlardaki güzelliklerin Hakk'ın güzelliği olduğu bilinerek hakiki aşka varılır (Üstüner, 2007a, s. 86). Hakiki aşkı bulan, nûr hazinesine mâlik olur (363/II Mur.). Hakikî aşkın karar ettiği yer ise İlâhî feyizlerin bulunduğu gönül/kalptir (379/1 G.). Aşk çilesini çeken, aşk sevdasının ne demek olduğunu anlayacaktır. *Aşk çilesini çekmek* ile mecazî aşkın da kastedildiği anlaşılan beyitte mecazdan hakikate geçen aşk tasavvurunu molla, vaiz ve hâtibin anlayamayacağı ifade olunmuştur:

Çille-i ᶜaşḳı çeken añlar nedir sevdā-yı ᶜaşḳ
Añlamaz monlā vü vāᶜiẓ ne ḫatīb-i minber hīç (224/6 G.)

Mutasavvıflar, dünyada geçecek ömrü sıkıntılı sayarlardı. Çünkü Allah'a bir an evvel kavuşma arzusuyla çırpınan ruh, hayat dolayısıyla ayağından zincirlenmiş gibidir. O zincirin ıstırabını azaltacak hatta koparacak şey aşktır (Onan, 1997, s. 38). Aşk ehlinin arzusu Hakk'a vâsıl olmaktır. O'nun aşkını isteyen ise varlığını/cânını terk etmelidir (274/15 G.; 361/IV Tah.). Âşıkların derdi, tasası cennet yahut cehennem değildir. Beyitte büyük korku (havf-ı 'azîm) olarak nitelenen cennet-cehennem düşüncesinin, sufilerin nasihatı olduğu söylenilmiştir. Zira hakiki âşıkların böyle bir tasası bulunmaz:

Ehl-i ᶜaşḳıñ ᶜuḳdesi cennet cehennem olmasun
Līk ol ḫavf-ı ᶜaẓīm ṣūfīleriñ enṣāḥıdır (41/5 G.)

Âşığın, maşuğuna olan aşkı ezelde, elest meclisinde başlamıştır. Aşk sultanı olan Allah ise âşıklarını gurbet köşesinde esir etmiştir. *Künc-i gurbet,* dünya olup hakiki sevgiliden ayrılan Hak âşıklarının esir olduğu yerdir:

Künc-i ġurbetde esīr itdi beni sulṭān-ı ᶜaşḳ
Luṭfiyā gerdūn-ı dūnuñ nāz-ı pür-elḥāḥıdır (41/7 G.)

Aşk, yakıcıdır. O kadar yakıcıdır ki haşre kadar da sönmez (75/3 G.). Sabah akşam aşk ateşi içinde yanmak gerektir. Beyitte geçen *pinhân* kelimesi aşkta yok olmak mânâsındadır (85/4 G.). Aşka düşenler aşkın yakıcılığı ile *ben*'liklerini yok etmeleri ile Hakk'a vâsıl olurlar. Hakk'a vâsıl olanlar ise eşsiz birer incidir:

Sūziş-i ᶜaşḳa düşenler vāṣıl-ı Mevlā olur
Vāṣıl-ı Mevlā olanlar gevher-i dürdānedir (48/4 G.)

Aşk devası olmayan bir derttir. O derdin dermanı yine aşktadır (75/6 G.). Tasavvufî anlayışa göre aşk, mahiyeti gereği belâ ve ıstırap demektir. Ezâ ve cefâyla azalmaz; nimet ve ihsanla artmaz. Aşkta sıkıntı esastır (Üstüner, 2007a, s. 91). Aşk sultanı (Allah), âşığın hâlini aşkından ötürü perişan eder; vücut şehrini de altüst eder (83/2 G.).

Şairin, sanat ve şiir poetikası hükmünde olan aşağıdaki beyitte *"Ne söylersen aşk ile söyle, zira aşktan başka ne ile uğraşılırsa boş sözler olur."* ifade edilmek suretiyle aşkın her daim dilde ve gönülde olması gerektiği belirtilir:

Luṭfī ne kelām eyler iseñ ᶜaşḳ-ile eyle
Ġayrı ne ile uġraşılursa hezeyāndır (268/7 G.)

Toplamak bir araya getirmek demek olan **cem'** ile ayırmak, ayrılık, dağıtmak anlamlarındaki **tefrika** veya **fark** tasavvufta hâl adları olup birlikte kullanılırlar. Cem', Hakk'ı halksız seyretme, bütün eşya ve varlıkların Allah sayesinde mevcut olduklarını görme, sâlikin her şeyi Allah'tan bilerek halkı yok, Hâlık'ı var görmesi halidir. Rûh, İlâhî güzelliği seyre dalınca, İlâhî zâtın nûrunun galebesi karşısında eşyayı birbirinden ayıran aklın nuru sönüp Allah ile mahlûk arasındaki farkın ortadan kalkması hali cem'dir. Daha sonra zâtın yüzüne izzet perdesi çekilip rûhun, zâttan uzaklaşarak halk âlemine dönmesi ve Hak ile varlıkların arasındaki ayırımın yeniden belirmesiyle tefrika hâli meydana gelir. Cem' ile fark, ışık ile karanlığın birbirini takip etmesi gibi daima birbirini izler. Birinin varlığı diğerinin yokluğudur. Sâlik için her ikisi de zaruridir. Çünkü fark olmayınca kulluk, cem' olmayınca da Hakk'ı tanıma gerçekleşmez (Üstüner, 2007a, s. 137).

Lutfî Divanı'nda da cem' ve tefrik, daima birlikte ele alınmış olup daha çok kelimelerin uzak anlamıyla (ihâm) hem tasavvufî mânâları hem de nesnelerin tabiatı

olan, bir aradayken sonradan parçalanma anlamı kastedilmiştir. Divandaki metin numarası 406 olan 17 beyitlik gazelde Lutfî, varlığın cem' (bir arada bulunma, bir arada bulunarak bütünü teşkil etme) ile tefrik (bir aradayken dağılma, yok olma, parçalarına ayrılma) arasındaki ilgisinden söz eder. Söz konusu manzumede Lutfî, kainata ibret nazarıyla bakar ve eşyanın (nesne) hakikatine vâkıf olur. Lutfî'nin bu bakış açısında hem tabiat (doğa) kanunlarının hem de Allah'ın takdirinin bulunduğu söylenebilir:

Ḥükm-i ḳānūn-ı ṭabīᶜat böyledir
Böyledir taḳdīr-i Ḫallāḳ-ı cihān (406/10 G.)

Zikir; anmak, hatırlamak, açıklamak, bildirmek gibi anlamlara gelmekle birlikte bir kavram olarak Allah adının tekrarlanması demektir. Zikrin hakîkatı, zikri yani Allah'ın zikredildiğini; daha doğrusu ondan başka her şeyi unutmaktır. Zikir mutasavvıfın tüm varlığına nüfûz etmeli, zikir halindeyken başka hiçbir şeyi aklına getirmemelidir. Zikir hakiki aşk yolunda atılan ilk adımdır. Çünkü kişi, birini sevdiği zaman sürekli onu hatırlamaktan ve adını sık sık anmaktan hoşlanır (Üstüner, 2007a, s. 153, 154). Allah'ın zikri dert ve sıkıntı saçını çözen bir taraktır (48/5 G.). Hz. Davud'un demiri mum gibi yumuşatması, gönülde daima bulunan ve yüce bir ses olan Allah'ın zikriyledir. Beyitteki *harîr*den kelimesi gönülde yanan aşk ateşinden kinayedir (172/8 G.).

Kısmetine/payına razı olma mânâsına gelen **kanaat**, tasavvufta yaşamak için zorunlu olan ihtiyaçların dışında kalan nefse ait arzulardan uzak durmak; yeme-içme ve oturulan ev konusunda israfa gitmemek; aşırı kazanma hırsından kurtulmak demektir (Üstüner, 2007a, s. 185). Kanaat ile ilgili Hz. Peygamber'den rivayet olunan "*Kanaat bitmez tükenmez bir hazinedir."* hadis-i şerîfleri şiirlerde sıklıkla kullanılmış ve söz konusu hadis vesilesiyle hemen daima kanaat, hazineye benzetilmiştir. Kanaat eden rahat eder (396/IV Müs.). Kemâl hazinesinin tılsımını çözecek büyük/azametli duâyı aramak gerektiğini belirten şair, böylece kanaat hazinesinin türlü renkli gülü olunacağını söylemiştir (353/6 G.). Sabır ve kanaat hazinelerinin mânâsı ise teslim olup rıza göstermektir:

Teslīm ü rıżādır al rümūzı
Ol ṣabr u ḳanā'atiñ künūzı (389/53 M.)

Görünmek, açığa çıkmak ve zuhûr etmek gibi anlamları olan **tecellî**, tasavvufta gayba ait nûrların kalbe doğması ve görünmeyenin kalpte görünür hâle gelmesi demektir. Tecellî kavramının geçtiği yerlerde genellikle Kur'ân'da anlatılan Hz. Mûsâ kıssasına da işarette bulunulur (Üstüner, 2007a, s. 188). Hz. Âdem henüz ruhlar âlemine gelmeden şair, uluhiyyet perdesinde Hakk'ın tecellîlerine mahrem olduğunu söylemiştir (102/1 G.).

Hz. Musa'nın İlâhî hitabı işittiği ve tecellînin gerçekleştiği yer olan Tûr, tasavvufta gönüle işaret eder (Kürkçüoğlu, 1996, s. 137). Şair, Hakk'ın Tûr'a tecellî etmesinden önce gönlünün Tûr olduğunu belirtir (102/5 G.). Gönül, arz-ı hâl etmeğe tecellînin gerçekleştiği Tûr'dur (172/5 G.). Tûr olarak düşünülen kalp, İlâhî kelâma mahaldir. Hz. Musa'nın isteğinin zirve noktası ise Allah'ın Tûr'a (kalp, gönül) tecellî etmesidir:

Ṭūr-ı Sīnā gibidir ḳalbi saᶜ ādāta maḥal
Bir tecellī idi Mūsādaki aḳṣā-yı merām (379/5 G.)

Gönül ehli nerede olursa olsun, kalbi Hakk'ın tecellî ettiği Tûr'dur. Bu bakımdan onlar *Len terânî* hitabından çekinmeyip hakîki mânâda Tûr'u da istemezler. Çünkü onlar her vakit Hakk'ın tecellisini gönüllerinde temâşâ etmektedirler. Beyitteki "çekinmez" ifadesi ile *ilgilenmemek* anlamıyla beraber tecellînin yapacağı etkiden de etkilenmemek anlamı kastedilmiştir. Zira gönül ehli her daim Hakk'ın tecellîsine mazhardır:

Nerde olsa ḳalbidir anıñ tecellīgāh-ı Ḥaḳ
لَنْ تَرٰىنِي[240]den çekinmez zirve-i Ṭūr istemez (384/3 G.)

Arapça *nefese* kökünden türeyen **nefs/nefis**; bir şeyin varlığı/kendisi, kişi, can, rûh, bir şeyin bütünü, gerçeği, kan, insan cesedi, beden, herhangi bir şeyin özü, iç yüzü ve cevheri, azamet, izzet gibi çok çeşitli anlamlarda kullanılan bir kelimedir. Tasavvufî düşüncede, nefsin ne olduğundan çok onun nasıl terbiye edilip güzel huylarla donatılabileceği konusu üzerinde durulmuştur (Üstüner, 2007a, s. 209). Lutfî Divanı'nda nefs, genel olarak kullanılsa da 5 yerde nefs-i emmâre'den de söz edilmiştir. Yusuf Sûresi'nin 53. âyetinde nefs-i emmârenin, kötülükleri emreden nefis

[240] لَنْ تَرٰىنِي: "Sen beni göremezsin…" (A'râf 7/143)

olduğu buyrulmuştur. Nefs-i emmâre; kibir, hırs, haset, cehalet, zulüm, şehvetlere esir ve kötülüğe meyilli olma gibi gerçekten kötü veya şer kabul edilen sıfatlara sahiptir (Üstüner, 2007a, s. 210). Bu bakımdan şair, nefs-i emmâreye uyulmaması gerektiğini söyler:

Ḥased itmez ebed müʾmin olanlar ehl-i īmāna
Esīr-i nefs-i emmāre ṣaḳın olma ḳadir-dān ol (400/5 G.)

Nefs-i emmāreñe olma bende
Mekrine ḥīlesine olma hedef
Var ise ᶜaḳl u firāset sende (405/XIII Mur.[241])

Rızık endişesi, geçim derdi gibi dünyevî hâller de nefsin tabiatındandır. Böyle bir hâlde bulunan Lutfî'ye bir zât, *Hasbunallâh*'ı *(Bize Allah yeter.)* okuyup Allah'a tevekkül etmesini söyler. Söz konusu zât, rızık için endişe çekmemesini ve nefsini ıslah etmesini söyler (175/16 K.).

Mutasavvıflar az yemek, az içmek, az konuşmak, az uyumak ve sürekli ibadet etmek suretiyle yani riyâzetle nefsi terbiye etmeye ve ahlakı güzelleştirmeye çalışırlar (Üstüner, 2007a: 212). Bu bakımdan kişinin iradesi, nefsi tek başına terbiye etme konusunda yetersizdir:

Tedbīr ile olma nefse bende
Ẓann itme ki var irāde sende (389/38 M.)

Dünya, tasavvufta insanın ölümden önceki hayatıyla ilgili eğilimleri, amaçları ve arzularının bütünü mânâsında kullanılır. İnsanı Hak'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey mal-mülk, makam-mevki, şan-şöhret, hırs ve menfaat dünya kavramına dahildir (Üstüner, 2007a, s. 214). Dünya geçicidir. Bu bakımdan kişi değerli veya değersiz olsun bir gün mutlaka dünyadan gidecektir (7/1 G.). Zamanın Süleyman'ı olsa bile (84/1 G.). Dünya, kınanma yurdudur. Görünüşte âbâd görünse de esasında harap olmuş bir yerdir (48/1 G.). Bir hadis-i şeriflerinde Hz. Peygamber: *"Dünyada rahat yoktur."* buyurmuşlardır. Sadakat ehline dünyada rahat yoktur. O hâlde âlemleri yaratan, Gânî olan Allah'a arz-ı hâl etmelidir:

[241] Manzumenin bu bendinin bir mısraı eksik bırakılmıştır.

Mücerrebdir ṣadāḳat ehline dünyāda rāḥat yoḳ
Çekinme ᶜarż-ı ḥāl eyle ġanī Ḫallāḳ-ı ekvāna (55/12 G.)

Gönül ehli kimseler, dert ve sıkıntıları arttıkça bundan hoşnut olurlar. Zira dert ve sıkıntı Allah'ın onları gözettiğinin bir nişanesidir (Üstüner, 2007a, s. 91). Bu bakımdan onlar dünyaya meyletmezler:

Ẕevḳ alur derd ü elem zāʾid olursa ehl-i dil
Meyl-i dünyā seyr-i ṣaḥrā eylemez olmaz ferīḥ (115/5 G.)

Dünyanın benzetildiği unsurlar arasında kocakarı bulunur. Şair, bekâsı ve vefası olmayan ihtiyar dünyanın mal-mülk ve güzelliğine gönül verilmemesini söyler (165/2 G.). Dünyanın çilesi şairi sıkıntıya sürüklediğinde Allah'a sığınır, O'ndan medet umar:

Çille-i dünyā beni dīvāne ḳıldı yā Raḥīm
Ẕāt-ı pākine nümāyān çekdigim derd-i ᶜaẓīm (227/1 G.)

Dünyanın benzetildiği unsurlardan bir diğeri de cîfedir (pis, leş, murdar). Dünya denilen cîfeye meyl edilmemelidir. Çünkü dünyanın bekâsı yoktur (355/6 Kt.). Bekâsı olmayan dünyaya da *yalan dünya* derler:

Cihān bāḳī degül bir kimseye encāmı ölmek var
Yalan dünyāya aldanma ḳavī dīnli Müselmān ol (400/4 G.)

Gönül, insanı vahdete eriştirecek olan manevî idrak merkezidir; insanın manevî varlığıdır. Gönül, Allah'ın evi ve manevî bir Ka'be olarak telakki edilir (Üstüner, 2007a, s. 224, 225). Bu benzerlik ilgisiyle gönül ülkeye benzetilir ve sevgili de o ülkenin sultanı olur (47/4 G.; 50/2 G.; 59/1 G.).

Gönül, vahdetin karar ettiği yer olması bakımından kesret ile tezat oluşturacak şekilde kullanılır. Sevgilinin benleri (Hindu), âşığın imanını yağma ederken kirpik okları da gönül mülkünde kan döker. Kirpik, çokluğu sebebiyle kesret olup vahdete erişememe sebebidir (Üstüner, 2007a, s. 290). İlk beyitte *sanem, gârât-ı imân, ceyş* ve *gönül* kelimeleri beytin arka planına Ka'be imajını yerleştirir:

Ey ṣanem Hindūlaruñ ġārāt-ı īmān eyledi
Ceyş-i müjgānuñ göñül mülkinde biñ ḳan eyledi (52/1 G.)

Müşīr-i ᶜaşḳıñam sīnemde gör dāġ-ı nişānım var
Göñül iḳlīmi ceyş-i ġamla vīrān oldı gitdikçe (277/5 G.)

Büyük/azametli bir nûr olan Allah'ın tevhid nûru gönülde iken gönül, küfür ve zulmetten müstesnadır (172/2 G.).

Gönül, Hz. Musa'ya tecellînin gerçekleştiği yer olan Tûr'a benzetilmesi sebebiyle (172/5 G.) *Len Terânî (Beni göremezsin!)* hitabıyla mest olmuştur (76/I Tah.).

Gönül, aynaya teşbih edilir. Ayna, ışığı aksettirdiği gibi gönül de İlâhî isim ve sıfatları en mükemmel şekilde yansıtır. Güzelliğin tecellî etmesi için gönül aynasının temiz, saf olması gerekir. Gönül aynasını kirleten ise masivadır (Üstüner, 2007a, s. 226, 227). Gönül aynasında zerre kadar tozun (masiva) olması, âşığın dünyasını yok eder:

Devrānı maḥv iderdi mest-i nigāh-ı nāzıñ
Āyīne-i göñülde ẕerre ġubār olaydı (385/6 G.)

İnsan vücûdu ile ilgili olarak kullanılan **beden**, cisim, cesed ve ten tasavvufta, rûhu barındıran ve çeşitli faaliyetlerde bulunmasını sağlayan zemin ve alet anlamındadır. Mutasavvıflar bedeni, rûhu hapseden bir varlık olarak algılamışlar ve itibar edilmemesi gerektiğini söylemişlerdir (Üstüner, 2007a, s. 241). Hakk'a kavuşmak, sadece boş sözlerle olmaz. Hakk'a kavuşanlar, canını ve tenini fedâ edenlerdir:

Velīkin sāde ḳīl ü ḳāl ile Ḥaḳḳa vişāl olmaz
Olanlar Ḥaḳḳa vāṣıl itdiler cān u teni ifnā (165/10 G.)

Nefis, rûh ve bedenin hayatiyetini sağlayan ana unsur demek olan **can**, tasavvufta insan rûhu, İlâhî/Rahmânî nefes ve Hakk'ın tecellileri anlamlarına gelir (Üstüner, 2007a, s. 240; Uludağ, 2012, s. 88). Ten, can için bir ağırlıktır. Tenin ağırlığından kurtulup can olmak için mücadele etmek gerekir:

Ṣıḳlet-i tenden göçüp cān olmaġa ḳıl ictihād
Bir hümā ol ᶜālem-i ḳudsīde sırru'llāha baḳ (352/4 G.)

İçki ile ilgili mecazlar, tasavvufta önemli bir yer teşkil eder. Hakikî aşkı terennüm eden şiirlerde sıklıkla kullanılan şarap, kadeh, mest, sâkî, pîr-i mugân ve

meyhane ıstılahları çevresinde oluşturulan anlam katmanları, Klasik Türk şiirinin arka planını oluşturan en önemli ögelerdendir. Arapça bir kelime olan **şarap**, her türlü içilecek sıvı ve her çeşit sarhoşluk verici içecek anlamındadır. Şarap, mey, bâde, sahbâ, müdâm genel olarak sarhoş edici içecekler için kullanılırken mecazî bir anlam kazanarak tasavvufta, İlâhî aşkı ve bu aşkın coşkunluğunu simgeler hâle gelmiştir. Coşkunluk ve neşe veren, sarhoş eden, insanı kendinden geçiren ve aklını, mantığını, şuurunu kullanmasına engel olan bir özelliğe sahip şarap ile aynı özellikleri taşıyan İlâhî aşk arasında rahatça ilgi kurulabilmiştir (Üstüner, 2007a, s. 245). Şiirlerde şarap mevzubahis edildiğinde orada genellikle zahid yahut sûfî tipine de rastlanılır. Şarap cennetteki Kevser ile ilişkilendirilir (363/XI Mur.). Kevser kadehinin şarabının, sâkînin sunduğu kadeh olduğunu zâhide söyleyen şair, günahının çok olduğunu söylese de affa vareste olacağını ve buna karşılık alacağını da ifade eder. Klasik şiir geleneğinde âşığın tek arzusunun Cemâlu'llâh olduğu düşünüldüğünde (bk. Hz Âdem, s. 172-174), şairin alacağı karşılığın beklentisinin de bu olacağı anlaşılabilir (49/2 G.). Âşık yahut sâlik, sevgilinin meclisinde sürûra erişememiştir. Zira âşık, sevgilinin lâl dudağının şarabıyla mest-i dâim olamamıştır (283/4 G.).

Gönül hastalarına şifa olan şarap, İlâhî aşkın remzidir (Üstüner, 2007a, s. 246). Bugün bile halk arasında söylenen "*Acı olan şeylerde şifa, tatlı olanlarda ise hastalık olur*." atasözü mahiyetindeki söz ile şarabın tadının acı oluşu arasında ilgi kurulur. Buna göre hâlis şarabın, (tatlı) şerbete üstünlük kurması şifa ihtiva etmesindendir:

Telḫ olan şeyde devā ṭatlıda dāʾ ṣābitdir
Şerbete anıñ içün oldı mey-i nāb ercaḥ (290/3 G.)

Sâkî; su, şarap ve benzerlerini sunan kişi demektir. Ancak yaygın olarak işi meyhane ya da meclislerde şarap sunmak olan şahıslar için kullanılmıştır (Tolasa, 1973, s. 108). Tasavvufî mecaz olarak ise mürşid, mürşid-i kâmil, şeyh, pîr-i kâmil, pîr-i tarîkat, insan-ı kâmil gibi tasavvuf büyükleri; feyiz veren ve bütün feyiz ve sevginin kaynağı olan Feyyâz-ı mutlak, Allah, âşıklara aşk şarabını vererek onları fenâfillaha eriştiren Cenâb-ı Hak ve sâlikin, kendisine bakarak Hak sarhoşu olduğu güzelliğe örnek oluşturan görüntüler anlamlarını taşımaktadır. Meyhanedeki sâkî insanı nasıl maddî aşkın yoluna çekiyorsa mürşid-i kâmil de tasavvufa intisap eden kişiye İlâhî aşk yolunda ilerlemek için yol gösterir ve çeşitli tavsiyelerde bulunur

(Üstüner, 2007a, s. 261). Bu bakımdan; kendinden geçmek, İlâhî aşkın yolundan gitmek isteyen âşık, sâkîden şarap sunmasını ister (61/3 G.). Sâkî'nin kırmızı yanağına gönlü ve canı yanan âşığın zihni de dolaşıp lâl dudağının şarabında kalmıştır (103/9 G.).

Gönüldeki gam, keder, tasa ve bulanıklığı giderip safâ ve neşe veren şarap, mecazen İlâhî aşkı sembolize eder (Üstüner, 2007a, s. 249). Sâkînin dudağı şarabının; cana ve gönle ferahlık, safa bahşeden ve kimsenin bilmediği/gizli bir şifa kaynağı olarak telakki edilmesi bu sebepledir:

Ṣun sāḳī lebiñ laᶜ lini kim devᵓ -i nihāndır
Bādī-i feraḥ-baḫş-ı ṣafā vü dil ü cāndır (268/1 G.)

İlâhî aşk şarabı kemâl ehli kimseler için bir ilim menbaı iken nakıs kimseler için bir damlası, akla ziyandır. Şaraptan maksat İlâhî aşkın neşvesi olduğuna göre nâkıs kimseler de İlâhî aşktan nasibi olmayanlar olmalıdır. Söz konusu şarap hasta aşıkları ihyâ etmede derman, ibadette gösterişe kaçan zâhid içinse bir hastalıktır:

Ol mey ki olur menbaᶜ -ı ᶜ ilm ehl-i kemāle
Yek ḳaṭresi nāḳışlarıñ ᶜ aḳlına ziyāndır

Ol mey ki ider ᶜ āşıḳ-ı bīmārını iḥyā
Dermān ise de zāhide dāᵓ -i efcāndır (268/2, 3 G.)

Hakikî aşkın sembolü olan şarabı sunan sâkî, âşığı her türlü sıkıntı ve kederden kurtarır. Gerçek mânâsıyla şarap dinen haram bir meta olsa da sâkînin lâl dudağının sunduğu şarap mübah olarak telakki edilmiştir. Cihanı gösteren yahut içinde kâinatın göründüğü **kadeh** anlamlarına delâlet eden *câm-ı cihân-tâb* terkibi ise tasavvufta kâmil ârifin kalbini remz eder (Uludağ, 2012, s. 82):

Ṣun ey sāḳī-i nev-reste meded cām-ı cihān-tābı
Şarāb-ı bāde-i laᶜ liñ baña Ḥaḳdan mübāḥ oldı (187/2 G.)

Gönlü darmadağın, karışmış olan âşık; gönlündeki gamı zâil edecek şarabı ister (198/6 G.; 296/2 G.). *Şarap, mest, sâkî* gibi tasavvufî mecazlara yer verilen aşağıdaki bentte sâkîden düşkünlerini yakınından ayırmaması, unutma köşesinde bırakmaması ve lâl dudağının şirin şarabını da âşıklara sunması istenilmiştir:

Şarāb-ı laᶜl-i şīrīniñle ser-mest eyle ᶜuşşāḳı
Bıraḳma kūşe-i nisyān içinde gel bu müştāḳı
Ṣaḳın üftādeyi dūr itme vaṣlıñdan amān sāḳī
Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle (288/IV Mur.)

İçki içilen ve satılan yer demek olan **meyhane**, tasavvufî mecaz olarak şu anlamlara sahiptir: İlâhî aşkın sunulduğu tekye, dergah ve hankah; her çeşit ihtirastan uzak aşk ve şevk dolu bir âlem; Allah sevgisi ise dolu âşığın, ârifin gönlü; sâlikin aşk ve şevkle Hakk'a münâcât yeri; Hakk'ın tecellîsi karşısında mahv ve fânî olmak; âlem-i lâhût, âlem-i nâsut, âlem-i ceberût, âlem-i melekût ve âlem-i hüviyet (Üstüner, 2007a, s. 255, 256).

Hak âşıklarının, fanilik meyhanesinde sarhoş olduğu sanılmamalıdır. Onlar; İlâhî aşkın sunulduğu, vahdete eriştiren bir dergah olan meyhanede sevgiliye (Allah) kavuşma arzusuyla kendilerinden geçmişlerdir:

Ṣanma ki mey-ḫāne-i fānīde ser-mest cümlesi
İştiyāḳ-ı ḫażret-i cānān ile mestānedir (48/3 G.)

Mecaz anlamıyla meyhane anlamına gelen **harabat** da tasavvufî mecaz olarak dergah, tekye anlamındadır. Şair, harabat ehline hakaretle bakılmamasını; zira onların ancak zâhirî âlemde divane olarak göründüğünü söyler:

Pek ḥaḳāretle ḫarābāt ehline ḳılma naẓar
Çünki anlar ᶜālem-i ẓāhirde bir dīvānedir (48/2 G.)

Dünya, geçici bir meta olduğu için dünyanın süsü ve değeri de geçicidir. Bunlara aldanarak ömrü heba etmemek gerekir. Bu bakımdan harabat hırkasını giyip viranede kalınması söylenir. **Hırka**, tarîkat mensuplarının giydikleri özel elbisedir (Üstüner, 2007a, s. 344). Bu bakımdan beyitte geçen *harabât* ve *vîrâne* kelimelerinin tasavvufî mecaz olarak dergah anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz:

Zīnet-i dünyāya baḳma geçmesün ᶜömrüñ hebā
Al ḫarābāt ḫırḳasın gey ol muḳīm vīrānede (85/3 G.)

Meskeni meyhane olan şair, orada sıkıntıları def edip gönle safa veren şarabı sâkînin elinden kapar:

Luṭfīniñ el-ḥamdülillāh meskeni mey-ḫānedir
Dest-i sāḳīdir ṣafā-baḫşāyı cām-ı Cem ḳapar (116/7 G.)

Divane-meşrep olduğunu ifade eden âşık, lâl dudağın şarabıyla mest olarak meyhaneye atılmak ister (199/3 G.). Allah her yerde hâzır ve nâzır olduğundan, bir mutasavvıf için mescid ile meyhanenin farkı yoktur. Mescid ile meyhanenin birbirine mukabil ele alındığı beyitlerde, meyhanenin mecaz olarak kullanıldığı söylenebilir. Zira mescide herkes gittiği halde, meyhanelere ârifler gitmektedir (Üstüner, 2007a, s. 257, 258):

Ṣūfī saña cāmi^{c} dir olan mesken-i ṭā^{c} at
Mey-ḫāne bañadır
Ḳıblem o perī ebrū-siyāhı bāña her ān
Miḥrāb ile minber (228/5 G.)

Meyhaneci anlamındaki **pîr-i mugân**, tasavvufta aşk şarabını sunan, vahdet feyzini veren hakiki ve kâmil mürşid; zamanın kutbu ve kılavuzu; şevk sahibi şeyh mânâsında kullanılır. Gözyaşlarını kalbine akıtan âşığın devâsı, pîr-i mugânın (pîr-i mey) sunacağı İlâhî aşk şarabındadır:

Tā derūn-ı ḳalbe aḳdı ḳaṭre-i eşkim bu şeb
Pīr-i mey ḥālim görince virdi bir kāse şarāb (295 Müf.)

Lutfî Divanı'nda metin numarası 340 olarak verdiğimiz 19 beyitlik gazel, baştan sona içki ile ilgili mecazları ihtiva etmektedir. Bu maksatla söz konusu gazelin beyitlerini mensur çeviri olarak verdik. Meyhane'nin (harabat) dergah; şarabın, gam ve kederi zâil eden İlâhî aşk; sâkî ve pîr-i muganın (pir-i mey) mürşid olarak mecazlı söyleyişle anlam kazandığı bu gibi başlıca tasavvufî ıstılahlar gazelin tüm beyitlerine hâkim olmuştur:

Ey harabat (meyhane) ehli! Adımı şarapla (içerken) yad eyleyin. Her kadeh devrinde bir kez ruhumu şad eyleyin.

Iskatımı, pir-i mugan şarapla eda etsin. Ey gönül ehli! (Sizler de) zahitleri (cenazemden) uzaklaştırın.

Bedenimi, gül renkli şarapla yıkasınlar. O mübarek suyu (şarabı), binlerce kez sayıp (bedenime) dökün.

Kabrimi, meyhane köşesine kazsınlar. (Şarap) şişesinin pamuğuyla kefenlemeye yardım edin.

Tabutumu, şarap fıçısından inşa edip hayrıma dolu kadehler sunun.

Sürahiler inlesin, kadehler gözyaşı döksün. Ney ağlayıp sızlasın; kemanı, (çekilen) âhlara iliştirin.

Çeng ve def ile sayısız ay yüzlü güzel, zikir çeksin. Sizler de (onlara eşlik ederek) Allah Allah sadasını çoğaltın.

Musalla olarak şarap ile dopdolu olan fıçı üzerine cansız bedenimi indirip yıkamaya bir musluk icad eyleyin.

Pir-i mugan, harabat (meyhane) ehline imamlık yapsın; aşk ile namazımı kıldırarak (beni) gamdan azad eylesin.

Kabrime vefalı dostum (mürşid) gelerek: "Ey şarap şehidi!" diye seslenip telkin vererek beni irşad etsin.

Allah, beni cennette şarap nehriyle meramına erişmiş kılsın. (Sizler de) "İçenlere lezzet veren (Lezztin li'ş-şâribîn)" âyetini samimiyetle vird edinin.

Ben, elest meclisinin sarhoşuyum. Şarap, cismimde ruhtur. O mübarek ruh olmasa tende, (o teni) berbad edin.

Ey gül bedenli sâkîler! Kabrimin etrafına gül renkli şarap akan bin(lerce) çeşme yapın.

Sadık âşıklara ebedî cennet yurdu, meyhanedir. Ben vefat etsem de (siz) o gül bahçesini imar eyleyin.

Dünya meyhanesinde riyânın ayıklığı ile durmayın. (Riyâ ile uyanık olmaktansa) daimî mest olacak bir hâli kendinize âdet edinin.

Bekâsı olmayan bu dünyada âmâ gibi gezmeyin. Bir kandil yakarak (kendinizi) zulmette bırakmayın.

Kadehi, hakîkî aşktan boş olarak düşünmeyin. (Aşk ile) aklı başından gitmiş bir peri yüzlüyü üstad edinin.

Bu saf sözlerimi, can kulağınıza küpe eyleyin: Aşkın kemâl derecesine, şaraba taparcasına dayanın.

Meyhane dergahı; dar, sıkıntılı mezar olsun bana. Mest olan Lutfî'ye layık şiirler okuyun.

İnsan ile ilgili mecazlar da Klasik Türk şiirinde tasavvufî kullanımlarıyla ön plana çıkan hususiyetlerin başında gelir.

Yüz, tasavvufî sembol olarak zât, zât-ı İlâhî, vahdet, cemâl, tecellî-i cemâl, hakîki sevgilinin görünmesidir. Ayrıca mürşidin gönül yüzü, iman nurları, irfan kapılarının açılması ve hakîkatın güzelliğinden perdelerin kalkması gibi anlamlara gelir (Üstüner, 2007a, s. 264).

Yüzün tasavvufta zât-ı İlâhî'yi ifade etmesi, Klasik şiirde yüzün Ka'be'ye teşbih edilmesine vesile olmuştur (Üstüner, 2007a, s. 265). Lutfî'nin şiirlerinde de yüzün tasavvufî mecazla Ka'be'ye benzetildiği görülmüştür (52/6 G.). Yüzün bir unsuru olan yanak da Ka'be olarak düşünülmüştür (272/18 K.). Lutfî'nin bir şeyh, mürşid yahut bir tarikat büyüğü olarak addettiği anlaşılan bir zatı görmeye gittiği ancak onu bulamadığı anlaşılan aşağıdaki beyitte: *"Yüzünün Ka'be'sini tavaf etmeye geldim, bulamadım."*şeklinde ifade ettiği durumda yüzü Ka'be'ye benzetmiştir:

Gerçi kim geldim ṭavāf-ı Kaᶜ be-i dīdārına
Bulmadım sulṭānımı yoḳdur diyü aldım cevāb (198/4 G.)

Vahdeti simgeleyen yüz ile kesreti temsil eden zülf birlikte ele alınmıştır. Gözlerin bakmaya dayanamadığı vahdet, rahmet ve merhametinin gereği olarak kendini kesrette gizlemiştir (Üstüner, 2007a, s. 267). Âşık, saçın dağılıp yüzü örtmemesini ister. Bu tavır Tûr'da Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istemesini hatırlatır (76/V Tah.).

Yüz, tevhid sırrının en âşikar bir şekilde görülebildiği yer (Üstüner, 2007a, s. 267) olması dolayısıyla yoldan çıkmışları teskîn eder (238/6 G.). Hakîki âşık cennet ve nimetlerinin değil, Cemâlu'llâh'ın (dîdâr) talibidir (239/5 G.). Zâhidin ise bundan nasibinin olmadığı söylenerek onun Firdevs cennetini, huri ve gılmanı istediği ima edilmiştir (354/6 G.). Topraktan vücûda gelen Hz. Âdem'in yüzüne âlem yanıp tutuşur. Bunun sebebi yüzün tevhid sırrını, Allah'ın cemâlini yahut nûrunu göstermesi olarak düşünülebilir:

Ḫākden geldi cihāna Ādem
Şevḳ-ı dīdārına yandı ᶜālem (279/4 M.)

Dudak/leb, tasavvufî mecaz olarak yokluk, vahdet, fenâfillâh, manevî feyz ve neşe; kelâm, söz, Hakk'ın sözü, sözün gizli söylenmesi ve sır anlamlarındadır (Üstüner, 2007a, s. 269).

Hızır, karanlık ve zülf gibi âb-ı hayatla ilgili kelimelerin tenasüp içinde verildiği beyitlerde, dudağın hayat suyu olarak tasavvur edilmesinde, mecazî anlamıyla âşığı, hakiki canlılığıyla, ebedî hayata, Hakk'a, vahdete ve fenâfillâha kavuşturmasının etkili olduğu söylenebilir (75/2 G.), (Üstüner, 2007a, s. 271):

Baḥr-ı ẓulmet içre ṣaldı ᶜāḳıbet İskenderi
Lebleriñden Ḫıżr-ı ᶜālem āb-ı ḥayvānıñ çeker (77/5 G.)

Hayat suyunun kaynağı olarak dudağın gösterilmesi ile birlikte beyitte geçen *ilm-i ledün* dudağın İlâhî sırrı sembolize etmesi ile ilgilidir (Üstüner, 2007a, s. 270):

Lebleriñ mecrāsıdır āb-ı ḥayāt-ı cāvidān
Maḫzen-i ᶜilm-i ledünsüñ pīşvā-yı pīr-i pāk (110/6 G.)

Dudağın can bağışlaması âşığın madden ölüp manen dirildiği yokluğu, fenâfillahı temsil eder (141/II Müs.; 274/21 G.). Dudağın Kevser olarak düşünülmesi de bu bağlamdadır (229/9 Koş.). Sâkînin dudağı şarabının gizli bir derman olarak düşünülmüş olmasında yine dudağın, vahdet-fenâfillah anlamları söz konusudur. Ayrıca ağız, dudağın bir unsuru olması sebebiyle tasavvufî sembolizmde sırr-ı hafî/gizli sır anlamını da ihtiva eder (268/1 G.) (Üstüner, 2007a, s. 269, 274).

Boy/kad/kâmet, tasavvufta sâlikin gönlünün yüceliğe yönelmesi, istikameti ve üzerine Hakk'ın istilası; Allah'tan başka hiç kimsenin ibadete layık olmaması; kulluğa liyakat; İlâhî sevginin beşerî sevgiden önce olması ve vahdet gibi mecazî anlamları vardır (Üstüner, 2007a, s. 275).

Klasik Türk şiirinde boy, çoğunlukla yapraklarını dökmeyen ince ve uzun bir ağaç olan **servi**ye benzetilmiştir. Servi dimdik ve dosdoğrudur. Bu yönüyle servi, elife benzer ve elifin ebced değeri 1 olup Allah'ın simgesidir (Uludağ, 2012, s. 314). Beyitte sıcak su kişileştirilmiş, sevgilinin servi boyunu gördüğü vakit suyun bahtiyar olacağı söylenilmiştir. Kaynayan suyun, hüsn-i ta'lîl yoluyla oynadığı belirtilmiştir. Âşığın

servi boylu sevgiliyi hüzün evi olan gönle davet etmesi ise tasavvufî mecaz olarak servinin vahdetin timsâli olması dolayısıyladır. Zira vahdet gönülde karar eyler. Beyitte *hâne-i ahzân* ve *servi* kelimeleri gelenekte âşıkların göğüslerine elif şeklinde yaralar açmasını hatırlatır:

Kerem ḳıl nūr-ı dīdem ḫāne-i aḥzānı teşrīf it
Görince serv-i ḳaddiñ şād oluban germ-āb oynar (231/6 G.)

Gönül bahçesinde servilerin sevgiliye misâl olması da servinin vahdetin timsâli olması ile ilgilidir (26/1 G.). *Serv-i hırâmân*; yürüyen servi, salınan servi demek olup Hakk'ın tecellîleri mânâsındadır (Uludağ, 2012, s. 314). Sevgilinin salınan boyunu (servi) gören servilerin yerlere kapanması hayali arkasında, Hakk'ın tecellîlerini gören âriflerin tecellî nûrlarına tâkat getirememeleri, kendilerinden geçmesi bulunmaktadır (Üstüner, 2007a, s. 189):

Felek bāġında bir ᶜarᶜar nihāl-i ḳaddine uymaz
Zemīne servler yatdı görüp serv-i ḫırāmānıñ (44/3 G.)

Ben, tasavvufta mecaz olarak zât-ı İlâhî; Hakk'ın mutlak gayb ve bilinemeyen hüviyeti, hakiki vahdet noktası, gayb âlemi, günah karanlığı ve mürşidin istiğnâ makamında, zâta ulaşma denizinde bazen müstağrak olması gibi anlamlarda kullanılır (Üstüner, 2007a, s. 276). Her gözün idrak edemediği beni gören kafir, imâna gelirken müslüman; canını vererek toprağa düşer:

Görerek ᶜ ārıż-ı sīmīn ile ḫāl-i siyāhıñ
Kāfir īmāna gelür ḫāke müselmān dökilür (129/5 G.)

Gönül ehlinin hatrına ben tanesi gelince cân kuşuna dünya dar olur. *Dâne-i hâl, ehl-i dil* ve *teng ider dehri* ifadelerinin ben'in *günah karanlığı* mecazıyla birlikte uzak anlamlarının çağrışımıyla; gönlü günah karanlığına düşmüş kişinin, genişliğine rağmen yeryüzünün onlara dar geldiği imajını yerleştirir. Beyit bu şekilde yorumlandığında Tevbe sûresinin 118. âyetine üstü kapalı bir iktibas yapıldığı söylenebilir:[242]

[242] *Allah geriye bırakılan (savaşa katılmayan) üç kişinin de tövbesini kabul etti. Sonunda, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah'a karşı O'ndan başka sığınılacak kimse olmadığını anlamışlardı. Bunun üzerine O da eski durumlarına*

Dāne-i ḫāliñ gelince ḥāṭır-ı ehl-i dile
Teng ider dehri nihāyet ṭayr-ı cāna āşiyān (311/5 G.)

Kaş/ebrû, tasavvufta mecazen sâlikte görülen kusur sebebiyle manevî derecesinin düşmesi ve ihmâle uğraması; zât-ı Ahadiyetin sıfatı; İlâhi remz; kesret ve Hakk'a yakınlık/kurbiyet gibi anlamlarda kullanılır (Üstüner, 2007a, s. 277).

Hakk'a yakınlığı sembolize eden kaş, tasavvufî şiirlerde şekli dolayısıyla mihraba benzetilir. Yakınlık sebebi olan mihrabı ise âlem, sevgilinin iki kaşından bulmuştur. Kaş, yay şeklindedir. İki kaş Arapçada *kavseyn* olarak karşılık bulur. *Kavseyn* ise aralarında neredeyse mesafe bulunmayan kaş demektir (76/IX Tah.).[243]

Genellikle gökte tasavvur olunan melekler de kaşın mihrabına yönelir. *Kudsiyân-ı nüh-felek* terkibi, bütün göğü dolduran/kaplayan melekler anlamında kullanılmış olup sevgilinin kaşını mihrab edindikleri ifade edilmiştir:

Ḳudsiyān-ı nüh felek miḥrāb ider ebrūlarıñ
Sübḥa-i eşki ile evrād-ı iḥsānıñ çeker (77/6 G.)

Şekil benzerliğiyle kaşın benzetildiği unsurlardan biri de hilâldir. Hilâl şeklindeki kaşın, *Allah, Âdem'a bütün isimleri öğretti* mealindeki *('alleme'l-esmâ)* Bakara sûresinin 31. âyetini şerh ettiği ifade edilmiştir. Burada kaşın tasavvufî mecaz olarak zât-ı Ahadiyet ve İlâhî remz olarak kullanıldığı söylenebilir:

[244]عَلَّمَ الْأَسْمَاءyı şerḥ eyler hilāl ebrūlarıñ
Cān alur āhūlarıñ cān murġını eyler helāk (110/7 G.)

İbadet yerinin meyhane olduğunu belirten âşık, kıblesinin peri yüzlü sevgili, mihrab ve minberinin ise sevgilinin kaşları olduğunu belirtmiştir:

Ṣūfī saña cāmiᶜ dir olan mesken-i ṭāᶜ at
Mey-ḫāne bañadır
Ḳıblem o perī ebrū-siyāhı baña her ān
Miḥrāb ile minber (228/5 M. G.)

---

dönmeleri için onlara tövbe nasip etti. Şüphesiz Allah, tövbeleri kabul edendir, merhametlidir. (Tevbe 118).

[243] Necm 53/9.

[244] وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti." (Bakara 2/31).

Kelime anlamı *şüphe günü* olan *yevmü'ş-şekk,* Şaban ayının 29'undan sonraki gün olup bu günün Şaban ayının son günü mü yoksa Ramazan ayının ilk günü mü olduğu konusunda şüphe edilen günü ifade eder. Bu günün şekk yani şüphe günü olması için hilâlin görünmemesi gerekir. Göründüğü takdirde şekk günü olmaktan çıkar (Ateş, 1998, s. 8). Gönlü âvâre zahid, sevgilinin hilâl kaşını gördüğünde şüphe gününü unutacaktır. Zira zahidin sevgilinin yüzünde göreceği zât-ı Ahadiyetin sıfatıdır. Klasik Türk şiirinde gösterişte kalan, küçük ayrıntılara takılarak insanları kınayan zahid; beyitteki *görseler* ifadesinin kattığı anlam ile *"Zâhid görmeyi bilseydi, (insanları kınamaktan vazgeçerek) zâhidliğini terk ederdi."* şeklinde bir anlama da müsait hâle gelir. Bu durumun işlendiği aşağıda örnek beytini verdiğimiz gazelde ele alınan sevgili olmasa da gazel formunun gereği şekilde sunulan sevgili tipinde, bahsi geçen güzellik unsuru tasavvufî bir mânâ üstlenmiştir:

Görseler devr-i cemālinde hilāl ebrūlarıñ
Ġayb iderdi zāhid-i āvāre-dil yevmü'ş-şeki (160/2 G.)

Lutfî Divanı'nda metin numarasını 386 olarak verdiğimiz 10 beyitlik gazel, baştan sona kaşın tasavvufî mecazları üzerine kuruludur. Söz konusu manzumede kaş, tasavvufî mecazlar olarak şu benzetmelere konu olmuştur: vahdet sırrı, *'alleme'l-esmâ*, yüz mushafı üzerindeki besmele, *Yıldızlara and olsun! (Ve'n-necm), Nûn ve'l-kalem* âyet-i kerîmeleri ve Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr. Bu benzetmelerin dışında söz konusu şiirde kaş, klasik Türk şiirindeki umumî benzetme ve hayallere konu olmuştur (386/1-10 G.).

Hat, yüzde beliren ayva tüyü demek olup tasavvufî mecaz olarak müşahede, berzah ve gayb âlemi, Hakk'ın vechinin belli olması ve onun sıfatları; vahdette beliren, vahdet üzerinde görünen kesret anlamlarını ihtiva eder (Üstüner, 2007a, s. 280).

Tasavvufta mecaz olarak yüzün vahdeti temsilinde hat, vahdet üzerinde bulunan kesreti sembolize eder. Vahdete ulaşmak için kesretten geçmek gerekir. Bunu idrak eden âşık(lar) için hat, eşsiz bir mânâ hazinesidir (Üstüner, 2007a, s. 280). Hat, aynı zamanda kesret şeklinde tecellî eden Allah'ın güzelliklerinin meâlini gösterir:

Naḳş-ı ḫaṭṭıñ ṣaldı Behzādı diyār-ı ḥayrete
Kenz-i maʿ nādır zehī ḥüsn-i meʾ āliñ gösterür (29/4 G.)

Hat kelimesinin yazı anlamı da kastedilerek çeşitli tasavvufî mecazlara konu olur. Yüzün levh-i mahfûz olarak telakki edildiği aşağıdaki beyitte hat kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Maksat bir güzellik unsuru olarak yüzün ve onun aksamının kitap, kitabet terimleriyle ortaya konmasıdır (Tolasa, 1973, s. 141). Buna göre; ezel kâtibi olan Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in hattını (yazısını) cemâlinin levh-i mahfûzundan çekmektedir. Bilindiği gibi Allah'ın takdir ettiği şeylerin yazılı bulunduğu mânevî levha, ilâhî ilimdir. Kur'ân-ı Kerîm de levh-i mahfûz'da tutulmakta olup oradan kısım kısım Hz. Peygamber'e nâzil olmuştur (Yılmaz, 1992, s. 112):[245]

Levḥ-i maḥfūẓdur cemāliñ sırr-ı Sübḥānıñ çeker
Kātib ü Ḥayy-ı ezeldir ḫaṭṭ-ı Ḳurʾān ānıñ çeker (77/1 G.)

Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah'ın buyurduğu gibi en doğru yol *sırât-ı müstakîm*'dir. O yol ise sevgilinin yüzündeki hattır. Ancak bu yol âşıklar için olup zâhidin bu yolda bilgisi, nasibi yoktur:

İstivā-yı ḫaṭṭ-ı vechiñdir ṣırāṭ-ı müstaḳīm
Zāhid-i āvāre-dil eyler bu yoldan inhimāk (110/8 G.)

Saç/zülf, tasavvufî mecaz olarak genellikle kesret, kainata yansıyan İlâhî güzelliklerin kesret hâlinde görünmesi ve küfür anlamlarında kullanılır (Üstüner, 2007a, s. 281). Kesret zorluklarla doludur. Bu bakımdan kesretin çabucak geçilmesi gerekir. Kesrette kalınması durumunda gönül mülkü viran ve harap olacaktır (32/2 G.). Âşığın, zülfün esiri olup gönlünün melâmette kalması da kesretten kurtulamadığı anlamına gelir (47/2 G.). Ezelden sevgilinin zülfüne bend olduğunu ifade eden âşığın yine kesrette kaldığı anlaşılır (225/4 G.).

Saçın koku ile olan ilgisi sebebiyle şiirlerde rüzgar da söz konusu edilir. Bu durum Allah'ın Cemâl ve Celâl tecellîsini temsil eder. Tasavvufî sembolizmde yüz, Hakk'ın Cemâl tecellîsini, saç ise Celâl tecellîsini temsil eder. Rüzgarın sevgilinin kokusunu getirmesi, sevgilinin zâtının değil kainatta tecellî eden sıfatlarının koklanmasından kaynaklanır (Üstüner, 2007a, s. 284):

Silsile-bend-i cünūn eyler ser-i pür-miḥneti
Her ṭaġıtdıḳça seḥer bādı o zülf-i sünbüli (33/5 G.)

[245] bk. Burûc 85/22

Saçın, yanağın parıltısını göstermediğinin söylenildiği şu beyitte yanağın vahdet, saçın da kesret ve örtmek mânâları vardır:

Şeb-i zülfüñ baña göstermedi ruḫsārdan pertev
Ġarīḳ-ı baḥr-ı ẓulmet gūyiyā bir leyl-i deycūrum (49/3 G.)

Dağınık/dağılmış (perîşân) saç, tasavvufî mecaz olarak zât-ı Ahadiyetin kainata dağılmış bulunan çeşitli tecellîleri anlamına gelir. Dolayısıyla her tarafta âşığın gönlünü çeken bir güzellik vardır. Fakat gerçek âşıklar, kesret olan bu güzellikleri geçerek vahdete erişirler (Üstüner, 2007a, s. 285). Dağınık saç, vahdet olan yüzün görülmesine engel teşkil eder. Bu bakımdan âşık, yüzü bir an göremeyecek olması durumunda aklını kaybedeceğini ileri sürerek saçın perişan olmamasını ister (76/V Tah.). Saba rüzgarı esip zülfü perişan edince gönül viran olur. Bu durum, kesretin gönlü istila ederek âşığın vahdete erişememesi demektir (259/4 M.). Seher yeli sevgilinin saçını dağıttıkça âşığın hâli de perişan olur. Bu da yine kesrette kalan âşığın hâlini ifade eder (277/3 G.).

Yüzün vahdet, saçın küfür mecazı şu beyitte; Hz. Musa ile Firavun imajıyla verilmiştir. Gönül, zülf Firavun'undan kurtulamamış; yüz olan vahdete erişememiştir. Beyitte Hz. Musa'nın *yed-i beyzâ* mucizesindeki nûru da vahdet olan yüzden (hûrşîd-i rahşân) aldığı ifade edilmiştir. Saçın tasavvufî mecaz olarak küfrü sembolize etmesi ise Firavun misali ile verilmiştir:

Bulmadı āvāre dil Fir^{c}avn-ı zülfüñden rehā
Dest-i Mūsā nūrını ḫurşīd-i raḫşānıñ çeker (77/2 G.)

Sevgilinin saçlarının Hallâc-ı Mansûr'un asıldığı darağacına benzetilmesinde, fenâfillah ile ilgisi olduğundan söz edilmiştir. Zülf, kesreti ve zâtın sıfatlardaki tecellîsini simgeler. Simgesel anlamı itibariyle, darağacında asılmak yani kesreti terk etmek sûretiyle vahdet görülebilir (Üstüner, 2007a, s. 285). Mansûr'u darağacına götüren sevgilinin zülfüdür (287/6 G.) Âşık, Mansûr'un sevgilinin zülfü darağacına asılmasını kınarken kendisi de aynı darağacına asılmıştır (18/I Müs.). Binlerce Mansûr'un sevgilinin zülfüne asıldığının söylenmesi ile âşıklar Mansûr'a benzetilmiştir (20/I Müs.). Âşığın sevgilinin zülfünde Mansûr gibi darağacına çekildiğinin söylenmesi bu mânâları barındırır (201/I Müs.). Zülfün zincire

benzetildiği şu beyitte âşık, zülfe asılmayı istemesiyle kesretten kurtulmayı istediği söylenebilir:

Zülf-i zencir-i sevādıñla ḳo ber-dār olayım
İtdiğiñ luṭf u ᶜ aṭā gāḥ gelür ḫāṭırıma (230/3 G.)

Sevgiliden; vahdet olarak düşünülen yüzü, örtüp/kapatan zülf örtüsünü kaldırması istenilir. Bu, kesretten kurtulup vahdete erişmeyi isteyen âşığın isteyebileceği bir taleptir:

Ḳaldır niḳāb-ı zülfüñ leylī nehār göster
Sīneñ güşād eyle şekl-i bahār göster (296/1 G.)

Zülfün bulut olarak düşünülmesi de yine vahdet olan yüz güneşini örtmesi ilgisi sebebiyledir (385/2 G.).

Göz, tasavvufta mecazen Allah'ın hayır ve şer bütün hâllerden haberdar olması ve onun basar (görme) sıfatı ile birlikte kesret, masivanın tecellîsi, madde, mânâya düşman, mânâyı öldürüp maddeye ve masivaya sevk eden en tesirli kudret anlamlarında kullanılmaktadır (Üstüner, 2007a, s. 286). Gözün masivanın en büyük tecellîsi olması, insandaki mânâyı öldürmesi ile kişiyi vahdetten çevirip kesrete götürmesi, imanı yağma etmesi demektir:

Baḳışıñ ḫālim perīşān eyledi
Gözleriñ ġārāt-ı īmān eyledi (367/1 G.)

Tasavvufî mecaz olarak gözün kesrete/masivaya düşürmesi, kaşın ise Hakk'a yakınlık/kurbiyet bildirmesi ile kesretten geçip vahdete ulaşmayı temsil eden göz ve kaş, divanda metin numarası 386 olarak verdiğimiz 10 beyitlik gazelde yüz ile birlikte ele alınmıştır. İki unsur arasında kurulan ilgide; göz ve kaşın insan yüzünde birbiri ardınca bulunması, vahdete erişebilmenin kesretten geçmek ile mümkün olduğu düşüncesiyle uyumlu bir yapı arz etmektedir. Bilhassa manzumenin ilk altı beytinde söz konusu unsurlar tasavvufî mecaz olarak kullanılmıştır:

Kaş vahdet sırrı; göz, Hakk'ın feyzidir (386/1 G.).

Yüz mushafının üzerindeki kaş, besmele; göz, mânâ hazinesidir (386/2 G.).

Kaş, ve'necm (Yıldıza andolsun…); kirpik kazâ okları; göz ise Kabe kavseyni ev ednâ (Araları iki yay aralığı veya daha yakın oldu.)'dır (386/3 G.).

Temiz yüz, ve'd-duhâ (Kuşluk vaktine and olsun.); kaş, nûn ve'l-kalem (Nun; kalem ve onunla yazılanlara and olsun ki), göz ise Yâ-sîn ve Tâ-hâ'dır (386/4 G.).

Güzellik (yüz), cami; kaş, mihrap; kirpik, cemaat; göz ise secde mahalidir (386/5 G.).

Kaşlar, tecellînin gerçekleştiri Tûr; yüz, Len terânî (Beni göremezsiz!)'dir. Bu hâli gören Hz. Musa, Tûr'dan geçecektir (386/6 G.).[246]

Manzumenin 8. beytinde kaşın çokluğu sebebiyle kesret olarak düşünülmesi ve imanı yağma etmesi; gözün ise masivaya meyl etmesi ile dini yağmaya vermesi söz konusu edilmiştir:

Bir ṭarafdan ḳaşlarıñ īmānımı ġārāt ider
Bir ṭarafdan dīnimi itmekde yaġma gözleriñ (386/8 G.)

Gamze; mecazen Hakk'ın tesiri, idrak edilen işaretler, iç âlemdeki feyiz ve cezbe, masivanın tecellîsi yahut masivaya yönelten tesirli kudret ve kesret gibi anlamlarda kullanılır. Sâliki Hak yolundan çevirmeye gayret gösterir. Mânâyı yani gönlü öldürmeye çalışır; gönül şehrini harap ve viran edebilir. Âşıkları avlar. Eziyet eder. Yaralar, öldürür. İki cihanı yok eder. Bu bakımdan gamze, kılıç ve ok gibi öldürücü aletlere teşbih edilir (Üstüner, 2007a, s. 289, 289). Bu ilgilerden ötürü gamze, celâl sıfatının bir tecellîsi olarak görülür (69/1 G.). Gamze oku, âşığın garaz bulunmayan gönlünde yaralar açar (141/IV Müs.). Binlerce âşık ise gamze mızrağına can vermiştir (274/9 G.). Bu bakımdan gamze, kan içici olarak tasavvur edilir ve gamze ile ölen âşık da şehid olarak addedilir (18/IV Müs.). Âşığın gamze ile mücadelesi bazen çok çetin geçer. Masiva olan gamzeden, gönülde yaptığı tahribat sebebiyle yahut da kesretten bir an önce kurtulmayı isteyen âşık, keramet bulunduğunu söylediği gamze ile ölüp kurtulmayı ister (342/II Tah.). Gamzenin asıl hedefi hemen daima gönüldür. Âşıkların gönlü de gamze kılıcından kurtulamaz:

[246] Söz konusu beyitte *geçmek* kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Hz. Mûsâ'nın tasavvufî mecaz olarak sevgilinin yüzünü gördüğünde Tûr'dan vazgeçeceği ifade edilirken bir diğer anlamıyla Hz. Mûsâ'nın Tûr'dan daha öte bir makama erişeceği kastolunmaktadır.

Tīġ-i ġamzeñden ḫalāṣ olmaz göñül
Her baḳışda cānı ḳurbān eyledi (367/3 G.)

Kirpik/müjgân, tasavvufta mecazen kesret, sâlikin amellerini ve tarîkat âdâbını ihmal etmesi anlamlarına gelir (Üstüner, 2007a, s. 290). Lutfî Divanı'nda kirpiğin tasavvufî mecaz olarak daima kesret anlamı söz konusudur. Kesret olarak düşünülen kirpik, vahdet-kesret ilgisini beraberinde getirir. Âşıkların, kirpik kılıcının şehidi olmayınca Adn cennetine giremeyeceklerinin söylenmesinde; vahdete ulaşmak için kesretten geçmenin zarurî olduğu telakkisi olduğu söylenebilir:

Tīġ-i müjgānıñ şehīdi olmayınca ᶜāşıḳān
Gül-sitān-ı bāġ-ı ᶜadne eylemezler insilāk (110/5 G.)

Hakîkî sevgiliyi isteyen âşık, zorluklara katlanmak zorundadır. Bu zorlukların en mühimi kesretten kurtularak vahdete ulaşmaktır. Sevgilinin kirpik kılıcı kesret olup âşık da kirpik kılıcına tahammül edeceğini söyleyerek meydana atılır. Bu tavır, vahdeti arzulayan sâlike yahut hakîkî âşığa mahsûstur:

Taḥammül eyleyen varsa buyursun tīġ-i müjgāna
Didikde cümleden evvel hemān meydāna ben çıḳdım (194/3 G.)

Tabiat ile ilgili tasavvufî mecazlar genellikle deniz, servi, güneş, gül, bülbül ve gül bahçesi olarak Lutfî Divanı'nda yer alır.

Deniz, tasavvufta mutlak varlık olan Allah'ı, onun sonsuz sıfat ve zât makâmını, vahdeti ve küllî varlık âlemini temsil eder. Tasavvuf ehli, varlığın bir olduğunu, çokluğun/kesretin görünürde kaldığını anlatmak için daha ziyade deniz imgesini kullanmışlardır (Üstüner, 2007a, s. 292). Şu beyitte bir damla/katre olunmasını söyleyen âşık, ancak bu hâlde iken Hakk'ın kişiyi deniz gibi kuşatacağı; başka bir deyişle kesret hükmünde olan katreden vahdete karıştırarak fenâfillaha eriştireceğini ifade etmiştir. İkinci mısrada da aynı durum güneş-zerre ilgisi ile verilmiştir. Kişinin nûr alabilmesi zerre olmasından geçer. O nûr ise vahdet nûrudur. Zira zerrenin varlığı güneş ile açığa çıkar. Zerre, çokluk/kesret; güneş ise vahdettir. Beyitte güneş söylenilmese de klasik şiir geleneğinde zerre hemen daima güneş ile anılmaktadır (İpekten, 2017, s. 67; Çavuşoğlu, 2017, s. 258). Kişinin kendisini mâh/ay olarak görmemesinin söylenilmesi, zerrenin ay mukabilinde daha aşağıda bulunması

ile ilgili olmalıdır. Esasında ayın varlığı da güneş sebebiyledir. Bu bakımdan zerre ile ay tasavvufî mecaz olarak benzer mânâlar taşımakta olup beyitte ay, ışık yayan/yansıtan öge olması sebebiyle güneş hayali etrafında ele alınmıştır:

Ḳaṭre ol kim seni Ḥaḳ eyleye mānend-i muḥīṭ
Żerre ol nūr alasıñ kendiñi māh itme ṣaḳın (357/3 G.)

Aşk denizine dalmak yahut aşk denizindeki sırlara vakıf olmak için rehber (mürşid) şarttır. Aksi durumda kişi aşkın sırlarına erişemez ve kesrette kalır:

Rümūz-ı ᶜaşḳa bī-rehber ne mümkin āşinā olmaḳ
Ne añlar baḳsa da sinīn ile nesnās-ı ḳırṭāsa (90/5 G.)

Servi, tasavvufî mecaz olarak vahdet ve Hak, Hakk'ın her şeyi istilası; tefekkürden hâsıl olan bilgiler ve istikamet; mertebenin yüceliği gibi anlamlarda kullanılır (Üstüner, 2007a, s. 295). İstiğnâ, sâlikin Allah'ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesi demektir (Uludağ, 2012, s. 193). Âşık, servi boyuyla salınan sevgiliyi istiğnâ gül bahçesine davet ederek Allah'tan başka her şeyden müstağnî olduğunu ifade eder (20/IV Müs.).

Yücelik bildiren sevgilinin servi boyu, o kadar uzundur ki gölgesi dahi yere düşmez. Âşıkların belini büküp keman eden de servi boydur. Beyitte servinin elif, beli bükülen âşıkların da he harfini çağrıştırması; âşıkların çektiği "âh" mazmununu teşkil eder:

Serv-i ḳaddiñ sāyesi düşmez yere
ᶜĀşıḳānıñ ḳāmeti oldı kemān (243/7 G.)

Güneş, tasavvufî sembolizmde hakiki sevgili olan Allah, hiçbir şeye muhtaç olmayan vahdet, zât-ı Ahadiyet ve İlâhî tecellîlerden hâsıl olan nûrları temsil eder (Üstüner, 2007a, s. 297). Sevgilinin yanağı, tecellînin nûrlarını aks ettiren unsur olması ile ışığıyla kainatı aydınlatan güneşin, ışığını alıp yayabilmesi için sevgili, gül bahçesine davet edilir:

Ṣaḥn-ı gülzāra ḫırām u nāz ile gel tā güneş
Żavᵓ-ı ruḫsārından alsun pertevi tābān içün (83/9 G.)

İlâhî tecellîleri ve vahdeti sembolize eden güneş ve ışıklarının toprak üzerine düştüğünün söylenmesinde, Hakk'ın tecellîlerinin her şeyi kuşattığı ifade olunmuştur:

Ḫāṭır-ı mūrı şikest itmez Süleymānım diyen
Pertevi ḫāk üzredir şems-i celīlü'ş-şāna baḳ (354/4 G.)

Nakkaş, eşyada isim ve sıfatları görünen Hak'tır. Eşyadaki nakışlar, işlemeler arada birer bahaneden ibarettir. Nakış, nakkaşı gösterir. Gönül aynası masiva kirlerinden arınan ve basiret sahibi olan herkes nakkaşı görebilir (Üstüner, 2007a, s. 308):

ᶜ Aḳlını yaġmaya naḳḳāş virdi naḳş-ı ḥasenle
Bir ᶜ aceb naḳḳāşdır naḳḳāş naḳḳāşıñ seniñ (60/3 G.)

Bir damla sudan yarattığı insanı hikmet, akıl ve fikir ile nimetlendiren ve onu en güzel sûret olan *ahsen-i takvîm*'de (hüsn-i sûret) eksiksiz bir biçimde yaratan, ezel Nakkaş'ı Allah'tır:

Bizi bir ḳaṭreden itdi mevcūd
Ḥikmet ü ᶜ aḳl u fikrle mesᶜ ūd

Cins-i insānı o Naḳḳāş-ı Ezel
Ḥüsn-i ṣūretle ḳılup müstekmel (279/2,3 M.)

Dervişin karakteristik giyisileri ve âletleri **hırka, tâc, keşkül, teber** ve **külâh**tır. Ancak bu gibi kıyafetlerin gösterişe kaçarak kişinin feyzine engel olması muhtemeldir. Bu sebeple şair bu ihtimale karşı dikkatli olunması gerektiğini ve gösterişsiz/yalnızca bir kıyafetle yetinilmesini söyler:

Ḫırḳa vü tāc ile keşkūl ü teber kīseñ eger
Feyżine māniᶜ olur meyl-i külāh itme ṣaḳın

Sāde bir cāme ile muᶜ tekif ol sen seni bil
Sen seni bildiñ ise ġayrı penāh itme ṣaḳın (357/5, 6 G.)

2.2.1.2.1. Mutasavvıflar

2.2.1.2.1.1. İbrahim Edhem

Evliyâdan olup Hicret'in 3. yılında Belh'te hükümdar iken bir av sırasında bir ceylanı takip ederek vadiye indiği sırada, eli ayağı bağlı bir adamın bir karga tarafından beslendiğini görür. Adamın kervan halkını soyup öldüren hırsızlar tarafından bu hale getirildiğini, karganın da Allah tarafından onun rızkının temini için gönderildiğini

duyunca tacından ve tahtından vazgeçerek derviş olur. Bu haldeyken bir mağaraya çekilip ibadet ve riyâzetle meşgul olur (Levend, 2017, s. 147). Başka bir rivayette ise ceyalanın peşinden üç defa "Yâ İbrahim Edhem! Seni bunun için mi yarattık?" denildiğini duyunca üzerindeki bütün değerli eşyaları, tâcını ve kaftanını bir çobana vererek onun kepeneğini hırka edindiği ve böylece riyâzete çekildiği anlatılır. Edebiyatta dervişliği sultanlığı tercih edişi ve menkıbeleriyle anılır (Pala, 2013, s. 133).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde edebiyatta olduğu gibi tâcından ve tahtından vazgeçmesi kıssası ile anılmıştır:

Taḫt-ı iḳlīm-i melāmet herkese olmaz naṣīb
Taḫt u baḫtıñ terk ile ancaḳ anı Edhem ḳapar (116/3 G.)

2.2.1.2.1.2. Hacı Bektaş-ı Velî

Rum abdallarının pîrî, Anadolu'nun evliyalarındandır. Asıl adı Bektaş olup muhtemelen vefatından sonra Hacı Bektâş-ı Velî diye şöhret bulmuştur. Hayatı hakkında tarihî ve menkıbevî birçok rivayet bulunmaktadır (Ocak, 1996, s. 455-458). Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda 17 beyitlik "Bektâşîler" redifli bir methiye bulunmaktadır (410/1-17 G.).

2.2.1.2.1.3. Hallâc-ı Mansûr

Edebiyatta sıkça anılan ünlü bir sûfîdir. İran'ın Tûr kasabasında doğmuş, genç yaşta tasavvuf yoluna girmiştir. Hakkında birçok menkıbeler anlatılan Mansûr, hallâc olmayıp bir gün hallâc olan bir dostuna bir iş buyurur. Adam işi yapmak için dükkandan ayrılınca Mansûr onun vaktini çaldığını düşünür ve parmağının işaretiyle dostunun işlerini devam ettirir. Dostu geri döndüğünde bu kerâmeti görür ve Mansûr, o günden sonra Hallâc lakabını alır. Cüneyd-i Bağdadî ile sohbetleri olmuştur. Tasavvuf yolunda ilerleyince fenâfillâh'a ulaştı ve "*Ene'l-Hakk (Ben Hakkım)*" dedi. Bu sözün bâtınî mânâsını değil de zâhirî mânâsını ele alanlar onu münkir kabul ettiler. Bazıları da sırları ehil olmayanlara ifşâ ettiği için üstâdının beddûasına uğradığını söylerler. Bir süre hapiste kaldıktan sonra idam edildi. Birçok sûfî onu Hak yolunda şehîd olmuş bir mucâhid olarak görür. Edebiyatta darağacı ve ene'l-Hak

münasebetiyle sıkça anılan Mansûr, inancı uğruna göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir. Mansûr kelimesi "yardım olunmuş, zafere ulaştırılmış" anlamları yanında, musikî terimi olarak da bir tür neye ad olmuştur. Şiirlerde ber-dâr edilmiş olarak anılır. Sevgilinin saçları darağacına benzetilince Mansûr da aşk şehîdi olup bu dâr'a asılır (Pala, 2013, s. 185, 186).

Lutfî Divanı'nda 7 yerde Mansûr'dan bahsedilmiştir. Bu yerlerin hepsinde Mansûr, edebiyatta olduğu gibi *zülf* ve *dâr* kelimeleriyle birlikte; sevgilinin zülfüne asılma hayali etrafında anılmıştır (20/I Müs.; 134/7 G.; 201/I Müs.). Sevgilinin yanağının hasretiyle Mansûr'a dönen âşık, onun Tatar zülfünde asılmıştır:

Gözüm nūrı beni derd-i ruḫuñ döndürdi Manṣūra
Derūnum dāġdār u zülf-i Tātārıñda ber-dārım (280/2 G.)

Mansûr'u darağacına götüren sevgilinin siyah zülfünün kokusudur:

Çeküp Manṣūrı dāra nükhet-i zülf-i siyāhıñ āh
Ne Şīrīn-i edāsıñ zaḫm açarsıñ cism-i Ferhāda (287/6 G.)

Şair, Mansûr'un aşkını kınarken kendisini sevgilinin zülfünde asılı bulmuştur:

Meded murġ-ı göñül bir dām-ı hicre düşdi mecbūrī
Ḳızıl ḳana boyandı fikr iderken çeşm-i maḫmūrı
Ṭutışdı berḳ-ı āhımdan sipihriñ ḳaṣr-ı maᶜ mūrı
Asıldım dār-ı zülfe ṭaᶜ n iderken ᶜ aşḳ-ı Manṣūrı
Teṣādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı (18/I Müs.)

Sevgilinin yüzünün hayâli hatıra geldikçe mihnet ordusunun hücûmundan gönül korkmaz. Zîrâ bu uğurda âşık, muhabbetin dar ağacına Mansûr gibi asılmıştır:

Gelince ḫāṭır-ı nā-şādıma dīdārınıñ ṭayfı
Hücūm-ı leşker-i miḥnetden olmaz göñlümüñ ḫavfı
Muḥabbet dārına Manṣūrveş berdār olur **Luṭfī**
Olup dil-beste tār-ı zülf-i ᶜ anber-būyuña **Vaṣfī**
Girür sevdā-yı ᶜ aşḳıñ ile dürlü dürlü ḥālāta (336/V Muh.)

2.2.1.2.1.4. Şeyh Şâzelî

Şâzeliye Tarikatı'nın kurucusudur. Adı Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî olup soyu Hz. Hasan'a ulaşan bir aileye mensuptur. Zahirî ilimleri tahsil etmekle birlikte tasavvuf

yolunda karar kılmıştır. Şâzelî, İstanbul halk folklöründe kahvecilerin pîri olarak kabul edilmiştir. Eski İstanbul'da birçok kahvede, "Her sabah besmeleyle açılır dükkânımız / Hazret-i Şâzelî'dir pîrimiz üstâdımız" levhası asılı bulunurdu. Yine İstanbul'da çeşitli tarikatlara bağlı hemen bütün tekkelerin kahve ocaklarında Şeyh Şâzelî'nin adının yazılı olduğu bir levhanın yer alması, kahve hazırlayan dervişlerin ocağı uyandırır ve cezveyi ocağa sürerken Şâzeliyye pîrine teveccüh etmesi bir tarikat geleneğiydi (Özel, 2010, s. 385-387).

Lutfî Divanı'nda 2 yerde Şeyh Şâzelî'den söz edilmiştir. Birinde Abdülhamid'in Şâzelî tekkesini tamir ettirmesi vesilesiyle yazılan tarih manzumesinde diğerinde ise bir kahvenin övgüsünün yapıldığı bir gazelde adından söz edilmiştir.

Anıñ pīri cenāb-ı ḥażret-i Şeyḫ Şāẕelīdir kim
Gülistān-ı felekde hīç bulınmaz miṣl ü aḳrānı (11/4 G.)

Bu Şāẕelī Zāviyyesin ābād u vālā eyledi
Ḳuṭb-ı zamān ᶜ Abdü'l-ḥamīd yapdı mücessem ḫānḳāh (349/12 K.)

2.2.2. CEMİYET

2.2.2.1. Şahıslar

2.2.2.1.1. Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler

2.2.2.1.1.1. Âsaf

Doğu edebiyatlarında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan bu unvan, Hz. Süleymân'ın veziri ve İsrailoğulları soyundan gelen Âsaf b. Berhıye'den kalmadır. Âsaf'ın simyâ ilmini bildiği ve İsm-i A'zam'la Belkıs'ın tahtını getirdiği rivayet edilmektedir. Şairler vezirleri överken onların sâhib-i tedbîr ve sâhib-i rey olduklarını belirtmek maksadıyla Âsaf kelimesinden yararlanmışlardır. Şair, vezirden söz açmışsa ona mutlaka Âsaf'lık yakıştıracaktır. Zîra şairlere göre Âsaf; fazilet, ileri görüşlülük, idare ve tedbir timsâlidir. Bu kelime edebiyatta o derece yaygın kullanılmıştır ki vezirin adını anmaya bile gerek duyulmamıştır. Âsaf telmih ve tenâsüp dolayısıyla hemen hep Süleymân ve hâtem ile birlikte anılır (Pala, 2013, s. 33).

Lutfî Divanı'nda 5 yerde edebiyatımızda olduğu gibi vezirler için bir unvan olarak *Âsaf-ı 'âlî-himem, Âsaf-ı hâtem-himem, Âsaf-ı iklîm-i 'atâ, Âsaf-ı zî-şân* gibi sıfatlarla kullanılmıştır (74/4 G.; 175/77 K.; 275/65 K.; 310/5 K.; 338/1 K.).

2.2.2.1.1.2. Âzer

Hz. İbrahim'in put yapıp satan ve Kur'ân-ı Kerîm'de de adı geçen babasının adıdır (En'âm 6/74). Âzer'in Hz. İbrahim'in babası Târah'ın veya amcasının lakabı olduğu, bu lakabın kendisine Âzer adlı putuna nisbetle verildiği de bilinmektedir (Onay, 2014, s. 78). Âzer, mevki sahibi olup Nemrûd'un veziri olduğu da söylenilmektedir (Levend, 2017: 112). Bununla birlikte Hz. İsâ'nın mucize olarak dirilttiği kişinin adının da Âzer olduğu rivayet edilmektedir. Âzer kelimesinin Farsçada ateş anlamına gelmesi sebebiyle edebiyatta çokça kullanılmış ve türlü kelime oyunlarına sahne olmuştur (Pala, 2013, s. 49).

Âzer, Lutfî Divanı'nda 1 yerde konu edilmiştir. Âzer'den aşağıdaki beyitte *tâgût* kelimesinin tevriyeli kullanımıyla put yapıcılığına gönderme yapılmak suretiyle söz edilmiştir. Âzer, put yaptığı için dîne/vahdete zarar vermektedir: "*Hülâgû tavırlı (kimsenin) isteği âlemi yakıp yıkmaktır. Âzer tabiatlı kimsenin işi ise dîni bozmaktır.*"

Maṭlabı taḫrīb-i ᶜālemdir Hülāgū-sīretiñ
Ġāret-i dīndir işi ṭāġūt-ı Āzer-ḫaṣletiñ
Rıḥletim iᶜlān ider nāḳūs-ı deyr-i miḥnetiñ
Gūşıma derd-i firāḳ-ile gelür ol āfetiñ
El-amān āvāzesi her dem dil-i bīmārdan (303/III Tah.)

2.2.2.1.1.3. Bâkıl

Meşhur bir Arap budalasıdır. İki sözü bir araya getirmekten aciz olan Bâkıl, örneğin on bir rakamını söyleyemeyerek iki elinin on parmağını gösterir, bir de dilini uzatırmış. Söz söylemekten aciz böylesi kimselere Araplar Bâkıl'dan da beceriksiz derlermiş. Şairler de söz söyleyemeyen küstahlar için Bâkıl sıfatını kullanırlarmış (Pala, 2013, s. 58). Bu münasebetle Bâkıl, Lutfî Divanı'nda 1 yerde söz konusu edilmiştir:

Saña lāyıḳ mıdır ey Bāḳıl olan ᶜaḳlı ḳalīl
Yazasıñ kāġıd-ı fersūdeye bürhān-ı celīl (307/1 G.)

2.2.2.1.1.4. Behzâd

Meşhur minyatür sanatçısı, nakkaşıdır. Herat'ta yaşamış, Ali Şîr Nevaî ve Hüseyin Baykara'dan teşvik görmüştür (Pala, 2013, s. 72). İslâm dünyasında uyandırdığı ilgi ve üstün yeteneği, adının efsaneleşmesine ve yüzyıllarca Çinli nakkaş Mani ile birlikte anılmasına sebebiyet vermiştir (Çağman, 1992, s. 147).

Edebiyatımızda da nakkaşlığıyla yer alan Bihzâd veya Behzâd, Lutfî Divanı'nda aynı şekilde 3 yerde *nakş* ve *tasvir* kelimeleriyle tenasüp içinde ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte *"Sevgilinin yanağının hayali gönül aynasında görününce o latif tasvir, Behzâd'ın kalbine hayret verdi."* denilmek suretiyle Behzâd'dan söz edilmiştir:

Ḫayāl-i ʿārıżıñ mirʾāt-ı dilde rū-nümā oldı
O tasvīr-i behīniñ virdi ḥayret ḳalb-i Bihzāda (287/2 G.)

Klasik şiir geleneğinde sevgilinin yüzü mushaf, ayva tüyleri de hat/yazı olarak kabul edilir ve benzetmeyle çeşitli hayallere konu edilir (bk. Ayva Tüyü s. 334-335; Yüz s. 364-375) (Tolasa, 1973, s. 139). Aşağıdaki beyitte hat, sevgilinin mushafının/yüzünün hattı olan yazı anlamına gelmesinin yanında yüzdeki ayva tüyü anlamına gelecek şekilde de (tevriye) kullanılarak söz konusu hattın nakşının Behzâd'ı hayret diyarına saldığı şeklinde ele alınmıştır. Beyitte ayrıca hat, ma'nâ ve me'âl kelimerinin çağrışımıya Kur'ân-ı Kerîm mazmunu bulunmaktadır:

Naḳş-ı ḫaṭṭıñ ṣaldı Behzādı diyār-ı ḥayrete
Kenz-i maʿnādır zehī ḥüsn-i meʾāliñ gösterür (29/4 G.)

Aşağıdaki beyitte yine nakış ile ilgili olarak Behzâd'tan söz edilmiştir:

Naḳş-ı Şīrīn nihāl-i leb-i Behzād delik
Kevkeb-i burc-ı cülūs-ı süʾedādır Ramażān (17/4 G.)

2.2.2.1.1.5. Cengiz

Büyük Moğol hükümdarıdır. Asıl Timuçin olup neredeyse bütün Asya'yı ele geçirmiş, devletinin sınırlarını Avrupa'nın ortalarına kadar genişletmiştir (Levend, 2017, s. 151).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde Kerbela olayı sebebiyle Yezid'in yaptığı zulmün şiddetini mukayese etmek maksadıyla Haccâc, Şeddâd, Nemrûd, Firavûn ve Cengiz kişileri örnek verilmek suretiyle böylesi bir zulmü sözü edilen kişilerin dahi yapmadığı ifade edilmiştir:

Ne Ḥaccāc u ne Cengīz ü ne Şeddād
Ne Nemrūd u ne فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ[247]
Bu ẓulmi itmedi bir ferd-i bī-dād
Yezīd-i bed-liḳādan oldı īcād
Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem (4/IX Müs.)

2.2.2.1.1.6. Ebu Cehil

Asıl adı Abdü'l-Hakem Amr b. Hişâm b. Muğîre olup cehaletin babası anlamına gelen Ebû Cehl ismi ona Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Kureyş'in önde gelenlerinden olmakla beraber Hz. Peygamber'in en büyük düşmanıydı. Bedir Savaşı'nda 70 yaşındayken Abdullah İbn Mesûd tarafından öldürüldüğünde Hz. Peygamber, Ebû Cehl için "Bu ümmetin Firavunu işte budur." buyurmuştur (Pala, 2013, s. 132).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde müseddes nazım şeklindeki hicviyede fitne, fesâd, şer ve cehâlet kelimeleriyle adından söz edilmiş, manzumede hicvedilen kişinin *cehâlet menbâı* olduğu, bu yönüyle Ebû Cehil'i geçtiği söylenilmiştir:

Bütün ᶜālem bilür fitne fesād ü şerre āletsiñ
Ebū Cehle tecāvüz eylediñ baḥr-i cehāletsiñ
Saña emniyyet olmaz çünki ġāyetle ḫıyānetsiñ
Yüzinde meymenet yoḳ şübhesiz ḳaṭmer cenābetsiñ
Teniñ pāk eylemezdir yā ḳabūl itmez mezār kāfir
Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir (14/II Müs.)

2.2.2.1.1.7. Habil ve Kabil

Hz. Âdem'in oğullarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaya göre Habil ile Kabil Allah'a birer kurban adarlar. Kabil kurbanı kabul edilmeyince kıskançlığından kardeşi Habil'i öldürür. Kabil, kardeşinin cesediyle ne yapacağını bilmediğinden bir karganın

[247] فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ: "…Kazıklar sahibi Firavun…"(Fecr 89/10), (Sad 38/12).

yeri eşelediğini görür ve böylece Habil'i toprağa gömer (Mâide 5/27-31). Şiirlerde bu kıssa sebebiyle Kabil kötülük timsali, Habil de masum olarak ele alınmıştır (Pala, 2013, s. 179).

Lutfî Divanı'da Habil'den rıza kapısında baş veren, Kabil'den de Habil'in katili olarak 1 yerde birlikte söz edilmiştir:

Ser virüp bāb-ı rıżāda Hābil
Anı ḳatl eyledi ḳātil Ḳābil (279/5 M.)

2.2.2.1.1.8. Haccâc

Zâlim lakabıyla bilinen Haccâc, Emevî komutanlarından olup halife Abdülmelik b. Mervan zamanında ordunun başına getirilmiş, Mekke ve Hicaz bölgelerini ele geçirmiştir. Mekke'ye girdiğinde orayı yakıp yıkmış, Ka'be'de zarar görmüştür. 120.000 kişiyi öldürttüğü, kendisi öldüğü zaman ise hapishanelerde 50.000 kişinin bulunduğu rivayet edilmektedir (Pala, 2013, s. 180).

Edebiyatımızda zalimliğiyle adından söz edilen Haccâc, Lutfî Divanı'nda da 1 yerde aynı şekilde anılmıştır. Burada Haccâc; Kerbelâ konulu mersiyede Cengiz, Şeddâd, Nemrûd ve Firavun ile birlikte anılmıştır:

Ne Ḥaccāc u ne Cengīz ü ne Şeddād
Ne Nemrūd u ne فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ[248]
Bu ẓulmi itmedi bir ferd-i bī-dād
Yezīd-i bed-liḳādan oldı īcād
Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ʿālem (4/IX Müs.)

2.2.2.1.1.9. Hâmân

Hz. Musa zamanındaki Firavun'un veziridir. Hâmân, kahinlerden Hz. Musa'nın doğacağını öğrenip Firavun'a doğacak erkek çocuklarını öldürtmesini tavsiye eden kişidir. Kârûn gibi zengin imiş (bk. Kârûn, s. 260, 261). Kur'ân-ı Kerîm'de de adından söz edilir (Mü'minûn 23/24, Kasas 28/6-8, Ankebût 29/39, Mü'min 40/24, 36) (Pala, 2013, s. 187).

[248] فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ: "…Kazıklar sahibi Firavun…"(Fecr 89/10), (Sad 38/12).

Lutfî Divanı'nda Firavun'la beraber 2 yerde Hâmân'dan Hz. Musa'nın yed-i beyzâ mucizesiyle söz edilmiştir (bk. Hz. Musa s. 185-188). Beyte göre, Hz. Musa yed-i beyzâ mûcizesini gösterse de Firavun ve veziri Hâmân'ın kalbine tesir etmez:

Ẓuhūr itse yedinde dest-i beyżā-yı Kelimu'llāh
Yine teʾṣīr-i riḳḳat eylemez Firʿavn ü Hāmāna (55/5 G.)

Benzer bir söyleyişle, yed-i beyzâ mûcizesinin parlaklığı/göz kamaştırması sebebiyle güneş olarak tasavvur edildiği aşağıdaki beyitte Firavun ve Hâmân'ın gözlerinin kör olacağı ifade edilmiştir. *Didesi a'mâ olur* ifadesiyle hakikate karşı gözlerin kör olması mânâsı da çıkarılabilir:

Didesi aʿmā olur Firʿavn u Hām[ān]ıñ dilā
Dest-i Mūsāda ṭoġar mihr-i mücessem var iken (172/7 G.)

2.2.2.1.1.10. Hâtem-i Tâî

Araplar arasında cömertliğiyle tanınmış olan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır. Çok zengin olmakla beraber kabilesinin reisi ve şair olduğu da rivayet edilmektedir. Ancak Hâtem'in meşhur olmasına sebep cömertliğidir (Pala, 2013, s. 198).

Edebiyatta da cömertliğiyle anılan Hâtem, özellikle de kasidelerde yer almıştır. Lutfî Divanı'nda da bu yönüyle adından 14 yerde bahsedilmiştir (82/VI Müs.; 202/1 K.; 207/9 K.; 281/7 M.; 309/61 K.; 338/2 K.; 398/2 G.; 404/4 G.). Aşağıdaki beyitte memduhun zamanın Sülayman'ı olduğu ve cömertlikte Hâtem'i geçtiği söylenilmek suretiyle memduh, Hâtem'den üstün tutulmuştur:

ʿİnāyet ḳānısıñ hem tende cānımsıñ benim yārim
Süleymān-ı zamānsıñ Ḥātemi geçdiñ seḫāvetde (47/7 G.)

Hâtem cömertliği itibariyle cömert-cimri tezatına da konu edilir. Aşağıdaki beyitte Hâtem'in cömertliğiyle şöhret bulduğu, Kârûn'un ise cimriliğiyle ayıplandığı ifade edilmiştir. Burada mezmûm kelimesinin, Kârûn'un tüm malı ve mülküyle yere gömüldüğünü/aşağılandığını çağrıştırması ise ayrıca dikkate değerdir (bk. Kârûn s. 260, 261):

Kimi Ḥātem miṣāli şöhreti vardır seḫāvetde
Kimi Ḳārūn gibi meẕmūm olur ġāyet ḫasāsetde
Kimi desti tehīdir faḳr ile deryā-yı ḫayretde

Kimi ser-bend-i fürḳat der-be-der ġāyet sefāletde
Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır (21/III Müs.)

Aşağıdaki beyitlerde ise *hâtemân* çokluk ifadeleriyle kelimenin sözlük anlamından yararlanılmıştır:

Muttaṣıfdır ḥüsn-i ḫulḳıyla o şāh-ı maᶜ delet
ᶜ Adline olmaz muᶜ ādil Ḥātemān-ı pür-ᶜ adīl (57/2 G.)

Luṭfuña olmaz muᶜ ādil Ḫātemān
V'ey seḫāvet menbaᶜ ı kān-ı himem (209/2 G.)

Cömertiğin, keremin kaynağı olduğu söylenen memdûh; zamanın Hâtem'i olarak tasavvur edilmiştir:

Menbaᶜ -ı cūd u himem kān-ı kerem Ḫātem-i dem
Şems-i eflāk-ı seḫāvet meh-i āfāḳ-ı simāḥ (175/101 K.)

Aşağıdaki beyitte Hâtem tabiatlı olarak nitelenen kişinin vurgulanan özelliği cömertliğidir:

Mükrim ü münᶜ im u ᶜ ālī-himmet
Fuḳarā-perver ü Ḥātem-sīret (411/6 M.)

2.2.2.1.1.11. Hızır

Peygamber yahut velî olduğu tartışmalıdır. Âb-ı hayâtı içerek ölümsüz olduğu rivayet edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa ile olan kıssası anlatılır (Kehf 18/59-81). Hızır'ın toplum içinde darda kalanların yardımına yetişmesi inancı oldukça yaygındır. Hızır'la ilgili meşhur efsaneye göre Hızır, arkadaşı İlyas ile İskender-i Zülkarneyn'e klavuzluk ederek karanlıklar ülkesinde âb-ı hayâtı aramaya çıkar. Seyahat sırasında Hızır ile İlyas bir pınar kenarında oturup yanlarında getirdikleri pişmiş balığı yerken suyun balığa damlayıp canlandığını görürler. Âb-ı hayâtı bulduklarını anlamışlar. Hızır ve İlyas bu sudan içerler. İskender'e haber vermişlerse de suyu tekrar bulamamışlar ve böylece İskender âb-ı hayâttan mahrum kalmış. Ölümsüzlüğe kavuşan Hızır ve İlyas, Allah'ın emriyle darda kalanların yardımına yetişirlermiş. Kıyamete kadar sürecek olan bu vazifeyi Hızır denizde, İlyas karada yapar. Hızır ve

İlyas senede bir gün buluşup beraber hacca giderlermiş. Buluştukları bu güne Hızır ve İlyas'tan bozma "Hıdırellez" denilmektedir.

Hızır; edebiyatımızda özellikle âb-ı hayât, İskender ve zulumât imajlarının kopmaz bir parçasıdır. Sevgilinin birçok özelliği Hızır'ı andırır. Hızır kelimesinin "yeşillik, boz, gökçül, mora yakın" anlamlarına gelmesi dolayısıyla sevgilinin ayva tüyleri Hızır'a benzer. Âşık gözyaşı denizinde boğulmak üzereyken sevgilisinden yani Hızır'dan yardım ister. Yine sevgilinin yüzü su olunca ayva tüyleri de su üstünde yürüyen Hızır olur (Pala, 2013, s. 204, 205).

Lutfî Divanı'nda 6 yerde adından söz edilen Hızır, edebiyatımızda olduğu gibi hemen her yerde âb/âb-ı hayât ve İskender kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır (21/VI Müs.; 76/II Tah.; 175/102 K.). Aşağıdaki beyitte *"(Ey Sevgili!) yüzündeki örtüyü kaldırınca dünya Hıdırellez'e döndü. Gül bahçesi ise senin (yüzünün) ışıltısından gönül alan bir süs buldu."* denilmek suretiyle sevgilinin yüzündeki örtüsünü kaldırmasıyla dünyanın Hıdırellez'e döndüğü ifade edilmiştir:

Rūz-ı Ḫıżr oldı cihān refʿ-i niḳābıñdan seniñ
Buldı gülşen dilberā fer āb u tābıñdan seniñ (283/1 G.)

Aşağıdaki beyitte ise İskender'in zulumâta gitmesi sevgilinin kâkülünün arzusuna bağlanılmış; sevgilinin la'l dudağının âb-ı hayâta benzetilmesiyle de Hızır'ın daimi hayatı bulduğu söylenilerek hüsn-i ta'lîl yapılmıştır:

Hevā-yı kākülüñle seyr-i ẓulmet ḳıldı İskender
Ḫayāt-ı sermedi buldı Ḫıżır laʿl liñle dünyāda (287/3 G.)

Aşağıda beyitte ise "Hızr-ı âlem" terkibiyle adından söz edilen Hızır, memdûhun dergahının bendesi şeklinde tasavvur edilmiştir:

Dergāhıña bende Ḫıżr-ı ʿālem
Ey çeşme-i ḳulzümüñ zülāli (309/68 K.)

2.2.2.1.1.12. Hülâgü

Moğol imparatoru Cengiz'in torunudur. İran'da hüküm süren İlhanlılar devletini kurmuştur. Edebiyatımızda yağma, çapul ve kötü niyetli padişah olarak anılır (Pala, 2013, s. 216). Lutfî Divanı'nda da benzer şekilde 3 yerde adından söz edilmiştir.

Bu yerlerde yakıp yıkması söz konusu edilmiştir (17/3 G.; 303/III Tah.). Aşağıdaki beyitte *"Hasret gecesinde (döktüğüm) gözyaşı, Dicle Nehri'ne döndü. Bedenim viran oldu da sanki Hülâgü Bağdat'a girdi."* denilerek Hülâgü'nün Bağdat'ı yakıp yağmalamasına telmihte bulunulmuştur:

Şeb-i ḥasretde eşk-i dīde-i ter Dicleye döndi
Tenim vīrān olup gūyā Hülāgū girdi Baġdāda (287/5 G.)

2.2.2.1.1.13. İbn Mülcem

Hz. Ali'nin katilidir. Himyerî asıllı olduğu ve Hz. Ömer zamanında Medine'ye gelerek Muâz b. Cebel'den Kur'an öğrendiği bilinmektedir. Mısır'ın fethine katılıp orada yerleşen İbn Mülcem Sıffîn'de Hz. Ali'nin saflarında savaştı, fakat Hakem Vak'ası'ndan sonra diğer Hâricîler'le birlikte ona karşı cephe aldı (Fığralı, 1999, s. 220).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde adından söz edilmiştir. *Zevâhid* kelimesi ile *şerbet* kelimesinin çağrışıtırdığı rind tipiyle bir "Rind-Zâhid" tipinin mukayesesi hissedilir (bk. Rind, Zâhid/Sûfi s. 394-401). Beyte göre *"Hakikat ehlinin şerbetinden zâhidler zehirlenir. Birbiri ardınca gelen laneti ise bin canı olsa (bile) Mülcem kapar."* denilmektedir:

Şerbet-i ehl-i ḥaḳīḳatden zevāhid sem ḳapar
Laᶜ net-i pey-der-peyi*(ni)* biñ cān ile Mülcem ḳapar (116/1 G.)

2.2.2.1.1.14. İbn Sînâ

Meşhur Türk tabib, filozof ve âlim olup doğu edebiyatında ilim ve irfânın, hikmet ve felsefenin timsâlidir. İslâm âleminin Aristo ve Hipokrat'ı (bk. Aristo s. 271; Hipokrat s. 273) olup şiirlerimizde onlara tercihen adından söz edilmiştir. Müslüman âlimleri tarafından şeyh lakabıyla, Avrupa'da ise Avicenna olarak meşhurdur. Tıbba dair olan Kânûn, hikmet ve felsefeye dair olan Şifâ adlı eserleri vardır (Onay, 2014, s. 221).

Lutfî Divanı'nda 2 yerde adından söz edilmiştir. 1 yerde hikmetiyle kasidenin memdûhuna, 1 yerde de bir eser basımı için yazılan methiyede kıyas unsuru olarak İbn

Sînâ'ya yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte memdûhun mucizeler saçan sözlerinin İbn Sînâ'yı yaralayacağı söylenilmiştir:

Keşf olur ᶜ ilmiñ ile metn-i kitāb-ı ḥikmet
İbn-i Sīnāyı ider muᶜ ciz-i nuṭḳuñ icrāḥ (175/103 K.)

Diğer beyitte ise o zamanlarda henüz basılacak olan Revnak Mecmuası'nın övgüsü yapılırken İbn Sînâ'dan söz edilmiş olup bu doğrultuda söz konusu eserin meâlinin İbn Sînâ'ya istihkâk öğreteceği yönünde bir ifade kullanılmıştır:

Ne Revnaḳ nām-ı dilcūsı müsemmāya muṭābıḳdır
Meᵓ āli İbn Sīnāya ider taᶜ līm-i istiḥḳāḳ (148/6 G.)

2.2.2.1.1.15. İskender

Eski kültürümüz iki İskender tanımaktadır. Biri İskender-i Zülkarneyn, diğeri ise İskender-i Yunanî (Makedonyalı Büyük İskender)'dir. Bu iki kişi çoğu zaman birbiriyle karıştırılmıştır.[249] İskender-i Zülkarneyn Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen salih bir kimsedir. Hakkında çok fazla rivayet ve efsane bulunmaktadır. Edebiyatımızda çoğu zaman Zülkarneyn yerine zikredilmiş; âb-ı hayât, Hızır, zulumâta girmesi, yolculukları, ordusunun çokluğu, cihangirliği vs. yönlerden ele alınmıştır (bk. Hızır s. 256-257). Zaman zaman Yecüc ve Mecüc kavmi üzerinde sed yapması (bk. Ye'cûc ve Me'cûc s. 287) ve Dârâ ile de birlikte kullanılmıştır. Cihangirliği sebebiyle özellikle padişah övgülerinde çokça kullanılır. İskender'le ilgili anlatılan ve efsanelerden olan dünyayı gözetlediği rivayet edilen aynası Âyine-i İskender de ayrıca şiirlere konu edilmiştir (Pala, 2013, s. 236, 237).

İskender'den Lutfî Divanı'nda 29 yerde söz edilmiştir. 14 yerde cihangirliğiyle (211/I Müs.; 31/2 G.; 34/3 Kt.; 60/2 G.; 82/I Müs.; 144/4 G.; 175/80 K.; 186/VI Tah.; 189/III Tah.; 202/4 K.; 209/3 G., 228/7 M. G.; 272/23 K.; 349/1 K.), 5 yerde Hızır'la âb-ı hayât hayali etrafında (21/VI Müs.; 175/102 K.; 287/3 G.; 374/6 G.), 4 yerde âyinesiyle (202/5 K.; 343/VII Muh.; 384/6 G.), 1 yerde Dârâ ile (182/4 G.), 1 yerde seddiyle (164/7 G.) ve 3 yerde zülumâta gidişiyle anılmıştır (153/II Müs.; 283/5 G.; 310/4 K.). *"Göğsümüz İskender'in aynası gibidir. Her taraftan o ay yüzlünün*

[249] Bu konuda detaylı bilgi için bk. Pala, 2012: s. 117-146.

hayalinin aksini gösterir." şeklinde ifade edebileceğimiz aşağıdaki beyitte İskender, meşhur âyinesiyle âşığa benzetme unsuru olmuştur:

Sīnemiz āyīnedir mirʾāt-ı İskender gibi
Cā-be-cā ol mehveşiñ ẓıll-ı ḫayāliñ gösterür (69/5 G.)

Aşağıdaki beyitte İskender'in Hızır'la zulumâta âb-ı hayâtı bulmaya gitmeleri ve inceden Hızır'ın suya ulaşıp İskenderin bundan mahrûm kalması hayali sevgilinin güzellik unsurlarından olan dudak ile söz konusu edilmiştir. Beyte göre: *Sevgilinin dudakları İskender'i zulmet denizine salarken Hızır ise o dudaktan âb-ı hayâtı çekmekte/bulmaktadır*:

Baḥr-ı ẓulmet içre ṣaldı ᶜāḳıbet İskenderi
Lebleriñden Ḫıżr-ı ᶜālem āb-ı ḥayvānıñ çeker (77/5 G.)

Padişahın/Halifenin yeryüzünde Allah'ın gölgesi olduğunu Hz. Peygamber bir hadis-i şerifiyle bildirmektedir (Yılmaz, 1992, s. 190). Aşağıdaki bentte kasidenin muhatabı bu şekilde övülürken İskender'den yararlanılmış, memduhun *kerem sahibi İskender* olduğu söylenilmiştir:

İskender-i ṣāḥib-kerem ü ẓıll-ı İlāhī
Her ferdiñ odur cān u dili şāh u penāhı
Ḳıldı bizi iḥyā iderek ᶜaṭf-ı nigāhı
Olmaz o şehinşāhımızıñ vaṣfı kemā-hī
Ṭurduḳça zemīn ü feleğiñ mihr ile māhı
Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜömri İlāhī (211/I Müs.)

2.2.2.1.1.16. Kârûn

Kur'ân-ı Kerîm'de de adından söz edilmiş olup (Mü'min 40/24) bir rivayete göre Firavun'un nâzırı, başka bir rivayete göre ise Hz. Musa'nın kavminden olmakla (Kasas 28/76) beraber akrabalarından olup zengin ama cimri ve zâlim bir kişi imiş. Allah kendisine çok büyük bir servet verdiği halde zekât vermeyip servetiyle kibirlenmiş. Sonunda Hz. Musa'nın duası vasıtasıyla servetiyle birlikte yere geçmiştir. Edebiyatta zenginlik ve cimrilik sembolü olarak kullanılır (Pala, 2013, s. 258).

Lutfî Divanı'nda cömert-cimri tezatı sebebiyle Hâtem ile birlikte 1 yerde adından söz edilmiştir (bk. Hâtem-i Tâî s. 255-256):

Kimi Ḥātem miṣāli şöhreti vardır seḫāvetde
Kimi Ḳārūn gibi meẕmūm olur ġāyet ḫasāsetde
Kimi desti tehīdir faḳr ile deryā-yı ḫayretde
Kimi ser-bend-i fürḳat der-be-der ġāyet sefāletde
Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır (21/III Müs.)

2.2.2.1.1.17. Lokman

Peygamber olduğu konusunda ihtilaf bulunan Lokman, hikmet ve hekimliğin pîri kabul edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Lokman sûresinde kendisine hikmet verildiği (Lokman 31/12), oğluna verdiği öğütler, onu tevhid ve ahiret konusunda uyarması, İlahî emirlere vasıta olması yönleriyle (Lokman 31/13-19) adından bahsedilir.

Edebiyatımızda ise Lokman'dan hekimliği ve hikmetiyle söz edilmiştir. Divanda 16 yerde Lokman'a yer vermiştir. Hikmeti/hekimliğiyle bu yerlerde anılan Lokman, sevgiliye de benzetilen olmuştur (19/2 G.; 59/2 G.; 75/6 G.; 142/4 G.; 167/2 G.; 197/6 G.; 198/5 G.; 218/1 M. G.; 223/4 G.; 232/7 Koş.; 286/6 G.; 306/2 G.; 414/II Müs.). Âşık, sevgilinin kara gözünün kirpiklerinin göğsünü delmesiyle canını Lokman'ına feda etmiştir. Burada sevgili can alan Lokman'dır:

Cānımı ḳıldım fedā çeşm-i siyāhıñ tīrine
Ḫançer-i ebrūlarıñ deldi sīnem Loḳmānım ey (239/2 G.)

Aşağıdaki beyitte sevgili yine Lokman'a teşbih edilmiş; ancak bu kez sevgilinin ruh/hayat bahşettiği zirâ sevgilinin Lokman olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla buradaki sevgili, bu kez can bağışlayan Lokman durumundadır:

Rīze rīze eylese cismim yine Luṭfī ne ġam
Rūḥ baḫş eyler vücūda sevdigim Loḳmāndır (274/30 G.)

2.2.2.1.1.18. Nemrûd

Babil ülkesinin kurucusu, Babil Kulesi'ni yaptıran kral olup Hz. İbrahim'i ateşe attıran kişidir aynı zamanda. Burnundan giren bir sineğin beynini kemirmesi üzerine etrafı pamukla sarılmış bir tokmak ile başını tokmaklattığı rivayet edilmektedir. Tokmakçı bir gün pamuğun içine gürz koyup başına vurarak öldürmüştür (Pala, 2013, s. 356).

Edebiyatımızda ekseriyetle Hz. İbrahim ile nâr, Nemrûd, gülzâr, gülistân kelimeleri etrafında birlikte anılır. Lutfî Divanı'nda 4 yerde adından söz edilen Nemrûd'dan 3 yerde nâr-ı Nemrûd terkibiyle Hz. İbrahim'i ateşe attırması ve ateşin gül bahçesine dönüşmesi mucizesiyle bahsedilmiştir (172/6 G.; 279/8 M.; 310/9 K.; ayrıca bk. Hz. İbrahim s. 177-178). 1 yerde ise Haccâc, Cengiz, Şeddâd ve Firavun'la birlikte anılmıştır (bk. Haccâc s. 254).

2.2.2.1.1.19. Ömer b. Abdülaziz

Babası Mısır valisi Abdülaziz b. Mervân, annesi Hz Ömer'in torunu Ümmü Âsım'dır. Hicaz valiliğine tayin edilmiştir. Yedi yıl süren valiliği boyunca beş defa da hac eminliği yapmıştır. Daha sonra bu görevinden azledilmiştir. Halife Süleymân'ın ölümünden sonra Halife ilan edildi. Halifeliğini islâmî esaslar üzerinden yürütmeye çalışan Abdülazîz, bu konuda anne tarafından dedesi Hz. Ömer'in yönetimle ilgili karar ve icraatları hakkındaki belgeler toplatmış, çeşitli vilâyetlerdeki âlimlerin tavsiyelerini istemiştir. Halife Ömer saraydaki lüks eşyaları beytülmâle koydurması, köle ve câriyeleri âzat etmesi, halktan biri gibi yaşaması ve hutbelerde sadece halifeler için yapılan duayı halk için okunan umumi duaya çevirmesi gibi uygulamalarıyla Emevîler'in geleneksel saltanat görüntülerine son verdi. İlk dört halifeyi örnek alan bu davranışları sebebiyle Hulefâ-yi Râşidîn'in beşincisi sayılan Ömer idarî, iktisadî ve içtimaî sahalardaki icraatlarıyla da aynı çizgiyi devam ettirdi. Halifelik görevi karşılığında maaş almayı reddetti. Adaletiyle Hz. Ömer'e, zühd ve takvâsıyla Hasan-ı Basrî'ye, ilim bakımından Zührî'ye benzetilen Ömer b. Abdülazîz halifeliği sırasında çok sade bir hayat sürmüş, saraylarda oturmayıp Halep civarındaki Hunâsıra'ya yerleşerek zamanının çoğunu orada geçirmiş, resmî ve sivil heyetleri genellikle orada kabul etmiştir. Kamu mallarını yetim malına benzetir ve beytülmâli kendisine bırakılan bir emanet kabul ederdi. Hazineden maaş almadığı gibi şahsî işlerini yürüttüğü sırada devlete ait mumu dahi kullanmadığı kaydedilir (Yiğit, 2007, s. 53, 54).

Edebiyatta adaletiyle genellikle de kasidelerde devlet adamlarının övgüsü sebebiyle adından söz edilen Ömer b. Abdülazîz'e Lutfî Divanı'nda da bu yönüyle 1 yerde yer verilmiştir. Aşağıdaki beyit bu duruma örnek olmakla birlikte memdûh, "*Bu*

zamanda Ömer gelse (senin) feyzinden ve adaletinden imtinân ederdi." denilmek sûretiyle Ömer'den üstün tutulmuştur:

Gelse bu demde ᶜ Ömer İbnü'l-ᶜ Azīz
Feyż ü ᶜ adlinden iderdi imtinān (272/40 K.)

2.2.2.1.1.20. Şeddâd

Hz. Hûd zamanında yaşamış, Yemen'deki Âd kavminin hükümdarıdır (bk. Hz. Hûd s. 192). Birçok yapılar ve bentler inşa ettirmiş, kibre kapılıp ilahlık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat için Bâğ-ı İrem denilen bir bahçe ve içine de bir saray yaptırmıştır. Halkına da bu bahçenin cennetten daha güzel olduğunu söylermiş. Bahçenin yapımı bitince oraya ordusuyla gitmekte olan Şeddâd yolda helâk olmuştur (Pala, 2013, s. 423).

Edebiyatımızda daha çok yaptırdığı bâğ-ı İrem, köşk ve saraylarıyla anılır. Lutfî Divanı'nda 4 yerde adından söz edilmiştir. Şeddâd 1 yerde cenneti taklit etmeye kalkışırken helâk olduğuna; 1 yerde Haccâc, Cengiz, Nemrûd ve Firavun'la birlikte (4/IX Müs.), 1 yerde istibdâd dönemininde yapılan yapıların Şeddâd'ın yaptırdığı köşklere teşbihiyle (411/24 M.), 1 yerde ise kim olduğunu belirleyemediğimiz bir kimsenin azli üzerine yazılan tarih manzumesinde söz konusu kişi Şeddâd'a teşbih edilmek suretiyle anılmıştır (395/12 G.). Aşağıdaki beyitte bâğ-ı İrem'i yaptırması ve ardından helâk olması anlatılmıştır:

Cennet inşāᵓ sına ḳalḳdı Şeddād
Bu emelle o da oldı berbād (279/12 M.)

2.2.2.1.1.21. Şimr

Şimr'den Lutfî Divanı'nda 8 yerde Kerbelâ hadisesi sebebiyle bahsedilmiştir (4/II, VII Müs.; 94/III Muh.; 130/5 G.; 140/VI Müs.; 163/I, IV, V TcB.; 186/III Tah. Ayrıca bk. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin s. 214-216).

2.2.2.1.1.2.22 Yezîd

Muaviye'nin oğlu olup Emevî Devleti'nin ikinci halifesidir. Kerbelâ hadisesi kendi zamanında olduğu için özellikle Maktel-i Hüseyn'lerde adı çok anılır. Alevî-

Bektaşîler onun düşmanı olup Yezîd kelimesini küfür sözü olarak kullanırlar (Pala, 2013, s. 482).

Lutfî Divanı'nda 8 yerde Kerbelâ hadisesi sebebiyle adından söz edilmiştir (4/II, VII, VIII, IX Müs.; 140/VI Müs.; 163/IV, V TcB.; 186/VII Tah.).

2.2.2.1.2. Şehnâme Kahramanları

2.2.2.1.2.1. Behrâm

Sâsânîler soyundan İranlı hükümdardır. Gûr, yani yaban eşeği avına merakından dolayı kendisine Behrâm-ı Gûr denilmiştir. Rivayete göre bir av esnasında yaban eşeği kovalarken bir çukura düşüp ölmüştür. İran mitolojisinde Merih savaş tanrısıdır. Bu bakımdan şairler Behrâm'ın adını hem kahraman hem de savaş tanrısı olarak anarlar (Pala, 2013, s. 62).

Lutfî Divanı'nda Behrâm'dan 1 yerde Ferhâd ile birlikte âşık rolünde söz edilmiştir. Buna göre sevgilinin güzelliğinin parıltısı Ferhâd ve Behrâm'a ulaşsa dönüp de tatlı dilliye (Şirin'e) bir kez olsun bakmazlar. İfadedeki *şîrîn* kelimesi tevriyeli kullanılmıştır:

Ṭulūᶜ itse cemāl-i pertevi Ferhād u Behrāma
Dönüp bir kez naẓar ḳılmaz ebed Şīrīn-i gülfāma
Nice ᶜarż eyleyem bilmem bu derdi ehl-i İslāma
Ararlar ḳatlime fetvā düşerler **Luṭfî** iᶜlāma
Oḳur bülbül gibi ol ġūb-ṣadā İncīl-i ᶜĪsāyı
Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı (188/V Müs.)

2.2.2.1.2.2. Cem/Cemşîd

Pişdâdiyan sülalesinin dördüncü hükümdarıdır. İran Mitolojisi'ne göre yedi yüz veya bin yıl yaşamıştır. Efsaneye göre Cem; dünyayı dolaşırken Azerbaycan'a geldiği vakit burayı çok beğenmiş, gündoğuşunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş, kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarla tahta oturmuş. Güneş doğunca tacı, tahtı ve kaftanı parlamaya başlamış. Halk bunu görünce o güne nevrûz (yeni gün), Cem'e de Cemşîd (Işık şahı) demişler. Bazılarına göre Cemşîd Süleymân peygamberdir. Cemşasb da denilen Cem bu sebeple rüzgar ve yüzük ile anılır. Cem, ayna ile anıldığı vakit ise İskender kişisi olur. Cem'in şarabı icâd ettiği söylenir (câm-

ı Cem). Edebiyatımızda Cem, zevk ve eğlencenin sembolü; aynı zamanda güç ve iktidarın da timsâli konumundadır. Şiirlerde çoğunlukla kadehi ve içki meclisleriyle birlikte ele alınmıştır (Pala, 2013, s. 86, 87).

Lutfî Divanı'nda Cem'den 20 yerde bahsedilmiştir. Cem'e divanda gelenekte olduğu gibi kadehi (80/VI Müs.; 111/3 G.; 116/7 G.; 132/IV Müs.; 175/84 K.; 205/III Müs.; 372/V Müs.) ve iktidarıyla (151/1 Kt.; 162/1 G.; 202/1, 41 K.; 272/34 K.; 273/1 Mısra; 349/6 K.; 364/1 N.; 387/1 Kt.) birlikte yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte Dârâ ile birlikte tacıyla ve devletiyle ele alınarak o saltanatın toprağa yatırıldığı/yok olup gittiği belirtilmiştir:

Süleymān-ı zamān olmış serinde tāc-ı Cemşīdī
Bugün ḫāke yaturmışlar ḳanı ol devlet ü Dārā (7/3 G.)

İktidarın sembolü olması sebebiyle Cem; özellikle kasidelerde memdûha teşbih edilir, hatta ondan üstün tutulur. Aşağıdaki beyitte böyle bir kullanıma yer verilerek memdûhun hizmetinde bulunan her bir kölenin/kulun Cem nisbetinde olduğu ifade edilmiştir:

Her ᶜ abd-ı mekīni **Luṭfī** Cemdir
Müstaġraḳ-ı lücce-i keremdir (373/36 M.)

Yine bu doğrultuda aşağıdaki beyitte Cem'in bu kez Dahhâk ve Nûşirevân ile birlikte şiirde memdûhun kölesi olduğu belirtilmiştir:

Meyli cihānıñ sendedir tā ḥaşre dek efgendedir
Her birisi bir bendedir Ḍaḥḥāk u Cem Nūşīrevān (202/3 K.)

Aşağıdaki beyitte ise Cem, kadehiyle (câm-ı Cem) birlikte ele alınmıştır:

Sen şehinşāh-ı cihānsıñ rāhıña hem-rāh olan
Yā Süleymān yā ki Cemşīd oldı pā-daşıñ seniñ (60/4 G.)

2.2.2.1.2.3. Dahhâk

Pişdâdiyan sülalesinin hükümdarlarındandır. Rivayete göre Mirsâd adlı bir Arap beyinin oğludur. Bir gün şeytan iyi insan kılığına girerek ona telkinde bulunmuş, babasını ona öldürtmüştür. Şeytan, Dahhâk'a aşçı olmuş ve yolunu bulup Dahhâk'ı omuzlarından öpmüş. Şeytanın öptüğü yerlerde yılanlar çıkmış. Dahhâk, yılanları ne

kadar kestiyse de yerine yenileri çıkmış. Şeytan bu kez de hekim kılığına girerek, yılanlara insan beyni yedirmeyi tavsiye etmiştir. Bu yılanlara her gün iki çocuk beyni yedirilmiş. Dahhâk, böylece zalim bir hükümdar olmuştur. Gâve adındaki demirci, bu duruma son vermek için önlüğünü bayrak gibi kullanmış, arkasına toplanan adamlarla Dahhâk'ı tahttan indirmiş ve yerine Feridun'u tahta çıkarmıştır (Pala, 2013, s. 104).

Lutfî Divanı'nda Dahhâk'tan 2 yerde bahsedilmiştir. Aşağıdaki beyitte Dahhâk; Cem ve Nûşirevân ile birlikte memdûhun bendesi olarak tasavvur edilmiştir:

Meyli cihānıñ sendedir tā ḥaşre dek efgendedir
Her birisi bir bendedir Ḍaḥḥāk u Cem Nūşīrevān (202/3 K.)

Dahhâk'ın mülkünün yıkılıp ikbâl atınaysa başkasının bindirildiğinin söylenildiği aşağıdaki beyitte, adları söylenmese de Dahhâk'ın yerine Gâve tarafından Feridûn'un tahta çıkarılması hadisesine telmih yoluyla gönderme yapılmıştır:

Mülk-i Ḍaḥḥākı rıżāsız yıḳaraḳ bī-cünḥa
Esb-i iḳbāline bir ᶜabdı süvār eylediñiz (65/14 G.)

2.2.2.1.2.4. Dârâ

Keyâniyân sülâlesinin dokuzuncu ve son hükümdarıdır. Avrupa'da Pers kralı Darius olarak bilinir. Dârâ, Büyük İskender'le yaptığı savaşta ölmüştür. Çoğu zaman İskender'le birlikte anılır. Şehnâme'de Dârâ'nın, İskender'le baba bir kardeş olduğu bilgisi bulunur. Şiirlerde ihtişam ve ululuk sembolü olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle genellikle padişahların övgüsü için kullanılır (Pala, 2013, s. 106).

Lutfî Divanı'nda 5 yerde adından söz edilen Dârâ, 2 yerde İskender'le birlikte anılmıştır. 2 yerde memdûhun övgüsü için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır (7/3 G.; 275/67 K.) 1 yerde ise tacıyla ele alınmıştır (364/2 N.). Dârâ'dan söz edilen yerlerde ihtişamın sembolü olması sebebiyle dünyanın geçiciliğini belirtmek maksadıyla da söz edilmiştir. *Değersiz dünya; Dârâ, İskenderlere hatta yılan ve karıncanın emrine boyun eğidiği; kuş dilini bilen Süleymân'a kalmadı.* şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade edebileceğimiz aşağıdaki beyit böyle bir kullanıma örnektir:

Ḳalmadı Dārā vü İskenderlere çarḫ-ı denī
Hem Süleymān [250]مَنْطِقَ الطَّيْر mār u mūr emrine rām (182/4 G.)

Aşağıda beyitte ise Dârâ, İskender'le birlikte anılarak memdûha teşbih unsuru olur:

Rāhıñda lāyıḳ virse ser ḫūr u melek cinn ü beşer
Dārā vü İskender-maḳar Sīmurġ u ᶜ Anḳa-āşiyān (202/4 K.)

2.2.2.1.2.5. Ferîdûn

Pişdâdiyân sülâlesinden altıncı hükümdar olan İranlı meşhur padişahtır. Dahhâk'ın öldürülmesinden sonra tahta geçmiştir. Lakabı Ferruh'tur. Feridun ihtiyarlayınca ülkeyi üç oğlu arasında pay etmiştir. Turan'ı Tur'a, Arap ülkesini Selm'e, İran'ı da İrec'e vermiştir. Tur ile Selm İrec'i kıskanıp öldürünce Feridun da İrec'in torunu Minuçehr'i kendisine veliaht tayin etmiştir. Feridun, edebiyatta adalet timsali olarak anılır (Pala, 2013, s. 153).

Lutfî Divanı'nda 3 yerde Feridun'dan söz edilmiştir. *Feridun talihli padişah* ve *cömertlik Feridun'u* şeklinde 2 yerde kaside memdûhuna benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Şemᶜ -i fānūs-ı ṣafā nāẓım-ı laᶜl ü gevher
Ḳurretü'l-ᶜ ayn-ı ümem şāh-ı Ferīdūn-iḳbāl (275/58 K.)

Ey Süleymān-ı ᶜ aṭā Āṣaf-ı ẕī-şān-ı kerem
V'ey Ferīdūn-ı seḫā dāver-i devrān-ı kerem (338/1 K.)

Bir yerde ise başından geçen bir olayı anlattığı aşağıda örnek beytini verdiğimiz manzumede karşılıklı konuştuğu bir kimseyi *Feridun tabiatlı* olarak niteleyerek Feridun'u yine benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

İtdik ādāb ile ol meclis-i ᶜ ālīde ḳuᶜ ūd
O Ferīdūn-ḥaşem pīre didi ey neṣṣāḥ (175/60 K.)

[250] وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍۗ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ: "Süleyman Dâvûd'a mirasçı oldu. Şöyle dedi: "Ey insanlar! Bize kuşların dili öğretildi ve bize her güzel şeyden bir nasip verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lutuftur." (Neml 27/16).

2.2.2.1.2.6. Hüsrev

Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevilerdeki erkek kahramanlardan biridir. İran şahlarından birkaçı bu adla anılsalar da içlerinden en meşhuru budur. Hüsrev kelimesi padişah anlamında da kullanılmıştır. Pervîz lakabıyla bilinen Hüsrev, Nûşirevân'ın torunu olup Sasaniyân sülalesinden bir padişahtır. Ermeni prensesi Şîrîn'e aşkı şöhret bulunca gerçek kişiliği etrafında pek çok rivayet uydurularak efsanevî bir kişilik kazanmıştır. Edebiyatımızda daha çok efsanevî kişiliğiyle ele alınmıştır. Hüsrev kelimesinin padişah anlamına gelmesi sebebiyle kelime, bu anlama gelecek şekilde de kullanılmıştır (Pala, 2013, s. 220).

Lutfî Divanı'nda toplamda 15 yerde geçen Hüsrev, hemen her yerde padişah anlamında kullanılmıştır. Söz konusu padişahın devleti idare eden padişah olmasının yanında devlet kademesinde bulunan bir kimse de olabilmektedir. Bununla birlikte gönül mülkünün sultanı olan sevgili de şiirlerde yine padişah olabilmektedir. Bu yerlerde ekseriyetle başka bir kelimeyle terkibe girerek "hüsrev-i devrân, hüsrev-i nâz, hüsrev-i mülk-i devrân" şekliyle kullanılmıştır (126/20 M.; 175/65 K.; 202/1 K.; 207/37 K.; 211/IV Müs.; 270/14 M.; 272/34, 45 K.; 309/66 K.; 310/5 K.; 318/2 G.; 338/18 K.; 389/76 M.).

Âşıkâne şiirlerde padişah/sultandan maksadın sevgili olduğu düşünülünce Hüsrev, sevgili için de teşbih unsuru olabilmektedir. Aşağıdaki bentte sevgili, güzellik ülkesinin Hüsrev'ine/padişahına benzetilmiştir:

Didim ey ḫüsrev-i mülk-i melāḥat iltifāt eyle
Didi ālām-ı ᶜaşḳımla hemān ṣabr u ṣebāt eyle
Didim laᶜl-i lebiñle cānıma baḫş-ı ḥayāt eyle
Didi İskenderāsā ẓulmet içre maḥv-ı ẕāt eyle
Didim cism-i zebūnum nāz ile zār u nizār itdiñ
Didi taᶜcīz idüp ġayrı beni sen dil-figār itdiñ (153/II Müs.)

Hüsrev-i devrân ifadesi çoğunlukla sevgili için kullanılmış olsa da devrin büyüğü, zamanın padişahı için de kullanılmıştır. Ayrıca yiğitliği, mertliği vs. gibi konularda takdir toplayan kişiler de yine Hüsrev-i devrân olmuştur. Aşağıdaki beyit Hüsrev Paşa'nın vefatı sebebiyle yazılmış bir tarih manzumesi olup Hüsrev kelimesi tevriyeli kullanılmıştır:

İşte bir ḫüsrev-i devrān idi bu merd-i dilīr
Genc iken ḫāke nihān eyledi taḳdīr-i Ḫudā (399/2 G.)

2.2.2.1.2.7. Kahramân

İran mitolojisinde geçmekte olup Pişdâdiyân sülalesinden Tahmurs'un oğludur. Devler tarafından çocukken kaçırılmış ve onların arasında büyümüştür. Büyüyünce suda yansımasını görüp devlere benzemediğini anlamış, insanların bulunduğu yere gelerek pek çok kişiyi öldürmüştür (Pala, 2013, s. 252). Bir başka rivayette ise on dört yaşına gelince o kadar güçlenmiş ki devler yüzüne bakmaktan korkar olmuşlar. Devlere benzemediğini fark edince de devleri tehdit ederek işin aslını öğrenmiş. Devler de Kahramân'ı memleketine götürürken bir dağda bırakıp kaçmışlar. Savaşta binlerce kişiyi öldürmüş, Kahramân-ı Kâtil lakabıyla anılmıştır (Onay, 2014, s. 239-240).

Lutfî Divanı'nda 5 yerde savaş münasebetiyle adından söz edilmiştir (27/10 G.; 83/12 G.; 202/8 K.) Aşağıdaki beyitte *Kahramâne* kelimesi tevriyeli kullanılmış olup savaşlarda "binlerce" kişiyi öldürdüğü *üftâde* benzetmesiyle ve *türâba saldı* sözcükleriyle dolaylı olarak ifade edilmiştir:

Hezār üftādeyi ṣaldı türāba
Çıḳınca ᶜ arṣagāha Ḳahramāne (190/24 G.)

Muammadan aldığımız aşağıdaki beyitte Kahramân, savaş meydanında tasavvur edilmiştir:

Pīç-ender-pīç olur ol zamān
ᶜ Arṣa-i ceng ü veġāda Ḳahramān (360/9 M.)

2.2.2.1.2.8. Nûşirevân

İran'ın Sasâniyân sülalesinin adeletiyle meşhur hükümdarıdır. Rivayete göre akıllı, tedbirli, dirayetli, hayırsever bir padişahtır. Bağdat yakınlarında Medâyin'de yaptırmış olduğu geniş sarayının Tâk-ı Kisrâ veya Eyvân-ı Kisrâ adıyla bilinen bölümünde halkını ve yabancıları kabul edip dinlediği, adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği rivayet edilmektedir. Genişliğiyle ve uzunluğuyla bilinen bu tâk edebiyatta da konu edilir. Yine rivayete göre bu tâka bir çan astırıp ucuna da zincir

bağlamış. Adeletine sığınanlar bu çanı çalarak onu bu durumdan haberdar ederlermiş (Pala, 2013, s. 362).

Edebiyatımızda Nûşirevân, adeletiyle ve sarayına bağlattığı rivayet edilen çanıyla konu edilmiştir.

Lutfî Divanı'nda 3 yerde adından söz edilmiş olan Nûşirevân'a edebiyatımızda olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da adeletiyle yer verilmiştir. Yer aldığı şiirlerin hepsi de kasideler olup 1 yerde hükümdarlığı diğer 2 yerde ise adeletiyle kasidenin memdûhuna teşbih edilmiş; bu konuda memdûh, Nûşirevân'dan üstün tutulmuştur. Aşağıdaki iki beyit bu doğrultudadır:

Gelse ᶜ ahdiñde seniñ Nūşīrevān
ᶜ Adl ü dādıñdan olurdı müstefād (207/18 K.)

Baḥr-ı iḥsānıñ telāṭum eylese
İᶜ tirāf-ı ᶜ acz ider Nūşīrevān (272/41 K.)

Dahhâk ve Cem başlıklarında değindiğimiz gibi aşağıdaki beyitte ise hükümdar yönüyle ele alınan Nûşirevân, Dahhâk ve Cem ile birlike kaside muhatabının bendesi olarak düşünülmüştür (bk. Dahhâk, Cem s. 264-266):

Meyli cihānıñ sendedir tā ḥaşre dek efgendedir
Her birisi bir bendedir Ḍaḥḥāk u Cem Nūşīrevān (202/3 K.)

2.2.2.1.2.9. Rüstem

İran'ın ünlü kahramanıdır. Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl gibi sıfatlarla anılır. Rüstem, Nerimân'ın torunu ve Zâl'in oğludur. Pek çok kahramanlığı bilinmektedir. Turan hükümdarlarıyla ve Efrasiyâb ile olan savaşları yanında Siyavuş'u öldürmesi ve Güştâb'ı esaretten kurtarması ile ünlüdür. Rüstem'in babası Zâl; saçı, karşı ve kirpiği beyaz olarak doğduğu için kendisine kocakarı anlamına gelen Zâl denilmiştir. Zâl'in babası olan Sam ise bu hali uğursuzluk saydığı için onu kabul etmemiş ve Zâl'i Elburz Dağı'na atmıştır. Zâl, orada simurg tarafından büyütülmüş ve kendisine hile anlamına gelen Dâstân denilmiş. Bu nedenle Rüstem'in adı zülf, kaş, göz ve gamze gibi öldürücü ve hilekâr özelliklerle kullanılır. Bununla birlikte Rüstem;

edebiyatımızda kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak özellikle de kasidelerde yer alır (Pala, 2013, s. 382).

Lutfî Divanı'nda Rüstem'den 9 yerde genellikle kahramanlığı sebebiyle kasidelerde bahsedilmiştir (274/10 G.; 310/3 K.; 321/14 M.; 378/5 G.). Bu kullanımların 4'ünde babası Zâl ile birlikte anılmıştır (27/10 G.; 58/4 G.; 140/IV Müs.; 189/III Tah.).

Aşağıda vefat sebebiyle yazılmış tarih manzumesinde vefat eden kişi, savaş meydanında Rüstem gönüllü bir yiğide teşbih edilmiştir:

Sāḥa-i rezmde ceng-āver-i Rüstem-dil idi
Ḳalb-i aᶜ dāya hücūm eyler idi bī-pervā (399/5 G.)

2.2.2.1.2.10. Zâl

Oğlu Rüstem sebebiyle adından söz edilen Zâl, Lutfî Divanı'nda 4 yerde Rüstem'le birlikte anılmıştır (bk. Rüstem s. 270, 271).

2.2.2.1.3. Yunanî Şahsiyetler

2.2.2.1.3.1. Aristo

Eski Yunan filozoflarından olup Klasik felsefenin kurucularındandır. Edebiyat ve dil ile yakından ilgilenen Aristo, Aristotales ve Aristetalis adıyla da bilinir.

Aristo'nun edebiyatımızda ilim, akıl, mantık ve hizmet timsali olarak bahsi geçer. Özellikle kasidelerde memdûhun teşbihi olarak kullanılmıştır. Vezin gereği Risto şeklinde de kullanılmıştır (Pala, 2013, s. 26).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde adı geçen Aristo'ya Lokman ile birlikte yer verilmiştir. Âşık, aşk illetine müpteladır. Dolayısıyla derdine derman bulunmaz. Bu hususta aşağıdaki beyitte Lutfî, Aristo'nun *hükemâ* sözcüğüyle bilginliğine göndermede bulunaraktan hastalığına derman bulunamaması sebebiyle Aristo ve Lokman'ın el çektiğinden bahsetmiştir:

Görerek ᶜ illetimi bulmadı ṣıḥḥat hükemā
El çeküp şaşdı Aristo ile Loḳmān ağlar (19/2 G.)

2.2.2.1.3.2. Eflatun

Ünlü Yunan filozoflarından olup Aristo'nun da hocasıdır. Mısır'da okumuş daha sonra Yunanistan'a dönerek Akademia'yı kurmuştur.

Edebiyatımızda Aristo gibi akıl, hikmet, isabetli görüşün timsali olarak ele alınmıştır (Pala, 2013, s. 135). Eflâtun bazı şairlerimiz tarafından hekim olarak düşünülmüştür (Yekbaş, 2010, s. 293).

Lutfî Divanı'nda 11 yerde adından edebiyatımızda olduğu gibi akıl ve hikmetle söz edilmiş, bu yönleriyle memdûhun benzetileni olarak da kullanılmıştır (57/4 G.; 74/2 G.; 141/III Müs.; 148/2 G.; 275/61 K.; 306/2 G.; 313/2 Kt.). Aşağıdaki örneklerde hikmetiyle/hekimliğiyle ele alınmış, bu yönüyle hastalıklara şifa bulamadığı konusuna değinilmiştir:

Dāʾ vü dermānı bulınmaz ger Felāṭun gelse de
Yana yana kül olursuñ böyle bilmiş ol ʿ Ömer (214/5 G.)

Çāresāz olmadı emrāżına dermān-ı cihān
Çekdi el cümle ṭabībān-ı Felāṭūn-sīret (420/7 G.)

Bend itdi beni zülfine bir ḫūb-dilārā
Baḳ ḥikmet-i Mevlā
Gördükde anı murġ-ı dilim oldı hüveydā
Maḥv oldı ser-ā-pā
Urdı sīneme tīr-i ġamı ḳāmeti Ṭūbā
Ol ġonce-i raʿ nā
Loḳmān u Felāṭūn bulamaz zaḥmıma şifā
Raḥm eyle ṭabībā
Ṣaldı serime çarḫ-ı felek baḳ nice sevdā
Ey ʿ āşıḳ-ı şeydā
Kaddi emelim bükdi benim eyledi efnā
Bu ʿ ālem-i dünyā (218/1 M. Müs.)

"*Sultanım! Temiz yanağının hayalini ayrılık gecesinde gören düşkünler, bunun ne anlama geldiğini Felâtun'a sorsun."* şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade edebileceğimiz aşağıdaki beyitte Eflâtun akıl yönünden ele alınmıştır:

Ḫayāl-i ʿ ārıż-ı pākiñ şeb-i fürḳatde sulṭānım
Gören üftādeler taʿ bīrini ṣorsun Felāṭuna (64/1 Müf.)

2.2.2.1.3.3. Hipokrat

Modern tıbbın babası, eski Yunan uygarlığının en ünlü hekimidir. Asıl adı Hippokrastes olup İslâm dünyasında Bokrat veya Bukrat olarak bilinir (Pala, 2013, s. 74).

Edebiyatımızda tıp ilmindeki marifeti ile anılır. Lutfî Divanı'nda da bu özelliğiyle 3 yerde Bokrat şekliyle adından söz edilmiştir.

Niᶜ am-ı meşreb-i Boḳrāṭ-ı ṭarab bil **Luṭfî**
Yoḳsa hengām-ı muḥabbetde hebādır Ramażān (17/7 G.)

Aşağıdaki beyitte Hipokrat Eflatun'la birlikte anılmıştır. Bu durumun sebebi eski şairlerimizin Eflatun'u Hipokat gibi hekim olarak görmeleri sebebiyle olmalıdır (bk. Eflatun s. 272):

Naḳş-ı ḫaṭṭıdır maᶜ ānī menbaᶜ ı bī-şübhe kim
Nezd-i ᶜ ālīsinde Boḳrāṭ u Felāṭūn oldı lāl (74/2 G.)

Hipokrat (Bokrat), 1 yerde peygamber olup olmadığı ihtilaflı olan ancak hekimliği konusunda hemfikir olunan Lokman ile birlikte anılmıştır:

Oldı Boḳrāṭ-ı cihān engüşt-i ḥayret-ber-dehān
Görmedi Loḳmān emṣāliñ gibi māhir-ṭabīb (167/2 G.)

2.2.2.1.4. Meşhûr Âşıklar ve Kıssaları

2.2.2.1.4.1. Leylâ vü Mecnûn

Bir Arap halk hikayesi olan Leylâ ve Mecnûn'un konusu şöyledir: Benî Âmir kabilesinden Kays ile Leylâ daha çocukken birbirlerini severler. Dedikodular çoğalınca Leylâ'nın annesi kızını çadırına kapatır. Sevgilisini göremeyen Kays'ın üzüntüden aklı başından gider ve çöllere düşer. Durumu öğrenen Kays'ın babası Leylâ'yı ailesinden ister ancak Kays mecnûn olduğu için Leylâ'yı vermezler. Babası Kays'ı iyileşmesi için Ka'be'ye duâ etmeye götürür. Kays ise derdinin çoğalması ve aşkının artması için duada bulunur. Mecnûn çöllerde yabanî hayvanlarla arkadaşlık eder. Leylâ ise İbn Selâm adlı biriyle evlendirilir. Birtakım yalanlarla Leylâ, İbn Selâm'ı kendisinden uzak tutmayı başarır. Bir süre sonra Mecnûn'un intizarları sonucu

İbn Selâm ölür. Böylece Leylâ, Mecnûn'u aramaya çıkar. Çölde onu bulsa da Mecnûn, maddi varlıklarla ilgisini kesmiş ve manevî bir aşk ile sarhoş olmuştur. Dolayısıyla Leylâ'yı tanımaz. Umutsuz bir şekilde dönen Leylâ bir süre sonra ölür. Durumu öğrenen Mecnûn, Leylâ'nın mezarına gider ve ölmesi için dua eder. Nihayetinde o da ölür ve Leylâ ile cennette buluşurlar. Bu hikaye, Türk edebiyatını çok etkilemiş ve edebiyatımızın farklı devirlerinde ve hemen her sahasında yazılmıştır. Klasik edebiyatımızıda hemen hemen bütün şairler Leylî (karanlık, gece) ve Mecnûn (deli, aşk çılgını) kelimeleri üzerinde sanatlar yapmışlar ve sevgilinin saçını ve âşıklığı mazmûn haline getirmişlerdir. Tenasüp, tevriye, telmih gibi sanatlarla da sık sık Leylâ ve Mecnûn'dan bahsetmişlerdir (Pala, 2013, s. 288-290).

Lutfî Divanı'nda 31 yerde Leylâ ve Mecnûn, âşık ve sevgiliyle ilgili çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Bir yerde de Mecnûn mazmununa yer verilmiştir. Bu yerlerde genellikle Leylâ ve Mecnûn kelimelerinin ihâm yoluyla çağrışımından yararlanılmıştır. 2 yerde Kays olarak 22 yerde Mecnûn olarak bahsedilmekle beraber 13 yerde Mecnûn/Kays tek başına, 5 yerde ise Leylâ tek başına anılmıştır. Ancak bu tekli yerlerde ikinci kişiye mutlaka ya telhmihte bulunulur ya da onu hatırlatacak bir ifade/kavram yer alır. Özellikle gece/karanlık anlamına gelen leyl/leylâ kelimesinin hikaye kahramanı Leylâ'yı da çağrıştıracak şekilde kullanımına veya tersi olarak hikaye kahramanı Leylâ'nın gece/karanlığı çağrıştırmasına sıklıkla yer verilmiştir (Tolasa, 1973, s. 175). Diğer yerlerde ise adlarından birlikte söz edilmiştir (23/3 G.; 30/2 G.; 36/II Mur.; 45/2 G., 49/3 G.; 80/II Müs.; 163/V TcB.; 186/IV Tah.; 188/II Müs.; 208/5 G.; 214/1 G.; 228/2 M. G.; 229/4, 5 Koş.; 257/5 M.; 264/3 Koş.; 270/2 M.; 274/10 G.; 275/5, 26 K.).

Aşağıdaki beyitte Mecnûn'un aklını kaybedip dağa (çöle) gitmesine telmihte bulunulmuştur:

Kimisin Mecnūn ider ᶜ aşḳ ile ṭaġı gezdirür
Cān u başın neẕr idüp Leylā içün ḳurban ider (9/2 G.)

Sevgili, eşi benzeri bulunmaz bir güzellikte olup ona denk olabilecek bir kimse de bulunmamaktadır. Öyle ki bu güzellik Leylâ'yı dahi "Mecnûn" edebilmektedir:

Anıñ emṣāli yoḳdur şübhesiz gülzār-ı cennetde
Nice Leylāları Mecnūn ider nāz u nezāketde
Ne şīrīn-i edādır ḳoymadı Ferhādı rāḥatda
Ṭayandım kūşe-i dīvāra ḳaldım baḥr-ı ḫayretde
Teṣādüf eyledi Çihār-şenba Pāzārında bir ḥūrī
Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı (18/II Müs.)

İkinci ve üçüncü mısralarda Mecnûn/divâne, Leylâ/zülf kelimelerinin uyumuyla şiirin arka planında meşhûr olay hikâye edilmekle kalınmamış; Klasik şiirde âşığı baştan çıkaran veya kesrete düşüren zülfün (bk. Saç s. 353-364), Leylâ kelimesinden ihâm yoluyla rengine de işaret edilmiştir:

Kimi Ferhād-ı miḥnetdir leb-i Şīrīn içün aġlar
Kimi Mecnūn olup Leylā içün cūlar gibi çaġlar
Kimi dīvānedir zencīr-i zülfe gerdenin baġlar
Kimi ᶜaşḳ u muḥabbet āteşiyle sīnesin dāġlar
Vuḳūᶜāt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır (21/II Müs.)

Mecnûn, edebiyatımızda âşıkların üstünlük iddialarına tutuştuğu tiplerden en önemlisidir.[251] Lutfî, kınanma çölünde ebedî Mecnûn'un veya Mecnûn tipinin çağrıştırdığı âşığın kendisi olduğunu ifade etmekte ve aklının gece karanlığı gibi olan sevgilinin zülfünde karmakarışık olduğunu iddia etmektedir. Burada Leylâ kelimesi gece anlamına gelmekle birlikte Mecnûn kelimesinin ekseninde maşûku da karşılamaktadır. Ayrıca müşevveş, hem âşığın aklını hem de zülfün durumunu bildirmektedir:

Benem Mecnūn-ı bāḳī deşt ü ṣaḥrā-yı melāmetde
Hücūm-ı leşker-i sevdā ile bend-i esāretde
Müşevveşdir şuᶜūrum zülf-i Leylāveş ḫasāretde
Görüp aḥvālimi aᶜlā vü ednā ḳaldı ḫayretde
Kül oldum āteş-i hicrān ile ḫāk-i meẕelletde (106/I Muh.)

Tasavvufî imajların hâkim olduğu aşağıdaki beyitte "*Çâresiz gönül delilik kadehinin mesti olup Leylâ'nın kınamasından kurtulmuştur*." denilmektedir:

Mest-i ṣahbā-yı cünūn oldı dil-i bī-çāre āh
Oldı ṭaᶜn-ı Leylīden āzāde ister istemez (127/2 G.)

[251] Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. Üstüner, 2007b, s. 151-164.

Şair, güzellik Leylâ'sının perîşân bir Mecnûn'udur. *Leylâ*'nın karanlık anlamı ve *der-be-der* kelimesinin dağınık anlamı ise ihâm yoluyla sevgilinin zülfünü çağrıştırmaktadır:

Gerçi kim Leylā-yı ḥüsnüñ der-be-der Mecnūnıyım
Ben leb-i şīrīniñ Ferhādveş meftūnıyım
Küşte-i tīġ-i ḳażā olsam yine memnūnıyım
Derd-i ᶜaşḳıñ ben de ey şūḫ elbet Eflāṭūnıyım
Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī-süḫan ḥoḳḳa-dehen
Ḥasretiñle dāʾimā çekmekdeyim derd ü miḥen (141/III Müs.)

Tasavvufî remizlerin yer aldığı bir başka manzume olan aşağıdaki bentte Lutfî, güzelliğin ka'besini Mecnûn gibi tavaf etmektedir. Burada *tavâf* ve *beyt* kelimeleri şiirin arka planında Mecnûn'un babası tarafından Ka'be'ye götürülüp dua ettirilmesi imajını canlandırmaktadır:

Meded sevdi dil-i zārım yine bir büt-i tersāyı
Ṭavāf itmekdeyim beyt-i cemāliñ Mecnūnāsāyı
Dü çeşmi siḥr ile bağlar hezār Hārūt-ı fersāyı
Görürse Müslümān olmaz o kāfir dest-i Mūsāyı
Oḳur bülbül gibi ol ḫūb-ṣadā İncīl-i ᶜ İsāyı
Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı (188/I Müs.)

Mecnûn aşkı sebebiyle çöllere düşmüş, vahşi ve yabani hayvanlarla arkadaşlık etmiştir. Öyleki Mecnûn'un varlığına alışan kuşlar başının üzerinde yuva yapar olmuştur. Leylâ kelimesinin yine tevriyeli kullanıldığı aşağıdaki bentte; Lutfî, aşkının Leylâ'sında/karanlığında başında kuş yuvalarıyla sevgilinin aşkının yüce tahtında aşkın ulu padişahı olmuştur. Burada Lutfî, *âşiyân-ı murglar* terkibiyle Mecnûn kimliğine bürünmüş ve Leylâ kelimesiyle de ihâm yoluyla tenasüp oluşturmuştur:

Şeh-i vālā-yı ᶜaşḳım mesned-i bālā-yı ᶜaşḳıñla
Serimde āşiyān-ı murġlar Leylā-yı ᶜaşḳıñla
Ḳo yerde silsilekeş olayım dārā-yı ᶜaşḳıñla
Bana dīvānelik eglencedir sevdā-yı ᶜaşḳıñla
Perīşān itdi ḥālim zülf-i ᶜanber-būlarıñ cānā (189/II Tah.)

Bir peri yüzlü Leylâ için zayıf kulun meskeni Mecnûn'unki gibi dağlar olmasın diyen Lutfî, yine Leylâ kelimesini sevgili anlamına gelecek şekilde kullanmıştır:

Olmasun Mecnūn gibi ᶜabd-ı żaᶜīfiñ meskeni
Bir perī Leylā içün ṭaġ [u] firāḳ u kūhsār (225/6 G.)

Mecnûn sevgilinin güzelliğinin vasıflarını *"ve'l-leyl"* (Duhâ) sûresinde okur. Leylâ ise sevgilinin şirin (tevriye) dudağına Ferhâd gibi tutkundur:

Oḳur evṣāf-ı ḥüsnüñ sūre-i وَالَّيْلِ[252] de Mecnūn
Leb-i Şīrīniñe Ferhādveş Leylā olur meftūn
Cihānı kām-yāb eyler iken ey ḳāmeti mevzūn
Dil-i maḥzūnumı vaṣlıñla aṣlā ḳılmadıñ memnūn
ᶜAceb lāyıḳ degül mi ᶜāşıḳıñ ḥüsn-i mükāfāta (336/II Tah.)

2.2.2.1.4.2. Ferhâd ü Şîrîn

Hüsrev ü Şîrîn olarak da bilinen hikâyenin konusu şöyledir: "Mehin Bânû adlı Ermeni hükümdarının Şîrîn adlı bir kız kardeşi vardır. Mehin Bânû, Şîrîn için bir köşk yaptırır. Ressam Behzâd bu köşkü güzel resimlerle süslemektedir. Bihzâd'ın da Ferhâd adlı bir oğlu vardır. Ferhâd babasıyla birlikte çalışırken Mehin Bânû ona âşık olur. Ferhâd ise Şîrîn ile birbirlerini sevmektedir. Şîrîn aşkını ispat için Ferhâd'dan şehrin dışındaki bir pınarın köşke bağlanmasını ister. Ancak arada Bîsütûn adlı dağ vardır. Ferhâd saray bekçiliğine getirilmesi şartıyla görevi kabul eder. Dağı delmeye başlayan Ferhâd'ı Mehin Bânû Şîrîn'i sevdiği için hapse attırırsa da bir süre sonra bırakır. Ferhâd, dağda bir mağara açıp oraya Şîrîn'in resimleri çizer ve yalnız yaşamaya başlar. Hüsrev'in babası Hürmüz, Şîrîn'i Ferhâd'a almak için Mehin Bânû'yla savaşır. Hürmüz'ün oğlu Hüsrev de Şîrîn'e âşık olmuştur. Ferhâd dağı deleceği sırada Hüsrev'in dadısı Ferhâd'ın yanına gelip Şîrîn'in öldüğü yalanını söyler. Ferhâd külüngünü başına geçirerek orada ölür. Haberi alan Şîrîn, Ferhâd'ın yanına gelir ve hançeriyle kendi canına kıyar. Hüsrev'in dadısı da dağdan inen bir aslan tarafından parçalanır." (Pala, 2013, s. 152)

Şîrîn kelimesinin tatlı ve tatlıyla ilgili anlamlarından faydalanılarak daha çok ağız (dehân) kelimesiyle kullanımı oldukça yaygındır. Hüsrev ile Ferhâd arasındaki rekabet, Mecnûn gibi bir âşık oluşu şiirlere konu edilir. Bu hikayelerde geçen isimlerin çoğunlukla tevriye oluşturması önemli bir husustur. Hüsrev, "padişah, hükümdar" anlamlarıyla sevgiliyi ve kudreti; Şîrîn, "tatlı" anlamıyla sevgilinin dudağı, ağzı ve sözü ile bazen âşığın canını karşılar (Pala, 2013, s. 152, 153).

---

[252] وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰى: "Sükun erdiği zaman geceye and olsun ki," (Duhâ 93/2)

Lutfî Divanı'nda başta telmih, tevriye gibi edebî sanatlarla pek çok yerde ve şekilde Ferhâd ü Şîrîn hikâyesi söz konusu edilmiştir (17/4 G.; 18/II Müs.; 19/4 G.; 21/II Müs.; 71/3 G.; 106/V Muh.; 117/5 G.; 141/III Müs.; 150/5 Kt.; 163/V TcB.; 188/V Müs.; 214/1 G.; 244/2 M.; 275/5 K.; 287/6 G.; 336/II Tah.; 347/1 Müf.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından dudak (bk. Dudak s. 340-343), şiirlerde tatlılığıyla ele alınır. Aşağıdaki beyitte şîrîn kelimesi hem tatlı anlamında hem de Ferhâd kelimesi dolayısıyla hikaye kahramanı Şîrîn anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca ikinci mısrada *kûh-ı aşk* terkibiyle Ferhâd'ın Bîsütûn Dağı'nı delmesine telmihte bulunulmuştur:

Bir leb-i şīrīn içün olduk ḥayıf Ferhād-ı ᶜaşḳ
Kūh-ı ᶜaşḳıñ menbaᶜ u seylānı sensiñ sevdigim (27/8 G.)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin şeker saçan dudağının, tatlılıkta Şîrîn'i geçtiği söylenilmiş, böylece kelime yine tevriyeli kullanılmıştır:

Seniñ mānendiñ olmaz ey gül-i raᶜnā nezāketde
Leb-i sükker-feşānıñ geçdi Şīrīni ḥalāvetde (47/1 G.)

Aşağıdaki beyitte ise çok belirgin olmasa da yine bir Ferhâd mazmunundan söz edilebilir. Beyit, Ferhâd'ın Şîrîn'in "hayâlini" Bîsütûn'a nakş etmesi olayını hatırlatır. Bu bakımdan "sevgilinin hayâlinin hatırdan çıkmaması" ifadesi ikinci mısradaki "şîrîn-zebân" tamlamasıyla bir uyum teşkil etmektedir:

Ḫayāliñ gice gündüz ḫāṭırımdan çıḳmadı aṣlā
N'ola görsem seni şīrīn-zebānım āh efendim āh (79/6 G.)

Aşağıdaki bentte âşıklar meclisinde Mecnûn gibi bir Ferhâd/âşık iken ihsân vaktinin geldiği söylenilerek sevgiliye kendisini "ayrılık dağı"nda bırakmaması söylenir. Burada Ferhâd, âşık anlamına gelecek şekilde kullanılmış olup Bîsütûn ise *kûh-ı fürkat'*e benzetilmiştir:

Dest-i luṭfuñla dil-i maḫzūnumuz ābād iken
Āteş-i ᶜaşḳıñla şāhım derdimiz müzdād iken
İltifātıñla bu şeb ser-tā-be-pā dilşād iken
Murġ-ı dil dām u kemend-i zülfden āzād iken
Bezm-i ᶜuşşāḳ içre cānā Ḳaysveş Ferhād iken
Kūh-ı fürḳatde bıraḳma vaḳt-i iḥsān oldı gel (80/II Müs.)

Lutfî, klasik Türk şiirinin ömrünü çoktan tamamladığı bir devirde yaşamış, şiirler yazmıştır (bk. Hayatı s. 6-21). Klasik tarzı sürdürme eğiliminde olsa da hatta o devirdeki âşıkla aynı şeyleri terennüm etse de kendi zamanındaki "âşık" ile Klasik dönemdeki "âşık" tipinin aynı olmadığının farkındadır. Aşağıdaki beyitte *"Eski âşık gibi onun beli iki kat olmuş."* ifadesinde eski âşıkların belinin iki kat büküldüğü, şimdiki âşıklarda bu durumun olmadığı; yahut da şimdiki şairler, âşıkların bu durumundan artık bahsetmez oldu anlamı çıkmaktadır.[253] İkinci mısrada *şîrîn* yine tevriyeli olup *"(Âşık, sevgilinin) Şîrîn/tatlı tasvirini, hayâlini görünce göğsünde o resmi tasvir eder."* denilerek Ferhâd'ın Bîsütûn'a Şîrîn'i "nakş" etmesi olayına telmih yapılmıştır:

Eski ᶜāşıḳ gibi ḳaddi iki ḳat olmış anıñ
Naḳş-ı şīrīni görüp sīnede tersīm eyler (121/4 G.)

Bir ölüm anının anlatıldığı aşağıdaki beyitte Ferhâd beden, Şîrîn rûh olarak düşünülmüştür:

İftirāḳ üzre olup Ferhād-ı ten
El-vedāᶜ [a] başladı Şīrīn-i cān (272/10 M.)

2.2.2.1.4.3. Husrev ü Şîrîn

Fars ve Türk edebiyatlarında Sasanî hükümdarı Hüsrev Perviz ile Ermen melîkesi Şîrîn'in efsânevî aşklarını konu alan mesnevi türüdür (Pala, 2013, s. 220, 221). Lutfî Divanı'nda Hüsrev ü Şîrîn hikâyesine yer verilmemekle birlikte Hüsrev, şiirlerde padişah anlamında yer almıştır. Hikâyeye temas edilmemesi sebebiyle bu konuyu Hüsrev ve Ferhâd ü Şîrîn başlıkları altında vermiş bulunmaktayız (bk. Hüsrev, Ferhâd ü Şîrîn s. 268, 277-279).

2.2.2.1.4.4. Vâmık u Azrâ

Aslı Pehlevîce olan bir aşk hikayesi olup Sasanîler zamanında yazıya geçirilmiştir. Vâmık u Azrâ'nın konusu kısaca şöyledir: "Birçok defa evlenmesine rağmen çocuğu olmayan Çin hakanı Talmus, ressamı Beşir'in seyahatları sırasında

[253] Burada ifade edilenden maksat, şairlerin gerçekten bellerinin iki kat olduğu değil; bu mecazlı söyleyişin şair/âşık tipi için artık kullanılmadığıdır.

görerek yaptığı resimlerinden Turan şahının kızını beğenir ve onu eş olarak alır. Bir erkek çocukları olur ve adını Vâmık koyarlar. Vâmık'ın güzelliği bütün dünyaya yayılır. Bu güzellik Gazne padişahının kızı Azrâ'nın da kulağına gider. Vâmık'ı daha görmeden âşık olur. Azrâ'nın dadısı resimlerini Vâmık'a göndererek Vâmık ile Azrâ'nın birbirlerini sevmelerini sağlar. Vâmık, Azrâ'ya kavuşmak için Behmen ile yola çıkar. Yolculukta türlü zorluklar ve mücadeleler yaşarlar. Sultan Erdşîr'in kızı Dilpezîr onlara çok kere yardımda bulunur. Dilpezîr ise Behmen'e âşık olmuştur. Behmen, Tûr'a esir olunca Dilpezîr Vâmık'ı Kal'a-i Dilgüşâ'ya götürür. Oradan Lahicân ve Feri adlı cin ve dev sultanları tarafından Kaf Dağı'na kaçırılır. Bu sırada Azrâ da Vâmık'ı aramaya çıkmıştır. Yolda Dilpezîr ile karşılaşırlar. Bir ara Vâmık, Azrâ ile Dilpezîr'e kavuşursa da Dilpezîr Behmen'i ister ve yeni maceralar onları birbirlerinden ayırır. Azrâ, Tûs padişahı Mizbân'ın eline düşer. Vâmık ise ateşperest Hintlilerce ateşe atılırsa da yanmaz. Azrâ, Mizbân'ın elinden kaçıp zencilere tutsak olur. Nihâyet Vâmık da Azrâ da kurtulur ve Tûs şehrinde birbirlerini bulurlar ve Mizbân'dan izin alarak ülkelerine dönerler (Pala, 2013, s. 471, 472).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde Vâmık'tan söz edilmiştir. Lutfî'nin Klasik Türk şiiri tarzını sürdürmeye çalışan bir şair olduğundan bahsetmiştik. Şiirlerinde kendi devrinde bu tarzı sürdürmeye çalışan başka şairlerin pek fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumdan müteessir olmuş olacak ki aşağıdaki beyitte Lutfî, zamanın hüner ehlinin "salâ"sını okuyarak ölümlerini haber verir. İkinci mısrada *zamanın Ferhâd ve Vâmık'ına* okunan salâ ise muhtemelen bu hikayelerin artık nazm edilmemesi sebebiyledir:

Eṣ-ṣalā erbāb-ı isti^{c} dād-ı ^{c}aṣra eṣ-ṣalā
Eṣ-ṣalā her Vāmıḳ u Ferhād-ı ^{c}aṣra eṣ-ṣalā (347 Müf.)

2.2.2.2. Eser Adları

Firdevsî'nin meşhur eseri ***Şehnâme***, Lutfî Divanı'nda 2 yerde söz konusu edilmiştir. Kasidesinde memdûhunu överken Lutfî, Firdevsî Şehnâmesi'ni memdûhunun methi için kitap etse dibacesinin bir noktası olamayacağını belirtir:

İtse Şehnāmeyi Firdevsī kitāb-ı medḥiñ
Yine dībācesiniñ noḳṭası olmaz işrāḥ (175/104 K.)

Manzum mektubunda Lutfî, bir dostunun veya mahbûbunun kendisinden Şehnâme okumasını istediğini, kendisinin de okuduğunu söyler:

Gelürem maḳṣadım ammā ki budur
Oḳu ben diñleyeyim Şeh-nāme
Der-ᶜ aḳab geldi efendim **Luṭfî**
Oḳudum diñledi gül-endāma (318/7, 8 G.)

İsmail Hakkı Bursevî'nin Kur'ân-ı Kerîm tefsîri olan ***Rûhu'l-Beyân*** adlı eserine Lutfî Divanı'nda 1 yerde yer verilmiştir. Bir kimsenin *terkib-i hurûfât'ı* bilmeden Rûhu'l-Beyân'ı tefsir etmeye kalktığı şeklinde tenkit edilir:

Terkīb-i ḥurūfātı bilmeden
Tefsīr idiyor Rūḥu'l-beyānı (267/3 G.)

2.2.2.3. Kavimler

2.2.2.3.1. Âd Kavmi

Âd kavmi Lutfî Divanı'nda doğrudan geçmese de Şeddâd ve İrem bağları dolayısıyla söz konusu edilmiştir. Âd kavmi kendilerine peygamber olarak gönderilen Hz. Hûd'u inkâr etmişler, taşkınlıkları sebebiyle de ateşler yağdıran bir bulut ile helâk olmuşlardır. İrem bağları ise daha çok gül bahçesi hayali etrafında yahut da bir kıyas unsuru olarak ele alınmıştır (4/IX Müs.; 26/5 G., 42/IV Muh., 52/3 G., 126/11 M., 205/III Müs., 207/35 K., 209/4 G., 216/1 G., 229/VII Koş., 300/9 G., 321/17 M., 358/IV Tah., 398/7 K.; 411/24 M.).[254] Aşağıdaki bentte dolaylı olarak Âd kavminden söz edilmektedir:

Hani gülşenleri kāşāneleri
Ṣarṣar-ı ẓulm ile oldı vīrān
Laᶜ li yaḳūt idi peymāneleri
İtdi biñ pāre sengsār-ı zamān (405/VII Mur.)

Aşağıdaki beyitte de Hz. Hûd'un kavminin (Âd kavmi) helâk edilişi ve Şeddâd'ın cenneti taklit eden İrem Bağlarını yaptırmasıyla sonunun geldiği anlatılmıştır:

[254] Çalışmamızın özellikle "Şeddâd" bahsinde olmak üzere muhtelif yerlerinde bu konu ile ilgili detaylı bilgi verilmiş olup tekrara düşmemek adına bu kısımda belli başlı hususiyetlere değinmekle yetiniyoruz.

Ḳavm-i Hūd ṣayḥa ile oldı helāk
Sīnesi her birisinüñ ṣad-çāk

Cennet inşāʾ sına ḳalḳdı Şeddād
Bu emelle o da oldı berbād (279/11, 12 M.)

2.2.2.3.2. Arap

Araplardan Lutfî Divanı'nda muhtelif yerlerde değinilir. Müfret şeklindeki bir lügazda, bir müfrette Arap'ın şîvesine değinilmiştir (212/1 Müf., 292/1 Müf.). Yine bir müfredinde şair, âmâ gibi olduğunu ifade ettikten sonra kendisi için artık cennet hûrîsi ile siyahî Arap'ın bir olduğunu söylemiştir (376/1 Müf.). Aşağıdaki beyitte bugün dahi kullanılan "Arap saçı gibi karmakarışık" deyimine yer verilmiştir:

Kendisi olsa ʿArab ṣaçı gibi pīçīde
Ṣaḥ çeküp üstine āzāde-i töhmet eyler (378/3 G.)

Son olarak Hicrî takvimden sâl-i 'Arabî diye bahsedilmesi Araplarla ilgili yer verilen bir başka husustur (307/7 G.).

2.2.2.3.3. Bulgar

Bulgarlardan yenilip isyan etmeleri sebebiyle bir yerde söz edilmiştir (276/8 D.).

2.2.2.3.4. Çingene

Bir Roman toplumu olan ve ülkemizde daha çok "Çingene" adıyla bilinen bir toplumdur. Lutfî Divanı'nda 1 yerde bahsedilmiştir:

Seni ince meyānıñdan dü nīm itsem sezādır ben
Ne cürʾetle dimişsiñ ḥaḳḳıma melʾūn u çingāne (327/5 G.)

2.2.2.3.5. Farisî

Lutfî Divanı'nda İranlılardan genellikle Fars mitolojisinde yer alan şahıslar sebebiyle bahsedilir (bk. Şehname Kahramanları s. 264-271). Bunun için de genellikle "savaş meydanı" imajı oluşturulur. Sevgili, çarpışma meydanında korkusuz Kahramân'a benzetilmiştir (83/12 G.). Bir yerde de sevgili âşığın sînesine yine Rüstem

gibi yara açar (274/10 G.). Benzer şekilde memdûhtan, cömertlik meydanının saflarını yaran ve cömertlik meydanın Fars'ı olarak söz edilmiştir (338/8 K.).

2.2.2.3.6. Fransız

Yeri geldikçe yaşadığı devir ile ilgili çeşitli eleştiriler yapan Lutfî, Fransızcanın Osmanlı Türkçesi'nden evlâ görüldüğünü ifade ettiği aşağıdaki beyit bu bağlamda Fransızlardan söz etmekle kalmayıp aynı zamanda döneminin de oldukça önemli bir sorununu gündeme getirmesi bakımından ayrıca dikkate değerdir:

Fıransızca ḫırā ekl itmesi sükkerden evlādır
Hezārān faḫr ile ʿālī ṭutarlar nuṭḳ-ı ʿOṡmāna (55/7 G.)

2.2.2.3.7. Habeş

Afrika'nın doğusunda ve Yemen'in karşı kıyısında bulunan Habeşistan ülkesi ve burada yaşayan halka Habeş denilmektedir. Habeşliler siyahî renkte olurlar. Divan şiirinde gecenin rengi, sevgilinin kara renkli zülfü ve ben'i Habeş olarak nitelenir (Pala, 2013: s. 178). Klasik Türk şiirinde gözyaşı ve inci arasında geliştirilen çeşitli hayaller bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte Habeş ordusu ile âşığın döktüğü gözyaşı arasında bir ilgi kurulmuştur. Perişan, tutkun âşığın gözünden dolu dolu akıttığı gözyaşı; Habeş ordusunu şaşırtıp kıskandırmış, utandırmıştır. Tam olarak anlaşılmasa da bu ilginin kurulmasında Bahreyn bölgesinden çıkarılan incilerin İslamî dönemlerde Afrika'dan Moritanya'ya kadar gönderilmesi olayına bir gönderme olarak düşünüldüğü söylenebilir (Çetin, 2018, s. 44):

Eşk-i çeşm-i ʿāşıḳ-ı şūrīde pür-cūş u ḫurūş
Şaşdı şimdi reşk ile ceyş-i Ḥabeşveş şermsār (130/6 G.)

2.2.2.3.8. Hindû

Hindû yahut Hintli, Klasik Türk şiirinde olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da sevgilinin beni (hâl) ile ilgili hayaller etrafında türlü kelime oyunlarına sahne olur. Hindû'dan maksat hemen dâima sevgilinin benidir. Bu durum bazen benzetme bazen

de istiare yoluyla olur (16/2 G., 33/4 G., 52/1 G., 69/2 G., 83/8 G., 86/I Tah., 179/IV Müs., 181/1 G., 185/3 G., 189/I Tah., 190/9 G., 242/6 Kt., 259/3 M.).[255]

2.2.2.3.9. İsrailoğulları

Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde söz edilen İsrailoğullarına Lutfî Divanı'nda doğrudan temas edilmez. Hz. Musa dolayısıyla bir yerde İsrailoğulları söz konusu edilir. Hz. Musa, peygamber olarak gönderildiği İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarırken mucize olarak bir taşa asasını vurup on iki yerden su fışkırtmış, böylece kavmi olan İsrailoğullarının susuzluğunu gidermiştir. Ayrıca Kızıldeniz'i yine asasıyla ikiye ayırarak kavmini Firavun'un zulmünden kurtarmış, Firavun ve adamları ise suda boğulmuştur:

Ḳavmini isḳā içün ḍarb eyledi Mūsā ᶜ aṣā
Bir ḥacerden oldı cārī āb-ı ṣafvet on iki

Daḫi Firᶜ avnuñ yedinden ḳavmini taḫlīṣ içün
Dāḫil-i yemde açıldı rāh-ı nuṣret on iki (131/3, 4 G.)

2.2.2.3.10. Japon

Bir uzak doğu milleti olan Japonlardan Lutfî Divanı'nda 3 yerde söz edilmiştir. Rusya ve Japonya arasında gerçekleştirilen Porth Arthur Savaşı'nın detaylı bir şekilde anlatıldığı 25 beyitlik gazelde baştan sona savaş ile ilgili hadiseler anlatılmıştır (391/1-25 G.). Takibinde yer alan iki manzumede de söz konusu savaşa düşürülen iki tarih manzumesiyle de Japonlardan söz edilmiştir. Lutfî, bu savaşta Japon tarafında olduğunu belli eder:

Japonlar oldı ġālib ḳavm-i Rūsı itdiler maḫhūr
Cihāna müjde tārīḫi "suḳūṭ-i ḳalb-i Por Artur" (392/1 Müf.)

Kemāl-i kibr ile aḳṣā-yı şarḳa ṭoldı Rūsiyya
Japonya ḳavmine çatdı belāsın buldı Rūsiyya (393/1 N.)

[255] Detaylı bilgi için bk. "Sevgilide Güzellik Unsurları/Ben" s. 336-338.

2.2.2.3.11. Kıbtî

Mısır'a yerleşen ilk topluluk olmasının yanı sıra çingene toplumu olarak da bilinir. Lutfî Divanı'nda 3 yerde Kıbtîlerden söz edilmiştir. İçten içe bir tenkidin sezinlendiği aşağıdaki beyitte şair, kişinin silsilesi sorulduğunda Kıbtî'den olsa da temiz bir soydan geldiğini iddia edeceğini söylemiştir:

Her kime ṣorsañ eger silsilesinden elbet
Ḳıbṭīden olsa da ibrāz-ı necābet eyler (378/2 G.)

Kıbtîlerin eğri yahut kıvrımlı bir kaş yapısına sahip olduğu dolaylı olarak ifade edilmiştir (403/1 G.). Devrindeki bir kurumun çarpık, aksak yönlerini tenkit ettiği anlaşılan manzumede emekliliğe ayrılanların ancak Kıbtî ölüleri olduğu söylenilmiştir (408/I Müs.).

2.2.2.3.12. Lut Kavmi

Taşkınlıkları sebebiyle aralarında Hz. Lût'un hanımının da olduğu ve seher vakti Sodom ve Gomora şehirlerinin alt üst edilerek helâk edildiği kavimdir:

Ḳavm-i Lūṭı da Ḫudā vaḳt-i seḥer
Eyledi cümlesini zīr ü zeber (279/9 M.)

2.2.2.3.13. Hz. Nûh Kavmi

Hz. Nûh'un tebliğine aldırmayıp sonunda Büyük Tufan ile helâk olmuşlardır:

Emr ü fermān-ı Ḫudā itdi sünūḥ
Ġarḳ olup **zümre-i nā-puḫte-i Nūḥ** (279/7 M.)

2.2.2.3.14. Osmanlı

Osmanlıdan 2 yerde söz edilmiştir. Birinde Osmanlı'nın Kızıl Elma ile olan ilgisi sebebiyle (195/2 G.) diğerinde ise Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşanan birtakım siyasi olaylar neticesinde yıkılan devletin, kendi milletinin değerini bilmediği şekliyle divanda söz edilmiştir:

Böyle bir milletiñ āl-i ʿOs̱mān
Bilmedi ḳadrini itdi ṭuġyān (411/10 M.)

2.2.2.3.15. Rus

Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere Ruslar, Porth Arthur Savaşı sebebiyle Japon milleti ile birlikte söz edilmiştir (bk. Japon s. 284). Lutfî, Rusya karşıtı bir tutum içerisindedir.

2.2.2.3.16. Semûd Kavmi

Bu kavim dağları oyup sağlam evler yaptılar. Halk, yoldan sapınca Allah onlara Hz. Salih'i peygamber olarak gönderdi. Kendilerine pek çok mucizeler gösterdi. Bunlar içinde en büyüğü, bir kaya içinden gebe bir deve çıkmasıdır. Deve hemen doğurmuştur. Salih peygamber bu deveye iyi bakmalarını söylediği hâlde halk deveyi öldürmüştür. Onların isyanları haddi aşınca Allah, gökten şiddetli bir ses göndererek hepsini helâk etti (Pala, 2013, s. 399):

Kārger olmadı pend-i nāṣiḥ
Göçdi ṣarṣar ile ḳavm-i Ṣāliḥ (279/10 M.)

2.2.2.3.17. Tatar

Bir Türk ırkı olan Tatarlardan sevgilinin saçı sebebiyle 2 yerde söz edilmiştir:

Çeküp **Tātār-ı zülfüñ** telġırāfı milket-i Çīne
Şehā tesḫīr itdi bir nefesde murġ-ı şehbāzıñ (68/4 G.)

Gözüm nūrı beni derd-i ruḫuñ döndürdi Manṣūra
Derūnum dāġdār u **zülf-i Tātārıñda** ber-dārım (280/2 G.)

2.2.2.3.18. Türk

Lutfî Divanı'nda 411. manzume olarak verdiğimiz mesnevi Mustafa Kemal Atatürk için söylenilmiş bir methiyedir. Manzumenin ilk sekiz beyti Türk milletini anlatmaktadır:

Türkdür ᶜ ālemde necāt-ile be-nām
Ḥāmī-i dīn-i mübīn-i İslām

Menbaᶜ -ı cūd u seḫā ḳalb-i selīm
Merḥāmet kānıdır naẓīri ᶜ adīm

Dostına dost u yār u yāverdir
Düşmene ḥamlede ġażanferdir

Vaṭana dīnine ṣāḥib her ān
Mālını cānını eyler ḳurbān

Yüz çevirmez idi aᶜ dādan
Vazgeçer mā-melek-i dünyādan

Mükrim ü münᶜ im u ᶜ ālī-himmet
Fuḳarā-perver ü Ḥātem-sīret

ᶜ Ahd ü peymānına pek ṣādıḳdır
Vaṭana milletine ᶜ āşıḳdır

Ḥüsn-i aḫlāḳ ile memdūḥ-ı enām
Ẕikridir fikridir ṣalāt u selām (411/1-8 M.)

2.2.2.3.19. Ye'cûc ve Me'cûc

Mecûc ile birlikte Hz. Nûh'un oğlu Yâfes'in zürriyetinden iki kabilenin adıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de adları geçen bu iki kabile hakkında farklı rivayetler bulunsa da kıyamete yakın bulundukları yerden çıkıp dünyayı fesada uğratacakları bilinmektedir (Pala, 2013, s. 480, 481).

Lutfî Divanı'nda 1 yerde bahsedilen Yecûc, *fitne* ve *kıyamet* kelimeleri ile tenasüp içinde kullanılmıştır:

Fitne-i Yeʾcūcdur Allāhu aʿlem bi'ṣ-ṣavāb
Yaʿni eşrāṭ-ı ḳıyāmetdendir istiʿlā-yı şarḳ (391/9 G.)

2.2.2.3.20. Yunan

Lutfî, Halife ordusunu (destekçilerini) Yunan'a benzetmiştir. Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Yunan'ın denize döküldüğü hadise de hatırlatılır:

Ḫalīfe ordusı oldı Yunan
Ḳaldı ḥayretde bu aḥvāle cihān (411/14 M.)

Milletiñ leşker-i firāvānı
Deñize dökdi denī Yunanı (411/21 M.)

2.2.2.4. Ülke ve Şehirler

2.2.2.4.1. Ülkeler

2.2.2.4.1.1. Acem

Acem'den 1 yerde Çin ve Hıtâ ile birlikte ve "acemi" sözcüğü ile cinas oluşturacak şekilde söz edilmiştir (154/1 Müf.). Aşağıdaki bentte şair, vücudunu Acem yurduna benzetip bir Acem yurdu olan Şiraz'ın alındığını söyler:

Verd-i ṣad-bergiñ olup zāġ-ı siyeh demsāzı
Çār-bāġ-ı dilimi ḳapladı būm āvāzı
ᶜ Acemistān-ı vücūdumdan alup Şīrāzı
Geldi ekrād-ı teraḥ ḳaçdı feraḥ ser-bāzı
Gönlümüñ kişveri Īrān gibi vīrān ḳaldı (176/VIII Tah.)

Bir lügazda, sorulan bilmeceyi buldurmak üzere "Acem merkebi"nden söz edilmiştir (212/1 Müf.). Bir yerde ise Acem'in garip huylu Kızılbaş'ından söz edilmiştir (403/2 G.). Mülk-i Dahhâk ile de kastedilen İran'dır (65/14 G.). Bir kişinin hicvedildiği manzumede, söz konusu kişinin kendi yolunu bilmeden İran'ı ve Turan'ı bir solukta gezdiği şeklindeki ifadeye yer verilmiştir (267/5 G.).

2.2.2.4.1.2. Afrika

Lutfî'nin bir dönem bulunduğu (Güney) Afrika kıtasından 1 yerde söz edilmiştir:

Māh-tābım ister iseñ Afriḳada gör beni
Dār-ı Ḳāf ᶜ ālī-mekānda ḫūb-liḳāda gör beni
Eger anda bulamazsañ ᶜ azm it Çīn ü Māçīne
Hind ü Yemeni ṭolaş da Amariḳada gör beni (36/I Mur.)

2.2.2.4.1.3. Amerika

Amerika'dan 1 yerde söz edilmiştir:

Māh-tābım ister iseñ Afriḳada gör beni
Dār-ı Ḳāf ᶜ ālī-mekānda ḫūb-liḳāda gör beni
Eger anda bulamazsañ ᶜ azm it Çīn ü Māçīne
Hind ü Yemeni ṭolaş da Am*(a)*riḳada gör beni (36/I Mur.)

2.2.2.4.1.4. Avrupa

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Japonya ve Rusya arasında yaşanan Porth Arthur Savaşı'nın anlatıldığı 391. manzumede Avrupa da söz konusu edilmiştir. Rusya'nın batılı bir devlet olarak gösterildiği manzumede doğu ülkelerini ele geçirme düşüncesinin Avrupa'yı telaşa düşürdüğü, Avrupa'nın kendi topraklarını genişletme arzusuyla Doğu'yu yağmaladığı ifade edilir:

Avrupaya virdi dehşet ᶜ illet-i sevdā-yı şarḳ
Düşdiler tevsīᶜ -i mülke itdiler yaġmā-yı şarḳ (391/1 G.)

Doğu Asya'da bugünkü Çin'in kuzeydoğu bölgesi ve Rusya'nın Primorski bölgesini kapsayan tarihî bir bölge olan **Mançurya**'dan da söz edilmiştir. Rusya'nın Mançurya'yı ele geçirme düşüncesine karşı Japonya'nın bölgenin kaybedilme endişesi ifade edilmiştir (391/4, 14 G.). 1 yerde ise kumaşı itibarıyla Avrupa söz konusu edilmiştir (403/9 G.).

2.2.2.4.1.5. Çin

Çin'den çeşitli hayaller etrafında söz edilmiştir. İkbâl Çin'inin padişahı olarak sevgili gösterilmiştir (27/1 G.). Çin âhûsu, koku ile ilgili hayallerde de ele alınmıştır (31/6 G.):

Ne nāme nāfe-i āhū-yı Çīn ü misk-i ezferdir
Meşām-ı cāna virdi būy-ı ᶜ anber dil-sitānından (164/2 G.)

Porseleniyle de meşhur olması, şiirlerde bu durumu hatırlatacak sözcüklerle birlikte kullanılmasına imkân hazırlamıştır (123/3 G.):

Bül bül büldān içinde āh u efġānum benim
Çīn Çīn Çīnden gelen fincānı bil teksīr ider (221/4 G.)

Çin, bulunduğu konum itibariyle uzaklık bildiren bir yer adı olarak da kullanılır. Hz. Peygamber'in *"İlim Çin'de de olsa bulunuz."* buyurması, ilmin öğrenilmesinde mesafenin de zorlayıcı bir etkisi olduğuna delalet eder (114/10 G.). İlim; bulunduğu yerin uzaklığına rağmen talep edilmesinin, istenilmesinin gerekliliği uzaklık/mesafe ilgisi bakımından örneklendirilmiştir. Benzer şekilde bir müfrette Lutfî'nin ilim öğrenmek için Çin'i, Hıtâ'yı ve İran'ı dolaşmaktan söz etmesi de aynı

düşünce biçiminden kaynaklanmaktadır (154/1 Müf.). Sevgilinin zülfünün Tatar'ının Çin ülkesine telgraf çekip bir anda padişaha etki etmesi de yine uzaklık ilgisiyledir (68/4 G.). Çin, 1 yerde Maçin ile birlikte söz edilmiştir (36/I Mur.).

2.2.2.4.1.6. Hersek

Divanda bulunan bir destanın dört, beş, altı ve yedinci dörtlüklerinde **Hersek**lilerin isyan edip çokça kan dökmelerinden; **Selanik**lilerin de isyanından söz edilmiştir. Manzumenin devamında Rusya'dan da "**Moskof**" diye söz edilip ezelden beri işlerinin Türk yurdunu yıkıp viran etmek olduğu ifade edilmiştir. **Filibe** ve **Koniçe**'deki karışıklıklar yanında **Bulgar**ların isyanı da söz konusu destanda anlatılmaktadır (276/4-8 D.).

2.2.2.4.1.7. Hindistan

Millet olarak Hintlinin sevgilinin beni ile ilgi kurmasından bahsetmiştik (bk. Hindû, Ben s. 283, 336). Hindistan'ın papağanı ile meşhur olmasına temas edilmiştir (98/13 G.). Dedim-dedi tarzda (müraca'a) sevgili ile konuşan Lutfî, sevgiliye *"İki gözün sürmelidir."* demesine karşılık olarak sevgilinin *"Hind'e kadar sürmelidir."* yanıtını alır. Bu ifadeler tarz ve üslûp bakımından Halk edebiyatı tarzını çağrıştırır:

Bir güzel şūḫa didim iki gözüñ sürmelidir
Didi bi'llāh seni Hinde ḳadar sürmelidir (365/1 G.)

2.2.2.4.1.8. Irak

Irak, doğrudan söz edilmese de Mimar Sinimmâr tarafından şimdiki Necef'in yerinde bulunan Hîre şehrinde yapılmış bir köşk olan Havernâk sebebiyle dolaylı yoldan söz edilmiştir. Bu köşk çok güzel ve çok büyükmüş. Bu bakımdan divan şairleri özellikle yapılardan bahsederken Havernâk'ın da adını anarlar (Pala, 2013, s. 199). Lutfî Divanı'nda Muhammed Dede'nin yaptırdığı bir bina sebebiyle teşbih unsuru olarak Sinimmâr'ın yaptırdığı Havernâk'a yer verilmiştir (300/5, 9 G.).

2.2.2.4.1.9. Japonya

Porth Arthur Savaşı sebebiyle Japonya'dan söz edilmiştir (bk. Avrupa s. 289).

2.2.2.4.1.10. Maçin

Çin'in güney bölgesine verilen addır. Türkistan'ın doğusunda ve Tarım'ın güneybatısındaki çöllerde ve bunların güneyindeki dağlarda yaşayan bir Türk kabilesine de bu ad verilirdi. Bu bölgeye kabilenin adından dolayı Maçin denilmiştir. 1 yerde Çin kelimesi ile birlikte kullanılmıştır:

Māh-tābım ister iseñ Afriḳada gör beni
Dār-ı Ḳāf ᶜ ālī-mekānda ḫūb-liḳāda gör beni
Eger anda bulamazsañ ᶜ azm it Çīn ü Māçīne
Hind ü Yemeni ṭolaş da Amariḳada gör beni (36/I Mur.)

2.2.2.4.1.11. Mançurya

Porth Arthur Savaşı sebebiyle Mançurya'dan söz edilmiştir (bk. Avrupa s. 289).

2.2.2.4.1.12 Mısır

Mısır, Hz. Yusuf ile birlikte çeşitli terkiplere konu olmasından başka ülke anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Hz. Yusuf, güzelliğin timsali olması sebebiyle şairlerin tasavvurunda Mısır güzellik ülkesi olarak düşünülmüştür (Tolasa, 1973, s. 140, 141, 146). Memdûh, güzellik ülkesinin (Mısır) kaynağı olarak düşünülür (202/18 K.). Gönül Mısır olunca sevgili de Yusuf olur (270/13 M.). Dünya Mısır'ının padişahı da yine memdûhtur (272/23, 45 K.). Güzellik Mısır'ının Yusuf'u, sevgilinin güzelliğinin güneşinden aldığı güzellik ile devrinde kargaşa çıkarmıştır:

Virdi dehre ġulġule ey mihr-i evc-i ḥüsn ü ān
Yūsuf-ı Mışr-ı melāḥat intiḫābıñdan seniñ (283/2 G.)

Mısır ile birlikte Kenân'dan da söz edilir. Hz. Yakup'un memleki olup Filistin'de Sayda, Sur dolayları ile Suriye'nin bir bölümünü içine alır (Pala, 2013, s. 266). Sevgili, güzellik ülkesinin Yusuf'u, ikinci Kenân'ıdır (274/6 G.). Manzum bir mektubunda muhatabından Mısır güzeli olarak söz eder (281/21 M.). Sîne, âlemleri yaratan Allah'ın lütuflarına mazhardır. Orası kemâl Mısır'ının Yusuf'una serîr olsa yakışır (379/2 G.). Mâh-ı Ken'ân terkibine yer verilir ki bu sevgilidir (20/IV Müs., 82/II Müs., 134/VI Müs.). Hz. Yusuf'tan da Yusuf-ı Ken'ân olarak söz edilir (131/5

G., 193/1 G., 228/2 G., 256/8 M., 310/11 K., 354/2 G., 357/2 G.). Şâh-ı Ken'ân da yine Hz. Yusuf'tur (389/130 M.).

2.2.2.4.1.13. Rum

Rum, Anadolu anlamında 1 yerde geçmektedir (110/9 G.).

2.2.2.4.1.14. Rusya

Porth Arthur Savaşı sebebiyle Rusya'dan söz edilmiştir (bk. Avrupa s. 289).

2.2.2.4.1.15. Yemen

Yemen, Amerika ve Hindistan ile birlikte anılmıştır (36/I Mur). Bir başka yerde de Şam'da bir devlet görevlisinin azledilişine yazılan bir tarihte Yemen'den söz edilmiştir (395/12 G.).

2.2.2.4.2. Şehirler

2.2.2.4.2.1. Aksaray

Lutfî'nin bulunduğu şehirler arasında Aksaray da bulunur. Şiirlerinde Aksaray'dan söz etmese de bir şiirini Aksaray'da yazdığını belirten not düşmüştür (404/7 G.).

2.2.2.4.2.2. Antakya

Heceyle yazılan ve "Kılıç Alayı Destanı" başlıklığını taşıyan manzumenin üçüncü bendinde Lutfî, **Antakya** şehrinde meydana gelen bir depremden söz etmiştir:

Mevlā ġażab eyler günāhkār ḳula
Cihānda her yere düşdi velvele
Anṭakiye şehrinde oldı zelzele
Yıḳıldı evleri hep oldı vīrān (276/3 D.)

2.2.2.4.2.3. Armutlu

Redifi "Armudlınıñ Hamâmı" şeklinde olan ve gazel nazım şeklinde yazılmış bir tarih manzumesinde söz konusu beldeye değinilmiştir. Lutfî, söz konusu hamamın tamirine düşürdüğü tarih vesilesiyle Armutlu'dan söz etmiştir (197/1-9 G.).

2.2.2.4.2.4. Babil

Bağdat'ın aşağı taraflarında bulunan, ilkçağdan kalma bir şehir. Edebiyatta genellikle Çâh-ı Bâbil ve Hârut ile Mârut nedeniyle kullanılır. Bu şehirde eskiden bir kule, bir kuyu varmış. Hârut ve Mârut bu kuyuda büyücülükle uğraşır ve insanlara büyü öğretirlermiş. Ayrıca buranın halkının yıldızlarla çok ilgilendikleri, büyücülük ve cadılıkta ilerlemeler gösterdikleri de rivayetler arasındadır (Pala, 2013, s. 51). Lutfî Divanı'nda 1 yerde söz edilen Bâbil, "sihr-i helâl" terkibi ile tenasüp içinde kullanılmıştır. Sihr-i helâl (helâl olan büyü) eskilerin itibar ettikleri sanatlardan biridir. Bazen güzel ve iyi söylenmiş sözler için de bu tabir kullanılabilir (Pala, 2013, s. 405):

Oḳuduḳça bizi ser-mest-i ḥalāvet ḳıldı
Mülk-i Bābilden eṣer mi size bu siḥr-i helāl (275/45 K.)

2.2.2.4.2.5. Bağdat

Hülâgü'nün Bağdat'a girip şehri yakıp yıkması olayına telmih yapılmıştır. Şair, bedenin viran oluşunu Hülâgü'nün Bağdat'a girmesiyle özdeşleştirir:

Şeb-i ḥasretde eşk-i dīde-i ter Dicleye döndi
Tenim vīrān olup gūyā Hülāgū girdi Baġdāda (287/5 G.)

2.2.2.4.2.6. Bayrampaşa

İstanbul'un bir semti olan Bayrampaşa, bir yerde geçmektedir. Şair, sevgiliyi Bayrampaşa'ya çağırır:

Buyur **Bayrāmpāşā** semtine ᶜazm ü ḫırām eyle
Ṣalın ᶜarᶜar gibi gel defᵉ-i ālām-ı merām eyle (20/VI Müs.)

2.2.2.4.2.7. Bedehşan

Bugün bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırları içinde kalan yukarı Sind ve Horosan bölgesinde, Kâbil ile Yarkent arasında dağlık bir memlekettir. Çok eski zamanlardan beri burada, bedahş denilen yakut madeni çıkarılır. Şehrin adının da bu kelimeden geldiği sanılmaktadır. Yakut madeni dolayısıyla birçok ülkenin ilgisini çekmiş olan Bedahşân edebiyatta da daima bir yakut cinsi olan kırmızı la'l taşı ile

birlikte anılır (Pala, 2013, s. 61). Lutfî Divanı'nda 2 yerde la'l ile ilgisine yer verilmiştir (60/6 G., 144/2 G.).

2.2.2.4.2.8. Beşiktaş

Divanda metin numarası 276 olan destanın bir bölümünde Abdülaziz Han'ın azledilişi anlatılmıştır. Birtakım hocaların toplanıp istişare ettiği, akabinde **Beşiktaş**'a doğru yola düştükleri anlatılır (276/13 D.). Abdülaziz'in azledilişinden sonra insanların sevinç ve coşku içinde olduğunu gören Lutfî, dışarı çıkıp işin aslını sorar. Sultanın azledildiğini öğrenen Lutfî de **Beyazıt**'a doğru yola çıkar (276/26 D.). Sevinç hâlini tanımlayan ve bir deyim gibi kullanılan *"**Çeşme**ye dek koştı gitti kör şeytân"* ifadesi de yine bu manzumede kullanılır (276/33 D.). Abdülaziz'den sonra tahta geçen Abdülhamid Han, ilk olarak **Eyyüp Sultan**'a Eyyûb El-Ensârî'yi ziyaret eder (276/40 D.).

2.2.2.4.2.9. Beykoz

Bir lügazında Lutfî, sorduğu bilmeceyi bulanı Beykoz'a ziyafete davet etmiştir:

Kim bulur ise **Luṭfî** bu lügazı
Bir żiyāfet Boġazuñ Begḳozı var (314/12 G.)

2.2.2.4.2.10. Bitlis

Bitlis şairlerinden birine yazılan kaside sebebiyle bu şehirden söz edilmiştir. Lutfî, Bitlis şairlerinin söz konusu şairle iftihar ettiklerini belirtmiştir:

İftiḫār eyler anıñla şuᶜ ārā-yı Bitlīs
Ḥased eyler aña elbetde ki erbāb-ı cidāl (275/66 K.)

2.2.2.4.2.11. Bolu

Bir yapıyı tamir ettiren Bolu mütevellisi Numan Ağa sebebiyle Bolu'dan söz edilmiştir (356/6 Kt.).

2.2.2.4.2.12. Diyarbakır

Diyarbakır'da da bir dönem bulunan Lutfî, 17 beyitlik bir gazel ile burada yaşanan bazı olayları ve bazı kimseleri ağır söylemlerle tenkit etmiştir (409/1-17 G.).

2.2.2.4.2.13. Erzincan

Nâfiz Paşa'nın Erzincan'a yaptırdığı bir hamam üzerine düşürülen tarihte Erzincan'dan söz edilmiştir (313/5 Kt.).

2.2.2.4.2.14. Erzurum

Erzurum valisi Fosfor Mustafa Paşa'nın vefatına yazılan tarih manzumesinde Erzurum'dan söz edilmiştir (359/4 K.). Ayrıca Lutfî, bir dönem Erzurum'da bulunmuş ve bu şehirde yaşadığı sıkıntıları beş bentlik bir müseddesle anlatmıştır. Şehir ile ilgili özellikle ön plana çıkan husus şehrin soğuğu olup bu yönüyle Erzurum, Kuzey Kutbu'na benzetilmiştir (372/I-V Müs.).

2.2.2.4.2.15. Fethiye

Fethiye, burada bulunan bir kahve sebebiyle anılmıştır:

Ṣordum erbāb-ı ṣafāya varmı bir cā-yı ṣafā
Didiler Fetḥiyyede var ḳahve-i cennet-nümā (286/1 G.)

2.2.2.4.2.16. Gülhane

Tıbbiyenin bulunması sebebiyle 2 yerde Gülhane'den söz edilmiştir (202/33 K., 309/39 K.).

2.2.2.4.2.17. Hoten

Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen addır. Bugünkü sınırları Moğolistan ve Mançurya ile Sibirya topraklarının bir bölümünde kalır. Bir dönem Moğolların "Hatâ" adlı kabilesi bu bölgede yaşadığından bu adla anılmıştır. "Hıta" veya "Huten" şekilleriyle de kullanılan bu kelime özellikle âhû ve misk ile birlikte anılır. Misk âhûlarının bu bölgede çok oluşu ve misk'in diğer ülkelere nakledilişi

Hatâ'nın değerini artırır (Pala, 2013, s. 197). Lutfî Divanı'nda 2 yerde "Hoten" adıyla, misk ve âhû sözcükleriyle birlikte kullanımına yer verilmiştir:

Nāfe-rīz oldı midādıñ içün āhū-yı Ḫoten
Bū virür ᶜanber-i sārā gibi naḳş-ı elvāḥ (175/110 K.)

Ṭıynet-ı dīvārını ḳılmaḳ içün gül-meşām
Misk-i Ḫoten eyledi ᶜanber ile izdivāc (300/7 G.)

2.2.2.4.2.18. Isfahan

Safevîlerin başkenti olan Isfahân bugün İran sınırları içinde kalır. Rivayete göre Gâve bu şehirdendir. İran ordugâhı olarak bilinen Isfahân çok süslü ve mamur olduğu için şehir güzelliğini temsil eder. Sürmenin Isfahân'da imâl edilişi nedeniyle de anılan şehir, bazen coğrafî bir bölge olarak İstanbul ile mukayeselere konu olur (Pala, 2013, s. 222, 223). Lutfî Divanı'nda 1 yerde meşhur sürmesi sebebiyle söz konusu edilmiştir:

Ey baḥr-ı iḥsān u seḫā ḫāk-i ḳudūmuñ tūtiyā
Çeşmānıma çeksem sezā mānend-i küḥl-i Isfahān (202/12 K.)

2.2.2.4.2.19. İstanbul

Şairin İstanbul'a gönderilmeyi istemesi, memleketinin İstanbul olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir:

Beni İstanbula celb eyle efendim kerem it
Kesme ümmīdimi senden ḳalemiñ başı gibi (403/19 G.)

Muhacirin Komisyonunda bulunan üst düzey bürokratlara sunulan kasidede hicret eden bir toplumun İstanbul'a getirildiğinden söz edilmiştir. Ancak bunların kimler olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemiştir (309/36 K.).

İslâmbul diye söz edilen de yine İstanbul'dur. Şair, İstanbul dilberinin genç ve işveli olduğundan söz etmiştir (164/13 G.).

2.2.2.4.2.20. Kağıthane

Lutfî, Kâğıthâne'de gördüğü bir güzele tutulmuştur. Güzel, Lutfî'ye visâl vaadinde bulunsa da sözünde durmaz ve Üsküdar'a gider (331/II, III, IV, V, VI Müs.).

2.2.2.4.2.21. Kahire

Bir toplumu hicvederken "Kahire haşşâşı" ifadesine yer verilmiştir:

Farḳ u temyīz idemez nīk ü bedi cehlinden
Ne ᶜaḳıl var ne fikir Ḳāhire ḥaşşāşı gibi (403/12 G.)

2.2.2.4.2.22. Kerbelâ

Irak'ta bulunan bir şehirdir. Peygamberimizin torunu İmam Hüseyin'in şehid olduğu yer olup kabri de oradadır (Pala, 2013, s. 267). Lutfî Divanı'nda Kerbelâ'dan 15 yerde söz edilmiştir. 8 yerde Kerbelâ mersiyesi sebebiyle söz konusu olay hatırlatılarak verilmiştir (4/VII Müs., 163/I, IV, VII TcB., 174/I Tah., 186/I, III Tah., 264/8 Koş.). Diğer yerlerde ise teşbih ve telmihler yoluyla Kerbelâ Olayı hatırlatılmıştır. 1 yerde de Hz. Hüseyin, Kerbelâ'ya nisbet edilerek anılmıştır (55/20 G.). Şehid-i Kerbelâ terkibiyle de Hz. Hüseyin söz konusu edilmiştir (102/6 G.).

Sevgili, Kerbelâ sahrasının kurbanı olarak düşünülür (27/5 G.). Kerbelâ'da susuz kalmışların susuzluğunu gideren rahmet bulutu, yağmur damlası da sevgilidir (27/11 G.). Bugün dahi Kerbelâ Olayı'nın gerçekleştiği Muharrem ayında bilhassa da Caferilerin, vücutlarının çeşitli yerlerine birtakım yaralar, kesikler açarak olayın yasını tuttukları bilinmektedir. Aşağıdaki beyitte bu durum hatırlatılır:

Mācerā-yı Kerbelāyı ᶜāleme iᶜlān içün
Sīne-i sāze çekildi tār-ı ḥasret on iki (131/2 G.)

Şair, dünyada zevk ve safaya düşemeyeceğini Kerbelâ Olayı'nı hatırlatarak vermiştir:

Luṭfiyā bāġ-ı felekde idemem ẕevḳ u ṣafā
Mācerā-yı Kerbelā hicrān u mātem var iken (172/10 G.)

2.2.2.4.2.23. Konya

Lutfî'nin bir dönem yaşadığı yerlerden olan Konya, 21 beyitlik bir gazel ile ve yer yer sert bir üslûpla anlatılır. Manzumenin 19. beytinden gazelin manzum bir mektup olduğu anlaşılmaktadır. Muhatabından Lutfî, kendisini İstanbul'a aldırmasını istemiştir (403/1-21 G.). Küçük oğlu Abdurrahman'a yazdığı manzum mektubunda ise annesinin Konya'dan ayrılırken oğluna söylediklerine yer verilirmiştir:

Ayrılırken Ḳonyadan bī-çāre ḥasretle didi
Ben ölünce öksüz oġlum yādigā[r]ım aġlasun (419/7 G.)

2.2.2.4.2.24. Korsika

Lutfî, "Nev-heves iken Söylediğin İkinci Şi'rdir" başlığıyla kaydettiği şiirinde pek çok şehir ve ülkeden söz etmiştir. Çin, Maçin, Yemen, Hindistan, Amerika, İstanbul, Korsika, Londra, Paris, Şam, Mekke, Ahıska, Mısır ve Mülteka sözünü ettiği bu şehir ve ülkelerdir (36/I-IV Mur.). Bu şehirler, Lutfî'nin Ümit Burnu seyahati sırasında uğradığı ve bir müddet kaldığı şehirlerdir (bk. Hayatı s. 6-21).

2.2.2.4.2.25. Köstence

Hacı İbrahim'in vefatına düşürülen tarihte söz konusu kişinin **Un Kapanı**'nda tüccârlık yaptığı ve **Köstence** eşrâfından olduğu ifade edilmiştir (325/2, 3 G.).

2.2.2.4.2.26. Lahor

Bugün Afganistan sınırları içinde bulunan bir şehir olan Lahor, şalıyla meşhur olup klasik Türk şiirinde de bu yönüyle ele alınmıştır. Lutfî Divanı'nda da 1 yerde meşhur şalıyla Lahor'dan söz edilmiştir:

Şāl-ı Lāhūrī şarar ince miyān-ı yāre
Nīmten şāfında leṭāfetli çiçek (332/2 G.)

2.2.2.4.2.27. Langa

Laleli ve Yenikapı arasında yer alan ve zamanında bostanları ile meşhur bir İstanbul semtidir. "Langa hıyarı" deyimi, günümüzde işe yaramaz insanlar için kullanılmaktadır.

Çengelköy'ün serçe parmak büyüklüğündeki hıyarlarına karşı, bostan bozumlarında Langa hıyarlarının tohuma kaçmış olanları neredeyse 70-80 cm'ye kadar büyürdü. Bu koca hıyarlar ticari değer taşımadığından, bunlardan cacık bile yapılmadığından, kısacası hiçbir işe yaramadıklarından dolayı kaba saba ve cıvık erkekler ile özdeşleştirilmiş, böylelikle mezkur deyim ortaya çıkmıştır (Şirin, 2018, s. 89).

Lutfî Divanı'nda "Langa hıyarı" deyimiyle Langa söz konusu edilmiştir:

Ġamıñla ṣad-ḥayıf Lanġa ḫıyārı iḫtiyār olmış
Şikāyet eylemiş senden ḳıraġ çalmaz baṭılcana (327/8 G.)

2.2.2.4.2.28. Lepiska

Almanya'nın Leipzig şehrinde üretilen ipek; uzun, sarı ve yumuşak saç. Lutfî Divanı'nda sevgilinin saçı için 1 yerde kullanılmıştır:

Elā gözli şeker sözli güneş yüzli hilāl ebrū
Lepisḳa saçlı sīmīn tenli tāze ḳāmeti dilcū (132/III Müs.)

2.2.2.4.2.29. Malatya

Lutfî'nin şair çevresinden olan Mahfî'nin Malatya şehrine gitmesi üzerine bu şehirden söz edilmiştir:

Āsitānı terk idüp gitdi Malaṭya şehrine
Āfitābāsā nihān oldı ḳavuşdı vaḳt-i şām (43/5 G.)

2.2.2.4.2.30. Mekke

Lutfî'nin Mahfî ile müşterek yazdığı bir tarih manzumesinde vefat eden Hacı Ahmed Monlâ için yapılan duada Hz. Peygamber'in yardımcı ve şefaatçi olması istenilmiştir. Hz. Peygamber'den ise Mekke ve Bathâ'nın padişahı olarak söz edilmiştir. Bathâ, Mekke ile Mina arasında bir yerdir (138/6 G.). Kemâleddîn isimli bir kimsenin doğumuna düşürülen tarihte yine Mekke'den söz edilmiştir (319/7 G.).

9 yerde ise Ka'be dolayısıyla Mekke söz konusu edilmiştir. Bu yerlerin 6'sında Ka'be, sevgilinin yüzü ile ilgili hayallere konu olmuştur (52/6 G., 181/5 G., 198/4 G., 231/1 G., 272/18 K., 384/1 G.). 1 yerde Ka'be, rint şairin içi putlarla dolu ibadet meskeni olarak tasavvur edilmiştir (85/2 G.). 1 yerde Abdülhamid Han'dan iclâl

kıblesi ve emniyet Ka'besi diye söz edilmiş (380/2 K.), 1 yerde de Abdülhamid Han'ın eşiği Ka'be'ye teşbih edilmiştir (402/5 Kt.).

2.2.2.4.2.31. Pirlepe

Halil isminde bir kimsenin Pirlepe şehrine nâib olması sebebiyle düşürülen bir tarihte bu şehirden söz edilmiştir:

Söyle şānıñda anıñ tārīḫ-i tāmı **Luṭfiyā**
Nā'ib oldı Pirlepe şehrine bu ferd-i cemīl (57/7 G.)

2.2.2.4.2.32. Şam

Lutfî'nin bir dönem Şam'da bulunduğu ve bazı şiirlerini burada yazdığına dair birtakım notlar bulunnaktadır (400/10 G., 401/7 G., 402/7 Kt.). Kerbelâ Olayı sebebiyle de Şam'ın askerinden söz edilmiştir. Şam askeri uğursuz ve soysuz gibi nitelemelerle anılmıştır (130/3, 4 G., 163/V TcB.). Alman imparatoru II. Wilhelm'in Şam'a gelişi üzerine biri yedi, diğeri iki beyitlik iki tarih düşülmüştür. Kudüs, Beyrut, Yâfa ve Suriye bu manzumelerde adı geçen diğer şehir ve ülkelerdir (387/5, 7 Kt., 388/1, 2 Kt.). 395. manzume, Şam'da görevlendirilen bir kimsenin sonradan azledilişi hakkında yazılan bir hicviyedir. Manzumede baştan sonra söz konusu kişinin olumsuz tutum ve davranışları aktarılmıştır:

Geçen yıl Şāma bir ẓālim gelüp ḫalḳa miḥen ḳaldı
Ser-ā-ser leşker-i İslāma bir derd-i kühen ḳaldı (395/1 G.)

Bir başka manzumede ise bu kez Şam'ı ihyâ eden bir kimseden söz edilmektedir. Ancak bu kişinin kim olduğuna dair malumat verilmemiştir (397/10 G.). Lutfî, Şam'da arazi-i seniyye için inşa edilen bir daireye de tarih düşmüştür (398/1-7 K.). Şam Jandarma Kumandanı Hüsrev Paşa'nın ölümüne de ayrıca bir tarih düşmüştür (399/1-9 G.). Düşürülen bir başka tarih ise yine Şam'da Araba Meydanı'na dikilen bir sütuna dairdir (402/1-8 Kt.).

2.2.2.4.2.33. Trabzon

Osman Efendi'nin vefatına düşürülen tarih manzumesinde söz konusu kişinin Trabzon eşrâfından olduğu ifade edilmiştir (329/4 G.).

2.2.2.4.2.34. Van

Uzaklık bildirmek maksadıyla Van şehrinden 1 yerde söz edilmiştir:

Bizim bir gözli baḳḳālım dedemden ḳalma borcum var
Gelince ben de bilmem ilticā itsem mi tā Vana (327/10 G.)

2.2.2.5. Masal Unsurları

2.2.2.5.1. Âb-ı Hayât

Âb-ı hayvân şeklinde de ifade olunan âb-ı hayât; kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulümât, zulmet denilen ve menbaı meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış (Onay, 2014, s. 23). Şiirlerde, ince ve saf söz olarak kullanıldığı gibi sevgilinin dudağında da âb-ı hayât özelliği vardır (Pala, 2013, s. 3).

Lutfî Divanı'nda âb-ı hayât, çoğu zaman sevgilinin dudağı ile ilişkilendirilmiştir (20/VII Müs.; 110/6 G.; 374/6 G.; 75/2 G.; 77/5 G.; 389/130 M.).[256] İçene ölümsüzlük verdiğine inanılan âb-ı hayâtın, bu yönüyle daha çok dünya ve nimetlerini karşılayan mecazî bir anlam kazandığı aşağıdaki beyitte, er kişinin kendi ciğer kanını içip ölümü talep etmediği; âb-ı hayâta, tas ve atlasa da meylinin olmadığı ifade edilmiştir:

Er olur ki içer ḫūn-ı ciger mevti ṭaleb eyler
Temeyyül eylemez āb-ı ḥayāt u ṭās u aṭlāsa (90/2 G.)

Muhammed Dede'nin yaptırdığı çeşmeye düşürülen tarihte, söz konusu çeşmenin yanında âb-ı hayâtın tuzlu su hükmünde olduğu söylenilmiştir (300/10 G.). Nafiz Paşa'nın yaptırdığı hamamın suyunun da âb-ı hayât olduğu ifade edilmiştir (313/9 Kt.). Âb-ı hayât; zorluk, zahmet ile elde edilen şeyler için misâl olur. Lutfî, dünyada Hızır gibi âb-ı hayâtı arayanın bulacağını ancak zulemâtı geçmesi gerektiğini söylemiştir:

Dünyāda Ḫıżırveş arayan āb-ı ḥayātı
Elbetde bulur geçmeli ammā ẓulemātı
Miḫnet ile kesb itmeli ʿālī derecātı
Benden saña bir başḳa ricā yoḳdur efendim (363/VIII Mur.)

[256] Bu konunun detayları "Sevgilide güzellik unsurları/Dudak" başlıklı bölümde verildi.

2.2.2.5.2. Ankâ/Sîmurg

Kafdağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur (Pala, 2013, s. 24). Sîmurg adıyla da bilinir. Bu efsanevî kuş, Lutfî Divanı'nda her iki isimle birlikte geçmektedir. Memdûhun övgüsünün yapıldığı yerde memdûhtan yücelik ilgisi sebebiyle Ankâ makamlı olarak bahsedilmiştir (202/4 K.; 272/39 K.). Âşığın gönül kuşu Anka ile birlikte uçar (218/4 M.Müs.). Sevgilinin gül bahçesinde bülbül gibi uçmayı isteyen âşık, iki yanının Anka gibi kanatlı olduğunu ifade etmiştir:

ᶜ Andelībāsā gülistānında pervāz eylesem
Murġ-ı ᶜ anḳāveş ile yanum benüm mecnūḥdur (63/4 G.)

2.2.2.5.3. Dev/Ehrimen

Sözlük anlamı dev, şeytan olan Ehrimen; Zerdüştlerin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısının adıdır. Edebiyatta daha çok ilk iki anlamıyla Süleyman peygamber ile birlikte anılır. Şeytanlar ordusunu yönettiğine inanılan Ehrimen aynı zamanda bir çirkinlik sembolüdür (Pala, 2013, s. 136). Lutfî Divanı'nda 1 yerde Ehrimen'den söz edilmiştir. Azledilen bir kimsenin ağır bir şekilde tenkit edildiği manzumede söz konusu kişinin dostunun dev sûretli bir Ehrimen olduğu ifade edilmiştir. Bu kullanımda Ehrimen'in sözlük anlamından yararlanılmıştır:

Ḳırıldı ᶜ āḳıbet bāl ü peri ol zāġ-ı ṭayyārıñ
Ḳarīni dīv-sīret bir pelīd-i Ehrimen ḳaldı (395/8 G.)

2.2.2.5.4. Ejderha

Klasik şiir geleneğinde ejderden maksat büyük yılandır (Şentürk, 2014, s. 484). Bu bakımdan ejder ile ilgili kullanımlar yılan ile büyük benzerlik taşır. Ejder, sevgilinin saçı ile ilgi kurar (13/1 Kt., 150/2 Kt.). Bir kasidesinde kendisine gelen mektubu okuyup bahtiyar olduğunu ifade ettikten sonra söz konusu mektubun satırlarını da sevgilinin zülfü olarak düşündüğü ejdere benzetmiştir (275/42 K.). Japonya ve Rusya arasında gerçekleştirilen Porth Arthur savaşını anlattığı manzumede Lutfî, doğu kavimlerini ejder olarak düşünmüştür. Özellikle Çin gibi Asya

medeniyetlerinde ejderin mitolojik bir inanışın ürünü olması ejder benzetmesinin bilinçli bir şekilde yapıldığını göstermektedir:

Ḫˇāb-ı ġafletden anı bīdār ider taḳdīr-i Ḥaḳ
Bir gün olur ki ẓuhūr eyler o **ejderhā**-yı şark (391/20 G.)

2.2.2.5.5. Hümâ

Kafdağı'nda, Okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuş. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksağanı andırır bir kuşmuş. Bu bakımdan Hümâ bir devlet kuşu olarak bilinir. Yine Hümâ göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş. Hümâ kelimesi ile birçok terkipler yapılmış olup hemen hepsinde talih ve baht açıklığıyla ilgili düşünceler hâkimdir (Pala, 2013: 216). Lutfî Divanı'nda da Hümâ, klasik Türk şiirimizde olduğu gibi talih ve baht ile ilgili anlamlarla söz edilmiştir. Bu bağlamda *murg-ı hümâ-yı baht u iclâl, zıll-ı hümâ* gibi terkiplerle Hümâ'nın talih ve baht ile olan ilgisi ifade edilmiştir (15/VII Müs., 30/7 G.). Lütuf hümasının kişiyi şâd etmesi de talih ile ilgilidir (373/6 M.). Bir yerde söz edilen *"hümâ-yı saltanat"* da devlet kuşu anlamıyla kullanılmıştır (387/7 Kt.).

Hümâ bazen de istiare yoluyla sevgili olur. Bu kullanımda da yine Hümâ'nın baht ve talih anlamı hissedilir. İskender'in tahtında oturan sevgili (Hümâ), başında da mücevher taç gimiştir:

Bārgāh-ı taḫt-ı İskenderde teclīs eyleyüp
Bir mücevher tāc giydi ey **Hümā** başıñ seniñ (60/2 G.)

Ayın ve güneşin sabah akşam ayağına yüz sürdüğü söylenen sevgilinin (Hümâ), melek yüzlü olup bu yönüyle insan olarak nitelenemeyeceği ifade edilmiştir (193/2 G.).

Tâc-ı hümâ da baht ve talihi ifade eder. Doğan kişi için Lutfî *"âlemin tâc-ı hümâsı"* olarak söz etmiştir (156/3 G.). Yükseklerde uçtuğuna ve yere hiç inmediğine inanılan Hümâ'nın bu özelliği şiirlerde sevgilide tezahür eder. Sevgiliden "Hümâ gibi yükseklerde uçan, ay yüzlü" olarak bahsedilmiştir (61/2 G.).

Hümâ-sâye, talihin yüksek ve yüce olduğunu ifade eder. Lutfî, ne bir yakını kaldığını ne de talihinin yaver (murg-ı hümâ-sâye) gittiğini ifade etmiştir (407/III

Muaş.). Ancak kişinin talihi ne kadar yüce mertebeli (hümâ-sâye) olsa da kişi, aşk zincirine bend olmalıdır:

Her z̲errede bil Ḥaḳḳı vāṣıl olasıñ Ḥaḳḳa
Zencīr-i ᶜaşḳa bend ol olsañ da **hümā-sāye** (401/6 G.)

Bedenin ağırlığından, sıkıntısından kurtulup cân olmayı; bir Hümâ olup Kudsî âlemde Allah'ın sırlarına bakılmasının ister Lutfî. Hümâ olup Kudsî âlemlerde uçma hayali yine Hümâ'nın yükseklerde uçtuğu imajını verir:

S̲ıḳlet-i tenden göçüp cān olmaġa ḳıl ictihād
Bir **hümā** ol ᶜālem-i ḳudsīde sırru'llāha baḳ (352/4 G.)

Hümâ ile ilgili geliştirilen hayallerden biri de aklın Hümâ'ya benzetilmesidir. Şair, akıl hümâsının sevgilinin büklüm büklüm olan saçında kaldığını ifade etmiştir (358/IV Tah.). Yücelik bildiren bir ifade olarak da *"murg-ı hümâ-yı evc-i kudret"* ifadesi kullanılmıştır (389/160 M.).

2.2.2.5.6. Kafdağı

Dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkansızlığına inanılan dağlar zinciri. Efsaneye göre Ye'cûc ile Me'cûc, Anka, cinler, şeytanlar bu dağın arkasındadır. Masallarda çok anılır. Ejderha, melekler tarafından bu dağların arkasına atılırmış. Bu dağın yüksekliği 500 fersah imiş. Birçok yerleri su içindeymiş. Güneşin ışıkları bu dağa çarptıkça yeşile boyanır ve oradan aksedince de maviye bürünürmüş. Gökyüzündeki mavilik de bu ışıkların okyanuslardan yansımasıyla ortaya çıkarmış. Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olarak şiirlerde Anka ile birlikte anılır (Pala, 2013, s. 248). Lutfî Divanı'nda 3 yerde Kafdağı konu edilmiştir. Bu yerlerin birinde yüksekliği itibariyle "yüce mekân" tasavvuru geliştirilmiştir (36/I Mur.). Gerek yüksekliği gerekse de büyüklüğü sebebiyle bir kıyas unsuru olarak kullanılmıştır. Şair, günahının Kafdağı kadar olsa bile gam yemeyeceğini söylemiştir; zira Allah *Rahmetimden ümidinizi kesmeyin* diye buyurur:

Kūh-ı Ḳāfla ser-be-ser olsa günāhım ġam degül
Didiñiz [257]لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ ey Kerīm (27/5 G.)

Sûfî tipinin kıyasıya tenkit edildiği manzumede tahkiyeli bir üslup kullanılmıştır. Cenazeyi duyan sûfî, musallaya dayanır. Cenazenin iskatına da kimseyi bırakmaz. Merhumun malını tesbih ile sayan sûfî, bir akçenin eksik olduğunu anlayınca da mollaya gider. Nihayet sûfî, kırk paraya merhumun bütün günahını yüklenir. Kafdağı büyüklüğündeki günahıyla da sûfî, mahşere varır:

Ḳırḳ pāreye yüklendi bütün cürm ü günāhı
Ḳāf Ṭaġı ile maḥşer-i kübrāya ṭayandı (382/3 G.)

2.2.2.5.7. Peri

Cinlerin dişilerine verilen ad. Bunları gören olmadığı için çok güzel ve çekici olduklarına inanılır. Bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kaybolmaları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar (Pala, 2013, s. 369). Klasik Türk şiirinde olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da sevgiliyi vasfetmek için bazen de sevgili yerine istiare olarak kullanılmıştır (41/1 G., 95/3 G., 199/1 G., 202/5 K., 214/7 G., 219/1, 6 G., 225/6 G., 227/7 G., 228/5 G., 229/6 Koş., 232/9 Koş., 238/2 G., 259/8 M., 331/I-VII Müs.). Perinin güzel olduğuna inanılması kimi zaman da sevgili için peri yüzlü anlamına gelen "perî-rû" ve "perî-peyker" ifadeleri kullanılmıştır (39/1 G., 61/4 G., 139/2 G., 280/7 G., 333/12 G., 420/1 G.). "Perî-haslet" ifadesi de sevgili için benzer anlamlar üstlenir (175/69 K.). Bazen sevgili, peri ile kıyas unsuru olarak kullanılmış; periden üstün tutulmuştur. Savaş meydanında eşsiz olan sevgilinin heybetinden insan ve peri titrer:

Heybetinden lerzenāk olur bütün ins ü **perī**
Mest-i nāzım vādī-i heycāda bī-aḳrāndır (274/13 G.)

İlahî aşk şarabıyla kendinden geçmiş olan âşıklar, kadehlerinin hakikî aşktan boş olunduğunun sanılmamasını ister. O aşk ile kendinden geçmiş olan bir perinin üstâd edilmesini arzu eder. Tasavvufî imajların örüldüğü beyitte (manzumede) şair,

[257] قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ **لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ** اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ: "De ki: "Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir." (Zümer 39/53)

"kendinden geçmiş olan perî üstâd"ı ile mürîdlerini İlâhî aşka götüren bir rehber görevi gören mürşîdi kasteder:

Ṣanmayıñ ᶜaşḳ-ı ḥaḳīḳatden tehīdir sāġarı
Mest-i lā-yaᶜḳıl olan bir **perī** üstād eyleyiñ (340/17 G.)

Sihir, tılsım gibi bazı efsunlarla ortaya çıkarıldığına inanılan peri; şiirlerde bazen sihir, büyü, tılsım gibi sözcüklerle tenasüp oluşturur. Dev, cin ve şeytan da peri ile birlikte beytin anlam dairesinde adından söz edilen ve nispeten peri cinsinden olan diğer varlıklardır (353/5 G.).

Aşağıdaki örnekte peri sözcüğü "perîşân" sözcüğü ile cinâs oluşturmuştur. Beyitte "perî" ve "şâne" sözcükleri *perîşân* sözcüğünü de çağrıştırmaktadır:

Sünbül-i zülfine virdikçe niẓām
Bıraḳur mı o **perī** şānesini (371/9 G.)

Benzer bir kullanım "perî" ve "şân" sözcükleri ile yapılır. Perîşân olan âşık, sevgilinin de "perî-şân" olduğunu bildiğini söylemiştir:

Ben perīşānım **perī-şān** oldıġıñ bilmez miyim
Nice ᶜāşıḳdır görüp zülfüñ perīşān olmasun (374/2 G.)

2.2.3. SOSYAL HAYAT

Çalışmamızın bu bölümünde Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'ndan devrin sosyal hayatı, şairin şiirleri ekseninde ve kendi yaşamının merkezinde olmak üzere sosyal hayatı şiirlerinde işleyiş biçimiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sosyal hayatın önemli bir parçası olan kahvehanelerden mesire alanlarına, İstanbul'un bazı semtlerine hatta Çarşamba Pazarı'na kadar sosyal hayata dair pek çok şey Lutfî'nin şiirlerinde yer almaktadır. Kimi zaman da tenkit ettiği bazı sosyal meselelerde sosyal hayata dair de bir panaroma sunar. *Mîri Mezbahasına Bir Nazar* başlıklı müseddes, bu örneklerden biridir.[258]

Beşerî bir aşkı anlattığı müseddeste Lutfî, Çarşamba Pazarı'nda gördüğü bir güzele tutulduğunu ifade etmiştir (18/I Müs.). Mesire alanları da Lutfî'nin yaşadığı

[258] Bu konuyla ilgili detaylı bilgiler "Devir ve Toplum Eleştirisi" başlığında verildi.

dönemde sosyal hayatın önemli bir parçasıydı. Sevgiliden âşıkların mesire alanlarını ziyaret etmesinin istenmesi, bir bakıma bu yerlere olan rağbeti gösterir (22/2 G.). Sosyal hayata dair bir diğer husus, Zabtiyye teşkilatıdır. Yazdığı bir kıt'ada Lutfî, zabtiyyeyi överken kurumun sosyal hayattaki yerine de temas etmiştir:

Ḫuṣūṣā ceyş-i żabṭıyye ḥafīẓ-ı mülk ü milletdir
Ser-ā-ser istirāḥat baḫş iderler ḫalḳ-ı devrāna (70/2 Kt.)

Aşağıdaki dörtlükte sosyal hayatın renkli unsurları bir arada görülebilmektedir. Dörtlükte anlatılanlar sultanın tahta geçiş merasiminde yapılan şenliklerdir:

Māhyeler ḳurıldı ḳandīller yandı
Ḳuleler gemiler sancaḳ ṭonandı
Mehtāb ile fişek ᶜarşa ṭayandı
Böyle gün görmedi bu çarḫ-ı devrān (276/32 D.)

Sosyal hayatın birer parçası/unsuru olan âdetler ve inanışlara, çalışmamızın muhtelif yerlerinde ve çeşitli vesilelerle yeri geldikçe değinilmiş olsa da bu bölüme ait alt başlıklarda, Lutfî Divanı'nda söz konusu edilen âdet ve inanışlar başlıklar hâlinde toplu bir şekilde ve ayrıca ele alındı.

2.2.3.1. Giyim Kuşam

Giyim kuşam konusunda üzerinde durulan konular çeşitlilik arz etmektedir. Bazen günlük yaşama dair unsurlar gözlenirken bazen de mücerred olarak giyim kuşama dair birtakım ifadeler bulunur. Özellikle değişim dönüşümdeki tezahürün toplum nezdindeki yansımalarının görüldüğü giyim kuşam, toplumsal hayatın izdüşümüne dair önemli bir pencere açar. Batının etkisinin görüldüğü giyim kuşamda toplumdaki bireylerin de artık birer "Batılı" olma yolunda olduğu görülür. Gözünde gözlüğü, elinde bastonu ve şık giyimiyle Osmanlı toplumunun değerlerini küçümseyen hatta onlara hakaret eden Avrupalı bireyler, bu pencereden görünenlerdendir:

Gözinde gözlük ü destinde baston ḫaylī şıḳ begler
İder rencīde vü miḥnet ḥaḳāret ehl-i īmāna (55/6 G.)

Zabtiyye memurlarının giyimine dair az da olsa detaylar bulunur. Zabitlerin parlak, gösterişli kılıçlar kuşandıkları anlaşılır:

Velī tefrīḳ olınmaz hīç biri necm-i S̱üreyyādan
Bile ol tīġ-ı zer-efşānı ṭaḳmışlar levendāne (70/4 Kt.)

Matemlerde siyah renk kıyafet tercih etme, bugün de toplumumuzun bir âdeti olarak sürmektedir. Lutfî, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Muharrem ayında karalar giydiğini yahut giyilmesi gerektiğini söylemiştir (94/I Muh.; 120/III Müs.).

Giyim kuşamın mücerred olarak söz konusu edildiği yerde, insanın aslı esasının giydiği kıyafeti değil; cevheri/özü olduğu belirtilmiştir:

Kim dimişdir ki libās-ı köhne-i insāna baḳ
Cevheri bilmekse maḳṣad ḫançer-i ᶜirfāna baḳ (354/1 G.)

2.2.3.2.1. Kumaşlar

Lutfî Divanı'nda sözü edilen kumaşlar atlas, ipek ve garibaldi Avrupa kumaşıdır. Lutfî, bir gösteriş olarak addettiği anlaşılan atlas kumaşına meyletmediğini belirtir (83/3 G.). Kerbela'da Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin, atlas ve ipek kumaşlar giyerek eğlendiği ifade edilmiştir (163/IV TcB.). Şeren şehrinin şahı Simnan ile Semerkand şahının kızı Saksahâ'nın öyküsünü anlattığı mesnevisinde Lutfî, Simnan'ın atlas ve ipekli yataklarda yatarken talihinin onu kara toprak üstünde yatırdığını ifade etmiştir (249/5 M.). Sosyal bir eleştirinin yapıldığı aşağıdaki beyitte, giyim kuşam ile ilgili farklılıklar garibaldi boyalı Avrupa kumaşına benzetilmiştir:

Günde bir şekle girer heykeli kelli felli
Ġaribaldi boyalı Avrupa ḳumāşı gibi (403/9 G.)

2.2.3.2.2. Elbiseler

Elbiselerden en çok söz edilen dâmen/dâmândır. Genellikle de deyim içerisinde ve mücerred olarak *dâmenin öpmek, dâmenine yüz sürmek* şeklinde dâmene yer verilmiştir. Âşık, gözlerinden nehir misâli akıttığı kanlı yaşlarını sevgilinin dâmenine sürme arzusundadır (106/II Müs.). Lutfî, kendisinden makam ve mevki bakımından yüksek mertebede bir kimseye hâlini arz etmeye, karşısındaki kişinin eteğini öperek başlar (175/29 K.). Dâmene yüz sürmek de benzer kullanımdadır. Şair, memduhunun iclâl dâmenine yüz sürdüğünü söylerek dâmenin mücerred kullanımına yer vermiştir (175/58 K.). Âşık, sevgilinin dâmenine gözyaşlarını sürdükçe onun

zulmüne uğrar (190/30 G.). Dâmen öpmek, padişah yahut sultan söz konusu edildiğinde Osmanlı saray geleneğindeki etek öpmek âdeti yerine kullanılır. Tahta oturan sultanı tebrik için insanlar sultanın eteğini öper (207/34 K.). Etek öpme mecazen devlet adamlarını ve halkın onlardan beklentilerini sembolize eder (Karaköse, 2019, s. 70).

Yüz örtüsü, peçe demek olan nikâb divan şiirinde sevgilinin saçı için kullanılır. Âşık bu nikabın açılmasını ister (Tolasa, 1973, s. 162; Pala, 2013, s. 359). Ancak sevgili nikâbını, âşığa değil rakibe açar (169/I Müs.). Yüzün güneş tasavvurunda yüz örtüsü olan nikâb, saçtır (296/1 G.). Nikâb örtü ve perde anlamında mecaz olarak da kullanılmıştır. Maarif erbabının örtüler ardında kaldığı ifade edilerek nikâbın mecaz anlamına yer verilmiştir (103/10 G.).

Elbiseler, birtakım toplumsal değişimlere de sahne olur. Devrin değiştiğinden dem vuran şair, gönül ehline rağbetin kalmadığını; insanların kılık kıyafete değer verir olduklarını ima etmiştir. Toplum artık şapkanın esiri, hotozun kulu olmuştur:

Luṭfiyā ehl-i dile ḳalmadı raġbet şimdi
Kimi şapḳanıñ esīri kimi ḳuldur hotoza (97/7 G.)

Dervişlik giyisileri de üzerinde en çok durulan elbiselerdendir. Bu elbiselerden yer yer mecaz olarak bazen de bir derviş elbisesi olarak söz edilmiştir. Harabat hırkasını giymek, mecaz olarak dünyanın geçici süslerinden el çekmek manasındadır (85/3 G.). Tâc, padişah ve kralların başlarına hükümdarlık âlâmeti olarak giydikleri murassa ve sorguçlu baş kisvesidir. Şeyh ve dervişlerin külâhlarına da tâc denilirdi (Onay, 2014, s. 399). Kerbela mersiyesi olan tercii bendinde Lutfî, sadık âşıkların başlarına hasret tâcını giydiğini belirtir (163/VII TcB.). Cübbe ve sarık da dervişin tipik kıyafetlerindendir. Ancak bu kıyafetlerle gurura kapılanlardan uzak durmalıdır (165/15 G.). Sarığın arasından dökülen saç, sünbüle benzetilmiştir (332/3 G.). Bir kasidesinin girizgahında Lutfî, gördüğü rüyasında birtakım kimselerle karşılaşır. Bu kişiler seyyah dervişleri andıran kıyafetleriyle Lutfî ile hasb-i hâl ederler (175/6 K.). Hırka, tâc, keşkül, teber, külâh giyinmek dervişin tipik kıyafetleridir. Kıyafetler ile ilgili bu unsurlar kişinin feyzine mani olması durumunda terk edilmelidir. Bu durumda gösterişsiz, sade bir kıyafet ile yetinmek gerekir (357/5, 6 G.).

Dünya, her türden yaşantılara ve bu yaşantıların sonucunda getirdiği insan manzaralarına sahne olur. Kimi insanların üzerinde parça parça olmuş, eskimiş hırka bulunmazken kimileri de ipekler giyerek mevki sahipleriyle oturup kalkar:

Kiminiñ köhne-ᶜ abā ḫırḳa-i ṣad-pāresi yoḳ
Kimi kemḫā giyerek dergeh-i şāha ṣarılur (45/4 G.)

Post ve külah da dervişin âlâmetidir. Kimi pejmürde Lutfî gibi şair olurken kimi de postu ve külahıyla dervişliğe tutunur:

Kimisi şāᶜir olur **Luṭfī-i** pejmürde gibi
Kimi dervīş olaraḳ post u külāha ṣarılur (45/7 G.)

Fes, Osmanlı toplumunun tipik kıyafetlerindendir. Lutfi Divanı'nda fes, 3 yerde geçmektedir. Bu yerlerin birinde fes, mecaz-ı mürsel olarak söz konusu edilmiştir. *Şâh-ı fes* terkibi ile maşuk kastedilmiş, maşuğun eline aldığı kalemi ile âşığın katline ferman yazdığı ifade edilmiştir (86/I Tah.). Belirli bir zümrenin tenkit edildiği yerde ise kişilerin giyim kuşamları detaylı olarak betimlenir. Bu kişilerin sivri fes, ince sarık, enli kuşak ve kıl şalvar giydikleri ifade edilmiştir (403/8 G.). Manzumenin bir başka beytinde benzer nitelikte kişilerin gündüzleri başlarında külahı, geceleri ise belinde silahıyla dolaştığı söylenilmiştir (408/4 G.). Başından geçenleri anlattığı bir mesnevisinde kendi hâlini giyim kuşamıyla dile getirir. Parçalanmaya yüz tutmuş elbisesi, eskimiş fesiyle şair bir zamanlar perişan bir hâlde olduğunu ima etmiştir (373/16 M.).

Şal da Lutfî Divanı'nda 1 yerde mevzubahis edilmiştir. Şalın makbulü Lahor şalı olup sevgilinin ince belini sarmaktadır:

Şāl-ı Lāhūrī ṣarar ince miyān-ı yāre
Nīmten ṣāfında leṭāfetli çiçek (332/2 G.)

Yine devriyle ilgili bazı tenkitlerde bulunduğu bir müseddesinde Lutfî, kundurayı deyim içinde kullanmıştır. Defterdâra ay başında maaş almaya gidenlerin "para yok" yanıtını aldıkları ifade edilmiştir. Defterdâra o kadar sık gidilir ki ayaklarındaki kundura aşınır, parçalanır (408/II Müs.).

Aşağıdaki beyitte felek, elinde kazâ makasıyla yelek, sarık ve cübbe biçen bir terzi olarak kişileştirilmiştir:

Baḳ ne dībā biçiyor şevḳ ile ḫayyāṭ-ı felek
Elde mıḳrāż-ı ḳażā cübbe vü destār ü yelek (332/1 G.)

2.2.3.2. Musikî

Lutfî Divanı'nda musikiye dair unsurlardan, çalgı aletlerinden genellikle birer benzetme unsuru olarak söz edilmiştir. Bazı yerlerde çalgı aleti, musikiyi karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Çoğu zaman da mûsikî ile ilgili ögelerden, içki meclislerinin bir unsuru olarak söz edilmiştir. *'Îş, işret, bezm* gibi sözcüklerle bu meclislerin arka planı oluşturulur. Tanbur, saz (târ), keman, ney, kanun, sentor, def, çeng ve rebâb Lutfî Divanı'nda adı geçen çalgı aletleridir. Aşağıdaki beyitte çalgı aleti olan sazın nağmesi ile *müzik ruhun gıdasıdır* telakkisi görülür:

Cihānı mest iden ḫoş ṣavt ile güftār imiş yā Hū
Ġıdā-yı rūḥ-ı ᶜālem naġmehā-yı tār imiş yā Hū (370/1 G.)

Rebâb, benzetme unsuru olarak kullanılır. Âşık, döğünmekten sinesinin rebâba döndüğünü belirtmiştir (407/I Muaş.). Yaşadığı buhranlı hâller ile zaman zaman "yokluk" arzusu içinde olan Lutfî, sesin rebabın içinde bulunmayışı gibi hesap günününde de olmamayı arzular (389/151 M.).[259] Hayatının bir dönemini Erzurum'da geçiren Lutfî, şehrin rebâb ve zevkten yoksun olduğunu belirterek rebâbı mûsikî anlamına gelecek şekilde kullanmıştır (372/II Müs.). Karârî mahlaslı bir şairle bazı sürtüşmeler/takılmalar yaşadığı şiirlerinden anlaşılan Lutfî'nin, aşağıdaki beyitte "karârı" kelimesini tevriyeli kullandığı hissedilir. Beyitten rebâb zevkinin Karârî olmasa olmayacağı anlamı çıkarılabilir:

Yok kelāmında ḳarār bilmez ḳarār-ı ḫaddini
Ber-ḳarār olmaz ḳarārı olmasa ᶜıyş-ı rebāb (10/4 G.)

Aşağıdaki beyitte Muharrem ayında Kerbelâ olayı sebebiyle insanların vücutlarına çeşitli yaralar, kesikler açması ritüeli saz hayali ile verilmiştir. Sine, sazın gövdesi; sineye çekilen yarıklar ise tel olarak düşünülmüştür. Böylece 12 telli bir saz hayali ortaya çıkarılmıştır:

[259] Lutfi'nin yokluk fikri için bk. "'Adem Anlayışı" s. 31-36.

Mācerā-yı Kerbelāyı ᶜ āleme iᶜ lān içün
Sīne-i sāze çekildi tār-ı ḥasret on iki (130/2 G.)

Çeng, bir saz çeşidi olup kanuna benzeyen ve dik tutularak çalınan bir enstürmandır (Onay, 2014, s. 118). Def ise vurmalı çalgılardan olup özellikle dinî birtakım ritüellerin de tipik enstrümanı konumundadır. Bugün bile bazı tarikatlarda def çalınarak zikir çekilir. Aşağıdaki beyitte çeng ve def eşliğinde çekilen zikirler söz konusu edilmiştir:

Ẕākir olsun bī-ᶜ aded meh-pāreler bā-çeng ü def
Allāh Allāh naᶜ rasın sizler de müzdād eyleyiñ (340/7 G.)

Hanende, meclislerde şarkı söyleyen kişi demektir. Ney, çeng ve çegan ile kurulan içki meclisinde hanende de söylemeye başlar (175/71, 72 K.). Gül renkli şarabın yanı sıra güzel ses, kanun ve keman da işret meclislerinin olmazsa olmazıdır (268/5 G.). Bir elinde şarap kadehi, diğer elinde neyi ile konuştukça âşığı hayran edip dilini tutturan sevgili tipi de hanendeyi çağrıştırır. Beyitteki *tekellüm eylemek* ile *şîrîn-zebân* ifadeleri; mırıldanmak, şarkı söylemek mânâlarını barındırmaktadır:

Tekellüm eyledikçe ᶜ āşıḳı ḥayrān ü lāl ider
Bir elde cām-ı mey dīgerde ney şīrīn-zebān ister (109/3 G.)

İçki meclislerinin dışında kahvehanelerde de mûsikînin yer aldığını öğreniyoruz. Kahvenâme olan bir gazelinde Lutfî, devrinde sosyal hayatın önemli bir parçası olan kahvehane ortamını betimler. Keman, sentor ve kanun ile cazibeli sesler, gönül yakan nağmeler bedene ruh bahşeder. Beyitte yine *müzik ruhun gıdasıdır* telakkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz:

Tene ḳānūn u senṭūr u kemānı baḫş-ı rūḥ eyler
Ṣadā-yı dil-firīb ü naġme-i dilsūzlar mevcūd (322/3 G.)

Tüm unsurların kişileştirildiği aşağıdaki beyitte neyin feryat etmesi ve kemanın âh'a damat edilmesi üzerine ilginç bir istekte bulunulmuştur. Bu benzetmelerde bu enstürmanların çıkardığı seslerin etkisinin olduğu açıktır:

Nāle-zen olsun ṣürāḥīler ḳadeḥler eşk-rīz
Ney fiġān itsün kemānı āha dāmād eyleyiñ (340/6 G.)

Heyʾ etinden ḥişşe-yāb olmış ezel ehl-i nevā
Bezm-i āheng içre girmiş sīne-i ṭanbūrıdır (123/7 G.)

Bu pīre-zen dehri ḫūrī-cemāl ṣandım
Buldum ḫar-ı ṭanbūrı ehl-i kemāl ṣandım (351/1 N.)

2.2.3.3. Âdet ve Gelenekler

2.2.3.3.1. Astroloji/Yıldız/Felek/Gökyüzü ile İlgili Olanlar

Bu başlık altında ele alınan konu genellikle yıldızlar ve yıldızların insan üzerindeki tesirini esas alan eskilerin astroloji ilmine dair hususlar olmuştur. Yıldızların konumu ve burçların insanın talihi üzerinde etkili olduğuna inanılır. Bu bakımdan kişilerin başına gelen veya gelecek olan birtakım hadiselerin yıldızlar vasıtasıyla insanlara tesir ettiğine inanılıyordu (Onan, 1997, s. 417, 429; Kurnaz, 1996a, s. 443; Çavuşoğlu, 2017, s. 249; Şentürk, 2014, s. 390). Başa gelen hadiseler yahut birtakım temenniler ya yıldızlara bağlanır ya da kişinin yıldızının parlak, açık olması dilenir. Bu telakki felek başta olmak üzere yakınılan durumların da müsebbibini teşkil etmekteydi. Şair, rahatlık görememesini yıldızının düşük olmasına bağlamıştır (24/2 G.). Mecaz olarak güneşin parlaklığına yetişememesi de yine yıldızının sönük/düşük olmasındandır (55/16 G.). Kara bahtının açılmaması da yine yıldızının düşük olması sebebiyledir (71/5 G.). Şairin kesrette kalmasına sebep de kara bahtıdır. Kesret ile kara baht arasındaki ilgi açılmayan talihten, dolayısıyla yıldızın sönük/fersiz oluşuyla ilgili olmalıdır (106/IV Muh.). Kişinin gökteki yıldızının doğması, bir anlamda parlak olması temennisi de yıldızlarla ilgili inanıştan ileri gelmektedir (152/6 G.). *Tâli'-i dûn* terkibi insanın doğarken yıldızın durumu ile ilgili inanışa işaret eder. Zaman zaman başkası ağzından da konuşan şair, yıldızlar ile ilgili inanışı kaderin bir yansıması olarak ifade eder. Kara baht, düşük yıldızla doğmak, hüzün, ayrılık ile kişinin dünyada gülmediği ifade olunmuştur (159/4 G.). Memduhun yıldızın parlak olması dilenir (34/9 Kt.). Düşük yıldızlı olmak; şairi ferahlığa, sevince erişmeye mânî eder (175/12 K.). Bahtın güneş gibi açık, yıldızın da Süreyyâ gibi parlak olmasının dilenmesi yine yıldızların insan üzerindeki tesirleri ile ilgilidir (175/125 K.). Bir sevince erişen şair, kara baht yıldızının sabah yıldızı gibi aydınlık olduğunu söylemiştir:

Şükür baḫt-ı siyāhım kevkebi necm-i ṣabāḥ oldı
Ki ṭoġdı āfitāb u māhtāb fevz ü felāḥ oldı (187/1 G.)

Müneccim, yıldız ilmiyle uğraşan kişi olup yıldızların konumuna göre birtakım mânâlar çıkarırdı (Pala, 2013, s. 340). Kötü giden talihini müneccime soran şair, yanıt alamamıştır. Düşük/alçak baht, yıldızın düşük olmasına delalet eder. Bu durum da sevgili ile *yıldızı barışmamak* anlamına gelir:

Ṭāliᶜ -i āvāremi ṣordum müneccim bilmedi
Baḫt-ı dūnumla barışmadı benimle yıldızıñ (95/2 G.)

Gökyüzünün iç içe geçmiş dokuz tabakadan/kubbeden oluştuğu inancı da eskilerin inanışları arasında bulunur (Kurnaz, 1995, s. 306). Şiirlerde geçen nüh-felek ifadesi, bu inanışa dairdir.[260]

2.2.3.3.2. Çeşitli İnanışlarla İlgili Olanlar

İsm-i a'zam, Allah'ın en büyük ismi demek olup onunla edilen duaların, anında kabul edileceğine inanılır. Ancak bu isim halktan gizlidir (Pala, 2013, s. 239). Lutfî Divanı'nda ism-i a'zam, 2 yerde söz konusu edilmiştir. İsm-i a'zam, 1 yerde gizli oluşuyla benzetme unusuru olarak kullanılmıştır (140/VIII Müs.).

Cennetteki Tuba'nın kökleri havada, dallarının ise aşağı doğru olduğuna inanılır. Lutfî Divanı'nda bu inanış, sevgilinin saçı hayali üzerinden verilmiştir. Alna dökülen saç (perçem, kakül), Tuba'ya benzetilerek söz konusu inanış hatırlatılmıştır (193/3 G.; 239/3 G.).[261]

Sultanın/padişahın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi/halifesi olduğu inancına yer verilmiştir. *Zıll-ı Hudâ, zıll-ı Rabbü'l-Alemîn, zıll-ı İlâhî* terkipleri bu inanışın bir telakkisidir (211/I Müs.; 380/1 K.; 402/1 Kt.).

Ruhbanlık, Hristiyanlıkta bulunan bir inanıştır. Allah tarafından emredilmediği hâlde birtakım dünyevî arzulardan uzak durarak Allah'ı hoşnut etmek amacıyla Hristiyanların yaşadığı uzlet hayatıdır (Gürkan, 2008, s. 204). İslâm dininde ruhbanlık

[260] Bu konunun detayları çalışmamızın "Kozmik Alem" başlığında verildi. bk. s. 404-406
[261] Beyitler ilgili açıklamalar için bk. "Sevgilide Güzellik Unsurları/Saç" s. 353-364.

yoktur. Hz. Peygamber'in, ümmetinin çokluğuyla övüneceğini buyurmaları dolayısıyla ümmetinden ruhbanlığı men etmiştir (Yılmaz, 1992, s. 131, 132):

Ümmet-i merḥūmeye nehy itdi ruhbāniyyeti
Tā ki cemᶜiyyetle var olsun cemīᶜ-i Müslümān (381/5 G.)

Bazı uygulamaların veya birtakım şeylerin uğur getireceğine dair bir inanış bulunmaktadır. Şam'da Araba Meydanı'na uğur getirmesi maksadıyla demirden bir sütunun dikildiğini Lutfî'nin düşürdüğü bir tarihten anlıyoruz:

Biñde bir ancaḳ düşer **Luṭfî** bu tārīḫ-i güzīn
Rekz olındı yümn-ile Şāma nişān-ı āhenīn (402/8 Kt.)

Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılmasına buğday tanesinin sebep olduğu şeklinde bir inanış bulunmaktadır (206/7 G.). Hz. İsa'nın dördüncü semaya yükseltildiği inanışına da ima yoluyla yer verilmiştir (132/V Müs.). Şehitlerin cennete gireceğine dair inanış, sevgilinin güzellik unsurlarından olan kirpik ile şehit olma hayali ile verilmiştir:

Tīġ-i müjgānıñ şehīdi olmayınca ᶜāşıḳān
Gülsitān-ı bāġ-ı ᶜadne eylemezler insilāk (110/5 G.)

Ye'cûc ve Me'cûc'ün ortaya çıkması kıyamet alametlerindendir. Rusya ve Japonya arasında meydana gelen savaşın anlatıldığı gazelde Lutfî, doğunun istilasını kıyamet alameti olarak ifade etmiştir (391/9 G.).

2.2.3.3.3. Haberleşme ile İlgili Olanlar

Telgrafın Osmanlı toplumunda kullanılmaya başlanması şiir dilinde de birtakım hayallere ve benzetmelere konu olmuştur. Sevgilinin saçı, telgrafın haber getiren veya götüren tellerine benzetilir (27/15 G.; 68/4 G.). Bazen de telgraftan doğrudan bir iletişim/haberleşme vasıtası olarak söz edilmiştir (402/5 Kt.). En önemli haberleşme aracı mektuptur. Lutfî'nin de manzum mektupları bulunmaktadır. Mektup; bazı işlerin görülmesi, sorunların iletilmesi maksadıyla yazılması yanında bir dost için de yazılabilmektedir.[262] Bir kasidesinde Lutfî, memduhundan Marko Paşa'ya kendi durumunu anlatan bir mektup yazmasını istemiştir (202/31 K.). Mektup getirip

[262] Bu konu için bk. "Nazım Türleri/Manzum Mektuplar" s. 100-104.

götürme de şiire konu edilmiştir (275/33, 39 K.). Muhatabından mektubuna yanıt bekleyen şair, postahane kapısında kendisini ağlatmamasını istemiştir. Şairin tasavvurunda postahanenin kasvetli bir mekan olduğu, mezara benzetilmesinden anlaşılmaktadır:

Posta-ḫāne ḳapusında ḳuluñı aġlatma
Beni bekletme o maḳberde mezār ṭaşı gibi (403/21 G.)

Gazetenin sosyal hayatta haberleşme vasıtası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda *jurnal etmek,* haber etmek/halka ilan etmek (337/23 D.); *jurnal yazmak*, haber değeri taşıyan bir olayı gazeteye taşımak (337/24 D.); *jurnal olmak,* gazeteye çıkmak/ilan olmak (337/25 D.) anlamlarındadır. Aşağıdaki beyitte *emîn-i jurnal* terkibinin ise haberci anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır:

Kimini eyler emīn-i jurnal
Kimini dehre muḳayyed der-ḥāl (269/15 M.)

2.2.3.3.4. Hastalık/Tedavi ile İlgili Olanlar

Lutfî Divanı'nda hastalık ve tedavi ile ilgili öne çıkan husus göze çekilen veya sürülen sürmedir. Eskilerin inanışında göze sürme çekmek, bir tür tedavi yöntemi olduğu gibi görme becerisini de kuvvetlendiren bir tür ilaç idi. Bunların dışında sürme, süs için de çekilirdi. *Kühl*, sürme; *mil*, sürme çekmekte kullanılan alet; *tûtiyâ* ise bu isimle bilinen taşın döğülüp toz hâline getirilerek göze çekilen tozudur (Onay, 2014, s. 266, 413). Göze çekilen sürme şiirlerde genellikle sevgilinin ayağı tozudur (3/III Tah.; 22/4 G.; 67/2 G.; 140/IV Müs.; 228/9 M.G.; 338/3 K.). Sürmenin makbul olanı ise Isfahan sürmesidir:

Ey baḥr-ı iḥsān u seḫā ḫāk-i ḳudūmuñ tūtiyā
Çeşmānıma çeksem sezā mānend-i küḥl-i Isfahān (202/12 K.)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayağı tozu, manevî gözü açacak olan bir sürme olarak düşünülmüş olup şair de bu tozu/sürmeyi derman olarak gözüne çektiğini ifade etmiştir:

Küḥl-i مَا زَاغَ الْبَصَرdır[263] tūtiyā-yı maḳdemiñ
Dīde-i bīnāya **Luṭfī** mīl-i dermānıñ çeker (77/7 G.)

"Acı olan şeylerde şifa, tatlı olan şeylerde hastalık bulunur." şeklindeki telakki bugün de toplumumuzda duymaya alışkın olduğumuz bir inanıştır:

Telḫ olan şeyde devā ṭatlıda dāʾ ṣābitdir
Şerbete anıñ içün oldı mey-i nāb ercaḥ (290/3 G.)

Sıcak su, kaplıca ve hamam gibi yerlerin de birtakım hastalıklara iyi geldiği bilinmektedir:

Derd ehline devādır Armudlınıñ ḥamāmı
Her ʿ illete şifādır Armudlınıñ ḥamāmı (197/1 G.)

Süt ve balın da tedavi/ilaç maksatlı kullanıldığı anlaşılır (309/40 K.).

2.2.3.3.5. İçki ve Meyhâne İle İlgili Olanlar

Lutfî Divanı'nda içki ile ilgili âdetler baharın gelişi ile şenlenen gül bahçesinde kurulan içki meclisleriyle söz konusu edilmiştir (84/4 G.; 111/3 G.; 288/I Mur.). Meclislerdeki kadeh devri de söz konusu edilen bir diğer âdettir:

Mest-i ser-gerdān iden üftāde-i dil-ḫasteyi
Sāḳī-i kevṣer nedīmiñ devre-i iḳdāḥıdır (41/3 G.)

Ey ḫarābāt ehli meyle nāmımı yād eyleyiñ
Her ḳadeḥ devrinde bir kez rūḥumı şād eyleyiñ (340/1 G.)

2.2.3.3.6. Ölüm ile İlgili Olanlar

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda ölüm ile ilgili âdetler ve inanışlar genellikle sûfî tipi üzerinden aktarılmıştır. Iskat, düşürmek demektir. Ölen bir kimsenin yaşarken edâ edemediği oruç ve namazın kefareti, yani günahlarının ıskatı için yapılan devrdir. Bir anlamda da ölenin ruhu için verilen sadakadır (Onay, 2014, s. 227). Rint tavrıyla âşık, ıskatının pir-i mugan tarafından şarap ile verilmesini ister (340/2 G.). Cenaze olduğu haberini alan sûfî, ölenin ıskatını alabilmek için musallaya varır:

[263] مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى: "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." (Necm 53/17)

Ṣūfī cenāze ṭuydı muṣallāya ṭayandı
İsḳāṭa virdi cānını yaġmaya ṭayandı (382/1 G.)

Telkin yahut telkin vermek, ölen kişiye definden hemen sonra iman esaslarını hatırlatmaktır (Parlatır, 2006: 1678). Ölenin malına göz diken sûfî, bin hile ile ölüyü mezara sokup telkin verir (382/7, 8 G.). Rint şair, kendisine telkin vermeye vefalı dostlarının gelmesini ister. *Ey şarap şehidi!* nidasında bulunmasını istediği, telkinini vermesini istediği kişi de âşığı irşad eden pir-i mugan olmalıdır:

Ḳabrim üzre ḥażret-i yār-ı vefā-kārım gelüp
Ey şehīd-i mey diyü telḳīne irşād eyleyiñ (340/10 G.)

Ölenin arkasından mersiye okumak, ölenin başından geçenleri sıralamak âdetine değinilmiştir (81/III Tes.). Mezara çiçek (gül) dikme/ekme geçmişten süregelen bir âdet durumundadır (138/3 G.). Mezarlıklara çeşme yapmak (340/13 G.), ölenin ardından hayırda bulunmak da toplumumuzun tüm kesimlerinde bugün de sürmekte olan bir âdettir (340/5 G.).

Matemlerde elbise/gömlek yırtmak, saçları dağıtmak da şiirlere konu edilmiştir. Şair; meşhur hikaye kahramanı Şirin'in, Ferhâd'ını kendi hayatı üzerinden görmesi durumunda saçlarını dağıtacağını, yolacağını ifade etmiştir (19/4 G.). Aşağıdaki beyitte matemde gömlek yırtma âdeti söz konusu edilmiştir:

Luṭfiyā çāk-i giribān idegör mātemde
Rāfıżīdir ḳo disünler baña iᶜ lām olayım (23/7 G.)

2.2.3.3.7. Saray ile İlgili Olanlar

Saray ile ilgili âdetlerde saltanata dair unsurlar ile Lutfî'nin tanık olduğu birtakım merasimler çeşitli vesilelerle şiirlerde işlenmiştir. Padişah, sultan, şah çoğu zaman sevgili olup bu kelimelerle birlikte kullanılan ferman da yine sevgilinin âşık hakkında verdiği hükmü mücerred olarak simgeler. Padişah, bir başka ülkenin padişahına elçisini gönderdiğinde beraberinde hediye de gönderir. Aşkın şehrine sefere çıkan âşık, beraberinde hediye olarak kalbini, cismini, canını götürür (225/2, 3 G.).

Ferman, padişahın emir ve buyruğudur. Dünya gül bahçesinde aşk ve naz tahtında oturan sevgili, çiçeklerden oluşan ordusuna fermanıyla nizam verir (299/4

G.). Cihan sultanı, hışımla âşığın katline ferman yazınca âşığın derdi ve gamı kalmaz (180/7 G.). Gam kalemi/yazısı (hatt) ile âşığın katlini yazan sultandır (86/I Tah.). Naz ile parlak tahtında mağrur bir eda ile oturan (sultan), düşkünlerinin katli için ferman verir:

Biñ şīve ile taḫt-ı muᶜallāda oturmış
Kendüsine maġrūr
Üftādesiniñ ḳatli içün eyledi fermān
Ol rūyı münevver (228/12 M. G.)

Saltanat unsurlarından olan mühür/hâtem yüzük, daima Hz. Süleyman ile birlikte söz konusu edilmiştir (82/VI Müs.; 102/4 G.).

Osmanlı sultanı, halife unvanıyla aynı zamanda müslümanların da dinî lideri, bir bakıma imamı konumundaydı. Marifet ehli; padişahın fermanına tereddütsüz, candan bağlıdırlar:

Oldur imāmü'l-müslimīn iḥsān-ı Rabbü'l-ᶜālemīn
Fermānına ehl-i yaḳīn cān-dādedir bī-irtiyāb (380/3 K.)

Şam'a gelen II.Wilhelm'in 'alem/sancak ile karşılandığının belirtilmesi, Osmanlı saray geleneğinin karşılama merasimi arasındadır (387/5 Kt.; 388/1 Kt.). Padişahların tahta geçmesi de Osmanlı saray geleneğinde merasim ile yapılırdı (Özcan, 1993, s. 112). Aşağıdaki beyitte gemilerin, padişahın cülûsu sebebiyle ışıklarla donatıldığı ve bu benzerlik ile gemilerin gökyüzünü donatan yıldızlara benzetildiği anlaşılmaktadır:

Donanma-yı hümāyūn āsumānāsā donanmışdır
Bu şebᶜīd-ı cülūs-ı pādişāh-ı maᶜdelet-kārıñ (105/2 N.)

İnfaz cezalarını yerine getiren cellâd da şiirlerde söz konusu edilmiştir. Şiirlerde âşıkları infaz eden cellâd, sevgilidir. İnfaz edilecek kişinin ellerinin bağlandığı anlaşılmaktadır (234/II Tes.). Kaşlarının kılıca teşbih edildiği sevgili, aldatıcı bakışlarıyla kan üstüne kan döker. Bu hâl sevgiliyi cellâd tasavvuruna sevk eder:

Tīġ-i ebrūlar çekilmiş tīġ-i fettān üstine
Gūyiyā cellād imiş ḳan eyliyor ḳan üstine (195/1 G.)

Abdülhamid Han'ın Yıldız Sarayı çevresinde yaptırdığı Şazelî Zaviyesi sebebiyle yazdığı kasidede Lutfî, merasim ehline dergahı açan sultanın para harcamasına değinmiştir. Tekke, dergah, cami gibi yapılar yaptırmak yahut tamir ettirmek de Osmanlı sultanlarının âdetidir (349/7 K.).

Şeş-per, altı dilimli topuza verilen ad olup eski savaş aletlerindendir. Hızını artırması için bazı okların arkasına da kanat takılır ve böyle oka şeşper adı verilirdi (Pala, 2013, s. 430). At, iyi birer binici olan Türklerin hem haberleşme hem de savaş meydanlarındaki yegane vasıtasıydı. Sultanın bindiği atın hızlı olduğu belirtmek için de *eşheb-i şeş-per-süvâr* terkibine yer verilmiştir (130/2 G.).

Esirleri zincire bağlama yahut vurma da bir yerde konu edilmiştir. Âşığı zincire vurup esir eden sevgiliden başkası değildir (219/2 G.).

Kılıç Alayı Destanı başlığını taşıyan 43 dörtlükten oluşan uzun destanda Lutfî, bazı tarihî hadiseleri anlatmakla birlikte saltanata ait önemli birtakım âdetleri, gelenekleri de nakleder. Abdülaziz Han'ın azledilip yerine Sultan Murad'ın daha sonra da Abdülhamid Han'ın getirilmesini anlatırken Lutfî, tahta geçen sultan için her tarafın donatıldığını aktarmıştır (276/38 D.). Askerlerin yollara dizilip hünkâra selama durdukları da nakledilenler arasındadır (276/39 D.). Ardından Eyüp'te Eyyûb El-ensârî'yi ziyaret eden sultan, dualar eşliğinde kılıç kuşanır (276/40 D.). Sultanın tuğlara bürünmüş bir hâlde önünde vezirler, şeyhler, alimler ve saltanat erkanıyla halkı selamladığı anlaşılmaktadır (276/41 D.). Bu hadiselerin tanığı olması muhtemel olan şairin, destanı herkesin işitip duymasını istediği için "kaba Türkçe" ile yazdığını söylemesi de önemlidir (276/43 D.). Zira bu durum, olayları dışarıdan izleyen birinin ağzından dökülmekte olup saray ile ilgili önemli âdetleri birinci ağızdan aktarmaktadır.

2.2.3.3.8. Sihir ve Büyü İle İlgili Olanlar

Bu başlık altında sihir, büyü ve bu kavramlar ile ilgili toplumda yer alan birtakım inanışları Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda yer alan şiirlerden olabildiğince tespit etmeye çalıştık. Birtakım efsunlu şeyleri okuyarak karşı tarafı sıkıntıya düşürme yahut onlara zarar verme, insanları birbirinden ayırma bugün de toplumumuzda

bulunan büyü ile ilgili inanışlardandır. Tatlı dili ile büyü yapan sevgilidir (106/V Muh.). *Diliyle bana sihr etti kafir* diyen âşık, vücudunun da kana boyandığını belirtmiştir (190/18 G.). Âşığın mekanı sevgilinin de içinde olduğu bağlar, bahçeler iken sevgili; diliyle büyü yaparak âşığı sıkıntıya düşürmüştür. Beyitteki *füsûnkâr-ı zebân* ifadesinin büyünün bir şeyler okuyarak yapıldığına dair inanışıtan ileri gelmektedir:

Maḳarrım bāġ u rāg u hem-demim cānān iken ḥayfā
Füsūnkār-ı zebānıñla düşürdüñ zār u giryāna (55/19 G.)

Büyü ile ilgili inanışlarda insanları birbirine bağlamak da bulunur. Gözün âşığı etkileyen bir unsur olması büyü ile ilişkilendirilmiştir (Tolasa, 1973, s. 190) (190/33 G.; 228/11 M.G.). İstiğna atına binen sevgili, göz süzerek âlemi bend/esir eder (95/4 G.). Sevgilinin cellâd gözleriyle âşıkların kanını dökmesi, onun büyücülüğü ile ilgilidir (134/I Tah.). Sevgilinin siyah kaşı da büyücü olarak telakki edilmiştir (181/1 G.).

El çabukluğu, göz bağlama da büyü ile ilişkilendirilmiştir. Klasik Türk şiirinde büyü söz konusu olunca akla şüphesiz Harut ve Marut gelir.[264] Zira büyücülüğün üstadı Harut'tur (Tolasa, 1973, s. 101). Sevgili iki gözü bağlayacak kuvvette olması itibariyle binlerce Harut'u saf dışı bırakacak konumdadır (188/I Müs.). Nezaket burcundan hilal kaşını gösteren sevgili, Harut ve Marut'u aciz bırakır (69/3 G.). Harut ve Marut'un büyüsü, sevgilinin büyüsüne denk olamaz. Zira sevgili, tüm dünyayı bend eder; âşığı da bir bakış ile perişan eder (228/13 M.G.). Harut'un sihrini bildiği ifade edilmiş olan sevgili, âşığı cehennem tuzağına bağlamıştır. Marut'u büyüleyeceği söylenilen saçın da gerdana atılması söylenilmiştir. Böylece saç unsurundan hem büyüde kullanılan kıl/tüy gibi şeylere temas edilmiş hem de saçın büyü ile ilgili olarak "bend etme"si üzerinde durulmuştur:

Bend-i dām-ı dūzaḫ itdiñ siḥr-i Hārūtuñ ile
Mārūtı tesḫīr iden gīsūlarıñ gerdāna at (199/2 G.)

Harut'un sihri, sevgilinin saçına düştüğünden beri yaralı gönlün derdini sevgiliye arz ettiği ifade edilmiştir. Beyitte büyünün saç ile olan ilgisine yer

[264] bk. "Melekler/Harut ve Marut" s. 209-210.

verilmesinin yanı sıra büyü, sihir gibi şeylerle kişileri konuşturmaya dair bir durum da sezinlenir:

Füsūn-ı siḥr-i Hārūt düşeli zülf-i perīşāna
Dil-i zār ᶜarż iderdi derdimi ol māh-ı tābāna (200/1 G.)

Sihr-i helâl, helâl olan büyü demek olup eskilerin itibar ettiği sanatlardan biridir (Pala, 2013: 405). Aşağıdaki beyitte *ser-mest, Bâbil* ve *sihr* kelimeleri Bâbil'de büyücülük ile anılan Harut ve Marut mazmununu teşkil eder. *Okumak* ve *ser-mest* kelimeleri de büyücülük ile ilgili bir ritüeli ve büyünün kişideki etkisini hatırlatır:

Oḳuduḳça bizi ser-mest-i ḥalāvet ḳıldı
Mülk-i Bābilden eşer mi size bu siḥr-i helāl (275/45 K.)

Yılanın hazineyi koruduğuna yahut bekçilik ettiğine veya hazinelerde birtakım tılsımların olduğuna inanılması, tılsım ile ilgili inanışlar arasında yer alır (Gürkan, 2013, s. 527). Lutfî Divanı'nda çeşitli hayaller etrafında bu inanışa telmihte bulunan pek çok beyit bulunmaktadır. İlmin, gönülde bulunan tılsımlı bir hazine olarak tasavvur edilmesi bu inanışın bir ürünüdür (114/6 G.). Şairin gönül levhasında tılsımlı, cevher gibi sözleri/satırları bulunur (233/1 G.). Sevgilinin yılana benzetilen saçları, aşk hazinesinin tılsımıdır. O tılsımı bozacak ehil kimseler de acizdir. Beyitte hazineyi koruduğuna inanılan yılan inanışından başka tılsım vb. şeyleri bozma inanışı da bulunmaktadır:

Zülf-i şehmārıñ muṭalsamdır künūz-ı ᶜaşḳda
İtmedi müşkil-güşā ᶜāciz ḳalup cümle şerīḥ (115/3 G.)

Eskilerin inanışları arasında bulunan kimya, suni olarak altın ve gümüş elde etmek demektir (Levend, 2017, s. 191). Eskiden tılsım ilmi yerine kullanılan simya ise harf ilmine dayanır. Simyanın eski kimya ilmi olduğunu söyleyenler varsa da bu isabetli bir görüş değildir (Pala, 2013, s. 405). Lutfî Divanı'nda kimya ve simya 1 yerde aynı anlam alanına girecek şekilde, 1 yerde de çağrışım yoluyla simya söz konusu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte birtakım nesneleri toprağa gömerek altına yahut gümüşe dönüştürme tasavvuru bulunmaktadır. Ancak bu durumun kişilerin aklını kaybetmeye götürecek kadar takıntılı hâle getirdiği ifade edilmiştir:

Kiminiñ ᶜ aḳlını yaġmaladı kīmyā simyā
Nice enḥās ü ḥadīdi gömerekden moloza (97/5 G.)

Aşağıdaki beyitte toprağı anbere dönüştürme hayaline değinilmiştir:

Ḫāke sürse destini iḫlāṣ ile
ᶜ Anber-i sārā ider Bektāşīler (410/11 G.)

Aşağıdaki beyitte ise her şeyi altına dönüştürdüğüne inanılan iksîr-i a'zam söz konusu edilmiştir (Onay, 2014, s. 223):

Nuṭḳıdır iksīr-i aᶜ ẓam ᶜ āleme
Güher ol dirse olur seng-i ḫazef (72/5 G.)

Vefk ilmi, hurûf ilmine dayanır. Harf ve rakamların sihrî anlamlar taşıdığına inanılır. Bir tabloda yer alan kare veya dikdörtgen kutucuklar içine belirli zaman ve şartlarda belli kurallarla sayılar, sayı değerindeki harfler, kelimeler ya da hepsinin beraber yazılmasıyla elde edilir. Sağdan sola, yukarıdan aşağıya veya bir köşeden diğer köşeye kutucuklardaki sayıların toplamı birbirine eşitlendiğinden bu işleme vefk adı verilmiştir. En yaygın olarak 3 × 3, 4 × 4, 5 × 5'li kareler kullanılır (Çelebi, 2012, s. 605). Lutfî Divanı'nda muamma türündeki bir muhammeste vefk ilmine dair ifadeler bulunur. Vefkin, üçlü (müselles) ve murabba (dörtlü) şekillerinden söz edilmesinin yanı sıra birtakım sayıların yazılması ve bunların büyü ilmine dair olduklarına da değinilmiştir (350/VI Muh.).

Metin numarasını 353 olarak verdiğimiz 7 beyitlik gazelin tümünde büyü, tılsım ve vefke dair inanışlara ve ritüellere yer verilmiştir. Vefkin müselles ve murabba şekilleri, çizilen şekillere sayı ekleme vefke dair olandır (353/1 G.). Aşağıdaki beyitte kişiyi kendine bağlama veya bugün de toplumda yaygın bir şekilde olan "kendine âşık etme" büyüsü/inanışı söz konusu edilmiştir. Teshîr, bir daire içinde tütsüler yakıp efsun ve dualar okuyarak matlubu elde etmeye derler (Onay, 2014, s. 408):

Tesḫīr-i dilber itmek içün ḳurma dāᵊ ire
Geçdi zemīne yāver idenler mütessaᶜ ı (353/3 G.)

Buhûr ile büyü/sihir yapmak da söz konusu gazelde temas edilen inanışlardandır (353/4 G.). Ayrıca cin, dev, peri, şeytan gibi varlıkların anılmasından

bahsedilmesi de yine büyücülük ritüelinin bir parçası olarak değerlendirilebilir (353/5 G.).

2.2.3.3.9. Tekke/Tarikat ile İlgili Olanlar

Tekke/Tarikat ile ilgili âdetler ve inanışlar Lutfî Divanı'nda birkaç yerde konu edilmiştir. Türbe, tekke yahut dergah gibi yerlere yüz sürüp medet ummak bugün de toplumda yer alan batıl âdetlerden biridir. Şiirlerde mecaz olarak kullanılan *yüz sürmek* devletten beklentiyi, karşılanması istenilen istekleri sembolize eder (34/11 Kt.).

Mevlevîlikte semâ eden derviş, vecde gelerek hırkasını düşürür yahut da kendinde olmaksızın hırkasını atar veya yırtar (Gölpınarlı, 1963, s. 52). Sevgilinin dergahında pâre pâre olduğunu söyleyen âşık, bu durumu hatırlatmaktadır (280/6 G.). Aşk şarabını içen şair, aşkın neşvesinden kendinden geçer ve gömleğini parçalar:

Luṭfiyā sāyeñde oldı şāᶜir-i āteş-zebān
Cām-ıᶜaşḳıñ nūş idüp çāk-i girībān eyledi (52/7 G.)

Tarikatlarda genellikle mürşid, salike çekmesi için bir zikir verir; salik de bir müddet o zikirle meşgul olur. Âşığın *"Devâm-ı zikrinle divâne oldum."* demesi mürşidin, salikine verdiği zikir ile ilgili olmalıdır (229/4 Koş.). Vird, belli zamanlarda okunması âdet edilen dualar ve zikirdir. Virdi şeyh tespit eder. Genellikle âyetler ve hadislerden derlenen virdler bir çeşit ders sayılır. Mürid, vird okumadan tasavvuf yolunda ilerleyemez. Bir şeyi vird edinmek, dile dolayıp devamlı tekrarlamaktır (Pala, 2013, s. 474):

Ḫaḳ beni cennetde nehr-i ḫamr ile ḳılsun be-kām
لَذَّةٍ لِلشَّارِبِين[265] ṣıdḳan evrād eyleyiñ (340/11 G.)

2.2.3.3.10. Yazı İle İlgili Olanlar

Klasik Türk şiiri geleneğinde divanların başına besmele yazmak âdettendir. Aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber'in *"Besmeleyi güzel yazan affedilmiştir."* hadis-i şerifleri ile söz konusu âdet hatırlatılmıştır:

---

[265] بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ: "Berraktır, içenlere lezzet verir." (Saffât 37/46)

Buyurdı ol ḥabīb-i kibriyā şān u feḫāmetle
Sezā-yı cennet olur ḫūb yazan dīvāna Bismi'llāh (1/6 G.)

Her milletin kendine mahsus bir konuşma biçimi ve buna uygun bir alfabesi, yazı sistemi vardır. Aşağıdaki beyitte mü'mine mahsus olan yazı çeşidinin on iki adet olduğu belirtilmiştir:[266]

Millet-i āḫerde vardır bī-ᶜaded eşkāl-i ḫaṭ
Müʾmine maḫṣūṣ olan nevᶜ-i kitābet on iki (131/12 G.)

Eskiden kitaplar ciltlenirken sayfalar dağılmasın diye kitabın iki ucundan sırtına ibrişim şerit geçirilirdi. Bu işleme *şirazeye çekmek* denilirdi. Lutfî Divanı'nda 1 yerde söz edilen şiraze, vefat sebebiyle yazılan bir tarih manzumesinde konu edilmiştir. Feleğin vuslat kitabını yaktığı, şirazeye çektiği ifade edilmiştir. Beyitte şirazeye çekmek; vefat dolayısıyla kitabın dürülmesi, kapatılması anlamındadır (119/2 G.). Sah çekmek, eskiden resmî yazılara konulan ve "doğrudur, yanlışsızdır" mânâsına gelen bir işarettir. Bazı kimselerin tenkit edildiği aşağıdaki beyitte, şeceresi karmakarışık olan kişilerin, üzerine "doğrudur" anlamına gelen *sah* çektikleri ifade edilmiştir:

Kendisi olsa ᶜArab ṣaçı gibi pīçīde
Ṣaḥ çeküp üstine āzāde-i töhmet eyler (378/3 G.)

Kitabın açıldığında güzel kokular vermesi için mürekkebe misk, amber gibi güzel kokulu maddelerin karıştırılması eskilerin yazı ile ilgili uyguladıkları âdetlerindendir. Aşağıdaki beyitlerde bu âdet hatırlatılır. Memduhun mürekkebi için makbul oluşu ile bilinen Hoten ceylanının göbeğindeki miski düşürdüğü, saba rüzgarının da güzel kokulu çiçekler olan sünbül ile nergise nikah kıydığı hayaline hüsn-i talil yolu ile başvurulmuştur:

Nāfe-rīz oldı midādıñ içün āhū-yı Ḫoten
Bū virür ᶜanber-i sārā gibi naḳş-ı elvāḥ

O devāt içre midād olmaḳ içün itdi hemān
Sünbül [ü] nergise gülşende ṣabā ᶜaḳd-i nikāḥ (175/110, 111 K.)

[266] On iki çeşit hat şunlardır: Kûfî, Sülüs, Nesih, Rika, Reyhanî, Tevki, Talik, Muhakkak, Divani, Müsenna, Siyakat ve İcâzet (Derman, 1997, s. 427-437).

Sayfaların üst kısmına unvan yazıldığı ifade edilmiştir. Sözü edilen sayfaların resmî birtakım belgeler ile bazı mektuplar olması muhtemeldir (310/2 K.). Mektubun üst tarafına lakab/mahlas/ismin yazılması da âdettir (290/4 G.). Lutfî'nin yaşadığı dönemde yazının güzelliğinin devlet dairelerinde çalışmaya yeteceği anlaşılmaktadır. Ancak imlânın da öğrenilmesi söylenilmiştir (175/32, 33 K.).

Aşağıdaki beyitte yazı çeşitlerinden olan *Reyhanî, Ta'lik* ve *Sülüs* kelimelerinin tevriyeli kullanımlarına yer verilmiştir. Kağıt sevgilinin yüzü, hatt kelimesinin tevriyeli kullanımı yüzdeki ayva tüyleri ve yazı anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır:

Ḫaṭṭ-ı reyḥāna ne ḥācet var o kāġıd-rūda
Ḫaṭṭı taᶜlīḳ idelim ki ṣülüṣe vardı dilek (332/5 G.)

Yazı yazmaya *besmele* ile başlamak yahut Allah'a sığınıp ondan yardım beklemek de âdet olarak düşünülebilir (175/99 K.). Mezar taşlarına birtakım ibretli sözlerin yahut âyet, dua gibi şeylerin yazılması günümüzde de devam etmektedir. Lutfî Divanı'nda mezar taşı manzumeleri olarak düşünülebilecek beyitler bu âdeti hatırlatır (166/5 G.; 182/5 G.; 418/5 G.). Aşağıdaki beyit bugün de pek çok mezar taşına yazılan *"Bugün bana yarın sana."*ifadesini ihtiva eder:

Ey zāʾir-i ṣāḥib-ᶜaṭā iḫlāṣ ile eyle duᶜā
Bugün baña yarın saña aç gözüñ aḫẕ it ᶜ ibreti (119/4 G.)

2.2.3.3.11. Diğer Âdet ve İnanışlar

Eskilerin inanışında deliler, zincire vurulur; zincirin birbirine çarparak çıkardığı sesin de deliliklerini artırdığına inanılırdı (İpekten, 2017, s. 295, 382; Tolasa, 1973, s. 158; Çavuşoğlu, 2017, s. 211). Lutfî Divanı'nda bu inanışı hatırlatan pek çok ifade bulunmaktadır. Bu ifadelerde genellikle sevgilinin saçı zincir olarak hayal edilir (21/II Müs.; 76/IV Tah.; 185/3 G.; 309/3 K.; 338/14 K.; 356/1 G.). Aşağıdaki beyitte sabah rüzgarının, sümbül saçlı sevgilinin saçlarını dağıttıkça âşığın başının, delilik zincirine vurulacağı ifade edilmiştir:

Silsile-bend-i cünūn eyler ser-i pür-miḥneti
Her ṭaġıtdıḳça seḥer bādı o zülf-i sünbüli (33/5 G.)

Delilerin çevresindekilere ya da kendisine zarar vermemesi için kollarının bağlanmasına da yer verilmiştir. Gurbet elde kimsesiz kaldığını söyleyen şair, kolu bağlı divane çıktığını söyleyerek bu durumu ifade etmiştir:

Esīrim ġurbet ilde bī-enīsim
Çıḳardılar ḳolı baġlı dīvāne (190/3 G.)

Eskiden papağan güzel bir söz söylediğinde ödül olarak papağana şeker yedirirlermiş (Güler, 2014: 62). Bu âdet, *şeker, şîrîn* gibi kelimelerin çağrışımıyla hatırlatılmıştır (62/5 G.; 71/3 G.).

Tesbih ile saymak, köylerde bugün de sürdürülen bir âdettir (Kaya, 2009, s. 161). Çekilen zikir yahut vird de tesbih ile sayılır. Dokuz feleğin (içinde bulunanların) sevgilinin kaşlarını mihrap edinip ihsanının virdini gözyaşı tesbihi ile çektiğini söylemesi bu âdet mukabilindendir (77/6 G.). Aşağıdaki beyitte tesbih ile çekilen/sayılan zikir dışında; bir şeyler saymak, hesap etmek nevinden bu âdet söz konusu edilmiştir:

Aldım ḥibe itdim didi tesbīḥ ile ṣaydı
Bir aḳçesi eksik idi monlāya ṭayandı (382/2 G.)

Nisan ayında yağan yağmur taneleri kabuklu bir deniz canlısı olan sadefin karnına düşerse inci, yılanın ağzına düşerse zehir olurmuş (Onay, 2014, s. 319). Lutfî Divanı'nda bu inanış bir yerde, sadeften yağmur tanesi sebebiyle incinin peyda olmasıyla konu edilmiştir:

Baḥr-i ʿilmiñ ḳānıdır lā-şübhe kim
Ebr-i iḥsānından aldı dür ṣadef (72/2 G.)

Nazar değmesi, halk arasında oldukça yaygın olan inanışlardan biridir. Sözlük anlamı bakmak, görmek, düşünmek demek olan nazar; Türkçede "beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek" mânâsında nazar etmek (göz değmek) şeklinde kullanılır (Gürkan, 2006, s. 443). Aşağıdaki beyitte *yaman u kem nazar* ifadesi bu inanışın bir yansımasıdır:

Yaman u kem naẓardan ṣaklasun Mevlā seni her dem
Nihāl-i ḳaddiñe hīç irmesün bād-ı fenā aṣlā (22/6 G.)

Virane yahut tenha yerlerde birtakım görünmez varlıkların olduğuna dair inanış bugün de toplumumuzda sürmektedir. Bu inanışın arkasında genellikle viranelerde bulunduğuna inanılan hazineler ve bu hazineleri koruduğuna inanılan cin, peri gibi varlıkların bulunması gösterilebilir (Kurnaz, 1996a, s. 199; Pala, 2013, s. 166). Aşağıdaki bentte bu inanışın izleri görülür. Viraneleri gül bahçesine döndüren sevgiliye insan, cin, huri ve melek hayran olurken; sevgiliyi görenler ise aklını kaybeder:

Ḳanġı vīrāneye gitdiñse gülistān oldı
İns ü cin ḥūr u melek cümlesi ḥayrān oldı
Seni kim gördi ise ʿaḳlı perīşān oldı
Yıḳılup ḳaṣr-ı dili ḫāk ile yeksān oldı
Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel (201/IV Müs.)

Efsaneye göre gül, başlangıçta rengi kırmızı olmayıp bülbüle de yüz vermez. Gülün ilgisizliğine dayanamayan bülbül, bir gün her şeye rağmen gidip gülün üzerine konar. Dikenler bülbülün gövdesine batarak kanatırlar. Gülün dibine dökülen kanlar sebebiyle gül, kırmızı renge bürünür. Bu olaydan hareketle gülün, bülbülün kanını döktüğüne inanılır (Kurnaz, 1996b, s. 220). Lutfî Divanı'nda bu efsane 2 yerde konu edilmiştir. Bülbülün sevgiliye kavuşmadan ümidini kesince canının kendine haram, kanının ise sevgiliye helal olduğunu belirtmesi bu efsaneyi hatırlatır (299/5 G.). Aşağıdaki beyitte bülbüle feryad edip inlememesi söylenilmiştir. Goncanın iltifatının ise kan için olduğu ifade edilerek gülün rengini elde edişiyle ilgili inanışa telmihte bulunulmuştur:

Zār u feryād eyleme ey ʿandelīb-i dil-şikest
Jāj u ḫāye iltifātı ġonçe eyler ḳan içün (83/7 G.)

Fal bakma, bugün de halk arasında süregelen batıl bir inanıştır. Beyitte şairin *falın simsiyah çıktı* demesi, falcılıkla ilgili bir inanıştır:

Evc-i rifʿatde ṭururken ṭāliʿ iñ
Simsiyāh çıḳdı ḳara fālıñ seniñ (242/3 Kt.)

Halk arasında yağmurun rahmet olarak telakki edilmesi de yağmurun yağması ile ilgili inanışlardan sayılabilir (14/VI Müs.; 27/11 G.; 140/V Müs.; 164/5 G.; 325/6 G.).

Aşağıdaki beyitte inşa edilen yapıların harcına gül vb. kokular katarak güzel kokmasını sağlayacak bir âdetin olduğu anlaşılabilir. Makbul oluşuyla bilinen Hoten miskinin, anber ile izdivaç ederek manzumeye konu edilen yapının duvarını gül kokusuyla bezediği söylenilmiştir:

Ṭıynet-ı dīvārını ḳılmaḳ içün gül-meşām
Misk-i Ḫoten eyledi ᶜ anber ile izdivāc (300/7 G.)

Baht ve talihin açılıp kapanabilecek bir şey olduğu inanışı, bahtı ve talihi açılıp kapanacak şeylere benzetmeye sebep olmuştur denilebilir. Aşağıdaki beyitte bahtın nergise benzetilmesinde bu inanış etkili olmuştur:

Açılsun sünbülistān-ı felekde nergis-i baḫtı
Ṣarılsun pāyına şebbū benefşe yāsemen yer yer (144/6 G.)

Dört unsur demek olan anâsır-ı erbaa; toprak, hava, su ve ateş ögeleridir. Edebiyatımızda tenasüp yoluyla çokça kullanılmıştır. Söz konusu dört ögenin, insanların karakterlerine hakim olduğuna inanılırdı. Ateşin tabiatı sıcaklık, suyun yaşlık, havanın soğukluk ve toprağınki de kuruluktur (Pala, 2013, s. 23). Bu dört unsur, Lutfî Divanı'nda 1 yerde söz konusu edilmiştir:

Terk eyle hevāyı ḫoş türāb ol
Āteş gibi yaḳma ḫalḳı āb ol (389/52 M.)

2.2.3.4. Tıp

2.2.3.4.1. Hasta-Hekim

Lutfî Divanı'nda hasta-tabip ilgisi çoğu zaman klasik Türk şiirinde olduğu gibi âşık ve maşuk arasında mücerred olarak tezahür eden bir anlayışa sahiptir. Hasta, âşık; doktor veya tabib de sevgilidir. Aşk derdine tutulan âşık, ya bizzat sevgiliden ya da sevgilinin sunacağı dermandan meded umar; yardım bekler. Aşk derdini anlatırken de şair, tıbbın günlük hayatta uyguladığı yöntemleri müşahede eder ve bu uygulamalar doğrultusunda hastalığına çözüm önerileri sunar yahut ister. Esasında âşığın derdinin bir dermanı da bulunmaz. Doktorların tedavisi olmayan yahut tedaviye cevap vermeyen bazı hasta veya hastalıklarda tedaviyi durdurup hastadan *el çektiği* de olmaktadır. Bu örnek bugün de görülebilmekte olup şiirde de âşığın tutulduğu devasız

derdini anlatmaya misal teşkil eder. Böylece günlük hayatın bir panaroması da şiir aracılığıyla sunulmuş olur. Tıbba dair bazı şahsiyetler de şiirlerde söz konusu edilmiştir.[267] Tıbba dair hastalıklar, tedavi yöntemleri ile tıbbî birtakım terimler de Lutfî'nin şiirlerinde görülebilmektedir. Şairin özellikle kullandığı "Cerrâh" unvanı, tıpla ilgili hususlara dikkat çekmekte olup bu başlığın ayrıca ele alınmasında da pay sahibi olmuştur.

Üzerinde en çok durulan husus, yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere âşığın dermansız derdine hekimlerin devâ bulamamasıdır (19/2 G.; 106/VI Muh.; 159/2 G.; 218/1 M.G.) Aşk, gönülde ateşler yakan bir hastalık imajına sahiptir. Dermanı da olmayan bu hastalık sonunda âşığı yanmaktan kül eder (214/5 G.). Aşk dışında bazı dünyevî sıkıntılar da gönülde hastalık olarak düşünülür. Bu bağlamda gönül derdine (bazı maddî veya manevî sıkıntılarına) deva tedbirinde bulunan şair, bunun boşa olduğunu anlar. Sıkıntısının da günden güne arttığını, görünmez yaraların peyda olduğunu belirtir. Gönül hastalığı görünmez olduğu gibi peyda olunan yaralar da görünmezdir (202/26 K.). Bir yerde de muhatabından hekim olarak söz eden şair, gönlündeki (derûn) derdini lütfuyla ihyâ etmesini istemiştir (22/5 G.). Devası bulunmayan hastalıktan *el çekme* durumu, bazen hayatın bir gerçeği olarak da ifade bulmuştur. Fatma Hanım'ın vefatı için yazılan tarih manzumesinin aşağıdaki beytinde bu durum görülebilmektedir. Hastalığına çare bulunmayınca doktorlar, hastadan yahut hastalıktan el çekmek durumunda kalır:

Çāresāz olmadı emrāżına dermān-ı cihān
Çekdi el cümle ṭabībān-ı Felāṭūn-sīret (420/7 G.)

Tabip bazen sevgili dışında üçüncü bir kişi olur. Âşık, ciğerinde yanan yaranın olduğu hatırına gelince sinesindeki yarasını tabibe açamayacağını belirtir. Seçilen kelimelerin diğer anlamları düşünüldüğünde beyit farklı şekillerde yorumlanmaya müsait bir hâle gelir: Aşkın gizli bir hastalık olduğu âşığın aklına gelir ve âşık, sinesini açmasının mantıksız olduğunu anlar. Aşk, gizlidir; gizli kalması gerekir. Bu sebeple âşık, bir anlamda mahrem saydığı yarasını üçüncü bir kişiye göstermez/açık etmez.

[267] Bu konu için bk. "Yunanî Şahsiyetler" s. 271-273.

Sosyal bir çerçevede değerlendirildiğine ise beyit, hasta-doktor arasında gerçekleşen bir diyaloğu hatırlatır:

Nice şerḥ eyleyeyim zaḫm-ı sīnem saña ṭabīb
Diyemem sūz-ı cigergāh gelür ḫāṭırıma (230/6 G.)

Aşağıdaki beyitte âşığın hasta hâlinden tabibin haberdar olmadığı, *gizli derd* olarak ifade olunan aşka da ilaç bulamadığı söylenilmiştir. Tabipten maksat sevgili olup âşığı görmezden gelmesi durumu, âşığın hasta hâlinden haberdar olmaması durumuyla ilişkilendirilmiştir:

Ḫaste ḥālimden ḫaberdār olmadı ḥayfā ṭabīb
Bir ᶜ ilācıñ bulmadı derd-i nihānım sevdigim (196/3 G.)

Dermansız dert olarak telakki edilen aşkın tek çaresi/devası ise sevgilidir. Âşığın gönül derdine derman olacağı düşünülen sevgili istiare yoluyla da Lokman olarak düşünülmüştür (62/6 G.; 75/6 G.; 142/4 G.;). Cihan padişahı olan sevgiliden, gam döşeğinde yatan hastalarına deva sunup onları inletmemesi söylenilmiştir (62/6 G.). Dedim-dedi tarzıyla sevgili ile konuşan âşık, sevgiliye kirpiğinin sinesinde yara açtığını söyleyince sevgili, derdini cerrâha anlatmasını söyler. Böylece hastalığın veya yaranın niteliğine göre tabip-cerrâh ayrımı yapılmış olup hastalıklarda tabip/hekimin, yara vb. durumlarda ise cerrâhın etkinliği bir bakıma söz konusu edilmiştir (169/V Müs.). Ahvâlini beyit ile *Lokman*'ına arz eden şair, hastanın doktora sıkıntısını anlatmaktan çekinmemesi gerektiğini belirtmiştir:

Ḫālimi ᶜ arż eylerim ebyāt ile ḫāḳānıma
Ḫaste Loḳmān[ın]a derd ᶜ arżından itmez ictināb (198/5 G.)

Perhiz, bir tür diyet olup hastaların tedavisi için yemesi veya yememesi gereken gıdaları ifade eder. Aşağıdaki beyitte günlük hayatın bir parçası olarak tıbba dair pek çok unsur bulunur. Soğuktan korunulması gerektiğini belirten şair, perhizi de tavsiye etmiştir. Aksi hâlde ise hekimin zehir gibi olan ilacına muhtaç olunacağını ifade etmiştir. *Zehrveş* ifadesiyle de ilacın acı tadı kastedilmiştir:

Kendiñi ḥıfẓ it gözet ṣaḳla ṣoġuḳdan perhīz it
Olma muḥtāc bir ḥekīmiñ zehrveş dermānıña (73/4 G.)

2.2.3.4.2. Hastalıklar

Bazı hastalıklar da Lutfî'nin şiirlerinde söz edilmiştir. Bilhassa tarih manzumelerinde vefat eden kişinin, hastalık sebebiyle vefat etmişse hastalığına da temas edilmiştir. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda *verem, tifüs, kalp hastalığı, kanser, beyin hastalığı/iltihabı, frengî, uyuz, nezle* adı geçen hastalıklardır. **Verem**, adından en çok söz edilen hastalıktır (42/IV Muh.; 149/2 G.; 155/4 G.; 163/IV TcB.; 201/II Müs.; 261/5 M.; 324/1 Kt.; 420/2 G.). Miralay Kamil Beg'in vefatına düşürülen tarihte, vefatın verem sebebiyle olduğu belirtilmiştir:

Nā-gehān irdi vücūd-ı iḳlīme dāʾ-i verem
Bulmadı ḥimmet bıraḳdı ʿāleme dāġ-ı nihān (12/3 G.)

Beyinden kaynaklı 2 hastalık Lutfî Divanı'nda yer almaktadır. 1 yerde merhumun **beyin hastalığı** sebebiyle 21 günde vefat ettiği söylenilmiştir (320/3 G.). Diğer yerde ise Lutfî, oğlu Salahaddin'in **beyin iltihabı** sebebiyle vefat ettiğini belirtmiştir:

Düşmişdi dimāġı iltihāba
Mümkin mi taḥammül olʿ aẕāba (389/109 M.)

Hastalığın yüksek ateşe sebebiyet verdiği anlaşılan bir sonraki beyitte, yüksek ateşi düşürmek için başa buz konulduğu belirtilmiştir. Bu yöntem bugün de uygulanmakta ve bu yönüyle beyit, günlük hayatın bir kesitini sunmaktadır:

El başına ḳonsa nār olurdı
Buzlar eriyüp biḥār olurdı (389/110 M.)

Kanser hastalığı *seretân illeti* şeklinde bir yerde geçmektedir. Beytin bulunduğu manzumenin başlığının *Târîh-i vefât-ı hem-ser-i mâ* şeklinde olması, vefat eden kişinin Lutfî'nin eşi olduğunu göstermektedir:

Sereṭān ʿilleti maḥv itdi onı āḫir-i kār
Ṣarardı ṣoldı o verd-i ter-i gülzār-ı naʿīm (418/3 Kt.)

Kalp hastalığı ile vefat da divanda geçen hastalıklardandır. Aşağıdaki beyit yine vefat sebebiyle yazılan bir tarih manzumesine aittir:

ᶜ İllet-i ḍıyḳ-ı ṣadırdan nātüvān olmış idi
ᶜ Āḳıbet şemm eyledi verd-i cinândan rāyiḥā (312/2 G.)

Lutfî, vefat eden Ali Beg'in ağzından konuşarak yazdığı manzum bir mektubu andıran şiirinde, annesinin (Ali Beg'in annesi) **tifüs**ten vefat ettiğini belirtmiştir:

Mübtelā ḳıldı tifüs ᶜ illetine
Ḳıldı mecbūr bizi rıḥletine (271/10 M.)

Aşağıdaki beyitte **nezle**, öksürük ile birlikte şiire konu edilerek hasta bir kimse tasvir edilmiştir:

Öksürükden nezleden bir laḥẓa yoḳdur rāḥatıñ
Acımaz mısıñ gözüm yazıḳ degül mi cānıña (73/3 G.)

Aşağıdaki beyitte ise **frengî, uyuz ve çiban** gibi hastalıklardan söz edilerek toplumdaki bir kesim tenkit edilmiştir:

Sirāyet itmede āteş gibi emrāż-ı sāriye
Frengī kel uyuz kör nādiren vardır çibansızlar (409/12 G.)

Hastalık ile ilgili bir inanış olarak ciğer kanının, gözden kanlı yaş olarak akıtılması aşağıdaki beyitte söz konusu edilmiştir:

Ḳırılup seng-i felāket ile mirʾāt-ı göñül
Baḥr-ı ḫūnīnim olur dīde-i terden seyyāl (275/23 K.)

2.2.4. TİPLER

2.2.4.1. Sevgili

2.2.4.1.1. Sevgilinin Güzellik Unsurları

2.2.4.1.1.1. Ağız

Lutfî Divanı'nda sevgilinin ağız özellikleri üzerinde fazla durulmamıştır. Ekseriyetle ağızdan maksadın dudak olduğu düşünülünce bu durumun sebebi anlaşılabilir (bk. Dudak s. 340-343). Ağzın küçük hatta görünmez oluşu en önemli özelliğidir. Bu bakımdan sevgilinin ağzı hokkaya benzetilmiştir (141/I Müs., 175/114 K.). Açılması ve rengi dolayısıyla da ağız, en çok goncaya benzetilmiştir (42/I Muh., 109/4 G., 275/9, 46 K., 405/IX Mur.). Tatlılığıyla da ele alınan ağız, eskilerin papağanı

konuşturmak için şeker vermesi âdetini hatırlatarak bu hususta bal olarak tasavvur edilmiştir (71/3 G.). Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağız suyu âb-ı hayâta benzetilirken, çene çukuru kuyusunda ise Kenân şâhı yani Hz. Yusuf'un bulunduğu tasavvur edilmiştir:

Ḥavż-ı deheniñde āb-ı ḥayvān
Çāh-ı ẕeḳanıñda şāh-ı Kenᶜān (389/130 M.)

2.2.4.1.1.2. Ayva Tüyü

Şiirlerde ekseriyetle yüzdeki ayva tüyü anlamına gelen hat, kelimenin diğer anlamı olan "yazı" sözcüğünü de karşılayacak biçimde tevriyeli kullanılır (Tolasa, 1973, s. 140). Bu sebeple yazı ve yazı ile ilgili çağrışımlarda hat, tenasüp oluşturur. Lutfî Divanı'nda sevginin hatt'ına fazla yer verilmemiştir.

Sevgilinin yüzündeki hat ünlü nakkaş Behzâd'ı (bk. Behzâd s. 252) hayret ülkesine salmıştır. Zirâ o hat, mânâ hazinesi olup güzelliğin meâlini göstermektedir:

Naḳş-ı ḫaṭṭıñ ṣaldı Behzādı diyār-ı ḥayrete
Kenz-i maᶜnādır zehī ḥüsn-i meᵓāliñ gösterür (29/4 G.)

Şebboy güzel kokulu bir çiçek olup yine sevgilinin hattıyla ilişkilendirilmiştir. Bu ilginin kurulmasında kokunun yüze yahut sakala sürülmesi âdeti hatırlanmalıdır (Şentürk, 2014, s. 34):

Lāle sünbül gül benefşe ḫaṭṭ-ı şebbūlar gibi
Nev-açılmış verd-i ṣad-berg-i cemālimsiñ güzel (71/2 G.)

Açıldı lāle gül sünbül benefşe ḫaṭṭ-ı şebbūylar
Gülüm berg-i cedīdiñ bülbül-i zāre cenāḥ oldı (187/3 G.)

Reyhan da yine kokusu sebebiyle sevgilinin hattına teşbih edilmiştir. Sevgilinin yüzünün kağıt olarak düşünülmesi, hattın yazı anlamına da gelmesi sebebiyle ihâm yoluyla tenasüp içinde yer alır:

Ḫaṭṭ-ı reyḥāna ne ḥācet var o kāġıd-rūda
Ḫaṭṭı taᶜlīḳ idelim ki ṣülüṣe vardı dilek (332/5 G.)

Varaḳ-ı ḫaṭṭıña gül bergini ihdā eyler
Ḳalem-i dānişiñe bülbül ider baḫş-ı cenāḥ (175/109 K.)

Yüzdeki hat; en doğru yol, Hak yolu anlamlarına gelen ve Kur'ân-ı Kerîm'de de müminlerin söz konusu bu yol ile kurtuluşa erecekleri bildirilen sırât-ı müstakîm'e teşbih edilmiştir. Burada hattın tasavvufî kullanımı söz konusudur:

İstivā-yı ḫaṭṭ-ı vechiñdir ṣırāṭ-ı müstaḳīm
Zāhid-i āvāre-dil eyler bu yoldan inhimāk (110/8 G.)

Sevgilinin hattı maânî kaynağıdır:

Naḳş-ı ḫaṭṭıdır maᶜānī menbaᶜı bī-şübhe kim
Nezd-i ᶜālīsinde Boḳrāṭ u Felāṭūn oldı lāl (74/2 G.)

Sevgilinin yüzü gül bahçesi; o bahçede biten sünbül, gül ve nergis ise koku ilgisi sebebiyle sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini çağrıştırır:

Bāġ-ı ḫüsnüñde biten sünbül gülüñ ḳılma dirīġ
Çün muḳarrerdir ḫazān olmaḳ güle vü hem saña (193/4 G.)
Sünbül ü nergis donatmış gülşeni
Kākülüñ vaşfıyla çāk itmiş teni (270/10 M.)

2.2.4.1.1.3. Beden, Ten

Sevgilinin bedeniyle ilgili en yaygın kullanım olarak gümüş tenli olmasına yer verilmiştir. *Sîmîn-ten, sîm-ten, sîm-endâm* şeklinde tasavvur olunan beden; diğer güzellik unsurlarıyla birlikte ele alınmıştır (42/I Muh.; 132/III Müs.; 141/I Müs.; 176/III Tah.; 241/1 G.; 253/3 M.):

Leṭāfet-ḫū hilāl-ebrū levend-i sīm-tendir bu
Gelür ḫūr u melekler bedr-i ruḫsārıñ temāşāya (151/6 Kt.)

Gümüş tenli olmasının yanı sıra sevgilinin dudağına ve yanağına benzetme unsuru olan gül, sevgilinin bedeni için de kullanılmıştır. *Gül-ten, gül-beden* ve *gül-endâm* şeklinde bu hususa yer verilmiştir (318/8 G.; 333/13 G.; 340/13 G.):

Bezimde şūḫ-ı şen ṭūṭī-süḫan ġonçe-dehen gül-ten
Boyı serv [ü] semen būyı hemān bir mihribān ister (109/4 G.)

2.2.4.1.1.4. Bel

Üzerinde çok durulmamış güzellik unsurlardandır. Divanda toplamda 3 yerde sevgilinin belinden bahsedilmiş ve bel, daima inceliği sebebiyle şiirlere konu edilmiştir. Sevgilinin beli o kadar incedir ki âşık sarılacak olsa kırılıverir:

Gīsū-yı perīşānına dil-beste vü zārım
Baḳdıḳça nigārım
Ṣarmaş ṭolaş olsam ḳırılur ince miyānı
Görme o fidānı (139/7 M. G.)

Sevgilinin beli bahis konusu olunca kıl dahi incelik bakımından sevgilinin belinden geride kalır:

Ne ḳanlar rīz ider laʿl ü ʿ iẕārıñ vaṣfını itsek
Ne mūlar ṣaydırur ger baḥs idersek mū-miyānından (164/14 G.)

Sevgilinin ince belini saracak olan şal, makbul oluşuyla bilinen Lahor şalıdır (bk. Kumaşlar s. 308):

Ṣāl-ı Lāhūrī ṣarar ince miyān-ı yāre
Nīmten ṣāfında leṭāfetli çiçek (332/2 G.)

2.2.4.1.1.5. Ben

Yüzde ve sînede tasavvur olunan ben, çeşitli benzetmelere ve hayallere konu edilmiştir. Bu konuda ben (hâl), en yaygın biçimde Hint ile ilgili yapılan teşbihlere *hâl-i Hindû, leşker-i Hindû, ceyş-i Hindû* terkipleriyle konu edilmiştir. Siyah rengi, karabibere benzerliği, yüzde bir "tane"yi andırması, kokusu ve benin birden çok olup "püskürme" şeklinde yüzde veya sînede yer alması, âşığın gönlünü yağma etmesi/avlaması sebebiyle asker benzetmelerine konu edilmiştir. Bu benzetmelerde benin karabibere (fülfül) olan benzerliği de söz konusu edilmiştir (242/6 Kt.). Sevgilinin Hint askerini andıran benleri Kızıl Elma'ya girmiş gibidir. Bu hâl ile sanki pamuğa karabiber düşmüş de sevgiliye misk kokulu bir ben olmuş gibidir. Misk-i hâl terkibi, benin birtakım kokulu maddelerden yapay olarak yapılıp yüze yapıştırılmasını hatırlatır (Şentürk, 2014, s. 9):

Çün Ḳızıl Elmaya düşmiş leşker-i Hindūlarıñ
Penbeye fülfül dökülmiş misk-i ḫāl olmış saña (26/4 G.)

Âşık; sevgilinin gül yüzünün, saçının ve beninin tutkunu/esiridir (127/1 G.; 47/2 G.). Sevgilinin yüzüne, gerdanına karabiber tanesi gibi "saf saf" dizilen benler Hint askerini çağrıştırır:

Leşker-i Hindū mıdır ṣaf ṣaf dizilmiş rūyuña
Cānımı eyler şikār gördükçe ḫāl-i fülfüli (33/4 G.)

Benin siyah rengi de özellikle ele alınmıştır (181/1 G.; 365/5 G.). Sevgilinin gümüş yanağıyla siyah benini gören kâfir, imâna gelmektedir (129/5 G.). Bütün dünya sevgilinin cân-ı gönülden tutkunudur. Cân kuşu sevgilinin siyah beninin âşığıdır. Beyitte ben'in buğdaya teşbihi de söz konusu edilmiştir:

Böyle dildārıñ cihān müştāḳıdır ez-cān u dil
Dāne-i ḫāl-i siyāha oldı ᶜ āşıḳ murġ-ı cān (366/4 G.)

Yüz beni, küçük ve birkaçı bir arada olursa onlara püskürme ben denilmiştir (Koçu, 1969, s. 33).[268] Lutfî Divanı'nda püskürme ben, sevgilinin özellikle vurgulanan güzellik unsurlarındandır (148/5 G.; 185/6 G.). Sevgilinin saçı billur gerdanına döküldüğü vakit görünen püskürme benler âşığın aklına hayret vermektedir:

Dökerseñ ṭurre-i ṭarrārıñı gerdān-ı billūra
Virür püskürme beñler ᶜ aḳla ḥayret serv ü reftārım (280/8 G.)

Ben (hâl), bazen de sadece asker olarak düşünülmüştür (106/V Muh.). Bazen de "Hint askeri" ifadesi, istiare yoluyla sevgilinin ben'inin yerini tutmuştur (179/IV Müs.). Sevgilinin ben'i gönül ehlinin aklına gelince cân kuşuna dünyayı dar eder. "*Dâne, tayr, teng it-*" kelimeleri kuşun kafese yahut tuzağa yakalanma imajını oluşturur (311/5 G.). Aşağıdaki beyitte ben'in hem buğday tanesine hem de Hint ordusuna teşbihi söz konusu edilmiştir:

Dāne-i ruḫsārıña ṣayd itdi göñlüm el-amān
Ceyş-i Hindūlar kemend-i zülf ü ḫāliñ gösterür (69/2 G.)

[268] Sevgilide güzellik unsurlarından olan "püskürme ben" hakkında detaylı bilgi için bk. Koşik, 2020, s. 113-129.

Benin taneli bir yapıda olması onun; hesap yapmada sayılabilecek bir nesne olarak düşünülmesi hayalini ortaya çıkarmıştır. Sevgilinin yüzündeki ben'in, sıkıntı hesabını arttırdığı ifade edilmiştir (115/4 G.).

2.2.4.1.1.6. Boy

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda üzerinde en fazla durulan güzellik unsurlarından biridir. Boy genellikle uzunluğu, düzgünlüğü, inceliği ve salınışıyla çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Servi, ar'ar ve cennetteki Tûbâ uzunluğu sebebiyle sevgilinin boyuna teşbih edilen ağaçlardandır. Ağaçların rüzgarda salınışı ile sevgilinin yürüyüşü/salınışı, boyu arasında da bir ilgi kurulmuştur. Uzunluğuyla bilinen servi, sevgili karşısında mahcup duruma düşer. Bir yerde boy/kamet ile kıyâmet kelimesi bir arada kullanılmıştır.

Sevgilinin boyu ile ilgili üzerinde en fazla durulan husus, boyunun serviye teşbihidir (231/6 G.; 333/4, 14 G.). Bazen servi tek başına kullanılarak istiare yoluyla sevgilinin boyu kastedilmiştir (142/4 G.; 190/32 G.; 202/19 K.; 229/1 Koş.; 239/1 G.; 270/14 M.; 280/8 G.). Sevgilinin boyu âşığın gönlünü alır (20/III Müs.; 132/III Müs.; 237/7 Koş.). Servi, uzun ve dosdoğru oluşu itibariyle tasavvufî şiirlerde vahdetin timsalidir (Şentürk, 2014, s. 267, 268). Bu doğrultuda âşık, servi boyuyla salınan sevgiliyi istiğnâ gül bahçesine davet eder. Gönül bahçesinde bulunan servilerin sevgiliye misal olması da bu doğrultudadır (26/1 G.). Zirâ vahdetin tecellî ettiği yer gönüldür. Böylece âşık, gönlünü bahçeye teşbih ederek sevgili için uygun ortam hazırlar (20/IV Müs.). Ar'ar boylu sevgili bu bağda taze fidan mesabesindedir (71/1 G.). Sevgili tazeliği sebebiyle fidana da teşbih edilmiştir (69/7 G.; 176/V Tah.; 179/IV Müs., 275/49 K.). O, naz ve işve fidanlığının servi boylusudur (95/6 G.). Bu sebeple onun asıl bulunduğu yerin cennet bahçeleri olduğu imâ edilmiştir. Sevgili felek makamlı olup dünya denilen bahçenin taze fidanıdır. Rüzgar-servi ilişkisi konu edilerek saba rüzgarından boyu servi gibi olan sevgiliden haber getirmesi istenilir (28/4 G.). Dünyanın bahçe, sevgilinin ise fidan tasavvurunda ar'ar sevgiliye misal olamazken servi boyuyla sevgilinin salındığını gören serviler utancından yere yatar:

Felek bāġında bir ᶜarᶜar nihāl-i ḳaddine uymaz
Zemīne servler yatdı görüp serv-i ḫırāmānıñ (44/3 G.)

Eskiler serviye gül aşılarlar, güller zamanla serviyi kaplayarak görünemeyecek duruma getirirdi. Böyle servilere "serv-i gül" yahut "serv-i semen" denilir ve sevgiliye benzetilen olur (42/I Muh., 109/4 G.). Tasavvufî şiirilerde bu durum kesretin arkasına gizlenen vahdet olarak düşünülmüştür (bk. Tasavvufî Unsurlar s. 218-247). Sevgilinin boyunun hayali ise âşığın aklından hiç çıkmaz (52/4 G.). O hayal ki âşığı keder denizine düşürür:

Ḫayāl-i serv-i ḳaddiñle düşürdüñ baḥr-ı endūha
ᶜAceb sāḥil bulur mı dil civānım āh efendim āh (235/3 G.)

Boyun uzunluğunu ifade etmek için "bâlâ" ve "bülend" kelimeleri birtakım terkiplerle birlikte kullanılmıştır (28/4 G.; 68/1 G.; 132/I Müs.; 150/5 Kt.; 204/1 Koş.; 229/8 Koş.; 232/2 Koş.; 270/19 M.). Servi boylu sevgilinin boyu o kadar yüksektir ki gölgesi dahi yere düşmez (243/7 G.). Kıyâm-kıyâmet ilişkisi ekseninde bu boy ile sevgiliyi gören serviler, utancından "kıyâm" etmektedir (299/1 G.). Başı yüksekte olan servi boylu sevgiliye göğe baş kaldırmaması söylenirken "ser çekmek" deyiminin çağrışımıyla kibirlenmemesi de ima edilmiştir. Zira kendisi gibi nicelerinin toprakta çürümekte olduğu belirtilmiştir. Burada aynı zamanda servinin toprak altında uzayıp yayılan kökleri de kastedilerek iki boyutlu bir anlatım ortaya çıkarılmıştır (103/2 G.).

Boy, uzun olmakla birlikte itidalli yani düzgün ve dosdoğrudur. Bunu belirtmek için "kadd-i mevzûn" ve "serv-i sehî" terkipleri kullanılmıştır (96/VII Tah.; 134/V Tah.; 161/4 G.; 264/4 Koş.; 336/II Tah.). Servi gibi salınan, yürüyen anlamlarına gelen "serv-i reftâr" da yine sevgilidir (196/5 G.).

Kökleri havada dalları ise yerde olarak tasavvur edilen cennetteki Tûbâ ağacı sevgilinin boyudur (218/I M. Müs.; 361/III Tah.). Hatta Tûbâ, sevgilinin boyuna gıpta etmektedir (296/3 G.).

Aşağıdaki beyitte âşık, boyunu fidana benzettiği sevgiliye dua ederken ağacın rüzgarda sallanması imajını da kullanmıştır:

Yaman u kem naẓardan ṣaklasun Mevlā seni her dem
Nihāl-i ḳaddiñe hīç irmesün bād-ı fenā aṣlā (22/6 G.)

Sevgili eşsiz güzellikte olduğu gibi onun güzellik unsurları da benzer şekilde eşsizdir. Yüzü güneşi ile dünyayı aydınlatan sevgilinin boyunu görenler onun insan

olamayacağını söyler. Beyitte, portakal soyan kadınların önüne çıkarılan Hz. Yusuf imajı bulunmaktadır:

Nūr-ı vechiñle żiyādār oldı āfāḳ-ı cihān
Ḳāmet-i ḥüsnüñ gören ḥāşā diye insāndır (274/8 G.)

2.2.4.1.1.7. Çene

Klasik Türk şiirinde çâh sözcüğü ekseriyetle mecaz olarak sevgilinin çenesine delalet etmekte olup zindan ve kuyu hayalleri etrafında Harut ve Marut ile Hz. Yusuf hayaline sahne olur (Levend, 2017, s. 222; Kurnaz, 1996a, s. 285). Lutfî Divanı'nda çâh kelimesi Hz. Yusuf'u çağrıştıracak şekilde kullanılmış olup bu sebeple Hz. Yusuf'un kuyuya atılma hadisesine telmih yapılmıştır (bk. Hz. Yusuf s. 181-184). Zenahdân sözcüğüne ise divanda hiç yer verilmemiştir. Sevgiliye ait güzellik unsurlarından olan çene divanda 1 yerde çâh-ı zekân terkibiyle yer alır. Beyitte âb-ı hayâtın sevgilinin ağzından aktığı, çene çukurunda ise Kenân şâhı yani Hz. Yusuf'un bulunduğu ima edilmiştir:

Ḥavż-ı deheniñde āb-ı ḥayvān
Çāh-ı ẕeḳanıñda şāh-ı Kenᶜān (389/130 M.)

2.2.4.1.1.8. Diş

Üzerinde durulmayan unsurlardan biri de diştir. Diş, diğer güzellik unsurlarıyla birlikte yer alır. Dudak renk itibariyle şaraba, kakül koku ilgisi sebebiyle sünbüle, yanak yine renk itibariyle güle benzetilirken diş ise inci olarak tasavvur edilmiştir:

Elā gözli şeker sözli güneş yüzli hilāl ebrū
Lepisḳa saçlı sīmīn tenli tāze ḳāmeti dilcū
Lebi mül kāküli sünbül rūḫı gül dişleri incü
Görenler der ki cennetden firār itmiş melekdir bu
Cihānda miṣli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir (132/III Müs.)

2.2.4.1.1.9. Dudak

Sevgiliden bahseden güzellik unsurlarının başında gelir. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda sevgilinin dudağı, rengi ve hayat bahşediciliği başta olmak üzere çeşitli

hayallere konu edilmiştir. Çoğu zaman la'l sözcüğü istiare yoluyla sevgilinin dudağı yerine kullanılmıştır. Dudak, rengi ve âşığı mest etmesi gibi sebeplerle de sıklıkla şaraba benzetilmiştir. Dudağın tatlı oluşuna da çeşitli vesilelerle temas edilmiştir.

Hayat bahşeden sevgilinin dudağı "Hızır-âb-ı hayât" imajına sahne olur. Bu doğrultuda sevgilinin dudağı âb-ı hayât pınarı olup Hızır da âb-ı hayâtı sevgilinin dudağında bulmuştur. Sevgiliden âşığın ölü gönlüne dudağından akıttığı âb-ı hayât ile hayat vermesi istenilmiştir. Âb-ı la'l terkibiyle de dudak ve âb-ı hayât arasında bir ilgi kurulmuştur (20/VII Müs.; 75/2 G.; 77/5 G.; 110/6 G.; 141/II Müs.; 153/II Müs.; 287/3 G.; 374/6 G.). Aşağıdaki bentte sevgilinin la'l dudağının âb-ı hayâtıyla geçmiş büyüklere hayat vermesi konu edilmiştir. Burada "ihyâ-yı eslâf" terkibinin Hz. İsa'yı çağrıştırdığı söylenebilir:

Āb-ı laʿl liñ nice bir iḥyā-yı eslāf itmesün
Ḳadd-i mevzūnıñ Ḫudā mānende-i kāf itmesün
Dāġ-ı sīneñ **Luṭfiyā** görsün de efṣāf itmesün
Hīç kim cānān içün cān virmege lāf itmesün
Kim gelüpdür bu ṣıfat ancaḳ **Fużūlī** şānına (96/VII Tah.)

Sevgilinin dudağından akan âb-ı hayât tasavvuru, cennette akan Kevser ırmağı olarak da düşünülmüştür (229/9 Koş.). "Mecrâ-yı kevser" terkibi kevserin aktığı yola, yani ağza delalet etse de dudağın dışarda olması sebebiyle "kevserin çıktığı yer" imajını verir:

Vechi enver şems-i ḫāver māh-peyker verd-i ter
Lebleri mecrā-yı kevṯer gerdeni deryā-yı nūr (170/3 G.)

Dudak kırmızıdır. Bu sebeple kırmızı renkli değerli bir taş olan la'l, sevgilinin dudağı için kullanılır. Sevgili, âşığa la'l renkli dudağını öptüreceğini söylese de sözünde durmaz. La'l taşının makbulü, bugün Afganistan sınıları içinde bulunan Bedahşân eyaletinden çıkarılanıdır. "La'l-i Bedahşân" terkibi 1 yerde bu vesileyle zikredilmiştir. Dudak, renk itibariyle şaraba da benzetilmiştir. Sâkî'den iyilikte bulunup dudağının şarabını sunması istenilmiştir. Bu maksatla âşık, o şarapla daima kendinden geçmiş olabilsin. Ancak âşık, bu merâmının gerçekleşmediğinden yakınır. Ayrıca dudak şarabının mesti yalnızca âşık değil bütün dünyadır. Âşığın gönlü sâkînin al renkli yanağına yanmıştır. Zihni ise şarap dudağına takılıp kalmıştır. Sâkîden

dünyayı aydınlatan şarabın sunulması istenilmiştir. Şarap İslâm dininde içilmesi haram olsa da sevgilinin la'l dudağının şarabı, âşığa "mubâh"tır. Sâkînin sunduğu şarap kimsenin bilmediği bir şifa olup gönle ferahlık ve safa bahş eder. O şarap ayrıca gönlü ölmüşlere de dermândır. La'l dudak ile ilgili geliştirilen imajlar arasında âşıkların sevgilinin la'l dudağına susuz olması da bulunmaktadır (23/6 G.; 62/3 G.; 80/III Müs.; 103/9 G.; 109/1 G.; 122/7 M.; 132/III Müs.; 144/2 K.; 187/2 G.; 194/2 G.; 236/5 Koş.; 268/1 G.; 274/21 G.; 283/4 G.; 296/2 G.; 299/2 G.). Âşık, sâkîden hâlis şarabı sunmasını ister. Şarap bitse de sevgilinin la'l renkli dudağı vardır:

Sāḳiyā ṣun ḳaṭre-i nābı hemān ḳılma dirīġ
Mey biterse laᶜl-i cānándır anıñ eniştesi (53/6 G.)

La'l dudak, bu tasavvurların dışında "kan dökücü" olarak da düşünülmüştür. "*Yanağını ve dudağını anlatmaya kalksak ne kanlar döker.*" ifadesiyle esasında "la'l" ve "kan" kelimelerinin çağrışımıyla dudak ve yanağın rengi kastedilmektedir:

Ne ḳanlar rīz ider laᶜl ü ᶜiẕārıñ vaṣfını itsek
Ne mūlar ṣaydırur ger baḥṣ idersek mū-miyānından (164/14 G.)

Aşk ezelde, Elest meclisinde Allah'ın "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim*?" hitabıyla başlamış ve ebede kadar da devam edecektir (Üstüner, 2007a, s. 76). Şiirlerde bu hitap kişiyi kendinden geçirmesi sebebiyle şarap benzetmesi ile verilir. Lutfî de sevgilinin la'l dudağının şarabını ezel(meclisin)de içtip mest olduğunu ve o sırada üzümün henüz şarap olarak vücut bulmadığını söylemiştir:

Şarāb-ı bāde-i laᶜliñ ezel nūş eyledim māhım
Vücūd-ı āb-ı engūr olmadan mestāne ben çıḳdım (194/2 G.)

Şarap-dudak ilgisinin bir başka tasavvuru da dudağın kadehe benzetilmesidir (296/2 G.; 302/5 G.). Mecâz-ı mürsel yapılarak aslında kastedilen yine şarap olsa da sevgiliden dudağının kadehini sunması istenilmiştir. Böylece âşık, meskeni olan meyhâneye mest bir şekilde girebilecektir:

Kimse bilmez aṣl uferᶜim bir dīvāne-meşrebim
Cām-ı laᶜliñle beni mey-ḫāneye mestāne at (199/3 G.)

Dudak goncaya da benzetilmiştir (42/IV Muh.; 62/7 G.; 80/VI Müs.; 86/IV Tah.; 157/9 G.). Gerek rengi gerekse de açılması bu benzerliğin kurulmasına zemin

hazırlamıştır. Dudak, tasavvufî şiirlerde mecaz yoluyla "Hakk'ın sözü" anlamına gelir (Üstüner, 2007a, s. 269). Bu sebeple dudak hakikat bağının goncası olarak düşünülür.

Tatlı oluşuna da yer verilen dudak bal, süt ve şekere benzetilmiştir. Sevgili ölü benzetmesi yapılan rakibi la'l renkli tatlı dudağıyla ihyâ ederken âşığı da canından eder. "Şîrîn" kelimesi çoğu zaman tevriyeli kullanılarak meşhur hikaye kahramanı Şîrîn'e gönderme yapılmıştır. Şair yahut âşık böyle yerlerde Ferhâd tipine bürünerek sevgilinin "Şîrîn" dudağını ister (21/II Müs.; 27/8 G.; 28/5 G.; 36/II Mur.; 42/I Muh.; 47/I G.; 91/6 G.; 127/3 G.; 141/III Müs.; 204/4 Koş.; 241/2 G.; 288/IV Müs.; 296/2 G.; 336/II Tah.).

2.2.4.1.1.10. Gamze

Sevgilinin yan bakışı olan gamze, birbirinden farklı tasavvurlara konu olsa da yapılan benzetmelerde gamzenin hemen hep kan dökücülüğü üzerinde durulmuştur. Bunun için gamze; ok, kılıç, hançer, mızrak gibi kesici aletlere benzetilir. Hunhâr kelimesi de bu sebeple kullanılmıştır. Sevgilinin gamzesi 1 yerde Zülfikâr'a benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin kan saçan gamzesinin şehididir. Gamzenin hedefi âşığın sînesi olup amacı âşığın canını almaktadır. Bu doğrultuda gönül de sevgilinin gamzesinden kurtulamaz. Hatta Azrâil âşığın canını alırken sevgilinin gamzesiyle yapar bu işi. Gamze oklarına hedef olan âşığın sînesi bin parça olmuştur. Âşıklar sevgilinin kanlar saçan gamze oklarına canlar verir. Bunun için de "bîn cân" ifadesi kullanılmıştır. Nasıl ki kılıç veya benzeri aletler kullanıldıkça kesiciliğini kaybetmez ise gamze de kan döktüğü ölçüde keskinliğini korur. Gamze kılıcı âşığın içinde hiçbir kötülüğün bulunmadığı gönlüne yara açmıştır. Onun gamzesi hem cana hem de ruha işler. Âşık, sevgilinin gamzesinde kerâmet olduğunu iddia etmiş ve sevgilinin gamzesiyle ölüp azat olmayı istemiştir. Azat olmak deyimiyle ten kafesinden sıyrılan âşığın hakikî sevgiliye kavuşması anlaşılabilir. Gamzenin kan dökücülüğüyle ilgili geliştirilen hayallerden biri de "cellâd"tır. Burada da yine gamzenin kanla olan ilgisine yer verilmiştir. Gamze, ölümü çekici kılar (18/IV Müs.; 107/1 G.; 116/4 G.; 136/I Müs.; 141/IV Müs.; 143/1 Müf.; 192/5 Koş.; 201/1 Müs.; 237/2 Koş.; 264/1 Koş.; 274/9 G.; 333/5 G.; 342/II Tah.; 367/3 G.; 389/159, 255 M.). Âşık, sevgiliden göz ucuyla atılan yan bakış okunu atması için kendisini hedef gösterir:

Ey perī cellād-ı çeşmiñ ġamzesiñ bu cāna at
Ḫançer-i ebrūlarıñ hicrānını cānāna at (199/1 G.)

Sevgiliden yan bakış oklarını atması istense de geleneğin aksine 1 yerde sevgiliden atmaması istenilmiştir:

Ḳıl teraḥḥum ḥālime şāh-ı cihānım gitme gel
Atma tīġ-i ġamzeñi ḳaş[ı] kemānım gitme gel (107/1 G.)

Kan dökücülüğünden başka gamze; sihir yahut büyü hayali etrafında "câdû", âşıkları aldatmasıyla da "fettân" kelimeleriyle anılır (Onan, 1997, s. 450). "Cemâl" ve "Celâl" sıfatlarının konu edildiği yerde feleğin parlak ayı; sevgilinin cemâlinin güneşine, câdû gamzesi ise celâline delalet eder (69/1 G.). Sevgilinin aldatıcı/fettân gamzesi ise âşığının perişan hali ile kötü talihini imâ eder gibidir (68/3 G.).

Gamze, bakış anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Âhû bakışlarıyla gamzesini süzen sevgili cana ve ruha ateşler düşürmüştür (190/20 G.). "Yek gamze" ifadesi ile bir bakışta anlamının yüklendiği aşağıdaki beyitte *efsûn, Harut, Marut, bend it-* ve *musahhâr* kelimelerinin çağrışımıyla "câdû gamze" imajı bulunmaktadır. Sevgilinin yaptığı büyüye Harut ve Marut'un büyüsü eş tutulamaz. Zîra sevgili büyüsüyle dünyayı kendisine "bend" etmiş, âşığı da bir bakışta inleyen bir âşığa çevirmiştir:

Efsūnına mānend olamaz Hārūt u Mārut
Bend itdi cihānı
Yek ġamze ile ḳıldı seni ᶜāşıḳ-ı nālān
Ḥükmünde musaḫḫar (228/13 M. G.)

2.2.4.1.1.11. Gerdan

Üzerinde çok durulmayan güzellik unsurlarından biridir. Gerdana dökülmesi sebebiyle çoğu zaman saç ile birlikte anılmıştır. Sevgilinin gerdana dizilen benleri de söz konusu edilmiştir. Gerdanın parlaklığı üzerinde durulmuş ve bu yönüyle gerdan billûra, gümüşe ve nurdan denize benzetilmiştir. Sevgilinin karmakarışık olan zülfü, gerdanına her döküldüğünde âşığın da gözlerinden çokça gözyaşı dökülür. Bazen de o dökülen zülf ile birlikte gerdana dizilmiş benler de âşığın aklını alır. Âşık, sevgilinin

Marut'u büyüleyen saçını gerdana atmasını istemiştir[269] (129/1 G.; 132/II Müs.; 134/I Tah.; 141/I Müs.; 170/3 K.; 189/I Tah.; 199/2 G.; 205/IV Müs.; 210/2 N.; 221/3 G.; 242/6 Kt.; 243/9 G.; 259/3 M.; 280/8 G.).

Gerdan, arsaya benzetilmiş ve gönül de onun pay edilmesini istemiştir (16/3 G.). Âşık, sevgilinin gerdanına iz bırakmaya layık olamaz (39/4 G.). Hüzün ve kedere düşen âh ipine, safa ehli ise ay yüzlü sevgilinin gerdanına/boynuna sarılır:

Dem olur ehl-i ṣafā gerden-i māha ṣarılur
Ġam u endūha düşen rişte-i āha ṣarılur (45/1 G.)

2.2.4.1.1.12. Göğüs

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda üzerinde fazla durulmayan unsurlardan biri de göğüstür. Sîne, üzerinde güzel kokulu çiçeklerin yetiştiği bir bahçe olarak tasavvur edilmesinden başka parlaklığıyla da ele alınmıştır. Sevgilinin sînesi bahçe olup o bahçede sünbül ve gül açılır. Sîne üzerindeki tüyler de ele alınmış ve yine koku münasebetiyle sünbül ve gül bu tüylere benzetilmiştir (60/6 G.; 82/II Müs.; 236/4 Koş.; 259/9 M.). Bahçe hayali etrafında geliştirilen hayallerden biri de bahar imajıdır. Sevgiliden sînesini açması istenilir ki sîne açıldığında bahar da kendisini gösterecektir. Yüzünün örtüsünü kaldırdığına ise saçtığı nur ile sevgili, geceyi gündüze çevirecektir:

Ḳaldır niḳāb-ı zülfüñ leylī nehār göster
Sīneñ güşād eyle şekl-i bahār göster (296/1 G.)

Değersiz dünyanın gül bahçesi sonbahara meyleder. Sevgilinin sînesinin gül bahçesiyle dünyanın hep bahar olması istenilmiştir:

Gülzārı çarḫ-ı dūnuñ meyli ḫazānadır hep
Gülşen-serāy-ı sīneñ dehre bahār olaydı (385/4 G.)

Yine bahçe hayali ile cennet de sevgilinin sînesine benzetme unusuru olur. Zira sevgilinin sînesi cennet bahçelerinden bir bahçedir. Cennette bulunan çeşme yahut ırmak olan "selsebîl" de parlaklık yönüyle sîneye teşbih edilenler arasındadır. Âşık,

[269] Bu konu için bk. "Ben" s. 336-338; "Saç" s. 353-364.

sevgiliyle kucaklaşmak ister. Bunun için de "sîne-saf" terkibi kullanılmıştır (41/6 G.; 270/ 21 M.; 342/VI Tah.; 397/2 G.).

2.2.4.1.1.13. Göz

Göz, pek çok özelliğiyle birlikte ele alınmıştır. Göz üzerinde en çok durulan husus kan dökücülüğüdür. Bunun için göz; *cellâd, hunhâr ve hun-feşân* kelimeleriyle terkip kurar. Âşıkları avlaması sebebiyle gözün "sayyâd" olarak düşünülmesi yine kan dökücülüğü ile ilgilidir. Gözün rengi konusuna da yer verilmiştir. Siyah ve elâ olarak ayrı ayrı düşünülen sevgilinin gözü bazen tevriyeli kullanılarak çeşitli söz oyunlarına sahne olmuştur. Âşıkları aldatması sebebiyle göz; "câdû" ve "fettân" olarak sihir ile ilgili hayallere konu edilmiştir (bk. Gamze s. 343, 344). Sevgilinin gözünün teşbih edildiği unsurlardan bir diğeri de ceylan gözüdür. Gözün mahmûr ve mest oluşu üzerinde de ayrıca durulmuştur.

Sevgili, kan akıtan gözleriyle âşığı kan deryasına boğmuştur. O kan akıtan gözün rengi ise siyahtır. Âşığın sevgilinin kan saçan cellat gözünden kurtulmak için ne sırdaşı ne yoldaşı ne de kendisine uygun düşen bir dostu vardır. Ay yüzlü sevgilinin cellat gözleri, onun büyü ile olan meşguliyetini göstermektedir. Onun cellat gözü gibi dünyayı ateşe verecek bir nesne de yoktur. Cellat gözün bakışıyla âşıkta gizli yaraların açılmaması istenilmiştir (100/1 G.; 134/I Tah.; 181/1 G.; 164/20 G.; 199/1 G.; 228/11 G.; 220/7 G.; 234/IV Tes.).

Göz âşıkları avlayan bir avcıdır. Âşık ise o avcı gözlerin tuzağına yakalanmak ister. Âşık sevgilinin yüzünün bin yapraklı gülü ile âhû gözleri var iken lale ve katmer gülü istemez. Âhû kelimesi istiare yoluyla sevgilinin gözü yerine kullanılır ve cân kuşunu avlaması bakımından da avcı imajına konu olur. Âhûnun kendisi av olmaya yatkın iken avcı olarak düşünülmesi ise anlam bakımından tezatlık oluşturur. Âhû gözler, âşığın başını sonunda celladın önüne koyar. Âhû gözlü, ay yüzlü sevgililer âşığın sînesinde göz göz yaralar açar (23/1 G.; 33/6 G.; 78/6 G.; 110/7 G.; 287/4 G.).

Sevgilinin göz rengi âşığın bahtı gibi karadır. Sevgili o gözlerle âşığa dünyayı dar eder, vücudunda kuvvet bırakmaz. Sevgilinin beni ve kaşı gibi gözü de siyahtır

(153/IV Müs.; 181/1 G.; 228/4 G.; 268/6 G.). Âşık, sevgilinin siyah gözünün kılıç gibi bakışına canını feda eder:

Cānımı ḳıldım fedā çeşm-i siyāhıñ tīrine
Ḫançer-i ebrūlarıñ deldi sīnem Loḳmānım ey (239/2 G.)

Sevgilinin gözünün diğer rengi ise eladır. Âşık ela gözlü, ay yüzlü sevgilinin tutkunudur. Feleği yakan da yine sevgilinin ela gözüdür (179/V Müs.; 361/III Tah.).

Cadı gözleriyle sevgili aldatıcıdır. Âşık, cadı gözleri olan sevgilinin vasıflarını anlatmaktan acizdir. Âşık, sevgilinin aldatıcı gözlerini bir an görmese ayrılık girdabının cehennemini yaşar. Âşıklar, sevgilinin aldatıcı gözleriyle delilik çölüne gitmiştir. Sevgilinin açık/açılmış yüzü, kavuşmaya imkân tanısa da âşık, sevgilinin cadı gözlerinin fitnesinin hile etmesinden çekinir. Sevgili, âşığı ayrılık girdabında boğar (76/III Tah.; 142/2 G.; 160/3 G.; 238/5 G.). *Ey gözleri aldatıcı (güzel), kavuşmak kolay olur mu?* diye soran âşık, sevgilinin aldatıcı gözlerine vurgu yaparak aslında bunun mümkün olmayacağını bilir:

Ġarḳ-ı girdāb-ı firāḳ itdi bu ᶜāciz Luṭfīyi
Ola mı vuṣlat müyesser dīdesi fettānım ey (239/7 G.)

Aldatıcı göz sihir ile de ilişkilendirilir. Sevgili, cadı gözleriyle âdeta büyülercesine bakar. Ayrıca iki gözünün sihriyle binlerce Harut'u bağlayıp saf dışı bırakır. Bağlamak ise iham yoluyla büyü vesair gibi işlerde "ip bağlamak" gibi birtakım ritüelleri çağrıştırır (Şentürk, 2014, s. 128); (134/I Tah.; 188/I Müs.; 190/33 G.; 228/11 G.).

Göz ile ilgili geliştirilen tasavvurlardan biri de gözün süzgün bakışıdır. Bunun için de mahmûr ve mest kelimeri kullanılmıştır (205/IV Müs.; 389/213 M.). Âşık, sevgilinin mahmûr bakışlarını düşünürken gönül kuşu kızıl kana boyanmıştır. *Kızıl kana boyandı* ifadesiyle gözün yine kan dökücülüğü üzerinde durulmuştur:

Meded murġ-ı göñül bir dām-ı hicre düşdi mecbūrī
Ḳızıl ḳana boyandı fikr iderken çeşm-i maḫmūrı
Ṭutışdı berḳ-ı āhımdan sipihriñ ḳaṣr-ı maᶜmūrı
Asıldım dār-ı zülfe ṭaᶜn iderken ᶜaşḳ-ı Manṣūrı
Teṣādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı (18/I Müs.)

Sevgili istiğnâ atına binmiş, mest gözlerini süzerek herkesi kendine esir etmiştir. Mest, genellikle şarap; hayrân ise afyon ile kendinen geçen kimse için kullanılır (Şentürk, 2014, s. 237; İpekten, 2017, s. 273). Âşık, sevgilinin mest bakışlarına hayran olup bakar (95/4 G.; 358/VI Tah.).

Sevgili âşığı görmezden gelir. Bazen de ona alaycı gözlerle bakar. Sevgilinin alaycı gözleri bir tek âşığı değil herkesi ayrılık sahrasına düşürmüştür:

Seniñ ey ḳāmet-i bālā nedir bu şīve-i nāzıñ
Düşürdi ᶜālemi ṣaḥrā-yı hicre çeşm-i ṭannāzıñ (68/1 G.)

2.2.4.1.1.14. Kaş

Kaş şekil bakımından yay, hilâl, mihrab, kılıç ve hançere benzetilerek çeşitli hayallere konu edilmiştir. Diğer güzellik unsurlarıyla birlikte, genellikle de kan dökücülüğü üzerinde durulmuştur. Kan dökücü özelliğiyle bilinen gamze gibi sevgilinin kaşı da âşığın sînesini ve gönlünü hedef alır (bk. Gamze s. 343, 344).

Kirpiğin ve bakışın ok olarak tasavvur edildiği yerde o oku atacak olan yay sevgilinin kaşı olur. Keman kaşlı sevgilinin hırsız bakışı, zulm ederek âşığın kanını akıtır. Kavisli yapısı, kana olan meyli sebebiyle sevgilinin keman kaşı, âşıklar için kudret kılıcıdır. Sevgilinin naz gözünün kirpiği, kavgaya tutuşan oka benzer. Yay kaşını çekerek de o oku atması istenilmiştir. Sevgilinin bakış oku da yine keman kaşından atılarak âşığın sînesini deler (117/1 G.; 139/2 G.; 142/2 G.; 229/4 Koş.; 232/7 Koş.; 257/4 M.; 259/2 M.; 268/5 G.; 296/5 G.; 331/I Müs.; 365/7 G.). Âşık keman kaşlı sevgili karşısında boyun bükmüş, çekilmez çileler çekmiştir. Kaşın eski şiir geleneğinde benzetilenleri arasında mihrabın da bulunduğu düşünülünce beyitte "kad bükmek" ifadesinin arka planını oluşturduğu bir namaz mazmunundan söz edilebilir:

Çekilmez çilleler çekdim yolında
Büküp ḳaddimi ol ebrū-kemāne (190/27 G.)

Sevgilinin keman kaşı, kudret kalemiyle çekilmiştir:

Kilk-i ḳudretle çekilmişdir kemān-ebrūları
Her ḫadeng-i tīrine biñ ehl-i dil ḳurbāndır (274/4 G.)

Sevgilinin kirpik okuna karşı durulunca gönüller parçalanır. Onun keman kaşından söz edilse bile çileler çekilir. Birinci mısrada kirpiğin ok, ikinci mısrada kaşın yay tasavvurunun oluşturduğu tenasüpten başka "çille çekmek" deyimindeki "çekmek" filli de okun çekilerek atılması ekseninde tenasübe dahil edilebilir:

Ne diller pāreler ḳarşu ṭurursak tīġ-i müjgānı
Ne çille çekdirür bir söz disek ḳaşı kemānından (164/16 G.)

Şekli ve âşığın canına kastetmesiyle geliştirilen tasavvurlardan biri de kılıç ve hançerdir. Bu benzetmede hemen daima kan söz konusu edilmiş ve sevgili cellat olarak düşünülmüştür. Hedef yine âşığın sinesidir. Sevgilinin açılmış yüzü âşığa kavuşmayı göstersede kaşı kılıcının gösterdiği celâl buna imkan tanımaz. Zaten bin parça olmuş olan âşığın sinesine sevgilinin kaşı da bir yarık açar. Bazen kaş sinede açılan bin yaranın tek sorumlusu olur. Kanlar saçan kaşın âşığın zayıf bedenine açtığı yaralar bazen de sayılamayacak kadar çok olur. Kıvrık olarak nitelenen kaşın, bin parça olmuş sineyi dilim dilim ettiğinin söylenildiği yerde "ham" yani kıvrık ifadesi yine hançer yahut kılıcı çağrıştırır. Âşığın sinesinde açılan yaralardan akan kan ile de âşığın vücudunda kan kalmaz. Gönül tahtına oturan sevgili, âşığın ölüm fermanını yazar. Bu fermanla sevgilinin hançer gibi olan kaşı silah olur, bakış okunu da âşığa atar. Yay benzerliğiyle kirpikle anılan kaş, âşıkların gönlüne işler. Sevgilinin aldatıcı kirpik oklarının üstüne bir de kaş okları çekilmiştir. Celladı andıran sevgili böylece kan üstüne kan eyler. Peri yüzlü cellat olan sevgiliden yan bakış oklarını atması için âşık kendisini gösterir. Sevgiliye hançer kaşın ayrılığını ise atması söylenir. Bazen de sevgiliden kaşının kılıcını çekmemesi istenerek muhabbet meydanının kana bulanmaması istenir. Kaş ayrıca âşıkların canını alan ilâhî bir kılıç ve kazâ kılıcı olarak da tasavvur edilmiştir (20/3 Müs.; 26/2 G.; 29/5 G.; 37/4 G.; 60/7 G.; 83/12 G.; 87/1 Müf.; 107/2 G.; 115/2 G.; 157/3 G.; 185/7 G.; 187/4 G.; 195/1 G.; 199/1 G.; 204/5 Koş.; 238/3 G.; 239/2 G.; 243/4 G.; 280/4 G.; 311/4 G.; 333/4 G.; 372/III Müs.). Aşağıdaki beyitte âşık, sevgilinin hançer gibi olan kaşından kurtulamadığını, sinesinin de her daim kirpik okuna hedef olduğunu söyleyerek üstü kapalı bir biçimde kaşın yay ile olan ilgisine de yer vermiştir:

Ḫançer-i ebrūlarından olmadı āzāde dil
Dāʾimā sīnem hedefdir nāvek-i müjgān içün (83/5 G.)

Klasik Türk şiirinde âşığın göğsünde açılan yara (dâğ), kırmızı rengi ve ortasında bulunan siyah noktası sebebiyle laleye (gelincik) benzetilirdi (Şentürk, 2014, s. 88). Âşık, sevgilinin kaşı kılıcının açtığı yaralarla vücudunun lale bahçesine döndüğünü, kirpik oklarıyla da göğsünün git gide al kana boyandığını söylemiştir. Kirpiğin oka benzetilmesiyle kaşın yine yay tasavvuru söz konusudur:

Vücūdum lālezāra döndi zaḫm-ı tīġ-ı ebrūdan
Sihām-ı nāvekiñle sīnem al ḳan oldı gitdikçe (277/2 G.)

Sevgilinin güzellik unsurları bazen tezat sanatına da konu olur. Yaşam ve ölüm arasında ilgi kurularak sevgilinin hayat bahşeden dudağına karşılık, kanlar saçan kaşları olduğu söylenilmiştir:

Pīç-der-pīç ḫam-be-ḫamdır ᶜ anber-i gīsūlarıñ
ᶜ Āşıḳ-ı dil-mürdeyi iḥyā ider ḫoş gūlarıñ
Baḫş-ı cān eyler lebiñ ḳanlar ṣaçar ebrūlarıñ
Bu gidişle öldirür üftādeñi bed ḫūlarıñ
Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī-süḫan ḥoḳḳa-dehen
Ḥasretiñle dāᵓ imā çekmekdeyim derd ü miḥen (141/II Müs.)

Sevgili kaşı kılıcını çektiğinde âşık için kurtulacak bir yer yoktur:

Selāmet kūşesi yoḳdur çekince tīġ-ı ebrūdan
Viṣāl-i yār içün her laḥẓada biñ kerre ḳurbanım (8/3 G.)

Kaşın benzetildiği unsurlar arasında hilâl de bulunur (132/III Müs.; 151/6 Kt.; 204/2 Koş.; 241/1 G.; 389/133 M.). Âşık, sevgilinin kaşlarının *"Allah, Âdem'e isimleri öğretti."* meâlindeki Bakara sûresinin 31. âyetini şerh ettiğini belirtmiştir:

[270]عَلَّمَ الْأَسْمَاءَyı şerḥ eyler hilāl ebrūlarıñ
Cān alur āhūlarıñ cān murġını eyler helāk (110/7 G.)

Kelime anlamı "şüphe günü" olan yevmü'ş-şek, Şaban ayının 29'undan sonraki gün olup bu günün Şaban ayının son günü mü yoksa Ramazan ayının ilk günü mü olduğu konusunda şüphe edilen günü ifade eder. Bu günün şek yani şüphe günü olması için hilâlin görünmemesi gerekir. Göründüğü takdirde şek günü olmaktan çıkar

[270] وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti." (Bakara 2/31).

(Ateş, 1998, s. 8). Gönlü avare olan zâhid de sevgilinin yüzündeki hilâl kaşları görünce "yevmü'ş-şek"i kaybedecektir. Zira zâhid sevgilinin yüzünde hilâli görmüştür:

Görseler devr-i cemālinde hilāl ebrūlarıñ
Ġayb iderdi zāhid-i āvāre-dil yevmü'ş-şeki (160/2 G.)

Sevgilinin kaşı feleğin ayının parıltısını artırır. şeklinde ifade edebileceğimiz aşağıdaki beyitte kaşın benzetileni söylenmemiş (kapalı istiâre) olsa da şekil benzerliğinden hilâli çağrıştırdığı söylenebilir:

Ġurre-i bedr-i felekden fer virür ḳaşıñ seniñ
On üç on dört ya ki on beşdir civān yaşıñ seniñ (60/1 G.)

Kaşın benzetildiği unsurlardan biri de mihraptır. Şekil benzerliğinden başka, kaşın mihrap ile olan ilgisi âşıklar tarafından karşısında ibadet edilecek derecede mübarek sayılmasından ileri gelmektedir (Onan, 1997, s. 42). Dünya halkı, mihrabın şeklini sevgilinin iki kaşından bulmuştur. İki kaş *kavseyn* olup klasik Türk şiirinde kurbiyet bildirir (Üstüner, 2007a, s. 279). Eskilerin astroloji bilgisine göre gökyüzü iç içe geçmiş yedi yahut dokuz felekten oluşmaktaydı (Şentürk, 2014, s. 53; Kurnaz, 1996a, s. 427). Dokuz felekte bulunan melekler sevgilinin kaşlarını mihrab edinmiştir. Âşığın kıblesi peri yüzlü sevgili, mihrab ve mimberi ise sevgilinin siyah kaşlarıdır (76/IX Tah.; 77/6 G.; 228/5 G.).

Metin numarasını 386 olarak verdiğimiz gazel, baştan sona sevgilinin kaşları üzerine geliştirilen tasavvurlara konu olan *yek-âhenk* bir gazeldir.[271]

2.2.4.1.1.15. Kirpik

Kirpiğin teşbih edildiği unsurlar arasında ok, okun ucundaki sivri demir olan peykan, mızrak, şiş ve bir sıra halinde olması (saf) sebebiyle ordu ve cemaat bulunur. Kirpiğin kan dökmesi, can alması ve yaralayıcı olmasına yer verilmiştir. Sevgilinin kirpik okları gönülleri parça parça eder. Kirpik okları sebebiyle âşığın ciğerinin bin yerinde kanlar akar. Gamze ve kaşta olduğu gibi kirpik okları da âşığın göğsünü hedef alır, gönlünü paramparça eder. Kaşın attığı oklar âşıkların gönlüne işler. Âşık da sevgilinin attığı peykanı gönlünde hatıra olarak saklar. Kirpiğin açtığı yaralar

[271] Tasavvufî imajlarla örülü gazele dair açıklamalar için bk. "Tasavvufî Unsurlar" s. 218-247.

sebebiyle âşık, sabaha kadar âh ve feryat eder. Kirpik oku âşığın canını alsa da âşığa zahmet vermez. Mızrak olarak da düşünülen kirpik, âşığın göğsünü bin parça eder. Kirpik, şişin açtığı yaralar gibi âşıkta yara açar (44/4 G.; 46/4 G.; 83/5 G.; 87/1 Müf.; 153/III Müs.; 164/16 G.; 169/V Müs.; 180/2 G.; 218/V M. Müs.; 228/11 G.; 270/7 G.; 386/3 G.). Âşığın hüzün dolu göğsüne sevgilinin kirpik okları hedeftir. O oklarla yaralı olan göğsün elek gibi delik delik olmaması temenni edilir. Göğsün veya gönlün hâne olarak düşünüldüğü klasik Türk şiirinde göğsün "hazîn" tasavvuru, şiirin arka planına "külbe-i ahzân" ve hüznün timsali olan Hz. Yakub imajını yerleştirir (bk. Hz. Ya'kûb s. 180, 181):

Nāvek-i müjgānıña ṣadr-ı ḥazīnimdir hedef
Sīne-i mecrūḥuma ġırbāl aḳrān olmasun (374/3 G.)

Sevgilinin naz gözünün kirpiği, aldatıcı oka benzer. Sevgiliden yay kaşını çekip o oku atması istenir. Böylece sevgili tereddüt etmeden âşığın canını alacağını gösterir:

Müjgān-ı çeşm-i nāzıñ tīr-i sitīze beñzer
Çek ḳavs-i ebruvānıñ bī-iḫtiyār göster (296/5 G.)

İslâm itikadınca Allah yolunda şehit olanlar cennet ehli kimseler olarak kabul edilir. Lutfî âşıkların sevgilinin kirpik oklarıyla şehit olmadıkları takdirde Adn cennetine giremeyeceklerini iddia etmiştir:

Tīġ-i müjgānıñ şehīdi olmayınca ᶜāşıḳān
Gülsitān-ı bāġ-ı ᶜadne eylemezler insilāk (110/5 G.)

Sevgili, *"Kirpik oklarına güç yetirecek olan varsa çıksın!"* diye seslendiğinde ilk olarak Lutfî meydana çıkar:

Taḥammül eyleyen varsa buyursun tīġ-i müjgāna
Didikde cümleden evvel hemān meydāna ben çıḳdım (194/3 G.)

Âşığın bahtı sevgilinin saçı gibi simsiyahtır. Âşıkların kalbini delen kirpik okları da siyah olup yılana benzetilmiştir:

Simsiyāh olmış ḳara baḫtım anıñ zülfi gibi
Ḳalb-i ᶜuşşāḳı deler müjgān-ı şehmārı siyāh (181/2 G.)

Yukarıdaki benzetmelerden başka âşıkların sevgilinin kirpiklerine bend oldukları yani bağlandıklarına da değinilmiştir. Âşığın gönül kuşu da ay yüzlü sevgilinin kirpiğine konar (228/4 G.; 234/II Tes.; 237/7 Koş.; 238/7 G.).

Kirpik sıra sıra olması sebebiyle orduya ve camide saf tutan cemaata benzetilmiştir. Sevgilinin benleri âşığın îmanını yağmalamış, kirpiğinin ordusu da gönül mülkünde binlerce kan dökmüştür. Âşığın gönül evi mamur iken sevgilinin kirpik ordusu kalp şehrine girerek orayı viran etmiştir. Sevgilinin güzelliğinin camisinde kaşlar mihrap, kirpikler o kaşlara karşı dizilmiş cemaat, gözler ise secde mahali olur (52/1 G.; 367/4 G.; 386/5 G.).

2.2.4.1.1.16. Saç

Üzerinde en fazla durulan güzellik unsurudur. Lutfî Divanı'nda saçın klasik Türk şiirindeki hemen bütün tasavvurları konu edilmiştir. Bunun dışında klasik Türk şiirinin güzellik anlayışının dışına çıkan birtakım farklı tasavvurların da geliştirildiğini söyleyebiliriz. Çoğunlukla yüz ile kullanımına yer verilen saçın zaman zaman tasavvufî kullanımına da yer verilmiştir. Şiirlerde saç; karışık, darmadağın oluşu, rengi, kokusu, inceliği, uzunluğu, büklüm büklüm oluşu, yüzü örtmesi gibi hususiyetleriyle ele alınmasının yanı sıra büyü/sihir ile de anılır. Benzetildiği unsurlar arasında ise zincir, yılan (ejderha, şehmâr), dar ağacı, ip, kement, Firavun, gece, ordu, ok, müftü, tuzak, ateş, Tûbâ, kale, telgraf, tel, Tatar, sarmaşık, yay, örtü, bulut, inci ve hâle bulunur. Alın, omuz ve yüzün iki yanına dökülen saç için farklı tasavvurlar geliştirilir.

Zülf, yüzün iki yanına dökülen saç olup çokluğu ve siyah rengi itibariyle tasavvufî şiirlerde kesretin ve küfrün sembolü olarak kullanılır (İpekten, 2017, s. 179). Bu konuda vahdeti sembolize eden sevgilinin yüzü, küfr olan zülf tarafından örtülür. Zülf kimi zaman yüzün güneş tasavvurunda bulut olarak yüzü örter. Meşhur hikâye kahramanı Leylâ, kelimenin sözlük anlamı olan "gece, karanlık" anlamının çağrışımıyla bazen de ihâm yoluyla sevgilinin saçının rengi olarak kullanılır. Saçın siyah rengi konusunda bazen de doğrudan gece benzetmesi yapılır. Saç, gece gibi karanlık olup sevgilinin yüzünün güneşinden gelen parıtlıları örter. Saçın gece, yüzün güneş tasavvurunda yine tasavvufî imajlar söz konusudur. Böylece saç, gece-gündüz

tezatına konu olur. Mecaz olarak kullanılan âşığın kara bahtı da yine sevgilinin saçının rengine müşâbih olur. Saçın karanlık, gece tasavvurunun bir başka hayali de İskender'in âb-ı hayâtı bulmak için gittiği "zülûmât" imajıdır. İskender'in karanlıklar ülkesine gitmesine sebep olarak sevgilinin saçına duyulan istek gösterilmiştir. Sevdâ ve sevâd kelimeleri de saç ile birlikte tevriyeli kullanılarak yine saçın rengine delalet eder (18/IV Müs.; 55/18 G.; 45/2 G.; 49/3 G.; 95/5 G.; 106/I Muh.; 141/I Müs.; 181/2 G.; 208/4 G.; 264/1 Koş.; 270/2 M.; 275/5 K.; 303/I Muh.) *Sevgilinin siyah saçının bir teline yedi kıta can verir*, denilmek suretiyle saçın rengi özellikle vurgulanmıştır:

Ẓann itme ki bir bende gezem ḥüsnine meftūn
Ġayrısı bulınmaz
Zülf-i siyehiñ bir tiline ḳıldı fedā cān
Bu sebᶜ a-i kişver (228/8 M. G.)

Âşık, sevgilinin kâkülünün sevdasıyla ağlayıp inlemektedir. Hâl böyle olunca irfan ehli de yitip gidecektir. Bu hayâl etrafında aşağıdaki beyitte "sevâd" ve "zevâl" kelimelerinin ihâm-ı tenasüp ile yaptığı çağrışımla ikinci bir anlam katmanı ortaya çıkmaktadır. Buna göre irfan ehli, sevgilinin gece gibi karanlık saçında ağlayıp inler. Zira gece, irfan ehli için niyaz vakti yani ağlayıp inleme vaktidir. Dolayısıyla o kimselerin feryada başlamaları, artık güneşin batmakta olduğunu haber verir:

Kākülüñ sev*(ā)*dālarıyla eyleyüp āh u fiġān
Bu gidişle ehl-i ᶜ irfānıñ zevāliñ gösterür (69/6 G.)

Saçın yüzü örtmesi sebebiyle buluta teşbih edilmesi de esasında yüzün güneş tasavvuruna dayanır. Bir yerde ise saçın kendisi örtü olur ve sevgiliden örtüyü yani saçını kaldırması yahut açması istenir. Böylece sevgilinin yüzü güneşi ortaya çıkıp ilahî nurlar açığa çıkacak gece, gündüz olacaktır (296/1 G.). Yüz, saç tarafından örtülmediği takdirde karanlık olmayacaktır. Sevgiliden güzellik güneşini saç bulutuyla örtmemesi istenir. *Ayrılık ıztırabı içindeki âşıkların ne vardı da geceleri gündüz olaydı* denilerek sitem edilir:

Ḫurşīd-i ḥüsnüñ üzre çekme seḥāb-ı zülfüñ
ᶜ Uşşāḳ-ı pür-firāḳıñ leyli nehār olaydı (385/2 G.)

Yüzün ay tasavvurunda ise bu kez saç, ayın etrafındaki hâleyi andırır (389/132 M.).

Türklerin eski dönemlerden beri gerçekleştirilmesi düşünülen emellerini ve fetihlerini ifade etmek için kullanılan Kızılelma sembolü, önceleri İstanbul'un alınmasından sonra hedef olarak belirlenen Roma'nın fethi için kullanılmıştır. Tükler için bir ülkü haline gelen Kızılelma, sonrasında Avrupa seferlerinin de bu ülküyle yapılması olarak sürmüştür (Gökyay, 2002, s. 559, 560). Kızılelma'nın Klasik Türk şiirine yansıması da bu şekilde olmuştur. Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı "küfr" kelimesinin çağrışımıyla siyah, kara olarak sezinlense de kelime tevriyeli kullanılmıştır. Leşkerden maksad da sevgilinin ben'idir. Kızılelma'nın yukarıda sözünü ettiğimiz üzere Avrupa için kullanılmış olması sebebiyle "küfür" tanımı Kızılelma için de geçerlidir. Bu bilgiler doğrultusunda beyitte kâfir olarak tasavvur edilen sevgilinin saçı; yine bir küfür yurdu olan Kızılelma'ya ordu çıkarmış, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir:

Küfr-i zülfüñ kim Ḳızıl Elmaya çekdi leşkeri
Ḥarb iᶜlān eylemişdir āl-i ᶜOs̱mān üstine (195/2 G.)

Lutfî Divanı'nda, Nedîm'i müstesna bir yere koyarak, Klasik Türk şiiri anlayışında umumî olan saçın siyah rengi tasavvurunun dışına çıkıldığı yerler de görülmüştür. Bunun için uzun, sarı ve yumuşak saç anlamına gelen "Lepiska saçlı" ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca "altın saçan saç" anlamındaki *gîsû-yı zer-efşân* ile "altın telli saç" anlamındaki *zülf-i zer-târ* terkiplerinin altının sarı renginden dolayı saç için bir benzetme unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir (132/III Müs.; 27/15 G.; 44/1 G.).

Koku ile de ilişkilendirilen saç; reyhan, sümbül, nergis, misk, yasemin ve amber ile birlikte çeşitli terkipler kurar. Bu ilginin kurulmasında kokunun saça sürülmesi etkili olmuştur (Şentürk, 2014, s. 29, 34, 39). Ayrıca "vefa" ve "kavuşma" kokusu şeklinde olmak üzere kokunun, mecaz anlamıyla da üzerinde durulur. Koku, özellikle de saçın alna dökülen kısmı olan kakül ile ilgili benzetmelere konu olur. Koku ile ilgili olarak üzerinde en çok durulan ise sümbüldür. Sümbülün sevgilinin saçına düşkün ve misal olduğu söylenir. Sevgilinin dağınık saçının sümbül gibi şenlik verdiği söylenir. Bir yerde kakülün sümbüller açtığından bahsedilmiştir. Bir yerde de âşık, şuh sevgilinin saçının yasemin mi yoksa sümbül mü olduğunu sorar. Gam döşeğinde yatan âşık, sevgilinin reyhan kokulu saçlarına tutkun olup gönlünü bağlamıştır. Huri ve

meleğin sevgilinin reyhan (kokulu) saçını görmesi durumunda cennette kalamayacakları söylenilmiştir. Dudağı la'l olan sevgilinin saçları da amberdir. Gül bahçesini donatan sümbül ve nergis, sevgilinin kakülünün vasfıyla yakasını yırtmış yani açılmıştır. Yanağı iki renkli gül olan verd-i ra'nâ, kakülleri de reyhan gibi olan sevgilinin naz ayağına lale, sümbül ve menekşe döşenmiştir (8/5 G.; 83/13 G.; 109/1 G.; 127/6 G.; 144/2 G.; 205/II M.; 270/10 M.; 274/16 G.; 117/3 G.; 204/2 Koş.; 263/5 M.; 283/3 G.; 332/3 G.; 361/III Muh.; 371/9 G.). Sevgilinin yüzünde gül açılmış olup işveli sevgiliden sümbül kokulu saçını, âşıklarının koklaması için göstermesi istenir. "Şem itsün" ifadesi güle benzetilen yüz ile sümbül saç için kullanılmış olup her iki unsurun koku ile olan ilgisine yer verilmiştir:

Ruḫsāre gül açılmış şemm itsün ᶜāşıḳānıñ
Sünbül gibi gīsūñı ey şīve-kār göster (296/4 G.)

Eskilerin inanışında deliler tedavi maksatlı yahut kimseye zarar vermemesi için zincire bağlanırmış. Zincirlerin birbirine değerek çıkardığı sesin böyle kişilerin deliliğini arttırdığına da inanılırdı (İpekten, 2017, s. 295, 382; Tolasa, 1973, s. 158). Aşağıdaki beyitte bu inanışa telmihte bulunulmuştur. *"Sabah rüzgarı, sevgilinin sümbül kokulu saçını her dağıttığında; sıkıntıyla dolu başı(mızı), delilik zincirlerine vurur."* denilmek suretiyle saçın zincir hayali de söz konusu edilmiştir:

Silsile-bend-i cünūn eyler ser-i pür-miḥneti
Her ṭaġıtdıḳça seḥer bādı o zülf-i sünbüli (33/5 G.)

Âşık, sevgilinin amber kokulu saçından vefâ "kokusunu" alamaz. Mansûr'u dar ağacına götüren de sevgilinin siyah saçının kokusudur. Yine bu konuda âşığın gönlü sevgilinin misk kokulu saçına asıldığında hemen Mansûr gibi sevgilinin saçının her telinden kavuşma kokusunu alır. Böylece koku-Mansûr ilgisi de kurulmuş olur (342/V Tah.; 287/6 G.; 303/II Muh.).

Saçın dar ağacı olarak tasavvur edildiği yerlerde Hallâc-ı Mansûr hayâli bulunur. Sevgilinin saçı, âşığı Mansûr gibi dar ağacına asmıştır. Mansûr'un âşıklar için benzetilen olduğu yerde binlerce Mansûr'un yani âşığın, sevgilinin saçı dar ağacında asılmış olduğu söylenilmiştir. Lutfî de Mansûr'un aşkını kınarken kendisini sevgilinin saçının dar ağacında bulur. Sevgilinin ettiği lütuflar âşığın hatrına gelir ve âşık,

sevgilinin siyah saçının zincirine asılmak ister. Burada sevâd kelimesiyle Lutfî, yine saçın rengine vurgu yapmıştır. Dar ağacı imajı bazen de yalnızca ip (resen) kelimesi ile verilmiştir. Âşık, kefenini göstererek acımasız saçın ip olduğunu ve kendisinin öldüğünü söyler. Sevgilinin saçının bir tek teline ise sadece âşıklar değil bütün memleketler asılmıştır (18/I Müs.; 20/I Müs.; 42/I Muh.; 141/I Müs.; 201/I Müs.; 218/2 M. Müs.; 230/3 G). Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı, Tatar'a benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin yanağının derdiyle Mansûr'a dönerek göğsündeki yaralarla birlikte sevgilinin Tatar saçına asılmıştır:

Gözüm nūrı beni derd-i ruḫuñ döndürdi Manṣūra
Derūnum dāġdār u zülf-i Tātārıñda ber-dārım (280/2 G.)

Saçın yılan tasavvurunun arkasında da bazen dar ağacı hayali bulunur. Sevgilinin yılan saçlarına taktığı âşıklarını astığı ifade edilmiştir. Lutfî, ümit dalının sevgilinin yılan saçına dolandığını söyler. Yılan saçlı sevgili kederle Lutfî'yi zehirlemiştir. Yine eskilerin inanışında birtakım hazinelerin tılsımlı olduğu ve ekseriyetle tılsımın yılan olup hazineyi koruduğuna inanılırdı (bk. Sihir ve Büyü ile İlgili Olanlar s. 320-324). Bu inanışı hatırlatan Lutfî, sevgilinin yılan saçının aşk hazinesinde tılsımlı olduğunu söyler. "Gîsûlarınıñ bendi" ifadesi saça atılan düğüm yahut saça tutturulan toka olarak düşünülebileceği gibi büyü, tılsım gibi ritüelleri de çağrıştırır. Bu doğrultuda Lutfî, saça atılan bu düğümlerin her birinin birer ejder olduğunu söyler. Sevgili binlerce insanı yılan gibi olan saçlarıyla esir etmiştir. Yüze dökülen saç vahdet olarak telakki edilen yüz güneşinden gelen İlâhî nurları örtmesi sebebiyle genellikle küfür ile ilişkilendirilse de 1 yerde yılan olarak hayal edilmiştir (53/2 G.; 82/III Müs.; 100/1 G.; 115/3 G.; 150/2 Kt.; 242/4 G.).

Saç ile ilgili üzerinde çokça durulan konulardan biri de saçın dağınık oluşudur. Klasik Türk şiirinde saçın perişanlığı (dağınıklığı) ile gönlün ve hâlin perişanlığı sıklıkla bir araya getirilmektedir (Onan, 1997, s. 42). Bunun için perîşân, pîçîde, ham ve târumâr kelimeleri kullanılır. Âşığın gönlü sevgilinin dağınık saçına bağlanmıştır. Âşığın hatrında kalan da yine dağınık saçın düğümüdür. "Perîşân" saçın durumunu anlatmakla birlikte âşığın ahvâlinden, gönül perişanlığından ve kara bahtından da haber verir. Nitekim âşık, âşığın gönlü ve kara bahtı sevgilinin saçı gibi perişandır. Yine bu konuyla ilgili olarak âşık, şuurunun sevgilinin gece gibi karanlık saçının sebep

olduğu zarar sebebiyle karmakarışık olduğunu söylerken saçın yine dağınıklığına gönderme yapar. Saçın dağınıklığından bahsedilirken saç ile ilgili diğer güzellik unsurlarına da değinilmiştir. Goncaya benzetilen sevgili, çekinerek geldiği gül bahçesine dağınık saçlarından yayılan sümbül kokularıyla sevinç, şenlik verir (27/2 G.; 50/1 G.; 55/18 G.; 176/I Tah.; 268/6 G.; 8/5 G.).

Dağınıklıkla ilgili rüzgâr-saç ilgisi önemli bir husustur. Sevgilinin saçını dağıtan Lutfî'nin âhının rüzgarıdır. Hasret âteşiyle beden sarayı yanıp kül olan âşığın, rüzgarın toprağı ve sevgilinin saçını dağıttığı gibi küllerini de savurur. Sevgiliden haber getirmesiyle bilinen sabâ rüzgârı, sevgilinin saçını dağıtınca âşığın zaten zor olan durumu "perîşân" olur, gönlü de harap olup yıkılır. Âşık, sevgiliye *"Seni saçın gibi perişan ederdim ama sabâ rüzgârı buna gerek bırakmadı."* derken de yine rüzgârın saçı dağıtması ilgisine değinmiştir (44/5 G.; 110/2 G.; 277/3 G.; 289/II Tah.).

Âşık, sevgiliden saçını dağıtıp da yüzüne perde çekmemesini ister. Zira âşık, sevgilinin yüzünü bir an göremeyecek olsa aklını kaybedecektir. Ay yüzlü güzeller âşığın aklını yağmaya vermiş, dağınık saç ise hâlini "perîşân" etmiştir. Dağınık saçının gerdana dökülmesinin âşık üzerindeki etkisi de söz konusu edilmiştir. 1 yerde Lutfî, dağınık saçın gerdana döküldüğünü görse gözlerinden yaşların çağlayacağını söylerken 1 yerde de aklını kaybedeceğini söylemiştir (76/V Tah.; 78/5 G.; 129/1 G.; 132/II Müs.). Saç-zincir hayalinin bulunduğu aşağıdaki beyitte Lutfî, "şerh" kelimesini hem dağınık saçı açmak hem de açıklamak, bahsetmek anlamlarında tevriyeli kullanmıştır. Buna göre sevgilinin dağınık saçının açılmaya/açıklanmaya durmasıyla saçtan zincirlerin salınacağı ifade edilmiştir. Zincir hayalinin arkasında ise saçın âşıkları bağlayıp bend etmesi bulunur:

Ne zencīr ṣalladır şerḥ eylesek zülf-i perīşānın
Ne pertevler ṣaçar ger dem ursak ḥüsn ü ānından (164/15 G.)

Yedi kıtanın en önemli yerlerinde sevgilinin saçının "şerhi okunur" derken de yine aynı durum söz konusudur:

Oḳınur şerḥ-i zülfi heft-kişver evc-i bālāda
Bulınmaz şīvesi nāzı edāsı Arżu Leylāda
Ṭoġar geh āfitāb geh māhtāb burc-ı tecellāda
Çıḳar minberde pend eyler kitāb-ı cevher-imlāda

Oḳur bülbül gibi ol ḫūb-ṣadā İncīl-i ᶜ Īsāyı
Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı (188/II Müs.)

Dağınık saç sihir ile de ilişkilendirilir. Sevgili, Harut'un sihri ile âşığı tuzağa düşürür; âşık da sevgiliye Mârut'u büyüleyen saçlarını gerdana atmasını söyler (199/2 G.). Dağınık saça Harut'un sihri düştüğünden beri âşığın yaralı gönlü derdini sevgiliye arz etmektedir. "Düşeli" kelimesi tevriyeli olup âşığın o saça düştüğü yahut tutulduğu anlamı da çıkarılabilir:

Füsūn-ı siḥr-i Hārūt düşeli zülf-i perīşāna
Dil-i zār ᶜ arż iderdi derdimi ol māh-ı tābāna (200/1 G.)

Aşağıdaki bentte Lutfî, aklı Hümâ kuşuna benzeterek "*Aklımın Hümâ kuşu sevgilinin düğüm düğüm olmuş saçında kaldı*." der ve böylece saçın tuzak ile olan ilgisine de değinmiş olur:

Yoḳdur naẕīriñ ey gül bu ḥüsnile ᶜ ālemde
Ne mülk-i Süleymānda ne gülşen-i İremde
Ḳaldı hümā-yı ᶜ aḳlım gīsū-yı ḫam-be-ḫamda
Şīrīn-meẕāḳ iderdiñ Ferhādı kūh-ı ġamda
Sīneñ güşād ideydiñ ṭaġ üsti bāġ olaydı (358/IV Tah.)

Saçın âşıkları tuzağa düşürmesi, bağlaması, esir etmesi ve hilekâr oluşu da şiirlerde önemli bir yer tutar.[272] Âşık sevgilinin saçının esiridir. Bunun için saç ile birlikte bend veya bende olmak ifadesi kullanılmıştır. Sevgilinin saçının teliyle âşıkları bağladığı söylenir. Âşık da zaten saçın esiri olmaktan kurtulmamayı ister. Âşık, saba rüzgarına sitemde bulunarak başının sevgilinin siyah saçının teline bend olmasından beri gam ordusunun gönül mülkünü yakıp yıktığını söyler. Sevgili, âşıklarına cevr ederek dar ağacına götürmüş; zalim saçlarıyla da düşkünlerini bağlayıp esir etmiştir. Saça sadece âşık değil âşığın bahtı da bağlanır. Saçının teliyle âşıklarını bağlayan sevgilinin merhameti olmayıp cevrinin de sonu yoktur. Âşığın güçsüz kalbi, sevgilinin gül yüzüne tutulunca âşık, sevgilinin saçının ve beninin esiri olur. Sevgilinin saçı Zaloğlu Rüstemler gibi birçoklarını esir etmiştir. 1 yerde saçın uzunluğundan bahsedilmiş ve âşıklara tuzak kurmasıyla ilgi kurulmuştur. Kimi zaman da saç; kement

[272] Esasında saç ile ilgili diğer benzetmelerde yeri geldikçe bu durum ele alınmıştır. Örneğin birkaç paragraf yukarıda saçın yılana teşbihinde aynı zamanda saçın kişileri esaret altına aldığını da ifade etmiştik. Dolayısıyla bu kısımda, tekrara düşmemek adına, saçın yalnızca esaret kavramına yer veren beyit yahut bentlerine yer vermeyi uygun bulduk.

ile ilgi kurar ve âşığın gönül kuşunu avlar, tuzağa düşürür. Sümbül saçlarıyla sevgili daima âşıklarına kement atar. Saçın attığı kement ise âşığı perîşân ve esir eder (32/2 G.; 47/2 G.; 181/3 G.; 189/III Muh.; 218/1 M. Müs.; 229/7 Koş.; 237/5 Koş.; 274/5 G.; 296/3 G.; 311/7 K.; 69/2 G.; 82/II Müs; 150/3 Kt.; 153/I Müs.; 204/2 Koş.; 214/6 G.; 232/2 Koş.).

Aldatıcılıkla ilgili en yaygın kullanım "tarrâr" yani hileci kelimesi olup alına dökülen saç olan turra ile terkip kurar. Feleğin, sevgilinin yüzünün parıltısına; bütün varlığın ise hilekâr saçına tutkun olduğu söylenilmiştir. Sevgili, hilekâr saçlarını billûr gibi parlak gerdanına döker. Şuh sevgilinin hilekâr saçları kargaşa çıkarır (2/V Tah.; 280/8 G.; 134/IV Muh.). Aşağıdaki beyitte *"(Âşıklar), açıktan açığa sümbül ve reyhan için feryat ederler. Hilekâr saçının binlerce âşığı var."* denilmiş ve bir bakıma saçın hileci oluşunun sebebinin koku münasebetiyle olduğu şeklinde bir durum ifade edilmiştir:

Ṭurre-i ṭarrārınıñ biñ ᶜāşıḳ-ı şeydāsı var
Ẓāhiren nālān olurlar sünbül ü reyḥān içün (83/10 G.)

Tuzak, esaret ilgisinin bir başka tasavvuru saçın zincir hayalidir. Zincir tasavvurunun arkasında hemen daima Mecnûn hayali bulunur. Bazen de Mecnûn'u çağrıştıran divâne sözcüğü kullanılmıştır. Böylece saç tasavvurunun ardında deli-zincir ilgisi kurulmuştur. Silsile kelimesi de saçın zincirle olan münasebeti için kullanılmıştır. Âşık, ezelde sevgilinin saçı zincirine düşüp divâne olup çıktığını iddia etmiştir. Yine âşık; ezelde sevgilinin saçının her bir teline kul olduğunu, sevgilinin de âşığı zincire vurduğunu, o zincirlerden kurtulmanın yolunun da olmadığını söylemiştir. Kimi âşıkların aşk ve muhabbet ateşiyle göğsünü dağladığı, kimilerinin de divâne olup sevgilinin saçı zincirine boynunu bağladığı söylenilmiştir. Zorlu geçitlere tuzak kuran sevgilinin, yüzündeki benle ve zincir gibi saçıyla âşığı tuzağına düşürdüğü ifade edilmiştir. Sevgilinin top top olmuş saçını âşık, zincir gibi boynuna asarsa da buna şaşılmamalıdır (21/II Müs.; 33/5 G.; 76/VIII Tah.; 194/1 G.; 225/4 G.; 275/43 K.).

Dağınık saç kimi zaman da tarak (şâne) ile çeşitli hayallere konu edilmiştir. Tarağın dağınık saça nizam vermesi, saçı toplaması gibi hususlar bunda etkili

olmuştur. Lutfî, her tarağın sevgilinin birbirine karışmış, dolaşmış saçını çözemeyeceğini söylemiştir (96/IV Tah.).[273]

Tarak-saç hayali etrafında aşağıdaki beyti üç şekilde okumak mümkündür. Beyit ilk okumada *"O perî (yüzlü) sevgili, sümbül kokulu saçını düzelttikçe (elinden) tarağını hiç bırakır mı?"* anlamını vermektedir. Ancak ikinci mısraın sonundaki "perî" ve "şânesini" kelimelerini tek kelime olarak okuduğumuzda bu kez *"(Sevgili), sünbül kokulu saçını düzelttikçe (saçının) dağınıklığı kalır mı?"* veya *"(Sevgili), sünbül kokulu saçını düzelttikçe (o saça tutkun olan) perîşân (âşıklarını sağ) bırakır mı?"* anlamları çıkmaktadır:

Sünbül-i zülfine virdikçe niẓām
Bıraḳur mı o perī şānesini (371/9 G.)

Benzer şekilde aşağıdaki beyitte Lutfî, kelime oyunları yaparak üç yerde geçen "perîşân" kelimesinin farklı anlamlarına yer vererek cinaslı okuyuşa yer vermiştir. Beyitte, *"Ben kederli, hüzünlü bir hâldeyim, (sevgilinin) peri gibi güzel olduğunu bilmez miyim? O nasıl âşık ki saçını görüp de kederlenmesin."* Dikkat edilecek olursa zülf'ten sonra gelen perîşân kelimesini saç için de okumanın mümkün olduğu görülür:

Ben perīşānım perī-şān oldıġıñ bilmez miyim
Nice ᶜāşıḳdır görüp zülfüñ perīşān olmasun (374/2 G.)

Başka bir manzumede dedim-dedi tarzıyla tarak ile konuşan şair; saçın cana kast etmesi, gerdana dökülüp akılları baştan alması üzerinde durmuştur (210/1-2 N.).

Çokluğu ve bir sıra hâlinde başı sarmasından olsa gerek saç, ordu yahut asker hayaline de konu olmuştur. Şairin dünyasında sevgilinin saçı ordusu, düzenli bir tabur olarak görülür (134/I Muh.). Aşağıdaki beyitte sevgilinin kakülü nizamının Akrep burcundan nişan aldığı söylenilmiştir. Nizam kelimesinin düzen, tertip anlamıyla saçın durumu kastedilmiş olmakla birlikte nişan almak ifadesiyle kelimenin ordu anlamında tevriyeli olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. İkinci mısrada ise *"Padişahlara yakışır siyah saçın, güneşin doğuşu mudur?"* diye sorulması, güneşin doğmadan önceki karanlığını hatırlatır ve bu vesileyle saçın rengi de beytin arka planına

[273] Lutfî'nin şiirlerinde öne çıkan hususlardan biri olan tarak-saç ilgisi müstakil bir başlık altında incelenmiştir. bk. "Tarak-Saç Hayali" s. 44-45.

yerleştirilir. Güneşin doğuşu Türk şiirinin hayal dünyasında âşıkların çektiği âha da delalet etmektedir:

Burc-ı ᶜ aḳrebden nişān almış niẓām-ı perçemi
Maṭlaᶜ -ı ḫurşīd midir gīsū-yı şehvārı siyāh (181/4 G.)

Alışılmadık benzetmelerden biri saçın Firavun'a benzetilmesidir. Bu benzetmenin arka planında şüphesiz saçın, "küfr" ile olan ilgisi bulunur. Firavun'un ilahlık iddiasında bulunması ve kelimenin sözlükte "dinsiz" anlamının olması bu duruma gerekçe olarak gösterilebilir. Beyitte âşığın âvâre gönlünün sevgilinin saçı Firavun'undan kurtulamadığı, Hz. Musa'nın "yed-i beyzâ" mucizesinde elinin saçtığı nurun ise sevgilinin yüzü güneşinden aldığı ifade edilmiştir. Beytin arka planında ise Hz. Musa'nın kavmiyle birlikte Firavun'un zulmünden kurtulmaları imajı bulunur. Tasavvufî mânâda ise vahdete erişemeyip kesrette kalan sâlik imajı bulunmaktadır:

Bulmadı āvāre dil Firᶜ avn-ı zülfüñden rehā
Dest-i Mūsā nūrını ḫūrşīd-i raḫşānıñ çeker (77/2 G.)

Sevgiliye ait güzellik unsurlarının kişileştirildiği aşağıdaki beyitte saç acımasız bir müftüye benzetilmiş; müftünün verdiği fetva ile de sevgilinin benlerinden oluşan ordu, âşığı sultanın huzuruna çıkarmıştır:

Ceyş-i Hindūlarla celb itdi ḥużūr-ı şāhıña
Müftī-i ġaddār zülfüñ virdigi fetvā beni (16/2 G.)

Klasik Türk şiirinde saçın ateş (nâr) ile olan ilgisine pek yer verilmemiştir. Lutfî, aşağıdaki beyitte sevgilinin alnına dökülen saçını ateşe benzeterek saçın, rüzgarla olan münasebetine değinmiştir. Buna göre beyitte *"Sabâ rüzgarı sevgilinin saçının ateşini hararetlendirse perişan olan âşık, içinden çıkılmaz bir hâle girer."* denilmek suretiyle Klasik şiir anlayışındaki saçın yaygın tasavvurlarının ötesine geçilmiştir denilebilir:

İtse ger bād-ı ṣabā taḥrīk nār-ı kākülüñ
Ṣaydırur üftāde-i pejmürde-ḥāle pösteki (160/4 G.)

Lutfî Divanı'nda Türk şiirinde saçın benzetilenleri arasında bulunmayan bir de Tûbâ teşbihi bulunur. Klasik Türk şiirinde genellikle sevgilinin boyuna benzetilen olan Tûbâ (bk. Boy s. 338-340); kökleri havada, dalları aşağıda olarak tasavvur edilmesinin

bir yansıması olarak kaküle (perçem) benzetilmiştir. Zira perçem yine alına dökülen saç olup yüzü örter, yüze gölgelik yapar. Bu bakımdan Lutfî, *"Âşıkları, sevgilinin yüzünün nurundan korumak için Tûbâ, yüze gölgelik yapmak için sevgilinin saçına perçem olmuş."* denilir. Beyitte yer alan hıfz kelimesi tevriyeli olup yüzün mushaf tasavvurunu hatırlatır (bk. Yanak, Yüz s. 364-375):

Nūr-ı vechiñ sūzişinden ḥıfẓ içün ᶜāşıḳları
Ġuṣn-rīz-i sāyebān olmış Ṭūbā perçem saña (193/3 G.)

Saçın, yüzün görülmesini engelleyen/örten bir kale olarak düşünülmesi de klasik Türk şiirinde yaygın olmayan benzetmelerden sayılabilir. Lutfî, kavuşmaya engel olarak düşündüğü saçı kale yahut kale suruna benzetir. Benzetmenin temelinde ise sevgilinin yüzünün güneşini örtmesi sebebiyle saçın yine küfr ile olan alakası bulunmaktadır:

Vaṣla her gāh olur ṭurralarıñ sedd ü ḥiṣār
Ṣarılurdum saña Vallāhi eger olsa medār
Dāver-i mülk-i keremiñ gülüm ᶜömrüñ ola var
Her seḥer kāle-i meddāḥıñ olur kilk-i mesār
Kāmil [ol] dehrde aṣlā arama ehl-i kerem
Ṭurma Allāha ṣarıl gelse saña derd ü elem (278/II Müs.)

Lutfî Divanı'nda saç ile ilgili en alışılmadık ve ilginç benzetme saçın telgrafa benzetilmesidir. 2 yerde yapılan bu benzetmede Lutfî'nin yaşadığı dönemin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu durum teknoloji anlamında yapılan bazı önemli yeniliklerin şiire bir yansıması olarak değerlendirilir (Özgül, 2018, s. 402, 403). *"Sevdiğim; altın telli telgraf saçın, hayırlı haber veren bir teldir. Bir anda dünyayı dönen de sensin."* şeklinde günümüz Türkçesiyle ifade edebileceğimiz aşağıdaki beyitte; *târ, beşâret, yek nazar* kelimeleri ile devre-i devrân terkibi aslında beytin arka planında telgrafın kendisi hakkında birtakım bilgiler de verir. Beşâret kelimesinin sözlük anlamında *yeni çıkan acib şey* anlamının bulunması, kelimenin bizzat telgraf için kullanıldığını gösterir. *Târ, yek nazar* ve *devre-i devrân* terkibi ise telgrafın teller vasıtasıyla belirlenen herhangi bir noktaya çabucak ulaştığını ifade eder. Telgrafın işlevi hakkındaki bilgilerle sevgilinin saçına benzetilen olması bu bakımdan ilginç ve bir o kadar da önemlidir:

Telġırāf-ı zülf-i zer-tārıñ beşāret tārıdır
Yek naẓarda devre-i devrānı sensiñ sevdigim (27/15 G.)

Telgrafın diğer kullanımında da benzer anlamlar bulunur. Beyitte *"Tatar saçın Çin ülkesine telgrafı çekti. Ey padişah, avcı kuşun (Çin'i) bir anda hakimiyet altına aldı."* denilmiştir. Bir nefes ifadesi yine telgrafın gönderme hızıyla alakalı olmalıdır. Çin gibi uzak bir ülkenin misal olarak verilmesi de bu sebeple olmalıdır. Burada saçın Tatar'a benzetilmesi de ayrıca önemlidir:

Çeküp Tātār-ı zülfüñ telġırāfı milket-i Çīne
Şehā tesẖīr itdi bir nefesde murġ-ı şehbāzıñ (68/4 G.)

2.2.4.1.1.17. Yanak, Yüz

Yüz genellikle yanak ile birlikte anılmış, benzer teşbihlere ve hayallere konu olmuştur. Bu sebeple bu iki unsura birlikte yer verildi. Yüzü örtmesi sebebiyle çoğu zaman saç ile birlikte geliştirilen hayallere konu olmuştur. Üzerinde çokça durulan unsurlardandır. Parlaklığı, temiz ve saf oluşu, nurlar saçması, âşıkların tutkun oluşu gibi durumlarla yüzden bahsedilmiştir. Yüzün benzetildiği unsurlar arasında ise güneş, ay, hâle, mushaf, Kabe, ayna, kandil, mum, gül, melek, peri, sırât-ı müstakim, Kızılema, pamuk, Hz. Yusuf, gül bahçesi ve cennet bulunur. Bir yerde yanak, parlaklığı sebebiyle gümüşe benzetilmiştir.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere tasavvufta saç ve ayva tüyü kesret ve küfürdür.[274] Yüz ise küfrün ardındaki vahdettir. Bu sebeple şiirlerde bu güzellik unsurlarına çoğu zaman birlikte yer verilmiş, tezat sanatına konu edilmiştir. Tasavvufta vahdetin bir başka benzetileni de güneş olup sevgilinin yüzü de bu vesileyle güneşe benzetilir. Zira sevgilinin güzelliğine ancak güneş misal olabilir (229/3 Koş.). Bu benzetmelerde parlaklığın yanında güneşin her tarafı tutması, her yere yayılması, hiçbir parıltının ona denk olamaması yanında ona doğrudan doğruya bakılamaması da önemli bir rol oynar (Tolasa, 1973, s. 135). Sevgiliden saçını dağıtıp yüzünü örtmemesi istenir. Böylece beyitte yüzden yansıyan İlahî (vahdet) nurların kesret olan saç ile örtülmesi, başka bir deyişle vahdetin kesret hâlinde tecellî etmesi

[274] Bu konuyla ilgili detaylı bilgi çalışmamızın "Tasavvufî Unsurlar" başlığı altında verilmiştir.

imajı konu edilir (76/V Tah.). Sevgilinin saçının karanlığının (yahut karalığının) yüzden yansıyan parıltıları âşığa göstermemesinde yine vahdetin kesrete gizlenmesi hadisesi yatar (49/3 G.). Yüzün güneş gibi parıltılar saçması üzerinde özellikle durulur. Feleğin sevgilinin yüzünün parıltısına tutkun olduğunun söylenmesi bu sebepledir (2/V Tah.). Ayrıca yüzün parıltısıyla âlemin nizam bulduğu söylenilmiştir (3/IV Muh.). Âşık, sevgilinin yüzü güneşinin feleği aydınlatmasıyla birlikte yeryüzünün de yüzden saçılan parıltılarla aydınlanacağını belirtmiştir (18/V Müs.). Dolayısıyla varlığı yahut dünyayı aydınlatanın sevgilinin yüzü güneşi olduğu ifade edilmiştir (272/17 K.; 156/1 G.). Baştan aşağı güzelliklerle donatılan sevgili, güneş yüzüyle âşığı "hayrân" etmiştir (52/5 G.). Bilindiği gibi ay, nurunu güneşten iktibas eder. Lutfî de feleğin parlak ayının ışığının sevgilinin güneş yüzünden aldığını imâ eder (69/1 G.). Lale, sümbül, gül, karanfil, yasemin ile menekşe yanmak için sevgilinin güneş yüzüne meylettiği ifade edilmiştir. Burada yüzün güneş tasavvurunun yakıcılığı (sûzân) ile söz konusu çiçekler arasında bir "şem ü pervâne" hayali ortaya çıkar (83/14 G.). Sevgili, yanağının güneşini gösterince bütün ufukları aydınlatır. "Togınca" ifadesini sevgilinin yüzünü göstermesi yahut açması olarak da düşünmek mümkündür (132/IV Müs.). Sevgilinin yüzü, dünya güneşidir (176/V Tah.). Aşağıdaki bendin ikinci mısraında sevgilinin yüzü (didâr) güneşinden yayılan parıltıların her tarafı aydınlattığı, dördüncü mısrada ise sevgilinin ay yüzünün (vech) âşığa öpücük için uzandığı ifade edilmiştir. Dördüncü mısradaki "vech" kelimesiyle alnın kastedilmiş olması muhtemeldir:

Müzeyyen eylediñ teşrīfiñ ile bezm-i rindānı
Fürūġ-ı mihr-i dīdārıñ münevver ḳıldı her yanı
Nedir bu sendeki nāz u nezāket cānımıñ cānı
Ḳamer vechiñ uzatdı ʿāşıḳa bir būse iḥsānı
Benim devletlü sulṭānım seniñ ʿīdiñ saʿīd olsun
Ṣafā-yāb eylediñ üftādeñi ʿömrüñ mezīd olsun (179/II Müs.)

Sevgilinin güneş yüzünde goncaların açıldığı söylenilmiş, bununla güneşe karşı duran goncanın açılıp gül haline gelmesi kastedilmiştir (190/31 G.). Âşık, sevgilinin güneş yüzünü gördüğünde aklını kaybetmiştir (236/6 Koş.). Yer ve gök her sabah sevgilinin güneş yüzüyle aydınlanır (243/6 G.). Feleğin sevgilinin yüzü güneşinden nûr aldığı yahut aydınlandığı söylenilmiştir (303/V Tah., 83/9 G.). Âşık, sevgilinin aydınlık yüzü gibi parlak bir güneşin olmamasını ister (374/1 G.). Sevgilinin yüzü güneşi, dünyayı gül bahçesine döndürür (311/6 G.). Aşağıdaki beyitte sevgilinin

kakülüne sümbülün, yüzüne de güneşin ve ayın düşkün olduğu söylenilmek suretiyle yüzün her iki unsurla olan ilgisine yer verilmiştir. İkinci mısrada ise sevgilinin gül renkli kırmızı yanağına renginden dolayı tutkun olunacağı söylenilmiştir:

Kāküle üftāde sünbül vechiñe şems ü ḳamer
Gül-ᶜ iẕār-ı alıña meftūn olur elvān içün (83/13 G.)

Güneş ve ayın sevgilinin parlak yüzü karşısında hâkir olacağı ifade edilirken yüzün yine parlaklığı söz konusu edilmiştir (176/IV Tah.). 1 yerde de güneşin ve ayın parlak yüze tutkun olduğu söylenilmiştir (201/III Müs.). Sevgili parlak yüzünü âşıklarına gösterse güneşin ve ayın nurunun görünmeyeceği iddia edilmiştir (214/3 G.). Başka bir yerde ise güneşin sevgilinin nurlu yanağını görmesi durmunda parıltılarının sönük kalacağı söylenilmiştir (224/2 G.). Bu sebeple sevgilinin parlak yüzünün solmaması istenir (264/9 Koş.).

Hakikat yoluna erişteren Hz. Peygamber'in ismi *Tâ-hâ* ve *Yâ-sîn*, yüzü ise ay ve güneştir (bk. Hz. Muhammed s. 194-196). Beyitte ay ve güneş, parlaklığı ve yüzdeki hakikat nurlarını ifade eder (135/3 G.). Yanağının parıltısı ise iki cihanı da kaplamıştır (104/II Muh.).

Doğru yola eriştiren mürşid yahut kutb da yüzünde hakikat nurlarını barındırır. Lutfî'nin "*Bir güneş yüzlünün kulu oldum.*" deyip bununla övündüğünü belirtmesi bir mürşide intisap etmiş olabileceğini gösterir. Beyitteki "*güneş yüzlü*" ifadesiyle kastolunan yüzdeki nurlar olmalıdır (33/7 G.).

Bazen de yüz yahut yanak açıkça güneşe benzetilmediği hâlde yüzün parlaklığı arkasında güneş ile olan ilgisi sezilir. 1 yerde *"Yanağının nurunun doğması, felekleri aydınlattı."* 1 yerde de *"Dünyanın ufukları yüzünün nuruyla aydınlandı."* şeklinde hemen hemen aynı şekilde ifade edilen bu durum, böyle bir yoruma imkan vermektedir (238/4 G.; 274/8 G.). Güzelliğinin nuru cihanı tuttu, derken de yine aynı durum sezinlenir (276/28 D.).

Klasik Türk şiir geleneğinde güneş, hemen daima zerre ile anılmıştır. Bunda birinin büyüklüğü diğerinin küçüklüğüyle oluşturulan tezatın önemli bir rolü bulunmakla beraber zerrenin güneş ışıkları altında görünür olması, başka bir deyişle zerrenin varlığının güneşe bağlı olduğu da bu iki unsuru bir araya getirir. Zerrenin

güneş ışıkları altındaki bu durumu genellikle "raks etmek" deyimiyle ifade edilmiştir (İpekten, 2017, s. 67). Aşağıdaki beyitte Lutfî, sevgilinin feleğe nazar kılması durumunda yanağından saçılan parıltılarla gökteki güneşin oynayacağını söylemiştir. Dikkat edilecek olursa güneşin sevgilinin yanağının parıltısıyla "oynaması" yüzün güneş, güneşin de zerre olarak tasavvur edildiğini gösterir:

Eger ḳılsañ naẓar gerdūna ḫışm ile gül-i raʿnā
Şuʿā-ı pertev-i rūyuñla gökde āfitāb oynar (231/3 G.)

Parlaklıkla ilgili geliştirilen hayaller arasında nûr da bulunur. Sevgilinin yüzü nurlu, yanakları da nurlar saçması ile parlak bir güneştir (229/7 Koş.; 232/1 Koş.). Âşık, kanlı gözleriyle nurlar saçan sevgilinin yüzüne baktıkça hüzünlü, âvâre kalbi güçsüz kuvvetsiz kalır (358/III Tah.). Sevgilinin yüzünün nuru âşığa saadet olarak yeter (270/12 M.). Gönül ehli kimseler âleme kemâl/fazilet izhar eder. Ele alınan cilalanmış, parlak ayna ise sevgilinin nûr cemâlini gösterir. Beyitte "dil, mücellâ, nûr-cemâl" ifadelerinin çağrışımıyla şiirin arka planında "*Gönül aynasını mücellâ (temizle) et ki Hakk'ın nûru tecelli etsin.*" düşüncesinin telakki edildiği söylenebilir (Üstüner, 2007a, s. 109; Şentürk, 2014, s. 112, 209):

Ehl-i diller ʿāleme şerḥ-i kemāliñ gösterür
Elde mirʾāt-ı [mü]cellā nūr cemāliñ gösterür (29/1 G.)

Yüzün nûr (yakıcılığı ile nûr, nâr da olabilmektedir) tasavvurunun arkasında bazen güneş imajı bulunur. Yanaktan yansıyan parıltıların, âşığın göğsünü gül bahçesine çevirdiği iddia edilmiştir. Gül bahçesi hayalinin bu parıltıların yakıcılığıyla ve gülün kırmızı rengi dolayısıyla âşığın göğsünde yaraların peyda olması olarak düşünülebilir. Ayrıca güllerin güneş ile gelişip gül bahçesini meydana getirdiği de anlaşılabilir (52/4 G.). Bütün ufuklar sevgilinin yüzünün nuruyla aydınlanmıştır. Sevgilinin kulu olan Lutfî, ay kadar parlak yanağına hayran olmuştur (142/5 G.). Ufukların sevgilinin yüzüyle aydınlanması güneş hayalini barındırır. Güzelliğinin parıltılarının zuhur etmesiyle cihanı ayaklar altına alan sevgili; cemâlinin yakıcı "nâr"ıyla da herkesi dağa, çöle düşürmüştür (217/5 G.). Güzellik parıltılarının zuhur etmesi yine güneşi hatırlatır. Âşık, dünyanın sevgilinin yüzü nûrundan baştan başa tutuştuğunu; sevgili ise sadece dünyanın değil belki ukbânın da tutuştuğunu söyler. Böylece nûr söylenmese de nâra tebdîl olmuş olur (153/III Müs.). Zâhidin sevgilinin

yüzünü görmesi durumunda canını ateşe (nâr) atacağı söylenilmiştir (285/5 G.). Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığı, yüzünün arzusuyla (şevk) da âlemin yandığı söylenilmiştir. "Şevk" kelimesi kıvılcım, parıltı anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Hz. Âdem'in yüzüne âlemin yanması, Allah'ın nûrunun o yüzde tecellî etmesiyle ifade edilebilir (279/4 M.).[275] Sevgilinin yüzünün nûru o kadar yakıcıdır ki cennetteki Tûbâ, âşıkları o nûrdan korumak için sevgilinin yüzüne gölgelik için kakül olur (193/3 G.).

Sevgilinin yüzünün parıltısı Ferhâd'a ve Behram'a zuhur etse onlar, tatlı (şîrîn) gül renkli dudağa dönüp bir kez olsun bakmazlar, denilmiştir. Bentte yine yüzün güneşe teşbihi ima edilmiştir. Ayrıca "şîrîn" kelimesi tevriyeli kullanılarak meşhur hikaye kahramanı Şîrîn hatırlatılır (188/V Müs.). Sevgilinin kemâl güzelliğinin irfan meclisini aydınlatması istenilmiştir (326/9 G.). Yüzün parlaklığına bütün insanlar gönül vermiştir (311/1 G.). Sevgilinin yüzünün ışığından saçılan parıltılar yeni doğmuş ay gibidir. Güneşten aldığını da dünyaya saçmaktadır. O saçılanlarla da gönüller harap olur (274/2 G.; 270/23 M.).

Parlaklık ile ilgili bir diğer husus yüzün ay ile olan münasebetidir. Sevgilinin ay yüzüyle dünya ayının tutulduğu ifade edilmiştir (44/5 G.). Himmetli sevgili kuvvetli bir padişah olarak tasvir edilirken de ay yüzlü olduğu özellikle vurgulanır (61/2 G.). Ay yüzlü güzeller âşığın aklını yağmaya verir (78/5 G.). Âşık, sevgilinin ay yüzüne hayran iken tatlı sözü de âşığın canını alır (95/1 G.; 142/5 G.; 178/2 Koş.). Bütün meleklerin sevgilinin yüzünün ayına bakmak için indikleri/geldikleri söylenilmiştir (132/V Müs.; 151/6 G.). Âşık, hayat aynasında sevgilinin ay yüzünü seyrederken ansızın gelen bir "seng-i kazâ"yla ayna bin parça olur (155/3 G.). Hz. Âdem'in eşi ve insanlığın annesi olan Havvâ'dan da 1 yerde "vechi kamer" olarak söz edilmiştir (165/3 G.). Sevgilinin ay gibi parlak yüzünden saçının teli dağılmadığı söylenirken vahdet-kesret tezatına yer verilmiştir. Âşığın burada vahdete ulaşamadığı, kesrette kaldığı anlaşılmaktadır (208/4 G.). Dağ ile taşın sevgilinin ay yüzünün ayrılığına dayanamayacağını, mahşer ehlinin ise buna hiç tahammül edemeyeceği söylenilmiştir.

[275] Hz. Âdem yaratıldığında yüzünde bir nûr bulunmaktaydı. Bu nûr, kendisinden sonra gelecek peygamberlere intikal ederek nihâyetinde Hz. Peygamber ile kemâl bulmuştur (Gürtunca, 2014, s. 19, 20).

Beyitte dağ ile taşın dayanamayacağının söylenilmesi, esasında bir Tûr mazmununun bulunduğuna delalet eder (224/4 G.). Sevgilinin yüzünün kandili ay gibi ışıltılar saçar (275/4 K.).

Gelenekte olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da yüzün mushaf hayaline sıklıkla yer verilmiştir. Sevgilinin pâk yüzünün *sûre-i seb'u'l-mesânî* ile *Len-terânî (Beni göremezsin)* hitabı olduğunun söylenilmesi dolaylı olarak buna işaret eder. *Len Terânî* hitabıyla yüzün hakikat nurlarına mazhar olduğu da söylenebilir (5/2 G.). Yüze kudret eliyle besmelenin yazılmış olması da yüzün mushaf tasavvuruyla ilgilidir. Yüz mushafa, yüzün üzerinde bulunan kaş ise besmeleye teşbih edilmiştir. (18/VII Müs.; 386/2 G.). Sevgilinin yüzü levh-i mahfûzdur. Dolayısıyla Kur'ân âyetleri de sevgilinin yüzündedir (76/II Tah.; 77/1 G.). Sevgilinin vasıflarını Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de bildirmiş, bildirdiği Kur'ân ise sevgilinin yüzünde yazılıdır (228/9 G.). Aşağıdaki beyitlerde yüzün üzerindeki unsurlar olan kaş ve göz, yüz ile birlikte yüzün mushaf hayaline konu olmuştur. Sevgilinin temiz yüzü *ve'd-duhâ*, kaşları *nûn ve'l-kalem*, gözleri ise *Tâ-hâ* ve *Yâ-sîn*'dir. Diğer beyitte ise kaşlar tecelli Tûr'u, yüz ise *Len-terânî* hitabı olarak düşünülmüştür:

Vech-i pākiñ [276]وَالضُّحٰى[277] وَالْقَلَمْنdir ḳaşlarıñ
Şerḥ ider ᶜ uşşāḳıña Yā-sīn ü Ṭā-hā gözleriñ

Ḳaşlarıñ Ṭūr-ı tecellī [278]لَنْ تَرٰىنِيdir yüzüñ
Ṭūr-ı Sīnādan geçerdi görse Mūsā gözleriñ (386/4, 6 G.)

Sırât-ı müstakim; doğru, en doğru yol demek olup o yol üzere olmak için müminler, Allah'a dua eder (Fatihâ 1/6). Lutfî, sırât-ı müstakim'in sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri olduğunu ima etmiş; avare gönüllü zahidin de bu yoldan bihaber olduğunu söylemiştir. Ayva tüyleri (hat) yazı anlamıyla tevriyeli kullanılmış, böylece yüzün mushaf tasavvuru hatırlatılmıştır:

İstivā-yı ḫaṭṭ-ı vechiñdir ṣırāṭ-ı müstaḳīm
Zāhid-i āvāre-dil eyler bu yoldan inhimāk (110/8 G.)

[276] وَالضُّحٰى: "Kuşluk vaktine and olsun," (Duhâ 93/1)
[277] نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ: "Nun; kalem ve onunla yazılanlara and olsun ki," (Kalem 68/1)
[278] لَنْ تَرٰىنِي: "Sen beni göremezsin…" (A'râf 7/143)

Yüz, Ka'be yahut Beyt-i Ma'mûr'a benzetilmiştir. Zira âşık, sevgilinin yüzünün Beyt-i ma'mûra benzetilmeye lâyık olduğunu ifade etmiştir. Yüzün mum teşbihi de söz konusu edilmiş, sevgilinin yüzü mumundan ayrı olana türlü ateşlerin düşeceğini söylenilmiştir (76/XI Tah.). İnsanların ve meleklerin sevgilinin yüzü Ka'be'sini tavaf ettikleri söylenilmiştir. "Etvârı siyah" ifadesiyle saçın kastedildiği anlaşılır ve yüzün, bu haliyle sanki Beyt-i Mu'allâ olduğu dile getirilir (181/5 G.). Âşık, Mecnûn gibi sevgilinin yüzü Ka'be'sini tavaf etmekte olduğunu söyler. "Mecnûn gibi" ifadesiyle meşhur hikayede babasının Mecnûn'u Ka'be'ye dua etmek için götürmesine telmih yapılmıştır (188/I Müs.). Sevgilinin yüzü Ka'be'sini görenlerin beyt-i ma'mûr'u, yanağının parıltısını sevenlerin ise cenneti ve hûriyi istemeyecekleri söylenilmiştir (384/1 G.). Âşık, yüze vasıl olup yüzü tavaf etmek ister (270/21 M.). İnsan, melek, cin ve hûri sevgilinin yüzünün Ka'be'sini tavaf eder (272/18 K.). Sevgili tipine büründürülen muhatabın bir mürşid olduğunu düşündüğümüz aşağıdaki beyitte Lutfî, söz konusu kişinin yüzünün Ka'be'sini tavaf etmeye geldiğini ancak kendisinin orada olmadığı şeklinde cevap aldığını söylemiştir:

Gerçi kim geldim ṭavāf-ı kaʿbe-i dīdārına
Bulmadım sulṭānımı yoḳdur diyü aldım cevāb (198/4 G.)

Yüz ile ilgili bir başka benzetme aynadır. Lutfî, nemli gözüyle sevgilinin yüzünün aynasını görür, çaresiz olur (127/7 G.; 141/IV Müs). İskender'in dünyayı gösterdiğine inanılan aynasını sevgilinin yüzünü görenlerin istemeyeceği söylenilmiştir (343/VII Muh.). Yüzün başka bir unsuru olan alın da ayna tasavvuruna konu olmuştur (358/I Tah.).

Yüz, temiz ve saf oluşuyla da tasavvur olunur ve daima âşığın hayaline girer. Sevgilinin temiz yüzünün hayali âşığın bin parça olmuş göğsüne nakş olmuştur (28/2 G.). Lutfî, ayrılık gecesinde sevgilinin temiz yanağının hayalini görenlerin bunun ne anlama geldiğini Felatun'a sormalarını istemiştir (64/1 Müf.). Âşığın meskeni sevgilinin temiz yanağının hayaliyle puthane olur (106/V Muh.). Lutfî, sevgilinin temiz yanağının hayaliyle dua etse İsa nefesiyle sevgili, cansız varlıklara dahi can verir. Sevgilinin hayali âşığın hatırına gelince gönlü mihnet ordusunun hücumundan kurtulamaz. Hayal için kullanılan "tayf" kelimesinin gül anlamı da düşünülünce âşığın hatırına gelenin sevgilinin gül yüzü olduğu da söylenebilir (336/I, V Tah.). Sevgilinin

temiz yanağına güzelliğin gül bahçesi demişlerdir. Yanağın gül bahçesi olarak tasavvuru ise yanağın rengine delalet eder (332/4 G.).

Yanağın yahut yüzün kırmızı rengini belirtmek için gül yahut gül bahçesi benzetmesi yapılmıştır. Bazen de âl kelimesiyle terkipler kurulmuştur. Böylece kelime "hile, tuzak" anlamını da çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin yüzünün kırmızılığı âşığın gönlünü yakıp yıkmıştır. Burada al kelimesi nispeten "hile, tuzak" anlamını çağrıştırır (311/2 G.). Gül ve gül bahçesi olarak tasavvur edilmesi de yine yanağın veya yüzün rengi sebebiyledir. Zira gül ve yanak her ikisi de kırmızıdır (241/2 G.). Sevgilinin yanakları gül bahçesi olup âşık, o gül yüze tutkundur (47/2 G.; 229/5 Koş.). İrem bahçelerindeki goncaların sevgilinin kırmızı yanağı olduğu ifade edilmiştir (26/5 G.). Gül bahçesinde güllerin ve lalelerin utanmasına (kızarması, kırmızı rengi alması) sebep olarak sevgilinin kırmızı yanağı gösterilmiştir (29/3 G.). Bu hayal kimi zaman da bin yapraklı gül anlamındaki *verd-i sad-berg* terkibiyle verilmiştir. Sevgilinin aynada seyrettiği gül yüzünün yansımasıdır (13/2 G.). Âhû gözleri ve yüzünün bin yapraklı gülü varken sevgilinin, âşığın divane gönlü lale ve katmer gülü istemez (33/6 G.). Eskiden servilere aşılanan gül neticesinde servi, gülle kaplanırdı (bk. Boy s. 338-340). Bu tür serviler ise bir güzellik unsuru olarak sevgilinin boyuna teşbih edilir. Yanak-boy münasebetinde maksat boy olsa da bu imaj sevgilinin gül yanağıyla verilmiştir (69/7 G.). Gül bahçesindeki çiçeklerin sevgilinin yanağının kırmızılığını görmeleri durumunda utançlarından sararacakları, gülün ise bin türlü hale gireceği söylenilmiştir (129/6 G.). Ay yüzlü sevgilinin yanakları da gül kokuludur (204/2 Koş.). Sevgilinin saçına sümbül, kırmızı yanağına gül misal olur (283/3 G.). Sevgilinin yüzünün kırmızılığını gören âşığın lâtif ruhu titrer (280/5 G.). Sevgilinin gül yüzüne dökülen yılan saçlarıdır. Kırmızı yanağı da taze gül açmıştır (242/4 G.). Yanağın bir yerde iki renkli gül olan "verd-i ra'nâ" olduğu söylenilmiştir (274/16 G.). Sevgiliden güller açılan yüzünü, âşıklarına koklatması istenilir (296/4 G.). Aşağıdaki beyitte *"Lale, sümbül, menekşe ve şebboy gibi yüzünün bin yapraklı gülü yeni açılmış."* şeklindeki ifadede yüz, envâi çeşit çiçek barındıran bir gül bahçesi olarak tasavvur edilmiş; böylece söz konusu çiçekler ile yüzdeki ayva tüyleri arasında bir ilgi kurulmuştur:

Lāle sünbül gül benefşe ḫaṭṭ-ı şebbūlar gibi
Nev-açılmış verd-i ṣad-berg-i cemālimsiñ güzel (71/2 G.)

Âşıklarını görmezden gelen taze gül yanaklı sevgililer, salınarak yürüdüğü her vakitte âşıklarının içindeki yarayı tazelemiş olur. Aşağıdaki beyitte münzevî kelimesi "istiğnâ eden, görmezden gelen" şeklinde değerlendirilmeye müsait bir yapı arz eder. İlk mısrada cinaslı kullanılan "tazeler" kelimesi istiare yoluyla yine sevgiliye delalet etmektedir. Böylece kelime, ikinci mısrada yanağın sıfatı olarak kullanılan "civân" kelimesiyle de tenasüp oluşturur:

Tāzeler derd-i derūn-ı ᶜāşıḳānı tāzeler
Her ṣalındıḳça civān-ı gül-ᶜ iẕār-ı münzevī (78/3 G.)

Yanak yahut yüz, güle teşbih edildiğinde orada gül-bülbül hayali de bulunur. (222/1 G.). Sevgilinin gül yanağına bakan bülbülün bahtiyar olacağı söylenmiştir (116//2 G.). Sevgilinin yanağının kırmızılığını görenlerin feryat etmeye başlamaları, söylenilmese de yine gül-bülbül hayaline sahne olur. Burada "kırmızı"lıkla gül, "feryat etmek" ile de bülbül çağrışımı yapılmıştır (127/5 G.). Âşık tıpkı bülbül gibi sevgilinin gül yüzüne tutkundur (153/V Müs.). Kimi âşıkların bülbül gibi kırmızı yanağa can atmasından bahsedilmiştir. Yanağın kırmızı rengi, bülbül kelimesi dolayısıyla gülü çağrıştırır. Yanağın rengi için kullanılan "al" sözcüğü ve "can atmak" deyimi de kelimenin yine "hile, tuzak" anlamına sahne olur (175/83 K.).[279] Sevgili, gül gibi yanağıyla inleyen bir bülbül olan âşığa gül bahçesi olsa da beşerî bir aşk olduğu hissedilen sevgilinin artık ülfetini istemez; dost meclisinin de dağılıp yok olmasını ister (82/III Müs.). Âşık, sevgilinin gül yanağında inleyen bir bülbüldür. Sevgiliden yüzünün gül bahçesini sulamasını isterse de "bâd-ı zevâl"in erişmesini, neticede çirkinleşen görüntüsüyle sevgilinin çöllere düşmesini ister. Burada söz konusu edilen yine beşerî sevgilidir (89/II, IV Müs.). Âşık, sevgiliden gül yanağını göstererek gül bahçesini dağıtıp oradaki çiçekleri de ayaklar altına almasını söyler (296/6 G.). Sevgilinin al renkli yüzünü gören goncalar kızarır, açılır. Bu durum "hamrâlanır" ifadesiyle verilmiştir. Bu bakımdan kelime, "yüzü kızarır, utanır" anlamını verecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. İkinci mısrada *"Âl ile ala düşürdün bülbül-i zârım*

[279] Burada gülün, bülbülü "hile" ile aldatarak kırmızı rengini elde edişi hikâyesini hatırlamak yerinde olacaktır (bk. Diğer Âdet ve İnanışlar s. 328).

beni" ifadesiyle hem gül-bülbül hayaline yer verilmiş hem de "al" kelimesinin "tuzak" anlamı kastedilmiştir:

Ġonçalar ḥamrālanur gördükçe vechiñ alını
Āl ile ala düşürdüñ bülbül-i zārım beni (100/2 G.)

Gül yüzlü sevgili her güldüğünde yüzünde güller açılır. Böylece "gül" kelimeleriyle cinas yapılmış ve "gülün gülmesi" ifadesiyle de goncanın açılıp gül haline gelmesi hatırlatılmıştır (117/3 G.). *"Âşığın gönlü, vücudu sâkînin al renkli yanağına yanmış; zihni de şarap dudağa dolaşıp kalmıştır."* denilmek suretiyle her iki unsurda renk öne çıkarılmıştır (103/9 G.).*"Dudağını ve yanağını vasf etmeye kalksak ne kanlar dökülür."* ifadesinde ise âşığın "kanlar"ın döküleceğini söylemesi, kanın renk yönüyle yanağı ve dudağı çağrıştırmasındandır (164/14 G.). Elma, sevgilinin yüzünü görünce utancından kızarır (175/112 K.). Sevgilinin yanakları ezelde la'l renkli olarak nakşedilmiştir. Bu haliyle yanak, rengi sebebiyle açılmış güle nisbet yapar (195/6 G.). Sevgilinin yanağının kırmızılığı âşığın gönlünde yaralar açığa çıkarır. Gelenekte âşığın göğsündeki yaralar kanlı, dolayısıyla kırmızıdır. Anlaşılan yaraların bu durumunu belirtmek için yanağın kırmızılığı özellikle belirtilmiştir (333/2 G.).

Geceleri sevgilinin gül yüzünü örten siyah saçıdır. Gündüzleri ise sevgili, yüzünü aleme arz eder; gösterir. Gece ve siyah kelimeleri uyum içinde kullanılmış olup saçın yüzden yansıyan ilahî nurları örtmesiyle küfür ile olan ilgisine yer verilmiştir (95/5 G., Ayrıca bk. Saç s. 353-364).

Yüzün teşbih edildiği unsurlardan biri de mum yahut kandildir. Bu tasavvurun etrafında genellikle "pervâne" hayali bulunur. Âşık sevgilinin "şem'" yüzüne yahut yanağına "pervâne" gibi yanar. Âşık, sevgilinin yüzü mumundan bir fitil aldığını söylemiştir (20/I Müs.). Gönül veya âşık yüzün mumuna pervane gibi yanar, yanmak için atılır (47/3 G.; 134/II Muh.; 194/4 G.; 234/II Müs.; 248/3 M.). Sevgilinin yüzüne meyledenin yanmaya razı olacağı söylenirken de yüzün mum tasavvurundan yararlanılmıştır (229/5 Koş.).

Güzellik bakımından sevgilinin melek ve peri yüzlü olduğuna yer verilmiş, melek-sîmâ olduğu söylenilmiştir (36/II Mur.; 405/II Mur.). Âşık, peri yüzlü sevgilinin

medhinin yapılamayacağını; (yüzünü) gören düşkünlerinin ise binlerce kez canından, başından geçeceğini ifade etmiştir (61/4 G.). Sevgili, güzelliği sebebiyle Hz. Yusuf ile ilişkilendirilmiş ve sevgilinin "Yusuf-cemâl" olduğu söylenilmiştir (205/VI Müs.). Hz. Yusuf'un sevgilinin yüzünü görmesi durumunda Mecnûn olacağı söylenilmiştir (228/2 G.).

Âşıklar; zengin, fakir herkes sevgilinin yüzüne düşkündür (270/2 M.). Sevgilinin yüzü "en güzel yüz" olarak ifade edilmiştir (104/1 G.). Sevgilinin yüzünü bir an göremeyecek olursa âşık, aklını kaybeder (76/II Tah.). Bu sebeple sevgiliden yüzünü göstermesi istenilmiştir. Ancak âşık, güzel yüzlü sevgilinin gözyaşına bakmadığından yakınır (333/10, 13 G.). Sevgilinin güzelliğinin benzersiz olduğu, feleğin eyvanına yazılmıştır (189/IV Muh.). Sabâ rüzgarı da sevgilinin yüzüne olan aşkından ötürü kadeh sunar (299/2 G.). "Devr" kelimesiyle yüzün yuvarlaklığı da kastedilmiştir (160/2 G.; 185/6 G.). Bir yerde yanak gümüşe benzetilmiş, sevgilinin siyah beniyle birlikte ele alınmıştır. Sevgilinin gümüş yanağıyla siyah benini gören kâfirin imana geleceği ifade edilmiştir (129/5 G.). Sevgilinin yanağının derdiyle âşık, Mansûr'a döner (280/2 G.). Kendisini kaybetmiş olanların ise sevgilinin yüzüne bakmakla gönüllerinin bahtiyar olacağı söylenilmiştir (238/6 G.). Âşıkların sözleri, sabah akşam sevgilinin yanağını övmektir (86/II Tah.). Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı, âşıkların imanı olarak tasavvur edilmiştir:

Dāġ-ber-dāġ itdi sīnem ḥançer-i ebrūlarıñ
Ruḫlarıñ ʿuşşāḳa īmān olmasun yā n'eylesün (238/3 G.)

Âşık, sevgilinin yanağının derdiyle ayrılık ızdırabına düşmüştür. Âşığın sırları ise sevgilinin yanağının kırmızılığı ile ifşa olmuştur. Beyitte sevgilinin utancından yüzünün kızardığı hissedilmektedir. Âşığın hislerine karşılık sevgilinin böyle bir tavır içinde olması gelenekte pek de rastlanılmayan bir durumdur. Zira gelenekteki sevgili tipi âşığa kayıtsızdır, onu görmezden gelir (Tolasa, 1973, s. 143). Bu bakımdan Lutfî'nin klasik Türk şiiri anlayışındaki kalıpları zorladığını söyleyebiliriz:

Giriftār-ı firāḳım derd-i hicriñle bu günlerde
Nigārım al ruḫsārıñ ile keşf oldı esrārım (280/3 G.)

Çok belirgin olmasa da aşağıdaki beyitte yüzün Kızılelma ve pamuk olarak düşünüldüğünü söyleyebiliriz. Ben'in gelenekte Hintli olarak tasavvur edilmesi göz

önüne alındığında ilk mısrada "Hint ordusu Kızılelma'ya düşmüş" ifadesiyle yüzün de Kızılelma olarak tasavvur edildiği görülür. Zira ben, "Hintli" tasavvurunu yüzde elde eder. İkinci mısrada ise sevgilinin misk kokulu beninin pamuğa dökülen karabiber tanesi olarak tasavvuru söz konusudur. Karabiber tanesinin ben olması durumunda pamuk da yüz olacaktır (bk. Ben s. 336-338):

Çün Ḳızıl Elmaya düşmiş leşker-i Hindūlarıñ
Penbeye fülfül dökülmiş misk-i ḫāl olmış saña (26/4 G.)

Yüzün cennet tasavvurunda Lutfî, sevgilinin yüzünün inciden köşk olduğunu ifade etmiştir (229/3 Koş.). Âşık; cenneti, huri ve gılmanı istemez. İstediği sevgilinin yüzünün cennetidir (415/2 Kt.). Âşığın gönlünü dar ağacına götüren de sevgilinin yüzünün cennetidir (333/21 K.). İnsan, cin, melek ve huri sevgilinin yüzüne hayrandır (274/20 G.).

Yüz ile ilgili geliştirilen tasavvurlar arasında Cemâlullâh da bulunur. Hakikî aşkı arzulayan âşıklar, cenneti Cemâlullâh için ister. Bu sebeple âşıklar Sûfî, Zâhid gibi tiplere sataşmayı da ihmal etmez. "Yüzün vuslatı"nı istemek ile arzulanan Cemâlullâh'tır (69/4 G.). "Âşık-ı dîdâr" ile kastedilen de yine Cemâlullâh'ı görme arzusudur (82/IX Müs.). Âşık, her an "dîdâr" talibi olduğunu söyler (239/5 G.). Zâhid tipine sataşılmış, Cemâlullâh nimetinden nasibi olmadığı söylenilmiştir (354/6 G.). Sûfî tipine de sataşılmış ve onun da Cemâlullâh'a âşık olduğunun anlaşıldığı imâ edilmiştir (370/5 G.).

Sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından olan yüz, yukarıdaki tasavvurların dışında Lutfî'nin henüz küçük bir çocuk iken kaybettiği oğluyla ilgili birtakım hayallere de konu edilmiştir. Bu hayaller sevgili tipiyle ilgili geliştirilen hayallerle aynı doğrultudadır (389/97, 103, 115, 125, 126, 132, 247, 248, 253, 259 M.).

2.2.4.2. Âşık

2.2.4.2.1. Âşığa Ait Unsurlar

2.2.4.2.1.1. Âh Etme

Âşığın en tipik özelliğidir ve hemen daima mübalağalı bir biçimde dile getirilir. Âhın çıktığı yer gönüldür (357/1 G., 389/166 M.). Âşık, âhını seher vakti ya da seher

vaktine kadar çeker (3/VI Tah., 180/2 G., 225/1 G.). Seher vaktinde çekilen âh bile sevgilinin kalbine tesir etmez (42/V Muh.). Âşık, âhından sakınılması gerektiğini sevgilisine söyler; zira seherde çektiği âhın yakıcı oluşundan bahseder. Böylece âh ve yakıcılık arasında da anlam ilgisi kurulur (208/3 G.).

Âşık, gönlüne seslenir; âh, vâh etmemesini zira aşığın ciğerinin ateş alacağını söyler (15/IV Müs.). Çıkan âh ise âşığın can evi olan ciğerinden çıkmaktadır (309/10 K., 315/1 Müf.).

Âh, şimşeğe teşbih edilmiştir. Âşık âh şimşeğinin gökyüzündeki güneşi tutuşturduğu iddiasındadır. Gül bahçesini tutuşturan da âhtır (164/21 G.). Feleğin titreyip dehşetli bir görüntü oluşturması da âşığın âhı sebebiyledir (18/I, VI Müs., 419/10 G.). Güneşi (kasr-ı felek) tutuşturan da âşığın âhının meşalesidir (129/2 G.). Gökyüzünü darmadağın eden de yine âhtır (135/5 G.).

Âşığın âh bulutu o kadar büyüktür ki güneş ve ayı karanlıkla kaplamasının şaşırılacak bir şey olmayacağı ifade edilmiştir (19/8 G.). Âh göğe yükselen bir duman olarak da düşünülmüştür (159/2 G., 190/19 G.).

Âşık, âh edince ettiği âh arşa yahut göğe çıkar (36/III Mur., 76/VII Tah., 88/V, VI Müs., 205/V Müs., 228/6 M.G., 336/I Tah., 389/295 M., 411/17 M., 417/4 M.).

Rüzgara da teşbih edilen âşığın âhının, sevgilinin dağınık saçlarını dağıtması istenilmiştir (44/5 G.).

Keder ve hüzne düşenin âha sarılacağı ifade edilmiştir (45/1 G.).

Âh yakıcıdır. Bu durum çoğunlukla gül bahçesi hayali etrafında verilmiştir. Âşığın çektiği âh, ayrılık bahçesindeki pamukları bitirmiştir (46/2 G.). Menekşe ve yasemini de kül eden âşığın âhıdır (177/3 G.). Kıvılcımlar saçan âh, sevgiliye tesir etmez. (136/IV Müs.). Gül bahçesi olarak düşünülen feleğin, âşığın âhıyla yıkılması istenir (200/8 G.). Gönül ülkesini yakan da yine âşığın ateşler saçan âhıdır (303/I Tah.).

Âşık, gönlünün ateşinden ne zaman âh ederek ağlarsa sevgilinin de neşesi artar, gülmeye başlar (62/2 G.).

Sevgilinin kakülünün sevdasıyla âşık, âh edip inler (69/6 G.).

Âşığın sevgili için âh etmesi ayıp olarak karşılanmamalıdır (83/1 G.).

Âh mızrağa benzetilir. Âşık, mızrak gibi âhına sevgilinin hedef olmasını ister (89/III Müs.). Top mermisi olarak da düşünülen âhın, sevgilinin ikbâl şehrini dümdüz (türâb) etmesi şeklinde beddua edilmiştir (89/V Müs.). Bazen de âh, ok olarak düşünülmüş ve sevgilinin kalbine yara açması umut edilmiştir (176/VII Tah.).

Âşığın malı mülkü ne varsa tek sermayesi ateşler saçan âhıdır (96/II Tah.).

Birbiri ardınca çekilen âh sebebiyle tendeki can titrer, bu şaşılacak bir şey değildir (136/II Müs.).

Bülbül olan âşığın âhı, gülü soldurur. Bu sebeple âşık, sevgiliye âhından sakınmasını söyler (192/4 Koş.).

Âşığın sevgilinin hasretiyle çektiği âh sebebiyle toprak oynar, deprem olur (231/4 G.). Âh ederek âşık, sevgilisini anar (234/II Tah.). O, âh ettikçe gönlündeki yara tazelenir (270/8 M.).

Zaman zaman âşık gönlüne seslenerek ayrılık acısına karşı âh etmesini söyler (334/1 G.).

Aşağıdaki beyitte kişileştirilen unsurlar arasında âhı bir çalgı aleti olan kemana damat etmekten bahsedimiştir. Sürahiler inler, kadehler gözyaşı döker, ney feryat eder; âh ise çıkardığı yanık ses sebebiyle olsa gerek kemana damat edilir. Böylece keman ve âh arasında bir ilgi kurularak musikînin çağrışımlarından yararlanılmıştır:

Nāle-zen olsun ṣürāḥīler ḳadeḥler eşk-rīz
Ney fiġān itsün kemānı āha dāmād eyleyiñ (340/6 G.)

Gönül kanı âh ile akıtılır (361/IV Tah.). Âşığın, âşıklığın sermayesi âhtır (373/13 M.).

Elden kaçan fırsatlar, sevgilinin hasreti; eza ve cefası ile bazı pişmanlıkların, sıkıntıların dile getirilmesinde de âh edilir (79/1-7 G., 80/IV, VI Müs., 95/7 G., 127/2 G., 201/III Müs., 215/1-5 G., 218/III Müs. G., 235/1-3 G., 274/22 G.).

2.2.4.2.1.2. Akıl

Akılla ilgili hususlarda hemen daima sevgili ve sevgilinin güzellik unsurları mevzu bahis edilmiştir. Aklı dağılmak, aklı gitmek, aklı yağmalamak, aklı baştan uçurmak, akıl almak deyimlerine sıklıkla yer verilmiştir. Âşığın aklını alan yahut yağmalayan sevgilidir (8/6 G., 18/III Müs., 23/3 G., 60/3 G., 78/5 G., 178/3 Koş., 185/3 G., 189/I Tah., 210/2 N., 228/2 G., 229/5 Koş., 232/9 Koş., 237/2 Koş., 243/3 G., 331/I-VII Müs., 358/IV Tah.). Sevgili kara gözleriyle baktığında âşığın aklı gider (8/2 G.). Sevgili, âşığın aklını almakla kalmaz; onu hayret denizine de salar (51/5 G.). Âşık bir an sevgiliyi göremeyecek olsa aklını kaybeder (76/V Tah.). Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ben (hâl) de âşığın aklını yağmalar (171/2 N.). Sevgiliyi kim görse aklı darmadağın olur (201/IV Müs.).

Sevgilinin püskürme (saçılmış) benleri akla hayret verir:

Dökerseñ ṭurre-i ṭarrāriñı gerdān-ı billūra
Virür püskürme beñler ᶜ aḳla ḥayret serv ü reftārım (280/8 G.)

2.2.4.2.1.3. Baş

Üzerinde fazla durulmamıştır. Âşığın başı, sıkıntıyla doludur (33/5 G.). Âşık, başını sitem taşına vurur (94/II Muh.). Sevgilinin yolunda âşığın canı ve başı feda edilir (163/II TcB., 18/VII Müs., 47/5 G., 61/4 G., 120/III Müs., 134/IV Tah., 190/32 G., 194/4 G., 202/4 K., 229/6 Koş., 232/1 Koş., 234/II Tes., 294/1 Müf., 304/4 G.).

Başı açık gelmek/gitmek deyimlerine yer verilmiştir. Sevgilinin ihsan kapısına âşık, başı açık gelir; lütfunu da yine baş açık bekler (209/7 G., 239/4 G.). Başının tepesinden tutuşan âşığın ateşi, bin parça olmuş sinesine iner (5/5 G.). Baş, sevgilinin siyah saçlarına bağlanmıştır (32/2 G.). Âşık, başını kesseler de sözünden dönmez (55/21 G.). Başta kuşların yuva yaptığına değinilmek suretiyle Mecnûn hatırlatılmıştır (189/II Tah.).

Klasik Türk şiirinde de sıklıkla yer verilen aşk ateşiyle yanan yüreğin dumanının baştan çıkıp yükselmesi hayaline de yer verilmiştir:

Eyvāh seniñ āteş-i sūzānıña düşdüm
Yandı yüregim ᶜ arşa çıḳar dūdı serimden (208/2 G.)

Sīne pür-āteş ciger ḫūn oldı kim
Farḳ-ı serden ser virüp dūd-ı nihān (272/3 G.)

2.2.4.2.1.4. Boy

Âşıklığın alametlerinden biri de bükülmüş, eğilmiş bel yahut boyundur. Dolayısıyla âşığın boyu ile ilgili üzerinde durulan şey boynunun bükülmesidir. Boynun bükülmesi şekil bakımından dâl ve lâm harflerini anımsatır. Bazen de bükülen boy, yay olarak düşünülmüştür (186/IV Tah.). Boyu/beli iki kat olmak deyimine de yer verilmiştir (333/20 G.) Sevgiliden ayrılık yahut sevgilinin cefası (23/4 G., 51/4 G., 117/1 G.), feleğin zulmü (24/2 G., 275/26 K.) bükülen boynun/belin başlıca sebebidir.

Âşık, keman kaşlı sevgilinin yolunda çekilmez çileler çekmiştir. Sevgili ise âşığın boynunu bükmüştür:

Çekilmez çilleler çekdim yolında
Büküp ḳaddimi ol ebrū-kemāne (190/27 G.)

2.2.4.2.1.5. Ciğer

Ciğerin kanlı oluşuna yer verilmiştir (4/I Müs., 270/24 M., 272/3 K., 333/17 G.). Âşığın ciğerinden akan kan nehir gibi sevgilinin ayağı toprağına akar (80/V Müs.). Aşktan ve sevgilinin ayrılık ateşiyle ciğer yanar, kebap olur (9/5 G., 76/VII Tah., 230/6 G., 232/8 Koş., 365/3 G.). Gönlü tutuşturup ciğeri yakan ise âşığın âh ile vâhıdır (15/IV Müs.). Buna rağmen sevgili âşığın yanan ciğerine dönüp bakmaz (176/II Tah.).

Âşığın ciğeri yaralı ve parça parçadır (42/III Muh.; 180/3 G.). Parça parça olmasındaki sebep sevgilinin ok gibi olan kirpikleridir (46/4 G.). Sevgilinin bakış okları âşığı ciğerinden vurur (208/7 G.), bu okların açtığı yaralar âşığın ciğerinde haşre kadar kalır (132/IV Müs.). Bazen de ok, ciğere saplanır kalır (160/1 G.).

Sevgilinin oklarıyla ciğerin ağaçlığa döndüğünün ifade edildiği aşağıdaki beyitte, okların sapının ağaçtan mamul olmasıyla ağaçlık arasında bir ilgi kurulmuş ve böylece saplanan okların çokluğu ifade edilmiştir:

Cigergāhım sihām-ı nāvekiñle mīşezār oldı
O āhū gözleriñ encām başım virdi cellāda (287/4 G.)

Sevgilinin saçlarının her bir teline âşıkların ciğerleri asılıdır. Aşağıdaki beyitte bu kullanıma yer verilmiştir:

Aşdı dili dārına cennet-i ruḫsārına
Midḥat-ı güftārına ḥāşılı uymaz nevā (333/21 G.)

2.2.4.2.1.6. Göğüs/Sine

Gönül ile benzer kullanımları vardır. Çoğu zaman mecaz-ı mürsel olarak sine yerine kalp, gönül yahut ciğer söz konusu edilmiştir. Gönül; yaralı ve kanlı oluşu, aynaya teşbihi gibi hususiyetler ile ele alınmıştır.

Sevgilinin kaşı yahut kirpik oku âşığın sinesini nişangah eylemiştir. Kimi zaman kaşlar hançer olarak düşünülür ve sineye bin yara açar, yahut sineyi deler (26/2 G., 83/5 G., 107/2 G., 238/3 G., 311/4 G., 331/I Müs.). Bu sebeple de sine al kana boyanmıştır (277/2 G.). Sine hemen daima yaralıdır (76/IV Tah., 117/6 G., 238/4 G., 239/2 G.). Üzerindeki yaralar da kanlıdır. Bunun sebebi sevgilidir (27/2 G.). Âşık, kalbinde ayrılık ateşini taşırken sinesinde de hasret yaraları vardır (342/II Tah.). Yaraların kanlı ve kırmızı renkte oluşu, çok olması sebebiyle sine, gül bahçesine benzetilmiştir (50/3 G., 52/4 G., 82/II Müs., 91/3 G., 190/25 M., 223/4 G., 367/5 G.). Sine gül bahçesinin goncası da sevgili olur (223/1 G.). Yarık, yarılmış olarak da tasavvur olunan sineye; âşığın gözyaşları damla damla dökülür (46/3 G., 383/2 G., 417/3 M.). Sevgilinin ahu bakışının oklarına hedef olan sine göz gözdür (78/6 G.). Bu sebeple de sine eleğe benzetilmiştir (374/3 G.). Yan bakış okları da âşığın sinesini bin parça eder (201/I Müs., 264/1 Koş.). Düşman kılıçlarına siper olan, âşığın gamını yüklenen sinesidir (27/6 G.).

Sevgilinin kaşı, kirpiği yahut da bakışları kan dökücü olup genellikle kesici aletlere benzetilir ve hemen daima âşığın gönlünü veya sinesini hedef alır. Bu durum bazen açıkça ifade edilmese de bu gibi unsurların kastedildiği malumdur (218/I M. Müs.). Aşağıdaki beyitte de benzer bir şekilde sevgilinin, âşığın sinesinde parlak (keskin) kılıcıyla açtığı yaralara kimsenin deva bulamadığı söylenilmiştir:

Seniñ urduḳlarıñ zaḫmıñ devāsın bulmadı bir kes
N'içün atdıñ a ẓālim sīneme bu tīġ-ı berrāḳı (217/4 G.)

Âşığın sinesi bin parçadır (185/7 G., 270/6 M., 333/2 G.). Buna sebep ise sevgilinin kaşı yahut kirpiğidir (37/4 G., 169/V Müs., 228/11 M.G.). Kirpiğin açtığı yaralar âşığın sinesine dizilmiştir (180/2 G.). Bin parça olan sineye sevgilinin temiz yüzünün hayali kazınmıştır (28/2 G., 121/4 G.). Aşk yarası, sinede ortaya çıkar (80/I Müs.). Sevgili, âşığın sinesini bin parça etmesinin yanı sıra onu ağyar eline de teslim etmiştir (80/III Müs.).

Âşık, aşkın verdiği coşkuyla sinesine yaralar açar. Bu davranış bir güç gösterisi olmasının yanı sıra, sevgili için gösterilen samimiyetin de bir nişanıdır [Şentürk, 2014, s. 320 (131/2 G., 163/I TcB.)].

Âşık, sevgili ile kucaklaşmak ister ancak bu gerçekleşmez (41/6 G., 270/21 M.). Âşık, kötü durumda olduğunu bildirmek için sinesinin açık olduğunu ifade eder. Açık göğsüne yaralar da teker teker açılır (43/8 G., 164/VI TcB.).

Sine parlaklığı, saflığı gibi sebeplerle aynaya benzetilmiştir. İskender'in aynası benzetmeye misal olur. O ayna ise daima sevgilinin hayalini göstermektedir (69/5 G.).

Âşık, aşk ateşiyle sinesini dağlar (94/II Muh.). Bu sebeple sine, hemen dâima gizli yaralarla kaplıdır (139/4 G., 140/V Müs., 311/1 G.).

Aşk sırrı, sinede saklanır ki bu esasında gönüldür (141/IV Müs.). Sırrın ifşa olmaması için de âşık, sinedeki yarasını tabibe gösteremez. Zira böyle bir durumda âşığın hatrına esasında gizli olması gereken ciğerini yakan aşk gelir:

Nice şerḥ eyleyeyim zaḫm-ı sīnem saña ṭabīb
Diyemem sūz-ı cigergāh gelür ḫāṭırıma (230/6 G.)

Sevgilinin işvesi de yine sinede yer etmiştir (361/V Tah.). Sine, bir yerde üzerindeki yaraların ağaca teşbihi ile cennete benzetilmiştir (231/5 G.).

Sine alev alev yanar (272/3 K.). Âşığın muhabbet ateşi, yarılmış sinesinden görülür (236/1 Koş.).

Sevgili, âşıkta bir hatıra bırakmak için âşığın sinesinde yara açar. Bunu yaparken de klasik Türk şiirinde kahramanlığıyla ele alınan Rüstem'e (bk. Rüstem s. 270, 271) benzetilmiştir. Zaten bin parça olan sineyi sevgili, bakış kılıcıyla yarar:

Yādigār olmaḳ içün tā sīne-i ᶜuşşāḳda
Rüstemāsā yare açdı Fāris-i meydāndır

Çāk ider tīġ-ı nigāhı sīne-i ṣad-pāreyi
Kim ki ᶜāşıḳdır aña bī-ṣabr u bī-sāmāndır (274/10, 11 G.)

Âşık, aşkın askeridir. Bunun alameti olarak da sinesinde nişân olarak yaraları taşır:

Müşīr-i ᶜaşḳıñam sīnemde gör dāġ-ı nişānım var
Göñül iḳlīmi ceyş-i ġamla vīrān oldı gitdikçe (277/5 G.)

Sine, üzerine yazı yazılacak levha yahut da kitaba benzetilmiştir. Kitap hayalinde sine, içinde övgülerin bulunduğu kitap olarak düşünülmüştür (373/1 M.). Bir yerde de sine kayık olarak düşünülmüştür (389/298 M.).

Gönül ile ilgisi dolayısıyla sine, Allah'ın feyizlerine makam olarak düşünülmüşür. Böyle bir makamda ise elbette ki hakikî aşk yer eder. Yine bu bağlamda Allah'ın lütuflarına da mazhar olur. Sinesi saf olanın da istikamet üzere doğru yolu bulacağı söylenilmiştir. "Sinesi saf" ifadesi ayna teşbihini hatırlatmakta olup gönlün dünya kirlerinden temizlenmiş olması durumunu ifade eder (379/1-3 G.).

Âşık, sıkıntısından yahut da kederinden sinesini döver. Bu ilgi sebebiyle sine, bir çalgı aleti olan rebaba benzetilmiştir (407/I TcB.).

2.2.4.2.1.7. Gönül

Şüphesiz üzerinde en fazla durulan unsurdur. Çoğu zaman gönül, âşığın kendisi olarak konu edilmiştir. Bu bakımdan gönül pek çok özelliği ile âşığı temsil etmektedir (8/4 G., 44/4 G., 77/2 G., 83/4 G., 89/VII Müs., 127/1, 2, 3 G., 142/4 G., 175/1 K., 177/1 G., 188/I Müs., 200/1 G., 204/1, 4 Koş., 218/2 M. Müs., 219/4 G., 231/4 G., 232/5 Koş., 237/6 Koş., 238/6 G., 253/6 M., 271/6 M., 275/15, 22, 27 K., 278/I, III Müs., 283/4 G., 289/I Tah., 291/1 G., 294/Müf., 309/12, 56 K., 331/III Müs., 339/3 G., 357/4 G., 373/4 M., 383/5 G., 397/6 G., 419/2 G.). Dil bazen de ciğer anlamında kullanılmıştır.[280] Gönül, âşığı sevgiliye şikayet eder (16/1 G.). Sevgilinin saçının ve

[280] Bu kullanım "ciğer" başlğında ele alındı. Diğer bir örnek için bk. 373/9 M.

beninin esiri, gönüldür (47/2 G.). Gönül bin parçadır (80/IV Müs., 89/V Müs., 204/1 Koş.). Gönülde bin türlü dert ve gam bulunur:

Rāḥatım cevr-i firā[vā]nıyladır bi'llāh kim
Yoḳsa dilde dem-be-dem biñ derd ü ġam mihmāndır (274/12 G.)

Aşk dolayısıyla gönül mülkü/kasrı/sarayı çoğu zaman harap, yıkık, yanmış veya perişan hâldedir (8/4 G., 20/I Müs., 27/2 G., 53/1 G., 134/III Tah., 136/I Müs.; 163/III TcB., 164/21 G., 185/1 G., 201/IV Müs., 243/5 G., 262/6 M., 374/5 G.). Gönül ülkesinde dert, bela ve sıkıntı vardır (333/18 G.). Muhabbet ateşiyle yanan gönlün ateşi o kadar şiddetlidir ki bu ateşin cehennem ateşi ile benzer olduğu ifade edilmiştir (134/V Tah., 178/2 Koş., 274/7, 9 G.). Yanan gönlün dumanı da göklere kadar çıkar (139/5 G.) Gönlü yakıp yıkan da sevgiliden başkası değildir (201/V Müs.). Âşığın çektiği ateşler saçan âh da gönül mülkünü yakar (303/I Tah.). Sevgilinin yüzünün hayali de âşığın gönlünü yakar (311/2 G.). Hasret, gam, keder ordusu âşığın gönlünü yağmalar; harap eder (22/2 G., 32/2 G., 80/VI Müs., 186/II Tah., 201/VI Müs., 333/8 G.). Bazen de sevgili, gönlü yarar (53/4 G.). Gönlün sarayının şeref bulması da sevgili sayesindedir. Gönlü âbâd eden de yıkan da sevgilidir (27/3, 19 G., 40/1 Müf., 179/III Müs.). Gönül; mülk yahut saray teşbihi ekseninde gönül-taht ilgisi kurulmuştur (80/I Müs., 195/5 G., 230/1 G.). Bu ilginin kurulmasında insandaki gönlün Allah'ın Kâbe'si ve tahtı olarak düşünülmesi telakkisi bulunmaktadır (Onan, 1997, s. 33). Tahtın sahibi de sevgilidir (246/1 M.). Sevgili gönül tahtında oturmuş, âşığın katline ferman yazar:

Otırmış mülk-i dil taḫtında eyler ḳatlime fermān
Atup tīr-i nigāhıñ ḫançer-i ebrū silāh oldı (187/4 G.)

Gönül mülkü kale gibi sağlam iken sevgili orayı harap etmiştir:

Ḳalᶜ aāsā mülk-i dil maᶜ mūr iken
Kim metānetde ḳatı meşhūr iken

N'eylediñ n'etdiñ anı hedm eylediñ
Pāre pāre eyleyüp ḫatm eylediñ (245/6, 7 M.)

Gönlü ölen âşık, sevgiliden âb-ı hayât olan dudakları ile hayat bahşetmesini söyler (20/VII Müs.). Sevgilinin güzel sesi de âşığın ölü gönlünü ihya eder (141/II Müs.).

Gönül ile ilgili olmak üzere bağ, bahçe hayaline de yer verilir (41/1 G., 176/XIII Tah., 245/14 M., 262/4 M., 270/4 M.). Yaraların kırmızı renkte oluşu, güle benzetilmiş; güllerin (yaraların) çokluğu da gül bahçesi hayalini meydana getirmiştir. Sevgiliden gönül gül bahçesine gizli yaralar açmaması istenilmiştir. (243/9 G.). Gönül, içinde servilerin de bulunduğu bir bahçe olarak tasavvur edilmiştir. Oradaki serviler sevgiliye misaldir. Servinin Türk şiirinde vahdetin sembolü olduğu düşünüldüğünde sevgilinin de Allah olduğu sonucu çıkarılabilir (Uludağ, 2012, s. 314). Zira gönüldeki vahdet, mümin kulunun gönlüne sığan Allah'tır:

Āfitāb-ı ṭalᶜ atıñ bed[r]-i kemāl olmış saña
Bāġ-ı dilde servler gūyā miṣāl olmış saña (26/1 G.)

Bāġ-ı dilde ḳāmet-i ᶜarᶜar nihālimsiñ güzel
Ġurre-i burc-ı felekde nev-hilālimsiñ güzel (71/1 G.)

Allah'ın gönle tecellî etmesi sebebiyle gönül arşa benzetilir (52/6 G.). Tecellî ilgisi bakımından aynı zamanda Tûr Dağı olarak da düşünülür (102/5 G.). Yüce bir ses olan Allah'ın zikri de her daim gönüldedir, gönülden yapılır (172/8 G.). Gönül Allah'ın nazarındadır. Bu sebeple gönlün tamiri hilm ile olmalıdır:

Dil naẓargāh-ı Ḫudādır ḥilm ile taᶜmīr ḳıl
Ḫaylī demdir ṭaᶜn-ı aᶜdālarla olmışdır ḫarāb (198/2 G.)

Ayrılık denizinde gönül, kayık olarak düşünülmüştür (53/5 G.).

Gönül, yaralar sebebiyle gül bahçesi olarak düşünülmüştür. Âşığın yeni çiçeklerin peyda olduğunu söylemesi, gönlünde yeni yaraların açıldığı anlamına gelir (49/5 G.). Gönül yarasına merhem, sevgiliyi methetmektir (31/6 G.). Sevgilinin açtığı yaraların sayısı ise yoktur (333/23 G.). Aşk, gönülde yakıcı yaralara sebep olur. Âşık, aşk sevdasının gönülde yara olmasını söylemesi "sevâd" kelimesinin çağrışımıyla kalpteki siyahlık olan "süveyda"yı hatırlatır (358/I Tah.).

Lale, rengi ve ortasında bulunan siyah noktası sebebiyle gönüle (kalp) teşbih edilir. Lalenin ortasında bulunan siyahlık yara olarak tasavvur edilir ve kalpte bulunan süveydâ ile ilişkilendirilir (Baytop, Kurnaz, 2003, s. 80). Âşık, sevgilinin gönül sahasına tıpkı laleninki gibi yaralar açtığını iddia eder. Böylece sevgilinin gönülde yara açtığı hususuna da değinilmiş olur:

Ṭarf-ı destārına gīsūları sünbüller açup
Lāleveş ṣaḥn-ı dile dāġlar açdı o melek (332/3 G.)

Âşık, gönlünün ateşinden âh eder; can yakan âhın çıkış yeri de yine gönüldür (62/2 G., 136/V Müs., 259/2 M., 357/1 G.). Âşık âh ettikçe de gönül yarası tazelenir (270/8 M.). Gönül şehre benzetilmiştir (175/11, 99 K.). Âşığın karanlığa gömülmüş gönül şehrine sevgili, parlak bir ay gibi doğar (71/6 G.). Şair ilhamını da gönül şehrinden alır (184/3 G., 275/55 K.).

Âşık gönlünü sevgilinin dağınık saçlarına bağlamıştır (139/7 G.). Saba rüzgarı esip de sevgilinin saçlarını dağıttığında gönül de harap olur (259/4 M.). Gönlün kuşa benzetilmesi hayali de gönül ile ilgili benzetmelerde önemli bir yer tutar (179/III Müs., 192/1 Koş., 214/2 G., 218/1, 4 M. Müs. 282/1 M., 309/4 K., 379/7 G.). Bu benzetmede çoğunlukla "cân" yani ruh kastedilmektedir. Allah'tan kopup gelen ruh İlahî unsur daima kaynağına, aslına dönmesi için uğraşır. Bu durumu kafeste hapsedilmiş ve yuvasına uçup gitmek için çırpınan bir kuşa benzetirler (Onan, 1997, s. 34). Gönül kuşu, sevgilinin saçı kemendine veya tuzağına yakalanır (80/II Müs.; 153/I Müs.). Sevgilinin âhû gözleri de gönül kuşunu avlar. (180/5 G.). Gönül kuşunun sevgilinin kirpiğine konması da benzer hayal etrafında oluşturulmuştur (237/7 Koş.). Aşağıdaki beyitte "tenden ayırmak" ifadesinden hareketle "murg-ı dil" terkibinin "cân" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır:

Bir baḳış ile murġ-ı dili tenden ayırdıñ
Āh kāfir-i bī-dīn
Ṣad-pāre ider sīnemi ol nīze-i müjgān
Ey çeşmi musaḥḥar (228/11 M. G.)

Benzer kullanıma başka yerlerde de rastlanılmıştır (232/4 Koş.; 234/III Tes.).

Gönül-kuş ilgisinin bir başka hayalinde ise gönül yuva, cân ise kuş olarak düşünülmüştür (80/III Müs.).

Sevgilinin yan bakış okları, hançer kaşlarının hedefi hemen daima gönüldür (83/5 G., 87/1 Müf., 141/IV Müs., 164/16 G., 270/22 M., 299/7 G., 333/5 G.). Sevgilinin hışımla bakışı kılıca benzetilir ve âşığın gönlünü parça parça eder (383/3 G.). Bu bakımdan sevgiliden bahsedilince çoğu zaman istiare yoluyla sevgili için *dil-*

şikar, dil-pesend, dildâr, dilcû gibi sıfatlar kullanılır. Sevgilinin yanağının kırmızılığı âşığın gönlüne yaralar bırakır (333/2 G.).

Gönül, çaresi olmayan hastalıklara yahut kapanmaz yaralara sahiptir. Bunun sebebi bu yaraların gözle görünememesi, esasında bu yaraların "aşk"tan kaynaklı oluşundandır. Âşık, gönlündeki bu gizli hastalığa (yaraya) ilaç verse de sıkıntısı günden güne artmaktadır. Aşağıdaki beyitte mevzu bahis edilen aşk olmasa da klasik Türk şiiri estetiğinde hemen her hususa aşkın sebep olması münasebetiyle aşkın bir telakisini göstermektedir:

İtdimse de dāʾ-i dile tedbīr-i dārū nāfile
Gitdikçe vardı müşkile günden güne dāġ-ı nihān (202/26 K.)

Gam çeken gönüle çarenin bulunmaması da yine bununla ilgilidir (232/6 Koş.). Gönül ile ilgili bir başka hayal de gönülün levhaya benzetilmesidir (233/1 G.).

Gönülden akan kan ile ciğer ve gözyaşı arasında bir ilgi kurulur. Eskilerin inanışında ciğer kanı gözyaşı ile akıtılırdı. Klasik Türk şiirinde kanlı gözyaşı tasavvufî anlamıyla maddeden (masiva) kurtuluşu ifade eder (İpekten, 2017, s. 105, 156). Gönülden akan kanlı gözyaşı deniz gibi coşup kabarır:

Aḳan enhār-ı dilden ḫūn-ı giryān
Telāṭum eyledi mānend-i ʿummān (261/7 M.)

Bir yerde gönül, muma benzetilmiştir. Âşk ateşinden tutuşan gönül mumu gittikçe alevlenmektedir:

Sipihri ḳapladı ey māh-rū feryād u efġānım
Ṭutışdı şemʿ-i dil ġāyet fürūzān oldı gitdikçe (277/4 G.)

Gönlün ayna teşbihinde sevgilinin yanağının hayali görülür (287/2 G.). Âşık İskender'in aynasına bakılmamasını, nurla dolu gönle bakılmasını, zira onun billûrdan aynaları aratmayacağını ifade eder (384/6 G.).

Gönlü susamış anlamına gelen "dil-teşne" bir şeyi çok istemek anlamında kullanılır (Kanar, 2010: 525). Bu durumda olan âşık, sevgilinin lal dudağının şarabını ister (296/2 G.).

2.2.4.2.1.8. Göz

Çoğunlukla gözyaşı ile ele alınmıştır (bk. Gözyaşı s. 388-390). Bundan dolayı göz ile ilgili geliştirilen hayaller gözyaşı etrafında verilmiştir.[281] Göz bazen âşığın kendisi olur. Göz ile ilgili kullanımlarda deyimlere sıklıkla yer verilmiştir.

Âşık, sevgilinin yollarını gözlese de sevgili gelmez (117/5 G., 232/5 Koş.). Göz, âşığın hüzün evi olan (külbe-i ahzân) kalbini gözyaşına gark eder (127/4 G.). Giden sevgilinin ardında âşığın gözü arkada kalır (331/V Müs.).

Âşık, olanın gözüne dünya dar olur (201/VII Müs., 107/5 G.). Sevda denizine girince gözü görmez olan âşık, ak ile karayı da ayırt edemez (217/2 G.).

Klasik şiir geleneğinde âşık, canını sevgili uğruna feda eder veya etmek ister. Bundan da bir an olsun tereddüt etmez, hatta bunu bir lütuf sayar. Aşağıdaki beyitte âşık, sevgiliye maksadının can almak ise canının yerine gözünü almasını söylemiştir. Bu tavır klasik şiirde âşık tipinin pek de göstermeyeceği bir tavırdır:

Eger maḳṣūd ise cānım gözüm al anı luṭf eyle
Bu **Luṭfî** kemteriñ muḥtāc-ı iḥsān oldı gitdikçe (277/7 G.)

Âşık, günahlara dalmışlara bakmayacağını; zira gözlerinin Hz. Musa'nın mucizesi olan "yed-i beyzâ" ile meshedildiği iddiasındadır (63/3 G.).

Âşıklığın alametlerinden olan uykusuzluk, gözde tecessüm eder. Dolayısıyla âşıklar uykuyu unutan kimselerdir (Şentürk, 2014, s. 112). Sevgilinin aşkı, âşıkların gözündeki uykuyu alır (76/IX Tah.). Göz, bazen âşığın kendisi olur ve sevgiliden uykusuz gözleri incitmemesi istenilmiştir (234/I Tes.). Sevgilinin ayağı tozu, gözlere şifa veren bir sürmedir. Âşık da onu gözüne çeker (77/7 G., 22/4 G., 140/IV Müs., 202/12 K., 228/9 G., 338/3 K.).

Âşığın gözü gam ve kederden başka bir şey görmez. Bu bakımdan "dîde-i gam-dîde" veya "dîde-i gam" terkiplerine yer verilmiştir (81/I Tes., 106/VII Muh., 111/5

[281] Gözyaşı ile ilgili olan beyitler/bentler çalışmamızın "Gözyaşı" bahsinde ele alındığı için tekrara düşmemek adına burada zikretmiyoruz.

G., 126/42 M., 175/3 K., 201/VI Müs., 300/3 G., 408/I-IX Müs.). Göze aydınlık, neşe veren sevgili olsa da bu gerçekleşmez; sevgili kendisini âşığına göstermez (333/23 G.).

Âşık, gözlerinde sevgilinin yüzünün aksinin parıltılar saçması temennisindedir (385/1 G.). Bu durum gözün ayna teşbihini hatırlatır (389/178 M.).

Sevgiliye duyulan hasretten âşıkların gözünde fer kalmamıştır (163/V TcB.). Zira göze fer (canlılık) veren sevgilidir (232/9 Koş.).

2.2.4.2.1.9. Gözyaşı

Âşığın yahut da âşıklığın en belirgin alametidir. Âşık ile ilgili üzerinde durulan konuların başında gelir. Kan ve gözyaşı ile ilgili çağrışımlar ve nehir, deniz, tufan gibi hayaller gözyaşı ile ilgili kullanımların başında gelir. Dem kelimesinin çağrışımıyla gözyaşının kanlı oluşuna temas edilmiştir. Gözyaşının dökülmesine sebep sevgilidir.

Âşık olanın gözleri yaşlarla dolu olup işi gücü de feryat edip inlemektir:

Çünki ᶜāşıḳ olanıñ dīdeleri pür-nemdir
Dāʾim işi güci feryād ü fiġān u ġamdır (126/6 M.)

Âşığın damla damla akan gözyaşı yaralı gönüle dökülünce gözyaşı, deniz gibi kabarıp/dalgalanıp kanlar saçar (46/3 G.). Gözyaşı kişileştirilir, gözyaşının sevgiliyi davet için aktığı ifade edilmiştir (50/3 G.). Gözyaşı kanlıdır (55/22 G., 140/V Müs., 277/6 G., 5/6 G., 175/2 K.), bu sebeple de değerli bir taş olan la'le benzetilmiştir (75/5 G.). Sevgilinin huzurunda gözyaşları dökülür (67/1 G.).

Âşığın döktüğü yaşlar inci olarak da düşünülmüştür (275/27 K., 309/2 K., 309/42 K.). Gözden akıtılan kanlı yaşlar inci tanesi gibi dökülür (75/5 G.).

Sevgilinin kaşları mihraptır. Eskilerin inanışına göre felek dokuz tabaka olup burada bulunanlar sevgilinin kaşlarını mihrap edinir. Sevgilinin ihsanını zikir olarak çekenler de tesbih olarak gözyaşını çeker. Burada gözyaşı taneli bir yapıda olması sebebiyle tesbihe benzetilir (77/6 G.).

Gözyaşı samimiyetin bir nişanıdır. Bu sebeple âşık, döktüğü gözyaşlarını sevgiliye hediye etmek ister (94/V Muh.). Sevgilinin dağınık saçları boynuna döküldüğü vakit âşığın da gözyaşları dökülüverir (129/1 G.).

Âşık o kadar gözyaşı döker ki döktüğü gözyaşının şiddetinden yer ve gök titrer (177/1 G.).

Sâhil, emvâc, eşk ve yüz- sözcüklerinin tenasüp içinde verilmesiyle deniz imajının çizildiği beyitte şair, vuslat kıyısına ulaşamayıp gözyaşı denizinde dalgalarla mücadele içinde kaldığını ifade eder. Burada akan gözyaşının denize teşbihi de üstü kapalı bir şekilde verilmiştir (180/4 G.).

Âşık, gözyaşından tüm kainatın sakınmasını gerektiğini zira kendisinin ayrılık denizi olduğunu belirtmiştir (270/11 M.).

Âşığın gözyaşı mihnet bulutundan iner. Buradaki mihnet bulutu her türlü eza ve cefayı gören gözdür (275/22 K.). Gözyaşı o kadar çoktur ki akan yaşlar adeta Dicle Nehri'ne dönmüştür (287/5 G.). Gözyaşları kalbe kadar iner (295 Müf.). Göz, âşığın hüzün evi olan gönlü (külbe-i ahzân) gözyaşına boğar (127/4 G.). Akan gözyaşı seher vaktinde bitkilerin üzerinde oluşan çiğ tanesini (şebnem) andırır (299/9 G.).

Gözyaşının çokluğu sebebiyle sele teşbihine de yer verilmiştir (372/V Müs., 169/IV Müs., 18/IV Müs., 331/III Müs.). Âşığın akan gözyaşı sel olup tüm dünyayı kaplar (311/2 G.). Gözyaşı seli Nil Nehri gibi taşıp sevgilinin ayağına doğru akar (33/2 G.). Sevgili ise âşığın gözyaşına aldırış etmez (333/13 G.). Âşığın akan gözyaşı nehri, feleği kırmızı renge boyamıştır. Böylece gözyaşının kanlı oluşu ve gökyüzüne aks edişi arasında bir ilgi kurulmuştur:

Ḫayālim dāġdār-ı miḥnet itdi ṣadr-ı ṣad-çāki
Aḳan enhār-ı çeşmim reng-i gül-gūn itdi eflaki
Silüp dāmān-ı yāre dīde-i meşḥūn u nem-nāki
Benim tek ḳoymasun bir ferdi Mevlā künc-i ġurbetde
Ġam u endūh-ı pey-der-pey ile deryā-yı ḥasretde (106/II Muh.)

Gözün su değirmenine benzerliğinde hem gözden çokça suyun/yaşın akması hem de gözün kendi içinde hareket ederek şekil bakımından değirmeni andırması etkili olmuştur denilebilir (169/IV Müs.). Gül bahçesini âşık, akan gözyaşlarıyla soldursa buna şaşılmaz (361/IV Tah.).

Klasik Türk şiiri geleneğinde sıklıkla kullanılan gözyaşı, Nûh Tufanı'na teşbih edilir. Sevgili, âşığı Hz. Nûh gibi hayret denizine salmış; dökülmesine sebep olan

gözyaşlarını da âdeta tufan eylemiştir (367/6 G.). Gözyaşı, yağmura benzetilmiş; gözyaşıyla müsavi olan yağmurun da âşığın hâline ağladığı ifade edilmiştir (15/II Müs., 19/8 G.).

Âşık, bütün sıkıntıları gideren şeyin döktüğü gözyaşları olduğunu söylemiştir. Gözyaşı ile yapılan dualaların kabul edileceğinin bildirilmesi gibi sıkıntıların da gözyaşı dökerekten kalkmasını dilemek, beyti bu bakımdan anlamamızı kolaylaştırabilir. Ancak şuna da dikkat etmek gerekir ki sel suları nasıl önüne kattığını alıp götürüyorsa gelenekli şairin de sel gibi akan gözyaşları aynı şekilde her şeyi önüne katıp götürebilir:

Ḳamu ᶜ illetleri defᶜ eyleyen demᶜ-i dü çeşmimdir
Añın-çün şuᶜ le-i ᶜ aşḳımla necm ü māhtāb oynar (231/2 G.)

2.2.4.2.1.10. Söz

Âşığın her bir sözü, ilim ehline eşi bulunmaz bir incidir. Bu sebeple bu kimseler, âşığın sözlerini tüm dünyaya ilan etmek için sürekli yad ederler (83/16 G.). Âşığın sabah akşam sarf ettiği sözleri, sevgilinin yanağının methinedir (86/II Tah.). Âşık, sözlerinin yakıcılığı sebebiyle gül bahçesinde bulunan sümbülleri perişan eder (16/V Müs.).

Âşığın bahtı kötüdür. Bundan dolayı sözünün kimseye geçmediğinden yakınır (202/22 K.).

Âşık, görmüş geçirmiş olması dolayısıyla pek çok şeyi tecrübe etmiştir. Bu bakımdan muhatabına sözünü tutmasını sık sık tembihler.[282]

2.2.4.3. Rakîb

Rakîb'in sözlük anlamı "*daima kontrol eden, gözeten; herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri*" başta olmak üzere pek çok şekilde tanımlanır. Edebî gelenekte ise rakîb, bu anlamların çoğu zaman dışında olmak üzere; âşık ile maşûk arasına girmeye çalışan yahut arayı bozmaya çalışan, engellik oluşturan üçüncü bir tiptir (Çavuşoğlu, 1981, s. 58). Ağyar'dan maksat da çoğu zaman yine

[282] Bu manzumeler için bk. 10/5 G.; 73/7 G.; 363/II Mur.; 165/19 G.; 307/8 G.; 340/18 G.

rakîbdir ancak rakîbden ayrıştığı durumlar da bulunmaktadır. Esasında rakîb, sevgili ile âşık arasında engel çıkaran; ağyar ise âşığın derdini anlamayıp onu rencide edip horlayıp azarlayan öteki insanları temsil eden ayrı ayrı tiplerdir (Şentürk, 1995, s. 343). Lutfî Divanı'nda ağyar, çoğu zaman rakîb tipiyle örtüştüğü için buradaki incelememizde rakîb diye ifade ettiğimiz tipin ağyarı da karşıladığını belirtmek istiyoruz. Şunu da belirtmek gerekir ki "ağyar" kelimesi kimi yerlerde "dost" kelimesinin zıddı olan düşman anlamında da kullanılmıştır. Dolayısıyla bu kullanımlarda ağyâr tipi, gelenekteki "rakip" tipine dahil edilmemiştir.

Lutfî Divanı'nda rakîb tipi gelenektekine benzer şekilde karakterize edilse de farklılaştığı hususlar da bulunur. Bazen rakip ve ağyar ayrı tipler olarak düşünülmüştür. Rakip için kâfir, dinsiz, kötü, kötü tavırlı (bed-etvâr), çirkin yüzlü (bed-likâ, zîşt-rû), işsiz güçsüz (nâ-bekâr), ölü (mürde), kindâr (kîne-ver), hoş olmayan tavırlı (bâridü'l-etvâr), murdâr, diken, eşek yakıştırmaları yapılmıştır.

Rakip yahut ağyar üzerinde en çok durulan konu sevgilinin âşığa yüz vermeyip ağyâr ile ülfet kurması, âşıktan sakındığını ağyara ihsan etmesidir. Zira âşıkların ağlayıp sızlayıp kanlı gözyaşlarını dökmesine sebep sevgililerin rakibe olan rağbetleridir. Sevgili her zaman ağyar ile sohbettedir. Bu sebeple sevgili kuluna iltifat etmeye de zaman bulamaz. Ağyara gösterilen sevinç de âşığı ayrılık girdabına salar. Sevgili bazen de rakiple iş birliği yapar. Âşığın hâlini rakibe bildirir. Sevgili, Lutfî'yi rakibe gizlice teslim edip haksız yere katline ferman çıkarır. Sonra da âşığın göğsünü bin parça edip güçsüz bırakır, ağyarın eline teslim eder. Sevgilinin ülfetinden kötü yüzlü düşmanların ümidini yitirmesi, vuslatından da ağyar güruhunun uzak olması dilenir. Düşmandan maksat da yine rakiptir (91/4, 5, 6 G.); (41/4 G.); (51/1, 2, 7 G.); (80/III Müs.); (84/4 G.); (89/III Müs.); (101/5 G.); (169/I, VI Müs.); (179/I Müs.); (194/14 G.); (220/5 G.); (228/7 M. G.); (280/1 G.). Aşağıdaki beyitte Lutfî, sevgili ile ağyarı bir arada görünce gam yememesi için kendisini teselli eder. Zira ağyar kâmil bir insan görünse de kıymeti ancak eşek kadardır:

Görüp aġyār ile dildārıñı ġam çekme ey **Luṭfī**
O kāmil sīretiñde iᶜ tilāsı ḫār imiş yā Hū (370/7 G.)

Kâfir yakıştırması yapılan rakip, sevgilinin dört etrafını mızrak gibi dikenlerle kaplamış gibidir. Bu hayal etrafında rakip kapalı istiare yoluyla dikene benzetilmiş, sevgili de gül olarak düşünülmüştür:

Dilberiñ eṭrāfını żabṭ eylemiş kāfir raḳīb
Ṣanki çār erkānını żabṭ eylemişdir nīz[e] ḫār (222/2 G.)

Sevgiliye arkadaş olan rakip, kafir; ağyar da kötü tavırlı olup ayrı tipler olarak tasavvur edilmiştir. Âşık da sevgilinin görmezden geldiği dilencidir:

Hem-demi aġyār-ı bed-eṭvār ile kāfir raḳīb
Yoḳ gedāya iltifātı şāh-ı ʿālī-şāndır (274/18 G.)

Rakibin âşığa gülmesine, alay etmesine de yer verilmiştir. Bazen âşık rakibe sataşır bazen de rakip âşıkla uğraşır. Bazen de rakip, âşık tipine bürünür onun gibi işler yapar. Âşık gönlüne seslenerek ağyarın sevgilinin kırmızı yanağına başını verdiğini söyler. Bu esasında âşığın göstermek isteyeceği bir tavırdır. Âşık da sevgilinin bu durumdan sakınması gerektiğini, zira âşığının hüzünlü kalbini ayaklar altına alacağını söylemiştir. Lutfî, rakibin azarlamalarından yakınır; âşığı rencide etmesine değinir, sabretmekle de maksada erileceğini söyler. Aşk meclisinden de ağyarın çıkarılmasını ister. Âşık, sözle sitemle kötü ağyarı yerdiği iddiasındadır. Rakibe beddualar edilir, onun iki parça olup kana gark olması istenir. Âşık, sırlarla dolu mahzenin rakibe ifşa olunamayacağını söyler. Sabâ rüzgarıyla konuşan âşık, hâlinin Yusuf yüzlü sevgiliye arz edilmesini ister. Hâlini bülbülün okuyacağı, gülün kızaracağı, lale bahçesinin ise solacağı ima edilmiştir. Burada sevgilinin dinlemesi, ağyarın ineleyerek bî-karar olması temenni edilir (163/III TcB.; 167/6 G.; 49/6 G.; 86/III Tah.; 111/6 G.; 205/VI Müs.; 264/1 Koş.; 295/1 Müf.; 298/1 Müf.). Âşığın sevgilinin gül yanağına bakmasıyla da ağyarın kalbine keder verileceği söylenilmiştir. Âşığın gönül aynası sevgilinin güzelliğini gösterir. O ayna murdar olan ağyarı ise bulanıklaştırır. Beyitte "tasvir etmek" ile "tekdir etmek" birleşik fiileriyle ayna mefhumundan "göstermek" ve "bulanıklaştırmak" anlamlarının kastedildiğini söyleyebiliriz:

Mir mir mirʾāt-ı ḳalbim ḥüsnüñi taṣvīr ider
Mur mur murdār olan aġyārını tekdīr ider (221/1 G.)

Âşık sevgiliye rakibe bakmaması, inanmaması, aldanmaması, sırrı ifşâ etmemesi şeklinde telkinlerde bulunur. Zira rakip kafirdir, çirkindir, görünüşü insan olsa da iç yüzü pek değersizdir. Âşık, sevgiliye nasihat verirken doğru söz söylese bile rakibe inanmamasını söyler. Zira rakip, tamir eder görünse de maksadı yıkmaktır. Şûh sevgiliden rakibin kınamalarına kulak asmaması da söylenir (20/VI Müs.; 67/3 G.; 82/I Müs.; 103/7 G.; 234/II Tes.; 56/5 G.). Âşık, sevgilinin dergahında parça parça olurken ağyar görür. Âşığın dergahta parça parça olması, Mevlevî'lerin dergahta semâ ederken yenlerini "parçalaması" imajını akıllara getirir (Şentürk, 2014, s. 36):

Ṣaçardım dürr ü cevher rāhıña ey yār-ı nev-reste
Olurdum pāre pāre dergehiñde gördi aġyārım (280/6 G.)

Lutfî, aşağılık dünyada değerli ve değersiz insanlarla dostluk kurduğundan beri gözünde yâr ile ağyarın bir olduğunu söylemiştir:

Dehr-i dūn içre baña yār ile aġyār birdir
Gerek aᶜ lā gerek ednā ile ḳardaş olalı (35/6 G.)

Âşığın hâlini tasvir etmek için bazen aşırı örnekler de verilir. Âşık o kadar kötü bir hâldedir ki bülbül ile gönül alan sevgiliden başka, kin besleyen rakibin dahi âşığın haline ağladığı ifade edilmiştir. Oysa gelenekte sevgili; âşığı görmezden gelir, rakip ise arayı bozmaya çalışır:

Olursa ḥālime āgāh ġamla ᶜandelīb aġlar
Raḳīb-i kīne-ḫᵛār u nāzenīn-i dil-firīb aġlar
Devādan el çeküp meᵓyūs olup cümle ṭabīb aġlar
Diyüp yek dīgere bī-çāre ḳalmış derd ü ᶜilletde
Ḫudā olsun muᶜīni bī-devādır vaḳt-i rıḥletde (106/VI Muh.)

Sevgili, âb-ı hayat dudaklarıyla ölü rakibe hayat verirken âşığın da canını alır. Rakib için kullanılan "mürde" kelimesiyle rakibe kokuşmuş anlamında hakaret de edilmiştir.

Raḳīb-i mürdeyi iḥyā idüp şehd-āb-ı laᶜliñle
Bizi bī-cān ḳılup gitdiñ ḥayāt-ı cāvidānsız yār (91/6 G.)

2.2.4.4. Rind

Aldırış etmeyen, dünya işlerini hoş gören, başıboş gibi sözlük anlamları olan rint; klasik Türk şiirinde zâhid/sûfî tipinin hemen her fırsatta karşısına dikilen, dünya işine önem vermeyen, ahiret çıkarı gözetmeyen, aşk yolunda yürüyen gönül adamıdır (Kurnaz, 1996a, s. 115). Şiirlerde çoğu zaman mey, meyhane, içki gibi hayaller etrafında rint tipine rastlanır. Klasik şiir geleneğimizde şair de tavırları ve dünya görüşüyle rint tipini karakterize eder. Lutfî Divanı'nda rint, ayrıca ele alınmaz. Şair, rint tipinin kendisidir. Ancak şairin rint tipini temsil ettiği yerler çok değildir.

Baharın gelmesi, rint için işret meclislerinin kurulması anlamına gelir (Çavuşoğlu, 2017, s. 89; Şentürk, 2014, s. 25, 74). Rint şair, baharın geldiğini söyleyerek sevgiliyi gül bahçesine davet eder. Gamların zail olması için de şarap içmeye çok ehemmiyet vermesini tembihler. Böyle bir manzara ile şair, rintler meclisine daima devam edilmesini öğütler:

Dilā vaḳt-i bahār oldı gülistāna ḫırām eyle
Kerem ḳıl neşveyāb ol defʿ-i ālām merām eyle
Ḳadeḥ-nūş ol ġumūmuñ refʿine çoḳ ihtimām eyle
Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle (288/I Mur.)

İçki ile ilgili mecazlarda sıklıkla karşımıza çıkan rint şair, riya ehli kimseleri alaya alarak onların da rintlik için *şarap nehirleri*nin olduğunu söyler. Beyitteki arka plan, rint-sûfî münakaşasını canlandırır. Şaraptan ay(r)ılamayan rinde nasihat eden, belki de cennette şarabın da olduğunu söyleyerek içkiden vazgeçirmeye çalışan rint-sûfî diyaloğu bir bakıma göz önünde canlanır. Muhtemeldir ki sûfî, rindi içkiden vazgeçirmeyi cennet şarabından söz ederek dener:

Cinānı ṣanma kim ehl-i riyāya cāygāh olmış
Anıñ da rind içün nehr-i şarābı var imiş yā Hū (370/4 G.)

Rint ne kadar mest olsa da elindeki kadehi bırakmaz (371/3 G.). Rindin mekanı, ibadet yeri meyhanedir; harabâttır (106/V Muh.; 228/5 M. G.). Sâkî, pîr-i mugan da rindi irşâd eden mürşittir. Beyitteki *dest-i sâkî* terkibi bazı tarikatlardaki *el alma* ritüelini çağrıştırır:

Luṭfîniñ el-ḥamdülillāh meskeni mey-ḫānedir
Dest-i sāḳīdir ṣafā-baḫşāyı cām-ı Cem ḳapar (116/7 G.)

Rint şair, sâkîden la'l renkli dudağının şarabını sunmasını ister (23/6 G.). Rint, içi dışı bir olsa da zâhirde divane olarak görülür. Âşık, sevgilinin la'l dudağının şarabıyla meyhaneye mest olarak atılmak ister (199/3 G.). Zira o şarap, gönüle safa verdiği gibi noksan kimselerin de aklına ziyan verir (268/1-3 G.; 274/21 G.). Rint şair, şarabın devâ oluşunu da darb-ı mesele bağlamıştır. Tatlıda hastalık, acıda ise derman gizlidir. Halis şarabın şerbetten üstün oluşu da bu sebebe bağlanmıştır:

Telḫ olan şeyde devā ṭatlıda dāʾ ṣābitdir
Şerbete anıñ içün oldı mey-i nāb ercaḥ (290/3 G.)

Lutfî, Ömer Şevkî Paşa'nın baştan sona tasavvufî imgelerle ördüğü gazelini tesdis ederken de rint bir tavır sergilemiştir. Manzumenin genelinde mey, harabat, pir-i mugan gibi sözcüklerin tenasüp içinde kullanımıyla rintliğin genel profili çizilmiştir. Zahid tipine sataşmalar da yer almaktadır (81/I-VII Tes.).

Gözyaşları kalbine/gönlüne akan âşığın hâlini gören pîr-i mey, ona bir kase şarap sunar:

Tā derūn-ı ḳalbe aḳdı ḳaṭre-i eşkim bu şeb
Pīr-i mey ḥālim görince virdi bir kāse şarāb (295/1 Müf.)

Divanda metin numarası olarak 340 verdiğimiz 19 beyitlik uzun gazelde Lutfî, rint bir şair olarak harabat ehlinden bazı ricalarda bulunur. Ölümünden sonra yerine getirilmesi gereken bir vasiyeti andıran bu ricalarda Lutfî, harabat ehlinden adının şarap içerken anılmasını söyler (340/1 G.). Iskatını pîr-i muganın vermesini isterken zahidlerin de gönül ehli kimseler tarafından tartaklanmasını ister (340/2 G.). Naaşının şarap ile yıkanmasını isteyen şair, kabrinin meyhane köşesine kazılmasını, arkasından da hayır için dolu şaraplar dağıtılmasını ister (340/3-5, 8 G.). Namazını pir-i muganın kıldırmasını isterken saf tutan cemaatin de harabat ehli olmasını ister. Kabri başında da vefalı dostlarının olmasını ve kendisine telkin verirken *Ey şarap şehidi!* diye seslenmelerini ister:

Pīr-i mey ehl-i ḫarābāta imāmet eylesün
ᶜAşḳ ile ḳılsun namāzım ġamdan āzād eyleyiñ

Ḳabrim üzre ḥażret-i yār-ı vefā-kārım gelüp
Ey şehīd-i mey diyü telḳīne irşād eyleyiñ (340/9, 10 G.)

Manzumenin devamında âşıkların ebedî yurdunun meyhane olduğunu belirtir ve orayı gül bahçesine teşbih eder:

ᶜĀşıḳ-ı ṣādıḳlara mey-ḫānedir dārü'l-ḫulūd
Ben vefāt itsem de ol gülzārı ābād eyleyiñ (340/14 G.)

Söz konusu manzumede takındığı tavır ile rint tipini temsil eden şair, esasında şarapla ilgili mecazlara başvurarak kelimelerin tasavvufî mânâları ile şiirde ikinci bir anlam katmanı oluşturur. Esasında hakikî aşkın sarhoşluğuyla kendinden geçen şair, gelenekte olduğu gibi bu durum için şarap remzini kullanır. Aşkın kemâl derecesine *mey-perestâne* bağlanmak gerektiğini söyler:

Ṣanmayıñ ᶜaşḳ-ı ḥaḳīḳatden tehīdir sāġarı
Mest-i lā-yaᶜḳıl olan bir pīri üstād eyleyiñ

Gūş-ı cāna eyleyiñ mengūş bu nuṭḳ-ı pākimi
Mey-perestāne kemāl-i ᶜaşḳı isnād eyleyiñ (340/17, 18 G.)

Şarap ve mahbûb ile vakit geçirmek rint için bir başka âlem, bir başka hayaldir:

Mey ü maḥbūb ile imrār-ı vaḳt itmek bu ᶜālemde
O da bir başḳa ᶜālem başḳa bir efkār imiş yā Hū (370/2 G.)

2.2.4.5. Zâhid/Sûfî

İki farklı sûfî tipinden bahsedilir ki bunlardan ilki "Tasavvuf yolunda olan kişi" (Pala, 2013, s. 408) diğeri de katı ve sert dindarlığı; riyâkârlığı sebebiyle gelenekte şairlerin sürekli olarak sataştığı tiplerden biri olan sûfîdir. Sûfî'nin kelime anlamı "Tasavvuf yolunda olan kişi" olsa da şairler, dinî konularda tutucu olan sûfî tipini hedef alır; kıyasıya tenkit eder. Sûfî, vaiz, molladan maksat da yine zâhiddir. Sûfî tipinin başka bir varyantı olan zâhid için sözlükte "takvâ sahibi olan, nefsî isteklerden uzak kalan; dünyaya düşkün olmayan kimse, din için dünyayı önemsemeyen, aşırı dindar, zühd ile uğraşan" gibi tanımlar bulunur. Rintliği kendisine mâl eden gelenekteki şair, dindar geçinip kendisini her fırsatta tenkit eden, ardı arkası kesilmeyen vaaz ve nasihatlarla bunaltan, halkı aleyhine kışkırtarak rahatını kaçıran, ancak fırsatını bulunca kendi de nefsine uymayı ihmal etmeyen sözde dindarları da

daha çok "zâhid" ve "sûfî" adlarında hedef alır (Şentürk, 1996, s. 1). Klasik Türk şiirinde zâhidin yerden yere vurulup tenkit edilmesinin temel sebebi zahidin, zühd-i bârid veya zühd-i huşk adlarıyla da anılan soğuk ve kuru bir zühd anlayışını benimsemesi, kaba ve ham sofuluğu, şekilci, katı ve sert dindarlığı ile riyası ve yobaz oluşudur (Sucu, 2007, s. 231). Denilebilir ki şair, rintliğini zâhid karşısında sergiler. Gelenekteki şair rint oluşuyla zâhidin tam zıddı bir tipi karakterize eder. Rint şairin arzusu Cemâlullâh (bk. Yüz s. 364-375), zâhidinki ise cennet ve nimetleridir:

Zāhidā yoḳdur naṣībiñ niᶜ met-i dīdārdan
Cennetü'l-Firdevsi iste ḥūrī vü ġılmāna baḳ (354/6 G.)

Bu tezahür, bir başka şekilde ifade edilirken sûfîlerin "*bekâ(yurdun)da hûrî ve gılman kaydına düştüğü*" söylenilir. Dikkat edilecek olursa sûfilerin cennete girdikten sonra dahi bu arzularını sürdürdüğü anlaşılır:

Ṣūfīler düşmiş beḳāda ḥūr u ġılmān ḳaydına
ᶜ Āşıḳānıñ ḥūrī vü ġılmānı sensiñ sevdigim (27/14 G.)

Aşk ehli, cennetin nimetleriyle sevinmez; cehennemin azabıyla da üzülmez.[283] Ancak sûfîler, nasihatlarında cehennem ile korkutanlardır. Beyitte ifade edilen "havf-ı azîm" cehennem olmalıdır (41/5 G.). Şair, sûfîye günahla kirlenmişlere nazar etmeyeceğini; zira gözünün Hz. Musa'nın parlak eliyle (yed-i beyzâ) mesh edildiğini söyler (63/3 G.). Gelenekte rint şairlerin hedefe oturttukları sûfî tipi yeri geldikçe kişilere vaaz verir, birtakım dinî mevzûlarda hüküm verirdi (Şentürk, 2014, s. 16). Bu bağlamda şair, sûfînin had bildirmesinden sakınmayacağını söyler. Bu duruma gerekçe olarak aşk sultanının yumruğunun canına geçmesini gösterir (53/3 G.). Şair, zamanın sufisinin de âşık gibi bir "dîdâr âşığı" olduğu iddiasında olduğunu öğrenir. "*Bu sözde hakkı var mı yok mu bilmem*" ifadesinden ise sufinin bu tavrı takındığı anlaşılır. Ayrıca ifadede şairin bu bilgiye inanıp inanmamak konusunda tereddütler yaşadığı sezinlenir (370/5 G.).

[283] Bu konu Hz. Âdem başlığında ele alınmıştır.

Rind-sufi mukayesesinin yapıldığı yerde hemen daima câmî ve meyhâneden söz edilmiştir. Rint şair ibadet yerinin meyhane, sufininkinin de cami olduğunu söyler (228/5 G.).

Aşağıdaki şathiye türü koşmada Lutfî, münkir olduğunu şu ifadeyle beyan ettikten sonra: "*Rabbin üçdür dedi âyet-i Kur'ân*", "*Sevgili! sufiler canıma kastetmeden gitme, ihsan edip gel.*" ifadeleri bulunur. Şair, muhtemelen Nisa sûresinin 171. âyetinde "…Öyleyse Allah'a ve elçisine inanınız, 'üçtür' demeyiniz…" ve Mâide sûresinin 73. âyetindeki "Andolsun, 'Allah üçün üçüncüsüdür' diyenler küfre düşmüştür." âyetlerine söz konusu "âyet-i Kur'ân" ifadesi ile gönderme yapar. Bizce şair söz oyunu yapar ve Kur'ân âyetlerinde bu ifadelerin yer aldığını belirtir. Zaten kendisinin bunu tasdik ettiğine dair bir ifade de bulunmaz. Maksadı sufiyi kızdırmaktır. Lutfî, bunu söylerken sufilerin alışılmış tavırlarıyla Lutfî'yi "münkir olmakla" itham edeceğini bilir (237/10 Koş.).

Zâhidin dindarlığı görüntüde olup çoğu zaman da riya ile birlikte anılır. Görüntüde kalan ise yalnızca ibadeti olmayıp düşünce bakımından da zâhid, görünenin ötesine pek geçemez. Dünyada meydana gelen hadiseler ne şekilde olursa olsun Allah'ın takdir etmesiyle meydana gelir. Bu durumu anlayamayan zâhid, hükmün Allah'ın dilemesiyle tecellî ettiğini de söyleyemez (21/I Müs.; 54/4 G.). Bazen de melâmet hırkasına bürünen şair, zâhide adının melâmet ehlinin defterinde yazılı olduğunu; dolayısıyla kendisine hakaret gözüyle bakılmamasını ister (25/2 G.). Şair, riyâ meclisindeki zâhide "dertli" yahut "kederli" olunması gerektiğini söyler. Sevgiliye de aşk ehli kimselerin dini ve imanı olduğunu ifade eder (27/12 G.). Zâhidin kınamalarına da yer verilmiştir. Şair, sırrının zâhide ifşa olmasıyla kınandığını söyler (35/1 G.). Âşık, zâhid ile konuşulmayacağını da ifade eder (81/VI Tes.).

Şair yahut âşık bazen zâhidi kızdırmak için içki ile ilgili mecazlara yer verir. Zira gelenekteki zâhid, şarabın adını duyduğu an dahi söylenmeye başlar. Rintliği ile şair, zâhide kevser kadehinin ve şarabının sâkînin kendisine sunduğu kadeh(te) olduğunu söyler. Devamında ise şair, günahlarının fazla olmasına rağmen affedilmekten ve nimete vasıl olmaktan ümitli olduğunu da imâ eder (49/2 G.). Zâhide harabat ehlini kınamaması; zira onların hayra, şerre ve Hakk'ın selâmetine mazhar

oldukları söylenilir (200/4 G.). Başka bir yerde ise Bektaşîlere hakaretle bakılmaması gerektiğini; zira onların, dinini yağmaya vereceği söylenilmiştir (410/9 G.). Şarap, hasta âşıkları ihyâ eden bir nevi şifâdır. Şaraptan maksat ilâhî aşkın neşvesidir. Zâhid için ise bu kötü bir hastalıktır (268/3 G.). Rint şair, zâhide şarap meclisindeki zevkinin; âbide ise şevkinin hep dert üzre olduğunu söyler (284/1 Müf.). Şair, ıskatını sâkîden şarap ile eda etmesini; gönül ehlinden ise zâhidin hırpalanmasını ister (340/2 G.). Bu sataşmalardan sonra Lutfî, şaşırarak zâhidin de zühd şarabıyla aslında şarap içici bir kimse olduğunu söyler (370/3 G.).

Defnedilmeye götürüldüğünü canlandırdığı aşağıdaki bentte şair, kendisi gibi rint âşıklardan olsa gerek zâhidler zümresinin üzerine gidilmesini, hırpalanıp cenazeden uzaklaştırılmasını ve onların lutufta bulunarak kendisini tabuta koyup yüklenmelerini ister:

Zāhidān zümresine her yanı pür gitsünler
Ṭard u tenkīl iderek başlarına bitsünler
Luṭf idüp cümlesi imdād[a] gelüp yitsünler
Beni tābūta ḳoyup yüklenerek gitsünler
Ḳabrimi kūşe-i mey-ḫāneye ḥafr itsünler
Ḫayrıma nūş ideler bāde-i ṣahbālardan (81/IV Tes.)

Zâhid, kişileri cehennem ile korkutan; sevdirmeyip nefret ettirendir. Bu sebeple âşık, "*Zâhide uyma sakın! Onun sözleri efsanedir*." diye tembihte bulunarak kendisiyle puthane Ka'be'sinde ibadet edilmesini söyler (85/2 G.). Zâhid sırat'tan söz açmış olmalı ki âşık, "sırât-ı müstakîm"in sevgilinin yüzündeki ayva tüylerine kondurulduğunu söyler. Avare gönüllü zâhidin ise bu yoldan haberinin olmadığı ima edilir. Sırat-ı müstakim, bilindiği gibi "doğru yol" demek olup "kıldan ince, kılıçtan keskin" olduğu şeklinde ifade edilir (Pala, 2013, s. 403). Ayva tüyü benzetmesinde bu anlam ilgisi etkili olmuştur denilebilir (110/8 G.). Ölü gönüllü benzetmesi yapılan zâhidin Hz. Ali'nin kıymetini anlayamayacağını söylediği yerde Lutfî'nin, meşrebine karşı duranlara bir tavır takınarak böylesi kimseleri "ölü gönüllü zâhid"e benzettiği anlaşılır (120/V Müs.). Avare gönüllü zahidin, sevgilinin yüzündeki hilâl kaşlarını görmekle "şüphe günü" anlamına gelen yevmü'ş-şek'i kaybedeceği ifade edilmiştir (160/2 G.). Sevgiliden, sufide olduğu gibi, zâhidin nasihatlarını dinlememesi istenilmiştir (204/3 Koş.).

Zâhid ile ilgili sataşmalarına mollayı da katan şair, onların anlamsız sözlerinin kendilerine lazım olmadığını; lazım olanın ise muhabbet ateşine pervane gibi yanmak olduğunu söylemiştir (165/16 G.). Ancak aşkın ateşi ile yananlar aşkın ne demek olduğunu anlayabilir. Bu bakımdan molla, vaiz ve minber hatibinin aşktan anlamadığı ifade edilmiştir:

Çille-i ᶜ aşḳı çeken añlar nedir sevdā-yı ᶜ aşḳ
Añlamaz monlā vü vāᶜ iẓ ne ḫatīb-i minber hīç (224/6 G.)

Lutfî, Bektaşîlerin vaizlerin boş lakırdılarına kulak asmadıklarını ifade etmiştir:

Ḳīl ü ḳāl-i vāᶜ iẓe açmaz ḳulaḳ
Andan istiġnā ider Bektāşīler (410/7 G.)

Zâhidin Cemâlullâh nimetinden nasibi yoktur. O; Firdevs cennetini, huri ve gılmanı istemektedir (354/6 G.). Zâhid, sevgilinin yüzünü görseydi cânını ateşe atardı. Böylece inkarcı bakışlarının başlı başına ateş olacağını bilirdi (385/5 G.).

Eşek olarak nitelenen zâhidin patlasa da çatlasa da virane menzile ulaşamayacağı söylenilmiştir. Viraneden maksat gönül ise zâhidin tasavvurunda gönül mefhumu olmadığı için oraya zaten ulaşamaz. Zira zâhid, maksada yalnızca ibadet ile erişeceğini düşünür:

Paṭlasa çatlasa da zāhid-i ḫar
Bulamaz menzil-i vīrānesini (371/6 G.)

Şair; gönlü ölü, gafil zâhidin eline geçmemesini; kendisinin hâline, zor işine aklının ermeyeceğini söylemiştir (414/I Müs.).

Lutfî, bir gazelinde baştan sona zâhid/sufi tipini kıyasıya tenkit eder. Bir cenazede sufinin düştüğü komik hâlleri anlatan Lutfî, aşağıdaki beyitte sufinin cenaze olduğunu duyunca musallaya; canını ıskata vererek yağmaya dayandığını ifade etmiştir. Sufinin ıskata dayanması, ıskat parasını almak içindir:

Ṣūfī cenāze ṭuydı muṣallāya ṭayandı
İsḳāṭa virdi cānını yaġmaya ṭayandı (382/1 G.)

Elindeki tesbihiyle hesabını gören sufi, bir akçenin eksik olduğunu anlayınca da mollaya varır (382/2 G.). Kırk paraya bütün günahı yüklenen sufi, nihayet Kaf Dağı kadar olan günahıyla mahşere vararacaktır (382/3 G.). Eşek benzetmesi yapılan sufi, ağlamak için gözüne soğan suyu sürer. Gözlerine sürdüğü soğan sebebiyle âh ederek çaya dayanan sufi, zavallıyı mezara gömdükten sonra *Malı var mıydı?* diye sorarak mirasçılarına dayanır. Zavallının malı mülkü olmadığı yanıtını alan sufi, hiddetlenerek asasını orta yere dikip davaya başlar (382/4-9 G.)

2.2.5. TABİAT

2.2.5.1. Kozmik Âlem

2.2.5.1.1. Gökyüzü

Klasik Türk şiiri geleneğinde ele alınan gökyüzü tasavvuru, gerek İslam ulemasının bakış açısı ile gerekse de diğer dinlerin inanışlarına veya gökyüzü ile ilgili kabul edilen bazı yaygın inanışlara dayanır. Gezegen ve yıldızları içine alması, dönmesi, dönerek zamanı meydana getirmesi gibi astronomi inanışların yanı sıra, Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde kıyamet ile ilgili olarak gökyüzünün birtakım hallere uğrayacağının bildirilmesi, şiirlerde ele alınan konulardan bazılarıdır. Daha çok kasidelerde karşımıza çıkan "*döndükçe çarh-ı âsumân, çarh-ı âsumân turdıkça, toğdıkça mihr-i âsumân, tedevvür eyledikçe âsumân, zemîn ü âsumân turdıkça, döndükçe devr-i âsumân, ber-karâr oldıkça devr-i âsumân, zemîn ü âsumân turdıkça, nüh-felek turdıkça*" gibi ifadeler Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen yıldızların toplanacağı; gökyüzünün dürüleceği, dağılıp yok olacağı gibi kıyamet hâlleri ekseninde söylenilmiştir. Bu gibi ifadeler, "kıyamete kadar" anlamını içerir.

Şairin hayal dünyasında çoğu zaman gökyüzü ve gökyüzününün ihata ettiği yıldız ve gezegenler birlikte ele alınır, türlü hayallere konu edilir. Aşağıdaki beyitte vefat eden bir kimse için yazılan tarih manzumesinde gökyüzü, felek ile birlikte ele alınmış; ölenin ardından duyulan üzüntü, âdeta gökyüzü ve içindekilerden

çıkarılmıştır. Bu tür hadiselerin sorumlusu olarak da elbette felek gösterilir.[284] Bedduavari ifadelerle söz konusu unsurlar kişileştirilir:

Ṭoġmasun mihr ü mehi gün görmesün çeşm-i felek
Ber-hevā olsun zemīn ü pārelensün āsumān (12/5 G.)

Aciz ve hakir biri olduğunu belirten şair, gökyüzünde bir yıldız olsa da parıltısız olduğunu söyler. Bu sebeple de güneş ile müsavi olamayacağını söyler. Beytin arka planında Lutfî, yıldızının düşük olduğunu bu sebeple de bahtının kötü gittiğini ima etmektedir:

Benim bir ᶜāciz ü aḥḳar nücūm-ı āsumān olsam
Żiyāsız kevkebim hem-ser olamam mihr-i raḫşāna (55/16 G.)

Kasidelerde, methiyelerde ve bazı tarih manzumelerinde özellikle memduhun övgüsü için gökyüzü hayaline başvurulur. Saltanat, gökyüzüne benzetilir ve oradan parlak bir ay doğar ki bu esasında memduhtur (57/1 G.). Güneşe ve gökteki yıldızlara parlaklık veren de yine övülecek kişi olur (70/1 Kt.). Devletin donanması övülürken de gemilerin, gökyüzü gibi donandığı ifade edilmiştir (105/2 N.).

Divanda bulunan bir na'tta feleğin Hz. Peygamber'in emriyle döndüğü ifade edilmiştir (104/III Muh.).

Gökyüzü bazen deyimler içinde kullanılır. Şair, muhatabına göğe baş kaldırmamasını tembihler (103/2 G.). Sevgilinin boyunun uzunluğu belirtmek için de yine göğe baş kaldırmak deyimine yer verilmiştir (179/IV Müs.).

Gökyüzü kimi zaman yeryüzü ile birlikte ele alınmış ve tezata konu olmuştur. Sevgilinin gölgesinin toprağa düşecek olması durumunda yerin ve göğün sallanacağı iddia edilmiştir (132/VI Müs.). Sevgilinin güneş yüzü yeri ve göğü aydınlatır (243/6 G.). Memduhun adaletinin tek bir zerresi, yeryüzü ve gökyüzünü içine alacak kadardır (272/19 G.).

Lutfî'nin gökyüzü hakkında üzerinde en çok durduğu konu âhının, kimi zaman da feryat ve figanının gökyüzüne çıkmasıdır (190/19 G., 88/V, VI Müs., 336/I Tah.,

[284] Felek, kişileştirilmesi ve bazı hadiselerden sorumlu tutulması sebebiyle ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bu gibi kullanımlar için çalışmamızın "Felek" başlığına bakılabilir.

277/4 G., 419/10 G.). Gökyüzü saraylarını tutuşturan, darmadağın eden, yakan ve titreten âşığın âhıdır (18/I, VI Müs., 76/I Tah., 135/5 G.). Göğe yükselen âhlar neticesinde gökten ateşler yağar (129/2 G.). Aşağıdaki beyitte âşığın âhının göğe yükselip bulut olması hayaline yer verilmiştir:

Deşt-i melāmetiñde ʿuşşāḳıñ eyler āhı
Dūdı semāda ṭop ṭop ebr-i nizār olaydı (385/3 G.)

Gökyüzü, eskilerin astroloji bilgisine göre yedi veya dokuz tabakadan oluşur. Her bir tabakada da bir gezegenin bulunduğuna inanılırdı. Güneşin dördüncü tabakada olduğu ve aynı tabakaya da Hz. İsa'nın yükseltildiği rivayet edilmektedir (Kurnaz, 1996a, s. 427, 428). Lutfî, vefat eden oğlundan bahsederken de bu inanışa değinmiş, oğlunun Hz. İsa gibi göğe çıktığını ifade etmiştir (389/271 M.). Hüsrev Paşa'nın vefatına düşürülen tarihte de benzer şekilde göğe yükselmekten bahsedilmiştir. *Rûh, 'urûc ve mi'rac* kelimeleri; beytin arka planına Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ile Hz. Peygamber'in Mi'rac hadisesini yerleştirir:

Eyledi rūḥ-ı pür-fütūḥı āsumāna ʿurūc
Şeb-i Miʿrācda Ḥaḳ cāyını ḳıldı meʾvā (399/7 G.)

Aşağıdaki beyitte şair, yerin ve göğün dar olduğunu; kurtuluş (selâmet) gemisinin ise geniş olduğunu belirtir:

Tengdir arż ü semā vüsʿatlidir fülk-i necāt
Baḥrden ḳılmam ḥaẕer Nūḥ-ı mükerrem var iken (172/4 G.)

Yerin ve göğün yaratılışı ile ilgili de Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın kudretini gösteren ayetler bulunmaktadır.[285] Yeri ve göğü yaratan Allah, kulunun rızkını da elbette kolaylaştırır (175/24 K.).

Yer ve gök halkından bahsedilir ki bunlar insanlar ve meleklerdir. Sevgilinin nazına yer ve gök ehlinin gıpta ettiği ifade edilmiştir (303/II Tah.). Osman Efendi'nin vefatı için düşürülen tarihte de vefatının ardından yerin ve göğün gözyaşı döktüğü

[285] Bu âyetler için bk. (En'am, 6/101; A'raf, 7/54; Yûnus, 10/3; Hûd, 11/7; Ra'd, 13/2, 3; Hicr, 15/19, 85; Nahl, 16/3; Enbiyâ, 21/30, 32; Furkân, 25/59; Lokmân, 31/10; Secde, 32/4; Fussilet, 41/9-11; Kâf, 50/38; Zâriyat, 51/20, 47; Hadîd, 57/4; Talak, 65/12; Nâziât, 79/28; Nebe, 78/6)

söylenilmiştir (329/4 G.). Dokuz kat yahut tabaka olduğuna inanılan feleğin her bir katında bulunanlar sevgilinin kaşlarını mihrap edinir (77/6 G.).

Sevgilinin yüzündeki benlerini görmek için feleğin bütün seyyarelerinin akıp gittiği söylenerek hüsn-i ta'lîl yapılır (185/6 G.).

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Atlas göğü, 1 yerde söz konusu edilmiştir (350/IV Muh.).

2.2.5.1.2. Felek

Felek, gökyüzü ile ilgili bir unsur olsa da daha çok kişileştirilmesi, meydana gelen hadiselerin sorumlusu olarak feleğin gösterilmesi, vefasızlığı gibi belli başlı hususiyetleri sebebiyle bu başlık altında ayrıca ele alındı. Felek; *kînever, gaddâr, denî, 'anîd, bed-ef'al, cefâ-engîz* gibi sıfatlarla söz konusu edilmiştir.

Klasik Türk şiirinde meydana gelen hadiselerin başlıca sorumlusu olarak felek gösterilir (Kurnaz, 1996a, s. 429). Bu bakımdan şairler, feleğe karşı bir tutum geliştirir ve ona bazı beddualar yöneltir; felekten yakınır (4/IV Müs., 271/3 M. 272/1 K.). Devreden yahut dönen bir yapıda tasavvur olunan feleğin dönüşü de mihnet yahut dert üzerindedir (9/1 G., 261/4 M.). Bilhassa vefat üzerine yazılan tarih manzumelerinde bu durum daha belirgin olarak karşımıza çıkar. Kin güden (kînever) olarak kişileştirilen felek, hayat kadehini kırmıştır. Bundan dolayı feleğin dağılıp yok olması, rahat bulmaması istenir (12/4 G.). Şair, gaddar feleğin elinden sayısız sıkıntı çekmiştir (24/1 G., 271/1, 19 M., 275/19 K., 309/1, 7 K., 331/V Müs., 333/17 G., 373/8 M.). Sevgilinin ayağı toprağına yüz sürmeye giden şair, onu bulamayınca yine gaddar olan felekten yakınır (56/3 G.). Şair, işlerinin dert ve sıkıntıyla devam etmesi durumunda kindar feleğin, ölüye sarı kefen biçeceğini söylemiştir (84/2 G.). Şair, ömrü boyunca rahat yüzü görmediğinden yakınır. Bunun sebebi de gaddar feleğin, şairi emrine boyun eğdirmesidir (175/19 K.). Şairi sevdaya düşüren de yine felektir (218/I-V M. Müs.). Aşağıdaki dörtlükte ısmarlama şiirler yazdığı anlaşılan Lutfî, siparişini yetişterememesini gaddar feleğin mühlet vermemesine bağlamıştır:

Sen gibi bir ṣādıḳ yāri arardım
Sīne-i ṣad-çāke merhem ṣarardım

O üç sipārişiñ çoḳdan yazardım
Mühlet virmez çarḫ-ı ġaddār sevdigim (264/5 Koş.)

Kişilerin ölümüne de inatçı ve gaddar felek sebep olur (271/9, 21 G., 184/2 G., 407/5 Muaş.). Şairin belini büken, şairi sevgiliden ayırıp gurbete düşüren, âşıkları inciten felektir (24/2 G., 28/1 G., 79/2 G., 111/4 G., 175/22 K.). Bu sebeple "felek-zede" ifadesi kullanılmıştır (175/64 K.).

Alçak, bayağı olan feleğin mihnet toprağına binlercesi defnolunmuştur. Felek, türlü eza ve cefa ile gönül huzurunu dağıtmaktadır. *Medfûn, hâk, târumâr ve cem'iyyet* kelimeleri; ihâm yoluyla beytin arka planına toprak altında çürüyüp dağılan bedenler imajını yerleştirir:

Çarḫ-ı denīniñ var hezār medfūn ḫāk-i miḥneti
Dürlü sitemle tārumār itmekde her cemᶜiyyeti (119/1 G.)

Felek, kin güden bir değirmen olarak da tasavvur edilmiştir (54/2 G.). Alçak felek değirmeninin yere geçmesi istenir. Burada dönmesi yahut devretmesi sebebiyle felek, değirmene benzetilmiştir (163/V TcB.).

Felek ile ilgili üzerinde durulan bir başka konu da vefasız oluşudur. Değersiz, alçak olan felek; gösterişli saltanatlarıyla bilinen Dârâ ve İskender'e kalmamıştır. Hatta kuş dilini bilen, hayvanlara ve daha pek çok şeye hükmeden, aynı zamanda peygamber olan Hz. Süleyman'a dahi kalmamıştır (182/4 G.). Bu bakımdan felek de feleğin sıkıntıları da ne kadar çok olsa gelip geçici olduğu ifade edilmiştir (84/1 G.).

Elinde kılıç tutan bir kimse olarak kişileştirilen feleğin kılıcına herkesin hedef olduğu ifade edilmiştir. Beyitte feleğin ölümlerden sorumlu tutulması mevzu edilmiştir:

Āh kim ᶜālem hedefdir tīġ-i çarḫ-ı cāriḥa
Zaḫmdār oldı sihāmından daḫi bu ṣāliḥa (312/1 G.)

Sürekli cefa gösteren feleğin, bu cefasından kimsenin emin olmaması gerekir (329/1 G., 407/II Muaş.). Feleğin, fani oluşuna da değinilmiştir (363/V Mur.). Bu bakımdan değersiz feleğin gül bahçesi, solmaya meyleder (385/4 G.). Burada şunu belirtmek gerekir ki esasında ifade edilmeye çalışılan şey dünyanın dönekliği, vefasızlığıdır. Bu sebeple dünyanın (feleğin) süsüne aldanılmaması, vefa

göstereceğinin sanılmaması; zira temeli çürük bir bina olduğu ifade edilmiştir (405/IV Mur.; 416/11 Koş.). Felekten bir lütuf görülecek olsa nihayetinde kişi bin türlü hâle girer, başa belalar gelir:

Felek insānı biñ ḥāle ṣoḳar aldanma luṭf itse
Ẓuhūr eyler belāsı aç gözüñ münḳād-ı fermān ol (400/6 G.)

Aşağıdaki beyitte felek-kader ilişkisine değinilmiş ve felek, elinde kaza makası ile türlü türlü kıyafetler biçen bir kişi olarak tasavvur edilmiştir:

Baḳ ne dībā biçiyor şevḳ ile ḫayyāṭ-ı felek
Elde mıḳrāż-ı ḳażā cübbe vü destār ü yelek (332/1 G.)

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda metin numarası 9 ve 24 olan gazeller klasik şiir geleneğindeki felek tasavvurları üzerinedir (9/1-7 G.; 24/1-7 G.).

2.2.5.1.3. Yıldızlar

Yıldızlar; çoğunlukla talih, baht gibi konular etrafında ele alınır. Bazen kişileştirilir, sevgili ve sevgili ile ilgili unsurlara benzetilen olur; bazen de memduhun övgüsü için türlü hayallere konu olur. Yıldızların insan üzerinde oluşturduğuna inanılan etki, bugün bile toplumda sürmektedir. Bahtın uğurlu veya uğursuz olması yıldızlara bağlanır. Bu sebeple yıldızlar "baht, tali', ikbâl" gibi sözcüklerle kullanılır.

Bahtın açık yahut iyi olduğunu ifade etmek için yıldızı parlak veya yıldızı açık; kötü olduğunu belirtmek için de yıldızın sönük, fersiz olduğunu belirten ifadeler kullanılır (74/3 G.). Şair kara bahtının yıldızının sabah yıldızı olduğunu ifade ederken bahtının iyiye döndüğünü ima eder (187/1 G.). Bahtının saadetli yıldızının açılması da bu doğrultudadır (190/36 G.). Şair, yıldızının sönük olduğundan bahseder ki bu da bahtın kötü oluşuna işaret eder (55/16 G.). Şairin kötü talihi sebebiyle kara bahtı açılmaz. Ancak bahtını açacak olan sevgili vardır. Sevgili yıldıza benzetilerek yıldız ve baht arasında bir ilgi kurulmuştur:

Ṭāliᶜ -i dūnumdan hīç açılmadı baḫt-ı siyāh
Şuᶜ le-pāş-ı kevkeb-i ferḫunde-fālımsıñ güzel (71/5 G.)

Aşağıdaki kıt'ada bütünüyle yıldız-baht ilgisi yer alır. Kötü talihinin döndüğünü zanneden şair, kara baht aynasının sunduklarına dikkat çeker: Gönül;

gökteki yıldız, güneş ve aya tutkun iken karanlıkta kalmıştır. "Tâli', baht, kevkeb, müştak, zulmet" sözcükleri tenasüp (iham) içinde olup bahtın yahut talihin kötü oluşu, yıldızlar veya gök cisimlerine bağlanmıştır:

Saᶜ da ẓann itdim ki döndi ṭāliᶜ -i āvāremi
Baḳ neler ᶜ arż eyledi āyīne-i baḫt-ı siyāh

Gök yüzinde kevkeb ü mihr ü mehe müştāḳ iken
Ḳoydı ẓulmetde dil-i vīrānımı ṣad-āh u vāh (252/1,2 Kt.)

Kaside veya methiyelerde yapılan dualarda da memduh için talih yıldızının açık, yüce olması şeklinde temennide bulunulur (140/VIII Müs., 152/6 G., 275/38 K., 15/VII Müs.).

Türkçede Ülker yıldızı olarak bilinen Süreyyâ, bir tür yıldız topluluğu olup Farsçada Pervîn adıyla bilinir (Uzun, 2010, s. 162). Süreyyâ, parlaklığı sebebiyle edebiyatımızda sıkça anılmıştır. Şair, memduhuna dua ederken talihinin güneş gibi aydınlık; yıldızının da Süreyyâ gibi parlak olmasını ister (175/125 K.).

Aşağıdaki beyitte ise Süreyyâ, büyük padişahın huzurunda inci tanesi olarak düşünülmüştür:

Cān içre cānı ᶜ ālemüñ cümle vü neyyir efḫamıñ
Nezdinde şāh-ı aᶜ ẓamıñ necm-i S̱üreyyā dürresi (31/3 G.)

Memduhun yıldızının (talihinin) Süreyyâ gibi parlak olması yönünde dua edilmiştir (175/125 K). Bir başka manzumede ise talih yıldızının Süreyyâ'dan parlak olduğu belirtilmiştir (272/20 K.). Aşk meclisinde Süreyyâ, sevgilinin arkadaşı olarak kişileştirilmiştir (336/III Tah.). Zabtiye askerinin övüldüğü aşağıdaki beyitte, bilhassa askerlerin parıldayan kılıçları ile Süreyyâ yıldızından ayırt edilemeyeceği ifade edilmiştir:

Velī tefrīḳ olınmaz hīç biri necm-i S̱üreyyādan
Bile ol tīġ-ı zer-efşānı ṭaḳmışlar levendāne (70/4 Kt.)

Yıldızlar ile ilgili diğer kullanımlarda yıldızların genellikle teşbih yapılarak parlaklık yönüne vurgu yapılır. Revnak Mecmûası'nın ilk basımına düşürülen tarih manzumesinde, mecmûanın her noktasının dünyayı aydınlatan saadet yıldızına ve sevgilinin yüzündeki püskürme benlerine benzetilmiştir (148/5 G.). Âşık, aşk ateşinin

etrafında ayın ve yıldızın döndüğünü (oynadığını) ifade etmek suretiyle gelenekte sıklıkla kullanılan "şem' ü pervâne" hayaline başvurmuştur (231/2 G.).

Târık Sûresi'nin 3. âyetinde "Necm-i Sâkıb"ın karanlığı delen yıldız olduğu buyrulur (Târık, 86/3). "Benâtü'n-na'ş" ise bir takım yıldızı olan Büyük Ayı'nın Arapça adıdır. Divanda muhammes nazım şekliyle yazılmış bir muammada soru yoluyla hem benâtü'n-na'ş'tan hem de necm-i Sâkıb'dan bahsedilmiştir (350/IV Muh.).

Samanyolu galaksisi olan Kehkeşân'ın, hüsn-i ta'lîl yoluyla memduhun ayağı tozundan meydana çıktığı söylenilmiştir (202/11 K.). Başka bir kasidede ise Kehkeşân'ın, memduhun geçit yolu olduğu belirtilmiştir (272/20 K.). Varlık ve yokluk tezatının mevzu edildiği divandaki 406. manzumenin aşağıdaki beyitlerinde Kehkeşân dahil tüm gök cisimlerinin toplanıp dağılmaya muhtaç olduğu ifade edilmiştir:

Cümle ecrām-ı felek şems ü ḳamer
S̱ābit ü seyyāreler hem Kehkeşān

Cemᶜ ile tefrīḳa gerden-dādedir
Ṣanma ki ḥürdür zemīn ü āsumān (406/6, 7 G.)

2.2.5.1.4. Burçlar

Yıldız kümeleri, topluluğu olan burçlar; 12 tane olup bunlardan yalnızca Akrep burcu Lutfî Divanı'nda 3 yerde geçmektedir. 1 yerde de burçların 12 tane oluşuna yer verilmiştir:

Mihr ü māh u s̱ābit ü seyyāre necm-i bī-şümār
Çenber-i eflākde burc-ı saᶜ ādet on iki (131/7 G.)

Akrep burcu ile ilgili geliştirilen hayaller; sevgilinin güzellik unsurlarından kaş, perçem ile ilgi kurar. Saçın (perçem) akrebe teşbihi, yüzün aya benzetilmesi ve akrebin de gökyüzünde bir burç olması ve akrebin şekline dayanmaktadır (Tolasa, 1973, s. 163). Sevgilinin kaşı kılıcı âşığın sinesini nişangâh eyler. O kaşlar ise akrep burcundan henüz doğup sevgilinin hilâl kaşları olmuştur:

Tīġ-ı ebrūlar nişāngāh eyledi sīnem benim
Burc-ı ᶜ aḳrebden henüz ṭoġmış hilāl olmış saña (26/2 G.)

Alna dökülen saç olan perçem, çokluğu itibariyle ve âşıkta oluşturduğu tesir sebebiyle orduya (nizâm) benzetilmiştir. Sevgilinin perçem ordusu akrep burcundan nişan alır:

Burc-ı ᶜ aḳrebden nişān almış niẓām-ı perçemi
Maṭlaᶜ -ı ḫurşīd midir gīsū-yı şehvārı siyāh (181/4 G.)

Akrep burcunun son kullanıldığı yer muhammes nazım şekliyle yazılmış bir muammadır. Burada soru yoluyla burçtan bahsedilmiştir (350/IV Muh).

Gök cismi olan burçların dışında mecazî olarak bir şeyin veya bir kimsenin derecelerini, yüceliğini yahut kıymetini göstermek bakımından da burç sözcüğü bazı terkiplere girmiştir. "Ramazan" redifli gazelin aşağıdaki beytinde Ramazan ayı, saadet burcunun içinde bulunan bir yıldız olarak vasıflanır:

Naḳş-ı Şīrīn nihāl-i leb-i Behzād delik
Kevkeb-i burc-ı cülūs-ı süᵒ edādır Ramażān (17/4 G.)

Burçlarla ilgili en çok kullanım sevgili ile alakadar olanlarıdır. Sevgilinin başta güneşe, aya teşbihi; kaşlarının hilâl olarak düşünülmesi gibi hayaller bu kullanımlarda etkili olmuştur denilebilir. Bu kullanımlar çoğu zaman istiare yoluyla yapılmıştır. Sevgili güzellikte eşi benzeri bulunmayandır. Bu bakımdan da sevgili, Hz. Yusuf tabiatlı olarak nitelenir ve saadet burcuna bir benzerinin gelmediği söylenir (47/4 G.). Hilâl kaşlarını sevgili nezaket burcundan gösterir (69/3 G.). Gökyüzü burcunda yeni doğmuş parlak bir aydır sevgili (71/1 G.). İnayet burcunda sadakat gösterse de sevgili, verdiği sözde durmaz (101/3 G.). Sevgili, istiğna burcunda ay olarak da düşünülür; tecelli burcunda bazen ay bazen de güneş olarak doğar (110/1 G., 188/II Müs.). Güneş olarak düşünülen sevgili âfet burcundan doğar (241/2 G.). Bazen de sevgilinin melahat burcunun ayı olduğu söylenir (274/27 G.).

Gönül burç olarak da düşünülmüştür (145/3 G.). Kimi manzumeler şairin gönül burcundan doğar (158/7 G.).

Kasidelerde ve methiyelerde memduh övülürken de istiare yoluyla ondan adalet burcunun ayı (31/1 G.) ve sadakat burcu (34/2 Kt.) olarak bahsedilmiştir. Bazen de memduh, saadet burcundan âşıklarına yüzünü gösterir (74/4 G.). Sultan V.

Murad'ın cülûsu için yazılan kasidede saltanat güneşinin saadet burcundan tecelli ettiği söylenilmiştir (207/31 K.).

2.2.5.1.5. Gezegenler

Ay (Kamer), Utarit (Merkür), Zühre (Venüs), Şems (Güneş), Mirrîh (Mars), Müşterî (Jüpiter) ve Zuhâl (Satürn) olarak bilinen bu yedi gezegene (seyyâre) genel olarak seba'-i seyyâre denilirdi (Levend, 2017, s. 201). Klasik Türk şiirinde oldukça geniş ve yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Gezegenler içinde en fazla kullanılanı ise şüphesiz Güneş ve Ay'dır. Bunun sebebi doğrudan sevgili ile ilgili benzetmelere konu olmasından kaynaklıdır. Güneş; mahiyeti, rengi, ısısı, parlaklığı, şekli, tutulması, zerre ile olan ilgisi gibi özellikleriyle konu edilirken ay da hemen hemen aynı hususiyetlerle ele alınmıştır. Parlaklığı, yuvarlaklığı ve ışığını güneşten alması ay ile ilgili değinilen konuların başında gelir.

Güneş ve ay çoğu zaman istiare olarak sevgilinin yerine kullanılmıştır. Her iki unsur da temelde parlaklık ilgisiyle bu kullanıma zemin hazırlar. Ay ilgisinde; ayın her gece görünmemesi veya hiçbir mevkide duraklamamasıyla, gece doğuşu yahut da sevgilinin kendisini gece gösterebileceği ümidi bulunurken güneş ilgisinde; parlaklığı, ısıtması, dünyanın güzelliklerini ortaya çıkarması, uzakta bulunması, geceleri kaybolması, onsuz olunamaması gibi hâller bulunur (Tolasa, 1973, s. 150, 151). Bu kullanımın dışında hemen daima parlaklık ilgisiyle sevgilinin yüzü için teşbih unsuru olur. Bazen de kelimelerin çağrışımıyla (genellikle devr kelimesi) yüzün yuvarlak oluşu sezdirilir. Kimi zaman da gökyüzüne ait unsurlar olarak telakki edilir. Güneşin aydınlığı genel kullanımda mecazîdir.

Güneşin, aya olan üstünlüğü ifade edilir ki bu daha çok parlaklık yönündendir. (290/1 G.). Dolayısıyla güneş doğunca ay çekilir, görünmez olur (176/IX Tah.). Sevgilinin ayrılığının hüznü, âşığın âh bulutu; güneşi karanlığa (tutulmaya) sevk eder (4/V Müs., 19/8 G.). Âşık, sevgilinin gül yüzünü temaşa edince de güneşi ve ayı tutulur. Bunun sebebi klasik Türk şiirinde yüzün güneş gibi hatta güneşten daha parlak olarak telakki edilmesi olduğu söylenebilir (236/2 Koş.). Vefat eden oğlu için Lutfî, emel güneşinin tutulduğunu ifade eder (389/264 M.). Güneşin tutulmasına sebep olan bir diğer husus ise âşığın bahtıdır (18/VI Müs.). Âşık, feleğin âhıyla yıkılmasını;

güneşin de iniltilemeleri ile al kana boyanmasını ister (200/8 G.). Nübüvvet güneşi olan Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifiyle dünya, karanlıktan kurtulmuş; aydınlığa kavuşmuştur. Bu bakımdan güneşe ve aya ihtiyaç kalmamıştır (5/3 G., 140/I Müs.). Güneş ve ay da onun ayağı toprağını öper (104/IV Muh.). Parlaklık ilgilisi ile de yüzü, güneşe ve aya benzetilmiştir (135/3 G.). Hz. Peygamber, hakikat ülkesinin güneşidir (3/II Tah.). Hz. Peygamber'in torunları olan Hz. Hasan güneşe, Hz. Hüseyin de aya benzetilmiştir (94/VI Muh.). Hz. Hüseyin ayrıca saadet göğünün güneşi olarak da anılmıştır (174/V Tah.). Hz. Peygamber, Medine'ye teşrif buyurunca Eyyûb El-Ensârî'nin evinde misafir olmuştur. Bu durum, onun evine güneşin doğması olarak yorumlanmıştır (98/2 G.). Bir yerde Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in damadı olması sebebiyle güneşin parıltısı olduğu ifade edilmiştir (149/IV Müs.). Hz. Musa'nın yed-i beyzâ mucizesi parıltısını, sevgilinin güneş gibi yüzünden alır (77/2 G.).

Başa gelen birtakım hadislerin sorumlusunun felek olarak düşünülmesi sonucunda yapılan beddualardan güneş ve ay da nasibini alır (12/5 G.).[286] Yıldızlar da tıpkı ay gibi ışığını güneşten alır. Hidayet ayı olan Ramazan ayı yıldızlara parlaklık veren güneş olarak düşünülmüştür (17/3 G.). Sevgilinin yüzü güneşi, feleklere parıltı verdiğinde feleklerden yansıyan parıltılar dünyayı aydınlatır (18/V Müs.). Aşk ülkesinin şerefli padişahı olan sevgili, açılmış güllere ve parlak güneşe hayat bahşeder. Beyitte güneşin nebatat üzerindeki tesirine değinilmesi, güneşin bir başka hususiyeti olarak dikkat çeker (27/4 G.). Bir başka beyitte de benzer bir hayal vardır. Türlü çiçeklerin sevgilinin cemâli güneşine yanmak için meylettiği ifade edilmiştir. Burada yanmak (sûzân) kelimesi güneşe karşı durarak olgunlaşan nebatı hatırlatır (83/14 G.). Yüzü güneşinin de dünyayı gül bahçesine döndürmesi yine aynı doğrultudadır (311/6 G.). Muhabbet de güneşe benzetilmiştir. Muhabbet güneşinin tesirinin tüm cihandan tıpkı güneşin gökte âşikâr bir biçimde görüldüğü gibi gizli saklı olmadığı ifade edilmiştir. Beyitte, varlığın yaratılışına sebep olarak muhabbetin gösterildiğini de belirtmek gerekir (32/3 G.). Hz. Musa'nın yed-i beyzâ mucizesi, parlaklık ilgisiyle güneşe benzetilir (172/7 G.). Güneş-gölge tezatında sevgilinin gölgesi, dünyayı aydınlatan güneşin parıltısı olarak dünyaya (toprağa) düşer (336/III Tah.).

[286] Bu konuyla ilgili detaylı bilgi çalışmamızın "Felek" başlığı altında verildi.

Güneş ve ay her ikisi de karanlığı aydınlatan birer gök cismidir. Parlaklığı, yahut aydınlığı zaman zaman mecaz olarak ve karanlığın karşısında tezatlık unsuru olarak kullanılır. Şair; devriyle ilgili bazı çarpıklıkları, bozuklukları dile getirdiği divanda metin numarasını 38 olarak verdiğimiz manzumede bir sitemde bulunur. Her taraf karanlıklara boğulmuştur. Karanlığı dağıtacak bir parıltı arayan şair, ayın bulutlara girdiğini belirttiken sonra güneşi sorar:

Ḳapladı her yanı ẓulmet şemᶜ-i enver yoḳ mıdır
Ebre girdi māh-ı ᶜālem mihr-i aḫter yoḳ mıdır (38/1 G.)

Güneş, tek başına içinde bulunduğumuz cihanı aydınlatır. Bu bakımdan güneşin değeri inkar olunamaz (389/56 M.). Güneşten yansıyan ışıltıları yıldızlar, geceleri dünyaya yansıtarak bir bakıma güneşi taklit eder. Yıldızların sayısı her ne kadar çok olsa da güneş mesabesinde olması mümkün değildir. Bir devir eleştirisinin sezinlendiği divandaki 65. manzumede şair, güneş ile devrinde değer görmeyen kimseleri kasteder. Niceliğe aldanan insanlar, esasında değersiz olan insanların çokluğuna kanmıştır. Bu insanlar yıldızlar gibi göğü kaplasa da esasında bir tek güneşin yaptığını yapamaz. Güneş gibi etrafını aydınlatan insanların kenara atılması gündüzü geceye çevirmektir. *"Kendinizi yıldızların çokluğuyla aldatıp parlak güneşi bir kenara bıraktınız, gündüzü geceye çevirdiniz."*:

Keşret-i encümen iġfāl iderek ẕātıñızı
Mihr-i raḫşānı atup leyli nehār eylediñiz (65/5 G.)

Aşağıdaki beyitte güneşin parıltıları, dünyanın yasemin kokan zülfüne benzetilmiştir. "*Dünyanın yasemin (kokulu) zülfü, elime geçerse güneşin parıltılarını şüphesiz elimle tutuyor olurdum."*:

Destime geçse benim zülf-i semensā-yı cihān
Şübhesiz ol dem olurdum pertev-i mihri ḳabīż (39/3 G.)

Sevgilinin güneş gibi olan yüzü siyah saçları ile çevrilmiştir. Bu manzara âşıkta güneşin doğuşunu hatırlatır:

Burc-ı ᶜaḳrebden nişān almış niẓām-ı perçemi
Maṭlaᶜ-ı ḫurşīd midir gīsū-yı şehvārı siyāh (181/4 G.)

Yukarıdaki kullanımlardan başka daha önce de ifade ettiğimiz gibi güneş, sevgilinin kendisidir (31/1 G., 33/2 G., 34/3 Kt., 62/2 G., 98/11 G., 104/II Muh., 151/5 Kt., 200/11 G., 208/6 G., 219/7 G., 223/2 G., 229/9 Koş., 232/1 Koş., 234/IV Tes., 241/2 G., 248/5 M., 253/7 M., 257/3 M., 259/1, 6 M., 270/11 M., 361/I, V Tah.). O, güzellik mertebesinde ve gönül gökyüzünde bulunan bir güneştir (283/2 G., 389/93 M.). Sevgili bazen de güzelliğiyle güneşi dahi kendisine hayran eder (52/5 G.). Dünyayı güneş gibi aydınlatır (82/III Müs.). Bu bakımdan yüz, yanak yahut güzellik ile güneş arasında ilgi kurulur (26/1 G., 100/7 G., 132/IV Müs., 170/3 G., 175/56 K., 176/V Tah., 202/5 K., 229/3 Koş., 239/3, 6 G., 333/14 G., 358/II Tah., 374/1 G., 385/2 G., 389/125, 259 M., 405/IX Mur., 420/2 G.), sevgilinin güzelliğinin parlak güneşinin felekte gittikçe arttığı söylenir (277/1 G.). Yüzün bu parlaklığı sebebiyle güneş de ay da sevgilinin yüzüne tutkundur (83/13 G.). Yeri ve göğü aydınlatan sevgilinin güneş yüzüdür (243/6 G., 272/17 K.). Güneş dahi nurunu sevgilinin yüzünden alır (303/V Tah.). Güneş, sevgilinin yüzü karşısında sönük kalır (224/2 G.). Bu sebeple sevgilinin yüzü karşısında güneş zerre olarak tasavvur edilmiştir (231/3 G.). Sevgili tipine büründürülen memduh, güneşi ve yıldızları aydınlatır (70/1 Kt.). Hatta güneş ve ay, memduhun yüzünün derdiyle hastalanır (207/25 K.). Memduhun cömertliğine atıf yapılır; onun zamanın Hâtem'i, cömertlik göğünün güneşi olduğu söylenir. Yapılan duada da talihinin parlak güneş gibi açık olması istenir (175/101, 125 K.). Güneş ve ay, sevgilinin yüzüne tutkundur; sabah akşam ayağına yüz sürer (176/IV Tah., 193/2 G., 201/III Müs.). Yine her tarafı aydınlatan sevgilinin yüzüdür (179/II Müs.). Mustafa Paşa'nın vefatına yazılan tarih manzumesinde, Mustafa Paşa'dan saadet göğünün ayı ve sadakat güneşinin doğuş yeri olarak söz edilmiştir (359/3 G.). Güneş-zerre ilgisine başvurulur; memduhun lütfu karşısında güneş, zerre olarak kalır (338/12 K.).

Sultan V. Murad'a yazılan culûsiyenin girizgahında Lutfî, devrindeki bazı hadiseleri anlatırken mübalağalı bir anlatıma yer verir. Çalkantılı bir zaman olduğunu ifade etmek için güneşin ve ayın mihverinden oynadığını söyler (207/3 K.).

Şair, kendi şiirini değerlendirirken şiirlerinin, güneşin parıltılarının aydan yansıyan nurları olduğunu söyler (54/1 G.). Lutfî, şiir söylemede mâhir olduğunu ifade ederek bu yönüyle şafak vaktindeki güneş gibi düşmesini kendisine telkin eder. Böylece şiir meşalesinin doğuyu ve batıyı aydınlatacağını ifade etmiştir (130/9 G.).

Ayın parlaklığının, sevgilinin yüzü güneşininden kaynaklı olduğu ima edilir (69/1 G.). Güzellik sarayında sevgilinin fanus içindeki mumu güneş ve aydır (77/4 G.). Aşağıdaki beyitte sevgilinin parlak güzelliğinin cemâlini âşıklara arz edecek olması durumunda güneşin ve ayın ışığının görünmeyeceği iddia edilmiştir:

Ol cemāl-i ḥüsn-i tābıñ ᶜarż-ı ᶜuşşāḳ eyleseñ
Muḫtefī olur görünmez nūr-ı şems ile ḳamer (214/3 G.)

Güneş, "gün gibi açık, güneş gibi meydanda" gibi bazı deyimler için de kullanılır. Lutfî, Allah'ın hükümlerinin her bir zerrede güneş gibi göründüğünü ifade etmiştir (389/9 M.).

Ay da güneşte olduğu gibi çoğu zaman sevgilinin kendisidir (8/6 G., 20/I, IV Müs., 29/2 G., 31/1 K., 36/I Mur., 37/5 G., 41/6 G., 42/VII Muh., 47/6 G., 56/7 G., 57/1 G., 80/V, VII Müs., 86/V Tah., 101/6 G., 110/1 G., 136/IV Müs., 139/4 G., 144/3 G., 150/1 Kt., 151/5 Kt., 169/II, III Müs., 170/3 G., 179/III, V Müs., 194/2 G., 200/1, 12 G., 202/16 K., 208/3 G., 218/3 M. Müs., 219/6 G., 230/1 G., 233/3 G., 234/II Tes., 236/2, 3 Koş., 246/14 M., 264/8 Koş., 268/6 G., 270/25 M., 272/39 K., 275/7, 46 K., 277/4 G., 278/I, III Müs., 281/1, 6 M., 315/1 Müf., 365/2 G., 389/187, 208, 273 M., 371/2 G., 389/113 M., 390/2 Kt.). Bazen de sevgili aya teşbih edilmiştir (71/6 G., 78/7 G., 188/II Müs., 270/28 M., 275/4 K., 280/7 G., 281/2 M.). Bu teşbihlerde bazen şair, "mâh-ı Ken'ân" terkibini kullanmıştır. Böylece ay ile Hz. Yusûf arasında güzellik bakımından bir ilgi kurulmuştur (82/II Müs., 134/VI Tah.). Ay, pek çok zaman da güneş ile birlikte kullanılmıştır. Yüz yahut yanak çoğunlukla parlaklık ilgisi ile ay olarak düşünülür (132/V Müs., 151/6 Kt., 274/2 G., 232/8 Koş., 274/2 G., 389/119 M., 179/II Müs., 208/4 G.). Sevgilinin yüzü ay, yüzüne dökülen saçları ise ayın etrafında halka şeklinde oluşan hâledir (389/132 M.).

Kasidelerde memduh, hakikat ve azamet göğünün güneşi; celâl ufuklarının ve şevketin parlak ayıdır (275/57 K., 338/11 K.). Güneş ve ay yine memduhun müridi, kölesidir (349/5 K.). Onun övgüsü ise aya yazılmış olup hakkıyla nazm etmenin kolay olmadığı ifade edilmiştir (272/44 K.). Ayrıca ay, memduhun nurlarla dolu kalbine benzetilmiştir (310/6 K.).

Bir yılı oluşturan ayların 12 olduğuna yer verilmiştir (131/1 G.). Aylar içerisinde de özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edildiği Muharrem ayına değinilir. Muharrem ayı gelince güneşin battığı ifade edilir (4/I Müs.). Bu bakımdan bu ay (120/III Müs.) mâtem ayı olarak da anılır (4/I Müs., 94/III Muh., 120/III Müs., 264/6 Koş.). Bu manzumede (4/I Müs.) Hz. Hüseyin de ay yüzlü olarak nitelenir (4/II Müs.). Değinilen bir diğer ay da Ramazan ayıdır. Divanda Ramazan redifli 7 beyitlik bir gazel bulunur (17/1-7 G.).

Sevgilinin ay yüzü sebebiyle gökteki ay tutulur:

Ḳamer vechiñ ḫusūfa ṣaldı māh-ı ᶜālemi lā-şek
Ṭaġıtsun bād-ı āhı **Luṭfīniñ** zülf-i perīşānıñ (44/5 G.)

Lutfî'nin ay ile ilgili mecazlı söyleyişlerinden bir diğeri de yine bir devir eleştirisi içerir. "*Parlak ayı; batıp zeval bulan diyara gönderip onu karanlık bulutların ardına terk ettiniz.*" derken şair, parlak ay ile yine devrinde kıymeti bilinmeyen kendisi gibileri kasteder:

Māh-ı pür-nūrı ġurūb iḳlīmine sevḳ iderek
Ebr-i ẓulmetle anı terk-i diyār eylediñiz (65/11 G.)

Kişileştirilen bir unsur olarak ayın, Lutfî'nin hasretinle her vakit ağladığı ifade olunmuştur. Gelenekteki şiir anlayışımızda bu gibi ögeler genellikle âşığın perîşân hâline üzülmekte yahut ağlamakta olur. Bu bakımdan şairin hasretinle ağlayan "ay"ın beşerî sevgili olduğu sonucu çıkarılabilir (71/7 G.).

Âşığın âhı pek çok unsurda olduğu gibi ay ve güneş ile ilgili hayallere de konu olur. Göğe yükselen âşığın âh bulutundan güneş ve ayın karardığı ifade edilmiştir (159/2 G.). Güzellik parıltısıyla dünyayı aydınlatan sevgili varken gökteki aya doğmaması söylenir. Zira sevgili güzellik güneşiyle her tarafı aydınlatmıştır. Güneş varken de ay olmaz. Aya doğmamasının söylenmesi vaktin gece olduğunu, güneş gibi parlayan sevgilinin geceyi gündüz gibi aydınlattığı anlaşılmaktadır:

Ṭalᶜat-i ḫüsni anıñ ḳıldı cihānı pür-żiyā
Ṭoġma ey māh-ı münevver şeb degül bu rūzedir (219/3 G.)

Zerre-güneş ilgisi aşağıdaki beyitte ay imajı içersine yerleştirilmiştir. Zerrenin varlığı, güneş ile âşikâr olur. Ay da güneşten aldığı ışığı yansıtır. Kişinin zerre olması;

kendisini ay olarak görmemesi tembihlenirken tevazu sahibi olması, feyiz vermekten ziyade feyiz alması istenilen kişi olması vurgulanmıştır:

Ḳaṭre ol kim seni Ḥaḳ eyleye mānend-i muḥīṭ
Ẕerre ol nūr alasıñ kendiñi māh itme ṣaḳın (357/3 G.)

Yukarıdaki durumun zıddı olarak bir başka beyitte de kişiye; kalp sarayını marifet nurlarıyla süslemesi, zamanın parlak ayı olup âlem-i bâlâya çıkması söylenilmiştir:

Zeyn it serāy-ı ḳalbiñ envār-ı maᶜ ārifle
Bedr-i münīr-i dehr ol çıḳ ᶜ ālem-i bālāya (401/5 G.)

Hz. Peygamber'in mucizelerinden olan ayın ikiye yarılması hadisesi, divanda 1 yerde konu edilmiştir. Sevgili, âşıklarının kalbini parmağıyla iki parça eder:

ᶜ Āşıḳānıñ ḳalbini dü nīm ider engüşt ile
Ḥükm-i inşaḳḳa'l-ḳamerdir bedr-i tābānıñ çeker (77/3 G.)

Parlak ayın, sevgilinin kaşlarına fer verdiği söylenilmiştir. Klasik Türk şiirinde şekil bakımından kaşın hilâl tasavvuru beyitteki kaş-ay ilgisini açıklamaktadır:

Ġurre-i bedr-i felekden fer virür ḳaşıñ seniñ
On üç on dört ya ki on beşdir civān yaşıñ seniñ (60/1 G.)

Lutfî Divanı'nda Mirrîh (Mars) 1 yerde konu edilmiştir. Vasıfları arasında coşkunluk, kahramanlık, hiddet, harp, cinayet… gibi kavramlar bulunur. Klasik Türk şiirinde Mirrîh; savaş, savaşçı, kılıç, hançer gibi sözcüklerle kullanılmıştır (Pala, 2013: 323). Mirrîh'in Lutfî Divanı'nda kullanımı gelenekteki gibidir. Sevgili ok gibi kirpiğiyle âşıkta yaralar açmıştır. Âşık, talihi açık olmadığından ve bahtının Mirrîh oluşundan yakınır:

Yāreler açdı müjeñ mānend-i sīḫ
Saᶜ d-ṭāliᶜ olmadım baḫtım Merīḫ (270/7 G.)

Müşterî (Jüpiter) söz konusu edilen bir diğer gezegendir. Klasik Türk şiirinde vezirler, âlimler, hâkimler Müşterî'ye benzetilmiştir (Onay, 2014, s. 308). Lutfî Divanı'nda sevgili ekseninde 1 yerde ele alınan Müşterî, Klasik Türk şiirindeki kullanımıyla benzerdir. Aşk meclisinde sevgilinin arkadaşı Süreyyâ yıldızı, derecesinin ise Müşterî olduğu ifade edilmiştir:

S̱üreyyādır nedīm-i bezm-i ᶜaşḳıñ Müşterī pāyeñ
Vücūduñ rūḥ-ı maḥż u cevher-i iksīrdir māyeñ
Düşer ḫāke żiyā-yı mihr-i ᶜālem-tābdır sāyeñ
Virür cürʾet raḳīb-i nā-bekāre luṭf-ı bī-ġāyeñ
Cihāna ḳarşu ᶜuşşāḳıñla daᶜvā-yı müsāvāta (336/III Tah.)

2.2.5.2. Hayvanlar

2.2.5.2.1. Kuşlar

2.2.5.2.1.1. Akbaba (Kerkes)

Leşçil bir kuş olan akbabadan Lutfî Divanı'nda 1 yerde bahsedilmiştir. Lutfî, devrindeki bazı çarpıklıkları dile getirdiği müseddesinde akbabaya, leşçil başka bir canlı olan sırtlanla birlikte yer vermiş; getirdiği misal ile her iki canlının da kokuşmuş, çürümüş leş ile beslenmelerine vurgu yapmıştır:

Ṣırtlan gibi ekl itmedeyiz laḥm-ı meyyiti
Kerkes miṣāli çekmedeyiz lāşe ġayreti
Şerḥ eyleyemem bizdeki bomboş ṭabīᶜati
Merkeb it de olsa yeriz ṣorma ḥikmeti
Seyr eyle Mīrī Mez̲baḥasında oyunları
Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları (394/VI Müs.)

2.2.5.2.1.2. Baykuş (Bûm)

Baykuştan 3 yerde söz edilmiştir. 1 yerde çıkardığı ses ile (176/VIII Tah.), 2 yerde de viraneleri mesken tutmasıyla baykuştan söz edilmiştir (286/2 G., 372/II Müs.).

2.2.5.2.1.3. Bülbül

Klasik şiirde bülbülden maksat âşıktır. Kimi zaman benzetme kimi zaman da istiare yoluyla âşık yerine kullanılan bülbül, çoğu zaman gül bahçesi hayali etrafında ele alınmıştır. Âşık ile maşûk arasındaki ilgi gül-bülbül timsali ile verilmiştir. Bu bakımdan âşığın olduğu hemen her yerde âşığı temsil eden bülbül vardır. Bülbülün olduğu yerde de gül vardır.[287]

[287] Çalışmamızın "Âşık" bahsinde bu konu üzerinde etraflıca durulduğu için bu kısımda tekrara düşmemek adına belli başlı hususiyetlere temas edilecektir.

Bülbül gül için âh eder; ağlar, feryat eder (75/1 G., 83/1 G., 89/II Müs., 94/I Muh., 202/14 K., 288/III Mur.). Bülbülün olmadığı bir gül bahçesi düşünülemez. Bülbül gül bahçesinde sevgiliyi beklemektedir (98/6 K.). Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde öten bülbüller, âşıklardır (20/II Müs., 52/3 G.). Âşığın bülbül ile olan ilgisi bülbülün ötüşündedir. Şairlerin tasavvurunda bülbülün ötmesi âşığın feryat ve figan etmesi olarak düşünülür. Âşık sevgili için, bülbül de gül için feryat eder. Âşık, canının bülbül gibi feryat ettiğini söylemesi bu sebepledir (20/IV Müs.). Âşığın gamlı ve kederli oluşu da "bülbül gibi" olarak ifade edilmiştir (32/5 G.). Hüzünlü oluşuyla da bilinen bülbülün, tutulduğu derdin devası da yoktur (185/2 G.). Misk kokusuyla yeni açılmış bir gonca olan sevgili, bülbülü mest eder (33/3 G., 78/4 G.). Sevgilinin kavuşma mumunda yananların bülbüller (âşıklar) olduğu ifade edilmiştir (44/2 G.). Gül için canını veren de bülbüldür (55/1 G., 96/I Tah.). Âşık, sevgiliden ayrı oluşu sebebiyle bülbül gibi âh edip inlemelidir. Çünkü sevgili âşıklarına merhamet göstermeyen yeni açılmış bir güldür:

Bülbülāsā āh u zār itsem revādır hicr-ile
Merḥametsiz çünki bir verd-i ter-i ḫandāndır (274/22 G.)

Her vakit ötüşüyle bilinen bülbül, sevgilinin âteşli sözlerini işitince sükût eder (68/2 G.). Sevgilinin sözleri bazen de bülbülü lâl eder (239/6 G.). Aşağıdaki beyitte âşık, bülbül-i şeydâ gibi inlerken sevgilinin kederiyle dilinin tutulduğunu ifade eder. Sevgiliden "tûtî-güftâr" olarak bahsedilmesi, tutulmanın yine sevgilinin sözleri sebebiyle olduğu imajını verir:

Ebkem oldum bülbül-i şeydā gibi nālān iken
Gör ne ġamnāk eylediñ ey ṭūṭī-güftārım beni (100/3 G.)

Gülün kırmızı rengini elde edişi ile ilgili şu hikâye anlatılır: Bülbül, sabah akşam goncanın etrafında uçar durur. Goncanın açılması için öten bülbül, nihayet canını gül budağının dikenlerine kaptırır. Bülbülün akan kanı, gül budağının dibine akar. Gül, açıldığında kırmızı renkte olur. Böylece gonca, kırmızı rengini elde edebilmek için bülbülleri tuzağa düşürür.[288] Aşağıdaki beyitte söz konusu bu durum, tenasüp içinde kullanılan kelimeler vasıtasıyla hatırlatılmıştır. Goncaların sevgilinin

[288] bk. "Diğer Âdet ve İnanışlar" s. 328.

yüzünü gördükçe kızardığı, inleyen bülbül olan âşığı da tuzağa düşürdüğü ifade edilmiştir. “Al ile âla düşürmek” ifadesi tevriyeli kullanılmış olup hem tuzağa düşürmek hem de kanlar içinde bırakmak anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır:

Ġonçalar ḥamrālanur gördükçe vechiñ alını
Al ile āla düşürdüñ bülbül-i zārım beni (100/2 G.)

Benzer şekilde “‘izâr-ı âla bülbül gibi cân vermek” ve “goncanın iltifatı kan için eylemesi” de yine bülbül ve gül arasındaki bu hikâyeyi çağrıştırmaktadır (175/83 K., 83/7 G.). Aşağıdaki beyitte bülbül, sevgiliyle kavuşma ümidini kesince canından vazgeçer ve sevgiliye kanının helal olduğunu söyler:

Viṣāliñden ümīdin ḳaṭ‘ idince ‘andelīb dir ki
Saña ḳanım ḥelāl olsun baña cānım ḥarām ey gül (299/5 G.)

Bülbül, sevgilinin gül yanağına bakınca şâd olur. Beyitte kapalı istiare ile dikene benzetilen rakibi gören bülbül, kederlenir. Klasik Türk şiirinin en temel tipleri olan âşık, maşûk ve rakîb; bülbül, gül ve diken hayali etrafında bir araya getirilmiştir:

Gerçi ruḫsār-ı güle baḳdıḳça bülbül şād olur
Līk ḫār-ı bed-ṣıfat yanında anıñ ġam ḳapar (116/2 G.)

Bülbül; küçük, narin ve kırılgan olması gibi sebeplerden olsa gerek “can”a benzetilmiştir. Sevgiliden de bülbül can’lı olarak bahsedilmiştir (117/3 G., 27/1 G). Bülbül, her mevsimde görülmez. Onun mevsimi güllerin açıldığı bahar mevsimidir. Şair baharın geldiğini bülbüle müjdeler (140/I Müs.). Gülün kokusu ile bülbülün feryadı da âşığa baharın gelişini haber verir (219/1 G.). Sevgilinin yüzünün güle benzetildiği durumlarda âşık o güle tutkun bülbül olur (153/V Müs.). Güle benzetilen sevgilinin açılmış taze yaprağı da bülbüle mekân olur (187/3 G.). Bazen de âşık, gül bahçesinden ayrı düşmüş bülbül olduğunu söyler (196/6 G.). Sevgili, bülbülleri Mecnûn edip dağlara salar (208/5 G.). Sevgilinin sesini duyunca bülbül; yine Mecnûn olur, çöllere düşer (228/10 G.). İşret meclisinde âşığın dilinin tutulmasına sebep, bülbülün güzel sesidir (41/2 G.).

Günümüzde de sıklıkla kullanılan “bülbül gibi okumak, bülbül gibi şakımak yahut bülbül gibi ötmek” deyimlerini Lutfî, bir müseddesinde sevgilinin Hz. İsa’ya verilen İncîl’i bülbül gibi okuduğunu söylemek için kullanmıştır (188/I-V Müs.).

Bülbül, her ne kadar gül bahçesinin ayrılmaz bir unsuru olsa da çoğu zaman âşığın girdiği hâller sebebiyle asıl mekânı olan gül bahçesinin dışına da çıkar veya çıkarılır. Aşağıdaki beyitte bülbül, gece yanan mumun etrafında sevgiliye hasret kalmış bir âşık olarak feryat etmektedir:

Çeker şemᶜ -i şebistāna firāḳ u nāleler bülbül
Yanar şemᶜ -i fezāya ᶜ arş u ferş mānend-i pervāne (200/6 G.)

"Gül-i handâna bülbül eylemek" şeklinde ifade edilen durum, bir kimseyi aşka düşürmek olarak açıklanabilir. Şair, sabâ rüzgarına arz-ı hâl ettiği bir müseddesinde biraz da bedduâvâri ifadelerle sevgiliyi bir gül-i handâna bülbül etmesini sabâ rüzgarından ister (205/V Müs.). Bülbülün bulunduğu yerin gül bahçesi olduğunu ifade etmiştik. Bilhassa sevgilinin bulunduğu gül bahçesi bir bakıma bülbülün vatanıdır. Vatanı olan gül bahçesinden ayrılan bülbül gariptir. Bu durum sevgilinin olmadığı gül bahçesi için de geçerlidir. Sevda denizine düşen bülbülün gözü, ak ile karayı seçemez. Sevdâ kelimesi tevriyeli olup hem aşkı hem de karanlığı ifade eder (217/2 G.). Gül yanaklı sevgili ayrılık ateşiyle âşığı yakmıştır. Âşık da bülbüle gam çekmemesini zira baharın geldiğini söyler. Beyitte, bülbülün bahar mevsimini beklemesinin yanı sıra gülün kırmızı rengi sebebiyle ateş ile olan ilgisi aktarılır (222/1 G.).

Sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarının gül yahut gül bahçesi hayali, bülbülü oraya yerleştirecek zemini hazırlar. Âşık, sevgilinin gül yanağında inleyen bülbüldür (389/134 M.). Sevgilinin sinesi; içinde bülbülün öttüğü, çeşitli çiçekleri ihata eden bir bahçedir (236/4 Koş.). Yanak da gül bahçesine benzetilir ve sevgilinin güzelliğinin bahçesinde bülbüle artık gerek olmadığı ifade edilir. Ancak ifadede şair, kendisinden başka bir bülbüle gerek olmadığını kasteder:

ᶜ Ārıż-ı pākine gülzār-ı melāḥat didiler
Bülbül-i bāġiçe-i ḥüsnine ġayrı ne gerek (332/4 G.)

Kimi zaman da gönül âvâre bir bülbül olarak düşünülmüştür. Ayrılık sebebiyle çaresiz olan bülbüle âh etmesi söylenilir (334/1 G.). Memduhunu vasfeden bir bülbül olan âşık, memduhtan kendisini keder tuzağında bırakmamasını zira cömertliğinin goncasının açılma vaktinin geldiğini söyler:

Bülbül-i vāṣıfiñı dām-ı kederde ḳoma kim
Vaḳtidir açılacaḳ ġonçe-i ḫandān-ı kerem (338/17 K.)

Âşığın gönlü, sâkînin hoş kokulu gül yanağı ile ıtırlıdır. Hüzünlü gözü ise bülbülünki gibi çevrelenmiştir:

ᶜİẕār-ı verd-i ḫoş-būyuñla sāḳī dil muᶜ aṭṭardır
Velī çeşm-i ḫazīnim ᶜandelībāsā muḥaṭṭardır (25/1 G.)

2.2.5.2.1.4. Karga (Zâg, Gurâb)

Karga, Lutfi Divanı'nda 7 yerde söz konusu edilmiştir. Karga, daha çok olumsuz hâller veya hayaller için kullanılılır. Aşağıdaki beyitte şair, devrindeki bazı kimseleri tenkit ederken "*Kargaları avlayıp bütün emeklerinizi hiç ettiniz.*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Lutfî beyitte söz konusu kişilerin değersiz işler yaptığını kastetmiştir:

Ṣad ḫayıf zāġları dāma şikār eylediñiz
Cehd ü aḳdāmıñızı ḫāk u ġubār eylediñiz (65/1 G.)

Lutfî, başka bir manzumede yine tenkit ettiği bir kişiden "zâg-ı tayyâr" diye bahseder (395/8 G.). Karga; vahşî bir kuş olup çoğunlukla harabeleri, çöl, dağ gibi terk edilmiş yahut da kimselerin olmadığı yerleri mesken tutar (89/I Müs., 231/1 G., 372/II Müs.). Karganın siyah renkte olduğuna da temas edilmiştir (176/VIII Tah.).

Klasik Türk şiirinde karga, çoğu zaman sesinin çirkinliği ile bülbülün karşısında bir tezatlık unsuru olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte Lutfî, "kulkul" sesinin her kuşta duyulamayacağını; bülbülün feryadının kargada olamayacağını ifade etmiştir:

Her murġda ḫisseyleme āvāz-ı ḳulḳulı
Feryād-ı ᶜandelīb bulınur mı ġurābda (103/6 G.)

2.2.5.2.1.5. Tavuk, Horoz (Decâc)

Tavuk, horoz gibi kanatlı hayvanlara decâc denilir. Lutfî Divanı'nda decâcdan 1 yerde eti sebebiyle bahsedilmiştir (300/11 G.).

2.2.5.2.1.6. Tavus

Çok güzel bir kuş olmasına rağmen tavus dertli bir kuşmuş. O güzel endamıyla yürürken gözleri ayaklarına takılınca ayaklarının çirkinliğine üzülerek âh edermiş. Tavusun sesi de çirkin olup ötüşü "âh!" kelimesidir. Bunun nedeni tavusun güzelliğiyle çok gururlanması imiş. Allah onun gururunu kırmak için ayağını ve sesini çirkin yaratmış (Pala, 2013, s. 443). Lutfî Divanı'nda tavustan 1 yerde gösterişli tüyleri sebebiyle bahsedilmiştir. Dünyanın geçiciliği ve vefasızlığını tavus örneği üzerinden aşağıdaki bentte ifade eden Lutfî, tavusun gösterişli tüylerine aldanılmamasını, ayaklarının bulunduğu yere bakıp ibret alınmasını tembihlemiştir. Tavus ne kadar gösterişli olsa da ayakları o kadar çirkindir. Tavusun cezbedici, renkli tüyleri üzerinde de durur ve bunun aldatıcı olduğunu bir kez daha yineler:

Ṭāvūsı görüp olma anıñ rīşine ḥayrān
Baḳ pāyına al ᶜ ibreti ey menbaᶜ -ı ᶜ irfān
İnsāna yaḳışmaz ola dildāde-i elvān
Yum gözlerini anda cilā yoḳdur efendim (363/III Mur.)

2.2.5.2.1.7. Tûtî

Papağan demek olan **tûtî**; hemen her yerde konuşması ve konuşması için yahut konuşturmaya alıştırmak için şeker yedirilmesi ile ele alınmıştır. Bu özellikleri ile ele alınan papağan, bu hususta sevgili ile ilgili hayallerden de ayrılmaz. Sevgilinin konuşması veya sohbeti papağanın tatlı tatlı sarf ettiği sözlere benzetilmiştir (42/I Muh., 46/7 G., 100/3 G., 109/4 G., 141/I-V Müs., 366/1 G.). Aşağıdaki beyitte güzel konuşmasına vurgu yapılan papağanın, sevgili karşısında sustuğu belirtilmiştir:

ᶜ Andelībān māt olurlar naġme-i dilşāddan
Ṭūṭī-i şīrīn-nevālar bī-maḳāl olmış saña (26/3 G.)

Eski dönemlerde papağanı konuşturmak maksadıyla şeker yedirirlermiş. Bu duruma şiirlerde sıklıkla temas edilmiştir (62/5 G.). Konuşunca ağzın tûtî gibi şeker saçması (sükker-efşân) ifadesi eskilerin bu âdetini hatırlatır (309/13 K.). Aşağıdaki beyitte sevgili, tatlı (şeker) sözleriyle tûtî olarak düşünülmüştür. Sükker (şeker) sözcüğünün çağrışımıyla tûtî ile ilgili söz konusu bu durum hatırlatılmış ve sevgilinin ağzının bal olduğu ifade edilmiştir:

Öyle şīrīnsin ki Şīrīn pāyına pā-māl olur
Ṭūṭī-i sükker-nevāsıñ aġzı balımsıñ güzel (71/3 G.)

Aşağıdaki beyitte Lutfî içten dualar, övgüler yapan papağanın kendisi olduğunu; bu sebeple de memduhtan kendisini kederlendirmemesini ister. Beyitte memduhun, cömertlik şekeristânı; şairin de papağan hayali yukarıda ifade ettiğimiz tûtî ile ilgili âdeti akıllara getirir. Telh, sözcüğünün ise acı anlamı ihâm yoluyla bir tezatlık oluşturur:

Luṭfîdir ṭūṭī-i gūyā-yı dürūd-ı pākiñ
Telḫ-kām itme anı ey şekeristān-ı kerem (338/14 K.)

Tûtî, önce Fars kültürüne oradan Türk kültürüne Hindistan'dan geçmiştir. Bu sebeple bazen tûtî, Hindistan'a nispetle anılır (Güler, 2014, s. 68). Memduhun huzurunda Hint tûtîlerinin dilinin tutulacağı belirtilmiştir:

Ḥarīm-i gülşeninde lāl olur ṭūṭī-i Hindūlar
Dilinden lücce-i ᶜ ilm ü maᶜ ārif hem ola cāri (98/13 G.)

2.2.5.2.1.8. Yarasa (Huffâş)

Yarasa, Lutfî Divanı'nda 1 yerde geçmektedir. Bazı kimseleri tenkit etmek için "mezarlık yarasası gibi gizli yer gizli içer" ifadesi şeklinde yarasadan bahsedilmiştir:

Naḫvet u baḫl ile ifnā-yı ḥayāt itmededir
Gizli yir gizli içer maḳbere ḫuffāşı gibi (403/13 G.)

2.2.5.2.2. Dört Ayaklılar

2.2.5.2.2.1. Aslan (Gazanfer, Şîr)

Lutfî Divanı'nda aslan 12 yerde geçmektedir. Daha çok kaside ve methiyelerde aslan, benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bir methiyede Muhammed isminde bir kimsenin cesaretini ortaya koymak için aslana hamle etmekten çekinmeyeceği ifade edilmiştir (70/6 Kt.). Benzer bir kullanım Rızâ isimli memduhun hasımlarını aslan gibi pençesiyle yendiğini belirtmekte kullanılmıştır (310/3 K.). 1 yerde ise kedinin, aslana mukabil olmasının haddi olmadığı şeklinde bir ifade kullanılmıştır (327/6 G.). Hüsrev Paşa'nın vefatına yazılan tarih manzumesinde, Hüsrev Paşa'dan aslan gibi hükmünün her yerde geçtiğinden bahsedilmiştir (399/6 G.). Kime yazıldığı belli olmayan bir

kasidede ise memduh, “safları yaran kükreyen bir aslan” olarak düşünülmüştür (202/9 K.). Bir başka kasidede bu kez memduhun ordusunun her biri “safları yaran kükreyen aslan” olarak tasavvur edilmiştir (272/42 K.). Aşağıdaki beyitte Lutfî, Türk milleti için yazdığı mesnevisinde Türklerden düşmana hamle yapan aslan olarak bahsetmiştir:

Dostına dost u yār u yāverdir
Düşmene ḥamlede ġażanferdir (411/3 M.)

Hz. Ali’nin unvanlarından biri Allah’ın aslanıdır. Lutfî Divanı’nda 1 yerde Hz. Ali, bu unvanıyla (Şîr-i Hudâ) anılmıştır (120/II Müs.). 1 yerde de “şîr-i Zülfikâr” adıyla yine Hz. Ali’den bahsedilmiştir (140/IV Müs.). Bu kullanımların dışında kalan yerlerde ise erkek aslan anlamına gelen “şîr-i ner”e yer verilmiştir (130/8 G.). Aslanın, sevgilinin saçına bend olmasında şaşılacak bir şeyin olmadığı ifade edilmiştir (134/IV Tah.).

İstanbul’un dilberleri ile ilgili bir değerlendirme yapan Lutfî; onların işveli, genç olsalar da erkek aslanlar olup kaşlarından kan akıtmakta olduklarını söylemiştir:

Ṣaḥīḥan ᶜ işvegerdir verd-i terdir şūḫ-ı İslāmbul
Velākin şīr-i nerdir ḳan aḳar dü ebruvānından (164/13 G.)

2.2.5.2.2.2. At (Esb, Eşheb)

“Kılıç Alayı Destanı” başlıklı 276. manzumede Lutfî, bazı önemli hadisleri anlatmıştır. Destanın 2. dörtlüğünde Lutfî; bir dönem kıtlığın yaşandığını, binden fazla şehir ve köyün zarara uğradığını, atlının atını satıp piyade kaldığını ve sonunda çöllere düşüp aç susuz kaldıklarını belirtmiştir (276/2 D.). Dedim-dedi tarzı ile (müraca’a) halk edebiyatı ürünlerini hatırlatan aşağıdaki beyitte Lutfî, sevgili ile söyleşir. “Aşkın beni perişan etti.” diyen Lutfî, sevgiliden “Âşık olanın üzerine at sürmelidir.” yanıtını alır:

Didim ᶜ aşḳıñ beni pā-māl ü perīşān itdi
Didi ᶜ āşıḳ olanıñ üstine at sürmelidir (365/4 G.)

Alman İmparatoru II. Wilhelm’in Şam’a gelişi üzerine tarih düşüren Lutfî, H. 1316 tarihini aşağıdaki beyitin 2. mısraına “at ile” girdiğini belirterek düşmüştür:

Yādigār olmaḳ içün **Luṭfî** didim tārīḫ-i tām
Şāma geldi at ile girdi İkinci Vilhelem (388/2 Kt.)

Daha önce bahsettiğimiz üzere 394. manzume mezbaha ile ilgili bazı çarpıklıklardan söz etmektedir. Söz konusu mezbahada kokuşmuş at etinin halka dağıtıldığı ifade edilmiştir. Mezbahada manzara o kadar kötüdür ki bazen bir at parçasının ansızın gökten düşüverdiği ifade edilmiştir (394/III, IV Müs.).

Atın, temsilî olarak da kullanımına yer verilmiştir. İstediği makama veya pâyeye gelemediği anlaşılan Lutfî, şiirlerinde zaman zaman bu durumu ifade etmiştir. Değerinin bilinmediğini, kendisi gibi olanların gözardı edilip yerine işin ehli olmayan bayağı kişilerin getirildiğinden bahsetmiştir. Aşağıdaki beyitte temsil yoluyla Dahhâk'ın mülkünün yok yere yıkıldığını, onun ikbal atına da sıradan bir kimseyi bindirdikleri ifade edilmiştir:

Mülk-i Ḍaḥḥākı rıżāsız yıḳaraḳ bī-cünḥa
Esb-i iḳbāline bir ᶜabdı süvār eylediñiz (65/14 G.)

Sevgili için ise "istiğnâ atına binmiş" ifadesine yer verilmiştir (95/4 G.). Hz. Ali'nin atı olan Düldül'den de bahsedilmiştir. 1 yerde benzetme amaçlı 1 yerde de *Hayder-i Düldül-süvâr* terkibiyle söz konusu edilmiştir (161/3 G.; 386/7 G.).

2.2.5.2.2.3. Ayı (Dübb)

1 yerde söz edilmiştir. Japonya ve Rusya arasında gerçekleşen Porth Arthur Savaşı'nın anlatıldığı manzumede Lutfî, Japonların galip gelmesi üzerine Japonlardan "dübb-i ekber çıkdı iñden" ifadesini kullanmıştır:

Luṭfî dü mermī cihāna ᶜarż ider tārīḫini
Dübb-i ekber çıḳdı iñden iñledi aḳṣā-yı şarḳ (391/25 G.)

2.2.5.2.2.4. Ceylan (Âhû)

Klasik şiirde olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da âhû; sevgilinin gözü, bakışları ve âhûnun göbeğinden elde edilen bir madde olan misk sebebiyle şiirlere konu edilmiştir. Koku ilgisi bakımından âhû, Çin'in Hoten bölgesinde yetişenlerinin makbul olması sebebiyle Çin ve Hoten sözcükleri ile terkip kurar. Perinin (sevgili, memduh) gül yağına düşmesi, Çin âhûsunun kokusunu bastıracağı ifade edilmiştir (31/6 K.). Lutfî, bir dostundan aldığı bir mektubun kokusunu da Çin âhûsunun miskine benzetir (164/2

G.). Bir başka yerde Hoten âhûsunun, memduhun mürekkebine karışmak için göbeğindeki miski düşürdüğü ifade edilmiştir. Burada eskilerin, kitapların açıldığında güzel kokması için mürekkebe güzel kokulu birtakım maddeler karıştırması âdetini hatırlamakta fayda var (Şentürk, 2014, s. 71):

Nāfe-rīz oldı midādıñ içün āhū-yı Ḫoten
Bū virür ᶜanber-i sārā gibi naḳş-ı elvāḥ (175/110 K.)

Âhû ile ilgili diğer kullanım, sevgilinin gözünün âhûya teşbihidir (33/6 G.). Âhû, istiare yoluyla sevgilinin gözü olarak da düşünülmüştür. Âhû gözler, âşığın can kuşunu avlar (110/7 G.). Âşığın başını celladın önüne seren de âhû gözlerdir:

Cigergāhım sihām-ı nāvekiñle mīşezār oldı
O āhū gözleriñ encām başım virdi cellāda (287/4 G.)

Bazen de âhû, istiare yoluyla sevgili olur ve âşığın canına kasteder (35/5 G.). Sevgilinin bakışı da âhû ile ilgi kurar. Âşığın sinesini göz göz eden âhû bakışlı sevgililerdir (78/6 G.). Sevgilinin âhû bakışları dillere destan olmuştur (139/6 G.). Gözde olduğu gibi âhû bakışlar da âşığın cânını avlar (143/1 Müf.). Âhû bakışını, gamzesini süzen sevgili âşığın bedenine ateşler düşürür (190/20 G.). Bazen de âhû bakış güçsüz bırakır (257/7 M.). Sevgili, âhû bakışlarını âşığın gönül kuşunu avlamak için süzdüğünden beri âşığın ağzı, ruhu çekilmiş beden gibi sus pus olmuştur:

Ten-i bī-rūḥ gibi ebkem olupdur dehenim
Ṣayd içün murġ-ı dile āhū nigāhıñ süzeli (180/5 G.)

2.2.5.2.2.5. Domuz

Divanda 1 yerde adından söz edilmiştir. Köpek, merkep ve katır ile birlikte kullanılmıştır (bk. Köpek s. 429, 430).

2.2.5.2.2.6. Eşek (Har, Merkeb)

Eskiden olduğu üzere bugün de hakaretvari ifadelerde benzetme unsuru olarak kullanılır. Şiirlerinde zaman zaman mizahî bir üslup kullanan Lutfî, aşağıdaki beyitte faytonculukta maharetli olduğunu; sataştığı kimseyi de kendi merkebiyle yan yana koşmasının münasip olacağını ifade eder:

Bugünler çoḳ şükür fayṭoncılıḳda imtiyāzım var
Seni ḳoşsam münāsibdir bizim merkeble yan yana (327/4 G.)

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Lutfî Divanı'nda 394. manzumede mezbaha ile ilgili birtakım çarpıklıklardan söz edilmiştir. Söz konusu mezbahada verilen etlerin kalitesini ifade etmek için şair, "Eşek, köpek de olsa yeriz" ifadesini kullanmıştır (394/VI Müs.). Zahid tipine sataşılan aşağıdaki beyitte şair, "*Zühd ile kirlenmişi övmek layık değil; zira eşek tabiatlı o tatlı sözleri zehir sanar.*" denilmektedir:

Zühd-ile ālūdeyi medḥ eylemek lāyıḳ degül
Ḫar-ṣıfat ol nuṭḳ-ı şīrīninden elbet ẕem ḳapar (116/6 G.)

Zâhid ile ilgili benzer bir tavır daha bulunmaktadır. Bu kez doğrudan eşek benzetmesi yapılan zâhid için virane menziline varamayacağı söylenilmiştir (371/6 G.). Eşek yakıştırmasından sufi de nasibini alır. Temsilî bir olayın anlatıldığı yerde sufi, "har-ı deccâl" olarak tanımlanmıştır (382/4 G.). Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'i şehit eden Yezîd için de "eşek tabiatlı" ifadesi kullanılmıştır (186/II Tah.).

2.2.5.2.2.7. Fare (Mûş)

2 yerde fareden söz edilmiştir. 1 yerde kedi ile birlikte adından söz edilen fareden (369/1 Müf.), aşağıdaki beyitte padişahın fare gibi kavga gürültüye düştüğünden söz edilmiştir:

Mūşveş şūr u şerer-efşāya şāh-ı dilkeşi
Düşdi Şāmıñ leşker-i şūmı şikāra bī-şümār (130/3 G.)

2.2.5.2.2.8. İnek

Latife maksatlı olmak üzere 1 yerde inekten bahsedilmiştir. Hece ölçüsü ile yazılan destanda bir sivrisineğin At Pazarı'ndan bir inek çaldığı ifade edilmiştir:

Ḫattā geçen sene bir sivrisinek
Aṭ Pazarından çalmış bir inek
Bāġçe ḳapusından geçmiş gülerek
Polisleri görmiş eylemiş ḳarār (337/6 D.)

2.2.5.2.2.9. Katır (Bagl)

Divanda 1 yerde adından söz edilmiş, köpek, merkep ve domuz ile birlikte kullanılmıştır (bk. Köpek s. 429).

2.2.5.2.2.10. Kedi (Hırre)

Kedi, Lutfî Divanı'nda 4 yerde geçmektedir. Kedinin söz konusu edildiği yerlerin 1'i lügaz olup sorulan bilmeceyi buldurma maksadını taşır (314/3 G.). Bir methiyede ise Lutfî, memduhun dergahının kedisi olmayı kendisine layık görür:

Luṭfî ᶜ ināyet kānınıñ pāyānı yoḳ iḥsānınıñ
Dergāh-ı ᶜ ālī-şānınıñ olsam sezādır hirresi (31/7 G.)

Aşağıdaki beyitte mizahî bir üslupla kedi-fare ikilisine yer verilmiştir:

Kel midir bu beytiñ ānı kim ᶜ aceb ṭırnaḳlamış
Fare ẓann itmiş ānı bir hırre mi çırnaḳlamış (369/1 Müf.)

Aşağıdaki beyitte kedinin aslana tekabül etmesinin, bir anlamda aslan gibi bir niteliğe bürünmesinin hadsizlik olarak ifadesi söz konusu edilmiştir:

Benim eyvān-sarāyıñ şān u şöhretle çerī-başı
Kediniñ ḥaddi midir ki teḳābül ide arslāna (327/6 G.)

2.2.5.2.2.11. Koyun (Gusfend)

Lutfî Divanı'ndaki "Miri Mezbahasına Bir Nazar!" başlıklı 394. manzume baştan sona mezbahada yapılan çarpıklıkları dile getirir. Manzumede "yanları ceybli koyun" diye bahsedilenler söz konusu çarpıklıklara sebep olan kişilerdir. "*Selh-hânede koyun koç olur bak şu hikmete*" ifadesinden insanlara koç diye koyun sattıkları anlaşılmaktadır. Manzumenin devamında bir at parçasının gökten indiği, koyunun şalvar içinde kaybolduğunun ifade edilmesi ise adı geçen mezbahadaki diğer çarpıklıklardır (394/I-X Müs.). Bir lügazda ise sorulan bilmeceyi izah etmeye yönelik olmak üzere koyun, kuzu ile birlikte anılmıştır (314/7 G.).

Koyun, kuzu gibi canlıların genel adı **mevaşi** olup 1 yerde adından söz edilmiştir. Tenkit ettiği bazı kimseler için Lutfî, "Gündüzleri boş boş oturup geceleri mevâşî gibi gezerler." ifadesini kullanmıştır (403/10 G.).

2.2.5.2.2.12. Köpek, İt (Kilâb, Kelb, Seg)

Lutfî Divanı'nda köpek, daima olumsuz durum ve kişi veya kişileri ağır bir şekilde tenkit etmek için söz konusu edilmiştir. Lutfî Divanı'nda "*Miri Mezbahasına Bir Nazar!*" başlıklı müseddes, oldukça ağır birtakım eleştirileri barındırır. Manzumede, bilhassa söz konusu mezbahada yapılan usülsüzlükler dile getirilmiştir. Lutfî, burada verilen etin ne olduğunun belli olmaması üzerine "Köpek, it de olsa yeri vardır." diyerek söz konusu durumun vehametini dile getirmiştir (394/V Müs.). Bazı kişileri anlatırken bugün de halk arasında sıklıkla kullanılan "kudurmuş köpeğe dönmek" deyimine yer verir (409/3 G.). Lutfî, devrindeki bazı önemli tarihi olayları anlattığı ve heceyle yazdığı bir destan olan 276. manzumede Bulgarların isyan etmesini de "kudurmuş köpekler" olarak tanımlar. Aynı yerde **çakal**dan da bahseden Lutfî, "şaşkın çakal gibi meydana çıkmak" ifadesini kullanmıştır (276/9 D.).

"Kelbe çiğnetmek" ifadesi ise bir topluma veya inanışa ait değerleri ayak altına alma, hakir görme şeklinde ifade edilebilir. Osmanlı Devleti'nin kısmen yıkılış dönemine değinilen manzumede Lutfî, "Kelâmullâhı kelbe çiğnetti" ifadesini halife destekçileri için kullanmıştır (411/17 M.). Tabiatı halîm ve selîm olanların ekmeğe muhtaç; köpek ve eşeklerin ise nimete ve saadete erişmiş olması da yine bir yakınma ifade eder (55/10 G.). Aşağıdaki beyitte de kokuşmuş dünyanın uyuz köpeğe azık olduğu; baht ve saadetin ise eşek, katır ve domuz gibi hayvanlara uğradığı söylenilmek suretiyle yine bir yakınmada bulunulmuştur:

Bu cihān cīfesi ḳūt oldı kilāb-ı uyuza
Devlet ü baḫt u ṣafā merkeb ü baġl [u] ṭoñuza (97/1 G.)

2.2.5.2.2.13. Öküz

Lutfî Divanı'nda öküz, 1 yerde söz konusu edilmiştir. Allah, dünyayı bir samanlık gibi yaratmış; sonra da onu gözü doymaz bir öküze nasip etmiştir. Beytin anlam dairesinden öküzün, insan olduğu söylenebilir:

Bir ṣamanlıḳ gibi ḫalḳ itdi cihānı Mevlā
Ḳısmet itdi anı bir aç gözi ṭoymaz öküze (97/2 G.)

2.2.5.2.2.14. Semûr

Bir lügaz içerisinde benzerlik ilgisi bakımından bilmeceyi buldurmaya yönelik adından söz edilmektedir. Renginin siyah oluşuna temas edilmekle birlikte bir başka canlı olan **kunduz**dan da söz edilmiştir:

Ḳaradır cismi semūre beñzer
Dü ᶜaded de ḫāye-i ḳunduzı var (314/5 G.)

2.2.5.2.2.15. Sıçan

1 yerde söz edilmiştir. Mizahî bir üslupla solucan, kurbağa ve sıçan birlikte kullanılmıştır:

Ṣoġulcandan maḳarna ḳurbaġadan pirzola yapdım
Seniñ-çün ṣaḳladım maḫṣūṣ ṣıçan ṭolması bir dāne (327/7 G.)

2.2.5.2.2.16. Sırtlan

Leşçil bir canlı olan sırtlana Lutfi Divanı'nda 1 yerde yer verilmiştir:

Ṣırtlan gibi ekl itmedeyiz laḥm-ı meyyiti
Kerkes miṣāli çekmedeyiz lāşe ġayreti (394/VI Müs.)

2.2.5.2.2.17. Tavşan

Tavşan, yine 394. manzumede verilen etlerin kalitesiz, cılız hayvana ait olduğunu ifade etmek için misal olarak verilmiştir (394/V Müs.).

2.2.5.2.2.18. Tilki (Rûbâh)

Ürkekliği, korkaklığı ve kurnazlığıyla bilinen tilkiden Lutfî Divanı'nda 5 yerde söz edilmiştir. Bu yerlerin dördünde tenkit ettiği kimseleri yahut durumları ifadede tilki örneği verilmiştir. Birtakım kişileri tenkit ettiği anlaşılan aşağıdaki beyitte; tilkinin korkaklığıyla meşhur olduğu hatırlatılmıştır:

Olsa mānende-i rūbāh cebānetle şehīr
Yine Rüstem gibi daᶜ vā-yı şecāᶜ at eyler (378/5 G.)

Benzer bir şekilde yine bazı kimseleri hedef aldığı yerde Lutfî, "Tilki gibi işkembeyi yiyip hikmetten dem vurma!" diyerekten tilki söz konusu edilmiştir (14/V Müs.). Bir başka muammada yine tilki misal olarak verilmiştir. Tilkinin gündüz vakti her tarafı dolaştığı ifade edilmiştir (125/3 G.). Tilkinin en bariz özelliği şüphesiz kurnazlığıdır. Japonya ve Rusya arasında yaşanan Porth Arthur Savaşı'nın anlatıldığı manzumede Lutfî, Rusya'nın tilki gibi hilesi ile doğuyu istila ettiğini belirtmiştir (391/3 G.). Tilkinin mevzu edildiği son yerde ise yine tenkit edilen kişilerin durumunu anlatmak için "*İnsanları kandırmak için bin dereden su getirirler. Tıpkı tilkinin tuzağa yakalanıp telaşlanması gibi…*" ifadesine yer verilmiştir (403/14 G.).

2.2.5.2.3. Balıklar

Balık 1 yerde, Hz. Yunus vesilesi ile söz konusu edilmiştir:

Ḥażret-i Yūnusı Ḥaḳ itmiş iken loḳma-i ḥūt
İtdi āzād-ı miḥen z̲ātını dāmān Rıżā (310/13 K.)

2.2.5.2.4. Böcekler

2.2.5.2.4.1. Akrep

Hicvedilen bazı kimseler için zehirli diğer bir canlı olan yılan ile birlikte adından söz edilmiştir:

Celīsi mār-ı semdār u enīsi ᶜaḳreb-i ġaddār
Zehirler kāᵓ inātı bī-mürüvvet ḫānedānsızlar (409/5 G.)

2.2.5.2.4.2. Arı (Zenbûr)

Cerrâh Ömer Lutfi Divanı'nda arıdan 3 yerde bahsedilmiştir. 2 yerde lügazlarda sorulan soruyu bildirmeye yönelik olmak üzere; arıdan bahsedilmiştir (123/5 G., 126/29 M.). Aşağıdaki beyitte ise sırrın ham kişilere açılmaması gerektiği, arının balını gizli tutması misaliyle verilmiştir:

Sırrını ehli açar mı merdüm-i nā-puḫteye
Şehdini maḫfī ṭutar iᶜ lāfı zenbūr istemez (384/8 G.)

2.2.4.2.4.3. Çekirge (Cerâd)

Genelde sürü hâlinde olması itibariyle çekirgeden 1 yerde çokluğu ile söz edilmiştir:

Tārumār olsun kemāl-i ḥüzn ile
Mecmaᶜ -ı ünsiyyeti ᶜ ayn-ı cerād (207/43 K.)

2.2.5.2.4.4. Karasinek (Zebâb)

Karasinek anlamına gelen zebâb, Lutfî Divanı'nda 2 yerde kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliğinin ka'besini tavaf ettiği söylenen zebâb, pervâne ile anılmıştır (231/1 G.). Aşağıdaki beyitte ise bir hakaret unsuru olarak kullanılmıştır. Cahil bir kimsenin kin ve garazdan söz açıp aşk erbabının meclisine sinek gibi konduğu ifade edilmiştir:

Bir cehālet menbaᶜ ı kīn ü ġarażdan açdı bāb
Meclis-i erbāb-ı ᶜ aşḳa ḳondı mānend-i z̲ebāb (10/1 G.)

2.2.5.2.4.5. Karınca (Mûr)

Karıncanın geçtiği hemen hemen her yerde Hz. Süleyman da bulunur.[289] Kimi zaman Hz. Süleyman ile karınca arasında geçen kıssalar hatırlatılır kimi zaman da bazı misaller verilir. "Karıncalar Süleyman'ım deyip zemini kapladı." ifadesiyle, bayağı kişilerin üstünlük iddiasında bulunması ifade edilmiştir (38/3 G.). Aşağıdaki beyitte de benzer bir durumdan şikayet edilmiştir. Cahil kimselerin yüce, şerefli makamlarda oturmasıyla karınca ve yılanın Süleyman mülküne mâlik olmasının kaçınılmaz olduğu söylenilmiştir. Beytin arka planında Hz. Süleyman'ın yüzüğünü bir imtihan vesilesi ile ifritlere kaptırması kıssası canlandırılmıştır:

Serīr-i ᶜ izz ü rifᶜ atde oturmış cehl-i nāṭıḳlar
Muḳadder mār u mūr mālik olur mülk-i Süleymāna (55/2 G.)

Sevgilinin iltifatı, zayıf karıncayı (âşıkları) Süleyman eder (50/5 G.). Gönül, sevgilinin makamıdır. Sevgili orada olmayacak olursa sevgili dışında her şey orayı

[289] Karınca ve Hz. Süleymân arasındaki hususiyetler çalışmamızın "Hz. Süleymân" başlığında etraflıca ele alınmıştır. Bu bakımdan çalışmamızın bu kısmında karınca ile ilgili belli başlı unsurlar ele alınmıştır.

istila eder. Bu hakikat, Lutfî Divanı'nda karınca-Hz. Süleyman misaliyle verilmiştir. Gönül tahtında sevgili olmayınca karıncalar Süleyman (sultan) olur:

Mūrlar dil taḫtgāhında Süleymān oldı gel
El-amān ḥālim efendim pek perīşān oldı gel
Fürḳat-ı vaṣlıñla cānā çeşmim al ḳan oldı gel
Zaḫm-ı ᶜaşḳıñ sīnede dāġ-ı nümāyān oldı gel
Cān u cismim yandı āḫir nār-ı sūzān oldı gel
Sūziş-i ᶜaşḳınla ᶜuşşāk cümle ḳurbān oldı gel (80/I Müs.)

Hata affetmek kişinin şanındandır. Lakin karıncanın hatasını affetmeyen ancak Süleyman'dır (99/1, 2 Kt.). Karıncanın zayıf ve küçük yapıda olması sebebiyle olsa gerek Lutfî zaman zaman kendisini karıncayla özdeşleştirmiştir (367/7 G., 389/123 M.). Lutfî, güçsüz karıncaya hakaretle bakılmamasını; zira o zayıf karıncanın soru-cevapta Hz. Süleyman'ı yendiğini ifade etmiştir (103/4 G.). Lutfî, memduhuna arz-ı hâl ederken de kendisinden "mûr-ı kemîn" diye söz etmiştir. Memduhu ise Süleyman'a benzetmiştir (175/120 K., 272/31 K.). Bir yerde de yine kendisinden "mûr-ı hor" olarak söz etmiştir (190/8 G.). Asrın Süleyman'ı diye nitelediği memduha, kendi tabiatının karıncavâri hediyesini sunan Lutfî bunun reddolunmamasını temenni eder (338/15 K.). Zira Süleyman olduğunu söyleyen, karıncanın hatrını incitmez (354/4 G.). Şair, kemâl ehline hürmet gösterilmesini; bir karıncaya dahi eziyet edilmemesini söylemiştir:

Erbāb-ı kemāle eyle ḥürmet
Bir mūra da eyleme ezıyyet (389/50 M.)

Hasan Tahsin adlı kişinin doğumu vesilesiyle yazılan tarih manzumesinde yapılan duâda, doğan kişi için "*Allah, onu Süleyman eylesin. İnsanlar onun saadet dergahına karınca gibi yüz sürsün*." şeklinde duâ edilmiştir (170/4 G.).

Dünyanın geçiciliğini vurgulamak maksatlı Hz. Süleyman ile karınca söz konusu edilmiştir. Beyitte ifade edilen şudur: *"Dünya karınca ve diğer pek çok canlının emrine verildiği Hz. Süleyman'a bile kalmamıştır."* (182/4 G.).

2.2.5.2.4.6. Kırkayak

1 yerde adından söz edilmiştir. Divanda bulunan bir lügazda sorulan soruyu bildirmeye yönelik olmak üzere kırkayak örneği verilmiştir:

Pek temizdir lekesiz penbeler üstünde yatur
Ḳırḳ ayaḳ dirdim anıñ olsa idi ger cānı (124/2 G.)

2.2.5.2.4.7. Pervane

Hemen daima şem' yahut benzeri ışık verip yakıcı özelliği olan nesneler hayali etrafında pervâneden söz edilmiştir. Pervâne, Klasik Türk şiirinde olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da ateşin etrafında döndüğü ve nihayet kendisini ateşe kaptırdığı âşık olarak karşımıza çıkar. Bazen de o pervane âşığın gönlü olur (204/4 Koş.). Sevgilinin cemâlinin mumuna yanan, âşığın gönlüdür (47/3 G.). Peygamber âşıkları da kavuşmanın yakıcı mumu etrafında dönen pervanelerdir (48/6 G.). Lutfî, aşk ateşi içinde sabah akşam gizlice yanmayı; pervanenin dahi yanmadığı bir muma tutuşmayı tembih eder:

Sūziş-i ᶜaşḳ içre pinhān ol hemān ṣubḥ u mesā
Öyle bir şemᶜe ṭutuş kim olmaya pervānede (85/4 G.)

Sevgilinin yüzü mum, âşık da o muma yanan pervanedir (89/II Müs., 194/4 G., 248/3 M.). Yer ve gök, gökyüzü mumuna pervane gibi yanar (200/6 G.). Seyyareler, dönme ilgisi bakımından pervâneye benzetilmiştir (349/5 G.). Sevgilinin güneş hayali etrafında şem' sevgili, pervane de âşıklardır (208/6 G.). Âşığın can kuşu da pervane gibi yanar (223/1 G.). Sevgilinin güzelliğinin ka'besini pervane tavaf eder (231/1 G.). Her vakit sevgiliye duyulan arzu ile cihanı aydınlatan mum (güneş) yanar. O muma cân veren de gönlü yanmış bir pervane olan âşıktır:

Yanar şemᶜ-i cihān-efrūz pür-dem şevḳ-ı yārimle
Benim bu şemᶜe cāndāde olan dil-sūz pervāne (326/6 G.)

Lutfî, mumdan ders alınmasını ister. Zira mum yakmaz ise pervanesini de yakamaz (371/10 G.). Melekler de Allah'ın şevkının pervanesidir (389/16 M.). Pervanenin âşık ile ilgili kullanımlarından başka, "pervane gibi dönmek, etrafında pervane olmak" deyimleri de kullanılmıştır. Lutfî, oğlunun vefatı sebebiyle yazdığı mesnevisinde "Yüzü mumuna el sunar, pervane gibi yanar dönerdim." ifadesiyle böyle bir kullanıma yer vermiştir. (389/107 M.).

2.2.5.2.4.8. Sivrisinek

Latife maksadıyla yazılan bir destanda sivrisinekten söz edilmiştir:

Ḥattā geçen sene bir sivri sinek
Aṭ Pazarından çalmış bir inek
Bāġçe ḳapusından geçmiş gülerek
Polisleri görmiş eylemiş ḳarār (337/6 D.)

2.2.5.2.5. Sürüngenler

2.2.5.2.5.1. Solucan, Kurbağa

Solucan, kurbağa ve sıçandan birer yerde olmak üzere birlikte bahsedilmiştir:

Ṣoġulcandan maḳarna ḳurbaġadan pirzola yapdım
Seniñ-çün ṣaḳladım maḫṣūṣ ṣıçan ṭolması bir dāne (327/7 G.)

2.2.5.2.5.2. Timsah

Timsahtan Lutfî Divanı'nda 1 yerde söz edilmiştir. Kasidede memduha yapılan duada, memduha dünyada kim haset ederse sıkıntının Nil Nehri'nin derinlerine timsah gibi hapsolması istenilmiştir:

Her kim eylerse ḥased z̲ātıñıza ᶜ ālemde
Ḳaᶜ r-ı Nīl-i miḥene ḥabs ola miṣl-i timsāḥ (175/126 K.)

2.2.5.2.5.3. Yılan (Mâr, Hayye)

Lutfî Divanı'nda yılan, pek çok ilgiyle bazı yerlerde benzetme unsuru olarak bazı yerlerde de kimi olayları canlandırmak için misal olarak kullanılmıştır. Yılan üzerinde en çok durulan konu sevgilinin saçının yılana teşbihi yahut yılan hayalidir. (53/2 G.). Yılan şâhı anlamına gelen "şehmâr" İran mitinde vücudunun yarısı yılan yarısı insan şeklinde tasavvur olunan efsanevî bir canlıdır.[290] Şehmâr ifadesi ise yine sevgilinin saçı için kullanılmıştır (80/III Müs., 100/1 G., 242/4 G.). Sevgilinin saçı dışında kirpikleri de şehmâra benzetilmiştir (181/2 G.). Aşağıdaki beyitte saçın şehmâr

[290] Antik Yunan mitinde bu canlı "Medusa" olarak bilinmektedir. *"Saçların yılana benzetilmesi o devrin estetik ölçülerinde İran ve Türk edebiyatlarında çokça karşılaşılan bir benzetme olup güçlü bir ihtimalle İran ve Türkiye'deki eski harabelerde bulunan yılan saçlı Meduza heykellerinden etkilenerek geliştirilmiş bir tasavvurdur."* (Şentürk, 2014, s. 330).

ile ilgisinden başka, tılsımlı hazineleri koruduğuna inanılan yılan ilgisi üzerinde de durulmuştur:

Zülf-i şehmārıñ muṭalsamdır künūz-ı ᶜaşḳda
İtmedi müşkil-güşā ᶜāciz ḳalup cümle şerīḥ (115/3 G.)

Yeri geldikçe Lutfî'nin zaman zaman sitem, yakınma gibi hâller gereğince sesinin tonunun değiştiğini ve bu sitemin bir tenkide dönüştüğünü daha önce ifade etmiştik. Aşağıdaki beyitte kendisi gibi kimselerin kıymetinin bilinmediğinden yakınan Lutfî; gamla dolu, kırık kalbin güç yetiremeyeceğini söyledikten sonra kuşların (hakkı olan) tanelerin (buğday, mısır vs.) yılanlara lokma edildiği belirtmiştir:

Ṭāḳat-āver mi olur ḳalb-i şikest ü pür-ġam
Dāne-i murġları loḳma-i mār eylediñiz (65/7 G.)

Yılanın kullanımına yer verilen bir diğer unsurda "karınca-Hz. Süleyman" ilgisi bulunur (55/2 G., 172/9 G., 182/4 G.). Yılanın sürüngen olmasına da 1 yerde temas edilmiştir. Memduhuna yaptığı duada Lutfî, düşmanlarının yılan gibi yerlerde sürünmesini ister (175/127 K.). Tabiatı bozuk, faydasız kişiler için de "mâr-tıynet" ifadesine yer verilmiştir (395/7 G.).

2.2.5.2.6. Diğer Canlılar

Bârgîr, yük taşıyan hayvanlara verilen bir ad olup daha çok beygir gibi canlılar için kullanılır. Adından 1 yerde büyük kimselerin topal, aksak bineğe binmeyeceği şeklinde bahsedilmiştir (67/3 G.).

Sadef, Lutfî Divanı'nda 4 yerde adından söz edilmiştir. Kabuklu bir deniz canlısı olan sadef, değerli bir madde olan incinin de içinden çıkarıldığı canlıdır. Bu sebeple hemen daima inci ile birlikte anılmıştır. Eşsiz inci tanelerinin, kıymetli kimseler olarak düşünüldüğü yerde Lutfî, böylesi kimselerin artık kalmadığını "sadeflerde nihân oldı" ifadesiyle belirtmiştir (30/6 G.).

Eskilerin inanışında baharda yağan yağmurların sadefin içine düşmesiyle incinin oluştuğuna dair bir inanış bulunmaktaydı.[291] Esad Paşa'nın sadrazam oluşuna düşürülen tarihte bu inanışa telmih yapılmıştır:

Baḥr-i ʿilmiñ ḳānıdır lā-şübhe kim
Ebr-i iḥsānından aldı dür ṣadef (72/2 G.)

Dürr-i yetîm, eşi benzeri bulunmayan inci tanesi demektir. Lutfî, memduhu için "Âleme senin gibi eşsiz bir inci gelmedi; cömertlik nisanının bir benzerini sadef, içine koymadı." der. Beyitte bilhassa nisan ayında yağan yağmurun sadefin ağzına düştüğünde inciye dönüşmesi hayali vardır:

Gelmedi ʿāleme ẕātıñ gibi bir dürr-i yetīm
Ḳoymadı bir ṣadefe miṣliñi nīsān-ı kerem (338/6 K.)

2.2.5.3.Bitkiler

2.2.5.3.1. Ağaçlar

2.2.5.3.1.1. 'Ar'ar

Dağ servisi olan 'ar'ar, divanda 3 yerde söz konusu edilmiştir. 1 yerde sevgilinin yürüyüşü ile ilişkilendirilmiş (20/VI Müs.), 2 yerde ise sevgilinin boyuna benzetilen olmuştur (44/3 G.). Aşağıdaki beyitte sevgili, 'ar'ar boyuyla gönül bahçesinin fidanı olarak nitelenmiştir:

Bāġ-ı dilde ḳāmet-i ʿarʿar nihālimsiñ güzel
Ġurre-i burc-ı felekde nev-hilālimsiñ güzel (71/1 G.)

2.2.5.3.1.2. Meşe (Mîşe)

Meşe, 1 yerde söz konusu edilmiştir. Âşık, ciğerinin sevgilinin oklarıyla meşeliğe döndüğünden söz eder. Meşelikten maksat okun ağaçtan mamul gövdesidir. Sevgilinin attığı oklar o kadar çoktur ki bakınca meşeliği andırır:

Cigergāhım sihām-ı nāvekiñle mīşezār oldı
O āhū gözleriñ encām başım virdi cellāda (287/4 G.)

[291] bk. "Diğer Âdet ve İnanışlar" s. 327.

2.2.5.3.1.3. Nahl-i Meryem

Divanda 1 yerde telmih yoluyla bu ağaçtan bahsedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Meryem sûresinin 23-26. âyetlerinde bu ağacın hurma ağacı olduğu buyrulmuştur: *Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine getirdi. Meryem, "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!" dedi. Aşağısından biri ona şöyle seslendi: "Tasalanma! Rabbin senin altında bir su kaynağı yaratmıştır. (Şu) hurma ağacını da kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün. Ye iç, gözün aydın olsun! İnsanlardan birini görürsen de ki: Ben, çok esirgeyici olan Allah'a adakta bulundum; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."* Aşağıdaki beyitte Kur'ân-ı Kerîm'deki bu âyetler hatırlatılır. Hz. Cebrâil'in her ağaçta bulunmayacağı (mîvedâr), zîrâ onun hakikatin eşsiz incisi olduğu ve bunun Hz. Meryem'e nasip olacağı ifade olunmuştur:

Her şecerde Rūḥ-ı Ḳudsī mīvedār olmaz velī
Dürr-i yektā-yı ḥaḳīḳatdir anı Meryem ḳapar (116/5 G.)

2.2.5.3.1.4. Servi

Klasik şiirde adından sıklıkla söz edilen servi, Lutfî Divanı'nda da adından en çok bahsedilen ağaç türüdür. Uzunluğu ile sevgilinin boyuna, rüzgarda salınışı ile de yürüyüşüne benzetilen servi; çoğu zaman da istiare yoluyla bizzat sevgilinin kendisi olur (20/IV Müs., 28/4 G., 95/6 G., 103/2 G., 109/4 G., 132/I Müs., 142/4 G., 151/1 Kt., 190/32 G., 196/5 G., 202/19 K., 204/1 Koş., 229/1, 8 Koş., 231/6 G., 232/2 Koş., 235/3 G., 239/1 G., 243/7 G., 270/14, 19 M., 280/8 G., 333/4, 14 G.). Serv-i sehî; düz, dosdoğru servi demek olup sevgili yahut sevgili tipine büründürülen kişiler için kulanılır. Serv-i sehî'nin hürmetle sevgiliye (tipine) baş eğdiği ifade edilimiştir (161/4 G.). Klasik şiirin hayal dünyasında servi, çoğu zaman gül bahçesi tasavvuru içinde yer alır. Bu kullanıma divanda da yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte bahçe hayali etrafında dağ servisi olan 'ar'ar sevgilinin boyuna, servi de salınışıyla sevgilinin yürüyüşüne benzetilmiştir. Servi kişileştirilerek ayrıca ele alınınmış ve sevgilinin boyu karşısında mahcubiyeti söz konusu edilmiştir:

Felek bāġında bir ʿarʿar nihāl-i ḳaddine uymaz
Zemīne servler yatdı görüp serv-i ḫırāmānıñ (44/3 G.)

Hüsn-i ta'lîl yoluyla servinin doğru ve dik bir biçimde durmasına sebep olarak sevgili gösterilmiştir:

Gelince bülbül-i şūrīdeden peyk-i selām ey gül
Kemāl-i ḫacletinden servler eyler ḳıyām ey gül (299/1 G.)

Tasavvufî şiirlerde servi vahdetin timsalidir. Şairler çoğu zaman birbiriyle ilgili sözcükleri tenasüp içinde ve genellikle de üstü kapalı bir biçimde kullanaraktan bu hayali meydana getirirler. Aşağıdaki beyitte gönül bahçesinde servinin sevgiliye misal olduğunun ifadesi böylesi bir kullanıma örnek teşkil eder:

Āfitāb-ı ṭalᶜ atıñ bed[r]-i kemāl olmış saña
Bāġ-ı dilde servler gūyā miṡāl olmış saña (26/1 G.)

Serviye gül aşılanır, zamanla gül serviyi görünmez hâle getirir. Buna "serv-i gül-endâm, serv-i semen" gibi isimler verilirdi. Tasavvufî mânâda ise bu durum vahdetin ardına gizlenen kesret olarak ifade edilir (Üstüner, 2007a, s. 295, 296; Şentürk, 2014, s. 179, 180). Lutfî divanında bu kullanımın tasavvufî mânâsına yer verilmemiş olsa da "serv-i semen" terkibiyle söz konusu durum hatırlatılmıştır (42/I Muh.).

2.2.5.3.1.5. Şimşir (Şimşâd)

Şimşâd, divanda 1 yerde geçer ve boy için benzetilen olur. Doğum sebebiyle yazılan tarih manzumesinde, doğan kişinin uzun boyunun görüldüğünde şimşâd boylunun boyunun büküleceği ifade edilmiştir:

Şīrīn sañadır Ferhād ᶜ aşḳıñla olur berbād
Ḫam oldı ḳadd-i şimşād gördükde ser-bülendi (150/5 Kt.)

2.2.5.3.1.6. Tûbâ

Kökleri yukarda, dalları aşağıda olup cenneti gölgeleyen bir ağaçtır. Aşağıdaki beyitte Tûbâ ile ilgili bu tasavvura yer verilmiştir:

Naḫl-i Ṭūbā ṣalaraḳ ẓıllını cennāt üzre
Berg ü bārı dökülüp ṣaḥn-ı dile şān geldi (304/3 G.)

Klasik şiirde sevgilinin boyu ile çeşitli hayallere konu olan Tûbâ, Lutfî Divanı'nda boy ilgisinin yanı sıra sevgilinin alnına dökülen perçemi (kakül) ile de ilişkilendirilmiştir. 1 yerde şair "ser çekmek" deyimi içinde Tûbâ'yı kullanarak içine düştüğü durumu ifade etmiştir (51/4 G.).

Kapalı istiare ile sevgilinin yüzünün güneşe benzetildiği aşağıdaki beyitte Tûbâ, sevgilinin perçemine benzetilmiştir. Saçın uç kısımlarının alna dökülmesi imajı şairin dünyasında Tûbâ'yı çağrıştırmış ve hüsn-i ta'lîl yoluyla Tûbâ'nın dallarının niçin aşağıya doğru olduğu açıklanmıştır. Şaire göre Tûbâ'nın sevgiliye perçem olmasındaki maksat sevgilinin yüzünün nurundan âşıkları korumaktır:

Nūr-ı vechiñ sūzişinden ḥıfẓ içün ᶜāşıḳları
Ġuṣn-rīz-i sāyebān olmış Ṭūbā perçem saña (193/3 G.)

Benzer bir kullanımda Tûbâ, bu kez istiare yoluyla sevgilinin saçı için kullanılmıştır. Sevgilinin güneş yüzüne Tûbâ dalları döküldükçe âşık, ayrılığın karanlığında kaldığını ifade etmiştir. Beyitte saçın; tasavvufî şiirlerde kesrete, bir başka deyişle küfür (zulmet) ile olan ilgisine de yer verilmiştir:

Rūy-ı ḫūrşīd üzre döküldülçe Ṭūbā dalları
Ẓulmet-i fürḳatde ḳaldım sürme-i çeşmānım ey (239/3 G.)

Boyu Tûbâ olan sevgili, gam kılıcını âşığın sinesine vurur (218/1 M. Müs.). Bir yerde ise sevgilinin, gönül süsleyen boyunun Tûbâ mı olduğu sorusu sorulur (361/III Tah.). Bazen de Tûbâ, sevgilinin boyuna gıbta eder:

Ṭūbā-yı bāġ-ı cennet ḳaddiñe ġıbṭa eyler
Zülfüñ dırāz eyle dām-ı şikār göster (296/3 G.)

Tûbâ, üzerinde çeşitli meyveleri olan bir ağaçtır ve o meyveler her yendiğinde yiyen kişide farklı bir lezzet bırakır. Lutfî, 1 yerde bu durumu hatırlatır. Sevgili için Tûbâ meyvesi ifadesi kullanılır. Bu meyvenin, düşkünlere (âşıklara) boyun eğdirdiği belirtilmiştir (229/10 Koş.).

2.2.5.3.2. Çiçekler

2.2.5.3.2.1. Erguvan

Kırmızı renkli bir çiçek olup rengi dolayısıyla şaraba ve sevgilinin dudağına benzetilir (Pala, 2013: 140). Lutfî Divanı'nda 1 yerde adından söz edilmiş olan erguvan, rengi sebebiyle şaraba benzetilmiştir:

N'içün teşrīfini ḳıldıñ dirīġ meh bezm-i rindāne
Ṣunup aġyāra cām ʿuşşāḳa cām-ı erġuvānsız yār (91/4 G.)

2.2.5.3.2.2. Gül, Gül-i Sad-berg, Gonca

Klasik Türk şiirinde olduğu gibi Lutfî Divanı'nda da adından en çok söz edilen çiçek güldür. Gül bazen sevgili olur; bazen sevgilinin yüzü, bedeni olur; bazen de koku ilgisiyle yine sevgili ile ilgili türlü hayallere konu olur. Gülün rengi olan kırmızı renk ve gülün bulunduğu yer olan gül bahçesi de bu konuda temas edilen diğer hususlardır. Bu hususta feleğin veya dünyanın, gül bahçesine teşbihine yer verilmiştir (11/4 G., 50/6 G., 111/1 G., 144/1 G., 165/3 G., 182/3 G., 200/8 G., 217/1 G., 245/1 M., 259/1 M., 264/2 Koş., 306/5 G., 309/5 K.). Cennet, özellikle de Firdevs cenneti, yeşilliğin bol olması sebebiyle şairlerin tasavvurunda gül bahçesi olarak düşünülmüştür[292] (161/5 G., 164/3 G., 166/7 G., 172/3 G., 175/50 K., 177/5 G., 183/3 G., 216/6 G., 271/21 M., 325/7 G., 340/14 G., 389/143, 174 M., 418/3 Kt., 419/8 G.). Şair, sevgiliyi överken cennet gül bahçesinde bir benzerinin olmadığından söz etmiştir (18/II Müs.). Gülün olduğu yerde şüphesiz bülbül de vardır (41/2 G., 63/4 G., 116/2 G., 140/I Müs., 150/3 Kt., 175/107, 109 K., 187/3 G., 192/4 Koş., 205/5 Müs., 229/2 Koş., 389/134, 154 M., 397/7 G., 410/6 G.). O bülbül âşıktır. Bir yerde kapalı istiare yoluyla "'âşık-ı gülzâr-makâl" terkibiyle bülbül kastedilmiştir (318/6 G.). Âşık, gül budağı üzerinde bülbül gibi feryat eder (50/1 G., 83/1 G.). O bülbüller, sevgilinin ateşli sesini işittiklerinde ise susarlar (68/2 G.). Bülbülün açılmış güle canını verdiğinden söz edilir (55/1 G.). Sümbül, şebboy ve bülbül ile birlikte gül bahçesi imajının verildiği aşağıdaki beyitte âşık, vücudunun eriyip helak olduğunu ifade etmiş; söz konusu unsurların da kişileştirilerek âşığın hâline ağlayacağını söylemiştir:

[292] Detaylı bilgi için bk. Topaloğlu, 1993, s. 376.

Cism-i zārım eriyüp döndi helāke eyvāh
Bülbül ü sünbül ü şebbū gül-i ḫandān ağlar (19/3 G.)

Sevgilinin güzelliği gül bahçesi, âşıkları da bülbüller olarak düşünülür. Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesinde bülbül olan âşıkları öter. Gül, diğer çiçeklerle birlikte ele alınır ve hüsn-i ta'lil yoluyla sevgilinin ayağı toprağını öptüğü ifade edilir. Sevgili; salınışı, boyu gibi özellikleriyle serviye benzetilir. Bu hâliyle de sevgili, istiğna gül bahçesine çağrılır. Böylece gül (çiçek) ile diğer bitkiler arasında bir uyum (tenasüp) meydana getirilir (20/II, IV Müs., 142/1 G.). Bazen de sevgili, istiğna gül bahçesinin goncası olur (22/1 G.). Sevgilinin olmadığı gül bahçesi ise istenilmez (27/13 G.). Sevgilinin güzelliğinin bin yapraklı gülü varken de gül gerekmez (33/6 G.).

Gül bahçesi mevzu olunca İrem Bağları'ndan da söz edilir. Sevgili İrem Bağları gibi olan gül bahçesine teşrif edince güller, bülbül gibi feryat figan eder (52/3 G.). Saba rüzgarından sevgiliyi hürmetle alıp gül bahçesine götürmesi istenilir. Çünkü sevgilinin girdiği bahçe, İrem Bağları'nı kıskandıracak türdendir (205/III Müs.). Güzelliğinin de İrem Bağları'ndan kaynaklı olduğu belirtilir (216/1 G., 229/7 Koş.). Güle benzetilen sevgilinin bir benzeri İrem Bağları'nda dahi bulunmaz (358/IV Tah.). Yine sevgili naz ve istiğna ile gül bahçesine girdiğinde gül bahçesine amber kokuları yayılır (187/5 G.).

Gül yahut henüz açılmamış gül anlamına gelen gonca, çoğunlukla sevgilidir (8/5 G., 9/5 G., 20/I Müs., 33/3 G., 78/7 G., 95/3 G., 96/I Tah., 153/I Müs., 230/4 G., 239/1 G., 243/8 G., 275/4, 10 K., 278/II Müs., 331/V Müs., 333/1 G., 358/IV Tah., 389/154 M.). Gonca; açılması ve rengi sebebiyle ağza, dudağa benzetilir (42/IV Muh., 80/VI Müs, 109/4 G.). Gülün bir çeşidi olan ve iki renki gül anlamına gelen "gül-i ra'nâ" da yine sevgilidir (20/III Müs., 47/1 G., 216/2 G., 231/3 G., 366/1 G.). Yüzün ve yanağın güle benzetilmesi de üzerinde en çok durulan konulardandır (13/2 Kt., 20/I Müs., 36/II Mur., 39/2 G., 47/2 G., 61/3 G., 76/IV Tah., 78/3 G., 82/III Müs., 83/13 G., 88/I Müs., 95/5 G., 109/1 G., 117/3 G., 132/III Müs., 150/4 Kt., 153/V Müs., 157/3 G., 178/3 Koş., 201/III Müs., 204/2 Koş., 222/1 G., 229/7 Koş., 233/4 G., 236/2 Koş., 239/4 G., 242/4 Kt., 283/3 G., 296/6 G., 298/1 Müf., 332/4 G., 334/3 G., 389/101, 134, 165, 205, 253 M.). Sevgilinin yanağının kırmızılığını gören gül, bin hâle girer; gül bahçesi de utancından sararır, yapraklarını döker (120/6 G.). Lale, sümbül, menekşe,

şebboy ile birlikte anılan gül; sevgiliye misal olur (71/2 G.). Söz konusu çiçekler bazen de sevgili karşısında ayak altında kalır (78/4 G., 288/III Mur., 296/6 G.). Ayrıca divanda gül bahçesi, bülbül, yanak, gülün rengi ve diğer çiçeklerle birlikte sevgilinin söz konusu edildiği gül redifli bir de gazel bulunmaktadır (299 G.).

Hz. Hüseyin'in, Hz. Peygamber'in bahçesinin bin yapraklı gülü olduğu (4/III Müs.), 1 yerde de Hz. Peygamber'in iki torununun yine onun bahçesinin gülleri olduğu ifade edilmiştir (94/I Muh.; 186/V Müs.).

Baharın gelişiyle birlikte gül bahçesi canlanır, türlü eğlencelere mekan olur. Bu bakımdan şiirlerde gül bahçesi mevzu olunca zevk ve safadan da söz edilir (21/IV Müs., 111/3 G., 116/2 G., 288/I Mur.). Âşık, sevgiliden baharın gelmesi sebebiyle gül bahçesine teşrif etmesini ister (280/1 G., 288/II Mur.). Gül bahçesine güzellik katan sevgilidir (283/1 G.). Gülün kokusu, bülbülün feryadı baharın geldiğini âşığa bildirir (219/1 G.). Âşık, sevgiliye canını verse de sevgili rakip ile gül bahçesinde kırmızı renkteki şarabı içer. "Gül-gûn" kırmızı renk demek olup istiare yoluyla şarap kastedilir. Böylece gülün rengi de şiirlerde söz konusu edilir (84/4 G., 198/6 G., 268/5 G., 340/3, 13 G.). Güzelliği gül bahçesi olan sevgili, türlü çiçeklerin kokusunu rakibe koklatırken âşığı bundan mahrum eder (91/5 G.). Âşık, gül bahçesinde mutlu mesut dolaşırken sevgili onu derde salmıştır (100/5 G.). Gül bahçesi söz konusu olunca Nemrûd'un Hz. İbrahim'i ateşe atmak isteyip ateşin gül bahçesine dönüşmesi de söz konusu edilir (310/9 K.).

Aşağıdaki beyitte gazel formunun bir gereği olarak sevgili tipine büründürülerek anlatılan kişinin bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu şairin renkli şiirlerinin gül mü yoksa sümbül mü olduğu sorulur. Böylece şairin renkli şiirleri ile türlü renk ve çeşitteki çiçekler arasında bir ilgi kurulur. Gül bahçesinin inleyen bülbülü olarak nitelediği şair ile de Lutfî, gül-bülbül arasındaki geleneksel bağa temas eder:

Gül midir sünbül midir eşʿār-ı rengīniñ seniñ
Gülsitānıñ bülbül-i nālānı sensiñ sevdigim (27/7 G.)

Sevgili karşısında güller utanır, utancından kızarır, bu kızarıklık da lale-renk olarak tarif edilir. Esasında zaten kırmızı renkte olan gülün, hüsn-i ta'lil yoluyla sevgili

karşısında duyduğu mahcubiyet sebebiyle rengini elde ettiği ifade edilmiştir (29/3 G.). Gülün gülmesinden maksat goncanın açılıp gül hâline gelmesidir (202/13 K.). Bu bakımdan sevgilinin gülmesi goncanın açılıp gül olmasına benzetilir (139/9 G., 389/237 M.). Gülün sevgilinin kakülü sebebiyle tenini çak etmesi de yine onun açılması anlamındadır. "Teni çâk etmek" ifadesi burada semâ ederken gömleğini yahut hırkasını parçalayan dervişi hatırlatır (270/10 M.). Hangi viraneye gitse sevgili, orayı gül bahçesine çevirir (201/IV Müs., 272/33 K.). Gül bahçesindeki güller de sevgilinin iltifatıyla hayat bulur (202/14 K.).

Gül, klasik Türk şiirinin âdeta simgesidir. Özellikle klasik dönemde yaşamış şairlerin istisnasız tamamı gül ile ilgili konulara, hayallere az çok temas etmiştir. Klasik Türk şiirinin ömrünü tamamladığı bir devrede yaşayan Lutfî, bu durumu gül imajıyla verir. Eski şiirin solan bahçesinde güller sararmış, bülbüller de ötmez olmuştur:

Gülüñ rengi ḫazān oldı nevāla ᶜ andelīb ötmez
Ayılmaz ṣubḥ-ı fürḳatde ḳamu mestāneler şimdi (30/5 G.)

Vefat üzerine yazılan tarih manzumelerinde gül bahçesinin, harap olup gülün solması yahut yanıp kül olması hayali ele alınır (46/1 G., 147/2 G., 155/1 G., 177/4 G.). Doğum için yazılanlarda ise doğan kişinin güzellik bahçesinin solmaması temennisinde bulunulur (144/5 G.). Başka bir yerde yine doğan kişinin cennet gül bahçesinden yeni çalınmış bir gül olduğu söylenilmiştir (152/5 G.).

Gönül yahut sine, üzerinde yaraların bulunması ve yaraların rengi sebebiyle gül bahçesine teşbih edilir (49/5 G., 50/3 G., 52/4 G.82/II Müs., 91/3 G., 190/25 G., 243/9 G., 367/5 G.).

Serviye gül aşılanır, zamanla gül serviyi kaplar. Bu bakımdan gül ile servi arasında bir ilgi kurulur ve sevgilinin boyuna benzetilir (81/II Tes., 318/8 G.).

Güzellik geçicidir. Âşık, sevgiliye güzelliğinin gül bahçesini sulamasını akabinde zeval rüzgarının esmesini dile getirir (89/IV Müs.). Bir başka yerde ise güzelliğin, gülün solması gibi solacağı ifade edilmiştir (192/4 Koş.). Bu sebeple şair, sevgiliden güzelliğinin bahçesinde biten sümbülün ve gülün kendisinden esirgenmemesini ister (193/4 G.).

Gülün rengi konusunda benzetilen bir diğer unsur da âşığın döktüğü göz yaşıdır. Dökülen gözyaşlarının kanlı olduğunu ifade etmek için "reng-i gül-gûn" terkibi kullanılır (106/II Müs.). Nazik ve kırılgan bir yapıda olan gül, sevgilinin bedeni/teni olur (109/4 G., 149/3 G., 333/13 G., 340/13 G., 420/3 G.).

Gülün ele alındığı hususlardan bir diğeri de koku münasebetidir. Bu konuda gül gibi kokulu bir çiçek olan sümbül birlikte ele alınır ve sevgilinin ayva tüyleri imâ edilir (189/I Tah.). Sevgilinin yanaklarının güle benzetilmesinde renk ilgisinin dışında koku yönü de bulunur (204/2 Koş., 296/3 G.). Bir yerde de yanakların gül yağı gibi koktuğu söylenilir (221/3 G.). Aşağıdaki beyitte gülün koku yönüne değinilmekle birlikte sevgilinin sinesinin gül bahçesi hayaline de yer verilir. Bu koku ne bin yapraklı güle ne de miske benzer:

Gülsitān-ı sīneniñ būyı beni mest eyledi
Ne gül-i ṣad-berge beñzer ne de misk-i ez̲fer hīç (224/5 G.)

Sevgili gül; sinesi de sümbül, gül ve lalenin bulunduğu bir bahçedir. İçinde bülbüllerin ötmesiyle de bu manzara cenneti anımsatır (236/4 Koş., 259/9 M.). Sevgiliden haber getiren saba rüzgarı, onun gül kokusunu da getirir (234/III Tah.). Aşağıdaki beyitte Muhammed Dede isminde bir kimsenin yaptırdığı bir yapı için yazılan tarih manzumesinde, söz konusu yapının duvarlarını gül kokusundan meydana getirmek için harca güzel kokulu maddelerin karıştırıldığı anlaşılır. Hüsn-i ta'lil yoluyla da Hoten miski ile amberin izdivaç ettiği belirtilmiştir:

Ṭıynet-ı dīvārını ḳılmaḳ içün gül-meşām
Misk-i Ḫoten eyledi ᶜanber ile izdivāc (300/7 G.)

2.2.5.3.2.3. Karanfil

Yalnızca diğer çiçeklerle söz konusu edilmiş, özellikle ele alınmamıştır (20/IV Müs., 27/9 G., 83/14 G., 111/2 G., 299/8 G.).

2.2.5.3.2.4. Lale

Klasik Türk şiirinde laleden maksat çoğu zaman gelincik çiçeğidir (Şentürk, 2014, s. 23). Gerek rengi gerekse de şekli gibi hususiyetlerle şiirlerde çeşitli hayallere

konu olmuştur. Lutfî Divanı'nda da lale, gelenekteki kullanımıyla benzerlik gösterir. Ekseriyetle gül bahçesi hayali etrafında diğer çiçeklerle adından söz edilmiştir (7/2 G., 20/II, IV Müs., 27/9 G.,33/6 G., 55/1 G., 71/2 G., 78/4 G., 83/14 G., 88/I Müs., 106/III Muh., 111/2 G., 120/IV Müs., 144/1 G., 161/4 G., 187/3 G., 192/1, 4 Koş., 205/VI Müs., 236/4 Koş., 247/2 M., 253/3 M., 259/3 M., 264/2 Koş., 274/16 G., 275/72 K., 288/III Mur., 331/III Müs.). Lalenin (gelincik) kırmızı renkte oluşuna temas edilmiştir (29/3 G., 270/24 M., 391/11 G.).

Ortası siyah, çiçeğinin yaprakları kırmızı renkte olmasıyla şairler; lale ile yara arasında bir ilgi kurmuşlar, göğüslerinde açıldığını iddia ettikleri yaralarını bu ilgi sebebiyle laleye benzetmişlerdir (Şentürk, 2014, s. 88), (123/2 G., 332/3 G.). Kimi zaman da lale kişileştirilmiş, hüsn-i ta'lîle başvurularak sinesinin yaralı yahut kanlı olduğu ifade edilmiştir (155/1 G., 272/33 K., 299/8 G.). Aşağıdaki beyitte lale, istiare yoluyla yara yerine kullanılmıştır:

Benim ḥaddim degül yanında īrād-ı kelām itmek
Esīr ü ḫāk-i pāyım lāleler ṭaḳıldı gerdāne (55/17 G.)

Vücudun lalezâra dönmesi de yaralarla kaplı olduğuna işaret etmektedir:

Vücūdum lālezāra döndi zaḫm-ı tīġ-ı ebrūdan
Sihām-ı nāvekiñle sīnem al ḳan oldı gitdikçe (277/2 G.)

2.2.5.3.2.5. Menekşe (Benefşe)

Adından çok söz edilmemiş ve genellikle diğer çiçeklerle birlikte anılmıştır (27/9 G., 71/2 G., 120/IV Müs., 144/6 G.,177/3 G., 187/3 G., 274/16 G., 299/8 G.). Aşağıdaki beyitte menekşe, kişileştirilmiş ve hüsn-i ta'lîl ile boynunun bükük olması sevgilinin (memduhun) huzurunda olmasına bağlanılmıştır:

Ḥüzn ile bükdi ḥużūruñda benefşe boynın
Şerm idüp rü° yet-i rūyuñla ḳızardı tuffāḥ (175/112 K.)

2.2.5.3.2.6. Nergis

Nergis, şekli sebebiyle çoğu zaman istiare yoluyla sevgilinin gözü için kullanılmıştır (27/9 G., 126/23 M.). Yapısı itibariyle de mahmur bir gözü andıran

nergis, ayrıca bir tür uyuşturucu yapımında da kullanıldığı için çoğu zaman "mest, ser-mest" gibi sözcüklerle iham oluşturur (Şentürk, 2014, s. 22), (123/2 G., 205/I-VII Müs.). Aşağıdaki beyitte nergisin hem göz ile hem de söz konusu madde ile ilgisine yer verilmiştir:

Nigāh-ı nergis-i mestī seni ser-mest ḳılmışdır
Anıñ-çün cānını ḳıldıñ fedā ol ḥażret-i yāre (56/4 G.)

Divanda adı geçen çiçeklerde olduğu gibi nergisin de diğer çiçeklerle kullanımı söz konusudur (20/IV Müs., 111/2 G., 120/IV Müs., 144/6 G., 175/111 K., 270/10 G., 275/72 K.). Nergisin diğer adı fulyadır. Divanda bir yerde nergis, fulya olarak geçer ve yine diğer çiçeklerle söz konusu edilir (175/113 K.).

2.2.5.3.2.7. Reyhan

Kokulu bir çiçek olması sebebiyle sümbül, şebboy gibi çiçeklerle anılmış ayrıca saç ile ilgisine yer verilmiştir (83/10 G., 126/23 G., 129/4 G.. 205/II Müs., 274/16 G.). Aşağıdaki beyitte saçın reyhan kokulu olduğu belirtilmiştir:

Kākül-i reyḥānını görse eger ḥūr u melek
Sākin olmaz cennet-i aᶜ lāda ister istemez (127/6 G.)

Reyhan, adına divanî hat da denilen reyhanî ile tevriyeli kullanılmıştır. Beyitte hat sözcüğü hem yazı hem de sevgilinin yüzündeki ayva türlerini çağrıştırır:

Ḫaṭṭ-ı reyḥāna ne ḥācet var o kāġıd-rūda
Ḫaṭṭı taᶜ līḳ idelim ki şülüşe vardı dilek (332/5 G.)

2.2.5.3.2.8. Sümbül (Sünbül)

Diğer çiçeklerle söz konusu edilmiştir (7/2 G., 19/3 G., 20/II, IV Müs., 71/2 G., 78/4 G., 83/14 G., 88/I Müs., 111/2 G., 129/4 G., 142/1 G., 144/6 G., 155/1 G., 161/4 G., 175/52, 111 K., 177/3 G., 180/6 G., 187/3 G., 192/4 Koş., 193/4 G., 247/2 M., 253/3 M., 264/3 Koş., 270/10 M., 274/16 G., 288/III Müs., 299/8 G., 331/III Müs.). Bunun yanı sıra sevgilinin saçı ile ilgili hayallere konu olur. Bilindiği gibi sünbül, kokulu bir çiçektir. Bu bakımdan saç ile ilgili hayallerde koku ilgisi özellikle ön plana çıkar (8/5 G., 33/5 G., 83/13 G., 109/1 G., 117/3 G., 132/III Müs., 150/3 Kt., 204/2

Koş., 270/10 M.). Bu ilgi bazen tüyler ile kurulur (189/I Tah., 236/4 Koş., 259/9 M., 283/3 G., 296/4 G., 303/II Tah., 332/3 G., 361/III Tah., 371/9 G.). Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı hayali etrafında sünbül gibi kokulu bir çiçek olan reyhan birlikte ele alınmıştır:

Ṭurre-i ṭarrārınıñ biñ ʿāşıḳ-ı şeydāsı var
Ẓāhiren nālān olurlar sünbül ü reyḥān içün (83/10 G.)

Eskilerin âdetlerinden olan, genellikle misk gibi kokulu maddelerden yapılıp çoğu zaman yüze yapıştırılan "sunî ben"ler bulunurdu (Şentürk, 2014, s. 8, 9). Aşağıdaki beyitte bu duruma temas edilmiştir:

Dizilmiş ṣaf-be-ṣaf gerdāna Hindū
Ne Hindū lāle sünbül verd-i ḫoş-bū (259/3 M.)

2.2.5.3.2.9. Şebboy (Şebbû, Şebbûy)

Özellikle adından söz edilen bir çiçek değildir. Hemen daima diğer çiçeklerle birlikte söz konusu edilmiş, gül bahçesi hayali içinde yer almıştır. Zaman zaman yine diğer çiçeklerle birlikte kişileştirilir; bazen âşığın hâline ağlar, bazen açılması yönüyle sevgiliye benzetilen olur, bazen de yerde peyda olması sebebiyle sevgilinin ayaklarına kapanır yahut secde eder şeklinde hüsn-i ta'lillere konu olur. "Hatt-ı şebboy" terkibiyle sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri kastedilir, bu ilginin de koku yönünden olduğu söylenebilir (bk. Ayva Tüyü s. 334, 335). 1 yerde ise "gül-i şebbû" terkibiyle sevgiliden istiare yoluyla bahsedilmiştir (19/3 G.; 20/IV Müs.; 71/2 G.; 11/2 G.; 144/6 G.; 155/1 G.; 177/3 G.; 187/3 G.; 237/7 Koş.).

2.2.5.3.2.10. Yasemin (Yasemen)

Diğer çiçeklerle söz konusu edilmiş, üzerinde özellikle durulmamıştır (20/II Müs., 83/13 G., 144/6 G., 241/1 G., 253/3 M., 288/III Mur.). Kokulu bir çiçek olmasıyla koku yönüne değinilmiştir (270/24 M.). Koku yönünden saç ile ilgisine de yer verilmiştir (39/3 G., 361/III Tah.). Serviye gülün aşılanması ile oluşan "serv-i semen"e değinilmiştir (42/I Muh.).

2.2.5.3.3. Diğer Bitkiler

2.2.5.3.3.1. Buğday (Dâne)

Genel olarak sevgilinin yüzünde bulunan ben (hâl), buğday tanesine benzetilmiştir. Bazen de istiare olarak buğday, ben (hâl) yerine kullanılmıştır (69/2 G., 190/9 G., 311/5 G.). Aşağıdaki beyitte dâne, hem sevgilinin ben'i hem de tane anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır:

Didim ol ẖāl-i siyehler ne belādır cāna
Didi bir dānesine yüz sene çift sürmelidir (365/5 G.)

Kuş nevi canlıların azığı olan buğday, âşığın can kuşu ile ilgi kurar. Kuşun azığı olan buğdayın yılanlara lokma olması, hak sahibinin hakkını alamaması şeklinde yorumlanabilir (65/7 G.). Sevgilinin yüzündeki siyah benlere (dâne) cân kuşu âşık olmuştur:

Böyle dildārıñ cihān müştāḳıdır ez-cān u dil
Dāne-i ẖāl-i siyāha oldı ᶜāşıḳ murġ-ı cān (366/4 G.)

Kuş, buğday ve tuzak sözcükleri ise, gönül kuşunun avlanma imajını meydana getirmiştir. Allah (Sayyâd-ı Ezel), kullarının canını almak istediğinde bunu sebepsiz yapar. Gönül kuşunun, tuzaktaki buğdaya yakalanması yalnızca bir sebepten ibarettir:

Seni ṣayyād-ı ezel ṭutsa ṭutar ey **Luṭfī**
Arada vāsıṭadır murġ-ı dil ü dāne vü dām (379/7 G.)

Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasına sebep olan yasak ağacın buğday olduğu rivayet edilir (bk. Hz. Âdem s. 172-174). Dâne yine sevgilinin yüzündeki ben ile ilgi kurar. Hz. Âdem'in cennette buğdayı yiyip mihnete düştüğü, âşıkların da bunu sevgilinin yüzünde görüp sevdaya düştüğü ifade edilmiştir (206/7 G.).

Dâne-değirmen arasındaki ilgi de şiirlere konu edilmiştir. Hz. Peygamber'in ehl-i beytini; dünya değirmeninin, ömür "dâne"sini mihnetle öğütüp un ettiği ifade edilmiştir (163/I TcB.). Elemle dolu bu dünyada insan, gam değirmeninde bir buğday tanesidir:

İnsān bu ᶜālem-i elemde
Bir dānedir āsiyāb-ı ġamda (389/31 M.)

2.2.5.3.3.2. Karabiber (Fülfül)

5 yerde söz konusu edilen karabiber; daima sevgilinin beniyle (hâl) ilişkilendirilmiş olup bazen teşbih unsuru bazen de istiare olarak kullanılmıştır (20/II Müs., 26/4 G., 161/2 G., 242/6 G.).[293] Karabibere benzetilen ben, âşığı avlar. Hint yahut Hindû klasik Türk şiirinde siyah rengi çağrıştırır (Şentürk, 2014, s. 54; Tolasa, 1973, s. 176). İstiare yoluyla da aynı zamanda Hint askeri olarak nitelenen ben'in böylece siyah oluşuna da temas edilir:

Leşker-i Hindū mıdır ṣaf ṣaf dizilmiş rūyuña
Cānımı eyler şikār gördükçe ḫāl-i fülfüli (33/4 G.)

2.2.5.3.3.3. Pamuk (Penbe)

Pamuk, Lutfî Divanı'nda çeşitli hayallere konu olur. Âşığın âhı âteşlidir. Bu sebeple âşık, âhı sebebiyle pamuğun yok olduğunu iddia eder (46/2 G.).

Vefat sebebiyle yazılan tarih manzumelerinde, kalıplaşmış bir ifade olarak "*Pamuktan incinirken bedeni, kara toprağa girdi*." ifadesi kullanılmıştır (133/3 G., 149/3 G., 420/3 G.). Sevgilinin bedeni de beyazlığı sebebiyle pamuk olarak düşünülür (141/I Müs.). Tasavvufî imgelerle örülü gazelinde rint bir duruş sergileyen âşık; öldüğü vakit kabrini meyhâne köşesine kazmalarını, şişe pamuğu yahut şişenin ağzına mantar görevi gören pamuk (şişeden maksat da şarap şişesi olmalıdır) ile de kefenlenmesine yardım edilmesini ister.

Kūşe-i mey-ḫāneye ḥafr eylesünler ḳabrimi
Penbe-i mīnā ile tekfīne imdād eyleyiñ (340/4 G.)

2.2.5.3.4. Meyveler

2.2.5.3.4.1. Nar (Rummân)

Lutfî Divanı'nda 1 yerde adından söz edilmiş, kırmızı rengi sebebiyle şaraba benzetilmiştir:

[293] bk. "Sevgilide Güzellik Unsurları/Ben" s. 336-338.

Şun ey sāḳī-i gül-çehre şarāb-ı āb-ı rummānı
Virüp bir būse ḫandān it açılmış verd-i aḥmerden (61/3 G.)

2.2.5.3.4.2. Üzüm (Engûr, ‘İneb)

Şarabın ham maddesi olması sebebiyle üzüm, şarap yerine kullanılır. Lutfî Divanı’nda 1 yerde şarabı ima etmek suretiyle ve üzüm suyu olarak adından söz edilmiştir:

Şarāb-ı bāde-i laᶜ liñ ezel nūş eyledim māhım
Vücūd-ı āb-ı engūr olmadan mestāne ben çıḳdım (194/2 G.)

Bintü’l-‘ineb yahut ümmü’l-‘ineb, üzüm kızı demek olup şarap için kullanılır. Üzümden çekilmiş şaraba büntü’l-‘ineb denir. Şairler içki yerine kullanır (Pala, 2013, s. 73). Lutfî Divanı’nda 1 yerde ümmü’l-‘inebden kelime oyunu yapılarak söz edilmiştir:

Ḥasret-i ᶜ aşḳ ile ümmü’l-ᶜ inebe göz dikdim
Ḳameriñ pāyını aldım düşerek ḫāk üzre (305/1 Müf.)

2.2.6. SÖZ VARLIĞI

2.2.6.1. Edebî Sanatlar

2.2.6.1.1. Cinâs[294]

Şerḥa şerḥa dildi dildārım dil-i vīrānımı
Nār-ı ḥasretle ḳavurmış dāne-i eriştesi (53/4 G.)

Ġonçalar ḥamrālanur gördükçe vechiñ alını
Āl ile āla düşürdüñ bülbül-i zārım beni (100/2 G.)

Gül cemāliñ gül gibi güldükçe güller açılur
Zülfi sünbül cānı bülbül nev-fidānım gelmediñ (117/3 G.)

Bezme elbetde gelür ᶜ āşıḳ-ı zār ḳanda ise
Terk ider işi güci iki eli ḳanda ise (137/1 Müf.)

[294] Cinas ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (10/4, 5 G., 42/III Muh., 78/3 G., 87/1 Müf., 117/5, 6 G., 139/9 M. G., 178/1-3 Koş., 190/6 G., 192/1-5 Koş. 202/13 K., 204/1 Koş., 232/5, 6 Koş., 240/ (1, 2) N., 259/9 M., 264/2 Koş., 278/I Müs., 287/1 G., 357/2 G., 364/1, 2 N., 365/1-7 G., 374/2 G., 383/7 G., 389/33, 74 M., 409/1, 6 G., 417/2 M., 419/5 G.)

N’ola taḫlīṣ-i girībān idesiñ ey ᶜacemī
Kesb-i ᶜilm ile ṭolaş Çīni Ḫıṭāyı ᶜAcemi (154/1 Müf.)

2.2.6.1.2. Hüsn-i Ta’lîl[295]

Baḥr-i ᶜilmiñ ḳānıdır lā-şübhe kim
Ebr-i iḥsānından aldı dür ṣadef (72/2 G.)

Ṣaḥn-ı gülzāra ḫırām u nāz ile gel tā güneş
Żavᵓ-ı ruḫsārından alsun pertevi tābān içün (83/9 G.)

Tīġ-i müjgānıñ şehīdi olmayınca ᶜāşıḳān
Gülsitān-ı bāġ-ı ᶜadne eylemezler insilāk (110/5 G.)

O devāt içre midād olmaḳ içün itdi hemān
Sünbül [ü] nergise gülşende ṣabā ᶜaḳd-ı nikāḥ (175/111 K.)

Nūr-ı vechiñ sūzişinden ḥıfẓ içün ᶜāşıḳları
Ġuṣn-rīz-i sāyebān olmış Ṭūbā perçem saña (193/3 G.)

2.2.6.1.3. İktibâs[296]

Ṭıynet-i ṣalṣal ile bünyād ḳıldı cismimi
Tā elest bezminde biz [297]قَالُوا بَلٰى virdik cevāb (66/2 G.)

İrdi emr-i [298] ارْجِعِي ᶜuḳbāya ḳıldı ᶜazm-i rāh
ᶜAfv ideᶜ işyānını ferdā Ḫudā-yı Müsteᶜān (146/3 Kt.)

Ḳalmadı Dārā vü İsḳenderlere çarḫ-ı denī
Hem Süleymān [299]مَنْطِقَ الطَّيْر mār u mūr emrine rām (182/4 G.)

---

[295] Hüsn-i Ta’lil ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (3/IV Tah., 26/2 G., 41/2 G., 100/2 G., 101/6 G., 175/112 K., 185/6 G., 188/III Müs., 202/11, 14 K., 207/25 K., 224/2 G., 231/2, 3, 4, 6 G., 238/4 G., 243/6 G., 255/4 M., 272/25, 36 K., 274/8 G., 275/59 K., 283/1 G., 287/3, 6 G., 290/3 G., 299/1 G., 300/7 G., 338/16 K., 402/4 Kt.)

[296] İktibas ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (1/6 K., 2/II Tah., 3/I Tah., 4/III Tah., 4/IX Tah., 5/1, 2, 4 M.G., 5/7 M.G., 15/IV Müs., 18/VII Müs., 34/1 Kt., 55/12 G., 66/1 G., 66/5 G., 72/6 G., 76/I, X Tah., 77/7 G., 82/IX Müs., 90/1 G., 98/2 K., 104/I, II, III, IV, V Müs., 110/7 G., 114/5 G., 114/9, 10 G., 116/5 G., 120/I, II, III, IV, V Müs., 131/3, 4, 6 G., 135/4 G., 140/II Ms., 140/IV, VI Müs., 157/11 G., 163/II TcB., 165/6, 8 G., 175/26, 93 K., 214/7 G., 226/1 G., 227/5, 6 K., 237/8, 9 Koş., 262/2 M., 266/7 G., 269/6 M., 270/28 M., 279/2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15 M., 286/7 G., 303/II Tah., 309/31 K., 310/7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 K., 312/4 G., 325/5 G., 326/1 G., 329/3 G., 336/II Tah., 340/11, 12 G., 342/IV, V, VII Tah., 345/7, 8 G., 353/6 G., 356/8 Kt., 359/7 G., 363/IV Mur., 381/4, 5 K., 384/3 G., 386/1, 2, 3, 4, 6, 7 G., 389/15, 53 M., 394/IX Müs., 398/1 K., 399/1 G., 402/1 Kt., 403/17 G., 406/9, 12, 13 G., 410/4, 17 G., 411/13 M., 414/III Müs., 420/9 G.)

[297] قَالُوا بَلٰى: “Evet, dediler.” (A’râf 7/172)

[298] ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: “O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!” (Fecr 89/28)

[299] وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يَا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ: “Süleyman Dâvûd’a mirasçı oldu. Şöyle dedi: “Ey insanlar! Bize kuşların dili öğretildi ve bize her güzel şeyden bir nasip verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lutuftur.” (Neml 27/16).

Bir gül-i raᶜ nāyı gördüm ṭūṭī-i şīrīn-beyān
Virmede tāc-ı seri [300]جَنَّاتِ عَدْنٍ den nişān (366/1 G.)

Bülbülidir [301]هَلْ اَتٰى gülzārınıñ
Eşk ile irvā ider Bektāşīler (410/6 G.)

2.2.6.1.4. İrsâl-i Mesel[302]

Derdini ketm iden ᶜālemde devāyı bulamaz
Bī-devā derde düşen ṣanma ki olur iflāḥ (175/15 K.)

Gönlümi mümkin mi iḳnāᶜ eylemek teşrīfiñe
Südden aġzı yandı da ḳaymaġı üfler ḥāliyā (302/3 G.)

Ġamıñla ṣad-ḥayıf Lanġa ḫıyārı iḫtiyār olmış
Şikāyet eylemiş senden ḳıraġ çalmaz batılcana (327/8 G.)

Ḥaḳḳı ġayb itmiş Ḳurupatkinden istimdād ider
Baḥre düşmiş ḥayyeden itmekde istidᶜā-yı şarḳ (391/16 G.)

Uzat yorġanıña nisbet ayaġıñ bī-edeb olma
Nedāmet var ṣonuñda el virür artıḳ peşīmān ol (400/3 G.)

---

[300] جَنَّاتِ عَدْنٍ: "Adn cennetlerine…" (Ra'd 13/23, Nahl 16/31, Kehf 18/31, Tâ-hâ 20/76, Fâtır 35/33, Beyyine 98/8)

[301] هَلْ اَتٰى: "İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmemiş midir?" (İnsân 76/1)

[302] İrsâl-i mesel ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (10/5 G., 176/IX Tah., 289/IV Tah., 290/3 G., 389/56, 57 M.)

2.2.6.1.5. İstiâre[303]

Sīḫ-i ġamla baġrımı ḳıldıñ kebāb ey **māh-rū**
Āh ẓālim diyü pāre pāre yazdım derdimi (37/5 G.)

Şarāb-ı bāde-i **laᶜ liñ** ezel nūş eyledim māhım
Vücūd-ı āb-ı engūr olmadan mestāne ben çıḳdım (194/2 G.)

Sihām-ı nāvekiñle dökme ḳanım āh efendim āh
Kesildi ḳalmadı tāb u tüvānım āh efendim āh (235/1 G.)

Sipihri ḳapladı ey **māh-rū** feryād u efġānım
Ṭutışdı şemᶜ-i dil ġāyet fürūzān oldı gitdikçe (277/4 G.)

Sāḳī-i bezm-i fenā ṣundı ecelden şerbet
Eyledi sūy-i beḳāya bu perī-rū rıḥlet (420/1 G.)

2.2.6.1.6. İstifham[304]

Leşker-i Hindū mıdır ṣaf ṣaf dizilmiş rūyuña
Cānımı eyler şikār gördükçe ḫāl-i fülfüli (33/4 G.)

---

[303] İstiare ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (2/III Tah., 4/II Tah., 5/5 M.G., 8/5, 6, 7 G., 9/5 G., 18/I-VII Müs., 20/IV Müs., 22/1 G., 29/2 G., 33/7 G., 37/1 G., 39/1, 2 G., 42/I Muh., 44/2 G., 46/1 G., 47/1, 4, 6 G., 52/1 G., 56/1, 6 G., 59/1, 2 G., 61/2, 4 G., 68/1, 3 G., 69/1, 5 G., 75/2, 4 G., 76/I, III Tah., 78/6, 7 G., 79/2, 7 G., 80/IV, V, VII Müs., 81/II, V Tes., 83/1, 8 G., 84/4 G., 91/2 G., 95/I Muh., 95/1, 3 G., 100/1, 3, 7 G., 101/6 G., 102/6 G., 103/2 G., 103/9 G., 110/7 G., 113/2 Kt., 116/2 G., 117/1, 4 G., 119/2 G., 132/I Müs., 133/2 G., 134/I, V Tah., 136/I-V Müs., 138/2 G., 139/2, 3, 4, 7, 8 M. G., 141/I Müs., 142/4 G., 144/3 G., 145/3 G., 146/4 Kt., 149/1, 5 G., 150/1, 3, 5 Kt., 151/5 Kt., 152/1 G., 153/I, IV Müs., 163/V TcB., 164/1 G., 165/1, 21 G., 166/1 G., 169/I-IV Müs., 173/3 Kt., 174/IV, V Tah., 175/77 K., 176/IV, V Tah., 178/3 Koş., 179/IV, V Müs., 185/3 G., 186/IV, V Tah., 187/2 G., 188/I-V Müs., 189/I Tah., 190/9, 11, 27, 32, 33, 38 G., 193/2 G., 199/1, 3, 4 G., 200/1, 11, 12 G., 202/1, 5, 6, 9, 12, 14, 16, 19, 22 K., 204/2, 3 Koş., 205/I-VII Müs., 208/3, 5, 6, 7 G., 211/I, II Müs., 214/7 G., 215/2 G., 216/2 G., 218/1, 2 M. G., 219/1, 3, 6 G., 222/1 G., 223/1, 2, 5 G., 224/2 G., 225/1, 5 G., 227/7 K., 228/1, 3, 12 M. G., 229/1 Koş., 230/1, 4 G., 231/3, 6 G., 232/1, 2, 9 Koş., 233/2, 3 G., 234/I, II, III, IV Tes., 236/2, 3, 4, 5, 7 Koş., 238/2 G., 239/1, 3, 6 G., 241/1, 2 G., 244/1, 6, 11 M., 245/1 M., 246/1, 2, 14 M., 250/5 M., 253/3, 4, 7, 8 M., 257/3, 4, 5 M., 258/3 M., 259/1, 3, 6, 8, 9 M., 263/5 M., 264/1, 2, 8 Koş., 268/1, 6 G., 270/1, 4, 6, 14, 19, 20, 21, 25, 27, 28 M., 272/21, K., 274/1, 19, 21, 22, 27 G., 275/4, 5, 7, 9, 15, 31, 32, 46, 49, 57, 58, 64 K., 276/24 D., 278/I, II, III Müs., 280/3, 7, 8 G., 281/1, 2, 6 M., 283/2, 4 G., 288/IV Mur., 296/2 G., 299/1-9 G., 302/2, 5 G., 309/42, 68 K., 315/1 Müf., 318/2, 8 G., 326/9 G., 331/II, V, VI Müs., 332/3, 5 G., 333/1, 13, 19 G., 338/1, 14, 15, 17, 18 K., 340/7, 17 G., 342/I Tah., 343/II Muh., 358/IV Tah., 361/I Tah., 365/2, 7 G., 366/1, 3, 5 G., 371/2, 9 G., 382/4 G., 384/4 G., 389/99, 113, 123, 129, 135, 172, 186, 187, 200, 205, 208, 273 M., 390/2 N., 398/2 K., 402/1 Kt., 405/I Mur., 405/II Mur.)

[304] İstifham ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (33/4 G., 183/1 G., 206/10 G., 236/6 Koş., 257/1 M., 263/6 M., 272/13 K., 285/1 M., 289/VI Tah., 302/2 G., 307/4 G., 309/16, 51 K., 310/15 K., 314/1 G., 316/1 Müf., 321/1 M., 328/4 M., 330/4 G., 336/IV Tah., 343/I Muh., 345/1, 4 G., 348/1 G., 350/I, III, IV Muh., 354/1 G., 360/1 M., 361/II, III, IV, V Tah., 370/5 G., 374/5 G., 383/3 G., 389/149, 173 M., 394/VIII Müs., 409/10 G., 416/8 Taş.)

Burc-ı ᶜaḳrebden nişān almış niẓām-ı perçemi
Maṭlaᶜ-ı ḫurşīd midir gīsū-yı şehvārı siyāh (181/4 G.)

Bu ᶜaceb ḫulyā mıdır rüʾyā mıdır
Eyledim bālīn-i fikre istinād (207/12 K.)

Nedir bu ḫüsn-i endāmıñ nedir bu ceẕbe-i tāmıñ
Ser-ā-ser kāʾināt oldı görince bend-i dām ey gül (299/6 G.)

Ḫāk-i ġamdan mı ᶜaceb ḳılmış feżā bünyādımı
Yoḳsa bārān-ı belā īcādım Allāh ᶜaşḳına (383/6 G.)

2.2.6.1.7. İştikak[305]

Luṭfīye **luṭf** eyle ki **luṭf**uñ **laṭīf** ḳılsun **laṭīf**
Geh diliñ ābād u geh vīrānı sensiñ sevdigim (27/19 G.)

Perestişgāh iderler āsitān-ı ẓālim-i dehri
Münādīler **nidā** eyler biliñ şevket-maḳardır bu (54/3 G.)

Ḥaḳ ḥikmetini anlar ile eyledi iẓhār
Ammā niçe var **münkir**-i nādān ider **inkār** (282/2 M.)

Ḫānedānından idi Köstenceniñ bu ẕāt-ı pāk
Ṣāḥibü'l-ḫayrāt idi **şerḥ**ine lāzım **şāriḥ**a (325/2 G.)

Ḥaḳḳı bilmekdir bu varlıḳdan ġaraż
Ġāfil olma ḫˇāb-ı **ġaflet**den uyan (406/11 G.)

2.2.6.1.8. Leff ü Neşr[306]

Ṣabāḥ oldı **żiyā** virmez ḥayıf **ḳandīl**-i ruḫsārıñ
Ṭaġıldı **şemᶜ**-i vuṣlatda dönen **pervāne**ler şimdi (30/3 G.)

---

[305] İştikak ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (35/8 G., 36/ IV Mur., 53/3 G., 55/9, 11 G., 57/1, 2 G., 57/3 G., 60/3 G., 70/3 Kt., 80/I Müs., 110/3 G., 114/2, 4, 12 G., 122/2 M., 157/4 G., 158/2 G., 172/1 G., 180/4 G., 182/5 G., 199/2 G., 206/2 G., 219/4 G., 224/1 G., 227/2 K., 244/9 M., 247/6 M., 269/5 M., 274/26 G., 281/18 M., 282/ 4 M., 285/4 M., 309/81 K., 319/5 G., 321/1 M., 335/9 M., 338/8 K., 340/18 G., 349/8, 9 K., 350/III Muh., 365/4 G., 370/3 G., 373/14 M., 380/7 K., 381/1 K., 384/7 G., 386/5 G., 389/5, 36, 80, 96, 122, 277, 288 M., 396/IV Müs., 399/7 G., 401/5 G., 410/10 G.)

[306] Leff ü Neşr ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (33/3 G., 35/8 G., 47/3 G., 53/5 G., 69/2 G., 71/3 G., 75/4, 6 G., 77/1 G., 77/3 G., 77/7 G., 78/4 G., 83/5 G., 86/II Tah., 91/6 G., 95/2, 5 G., 109/2, 3 G., 116/2, 4 G., 117/3 G., 129/2, 5 G., 147/2 G., 148/3 G., 165/18 G., 172/6, 9 G., 175/82, 109, 125 K., 176/XIII Tah., 181/5 G., 187/1, 4 G., 193/4 G., 194/2 G., 195/1 G., 196/3 G., 202/36 K., 206/5 G., 208/6 G., 214/4 G., 222/2 G., 224/5 G., 225/6 G., 227/1 K., 228/6 M. G., 230/2, 4 G., 267/2 G., 270/11 M., 275/3, 60, 62 K., 284/1 Müf., 290/1, 2 G., 321/2 M., 332/5 G., 338/1, 7, 25 K., 340/9 G., 349/5, 8 K., 350/I, V Muh., 354/7 G., 359/9 G., 367/1, 4 G., 367/6 G., 370/3 G., 373/34 M., 379/5 G., 381/1 K., 383/6 G., 384/3 G., 385/2 G., 386/2, 5, 6, 8 G., 389/2, 11, 13, 53, 65, 69, 70, 129, 143, 177 M., 395/3 G., 402/1 Kt., 406/16 G., 411/16 M.)

Ḳapladı her yanı **ẓulmet şem**ᶜ -i enver yoḳ mıdır
Ebre girdi **māh**-ı ᶜālem **mihr**-i aḫter yoḳ mıdır (38/1 G.)

Baḥr-ı **ẓulmet** içre ṣaldı ᶜāḳıbet **İskender**i
Lebleriñden **Ḫıżr**-ı ᶜālem **āb-ı ḥayvān**ıñ çeker (77/5 G.)

Māh-ı nevdir gūyiyā ruḫsār-ı pāk-ı **enver**i
Şems-i ᶜālemde cihāna **pertev**i efşāndır (274/2 G.)

Ḫıżr-ı ᶜālem teşnedir **āb-ı ḥayāt**-ı laᶜliñe
Kimse **İskender** gibi **ẓulmet**de pūyān olmasun (374/6 G.)

2.2.6.1.9. Mecâz-ı Mürsel[307]

Dāʾimā vaḳtiñ güẕar eyler mey-i gülgūn ile
Bir perīşān ḫāṭırım yoḳ mı baña cām-ı şarāb (198/6 G.)

Ṭulūᶜ -ı pertev-i ḥüsnüñ cihānı pāy-māl itdi
Düşürdi ṭaġ u ṣaḥrāya cemāliñ nār-ı iḥrāḳı (217/5 G.)

Nedir bu ḥüsn-i endāmıñ nedir bu ceẕbe-i tāmıñ
Ser-ā-ser kāʾināt oldı görince bend-i dām ey gül (299/6 G.)

Marīż-i nātüvānıñ zaḫmına ger vażᶜ -ı dest itse
Olur elbetde ᶜavn-i Ḥaḳ ile āzāde-i devrān (306/4 K.)

Tīġ-i ġamzeñden ḫalāṣ olmaz göñül
Her baḳışda cānı ḳurbān eyledi (367/3 G.)

[307] Mecaz-ı Mürsel ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (11/2 G., 14/III Müs., 46/5 G., 86/IV Tah., 98/4 K., 207/11 K., 218/2 M. G., 227/10 K., 228/8 M. G., 237/5 Koş., 243/5 G., 251/1, 2 M., 263/7 M., 264/5 Koş., 270/11 M., 272/2, 4, 17, 36, 37 K., 275/61 K., 278/4 M., 282/4 M., 289/I Tah., 302/3 G., 309/2, 52 K., 310/7 K., 311/2 G., 312/1 G., 313/2 Kt., 331/III Müs., 349/3 K., 357/4 G., 372/V Müs., 374/5 G., 380/4 K., 381/3 K., 383/5 G., 389/121, 130, 140, 145, 218, 239, 283, 290 M., 407/III, IV TcB., 408/1-9 Müs., 411/13 M., 420/4 G.)

2.2.6.1.10. Mübâlağa[308]

Şerār-ı nār-ı ᶜaşḳıñ ẕerresinden aldı ey mehveş
Vücūd iḳlīmini āteş
Ṭutuşdum farḳ-ı serden indi āteş ṣadr-ı ṣad-çāke
Ṣarıldı ḳalb-i çālāke (5/5 M. G.)

Ser-ā-ser mülk-i dünyā dīv ü ᶜifrītlerle memlūdur
Ḳadem vażᶜ itmege ḫālī maḥal yoḳ cins-i insāna (55/4 G.)

İncinürken penbeden nāzik teni
Girdi ḳara yerlere oldı nihān (133/3 G.)

Āfitābıñ pertevi iḫfā olur görse rūyuñ
Gelmedi cins-i beşerde sen gibi rū-enver hīç (224/2 G.)

Keşret-i hicrān ile berbādım Allāh ᶜaşḳına
ᶜArşa çıḳdı nāle vü feryādım Allāh ᶜaşḳına (383/1 G.)

[308] Mübalağa ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (4/V Tah., 5/6 M.G., 8/1 G., 14/III Müs., 14/VI Müs., 18/I Müs., 18/VI Müs., 19/8 G., 26/5 G., 31/2 K., 33/2 G., 35/9 G., 36/III Mur., 44/5 G., 46/2, 3 G., 50/4 G., 51/3 G., 70/4 Kt., 72/5 G., 76/VII Tah., 76/4 G., 79/1 G., 80/IV, V Müs., 88/V, VI Müs., 89/V Müs., 106/II Muh., 107/2, 3 G., 110/2 G., 126/3 M., 127/4 G., 127/6 G., 129/2 G., 132/IV, VI Müs., 134/IV, V Tah., 136/II, III, IV Müs., 139/5, 7 M. G., 140/VI Müs., 142/5 G., 145/3 G., 148/2 G., 149/3 G., 153/III, IV Müs., 159/2 G., 163/III TcB., 164/ 6, 11 G., 164/21 G., 169/I Müs., 175/53, 104, 105 K., 177/1, 3 G., 179/II, IV Müs., 180/4 G., 183/1 G., 186/III Tah., 188/I, IV Müs., 189/III, IV Tah., 190/19, 26 G., 197/5, 7 G., 200/8 G., 202/3, 8, 16, 17 K., 207/3, 21, 24, 38 K., 208/2, 3 G., 209/2, 5 G., 211/VI Müs. 214/3, 4 G., 218/2 M. G., 224/3 G., 227/8 K., 228/2, 6, 8 M. G., 231/3 G., 237/1 Koş., 243/7 G., 261/7 M., 263/4 M., 270/11 M., 272/19, 20, 40, 41 K., 274/5, 13 G., 275/41, 43, 68, 69 K., 276/28 D., 280/7 G., 287/5 G., 295/1 Müf., 303/I, V Tah., 309/68 K., 310/6 K., 311/2 G., 326/2 G., 331/III Müs., 333/2 G., 336/III Tah., 337/6, 7, 8 D., 338/12, 13 K., 361/III, IV Tah., 365/3 G., 369/1 Müf., 372/V Müs., 373/36 M., 389/110, 209, 295 M., 391/12, 13 G., 407/I TcB., 419/10 G., 420/3 G.)

2.2.6.1.11. Nidâ[309]

Tāzesiñ tersiñ civānsıñ nāzenīnsiñ ey perī
Ġonçesiñ gülsüñ ne ḳanlar dökdi ol kaşıñ gözüñ (95/3 G.)

Ṣun ey sāḳī-i nev-reste meded cām-ı cihān-tābı
Şarāb-ı bāde-i laᶜ liñ baña Ḥaḳdan mübāḥ oldı (187/2 G.)

Virdi dehre ġulġule ey mihr-i evc-i ḥüsn ü ān
Yūsuf-ı Mıṣr-ı melāḥat intiḫābıñdan seniñ (283/2 G.)

Ruḫsāre gül açılmış şemm itsün ᶜāşıḳānıñ
Sünbül gibi gīsūñı ey şīve-kār göster (296/4 G.)

Ne ḳadar furṭına-i baḥr-ı sefīd olsa şedīd
Yine ey dil sefer-i baḥr-ı siyāh itme ṣaḳın (357/4 G.)

[309] Nida ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (82/I, VIII Müs., 86/I Tah., 88/III Müs., 89/I Müs., 100/3 G., 101/7 G., 103/2 G., 104/I, II, III, IV, V Müs., 112/3, 4 Kt., 113/2 Kt., 119/4 G., 127/5 G., 138/4 G., 141/I Müs., 142/4 G., 150/3 Kt., 153/I, II Müs., 154/1 Müf., 167/3 G., 184/1 G., 190/7, 8, 38 G., 193/2 G., 198/1 G., 199/1, 4 G., 202/1, 5, 8, 9, 12, 14, 16, 22, 24, 32, 35, 36, 39, 40 K., 204/1-3 Koş. 206/8, 9, 10 G., 207/26 K., 208/1, 3, 7 G., 209/1 G., 213/1, 2, 3, 5 G., 216/2 G., 218/1, 2, 3, 4, 5 M.G., 219/3, 4 G., 220/1, 4 G., 222/7 G., 223/5 G., 227/1, 4, 6, 9 K., 228/11 M.G., 229/1, 8, 9, 10 Koş., 230/4 G., 232/1, 3, 5, 8, 9 Koş., 234/III, IV Tes., 236/1, 4, 5, 7 Koş., 238/2 G., 239/1, 4 G., 243/1 G., 244/1 M., 244/6, 11 M., 245/1, 4, 17 M., 246/1, 2, 6 M., 250/1, 3 M., 251/9 M., 253/1 M., 254/7 M., 255/6 M., 256/1, 9 M., 259/7 M., 267/1 G., 268/6 G., 269/1 M., 270/4, 6, 8, 11, 13, 14, 16, 19, 20, 25, 27, 28 M., 272/34 K., 274/9, 14, 24, 27 G., 275/9, 10, 13, 15, 29, 33, 49 K., 276/24 D., 277/4 G., 280/6 G., 281/1, 7 M., 282/1 M., 288/I, II, V Mur., 289/I, III Tah., 294/1 Müf., 299/1-9 G., 302/1, 2 G., 307/1, 6, 9 G., 309/15, 27, 56, 66, 68, 73, 82 K., 311/3 G., 312/3, 5 G., 313/8 Kt., 315/1 Müf., 318/2, 6 G., 319/6 G., 320/2 G., 325/6 G., 328/1 M., 329/1 G., 333/1, 6, 11 G., 334/1 G., 335/1, 7 M., 336/II Tah., 337/12, 13, 16, 18, 22 D., 338/1, 14, 15, 18 K., 340/1, 2, 10, 13 G., 350/VII Muh., 353/1 G., 354/6 G., 355/1, 7 Kt., 358/IV Tah., 365/2 G., 367/7 G., 370/7 G., 373/5, 19 M., 379/7 G., 382/9 G., 386/9, 119, 135, 141, 153-160, 173, 187, 242, 243, 249, 273-286 G., 394/VIII Müs., 397/9 G., 400/1, 10 G., 401/1 G., 405/I Mur., 406/13 G., 410/9 G., 413/4 Kt., 414/I Müs., 417/1 M., 418/5 Kt., 419/1 G.)

2.2.6.1.12. Telmih[310]

Kimisin Mecnūn ider ᶜaşḳ ile ṭaġı gezdirür
Cān u başın nez̲r idüp Leylā içün ḳurban ider (9/2 G.)

Göñül iḳlīminiñ sulṭānı sensiñ ey melek-ḫaşlet
Naẓīriñ gelmedi Yūsuf-şiyem burc-ı saᶜ ādetde (47/4 G.)

Cenāb-ı ḥażret-i Feyżī ne devlet ola ġamdāşı
Ḫudā dūr itmesün ol yār-ı ġārı laḥẓa yanından (164/12 G.)

Kerem ḳıl nūr-ı dīdem ḫāne-i aḫzānı teşrīf it
Görince serv-i ḳaddiñ şād oluban germ-āb oynar (231/6 G.)

Nūḥveş şaldı biḥār-ı ḥayrete
Eşkimi mānend-i ṭūfān eyledi (367/6 G.)

2.2.6.1.13. Tenâsüp[311]

Kiminiñ köhne ᶜabā ḫırḳa-i ṣad-pāresi yoḳ
Kimi kemḫā giyerek dergeh-i şāha ṣarılur (45/4 G.)

---

[310] Telmih ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (18/I, II Ms., 19/4 G., 20/I Müs., 21/II Müs., 21/III Müs., 21/VI Müs., 27/5, 10, 11 G., 30/2 G., 38/3 G., 45/2 G., 47/7 G., 50/5, 6 G., 52/2 G., 55/2 G., 55/5 G., 57/2 G., 58/4 G., 63/3 G., 65/14 G., 69/5 G., 76/II, XI Tah., 77/2, 3, 4, 5 G., 80/I, II Müs., 82/I, VI Müs., 84/1 G., 99/2 Kt., 102/2, 3, 4, 5 G., 103/4 G., 106/III Muh., 108/1 Müf., 116/3 G., 121/4 G., 123/4 G., 127/2 G., 131/3, 4 G., 132/V Müs., 134/VI, VII Tah., 141/I, III Müs., 153/II Müs., 163/VI TcB., 170/4, 5 G., 172/3, 4, 7, 8, 9 G., 175/102, 110, 118 K., 180/6 G., 182/4 G., 186/IV Tah., 189/II Tah., 193/1 G., 195/5 G., 199/2 G., 200/1, 3 G., 201/I Müs., 202/5 K., 205/III Müs., 206/1, 7 G., 207/18, 35 K., 209/2 G., 214/1 G., 216/1 G., 225/6 G., 228/10, 13 M. G., 229/4, 5 Koş., 244/2 M., 256/8 M., 257/5 M., 264/III M., 270/13 M., 272/10, 31, 40, 41 K., 274/6, 10, 14, 30 G., 275/45, 57 K., 276/30 D., 279/5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15 M., 280/2 G., 283/2, 5 G.,285/2 M., 287/2, 3, 5, 6 G., 300/5, 9 G., 303/II, III Tah., 306/7 K., 309/61, 69 K., 310/4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 K., 321/7, 14 M., 336/I, II, V Tah., 338/15 K., 343/V, VII Muh., 347/1 Müf., 348/10 G., 354/2, 3, 4 G., 357/2 G., 363/VIII Tah., 364/1 N., 372/V Müs., 373/9, 12 M., 374/6, 7 G., 378/5, 6 G., 379/2, 5 G., 381/1 K., 384/4, 5, 6 G., 389/14, 15, 130, 271 M., 391/9 G., 395/8 G., 399/5 G., 405/VII Mur., 411/6, 24 M.)

[311] Tenasüp ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (9/3, 4, G., 19/3 G., 22/5, 7 G., 27/9, 18 G., 29/4 G., 55/1 G., 55/16 G., 65/6, 10, 11 G., 71/2 G., 78/4 G., 83/9, 13, 14 G., 85/4 G., 88/I Müs., 91/5 G., 95/3 G., 103/6 G., 106/I Muh., 110/5 G., 111/2, 3 G., 114/7 G., 116/7 G., 123/4 G., 126/23, 35 M., 29/3, 4 G., 131/5, 7 G., 138/1 G., 144/6 G., 155/1 G., 162/2, 4, 6 G., 164/2 G., 164/5, 10, 14 G., 165/4, 5 G., 167/2 G., 168/1 Müf., 172/3, 4, 7, 8, 9 G., 173/1, 7 Kt., 175/52, 63, 71, 81, 84, 101, 102, 107, 115, 116, 123, 125 K., 180/3, 4, 6 G., 181/1 G., 185/2 G., 187/3 G., 190/31 G., 194/4 G., 195/2 G., 197/6 G., 198/6 G., 199/2, 3 G., 200/6 G., 202/6, 12, 13, 14, 29, 30 K., 207/32 K., 209/2 G., 221/2, 3 G., 222/1 G., 224/3, 6 G., 225/3 G., 228/5, 13 M. G., 229/2 Koş., 230/6 G., 238/4 G., 258/8 M., 250/6 M., 268/3 G., 271/11 M., 274/16, 21, 23 G., 275/1, 2, 17, 37, 50, 72 K., 281/5 M., 283/4 G., 287/3 G., 296/2, 4, 6 G., 299/8 G., 302/4 G., 322/3 G., 333/17 G., 338/8 K., 340/1, 10 G., 352/3 G., 353/2, 5, 6 G., 354/6 G., 355/2, 3 Kt., 357/5 G., 359/8 G., 370/1, 3, 6 G., 371/3, 10 G., 373/9, 20 M., 374/1 G., 380/5 K., 382/1, 5 G., 384/6 G., 389/1, 25, 35, 47, 52, 80, 102, 107, 146, 181, 264, 276, 277, 278, 281, 282 M., 403/6, 8 G., 405/V Mur., 406/6 G., 409/5, 12 G., 410/13 G., 411/26 M., 415/2 Kt., 419/5 G., 420/10, 13 G.)

Derd-i bī-dermānıma dermān irür mi bir ṭabīb
Bulmadı derdim devāsıñ derdimiñ Loḳmānı var (75/6 G.)

Çünki ᶜāşıḳ olanıñ dīdeleri pür-nemdir
Dāᵓim işi güci feryād ü fiġān u ġamdır (126/6 M.)

Sünbül ü şebbūyları pā-māl ḳıldı firḳatiñ
Āh ile yandı kül oldı gül benefşe yāsemin (177/3 G.)

Baḳ ne dībā biçiyor şevḳ ile ḫayyāṭ-ı felek
Elde mıḳrāż-ı ḳażā cübbe vü destār ü yelek (332/1 G.)

2.2.6.1.14. Teşbih[312]

Ẓılāl-i reᵓfetiñde sāyebān it ᶜabd-i nā-çīzi
Ġubār-ı ḫāk-i pāyıñ tūtiyādır çeşme bī-hemtā (22/4 G.)

---

[312] Teşbih ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (3/IV Tah., 4/III Tah., 4/IV Tah., 4/X Tah., 8/1 G., 10/1 G., 12/4 G., 13/1, 2 Kt., 15/II Müs., 19/6, 8 G., 20/I Müs., 20/IV, VI Müs., 21/I Müs., 21/II Müs., 24/2 G., 26/4 G., 27/11, 14, 15 G., 28/4 G., 29/4 G., 32/5 G., 33/4 G., 36/II Mur., 42/I-VII Muh., 48/1, 5, 7 G., 50/1, 3 G., 51/3, 4 G., 53/2 G., 61/3 G., 65/12 G., 67/2 G., 68/4 G., 69/5 G., 71/1, 6 G., 76/II, IX, X, XI Tah., 77/1 G., 80/II, III Müs., 81/I Tes., 82/II, III Müs., 83/1, 14, 15 G., 88/IV Müs., 89/I, II, IV Müs., 91/3, 5 G., 94/VI Muh., 96/VII Tah., 97/2 G., 98/6, 7, 10 K., 100/3 G., 101/4 G., 106/I Muh., 109/1, 4 G., 110/2, 6, 7 G., 111/3 G., 112/5 Kt., 114/7 G., 115/1, 2, 3 G., 117/1, 2 G., 120/I Müs., 121/6, 7 G., 122/7 M., 123/2, 4, 5 G., 125/3 G., 127/7 G., 130/2, 9 G., 132/III, IV Müs., 134/I, III, V Tah., 135/3 G., 139/1, 2 M. G., 140/III, IV, V, VII, IX Müs., 141/I, II, III, IV, V Müs., 142/2, 5 G., 143/1 Müf., 144/2 G., 144/5 G., 148/5 G., 150/2, 4, 5 Kt., 151/6 Kt., 153/III, V Müs., 155/3 G., 156/1, 6 G., 157/3, 4 G., 160/2, 3 G., 161/3 G., 163/I TcB., 164/2, 3, 5, 7, 15, 16, 20 G., 165/2, 3, 7, 17 G., 166/5 G., 167/1 G., 169/IV, V Müs., 170/3 G., 172/5 G., 173/5 Kt., 175/11, 20, 31, 50, 52, 56, 57, 83, 101, 109, 114, 120, 125, 126, 127, 128 K., 176/III, V, VII, VIII Tah., 177/2 G., 178/2 Koş., 179/II, III, IV, V Müs., 180/1, 3, 5 G., 181/1, 2, 5 G., 182/1, 2 G., 183/1, 2 G., 184/1 G., 185/1, 2 G., 186/II, IV Tah., 187/4 G., 188/I, V Müs., 189/I Tah., 190/8, 9, 20, 23, 25, 29, 31 G., 193/5 G., 194/1, 3, 4 G., 195/1 G., 196/2, 4, 5, 6 G., 197/3 G., 198/4 G., 199/1 G., 201/I, III, IV, VI Müs., 202/5, 12, 21 K., 204/2, 4, 5 Koş., 205/II, VII Müs., 206/9 G., 207/24, 36 K., 208/4 G., 209/4, 6 G., 214/2 G., 215/5 G., 217/5 G., 218/1, 4, 5 M. G., 219/1 G., 220/7 G., 221/1, 2 G., 222/2 G., 223/1, 4 G., 224/4, 5, 7 G., 225/6 G., 228/5, 9, 11 M. G., 229/2, 3, 4, 6, 7, 9 Koş., 230/3 G., 231/1, 3, 5 G., 232/7, 8 Koş., 233/1, 3 G., 234/I-IV Tes., 236/2, 5, 6, 7 Koş., 238/4, 7 G., 239/2, 3, 5 G., 241/2 G., 242/4, 6 Kt., 243/4, 6, 7, 8, 9 G., 244/1, 2 M., 245/2, 6, 8, 10 M., 247/2, 3 M., 248/3, 5 M., 250/2 M., 257/5, 7 M., 259/2, 6 M., 261/7 M., 262/1, 5 M., 263/3, 4 M., 264/6 Koş., 268/5 G., 269/12 M., 270/5, 7, 9, 13, 24 M., 271/3, 20 M., 272/10, 17, 18, 31, 39, 42 K., 274/2, 4, 6, 9, 11, 16, 19, 22, 30 G., 275/4, 7, 10, 22, 23, 26, 27, 28, 41, 42, 46 K., 276/9, 16 D., 277/1, 2, 4, 5 G., 279/4 M., 280/2, 4 G., 281/22 M., 283/3 G., 286/5 G., 287/2, 4 G., 288/V Mur., 296/4, 5 G., 299/9 G., 303/III, IV Tah., 309/2, 4, 13, 17, 58, 66 K., 310/6 K., 311/4, 5, 6 G., 314/5 G., 317/1, 4 G., 321/7 M., 331/I Müs., 333/8, 12, 14, 15, 18 G., 334/3 G., 336/V Tah., 338/2, 3, 6, 11, 25 K., 340/12, 13, 15, 16 G., 342/III, VI Tah., 348/2 G., 349/1, 5, 6 K., 350/V Muh., 358/I, II, VI Tah., 361/V Tah., 363/V, VIII Tah., 367/3, 4, 5 G., 371/5 G., 372/II, III, IV Müs., 373/7, 9, 26 M., 374/1, 3 G., 378/3, 5 G., 379/5 G., 380/2 K., 382/3 G., 384/1, 9 G., 385/2, 6 G., 386/2, 4, 5, 6, 7 G., 387/1 Kt., 389/9, 31, 52, 93, 101, 107, 119, 125, 126, 128, 132, 133, 134, 151, 152-156, 160, 165, 182, 184, 188, 205, 212, 214, 237, 246, 247, 248, 249, 253, 254, 258, 259, 298 M., 391/3 G., 394/VI Müs., 399/5 G., 401/5 G., 403/1-21 G., 404/3 G., 405/IX Mur., 407/V TcB., 409/4, 8, 12, 14 G., 410/6 G., 413/1, 5 Kt., 414/III Müs., 418/1, 3 Kt., 420/2 G.)

Cemāliñ şemᶜine sūzān olur pervāneveş göñlüm
Amān nār-ı firākıñ āteşi geçdi ḥarāretde (47/3 G.)

Āhū baḳışı cān yaḳışı ḍarb-ı meṣeldir
Ammā ne güzeldir
Gevher ṣaçılur söyledigi demde zebānı
Ol kenz-i maᶜ ānī (139/6 M. G.)

Dāġ-ber-dāġ itdi sīnem ḥançer-i ebrūlarıñ
Ruḫlarıñ ᶜuşşāḳa īmān olmasun yā n'eylesün (238/3 G.)

Rükn ü esāsı pek metīn ṭāḳ u revāḳı dil-nişīn
Gūyā ᶜarūs-ı nāzenīn ḳıldı bu cāyı muḥterem (398/6 K.)

2.2.6.1.15. Teşhis[313]

ᶜĀḳıbet cām-ı ḥayātıñ ḳırdı çarḫ-ı kīnever
Tārumār olsun yıḳılsun bulmasun saᶜd u emān (12/4 G.)

Görse ḥayretde ḳalur necm-i derūnın āsumān
Rūy-ı arżıñ zīnet-i nā-dīde-i meşhūrıdır (123/9 G.)

Ḳadem başdıḳça gülzār-ı viṣāle ḥażret-i cānān
Ġubār-ı pāyına rū-māl olur sünbül gül-i ḫandān (142/1 G.)

Cinān-ı ṣaḥn-ı sīnemde biten eşcār-ı hicrānıñ
Dalından asılup ḥasretle bayḳuş-ı bī-ḫˇāb oynar (231/5 G.)

İtmişdi felek esīr-i miḥnet
Rencīde-i pençe-i żarūret (373/8 M.)

[313] Teşhis ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (9/1, 4, G., 12/5, G., 14/V Müs., 16/1, 2 G., 20/II Müs., 20/IV Müs., 24/1 G., 28/4 G., 52/3 G., 59/3 G., 79/2 G., 83/13, 14 G., 86/I Tah., 88/I Müs., 106/VI Muh., 129/4, 6, 7 G., 134/IV Tah., 144/1, 6 G., 155/2 G., 161/4 G., 163/VI TcB., 166/1 G., 174/I Tah., 175/19, 22, 107, 109, 111, 112, 113 K., 176/II, IV Tah., 181/4 G., 184/2 G., 185/6 G., 189/V Tah., 192/1 Koş., 193/2 G., 197/2 G., 198/3 G., 200/1 G., 201/III Müs., 202/10, 14 K., 204/1 Koş. 205/I, III Müs., 207/25, 38 K., 208/1, 5 G., 217/2 G., 224/4 G., 228/10 M. G., 236/3, 4 Koş., 239/6 G., 243/8 G., 253/8 M., 264/3, 5 Koş., 270/10 M., 271/9, 21 M., 272/1, 9, 26, 33, 43 K., 275/19, 72 K., 278/III Müs., 288/III Mur., 296/3 G., 299/1, 2, 4 G., 299/4, 8 G., 300/7 G., 309/1, 7, 21, 79 K., 325/1 G., 336/III Tah., 337/6, 7, 8, 9 D., 340/6 G., 349/5 K., 351/1 N., 363/I Mur., 372/I-V Müs., 389/16, 120, 238-239, 241, 251 M., 399/1 G., 405/I, IV Mur., 408/I-IX Müs., 409/1, 5 G., 414/II Müs., 416/12 Taş., 419/1 G.)

2.2.6.1.16. Tevriye[314]

Gevher-i ᶜ aḳlımı yaġmaladıñ ey şāh-ı cihān
Ben de Mecnūn olaraḳ nāᶜ il-i inᶜ ām olayım (23/3 G.)

Rümūz-ı ᶜ aşḳa bī-rehber ne mümkin āşinā olmaḳ
Ne añlar baḳsa da sinīn ile nesnās-ı ḳırṭāsa (90/5 G.)

Żulmet-i ġaym-ı sevāda düşdi baḫtım ḳarası
Dāġ-ı ḥasret ḳasr-ı dilde açdı fürḳat yarası (185/1 G.)

Küfr-i zülfüñ kim Ḳızıl Elmaya çekdi leşkeri
Ḥarb iᶜ lān eylemişdir āl-i ᶜ Oṣmān üstine (195/2 G.)

Didim ol ḫāl-i siyehler ne belādır cāna
Didi bir dānesine yüz sene çift sürmelidir (365/5 G.)

2.2.6.1.17. Tezat[315]

Gündüzüñ ṣayd u şikāra ᶜ azm-ı rāh olduḳlarıñ
Giceler āgāh ider aḥvāline rüᵒ yā beni (16/5 G.)

Ehl-i ᶜ aşḳıñ ᶜ uḳdesi cennet cehennem olmasun
Līk ol ḫavf-ı ᶜ aẓīm ṣūfīleriñ enṣāḥıdır (41/5 G.)

Dıraḫt-ı ᶜ ömrimi yıḳdıñ hübūb-ı bād-ı ᶜ aşḳıñla
Zehirli sözle şīrīn cānımı ḳıldıñ cüdā yazıḳ (101/4 G.)

Ḫāk-i deriñde pāy-māl mīr ü gedā rūz u leyāl
Evṣāfıñı itmek muḥal ᶜ āciz ḳalem ebkem lisān (202/10 K.)

Yoḳ iken var eylediñ de dehri Ḫallāḳ-ı cihān
Ādem ü Ḥavvā ile buldı şeref kevn ü mekān (381/1 G.)

---

[314] Tevriye ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (69/2 G., 69/6 G., 85/7 G., 103/2 G., 171/2 N., 189/II Tah., 192/I Koş., 207/18, 19, 39 K., 208/5 G., 210/1 N., 217/2 G., 228/2 M. G., 230/3 G., 230/6 G., 274/17, 21 G., 275/26, 64 K., 299/3 G., 310/1-15 K., 336/II, V Tah., 340/1 G., 353/1, 2 G., 366/4 G., 389/52 M., 415/1 Kt.)

[315] Tezat ile ilgili diğer örnekler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: (7/1 G., 15/I-VII Müs., 21/I Müs., 21/V Müs., 22/3 G., 27/19 G., 35/6 G., 40/1 Müf., 44/5 G., 48/1 G., 51/5 G., 59/6 G., 60/3 G., 62/2 G., 65/8, 9 G., 69/4 G., 74/9 K., 78/2 G., 79/6 G., 82/I, VIII Müs., 96/III, V Tah., 103/7 G., 114/6 G., 125/2, 3 G., 126/16 M., 129/5 G., 141/II Müs., 156/6 G., 164/4 G., 172/2 G., 175/12 K., 179/III Müs., 182/3 G., 188/I Müs., 190/15, 23 G., 192/3 Koş., 193/5 G., 202/13, 30 K., 207/32 K., 217/2 G., 222/5 G., 227/4 K., 250/7 M., 258/1, 9 M., 262/1, 6 M., 263/11 M., 268/2 G., 270/15 M., 272/11, 12, 28 K., 275/10 K., 276/18 D., 285/11 M., 291/3 G., 299/5 G., 309/8, 19, 25, 47 K., 314/1, 2, 11 G., 322/4 G., 330/7 G., 331/I Müs., 335/6 M., 339/2 G., 346/7 M., 348/6, 11 G., 350/III Muh., 352/3 G., 367/2, 4 G., 371/4 G., 374/4 G., 383/7 G., 385/4 G., 386/10 G., 389/3, 17, 18, 22, 46, 61, 77, 81, 85, 136, 138, 159, 248, 266 M., 391/4 G., 394/IX Müs., 397/5 G., 403/4 G., 405/III, VIII Mur., 406/3, 4, 5, 7, 8 G., 407/V TcB., 408/VI Müs., 409/6, 7, 15 G., 410/1, 2, 8 G., 411/3, 9 M., 416/16 Taş., 420/6 G.)

2.2.6.2. Atasözleri ve Deyimler

2.2.6.2.1. Atasözleri

Derdini söylemeyen derman bulamaz:

Derdini ketm iden ᶜālemde devāyı bulamaz
Bī-devā derde düşen şanma ki olur iflāḥ (175/15 K.)

El elden üstündür:

El elden ᶜālīdir vāṣıl olınca ᶜarş-ı Raḥmāna
Kemāl-i diḳḳat ister iᶜtidāl-i keff-i mīzāna
Yanıñda bir iken seniñ ḫazefle dürr-i şeh-dāne
N'içün geldiñ bilā-teklīf beyt-i ehl-i ᶜirfāna
Yaġarsa başıña ḳorḳmaz mısıñ seniñ belā şimdi (289/IV Tah.)

Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer:

Gönlümi mümkin mi iḳnāᶜ eylemek teşrīfiñe
Südden aġzı yandı da ḳaymaġı üfler ḥāliyā (302/3 G.)

Acı patlıcanı kırağı çalmaz:

Ġamıñla ṣad-ḥayıf Lanġa ḫıyārı iḫtiyār olmış
Şikāyet eylemiş senden **ḳıraġ çalmaz baṭılcana** (327/8 G.)

Denize düşen yılana sarılır:

Ḥaḳḳı ġayb itmiş Ḳurupatkinden istimdād ider
Baḥre düşmiş ḥayyeden itmekde istidᶜā-yı şarḳ (391/16 G.)

Ayağını yorganına göre uzat:

Uzat yorġanıña nisbet ayaġıñ bī-edeb olma
Nedāmet var ṣonuñda el virür artıḳ peşīmān ol (400/3 G.)

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda yukarıdaki atasözlerinden başka atasözü gibi olan bazı ifadeler de bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

Güneş üzerine gölge düşmez:

Nezd-i mehde çıḳamaz necm-i seḥer bālāya
Ṭoġsa ḫūrşīd çekilür bedr-i celī iḫfāya
Luṭfī fikr eyle ki **şems üzre düşer mi sāye**
ᶜArż-ı kālā-yı kemāl itme Kemāl Pāşāya
Vaṣfiyā sende ne izᶜān u ne ᶜirfān ḳaldı (176/IX Tah.)

Acı olan şeyde deva, tatlı olan şeyde hastalık vardır:

Telḫ olan şeyde devā ṭatlıda dāʾ şābitdir
Şerbete anıñ içün oldı mey-i nāb ercaḥ (290/3 G.)

Güneşin ışığı yayılmakta iken değeri inkar olunmaz:

İtmekle cihāna neşr-i envār
Ḫurşīdiñ olur mı ḳadri inkār (389/56 M.)

Deniz, çer çöpü üzerinde tutsa değerinden bir şey kaybetmez:

Ḫār u ḫası yüzde ṭutsa ᶜummān
ᶜUlviyyetine gelür mi noḳṣān (389/57 M.)

2.2.6.2.2. Deyimler

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda bulunan deyimler aşağıda gibi alfabetik olarak verilmiştir:

A, Ā, ᶜA
ābād eyle- 34/6 Kt.
ābād iken perīşān eyle- 91/1 G.
ābād it- 335/6 M.
ābād ḳıl- 114/1 G.
ābād ol- 262/1 M.
ᶜabāyı yaḳ- 169/IV Müs.
ᶜāciz ḳal- 115/3 G.
ᶜādet it- 15/IV Müs.
āgāh it- 16/5 G.
āgāh ol- (1/7 G., 175/9 K., 98/12 G., 106/VI Müs.)
āġūşa çek- 343/V Muh.
āġūşına çek- 389/ M.
aġuşuna al- 109/5 G.
aġzı ṣulan- 327/11 G.
aġzında gez- 267/2 K.
āh al- 208/3 G.
āh çek- 121/6 G.
āh eyle- 201/III Müs., 382/6 G., 385/3 G.
āh ile vāh eyle- 271/24 M.
āh ile zārı semāya yetiştir- 88/VI Müs.
āh it- 81/III Tes., 83/1 G., 180/2 G., 186/II Tah., 190/19 G., 192/4 Koş., 202/25 K., 205/VI Müs., 218/3 M. Müs., 271/16 M.,
āh ḳıl- 334/1 G.
āh u efġān eyle- 234/II Tes.
āh u efġān ol- (aḥvāli) 249/2 M.
āh u enīn eyle- 175/9 K.
āh u enīn it- 343/VI Muh., 391/23 G., 80/IV Müs.
āh u eyvāh eyle- 271/11 M.
āh u fiġān eyle- 69/6 G.
āh u fiġān it- 202/14 K., 408/V Müs.
āh u fiġāna düş- 261/1 M.
āh u vāh it- 202/39 K.
āh u zār it- 274/22 G., 337/9 D.
āhı ᶜarşa çıḳ- 411/17 M., 336/IV Tah.
āhı ᶜarşa çıḳar- 389/ M.
āh-ı seḥerden yan- 208/3 G.
āhı semāvāta çık- 336/I Tah.
ᶜāḳil geçin- 394/I Müs.
ᶜaḳl al- 8/6 G., 132/II Müs.
ᶜaḳl gemisini deryāya ṣal- 276/16 D.
ᶜaḳl u dil ġārāt ol- 163/I, VII TcB.
ᶜaḳl u fikri ṭaġıt- 190/10 G.
ᶜaḳla ḥayret vir- 280/8 G., 389/215 M.
ᶜaklı (u fikri) dağıl- 18/III Müs.
ᶜaḳlı al- 331/I Müs., 389/199 M.
ᶜaḳlı git- 210/2 N.
ᶜaḳlı irme- 414/I Müs.
ᶜaḳlı perīşān ol- 201/IV Müs.
ᶜaḳlı revān bul- 272/13 K.
ᶜaḳlı serserī ḳıl- 232/9 Koş.
ᶜaḳlı yaġma it- 8/2 G., 253/7 M.
ᶜaḳlı yaġma ol- 256/2 M.
ᶜaklı yaġmala- 23/3 G.
ᶜaḳlı yaġmaya vir- 45/2 G.
ᶜaḳlı zāʾil ol- 276/24 D., 76/V Tah.
ᶜaḳlıñ al- 178/3 Koş.
ᶜaḳlını al- 51/5 G.
ᶜaḳlını başından uçur- 228/2 M. G.
ᶜaḳlını yaġma eyle- 171/2 N.
ᶜaḳlını yaġmala- 185/3 G., 97/5 G.
ᶜaḳlını yaġmaya vir- 189/I Tah., 60/3 G., 78/5 G.
ᶜaḳlını zāʾil it- 237/2 Koş.
āl ile āla düşür- 100/2 G.
al ḳan ol- 277/2 (sīne) G.
al ḳana boyan- 200/9 G.
al ḳana ġarḳ ol- 270/24 M.
aᶜlādan aᶜlā [ol-] 21/I Müs.

ālām u derd ü miḥnet çek- 342/II Tah.
ālām u ekdāra ṣal- 88/III Müs.
ālāma düşür- 275/48 K.
ᶜ ālem teng ol- 107/5 G.
ᶜ āleme bed-nām ol- 23/2 G.
ᶜ āleme ḥayret-fezā ol- 207/46 K.
ᶜ āleme mihmān ol- 348/8 G.
ᶜ āleme rüsvāy ol- 190/12 G.
ᶜ āleme şöhret vir- 58/6 G.
ᶜ ālemi bend ü esīr it- 391/17 G.
ᶜ ālemi ḥicrāna ṣal- 121/2 G.
ᶜ ālemi seyl-āba vir- 80/V Müs.
ᶜ ālemi teng eyle- 50/4 G.
ᶜ ālemi zindān eyle- 50/6 G.
ālet ṭut- (et-) 248/1 M.
ᶜ ālī ṭut- 55/7 G.
āllar giy- 21/VII Müs.
alnını öp- 125/7 G.
aᶜ mā gibi baḳ- 409/16 G.
aᶜ mā-ṣıfat ol- 376 Müf.
anadan ṭoġdı ṭoġalı 227/8 K.
ᶜ arab ṣaçı gibi pīçīde ol- 378/3 G.
ᶜ arşa çıḳ- (nāle vü āh u fiġānı) 205/V Müs.
ᶜ arşa çık- 36/III Mur.
ᶜ arşa ṭayan- 276/32 D.
ᶜ arşa yetiş- 276/33 D.
ᶜ arż-ı cemāl eyle- 29/2 G.
ᶜ arż-ı cemāl it- 74/4 K.
ᶜ arż-ı hāl eyle- 55/11 G.
ᶜ arż-ı ḥāl göster- 29/7 G.
ᶜ arż-ı hāl it- 37/2 G.
ᶜ arż-ı ḥāl ḳıl- 80/VII Müs.
ᶜ arż-ı vefā eyle- 21/IV Müs.
ᶜ arż-ı visāl eyle- 29/5 G.
āşikār ol- 107/4 G., 140/I Müs., 202/11 K., 245/3, 8 M.,
āşinā ol- 90/5 G.
ᶜ aşḳa düş- 130/4 G.
ᶜ aşkı ile dāʾim yan- 236/5 Koş.
ᶜ aşḳını çek- 237/3 Koş.
āteş al- 15/IV Müs.
āteş düş- 289/VI Tah., 136/I Müs.
āteş kesil- 20/I Müs.
āteş ṣal- 147/2 G.
āteşe düş- 19/6 G.
āteşe yaḳ- 353/4 G.
āteşe yan- 394/I Müs., 396/III Müs.
āteşe yanıḳ ol- 203/IV Muh.
āteş-i ᶜ aşḳ ile yan- 205/V Müs.
āteş-i āşkla sūzān ol- 238/2 G.
āteş-i ᶜ aşḳla yan- 243/5 G.
āteş-i ḥicrāna ṣal- 122/6 M.
āteş-i ḥicrāna yan- 134/III Tah., 264/7 Koş.
āteş-i sūzāna düş- 208/2 G.
āteşler düş- 76/XI Tah.
āteşler düşür- 18/V Müs., 91/3 G., 190/20 G.
āteşler içinde ḳal- 389/M.
āteşlere yak- 20/v Müs., 201/V Müs., 395/3 G., 417/4 M.
āteşlere yan- 365/3 G., 389/119, 210 M.
ᶜ aṭf it- 86/III Tah.
ᶜ aṭf-ı naẕar eyle- 172/3 G.
āvāre ḳıl- 337/8, 23 D.
āvāre ol- 185/4 G., 201/I Müs.
ᶜ avret yürekli [ol-] 38/4 G.
ᶜ ıyān eyle- 59/5 G.
āyīne-i ḳalbi ṣāf it- 309/58 K.
ayrı ġayrı [olma-] 128/IV Müs.
ᶜ aẕāb çek- 89/V Müs.
ᶜ aẕāb it- 169/I Müs.
āzād eyle- 34/6 Kt.
āzād it- 199/4 G., 342/II Tah.
āzād ḳıl- 311/7 G., 164/20 G.,
āzād ol- 164/20 G. 262/1 M., 179/III Tah., 114/3 G.
āzāde ol- 83/5 G., 127/2 G., 287/1 G., 355/5 Kt.
āzāde-i iḳbāl ol- 363/IX Mur.
āzād-ı ser eyle- 246/13 M.
āzād-ı ser it- 59/8 G.

ᶜ azīz başıñ içün 275/10 K., 276/22 D.
ᶜ azm eyle- 46/5 G.
ᶜ azm it- 36/I Mur., 79/4 G.

B

bābında bende [ol-] 189/III Tah.
bāda vir- (ġamı) 287/1 G.
bād-ı fenā es- 81/I Tes.
baġrı ḳan [ol-] 123/1 G.
baġrı ḳan ṭol- 184/2 G.
baġrı kebāb [ol-] 363/XI Mur.
baġrını kebāb kıl- 37/5 G.
baḥr-ı endūha düşür- 235/3 G.
bahr-ı ᶜ ulūm ol- 21/V Müs.
baḥr-ı ẓulmet içre ṣal- 77/5 G.
baḫş eyle- 51/7 G.
baḫş it- 70/2 Kt.
baḫş-ı cān eyle- 27/17 G., 141/II Müs.
baḫş-ı cān it- 333/5 G.
baḫş-ı ḥayāt eyle- 153/II Müs., 164/4 G.
baḫş-ı ḥayāt it- 106/IV Müs.
baḫş-ı ḥayāt-ı maᶜ nevī it- 162/3 G.
baḫş-ı rūḥ eyle- 322/3 G., 336/I Tah.
baht u iclāli güşāde-bāl ol- 15/VII Müs.
baḫtı açıl- 132/VII Müs., 144/6 G., 190/36 G.
baḫtı ḫandān [ol-] 251/5 M.
baḫtı ḳara [ol-] 249/3 M., 276/7 D., 396/II Müs.
baḫtı ḳatı ḳara [ol-] 334/7 G.
baḫt-ı sāzı açılmak, rūşen ol- 249/6 M.
baḫtı siyāh çık- 232/8 Koş.
baḫt-ı siyāhı açılma- 208/4 G.
bāl ü peri ḳırıl- 395/8 K.
bār-ı ġamı çek- 111/4 G.
basṭ-ı yed eyle- 90/3 G.
baş açık gel- 209/7 K.
baş açık yalın ayaḳ 239/4 G.
baş eg- 401/2 G.
baş göster- 123/5 G.
baş kesilip ḳan dökül- 129/3 G.
baş tācı 270/1 M.
baş üstine çık- 210/1N.
başa tāc eyle- 86/III Tah.
başa üşür- 389/? M.
başdan aş- 130/7 G.
başı belāya ṣal- 337/20 D.
başıñ içün 201/I Müs.
başıñ sal- 21/VIII Müs.
başıñ ṭaşdan ṭaşa ur- 174/I Tah.
başıña belā yaġ- 289/IV Tah.
başına cevher saç- 84/5 G.
başına ṭaşlar dikil- 166/4 G.
başını ṭaşa (seng-i sitemkāre) çal- 94/II Muh.
başlarına bit- 81/IV Tes.
bayrām eyle- 51/6 G.
bedel ol- (cevher-i cāna) 313/8 Kt.
bel baġla- 414/IV Müs.
belāsın bul- 393/1 N.
beli (ḳadd-i mevzūn) büküp dāl eyle- 24/2 G.
beli büküp kemān ḳıl- 202/21 K.
bend eyle- (ḥabl-i māsivāya) 389/86 M.
bend eyle- 274/5 G., 331/I Müs.
bend it- 237/5 Koş., 218/1 M. Müs., 181/4 G., 227/7 G., 228/8 13 M. G., 343/ııı Muh., 371/2 G., 389/288 M., 76/IX Tah.
bend ol- (dām-ı ḥasrete) 166/3 G.
bend ol- 32/2 G., 134/IV Tah., 401/6 G.
bende ḳıl- 380/5 K.
bende ol- 199/5 G., 219/1 G.
bend-i dām-ı dūzaḫ it- 199/2 G.
bend-i hicrān ol- 15/II Müs.
bend-i zencīr eyle- 219/2 G.
benlik eyle- 66/5 G.
beñzi ṣararıp ṣol- 275/28 K.
ber-dām it- 229/8 Koş.
ber-hevā it- 383/5 G.
ber-hevā ol- 175/21 K.
ber-ḳarār eyle- 338/22 K.
ber-ḳarār it- 272/16 K.

ber-ḳarār ol- 272/46 K., 34/1 Kt., 82/III Müs.
berḳ-ı āhı ᶜarşa çıḳ- 419/10 G.
ber-murād eyle- 276/43 D.
beste-leb ol- 333/9 G., 355/4 Kt.
bī-cān ḳıl- 91/6 G.
bī-devā derde düş- 89/VI Müs.
biḥār-ı ḥayrete ṣal- 267/6 G.
bī-hūde geç- (vaḳt ü zamān) 328/5 M.
bī-ḳarār it- 176/IV Tah.
bī-ḳarār ol- 80/V Müs., 82/I-IX Müs., 331/III Müs.
biñ cān ile 116/1 G., 132/II Müs., 366/2 G., 389/230 M.
biñ dereden ṣu getür- 403/14 G.
biñ ḥāle gir- 129/6 G.
biñ ḳadar söyle- 85/1 G.
biñ ḳan eyle- 52/1 G.
biñ yara aç- 389/? M.
bir baġrı taş 169/VII Müs.
bir bir (yek-be-yek) arz eyle- 16/6 G.
bir ḫayra yara- 73/2 G.
bir pāre nāna muḥtāc ḳıl- 190/7 G.
bir pula degme- 163/VII TcB.
bir pula ṣal- 100/4 G.
bir var imiş bir yok imiş 348/11 G.
bir yudum ṣu virmege refīḳ yoḳ 396/III Müs.
boynın bük- 175/112 K.
bugün baña yarın saña 119/4 G.
būse vir- 20/VII Müs.
bütün ᶜālem bil- 128/V Müs.

C

cāha ir- 357/2 G.
cāhı çāh it- 357/2 G.
cām-ı ᶜaşḳı nūş it- 253/5 M.
cān al- 110/7 G., 386/3 G.
cān alıcı 333/13 G.
cān at- 96/ı Tah., 127/3 G., 175/83 K., 207/28 K., 359/ G., 363/V Mur.
cān baḫş it- 27/4 G.
cān bedel [it-] 53/7 G.
cān fedā it- 4/IV, X Müs., 47/5 G., 397/12 G.
cān fedā ḳıl- 228/8 M. G., 281/16 M.
cān içre cān 202/32 K., 247/7 M., 272/34 Kt.
cān ile serden geç- 61/4 G.
cān murġını helāk eyle- 110/7 G.
cān naḳdini infāḳ it- 148/4 G.
cān pāresi 145/4 G.
cān ṣıḳ-169/II Müs.
cān u cismi yan- 80/I Müs.
cān u dil vir- 389/ M.
cān u dilden dinle- 24/6 G.
cān u ser fedā ḳıl- 389/? M.
cān u teni efnā it- 165/10 G.
cān vir- 55/1 G. 241/3 G., 401/1 G.,
cān yaḳ- 139/6 M. G., 218/5 M. Müs., 219/2 G.
cāna cān ᶜadd it- 270/3 M.
cāna cānān ol- 400/10 G.
cāna kār eyle- 89/VI Müs.
cāna kār it- 79/4 G.
cāna ḳıy- 76/III Tah., 210/1 N.
cānāna cān fedā ḳıl- 401/4 G.
cānāna cān vir- 366/5 G.
cāndāde ol- 326/6 G., 399/1 G.
cānı başı fedā it- (ser ü cānı fedā ol-) 18/VII Müs.
cānı çekil- 331/V Müs.
cānı fedā eyle- 203/III Muh., 223/2 G.
cānı fedā it- 276/28 D.
cānı fedā ḳıl- 219/7 G.
cānı fedā ol- 244/7 M., 245/3 M.
cānı ḳurbān eyle- 367/3 G.
cānı nāra yaḳ- 385/5 G.
cānı şikār ḳıl- 264/3 Koş.
cānı ṭutış- 389/200, 212 M.
cānı yaḳ- 389/210 M.
cānı yan- 232/7 Koş., 407/I Muaş.,
cānımıñ cānı 179/II Müs.
cānın fedā ḳıl- 27/5 G.

cānın vir- 329/3 G.
cānına geç- 53/3 G.
cānına kār it- 80/VII Müs., 271/13 M.
cānına ḳıy- 136/I-V Müs., 237/10 Koş.
cānına şerer düş- 163/VI TcB.
cānına yet- 79/1 G., 331/V Müs.
cānından geç- 50/7 G.
cānını baḫş it- 134/IV Tah.
cānını fedā ḳıl- 163/VI TcB., 239/2 G.
cānını ihdā ḳıl- 84/4 G.
cānını teslīm ḳıl- 399/9 G.
cānlar yaḳ- 20/III Müs., 71/6 G.
cārī eyle- 88/VI Müs.
cārī ol- 59/12 G.
cebīn sür- 136/III Müs.
celb it- 356/3 Kt.
celb-i ḳulūb-ı ʿāşıḳın it- 349/6 K.
ceng ü cidāl it- 275/1 K.
ceng ü cidāl ḳopar- 414/V Müs.
cevr ü cefā çek- 230/5 G.
ciger ḫūn ol- 272/3 K.
ciger kebāb u mużṭar 373/11 M.
ciger pārele- 81/V Tes.
cigerden urul- 208/7 G.
ciger-ḫūn ol- 175/46 K.
cigeri (cigergāh) biñ pāre ol- 389/149 M.
cigeri (cigergāh) yan- 232/8 Koş.
cigeri kebāb ol- 365/3 G.
cigeri yan- 389/119, 212 M.
ciḫān ṭar ol- 331/VI Müs.
cihāna ṣıġma- 395/10 G.
cihānı nāra yaḳ- 389/? M.
cihānı pāymāl it- 217/5 G.
cihānı ṭut- 157/5 G., 202/16 K.
cism ü cānı āteşlere yaḳ- 389/ M.
cism ü cānı vir- (reh-i mevlāya) 261/8 M.
cism ü cānından geç- 164/1 G.
cisme tāze cān gel- 272/25 K.
cismi ġırbāle dön- 342/III Tah.
cismi kebāb ol- 407/I TcB.
cismi nūn ol- (ḳalʿa-i cismi nūn gibi zebūn ol-) 333/18 G.
cismi türāb it- 169/II Müs.
cismini yaḳ- 318/3 G.
cūlar gibi aḳ- 358/VI Tah.
cūybār ol- 67/5 G.
cürm ü günāhı yüklen- 382/3 G.

Ç

çāh-ı endūha düşür- 26/5 G.
çāh-ı meẕelletde ḳoma- 176/VII Tah.
çāh-ı ẕılletde ol- 357/2 G.
çāh-ı ẕılletden cāh-ı rifʿate çıḳ- 354/2 G.
çāh-ı ẓulmetde bıraḳ- 80/VII Müs.
çāk-ı gırībān eyle- 50/7 G., 52/7 G. 120/III Müs.
çāk-ı gırībān it- 23/7 G., 37/4 G., 175/113 K.
çāk-ı gırībān ol- 89/I Müs.
çehresi ṣarar- 409/4 G.
çekilmez çileler çek- 190/27 G.
çeşme nūr gel- 272/25 K.
çeşmi āl ḳan ol- 80/I Müs.
çeşm-i felek görmemiş 348/4 G.
çeşm-i ḥakāretle nazārdār ol- 25/2 G.
çeşmi ṣāḥirāne baḳ- 190/33 G.
çeşmin sür- 190/30 G.
çeşminde feri ḳalma- 163/V TcB.
çille çekdir- 164/16 G.
çille ṭol- 309/23 K.
çille-i ʿaşḳı çek- 224/6 G.

D

dāġ-ber-dāġ it- 238/3 G.
dāġdār eyle- 200/5 G.
dāġdār ḳıl- (dili) 333/2 G.
dāma ṣal- (murġ-ı revānı) 342/I Tah.
dāmānı taḳbīl it- 281/14 M.
dāmānına düş- 15/VI Müs., 190/30 G.
dāmenin būs it- 175/28 K.
dāmenine sarıl- (5/7 M. G.)

dām-ı hicrāna düşür- 188/III Müs.
dām-ı tenden cān uç- 184/1 G.
dāne-i ᶜ ömrüñ ögüt- 163/I TcB.
daᶜ va eyle- 16/1 G., 165/20 G.
daᶜ vā itme- 128/VI Müs.
defᶜ eyle- 20/VI Müs.
dehen aç- 275/46 K.
dehen açmaġa mecāli (olma-) 309/12 K.
dehşet vir- 391/1 G.
dem dök- 278/I Müs.
dem ur- 165/14 G.
dem ver- 378/6 G.
dem vur- 414/IV Müs.
demᶜ -i dü çeşmi rīzān it- 234/IV Tes.
der-āġūş eyle- 360/8 M.
der-be-der it- 132/IV Müs., 166/1 G.
der-be-der ol- 270/5 M.
derd (derd-i ᶜ aẕīm) çek- 227/1 K.
derd ü ġam çek- 192/2 Koş.
derd ü miḥen çek- 141/I-V Müs.
derde dermān ol- 202/30 K.
derdi ᶜ arż eyle- 59/2 G.
derdiñe dermān ol- 175/9 K.
der-pāy ol- 186/IV Tah.
dersini oḳu- 111/5 G.
dert çek- 86/IV Tah.
derūnı dāġdār it- 153/I Müs.
derūnı dāġdār ḳıl- 339/3 G.
derūnı sūzān ol- 277/1 G.
deryā-yı felāketde ko- 65/10 G.
deryā-yı ḥayretde ḳal- 188/IV Müs.
deryā-yı miḥen ol- 175/44 K.
dest aç- 88/II Müs.
dest-gīr ḳıl- 373/18 M.
destgīr ol- 146/4 Kt., 209/6 G., 245/18 M., 325/4 G., 59/6 G.
destine furṣat geç- 165/14 G.
destine geç- 39/3 G., 409/17 G.
destini iftāḥ eyle- (dergāh-ı ḫudāya) 175/122 K.
devā ḳıl- 22/5 G.
devādan el çek- 106/VI Müs.
devāsız derde ṣal- 188/IV Müs.
devleti bul- 34/7 Kt.
devr-i ādemden beri 120/V Müs.
dirīġ ḳıl- 53/6 G.
dicleye dön- (eşk-i dīde-i ter) 287/5 G.
dīdeñ rūşen ola- 275/33 K.
didesi aᶜ mā ol- 172/7 G.
dil taḫtgāhında süleymān ol- 80/I Müs.
dil ü cānı āteşe sal- 44/4 G.
dil-beste 139/7 M. G.
dildāde it- 389/ M.
dildāde ol- 363/I Mur.
dilde dāġ ol- 358/I Tah.
dile yāra aç- 333/23 G.
dil-firīb ol- 165/2 G.
dil-i āvāreyi yıḳ- 271/6 M.
dil-i bī-çāresi sūzān ol- 271/18 M.
dili söylemez ol- 18/III Müs.
dili ṭutıl- (murġ-ı dil) 192/1 Koş.
dili vīrān ol- 374/5 G.
dili yaḳ- 333/19 G., 389/146 M.
diller pārele- 164/16 G.
dil-sīr it- 175/45 K.
dilsīr-i naᶜ am ḳıl- 175/121 K.
dil-sīr-i niᶜ met eyle- 72/3 G.
dil-sir-i niᶜ met ol- 15/I Müs.
dīvāne düş-229/5 Koş.
dīvāne gibi yanıp ṭur- 373/17 M.
dīvāne ḳıl- 227/1 K.
dīvāne ol- 229/4 Koş., 236/6 Koş.
dizlerin dermanı kesil- 18/I Müs.
dizlerinde dermanı kesil- (kalma-) 20/V Müs.
dizlerinde tāb u tuvān ḳalma- 205/V Müs.
dolāb it- 169/V Müs.
dört günlük cihāna misāfir ol- 263/7 M.
dört yanın bürü- 254/2 M.
dūçār ol- 403/18 G.
dūd-ı āḫı āsumāna çıḳar- 190/19 G.
dūd-ı āhı eflāke çıḳar- 417/4 M.

dūdı ᶜarşa çıḳ- 208/2 G.
dūn ol- 115/4 G.
dūş ol- 401/4 G.
dūzaḫ-ı firāḳa ṣal- 389/? M.
dü çeşmi ḳan dök- 277/6 G.
dü çeşmi siḥr ile baġla- 188/I Müs.
dü dīdeden ḳan dök- 202/25 K.
dü ebrūvānından ḳan aḳ- 164/13 G.
dünyā evine gir- 407/III TcB.
dünyādan göç- 84/1 G.
dünyāyı tār it- 153/IV Müs.
dünyāyı terk it- 21/V Müs.
dünyāyı yaḳ- 400/8 G.

E

ebkem it- 111/7 G.
ebkem ü lāl ol- 275/1 K.
ecel yaṣdıġına seri vaż^{c} it- 237/1 Koş.
efġān it- 382/8 G.
efgende ol- 176/IV Tah.
efkāre düş- 56/1 G.
eflāke çık- (āh ile zār) 228/6 M. G.
eflāke çık- (āh) 139/5 M. G.
egri gözle baḳ- 408/II Müs.
el aç- 12/7 G.
el at- 333/12 G.
el çek- 19/2 G., 108/1 Müf., 159/2 G., 312/3 G., 354/7 G., 420/7 G.
el ṣun- 389/107 M.
el sürme- (yed ṭoḳınma-) 39/4 G.
el ur- 221/5 G.
el üstinde ṭut- 124/4 G.
el vir- 14/v Müs., 153/III Müs., 270/27 M., 400/3 G.
elden çıḳ- 348/7 G.
elden git- 133/2 G.
ele geçme- 348/7 G.
ele geçür- 337/9 D.
ele getür- 337/4 D.
elem çek- 126/40 M., 373/28 M.
eli boş ol- (desti tehī [ol-]) 21/III Müs.
elinden al- 389/ M.
elinden yan- 16/1 G.
emegi geç- 309/43 K.
emīn-i jurnal it- 269/15 M.
emre fermān ḳıl- 188/III Müs.
engüş-i ḫayret ber-dehān 167/2 G.
eṣer it- 172/6 G.
eṣer itme- 24/5 G., 136/IV Müs.
esīr ol- 202/29 K.
esrār-ı derūnıñ aç- 134/II Tah.
eşki mānend-i ṭūfān eyle- 367/6 G.
eṭrāfını cünd-i ġam ṣar- 264/6 Koş.
evc-i mesīhāya çıḳ- 132/V Müs.
evc-i semāvāta çık- 21/V Müs.
evrād-ı iḫsān çek- 77/6 G.
eyvāh ḳıl- 56/3 G.

F

farḳ-ı sere sāye ṣal- 373/23 M.
fedā it- 89/VI Müs.
fedā-yı cān 142/3 G.
fehm eyle- 21/ı Müs., 76/VI Tah., 120/V Müs.
fehm it- 83/11 G.
feleğin (çarḫ-ı gaddār) elinden çek- 24/1 G.
fenā içre bulın- 213/2 K.
fer bul- 283/1 G.
fer ḳalma- (dīde-i ġamda) 201/VI Müs.
fer vir- 60/1 G., 207/33 K., 275/64 K., 280/7 G.
feraḥ bul- 34/6 Kt.
ferāmuş eyle- 76/IV Tah.
ferāmūş it- 106/VII Müs.
fermān eyle- 113/2 Kt., 228/12 M.G., 367/7 G.
fermān it- 106/VII Müs., 253/4 M.,
fermān ḳıl- 275/14 K.
fermān oḳut- 121/5 G.
feryād u āhı semāya çık- 88/V Müs.
fetvā vir- 165/12 G.
fikr ü ᶜaḳlı git- 2575 M.
fikr-i muḥāl ol- 81/VI Tes.

firāḳ u miḥneti çek- 202/21 K.

G, Ġ

gafil ol- 14/v müs, 21/IX Müs., 73/7 G.
ġaflet olın- 175/4 K.
ġam çek- 140/III Müs., 217/6 G., 255/6 M., 309/25 K., 217/6 G., 255/6 M.
ġam ḳap- 116/2 G.
ġam ḳasāvet çek- 219/4 G., 222/1 G., 227/10 G.
ġam revān ol- 272/11 K.
ġam şīşesin ḳır- 111/3 G.
ġam u endūha düş- 32/5 G.
ġam yeme- 95/1 G.
gam, hasret çekmek (6/4 G., 9/7 G.
ġama ġarḳ ol- 94/I Muh.
ġamdan āzād eyle- 340/9 G.
ġam-ḫāne güşād ol- 179/III Müs.
ġamı kemāl bul- 309/57 K.
ġamzesiñ süz- 190/20 G.
ġārāt-ı īmān eyle- 52/1 G.
ġāret it- (mülk-i īmānı) 188/III Müs.
ġarīḳ-i baḥr-ı hicrān [ol-] 164/19 G.
ġarīk-i mātem ol- 342/III Tah.
ġarḳ eyle- 227/6 G., 389/86 M.
ġarḳ it- (ᶜuşşāḳı) 111/4 G.
ġarḳ ol- 25/3 G., 105/1 N., 330/3 G.
ġarḳ-ı deryā-yı sürūr it- 20/VII Müs.
ġarḳ-ı deryā-yı sürūr ol- 145/2 G.
ġarḳ-ı emvāc-ı ġumūm ol- 272/4 K.
ġarḳ-ı girdāb-ı firāḳ it- 239/7 G.
ġarḳ-ı ḫūn-ı girye ḳıl- 100/1 G.
ġarḳ-ı ḫūn-ı laᶜl-gūn ol- 167/6 G.
ġayībden gel- (semāᶜ-ı cāna) 272/32 K.
gençligine ṭoyma- 271/13 M.
ġıbṭa eyle- 296/3 G., 303/II Tah.
ġıbṭa-baḫş ol- 322/6 G.
gice gündüz ḫāṭırdan çıkma- 79/6 G.
gird-āba ṭal- 218/II M.Müs.
gird-āb-ı firāḳa ṣal- 228/7 M. G.
giriftār eyle- 391/22 G.
giriftār ol- 76/vı Tah., 320/3 G.
girizān ol- 80/III Müs.
göñlü (dil-i ṣad-pāre) kebāb ol- 89/V Müs.
göñlü düş- 244/11 M.
göñül al- 289/I Tah.
göñülden diñle- 396/V Müs.
göz aç- (gözü açık ol-) 73/5 G.
göz aç- 14/v Müs., 21/I Müs., 82/IX Müs., 119/4 G.
göz göz açıl- 80/VI Müs., 117/5 G.
göz göz it- 78/6 G.
göz göz ol- (yare) 232/6 Koş.
göz nūrı 81/ıı tes., 280/2 G.
göz süz- 132/IV Müs.
göz yum- 363/III Mur.
gözden (ᶜayn) hicāb ḳalḳ- 66/1 G.
gözden maᶜdūm ol- 320/3 G.
gözi görmeme- 217/2 G.
gözi ṭoyma- 97/K.
gözine ṣoġan ṣuyı sür- 382/6 G.
gözü (bir şeyden) yaña ṭut- 85/6 G.
gözü ardında ḳal- 331/V Müs.
gözü aydın 276/23 D.
gözün aydın (6/1 G.)
gözüne uyku girme- (girmedi dīde-i ġam-dīdeme ḫᵛāb-ı rāḥat) 175/3 K.
gözünü (çeşmini) ayır- 15/I G.
ġubār-ı ḫāk-rāh ol- 25/7 G.
ġubār-ı pāyına yüz sür- 106/IV Müs.
ġulġule vir- (dehre) 283/2 G.
ġurbete düş- 157/9 G.
ġurbete düşür- 24/3 G.
ġurūr eyle- 58/1 G.
gūş-ı cāna ṣadā gel- 272/14 K.
ġūşına mengūş it- 165/19 G.
gūş-i cāna mengūş eyle- 340/18 G.
gūşuña menġūş eyle- 175/17 K., 307/8 G.
gül(üp) oyna- 21/VII Müs., 46/6 G.
gün gibi ẓuhūr eyle- 170/11 G.
günden güne ṣol- 389/101 M.
güşāde eyle- 115/2 G.

H, Ḫ, Ḥ

ḫˇār u ẕelīl eyle- 57/3 K.
ḫᵛābı al- 76/IX Tah.
ḫᵛāb-ı ġafletden uyan- 207/10 K., 405/xıı Mur., 406/11 G.
ḥabl-ı ḥicrāna aṣıl- 123/4 G.
ḥabl-ı metīne ṣarıl- 165/8 G.
habt u lāl ol- 18/III Müs.
had bilme- 10/4 G.
ḥadd u ḥudūdından ḥazer ḳılma- 53/3 G.
ḫāk ile yeksān it- 220/7 G., 222/3 G.
ḫāk ile yeksān ol- 89/I Müs., 96/V Tah., 134/VI Tah., 201/IV Müs., 405/VI Mur.
ḫāk ol- 138/2 G.
ḫāka nihān eyle- 399/2 G.
ḫāke döşen- 263/5 M.
ḫāke gir- 389/ M.
ḫāke ṣal- 389/ M.
ḫāke yatır- 24/3 G.
ḫāk-i esvede gir- 323 Müf.
hāk-i ḳudūmun öp- 20/II Müs.
ḫāk-i meẕelletde sürün- 389/? M.
hāk-i pāya yüz sür- 20/IV Müs.
ḫāk-i pāye yolla- 117/7 G.
ḫāk-i pāyın būs it- 104/IV Muh.
hāk-i pāyına seril- 20/II Müs.
ḫāk-i pāyine ṭolaş- 161/4 G.
ḫāk-i rāh it- 270/8 M.
ḫāk-i siyāh içre yat- 165/7 G.
ḫāk-i siyehde pinhān ol- 389/ M.
ḥaḳīr ḳal- 309/54 K.
ḥaḳḳı ḥaḳ eyle- 38/6 G.
hakkını al- (ihkāk-ı hak it) 15/VI Müs.,
ḥaḳ-şinās ol- 354/7 G.
ḫalās it- 14/v Müs., 88/VI Müs.
halāṣ olmaḳ (6/1 G.)
ḫalel vir- 34/7 Kt.
ḥāl-i ḥayretde ḳal- 171/2 N.
ḥall it- 48/5 G.
ḫam ol- (ḳadd-i şimşād) 150/5 Kt.
ḫarāb it- 169/I Müs., 193/5 G., 238/7 G.
ḫarāb eyle- 89/V Müs.
ḫarāb ol- 198/2 G., 258/1 M., 200/8 G., 202/27 K.
ḫarābāt ḫırḳasın gey- 85/3 G.
ḥasret ḳo- 24/4 G.
ḥasret-i nār ile yan- 302/2 G.
ḥaşre dek 132/IV Müs., 176/VI Tah., 195/7 G., 207/15 K., 253/2 M., 303/v Tah., 333/19 G.,
ḥaşre dek ḳan aġla- 104/III Muh.
ḥaşre ḳadar 175/105 K., 269/5 M., 276/31 D.,
ḥaşre ḳal- 271/19 M.
ḫāṭır (ḫāṭır-ı āvāre) ḳır- 82/IV Müs.
ḫāṭır ṣorar yoḳ 106/III Müs.
ḫāṭır(-ı mūrı) şikest it- 354/4 G.
ḥaṭıra (levḥ-i ḫaṭıra) naḳş ol- 52/4 G.
ḫāṭıra ḫuṭūr ḳıl- 110/3 G.
ḫāṭırda ḳal- 176/I Tah.
ḫāṭırdan ferāmuş it- 80/IV Müs.
ḫāṭır-nişān ol- 397/6 G.
ḥaṭır-şiken ol- 389/? M.
ḫatm-i kelām it- 281/20 M.
ḫayāli çıkma- 80/V Müs.
ḥayāt baḫş it- 197/4 G.
ḥayāt cāmını ḳır- 183/2 G.
ḥayrān eyle-52/5 G., 236/1 Koş.
ḥayrān it- 350/I Muh.
hayrān kal- 21/IX Müs., 285/9 M.
ḥayrān ol- 142/5 G., 201/IV Müs., 238/1 G., 306/8 G., 358/VI Tah., 363/III Mur., 389/204 M.
ḥayrān u lāl it- 109/3 G.
ḥayrān u meftūnı ol- 274/23 G.
ḥayrānı ol- 189/III Tah.
ḥayret vir- 173/5 Kt., 287/2 G.
ḥayretde ḳal- 15/V Müs., 18/II Müs. 106/I Müs., 122/6 M., 123/9 G., 163/III, VI TcB., 175/80 K., 311/3 G., 411/14 M.,

ḫazān it- 361/IV Tah.
ḫazāna dön- 106/III Müs.
ḫazāna ġarḳ ol- (baġlar) 264/3 Koş.
ḫazāna ir- 144/5 G.
hebā ol- 166/2 G.
hem-dem ol- 149/5 G.
hem-rāh ol- 175/47 K.
hem-rāz ol- 218/4 M.Müs.
her kemālin ṣoñı zevāl ol- 81/VI Tes.
her yanı pür git- 81/IV Tes.
her yanı ṣar- 83/8 G., 337/7 D.
herc ü merc ol- 207/3 K.
heykel-i bī-rūḥa benze- 286/5 G.
hicrāna (peyġūle-i hicrāna) çekil- 54/5 G.
hīç ol- 81/I Tes.
hidāyet ir- 76/VI Tah.
hisse-yāb it- 22/7 G.
ḥoḳḳasā dehen ḫāmeye ṣıġmaz 175/114 K.
ḫūna ġarḳ ol- 163/III TcB.
ḫūn-ı dili revān it- 360/IV Tah.
ḫūn-ı dili rīz it- 186/I Tah.
ḫūn-ı giryānı rīz it- 189/V Tah.
ḫusūf(a) ir- 389/? M.
hücūm-ı ġamdan rāḥat ol- 373/28 M.
hümā-yı ᶜaḳlı ḳal- 358/IV Tah.
hüveydā ḳıl- 346/1 M.

I

ırmak (cū) gibi coş- 15/V Müs.
ırmak (cū) gibi çağla- 21/II Müs.
ıtnāb-ı kelām it- 6/7 G.
ıṭnāb-ı süḫān eyle- 275/71 K.
ᶜīd-ber-bālā-yı ᶜīd eyle- 207/11 K., 387/6 Kt.

İ, Ī

īcād eyle- 114/1 G.
içi (derūnı) yan- 35/7 G.
ifşā vü ᶜıyān eyle- 58/2 G.
iftiḫār eyle- 33/7 G.
iğne atacak yer bulamamak 276/27 D.
iḥyā eyle- (dil-i zārı) 201/V Müs.
iḥyā it- 78/2 G., 91/6 G., 141/II Müs., 268/3 G., 275/39 K.,
iḥyā ḳıl- 197/9 G., 211/I Müs.
iḥyā ol- 167/3 G., 275/59 K.
iki cihān tār ol- 321/12 M.
iki çeşmi āsiyāb it- 169/IV Müs.
iki çeşmi mecrā-yı nem ol- 209/5 K.
iki eli ḳanda [ol-] 137/1 Müf.
iḳlīm-i beden yan- 270/25 M.
iḳrār eyle- 80/III Müs.
iᶜlām eyle- 16/3 G.
iᶜlām ol- 23/7 G.
imdāda yit- 81/IV Tes.
inşād ḳıl- 114/17 G.
intiḳām al- 89/VI Müs.
inzivāya çekil- 395/6 K.
īrād-ı kelām it- 55/17 G.
ismini evrād eyle- 359/5 K.
istekleri yanına kalma- 38/6 G.
istilā ḳıl- 22/8 G.
iştiġal eyle- 175/5 K.
izhār et- 32/3 G.

J

jurnal it- 337/23 D.
jurnal ol- 337/25 D.

K, Ḳ

ḳaddi bük- 23/4 G.
ḳaddi bükül- 365/6 G.
ḳaddi dāl et- 117/2 G.
ḳaddi dāl eyle- 275/26 K.
ḳaddi dütā it- 333/20 G.
ḳaddi iki ḳat ol- 121/3 G.
ḳaddi lām eyle- 51/4 G.
ḳaddini bük- 190/27 G.
ḳadem vażᶜ it- 55/4 G.
ḳadirdān ol- 400/5 G.
ḳadrin bil- 326/5 G.

ḳadrini bil- 73/5 G., 113/1 Kt., 397/9 G.
kāfir īmāna gel- 129/5 G.
ḳahrından paṭla- 391/23 G.
kāʾinātı ṭut- 153/IV Müs.
ḳalbgāhı āteşlere yaḳ- 389/ M.
ḳalbi ḥacer 186/II Tah.
ḳalbi tar eyle- 333/16 G.
ḳalbi vīrān ol- 264/4 Koş., 271/2 M.
ḳāmeti kemān ol- 243/7 G.
ḳāmet-i mevzūnı kemān ol- 264/4 Koş.
kāmyāb eyle- 336/II Tah.
kāmyāb it- 349/8 K.
kāmyāb ḳıl- 356/2 Kt., 380/4 K.
kāmyāb ol- 389/ M.
ḳan aġla- 12/1, 6 G., 89/IV, VII Müs., 94/II Muh., 136/III Müs., 149/7 G., 186/I Tah., 205/VI Müs., 271/2 M., 342/III Tah., 391/14 G., 407/V Muaş., 418/7 Kt.,
ḳan dök- 47/6 G., 60/7 G., 235/1 G., 243/4 G., 272/6 K., 276/5 D.,
ḳan eyle- 116/4 G.
ḳan üstine ḳan eyle- 195/1 G.
ḳana boya- 190/18 G.
ḳana boyan- 261/1 M.
ḳanı aḳ- 107/2 G.
ḳanı rīz eyle- 139/2 M. G.
ḳanına gir- 82/VII Müs.
ḳanlar dök- 76/VIII Tah., 95/3 G.
ḳanlar rīz it- 164/14 G.
ḳanlı yaşlar dök- 81/III Tes.
ḳara fālı simsiyāh çık- 242/3 Kt.
ḳara ṭopraḳda yat- 249/5 M.
ḳara yerlere gir- 133/3 G.
ḳaralar giy- 23/4 G., 94/I-VII Muh.
ḳaralar/ ḳareler lebs eyle- 120/III Müs.
ḳarār eyle- 337/6 D., 343/III Muh.
karar tut- 10/5 G.
ḳarındāş ḳarındāşa itmez 377 Müf.
ḳaş çat- 195/3 G.
ḳatᶜ -ı ümīd eyle- 42/VI Müs.
ḳatle fermān eyle- 187/4 G.
ḳatline fermān yaz- 180/7 G.
ḳatline fetvā ara- 188/V Müs.
ḳayd-ı ser çekme- 96/III Tah.
ḳayd-ı serden ḳurtıl- 251/7 M.
ḳaydına düş- 27/14 G.
ḳazan aşı gibi taş- 126/43 M.
keder çek- 175/16 K.
keder vir- 298 Müf.
kederden başı ḫalāş ol- 81/VII Tes.
kederi zāʾil ol- 175/54 K.
kemāl bul- 394/X Müs.
kemāle ir- 255/9 M.
kendi kendinden geç- 28/1 G.
kendin begen- 400/9 G.
kendini ber-bād it- 81/III Tes.
kerem it- 89/II Müs., 94/VII Muh., 175/28 K.
kerīmü'l-yed 146/6 Kt.
kesrette ḳal- 106/V Müs.
keşf eyle- 21/I Müs.
keşf it- 86/III Tah.
keşf ol- 175/103 K.
ḳıblegāh eyle- 374/4 G.
ḳıṣṣadan ḥiṣṣe al- 158/1 G., 326/5 G.
ḳıyāmet ḳop- 276/4, 22 D.
ḳıyāmetler ḳopar- 386/9 G.
ḳıymetin bil- 114/7 G.
ḳızıl ḳan eyle- 50/2 G.
kızıl kana boyan- 18/I Müs.
ḳīl ile ḳāl it- 275/12 K.
ḳīl ile ḳāl ol- 81/VI Tes.
ḳīl ü ḳāl it- 346/2 M.
ḳīl ü ḳāli düşür- 309/10 K.
ḳolı bağlı dīvāne çıḳ- 190/3 G.
ḳul ol- 56/2 G., 225/4 G.
ḳulaḳ aç- 410/7 G.
ḳulaḳ vir- 82/VIII Müs., 134/V Tah.
ḳumaşı añlaşıl- 169/VII Müs.
ḳurban eyle- (ser ü cān) 153/IV Müs.
ḳurbān it- 241/3 G., 361/II Tah.

ḳurbān ol- 80/I Müs., 195/4 G., 238/1 G., 365/7 G.
ḳurbānı ol- 79/7 G., 228/9 M. G.
kūşe-i ġamda ḳal- 207/6 K.
kūşe-i ġam-ḫāneye çekil- 275/2 K.
kül ol- 79/1 G., 106/I Müs., 117/4 G., 147/2 G., 208/6 G.
külbe-i aḫzāna ḳapan- 106/III Müs.
künc-i ġurbete ḳoy- 106/II Müs.
künc-i miḥnet bekle- 110/4 G.
kürek taşı gibi vur- 126/43 M.
küsūfa düşür- 236/2 Koş.

L

lāl it- 78/1 G., 206/6 G., 239/6 G.
lāl ol- 74/2 G., 98/13 G., 229/10 Koş., 274/3 G.,
lāle-reng ol- 391/11 G.
leb-teşne 373/11 M.
lerze-nāk ol- 110/3 G.
leyli nehār eyle- 65/5 G.
leyli nehār ol- 385/2 G.
luṭf eyle- 30/7 G.

M

maġrūr ol- 21/IX Müs.
maḥbūsda çüri- 337/24 D.
maḥşer kop- 263/2 M.
maḥv eyle- 159/1 G., 223/3 G.
maḥv it- 139/8 M. G., 162/6 G., 228/1 M. G., 237/4 Koş.
maḥv ol- (ẕevḳ u ṣafā) 245/16 M.
maḥv-ı ẕāt eyle- 153/II Müs.
maḳṣūdına ir- 79/5 G., 111/5 G.
mālını mülkini ihdā it- 158/2 G.
maʿmūr ol- (mülk-i dil) 262/6 M.
maʿnen ḫarāb ol- 372/II Müs.
mānend-i pervāne yan- 200/6 G.
mars ol- 276/8 D.
māt ol- 26/3 G., 289/VIII Tah.
mātem çek- 258/3 M.
mātem ü derd çek- 27/18 G.
maṭlaʿ-ı āh it- 357/1 G.
maʿzūr ol- 16/7 G.
mecnūn gibi ṣaḥrāya düş- 228/10 M. G.
mecnūn it- 208/5 G., 350/I Muh.
meftūn ol- 47/2 G., 83/13 G., 336/II Tah., 358/III Tah.
meftūn u ḥayrān ol- 277/6 G.
melāle düş- 389/196, 202 M.
merhem ol- 31/6 G., 126/42 M.
meskeni ḫāk-i siyāh ol- 271/20 M.
mest eyle- 224/5 G., 302/5 G., 370/3 G.
mest it- 78/4 G., 121/1 G., 164/6 G., 370/1 G.
mest ol- 330/4 G., 371/3 G.
mest ü medhūş ol- 198/3 G.
mest(-i ṣaḥbā-yı cünūn) ol- 127/2 G.
mest-i bāḳī ol- 340/15 G.
mest-i cām-ı ʿaşḳ ol- 352/3 G.
mest-i dāim eyle- 33/3 G.
mest-i dāʾim ol- 283/4 G.
mest-i lā-yaʿḳıl ol- 340/17 G.
mest-i müdām ol- 61/1 G. 236/5 Koş.
mevte sarı kefen biç- 84/2 G.
mevte teslīm ol- 263/3 M.
meydān oḳu- 409/6 G.
meydān ṭut- 263/4 M.
meydāna çıḳ- 194/3 G., 260/1 M., 276/9 D.
meydāna gel- 158/4 G., 326/7 G.
meydāna ḳoy- 346/3 M.
meydānı ṭut- 124/9 G.
meyl it- 245/14 M.
meyli düş- 236/3 Koş.
meyl-i külāh it- 357/5 G.
meʾyūs ol- 106/VI Müs.
mezar kabul etme- 13/I Müs.
mezār ṭaşı gibi beklet- 403/21 G.
meẕmūm ol- 21/III Müs.
miḥnet çek- 203/II Muh., 262/4 M., 408/VI Müs.
miḥnete düçār (ol-) 82/V Müs.
milyona var- 375 Müf.

minnet eyleme- 83/3 G.
mirʾāt-ı göñlü ḳırıl- 275/23 K.
miṣāl ol- 26/1 G.
miṣli bulınma- 358/II Tah.
miṣl-i pervāne ol- 204/4 Koş.
moloza göm- 97/5 K.
mū ṣaydır- 164/14 G.
muʿādil olma- 57/2 K.
muḥabbet nārına yan- (sāḥa-i dil) 274/7 G.
muḥabbet şemʿine yan- 165/16 G.
muḥāl ol- 75/4 G.
murāda ir- 251/9 M., 276/23 D.
murāda irgür- 255/5 M.
murādı üzre dön- (çarḫ-ı gerdūn) 248/6 M.
murādıñ bul- 262/4 M.
murġ-ı cāna ḳıy- 263/7 M.
murġ-ı dili ṣayd eyle- 282/1 M.
musaḫḫar eyle- 236/7 Koş.
muʿtād eyle- 340/15 G.
mübtelā ḳıl- 271/10 M.
mülk-i cismi ġāret it- 235/2 G.
münevver ḳıl- 179/II Müs.
mürüvvet eyle- 23/6 G.
müsteṣnā ḳıl- 22/7 G.
müştāḳ ol- 343/VI Muh.

N

nā-ḥaḳa ḥaḳ ḥaḳḳa nā-ḥāḳ di- 115/7 G.
nāle vü feryādı ʿarşa çıḳ- 383/1 G.
nām eyle- 51/2 G.
nāmdār ol- 337/3 D.
nāna muhtāc ol- 55/10 G.
nānla niʿām ol- 23/3 G.
nāra bıraḳ- 389/ M.
nāra ġarḳ it- 163/VI TcB.
nāra yaḳ- 201/I Müs.
nār-ı intiẓāre yaḳ- 373/30 M.
naẓīri yoḳ [olma-] 358/IV Tah.
ne şīş yansun ne kebāb 346/8 M.
nihān ol- 19/7 G., 43/5 G.
nihāyet bulma- 317/3 G.
nīrān-ı ʿaşḳ ol- 342/IV Tah.
nīrān-ı hicre ṣal- 358/II Tah.
nişān vir- 272/29 K.
nūrā ġarḳ eyle- 411/26 M.
nūra ġarḳ it- 211/II Müs.
nūra ġarḳ ol- 175/7, 91 K., 272/37 K., 276/38 D.
nūr-ı ʿayn 134/V Tah.
nūş it- (şerbet-i şehd-i şehādet) 130/4 G.
nūş it- 52/7 G.
nuṭḳı kes- 103/11 G.
nuṭḳı ṭutul- 206/6 G.
nükūl eyle- (ʿahd ü emānından) 164/17 G.
nükūl itme- 55/21 G.

O, Ö

ocaġından inciler bit- 20/I Müs.
ʿömri sermāyesi tüken- 343/V Muh.
ʿömrü hebā ḳıl- 101/7 G.
özün ḳurbān it- 95/7 G.

P

pā-bende ḳıl- 380/5 K.
pā-beste ol- 232/4 Koş.
pā-dāş ol- 60/4 G.
pā-māl it- 289/V Tah.
pā-māl ḳıl- 177/3 G., 190/14 G.
pā-māl ü perīşān it- 365/4 G.
pā-māl-i ḳudūm eyle- 296/6 G.
pamuktan incin- (penbezār itmez iken gül bedeniñ rencīde) 149/3 G.
pāre pāre eyle- 82/IV Müs., 245/7 M.
pāre pāre it- 132/I-VII Müs., 389/296 M.
pāre pāre ol- 134/IV Tah., 280/6 G., 383/3 G., 389/105 M.
paṭlayıp çatla- 371/6 G.
pāyāna iriş- 309/81 K.
pāye-i ẕilletde [ol-] 134/VI Tah.

pāye-i ẕilletde ḳo- 338/18 K.
pāyıña düş- 287/7 G.
pāyına ḳapanup yüz sür- 275/29 K.
pāyına pā-māl ol- 71/3 G.
pāyına rū-māl ol- 303/V Tah.
pāyına ṣarıl- 144/6 G.
pāyına secde ḳıl- 129/4 G.
pāyına yüz sür- 23/5 G., 216/4 G., 275/6 K., 365/3 G.
pāyına yüzler sür- 88/I Müs. 101/2 G., 193/2 G., 288/III Mur.
pāyında pā-bende ol- 188/III Müs.
pāyını al- 305 Müf.
pāyını öp- 371/4 G.
pāyını yüzle- 232/5 Koş.
pāyimāl eyle- 294 Müf.
pāyimāl ol- 272/2 K., 309/18, 61 K., 343/V Muh., 403/18 G., 411/18 M.
pejmürde ḳıl- 205/IV Müs.
penbeden incin- 133/3 G.
pend ṭut- 355/4 Kt., 363/II Mur.
perde-i ġaflet açıl- 111/5 G.
perīşān eyle- 15/V Müs., 22/3 G., 50/1 G., 83/2 G., 132/I Müs., 367/1 G.
perīşān ḥāle düş- 242/1 Kt.
perīşān it- 76/V Tah., 78/5 G., 234/IV tes., 271/6 M. 296/6 G.
perīşān ol- 4/IV, 15/II Müs., 28/2 G., 45/3 G., 89/I-VII Müs., 80/I Müs., 95/7 G., 155/1 G., 163/VII TcB., 263/10 M., 277/3 G., 374/2 G.,
pervāne gibi yanıp dön- 389/? M.
pervāz it- 48/7 G., 107/3 G.
pervāz ḳıl- 85/5 G.
peydā ol- 49/5 G.
peyrev ol- 330/6 G., 389/150 M.
pinhān ol- 85/4 G., 348/3 G.
pūsteki ṣaydır- 160/4 G.
pūte-i ᶜaşḳ içre ḳal- 165/17 G.

R

raġbet it- 312/3 G.
rāha düş- 150/5 M., 251/8 M., 256/7 M.
rāhatı selb idüp endīşeyi kār eyle- 65/3 G.
rāh-ı ᶜaşḳa cān vir- 274/15 G.
rāhına cān vir- 253/9 M.
rāhına dürr ü cevher ṣaç- 280/6 G.
rāhına hem-rāh ol- 60/4 G.
rāhına ḳurbān it- 360/8 M.
rāhına ḳurban ol- 348/12 G., 410/5 G.
rāhına terk-i ser ü cān eyle- 120/III Müs.
rāhında cān vir- 243/1 G.
rāhında cānı fedā ol- 389/ M.
rāhında ḳurbān [ol-] 55/20 G., 374/7 G.
rāhında ser vir- 253/8 M.
rām ol- 309/79 K.
rehā bulma- 77/2 G.
rehber it- 350/VII Muh.
rencīde-ḫāṭır eyle- 289/VII Tah.
reşk-āver ol- 373/32 M.
revā gör- 286/2 G.
revān ol- (rāh-ı taḥḳīḳe) 379/4 G.
revnaḳ vir- 70/1 Kt.
rıhlet it- 21/VIII Müs.
riᶜ āyet eyle- 55/8 G.
rūḥ-baḫş eyle- 274/30 G.
rū-māl ol- 142/1 G., 170/4 G., 175/58 K.
rū-nümā ol- 175/48 K.
rūşen ol- (ṭāliᶜ) 175/125 K.
rūy-ı ḫazān görme- 202/37 K.
rūy-ı zemīn ṭar olur 136/III Müs.
rūz u şeb aġla- 104/V Muh.
rüsvā ol- 247/6 M.
rüsvā-yı ᶜ ālem eyle- 270/3 M.

S, Ṣ, S̲

ṣabāḥ-ı ḥaşre dek 114/11 G., 128/VII Müs., 277/6 G., 395/10 G.
sabır kıl- 15/IV Müs.
ṣad-çāk u zebūn eyle- 80/III Müs.
ṣad-pāre it- (sīneyi) 228/11 M. G.

safā gösterme- 24/2 G.
ṣāfī-dimāġ ol- 358/I Tah.
sāḥa-i dünyāya sıġma- 409/15 G.
ṣāḥil bul- 235/3 G., 240/2 N.
ṣaḥrālara düşür- 139/2 M. G.
ṣaḥrāya ṣal- 190/17 G.
salṭanat sür- 175/V Tah.
ṣararıp ṣol- 418/3 Kt.
ṣarf it- 114/5 G.
ṣarmaş ṭolaş ol- 139/7 M. G., 210/2 N.
saᶜy it- 115/6 G.
sāye-baḫş ol- 132/VI Müs., 313/5 Kt., 359/4 G.
sāyebān eyle- 58/1 G.
sen seni bil 357/6 G.
ser çek- 51/4 G., 103/2 G., 179/IV Müs.
ser ü cānı fedā ḳıl- 194/4 G.
ser vażᶜ it- 55/21 G.
ser vir- 126/35 M., 134/IV Tah., 190/32 G., 202/4 K., 229/6 Koş., 279/5 M., 294/1 Müf., 304/4 G., 387/7 Kt.
ser-ā-pā maḥv ol- 218/1 M.Müs.
serde sevdā 278/ı Müs.
serden geç- 47/5 G., 84/1 G.
ser-fürū eyle- 69/7 G., 161/4 G., 379/6 G.
ser-fürū it- 80/V Müs.
ser-fürū ḳıl- 52/2 G., 170/8 G.
ser-gerdān it- 274/14 G.
ser-gerdān ol- 348/1 G.
ser-i cānānıñ içün 275/9 K.
seri fedā ḳıl- 234/II Tes.
serine sevdā ṣal- 218/1-5 M.Müs.
ser-mest eyle- 205/IV Müs., 288/IV Mur.
ser-mest it- 190/22 G.
ser-mest ḳıl- 56/4 G.
ser-mest ol- 234/III Tes.
ser-mest-i bāḳī ol- 247/4 M., 253/5 M.
ser-nigūn ol- 207/42 K.
ser-seri ḳıl- 119/3 G.
ser-tā-be-pā vīrān ḳıl- (gönül kāşānesi) 274/19 G.
sevdā çek- 264/7 Koş., 296/7 G.
sevdā ile aḳı fehm eyleme- 217/2 G.
sevdā-yı ḫāma düşür- 236/7 Koş.
ṣıḥḥat yüzüñ görme- 163/III TcB.
ṣıḳlet-i tenden göç- 352/4 G.
sırrı fāş it- 314/8 G., 328/7 M.
siḥr it- 190/18 G.
silāḥa ṭavran- 337/7 D.
silsile-bend-i cünūn [ol-] 185/3 G.
silsilekeş ol- 189/II Tah.
sīne ṣad-çāk it- 163/I TcB.
sīne-çāk ol- 110/1 G., 383/2 G.
sīne-i ṣad-çāke merhem ṣar- 264/5 Koş.
sīne-ṣaf ol- 41/6 G., 270/21 M.
sīnesi ṣad-çāk ol- 334/2 G.
sīnesini dağla- 21/II Müs.
sipihri ḳapla- (feryād u efġān) 277/4 G.
söz at- 173/2 Kt.
söz ṭut- (sözünü tut-) 73/7 G., 126/28 M.
sözden feṭḥ-i bāb it- 169/I Müs.
söze mecāli yok 309/36 K.
sözi cāna geç- 121/6 G.
sözü kimseye geçme- 202/22 K.
ṣubḥa dek 204/3 Koş.
ṣubḥı şām it- 205/VI Müs.
sū-i nigāh it- 357/1 G.
sūzān ol- 47/3 G., 234/II Tes.

Ş

şād u ḫandān ol- 57/5 K.
şān vir- 197/2 G.
şānına nāḳīse gelme- 54/5 G.
şānıña yaraş- 110/1 G.
şaşı gibi baḳ- 403/17 G.
şeb-i ᶜömrü sön- 81/I Tes.
şehr-i āyīn it- 272/37 K.
şerbet ṣun- (sāḳī-i mevt-i fenā) 149/1 G.

şeref bul- (maḳdem-i pākiñle) 272/36 K.
şeref bul- 34/5 Kt.
şerḥ eyle- 15/V Müs., 55/18 G., 110/7 G.
şerḥ it- (lebiñ) 175/11 K.
şerḥ ol- 114/11 G.
şerha aç- 50/2 G.
şerḥa şerḥa dil- 53/4 G.
şerḥe ḥācet yok 82/IV Müs.
şeyṭāna ṭaş çıḳar- 55/9 G.
şeyṭānı aldat- 407/IV TcB.
şīrāzeye çek- 119/2 G.
şīşe-i ʿ ārı yere vur- 331/II Müs.
şuʿ le-pāş ol- 107/3 G.
şuʿ lever ol- 145/3 G., 151/4 Kt.
şuʿ ru tārāc it- 175/70 K.

T, Ṭ

tā cigere işle- 186/V Tah.
tā ezelden 199/5 G., 262/2 M.
tā ḥaşre dek 112/1 Kt., 156/4 G., 163/V TcB., 188/IV Müs., 202/3 K., 245/16 M., 247/4 M., 270/20 M., 281/11 M., 306/5 G.
tā ḥaşre ḳadar 271/27 M., 389/268 M., 397/6 G.,
tā rūz-ı ḳıyām 272/15 K.
tā ṣubḥa dek 132/I Müs.
tā ṣubḥ-ı rūz-ı maḥşere 202/34 K.
tāb u ṭāḳāt ḳalma- 80/VII Müs.
tāb u ṭāḳātden kesil- 391/15 G.
tā-be maḥşer 132/VII Müs., 207/8 K., 272/47 K., 419/4 G.
tā-be-seḥer 201/III Müs.
tāc-ı ḥasret giy- 163/VII TcB.
taʿ cīz it- 15/IV Müs.
ṭāġ u ṣaḥrāya düşür- 217/5 G., 234/IV Tes.
ṭaġlara ṣal- 208/5 G.
taḥammül eyleme- 79/3 G.
tahammül it- 18/IV Müs.
taḥayyürde ḳo- 124/1 G.
taḥmīl-i bār it- 67/2 G.
taḳdīm eyle- 121/2 G.
taḳdīm it- 122/7 M.
ṭāḳ-ı ʿ arşa ṭayan- (āh ile vāh) 76/VII Tah.
ṭāḳ-ı ʿ arş-ı aʿ lāya yazıl- 132/V Müs.
ṭaleb eyle- 90/2 G.
ṭāliʿ (-i āvāre) açılma- 106/V Müs.
ṭālib-i dermān ol- 89/VI Müs.
ṭāliʿ i açıl- 251/5 M.
ṭāliʿ i dön- 252/1 Kt.
taʿ mir ḳıl- (dili) 198/2 G.
taʿ n eyle- 35/1 G.
ṭaʿ n it- 360/6 G.
tārāc u vīrān eyle- 80/VI Müs.
tārāc u vīrān ol- (dil) 259/4 M.
tār-ı ümīdi kesil- 289/III Tah.
tārumār eyle- 19/4 G., 270/23 M., 289/II Tah.,
tārumār it- 13/I Müs., 24/3 G., 83/2 G., 119/1 G., 153/I Müs., 163/V TcB., 205/IV Müs., 222/4 G.,
tārumār ḳıl- (ḳaṣr-ı ḳalbi) 190/29 G.
tārumār ol- 38/2 G., 128/VII Müs., 140/VI Müs., 207/43 K., 222/5 G., 331/III Müs.,
ṭaş kesil- 394/I Müs.
ṭaş yürekli (yüregi ṭaş) 136/IV Müs., 163/IV TcB.
ṭaşlarla dögün- 89/I Müs.
ṭatlı cānından vazgeç- 326/11 G.
tek ü tenhā ḳal- 175/2 K.
telāş vir- 328/7 M.
telḫ-kām it- 338/14 K.
telḫ-kām ol- 27/12 G.
ten yaḳıp kebāb it- 169/I Müs.
tende cān [ol-] 82/II Müs.
tende mecāl kalma- 42/II Müs.
teng it- (dehri) 311/5 G.
teng ol- (ārāyiş-i īklīm-i cihān) 201/VII Müs.

teni (iḳlīm-i ten) ṣarṣıl- 110/3 G.
teni āteşe yaḳ- 333/3 G.
teni çāk it- 270/10 M.
terk-i cān eyle- 304/1 G.
tesḫīr eyle- 110/9 G.
tesḫīr it- 199/2 G.
teşrīf eyle- 22/2 G.
teşrīḥ it- 88/II Müs.
tevekkül eyle- 15/IV Müs.
ṭop paṭlasa ḫabīr olma- 286/4 G.
ṭulūᶜ it- 112/5 Kt.
türāb ol- 89/V Müs., 411/16 M.
türāba ṣal- 190/24 G.

U, Ü
ucuza füruḫt ol- 97/3 K.
ᶜurūc eyle- 399/7 G.
üftāde ol- 127/1 G.
üftādesi ol- 350/VII Muh.
ümid kes- 15/I Müs.
ümīt ḳaṭᶜ it- 299/5 G.
ümmīdi kes- 403/19 G.

V
vādī-i ḫayretde ḳal- 80/IV Müs.
vāh it- 180/2 G.
vākıf ol- 19/1 G., 83/4 G.
vālih ü ḥayrān ḳıl- 228/M. G.
varını batur- 190/10 G.
vārını terk eyle- 274/15 G.
vażᶜ -ı dest it- 306/K.
vechinde nūr yok 363/I Mur.
vīrān ol- 89/V Müs., 277/5 G., 287/5 G.
vīrān u ḫarāb eyle- 32/2 G.
vīrānede muḳīm ol- 85/3 G.
virdi zebān it- 34/8 Kt., 76/VIII Tah.
vücūdı lālezāra dön- 277/2 G.
vücūdı pāymāl it- 202/28 K.

Y
yād it- 16/7 G.
yaġma it- 22/2 G.
yaḳın ol- 90/1 G.
yaḳıp kül it- 190/15 G., 232/3 Koş.
yaḳıp yandır- 17/5 G., 100/6 G., 311/2 G.
yaᶜ ḳūba miṣāl ol- (elemde) 373/13 M.
yana yana kül ol- 190/26 G., 214/5 G.
yanıp kül ol- 8/4 G., 169/IV Müs., 177/3 G.
yanup yaḳıl- 218/2 M.Müs.
yāre ṣarar yoḳ 106/III Müs.
yāresini açma- 82/IV Müs.
yareye merhem ṣar- 264/2 Koş.
yareye merhem yok 342/III Tah.
yay ol- (kadd-i feraḥ) 186/IV Tah.
yedine fırṣat geç- 403/3 G.
yek-cāy ol- 186/IV Tah.
yeksān ol- 202/17 K.
yek-vücūd (ol-) 128/IV Müs.
yek-vücūd ol- 207/30 K.
yeller eser (taḫtıñda) 101/2 G.
yer yarılıp ḫulūl it- 394/IV Müs.
yere geç- 163/V TcB.
yeri var 126/42 M.
yıldızı barışma- 95/2 G.
yoldāş ol- 35/3 G.
yolında cān fedā 111/1 G.
yolında cān vir- 259/5 M.
yoluñ gözle- 117/5 G.
yüregi yan- 208/2 G.
yüz sür- 34/11 Kt., 56/3 G., 107/7 G., 144/1 G., 202/22 K., 198/7 G., 205/ı Müs., 300/4 G., 380/2 K.,
yüz yüze daᶜ vā eyle- 128/V Müs.
yüze gül- 97/6 K.
yüzler sür- 86/II Tah.
yüzü kızar- 14/IV Müs.
yüzü ṭoprağa sür- 331/II Müs.

Z, Ẓ, Ẕ
ẓāhir ol- 123/8 G.
zāʾil-i ᶜaḳl ol- 229/5 Koş.
zār u giryāna düşür- 55/19 G.

zār u melūl ḳıl- 271/5 M.
zār u nālān ḳıl- 389/? M.
zār u nizār ol- 272/8 K.
zār u zebūn ol- 271/12 M.
zebānı ḥabṭ ol- 107/6 G.
zehr eyle- 309/21 K.
zelīl ol- 307/3 K.
ẕelīl ü pā-māl ol- 275/13 K.
zencīr-i ʿaşḳı çek- 76/VIII Tah.
zencīr-i esārete ṭaḳıl- 389/? M.
zevāl bul- 42/II Müs.
zevāl bulma- 74/5 K.
ẕevḳ u ṣafā sür- 281/6 M.
ẕihne ṣarıl- 275/42 K.
ẕihni iḫlāl ol- 275/32 K.
ẕihn-i laṭīfi işġāl ḳıl- 275/30 K.
ẕihni ṭolaş- 103/9 G.
ẕihnini ṣar- 275/3 K.
ẕilletde ḳo- 203/VII Muh.
zinde-dil ol- 35/1 G.
zīr ü zeber eyle- 279/9 M.
zīr-i ḫāk içre yat- 324/3 Kt.
zīr-i pāyında ṭut- 345/5 G.
ziyān gör- 202/27 K.
ẓuhūr it- 55/5 G.
ẓulmetde ḳal- 340/16 G.
ẓulmetde ḳoy- 252/2 Kt.
zülfine berdār ol- 134/VII Tah.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİVANIN ÇEVİRİ YAZI METNİ

3.1. METNİN TESPİTİ İLE İLGİLİ HUSUSLAR

3.1.1. Nüsha Tanıtımı

Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz B 967 numarada kayıtlı yazma eser, satır sayısı her yaprakta değişkenlik gösteren 181 yapraktan müteşekkil tertipsiz (gayr-ı mürettep) bir divandır. Eksik ve kopuk sayfanın bulunmadığı eserde 5 yaprak boş, 11 yaprakta da boşluklar bırakılmıştır. Yazma eser; sırtı siyah meşin, kapakları vişnerengi yıpranmış kağıt kaplı mukavvva bir cilt içerisindedir. Eser, 320x225-270x170 mm ölçülerinde samanî kağıt üzerine rik'a hatla yazılmıştır. Eserin genelinde siyah renk mürekkep kullanılmıştır.

Yazma eserin kütüphane kaydında istinsah tarihi H.1299/M. 1880 olarak belirtilmiştir. Bu tarih, eserin son yaprağında bulunan tarih olmakla birlikte istinsah tarihi olarak değerlendirmek sağlıklı olmayacaktır. Söz konusu tarih divanın birçok yerinde görülen manzumenin yazıldığı tarihe işaret etmektedir. Yazmanın Ömer Suat ZAPÇI'dan alındığı yine kütüphane kaydında belirtilmiştir.

Başı: Yazıldı ṭāḳ-ı ᶜarş-ı ḥażret-i Raḥmāna Bismi'llāh
Daḫi ser-nāme-i ümmü'l-kitāb Ḳurʾāna Bismi'llāh

Sonu: Maẓhar-ı ᶜafv-ı İlāhi ola yevm-i maḥşer
Fāṭıma Ḫānıma Ḥaḳ eyleye her ān raḥmet

3.1.2. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol

a) Metinde yer alan başlıklar ve mahlaslar koyu **(bold)** olarak gösterildi.

b) Metindeki düzeltmeler dipnotta belirtildi, metnin orijinali korundu.

c) Metindeki notlar dipnotta belirtildi.

ç) Özel isimlerin ilk harfleri büyük yazıldı, özel isimlere getirilen ekler hemze (ʾ) ile karıştırılmaması için kesme işareti ile ayrılmadı.

d) Bildirme eki (-dIr), birinci tekil iyelik eki (-Im) ve ikinci tekil iyelik eki (-Iñ) ünlü uyumuna göre düz ve yuvarlak olarak yazıldı.

e) Divanda okunamayan yerler orijinal metinden aktarıldı.

f) Vezin gereği metne eklenen kısımlar metin içinde köşeli parantez "[ ]" ile atılması gereken yerler parantez "( )" ile ve eğik *(italik)* olarak gösterildi.

g) Metinde emin olunamayan bilgi/okunuşundan emin olunamayan kelime parantez içerisinde soru işareti (?) ile gösterildi.

ğ) "-veş, âsâ, -vâr" gibi Farsça son ekler birleşik, ön ekler araya tire (-) konularak yazılmıştır.

h) Metinde silinen, eksik bırakılan yerler köşeli parantez içinde üç nokta "[…]" ile gösterildi, ayrıca dipnotlarda belirtildi.

k) Arapça ve Farsça ifadeler, beyitler metin içinde Arap Alfabesi ile gösterildi. Okunuşları ve Türkçe tercümeleri ise dipnotlarda gösterildi.

l) Argo ve küfürlü ifadeler metin içinde ünlü harfleri * işareti ile gösterilerek verildi.

m) Metindeki hicrî tarihler eğik çizgi ile ayrıldı, miladî tarihler ile birlik koyu (**bold**) olarak belirtildi.

3.1.3. Çeviri Yazı Alfabesi

ا	A, a, E, e, Ā, ā I, ı, İ, i, U, u, Ü, ü	ص	Ṣ, ṣ
ب	B, b	ض	Ḍ, ḍ, Ż, ż
پ	P, p	ط	Ṭ, ṭ
ت	T, t	ظ	Ẓ, ẓ
ث	S̲, s̲	ع	ᶜ
ج	C, c	غ	Ġ, ġ
چ	Ç, ç	ف	F, f
ح	Ḥ, ḥ	ق	Ḳ, ḳ
خ	Ḫ, ḫ	ك	K, k, Ñ, ñ G, g
د	D, d	ل	L, l
ذ	Z̲, z̲	م	M, m
ر	R, r	ن	N, n
ز	Z, z	و	V, v, U, u, Ü, ü, O, o, Ö, Ū, ū
ژ	J, j	ه	H, h, a, e I, ı, İ, i
س	S, s	ى	Y, y, İ, i, Ī, ī
ش	Ş, ş	ء	ᵓ

3.2. CERRÂH ÖMER LUTFÎ DİVANI'NIN METNİ

[1a]

1.
Destūr
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Yazıldı ṭāḳ-ı ᶜarş-ı ḥażret-i Raḥmāna Bismi'llāh
   Daḫi ser-nāme-i ümmü'l-kitāb Ḳurʾāna Bismi'llāh

2. Dirim cān u göñülden dāʾimā el-ḥamdülillāh
   Güzel naḳş eyledi tā levḥa-i īmāna Bismi'llāh

3. Ṣalāt ile selām olsun o tācü'l-mürselīn üzre
   Lisānından ṭuyuldı cevher-i dür-dāne Bismi'llāh

4. Daḫi evlād u ensāb-ı Resūle biñ selām olsun
   Kim evrād oldı ehl-i beyt-i ᶜālī-şāna Bismi'llāh

5. Ḫudā nām-ı kerīmiyle yaratdı cümle cennātı
   Ḳonuldı ḳubbe-i enhār-ı bī-pāyāna Bismi'llāh

6. Buyurdı ol ḥabīb-i Kibriyā şān u feḫāmetle
   Sezā-yı cennet olur ḫūb yazan dīvāna Bismi'llāh

7. Caḥīm üzre müʾekkel on ṭoḳuzdur **Luṭfī** āgāh ol
   Dilinde vird iden girmez ebed nīrāna Bismi'llāh

2.
Taḫmīs-i Naᶜt-ı Cenāb-ı Nīyāzī Raḥimehu'llāh
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Bāreka'llāh nūr-ı ẕāt-ı Kirdigār-ı ẕü'l-himem
2. Levḥaşa'llāh ḳıblegāh-ı enbiyā-yı muḥteşem
3. ابشرو يا زمرة الابرار قد جاء النعم[316]
4. Ṭoġdı ol ṣadr-ı risālet başdı ᶜarş üzre ḳadem
5. Ṣaldı ol baḥr-ı nübüvvet pertevi fevḳa'l-ümem

II.

1. Cānib-i Ḥaḳdan irişdi kāʾīnāta bir ṣadā
2. رَحْمَةً لِّلْعَالَمِين[317] sensiñ ḥabībim Muṣtafā
3. اشرق الشمس مضيئا فى الحّاوات العلا[318]
4. Çalınup ṭabl-ı beşāret geldi şāh-ı enbiyā
5. Ġulġule ṭoldı cihāna ḳondı ol ṣāḥib-ᶜalem

---

[316] *(Ebşirū yā zümreti'l-ebrār ḳad cāʾeṇ-naᶜam.)* Mânâ: "Sevinin ey salihler! Nimetler geldi."

[317] *(Raḥmeten li'l-ᶜālemīn.)* رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا: "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107).

[318] *(Eşraḳü'ş-şemsü muḍiʾe fi'l-ḥāvātü'l-ᶜalā.)* Mânâ: "Açık denizlerde güneş, parıl parıl parlıyordu."

III.

1. Şehriyār-ı enbiyā oldıġıñ ey nūr-ı baṣar
2. ᶜArş u kürsīde melekler yād iderler ser-te-ser
3. انك فضل مبين من شئونات القدر[319]
4. Nūr-ı vechiñden alındı encüm ü şems ü ḳamer
5. Baḥr-ı ᶜilmiñden bilindi ḥikmet-i levḥ ü ḳalem

IV.

1. Mālik-i ᶜilm-i ledünsüñ maẓhar-ı sırr-ı Ḫudā
2. Pīşvā-yı enbiyāsıñ muḳtedā-yı evliyā
3. انت احسان لنا اهلا و سهلاً مرحباً[320]
4. Merḥabā yā Muṣṭafā yā nūr-ı ᶜayn-ı aṣfiyā
5. Merḥabā yā ṣāḥibü'l-miᶜrāc fī dācü'ẕ-ẓulem

V.

1. Ṭurre-i ṭarrārınıñ meftūnıdır kevn ü mekān
2. Şuᶜle-i dīdārınıñ müştāḳı devr-i āsumān
3. نستعين بسمك للخالق فى كل آن[321]
4. Gelmeseydiñ ᶜāleme sen ḫalḳ olınmazdı cihān
5. Dostlıġıñla yaradıldı ey nebiyy-i muḥterem

VI.

1. Ḥaḳ seni āyāt-ı Ḳur'ānında ibcāl eyledi
2. Nām-ı vālā-şānını āfāḳdan ᶜassāl eyledi
3. Āsitān-ı luṭfuña Cibrīli īṣāl eyledi
4. Biz günehkār ümmete sen şāhı irsāl eyledi
5. Ḥamdülillāh saña ümmet eylemiş ol ẕī-kerem

VII.

1. Sen ᶜināyet kānısıñ her mücrim-i pā-bendeñe
2. Ravża-i dārü's-selām-i pākine āyendeñe
   [1b]
3. Şefḳat eyle **Luṭfī**-i rūy-ı siyeh efgendeñe
4. Yā Resūlullāh şefāᶜat ḳıl **Niyāzī** bendeñe
5. Ol zamān kim baş açıḳ yalın ayaḳ ḳan aġlaram

3.
Taḫmīs-i Naᶜt-ı Li-cenāb-ı Nūrī-i Berġamalı
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Şehriyār-ı leyletü'l-isrā imāme'l mütteḳīn
2. Sırr-ı Mevlā عَلَّمَ الْاَسْمَاءَ[322] imāme'l mütteḳīn
3. Bāᶜiṣ-i dünyā vü mā-fī-hā imāme'l mütteḳīn
4. Maẓhar-ı envār-ı Ḥaḳsıñ yā imāme'l mütteḳīn

---

[319] *(İnneke faḍlun mubīn min şuʾūnātü'l-ḳader.)* Mânâ: "Kader işlerinden apaçık bir faziletsin."
[320] *(Ente iḥsānü lenā ehlen ve sehlen merḥabā.)* Mânâ: " (Allah'ın) bize ihsânı, hoş geldin!"
[321] *(Nestaᶜīnu bismike'l-Ḫālıḳ fī külli ān.)* Mânâ: "Adını, her şeyi yaratan Allah ile kullanırız."
[322] *(ᶜAlleme'l-esmā.)* وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti." (Bakara 2/31).

5. Menbaᶜ -ı ᶜ ilm-i ledün dānā imāme'l mütteḳīn

II.

1. Sūre-i Yā-Sīn ü Ṭā-Hā naḳş olınmış tācıña
2. Şems-i iḳlīm-i ḥaḳīḳat pertevi minhācıña
3. Ḳıl şefāᶜ at ᶜ āṣī-i rūy-ı siyeh muḥtācıña
4. Enbiyādan bir nebī nāᵓ il degül miᶜ rācıña
5. Şāh-ı İṣrā cāh-ı اَوْ اَدْنٰى[323] imāme'l mütteḳīn

III.

1. On sekiz biñ ᶜ āleme cānā ki*(m)* sensiñ Muṣṭafā
2. Nūr-ı vaḥdāniyyeti iẓhār ḳıldıñ cümle-rā
3. Ḫāk-i pāyıñ küḥl-i çeşm-i evliyā vü aṣfiyā
4. Muḳtedā-yı enbiyāsıñ pişvā-yı etḳıyā
5. Anuñ içün didiler saña imāme'l mütteḳīn

IV.

1. ᶜ Īd-ı ekberdir viṣāliñ firḳatiñ māh-ı ṣıyām
2. Şevḳ-ı dīdārıñla buldı devr-i ᶜ ālem intiẓām
3. Ola rūḥ-ı pākiñe yüz biñ ṣalāt ile selām
4. Buldı iḳlīm-i nübüvvet sen ile ḥüsn-i ḫitām
5. Manṣıbın beyne'r-rüsül bālā imāme'l mütteḳīn

V.

1. Ravża-i dārü's-selāma maḳṣadım ᶜ azm ü vuṣūl
2. Dergeh-i iclāliñe geldim beni ḳılma melūl
3. Bu duᶜ āsın ᶜ āciz ü nāçīziniñ eyle ḳabūl
4. Müstemendem ḫāk-i pāy-i ḥażretiñden yā Resūl
5. Cism ü cānım olalar gūyā imāme'l-müttekīn

VI.

1. ᶜ Āşıḳānıñ çekdigi āh-ı seḥergāh ᶜ aşḳına
2. Ḥażret-i ḫayru'n-nisā Zehrā-yı āgāh ᶜ aşḳına
3. Seyyid-i bostān-ı cennet ol iki şāh ᶜ aşḳına
4. Süfre-i ᶜ aşḳına daᶜ vet eyle Allāh ᶜ aşḳına
5. Leẕẕet-i dünyāmı ḳıl imḥā imāme'l mütteḳīn

VII.

1. Ḥakk olınsun ᶜ arż-ı ḥālim ṭāḳ-ı çarḫ-ı aṭlasa
2. Naᶜ t-ı pākiñ derc olınmışdır bu beyt-i nev-rese
3. İltifāt it pādişāhā **Luṭfī**-i ḫār u ḫasa
4. Ümmetinden ḫaste-dil **Nūrī** żaᶜ īf [ü] bī-kese
5. Dest-yār ol luṭf ile ferdā İmāme'l-müttekīn

---

[323] *(Ev ednā.)* فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ **اَوْ اَدْنٰى**: "Araları iki yay aralığı kadar veya **daha da yakın oldu**." (Necm 54/9).

4.
Tercīᶜ le Merşiye-i Der-Ḥaḳḳ-ı Şāh-ı Kerbelā
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

I.

1. Fürūġ itdi yine māh-ı Muḥarrem
2. Ġurūba irdi ḫūrşīd-i muᶜaẓẓam
3. Ḥabīb-i Kibriyā Sulṭān-ı efḫam
4. Ciger ḫūn eşki rīzān oldı bu dem
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

[2a]

II.

1. Yezīd irsāl idüp Şimr-i laᶜīni
2. Düşürdi ᶜāleme āh u enīni
3. Resūlüñ ḳurretü'l-ᶜaynı Ḥüseyni
4. Şehīd itdi o māh-ı meh-cebīni
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

III.

1. Gül-i ṣad-berg-i bāġ-ı Muṣṭafādır
2. Ḥayāt-ı cāvidān-ı Murtażādır
3. Dil-i ṣad-pāre-i ḫayru'n-nisādır
4. Ḥarīm-i ḫās-ı bezm-i هَلْ اَتٰى[324]dır
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

IV.

1. Ḳırılaydı ne ġamdır çarḫ-ı devrān
2. Ḫarābezār oldı dehr-i fettān
3. Fedā-yı cān ideydi cümle insān
4. Perīşān olmayaydı tā o cānān
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

V.

1. Odur her müᵓminiñ rūḥ-ı revānı
2. Odur her ᶜāşıḳıñ cān içre cānı
3. Firāḳı ġam-güsār itdi cihānı
4. Küsūfa ṣaldı mihr-i āsumānı
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

---

[324] *(Hel etā.)* هَلْ اَتٰى: "İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmemiş midir?" (İnsân 76/1)

VI.

1. Nedir bu dehşet-engīz felāket[325]
2. Nedir bu ẓulm u ġaddar bī-nihāyet
3. Revā mıdır ki bir şāh-ı necābet
4. Ola cān-dāde-i tīġ-ı şeḳāvet
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

VII.

1. Yezīd emr itdi Şimr-i bī-ḥayāya
2. Ki çeksün ceyş-i küfri Kerbelāya
3. Ḥaḳāret eylesün āl-i ᶜabāya
4. Eẕiyyet ehl-i beyt-i Muṣṭafāya
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

VIII.

1. N'içün itdi Yezīd-i pür-cināyet
2. Degülken ḥaḳḳı daᶜvā-yı ḫilāfet
3. Resūl-i müctebā itmez şefāᶜet
4. Cehennemdir yeri ṣubḥ-ı ḳıyāmet
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

IX.

1. Ne Ḥaccāc u ne Cengīz ü ne Şeddād
2. Ne Nemrūd u ne فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ[326]
3. Bu ẓulmi itmedi bir ferd-i bī-dād
4. Yezīd-i bed-liḳādan oldı īcād
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

X.

1. Nice yār-ı vefā nice dilāver
2. Fedā-yı cān u ser itdi ber-ā-ber
3. Boyandı cism-i nāz-ı āl-i Ḥayder
4. ᶜAḳīḳ-i ter gibi ḫūna ser-ā-ser
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

XI.

1. Kesüp ḳavm-i ᶜadüv māᵓ-i Fırātı
2. İlāhī bulmasun feyż ü necātı
3. Ḳamu üftādegānıñ meh-ṣıfātı
4. Ṣusız nūş eyledi cām-ı memātı
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

---

[325] Mısra vezne göre eksiktir.

[326] *(Firᶜavnü ẕü'l-evtād.)* فِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ: "…Kazıklar sahibi Firavun…"(Fecr 89/10), (Sad 38/12).

XII.

1. Ġarībim **Luṭfiyā** hem bī-nevāyım
2. Türāb-ı āsitān-ı Muṣṭafāyım
3. Ġubār-ı ḫākrāh-ı Murtażāyım
4. Muḥibb-i ṣādıḳ-ı āl-i ᶜabāyım
5. Feraḥnāk olma geldi rūz-ı mātem
6. Ġarīḳ-i lücce-i ġam oldı ᶜālem

5.

Müstezād-ı Naᶜt Der-Ḥaḳḳ-ı Cenāb-ı Risālet
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Didi Ḥaḳ yā Resūlullāh saña لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ[327]
   Nihān oldı vücūd-ı nāzeniniñ ᶜanberīn ḫāke
   Şerefdir ḫāk-i bī-bāke
   [2b]
2. Cemāl-i bā-kemāliñ sūre-i *sebᶜa'l-meṯānī*dir
   Nidā-yı لَنْ تَرٰينِي[328]dir
   Tecellā eylediñ el-ḥamdülillāh irdim idrāke
   Oḳudum geldi اِيَّاكَ[329]

3. Ṭoġup şems-i risālet pertev-endāz eyledi dehre
   Ne ḥācet māh ile mihre
   Çek[il]di ceyş-i ẓulmet girdi ḳalb-i ehl-i işrāke
   Düşüp münkirler eşkāke

4. Seni inkār iden يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا[330] dir
   Ki nefsince ḫiṭāben dir
   Ne buldum rāh-ı Mevlāyı degişdim māl ü emlāke
   Ne mūcib vardı itrāke

5. Şerār-ı nār-ı ᶜaşḳıñ z̲erresinden aldı ey mehveş
   Vücūd iḳlīmini āteş
   Ṭutuşdum farḳ-ı serden indi āteş ṣadr-ı ṣad-çāke
   Ṣarıldı ḳalb-i çālāke

6. Z̲elīlem kemterim ḫākim ᶜināyet beklerim senden
   Ṣıyānet beklerim senden
   Sirişk-i ḫūna ġarḳ oldum ḳapandım zīr-i eşbāke
   Ne mümkin kendi imsāke

---

[327] *(Levlāke levlāk lemâ ḫalaḳtü'l-eflāk.)* لولاك لولاك لما خلقت الافلاك: "Sen olmasan, sen olmasan âlemleri yaratmazdım."
[328] *(Len-terānī.)* لَنْ تَرٰينِي : "Sen beni göremezsin…" (A'râf 7/143)
[329] *(İyyāke.)* اِيَّاكَ: "Ancak sana…" (Fatiha 1/5)
[330] *(Yā leytenī küntü türāben.)* يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا: "Keşke toprak olsaydım." (Nebe 78/40)

7. Buyurduñ yā Resūlullāh ki nuṭḳuñ ᶜ āleme nāfiᶜ
Benim mücrimlere şāfiᶜ
Şefāᶜ at ḳıl bu **Luṭfī** rū-siyāh u çeşm-i nemnāke
Ṣarıldım dāmen-i pāke

6.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Yine ṭoġdı tecellā yıldızı evc-i meserretden
Ḫalāṣ olduñ gözüñ aydıñ ġam u endūh-ı miḥnetden

2. Gülersiñ ḫande eylersiñ feraḥnāk oldığındandır
Ötersiñ ᶜ andelībāsā uçarsıñ evc-i rifᶜ atden

3. Ḳanı ol āh u vāh itdikleriñ demler o mātemler
Yeşiller lebs idüp demler urarsıñ şehd [ü] şerbetden

4. Ġam u ḥasret çekerken arayup ṣormaġa saᶜ y itdiñ
Sevincinden beni şimdi unutduñ belli ᶜ uzletden

5. Seni bir ehl-i dil ẓann eylemişdim vāh benim ᶜ aḳlım
Meger ḳāl ehlisiñ fürḳat güzeldir senle ṣoḥbetden

6. Bu bāġ-ı fānī içre var mıdır bir yār-ı ṣādıḳ kim
Benim aḥvālimi ṣorsun firāḳ-ı nār u ḥasretden

7. Sesiñ kes bī-vefāya ġayrı ıṭnāb-ı kelām itme
Ne añlar ol dīvāne **Luṭfī** şimdi ḥüsn-i ülfetden

7.

Tārīḫ-i Vefāt

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Döner derd ü elemle bir ᶜ aceb devrānedir dünyā
Gelen gitmekdedir lā-şek gerek aᶜ lā gerek ednā

2. Naẓar ḳıldım açılmış lāle sünbül ġonca-i terler
Ne ḥikmetdir ḫarāb olmış bozılmış bāġ-ı müsteṣnā

3. Süleymān-ı zamān olmış serinde tāc-ı Cemşīdī
Bugün ḫāke yaturmışlar ḳanı ol devlet ü Dārā

4. Bu bir ḥākim-i şerᶜ idi ᶜ adāletle ögülmiş(i)di
Naẓīri yoḳ idi çarḫ-ı felekde ᶜ ālim ü dānā

5. Çıḳınca **Luṭfî** yazdım eşk-i nemle tārīḫ-i tāmı
Mekān ola Ḫˇāce-i Aḥmede ol cennet-i aᶜlā[331] (1289/1872)

8.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Cihānı āteş-i hicrāna yaḳdıñ ey benim cānım
İki gözüm efendim dil-sitānım nāzlı cānānım

2. Naẓar ḳıldıḳça ḳara gözleriñ ᶜaḳlım ider yaġma
Meleksiñ ḥūr u peykersiñ[332] güzelsiñ şāh u sulṭānım

3. Selāmet kūşesi yoḳdur çekince tīġ-ı ebrūdan
Viṣāl-i yār içün her laḥẓada biñ kerre ḳurbanım

4. Dil-i bī-çāreniñ ḥāliñ n'içün ṣormaz o ḫūb-sīret
Yıḳıldı mülk-i dil yandı kül oldı ḳalb-i vīrānım

5. Gelür biñ nāz u istiġnā ile gülzāra ol ġonçe
Meserret ᶜarż ider sünbül gibi zülf-i perīşānım

6. Nice biñ ᶜāşıḳıñ cānın alursıñ yoḳ mı inṣāfıñ
ᶜAḳıllar alıcı cellād-ı ᶜālem bedr-i tābānım

7. Yeter nālān idersiñ **Luṭfî**yi ᶜaşḳıñla ey meh-rū
Mürüvvet merḥamet şefḳat seniñdir kān-ı iḥsānım

9.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

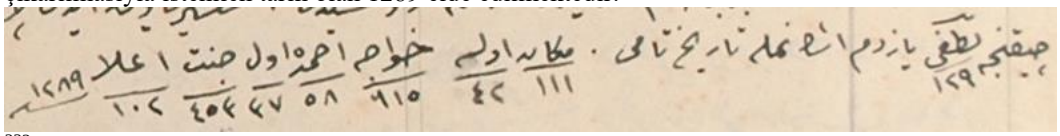
1. Miḫnet-i efzūn ile çarḫ-ı felek devrān ider
Gāhice z̲evḳ u ṣafāla ᶜālemi ḥayrān ider

2. Kimisin Mecnūn ider ᶜaşḳ ile ṭaġı gezdirür
Cān u başın ne z̲r idüp Leylā içün ḳurbān ider

3. Baᶜżısını taḫt-ı ᶜulyā üzre teclīs itdirür
Başına tāc-ı mücevher devleti iḥsān ider
[3a]

---

[331] Mısraın her kelimesinin ebced değeri kelimelerin altlarına yazılmıştır. İlk mısrada Lutfî kelimesinin ebced değerinin 129 olduğu yazılmıştır. Bu sayının ikinci mısraın toplam ebced değerinden çıkarılmasıyla istenilen tarih olan 1289 elde edilmektedir:

[332] Mânâ gereği "ḥūr u peykersiñ" ifadesi "ḥūrī peykersiñ" olmalıdır.

4. Nev-bahār ider cihānı ᶜarż ider çiçekleri
Gülsitān-ı cennet içre bülbüli ḫandān ider

5. Bende eyler baᶜżısını bir gül-i meh-peykere
Āteş-i hicrān ile cigerini püryān ider

6. Biñ iki yüz seksen altı iki Şaᶜbān-ı şerīf
Yevm-i pāzār rūz-ı Ḳāsım ḳar ile cevlān ider

7. Ġam ḳasāvet çekme **Luṭfī** berf içün bārān içün
Bir gün olur nev-bahār ḳalbiñ seniñ şādān ider

10.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bir cehālet menbaᶜı kīn ü ġarażdan açdı bāb
Meclis-i erbāb-ı ᶜaşḳa ḳondı mānend-i z̲ebāb

2. İstiḳāmet üzre hīç yoḳdur ḳarārı kāfiriñ
Ola lāyıḳdır laᶜīniñ müddet-i ᶜömri ḥabāb

3. Bī-ḳarār olmış ḳarardıḳça ḳararmış sīreti
Pek kerīhü'l-manẓar olmış ṣūreti ṣanma şebāb

4. Yok kelāmında ḳarār bilmez ḳarār-ı ḥaddini
Ber-ḳarār olmaz ḳarārı olmasa ᶜıyş-ı rebāb

5. Kec enāniyyetlik itme vir ḳarārı ṭut sözüm
Luṭfiyā bil āteş üzre hīç ḳarār itmez kebāb

11.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ḫudā dil-şād ḳılsun dāᵓimā erbāb-ı ᶜirfānı
Ki anlarla şeref buldı sipihriñ çarḫ-ı devrānı

2. Bu ḳahve mecmaᶜ-ı ehl-i kemālāt u mürüvvetdir
Muḥabbet cāmınıñ ser-mestidir aḥbāb u yārānı

3. Egerçi ḳahvesi rūy-ı siyāhdır vech-i ẓāhirde
Velākin vech-i bāṭında ṣafā-yāb eyler her cānı[333]

4. Anıñ pīri cenāb-ı ḥażret-i Şeyḫ Şāz̲elīdir kim
Gülistān-ı felekde hīç bulınmaz miṣl ü aḳrānı

[333] Mısraın son tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: -le**r_h**er cânı

5. Cihānı neşʾe-yāb eyler gelince nev-bahār ammā
Şitā geldikde bu ḳahve olur ʿāşıḳlarıñ kānı

6. Tırāş olsun gelüp icrā-yı sünnet eylesün yārān
Ki şād olsun tırāş olduḳda her dem rūḥ-ı Selmānı

7. Gelen aḥbāb u yārān dāʾimā ḫandān u şād olsun
Daḥi anlarla mesrūr eylesün Ḥaḳ Ḥācı ʿOs̱mānı

8. Ṣabāḥ-ı ḥaşre dek mevcūd ola cümle müdāvimler
Kemāl-i ʿāfiyetle bulmasun bir dāne noḳṣānı

9. Gelüp bu ḳahveye ey **Luṭfī** sen de z̲evḳ-yāb ol kim
Seḫāvet kānıdır mesrūr iderler cümle iḫvānı

12.
Tārīḫ-i Vefāt
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Āh kim ḳan aġlasun şimden girü kevn ü mekān
Böyle bir z̲āt-ı muḳaddes eyledi terk-i cihān

2. Leşker-i dīn-i mübīne raḥm iderdi dāʾimā
Yaʿni anlar cism idi bu anlarıñ cisminde cān

3. Nā-gehān irdi vücūd-ı iḳlīme dāʾ-i verem
Bulmadı ḥimmet bıraḳdı ʿāleme dāġ-ı nihān

4. ʿĀḳıbet cām-ı ḥayātıñ ḳırdı çarḫ-ı kīnever
Tārumār olsun yıḳılsun bulmasun saʿd u emān

5. Ṭoġmasun mihr ü mehi gün görmesün çeşm-i felek
Ber-hevā olsun zemīn ü pārelensün āsumān

6. **Luṭfiyā** ḳan aġlayup yazdım iki tārīḫ-i tām
Her biri merḥūmuñ eyler ḥüsn-i aḥvālin beyān

7. Aç eliñ dergāha ṣıdḳan ruḥı-çün el-Fātiḥa
Mīrālāy Kāmil Bege cennet maḳām olsun hemān (1293/**1876**)

13.
Murabbaʿ
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Gelmemiş mis̱liñ ḥasen ḫulḳuñ ḥasen z̲ātıñ ḥasen
Ejder-i zülfüñ esīr itmiş hezārān ādemi

2. Gül cemāliñ ᶜaksidir āyīnede seyr itdigiñ
Var mı aḳrānıñ inandırmaḳ dilerseñ ᶜālemi
[3b]

14.

Semāᵓī

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Nedir bu kibr ü naḫvet sende söyle āşikār kāfir
2. Sebeb ne ehl-i ᶜaşḳa eylemezsiñ iᶜtibār kāfir
3. Bilür bilmez gürültüñ çoḳ merāmıñ ne ne var kāfir
4. Seni bi'llāh ider tīġ-ı zebānım tārumār kāfir
5. Teniñ pāk eylemez deryā ḳabūl itmez mezār kāfir
6. Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir

II.

1. Bütün ᶜālem bilür fitne fesād ü şerre āletsiñ
2. Ebū Cehle tecāvüz eylediñ baḥr-i cehāletsiñ
3. Saña emniyyet olmaz çünki ġāyetle ḫıyānetsiñ
4. Yüzinde meymenet yoḳ şübhesiz ḳaṭmer cenābetsiñ
5. Teniñ pāk eylemez deryā ḳabūl itmez mezār kāfir
6. Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir

III.

1. Yıḳarsıñ yapmaġa yoḳ iḳtidārıñ beyt-i Raḥmānı
2. Bozuḳdur ṭıynetiñ elbetde sevmezsiñ Müselmānı
3. Düşün eyler mi hīç itdükleriñ meyḫāneci Yani
4. Ṭoḳınsa parmaġıñ murdār ider enhār u ᶜummānı
5. Teniñ pāk eylemez deryā ḳabūl itmez mezār kāfir
6. Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir

IV.

1. Ḳızarmaz hīç yüzüñ çinḳo mı ḳaplı öyle ednāsıñ
2. Ki cīm ḳarnında bir noḳṭa enāniyyetde yektāsıñ
3. Yeşilden ḳaradan baḥṣ eyleme bī-hūde aᶜmāsıñ
4. Ṣumāta ᶜāṣıḳ-ı şūrīdesiñ düşmān-ı ḥelvāsıñ
5. Teniñ pāk eylemez deryā ḳabūl itmez mezār kāfir
6. Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir

V.

1. Yiyüp işkembeyi tilki gibi dem urma ḥikmetden
2. Kerāmet ṣādır olmaz sen gibi alçaḳ cenābetden
3. Gözüñ aç ġāfil olma el virür ġayrı ḥamāḳatden
4. Ḫalāṣ [it] kendini mümkin iken çirk-āb-ı ẕilletden
5. Teniñ pāk eylemez deryā ḳabūl itmez mezār kāfir
6. Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir

VI.

1. Naẓar ḳılsañ semāya yere düşmez ḳaṭre-i raḥmet
2. Ayaġıñ başdıġı yerlerde ot bitmez nedir ḥikmet

3. Gerek aᶜ lā gerek ednā ider ervāḥına laᶜ net
4. Nefes alsañ ḥarāretden yedi deryā ḳurur elbet
5. Teniñ pāk eylemez deryā ḳabūl itmez mezār kāfir
6. Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir

VII.

1. Ṭoḳunma ey denī **Luṭfī** gibi ehl-i ḫarābāta
2. Seni Ḳahhār-ı ᶜālem ṭard ider iḳlīm-i heyhāta
3. Vücūduñ maḥv ider fırṣat bıraḳmaz ᶜarż-ı ḫācāta
4. Ne yüzle varacaḳsıñ mübteẕel bāb-ı münācāta
5. Teniñ pāk eylemez deryā ḳabūl itmez mezār kāfir
6. Cihānı ẓulmete ṣaldıñ ḳarardıḳça ḳarar kāfir

15.

Müseddes Semāʾi

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Keser mi ḳul olan ümmīdini Rabb-i Celīlinden
2. Döker eşk-i tażarruᶜ cā-be-cā çeşm-i ᶜalīlinden
3. Olur dil-sīr-i niᶜmet olsa da luṭf-ı ḳalīlinden
4. Ayırmaz çeşmini rāh-ı necāt içre delīlinden
5. ᶜİnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
6. Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜabd-i ẕelīlinden

II.

1. Zebūn-ı ṭāliᶜ u ġamla perīşān oldıġıñ bilsün
2. Dümūᶜ-ı çeşmiñi mānend-i bārān oldıġıñ bilsün
3. Esīr-i faḳr u miḥnet bend-i hicrān oldıġıñ bilsün
4. Hemān ᶜarż eyle ḫāliñ zār u giryān oldıġıñ bilsün
5. ᶜİnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
6. Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜabd-i ẕelīlinden

III.

1. Ser-ā-pā geçdi ᶜömrüm kūşe-i endūh u ẕilletde
2. ᶜAceb rāḥat görür mi çeşm-i bī-tābım nihāyetde
3. Beni bī-ṭāḳat itdi aḳrebim ḳoydı sefāletde
4. Ġarīḳ-i lücce-i aḫzān ḳıldı ṣaḥn-ı ġurbetde
5. ᶜİnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
6. Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜabd-i ẕelīlinden

IV.

1. Ṣabır ḳıl ey göñül gel ᶜādet itme āh ile vāhı
2. Ki āteş olmasun bī-çāre ᶜuşşāḳıñ cigergāhı
3. Yiter taᶜcīz idersiñ kes zebānıñ belki ol şāhı
4. Hemān eyle tevekkül oḳu dāʾim حَسْبُنَا اللهُ[334]
5. ᶜİnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
6. Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜabd-i ẕelīlinden

---

[334] *(Ḥasbüna'llāh)* حَسْبُنَا اللهُ: "Bize Allah yeter." (Âl-i İmrân 3/173)

V.

1. Coşup cūlar gibi itsün telāṭum baḥr-ı efkārıñ
2. Görüp bu ḥāleti ḥayretde ḳalsun yār u aġyārıñ
3. Perīşān eylesün sünbülleri āteşli güftārıñ
4. Derūn-ı nāmede şerḥ eylediñ ẓulmün o ġaddārıñ
5. ᶜİnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
6. Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜabd-i z̲elīlinden

VI.

1. Varup dāmānına düşmek gerek ᶜarż-ı melālimle
2. Görüp āzād-ı miḥnet itsün evlād u ᶜıyālimle
3. Mürüvvet kānıdır āzürde olmaz ḳīl ü ḳālimle
4. Hemān iḥḳāḳ-ı ḥaḳ itsün kerem ḳılsun o ẓālimle
5. ᶜİnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
6. Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜabd-i z̲elīlinden

[4a]

VII.

1. Fürūzān olsun encüm üzre dāᵓim necm-i iḳbāli
2. Güşāde-bāl ola murġ-ı hümā-yı baḫt u iclāli
3. Geçe devletle ṣıḥḥatle ṣafāla māh ile sālı
4. Ḳul-iken ḫāk-i pāy-iken kime ᶜarż ideyim ḥāli
5. ᶜİnāyet merḥamet şefḳat dile yār u ḫalīlinden
6. Geçer mi **Luṭfiyā** sulṭān olan ᶜabd-i z̲elīlinden

16.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Şāh-ı ḥüsne eylemiş ᶜaşḳıñla dil daᶜvā beni
   El-amān yandım elinden eyledi rüsvā beni

2. Ceyş-i Hindūlarla celb itdi ḥużūr-ı şāhıña
   Müftī-i ġaddār zülfüñ virdigi fetvā beni

3. ᶜArṣa-i gerdānınıñ taḳsīmini ister göñül
   Ol sebebden eylemiş iᶜlām u istidᶜā beni

4. Gerçi pür-maᶜṣīyetim ḳılma naẓar ᶜişyānıma
   Pādişāhım dil-penāhım eyleme inhā beni

5. Gündüzüñ ṣayd u şikāra ᶜazm-ı rāh olduḳlarıñ
   Giceler āgāh ider aḥvāline rüᵓyā beni

6. Yek-be-yek aḥvālimi ᶜarż eylemek ḥācet degül
   Şīvekārım nāzlı yārim sen bilürsüñ yā beni

7. ᶜAfvına maᶜẓūr olup **Luṭfī** didim bitmez kelām
   Belki bir kez yād ider ol ḥākim-i dānā beni

17.
Müselselü'l-ḳāfiye Dīvān
Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Rāh-ı hādī-i elest tūġ-ı ġınādır Ramażān
   Nāṣib-i berg-i gülistān-ı nevādır Ramażān

2. Nice Hārūt telaṭluf fem-i Mārūt telāş (?)
   Şiddet-i tīġ-ı ġażab berḳ-ı ḳażādır Ramażān

3. Naẓm manẓūme-i āhımla Hülāgū verdim
   Mihr-i raḫşān-ı nücūm māh-ı hüdādır Ramażān

4. Naḳş-ı şīrīn nihāl-i leb-i Behzād delik (?)
   Kevkeb-i burc-ı cülūs-ı süᵒ edādır Ramażān

5. Nevḥa-i eşk-i güherpāş-ı şehīd-i dehrī
   Yaḳdı yandırdı yeter renc-i cefādır Ramażān

6. Naḫl-i lāhūt-tevāżuᶜ ᶜ alem-i mesbūḳ ḳalem
   Mesned-i dāver-i rücḥān-nümādır Ramażān

7. Niᶜ am-ı meşreb-i Boḳrāṭ-ı ṭarab bil **Luṭfī**
   Yoḳsa hengām-ı muḥabbetde hebādır Ramażān

18.
Müseddes Semāᵒ i
Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

I.

1. Meded murġ-ı göñül bir dām-ı hicre düşdi mecbūrī
2. Ḳızıl ḳana boyandı fikr iderken çeşm-i maḫmūrı
3. Ṭutışdı berḳ-ı āhımdan sipihriñ ḳaṣr-ı maᶜ mūrı
4. Asıldım dār-ı zülfe ṭaᶜ n iderken ᶜ aşḳ-ı Manṣūrı
5. Teṣādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī[335]
6. Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı

II.

1. Anıñ emṣāli yoḳdur şübhesiz gülzār-ı cennetde
2. Nice Leylāları Mecnūn ider nāz u nezāketde
3. Ne şīrīn-i edādır ḳoymadı Ferhādı rāḥatda
4. Ṭayandım kūşe-i dīvāra ḳaldım baḥr-ı ḫayretde
5. Teṣādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
6. Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı

[335] Vezin gereği "çihār" kelimesi "çār" olmalıdır.

III.

1. Vücūdum ḳālıb-ı fersūdeāsā bī-mecāl oldı
2. Ṭaġıldı ᶜ aḳl u fikrim anı bilmek pek muḥāl oldı
3. Lisānım söylemez bir ḥāle geldi ḥabṭ u lāl oldı
4. ᶜ Aceb rüʾyā mıdır ḫulyā mıdır bilmem ne ḥāl oldı
5. Teşādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
6. Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı

IV.

1. Naşıl itsün taḥammül bu firāḳa ḳalb-i maḥzūnum
2. Akar seyl-āb-ı çeşmim dīdeden deryā-yı pür-ḫūnum
3. Sevād-ı ṭurre-i şeb-rengine ġāyetle meftūnum
4. Şehīd-i ġamze-i ḫūn-ḫˇārı olsam yine memnūnum
5. Teşādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
6. Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı

[4b]

V.

1. Şuᶜ ā-endāz olursa mihr-i vechi devr-i eflāke
2. Şerer-efgen olur ᶜ aksi żiyāsı kürre-i ḫāke
3. O nūr-ı aᶜ ẓamıñ evşāfı ṣıġmaz levḥ-i idrāke
4. Ne āteşler düşürdi yek naẓarda ḳalb-i çālāke
5. Teşādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
6. Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı

VI.

1. Felek lerzān olup dehşet-fezā āh-ı füzūnumdan
2. Ḥarīḳ aldı zemīni cūşiş-i cism-i zebūnumdan
3. Küsūfa irdi ol ḫūrşīd-i ḫāver baḫt-ı dūnumdan
4. Yanar ṭaġlar gibi āteş ẓuhūr itdi derūnumdan
5. Teşādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
6. Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı

VII.

1. Görince rūy-ı dildārı didim **Luṭfī** Teᶜ āla'llāh
2. Yazılmış dest-i ḳudretle yüzinde saṭr-ı Bismi'llāh
3. Anı ögmiş yaratmış اَحْسَنِ تَقْوِيم de[336] Allāh
4. Ser ü cānım fedā olsun rehinde [337]فِي سَبِيلِ الله
5. Teşādüf eyledi Çihār-şenbe Pāzārında bir ḥūrī
6. Kesildi dizlerim dermānı gitdi dīdemiñ nūrı

19.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Görüp aḥvāl-i perīşānımı her cān aġlar
   Vāḳıf olsa elem-i cismime cānān aġlar

---

[336] *(Aḥseni taḳvīm.)* اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ: "En güzel sûret." (Tîn 95/4)
[337] *(Fī sebīli'llāh.)* فِي سَبِيلِ اللهِ: "Allah yolunda…" (Bakara 2/154)

2. Görerek ᶜ illetimi bulmadı ṣıḥḥat hükemā
El çeküp şaşdı Aristo ile Loḳmān aġlar

3. Cism-i zārım eriyüp döndi helāke eyvāh
Bülbül ü sünbül ü şebbū gül-i ḫandān aġlar

4. Bulsa Ferhādını Şīrīn görerek ḥālimde
Tārumār eyleyerek zülfini al ḳan aġlar

5. Saġ yanımdan dönemem ṣoluma ḥālim müşkil
Ten-i bī-ṭāḳatime zümre-i insān aġlar

6. Öyle bir āteşe düşdüm ki söyünmek bilmez
Çekdigim görse sönüp āteş-i sūzān aġlar

7. Bir duman içre nihān oldı żiyā-yı çeşmim
Görmiyor dīdelerim dehri be-ḥer ān aġlar

8. Ebr-i āhımla sevād olsa sezā mihr ile māh
Ḳaṭre-i çeşmime hem-şekl ile bārān aġlar

9. Meded ey kān-ı şefāᶜ at yetiş ey şāh-ı şehīd
Evvel Allāh ṣoñra siz **Luṭfī** perīşān aġlar[338]

20.
Müseddes Semāᵓ i
Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün
I.

1. Meded aldım fetīle bir gülüñ vechi çerāġından
2. Asılmış nice biñ Manṣūr o māhıñ zülfi bāġından
3. Ṭutışdı ḳaṣr-ı dil āteş kesildi tā ṣaçaġından
4. Anı her kim ki sevdi bitdi inciler ocaġından
5. Ṣarılsam ṣıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
6. Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından

II.

1. Öter gülzār-ı ḫüsninde nice āvāre bülbüller
2. Serilmiş ḫāk-i pāyinde ṭaġılmış lāle sünbüller
3. Öper ḫāk-i ḳudūmuñ deste deste yāsemen güller
4. Dizilmiş ᶜ arṣagāh-ı ḫüsnine Hindū-yı fülfüller
5. Ṣarılsam ṣıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
6. Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından

[338] Mısra vezne uymamaktadır.

III.

1. Nedir bu nīm baḳış cānlar yaḳış eṭvār-ı bī-hemtā
2. Şeker-gū ḫançer-ebrū ḳaddi dil-cū kān-ı istiġnā
3. Bu şīve ᶜ işve cilve sende ḫatm olmış gül-i raᶜ nā
4. Güzellikde seni Ḫallāḳ-ı ᶜ ālem ḳıldı müsteṣnā
5. Ṣarılsam ṣıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
6. Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından

IV.

1. Buyur gülzār-ı istiġnāya gel serv-i ḫırāmānım
2. Süre yüz ḫāk-i pāye lāle sünbül māh-ı Kenᶜ ānım
3. Ḳaranfil nergis ü şeb-bū görüp ḥāl-i perīşānım
4. Fiġān u nāle vü endūh ider bülbül gibi cānım
5. Ṣarılsam ṣıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
6. Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından

V.

1. Amān ey ṭıfl-ı nāzım [d]il-sitānım şūḫ-ı devrānım
2. Nice demdir taḥassürle seni pek özliyor cānım
3. Yeter āteşlere yaḳdıñ vücūdum şāh u sulṭānım
4. Kesildi dizlerimde ḳalmadı ᶜ aşḳıñla dermānım
5. Ṣarılsam ṣıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
6. Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından

VI.

1. Buyur Bayrāmpāşā semtine ᶜ azm ü ḫırām eyle
2. Ṣalın ᶜ arᶜ ar gibi gel defᶜ -i ālām-ı merām eyle
3. Eli baġlı olan ᶜ aşıḳlara luṭfen selām eyle
4. Raḳīb-i bed-liḳāya baḳma şāhım telḫ-kām eyle
5. Ṣarılsam ṣıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
6. Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından

[5a]

VII.

1. Dile baḫş-ı ḥayāt it lebleriñ āb-ı ḥayātından
2. Teᵓ eṣṣür eyleme aġyār-ı bed-rūyuñ memātından
3. Cihānı ġarḳ-ı deryā-yı sürūr it iltifātından
4. Faḳīriñ **Luṭfī**ye bir būse vir ḫüsnüñ zekātından
5. Ṣarılsam ṣıḳsam öpsem ḳoḳlasam emsem dudaġından
6. Ḳızartsam penbe penbe güller açsam gül yanaġından

21.

Semāᵓī Müseddes

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Dilā aç gözleriñ seyr it cihānı ne temāşādır
2. Kimi ḫāk-i meẕelletde kimi aᶜ lādan aᶜ lādır
3. Kimi deryā-yı ḥikmetde muraṣṣaᶜ dürr-i yektādır
4. Kimi keşf eyler āfākı kimi ẓulmetde aᶜ mādır

5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

II.

1. Kimi Ferhād-ı miḥnetdir leb-i Şīrīn içün aġlar
2. Kimi Mecnūn olup Leylā içün cūlar gibi çaġlar
3. Kimi dīvānedir zencīr-i zülfe gerdenin baġlar
4. Kimi ᶜ aşḳ u muḥabbet āteşiyle sīnesin dāġlar
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

III.

1. Kimi Ḥātem miṣāli şöhreti vardır seḫāvetde
2. Kimi Ḳārūn gibi meẕmūm olur ġāyet ḫasāsetde
3. Kimi desti tehīdir faḳr ile deryā-yı ḥayretde
4. Kimi ser-bend-i fürḳat der-be-der ġāyet sefāletde
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

IV.

1. Kimi gülzār içinde dāʾimā ẕevḳ u ṣafā eyler
2. Kimi Yūsuf-liḳādır ᶜ āşıḳa cevr ü cefā eyler
3. Kimi ᶜ āşıḳ olup derd-i dilinden iştikā eyler
4. Kimi burc-ı ᶜ ināyetden ṭoġup ᶜ arż-ı vefā eyler
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

V.

1. Kimi dünyāyı terk itmiş kimi dünyāya māʾildir
2. Kimi kenz-i cevāhirdir kimi bābında sāʾildir
3. Kimi baḥr-ı ᶜ ulūm olmış kimi merdūd u cāhildir
4. Kimi bed-ḥāl *(ü)* meşrebdir kimi ḥüsn-i şemāʾildir
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

VI.

1. Kimi Mūsā olup Ṭūra çıḳar ᶜ arż-ı münācāta
2. Kimi inkār ider Ḫaḳḳı düşer gird-āb-ı heyhāta
3. Kimi ᶜ Īsa'l-Mesīḥāsā çıḳar evc-i semāvāta
4. Kimi Ḫıżr ile İskender gibi düşmiş muḥālāta
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

VII.

1. Kimi allar giyer ḫandān olur seyr eyler ᶜ ālemde
2. Kimi peyġūle-i ḥasretde aġlar yeʾs ü mātemde
3. Kimi her sırra vāḳıfdır bilür her ḥāli ādemde
4. Kimi ġāyet de fāsıḳdır güler oynar muḥarremde
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

VIII.

1. Kimi nā-çār olup gelmekdedir bu fānī dünyāya
2. Kimi rıḥlet idüp gitmekdedir iḳlīm-i ᶜuḳbāya
3. Kimi başın ṣalur ālām ile biñ dürlü ġavġāya
4. Kimi cehl-i mürekkebdir cihānda gelmez imlāya
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

IX.

1. Kimi seyyāḥ-ı ᶜālem bī-kes ü bī-vāye ser-gerdān
2. Kimi dünyāsına maġrūr olup ḳalmaḳdadır ḥayrān
3. Kimi evlād u ensābıyla ġāfil olmada her ān
4. Kimi **Luṭfī** gibi pejmürde *(vü)*-ḥāl ü dīdesi giryān
5. Vuḳūᶜ āt-ı cihān ez-her cihet taḳdīr-i Mevlādır
6. Anı fehm eylemez zāhid dimez ḥükm-i tecellādır

22.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Meded ey nāzenīn-i ġonca-i gülzār-ı istiġnā
   Ḥarīm-i ḫāṣına vuṣlat müyesser olmadı ḥālā

2. Mesīregāh-ı ᶜuṣṣāḳı n'ola bir eyleseñ teşrīf
   Dil-i ᶜuṣṣāḳı ceyş-i ḥasretiñ itmekdedir yaġma

3. Nezāketle perīṣān eylediñ kāṣāne-i ḳalbim
   Esīr-i dām-ı hicrānıñ gerek aᶜlā gerek ednā

4. Ẓılāl-i reʾ fetiñde sāyebān it ᶜabd-i nā-çīzi
   Ġubārıñ ḫāk-i pāyıñ tūtiyādır çeşme bī-hemtā

5. Ḥekīmā ḳıl devā derd-i derūnum bī-şümār oldı
   Seḫāvet kānısıñ luṭfuñla ḳıl bī-çāreñi iḥyā

6. Yaman u kem naẓardan ṣaklasun Mevlā seni her dem
   Nihāl-i ḳaddiñe hīç irmesün bād-ı fenā aṣlā

7. Ḥamiyyet merḥamet şefḳat saña bir luṭf-ı Mevlādır
   Selāmıñdan bizi de ḥiṣṣe-yāb it ḳılma müsteṣnā
   [5b]
8. Nihāyet baḫş-ı hicrān ol ṣafā bābın güşād eyle
   Yedi iḳlīmi ḥüsn-i ṣītiñiz tā ḳılsun istīlā

9. İlāhī tā-be-maḥşer **Luṭfī** var olsun o dildārıñ
   Kemāl-i ᶜāfiyet üzre ṭura ṭurdıḳça bu dünyā

23.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Seniñ ol dīde-i ṣayyādıña ber-dām olayım
   Saña lāyıḳ mı şehim ḥasret-i ārām olayım

2. Ġam-ı ᶜaşḳıñla düşürdüñ çeh-i aḫzāna beni
   Nār-ı hicriñ çekerek ᶜāleme bed-nām olayım

3. Gevher-i ᶜaḳlımı yaġmaladıñ ey şāh-ı cihān
   Ben de Mecnūn olaraḳ nāᶜil-i inᶜām olayım

4. Ḳaddimi bükdi benim n'eyleye[yi]m ṣavm-ı firāḳ
   Giyeyim ḳaraları fürḳat-ı bayrām olayım

5. Gülşene ᶜazm u ḫırām eyleyecek dildārım
   Pāyına yüz sürerek vāṣıl-ı ikrām olayım

6. Ṣun mey-i laᶜl-i lebiñ sāḳī mürüvvet eyle
   Mest-i ḥüsnüñ olaraḳ ᶜāşıḳ-ı gül-fām olayım

7. **Luṭfiyā** çāk-i giribān idegör mātemde
   Rāfıżīdir ḳo disünler baña iᶜlām olayım

24.

Tārīḫ-i Fürḳat-i Birāder

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. El-meded ey dest-gīrim ḳıl kerem yā Rabbenā
   Çarḫ-ı ġaddārıñ elinden bī-ḥisāb çekdim cefā

2. Ḳadd-i mevzūnum büküp dāl eyledi ẓālim felek
   Ṭāliᶜ-i dūnum baña göstermedi bir dem ṣafā

3. Ḫānumānım tārumār itdi düşürdi ġurbete
   Ḫāke yaturdı yanımda ḳalmadı bir aḳrabā

4. Bir ḳarındaşa beni ḥasret ḳodu on bir sene
   Olmadan bir māh-ı vuṣlat anı da ḳıldı cüdā

5. Nuṣḥ u pendim itmedi ol ḳalb-i fūlāda eṣer
   İl içün bir tek ḳarındaşıñ ḥayıf ḳıldı fedā

6. Aḳrabādan gerçi evlādır muḥibb-i ṣādıḳān
   Diñle bu ṭoġrı kelām[ı] cān u dilden ey dilā

7. Hū çıḳınca söyledim fürḳat demi tārīḫ-i tām
El-vedāᶜ ey Şükrī-i Gülşānī çıḳdıñ bī-vefā Hū: 11 (1290/**1873**)

25.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. ᶜİẕār-ı verd-i ḫoş-būyuñla sāḳī dil muᶜaṭṭardır
Velī çeşm-i ḥazīnim ᶜandelībāsā muḥaṭṭardır

2. Baña çeşm-i ḥaḳāretle naẓardār olma ey zāhid
Ki nāmım defter-i ehl-i melāmetde musaṭṭardır

3. Degül pervā ser-ā-ser lücce-i ᶜişyāna ġarḳ olsam
Ḫudā-yı ᶜālemiñ bārān-ı ġufrānı muḳaṭṭardır

4. O sulṭān-ı ḫudāvendā beni dūr itse ḫāṭırdan
Yine taṣvīr-i dil-cūsı dil-i çāke muḫaṭṭardır

5. Ḫayālimden ḫurūc itmez o şāhıñ mesken-i pāki
Ṣalāt-ı ḫamsede semt-i dilārā-yı müşaṭṭardır

6. Firāḳ-ı ṣavm-ı yārimden degül üftādeler ḫālī
Velīkin şām-ı vuṣlatda ṣafālarla mufaṭṭardır

7. Ṣenā'lillāh bir şāha esīrim ḫākim ey **Luṭfī**
Ġubār-ı ḫāk-rāh olsam yine göñlüm mubaṭṭardır

26.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Āfitāb-ı ṭalᶜatıñ bed[r]-i kemāl olmış saña
Bāġ-ı dilde servler gūyā miṣāl olmış saña

2. Tīġ-ı ebrūlar nişāngāh eyledi sīnem benim
Burc-ı ᶜaḳrebden henūz ṭoġmış hilāl olmış saña

3. ᶜAndelībān māt olurlar naġme-i dilşāddan
Ṭūṭī-i şīrīn-nevālar bī-maḳāl olmış saña

4. Çün Ḳızıl Elmaya düşmiş leşker-i Hindūlarıñ
Penbeye fülfül dökülmiş misk-i ḫāl olmış saña

5. Çāh-ı endūha düşürme **Luṭfī-i** dil-bendeñi
Ġonçe-i bāġ-ı İrem ruḫsār-ı al olmış saña
[6a]

27.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Çīn-i iḳbāliñ şeh ü ḫāḳānı sensiñ sevdigim
ᶜAndelīb-i dil-şikestiñ cānı sensiñ sevdigim

2. Dil perīşāndır seniñ zülf-i perīşānıñ gibi
Sīne-i mecrūḥumuñ al ḳanı sensiñ sevdigim

3. Ḳaṣr-ı dil buldı şeref āmādedir sūr u sürūr
Maḫzen-i ᶜilm ü maᶜārif kānı sensiñ sevdigim

4. Mihr-i raḫşān u gül-i ḫandānı cān-baḫş[ā] idüp
Mülk-i ᶜaşḳıñ ḥākim-i z̲ī-şānı sensiñ sevdigim

5. Ḥāżır ol cānıñ fedā ḳıl geldi çün ᶜīd-i saᶜīd
Kerbelā ṣaḥrāsınıñ ḳurbānı sensiñ sevdigim

6. Tīr-i aᶜdāya siperdir sīne-i ġam-āveriñ
Dest-i ᶜāşıḳda dönen ḳalḳanı sensiñ sevdigim

7. Gül midir sünbül midir eşᶜār-ı rengīniñ seniñ
Gülsitānıñ bülbül-i nālānı sensiñ sevdigim

8. Bir leb-i şīrīn içün olduñ ḫayıf Ferhād-ı ᶜaşḳ
Kūh-ı ᶜaşḳıñ menbaᶜu seylānı sensiñ sevdigim

9. Lāle vü ḳaṭmer ḳaranfül gül benefşe yāsemen
Bāġ-ı ᶜadniñ nergis-i fettānı sensiñ sevdigim

10. Şehsüvār-ı ᶜarṣagāh-ı Ḳahramānān-ı cihān
Zāl ü Rüstem nāmınıñ ᶜunvānı sensiñ sevdigim

11. Teşnegān-ı Kerbelānıñ ᶜaṭşını iṭfā içün
Ebr-i raḥmet ḳaṭre-i bārānı sensiñ sevdigim

12. Telḫ-kām olmaḳ gerekdir zāhid-i bezm-i riyā
Ehl-i ᶜaşḳıñ dīni hem īmānı sensiñ sevdigim

13. İstemem sensiz gülistān u cinān-ı ᶜālemi
Mübtelānıñ cennet ü Rıḍvānı sensiñ sevdigim

14. Ṣūfīler düşmiş beḳāda ḥūr u ġılmān ḳaydına
ᶜĀşıḳānıñ ḥūrī vü ġılmānı sensiñ sevdigim

15. Telġırāf-ı zülf-i zer-tārıñ beşāret tārıdır
Yek naẓarda devre-i devrānı sensiñ sevdigim

16. Āl ü aṣḥāb-ı Resūlüñ Murtażānıñ bendesi
Hem Ebū Bekr ü ᶜ Ömer ᶜ Oṣmānı sensiñ sevdigim

17. Her kelāmıñ baḫş-ı cān eyler vücūd-ı ᶜ āşıḳa
Her kemālāt ehliniñ cānānı sensiñ sevdigim

18. Mātem ü derd-i firāḳıñ çekmede ḳalb-i ḥazīn
Laḥẓa laḥẓa bāᶜ iṣ-i hicrānı sensiñ sevdigim

19. **Luṭfī**ye luṭf eyle ki luṭfuñ laṭīf ḳılsun laṭīf
Geh diliñ ābād u geh vīrānı sensiñ sevdigim

28.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Felek āḫir cüdā ḳıldı beni ol şehlevendimden
Anıñ ᶜ aşḳ u firāḳıyla geçerken kendi kendimden

2. Ḫayāl-i vech-i pāki sīne-i ṣad-çāke derc olmış
Perīşān oldı şīr-i ner kelām-ı dil-pesendimden

3. Bu ᶜ aşḳıñ āteşi mülk-i vücūdum büsbütün yaḳdı
Bu ḥasretle bu fürḳatle baᶜ īd oldum efendimden

4. O sulṭān-ı felek-cāhım fidān-ı bāġ-ı ᶜ ālemdir
Getür bād-ı ṣabā tiz bir ḫaber serv-i bülendimden

5. Dil-i maḥzūnumuz **Luṭfī** elemle telḫ-kām oldı
Neden böyle uzaḳ oldum leb-i şehd-āb u ḳandimden

29.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ehl-i diller ᶜ āleme şerḥ-i kemāliñ gösterür
Elde mirᵓ āt-ı [mü]cellā nūr-cemāliñ gösterür

2. Cā-be-cā ᶜ arż-ı cemāl eylersiñ ey bedr-i münīr
Çünki ḫurşīd-i felek şekl-i ḫayāliñ gösterür

3. Şermsār oldı gülistān içre güller lāle-reng
Ḥālet-i taᶜ rīfde ruḫsār-ı alıñ gösterür

4. Naḳş-ı ḫaṭṭıñ ṣaldı Behzādı diyār-ı ḥayrete
Kenz-i maᶜ nādır zehī ḥüsn-i meᵓ āliñ gösterür
[6b]

5. Çehre-i ḫandānı eyler ᶜ āşıḳa ᶜ arż-ı viṣāl
Tīġ-ı ebrūlar ne ḥikmetdir celāliñ gösterür

6. Ḥüsn-i ḫulḳuñ ᶜālem[i] bend-i selāsil eyledi
Her bir eṭvārıñ nezāket-iştimāliñ gösterür

7. Güş idüp evṣāf-ı pākiñ **Luṭfī** bil bi'l-vāsıṭa
Līk ẕātıñ görmege dil ᶜarż-ı ḥāliñ gösterür

30.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ḳapandı bāb-ı diller söylemez efsāneler şimdi
Muᶜammer olsa lāzımdır dil-i vīrāneler şimdi

2. Gelüp bir şāne-i vuṣlat çözüp pīçīde-i zülfüñ
Boşandı bend-i Mecnūnlar ḳanı dīvāneler şimdi

3. Ṣabāḥ oldı żiyā virmez ḥayıf ḳandīl-i ruḫsārıñ
Ṭaġıldı şemᶜ-i vuṣlatda dönen pervāneler şimdi

4. Bozuldı bāġ-ı istiġnā bulınmaz bāġbān anda
Ḳırılmış cām-ı ᶜaşḳ mesdūddur meyḫāneler şimdi

5. Gülüñ rengi ḫazān oldı nevāyla ᶜandelīb ötmez
Ayılmaz ṣubḥ-ı fürḳatde ḳamu mestāneler şimdi

6. Cihānda yār-ı ṣādıḳ yoḳ bulan varsa ḫaṭā söyler
Ṣadeflerde nihān oldı dür-i dürdāneler şimdi

7. Ṣaḳın dīvāneveş ẓıll-ı hümādan devleti umma
Saña luṭf eylemez **Luṭfī** şeh-i kāşāneler şimdi

31.

Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün

1. Ey şems-i evc-i salṭanat çeşm-i cihānıñ ḳurresi
V'ey māh-ı burc-ı maᶜdelet taḫt-ı saᶜādet ġurresi

2. Sensiñ bize cān u ciger sulṭān-ı İskender-maḳarr
Dünyā vü mā-fī-hā deger ḫāk-i ḳudūmüñ ẕerresi

3. Cān içre cānı ᶜālemiñ cümle vü neyyir efḫamıñ
Nezdinde şāh-ı aᶜẓamıñ necm-i S̱üreyyā dürresi

4. Taḫtıñda ey cān-ı cihān dāᵓim ḳıla ol Müsteᶜān
Döndükçe çarḫ-ı āsumān ṭurduḳça arżıñ kürresi

5. Ḳılsa ḥubūrundan gerek sūr ü sürūr ins ü melek
ᶜĪd-i cülūsuñ ḥaşre dek gelsün hezārān kerresi

6. Medḥiñ muḥabbet bāġına merhem olur dil dāġına
Düşse perī gül yaġına āhū-yı Çīniñ sürresi

7. **Luṭfī** ᶜ ināyet kānınıñ pāyānı yoḳ iḥsānınıñ
Dergāh-ı ᶜ ālī-şānınıñ olsam sezādır hirresi

32.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Düşeli ᶜ aşḳ u cünūn-ı elem-i yāre ṣabā
Açılur cism-i żaᶜīfimde hezār-yare ṣabā

2. Cünd-i ġam mülk-i dili eyledi vīrān u ḫarāb
Serimiz bend olalı zülf-i siyeh-tāre ṣabā

3. ᶜ Āleme mihr-i muḥabbet eṣer-i maḫfī degül
Nice iẓhār ideyim şāh-ı cihāndāra ṣabā

4. Mesnedārā-yı celāletde cülūs eyleyeli
Perīşān ḥālimi ᶜ arż eyle o ḫünkāre ṣabā

5. Bülbülāsā ġam u endūha düşüpdür **Luṭfī**
Ḥażret-i yārimize bildire seyyāre ṣabā

33.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Nūr-ı vechiñden tecellā eyledi bedr-i celi
Ḫalḳ-ı ᶜ ālem pertev-i ḥüsniñden oldı müncelī

2. Ṣubḥa dek bī-ṭāḳatim bī-ḫˇābım ey mihr-i cihān
Nīlveş pāyına rīzān olma[da] çeşmim seli

3. Bāġ-ı gülzār-ı cihānda nev-açılmış ġonçesiñ
Būy-ı misk-efşānıñ eyler mest-i dāᵓ im bülbüli

4. Leşker-i Hindū mıdır ṣaf ṣaf dizilmiş rūyuña
Cānımı eyler şikār gördükçe ḫāl-i fülfüli
[7a]

5. Silsile-bend-i cünūn eyler ser-i pür-miḥneti
Her ṭaġıtdıḳça seḥer bādı o zülf-i sünbüli

6. Çeşm-i āhū verd-i ṣad-berg-i cemāliñ var iken
İstemez dīvāne göñlüm lāle vü ḳaṭmer güli

7. İftiḫār eyler cihān içre feraḥla **Luṭfiyā**
Ḥamdülillāh bir güneş ruḫsārıñ oldum ben ḳulı

34.

Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün

1. Ey pādişāh-ı kāmkār v'ey şehriyār-ı tācdār
Taḫtında dāʾim ber-ḳarār olsuñ الا یوم الوعید[339]

2. Tāc-ı ḫilāfet sendedir burc-ı ṣadāḳat sendedir
Genc-i ʿadālet sendedir ey dü cihān içre ferīd

3. Ḫurşīd-i evc-i salṭanat ezhār-ı bāġ-ı maʿdelet
Gülzār-ı ṣaḥn-ı mesʿadet İskender-i baḫt-ı saʿīd

4. Eyler iken ceyş-i ḍalāl mülk-i necātı pāyimāl
Baʿṣ eylediñ ṣāḥib-kemāl bir ḫˇāce-i ḫulḳı ḥamīd

5. Evvelleri nābūd iken lāşey gibi maʿdūd iken
Buldı şeref mebʿūd iken bu ḳıṭʿa-i baʿde'l-baʿīd

6. Ġam mülkini şād eylediñ dünyāyı ābād eylediñ
Miḥnetden āzād eylediñ buldı feraḥ bunca ʿabīd

7. Sāyende bulduḳ devleti ʿilm ü edeble rifʿati
Miftāḥ-ı bāb-ı cenneti virmez ḫalel bend ü kilīd

8. İtmekdedir pīr ü civān iḫlāṣ ile vird-i zebān
Ṭoġduḳça mihr-i āsumān her dem ola ʿömrüñ mezīd

9. Ḳadr-i saʿīd olsun şebiñ şems-i muʿallā kevkebiñ
Virsün Ḫudā her maṭlabıñ her rūzuñ olsun rūz-ı ʿīd

10. İclāl u şānıñ her zamān ʿāciz ḳuluñ eyler beyān
Dü dīdesi mecrā-yı ḳan der-belde-i enfü'l-ümīd

11. Biri didi "ey nev-ġarīb"[340] tārīḫ-i tām çıḳdı ʿacīb
Dergāha yüz sürmek naṣīb itsün hemān Rabb-i Mecīd

12. Eyle cihāna keşf-i rāz tārīḫ-i dīger **Luṭfī** yaz
"Tārīḫ"e żamm eyle "niyāz" sāl-i sefer olsun müfīd[341]

(1279/**1862**)

---

[339] *(İlā yevmi'l-vaʿīd.)* يَوْمُ الْوَعِيدِ: "Kendisine karşı uyarılan gün…" (Kâf, 50/20)
[340] "ey nev-ġarīb" ifadesine 1279 tarihi düşülmüştür.
[341] Tārīḫ ve niyāz kelimelerinin ebced değerine ayrıca tarih düşülmüştür: Tārīḫ: 1211 niyāz: 68.

35.

Şuᶜarādan Raḫī ve Maḫfī ile Müşterek Söylenilen

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Zinde-dil oldı göñül sizlere pā-dāş olalı
   Bizi ṭaᶜn eylediler zāhide sır fāş olalı

2. ᶜĀleme virmede revnaḳ bu muḥabbet eṣeri
   Naẓm-ı şīrīn-i edā laᶜl ü güher-pāş olalı

3. Öyle nā-şād göñül şimdi hele şād oldı
   Ḥamdülillāh size ben ḥāṣılı yoldaş olalı

4. Süḫan-ı gevher-i nā-dīdeleri cemᶜ itdim
   Ḫaylī demdir reh-i ᶜaşḳıñda miḥekk-ṭaş olalı

5. Ḳanġı ġam-ḫāneye bilmem ideyim ᶜazm ü firār
   Cānımıñ ṣaydına ol āhū tebelleş olalı

6. Dehr-i dūn içre baña yār ile aġyār birdir
   Gerek aᶜlā gerek ednā ile ḳardaş olalı

7. **Rāżī** ᶜaşḳıñ elemi sūzı derūnum yaḳdı
   Bende-i āl-i ᶜabā hem Ḥācı Bektaş olalı

8. **Luṭfī** mirᵓāt-ı göñülde nice var taṣvīrler
   Böyle naḳş olmadı dil ḥüsnüñe naḳḳāş olalı

9. Giryemiz ṭutdı cihān mülkini eyvāh **Maḫfī**
   Şöyle seyl-āba virür dīdelerim yaş olalı

36.

Nev-Heves İken Söylediğim İkinci Şiᶜrdir

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Māh-tābım ister iseñ Afriḳada gör beni
2. Dār-ı Ḳāfᶜālī-mekānda ḫūb-liḳāda gör beni
3. Eger anda bulamazsañ ᶜazm it Çīn ü Māçīne[342]
4. Hind ü Yemeni ṭolaş da Am*(a)*riḳada gör beni

[7b]

II.

1. Cān u dilden māᵓil oldum sen ṣaçı Leylāya ben
2. Lebleriñ bal ruḥlarıñ gül sen melek-sīmāya ben
3. Merḥamet ḳıl ben kulına düşmişem sevdāya ben

[342] Mısra vezne uymamaktadır.

4. İstanbulda bulamazsañ Ḳorsiḳada gör beni[343]

III.

1. Yā İlāhī nice olur ḥāl-i perīşānımız
2. Āh idince ᶜarşa çıḳar derd ile efġānımız
3. Londıra Paris de oldı bir zamān mekānımız
4. Şāmı Mekkeyi bıraḳ da Aḫısḳada gör beni[344]

IV.

1. Her ᶜāşıḳ maᶜşūḳunuñ elbetde viṣāliñ umar
2. Bu güzellik sende iken ey gözüm şems ü ḳamer
3. Çünki senden cüdā düşdi **Luṭfī** oldı der-be-der
4. Ḳudsile Mışrı ṭolaş da Mülteḳāda gör beni

37.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḫāme-i hicrān ile dildāre yazdım derdimi
   Belki raḥm eyler baña ġaddāra yazdım derdimi

2. ᶜArż-ı ḥāl itdim melālet ḥālimi ben yek-be-yek
   Keşret efġān ile ḫūb nigāra yazdım derdimi

3. Didim ey şāh-ı felek-cāh ḳıl teraḥḥum ḥālime
   Derd-i bī-dermānıma it çāre yazdım derdimi

4. Sīne-i ṣad-çākimi çāk itdiñ ebrūlarla sen
   Bu mıdır resm-i mürüvvet yāre yazdım derdimi

5. Sīḫ-i ġamla baġrımı ḳıldıñ kebāb ey māh-rū
   Āh ẓālim diyü pāre pāre yazdım derdimi

6. Bir nişān olsun diyü tā ᶜarṣa-i eflākde
   Kilk-i ġamla ḫançer-i ḫūn-ḫᵛāre yazdım derdimi

7. Defter ü dīvānı ṭoldurdı ser-encāmım benim
   Bī-taḥammül **Luṭfī**-i āvāre yazdım derdimi

38.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḳapladı her yanı ẓulmet şemᶜ-i enver yoḳ mıdır
   Ebre girdi māh-ı ᶜālem mihr-i aḫter yoḳ mıdır

2. Tārumār oldı yıḳıldı çihār[345]-erkān-ı cihān
   Bir ḫarābezār olup taᶜmīre dülger yoḳ mıdır

---

[343] Mısra vezne uymamaktadır.
[344] Mısra vezne uymamaktadır. “Aḫısḳa” kelimesi “Aḫsıḳa” okunabilir.
[345] Vezin gereği “çihâr” kelimesi “çâr” olmalıdır.

3. Mūrlar şardı zemīni ben Süleymānım diyü
Anlarıñ aḥvālini taḥrīre defter yoḳ mıdır

4. Her biri bir yana cān atdı muhācir oldılar
Cümlesi ᶜ avret yürekli hīçbir er yoḳ mıdır

5. İttifāḳ itmek gerekdi leşker-i İslām ile
İçlerinde bir diyen Allāhu Ekber yoḳ mıdır

6. Kimseniñ dünyāda ḳalmaz yanına istekleri
Ḥaḳḳı ḥaḳ eyler Ḫudā ol rūz-ı maḥşer yoḳ mıdır

7. Eyle ibrāz-ı belāġat ger kemāliñ var ise
Yoḳ yere daᶜ vā nedir **Luṭfī** Ḳalender yoḳ mıdır

39.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey perī-rū ᶜ aşḳ u sevdā ile oldum ben marīż
Ḍıyḳ-ḥāl oldum seniñ ᶜ aşḳıñla ey genc-i ᶜ arīż

2. Ey gül-i nev-res-edā bilsem baña yār oldıġıñ
Maḥzen-i dürr ü güherden ben olurdum pür-ḳarīż

3. Destime geçse benim zülf-i semensā-yı cihān
Şübhesiz ol dem olurdum pertev-i mihri ḳabīż

4. Yed ṭoḳunmazdıñ aña ey ᶜ āşıḳ-ı miḥnet-zede
Lāyıḳ olmazdıñ anıñ gerdānını ḳılmaḳda ᶜ īż

5. ᶜ Aşḳ u şevḳiñle bu **Luṭfī** ḫaste-i hicrān olup
Ḍıyḳ-ḥāl oldum seniñ ᶜ aşḳıñla ey genc-i ᶜ arīż

40.

Ḳıṭᶜ a[346]

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Pādişāh olsañ da iḥsānıñ baña lāzım degül
Çünki ābād itmeden yıḳdıñ dil-i vīrānemi
[8a]

[346] Kıt'a başlığı atılmış olsa da bu manzume bir müfreddir. Müfred olduğu hâlde kıt'a başlığı altında verilen manzumeler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: 64, 87, 137, 143, 154, 168, 212. Başlığın kıt'a olarak atılmasındaki maksadın nazım şeklini belirtmekten ziyade kıt'a kelimesinin parça, kısım, cüz gibi anlamlarını gelmesi olarak düşünülebilir.

41.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Bāġ-ı dilde ol perīniñ ṭurfe-i elmāḥıdır
   Rūzgār içre tedevvür eyleyen elvāḥıdır

2. Meclis-iᶜ ıyş u ṭarabda eyleyen ebkem beni
   ᶜAndelīb-i gül-nevānıñ güfte-i efṣāḥıdır

3. Mest-i ser-gerdān iden üftāde[-i] dil-ḫasteyi
   Sāḳī-i kevṣer nedīmiñ devre-i aḳdāḥıdır

4. Zār u zār u ḫūn-ı giryān eyleyenᶜ āşıḳları
   Raġbet-i aġyār iden yārān-ı ḫām-ervāḥıdır

5. Ehl-iᶜ aşḳıñᶜ uḳdesi cennet cehennem olmasun
   Līk ol ḫavf-ıᶜ aẓīm ṣūfīleriñ enṣāḥıdır

6. Yār ile ben sīne-ṣāf olmazdım ammā n'eyleyem
   Māh-ı dehriñ ṣīve-i güftārı yed-i eṣfāḥıdır (?)

7. Künc-i ġurbetde esīr itdi beni sulṭān-ıᶜ aşḳ
   Luṭfiyā gerdūn-ı dūnuñ nāz-ı pür-ilḥāḥıdır

42.

Müselsel Ġazel

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

I.

1. Seni ey ġonca-dehen ṭūṭī-süḫan sīmīn-ten
2. Lebleri şehd ü leben serv-i semen gül-gülşen
3. Beni pür-derd ü miḥen zaḫm-ı beden eyler iken
4. Söyle ey vechi ḥasen baña neden küsdüñ sen
5. Zülf-i ġaddārı resen işte kefen öldüm ben

II.

1. Nice biñ ehl-i kemāl buldı zevāl gitdi bu sāl
2. Bildiler vāḳıᶜ -ı ḥāl yāre viṣāl emr-i muḥāl
3. Ḳalmadı tende mecāl itme suʾāl cānımı al
4. Söyle ey vechi ḥasen baña neden küsdüñ sen
5. Zülf-i ġaddārı resen işte kefen öldüm ben

III.

1. Cigerim yare didim yāre gözi ḳara meded
2. Çekdiler dāre dil āvāre ciger pāre meded
3. Eyleme pāre dil-i zāre amān çāre meded
4. Söyle ey vechi ḥasen baña neden küsdüñ sen
5. Zülf-i ġaddārı resen işte kefen öldüm ben

IV.

1. Serde sevdā-yı elem dāʾ-i verem yüz biñ ġam
2. Var iken eyle kerem itme sitem ey gül-fem
3. Ġonca-i bāġ-ı İrem saña müsellem her dem
4. Söyle ey vechi ḥasen baña neden küsdüñ sen
5. Zülf-i ġaddārı resen işte kefen öldüm ben

V.

1. Ḳalbiñe itmez eṯer āh-ı seḥer bil dilber
2. Ehl-i dil itme keder rāhıña ser virür ger
3. Eyleseñ ẕerre ḳadar ʿaṭf-ı naẓar ey server
4. Söyle ey vechi ḥasen baña neden küsdüñ sen
5. Zülf-i ġaddārı resen işte kefen öldüm ben

VI.

1. Tende ālām-ı şedīd zaḫm-ı cedīd var ki ʿadīd
2. Vaṣldan ḳaṭʿ-ı ümīd eyler ʿabīd gelse de ʿīd
3. Açıl ey baḫt-ı saʿīd ʿömri mezīd olma ʿanīd
4. Söyle ey vechi ḥasen baña neden küsdüñ sen
5. Zülf-i ġaddārı resen işte kefen öldüm ben

VII.

1. **Luṭfiyā** nīm-nigāh itse o māh ol āgāh
2. Açılur baḫt-ı siyāh eyleme vāh sen her gāh
3. ʿĀḳıbet maḥv u tebāh eyledi şāh ʿömrim āh
4. Söyle ey vechi ḥasen baña neden küsdüñ sen
5. Zülf-i ġaddārı resen işte kefen öldüm ben

[8b]

43.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Olmadı gitdi cihānda ṣad-ḥayıf ḥall-i merām
   ʿAzm-i ġurbet eyledi bi'l-cümle yārān-ı kirām

2. Biri ez-cümle enīsim Maḫfī-i rūşen-żamīr
   Şāʿir-i rengīn-süḫan dānā-yı ṣāḥib-iḫtirām

3. Gerçi kim ümmī idi ammā selīmü'l-ḳalb idi
   Her sözi vehbī idi kesbī degüldi ve's-selām

4. Öyle bir nuṭḳ-ı selīsi var idi Nefʿī gibi
   Cārī olur[dı] zebānından leʾālī intiẓām

5. Āsitānı terk idüp gitdi Malaṭya şehrine
   Āfitābāsā nihān oldı ḳavuşdı vaḳt-i şām

6. Vaḳt-i fürḳatde didim Mevlā mülāḳī eylesün
   El-vedāʿ olsun didi ey Luṭfī tā rūz-ı ḳıyām

7. Başḳa bir ᶜālemde belki Ḥaḳ mülāḳī eylesün
Yoḫsa bu dünyāda ummam bir daḫi ḫāṣıl-kelām

8. Dīde giryān sīne ᶜuryān el-vedāᶜ itdiñ hemān
Öyle ẓann itdim ki cān ayrıldı tenden ey hümām

9. Eşk-i çeşm ile didim **Luṭfī** nedir tārīḫ didi
Ḥālimi gel ṣorma aṣlā farżdır çille tamām (1293/**1876**)

44.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Teᶜāla'llāh ne zībādır o gīsū-yı zer-efşānıñ
Alursıñ nāz ile her laḥẓada ᶜāşıḳlarıñ cānıñ

2. Viṣāliñ şemᶜine yanmaḳdadır bülbülleriñ dāᵓim
Mürüvvet yoḳ mıdır ey büt-i tersā dilde īmānıñ

3. Felek bāġında bir ᶜarᶜar nihāl-i ḳaddine uymaz
Zemīne servler yatdı görüp serv-i ḫırāmānıñ

4. Yeter nār-ı firāḳıñ āteşe ṣaldı dil ü cānı
Göñüller pāre pāre eyledi peykān-ı müjgānıñ

5. Ḳamer vechiñ ḫusūfa ṣaldı māh-ı ᶜālemi lā-şek
Ṭaġıtsun bād-ı āhı **Luṭfīniñ** zülf-i perīşānıñ

45.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Dem olur ehl-i ṣafā gerden-i māha ṣarılur
Ġam u endūha düşen rişte-i āha ṣarılur

2. Kiminiñ ᶜaḳlını yaġmaya virür māl ü melāl
Kimi Mecnūn olaraḳ zülf-i siyāha ṣarılur

3. Kimisi künc-i meẕelletde perīşān olmış
Kimi manṣıb gözedir mesned ü cāha ṣarılur

4. Kiminiñ köhne-ᶜabā ḫırḳa-i ṣad-pāresi yoḳ
Kimi kemḫā giyerek dergeh-i şāha ṣarılur

5. Kimi eczā-yı ḫayālinde arar kīmyāyı
Kimi mey-nūş olaraḳ mest-i nigāha ṣarılur

6. Kimi cāmiᶜde niyāz eylemede şām u seḥer
Kimi çirk-āba düşüp fısḳ u günāha ṣarılur

7. Kimisi şāᶜir olur **Luṭfī-i** pejmürde gibi
Kimi dervīş olaraḳ post u külāha ṣarılur

46.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Meded eyvāh dil endūha düşsün meh-liḳā göçdi
Vīrān oldı gülistān ṣoldı güller ᶜandelīb uçdı

2. Bitürdi bāġ-ı fürḳatde nebāt-ı penbeyi āhım
Ṭoḳudı bezi mevtim boylı boyumca kesüp biçdi

3. Döküldi eşk-i çeşmim ḳaṭre ḳaṭre sīne-i çāke
Temevvüc eyledi deryā gibi ḫūnābeler saçdı

4. Cigergāhımı ṣad-rīz eyledi peykān-ı müjgānı
Bıraḳdı dāġlar ṣaḥn-ı dile bir ḳalb-i kerpīçdi

5. Reh-i ᶜaşḳında nālān ü perīşān nice biñ merdān
ᶜAdem iḳlīmine ᶜazm eyleyüp cām-ı ecel içdi

6. Görüp biñlerce ᶜuşşāḳı yatur ḫāk-i siyāh içre
Güler oynardı yanında o işler gūyiyā hīçdi

7. Getürdüm **Luṭfī** bir mıṣraᶜ budur ismi ḥisābınca
Seniñ ṭūṭī kelāmıñ dil cigerden dil-rübā geçdi (1312/**1894** ?)
[9a]

47.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Seniñ mānendiñ olmaz ey gül-i raᶜnā nezāketde
Leb-i sükker-feşānıñ geçdi Şīrīni ḥalāvetde

2. Gül-i ruḫsārına meftūn olınca ḳalb-i bī-tābım
Esīr-i zülf ü ḫāliñ oldı dil ḳaldı melāmetde

3. Cemāliñ şemᶜine sūzān olur pervāneveş gönlüm
Amān nār-ı firākıñ āteşi geçdi ḥarāretde

4. Gönül iḳlīminiñ sulṭānı sensiñ ey melek-ḫaṣlet
Naẓīriñ gelmedi Yūsuf-şiyem burc-ı saᶜādetde

5. Fedā-yı cān idüp serden nice üftādeler geçdi
Yazıḳlar ḳaldılar bī-çāreler ṣaḥn-ı felāketde

6. Gel ey bedr-i münīrim dökme ḳanıñ ᶜāşıḳ-ı zārıñ
Ki daᶜvā itmesün senden ḥayıf rūz-ı ḳıyāmetde

7. ᶜİnāyet kānısıñ hem tende cānımsıñ benim yārim
Süleymān-ı zamānsıñ Ḥātemi geçdiñ seḫāvetde

48.
Birāderim Şükrī ile Müşterek
Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey dirīġā fānī dünyā bir melāmet-ḫānedir
Ṣūretā ābāddır sīretde bir vīrānedir

2. Pek ḥaḳāretle ḫarābāt ehline ḳılma naẓar
Çünki anlar ᶜālem-i ẓāhirde bir dīvānedir

3. Ṣanma ki mey-ḫāne-i fānīde ser-mest cümlesi
İştiyāḳ-ı ḥażret-i cānān ile mestānedir

4. Sūziş-i ᶜaşḳa düşenler vāṣıl-ı Mevlā olur
Vāṣıl-ı Mevlā olanlar gevher-i dürdānedir

5. Ḥall ider şekk itme Mevlā ᶜuḳde-i ümmīdini
Ẕikr-i Mevlā zülf-i derd ü miḥnete bir şānedir

6. Ḥażret-i sulṭān-ı kevneyni sevenler şübhesiz
Şemᶜ-i sūzān-ı viṣālu'llāha bir pervānedir

7. Semt-i yāre **Şükriyā** pervāz ider bu murġ-ı cān
Çünki ey **Luṭfī** bu cism-i nātüvān bir lānedir

49.
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Gel ey sāḳī-i nev-reste ġam u hicriñle meḥcūrum
Belā-yı derd ü miḥnetle şeb-i mātemde rencūrum

2. Şarāb u cām-ı kevṣer[347] cām-ı sāḳīdir baña zāhid
Günāhım gerçi efzūn olsa da maġfūr u meᵓcūrum

3. Şeb-i zülfüñ baña göstermedi ruḫsārdan pertev
Ġarīḳ-ı baḥr-ı ẓulmet gūyiyā bir leyl-i deycūrum

4. Baña tīr-i sitem atsañ da teᵓṣīr eylemez aṣlā
Ḳılāᶜ-ı himmetiñ maḥfūẓı çihār-erkānı meḥcūrum[348]

5. Gülistān-ı dilimde oldı nev-ezhārlar peydā
Girüp bir birine eşcār ḥasretlerle meşcūrum

---

[347] Mânâ gereği "şarâb u" ifadesi "şarâb-ı" olmalıdır.
[348] Vezin gereği "çihār" kelimesi "çār" olmalıdır.

6. Penāh u dest-gīrimsiñ benim devletlü ḫünkārım
Yeter aġyārdan tevbīḫ olındım ḥayf mezcūrum

7. Ḥaẕer ḳılmazsıñ ey āfet yıḳar taḫt-ı elemgāhıñ
Yıḳıldı bend-i ḥasret **Luṭfiyā** ᶜ ummān-ı mefcūrum

50.

Maḫfī ile Müşterek Söylenilen

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey gelüp zülfi gibi ḥālim perīşān eyleyen
ᶜ Andelībāsā gülüñ şāḫında nālān eyleyen

2. Şerḥalar açdıñ göñül iḳlīmine şāhım amān
Cismimi ser-tābe-pā şöyle ḳızıl ḳan eyleyen

3. Eşk rīzān oldı dil teşrīfini daᶜ vet içün
Dāġlarla sīnemi ṣaḥn-ı gülistān eyleyen

4. Nālelerle ᶜ ālemi teng eyledi ṣad-āh kim
Hīç ṣormazsıñ ne ḥikmet kimdir efġān eyleyen

5. Ḳıl teraḥḥum kān-ı şefḳat bende-i nā-çīziñe
İltifātıyla żaᶜ īf mūrı Süleymān eyleyen
[9b]
6. Çāh-ı ẓulmet içre ḳaldım çāresiz bir laḥẓa kim
Gülsitān-ı ᶜ ālemi başıma zindān eyleyen

7. ᶜ Īd-i vaṣlıñda seniñ **Maḫfī**ce cānından geçüp
Var mıdır **Luṭfī** gibi çāk-i girībān eyleyen

51.

Maḫfī ile Müşterek Söylenilen

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey gidüp aġyār ile ẕevḳ-ı mey-i cām eyleyen
Bāġ-ı ḥüsninden hezārān būse ikrām eyleyen

2. Zār-ı ᶜ aşḳım hep raḳīb-i nā-bekāra bildirüp
Çünki aḥvālim benim ᶜ ālemlere nām eyleyen

3. Ḫūna ġarḳ itdiñ dili ḥayfā ᶜ aḳīḳ-i ter gibi
ᶜ Arż idüp şīrīn kelāmıñ telḫ-i encām eyleyen

4. Ser çekerdim ben ezel Ṭūbāya nisbet āh kim
Bī-mürüvvet hāy ẓālim ḳaddimi lām eyleyen

5. ᶜ Aḳlımı aldıñ benim ṣaldıñ biḥār-ı ḥayrete
Ṣubh-ı iḳbālim seḥāb-ı ġamla aḫşām eyleyen

6. Bezme daᶜ vet eyledim biñ kerre kāfir gelmediñ
Ġayrılarla her zamān kim ḫoşca bayrām eyleyen

7. **Maḫfī**ce aġyāra ẓālim **Luṭfī**yi baḫş eylediñ
Ḳatlime nā-ḥaḳ yere tasṭīr-i iᶜ lām eyleyen

52.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey ṣanem Hindūlarıñ ġārāt-ı īmān eyledi
Ceyş-i müjgānıñ göñül mülkinde biñ ḳan eyledi

2. Ser-te-ser ḫalḳ-ı cihān dīv ü ᶜ afārīt ins ü cin
Ser-fürū ḳıldı saña terk-i Süleymān eyledi

3. Eylediñ teşrīf sen bāġ-ı İrem gülzārına
ᶜ Andelībāsā gören güller hep efġān eyledi

4. Ḫūlyā-yı ḳāmetiñ naḳş oldı levḥ-i ḫāṭıra
Sīnemi ᶜ aks-i ruḫuñ ṣaḥn-ı gülistān eyledi

5. Sen ḥasen ḫulḳuñ ḥasen kendiñ ḥasen ẕātıñ ḥasen
Bir ḥasensiñ ki cemāliñ mihri ḥayrān eyledi

6. Kaᶜ be-i dīdārıñıñ müştāḳıdır Rabb-i Ṣamed
Taḫtgāhıñ mülk-i dilde ᶜ arş-ı Raḥmān eyledi

7. **Luṭfiyā** sāyeñde oldı şāᶜ ir-i āteş-zebān
Cām-ı ᶜ aşḳıñ nūş idüp çāk-i girībān eyledi

53.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āh kim mülk-i dili yıḳdı göñül ser-riştesi
Bitmedi gerdūn-ı dūnuñ buyı şusı iştesi

2. Naḫl-i ümmīdim ṭolaşdı mār-ı zülfüñ tārına
Ben miyim vardır hezārān beste-i ġam-geştesi

3. Ṣūfiyā ḥadd u ḥudūdıñdan seniñ ḳılmam ḥaẕer
Cānıma geçdi benim sulṭān-ı ᶜ aşḳıñ müştesi

4. Şerḥa şerḥa dildi dildārım dil-i vīrānımı
Nār-ı ḥasretle ḳavurmış dāne-i eriştesi

5. Baḥr-ı fürḳatde n’ola keştī-i dil olsa ġarīḳ
Ḳalmadı yelken kürek ṣad-çākdir küpeştesi

6. Sāḳiyā ṣun ḳaṭre-i nābı hemān ḳılma dīrīġ
Mey biterse laᶜ l-i cānāndır anıñ eniştesi

7. **Luṭfiyā** ol şāh-ı ḥüsnüñ ḥüsnine cāndır bedel
Ġayrı olmaz cāndan ġayrı anıñ güzeştesi

54.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Görenler baḥr-ı naẓmıñ dir ki deryā-yı güherdir bu
Żiyā-yı şems-i ᶜālem yā ki envār-ı ḳamerdir bu

2. Felek bir āsiyāb-ı kīneverdir kim felāketle
Daḳīḳ eyler cihānı söylemez āzāde sırdır bu

3. Perestişgāh iderler āsitān-ı ẓālim-i dehri
Münādīler nidā eyler biliñ şevket-maḳardır bu

4. Cihānda her ne olsa cümlesi taḳdīr-i Ḥaḳdır bil
Anı inkār ider zāhid dimez ḥükm-i ḳaderdir bu

5. Çekil peyġūle-i hicrāna **Luṭfī** ġam-güsār olma
Naḳīṣe şānıña gelmez disünler der-be-derdir bu
[10a]

55.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ne ḥikmet bülbül-i şeydā virür cān verd-i ḫandāna
Gül-i ḥamrā ṭutılmış lāle-i bed-ḫār-ı hicrāna

2. Serīr-i ᶜizz ü rifᶜatde oturmış cehl-i nāṭıḳlar
Muḳadder mār u mūr mālik olur mülk-i Süleymāna

3. Faḳīr ü müᵓmine raġbet ḥamiyyet ḳalmadı aṣlā
Ṣafā vü baḫt u devlet ṭāliᶜ-i ferḫunde Mervāna

4. Ser-ā-ser mülk-i dünyā dīv ü ᶜifrītlerle memlūdur
Ḳadem vażᶜ itmege ḫālī maḥal yoḳ cins-i insāna

5. Ẓuhūr itse yedinde dest-i beyżā-yı Kelīmu’llāh
Yine teᵓsīr-i riḳḳat eylemez Firᶜavn ü Hāmāna

6. Gözinde gözlük ü destinde baston ḫaylī şıḳ begler
İder rencīde vü miḥnet ḥaḳāret ehl-i īmāna

7. Fıransızca ḫırā ekl itmesi sükkerden evlādır
Hezārān faḫr ile ᶜālī ṭutarlar nuṭḳ-ı ᶜOṯmāna

8. Kitāb-ı küfr ile ṭolmış medārisler mekātibler
Riᶜāyet eyleyen yoḳ nuṭḳ-ı Ḥaḳ āyāt-ı Ḳurʾāna

9. Neᶜālim ᶜilm ileᶜāmil ne āmir emr-i Ḥaḳ eyler
Ḳamusı ḫīlede māhir çıḳarır ṭaş şeyṭāna

10. Kilābān niᶜmeti ḫar devleti bulmaḳ muḳadderdir
Ḥayıf ḫulḳı ḥalīm ṭabᶜı selīm muḥtāc olur nāna

11. Ne deñlü ḳahr ile ẓālim żaᶜīf maẓlūm[a] ẓulm itse
Yine ṣabr eylemek lāzım tevekkül ile Sübḥāna

12. Mücerrebdir ṣadāḳat ehline dünyāda rāḥat yoḳ
Çekinme ᶜarż-ı ḥāl eyle ġanī Ḫallāḳ u ekvāna[349]

13. Geçen gün ibtihāc üzre baña eşᶜārıñız geldi
Hemān ẓanneyledim ḫūrşīd-iᶜālem ṭoġdı devrāna

14. Dil-i maḥzūnumı şād eyledi naẓm-ı güherdārıñ
Bu mesrūriyyeti dil ṭāḳat-āver olmaz ityāna

15. Neşāṭ u şevḳ ile aldım ele taḥrīr içün ḫāme
Dümūᶜ-ı çeşm ile yazdım ki maḳbūl ola sulṭāna

16. Benim birᶜāciz ü aḥḳar nücūm-ı āsumān olsam
Żiyāsız kevkebim hem-ser olamam mihr-i raḫşāna

17. Benim ḥaddim degül yanında īrād-ı kelām itmek
Esīr ü ḫāk-i pāyım lāleler ṭaḳıldı gerdāne

18. Sevād-ı baḫtımı şerḥ eylemek mümkin degül ancaḳ
Şebīh ü yeknesaḳdır ṭurre-i zülf-i perīşāna

19. Maḳarrım bāġ u rāg u hem-demim cānān iken ḥayfā
Füsūnkār-ı zebānıñla düşürdüñ zār u giryāna

20. Ḥüseyn-i Kerbelānıñ bende-i pā-māliyim bi’llāh
Müheyyāyım ṣabāḥ-ı ḥaşre dek rāhında ḳurbāna

21. Bu iḳrār üzreyim vallāhi ta’llāhi nükūl itmem
Cihān ḫalḳıᶜadāvetle serim vażᶜ itse meydāna

[349] Mânâ gereği “Ḫallāḳ u ekvāna” ifadesi “Ḫallāḳ-ı ekvāna” olmalıdır.

22. Sezādır **Luṭfī** geçse ᶜ ömr-i varım şām-ı miḥnetde
Ḥazīnim pür-enīnim eşk-i çeşmim beñzer al ḳana

56.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Seni bend-i esīr itmiş ne ḥikmet nefs-i emmāre
Saña lāyıḳ mıdır ey meh-rū düşmek böyle efkāre

2. Ṣıġın dergāh-ı Ḥaḳḳa dāᵓimā ᶜ arż-ı niyāz eyle
Esīr olma ḳul olma ḳıl ḥaẕer zülf-i sitem-kāre

3. Ġubār-ı pāyına yüz sürmege geldim benim cānım
Velākin bulmadım eyvāh ḳıldım çarḫ-ı ġaddāra

4. Nigāh-ı nergis-i mestī seni ser-mest ḳılmışdır
Anıñ-çün cānını ḳıldıñ fedā ol ḥażret-i yāre

5. Ḫudā ḥıfẓ eylesün her laḥẓada ẕāt-ı hümāyūnuñ
Teṣādüf eyleme şūḫ-ı cihānım ṭaᶜn-ı aġyāra

6. Gelince ᶜīd-i vaṣlıñ ey ṣanem rāhında ḳurbānım
Revādır cānımı ḳılsam fedā sen şīve-reftāre
[10b]
7. Seniñ ḥaddiñ degil ey **Luṭfī** ol şāha sitem itmek
Hemīşe rāżıdır ol māh-ı ṭalᶜat cevr-i dildāre

57.

Tārīḫ-i Niyābet

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Āsumān-ı salṭanatdan ṭoġdı bir bedr-i celīl
Nūr-ı ḥüsni ᶜālemi tenvīr ḳıldı bī-meṣīl

2. Muttaṣıfdır ḥüsn-i ḫulḳıyla o şāh-ı maᶜdelet
ᶜAdline olmaz muᶜādil Ḥātemān-ı pür-ᶜadīl

3. Sāye-i luṭfuñda maẕlūmlar feraḥnāk oldılar
Dest-i ḳahrı ẓālimānı eyledi ḫˇār u ẕelīl

4. Emr-i Ḥaḳḳı ḥaḳḳı üzre şübhesiz tenfīẕ ider
ᶜAḳl-ı tāmı bil Felāṭun ᶜaḳlıdır bī-ḳāl ü ḳīl

5. Şād u ḫandān oldı ḫalḳ-ı Pirlepe ḥaḳḳında dir
Nām-ı ᶜālī-şānıña ḫulḳuñ muṭābıḳdır Ḫalīl

6. Dergeh-i luṭfından aṣlā maḥrūm olmaz bī-kesān
Pāk-ṭıynetdir selef emcādı olmışdır delīl

7. Söyle şānıñda anıñ tārīḫ-i tāmı **Luṭfiyā**
Nāʾib oldı Pirlepe şehrine bu ferd-i cemīl (1289/**1872**)

58.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Māl ü emlāke ġurūr eyleme [350]انظر طرفيك
Sāyebān eyle bizi [351]ابسط علينا كنفيك

2. Saña dü rāhı Ḫudā eyledi ifşā vüᶜ ıyān
Biri nā-ḫāḳ biri ḥaḳ [352]اعلم و افهم سبليك

3. Zāhidā Ḥaḳdan utan ṭoplama mānend-i dücāc
Yerde ṭaruları erkānla [353]فاعدل سجديك

4. Zāl ü Rüstem gibi bāzūñda metānet olsa
Yine ġaddār felek [354]يربطك من عضديك

5. Ḫayşetiñ olsa seniñ ḥażret-i Ḥaḳdan ṣūfī
Mażcaᶜ ından uyanursuñ [355]تنجا خا جنبيك

6. Ḥilm ileᶜ āleme virseñ n'ola şöhret cānā
Ġażab-ālūde olup ḫışmla çatma [356]حجبيك

7. Maḫfīce **Luṭfī** seniñ ᶜīd-i vaṣlıñ özler
Rāżıdır būse virürseñ güzelim [357]من جهتيك

59.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ebre ḳaplandı felek ḫurşīd ü māhım var iken
Şānlu şevketlü göñül taḫtında şāhım var iken

2. Derdimi Loḳmānıma ᶜarż eylemek mümkin degül
Beynimizde perde-i baḫt-ı siyāhım var iken

---

[350] *(Unżur ṭarfīk.)* Mânâ: "Sonlarını gör!"
[351] *(Ebsiṭu ᶜaleynā kenafīk.)* Mânâ: "Sen himayeni üzerimizde genişlet."
[352] *(İᶜlemū efhemū sebilīk.)* Mânâ: "O iki yolu bil, anla."
[353] *(Faᶜdilü secidīk.)* Mânâ: "Secdeni tam yap!"
[354] *(Yerbiṭuk min ᶜadḍīk.)* Mânâ: "Seni kollarından bağlar."
[355] *(Tencā ḫā cenbīk.)* Mânâ: "Tuzaklar senin yanında."
[356] *(Ḥacibīk)* Mânâ: "Seni engeller."
[357] *(Min cehtīk)* Mânâ: "Payından"

3. Olsa lāyıḳdır hicābımdan felekler şermsār
Nezd-i ᶜālīñizde ᶜafv olmaz günāhım var iken

4. Ḫıdmet-i cān ḳıymet-i devletde on bir sāldir
Bir mülāzım olmadım ᶜömr-i tebāhım var iken

5. Ḳanġı şāha eyleyem ḥāl-i perīşānım ᶜıyān
Merḥametkārım efendim pādişāhım var iken

6. Destgīrim olmasun şimden girü şāh u gedā
Cālis-i evreng-i dil siz ᶜālī-cāhım var iken

7. Söndürür fānūs-ı iḳbālim esüp bād-ı elem
Kūşe-i miḥnetde bī-ḥad āh u vāhım var iken

8. Fikr ile dest-i cünūndan idemem āzād-ı ser
Kişver-i derd ü miḥen ḫayl ü sipāhım var iken

9. Deşt ü ṣaḥrā-yı kederde bir ḳuluñ ḳalmaz sefīl
Sāye-i bāl-i himem ṣāḥib-nigāhım var iken

10. Ṣıḥḥat u devletle dāᵓim ᶜömrüñüz efzūn ola
Ol Ḫudā-yı ḳāḍī'ü'l-ḥācāt İlāhım var iken

11. Nāᵓil-i iḥsān ḳıl şāhım Fenārcı bendeñi
Dergeh-i ḫāḳānīde ümmīdgāhım var iken
[11a]
12. Cārī olsun teşnegāna āb-ı baḥr-ı **Luṭfuñuz**
Siz seḫāvet menbaᶜı ᶜadl-iktināhım var iken

60.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ġurre-i bedr-i felekden fer virür ḳaşıñ seniñ
On üç on dört ya ki on beşdir civān yaşıñ seniñ

2. Bārgāh-ı taḫt-ı İskenderde teclīs eyleyüp
Bir mücevher tāc giydi ey hümā başıñ seniñ

3. ᶜAḳlını yaġmaya naḳḳāş virdi naḳş-ı ḥüsnle
Bir ᶜaceb naḳḳāşdır naḳḳāş naḳḳāşıñ seniñ

4. Sen şehinşāh-ı cihānsıñ rāhıña hem-rāh olan
Yā Süleymān yā ki Cemşīd oldı pā-daşıñ seniñ

5. Lemᶜa-pāş-ı ᶜālem oldı ey perü[358] ḥüsnüñ hemīn
Cevher-i laᶜl-i Bedaḫşān kānıdır ṭaşıñ seniñ

6. Dāne dāne bāġ-ı ḥüsninden iner gül sīneñe
Lüʾlüʾ-i şehvāredir ey meh-rū göz yaşıñ seniñ

7. **Luṭfī Maḫfī** yandı biñ feryād elinden el-āmān
Ḳan döker her laḥẓada ebrū-yı ḫūn-pāşıñ seniñ

61.
Vaşfī ile Müşterek Söylenilen
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Göñül mest-i müdām oldı şemīm-i būy-ı ᶜanberden
Firāḳım artdı pey-der-pey ḫayāl-i ġonca-i terden

2. Serīr-ārā-yı saṭvetdir o meh-rūy-ı hümā-pervāz
Żiyā-pāş oldı ekvāna teferruḳ itmez aḫterden

3. Ṣun ey sāḳī-i gül-çehre şarāb-ı āb-ı rummānı
Virüp bir būse ḫandān it açılmış verd-i aḥmerden

4. Nice medḥ ideyim medḥi olınmaz ol perī-rūyuñ
Gören üftādeler biñ kerre geçdi cān ile serden

5. Baña ᶜarż-ı liḳā itmez mi **Vaşfī** dilber-i ṭannāz
Nedendir böyle cevr eyler ne ister **Luṭfī** kemterden

62.
Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Ḥamdülillāh ki gözüm gördi şeh-i z̲ü'l-mineni
Taᶜlīm itdirdi nigāhı baña farż u süneni

2. Sūz-ı dilden ne zamān āh iderek aġlar isem
Ḫande eyler açılur artar o mihriñ şeneni

3. Teşne-i laᶜl-i lebiñken nice biñ ᶜāşıḳ-ı zār
Nice ṣunduñ ṣusız üftādeye māʾ-i teneni

4. Nice bir rāhımı erkānımı nesy eylemeyem
Görse sālūs seni terk ideᶜilm ü fenini

5. Ṭūṭī-i şehd-i süḫan bülbül-i nālān u zebūn
Naġme-i şāha bedel olmaya laḫn u ġuneni

---

[358] "Perī" kelimesi divanın pek çok yerinde "perü" şeklinde yazılmıştır.

6. Pister-i ġamda yatur ḫasteleriñ şāh-ı cihān
Ḳıl devāyı kerem it eylemesünler enīni

7. **Luṭfiyā** ḥıfẓ ḳılursam n'ola ol ġonca-femi
Yaḳarım nār-ı şerer-pāş ile ḫār-ı ḫaneni

63.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āyet-i ve'n-nūr ile tenvīr olan maṣbūḥdur
İsm-i aᶜẓam ᶜālem-i lāhūtda mesbūḥdur

2. Dehr-i pür-ḳahrıñ elinden eylemem dād u fiġān
Cevr-i pey-der-peyle murġ-ı rūḥumuz meflūḥdur

3. Fısḳ ile ālūdelerle itmezem ᶜaṭf-ı nigāh
ᶜAynımız ṣūfī yed-i beyżā ile memsūḥdur

4. ᶜAndelībāsā gülistānında pervāz eylesem
Murġ-ı ᶜanḳāveş ile yanım benim mecnūḥdur

5. **Luṭfiyā** gizli gerekdir naẓm u eşᶜ ārıñ seniñ
Rażı olmazsañ bu remze şübhesiz maḳbūḥdur

64.

Ḳıṭᶜa[359]

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ḫayāl-i ᶜārıż-ı pākiñ şeb-i fürḳatde sulṭānım
Gören üftādeler taᶜbīrini ṣorsun Felāṭuna
[11b]

65.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Ṣad-ḥayıf zāġları dāma şikār eylediñiz
Cehd ü aḳdāmıñızı ḫāk u ġubār eylediñiz

2. Cemᶜ olup maṭbaᶜaya nāmı müretteb cühelā
Ḫār u ḫāşāk iken ezhār-ı bahār eylediñiz

3. Böyle bir emri ifāża ile bī-behrelere
Rāḥatı selb idüp endīşeyi kār eylediñiz

4. Rüʾyet itmez gözüñüz ᶜārife pūşīde seri
Ehlini terk ile nā-ehle ḳarār eylediñiz

[359] Açıklama için bk. Dipnot 346.

5. Keşret-i encümen iġfāl iderek ẕātıñızı
Mihr-i raḫşānı atup leyli nehār eylediñiz

6. Vaṣlını bülbül-i şūrīde vü zār bekler iken
Gül-i ṣad-berg-i teri mūnis-i ḫār eylediñiz

7. Ṭāḳat-āver mi olur ḳalb-i şikest ü pür-ġam
Dāne-i murġları loḳma-i mār eylediñiz

8. Mürdeler böyle neden luṭfa sezāvār oldı
Ṣaġ iken ehl-i hüner defn-i mezār eylediñiz

9. Niᶜ am-ı vüsᶜ atı nā-puḫtelere ḥaṣr iderek
ᶜ Āḳil-i dehre yazıḳ ᶜ ālemi ṭar eylediñiz

10. Raḥma şāyesteyi deryā-yı felāketde ḳoyup
Keştī-i münkeri īṣāl-i kenār eylediñiz

11. Māh-ı pür-nūrı ġurūb iḳlīmine sevḳ iderek
Ebr-i ẓulmetle anı terk-i diyār eylediñiz

12. Ẓıll-ı bāl-ı himeme ḥıfẓ ḳılup ġayrıları
Bizi pervāne gibi muḥriḳ-ı nār eylediñiz

13. Bunca vaṣf eylediġim nāᵓil-i iḥsān oldı
Yalıñız **Luṭfī**-i bī-çāreyi zār eylediñiz

14. Mülk-i Ḍaḥḥākı rıżāsız yıḳaraḳ bī-cünḥa
Esb-i iḳbāline bir ᶜ abdı süvār eylediñiz

66.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. [360]ارْجِعِي āvāz ile pervāz ider murġ-ı seḥāb
Nefḫ-i rūḥ olduḳça cisme ḳalḳdı ᶜ aynımdan ḥicāb

2. Ṭıynet-i ṣalṣal ile bünyād ḳıldı cismimi
Tā elest bezminde biz [361]قَالُوا بَلَى virdik cevāb

3. Cebhe-i vechimde tasṭīr eyledi aᶜ mālimi
Rūz-ı maḥşerde nümāyān olacaḳ şerr ü ṣevāb

---

[360] *(İrciᶜī)* ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: “O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine **dön**!” (Fecr 89/28)

[361] *(Ḳālū belā)* قَالُوا بَلٰى: “Evet, dediler.” (A’râf 7/172)

4. Bāʾ-i bismi'llāhda mestūrdur sırr-ı Ḫudā
Noḳta-i sırr-ı ḥaḳīḳatden ṭoġar nehr-i şarāb

5. **Luṭfī** benlik eyleme benlik Ḫudānıñ şānıdır
كلّ انسان سيجزا ما عمل يوم العقاب[362]

67.[363]

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bārgāh-ı yārda dü çeşmim oldı eşk-bār
Bārī sen de eyle gel ᶜabd-i kemīne iᶜtibār

2. Bāreka'llāh tūtiyādır ḫāk-i pāyıñdan ġubār
Bāridü'l-eṭvār olan aġyār ider taḥmīl-i bār

3. Bārīdir Mevlā ider kāfir raḳībi iḳtibār
Bārgīr-i leng-pāye hīç süvār olmaz kibār

4. Barışalım el virür ġayrı efendim iḫtibār
Barınılmaz çünki bir yerde olursa ictibār

5. Bardaḳāsā cihānda **Luṭfī** oldum cūybār[364]
Bārḥā itdükleriñ ṭuydum nedir bu iktibār

68.

Vaṣfī ile Müşterek Söylenilen

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Seniñ ey ḳāmet-i bālā nedir bu şīve-i nāzıñ
Düşürdi ᶜālemi ṣaḥrā-yı hicre çeşm-i ṭannāzıñ

2. Gülistān içre bülbüller ṭuyup ḳaṭᶜ-ı nevā itdi
Yazıḳ ᶜuşşāḳını yaḳdı güzel āteşli āvāzıñ
[12a]

3. Nedir bu ġamze-i fettānıñ ey meh eyliyor īmā
Ġarīb üftādeniñ pejmürde-ḥālin baḫt-ı nā-sāzıñ

4. Çeküp Tātār-ı zülfüñ telġırāfı milket-i Çīne
Şehā tesḫīr itdi bir nefesde murġ-ı şehbāzıñ

5. İderse **Vaṣfī**yi tanżīre raġbet Maḫfī-i şeydā
Hemīşe **Luṭfī** var olsun açılsun ᶜuḳde-i rāzıñ

---

[362] *(Küllü insānü seyeczā mā ᶜamel yevmü'l-ᶜıkāb.)* Mânâ: "Hesap gününde bütün insanlar, yaptıklarının karşılığını alacaklardır."

[363] Kafiyesi –bār olan sözcükler, söz başlarında da kafiyelidir.

[364] Mısra vezne uymamaktadır.

69.

Vaṣfī ile Müşterek İnşād Olınan

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Bedr-i tābān-ı felek şems-i cemāliñ gösterür
Ġamze-i cādūlarıñ ey meh celāliñ gösterür

2. Dāne-i ruḫsārıña ṣayd itdi göñlüm el-amān
Ceyş-i Hindūlar kemend-i zülf ü ḫāliñ gösterür

3. Pek ᶜ icāzetde ḳalup Hārūt u Mārūt şübhesiz
Sevdigim burc-ı nezāketden hilāliñ gösterür

4. Vuṣlat-ı dīdārıñı eyler ṭaleb bay u gedā
Ṣabr idüp biñ cān ile ᶜ īd-i viṣāliñ gösterür

5. Sīnemiz āyīnedir mirᵓ āt-ı İskender gibi
Cā-be-cā ol mehveşiñ ẓıll-ı ḫayāliñ gösterür

6. Kākülüñ sev*(ā)*dālarıyla eyleyüp āh u fiġān
Bu gidişle ehl-i ᶜ irfānıñ zevāliñ gösterür

7. Ser-fürū eyler esīriñ var nice **Luṭfī** gibi
Gül-ᶜ iẕārıñ **Vaṣfiyā** ḳadd-i nihāliñ gösterür

70.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Dilā silk-i niẓām-ı pādişāh-ı maᶜ delet-kārıñ
Virür revnaḳ nücūm-ı āsumān u mihr-i raḫşāna

2. Ḫuṣūṣā ceyş-i żabṭıyye ḥafīẓ-ı mülk ü milletdir
Ser-ā-ser istirāḥat baḫş iderler ḫalḳ-ı devrāna

3. Olur maẓlūmlar ḫandān ḳahr-ı dest-i ẓālimden
İder iḥḳāḳ-ı Ḥaḳ ol cünd-i ᶜ işmet merd-i merdāna

4. Velī tefrīḳ olınmaz hīç biri necm-i S̱üreyyādan
Bile ol tīġ-ı zer-efşānı ṭaḳmışlar levendāne

5. Fenār ḳurbında gerçi ittiḥāẕ-ı merkez itmişler
Ġażanfer āmiri ṣītī ṭururlar hep şecīᶜ āne

6. Ḳamunuñ ser-firāzı ᶜ āḳil ü dānā Muḥammeddir
Ki aṣlā iḫtirāz itmez teḳābül eyler arslana

7. Sezādır **Luṭfī** medḥ itsem bu ser-çāvūş ᶜİrfānı
Ṣadāḳatle ider ḫıdmet şeh-i evreng-i ḫāḳāna

71.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bāġ-ı dilde ḳāmet-i ᶜarᶜar nihālimsiñ güzel
Ġurre-i burc-ı felekde nev-hilālimsiñ güzel

2. Lāle sünbül gül benefşe ḫaṭṭ-ı şebbūlar gibi
Nev-açılmış verd-i ṣad-berg-i cemālimsiñ güzel

3. Öyle şīrīnsin ki Şīrīn pāyına pā-māl olur
Ṭūṭī-i sükker-nevāsıñ aġzı balımsıñ güzel

4. Ṣabr u ṭāḳat ḳalmadı cismimde cānım lerzenāk
Rūz [u] şeb bī-tāb olup ḫᵛāb u ḫayālimsiñ güzel

5. Ṭāliᶜ-i dūnumdan hīç açılmadı baḫt-ı siyāh[365]
Şuᶜle-pāş-ı kevkeb-i ferḫunde-fālımsıñ güzel

6. Nāz u istiġnālarıñ ṣoḥbetleriñ cānlar yaḳar
Ẓulmet-i şehr-i dile bedr-i kemālimsiñ güzel

7. Māh-ı ᶜālem ḥasretiñle her dem aġlar **Luṭfiyā**
Cānımıñ ser-māyesisiñ ᶜömr ü sālimsiñ güzel

72.

Tārīḫ-i Ṣadāret

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. ᶜĀlī-himmet böyle bir ḫayru'l-ḫalef
Görmedi emṣālini geçdi selef

2. Baḥr-i ᶜilmiñ kānıdır lā-şübhe kim
Ebr-i iḥsānından aldı dür ṣadef

3. ᶜĀlemi dil-sīr-i niᶜmet eyledi
Dest-i ᶜadliyle urup deryāya kef
[12b]

4. Kārıdır ıṣlāḥ u mülk[366] ü milleti
Sāye-i luṭfuñda ḳalmaz nā-ḫalef

5. Nuṭḳıdır iksīr-i aᶜẓam ᶜāleme
Gevher ol dirse olur seng-i ḫazef

---

[365] İkinci tef'ilede vasl-ı h yapılmıştır: "-numda**n_h**īç a-"
[366] Mânâ gereği "ıṣlāḥ u mülk ü millet" ifadesi "ıṣlāḥ-ı mülk ü millet" olmalıdır.

6. Var iken destiñde seyf-i ᶜadl u dād
Ey vezīr-i saᶜd-ṭāliᶜ لَا تَخَفْ [367]

7. **Luṭfiyā** tārīḫ-i cevher-dārıdır
Ṣadr-ı aᶜẓam oldı Esᶜad bā-şeref (1292/**1875**)

73.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Böyle tenbellik düşer mi ey refīḳam şānıña
Hīç ḥayā itmez misiñ olduñ rezīl aḳrānıña

2. Ne güzelce bir kitābıñ var ne kāġıd ne ḳalem
Ne de bir ḫayra yararsıñ kimse gelmez yanıña

3. Öksürükden nezleden bir laḥẓa yoḳdur rāḥatıñ
Acımaz mısıñ gözüm yazıḳ degül mi cānıña

4. Kendiñi ḥıfẓ it gözet ṣaḳla ṣoġuḳdan perhīz it
Olma muḥtāc bir ḥekīmiñ zehrveş dermānıña

5. Aç gözüñ bil ḳadrini ehl-i kemāliñ dāᵓimā
Pek yazıḳdır bilmez iseñ ᶜilmiñe ᶜirfānıña

6. Öyle bir nāzende ol kim olmasun miṣliñ seniñ
Tā görenler diyeler ki āferīn erkānıña

7. **Luṭfi**niñ ṭabᶜı gibi ṭabᶜı selīm ol ṭut sözüm
Ġāfil olma ᶜāḳil ol girme yazıḳdır ḳanıña

74.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Baḳ ne iḥsān eyledi Rabb-ı Kerīm-i Ẕü'l-celāl
Mesned-i teftīşe geçdi şāmī-i ṣāḥib-kemāl

2. Naḳş-ı ḫaṭṭıdır maᶜānī menbaᶜı bī-şübhe kim
Nezd-i ᶜālīsinde Boḳrāṭ u Felāṭūn oldı lāl

3. Ṭoġdı necm-i ṭāliᶜ-i ferḫundesi āfāḳa gör
Ṣaldı pertev ᶜāleme baḫt-ı saᶜīdi bī-miṣāl

4. Ḥilm ile mevṣūfdur ol Āṣaf-ı ᶜālī-himem
Burc-ı şādīden ider ᶜuşşāḳına ᶜarż-ı cemāl

---

[367] *(Lā-teḫaf)* لَا تَخَفْ: "Korkma!" (Zâriyât 51/28, Tâ-hâ 20/21; 68, Neml 27/10, Kasas 28/25; 31, Sâd 38/22)

5. Mesnedinde dāʾim itsün Ḥaḳ anı tā ḥaşre dek
Bulmasun bedr-i tecellāsı saʿādetden zevāl

6. Şāʿir-i māhirdir hem üstād-ı kāmildir velī[368]
Nuṭḳ-ı şīrīni virür lezzet dile mānend-i bal

7. Var mıdır aḳrān u emṣāli göreñ żabṭiyyede
Şānını vaṣf eylemek mümkin degül medḥi muḥāl

8. Sönmesün fānūs-ı iḳbāli irişsün vuṣlata
Dāʾimā ṣıḥḥatle imrār eylesün eyyām u sāl

9. **Luṭfiyā** ol zātı medḥ itmek seniñ ḥaddiñ degül
Geçti miḥnet şāmı buldı ṣubḥ-ı ʿālem başḳa ḥāl

75.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Gönlümüñ taḫtında bir sulṭān-ı ʿālī-şānı var
Bülbüli nālān ider verd-i ter-i ḫandānı var

2. Leblerinden āb-ı ḥayvān aḳmada ol ġonceniñ
Cānım içre ol şehinşāh-ı cihānıñ cānı var

3. El-amān ʿaşḳıñ elinden yandı iḳlīm-i beden
Ḥaşre dek sönmez ʿacāyib āteş-i hicrānı var

4. Ey perü yıḳdıñ vücūdum şehrini ḳıldıñ ḫarāb
Ġayrı taʿmīri muḥāl olmış nice vīrānı var

5. Lüʾlüʾ-i lālā gibi çeşmimden aḳan ḳanı gör
Ḳaṭre-i eşkim miṣāli laʿl ü gevher kānı var

6. Derd-i bī-dermānıma dermān irür mi bir ṭabīb
Bulmadı derdim devāsıñ derdimiñ Loḳmānı var

7. **Luṭfiyā** ol dilberiñ ḥüsnüñ yeter medḥ eylediñ
Sen degülsüñ sen gibi rāhında biñ ḳurbānı var
[13a]

[368] İkinci tef'ilede vasl-ı h yapılmıştır: "-hirdi**r**_**h**em üs-"

76.
Taḫmīs-i Li-cenāb-ı Nesīmī
I.
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ne bulduñ ey ṣanem sen ᶜarş-ı Raḥmānıñ ḫarābından
2. Ṭutışmışken felekler berḳ-ı ᶜaşḳıñ ıżṭırābından
3. Göñül mest-i ebeddir لَنْ تَرٰينِي niñ[369] ḫiṭābından
4. Tecellī ṭutdı āfāḳı cemāliñ şemᶜ-i tābından
5. Meger kim ṭalᶜatiñ māhı ᶜıyān oldı niḳābından

II.

1. Cemāliñ levḥ-i maḥfūẓ andadır āyāt-ı Ḳurʾānī
2. Vücūduñ luṭf-ı Mevlādır kelāmıñ cevheriñ kānı
3. Yed-i ḫükmindedir Ḫıżrıñ ḥayāt u āb-ı ḥayvānı
4. Ne ḥūrī-çihresiñ sāḳī muṭahhar cism-i rūḥānī
5. Ki cān ser-mest ü deng oldı leb-i laᶜliñ şarābından

III.

1. Amān ey çeşm-i cādū ḫāme ᶜāciz idemez vaṣfıñ
2. Muᶜādil ḥamiyet dünyā vü mā-fī-hāya bir ᶜatfıñ
3. Be-her bir laḥẓada biñ cāna ḳıymaḳmış seniñ luṭfuñ
4. Meger eşrāṭ-ı sāᶜatdir ḳaşıñla kirpigiñ zülfüñ
5. Ki ḥayrān oldı ḥāsibler bu Ḳurʾānıñ ḥisābından

IV.

1. Ferāmūş eyler ᶜāşıḳ sīnedāġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
2. Ne [z]encīr-i sitemdir zülf-i bāġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
3. Gül-i sūrīden aḥmerdir yanaġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
4. ᶜİtābı şöyle şīrīndir ṭudaġıñ ᶜaşḳ vaḳtinde
5. Ki ᶜāşıḳ cān yaḳar ṣanur anıñ nāz u ᶜitābından

V.

1. Perīşān itme zülfüñ olmasun dīdārına ḫāʾil
2. Ki bir laḥẓa cemāliñ görmesem ᶜaḳlım olur zāʾil
3. Yalıñız ben miyim ḫalḳ-ı cihān ruḫsārına māʾil
4. Cemāliñ muṣḥafı yā Rab ne gökden oldı kim nāzil
5. İki ḥarf oldı kāf u nūn anıñ ḥüsn-i kitābından

VI.

1. Giriftār olmayan ᶜaşḳa ne bilsün ḥükm-i Mevlāyı
2. Gezer aᶜmā-ṣıfat fehm eylemez aᶜlā vü ednāyı
3. Hidāyet irmeyince kimse görmez dest-i beyżāyı
4. Gözüñ devrān-ı ᶜālemden götürdü zühd ü taḳvāyı
5. Meger āḫir zamān oldı uyandı fitne ḫˇābından

VII.

1. Yanar tennūr-ı ᶜaşḳıñdan hemīşe bu cigergāh kim
2. Ṭayandı ḥasretiñden ṭāḳ-ı ᶜarşa āh ile vāh kim
3. Fedā-yı cāna ḥāżırdır göñül vallāh bi'llāh kim

---

[369] *(Len-terānī.)* لَنْ تَرٰينِي: "Sen beni göremezsin!" (A'râf 7/143)

4. هُوَ اَللّٰهُ لصَّمَدُ[370] söyler ḫaṭıñ el-ḥamdülillāh kim
5. Yüzüñden perde refᶜ oldı güneş çıḳdı ḥicābından

VIII.

1. Cihān vird-i zebān itmiş ser-ā-pā luṭfuñı söyler
2. Çeküp zencīr-i ᶜaşḳı mācerā-yı zülfüñi söyler
3. Ne ḳanlar dökdigiñ bir bir nigāh-ı ᶜaṭfiñı söyler
4. جَعَلْنَا[371] ṣābit oldı kim ṭudaġıñ vaṣfıñı söyler
5. Ki oldı كُلَّ شَيْءٍ حَيّ[372] ṭudaġıñ ᶜayn-ı ābından

IX.

1. Alur sevdā-yı ᶜaşḳıñ dīde-i ᶜuşşāḳdan ḫ̆ābı
2. Belā-yı nāgehāna bend idince ḳalb-i bī-tābı
3. İki ebrūlarıñdan buldı ᶜālem şekl-i miḥrābı
4. Açıldı zülf ü ḫāliñden baña īmān u dīn bābı
5. Bu ḥarf ü noḳṭayı gör kim neler feṭḥ oldı bābından

[13b]

X.

1. İrince اسْجُدُوا[373] emri melekler oldılar sācid
2. Ki sen beyt-i muᶜ allāsıñ felekler oldılar şāhid
3. Ne bulduñ itdigiñ bunca riyādan söyle ey ᶜābid
4. Egerçi ẕikr ü tesbīḥiñ ṣevābı çoḳdur ey zāhid
5. Ben anı ᶜaşḳa tebdīl eyledim geçdim ṣevābından

XI.

1. Sezādır vechiñi teşbīh idersem beyt-i maᶜ mūra
2. Ne āteşler düşer şemᶜ-i cemāliñden olan dūra
3. Süleymān oldıġıñ bilsün naẓar ḳıl **Luṭfī-i** mūra
4. **Nesīmī** çün viṣāliñden irişdi cennet ü ḥūra
5. Ne maḥşerden ḥisāb eyler ne ṭamunuñ ᶜaẕābından

77.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Levḥ-i maḥfūẓdur cemāliñ sırr-ı Sübḥānıñ çeker
   Kātib ü Ḥayy-ı ezeldir ḫaṭṭ-ı Ḳurᵓānıñ çeker

2. Bulmadı āvāre-dil Firᶜavn-ı zülfüñden rehā
   Dest-i Mūsā nūrını ḫūrşīd-i raḫşānıñ çeker

3. ᶜĀşıḳānıñ ḳalbini dü nīm ider engüşt ile
   Ḥükm ü *inşaḳḳa'l-ḳamer*dir[374] bedr-i tābānıñ çeker

---

[370] *(Hüva'llāhu'ṣ-ṣamed.)* هُوَ اَللّٰهُ لصَّمَدُ: "O Allah, Samed'dir." (İhlâs 112/1, 2)
[371] *(Caᶜelnâ.)* جَعَلْنَا: "Kıldık, yaptık." (Yasin 36/9, Nebe 78/9)
[372] *(Külle şeyᵓin ḥayy.)* وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ: "Her şeyi sudan yarattık." (Enbiyâ 21/30)
[373] *(Escudū.)* اسْجُدُوا: "Secde edin!" (İsra 17/61)
[374] Mânâ gereği "Ḥükm ü inşaḳḳa'l-ḳamer" ifadesi "Ḥükm-i inşaḳḳa'l-ḳamer" olmalıdır.

4. Şemᶜ -i fānūsı serāy-ı ḥüsnidir şems ü ḳamer
İns ü cin ḥūr u melek taḫt-ı Süleymānıñ çeker

5. Baḥr-ı ẓulmet içre ṣaldı ᶜ āḳıbet İskenderi
Lebleriñden Ḫıżr-ı ᶜ ālem āb-ı ḥayvānıñ çeker

6. Ḳudsiyān-ı nüh-felek miḥrāb ider ebrūlarıñ
Sübḥa-i eşki ile evrād-ı iḥsānıñ çeker

7. Küḥl-i مَا زَاغَ الْبَصَرُdır[375] tūtiyā-yı maḳdemiñ
Dīde-i bīnāya **Luṭfī** mīl-i dermānıñ çeker

78.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Seyr-i saḥrā-yı feraḥdır nev-bahār-ı münzevī
ᶜ Andelībi lāl ider gevher-niṣār-ı münzevī

2. Pek hevādārdır hübūb eyler nesīm-i raḥmeti
Mürde-ten iḥyā ider bil rūzgār-ı münzevī

3. Tāzeler derd-i derūn-ı ᶜ āşıḳānı tāzeler
Her ṣalındıḳça civān-ı gül-ᶜ iẕār-ı münzevī

4. Ġoncalar güller açılmış lāle sünbül pāyimāl
Bülbülānı mest ider būy-ı nigār-ı münzevī

5. ᶜ Aḳlımı yaġmaya virdi meh-cemāl-i ḫūblar
Pek perīşān itdi zülf-i tārumār-ı münzevī

6. Göz göz itdi sīnemi āhū-nigāh meh-pāreler
Yareler açdı göñülde yādigār-ı münzevī

7. **Luṭfiyā** her nerde görseñ bir gül-i nev-res-edā
Ẓann idersiñ māh-ı dehr ü şīve-kār-ı münzevī

79.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Bu ḥasret cānıma yetdi civānım āh efendim āh
Kül oldum āteş-i ᶜ aşḳıñla cānım āh efendim āh

2. Diyār-ı ġurbete ṣaldı felek ayırdı yārimden
Beş aydır görmedim rūḥ-ı revānım āh efendim āh

---

[375] *(Mā zāġa'l-baṣar.)* مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى: "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." (Necm 53/17)

3. Taḥammül eylemezdim bir gice ger görmesem yāri
Nedir bu buᶜd-ı fürḳat gel efendim āh efendim āh

4. Bulursam bir ṭarīḳ ᶜazm eylerim semt-i dilārāya
Yeter kār itdi cāna bu fiġānım āh efendim āh

5. Eger maḳṣūdıma irmezsem ey şāh-ı felek-cāhım
Bahāra muṭlaḳa ᶜazm u revānım āh efendim āh

6. Ḫayāliñ gice gündüz ḫāṭırımdan çıḳmadı aṣlā
N'ola görsem seni şīrīn-zebānım āh efendim āh

7. Bu **Luṭfī** kemteriñ ḳurbānıñ olsun her dem ey āfet
Geçer ḥasretle fürḳatle zamānım āh efendim āh
[14a]

80.
Vaṣfī ve Maḫfī ile Müşterek Söylenilen Müseddesdir
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.
1. Mūrlar dil taḫtgāhında Süleymān oldı gel
2. El-amān ḥālim efendim pek perīşān oldı gel
3. Fürḳat-ı vaṣlıñla cānā çeşmim al ḳan oldı gel
4. Zaḫm-ı ᶜaşḳıñ sīnede dāġ-ı nümāyān oldı gel
5. Cān u cismim yandı āḫir nār-ı sūzān oldı gel
6. Sūziş-i ᶜaşḳınla ᶜuşşāk cümle ḳurbān oldı gel

II.
1. Dest-i luṭfuñla dil-i maḫzūnumuz ābād iken
2. Āteş-i ᶜaşḳıñla şāhım derdimiz müzdād iken
3. İltifātıñla bu şeb ser-tā-be-pā dilşād iken
4. Murġ-ı dil dām u kemend-i zülfden āzād iken
5. Bezm-i ᶜuşşāḳ içre cānā Ḳaysveş Ferhād iken
6. Kūh-ı fürḳatde bıraḳma vaḳt-i iḥsān oldı gel

III.
1. Zülf-i şeh-mārıñ ṭaḳup ᶜuşşāḳı ber-dār eylediñ
2. Būse-i lāᶜl-i lebini evvel iḳrār eylediñ
3. ᶜĀşıḳ-ı ṣādıḳları yā nice inkār eylediñ
4. Sīne-ṣad-çāk ü zebūn-ı dest-i aġyār eylediñ
5. Bī-mürüvvet hāy ẓālim cevri tekrār eylediñ
6. Murġ-ı cānım lāne-i dilden girīzān oldı gel

IV.
1. Pister-i ġamda ider üftādeler āh u enīn
2. Vādī-i ḥayretde ḳaldı cümlesi ey meh-cebīn
3. Ben ḳuluñ itdiñ ferāmuş ḫāṭırıñdan sen hemīn
4. Şānıña lāyıḳ mıdır bu āferīn ṣad-āferīn
5. Naᶜramızdan lerzelendi ser-te-ser rūy-ı zemīn

6. Vird ü ezkārım dem-ā-dem āh u efġān oldı gel

V.

1. Bī-ḳarār oldum ḥayıf gezdim cihānı sū-be-sū
2. Hīç ḫayāliñ çıḳmadı göñlümde ḳaldı ārzū
3. Ben kimem ki itmeyem sulṭān-ı dehre ser-fürū
4. Ḫāk-i pāye rīz olur ḫūn-ı ciger mānend-i cū
5. Nīm-nigāhıñla feraḥ-yāb it bizi ey māh-rū
6. ᶜĀlemi seyl-āba virdi baḥr-ı ᶜummān oldı gel

VI.

1. Eyledi dil şehrini tārāc u vīrān ceyş-i ġam
2. Gülsitān içre nevā eyler dem-ā-dem ġonce-fem
3. Encüm-i ᶜişretde sāḳī ṣun baña bir cām-ı Cem
4. Göz göz açıldı göñül bāġında āh dāᵓ-i verem
5. Yutdurup ᶜuşşāḳa ẓālim laḥẓa laḥẓa cām-ı sem
6. Eyle bir luṭf u mürüvvet vaḳt-i imᶜān oldı gel

VII.

1. Cānıma kār itdi ẓulmet ṭoġ meded bedr-i kemāl
2. Ṭalᶜatinden rūşen oldı*(lar)* çün çehān bedr-i cemāl
3. Ey şeh-i nāmihribānım itmediñ vaᶜd-ı viṣāl
4. Tāb u ṭāḳat ḳalmadı **Luṭfī**de ḳılsun ᶜarż-ı ḥāl
5. Çāh-ı ẓulmetde bıraḳdıñ **Maḫfī**yi ey nev-hilāl
6. Ḫāme-i eşᶜār ile **Vaṣfī** süḫandān oldı gel

81.

Ḫaleb Ḳumandanı Ferīḳ ᶜÖmer Şevḳī Pāşānıñ Ġazeline Tesdīsdir

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

I.

1. Gele bir gün ki eser ḳaṣr-ı tene bād-ı fenā
2. Şemᶜ-i ᶜömrüm sönerek ẓulmet ider istīlā
3. Hīç olur dīde-i ġam-dīdede fānī dünyā
4. Eylerim farṭ-ı niyāz ile size bunı ricā
5. Emr-i vārid olup oldukda eyā ehl-i vefā
6. İltimāsım budur ol gün benim aḥyālardan

II.

1. Cemᶜ olup başıma ikrām ile ġasl itsünler
2. Şīve-reftār-ı dilārām ile ġasl itsünler
3. Niyet-i ḫāliṣe-i tām ile ġasl itsünler
4. Gözimiñ nūrı gül-endām ile ġasl itsünler
5. Naᶜ şımı bāde-i gül-fām ile ġasl itsünler
6. Ṭoḳusunlar kefenim penbe-i mīnālardan

III.

1. Ḥażret-i yār gelüp āh iderek dād itsün
2. Ḳanlı yaşlar dökerek kendini ber-bād itsün
3. Ser-güzeştim ṣayaraḳ naẓmlar inşād itsün

4. Rāh-ı ᶜaşḳıñda anıñ öldügümü yād itsün
5. Nāy u ney çeng ü çegān nāle vü feryād itsün
6. Ẕākir olsun nice biñ dilber-i raᶜnālardan

IV.

1. Zāhidān zümresine her yanı pür gitsünler
2. Ṭard u tenkīl iderek başlarına bitsünler
3. Luṭf idüp cümlesi imdād[a] gelüp yitsünler
[14b]
4. Beni tābūta ḳoyup yüklenerek gitsünler
5. Ḳabrimi kūşe-i mey-ḫāneye ḥafr itsünler
6. Ḫayrıma nūş ideler bāde-i ṣahbālardan

V.

1. Ḳabrimiñ ḫākine meh-pāre düşüp serpilsün
2. Ciger[in] pāreleyüp seyf-i elemle dilsün
3. Çeşm-i ġamnākini mendīl-i kederle silsün
4. İftirāḳ-ı ebedī oldıġını ne bilsün
5. Pīr ile ehl-i ḫarābāt namāzım ḳılsun
6. Gelmesün ḳabrime aṣlā biri monlālardan

VI.

1. Herkes ᶜālemde diler ehl-i kemāl oldıġını
2. Her kemāliñ ṣoñı bilmez mi zevāl oldıġını
3. İstemez zāhid ile ḳīl ile ḳāl oldıġını
4. Dār-ı dünyāda beḳā fikr-i muḥāl oldıġını
5. Bildi aḥvāl-i cihān ḫˇāb u ḫayāl oldıġını
6. İntiḳāl itdi Ḥaḳa geçdi o rüᵓyālardan

VII.

1. ᶜĀşıḳıñ ṣanma ḫalāṣ ola kederden başı
2. Sem-i ḳātil gibidir içdigi āb u aşı
3. Seng-i ġam ḫāk-i firāk māder ü ḳarındaşı
4. Dinmesün ḥaşre ḳadar **Luṭfī** dü çeşmim yaşı
5. Yazıla ḫaṭṭ-ı ṭılā ile mezārım ṭaşı
6. Ki yatur **Şevḳī** ġarīb ᶜāşıḳ-ı şeydālardan

82.

Müseddes

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

I.

1. Ey raḳībā añlaşıldı mācerā-yı ṣoḥbetiñ
2. Ṣūretā ādemsiñ ammā mübteẕeldir sīretiñ
3. Çāresāz olmaz felekde bī-devādır ᶜilletiñ
4. Olsa da İskender ü Nīlūferāsā devletiñ
5. İstemem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

II.

1. Sen muḥibb-i ṣādıḳımdıñ māh-ı Ken^{c} ānım idiñ
2. Mülk-i iḳlīm-i göñülde şāh u sulṭānım idiñ
3. Gülsitān-ı sīnede gül-berg-i ḫandānım idiñ
4. Yedi yıldır kim enīsim tendeki cānım idiñ
5. İstememem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

III.

1. Ser-te-ser aḳṭār-ı kevne şehriyār olsañ da sen
2. ^{c} Andelīb-i nāle-kāre gül-^{c} iẕār olsañ da sen
3. Āfitābāsā cihāna şu^{c} ledār olsañ da sen
4. Taḫtgāh-ı salṭanatda ber-ḳarār olsañ da sen
5. İstememem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

IV.

1. Ṣad-hezārān zaḫmdār olsam da açmam yaremi
2. Pāre pāre eylediñ gitdi dil-i ṣad-pāremi
3. Şerḥe yoḳ ḥācet bilürken sen de baḫt-ı ḳaramı
4. Ḳırdıġiyçün ^{c} āḳıbet bu ḫāṭır-ı āvāremi
5. İstememem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

V.

1. Ḳalb-i vīrānım ġarīḳ-i lücce-i efkār iken
2. Yār-ı ṣādıḳ nezdiñizde böyle bī-miḳdār iken
3. Nā-becā dildār elinden miḥnete dūçār iken
4. Sende bu aḥvāl u eṭvār-ı ḫıyānet var iken
5. İstememem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

VI.

1. Kim seḫāvetde ezel Ḥātem ṣanurdım ben seni
2. Vāḳıf-ı sırr-ı dil-i ^{c} ālem ṣanurdım ben seni
3. Hem Süleymāna gelen ḫātem ṣanurdım ben seni
4. Evvelā bilmez idim ādem ṣanurdım ben seni
5. İstememem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

VII.

1. Çünki ḳaṣdıñ var imiş irmek ḥarīm-i cānıma
2. Raḫne-endāz eylemekmiş ḳal^{c} a-i īmānıma
3. Añladım ġaddārsıñ girmek dilersiñ ḳanıma
4. Böyle ḥālet var iken sende ne geldiñ yanıma
5. İstememem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

[15a]

VIII.

1. Vaḳt olur düşmen olur yār-ı vefā ᶜ ālem bu yā
2. Ben seni ṣādıḳ ṣanurdım çıḳmadıñ ey bī-vefā
3. Ṣanma ki dilden çıḳar tā ḥaşre dek bu mācerā
4. İşte bu nuṭḳ-ı ṣarīḥa vir ḳulaġıñ dinle hā
5. İstemem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

IX.

1. Tā ezelden **Luṭfī** hīç sevmem kim olsa nā-ḫalef
2. Yār-ı ṣādıḳ yoḳ cihānda aç gözüñ ol muᶜ tekif
3. ᶜ Āşıḳ-ı dīdāra geldi bil nidā-yı لَا تَخَفْ [376]
4. El-vedāᶜ ey bī-vefā sen bir ṭaraf ben bir ṭaraf
5. İstemem şimden girü lāzım degüldür ülfetiñ
6. Bī-ḳarār olsun ṭaġılsun meclis-i ünsiyyetiñ

83.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āh idersem ᶜ ayb olınmaz āfet-i devrān içün
   Bülbülāsā şāḫ-ı gülde ġonçe-i ḫandān içün

2. Pek perīşān eyledi aḥvālimi sulṭān-ı ᶜ aşḳ
   Tārumār itdi vücūdum şehrini bir şān içün

3. Ṣevb-i aṭlas zīb ü zīnet cāh-ı rifᶜ at istemem
   Cisme minnet eylemem lāzım degüldür cān içün

4. Çāresāz olmaz dil-i bīçāre ḳaldı çāresiz
   Ḥālime vāḳıf olan aldanmasun dermān içün

5. Ḫançer-i ebrūlarından olmadı āzāde dil
   Dāʾ imā sīnem hedefdir nāvek-i müjgān içün

6. Ẕāt-ı vālā-şānıña maḫṣūṣ iken luṭf u kerem
   Rubᶜ -i meskūna düşürdüñ ᶜ ālemi iḥsān içün

7. Zār u feryād eyleme ey ᶜ andelīb-i dil-şikest
   Jāj-ḫāya iltifātı ġonçe eyler ḳan içün

8. Sevdigim düşmiş Ḳızıl Elmaya Hindū leşkeri
   Şehsüvārım ṣardılar her yanımı vīrān içün

---

[376] *(Lā-teḫaf.)* لَا تَخَفْ: "Korkma !" (Zâriyât 51/28, Tâ-hâ 20/21; 68, Neml 27/10, Kasas 28/25; 31, Sâd 38/22)

9. Ṣaḥn-ı gülzāra ḫırām u nāz ile gel tā güneş
Żavʾ-ı ruḫsārından alsun pertevi tābān içün

10. Ṭurre-i ṭarrārınıñ biñ ʿāşıḳ-ı şeydāsı var
Ẓāhiren nālān olurlar sünbül ü reyḥān içün

11. ʿĀlem-i maʿnāda sulṭān oldıġıñ fehm itdiler
Ġālibā üftādeler cemʿ oldılar dīvān içün

12. Fāris-i meydān-ı saṭvet Ḳahramān-ı bī-emān
Ḳaşlarıñ seyf-i İlāhī ʿāşıḳı ḳurbān içün

13. Kāküle üftāde sünbül vechiñe şems ü ḳamer
Gülʿ iẕār-ı alıña meftūn olur elvān içün

14. Lāle vü sünbül benefşe gül ḳaranfül yāsemen
Māʾil-i mihr-i cemāliñ oldılar sūzān içün

15. Nāʾil-i gencīne-i ḥüsnüñ olan ehl-i kerem
Vāriṣ-i taḫt-ı belāġat oldılar sulṭān içün

16. Her sözüñ bir dürr-i yektādır maʿārif ehline
Yād ider **Luṭfī** dem-ā-dem ʿāleme iʿlān içün

84.

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Felek endīşesi bir bir gelür serden geçer yā Hū
Süleymān-ı zamān olsa bu dünyādan göçer yā Hū

2. Mürettiblik eger böyle giderse derd ü miḥnetle
Bu çarḫ-ı kīnever mevt[e] kefen sarı biçer yā Hū

3. İdenler imtinānı şaḫṣ-ı nā-merde cihān içre
Ḥayıf ol merde ki yoḳdan cevāhirler seçer yā Hū

4. Ne deñlü pāy-ı dildāra ḳılırsañ cānını ihdā
Yine gülzārda aġyār ile gül-gūn içer yā Hū
[15b]

5. Bu ʿaks-i ṭāliʿiñ **Luṭfī** çıḳarsa ṣaḥn-ı şādīye
Felek elbetde bir gün başına cevher ṣaçar yā Hū

85.

Maḫfī ile Müşterek Söylenilen

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Biñ ḳadar ben söyledim ki sākin ol kār-ḫānede
ᶜAşḳ ile ser-mest olanlarla maᶜāṣī-ḫānede

2. Zāhide uyma ṣaḳın kim sözleri efsānedir
Gel benimle ḳıl ᶜibādet kaᶜbe-i büt-ḫānede

3. Zīnet-i dünyāya baḳma geçmesün ᶜömrüñ hebā
Al ḫarābāt ḫırḳasın giy ol muḳīm vīrānede

4. Sūziş-i ᶜaşḳ içre pinhān ol hemān ṣubḥ u mesā
Öyle bir şemᶜe ṭutuş kim olmaya pervānede

5. Cān u dilden ṣaydgāh-ı ᶜaşḳda pervāz ḳıl
Ḥaşr ü neşr olsa da ḳalsun murġ-ı gönlüñ lānede

6. Maᶜden-i dürr-i ḥaḳīḳatden yaña ṭut gözleriñ
Ẕü’l-keremdir yoḳ menendi ᶜālem-i kāşānede

7. Luṭfī bil Maḫfī degüldür cām-ı ᶜaşḳıñ bādesi
Şöyle bir mestāne ol kim olmasun dīvānede

86.

Nessāc Maḫfīniñ Ġazeline Taḫmīsdir

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

I.

1. Meded ey bād-ı ṣabā destine almış ḳalemi
2. Şāh-ı Fes ḳatlimize yazmadadır ḫaṭṭ-ı ġamı
3. Ḳızıl Elmaya çeküp leşker-i Hindū ᶜalemi
4. Ne didim ol yāre ben itdi bana bu sitemi
5. Dürlü rencīde cefālarla mükedder elemi

II.

1. Gün ola ḫāk-i dere sürse idik yüzlerimiz
2. Medḥ-i ruḫsār iledir ṣubḥ u mesā sözlerimiz
3. Ġam u endūhla geçer gice vü gündüzlerimiz
4. O güzel gözlerini görmeyeli gözlerimiz
5. Nīlveş aḳmadadır fürḳat-ı şeblerde nemi

III.

1. Meclis-i ᶜaşḳdan aġyārı dilā ḥaẕf itseñ
2. Nīm-nigāhıñla bu aḥvālimize ᶜaṭf itseñ
3. Ser-te-ser ᶜilm-i ledün menbaᶜını keşf itseñ
4. Güzeliñ vaṣfı m’olur her ne ḳadar vaṣf itseñ
5. Başa tāc eyleyelim geçse ele bir ḳademi

IV.

1. Bezm-i meyde n’ideyim ol şeh-i gül-fām yoḳdur
2. Zehrden ġayrı bize nūş idecek cām yoḳdur
3. Çekeyim ḥaşre ḳadar derdime encām yoḳdur
4. ᶜAşḳ-ı nālede yem-i (?) vuṣlata ārām yoḳdur
5. Meh-nizār (?) oldı göñül görmeyeli ġonce-femi

V.

1. Nice yıldır elem-i ġamla teᵓennī itdim
2. ᶜAḳıbet ᶜaşḳıñ ile mevte tedennī itdim
3. **Luṭfī** biñ şiᶜr ile ol māhı teşennī itdim
4. Bunca hengām-ı seḥerlerde temennī itdim
5. Keremiñ sırrı gibi **Maḫfī** ḳula ḳıl keremi

87.

Ḳıṭᶜa[377]

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Gül-i gül ḳaydına lāyıḳ gül-i gül-penbe işlerler
   O ebrūlar o müjgānlar dil-i ᶜuşşāḳa işlerler
   [16a]

88.

Müseddes

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Açılsun ġonçe-i neşküfteler faṣl-ı bahār olsun
2. Çemenzāre dökülsün lāle sünbül şermsār olsun
3. Sürüp pāyına yüzler āb-rūlar cūybār olsun
4. Enīs ü hem-demiñ bāġ-ı ṣafāda gül-ᶜiẕār olsun
5. Ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāliñ ufuḳdan āşikār olsun
6. Cihān ṭurduḳça sen şāh-ı cihānıñ ᶜömri var olsun

II.

1. Nice teşrīḥ idem ḫünkārıma ḥāl-i perīşānım
2. Hübūb-ı bād-ı ᶜaşḳıñ şiddetinden ḫāne-vīrānım
3. Ġarībim deşt-i fürḳatde ḥazīnim dīde-giryānım
4. Der-i Mevlāya dest açdım bu beytimle duᶜā-ḫᵛānım
5. Ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāliñ ufuḳdan āşikār olsun
6. Cihān ṭurduḳça sen şāh-ı cihānıñ ᶜömri var olsun

III.

1. Ḫudāyā ṣalma bu sulṭānımı ālām u ekdāra
2. Murādıñca tedevvür eylesünler sebᶜ[a] seyyāre
3. Düşenler var ise şānıñda şāhım sūᵓ-i efkāre
4. Giriftār-ı belā olsun ser-ā-ser ḳahr-ı Cebbāre
5. Ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāliñ ufuḳdan āşikār olsun
6. Cihān ṭurduḳça sen şāh-ı cihānıñ ᶜömri var olsun

[377] Açıklama için bk. Dipnot 346.

IV.

1. Kelām-ı sükker-efşānıñ ḥayāt-ı cāvidānımdır
2. Nigāh-ı ʿālī-şānıñ ḫāk-i pāye ḥırz-ı cānımdır
3. Mürüvvetlüleri medḥ eylemek rāz-ı nihānımdır
4. Efendim pādişāhım dāʾimā vird-i zebānımdır
5. Ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāliñ ufuḳdan āşikār olsun
6. Cihān ṭurduḳça sen şāh-ı cihānıñ ʿömri var olsun

V.

1. Çıḳar feryād u āhım faḳr ile evc-i semāvāta
2. Tenimde ṭāḳatim yoḳ şāhıma ʿarż-ı maḳālāta
3. Bu sūʾ-i ṭāliʿim ṣaldı beni fikr-i muḥālāta
4. Kemīn ü kemterim dergāhıña geldim münācāta
5. Ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāliñ ufuḳdan āşikār olsun
6. Cihān ṭurduḳça sen şāh-ı cihānıñ ʿömri var olsun

VI.

1. Ḫalāṣ itʿāciziñ deryā-yı ġamdan ʿömrümüñ varı
2. Esīr-i ceyş-i hicrānım ġam u derdiñ giriftārı
3. Yetişdirdim semāvāta ṣadā-yı āh ile zārı
4. Saña geldim ẕelīlim eyle nehr-i luṭfını cārī
5. Ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāliñ ufuḳdan āşikār olsun
6. Cihān ṭurduḳça sen şāh-ı cihānıñ ʿömri var olsun

VII.

1. Bulınmaz dehr içinde ben gibi bir ʿāciz ü aḥḳar
2. Ne devletdir olayım iltifāt-ı şāhıma maẓhar
3. Vücūduñ ṣıḥḥat üzre bāḳī olsuñ ṭāliʿiñ yāver
4. Ḳulundur ḫāk-i pāyıñdır ḥaḳīriñ **Luṭfī-i** kemter
5. Ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāliñ ufuḳdan āşikār olsun
6. Cihān ṭurduḳça sen şāh-ı cihānıñ ʿömri var olsun

89.

Müseddes

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

I.

1. Ey vefāsız dilerim hicr ile nālān olasıñ
2. Yıḳıla ḳasr-ı diliñ ḫāk ile yeksān olasıñ
3. Zāġ-ı vaḥşet gibi mehcūr-ı gülistān olasıñ
4. Ṭutuşa mülk-i teniñ āteş-i sūzān olasıñ
5. Ṭaşlarla dögünüp çāk-i girībān olasıñ
6. Sürünüp ḫāk-i meẕelletde perīşān olasıñ

II.

1. Ben seniñ ʿāşıḳ-ı şūrīde vü ḥayrānıñ iken
2. Verd-i ruḫsārıñ içün bülbül-i nālānıñ iken
3. Şemʿ-i dīdārıña pervāne-i sūzānıñ iken
4. Ẕerre-i ḫākine cān-dāde vü ḳurbānıñ iken

5. Yine raḥm eylemediñ maẓhar-ı hicrān olasıñ
6. Sürünüp ḫāk-i meẕelletde perīşān olasıñ

III.

1. İdüp aġyār-ı bed-eṭvāra nevāzişle kerem
2. Fülk-i iḳbālimi ġarḳ eyledi emvāc-ı sitem
3. Bu ne deryā-yı elemdir bu ne gird-ābe-i ġam
4. Çünki cevriñle görindi baña deryā-yı ᶜadem
5. Hedef-i āhım olup vāṣıl-ı nīzān olasıñ
6. Sürünüp ḫāk-i meẕelletde perīşān olasıñ

IV.

1. Eylediñ cismimi ol rütbede bī-tāb u mecāl
2. Gören aḥvālimi ḳan aġladı didi bu ne ḥāl
3. Nice ḳıldıñsa beni lücce-i aḫzān u melāl
   [16b]
4. Ṣula gülzār-ı cemāliñ irişe bād-ı zevāl
5. Aḳbeḥ-i ṣūret ile merd-i beyābān olasıñ
6. Sürünüp ḫāk-i meẕelletde perīşān olasıñ

V.

1. Olalı sīḫ-i elemde dil-i ṣad-pāre kebāb
2. Gün-be-gün çekmedeyim sūz-ı derūnumla ᶜaẕāb
3. Şehr-i iḳbāliñ ola gülle-i āhımla türāb
4. Eylediñ burc-ı tenim ṭūb-ı felāketle ḫarāb
5. Sen daḫi ḳalᶜa-i cismim gibi vīrān olasıñ
6. Sürünüp ḫāk-i meẕelletde perīşān olasıñ

VI.

1. Cāna kār eyledi derd ü elem ü cevr ü cefā
2. İntiḳāmım alur elbetde ḳomaz sende Ḫudā
3. Naṣıl itdiñse beni kūşe-i ẕilletde fedā
4. Esmesün gülşen-i āmāliñe min-baᶜd ṣabā
5. Bī-devā derde düşüp ṭālib-i dermān olasıñ
6. Sürünüp ḫāk-i meẕelletde perīşān olasıñ

VII.

1. Levḥ-i taḳdīre yazup pādişeh-i Lem-Yezelī
2. Çekilür başa gelen ḥükm-i ḳażā-yı ezelī
3. Yoḳsa dil sevmez idi sen gibi bed-ḫū güzeli
4. **Luṭfī** ḳan aġlayaraḳ yazdı bu ġamgīn ġazeli
5. Tā ki itdiklerine sen de peşīmān olasıñ
6. Sürünüp ḫāk-i meẕelletde perīşān olasıñ

90.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Enīs ü hemdem olma zümre-i bed-nās-ı ecnāsa
   Yaḳın olma ṭaḳılma lāle-i *vesvās-ı ḫannāsa*[378]

[378] مِنْ شَرِّ **الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ**: “O sinsi vesvesecinin şerrinden…” (Nâs 114/4)

2. Er odur ki içer ḫūn-ı ciger mevti ṭaleb etmez
Temeyyül eylemez āb-ı ḥayāt u ṭās u aṭlāsa

3. Seḫāvet kānı muḥtāc u faḳīre basṭ-ı yed eyler
Olur encām rıḥlet mūcib-i iflās-ı ḫ[as]sāsa

4. Ġıṭā-yı zühd ile melfūf olanda ṭoġrılıḳ yoḳdur
İnanma ṣıdḳ-ile vezn itse de ḳısṭās-ı des[sās]e

5. Rümūz-ı ᶜaşḳa bī-rehber ne mümkin āşinā olmaḳ
Ne añlar baḳsa da sinīn ile nesnās ḳırṭāsa

6. Ne ḥikmet cāhil ü nādān bilürken kendi noḳṣānın
Bulur yüz biñ nevāḳış muᶜciz-i enfās-ı İlyāsa

7. Degül pervā ser-ā-ser şiᶜrimi sirḳ eylese **Luṭfī**
Gülābāsā alışmış cūᶜdan ilḥās-ı enḫāsa

91.
Maḫfī ile Müşterek
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. ᶜUlüvv-i şān iken ḳıldı beni ᶜālemde şānsız yār
Perīşān eylediñ ābād iken dīnsiz īmānsız yār

2. Teraḥḥum ḳılmadıñ aḥvālime bir kerre ey ẓālim
Ḳanı evvelki iḳrārıñ yazıḳ ᶜahd ü emānsız yār

3. Gülistān eylediñ gülzār-ı sīnemi dāġ-ı hicriñle
Ne āteşler düşürdüñ cānıma dāġ-ı nihānsız yār

4. N'içün teşrīfini ḳıldıñ dirīġ meh bezm-i rindāne
Ṣunup aġyāra cām ᶜuşşāḳa cām-ı erġuvānsız yār

5. Verüp gülzār-ı ḥüsnüñden hezārān verd-i ḫoş-būlar
Raḳībe deste deste ᶜāşıḳāna gülsitānsız yār

6. Raḳīb-i mürdeyi iḥyā idüp şehd-āb-ı laᶜliñle
Bizi bī-cān ḳılup gitdiñ ḥayāt-ı cāvidānsız yār

7. Seniñ ḫāk-i deriñde cān virürken **Maḫfī-i** şeydā
Yine **Luṭf** itmediñ āyā nedendir şādumānsız yār

92.

Rübāᶜī

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ḳubbe-i fīrūzeniñ zīrinde var mı bir şebīh
   Misk-i ezferden muᶜaṭṭar laᶜl ü gevherden binā

2. Ṣıḥḥat ü devletle ṭursun bunda iskān eyleyen
   ᶜAyn-ı aᶜdā nār u āfetden maṣūn ḳılsun Ḫudā
   [17a]

93.

Düstūr

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Ḥazer ḳıl ḳırma ḳalbiñ kimseniñ cānānı incitme
2. Esīr-i ġurbeti maḥzūn olan insānı incitme
3. Ṣabır ḳıl her belāya ḫāne-i Raḥmānı incitme
4. Ṭarīḳ-i ᶜaşḳda bī-çāre-i hicrānı incitme
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

II.

1. Bulaşma çirk-i dünyāya vücūduñ pāk ü ṭāhirken
2. Güvenme māl ü mülk ü manṣıba ifnāsı ẓāhirken
3. Nic'oldı mālı Ḳārūnuñ felek bāġında vāfirken
4. Nedir bu sendeki eṭvār dört günlük misāfirken
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

III.

1. Ḫasīslikden eliñ çek ġāfil olma kān-ı iḥsān ol
2. Ḳonuşma cāhil ü nādān ile gel ehl-i ᶜirfān ol
3. Çıḳar olᶜālem-i ẓāhirde sen maᶜnāda sulṭān ol
4. Ḳarıncanıñ daḫi ḥālin gözet dehre Süleymān ol
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

IV.

1. Celīs-i meclis-i ehl-i ḥaḳīḳat ol firār itme
2. Hevā-yı nefsine tābiᶜ olan yerde ḳarār itme
3. Tekebbürlük iden insāna aṣlā iᶜtibār itme
4. Saña cevr ü cefā eylerse bir kes inkisār itme
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

V.

1. Ben ᶜirfānım diyü her yerde kendiñ atma meydāna
2. El elden bil ki üstündür ne lāzım uyma şeyṭāna
3. Yaḳın olmaḳ dilerseñ ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Ekvāna

4. Cihānda ṭatlı dilli olması lāzımdır insāna
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

VI.

1. Vefāsı var mıdır eyle naẓar bu çarḫ-ı devrāniñ
2. Yalıñız adı ḳaldı ᶜālem-i ẓāhirde Loḳmāniñ
3. Esen yeller yerinde hani ya taḫt-ı Süleymāniñ
4. Geçer bir laḥẓada rüʾyā miṣāli ᶜömri insāniñ
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

VII.

1. Eliñ çek ẕevk-i dünyādan eger ᶜāşıḳ iseñ yāra
2. Muḥabbet cāmını nūş it aṣıl Manṣūr gibi dāra
3. Misāfirsiñ felek bāġında kendiñ ṣalma efkāra
4. Düşerseñ bir belāya ṣabr ḳıl Mevlā virür çāre
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

VIII.

1. Ḳapılma ḥile-i efsūn ile kimyā vü simyāya
2. Geçürme ᶜömrini bī-hūde düşme öyle sevdāya
3. Hemān ṭoḳ gözli ol itme ḥased kendinden aᶜlāya
4. Sözinde ṣādıḳ ol ᶜahdiñde ṭur uy emr-i Mevlāya
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

IX

1. Ben insānım diyen insāna düşmez şād u ḫandānlıḳ
2. Düşen bī-çāreyi ḳaldırmadır ᶜālemde insānlıḳ
3. Ḥaḳīḳat ehliniñ aḫlāḳıdır dāʾim perīşānlıḳ
4. Bir işi itme ki gelsün saña ṣonra peşīmānlıḳ
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

X.

1. Saña bir fāʾide yoḳdur bilürsiñ ḫalḳı ġıybetden
2. Gözüñ aç ᶜālemi bir bir geçür sen çeşm-i ᶜibretden
3. Żarar gördüm diyen gördüñ mi sen ehl-i muḥabbetden
4. Yime ḳul ḥaḳḳını ḳorḳar iseñ rūz-ı ḳıyāmetden
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

XI.

1. Ḥaḳīḳat baḥrınıñ ġavvāṣı ol terk-i mecāz eyle
2. Çıḳar hā alma gel maẓlūmuñ āhıñ iḥtirāz eyle
3. Çekil semt-i ḥabībe ey gözüm ᶜazm-i Hicāz eyle
4. Yüzüñ sür ḫāk-i dergāha hemān ᶜarż-ı niyāz eyle
5. Felekde ḥāṣılı insān iseñ bir cānı incitme

6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme
[17b]

XII.

1. Göñül āyīnesin silmek gerekdir ḳalb-i āgāha
2. Muḥabbet şemsi ṭoġmışken ne ḥācet mihr ile māha
3. Ne deñlü var ise müşkil işiñ ᶜarż eyle Allāha
4. Der-i Mevlā ṭururken baḳma **Luṭfī** başḳa dergāha
5. Felekde ḥāşılı insān iseñ bir cānı incitme
6. Günāhkār olma faḫr-ı ᶜālem-i ẕī-şānı incitme

94.

Muḫammes Merşiye Li-cenāb-ı Ḥüseyn-i Kerbelā

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

I.

1. Ṣolalı bāġ-ı Resūlüñ gül-i meh-pāreleri
2. Ġama ġarḳ oldı bütün ᶜāşıḳ-ı bī-çāreleri
3. Aġlasun ḥaşre ḳadar bülbül-i āvāreleri
4. Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
5. Açalum sīne-i ṣad-pāremize yareleri

II.

1. Nār-ı ᶜaşḳ-ile naṣıl sīnemi ben dāġlamayam
2. Başımı seng-i sitemkāre çalup çaġlamayam
3. Ben anıñ bendesiyim ya nice ḳan aġlamayam
4. Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
5. Açalım sīne-i ṣad-pāremize yareleri

III.

1. Ḳıydı ol ḳurretü'l-ᶜayn-ı ümeme Şimr ü Yezīd
2. Maẓhar-ı ḳahr-ı İlāhī olalar yevm-i vaᶜīd
3. İşte bu māh-ı Muḥarremde o şāh oldı şehīd
4. Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
5. Açalım sīne-i ṣad-pāremize yareleri

IV.

1. Görmedi rāḥatı dünyāda göçüp āl-i ᶜabā
2. Dökdiler ḫūnı şehādetle çeküp cevr ü cefā
3. Bize lāyıḳ mı bilürken sürelim ẕevḳ u ṣafā
4. Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
5. Açalım sīne-i ṣad-pāremize yareleri

V.

1. Bir şerer düşdi muḥabbetle dil-i zārımıza
2. ᶜĀşıḳ-ı ṣādıḳız ol ḥażret-i dildārımıza
3. Dökilen eşki hedāyā idelim yārımıza
4. Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
5. Açalım sīne-i ṣad-pāremize yareleri

VI.

1. Şāh Ḥasan şems-i tecellā vü Ḥüseyn bedr-i celī
2. Muṣṭafānıñ gül-i nā-dīdesi Zehrā vü ᶜAlī
3. Ehl-i beyti severüz ᶜāşıḳıyız tā ezelī
4. Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
5. Açalım sīne-i ṣad-pāremize yareleri

VII.

1. Çekeriz şāh-ı şehīd ᶜaşḳına biz derd ü elem
2. İder ancaḳ o bize rūz-ı ḳıyāmetde kerem
3. Rāfiżīdir diseler de saña ey **Luṭfī** ne ġam
4. Mātem-i şāh Ḥüseyndir giyelim ḳareleri
5. Açalım sīne-i ṣad-pāremize yareleri

[18a]

95.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ġam yimem ᶜālemde öleydim göreydim bir yüzüñ
   Cānımı tenden çeker ey mehliḳā ṭatlı sözüñ

2. Ṭāliᶜ-i āvāremi ṣordum müneccim bilmedi
   Baḫt-ı dūnumla barışmadı benimle yıldızıñ

3. Tāzesiñ tersiñ civānsıñ nāzenīnsiñ ey perī
   Ġonçesiñ gülsüñ ne ḳanlar dökdi ol kaşıñ gözüñ

4. Esb-i istiġnāya binmiş çeşm-i mestānın süzüp
   ᶜĀlemi bend-i esīr itdi görüñ kāfir ḳızıñ

5. Giceler zülf-i siyāhıñ setr ider gül rūyını
   ᶜĀleme ᶜarż-ı cemāl idersiñ ammā gündüzüñ

6. Ḳāmetiñ serv-i nihālistān-ı nāz u ᶜişvedir
   Ġālibā gülzār-ı cennetdir ḳadīmī merkeziñ

7. **Luṭfī**-i bī-çāre ᶜaşḳıñla perīşān oldı āh
   Şükrī-i kemter viṣāliñ-çün ider ḳurbān özüñ

96.

Taḫmīs-i Ġazel Li-cenāb-ı Fużūlī

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Dil-rübūde oldı ᶜālem şevket ü ᶜunvānına
2. Cümlesi cāndādedirler cān atup fermānına
3. Çok mı bülbülveş gelürlerse gülüñ ḳurbānına
4. ᶜĀşıḳ oldur kim ḳılur cānıñ fedā cānānına
5. Meyl-i cānān itmesün her kim ki ḳıymaz cānına

II.

1. Āh-ı āteşbārdır māl ü melāli ᶜāşıḳıñ
2. Rūḥını tenden cüdādır ḳīl ü ḳāli ᶜāşıḳıñ
3. Bundan özge olamaz bir ᶜarż-ı ḥāli ᶜāşıḳıñ
4. Cānını cāna virmekdir kemāli ᶜāşıḳıñ
5. Virmeyen cān iᶜtirāf itmek gerek noḳṣānını

III.

1. Ḳayd-ı ser çekmez ne ḥikmet cānına āfet bulan
2. Dāġ u yare girye vü endūhdur ᶜādet bulan
3. Var mıdır fürḳat ṭururken vaṣlı bir sāᶜat bulan
4. Vaṣl eyyāmı virüp cānāna cān rāḥat bulan
5. Yegdir andan kim ṣalur cānıñ ġam u hicrānına

IV.

1. Ḥall olınmaz zülfünüñ pīçīdesi her şāneden
2. Gitmedi pejmürdelik gitdi dil-i dīvāneden
3. Nār-ı ḥasretle muḥabbet ehli ṭoġmış anadan
4. ᶜAşḳ resmiñ ᶜāşıḳ ögrenmek gerek pervāneden
5. Kim girer gördükde şemᶜiñ āteş-i sūzānına

V.

1. Yeknesaḳdır olamaz şāh u gedāsı ᶜāşıḳıñ
2. Ḫāk ile yeksān olmaḳdır ricāsı ᶜāşıḳıñ
3. Ḳurb-ı Ḥaḳdır ibtidā vü intihāsı ᶜāşıḳıñ
4. Fānī ol ᶜaşḳ içre kim beñzer fenāsı ᶜāşıḳıñ
5. Feyż-i cāvid ile Ḫıżrıñ çeşme-i ḥayvānına

VI.

1. Mülk-i ᶜaşḳı midḥatiñ dārü'l-emān itmekdedir
2. Lā-yemūt esrārına irmek beyān itmekdedir
3. ᶜĀşıḳı dürlü miḥekle imtiḥān itmekdedir
4. ᶜAşḳ derdiniñ devāsı terk-i cān itmekdedir
5. Terk-i cān dirler bu derdiñ muᶜteber dermānına

[18b]

VII.

1. Āb-ı laᶜliñ nice bir iḥyā-yı eslāf itmesün
2. Ḳadd-i mevzūnuñ Ḫudā mānende-i kāf itmesün
3. Dāġ-ı sīneñ **Luṭfiyā** görsün de efṣāf itmesün
4. Hīç kim cānān içün cān virmege lāf itmesün
5. Kim gelüpdür bu ṣıfat ancaḳ **Fużūlī** şānına

97.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Bu cihān cīfesi ḳūt oldı kilāb-ı uyuza
   Devlet ü baḫt u ṣafā merkeb ü baġl [u] ṭoñuza

2. Bir ṣamanlıḳ gibi ḫalḳ itdi cihānı Mevlā
   Ḳısmet itdi anı bir aç gözi ṭoymaz öküze

3. Cehl-i nāṭıḳla ṭolu meclis-i ᶜirfān-ı Ḫudā
Hüner erbābı fürūḫt oldı mededā ucuza

4. Ṣıdḳı redd itdi münāfıḳ ne ᶜaceb ġāfildir
Kiẕbi tercīḥ iderek virdi dīn altun topuza

5. Kiminiñ ᶜaḳlını yaġmaladı kīmyā simyā
Nice enḥās ü ḥadīdi gömerekden moloza

6. Aldanup münkir-i Ḫaḳḳıñ yüze güldüklerine
Nice biñ ehl-i hüner düşdi ḳudūm-ı ḳuduza

7. **Luṭfiyā** ehl-i dile ḳalmadı raġbet şimdi
Kimi şapḳanıñ esīri kimi ḳuldur hotoza

98.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ḥabīb-i Kibriyānıñ ᶜāşıḳı Eyyūb-ı Enṣārī
Ki oldur şān u şevketle Ḫudānıñ yek ᶜalemdārı

2. Medīne şehrini ol şāh-ı [379]لولاك eyledi teşrīf
Anıñ beyt-i dilārāsına ṭoġdı şems-i envārı

3. Ġazāya ol şeh-i evreng-perver eyledi niyyet
Çihil aṣḥāb-ı peyġamber ḳamunuñ oldı serdārı

4. Gelüp bu āsitān-ı dil-sitān-ı kān-ı Ġufrāna
Ser-ā-ser içdiler cām-ı şehādet emr-i Ġaffārı

5. Ziyāretgāhıdır cümle cihānıñ derde dermānı
Rıżāsıdır necāt-ı maᶜṣiyetkār u günehkārı

6. Anıñ ḫāk-i derinde on ᶜaded ᶜabd-ı esīri var
Ḳamusı bülbülāsā beklemekde ṣaḥn-ı gülzārı

7. O gülzārıñ gül-i ṣad-bergi Nūru'd-dīn Efendidir
İder mādūnına şefḳat ki oldur ᶜömrümüñ varı

8. Cihānı ḥilmile ṭoldurdı ḥaḳḳā ḥüsn-i aḫlāḳı
Naẓīri gelmedi dehre hemīşe ḫayrdır kārı

9. Vücūdın ṣıḥḥat üzre ᶜömrini uzun ide Mevlā
Tedevvür eyledikçe āsumānıñ necm ü aḳmārı

---

[379] *(Levlāk.)* لولاك لما خلقت الافلاك **لولاك**: "**Sen olmasan**, sen olmasan âlemleri yaratmazdım."

10. Velī bir nūr-ı gevher kānı dildārım Ḥüseynīvār
Odur bāġ-ı cihānıñ mīve-i dil-cūy-ı eṣmārı

11. İlāhī eyle ol ḫurşīd-i dehriñ ᶜömrini bī-ḥad
Felekde görmesün ṭurdıḳça ᶜālem bār-ı ekdārı

12. Anıñ bir lüᵓlüᵓ-i meh-pāresi var genc-i ᶜişmetde
Olur aḥvālime āgāh ṭutışsa göñlümüñ şārı

13. Ḥarīm-i gülşeninde lāl olur ṭūṭī-i Hindūlar
Dilinden lücce-i ᶜilm ü maᶜārif hem ola cārī

14. Seniñ ḥaddiñ degül **Luṭfī** bu ḫānedānı medḥ itmek
Hemān biñ ᶜöẕr ile taḳdīm eyle naẓm u eşᶜārı

99.
Ḳıṭᶜa
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ḫaṭā itdimse ᶜafv eyle
Ḫaṭā ᶜafv eylemek şāndır

2. Ḫaṭāsın mūruñ ᶜafv eyler
Kim ol şāh u Süleymāndır
[19a]

100.
Maḫfī ile Müşterek
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Zehrnāk itdiñ miḥenle zülf-i şeh-mārım beni
Ġarḳ-ı ḫūn-ı girye ḳıldıñ çeşm-i ḫūn-ḫᵛārım beni

2. Ġonçalar ḥamrālanur gördükçe vechiñ alını
Āl ile āla düşürdüñ bülbül-i zārım beni

3. Ebkem oldum bülbül-i şeydā gibi nālān iken
Gör ne ġamnāk eylediñ ey ṭūṭī-güftārım beni

4. Ḳalmadı göñlümde rāḥat aġlarım şām u seḥer
N’eyleyem bir pūla ṣatdıñ ᶜāḳıbet yārim beni

5. Gülsitān-ı ferḥ u şādīde gezerken bī-elem
Dām-ı bī-encām[a] ṣaldıñ derd ü efkārım beni

6. Kimlere iẓhār ḳılam derd-i ᶜaşḳım el-amān
Yaḳdı yandırdı meded bu dilde esrārım beni

7. Kūşe-i ġam-ḫānede **Maḫfī**ce **Luṭfī** sızlarım
İktisāf-ı fürḳat itdi şems-i ruḫsārım beni

101.

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. İdersiñ ʿāşıḳ-ı şūrīdeñe cevr ü cefā yazıḳ
Dimezsiñ ʿāşıḳımdır ḳılmayam renc ü ez̲ā yazıḳ

2. Gelür biñ derd ü miḥnetle ki sürsün pāyına yüzler
Görür yeller eser taḫtıñda şāh-ı bī-ʿaṭā yazıḳ

3. Ṣadāḳat ʿarż idersiñ dāʾimā burc-ı ʿināyetden
Ḳanı ol ʿahd ü peymān-ı vefālar bī-vefā yazıḳ

4. Dıraḫt-ı ʿömrimi yıḳdıñ hübūb-ı bād-ı ʿaşḳıñla
Zehirli sözle şīrīn cānımı ḳıldıñ cüdā yazıḳ

5. Bıraḳdıñ ʿabd-ı bīmārıñ gidüp bālīn-i ḥasretde
İdüp aġyār-ı bed-eṭvār ile z̲evḳ u ṣafā yazıḳ

6. Ne bulduñ bunca demdir ṣoḥbet-i aʿdā ile ey māh
Ṭoġarken ṭoġmaz olduñ ebre ḳaplandı semā yazıḳ

7. Meger bu dehr içinde yār-ı ṣādıḳ yoḳmış ey **Luṭfī**
N'içün ḳıldıñ anıñ rāhında hep ʿömrüñ hebā yazıḳ

102.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Gelmeden Ādem Ṣafī ervāh-ı pāke ādemim
Setr-i lāhūt u tecelliyyāt-ı Ḥaḳḳa maḥremim

2. Nūḥ-ı baḥr-ı vaḥdetim Nūḥ-ı nebī nā-būd iken
Olmadan ṭūfān-ı Nūḥ ṭūfān-ı ʿaşḳla hem-demim

3. Mest ü medhūş-ı nevā-yı ʿaşḳdım rūz-ı ezel
Naġme-hā-yı ḥażret-i Dāvūda sırr-ı mübhemim

4. Düşmeden dest-i Süleymāna serīr-i salṭanat
Taḫt-nişīn-i şehriyār-ı ʿaşḳa mühr ü ḫātemim

5. Ṭūr-ı mesṭūr oldı dil Ṭūr-ı tecellā olmadan
Ṭoġmadan Mūsā Kelīmu'llāh kelīm-i münʿamım

6. Ġarḳ-ı ḫūn-ı vuṣlat olmadan şehīd-i Kerbelā
Ben ġarīḳ-i lücce-i baḥr-ı firāk u mātemim

7. **Luṭfiyā** ehl-i kemāliñ hū işi gizli gerek
Ol sebebden bezmgāh-ı maᶜrifetde ebkemim

103.

Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün Feᶜūl

1. Bu āsiyāb-ı ᶜālem-i fānī şitābda
Leyl ü nehār u ṣayf u şitā inḳılābda

2. Ser çekme āsumāna gör ey serv-i ser-bülend
Biñ miṯl ü şebīhiñ çürimekde türābda

3. ᶜÖmrüñ ki ḫayālāt u muḥālāt ile geçdi
Heyhāt ecel cāmı lebe iḳtirābda

4. Gel ḳılma ḥaḳāretle naẕar mūr-ı żaᶜīfe
Ḥabṭ itdi Süleymānı süʾāl ü cevābda
[19b]
5. Destiñdeki ḳandīli żiyāpāş mı ṣanursıñ
Vardır nice ḫurşīd verāyı ḥicābda

6. Her murġda ḥisseyleme āvāz-ı ḳulḳulı
Feryād-ı ᶜandelīb bulınur mı ġurābda

7. Ṣādıḳ daḫi olsa diliñ aldanma raḳībiñ
Taᶜmīrine cehd itse de ḳaṣdı ḫarābda

8. Yā Rab bu ne esrār ki cennet ola nīrān
ᶜĀşıḳ feraḥyāb ola yārla ᶜaẕābda

9. Sāḳī ᶜiẕār-ı alıña yandı dil ü cānım
Ẕihnim ṭolaşup ḳaldı o laᶜl-i şarābda

10. Bunca esīr-i ᶜilm ne ḥikmet ṭurur iken
Mestūr ola erbāb-ı maᶜārif niḳābda

11. Kes nuṭḳı dırāz itme bu ḳāfiye[yi] **Luṭfī**
Bir şāᶜir-i ᶜācizde bulunsun dolābda

104.

Maḫfī ile Müşterek

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Ol Muḥammed Muṣṭafādır şāh ḫatemü'l-mürselīn
2. Olmasaydı olmaz idi nüh felek ᶜarş u zemīn
3. Çün seniñ ḥaḳḳında nāzil oldı Cibrīl-i Emīn

4. Yā Resūlullāh sensin [380]رَحْمَةً لِلْعَالَمِين
5. Ḳıl şefāᶜat mücrimīne yā şefīᶜa'l-müẕnībīn

II.

1. Āfitāb-ıᶜālemārādır cihānıñ serveri
2. Maᶜden-i dürr ü ḥaḳīḳatdir leᵒāl ü gevheri
3. Dü cihānı ḳapladı ruḫsār-ıtābıñ enveri
4. Yā Resūlullāh sensin رَحْمَةً لِلْعَالَمِين
5. Ḳıl şefāᶜat mücrimīne yā şefīᶜa'l-müẕnībīn

III.

1. Bende-i pā-māliñ oldı ins ü cin ḥūr u melek
2. Emr ü fermānıñla cevlān ḳılmada çarḫ-ı felek
3. Ḥasret-iᶜaşḳıñla ben ḳan aġlarım tā ḥaşre dek
4. Yā Resūlullāh sensin رَحْمَةً لِلْعَالَمِين
5. Ḳıl şefāᶜat mücrimīne yā şefīᶜa'l-müẕnībīn

IV.

1. Ḫāk-i pāyıñ būs ider ṣubḥ u mesā mihr ile māh
2. Senden özge var mıdır ᶜāṣīlere şāhım penāh
3. Rū-siyāhım pür-günāhım raḥm ḳıl ey pādişāh
4. Yā Resūlullāh sensin رَحْمَةً لِلْعَالَمِين
5. Ḳıl şefāᶜat mücrimīne yā şefīᶜa'l-müẕnībīn

V.

1. On sekiz biñ ᶜālemiñ īcādına olduñ sebeb
2. Āteş-iᶜaşḳıñla **Maḫfī** aġlamaḳda rūz u şeb
3. Vaṣfını vaṣf eyler iken **Luṭfī** oldı beste-leb
4. Yā Resūlullāh sensin رَحْمَةً لِلْعَالَمِين
5. Ḳıl şefāᶜat mücrimīne yā şefīᶜa'l-müẕnībīn

105.

Ḳıṭᶜa[381]

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Bi-ḥamdillāh açıldı ġonçe-i ḫandānı gülzārıñ
   Cihān sūr u sürūra ġarḳ olup terk itdi ekdārıñ

2. Donanma-yı hümāyūn āsumānāsā donanmışdır
   Bu şebᶜīd-i cülūs-ı pādişāh-ımaᶜdelet-kārıñ
   [20a]

---

[380] *(Raḥmeten li'l-ᶜālemīn.)* رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ اِلَّا اَرْسَلْنَاكَ وَمَا: "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107)

[381] Kıt'a başlığı atılmış olsa da bu manzume bir nazmdır. Nazm olduğu hâlde kıt'a başlığı altında verilen manzumeler divandaki metin numarası ile şu şekildedir: 171, 210, 344, 351, 362, 364. Açıklama için ayrıca bk. Dipnot 346.

106.
Muḫammes Semāʾī
Birāderim Şükrī ile Müşterek Olaraḳ
I.
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Benem Mecnūn-ı bāḳī deşt ü ṣaḥrā-yı melāmetde
2. Hücūm-ı leşker-i sevdā ile bend-i esāretde
3. Müşevveşdir şuʿūrum zülf-i Leylāveş ḫasāretde
4. Görüp aḥvālimi aʿlā vü ednā ḳaldı ḥayretde
5. Kül oldum āteş-i hicrān ile ḫāk-i meẕelletde

II.
1. Ḫayālim dāġdār-ı miḥnet itdi ṣadr-ı ṣad-çāki
2. Aḳan enhār-ı çeşmim reng-i gül-gūn itdi eflāki
3. Silüp dāmān-ı yāre dīde-i meşḥūn u nemnāki
4. Benim tek ḳoymasun bir ferdi Mevlā künc-i ġurbetde
5. Ġam u endūh-ı pey-der-pey ile deryā-yı ḥasretde

III.
1. Şeb-i deycūr-ı ġamda bir enīs ü ġam-güsārım yoḳ
2. Ḳapandım külbe-i aḫzāna ḥayfā yār-ı ġārım yoḳ
3. Ḫazāna döndi gülzār-ı ümīdim lālezārım yoḳ
4. Ṣorar yoḳ ḫāṭırım gird-ābe-i dil-teng-i fürḳatde
5. Ṣarar yoḳ yare-i cism-i zebūnum vaḳt-i ʿusretde

IV.
1. Ġubār-ı pāyına yüz sürsem aṣlā iltifāt itmez
2. Ten-i bī-tābıma luṭf eyleyüp baḫş-ı ḥayāt itmez
3. Baña bu cevr-i müzdādı o şūḫ-ı meh-ṣıfāt itmez
4. Benim baḫt-ı siyāhımdır sebeb ḳaldım bu kesretde
5. Açılmaz ṭāliʿ-i āvāre gitdikçe nedāmetde

V.
1. Baña şimden girü ḫākister-i vīrānedir mesken
2. Ḫayāl-i ʿārıż-ı pākiñ ile büt-ḫānedir mesken
3. Ṣarāb u bāde-i ser-şār ile mey-ḫānedir mesken
4. Füsūn-ı nuṭḳ-ı şīrīn ile dāʾim ʿīş ü ʿişretde
5. Sipāh-ı ḫāl ile Ferhādveş sīrāb-ı ṣoḥbetde

VI.
1. Olursa ḥālime āgāh ġamla ʿandelīb aġlar
2. Raḳīb-i kīne-ḫˇār u nāzenīn-i dil-firīb aġlar
3. Devādan el çeküp meʾyūs olup cümle ṭabīb aġlar
4. Diyüp yek dīgere bī-çāre ḳalmış derd ü ʿilletde
5. Ḫudā olsun muʿīni bī-devādır vaḳt-i rıḥletde

VII.
1. Görünmez dīde-i ġam-d[ī]deme ālāyīş-i dünyā
2. ʿAdem iḳlīmine seyyāḥat itmek maḳṣad-ı aḳṣā
3. Baña bu vechile fermān idince şūḫ-ı müsteẕnā

4. Didim var ol eyā kān-ı kerem **Luṭf** u ᶜ ināyetde
5. Ferāmūş itme **Şükrī** kemteri rūz-ı ḳıyāmetde

107.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḳıl teraḥḥum ḥālime şāh-ı cihānım gitme gel
   Atma tīġ-i ġamzeñi ḳaş[ı] kemānım gitme gel

2. Ḫançer-i ebrūlarıñ biñ yara açdı sīneme
   Aḳdı aṣlā ḳalmadı cismimde ḳanım gitme gel

3. Şuᶜ le-pāş oldı cihāna sūziş-i cism-i zebūn
   Dām-ı tenden itmeden pervāz cānım gitme gel

4. Çıḳdı sūḳ-ı şöhrete ḥayfā metāᶜ -ı derd ü ġam
   Āşikār oldı bütün rāz-ı nihānım gitme gel

5. Keşret-i hicrān ile eyvāh oldum nātüvān
   Dīdeme teng oldı ᶜ ālem nātüvānım gitme gel

6. Şāᶜ ir-i muᶜ ciz-beyān idim bülend-i şān ile
   Şimdi künc-i ġamda ḥabṭ oldı zebānım gitme gel

7. Yüz sürüp ḫāk-i der-i iclāliñe **Luṭfī** ġarīb
   Şükriyā feryād ile geçdi zamānım gitme gel

108.

Muᶜ ammā be-nām-ı Ḫalīl

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Eger Mecnūn iseñ ḫāk-i dilārādan hemān el çek
   Kemāl-i ṣabr ile terk eyle **Luṭfī** pāy-ı Leylāyı

[20b]

109.

Vaṣfī ile Müşterek

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Bugünlerde neden bilmem göñül bir nev-civān ister
   Lebi mül kāküli sünbül ruḫı gül dil-sitān ister

2. Feṣāḥat menbaᶜ ı her mıṣraᶜ ı ḫoş maṭlaᶜ ı rengīn
   Belāġat maḫzeni dīvānçe-i gevher-feşān ister

3. Tekellüm eyledikçe ᶜ āşıḳı ḥayrān ü lāl ider
   Bir elde cām-ı mey dīgerde ney şīrīn-zebān ister

4. Bezimde şūḫ-ı şen ṭūṭī-süḫan ġonçe-dehen gül-ten
Boyı serv [ü] semen būyı hemān bir mihribān ister

5. Alup āġūşuma **Vaṣfî** ṣurāḫī-veş ṣabāḥ aḫşām
Metāᶜ -ı vaṣlını **Luṭfî** hemān ister hemān ister

110.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Māh-ı ᶜ ālem burc-ı istiġnādan itmiş infikāk
Yaraşur mı şānıña maḥzūnuñ olsun sīne-çāk

2. Nār-ı ḥasret yaḳdı cismim ḳaṣrını ḳıldı remād
Ṭaġıdır zülf-i perīşānıñ gibi mānend-i ḫāk

3. Her ne dem şīrīn zebānıñ ḫāṭıra ḳılsa ḫuṭūr
Ṣarṣılur iḳlīm-i ten ᶜ aşḳıñla olur lerzenāk

4. Bārgāh-ı ġamda ḥasret künc-i miḥnet beklerim
Ḳıl teraḥḥum pādişāhım cān u dil olsun fidāk

5. Tīġ-i müjgānıñ şehīdi olmayınca ᶜ āşıḳān
Gülsitān-ı bāġ-ı ᶜ adne eylemezler insilāk

6. Lebleriñ mecrāsıdır āb-ı ḥayāt-ı cāvidān
Maḫzen-i ᶜ ilm-i ledünsüñ pīşvā-yı pīr-i pāk

7. [382]عَلَّمَ الْأَسْمَاءَyı şerḥ eyler hilāl ebrūlarıñ
Cān alur āhūlarıñ cān murġını eyler helāk

8. İstivā-yı ḫaṭṭ-ı vechiñdir ṣırāṭ-ı müstaḳīm
Zāhid-i āvāre-dil eyler bu yoldan inhimāk

9. Mülk-i Rūmı ser-te-ser ḥükminde tesḫīr eyledi
Luṭfiyā Çīn tācdārı ile ḳılmış iştirāk

111.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Yolında cān fedā bir ᶜ āşıḳım dirdim saña yoḳ yoḳ
Gülistān-ı felekde ġonçeler dirdim saña yoḳ yoḳ

2. Açıldı lāle sünbül nergis ü şebbū ḳaranfüller
Göñül bāġında ḳatmer gülleri virdim saña yoḳ yoḳ

---

[382] *(ᶜAlleme'l-esmā.)* وَعَلَّمَ اٰدَمَ **الْأَسْمَاءَ**: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların **isimlerini öğretti**." (Bakara 2/31).

3. Dizilmiş ṣaf-be-ṣaf cām-ı muṣaffā ṣaḥn-ı gülzāra
İçüp cām-ı Cemi ġam şīşesin ḳırdım saña yoḳ yoḳ

4. Felek rencīde vü miḥnetlere ġarḳ itdi ᶜuşşāḳı
Çeküp bār-ı ġamı meclislere girdim saña yoḳ yoḳ

5. Açıldı dīde-i ġam-dīdemizden perde-i ġaflet
Oḳudum dersimi maḳṣūduma irdim saña yoḳ yoḳ

6. N'ola medḥ eylesem cānım seni çünki efendimsiñ
Sitemle sözle bed-aġyārı ben yerdim saña yoḳ yoḳ

7. Ḫayāl-i zülfdür şimdi beni ebkem iden yoḳsa
Süḫandān-ı felekde **Luṭfī** ben birdim saña yoḳ yoḳ

112.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Şehinşāh-ı muᶜaẓẓam ḥażret-i ᶜAbdü'l-Ḥamīd Ḫānı
Ḫudā dūr itmesün tā ḥaşre dek taḫt-ı muᶜallādan

2. Sipāh u şevket ü iclāl ü şānı ola efzūnter
Maṣūn itsün vücūd-ı esᶜadıñ cümle ḳażāyādan

3. Daḫi cümle vezīrān u müşīrānı bi-luṭfi'llāh
Ola maḥfūẓ ser-ā-ser yā İlāhī kīn-i aᶜdādan

4. Muvaffaḳ olalar ḫayr-ı cezīle dāᵓimā yā Rab
Cihān āṣār-ı ṣubḥı gözlemekde mihr-i ġarrādan

5. Mücevher ṭoġdı bir tārīḫ-i **Luṭfī** cümle ṭullāba
Ṭulūᶜ itdi ṣadāḳat bedri dehre Ṣubḥī Pāşādan (1297/**1879**)

113.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Didi bir ġonce kim lafẓen ve maᶜnen **Luṭfī** mümkinse
Bu sāle söyle bir tārīḫ ki bilsün ḳadrini cānān

2. Didim ey nūr-ı dīdem çünki fermān eylediñ işte
Belādārım keremkārım efendim biñ *(i)*ki yüz ṭoḳsan (1290/**1873**)
[21a]

114.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ḫudā kevn ü mekānı emr-i künle eyledi īcād
Ser-ā-ser kāᵓinātı ḳıldı feyż-i ᶜilm ile ābād

2. ᶜİlimdir eyleyen esrār-ı Ḥaḳḳa ᶜālimi āgāh
Hidāyet şemᶜini taḥḳīḳ ᶜilimdir eyleyen īḳād

3. ᶜİlim bir devlet-i dünyā vü ᶜuḳbādır aña her kim
Muvaffaḳ olsa gird-āb-ı cehāletden olur āzād

4. ᶜİlim bir baḥr-ı bī-pāyān-ı iḥsān-ı İlāhīdir
O baḥre ᶜālim-i sālim bi-luṭfi'llāh olur ṣayyād

5. ᶜİlimdir şübhesiz enᶜām-ı Mevlā [383]كَنْزٌ لَا يَفْنى
Anı ṣarf itmelidir ṣarf olındıḳça olur müzdād

6. ᶜİlim gencīne-i dilde muṭalsam māl-ı bāḳīdir
Anıñ mādūnı fānīdir miṣāli māl ile evlād

7. ᶜİlim bir gevher-i nāyābdır kim vaṣfı nā-ḳābil
Ne bilsün ḳıymetin ol gevheriñ dünyāda her naḳḳād

8. Anıñ-çün ḥażret-i sulṭān-ı kevneyn Aḥmed-i Muḫtār
Şefīᶜ-i rūz-ı maḥşer şehriyār-ı kişver-i irşād

9. Buyurdu [384]اُطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ اِلَى اللَّحْدِ
Bu fermān-ı Ḥabību'llāha her müᵓmin olur münḳād

10. Daḫi emr eyledi kim [385]اُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِاسِّينِ
İṭāᶜat eyleyen bu emre oldı nārdan ibᶜād

11. ᶜİlim ḥaḳḳında vardır hem niçe āyāt-ı Ḳurᵓānī
Ṣabāḥ-ı ḥaşre dek şerḥ olsa olmaz biñde bir taᶜdād

12. Cemīᶜ-i müslimīn ü müslümāta farż-ı ᶜayn oldı
Hemān taḫṣīl-i ᶜilm itmek gerekdir cümleye muᶜtād

13. Ḥabīb-i ekremiñ yarlıġına bi'l-iḳtidā işte
ᶜUlūmuñ menbaᶜı fāżıl Ḫˇāce-i Aḥmed-i üstād

14. Nice sāl oldı kim tedrīs-i ᶜilm itdi tilāmīz̲e
Maᶜārif şehrini neşr-i ᶜilimle eyledi bünyād

15. Bi-ḥamdillāh yetişdi maḳṣad-ı aḳṣāya ṭullābı
Ġarīḳ-i lücce-i ᶜilm oldı bir bir cümlesi dil-şād

---

[383] *(Kenzü lā-yefnā.)* **كَنْزٌ لَا يَفْنى** و اَلْ قَنَاعَةُ مالٌ يَنْفَدُ: "Kana'ât, **tükenmez bir hazine**dir."
[384] *(Uṭlubu'l-ᶜilme mine'l-mehdi ile'l-ahdi.)* اُطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ اِلَى اللَّحْدِ: "İlmi beşikten mezara kadar takip ediniz."
[385] *(Uṭlubu'l-ᶜilme velev bi's-sīn.)* اُطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِاسِّينِ: "İlim Çin'de de olsa arayınız."

16. Li-vechi'llāh taᶜlīm-i ᶜulūma oldılar meᵓzūn
İde rūḥ-ı resūl-i müctebā efrādına imdād

17. Biri ez-cümle hem-nām-ı Ḫalīlu'llāh olandır kim
Anı tebrīk içün ḳıldım bu naẓm-ı dil-keşi inşād

18. Yazıldı levḥ-i maḥfuẓ-ı dile tārīḫ-i tām **Luṭfī**
Bu beyt-i ḫoş zemīn ü dil-nişīn ü cevherīn-evtād

19. Cenāb-ı Ḥaḳḳa ḥamd olsun ki nāᵓil eyledi ᶜilme
İcāzet aldı İbrāhīm Efendi kān-ı istiᶜdād (1297/**1879**)

115.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Geldi geçdi mevsim-i ᶜıyş u ṭarab mānend-i rīḥ
Ben firāḳıñla elemkār u ᶜadüvlar müsterīḥ

2. Ḫançer-i ebrū-yı ḫūn-pāşıñ neler itdi neler
Cism-i zārıma güşāde eyledi bī-ḥad cerīḥ

3. Zülf-i şehmārıñ muṭalsamdır künūz-ı ᶜaşḳda
İtmedi müşkil-güşā ᶜāciz ḳalup cümle şerīḥ

4. Ḫāl-i ruḫsārıñ teraḳḳīdir ḥisāb-ı miḥnete
Dūn olur bir dānesi mecmūᶜadan olsa ṭarīḥ

5. Ẕevḳ alur derd ü elem zāᵓid olursa ehl-i dil
Meyl-i dünyā seyr-i ṣaḥrā eylemez olmaz ferīḥ

6. Dāᵓimā fısḳ u fücūra saᶜy ider nā-ḥaḳ olan
Hem-dem olmaz ehl-i ḥāle mürde-dil ṣaḫṣ-ı merīḥ

7. Nā-ḥaḳa ḥaḳ ḥaḳḳa nā-ḥaḳ dimede cehl-i ᶜanīd
Ṭoġrılıḳ yoḳ **Luṭfiyā** işte budur nuṭḳ-ı ṣarīḥ

116.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Şerbet-i ehl-i ḥaḳīḳatden zevāhid sem ḳapar
Laᶜnet-i pey-der-peyi*(ni)* bīn cān ile Mülcem ḳapar

2. Gerçi ruḫsār-ı güle baḳdıḳça bülbül şād olur
Līk ḫār-ı bed-ṣıfat yanında anıñ ġam ḳapar

3. Taḫt-ı iḳlīm-i melāmet herkese olmaz naṣīb
Taḫt u baḫtıñ terk ile ancaḳ anı Edhem ḳapar

4. Dāʾimā keskin olur ḳan eyledikçe ġamzeler
Nīşter-i hicrān ile ʿırḳ-ı cigerden dem ḳapar
[21b]

5. Her şecerde Rūḥ-ı Ḳudsī mīvedār olmaz velī
Dürr-i yektā-yı ḥaḳīḳatdir anı Meryem ḳapar

6. Zühd-ile ālūdeyi medḥ eylemek lāyıḳ degül
Ḫar-ṣıfat ol nuṭḳ-ı şīrīninden elbet ẕem ḳapar

7. **Luṭfīniñ** el-ḥamdülillāh meskeni mey-ḫānedir
Dest-i sāḳīdir ṣafā-baḫşāyı cām-ı Cem ḳapar

117.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Ḫayli demdir beklerim şāh-ı cihānım gelmediñ
Dāl idüp ḳaddim benim ḳaşı kemānım gelmediñ

2. Böyle lāyıḳ mı beni terk eylemek miḥnet ile
Murġ-ı cān ḥasretdedir ārām-ı cānım gelmediñ

3. Gül cemāliñ gül gibi güldükçe güller açılur
Zülfi sünbül cānı bülbül nev-fidānım gelmediñ

4. Yā nedendir böyle düşdüm ey perü senden cüdā
Ġayr-ı derdiñle kül oldum nev-civānım gelmediñ

5. Gözledikçe gözleriñ göz göz açıldı yareler
Gözlerim gözler yoluñ şīrīn-zebānım gelmediñ

6. Yara yara sīneme aç yare yāre söyleme
Yaradan bu yaradan ḳurtar emānım gelmediñ

7. **Luṭfī**ye luṭf eyleyüp bir kez n'ola teşrīf ḳıl
Ḫāk-i pāye yolladım şiʿr ü dīvānım gelmediñ

118.

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. ʿÖmr-i Nūḥ olsa yine bil ki benim sulṭānım
Kimseye fānī cihān ṣanma ki ḳalur cānım

2. Ḫarem-i Ṭaşcı Emin Usta Balaṭ ḳurbında
Sinni seksene yetişmiş idi tām cānānım

3. **Luṭfī** bir āh ile didim aña tārīḫ-i güher
Allāh Allāh diyerek göçdi Ḫadīce Ḫānım (1297/**1879**)

119.

Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün

1. Çarḫ-ı denīniñ var hezār medfūn ḫāk-i miḥneti
   Dürlü sitemle tārumār itmekde her cemᶜiyyeti

2. Baḳ şu nihāl-i tāzeye aḳrānına mümtāzeye
   Çekdi felek şīrāzeye yaḳdı kitāb-ı vuṣlatı

3. Zevci Ḥüseyn-i kemteri ḳıldı firāḳı ser-serī
   Ġamla Zekiyye māderi aḳıtdı eşk-i ḥasreti

4. Ey zāʾir-i ṣāḥib-ᶜaṭā iḫlāṣ ile eyle duᶜā
   Bugün baña yarın saña aç gözüñ aḫz itᶜibreti

5. **Luṭfī** didim tārīḫ aña eşkimle oldu rū-nümā
   Kāmile Ḫānım ḳıldı cā ṣaḥn-ı sarāy-ı cenneti (1296/**1878**)

120.

Birāderim Şükrī ile Müşterek İnşād Olınan

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Ol Muḥammeddir Ḫudāvend-i kerīmiñ mürseli
2. Enbiyā vü mürselīniñ tācdār-ı ekmeli
3. Ḥayder-i Kerrārdır rāh-ı hidāyet meşᶜali
4. Böyledir aḥkām-ı Ḳurʾān-ı celīl ü müncelī
5. لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَلْ الْحَيَّ الْقَدِيم لِى جَلِى[386]
6. لَا شَفِيعْ اِلَّا مُحَمَّدْ لَا وَلِى اِلَّا عَلِى[387]

II.

1. Farżdır her müʾmine bilmek Ḫudāyı evvelā
2. Aḥmed-i Muḫtārı taṣdīḳ eylemekdir ṣāniyā
3. Her velīniñ efḍalıdır bilmeli şīr-i Ḫudā
4. Ḫāk-i pāk-i dergeh-i iclāline ᶜālem fedā
5. لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَلْ الْحَيَّ الْقَدِيم لِى جَلِى
6. لَا شَفِيعْ اِلَّا مُحَمَّدْ لَا وَلِى اِلَّا عَلِى

III.

1. Ehl-i beytiñ rāhına terk-i ser ü cān eyledim
2. Ḳaralar lebs eyleyüp çāk-i girībān eyledim
3. Māh-ı mātem ṣubḥ-ıᶜāṣūrāda efġān eyledim
4. ᶜĀlemiñ sulṭānıdırlar böyle īmān eyledim
5. لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَلْ الْحَيَّ الْقَدِيم لِى جَلِى
6. لَا شَفِيعْ اِلَّا مُحَمَّدْ لَا وَلِى اِلَّا عَلِى

---

[386] *(Lā-ilāhe illā hüve'l- ḥayyu'l-ḳadīm lī-celī.)* Mânâ: "Allah'tan başka ilah olmadığı, ezelî ve diri olduğu açıktı."

[387] *(Lā-şefiᶜ illā Muḥammed lā-velī illā ᶜAlī.)* Mânâ: "Hz. Muhammed'den (S.A.V.) başka şefaât edecek, Ali'den başka veli yoktur."

IV.

1. Kūh u ṣaḥrā āb u nār u bād u ḫāk u baḥr u ber
2. Gülsitān u lāle vü nergis benefşe verd-i ter
3. ᶜArş u ferş ü levḥ ü kürsī encüm ü şems ü ḳamer
4. İns ü cin ḥūr u melek ṭayr u vuḥūş hep yād ider
5. لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَلْ الْحَيَّ الْقَدِيمِ لِى جَلِى
6. لَا شَفِيعْ اِلَّا مُحَمَّدْ لَا وَلِى اِلَّا عَلِى

[22a]

V.

1. Mülḥid ü münkir münāfıḳ devr-i Ādemden beri
2. Bilmedi bilmez nedir māhiyyet-i peyġamberi
3. Zāhid-i dil-mürde fehm eyler mi şān-ı Ḥayderi
4. Ṣıdḳ-ıla dāᵓim oḳur **Luṭfī** vü **Şükrī** kemteri
5. لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَلْ الْحَيَّ الْقَدِيمِ لِى جَلِى
6. لَا شَفِيعْ اِلَّا مُحَمَّدْ لَا وَلِى اِلَّا عَلِى

121.

Lüġaz

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Nedir ol kim aña ᶜāşıḳları taᶜẓīm eyler
   Mest ider ehl-i dili siḥr ile tesmīm eyler

2. Cānı yoḳ cānlı gibi ᶜālemi hicrāna ṣalur
   ᶜĀşıḳ-ı zārına biñ nāmeyi taḳdīm eyler

3. Ṣanki bir şāᶜir-i māhirdir o nāzende-şiyem
   Nice ebyāt-ı muṣannaᶜları tanẓīm eyler

4. Eski ᶜāşıḳ gibi ḳaddi iki ḳat olmış anıñ
   Naḳş-ı şīrīni görüp sīnede tersīm eyler

5. Ḳatl-i üftādelere nāz ile fermān oḳudur
   Rāh-ı ᶜaşḳında nice ᶜāşıḳı taᶜdīm eyler

6. Her sözi cāna geçer nīze-i ṣayyād gibi
   Āh çeker anı gören hem daḥi tekrīm eyler

7. Aşlınıñ ᶜāşıḳıdır destine al ṭut Keremi
   Yirmi beş ṣūrete **Luṭfī** anı taḳsīm eyler

122.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Ol nedir kim anıñ āteş adı
   Hem hevā üzre olur bünyādı

2. Cānı yoḳdur ṭoġıyor cānlı gibi
Ḳanı yoḳdur ḳanıyor ḳanlı gibi

3. Bī-pederdir velī vardır anası
Nāzlı bir ġonçe gülistān ṣunası

4. Senede bir ṭoġurur vālidesi
Böyledir ḥükm-i ḳader ḳāᶜidesi

5. Ne güzel maḥfaẓa içre yatıyor
Anı cevher gibi ᶜālem ṣatıyor

6. Kim baḳarsa aña ḥayretde ḳalur
Kendini āteş-i hicrāna ṣalur

7. **Luṭfī** beñzer leb ü laᶜl-i yāre
Olsa taḳdīm iderim dildāre

123.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ol nedir kim ḫāk-i dehriñ ḳubbe-i maᶜmūrıdır
Zümre-i erbāb-ı ᶜaşḳıñ lüᵓlüᵓ-i menṣūrıdır

2. Lāleveş ol dil-sitān-ı nāzenīniñ baġrı ḳan
Gūyiyā bir mest-i nāzıñ nergis-i maḫmūrıdır

3. Cismini dü nīm ider şemşīr-i cellād-ı emel
Ḫūnı rīz olduḳda Çīniñ kāse-i faġfūrıdır

4. Gāhi ol maẓlūm olur ber-dār dār-ı miḥnete
Ḥabl-i hicrāna aşılur ᶜālemiñ Manṣūrıdır

5. Tā cigergāhında bir sehm-i sitem baş gösterür
Yareler bir bir açılmış ḫāne-i zenbūrıdır

6. Terk-i ᶜālem eylese nā-ḥaḳ yere ol dil-firīb
Pārelense cismi māhıñ ġurre-i pür-nūrıdır

7. Heyᵓ etinden ḥişşe-yāb olmış ezel ehl-i nevā
Bezm-i āheng içre girmiş sīne-i ṭanbūridir

8. Cism-i zārından iki bedr-i münīr ẓāhir olur
Ṣūretā ḳılsañ naẓar āyīne-i billūr[ı]dır

9. Görse ḥayretde ḳalur necm-i derūnın āsumān
Rūy-ı arżıñ zīnet-i nā-dīde-i meşhūrıdır
[22b]
10. **Luṭfiyā** ehl-i kemāl bulsa yaḳar bu zīneti
Yalıñız ṣāḥib-vaḳār bu zīnetiñ mecbūrıdır

124.

Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

1. Nedir ol nesne ki nā-dīde gezer her yanı
Şekl ü sīmāsı taḥayyürde ḳoyar insānı

2. Pek temizdir lekesiz penbeler üstünde yatur
Ḳırḳ ayaḳ dirdim anıñ olsa idi ger cānı

3. Çoḳ ^{c}acāyib görinür çihresi baḳma yüzine
Görmesün dīdeleriñ üstine ört yorġanı

4. Kim bulur ise ru^{c}āt-ile el üstinde ṭutar
Şaşaraḳ başḳasına gösterür elbet anı

5. Ḳapḳaradır yüzi tek boynuzı var başında
Dizlerinde bil iki gözleri var nūrānī

6. Pek yaḳın varma ṣoḳar ḳuyruġını gözlerine
On iki dişleri var yoḳdur anıñ aḳrānı

7. Ḥarfini bir iki üç beş didiler ehl-i kemāl
Noḳtası ḥarfi ḳadardır bilinür erkānı

8. İtdim ebcedle ḥisāb anı bir āteş oldı
Ne ^{c}aceb olur da yaḳamaz devrānı[388]

9. **Luṭfī** remziñ ne tuḥafdır ne tuḥafdır ne tuḥaf
Ne tuḥafdır ki tuḥaflıḳda ṭutar meydānı

125.

Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

1. Ol nedir kim bulınur ^{c}arṣa-i devrān içre
Ṭolaşur ^{c}aḳl u ferāset ile insān içre

2. Ṣūretā tām görinür ehl-i kemālāt ṣayılur
Gerçi ma^{c}mūr ṭurur sīreti noḳṣān içre

[388] Mısra vezne göre eksiktir.

3. Gündüzüñ gerçi gezer tilki gibi her yanı
Gizlenür giceleri şilte vü yorġan içre

4. Şevḳiyādır didiler maḫlaşını ṣordum da
Mūm degül şavḳı ola gelse de meydān içre

5. Ayaġı biñdir anıñ ḳarnına işşek girmiş
Ne ᶜaceb ādem imiş başı ṭoñuḳ ḳan içre

6. Yanıma gel disem elbetde iṭāᶜat eyler
Severim kendisini çoḳça müselmān içre

7. Bu muᶜammāyı bulan **Luṭfī** benim cānımdır
Öperim alnını taᶜẓīm ile aḳrān içre

126.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Nedir ol vāḳıf-ı esrār-ı rümūzāt-ı Ḫudā
Ḳurretü'l-ᶜayn-ı ümem lücce-i iḥsān u ᶜaṭā

2. Serini ġamla buluṭ ḳaplamış ol dānānıñ
Pāyı deryāyı ṭutar ḥikmeti var Mevlānıñ

3. Ṣaḳlanur kūşe-i cisminde anıñ rūy-ı zemīn
Ṭarlıġından ṣıġamaz līk anıñ mūr-ı kemīn

4. Kişver-i ᶜaşḳa o sulṭān olalı şān ile şāh
Görinür diḳḳat ile baḳsañ eger ḳalbine āh

5. Teni ġayetle zebūn ebkem ü ġayr-ı nāṭıḳ
Ṣūretā olsa da bāṭında degüldür ᶜāşıḳ

6. Çünki ᶜāşıḳ olanıñ dīdeleri pür-nemdir
Dāᵓim işi güci feryād ü fiġān u ġamdır

7. Aġlamaz sızlamaz aṣlā bir ᶜaceb ᶜāşıḳdır
Līk bir ṣāḥibi var Ḫālıḳına ṣādıḳdır

8. Her kitāba yazılur ᶜādet-i dīrīnesi var
Mār-ı cisminde yatur belki de gencīnesi var

9. Başı üzre şu ṭurur cārī degül bir yana
Yalıñız bir yolı var ṭoġrı gider ᶜummāna

10. Serini pāyına vaż^{c} eylese ol nūr-ı baṣar
Şübhesiz māder olur olsa daḫi z̲ātı peder

11. ^{c}Aks-i pāyından alur mı feleginñ ehl-i demi
Arayan anda bulur gülşen ü bāġ-ı İremi
[23a]
12. Cesedinden anıñ ^{c}aksine ṭoġar şems ü ḳamer
Ṣanma eşrāṭ-ı ḳıyāmetdir anı itme ḥaz̲er

13. Ferş-i beyżāda yatur ekṣer-i evḳāt ol şāh
Ḫāl-i Hindūları var cāmesi ġāyetle siyāh

14. Yoḳ iken ḥāżır olur laḥẓada bil ol dāver
Līk gezmez yürimez olmaz aña bend ü siper

15. Pister-i ḫ^{v}ābına melṣūḳ ṭurur cümle teni
Bir cisim ^{c}add olınur pister ile bedeni

16. Gerçi aḳ gözleri var yoḳ ḳarası sīnededir
Şu^{c} le-i şem^{c} i muṣaffā gibi gencīnededir

17. Her ne dem pister-i ḫ^{v}ābından eger olsa berī
Ferş-i nāzında ḳalur şübhesiz anıñ eṣeri

18. ^{c}Āşıḳ-ı zārına baḳdıḳça baḳar ol āgāh
Līk aġyār olana cüz$^{'}$ī ider ^{c}aṭf-ı nigāh

19. Görinür gerçi teni degmek ile ḥissolmaz
Kimse degmezse ṭurur biñ sene beñzi ṣolmaz

20. Pister-i ḫ^{v}ābıdır ol ḫüsrev-i nāzıñ cānı
Pisteri olmasa aṣlā göremezsiñ anı

21. Ḥūr u ġılmān degül ravża-i rıḍvān degül
Nār u nīrān degül daġ-ı nümāyān degül

22. Māh-ı tābān degül zülf-i perīşān degül
Cān u cānān degül āfet-i devrān degül

23. Verd-i ḫandān degül sünbül ü reyḥān degül
Bāġ u bostān degül nergis-i fettān degül

24. Ḥażret-i Ādem ü Nūḥ Lūṭ ile ^{c}Īsā degül
Hūd u Ṣāliḥ Zekeriyyā ile Yaḥyā degül

25. Ṣanma İdrīs ile Dāvūd u Süleymān anı
Ne Kelīmdir ne Ḫalīldir ara bul devrānı

26. Cānı yoḳ cāna yaḳın cānı degül cānı ola
Cānı cānı olamaz cān ile cānān ola

27. Baᶜ żı ᶜ ārifler aña ḥükm-i Süleymān didiler
Kimi erzān kimi hicrān kimi her cān didiler

28. Āşikār söyliyorum bil ᶜ aded-i tāmı nedir
Ṭut sözüm diñle gözüm işte ḳuzum nāmı nedir

29. Ber-hevā eyler anı istese zenbūr u mekes
Ḫiffet-i cismine itmekde şehādet herkes

30. Māderi erkek olup hem de dişidir pederi
Dişi erkek ṣayılur ikisi de al ḫaberi

31. Anlarıñ murġ-ı kebūter gibi var lāneleri
Her biri ayrı ṭurur yan yanadır ḫāneleri

32. Pederi gerçi hevādan iner lānesine[389]
Ḳaṣd-ı vuṣlatla girer māderiniñ ḫānesine

33. Gerçi milyonla cimāᶜ itse de ḳanmaz anası
Günde on biñ ṭoġurur çiftleşür ise babası

34. Māderi ḥikmet-i Mevlā ile dāᵓ im gebedir
Pederi ṣunᶜ -ı İlāhī ile māhir ebedir

35. Oġlınıñ rāhına ser virmede her ān pederi
Ḳaṭᶜ ider başını cellād elinde teberi

36. Ḫarfini ister iseñ sebᶜ a-i seyyārede bul
Yedi iḳlīm yedi deryāyı ṭolaş ḳarada bul

37. Ḫarfini söyleyerek lafẓını ebcedli ḥesāb
Eyledim beş yüz otuz yedi diyü çıḳdı cevāb

38. Noḳṭasın arar iken noḳṭada buldum ben de
Noḳṭa noḳṭa diyerek noḳṭasını bul sen de

39. Yerde gökde arama ḳalb-i selīmde ara bul
Levḥ-i maḥfūẓ ile Ḳurᵓ ān-ı Kerīmde ara bul

[389] Mısra vezne uymamaktadır.

40. Ara Ḳurʾ ānıñ içinde bulınur çekme elem
Oḳu başdan başa bir bir ʿ adedi oldı ḥikem

41. Kim bulursa bu muʿ ammāyı ḥisābıyla tamām
Her bir ebyātına taṭbīḳ iderek çıḳa merām
[23b]
42. Yeri var dīde-i ġam-dīdeme ger başsa ḳadem
Cerḥa-i sīne-i ṣad-çākime olur merhem

43. Birisi ṣaçmalayup ṭaşsa ḳazan aşı gibi
Üstine bilmeyerek ursa kürek ṭaşı gibi

44. İʿ tibār itmem eger öyle bulursa ḳaṭʿ a
Çünki teʾ vīl ḳabūl eylemez aṣlā zırva

45. Bunı aṣḥāb-ı maʿ ārifden ider **Luṭfī** suʾ āl
Ḥall ider remzimi elbetde ki erbāb-ı kemāl

127.
Vaṣfī ile Müşterek İnşād Olınan
Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

1. Sevdi dil bir bī-bedel beg-zāde ister istemez
Oldı zülf ü ḫāline üftāde ister istemez

2. Mest-i ṣahbā-yı cünūn oldı dil-i bī-çāre āh
Oldı ṭaʿ n-ı Leylīden āzāde ister istemez

3. Cān atınca ʿ āşıḳıñ laʿ l-i leb-i şīrīnine
İltifāt eyler dil-i nā-şāda ister istemez

4. Külbe-i aḫzānımı ġarḳ-ı sirişk eyler gözüm
Ḥāl-i düşvārım gelince yāda ister istemez

5. Ḥumret-i ruḫsārını her kim görürse dilberā
Başlar artıḳ nāle vü feryāda ister istemez

6. Kākül-i reyḥānını görse eger ḥūr u melek
Sākin olmaz cennet-i aʿ lāda ister istemez

7. Gördi mirʾ āt-ı cemāliñ oldı **Luṭfī** çāresiz
Vaṣfī-i ġam-ḫˇāre-veş dildāde ister istemez

128.
Müseddes Semāʿī
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

I.

1. Baña bezm-i muḥabbetde Ḳarārī yār-ı ṣādıḳdır
2. Muḥibb-i Murteżādır ṭabʿı ṭabʿıma muvāfıḳdır
3. Feṣāḥat menbaʿı ġavvāṣ-ı deryā-yı ḥaḳāyıḳdır
4. Ben iḳrār eylerim aḳrānına biʾllāh fāʾiḳdir
5. Ḳarārī ṭoġrısı medḥe sezā oldıḳça ʿāşıḳdır
6. Anı hicv eylemiş **Luṭfī** diyen varsa münāfıḳdır

II.

1. Oḳur pek muntaẓam şerḥe ne ḥācet şiʿr ü dīvānı
2. Bilür naẓm-ı selīsi fāʿilātı nevʿ-i evzānı
3. Naṣıl inkār olur meydān içinde yoḳdur aḳrānı
4. Anı daḫl eylemem zīrā degül ṣāḥib-ḳalem şānı
5. Ḳarārī ṭoġrısı medḥe sezā oldıḳça ʿāşıḳdır
6. Anı hicv eylemiş **Luṭfī** diyen varsa münāfıḳdır

III.

1. Anı hicv eylesem olmaz baña bir fāʾide ḥāṣıl
2. Degül aḳrān u emṣālim nʾiçün olsun keder vāṣıl
3. Sebebsiz hicv ider mi kimseyi dünyāda bir kāmil
4. Bu ḥāli añlamaz merdūd u nā-puḫte olan cāhil
5. Ḳarārī ṭoġrısı medḥe sezā oldıḳça ʿāşıḳdır
6. Anı hicv eylemiş **Luṭfī** diyen varsa münāfıḳdır

IV.

1. Anıñla imtiḥāna beynimizde mācerāmız yoḳ
2. Ebed sermāyeden ġayb itmeden aḫẕ u ʿaṭāmız yoḳ
3. Şiʿir bābında ḳīl ü ḳāl ü baḥṣ ü iddiʿāmız yoḳ
4. Hemīşe yek-vücūduz ayrı ġayrı māsivāmız yoḳ
5. Ḳarārī ṭoġrısı medḥe sezā oldıḳça ʿāşıḳdır
6. Anı hicv eylemiş **Luṭfī** diyen varsa münāfıḳdır

V.

1. Dimişler ey Ḳarārī Luṭfī hicv itmiş seni bil ha
2. Müseddes olaraḳ baḳ bir semāʿī söylemiş ḥattā
3. Bütün ʿālem bilür ki yüz yüze ben eyledim daʿvā
4. Ne ḫavfım var ġıyābından idem hicviyyeler inşā
5. Ḳarārī ṭoġrısı medḥe sezā oldıḳça ʿāşıḳdır
6. Anı hicv eylemiş **Luṭfī** diyen varsa münāfıḳdır

VI.

1. O meydān şāʿiridir ben ḳalemde şāʿirim cānā
2. Benimle itmedi ʿilm-i şiʿirde bir vaḳit daʿvā
3. Eger daḫl eylese hicv eylemem hem-şehrīdir zīrā
4. İẕindir söylesün yüz biñ hiciv ḥaḳḳımda bī-pervā
5. Ḳarārī ṭoġrısı medḥe sezā oldıḳça ʿāşıḳdır

6. Anı hicv eylemiş **Luṭfî** diyen varsa münāfıḳdır

VII.

1. Anı ḥaḳsız yere kim hicv iderse dāġdār olsun
2. Bozulsun gülşen-i ẕevḳ u ṣafāsı tārumār olsun
3. Bu beyt-i nev-zemīn ü dil-nişīnim yādigār olsun
4. Refīḳimdir ṣabāḥ-ı ḥaşre dek ey **Luṭfî** var olsun
5. Ḳarārī ṭoġrısı medḥe sezā oldıḳça ᶜāşıḳdır
6. Anı hicv eylemiş **Luṭfî** diyen varsa münāfıḳdır

[24a]

129.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Gerden-i yāre ne dem zülf-i perīşān dökilür
   Ṭolaraḳ dīdelerim eşk-i firāvān dökilür

2. Ṭutışur ḳaṣr-ı felek meşᶜ ale-i āhımdan
   Çarḫ-ı żiyā yanaraḳ āteş-i sūzān dökilür

3. Rūy-ı arżı ṭutaraḳ keş-me-keş-i ceng ü cidāl
   Reh-güẕārında nice baş kesilür ḳan dökilür

4. Gülşen-i ᶜāleme luṭf eyleyerek başsa ḳadem
   Pāyına secde ḳılar sünbül ü reyḥān dökilür

5. Görerek ᶜārıż-ı sīmīn ile ḫāl-i siyāhıñ
   Kāfir īmāna gelür ḫāke müselmān dökilür

6. Gül görüp ḥumret-i ruḫsārını biñ ḥāle girer
   Ḫacletinden ṣararır berg-i gülistān dökilür

7. **Luṭfî** ġamla göçerek ḫāk-i mezārım üzre
   Ebr-i raḥmet gelerek ḥüzn ile bārān dökilür

130.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Pādişāh-ı ṣaf-şiken şāhenşeh-i şöhret-şiᶜ ār
   Bā-şeref kişver-güşā şāhım ᶜAlī-şeh āşikār

2. Münteşirdir şuᶜ leveş şān u şükūh u şevketi
   Şaᶜ şaᶜ a-pāş-ı şecāᶜ at eşheb-i şeş-per-süvār

3. Mūşveş şūr u şerer-efşāya şāh-ı dilkeşi
   Düşdi Şāmıñ leşker-i şūmı şikāra bī-şümār

4. Şerbet-i şehd-i şehādet nūş idüp şāh-ı şehīd
   Gülşen-i ᶜaşḳa düşüp āteş ṭutışdı şemᶜ avār

5. Şāneveş Şimr-i şeḳāvet-pīşe şeyn-endīşeyi
Şerḥa şerḥa şaḳḳ ider şimşīr-i şīr-i ihtişār

6. Eşk-i çeşm-i ᶜāşıḳ-ı şūrīde pür-cūş u ḫurūş
Şaşdı şimdi reşk ile ceyş-i Ḥabeşveş şermsār

7. Şīşe-i şersār-ı ᶜıyş u ᶜişretim oldı şikest
Aşdı başdan şūrişim şādī vü şevḳım ṣanma var

8. Sūziş-i ᶜaşḳa taḥammül ای شیخ[390] düşvār imiş
Şīr-i nerle keşmekeş müşkil göñülde yoḳ medār

9. Şīve-i inşāda düş şems-i şafaḳveş **Luṭfī** tā
Meşᶜal-i şiᶜriñ şimāl ü şarḳı itsün şuᶜledār

131.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ḥikmet-i Mevlā olan tertīb-i sāᶜat on iki
Bir sene devrindeki māh-ı necābet on iki

2. Mācerā-yı Kerbelāyı ᶜāleme iᶜlān içün
Sīne-i sāze çekildi tār-ı ḥasret on iki

3. Ḳavmini isḳā içün ḍarb eyledi Mūsā ᶜaṣā
Bir ḥacerden oldı cārī āb-ı ṣafvet on iki

4. Daḫi Firᶜavnıñ yedinden ḳavmini taḫlīṣ içün
Dāḫil-i yemde açıldı rāh-ı nuṣret on iki

5. Ḥāmil-i bürhān-ı Ḥaḳ ferzend-i Yaᶜḳūb-ı nebī
Yūsuf-ı Kenᶜān ile mecmūᶜ-ı iḫvān on iki

6. Ḥażret-i ᶜİsāya īmān eyleyen ehl-i vefā
Ol ḥavāriyyūn-ı aṣḥāb-ı ṣadāḳat on iki

7. Mihr ü māh u ṣābit [ü] seyyāre necm-i bī-şümār
Çenber-i eflākde burc-ı saᶜādet on iki

8. Naḫl-i bāġ-ı Muṣṭafā nūr-ı dü çeşm-i Murteżā
Tācdār u cālis-i taḫt-ı imāmet on iki

9. Ḫāk-i pāy-ı ḥażret-i Kerrār cümle evliyā
Rehber-i rāh-ı hüdā pīr-i ṭarīḳat on iki

---

[390] "Ey şeh" ifadesi silinmiş, yerine bu ifade yazılmıştır.

10. Vaḥdet-i Ḥaḳ ile taṣdīk-i risālet eyleyen
Noḳṭadan ᶜārī ḥurūfāt-ı şehādet on iki

11. Gerçi kim ᶜālemde yoḳ ᶜilm ü fünūnuñ ġāyeti
Līk taḥṣīl olınan ᶜilm-i şerīᶜat on iki

12. Millet-i āḫerde vardır bī-ᶜaded eşkāl-i ḫaṭ
Müʾmine maḫṣūṣ olan nevᶜ-i kitābet on iki

13. On iki sūrāḫ-ı neydir **Luṭfī** mażmūnuñ seniñ
Ḥükm ider mānende-i erkān-ı devlet on iki

132.
Müseddes Semāᶜī
I.
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Beni tā ṣubḥa dek bī-ḫˇāb iden serv-i bülendimdir
2. Perīşān eyleyen aḥvālimi zülfi kemendimdir
3. Ne eylerse sezādır çünki yārim dil-pesendimdir
4. Nigārım şīvekārım dil-şikārım şehlevendimdir
5. Cihānda miṣli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
6. Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir

[24b]

II.

1. Alur ᶜaḳlım dökülse gerdene zülf-i perīşānı
2. Gider ṣabr u ḳarārım görmesem bir laḥẓa ger anı
3. Olur biñ cān ile ᶜāşıḳ gören elbet yanar cānı
4. Odur iḳlīm-i ḥüsn ü behcetiñ sulṭān-ı z̄ī-şānı
5. Cihānda miṣli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
6. Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir

III.

1. Elā gözli şeker sözli güneş yüzli hilāl ebrū
2. Lepisḳa saçlı sīmīn tenli tāze ḳāmeti dilcū
3. Lebi mül kāküli sünbül ruḫı gül dişleri incü
4. Görenler der ki cennetden firār itmiş melekdir bu
5. Cihānda miṣli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
6. Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir

IV.

1. Ṭoġınca şems-i ruḫsārı münevver eyler āfāḳı
2. Cigerde yāre-i zaḫm-ı nigāhı ḥaşre dek bāḳī
3. İder bir göz süzişle der-be-der bi’l-cümle ᶜuşşāḳı
4. Elinde cām-ı Cem naḫl-i İrem kān-ı kerem sāḳī
5. Cihānda miṣli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
6. Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir

V.

1. Ḳadem başdıḳça bezme dönderür gülzār-ı meʾvāya
2. Çıḳar şevḳ u sürūruñ şöhreti evc-i Mesīḥāya
3. İner cümle melekler bedr-i ruḫsārıñ temāşāya
4. Yazıldı ḥüsn ü ān u şānı ṭāḳ-ı ʿarş-ı aʿlāya
5. Cihānda miṯli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
6. Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir

VI.

1. Ṣabā depretse bir mūyuñ bütün ḫalḳ-ı cihān ditrer
2. Nevā vü naġmesiñ gūş eylese kevn ü mekān ditrer
3. Türāba sāye-baḫş olsa zemīn ü āsumān ditrer
4. Naẓar ḳılsa vücūda maḥv olur rūḥ-ı revān ditrer
5. Cihānda miṯli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
6. Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir

VII.

1. Benim üftāde-i nā-dīde gönlüm pür-mesār olsun
2. Açılsun baḫtım iḳbālim düzülsün gül-ʿiẕar olsun
3. Sürūr u behcetiñ her nevʿi dilde āşikār olsun
4. Ne tevfīḳ-i Ḫudādır tā-be-maḥşer **Luṭfī** var olsun
5. Cihānda miṯli yoḳ nāzlı edālı şādmendimdir
6. Vücūdum pāre pāre itseler geçmem efendimdir

133.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Kimseye bāḳī degül mülk-i cihān
   Böyledir ḥükm-i ḳader yoḳdur emān

2. Yeni girmişken yigirmi yaşına
   Gitdi elden böyle bir nevres fidān

3. İncinürken penbeden nāzik teni
   Girdi ḳara yerlere oldı nihān

4. **Luṭfiyā** disün Ḫadīce māderi
   Eyleyüp tārīḫ içün eşkin revān

5. Āh kim yoşmām ifāḳat bulmadıñ
   Göçdüñ ey yavrum Zelīḫā pek civān (1297/**1879**)

134.

Muḫammes li-ġazel-i Luṭfī-i Şarıyerli

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

I.

1. Çeşm-i cellādı mehiñ mesḥūr şeklin gösterir
2. Gerden-i nāzikteri billūr şeklin gösterir

3. Ceyş-i zülfi muntaẓam ṭābūr şeklin gösterir
4. Rūy-ı ᶜāşıḳ dāᵓima mesrūr şeklin gösterir
5. Dil-ḫarābı ṣūretā maᶜmūr şeklin gösterir

II.

1. İtmez ifşā baḫt-ı dūnuñ kimseye bir vech-ile
2. Şiddet-i cism-i zebūnuñ kimseye bir vech-ile
3. Dimez esbāb-ı cünūnuñ kimseye bir vech-ile
4. Açmaz esrār-ı derūnuñ kimseye bir vech-ile
5. Her zamān ᶜāşıḳ olan mestūr şeklin gösterir

III.

1. Āteş-i hicrānına dīvāneveş yanmaḳda dil
2. ᶜĀleme ḥayret viren kāşāneveş yanmaḳda dil
3. Çār erkānını ṭutmış ḫāneveş yanmaḳda dil
4. Şuᶜle-i ruḫsārına pervāneveş yanmaḳda dil
5. Vech-i maḥbūb dāᵓimā pür-nūr şeklin gösterir

IV.

1. Bend olursa tār-ı şīr-i ner ᶜaceb mi zülfine
2. Cānını baḫş itse verd-i ter ᶜaceb mi zülfine
3. ᶜĀşıḳ-ı ṣādıḳ virürse ser ᶜaceb mi zülfine
4. Pāre pāre olsa şāne ger ᶜaceb mi zülfine
5. Ṭurre-i ṭarrārı şūḫuñ şūr şeklin gösterir

[25a]

V.

1. Dūzaḫ-ı āteş müşābihdir dil-i kānūnuma
2. Ḥālimi ᶜarż eylerim sen ḳāmet-i mevzūnuma
3. Bir nigāh-ı merḥamet ḳıl dīde-i pür-ḫūnuma
4. Nūr-ı ᶜaynım bir ḳulaḳ vir bu dil-i maḥzūnuma
5. İnlemekden rūz u şeb zenbūr şeklin gösterir

VI.

1. İktisāf eyler gözüm şems-i dıraḫşān olsa da
2. İrtiḥāk eyler cihānı māh-ı Kenᶜān olsa da
3. Ḫāk ile yeksān olur devrāna sulṭān olsa da
4. Ehl-i diller iftiḫār itmez Süleymān olsa da
5. Pāye-i zilletde dāᵓim mūr şeklin gösterir

VII.

1. Ṣubḥ-ı maḳṣūda irer zār eyleyenler **Luṭfiyā**
2. Külbe-i aḫzānı gülzār eyleyenler **Luṭfiyā**
3. İrmedi dil-ḫᵛāhına ᶜār eyleyenler **Luṭfiyā**
4. Tā ezel bezm[in]de iḳrār eyleyenler **Luṭfiyā**
5. Zülfine berdār olup Manṣūr şeklin gösterir

135.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ehl-i diller çeşm-i ᶜibretle ider dehre nigāh
   Bārgāh-ı ᶜālem-i heyhāta itmez ᶜazm-i rāh

2. Anlarıñ iḳrārı her dem ḥażret-i Allāhdır
Hīç biri itmez sivallāhı ebed ümmīdgāh

3. Aḥmed-i Muḫtārdır hādī-i şehrāh-ı yaḳīn
İsmidir Ṭā-Hā vü Yā-Sīn vechidir mihr ile māh

4. Anlarıñ virdi hemīşe [391]قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ
İtdiler ḥabl-i metīni şübhesiz şāh u penāh

5. Eyledi **Luṭfī** sipihri āh u vāhım ber-hevā
[392]هذه كنز من الحق و يغنى من هداه

136.
Vaṣfī ile Müşterek
Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

I.
1. Düşdi bir āteş-i ḥasret dil-i sūzānımıza
2. Baḳmadı sevdicegim nāle vü efġānımıza
3. Çāresāz olmadı aḥvāl-i perīşānımıza
4. Merḥamet eylemedi dīde-i giryānımıza
5. Ḳıydı ol ġamze-i ḫūn-ḫˇāre ḥayıf cānımıza
6. Gelmedi luṭf u mürüvvet iderek yanımıza

II.
1. Āteş-i ḥasret ile yansa sezā mülk-i cihān
2. Hīç taḥammül idemez derdimize kevn ü mekān
3. Keşret-i āh ile ditrer ne ^{c}aceb tendeki cān
4. Merḥamet itmez ile ḥālimiz olur nālān
5. Ḳıydı ol ġamze-i ḫūn-ḫˇāre ḥayıf cānımıza
6. Gelmedi luṭf u mürüvvet iderek yanımıza

III.
1. Eylerüz hicr ile peyġūle-i fürḳatde enīn
2. Ṭar olur ḥasreti ile bize bu rūy-ı zemīn
3. Nice ḳan aġlamasun dīde-i [ġ]amnāk u ḥazīn
4. Süreriz dergeh-i vālāsına her demde cebīn
5. Ḳıydı ol ġamze-i ḫūn-ḫˇāre ḥayıf cānımıza
6. Gelmedi luṭf u mürüvvet iderek yanımıza

IV.
1. İtmedi āh-ı şerernākimiz ol māha eşer
2. Oldı aḥvālimiz endīşe ile derd ü keder
3. Bu ne deryā-yı miḥendir bu ne nā-sāz ḳader
4. Diñlemez nālemizi ol yüregi ṭaş meger

---

[391] *(Ḳul hüve'llāhu aḥad.)* قُلْ هُوَ اللهُ اَحَدٌ: "De ki: 'O Allah birdir.'" (İhlâs 112/1)

[392] *(Hezihi kenzü mine'l-ḥaḳḳi ve yuġnī min hüdāh.)* Mânâ: "Bu Hak'tan bir hazinedir ve hidayet ettiği kişiyi zengin eder."

5. Ḳıydı ol ġamze-i ḫūn-ḫᵛāre ḥayıf cānımıza
6. Gelmedi luṭf u mürüvvet iderek yanımıza

V.

1. Dīdede eşk-i elem sīne-i bī-kīnede vāh
2. Dilde sevdā-yı muḥabbet ile āh-ı cāngāh
3. **Luṭfī** ṣanma düzelür tāliᶜ-i dūn baḫt-ı siyāh
4. **Vaṣfī** derd ü elem-i hicr ile oldı hem-rāh
5. Ḳıydı ol ġamze-i ḫūn-ḫᵛāre ḥayıf cānımıza
6. Gelmedi luṭf u mürüvvet iderek yanımıza

137.
Ḳıṭᶜa[393]
Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Bezme elbetde gelür ᶜāşıḳ-ı zār ḳanda ise
   Terk ider işi güci iki eli ḳanda ise

[25b]

138.
Maḫfī ile Müşterek Mezār Tārīḫi
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Hüve'l-Ḫallāḳ hüve'l-Bāḳī hüve'l-Ḥayyü hüve'l-Mevlā
   Hüve'l-Maᶜbūd Ẕü'l-mülki hüve'l-Kāfī hüve'l-Aᶜlā

2. Naẓar ḳıl ki nice şāh u Süleymān oldılar hep ḫāk
   Degüldür cümleye bāḳī gelen gitmekdedir illā

3. Bu bir ḥākim-i şerᶜidi naẓīri gelmedi dehre
   Ḳadīm-i merḳadi gülşen ola güller ola peydā

4. Ḫudāyā raḥmetiñle yarlıġa buᶜabd-ı nā-çīziñ
   Mekānıñ eyle ḥayy-ı Gülsitān-ı cennetü'l-meᵓvā

5. Ḥayıf manṣıbınıñ üzre taḳarrür itmedi üç māh
   Göçüp ey āh vāh gitti Ḫᵛāce-i Aḥmed-i Monlā

6. İlāhī rūz-ı maḥşerde muᶜīn ü hem şefīᶜ olsun
   Şehinşāh-ı dü dār u pādişāh-ı Mekke vü Baṭhā

7. Çıḳar tārīḫ-i tām her mıṣraᶜ-ı ṣānīde ey **Luṭfī**
   Ḳalup **Maḫfī** elemle ḥāṣılı ey bī-vefā dünyā (1289/**1872**)

[393] Açıklama için bk. Dipnot 346.

139.

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

1. Sevdim yine bir nāzik-edā tāze civānı
Āşūb-ı zamānı
Aḫlāḳı güzel kendi güzel ṭatlı lisānı
Bir Yūsuf-ı ṣānī

2. Hicr ile düşürdi beni ṣaḥrālara yā Hū
Āḫir o perī-rū
Düzd-i nigehi ẓulm ile rīz eyledi ḳanı
Ebrū-yı kemānı

3. ᶜUşşāḳına raḥm eylemedi kān-ı ᶜināyet
Taᶜrīfe ne ḥācet
Gird-āb-ı felāketde ḳodı rūḥ-ı revānı
ᶜAşḳıñ ġaleyānı

4. İtmez mi eṣer nāle-i cāngāh o māha
Mestāne nigāha
Artırdı meded sīnedeki dāġ-ı nihānı
Nezᶜ eyledi cānı

5. Maḥsūd-ı cihāndır o levendāne revişler
Tā cānıma işler
Eflāke çıḳar sūz-ı diliñ dūd u dumanı
Feryād u fiġānı

6. Āhū baḳışı cān yaḳışı ḍarb-ı meṣeldir
Ammā ne güzeldir
Gevher ṣaçılur söyledigi demde zebānı
Ol kenz-i maᶜānī

7. Gīsū-yı perīşānına dil-beste vü zārım
Baḳdıḳça nigārım
Ṣarmaş ṭolaş olsam ḳırılur ince miyānı
Görme o fidānı

8. **Vaṣfī** ne ᶜaceb eylemedi vaṣlına şāyān
Ḫurşīd-i dıraḫşān
Her bir güzeliñ böyle midir ᶜahd u emānı
Maḥv itdi cihānı

9. **Luṭfī** didim açdıñ dilime baḳ nice yare
Ḳıl derdime çāre

Güller gibi güldi didi ġayb itme o şānı
ᶜ Āşıḳ çeker anı

140.
On Sekiz Tārīḫ-i Cevhere Şāmil Ḳaṣīdedir

I.
Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. ᶜ Āleme luṭf-ı cezīl-i Kirdigār oldı yine
2. Ṭoġdı ḫūrşīd-i risālet āşikār oldı yine
3. Ẓulmet-i küfr ü ḍalāl terk-i diyār oldı yine
4. Ẕikr-i cān-baḫşāyiş-i Perverdigār oldı yine
5. Rāġıb-ı fevz ü felāḥa nev-bahār oldı yine (1291/1874)
6. Müjde bülbül geldi vaḳt-i gül-ᶜ iẕār oldı yine (1291/1874)

II.
1. Bil Muḥammed Muṣṭafādır pādişāh-ı kāmkār
2. رَحْمَةً لِلْعَالَمِين[394] oldur didi Perverdigār
3. Müᵓmin iseñ ḳıl ṣalāt ile selāmı bī-şümār
4. Kim ki īmān itmese encām olur meᶜ vāsı nār
5. Şāh-ı ᶜ adnān u ḥabīb-i nāzenīniñ ẕikri vār (1291/1874)
6. ᶜ Āşıḳā bezm-i muḥabbet şevḳ-ı yār oldı yine (1291/1874)

III.
1. Çihār-yār-ı Muṣṭafādır maḫzen-i ᶜ ilm ü himem[395]
2. Yeknesaḳdır rütbe-i aᶜ lāları gel çekme ġam
3. İki ᶜ ālemde eger olmaḳ dilerseñ muḥterem
4. Levḥ-i dil olsun varaḳ vird-i zebān olsun ḳalem
5. Yaz Ebū Bekr ü ᶜ Ömer ᶜ Oṡmān ᶜ Alīyy-i ẕī-kerem (1291/1874)
6. İsmini ḳalb üzre pek şöhret-şiᶜ ār oldı yine (1291/1874)

IV.
1. Ḥażret-i şāh-ı velāyet evliyālar serveri
2. Kim odur dāmād-ı Peyġamber odur şemsiñ feri
3. Şehr-i ᶜ ilmiñ bābıdır sırr-ı Resūlüñ maẓharı
4. Ḫāk-i pāyı tūtiyā-yı çeşmimiz olsa yeri
5. Zāl ü Rüstem ber-ṭaraf bezm-i şecāᶜ at ṣaf-deri (1291/1874)
6. ᶜ İzz-i pey-der-peyle şīr-i Ẕü'l-fiḳār oldı yine (1291/1874)

V.
1. Nāẓım-ı dürr ü güherdir şevket-i ᶜ ālī-cenāb
2. Nuṭḳ-ı pākinden ṭoġar [ş]erḥ eylesek yüz biñ kitāb
3. Ebr-i raḥmetden ṭulūᶜ itmiş miṡāl-i āfitāb
4. اعلموا يا زمرة العشاق قد فك الحجاب[396]
5. Ehl-i beyti medḥ ider çün bu kitāb-ı müsteṭāb (1291/1874)
6. Ḳan döküp gözler bu sīnem dāġdār oldı yine (1291/1874)

---

[394] *(Raḥmeten li'l-ᶜālemīn.)* وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ: "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107)

[395] Vezin gereği "çihâr" kelimesi "çâr" olmalıdır.

[396] *(İᶜlemü yā zümreti'l-ᶜuşşāk ḳad fekkü'l-ḥicāb.)* Mânâ: "Bilin ey âşıklar zümresi! Perdeler açıldı!"

[26a]

VI.

1. Ḥāli bed āmāli bed efʿāli bed Şimr-i ʿanīd
2. Gör neler itdi neler Şāh-ı Ḥüseyne ol pelīd
3. Ehl-i beyte çoḳ ḥaḳāret eyleyen ḳalb-i ḥadīd
4. لعنت الله عليهم اجمعين هل من مزيد[397]
5. Laʿnete şāyestedir bi'llāh bed-ḳavm-i Yezīd (1291/**1874**)
6. Zār idüp arż u semā hep tārumār oldı yine (1291/**1874**)

VII.

1. Şāriḥ-i manẓūmedir [ol] Şeyḫ Murād ḳuṭb-ı cihān
2. Şerḥi bir cism-i maʿānīdir aña manẓūme cān
3. Kim vücūd olmazsa ʿālem içre rūḥ olmaz ʿıyān
4. Yer yer açılmış zevāhir gülşen-i bāġ-ı cinān
5. Ġars idüp on iki imām yolına zīb-i fidan (1291/**1874**)
6. Bāġ-ı ḳalbinde hezārān mīvedār oldı yine (1291/**1874**)

VIII.

1. Ḥażret-i ʿAbdü'l-ʿAzīz Ḫandır şeh-i ferḫunde-fāl
2. Nüh-felek ṭurduḳça olsun kevkeb-i iḳbāli ʿāl
3. Şıḥḥat u şevketle imrār eylesün eyyām u sāl
4. Şems-i ʿilm ʿaṣr-ı hümāyūnında gösterdi cemāl
5. Ṭabʿ u neşr oldı ḳaṣāʾid şerḥi remz-i bī-miṣāl (1291/**1874**)
6. İsm-i aʿẓamveş bize bir[398] yādigār oldı yine (1291/**1874**)

IX.

1. Devre āgāz ideli devrāne-i çarḫ-ı felek
2. Görmemiş miṣl ü naẓīriñ ins ü cin ḥūr u melek
3. Kenz-i esrār-ı İlāhidir ṣaḳın hā itme şek
4. ʿĀşıḳ-ı ṣādıḳ iseñ ḳıl levḥa-i idrāke hak
5. Bī-bedel **Luṭfī** güher tārīḫini yazmaḳ gerek (1291/**1874**)
6. Yüz bir on sekiz elif iftiḫār oldı yine (?) (1291/**1874**)

141.
Vaṣfī ile Müşterek
I.
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Menbaʿ-ı nāz u edāsıñ şübhesiz ey şūḫ-ı şen
2. Oldı göñlüm iftirāḳıñla seniñ beytü'l-ḥazen
3. Penbe-i mīnā gibi billūr-gerden sīm-ten
4. Vaṣlına şāyeste ḳıl ġayrı beni nāzik-beden
5. Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī-süḫan ḥoḳḳa-dehen

---

[397] *(Laʿnetu'llāhi ʿaleyhim ecmaʿîn* ***hem min mezîd****)* Mânâ: "Allah'ın laneti hepsinin üzerine olsun…" **هل من مزيد** kelâmı Kâf sûresinin 30. âyetine iktibastır:

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ **هَلْ مِنْ مَزِيدٍ**: **"**O gün cehenneme: 'Doldun mu?' deriz, o: **'Daha var mı?'** der." (Kâf 50/30)

[398] : İfadesi "bize bir" şeklinde okunmuştur.

6. Ḥasretiñle dāʾimā çekmekdeyim derd ü miḥen

II.

1. Pīç-der-pīç ġam-be-ġamdır ʿanber-i gīsūlarıñ
2. ʿĀşıḳ-ı dil-mürdeyi iḥyā ider ġoş-gūlarıñ
3. Baḫş-ı cān eyler lebiñ ḳanlar şaçar ebrūlarıñ
4. Bu gidişle öldirür üftādeñi bed-ġūlarıñ
5. Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī-süḫan ḥoḳḳa-dehen
6. Ḥasretiñle dāʾimā çekmekdeyim derd ü miḥen

III.

1. Gerçi kim Leylā-yı ḥüsnüñ der-be-der Mecnūnıyım
2. Ben leb-i şīrīniñ Ferhādveş meftūnıyım
3. Küşte-i tīġ-i ḳażā olsam yine memnūnıyım
4. Derd-i ʿaşḳıñ ben de ey şūḫ elbet Eflāṭūnıyım
5. Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī-süḫan ḥoḳḳa-dehen
6. Ḥasretiñle dāʾimā çekmekdeyim derd ü miḥen

IV.

1. Gördi mirʾāt-ı cemāliñ çeşm-i ter āyīnede
2. Tīr-i ġamzeñ yara açdı bu dil-i bī-kīnede
3. Ṣaḳlarım esrār-ı ʿaşḳıñ enderūn-ı sīnede
4. Ḳalmadı ṭāḳat begim bu bende-i dīrīnede
5. Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī-süḫan ḥoḳḳa-dehen
6. Ḥasretiñle dāʾimā çekmekdeyim derd ü miḥen

V.

1. Vaṣl içün ḫāk-i der-i iclāline pejmürde-ḥāl
2. Geldi **Vaṣfī** merḥamet ḳıl itme redd ey z̲ī-nevāl
3. **Luṭfī**-i bī-çāre dergāhıñda bī-tāb u mecāl
4. Vaṣlını ārzū ider cānā seniñ rūz u leyāl
5. Zülf-i şeb-rengi resen ṭūṭī süḫan ḥoḳḳa dehen
6. Ḥasretiñle dāʾimā çekmekdeyim derd ü miḥen

142.

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Ḳadem baṣdıḳça gülzār-ı viṣāle ḥażret-i cānān
   Ġubār-ı pāyına rū-māl olur sünbül gül-i ḫandān

2. Kemān ebrūlarıñ şemşīr-i ḳudret oldı ʿuşşāḳa
   Cünūn ṣaḥrāsına itdi ṣefāret[399] dīde-i fettān

3. Dizilmiş āh ider üftādeler ʿīd-i viṣālinde
   Fedā-yı cāna ḥāżır cümleten rāhındadır ḳurbān

4. Kerem ḳıl serv-i nāzım derdime Loḳmān-ı keremsiñ
   Dil-i bī-tābıma senden olur ey meh-liḳā dermān

[399] Kelimenin imlāsı bozuk olup “sin” harfi ile yazılması gerekirdi.

5. Bütün āfāḳ-ı ᶜālem nūr-ı vechiñle münīr oldı
Ḳuluñ **Luṭfī** ġarībiñ oldı meh-ruḫsārına ḥayrān

143.

Ḳıṭᶜa[400]

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ṣayd ider āhū nigāhıñ cānımı vech-i ḥasen
Ẕü'l-fiḳār-ı ġamzelerden murġ-ı cān olmaz emīn
[26b]

144.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Teᶜāla'llāh gülistān-ı cihāna geldi bir server
Ġubār-ı pāyına yüz sürdi lāle ġonce-i ḳaṭmer

2. Ṣadāḳat-pīşe ḫoş-endīşe ṭıfl-ı nāz-perverdir
Lebi laᶜl-i Bedaḫşān ṭurre-i gīsūları ᶜanber

3. Şuᶜayb-ı pāk-ṭıynet kān-ı ḥikmet ṣulb-i pākinden
Vücūda geldi bir māh-ı münevver ruḫları aḥmer

4. Ḫudā ᶜilm ile ᶜāmil merd-i kāmil eylesün anı
Şeref-baḫş olsun āfāḳa ser-ā-ser ᶜayn-ı İskender

5. Ḫazāna irmesün gülzār-ı ḥüsni bāġ-ı ᶜālemde
Ola iḳbāl ü ᶜömr ü devleti gün günden efzūnter

6. Açılsun sünbülistān-ı felekde nergis-i baḫtı
Ṣarılsun pāyına şebbū benefşe yāsemen yer yer

7. Ḳadem başdıḳda dünyāya didim tārīḫini **Luṭfī**
Cihāna şuᶜle ḫūrşīd-i cemāl oldı ᶜAlī Ḥayder (1296/**1878**)

145.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Şükür Mevlāya kim iḥsān u luṭfuñ eyledi memdūd
Bu devlet-ḫāne[ye] ḳıldı neşāṭ u şevḳı nā-maḥdūd

2. Ḳamu aḥbāb u yārān ġarḳ-ı deryā-yı sürūr oldı
Ṣadā-yı dil-firīb ü naġme-i dilsūzlar mevcūd

3. İki meh-pāreler burc-ı göñülde şuᶜlever oldı
Żiyā-vār itdi āfāḳı o dü dil-dāde-i Maḥmūd

[400] Açıklama için bk. Dipnot 346.

4. Biri nūr-ı dü çeşmi ḥażret-i Aḥmed Begiñ cānā
Biri Maẓhar Begiñ cān pāresidir nüsḫa-i merṣūd

5. İde iḳbāl ü ᶜ ömr ü devlet ü iclālleriñ efzūn
Zemīn ü āsumān ṭurdıḳça dāʾim ḥażret-i Maᶜ būd

6. Kemāl-i ᶜ acz ile **Luṭfī** didim dü cevherīn tārīḫ
Ola gördükçe aᶜ dā-yı denīniñ dīdesi mesdūd

7. Ḫitān oldı ṣafā vü sūr ile cānānım İḥsān Beg (1295/**1877**)
Żiyā Beg oldı sünnet cümleyi Allāh ide mesᶜ ūd (1295/**1877**)

146.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āh kim İbrāhīm Ḫān zādelikle müştehir[401]
Ṣadr-ı aᶜ ẓam z̲āt-ı efḫam bir vezīr-i ᶜ ālī-şān

2. Ol şehīd pāşā Muḥammed-nām ᶜ aliyy-i ḳadr ile
İsmiḫān Sulṭān mütevellīsi iken nā-gehān

3. İrdi emr-i [402]ارْجِعِي ᶜ uḳbāya ḳıldı ᶜ azm-ı rāh
ᶜ Afv ide ᶜ işyānını ferdā Ḫudā-yı Müsteᶜ ān

4. Faḫr-ı ᶜ ālem dest-gīr olsun aña rūz-ı [c]ezā
Çekmesün ālām-ı hevl-i maḥşeri yevmü'l-beyān

5. Aḥsen-i aḫlāḳ ile mevṣūf idi ol z̲āt-ı pāk
Açdı ḳalb-i ᶜ āleme ġaybūbeti dāġ-ı nihān

6. Bī-riyā inᶜ ām iderdi bī-kes ü bī-vāyeyi
Hem kerīmü'l-yedd idi hem de ḳadīmī ḫānedān

7. Daḫi evḳāf-ı hümāyūnda evāmir ḳalemi
Ḫulefāsından idi bu vāṣıl-ı bāġ-ı cinān

8. Naḳd-i mevcūduñ rıżā-yı Ḫaḳ içün bez̲l eyledi
Vāḳıf-ı s̲ānī denilse z̲ātına elyaḳ hemān

9. Düşdi bir āh ile **Luṭfī** fevtine tārīḫ-i tām
Seyyid ᶜ Abdü'l-Hādī Ḥikmet Beg ola cennet-mekān (1296/**1878**)

---

[401] Mısra vezne uymamaktadır.

[402] *(İrciᶜī.)* ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine **dön**!" (Fecr 89/28)

147.

Mefʿ ūlü Fāʿ ilātün Mefʿ ūlü Fāʿ ilātün

1. Eyvāh cihān fānī hīç yoḳ mı kām-kārıñ
Yıḳmaḳ mı ḫānumānı her demde kesb ü kārıñ

2. Gülzāra ṣaldıñ āteş yandı kül oldı güller
Dönsün ḫazāna Ḥaḳdan ezhār-ı gül-bahārıñ

3. Bu ṣāliḥaya ḳıydıñ şemşīr-i celāliñle
Ġamnāk olup eḳārib reşk itdi ḫūn-niṣārıñ

4. Eyle İlāhī raḥmet ṭurduḳça ʿarş u ferşiñ
Nūruñla münevver ḳıl bī-çāreniñ mezārıñ[403]

5. Luṭfī çıḳup üç ġılmān cevherle yazdı tārīḫ[404]
Ola mekānı cennet Fāṭıma gül-ʿizārıñ (1290/1873)
[27a]

148.

Mefāʿ īlün Mefāʿ īlün Mefāʿ īlün Mefāʿ īlün

1. Girince destime yek-nüsḫa Revnaḳ şöhre-i āfāḳ
Hemān ẓann eyledim bir şems-i dīger eyledi işrāḳ

2. Ne Revnaḳ her süṭūrı maḫzen-i ʿilm ü maʿ ārifdir
Şuʿ ā vü pertevi ʿaḳl-ı Felāṭūnı ider iḫrāḳ

3. Ne Revnaḳ her ḥurūfı şuʿ le-i şemʿ -i muḥabbetdir
Viṣāl-i lemʿ a-i sūzānına pervāneler müştāḳ

4. Ne Revnaḳ her kelāmı şīve-i gülzār-ı ḥikmetdir
Anıñ taḥṣīline rāġıb ider cān naḳdini infāḳ

5. Ne Revnaḳ her nuḳūṭı ʿāleme necm-i saʿ ādetdir
Cemāl-i yārda püskürme beñler ẓann ider ʿuşşāḳ

6. Ne Revnaḳ nām-ı dilcūsı müsemmāya muṭābıḳdır
Meʾ āli İbn Sīnāya ider taʿ līm-i istiḥḳāḳ

7. Sezādır Luṭfī yazsam rūy-ı mihre tām tārīḫi
Basıldı pek tuḥaf Revnaḳ eyü Allāh içün al baḳ (1290/1873)

---

[403] Mısra vezne uymamaktadır.
[404] Mısra vezne uymamaktadır.

149.

Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

1. Sāḳī-i mevt-i fenā ṣundı ecelden şerbet
   Eyledi semt-i beḳāya bu melek-rū rıḥlet

2. Mihr-i ruḫsārı fürūzān iken āfāḳ üzre
   Münkesif ḳıldı veremle anı ebr-i ẓulmet

3. Penbezār itmez iken gül bedeniñ rencīde
   Gör nice pāreledi cismini ḫāk-i miḥnet

4. Māderine ide Ḥaḳ ṣabr u ecirler i^{c}ṭā
   Dökmeye ḥüzn ü firāḳı ile eşk-i ḥasret

5. Rūz-ı maḥşerde aña hemdem ola şāh-ı şehīd
   Ḥażret-i Ḥayder-i Kerrāra ḳarīn-i ṣoḥbet

6. Bāre-i leşker-i İslāmı ṣarardı ṣıdḳan
   Nice biñ ecr-i cezīl aldı bu pāk-i ṭıynet

7. **Luṭfī** ḳan aġlayaraḳ fevtine didim tārīḫ
   Cerrāḥ ^{c} Abdu'llāh Efendiye ide Bāḳī raḥmet[405] (1295/**1877**)

150.

Mef'ūlü Fā^{c} ilātün Mef'ūlü Fā^{c} ilātün

1. Yüz biñ bāreka'llāh yüz biñ māşā^{ə} a'llāh
   Ṭoġdı cihāna bir māh ^{c} ālemde yoḳ menendi

2. Ol ṭıfl-ı nāz-perver meh-pārelere server
   Her birisi bir ejder gīsūlarınıñ bendi[406]

3. Gülzāra böyle bülbül hīç gelmedi ey ter-gül[407]
   Atmaḳda zülfi sünbül ^{c} uşşākına kemendi

4. Güldür ^{c} iẕār-ı alıñ herkes diler viṣāliñ
   Seyr itse ḫūb-cemāliñ kim eylemez pesendi

5. Şīrīn sañadır Ferhād ^{c} aşḳıñla olur berbād[408]
   Ḫam oldı ḳadd-i şimşād gördükde ser-bülendi

---

[405] Mısra vezne uymamaktadır.
[406] Mısra vezne uymamaktadır.
[407] Mısra vezne uymamaktadır.
[408] Mısra vezne uymamaktadır.

6. Döndükçe çarḫ-ı gerdūn iḳbāl ü ᶜ ömri efzūn
Eyle İlāhī memnūn her bār o şeh-levendi

7. Tārīḫ-i tāmıñ aya yaz **Luṭfī-i** bī-vāye
Bu ḫırmen-i dünyāya geldi Nedīm Efendi (1291/**1874**)
[27b]

151.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Şeh-i Cemşīd-mesned ḥażret-i ᶜ Abdü'l-ᶜ Azīz Ḫānıñ
Sipāh-ı şevketinde ser-hezār-ı serv-i pür-sāye

2. Kerīmü'ṭ-ṭabᶜ bir şūḫ-ı ḥalīm-i mülk-i ᶜ ālemdir
Sezā ol z̲āta dinse maᶜ deletle merḥamet-vāye

3. Ḫudā gitdikçe müzdād eylesün ḳadr-i maᶜ ālīsin
Açılsun ġonce-i naḫl-i ümīdi ṣaḥn-ı meᵓ vāya

4. Ṭoġup ḫūrşīd-i iḳbāli cihāna şuᶜ lever olsun
Emīn-i mülk ü millet ᶜ ālī-himmet ḳadri bālāya

5. O māh-ı evc-i rifᶜ at nesl-i pāk ü ṣülb-i pākinden
Gelüp bir mihr-i aḫter yeknesaḳdır şems-i ġarrāya

6. Leṭāfet-ḫū hilāl-ebrū levend-i sīm-tendir bu
Gelür ḥūr u melekler bedr-i ruḫsārıñ temāşāya

7. Görüp ol āfeti cevher gibi **Luṭfī** didim tārīḫ
Şafaḳ gibi hele Biñnāz Ḫānım geldi dünyāya (1291/**1874**)

152.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. S̲enā'lillāh iḥsān eyledi bir bülbül-i nāṭıḳ
Ki olsun ḥaḳḳ u nā-ḥaḳ beynini ol ḫūb-rū fā[rıḳ]

2. Nice bī-çāreler bulsun ifāḳat devā luṭfından
Disünler māşāᵓ Allāh bu ṭabībiñ ḥikmeti ḥāz̲ıḳ

3. Muḥammed olsun ᶜ ālemde cihān andan ola rāżī
ᶜ İnāyet maṭlaᶜ ı olsun İlāhī ᶜ ahdine ṣādıḳ

4. Güher-pāş olsun ekvāna leᵓ āli naẓm u neş̲rinden
Ṣudūr itdikçe güftārı ola pervāneler ᶜ āşıḳ

5. Naẓīri yoḳ disün yekdīgerine ġālibā sırdaş
Henūz çalmış gülistān-ı cināndan bu güli sāriḳ

6. Saᶜ ādetle seḫāvetle semāda kevkebi ṭāliᶜ
Riyādan sālim olsun her umūrında ola vāṣıḳ

7. Ḳalemle **Luṭfī** yazsun cevher-i tārīḫini ḫaṭṭāṭ
Feraḥla bāġ-ı gülzāra saᶜ īd geldi ᶜ Ömer Fāʾ iḳ (1289/**1872**)

153.
Vaṣfī ile Müşterek Semāᶜ ī
I.
Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Didim bir āfete ey gül beni sen bī-medār itdiñ
2. Didi ey ᶜ āṣıḳ-ı bī-çāre zülfüm tārumār itdiñ
3. Didim murġ-ı dilim dām-ı kemendinde şikār itdiñ
4. Didim bezm-i muḥabbetde beni pek şermsār itdiñ
5. Didim yeter nigāhıñla derūnum dāġdār itdiñ
6. Didi āh u fiġān u nāleyi leyl ü nehār itdiñ

II.

1. Didim ey ḫüsrev-i mülk-i melāḥat iltifāt eyle
2. Didi ālām-ı ᶜ aşḳımla hemān ṣabr u ṣebāt eyle
3. Didim laᶜ l-i lebiñle cānıma baḫş-ı ḥayāt eyle
4. Didi İskenderāsā ẓulmet içre maḥv-ı ẕāt eyle
5. Didim cism-i zebūnum nāz ile zār u nizār itdiñ
6. Didi taᶜ cīz idüp ġayrı beni sen dil-figār itdiñ

III.

1. Didim söyle nedir bu sendeki eṭvār-ı bī-hemtā
2. Didi mülk-i melāḥatda benim sulṭān-ı bī-pervā
3. Didim nūr-ı cemālinden ṭutışdı ser-te-ser dünyā
4. Didi ṣanma ṭutışdı sāde dünyā belki de ᶜ uḳbā
5. Didim peykān-ı müjgānıñ göñülde yādigār itdiñ
6. Didi el virdi artıḳ iştiyāḳı bī-şümār itdiñ

IV.

1. Didim dūr olmasun farḳ-ı serimden ẓıll-ı iḥsānıñ
2. Didi bu yolda ḳurbān eylemek lāzım ser ü cānıñ
3. Didim ṭutdı ser-ā-ser kāʾ inātı ān ile şānıñ
4. Didi eyler cihānı nūrı tenvīr şems-i tābānıñ
5. Didim çeşm-i siyāhıñla baña dünyāyı tār itdiñ
6. Didi ümmīd-i vaṣlım ile göñlüñ bī-ḳarār itdiñ

V.

1. Didim bülbül gibi gül rūyına āşüfteyim her gāh
2. Didi sevdā-yı ᶜ aşḳımla yeter bu nāle-i cāngāh
3. Didim **Luṭfī** seni ögmiş yaratmış ḥażret-i Allāh
4. Didi ben leşker-i ḫūbāna ki ser-ᶜ askerim biʾllāh
5. Didim nʾitdüñse ᶜ ālemde baña ey nāzlı yār itdiñ
6. Didi kendini **Vaṣfī** ᶜ aşḳım ile nāmdār itdiñ

154.

Ḳıṭᶜa[409]

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. N'ola taḫlīṣ-i girībān idesiñ ey ᶜacemī
Kesb-i ᶜilm ile ṭolaş Çīni Ḫıṭāyı ᶜAcemi
[28a]

155.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Gel ḫazān oldı mürūr itdiñ ḥayıf faṣl-ı bahār
Sünbül ü şebbū perīşān oldı lāle dāġdār

2. Deşt ü ṣaḥrā-yı elemdir şübhesiz bāġ-ı fenā
ᶜAndelīb eyler füzūn-ı derd ile terk-i diyār

3. Meh cemāliñ gösterürken gör ki mirʾāt-ı ḥayāt
Geldi bir seng-i ḳażā kim pārelendi ṣad-hezār

4. Yareler açdı cigerde genc iken dāʾ-i verem
On sekiz yaşında oldı meskeni ḫāk-i mezār

5. **Luṭfiyā** baḥr-ı elemden çıḳdı bir tārīḫ-i tam
Cāygāh olsun Ḥüseyne gülşen-i bülbül-ḳarār (1290/**1873**)

156.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Viren revnaḳ cihāna şemᶜ-i ruḫsārıñ żiyāsıdır
O nūr-ı aᶜẓamıñ ehl-i muḥabbet mübtelāsıdır

2. Şehenşāh-ı muᶜaẓẓam ḥażret-i ᶜAbdü'l-ᶜAzīz Ḫanıñ
Cünūd-ı şevketinde bir şerīf-i dilrübāsıdır

3. O āġā-yı kerīmiñ luṭf-ı Ḫaḳla ṣulb-i pākinden
Gelüp bir dürr ü gevher ᶜālemiñ tāc-ı hümāsıdır

4. Ḫudā tā ḥaşre dek şādān idüp ᶜömriñ mezīd itsün
Muṭīᶜ-i vālideyn itsün ki taḥṣīl-i rıżāsıdır

5. N'ola ismi gibi ḫulḳı ḥalīm ḳalbi selīm olsa
Ki ol ism-i celīliñ ṣāḥibi Ḫaḳ Muṣṭafāsıdır

6. Gülistān-ı felekde bir fidān-ı nāzenīndir bu
Dil-i bī-tāb-ı ᶜuşşāḳıñ ṣafāsı geh cefāsıdır

---

[409] Açıklama için bk. Dipnot 346.

7. Didim tārīḫ-i tām-ı mevlidiñ ey **Luṭfī** dünyāya
Muḥammed geldi Rabbim Ḥaḳ Teᶜ ālānıñ ᶜ aṭāsıdr (1291/**1874**)

157.

1. Ḥamd-i lā-yuḥṣā ol vāhib-i niᶜ mete
Nāᵓ il ḳıldı bizi böyle bir devlete

2. Ḥayy-ı lem-yezeldir naḳḳāş-ı ezeldir
Ṣunᶜ ı bī-bedeldir baḳ şekl ü heyᵓ ete

3. İşte bu ṭıfl-ı ter gül ruḫları aḥmer
Ebrūları ḫançer beñziyor āfete

4. Emṣāli müsteṣnā ḫalḳ eyledi Mevlā
Bir naḫl-i dil-rübā gülzār-ı ḳudrete

5. Ṭuta bu cihānı şöhret ile şānı
Virme yā Rab anı āġūş-ı miḥnete

6. Didi cümle ᶜ abīd ᶜ ömri ola mezīd
Olsa nā-saᶜ īd girmeyiz cennete

7. Peder ü māderi ḫˇāher ü dāderi
Olalar yāveri cān atup vuṣlata

8. ᶜ İlme nāᵓ il ola merd-i kāmil ola
Ḥaḳḳa vāsıl ola irmeye ẕillete

9. İsterim ġonce-fem şād ola dem-be-dem
Ey Ḫudā ḳıl kerem düşmesün ġurbete

10. Ḳavline ṣādıḳdır ehline ᶜ āşıḳdır
Baḳ pek muṭābıḳdır tārīḫi āyete

11. Çıḳsa **Luṭfī** gedā tām tārīḫdir aña
وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ[410] (1297/**1879**)

158.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḥişşe al bu ḳışşadan ey ṭālib-i faż̧l-ı Ḫudā
Ādemiyyet ḫilḳatidir eylemek ᶜ ahd ü vefā

---

[410] *(Veleḳad āteynā Loḳmāne'l-ḥikmete.)* وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ: "And olsun ki, Lokman'a, Allah'a şükretmesi için hikmet verdik." (Lokman 31/12).

2. Mālını emlākini ihdā idenler ḫaylī var
Līk bu rütbe ᶜ aṭā olmaz cihānda muṭlaḳā

3. Var mıdır emṣāl ü aḳrānı felekde ḳıl naẓar
Olur ise böyle olsun ehl-i iḥsān u seḫā

4. Yār-ı ṣādıḳ dehr içinde gerçi kim nādir olur
Var ise nāᵓil olan meydāna gelsün eṣ-ṣalā

5. Aḫẕ-ı ᶜ ibret eyler elbet ᶜ āḳil ü ᶜ ārif olan
Ṣadıḳu'l-vaᶜ de bu nuṭḳum olsa lāyıḳ reh-nümā
[28b]
6. Ṣad-ḥayıf bu ḳıṣṣa-i pür-ḥiṣṣeye mestūr ola
Şems-i aḍḥāveş şüyūᶜ bula cihāna pek sezā

7. **Luṭfiyā** burc-ı göñülden ṭoġdı bu tārīḫ-i tām
Camlı Ḫānda ṭabᶜ olındı gel oḳu iḥsān ᶜ aṭā (1289/**1872**)

159.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Dönmedi ḥayfā murādımca bu gerdūn-ı tebāh
Cism-i zārım ḥasretā maḥv eyledi ḫāk-i siyāh

2. Bī-devā derdim görince çekdi el cümle ṭabīb
Dūd-ı āhımdan ḳarardı pertev-i ḫurşīd ü māh

3. Nev-civān idim henūz girmişdim on beş yaşına
Vālideynime ṣabırlar eyle iḥsān yā İlāh

4. Ṭāliᶜ -i dūn u ḳara baḫt u firāḳ u ḥüzn ile
Gülmedim bāġ-ı cihānda ṣad-hezārān āh u vāh

5. **Luṭfiyā** cevherle Rıḍvān söyledi tārīḫini
İşte cennetdir müheyyā Ṣāliḥā ḳıl ᶜ azm-i rāh (1290/**1873**)

160.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḥasbüna'llāhi Teᶜ ālā dir görenler müşgini
Ṣaplanup ḳaldı cigergāhımda tīġ [ü] nāveki

2. Görseler devr-i cemālinde hilāl ebrūlarıñ
Ġayb iderdi zāhid-i āvāre-dil yevmü'ş-şeki

3. Çihre-i ḫandānı vaṣla ᶜ arż-ı imkān itse de
Fitnesāz-ı dīde-i cādūlarıñ eyler deki

4. İtse ger bād-ı ṣabā taḥrīk nār-ı kākülüñ
Ṣaydırur üftāde-i pejmürde-ḥāle pösteki

5. Biñ kerem başıñ ḳoyup zānū-yı istiġnāsına
Çekdirür bir bir dişiñ dir bu degüldür öteki

6. Birisi bāġ-ı felekde fā᾽iḳü'l-aḳrān ise
Ġonçe-i nā-dīde-i gülzārdır dīger teki

7. Söyledim cānım gibi **Luṭfī** aña tārīḫ-i tām
Māşā᾽a'llāh bu cihāna geldi ᶜOṣmān-ı Zekī (1291/**1874**)

161.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Murġ-ı ᶜanḳāya bedel zāġ-ı melāḥat ḳulḳul
Gitdi eglence-i ḳahve ne belā-yı müşkil

2. Müşterī ekl-i ṭaᶜām eyler iken maḫfīce
Sirḳat eyler idi ol cāmesi ḫāl-i fülfül

3. Ḥoḳḳa-bazlıḳda anıñ yoḳ idi miṣli aṣlā
Ṣıçrar oynar idi ortada miṣāl-i Düldül

4. Ser-fürū eyler idi serv-i sehī taᶜẓīmen
Ḫāk-i pāyine ṭolaşur idi lāle sünbül

5. Bū Bekir geldi didi fevtine **Luṭfī** tārīḫ
İntiḳāl eyledi gülzār-ı cināna bülbül (1296/**1878**)

162.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ol nedir kim taḫtgāh-ı ḥüsn ü ānıñ ḫusrevi
Pīr-i fānīdir bilür Cemşīd ü Cem Keyḫüsrevi

2. Muntaẓırdır reh-güzārında nücūm-ı āsumān
Şems-i ᶜālemdir ṣalur āfāḳ-ı kevne pertevi

3. Nev-bahār olur ḳudūmiyle anıñ rūy-ı zemīn
Herkese itmekdedir baḫş-ı ḥayāt-ı maᶜnevī

4. Ḥikmet-i Ḥaḳla girer gāhī libās-ı māteme
Gizlenür peyġūlede mānend-i şeyḫ-i münzevī

5. Nūr-ı vaḥdāniyeti iẓhār ider yek naẓrada
Kenz-i esrār-ı Ḫudādır nār-ı ᶜaşḳı muḥtevī

6. Bu muᶜammādır dür-i deryā-yı ḥikmet **Luṭfiyā**
Maḥv ider itse tecellī şuᶜle-i māh-ı nevi
[29a]

163.

Merşiye-i İşnāᶜ Aşer Berāy-ı Şāh-ı Kerbelā

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Ehl-i beyt-i Muṣṭafānıñ āsiyāb-ı bī-sütūn
2. Dāne-i ᶜömrüñ ögütdi eyledi miḥnetle un
3. ᶜAḳl u dil ġārāt olur āyā ne bu siḥr ü füsūn
4. Olmasun ḳahr-ı Ḫudādan Şimr-i bed-ṭıynet maṣūn
5. İtdiler şāh-ı şehīdi Kerbelāda pek zebūn
6. Ehl-i nār oldı ḳamusı ḳalmadı şekk ü ẓunūn
7. Ṣubḥ-ı ᶜāşūrā mıdır yā mebde'-i dāġ-ı derūn
8. Sīne ṣad-çāk irmemek[411] mümkin midir ᶜaḳl-ı cünūn
9. Bu Muḥarremdir olur ᶜāşıḳlarıñ derdi füzūn
10. Dāġdār olur göñül dü dīdesi mecrā-yı ḫūn
11. Ḥükm-i Mevlādır ne çāre iḳtiżā-yı çarḫ-ı dūn
12. Mācerā-yı levḥ-i taḳdīr mā-meżā-yı kāf u nūn

II.

1. Ḥażret-i Sulṭān-ı Kevneyn āline aḥfādına
2. Cān u baş olsun fedā dü şāh-ı ᶜadl ü dādına
3. Kim odur bāᶜiş cihānıñ ḫilḳat u īcādına
4. Şāfiᶜ-i rūz-ı cezā ᶜāṣīleriñ imdādına
5. On sekiz biñ ᶜālemiñ cān u dil-i bünyādına
6. Ḳurretü'l-ᶜaynı Resūlüñ gülşen-i ābādına
7. Hīç mi ḥürmet itmediñ ceddi Resūlüñ adına
8. Sen sebeb olduñ perīşāniyyet ü berbādına
9. Zehrler ḳatdıñ iki maᶜṣūm pākiñ zādına
10. Ṭaşlar yaġsun felekden sīne-i fūlādına
11. Ḥükm-i Mevlādır ne çāre iḳtiżā-yı çarḫ-ı dūn
12. Mācerā-yı levḥ-i taḳdīr mā-meżā-yı kāf u nūn

III.

1. Görmedi ṣıḥḥat yüzüñ ḥayfā dil-i bīmārımız
2. Sönmedi gitdikçe āteşlendi dilde nārımız
3. Çün şehīd oldı ḥaḳāretle şeh ü dildārımız
4. Ḫūna ġarḳ oldı vücūd-ı nāzenīn-i yārımız
5. Ḳaldılar ḥayretde cümle yārımız aġyārımız
6. Deşt ü ṣaḥrā-yı melāmet gezmedir efkārımız
7. Münkire buġż u ᶜadāvetdir hemīşe kārımız
8. Fāş olur ṣanma raḳībe maḫzen-i esrārımız
9. Ṣābitiz ᶜahd ü emāna böyledir iḳrārımız
10. Terk-i ᶜālem eyledi maẓlūm olup ḫünkārımız

[411] Mânâ gereği "irmemek" ifadesi "itmemek" olmalıdır.

11. Ḥükm-i Mevlādır ne çāre iḳtiżā-yı çarḫ-ı dūn
12. Mācerā-yı levḥ-i taḳdīr mā-meżā-yı kāf u nūn

IV.

1. Kerbelā şaḥrāsına cemᶜ oldı bā-emr-i Yezīd
2. Niçe biñ ṭaş yürekli niçe biñ baġrı ḥadīd
3. Ser-emīr-i şeyṭanet Şimr-i pelīd ibn-i pelīd
4. Ḳıldılar Şāh-ı Ḥüseyni ẓulm ile ṣusız şehīd
5. Geydiler kemḫā vü aṭlas itdiler şevḳ ile ᶜīd
6. Raḥmet-i Ḥaḳdan ser-ā-ser oldılar lā-şek baᶜīd
7. Ḳaldılar maḥrūm şefāᶜatden ebed yevmü'l-vaᶜīd
8. Ḳahr u tedmīr eylesün ser-tā-be-pā Rabb-ı Mecīd
9. Açılur ḳalb-i ḥazīn-i ᶜāleme dāġ-ı cedīd
10. Fürḳat ü mātem elem-i derd ü verem zaḫm-ı şedīd
11. Ḥükm-i Mevlādır ne çāre iḳtiżā-yı çarḫ-ı dūn
12. Mācerā-yı levḥ-i taḳdīr mā-meżā-yı kāf u nūn

V.

1. Cemᶜ olup Şāmıñ gürūh-ı rū-siyāh u ebteri
2. Ḳavm-i bed-māye Yezīdiñ ceyşi Şimr-i ekferi
3. Ḳıydılar şāh-ı şehīde yaḳdılar ol serverī
4. Hīç teraḥḥum itmedi cünd-i belā ser-ᶜaskeri
5. Yıḳdılar ġamla nihāyet ḫāne-i Peyġamberi
6. İtdiler āl-i Resūli tārumār u serseri
7. Ḳalmadı ᶜāşıḳlarıñ çeşminde ḥasretden feri
8. Söylese üftādeler tā ḥaşre dek vardır yeri
9. Yere geçsün çarḫ-ı dūnuñ āsiyāb u ḫançeri
10. Böyle mi olmaḳ gerekdir ᶜālemiñ tāc-ı seri
11. Ḥükm-i Mevlādır ne çāre iḳtiżā-yı çarḫ-ı dūn
12. Mācerā-yı levḥ-i taḳdīr mā-meżā-yı kāf u nūn

VI.

1. Bir*(er)* şerer düşdi muḥabbet āteşinden cānıma
2. Nāra ġarḳ itdi sirāyet eyledi her yanıma
3. Dāġlar bir bir açıldı sīne-i ᶜuryānıma
4. ᶜAndelīb aġlar gül aġlar nāle vü efġānıma
5. Ḳaldılar ḥayretde yandıḳça şehīd sulṭānıma
6. Ḳa[y]s u Ferhād Leylī vü Şīrīn dil-i sūzānıma
7. Cānımı ḳıldım fedā ol menbaᶜ-ı iḥsānıma
8. Bundan özge nesne lāyıḳ bulmadım cānānıma
9. Baḳmasun cürm ü günāh u keşret-i ᶜişyānıma
10. Bende-i āl-i ᶜabā dinsün hemīşe şānıma
11. Ḥükm-i Mevlādır ne çāre iḳtiżā-yı çarḫ-ı dūn
12. Mācerā-yı levḥ-i taḳdīr mā-meżā-yı kāf u nūn

VII.

1. Mesken eyler ᶜāşıḳ-ı şūrīde mülk-i miḥneti
2. Eylemez nādān-ı ḫām-ervāḥ ile ünsiyyeti

3. Bir pula degmez yanında dehr-i dūnuñ zīneti
4. Ḫavfa ṣalmaz mülk-i ᶜuḳbānıñ caḥīm ü cenneti
5. Levḥ-i āmālinde görmişdir sevād-ı firḳati
6. Ölmeden ġayrı bulınmaz çāre-cūy-ı vuṣlatı
7. ᶜĀşıḳ-ı ṣādıḳ giyer elbetde tāc-ı ḥasreti
8. Pek perīşān oldı ey **Luṭfī** diliñ cemᶜiyyeti
9. ᶜAḳl u dil ġārāt olup buldı belā-yı ḥayreti
10. Şerḥ olınmaz Kerbelānıñ ḥāṣılı keyfiyyeti
11. Ḫükm-i Mevlādur ne çāre iḳtiżā-yı çarḫ-ı dūn
12. Mācerā-yı levḥ-i taḳdīr mā-meżā-yı kāf u nūn

[29b]

164.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Gelince nāme-i ᶜālem-behā rūh-ı revānından
   Geçer üftādesi gördükde anı cism ü cānından

2. Ne nāme nāfe-i āhū-yı Çīn ü misk-i ezferdir
   Meşām-ı cāna virdi būy-ı ᶜanber dil-sitānından

3. Ne nāme gūyiyā bir berg-i nāz-ı ġonce-i terdir
   Anı Rıḍvān-ı cennet nev ḳoparmış gülsitānından

4. Ne nāme mürde cisme şübhesiz baḫş-ı ḥayāt eyler
   Keremle geldi yāriñ āsitān-ı ᶜālī-şānından

5. Ne nāme her nuḳūṭı ᶜāleme bārān-ı raḥmetdir
   Nüzūl eyler zemīn üzre belāġat āsumānından

6. Ne nāme her ḥurūfı cām-ı lebrīz-i muḥabbetdir
   Ser-ā-ser kāᵊ inātı mest ider şīrīn beyānından

7. Ne nāme her süṭūrı sedd-i İskender gibi muḥkem
   Anıñla ayrılur ᶜālemde her yaḫşı yamanından

8. Ne nāme her kelāmı bir behişt-i behcet-efzādır
   Alur nażżāresi[412] murġ-ı revānı āşiyānından

9. Ne nāme ḥażret-i Rāḳım gibi bir kān-ı ᶜirfānıñ
   Münaḳḳaşdır derūnı ḫāme-i ḥikmet-nişānından

10. Feṣāḥat menbaᶜı muᶜcīz-nümā rūşen-żamīrdir kim
    Gürūh-ı şāᶜirān eyler ḥaẕer tīġ-ı zebānından

[412] Bu kelimenin imlâsı bozuk olup "ẕā" harfi ile yazılması gerekirdi.

11. Ne mümkin teşne-diller bezm-i ᶜaşḳından cüdā olsun
Anıñ enhār-ı cennet cārī olduḳça lisānından

12. Cenāb-ı ḥażret-i Feyżī ne devlet ola ġamdaşı
Ḫudā dūr itmesün ol yār-ı ġārı laḥẓa yanından

13. Ṣaḥīḥan ᶜişvegerdir verd-i terdir şūḫ-ı İslāmbul
Velākin şīr-i nerdir ḳan aḳar dü ebruvānından

14. Ne ḳanlar rīz ider laᶜl ü ᶜiẕārıñ vaṣfını itsek
Ne mūlar ṣaydırur ger baḥṣ idersek mū-miyānından

15. Ne zencīr ṣalladır şerḥ eylesek zülf-i perīşānın
Ne pertevler ṣaçar ger dem ururs ak ḥüsn ü ānından

16. Ne diller pāreler ḳarşu ṭururs ak tīġ-ı müjgānı
Ne çille çekdirür bir söz disek ḳaşı kemānından

17. Velākin n'eyleyem ki yoḳ vefāsı ẕerre miḳdārı
Nükūl eyler ser-ā-pā itdigi ᶜahd ü emānından

18. Bugün cānım efendim dir yarın hīç iltifāt itmez
ᶜAceb cinsi bozuḳ mı yoḳsa vaḳtiñ āb u nānından

19. Benim de ḥāl-i düşvārım bu ḥālet üzredir şimdi
Ġarīḳ-i baḥr-ı hicrānım bu ᶜaṣrıñ nev-civānından

20. Ne sırdaşım ne yoldaşım ne bir yār-ı muvāfıḳ var
Ki cān āzād ola cellād-ı çeşm-i ḫūn-feşānından

21. Ṭutışdı **Luṭfī[-i]** bī-çāre gülşen berḳ-i āhımdan
ᶜAlevrīz oldı kānūn-ı diliñ sūz-ı nihānından

165.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Gel ey nūr-ı dü çeşmim baḳ ne fermān eylemiş Mevlā
İṭāᶜat eyleyen fermāna oldur cümleden aᶜlā

2. Cihānda māl ü mülk ü ḥüsn ü āna dil-firīb olma
Bilürseñ bī-beḳādır bī-vefādır pīrezen dünyā

3. Ḳanı gülzār-ı ᶜālemde Ṣafiyu'llāh olan Ādem
Ḳanı ümmü'l-beşer ᶜiffet-eşer vechi ḳamer Ḥavvā

4. Ḳanı Şīt ile Lūṭ u Ṣāliḥ ü Nūḥ-ı nebiyu'llāh
Ḳanı İsḥāḳ u İsmāʿīl ü İbrāhīm ile Mūsā

5. Ḳanı Hārūn u Ẕi'l-Kifl ü Süleymān ḥażret-i Dāvūd
Ḳanı Hūd ile Rūḥu'llāh ʿİsā ḥażret-i Yaḥyā

6. Ḳanı Ḥaḳḳıñ ḥabībi nūr-ı çeşm-i cümle peyġamber
Anıñ şānında nāzil oldı سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى[413]

7. Vücūd-ı ḥikmet-ālūdı yatur ḫāk-i siyāh içre
Türāb-ı āsitānı müʾminīne cennetü'l-Meʾvā

8. Hemān ṣıdḳ u ḫulūṣı tām ḳıl Ḥallāḳ-ı ekvāna
Ṣarıl ḥabl-ı metīne eyle mürde cismiñi iḥyā

9. Rıżā-yı Ḥaḳḳı taḥṣīl eylemek herʿabda elzemdir
Kemāl-i istiḳāmet üzre ṭurmaḳ maḳṣad-ı aḳṣā

10. Velākin sāde ḳīl ü ḳāl ile Ḥaḳḳa viṣāl olmaz
Olanlar Ḥaḳḳa vāṣıl itdiler cān u teni ifnā

11. Ṣaḳın sālūs-i bed-ṭıynetlere hīç iʿtimād itme
Esīr-i nefs-i emmāre denīdir ekṣerī zīrā
[30a]

12. Ṣanur kendüsidir ancaḳ ṣırāṭ-ı mustaḳīm üzre
Ṭarīḳ-iʿaşḳ bāṭıldır diyü münkir virür fetvā

13. Ṣoḳarʿaşḳ ehlini nār-ı caḥīme kendi zuʿmınca
Yedinde cāhiliñ fermān ile bürhānı var gūyā

14. Riyāżetden urur dem ḳuṭb-ıʿālem gösterür kendin
Geçerse destine fırṣat ider dil-ḫᵛāhını icrā

15. Gözüm ol cübbe vü destārına maġrūr olandan dūr
Benim deryā-yı ḥikmet dirse oldur cümleden ednā

16. Bize lāzım olan şimdi muḥabbet şemʿine yanmaḳ
Ne lāzım ḳīl ü ḳāl-i bī-meʾāl ü zāhid ü monlā

17. Zer-i ḫāliṣ gibi sen pūte-iʿaşḳ içre ḳāl ol kim
Kelām-ı aḳdesiñ mülk-i cihānı itsün istīlā

---

413 *(Sübḥāne'lleẕi esrā.)* **سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى** بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ: "Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescidi Haram'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya (Kudüs'e) götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, işitir ve görür." (İsrâ 17/1)

18. Ki her bir ḥarfi nuṭḳuñ bir kitāb-ı müsteṭāb olsun
Anıñ bir noḳṭasından ẓāhir olsun niçe biñ maᶜ nā

19. Ḥadīdü'l-meşreb olma ᶜ āleme ibrāz-ı luṭf eyle
Bu nuṭḳum gūşına mengūş idüp ḳıl pendimi ışġā

20. Enīsiñ ehl-i dil dāᵓ im celīsiñ ehl-i ḥāl olsun
Ḥaẕer ḳıl cāhil-i bī-derd olanla eyleme daᶜ vā

21. Bu **Luṭfī** kemteri ḫayr ile yād it dīdemiñ nūrı
Ḫudā günden güne müzdād ḳılsun feyżini cānā

166.

Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün

1. Ey āsiyāb-ı kīnever senden ᶜ abeṣ ummaḳ vefā
Her ḫānumānı der-be-der itmekdesiñ ṣubḥ u mesā

2. Baḳ şu gül-i bāġ-ı ṭarab İslimyeli ᶜ ālī-neseb
Vażᶜ -ı ḥamelde der-ᶜ aḳab ṭıflı ile oldı hebā

3. Bend oldı dām-ı ḥasrete düşdi diyār-ı ġurbete
Mecbūr oldı rıḥlete yanında yoḳ bir aḳrabā

4. Raḥm itmeyüp göz yaşına ṭaşlar dikildi başına
Yigirmi iki yaşına başdıḳda itdi cān fedā

5. Ey zāᵓ ir-i ᶜ ibret-nişān vīrānedir mülk-i cihān
Bāḳīlere Rabbim hemān ecr-i cezīl itsün ᶜ aṭā

6. **Luṭfī** budur ḥükm-i ḳader dehre gelen elbet gider
Zevci Muḥammed pür-keder bu beyt ile eyler duᶜ ā

7. Baḳ ḳaṭre-i çeşmānıma tārīḫ didim sulṭānıma
Allāh Zekiyye Ḫanıma gülzār-ı ḫuldı ide cā (1297/**1879**)

167.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Bāreka'llāh zehī ᶜ ilm ü maᶜ ārifde edīb
Levḥaşa'llāh zehī gülzār-ı ṭıbba ᶜ andelīb

2. Oldı Boḳrāṭ-ı cihān engüşt-i ḥayret-ber-dehān
Görmedi Loḳmān emṣāliñ gibi māhir-ṭabīb

3. Sen żiyā-baḫşāsıñ ey dāver sipihr-i ḥikmete
Şübhesiz iḥyā olur ḳılsañ devā merd-i ġarīb

4. Ḥālet-i nezᶜe eger gelse marīż-i nātüvān
Sen aña dārū-yı rūḥ olsañ degül emr-i ᶜacīb

5. Eylesün senden ṭabībān-ı cihān taḥṣīl-i fen
Baḥr-ı bī-pāyān-ı ᶜilm ü maᶜrifet olsun naᶜīb

6. Münḳaṭıᶜ olsun şerāyīn-i ᶜadū-yı kīnever
Ġarḳ-ı ḫūn-ı laᶜl-gūn olsun dü nīm olsun raḳīb

7. Ẕāt-ı vālā-şānına maḫṣūṣdur ḳānūn-ı ṭıbb
Minber-i ḥikmetde teşrīḥ eylese lāyıḳ ḫaṭīb

8. Söyledim ey **Luṭfī** cevherle iki tārīḫ-i tām
Her biri mānend-i yār-ı nāzenīn-i dil-firīb

9. Mekteb-i Ṭıbbiyyede taḥṣīl-i şanᶜat eyledi (1294/**1876**)
Feyż-i ᶜilm ile ḥekīm oldı Ḥüseyn-i pür-şekīb (1294/**1876**)

168.
Ḳıṭᶜa[414]
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ṭoġmadı mihr-i semā ḫurşīd-i raḫşānım gibi
Cālis-i taḫt-ı göñül cānım Süleymānım gibi
[30b]

169.
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Didim bir verd-i raᶜnāya beni bī-tāb u ḫᵛāb itdiñ
2. Didi kimsiñ behey ādem bu sözden feth̤-i bāb itdiñ
3. Didim aġyār-ı bed-eṭvārıma keşf-i niḳāb itdiñ
4. Didi vazgeç bu sevdādan baña zīrā ᶜaẕāb itdiñ
5. Didim āteşli sözüñle tenim yaḳdıñ kebāb itdiñ
6. Didi yoḳ fāᵓide benden n'içün kendiñ ḫarāb itdiñ

II.

1. Didim Allāh içün olsun mürüvvet eyle sulṭānım
2. Didi bilmem nedir itmek mürüvvet ṣıḳma gel cānım
3. Didim bir iltifāt eyle amān ey māh-ı tābānım
4. Didi hīç iltifāt itmem benim yoḳ öyle iḥsānım
5. Didim vay başıma şimden girü cismim türāb itdiñ
6. Didi ẓann eyledim dünyādan ᶜuḳbāya şitāb itdiñ

[414] Açıklama için bk. Dipnot 346.

III.

1. Didim miṣl ü şebīhiñ yoḳ güzellikde seniñ ey māh
2. Didi defʿ ol yanımdan istemem aṣlā seni bi’llāh
3. Didim bu rütbe tekdīre sebeb ne şāh-ı dil-āgāh
4. Didi hīç nāfile söylenme senden eylerim ikrāh
5. Didim rāżī mıdır Mevlā n’içün böyle ḫiṭāb itdiñ
6. Didi ḥaddiñ midir ben şūḫ-ı devrāna ᶜitāb itdiñ

IV.

1. Didim gördüm seni yaḳdım ᶜabāyı ey melek-sāye
2. Didi söndürmege yoḳ bende ṣu git ṭurma deryāya
3. Didim yandım kül oldum bitdim artıḳ gelmem imlāya
4. Didi dīvāne misiñ başladıñ biñ dürlü ṣaçmaya
5. Didim yazıḳ degül mi iki çeşmim āsiyāb itdiñ
6. Didi ammā büyültdüñ gözleriñ gird-āb-ı āb itdiñ

V.

1. Didim sīnemde açdı kirpigiñ baḳ niçe biñ yara
2. Didi cerrāḥa añlat derdini belki ider çāre
3. Didim bıḳdım sürünmekden yetişdi ol dem āvāre
4. Didi yoḳdur bozuḳluḳ ey dilenci işte beş para
5. Didim el verdi inṣāf it yeter yüz biñ dolāb itdiñ
6. Didi vallāh çoḳ şey sen anı naṣıl ḥisāb itdiñ

VI.

1. Didim gördükde bārī bir selām vir bendeñe cānā
2. Didi lāyıḳ degülsüñ öyle bir iḥsāna sen aṣlā
3. Didim aġyār ḳadar yanında ḳadrim yoḳ benim ḥayfā
4. Didi aḥbābıma aġyār dimekde var mıdır maᶜnā
5. Didim bir merḥabādan yā nedendir ictināb itdiñ
6. Didi sen de ḥużūrumda n’içün terk-i ḥicāb itdiñ

VII.

1. Didim yazıḳlar olsun raḥmı yoḳ bir baġrı ṭaşsıñ sen
2. Didi şimdi mi farḳ itdiñ anı bir bī-telāşsıñ sen
3. Didim ey merḥametsiz añlaşıldı ne ḳumāşsıñ sen
4. Didi ey **Luṭfī** şāᶜ irsiñ velīkin ṭuzsuz aşsıñ sen
5. Didim vazgeçdim artıḳ cevriñ artırdıñ kitāb itdiñ
6. Didi şükr eyle ḳurtulduñ elimden çoḳ ṣavāb itdiñ

170.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Bāreka’llāh zehī iḥsān-ı Mevlā-yı ṣabūr
   Levḥaşa’llāh zehī ṣunᶜ -ı Ḫudāvend-i şekūr

2. Menbaᶜ -ı ḥilm ü edeb ᶜālī-neseb Maẓhar Begiñ
   Ṣulb-i pākinden cihāna geldi bir ṭıfl-ı ġayūr

3. Vechi enver şems-i ḫāver māh-peyker verd-i ter
Lebleri mecrā-yı kevs̱er gerdeni deryā-yı nūr

4. Ḥaḳ Süleymān eylesün āfāḳa tā ḫalḳ-ı cihān
Dergeh-i iclāline rū-māl ola mānend-i mūr

5. Ola ḳalb-i aḳdesi dāʾim tecellīgāh-ı Ḥaḳ
Nice Mūsālar ziyāret eylesün hem-şekl-i Ṭūr

6. Şāʿir-i kāmil olup kimse muʿādil olmasun
Bikr-i fikri itmesün bir ṭabʿ-ı dīgerden ṣudūr

7. Nāʾil-i āmāl olup farḳ-ı serinden olmasun
Ḥażret-i Rabb-ı Kerīmiñ sāye-i iclāli dūr

8. Müstedām olsun kemāl-i ʿaşḳ u şevḳ u z̤evḳ ile
Ser-fürū ḳılsun ḥużūrında nice ġılmān [u] ḥūr

9. Cevher ü mühmel iki tārīḫ-i tām bir beytden
Ṭalʿat eyler görmemiş emsālini çeşm-i dühūr

10. Daḫi her bir mıṣraʿından mümtezic tārīḫ-i tām
Levḥ-i idrākinde taʿdād eyler aṣḥāb-ı şuʿūr

11. Ḥāṣılı bī-mis̱l ü hemtā beyt-i ātīden hemān
Çār tārīḫ-i muṣannaʿ gün gibi eyler ẓuhūr

12. Çoḳ şükür olsun cenāb-ı Ḥaḳḳa **Luṭfī** ez-dehr (1297/**1879**)
Geldi dünyāya Ḥasan Taḥsīn-i vālā bā-sürūr (1297/**1879**)

171.
Ḳıṭʿa[415]
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Nedir ol ḥāl kim ol dise de olmaz aña Mevlā
Velī kemter ḳulı ol ḥāli bī-pervā ider icrā

2. Ne şekl-i ḥāldir ol ḥāle ḳaldım ḥāl-i ḥayretde
O ḥāl bir ḥāldir kim **Luṭfī** eyler ʿaḳlımı yaġma
[31a]

172.
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Kimseden raḥm istemem Ḫallāḳ-ı Erḥam var iken
Bāġ-ı şefḳatde şefīʿim faḫr-ı ʿālem var iken

[415] Açıklama için bk. Dipnot 346.

2. Küfr ü ẓulmetden müberrādır göñül [416]لا ريبه فيه
Nūr-ı tevḥīd-i Ḫudā bürhān-ı aᶜ ẓam var iken

3. Gülşen ü gülzār-ı ᶜ adne eylemem ᶜ aṭf-ı naẓar
Terk-i cennet eyleyen Ḥavvā vü Ādem var iken

4. Tengdir arż ü semā vüsᶜ atlidir fülk-i necāt
Baḥrden ḳılmam ḥaẕer Nūḥ-ı mükerrem var iken

5. ᶜ Arż-ı ḥāl itmeklige Ṭūr-ı tecellādır göñül
ᶜ Arż-ı ḥācāt eylerim kān-ı [illegible] var iken

6. Nār-ı Nemrūd gülşene tebdīl olur bā-emr-i Ḥaḳ
Nār eṣer itmez Ḫalīl-i sırr-ı mübhem var iken

7. Dīdesi aᶜ mā olur Firᶜ avn u Hām[ān]ıñ dilā
Dest-i Mūsāda ṭoġar mihr-i mücessem var iken

8. Dest-i Dāvūd āhene degse ḥarīrden nerm olur
Ṣavt-ı aᶜ lā ẕikr-i Mevlā dilde her dem var iken

9. Mār u mūr u dīv ü ᶜ ifrīt rūzgār-ı kīne-ḫˇār
Dām-ı tesḫīr-i Süleymān oldı ḫātem vār iken

10. **Luṭfiyā** bāġ-ı felekde idemem ẕevḳ u ṣafā
Mācerā-yı Kerbelā hicrān u mātem var iken

173.

Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün[417]

1. Yüz biñ bāreka'llāh yüz biñ levḥaşa'llāh
Uṣlandı māşā'a'llāh gūş itdi nuṣḥ u pendi

2. Eṭvārı levendāne bir geldi bu devrāne
Söz atmada ḫūbāna ᶜ ālemde yoḳ menendi

3. Her fitnelikde māhir her yerde olur ẓāhir
Çıt pıt ḳırılur kāfir görme o şehlevendi

4. Aḥbābına ṣādıḳdır pek ṭabᶜ a muvāfıḳdır
Çoḳ dilbere ᶜ āşıḳdır ṭaḳmaḳdadır kemendi

5. Ḫurşīd-i evc-i ḥikmet gülşenserā-yı ṣoḥbet
Āfāḳa virür ḥayret güftār-ı dil-pesendi

---

[416] *(Lā-reybe fīh.)* لا ريبه فيه: "Hiçbir şüphe yoktur." (Bakara, 2/2)
[417] Vezin, bazı mısralarda Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün şeklindedir.

6. Dü tārīḫ-i tām cevher tāc-ı ᶜarūs-ı dilber
Her birisi bir aḫter **Luṭfī** cihān begendi

7. Çoḳ ġonça güli ḥaḳḳā virmekde idi ammā (1296/**1878**)
Baġlandı bülbülāsā ᶜĀrif Saᶜīd Efendi (1296/**1878**)

174.
Muḫammes Li-cenāb-ı Emrāḥ Baba
I.
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Mātem-i āl-i Resūli ᶜarż içün ekvāna ṣu
2. Ṭaşdan ṭaşa urup başıñ aḳar her yana ṣu
3. Kerbelāda teşnegān isterdi yana yana ṣu
4. Sāḳiyā ṣun şāh Ḥüseyniñ ᶜaşḳına ᶜaṭşāna ṣu
5. ᶜAyn-ı şehdāb-ı şifādır ḫaste-i hicrāna ṣu

II.

1. Bildirür yek ḳaṭresi sırr-ı Ḫudā āṣārını
2. Mevce ṣaldı şevḳ ile ḫuld-ı berīn enhārını
3. Bir ᶜacāyib derde dūş oldı ararken yārını
4. Dīde-i ḥāl ile bir kez gördi Ḥaḳ dīdārını
5. Anıñ içün oldı cārī çeşme-i ḥayvāna ṣu

III.

1. Pīşvādır cümle ehlu'llāh olan vāsıllara
2. Rehber-i rāh-ı Ḫudādır mürşid-i kāmillere
3. Ẕerresi baḫş-ı şifādır zümre-i fāżıllara
4. Zehr-i mār olsun teġāfülle içen ġāfillere
5. Zemzem olsun ᶜaşḳ-ile nūş eyleyen ᶜirfāna ṣu

IV.

1. Ḥażret-i sulṭān-ı kevneyne ḥafīd ol nūr-ı ᶜayn
2. Maẓhar-ı sırr-ı Ḫudā ḫulḳı ḥamīd ol nūr-ı ᶜayn
3. Açdı ḳalb-i ᶜāleme dāġ-ı cedīd ol nūr-ı ᶜayn
4. Çünki bildiñ ki ṣusız oldı şehīd ol nūr-ı ᶜayn
5. ᶜĀşıḳ iseñ sen de yāhū içme ḳana ḳana ṣu
[31b]

V.

1. Sürmedi şāh-ı şehīd mülk-i fenāda salṭanat
2. Münkesif oldı o şems-i āsumān-ı mesᶜadet
3. **Luṭfī** ehl-i ᶜaşḳa olsun selsebīl-i ᶜāfiyet
4. Besmeleyle nūş idüp **Emrāḥ** ḥamd it ᶜāḳıbet
5. Niᶜmet-i ᶜiẕẕīdür ey ehl-i sīḳā insāna ṣu

175.
Ḳaṣīde-i Luṭfiye Bā-ᶜaded-i Muḫliṣ-i ᶜ Āciz
Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Bir şeb-i ġamda idüp leşker-i fikretle kifāḥ
Dil-i miḥnetzedemi pāreledi seyf-i rimāḥ

2. Tek ü tenhā ḳalaraḳ ḫāne-i ᶜ ācizde ḥazīn
Farṭ-ı kürbetle ḳılup ḫūn-ı sirişki irşāḥ

3. Girmedi dīde-i ġam-dīdeme ḫˇāb-ı rāḥat
İtmedim ṣubḥa ḳarīb oldı dü çeşmim ilmāḥ

4. İşte vaḳt-i seḥer oldı olıyor fikri ile
İştiġāl eyler iken ġaflet olındı ıṭrāḥ

5. Ḥāṣılı ḥālet-i nevm ü yaḳaẓa üzre idim
Bir de gördüm ki yemīnimde ṭurur çend eşbāḥ

6. Eyledim anlara ḫaşyetle naẓar diḳḳatle
Her biri kisve-i dervīşde ᶜ ayn-ı seyyāḥ

7. Görmedim anlara emṡāl eḥad ᶜ ālemde
Nūra ġarḳ olmış idi cümlesiniñ vechi ṣıbāḥ

8. İlerü başdı ḳadem virdi selām eñ pīri
Didi ey merd-i ġarīb eyle hemān istincāḥ

9. Biz seniñ derdiñe dermān oluruz āgāh ol
Eyleme āh u enīn ḥāliñi eyle işrāḥ

10. Destini būs iderek redd-i selām itdim hemān[418]
Didim ey pīr cigergāhıma geçdi enṣāḥ

11. Līk şerḥ itmege ḥālim saña yoḳdur ṭāḳat
Aldı dil şehrini evnād-ı ᶜ umūm u etrāḥ

12. Nice bu ġuṣṣa vü endūh ile şādān olayım
Eylemez ṭāliᶜ -i dūnum beni şād u ifrāḥ

13. Bir de ol pīr-i vesīm ḳalb-i selīm oldı besīm
Bedimi ḥüsn-i telaṭṭuf ile itdi ışfāḥ

[418] Mısraın son tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: -dim_hemān

14. Didi gūş eyle sözüm Ḥaḳ seni mesrūr idecek
Eyleme nefsiñi bu rütbe hümūma ilcāh

15. Derdini ketm iden ᶜ ālemde devāyı bulamaz
Bī-devā derde düşen ṣanma ki olur iflāḥ

16. Ḥasbüna'llāhı oḳu Ḥaḳḳa tevekkül eyle
Rızḳ içün çekme keder nefsiñi eyle ışlāḥ

17. Ṭut sözüm pendimi al gūşıña mengūş eyle
Ṣıdḳıñı tām iderek ḥāliñi eyle īżāḥ

18. Bī-tevaḳḳuf hemān ol ẕāt-ı ᶜ aliyyü'ş-şāna
Eyledim şöylece ebvāb-ı kelāmı iftāḥ

19. Görmedim müddet-i ᶜ ömrümde ṣafā vü irvāḥ
Çarḫ-ı ġaddār beni ḥükmine ḳıldı īdāḥ

20. Bir bir ardınca elem mevc-i müselselāsā
İrmedim ṣubḥa ider vaḳtimi hengām-ı revāḥ

21. N'ideyim ḳalmadı ālām ile hīç tedbīrim
Ber-hevā oldı neye eyledim ise ilṭāḥ

22. Efḳar-ı ḥāl ile nālān u ẕelīl ü pā-māl
Künc-i ġurbetde felek eyledi cismim inżāḥ

23. Bu sefāletde görüp aḥḳarı bir ẕāt-ı şerīf
Menbaᶜ -ı cūd u himem lücce-i iḥsān u semāḥ

24. Didi Mevlā-yı Kerīm rızḳıñı münbasiṭ ider
Nice itdi ise ol arż u semāyı ıṣṭāḥ

25. Gönderür şübhesiz ammā ki sebebsiz olmaz
Çünki taḳdīr-i Ḳadīr böyle olınmış isnāḥ
[32a]
26. Gel sebeb ben olayım sen daḫi ḳıl saᶜ y-ı mezīd
Tā ki ol münᶜ im-i Bāḳī ide ṣadrıñ işrāḥ

27. Hem de ẓannımca seniñ olmalı ḫaṭṭ-ı destiñ
Bir meʾāl añlaşılur nesne idersek īżāḥ

28. Dāmenin būs iderek didim efendim kerem it
Her ne emr eyler iseñ emriñi ḳılmam isrāḥ

29. Çend saṭır yazı muḥarrer var idi nezdimde
Der-ᶜ aḳab ṣundum anı baḳdı o kān-ı ifṣāḥ

30. Ḫaṭṭ u imlāsına ᶜ aṭf-ı naẓar itdi derḥāl
Didi taḥṣīl-i ᶜ ulūm itmege eyle irkāḥ

31. Ḥüsn-i ḫaṭ gerçi kitābetde hünerdir ammā
Bence ecsām-ı muṣavver gibidir bī-ervāḥ

32. Ḥüsn-i ḫaṭṭıñ gibi imlāyı da taḥṣīl eyle
Ḳalmasun tā ki nuḳūṣuñda maḥall-i isḥāḥ

33. Yoḳ żarar sāʾ irede nisbetine bu kāfīdir
Seni bu naḳş-ı ḳalem eksere eyler ircāḥ

34. Seni ḳayd itdireyim defter-i ḫāḳānīye ben
Belki elṭāf-ı celīl ile bulursun ifsāḥ

35. Siz de kesb-i ḳadem eylersiñiz inşāʾ a'llāh
Ḥaml ü bār-ı kederiñ cehd ile olur iżrāḥ

36. Ḥāṣılı defter-i ḫāḳānīye ḳayd itdi beni
Oldı evrāḳ oṭası aḥḳara kān-ı encāḥ

37. Ḫıdmetim oldı o merkezde benim ᶜ ayne'l-ḳayd
Ser-muḳayyıdı yanında iderek istiflāḥ

38. Nā-mizāc oldı o eṣnāda o z̲āt-ı ᶜ ālī
İzdiyād itdi meşāġil giderek buldı kelāḥ

39. Ṭoḳuz ay dest-i tedāḫülde ḳalup müsveddāt
Saᶜ y u gūşiş ile itdim anı ḫatm ü irḳāḥ

40. Bunca saᶜ yıma müdebbirimiz idüp vaᶜ d-ı veṣīḳ
Bir maᶜ āş bağlanacaḳ ẓann ider idim raḥrāḥ

41. Ḥāl bu ki çıḳmadı meʾ mūle muvāfıḳca maᶜ āş
Yüz ġurūş ḫıdmetime oldı muḳābil ivtāḥ

42. Bir buçuḳ sāl olıyor tām devām eyledigim
Vāḳıᶜ a ḥāl budur hicrile ḳıldım ilvāḥ

43. Vech-i meşrūḥ üzere diñledi ser-encāmım
Bildi ol pīr ki yoḳdur süḫanımda esdāḥ

44. Didi deryā-yı miḥen oldıġıñı fehm itdim
Geldi hengām-ı feraḥ eyle fuʾādıñ irvāḥ

45. Ḳalḳ seni luṭf-ı ḫudāvend ile dil-sīr ideyim
Seyf-i şād ile ḳılam keşf-i ġumūmuñ iẕbāḥ

46. Yitişür kūşe-i miḥnetde ciger-ḫūn olduñ
Gel bizimle gidelim görmeyesiñ vech-i ḳıbāḥ

47. Diyerek destimi ṭutdı çekerek itdi kıyām
Rüfeḳāsı ile hem-rāh olaraḳ cümle milāḥ

48. Bi'l-ᶜumūm ṭurmayaraḳ ḫaylī mesāfe gitdik
Rū-nümā oldı bize müstevī bir ṣafṣaf u sāḥ

49. O feżā öyle nebātāt ile olmış idi zeyn
Baḥr-ı ḫaḍrā gibi emvāc gelürdi mesrāḥ

50. Vasaṭ-ı sāḥada bir bāġ-ı behişte irdik
Gülşen-i cennet-i aᶜlā gibi ṭabᶜa neffāḥ

51. Vāṣıl olduḳ der-i vālāsına ġāyetle farīḥ
Açdı der-bānları bābını ẕātü'l-ecnāḥ

52. Girdik ol gülşen-i firdevs-eṣere mesrūren
Sünbülistān u gülistān idi ᶜanber-enfāḥ

53. Merkez-i ravżada bir ḳaṣr-ı güher var idi kim
ᶜArṣa-i pākini hīç ölçmemiş idi messāḥ

54. Eyledik cümlemiz ol ḳaṣr-ı dilārāya vülūc
Zāʾil oldı kederim ferḥ ile dil oldı ṭıfāḥ

55. Bir de gördüm ki dīvān-ḫānede bir taḫt-ı bihīn
Üzre bir şāh oturur şevket ü iclāli ḥırāḥ

56. Vechi ḫurşīd gibi ḳaṣra şuᶜāᶜ-efgen idi
Tāc-ı vehhācı fürūzān idi ᶜayn-ı mışbāḥ
[32b]
57. Nice aᶜvānı ḥużūrında ṭururdı mebhūt
Revnaḳ-endāz-ı felek encüm-i āfāḳ-ı vużāḥ

58. Cümlemiz dāmen-i iclāline rū-māl olduḳ
Zīr-i evrengine taᶜẓīm ile itdik inṭāḥ

59. Didi o şāh-ı felek-cāh u muᶜ allā-şevket
Ḫoş ṣafā geldiñiz iclās idiñiz bā-imrāh

60. İtdik ādāb ile ol meclis-i ᶜ ālīde ḳuᶜ ūd
O Ferīdūn-ḥaşem pīre didi ey neṣṣāḥ

61. Kimdir ol cins-i beşer kim ṭurıyor nezdiñde
Ne içün geldi bana eyle anı istīżāḥ

62. Didi pīr pādişehim ᶜ abd-ı kemīniñdir bu
Sāye-i ᶜ āṭıfetinde idiyor istiflāḥ

63. Baḫtı nā-sāz u elem-ḫˇor u ḥaḳīr-i ᶜ āciz
Ṭāliᶜ -i dūn u ciger-ḫūn u ḥazīn ü nevvāḥ

64. Ḫaylī dem oldı ki ālām ile felek-zededir
Fülk-i meşḥūn-ı ġam u miḥnete olmış mellāḥ

65. Didi ol ḫüsrev-i devrān u bülend-i eyvān
İtdim iḥsān viriñiz sīm ü zer olsun isfāḥ

66. Bir daḫi görmesün hīç müddet-i ᶜ ömrinde faḳr[419]
İtmesün çarḫ-ı sitemger ile aṣlā ikvāḥ

67. Bir de baḳdım ki tevābiᶜ leri lenger lenger
İtdiler sīm ü zer ü gevheri luṭfen işnāh

68. O şehenşāhı sitāyiş üzere ṭurmış idim
Girdi dīvānına çend sāḳī-i zerrīn-esyāḥ

69. Her biri āfet-i devrān u perī-ḫaṣlet kim
Şevḳ-ı dīdārları rūḥı iderdi ikdāḥ

70. Şīve vü nāzları itdi şuᶜ ūrum tārāc
Ḳalmadı ṣabr u şekīb gitdi ᶜ uḳūl u aḳrāḥ

71. Ney ü mey çeng ü çeġān ᶜ ıyş u ṭarab ẕevḳ u ṣafā
Şevḳ u şādī vü sürūr dāᵓ ire-i istişrāḥ

72. Cümlesi ḥāżır u āmāde ḳılındı der-ḥāl
Başladı naġmeye ḫanende vü ṭoldı mışbāḥ

73. Bezme ol şāh-ı cihān daḫi tenezzül ḳıldı
Sāḳīler cāmı ṣunup başladı devre aḳdāḥ

[419] Mısraın ikinci tef'ilsinde vasl-ı h yapılmıştır: -mesü**n_h**īç müd-

74. Baña tevcīh-i ḫiṭāb itdi hemān ol dāver
Didi ey ādemīzāde yeter olduñ ṭavvāḥ

75. Seni tebşīr iderim bir şeh-i ᶜālī ile ben
Ki olur zaḫm-ı ciger-sūzına luṭfı cerrāḥ

76. Saña Nuᶜmān Ḥasan Naẓmī Efendidir kim
Ḥay olur ᶜazm-ı remīm emri iderse isnāḥ

77. Biz de ol Āṣaf-ı Ḥātem-himemiñ bendesiyiz
Bizi ḫalḳ itdigi Ḥaḳ idelim anı imdāḥ

78. Ẕāten evvel daḫi ol vāsıṭa-i ḫayrıñ idik
Yine ol ẕāt-ı mükerrem seni eyler ifrāḥ

79. Ḫāk-i dergāhına ᶜarż eyle melālet ḫāliñ
Baḥr-ı cūdında seni şübhesiz eyler sebbāḥ

80. Böylece ḫatm-ı maḳāl itdi ol İskender-eṣer
Ḳaldı ḫayretde kemālātına cümle fuṣṣāḥ

81. Artdı gitdikçe neşāṭ ile mesārı bezmiñ
Bir bir ardınca ṭolaşdı nice cām-ı eryāḥ

82. Emr ü fermān-ı şehinşāhı ile sāḳīler
Ṣundılar bende-i nā-çīze daḫi bāde vü rāḥ

83. Kimi bülbül gibi cān atdı ᶜiẕār-ı ala
Kimi gīsū-yı gül-endāmı ider istirvāḥ

84. Kimi Cemşīd-i demiñ ᶜaşḳına mey nūş eyler
Kimi yek dīgere cām içmegi eyler ilḥāḥ

85. ᶜAşḳ u şevḳ ile didim ben daḫi māṣāᵒ Allāh
Bu ne deryā-yı feraḥdır bu ne kān-ı escāḥ

86. Aḳdı çeşmimden hemān şevḳ ile eşk-i şādī[420]
İtdi ol şāh telaṭṭuf ile derḥāl imsāḥ

87. Birde açdım gözümi kendimi buldum tenhā
Ḥāliyen dīdelerim olmada idim reşşāḥ

88. Beht ü ḫayretle didim ṣıdḳ-ile sübḥāna'llāh
Bu ne rüᵒyā-yı ᶜacīb sīneme açdı ecrāḥ

[420] Mısraın ikinci tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: -de**n_h**emān şevḳ

[33a]

89. Dāmenimle silerek dīde[-i] eşk-āverimi
İzdiyād-ı keder itdim beni ḳıldı neyyāḥ

90. Uzanup pencereden eyledim āfāḳa naẓar
Gördi dü dīdelerim şarḳda āṣār-ı ṣabāḥ

91. Ḥāṣılı vaḳt-i seḥer geçdi ṭulūᶜ itdi şems
Nūra ġarḳ oldı zemīn ü felek oldı veḍḍāḥ

92. Kemtere var idi bir yār u muḥibb-i ṣādıḳ
ᶜAyn-ı ḥakkāk gibi levḥ-i ġumūmı iclāḥ

93. Aña bu mā-vaḳaᶜ-ı ḥāli gidüp şerḥ itdim
رَبِّ يَسِّرْ[421] didi ḫayr ola bu rüʾyā-yı ṣıḥāḥ

94. Nice emr oldı ise ᶜālem-i rüʾyāda saña
Eyle ol emre iṭāᶜat ṣaḳın olma ṭallāḥ

95. Farż-ı ᶜayn oldı hemān eyle ḳaṣīde inşād
Daḫi bu giceki aḥvālini eyle işrāḥ

96. İtme ihmāl anıñ şānına ber-vech-i ḥasen
Naẓmı iklīl-i mücevher gibi eyle ivşāḥ

97. İşte ol yār-ı ṣadīḳ ᶜācizi teşvīḳ itdi
Reʾy ü tedbīri ile derdimi ḳıldım īżāḥ

98. Gerçi kim yoḳ ise de rabṭ-ı kelāmımda ṣebāt
Ḫāk-i dergāhıña ṣundum anı miṣl-i eksāḥ

99. Ḳalemi destime aldım ṣıġınup Mevlāya
Oldı dil şehrine bu maṭlaᶜ-ı rengīn-ıṭrāḥ

100. Bāreka'llāh zehī kātib-i dīvān-ı felāḥ
Levḥaşa'llāh zehī münşī-i erkān-ı ṣalāḥ

101. Menbaᶜ-ı cūd u himem kān-ı kerem Ḫātem-i dem
Şems-i eflāk-ı seḫāvet meh-i āfāḳ-ı simāḥ

102. Cidd ü saᶜy idüp İskender ü Ḫıżr-ı ᶜālem
Biʾr-i cūduñdan ider āb-ı ḥayātı inzāḥ

---

[421] *(Rabbi yessir.)* رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تُعَسِّرْ رَبِّ تَمِّمْ بِالْخَيْرِ: "**Rabbim kolaylaştır**, zorlaştırma; hayırla tamamına erdir."

103. Keşf olur ᶜ ilmiñ ile metn-i kitāb-ı ḥikmet
İbn-i Sīnāyı ider muᶜ ciz-i nuṭḳuñ icrāḥ

104. İtse Şehnāmeyi Firdevsī kitāb-ı medḥiñ
Yine dībācesiniñ noḳṭası olmaz işrāḥ

105. Eylesem ḥaşre ḳadar lüᵒ lüᵒ -i şiᶜ ri tanẓīm
Yine biñde biri evṣāfınıñ olmaz īẕāḥ

106. Bir ġazel şānıña şāyeste hezār-ı ṭabᶜ ım
Eyledi ravża-i gülzār-ı nevāya ıṭrāḥ

107. ᶜ Andelībān oḳusun gūş iderek gül gelsün
Ṣarılup bir birine ġonçeler itsün iftāḥ

108. Gülşen-i ṭabᶜ ıña esdikçe saᶜ ādetle riyāḥ
Cümle ezhār virür ᶜ arż-ı maᶜ ārifle fevāḥ

109. Varaḳ-ı ḫaṭṭıña gül bergini ihdā eyler
Ḳalem-i dānişiñe bülbül ider baḫş-ı cenāḥ

110. Nāfe-rīz oldı midādıñ içün āhū-yı Ḫoten
Bū virür ᶜ anber-i sārā gibi naḳş-ı elvāḥ

111. O devāt içre midād olmaḳ içün itdi hemān
Sünbül [ü] nergise gülşende ṣabā ᶜ aḳd-ı nikāḥ

112. Ḫüzn ile bükdi ḥużūruñda benefşe boynın
Şerm idüp rüᵒ yet-i rūyuñla ḳızardı tuffāḥ

113. Şiddet-i żucret-i ᶜ aşḳıñla ṣarardı fūlya
Lāle çāk itdi girībānını oldı ṣayyāḥ

114. Ḥoḳḳaāsā dehen-i ḫāmeye ṣıġmaz **Luṭfī**
Tā ki şānıñda idem naẓm-ı selīsi imlāḥ

115. Ola pīçīde vü maᶜ ḳūd eger zülf-i ümīd
Şāne-i merḥametiñ yek-be-yek eyler isrāḥ

116. Fetḥ olur dest-i saᶜ īdiñde kilīd-i müşkil
Himmetiñdir dür-i esrār-ı ḫafīye miftāḥ
[33b]
117. Luṭf u iḥsānıñı memdūd iderek ḳıl iḥyā
Bende-i nā-çīziñi eyle esīr-i efdāḥ

118. Bī-kesim ᶜācize bir vālidem ile ġamgīn
Sākiniz külbe-i aḫzānda ᶜayn-ı aḫrāḥ

119. Baġla nā-çīziñe idāreye kāfîce maᶜāş
İşte ey dād-resim geldi zamān-ı enḳāḥ

120. Sizden olmazsa eger mūr-ı kemīne şefḳat
İlticā eyleyecek yoḳ bana bir cāy-ı felāḥ

121. Bir ṣıyānet ile dilsīr-i niᶜam ḳıl ᶜabdiñ
Der-i iclāliñe geldim beni eyle ifrāḥ

122. Sīne sūzān u perīşān ü duᶜā-ḫᵛān olaraḳ
Eyledim destimi dergāh-ı Ḫudāya iftāḥ

123. Tā ki çarḫ-ı felek ü rūy-ı zemīn ṭurduḳça
Rūz u şeb devr idüp olduḳça ṣabāḥ ile revāḥ

124. Her şebiñ ḳadr-ı saᶜīd her günüñ ᶜīd ü nev-rūz
Ṭūl-i ᶜömr ile muᶜammer ide Rabb-ı seṭṭāḥ

125. Ṭaliᶜ iñ şems-i muᶜallā gibi ola rūşen
Kevkebiñ necm-i Süreyyā gibi ola veḍḍāḥ

126. Her kim eylerse ḥased zātıñıza ᶜālemde
Ḳaᶜr-ı Nīl-i miḥene ḥabs ola miṣl-i timsāḥ

127. Mārveş ḫāk-i mezelletde sürünsün dāʾim
Görmesün ᶜālem-i rüʾyāda bile fevz ü necāḥ

128. Cümle nādān ᶜadüvv olsa da bā-emr-i Celīl
Żarar īrāṣ idemez ᶜayn-ı kilāb-ı tebbāḥ

129. Her bir āfāt u belāyādan ide ḥıfẓ u maṣūn
Açа ebvāb-ı ᶜināyeti cenāb-ı Fettāḥ

(13 Kānūn-ı Sānī 1297/**25 Ocak 1882**)

176.
Muḫammes be-ġazel-i Vaṣfī-i Şirvānī
Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün
I.

1. Bezm-i sāḳīde ne rindān u ne cānān ḳaldı
2. Gözlerimden dökilen eşk-i firāvān ḳaldı
3. Ḫāṭırımda girih-i zülf-i perīşān ḳaldı

4. Bende ne vaṣla heves ne ġam-ı hicrān ḳaldı
5. Yalıñız sīnede bir āteş-i sūzān ḳaldı

II.

1. Sūy-ı dildāra beni sevḳ iderek baḫt-ı siyāh
2. Reh-güẕārında ẕelīl eyledi mānend-i giyāh
3. İtmeden ḥāl-i ciger-sūzıma bir kerre nigāh
4. Geçdi ol ḳaşı kemān oḳ gibi yanımdan āh
5. Cigerimde eṣer-i nāvek-i müjgān ḳaldı

III.

1. Gülşen-i vaṣla alup dilber-i sīm-endāmı
2. Sāḳī ṣunmaḳda idi cām-ı ṣafā-encāmı
3. Ṣandı dil böyle ḳalur rūz-ı Ḫıżır hengāmı
4. Mevsim-i ṣayf gidüp geldi ḫazān eyyāmı
5. Ne ṣadā-yı ḫoş-ı bülbül ne gülistān ḳaldı

IV.

1. Vech-i tābānına mihr ü meh olup efgende
2. Ser-te-ser ḫalk-ı cihān ḫāk-i deriñde bende
3. Bī-ḳarār itdi ġamı murġ-ı revānı tende
4. Ḫaṭṭ-ı ruḫsārına teşbīh idecek gülşende
5. Ne gül-i sürḫ ü ne şeb-būy u ne reyḥān ḳaldı

V.

1. Vechi ḫurşīd-i cihān oldıġını gördükde
2. Miṣli yoḳ tāze fidān oldıġını gördükde

[34a]

3. ᶜAyn-ı sīm-āb revān oldıġını gördükde
4. Çemenistānda çemān oldıġını gördükde
5. Ḳadd-i bālāsına servi daḫi ḥayrān ḳaldı

VI.

1. Cümle aᶜdāsı perākende o ᶜāşıḳdır kim
2. Ḥaşre dek bāḳī vü dil-zinde o ᶜāşıḳdır kim
3. Ṭāliᶜ-i yāver ü ferḫunde o ᶜāşıḳdır kim
4. Kevkeb-i baḫtı dıraḫşende o ᶜāşıḳdır kim
5. Yār-ı meh-rūsı aña bir gice mihmān ḳaldı

VII.

1. Seni bu ḥüsn ile mümtāz ḳılan Allāhım
2. Beni de çāh-ı meẕelletde ḳomaz āgāhım
3. Belki bir yara açar ḳalbiñe tīr-i āhım
4. Pāy-māl eyleme mūrān-ı żaᶜīfi şāhım
5. Taḫt-ı ᶜālemde ne Ḫüsrev ne Süleymān ḳaldı

VIII.

1. Verd-i ṣad-bergiñ olup zāġ-ı siyeh demsāzı
2. Çār-bāġ-ı dilimi ḳapladı būm āvāzı
3. ᶜAcemistān-ı vücūdumdan alup Şīrāzı
4. Geldi ekrād-ı teraḥ ḳaçdı feraḥ ser-bāzı

5. Gönlümüñ kişveri Īrān gibi vīrān ḳaldı

IX.

1. Nezd-i mehde çıḳamaz necm-i seḥer bālāya
2. Ṭoġsa ḫurşīd çekilür bedr-i celī iḫfāya
3. **Luṭfī** fikr eyle ki şems üzre düşer mi sāye
4. ᶜ Arż-ı kālā-yı kemāl itme Kemāl Pāşāya
5. **Vaṣfiyā** sende ne iẕᶜ ān u ne ᶜ irfān ḳaldı

177.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ṭıfl-ı nāzım fürḳatiñle nice dil olmaz ḥazīn
   Eşk-i çeşmim şiddetinden ditrer eflāk ü zemīn

2. Esdi bir bād-ı ecel oldı şikest cām-ı ḥayāt
   Ṣoldı ḥayfā derd-ile ol dem vücūd-ı nāzenīn

3. Sünbül ü şebbūyları pā-māl ḳıldı firḳatiñ
   Āh ile yandı kül oldı gül benefşe yāsemin

4. İdemez kimse taḥammül bu firāk u miḥnete
   Vālideynine ṣabırlar eyle iḥsān yā Muᶜ īn

5. Ḳalb-i vīrānımla **Luṭfī** söyledim tārīḫ-i tām
   Gülşen-i mülk-i ḳarār oldı Muḥammed Muḥyi'-dīn (1287/**1870**)

178.

Tecnīs

11'li Hece Ölçüsü

1. Ḫaṭā söylerse dil ḥüsnüñ alına
   Dilim dilim bu dilimi dile yār
   Yūsuf-ı çāh görse ḥüsnüñ alına
   Dile cānımı dilerseñ dile yār

2. Meh yüzine meftūn degül yā neyim
   Vuṣlat bir yanadır ben bir yanayım
   Bu āteşle ne vaḳte dek yanayım
   Yeter nār-ı ᶜ aşḳıñ ṣardı dile yār
   [34b]
3. **Luṭfī** ᶜ aḳlıñ aldı o gül-rū yine
   Ḫalḳ-ı cihān māᵓ il o gül-rūyına
   ᶜ Āşıḳ-ı zārınıñ sen gül rūyına
   Dāstān-ı luṭfuñ gelsün dile yār

179.
Nessāc Maẖfī ile Müşterek
I.
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Açılsun ġonçe-i neşkūfteler berg-i cedīd olsun
2. ᶜAdū-yı bed-liḳālar ülfetinden nā-ümīd olsun
3. Ḫırām-ı vuṣlatından zümre-i aġyār baᶜīd olsun
4. Dilā ᶜuşşāḳına raḥm eyle ki rūyuñ sefīd olsun
5. Benim devletlü sulṭānım seniñ ᶜīdiñ saᶜīd olsun
6. Ṣafā-yāb eylediñ üftādeñi ᶜömrüñ mezīd olsun

II.

1. Müzeyyen eylediñ teşrīfiñ ile bezm-i rindānı
2. Fürūġ-ı mihr-i dīdārıñ münevver ḳıldı her yanı
3. Nedir bu sendeki nāz u nezāket cānımıñ cānı
4. Ḳamer vechiñ uzatdı ᶜāşıḳa bir būse iḥsānı
5. Benim devletlü sulṭānım seniñ ᶜīdiñ saᶜīd olsun
6. Ṣafā-yāb eylediñ üftādeñi ᶜömrüñ mezīd olsun

III.

1. Nigāhıñla dil-i maḥzūnumuz ābād u şād oldı
2. Bütün ġam-ḫāneler māhım sürūruñla güşād oldı
3. Ḳafesde murġ-ı dil maḥbūs iken şimdi āzād oldı
4. Bu meclisde şehenşāh-ı cihānıñ nāmı yād oldı
5. Benim devletlü sulṭānım seniñ ᶜīdiñ saᶜīd olsun
6. Ṣafā-yāb eylediñ üftādeñi ᶜömrüñ mezīd olsun

IV.

1. Cemāliñde dizilmiş ṣaf-be-ṣaf ol leşker-i Hindū
2. Semāya ser çeker ḳadd-i nihāliñ ḳāmet-i dil-cū
3. Teᶜāla'llāh leṭāfetle yaraşmış egniñe gīsū
4. Ne ṭāliᶜ dir cihānbānım ḳılasıñ bendeñi ārzū
5. Benim devletlü sulṭānım seniñ ᶜīdiñ saᶜīd olsun
6. Ṣafā-yāb eylediñ üftādeñi ᶜömrüñ mezīd olsun

V.

1. Menendiñ yoḳ cihānda nāzenīnim dürr-i yektāsıñ
2. Ne mümkin eylemek vaṣfıñ bulınmaz sırr-ı Mevlāsıñ
3. N'idem mecbūruñ oldum māhtābım çeşmi şehlāsıñ
4. Ḳuluñdur **Luṭfiyā Maẖfī** efendim verd-i raᶜnāsıñ
5. Benim devletlü sulṭānım seniñ ᶜīdiñ saᶜīd olsun
6. Ṣafā-yāb eylediñ üftādeñi ᶜömrüñ mezīd olsun

180.
Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Şuᶜle-i nār-ı muḥabbetle ṭutuşdum ezelī
   Çāh-ı ġamdır ṭuraġım cān u cigerden bezeli

2. Giceler tā-be-seḥer āh iderim vāh iderim
Zaḫm-ı müjgānıñ ile sīneme yare dizeli

3. Keştī-i ḥasrete bindim diregi derd ü elem
Yelkeni oldı ciger cevriñ ile ṣad-rīzeli

4. Sāḥil-i vuṣlata vāṣıl olamam n'eyleyeyim
Eşk-i çeşm-ile bu emvācıñ içinde yüzeli
[35a]
5. Ten-i bī-rūḥ gibi ebkem olupdur dehenim
Ṣayd içün murġ-ı dile āhū nigāhıñ süzeli

6. Naẓar itmem feleğiñ bülbül ü gül sünbülüne
Ḳays u Ferḥād ile ṣaḥrā-yı cünūnda gezeli

7. Ḳalmadı derd ü ġamıñ **Luṭfī** o sulṭān-ı cihān
Pür-ġażab heyʾet ile ḳatlime fermān yazalı

181.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Ol şehenşāh-ı cihānıñ çeşm-i ḫūn-ḫˇārı siyāh
Ḫāl-i Hindūsı siyāh ebrū-yı seḥḥārı siyāh

2. Simsiyāh olmış ḳara baḫtım anıñ zülfi gibi
Ḳalb-i ʿuşşāḳı deler müjgān-ı şehmārı siyāh

3. Nice biñ ʿuşşāḳı ber-dār eyledi cevri ile
Bend ider üftādeyi zülf-i sitemkārı siyāh

4. Burc-ı ʿaḳrebden nişān almış niẓām-ı perçemi
Maṭlaʿ-ı ḫurşīd midir gīsū-yı şehvārı siyāh

5. Kaʿbe-i ruḫsārını eyler ṭavāf ins ü melek
Gūyiyā beyt-i muʿallā **Luṭfī** eṭvārı siyāh

182.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Sāḳī-i mevt ʿāḳıbet semm-i ecelden ṣundı cām
Cām-ı mevti nūş ider sāʿat gelince ḫāṣ u ʿām

2. Esdi bir bād-ı ecel ġarḳ oldı keştī-i ḥayāt
Yıḳdı vīrān eyledi ḳaṣr-ı vücūdum rīḥ-i sām

3. Kimseye bāḳī degüldür bu fenānıñ gülşeni
يرِ تحل يوماً ولو عاش شهور الف عام[422]

4. Ḳalmadı Dārā vü İskenderlere çarḫ-ı denī
Hem Süleymān [423]مَنْطِقَ الطَّيْر mār u mūr emrine rām

5. ᶜİbret ile ḳıl naẓar nāẓır mezārım sengine
Bir duᶜā eyle beni şād it budur ancaḳ merām

6. Ḥamdülillāḥ ümmet-i sulṭān-ı kevneyn olmışam
İtmesün maḥrūm şefāᶜatden beni yevmü'l-ḳıyām

7. Çeşm-i giryānımla yazdım **Luṭfiyā** tārīḫ-i tām
Ümmü Gülsüm oldı emn-i sünbül-i dārü's-selām (1288/**1871**)

183.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ṭutıldı murġ-ı rūḥum genc iken mevt-i sitemkāre
N'ola yansa bu firḳatle nücūm-ı sebᶜ-i seyyāre

2. Esüp rīḥ-i ecel ḳırdı ḥayātım cāmını ḥayfā
Düşürdi nāle-i pey-der-peyi şaḥn-ı çemenzāre

3. Bu ṭıfl-ı nā-murāda söyle **Luṭfī** tārīḫ-i tāmı
Muḥammed Rāşid oldı bülbül-i Raḥmānī gülzāra (1283/**1866**)

184.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Gülmedim aṣlā cihānda dām-ı tenden uçdı cān
Bir murādım almadım göçdüm dirīġā nev-civān

2. Vālideynimden ayırdıñ ey felek āḫir beni
Bu kederle ṭoldı nice dil-firībiñ baġrı ḳan

3. Ṭoġdı **Luṭfī** nā-gehān dil şehrine tārīḫ-i tām
Oldı ᶜAbdu'llāh ᶜUlvī şevḳ-ı nūr verd-i cinān (1285/**1866**)
[35b]

---

[422] *(Yertaḥillü yevmen velev ᶜāşe şühūri elfi ᶜām.)* Mânâ: "Binlerce ay yaşasa dahi bir gün dünyadan irtihâl edecek."

[423] *(Manṭıḳa't-ṭayr)* وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ وَقَالَ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا **مَنْطِقَ الطَّيْرِ** وَاُوْتِيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍۗ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ: "Süleyman Dâvûd'a mirasçı oldu. Şöyle dedi: "Ey insanlar! Bize **kuşların dili** öğretildi ve bize her güzel şeyden bir nasip verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lutuftur." (Neml 27/16).

185.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Żulmet-i ġaym-ı sevāda düşdi baḫtım ḳarası
   Dāġ-ı ḥasret ḳasr-ı dilde açdı fürḳat yarası

2. Bergini rīz eyledi bāġ-ı viṣāliñ ġonçesi
   ᶜ Andelīb-i dil-ḥazīnim yoḳ bu derdiñ çāresi

3. Silsile-bend-i cünūnum ᶜ aḳlımı yaġmaladı
   Leşker-i sulṭān-ı Hindū şāh-ı zülfüñ arası

4. Semt-i dildārımdan esdi cānıma bād-ı ṣabā
   Rūz u şeb fikr-i viṣāliñ olmışam āvāresi

5. Bu dil-i nā-kāmıma yoḳdur devā-yı çāresāz
   Rıḥlet-i ᶜ uḳbāya meyl eyler göñül ġam-ḫᵛāresi

6. Devr-i ruḫsārındaki püskürme ḫāl-i alına
   Görmege rīzān olur çarḫıñ bütün seyyāresi

7. **Lutfī-i** şūrīdeniñ zaḫm-ı ḫam-ı ebrū ile
   Şerḥa şerḥa pārelendi sīne-i ṣad-pāresi

186.

Muḫammes Be-ġazel-i Nessāc Maḫfī

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

I.

1. Kerbelā şāhına insān olan insān aġlar
2. Rīz ider ḫūn-ı dili çāk-i girībān aġlar
3. Geldi eyyām-ı elem ᶜ āşıḳ-ı nālān aġlar
4. Ḥasret-i ᶜ aşḳıñ ile dīdelerim ḳan aġlar
5. Māh-ı nīsāndaki bārān gibi her ān aġlar

II.

1. Nice ḳıydıñ şühedā şāhına ey ḫilḳati ḫar
2. Yaġa laᶜ net ser-i bī-ᶜ izzetine ḳalbi ḥacer
3. Mülk-i iḳlīm-i dili żabṭ ideli ceyş-i keder
4. Ḳalmadı ehl-i dile vāh muḥabbetden eṣer
5. Ol sebebden āh idüp zümre-i insān aġlar

III.

1. Kerbelā rūyını ṭutdı nice bī-raḥm-sipāh
2. Kesdiler māᵓ -i Fırātı virmeyüp ḳaṭre miyāh[424]
3. Ḳıydı aḥfād-ı Resūle Şimir-i rūy-ı siyāh
4. Żālimiñ ẓulmi yıkup devr-i zamānı eyvāh

[424] Mısraın üçüncü tef'ilesi fâ'ilâtün şeklindedir.

5. İdemez kimse taḥammül buña her cān aġlar

IV.

1. Meh-i ġarrālara ten cān ile der-pāy oldum
2. Bükilüp ḳadd-i feraḥ hicriñ ile yay oldum
3. Kūh u ṣaḥrāya düşüp Ḳays ile yek-cāy oldum
4. Ḫalḳ-ı ᶜ ālemlere bed-nām ile rüsvāy oldum
5. Göricek ḥāl-i perīşānımı yārān aġlar

V.

1. Açıla cism-i ḫabīşinde hezār dāᵒ -i mehīb
2. İşleye tā cigere bulmayasıñ deva muṣīb
3. Ṣolalı ġonçe-i neşküfte-i gülzār-ı ḥabīb
4. Bulmadı derd-i diliñ çāresini bunca ṭabīb
5. El çeküp gitdi Felāṭūn ile Loḳmān aġlar

VI.

1. Ḳurretü'l-ᶜ ayn-ı Resūle gelen āfātı görüñ
2. Ḳanı ᶜ İsā ḳanı Mūsā-yı münācātı görüñ
3. Çeşm-i ᶜ ibret ile İskender-i dārātı görüñ
4. Mūr ile māra ḥükümdār olan ẕātı görüñ
5. Eyledi cānını teslīm o Süleymān aġlar

VII.

1. Dil-i ᶜ uşşāḳ-ı Ḥüseyne düşeli nār u şerer
2. Yezīdiñ cānına etbāᶜ ına biñ laᶜ net ider
3. Çeşm-i giryān ile baḳ **Luṭfī-i** bī-çāre ne der
4. Kimseye bāḳī degüldür gelen elbetde gider
5. Yalıñız **Maḫfī** degül ḫalḳ-ı cihān aġlar[425]

[36a]

187.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Şükür baḫt-ı siyāhım kevkebi necm-i ṣabāḥ oldı
   Ki ṭoġdı āfitāb u māhtāb fevz ü felāḥ oldı

2. Ṣun ey sāḳī-i nev-reste meded cām-ı cihān-tābı
   Şarāb-ı bāde-i laᶜ liñ baña Ḥaḳdan mübāḥ oldı

3. Açıldı lāle gül sünbül benefşe ḫaṭṭ-ı şebbūylar
   Gülüm berg-i cedīdiñ bülbül-i zāra cenāḥ oldı

4. Otırmış mülk-i dil taḫtında eyler ḳatlime fermān
   Atup tīr-i nigāhıñ ḫançer-i ebrū silāh oldı

5. Hezārān nāz u istiġnā ile girdi gülistāna
   Yayıldı būy-ı ᶜ anber gülşene misk-i revāḥ oldı

[425] Mısra vezne uymamaktadır.

6. Bu sāliñ māh-ı “ba”sında o māhıñ “vāv”ı rūzında
Sirişk-i ḫāme-i ᶜaşḳımla mesṭūr-ı levāḥ oldı

7. Oḳuna heft kişverde sezādır tām tārīḫi
Melek tāze fidān bir **Luṭfī**ye ᶜaḳd-i nikāh oldı (1288/**1871**)

188.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Meded sevdi dil-i zārım yine bir büt-i tersāyı
2. Ṭavāf itmekdeyim beyt-i cemāliñ Mecnūnāsāyı
3. Dü çeşmi siḥr ile baġlar hezār Hārūt-ı fersāyı
4. Görürse Müslümān olmaz o kāfir dest-i Mūsāyı
5. Oḳur bülbül gibi ol ḫūb-ṣadā İncīl-i ᶜİsāyı
6. Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı

II.

1. Oḳınur şerḥ-i zülfi heft-kişver evc-i bālāda
2. Bulınmaz şīvesi nāzı edāsı Arżu Leylāda
3. Ṭoġar geh āfitāb geh māhtāb burc-ı tecellāda
4. Çıḳar minberde pend eyler kitāb-ı cevher-imlāda
5. Oḳur bülbül gibi ol ḫūb-ṣadā İncīl-i ᶜİsāyı
6. Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı

III.

1. İder ġāret nezāketle ser-ā-ser mülk-i īmānı
2. Olur pāyında pā-bende cinānıñ ḫūr u ġılmānı
3. Bütün başdan başa ᶜālem ḳılarlar emre fermānı
4. Düşürmiş dām-ı hicrāna naẓar ḳıl cümle ruhbānı
5. Oḳur bülbül gibi ol ḫūb-ṣadā İncīl-i ᶜİsāyı
6. Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı

IV.

1. Oṭurmış ḫande eyler ᶜāşıḳāna kān-ı rifᶜatde
2. Görenler ḳaldılar tā ḥaşre dek deryā-yı ḥayretde
3. Devāsız derde ṣaldı başımı āh künc-i ġurbetde
4. Esīrim dil-ḥazīnim pür-enīnim ṣaḥn-ı miḥnetde
5. Oḳur bülbül gibi ol ḫūb-ṣadā İncīl-i ᶜİsāyı
6. Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı

V.

1. Ṭulūᶜ itse cemāli pertevi Ferhād u Behrāma
2. Dönüp bir kez naẓar ḳılmaz ebed Şīrīn-i gülfāma
3. Nice ᶜarż eyleyem bilmem bu derdi ehl-i İslāma
4. Ararlar ḳatlime fetvā düşerler **Luṭfī** iᶜlāma
5. Oḳur bülbül gibi ol ḫūb-ṣadā İncīl-i ᶜİsāyı
6. Anıñçün beklerim ṣubḥ u mesā bāb-ı kilīsāyı
[36b]

189.
Muḫammes Be-ġazel Cenāb-ı Leylā Ḫanım
I.
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Virür yaġmaya ʿaḳlım sünbül ü gül mülarıñ cānā
2. Atar cān ḳaṣdına tīr-i ḳażā gīsūlarıñ cānā
3. Dizilmiş ṣaf-be-ṣaf gerdānına Hindūlarıñ cānā
4. Beni ser-mest ider çeşmiñle āh ebrūlarıñ cānā
5. Cenānında nedir ol çifte çifte *(ā)*hūlarıñ cānā

II.
1. Şeh-i vālā-yı ʿaşḳım mesned-i bālā-yı ʿaşḳıñla
2. Serimde āşiyān-ı murġlar Leylā-yı ʿaşḳıñla
3. Ḳo yerde silsilekeş olayım dārā-yı ʿaşḳıñla
4. Baña dīvānelik eglencedir sevdā-yı ʿaşḳıñla
5. Perīşān itdi ḥālim zülf-i ʿanber-būlarıñ cānā

III.
1. Nice Zāloġlu Rüstemler çeker gīsūlarıñ bende
2. Nice İskender ü İsfendiyār bābındadır bende
3. Seniñ ḥayrānıñ olmış ḫalḳ-ı ʿālem cümlesi bende
4. Nigāhıñla hemān eyler hep ʿuşşāḳı perākende
5. Ġażabla baḳsa bir kez dīde-i āhūlarıñ cānā

IV.
1. Revā mı ʿāşıḳ-ı şūrīde ḳalsun mużmaḥillikde
2. Taḳaddüm eylediñ ḫūb-ı cihāna müctemellikde
3. Yazılmış ṭāḳ-ı gerdūna cemāliñ bī-bedellikde
4. Saña beñzer mi vardır ey gül-i raʿnā güzellikde
5. Naẓīriñ yoḳdur ammā olmasa bed-ḫūlarıñ cānā

V.
1. Dil-i sūzānımıñ gūş eylemezsiñ āh u efġānın
2. Yıḳar taḫt u sarāyıñ rīz idersem ḫūn-ı giryānın
3. Alursıñ laḥẓada biñ defʿa ẓālim **Luṭfī**niñ cānın
4. İder **Leylā**yı bir küşte nigāh-ı tīr-i müjgānın
5. Yeter ḳan itmesün ol ġamze-i pür-gūlarıñ cānā

190.
Destān-i Dil-i Zār
Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

1. Baña bir bī-mürüvvet ḳurdu lāne
   Yayıldı mācerā ḫalḳ-ı cihāna

2. Düşünce çāh u zindān-ı belāya
   Ṣıġındım destgīrim Müsteʿāna

3. Esīrim ġurbet ilde bī-enīsim
   Çıḳardılar ḳolı baġlı dīvāne

4. Saña ḳurbān olam Ḫallāḳ-ı ᶜālem
Bilürsiñ derdimi gelmez beyāna

5. Güşāde eyle yā Rab bāb-ı luṭfuñ
Mürüvvet kānısıñ geldim emāna

6. Dilim dilim dilim dildi o ẓālim
ᶜIyāndır ḥālimiz sen Lā-mekāna

7. Naṣıl üftādesiñ yaḳdı Ḫudāyā
Anı muḥtāc ḳıl bir pāre nāna

8. Żaᶜīfim ey efendim mūr-ı ḫorum
Taḥammül idemem bār-ı girāna

9. Düşürdi dām-ı der-bend-i şedīde
Selāsil zülf ile Hindū-yı dāne

10. Ṭaġıtdım ᶜaḳl u fikrim dil-ḥazīnim
Baturdım varımı virdim ziyāna

11. Ururdı sīneme ṣad-zaḫm-ı pür-ḫam
Ṣabır olmaz idi dāġ-ı nihāna

12. Ser-ā-ser ᶜāleme rüsvāy oldum
Deli olmış diyü düşdüm lisāna

13. Serencāmım ne mümkin vaṣf ḳılmaḳ
Ne ḥācet şāriḥān u kātibāna
[37a]
14. Beni pā-māl ḳıldı seng-dil-i yār
Girince zişt-rū aġyār meyāna

15. Ne kāfirmiş beni yaḳdı kül itdi
Gülerdi aġlayup düşsem fiġāna

16. Baña vaᶜd eyledi döndi sözinden
Be-tekrār ᶜabdına buldı bahāne

17. Revā mıydı beni ṣaḥrāya ṣalmaḳ
Şehenşāh ẓulm ider mi bendegāna

18. Lisānıyla baña siḥr itdi kāfir
Boyadı cism-i mecrūḥumı ḳana

19. Dökerdim eşk-i çeşmim āh iderdim
Çıḳardı dūd-ı āhım āsumāna

20. Süzerdi ġamzesiñ āhū nigāhıñ
Ne āteşler düşürdi cism ü cāna

21. İderdi nāz u istiġnā revişler
O cānlar alıcı rūḥ-ı revāna

22. Beni ser-mest iderdi ḫūb ṣadāsı
Geçerdi dil cigerden kāfirāne

23. Meger bī-raḥm bütmiş bilmedim āh
Cefā vü cevr iderdi Müslümāna

24. Hezār üftādeyi ṣaldı türāba
Çıḳınca ᶜarṣgāha Ḳahramāne

25. Şecerler bitdi gülzār-ı sīnemde
Feraḥlardı gezerdi şādmāne

26. Ṭutışdım evc-i serden tā-be-pāya
Kül oldum āteşiyle yana yana

27. Çekilmez çilleler çekdim yolında
Büküp ḳaddimi ol ebrū kemāne

28. Maḳarr u meskenim vīrāne oldı
Ḥaḳāretle getürdi ad u şāna

29. Ḳılırdı tārumār- ḳaṣr-ı ḳalbim
Ne ḳundaḳlar bıraḳdı ḫānumāna

30. Düşüp dāmānına sürdükçe çeşmim
Dönerdi ḳahr iderdi ẓālimāne

31. Açılmış ġonceler ol gün yüzünde
Nevā āġāz olurdı bülbülāne

32. O servi ḳadde dāᵓim ser virürdüm
Ki cānım virdim ol tāze fidāna

33. Melūl maḥzūn görürdi ben ġarībi
Baḳardı çeşm-i cādū sāḥirāne

34. Meded eyvāh ṣad-eyvāh ü eyvāh
Ḳonıldı mā-meżāmız dāstāne

35. Bi-ḥamdillāh ṭoġup ḫurşīd-i iḳbāl
Ṣanurlardı nüh-i ṭāḳ āşiyāne

36. Açıldı baḫtımız necm-i saʿīdi
Dizildi ḫūblar ṣaḥn-ı cināna

37. Göñülden cümle ġamlar zāʾil oldı
Taʿaccüb eyledi ḫalḳ-ı zamāne

38. Didiler bir birine ey dilārā
Nice taʿmīr olmış bu vīrāne

39. Ecelden cīm eger imdād iderse
Çıḳar tārīḫ-i tām ol dem ʿıyāna

40. Görince vechini eyvāh u eyvāh
Ṣarıldım **Luṭfiyā** nevres civāna (1289/**1872**)

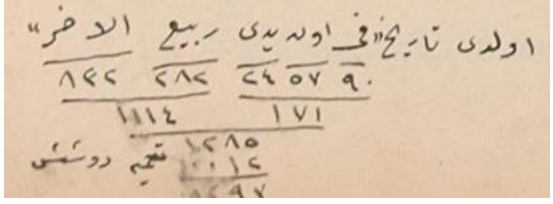
191.
Nev Ṭarḥ-ı Tārīḫ
Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Ṭāliʿiñ zārı dü şeş ḳondı nihāyet **Luṭfī**
Oldı tārīḫ "fī on yedi Rebīʿ ü'l-āḫir"[426] (1297/**1879**)
[37b]

192.
Tecnīs
11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Bülbül-i zār girdi lāle bāġına
Deste deste sünbül gül yāre derdi
Ṭutıldı murġ-ı dil lāle bāġına
Nice ʿarż eylesün gül yāre derdi

[426] "fī on yedi Rebīʿ ü'l-āḫir": Bu ifadenin her kelimesinin ebced değeri yazılmış, toplam tarih hesaplanmıştır:

2. Ġonca yoḳdur ᶜandelībe yarana
Ben çekerim derd ü ġamı yāre ne
Ṣordum sīneñdeki zaḫm u yara ne
Ṣorma baña var ṣor gel yāre derdi

3. Cemᶜ olmış bir yerde yüzi ḳaralar
Yüzi al geyinmiş yüzi ḳaralar
Yüzi medḥiñ yazar yüzi ḳaralar
Ben aġlarım anlar gül yāre derdi

4. Bāġçede yār lāle sünbül gül ṣular
Ḥüsnüñ böyle ḳalmaz aġla gül ṣolar
ᶜAndelībim āh itdikçe gül ṣolar
Gel ṣaḳın āhımdan gül yāre derdi

5. Ġamzeñle cigerim dil yara yara
Telḫ güftār itme dil yara yara
Luṭfīde bedāsā dil yare yare
Raḥm eyle derdine gel yār a derdi

193.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Evc-i rifᶜatde temāşā eylesün ᶜālem saña
Ḥāşā olsun Yūsuf-ı Kenᶜān yār aḳdem saña

2. Pāyına yüzler sürer ṣubḥ u mesā mihr ile māh
Sen melek-rūsuñ denilmez ey hümā ādem saña

3. Nūr-ı vechiñ sūzişinden ḥıfẓ içün ᶜāşıḳları
Ġuṣn-rīz-i sāyebān olmış Ṭūbā perçem saña

4. Bāġ-ı ḥüsnüñde biten sünbül gülüñ ḳılma dirīġ
Çün muḳarrerdir ḫazān olmaḳ güle vü hem saña

5. Dest-i ḳahrıñla ḫarāb itdiñ serāy-i ḳalbini
Luṭfīniñ taᶜmīr ḳılmaḳdır şehā elzem saña

194.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Düşüp zencīr-i zülfüñde ezel dīvāne ben çıḳdım
Ṭutıldım dām-ı ᶜaşḳında dili vīrāne ben çıḳdım

2. Şarāb-ı bāde-i laᶜliñ ezel nūş eyledim māhım
Vücūd-ı āb-ı engūr olmadan mestāne ben çıḳdım

3. Taḥammül eyleyen varsa buyursun tīġ-i müjgāna
Didikde cümleden evvel hemān meydāna ben çıḳdım

4. Ser ü cānım fedā ḳıldım şehenşāh-ı kerem-kāre
Cemāliñ şemᶜine pervāneveş sūzāne ben çıḳdım

5. Dimişler hīç mürettibden çıḳar mı şāᶜir-i māhir
Didim **Luṭfī** ḥaḳīḳatdir faḳaṭ bir dāne ben çıḳdım

195.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Tīġ-ı ebrūlar çekilmiş tīġ-ı fettān üstine
Gūyiyā cellād imiş ḳan eyliyor ḳan üstine

2. Küfr-i zülfüñ kim Ḳızıl Elmaya çekdi leşkeri
Ḥarb iᶜlān eylemişdir āl-i ᶜOṯmān üstine

3. Ḫışm ile ḳaşıñ çatup eyler hücūm ol bī-vefā
Ḳaṣdı vardır ẓālimiñ āh ehl-i īmān üstine
[38a]

4. ᶜĪd-i vaṣlımda baña ḳurbān olan gelsün dimiş
Emrine ḳıldım iṭāᶜat baş ile cān üstine

5. Ṣad-hezārān nāz ile ol şehriyār-ı mülk-i dil
Revnaḳ-efzā olmada taḫt-ı Süleymān üstine

6. Ruḫları naḳş-ı ḫayālāt-ı ezelden laᶜl-gūn
Nisbet-i elvān idermiş verd-i ḫandān üstine

7. **Luṭfiyā** başdan başa ol nev-civānı medḥ idüp
Ḥaşre dek yazsam sezā dīvānı dīvān üstine

196.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ey benim nev-reste-i āfet-cihānım sevdigim
Mesnedārā-yı nezāket nev-civānım sevdigim

2. Pür-maᶜārif naḳş-ı ḫaṭṭ u ḫāmeden ḳan ṭamlasun
Kātib-iᶜilm-i ledünsüñ gül fidānım sevdigim

3. Ḫaste ḥālimden ḫaberdār olmadı ḥayfā ṭabīb
Birᶜilācıñ bulmadı derd-i nihānım sevdigim

4. Ṭāliᶜ u baḫtıñ güşāde eylesün dāᵓim Ḫudā
Ferr ü şevketle meh-i şīrīn-zebānım sevdigim

5. ᶜÖmrini ḳılsun füzūn ṭurduḳça dünyā ṭur hemān
Serv-i reftārıñ görüp artmaḳda şānım sevdigim

6. Dehr içinde gerçi kim emṣāliñiz yoḳdur velī
Şāḫsār-ı pür-firāḳım bülbülānım sevdigim

7. Deste deste gülsitāndan gül dürüp **Luṭfī** ġarīb
Beyt-i mevzūnumladır ᶜahd ü emānım sevdigim

197.

Mefᶜūlü Fāᶜilātün Mefᶜūlü Fāᶜilātün

1. Derd ehline devādır Armudlınıñ ḥamāmı
Her ᶜillete şifādır Armudlınıñ ḥamāmı

2. Şān virmede cihāna eṭvārı bī-bahāne
Virmekde ṣafā cāna Armudlınıñ ḥamāmı

3. Aḳmaḳda āb-ı ḳudret her yanı bāġ-ı cennet
Gülşen-serāy-ı ṣoḥbet Armudlınıñ ḥamāmı

4. Ṭutmaḳda kāʾinātı vaṣfıyla şeş-cihātı
Baḫş itmede ḥayātı Armudlınıñ ḥamāmı

5. Biñ olsa tende yara dil olsa pāre pāre
Elbetde ide*(r)* çāre Armudlınıñ ḥamāmı

6. Ger görse anı Loḳmān medḥ eyler idi her ān
Her ḫastayadır dermān Armudlınıñ ḥamāmı[427]

7. Bir ḳubbe-i dilāver eflāk iledir hem-ser[428]
Zīrinde ḥavż-ı kevṯer Armudlınıñ ḥamāmı

8. Bir beyt-i gevher-ᶜunvān tārīḫe oldı şāyān
Luṭfī ne büyük iḥsān Armudlınıñ ḥamāmı

9. ᶜİlletle zār u şeydā olmışdı göñül ammā
Ḳıldı yeñiden iḥyā Armudlınıñ ḥamāmı (1297/**1879**)

198.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ey mürüvvet maᶜdeni v'ey ḫusrev-i ᶜālī-cenāb
Kenz-i luṭfından n'ola ḳılsañ ᶜaṭā-yı feṭḥ-i bāb

---

[427] Mısra vezne uymamaktadır.
[428] Mısraın son tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: -ledi**r_h**em-ser

2. Dil naẓargāh-ı Ḫudādır ḥilm ile taᶜ mīr ḳıl
Ḫaylī demdir ṭaᶜ n-ı aᶜ dālarla olmışdır ḫarāb

3. Ülfetiñle şād-kām olmaḳlıġı ister göñül
Mest ü medhūş olmadan dil idemez fekk-i ḥicāb

4. Gerçi kim geldim ṭavāf-ı kaᶜ be-i dīdārına
Bulmadım sulṭānımı yoḳdur diyü aldım cevāb

5. Ḥālimi ᶜ arż eylerim ebyāt ile ḫāḳānıma
Ḫaste Loḳmān[ın]a derd ᶜ arżından itmez ictināb
[38b]
6. Dāʾ imā vaḳtiñ güẕar eyler mey-i gülgūn ile
Bir perīşān-ḫāṭırım yoḳ mı baña cām-ı şarāb

7. **Luṭfiyā** yüz sürmege gitdim o şāhı bulmadım
Cūybār oldum ġam u endūh ile mānend-i āb

199.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey perī cellād-ı çeşmiñ ġamzesiñ bu cāna at
Ḫançer-i ebrūlarıñ hicrānını cānāna at

2. Bend-i dām-ı dūzaḫ itdiñ siḥr-i Hārūtuñ ile
Mārūtı tesḫīr iden gīsūlarıñ gerdāna at

3. Kimse bilmez aṣl u ferᶜ im bir dīvāne-meşrebim
Cām-ı laᶜ liñle beni mey-ḫāneye mestāne at

4. Āteş-i ḥasretden ey meh-rū beni āzād idüp
Ḳıl kerem kānūn-ı vaṣla bu dilim püryāna at

5. Tā ezelden bende olmış zülfine **Luṭfī** ḥazīn
Şād ḳıl luṭfuñla cānā hicrini bir yana at

200.

Yigirmi Dört ᶜ Adet Tārīḫ-i Muᶜ cemdir

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Füsūn-ı siḥr-i Hārūt düşeli zülf-i perīşāna (1289/1872)
Dil-i zār ᶜ arż iderdi derdimi ol māh-ı tābāna (1289/1872)

2. Ḫayıf çarḫ-ı felekde cism-i cānāna tesellīler (1289/1872)
Feraḥ bāġında baḳ ṣad-berg-i verd-i lāle-i cāna (1289/1872)

3. Keder eyyāmı bir bir ḫak-i pāye eşk-i çeşmimden (1289/1872)
Firāvān ṣu gelür bend-i Zelīḫā Yūsufistāna (1289/1872)

4. Ḫarābat ehlini aṣlā ṣaḳın ṭaᶜn eyleme zāhid (1289/1872)
Ki anlar oldı vāḳıf ḫayr u şerre fevz-i Subḥāna (1289/1872)

5. Bu nāz u cilveler cānım beni baḳ dāġdār eyler (1289/1872)
Zebūnım el-meded senden İlāhım ṣalma efġāna (1289/1872)

6. Çeker şemᶜ-i şebistāna firāḳ u nāleler bülbül (1289/1872)
Yanar şemᶜ-i fezāya ᶜarş u ferş mānend-i pervāne (1289/1872)

7. Ḳademle ḫūr u ġılmāna [z]emīn būs eylesün dirdim (1289/1872)
Güzellik hibetu'llāh olsa ol ḫāḳān-ı ᶜirfāna (1289/1872)

8. Ḫarāb olsun gülistān-ı felek sūzān-ı āhımdan (1289/1872)
Boyansun zār u nālānımla rūy-ı ḫurşīd al ḳana (1289/1872)

9. Yayan tedbīr-i dermāna nezāketle gelür şāhım (1289/1872)
Fidān-ı gül bezm*(gāh)*-i gülsitāna sen ḫırāmāna (1289/1872)

10. Ṣabāḥ-ı mihr-i devrāna şehenşāh-ı nişān-efzā (1289/1872)
Güzel eyle nigāhı ᶜavn-ı Ḥaḳ baḫt-ı Süleymāna (1289/1872)

11. Beni bir dāne ġonça mihr-i ᶜālem ḳoydı bu ḥāle (1289/1872)
Ġarībim dīdeden aḳsun dumūᶜum rāh-ı Yezdāna (1289/1872)

12. Yazıḳ bu māh-ı ḫüsne söyle dāᵓim **Luṭfiyā** tārīḫ (1289/1872)
Bütün başdan başa cevherle gelsün ᶜaynı meydāna (1289/1872)

201.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

I.

1. Eyledi ġamzeleriñ sīnemi ṣad-pāre güzel
2. Olmışam ḥasret-i hicriñ ile āvāre güzel
3. Çekdi zülfüñ beni Manṣūr gibi dāra güzel
4. Gel ᶜazīz başıñ içün yaḳma yeter nāra güzel
5. Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
6. Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel

II.

1. Tende ᶜaşḳıñ elemi sīnede biñ dürlü elem
2. Serde sevdā-yı ġamıñ ḳalb-i ḥazīnimde verem
3. Her cihetden görinür dīdeme ṣaḥrā-yı ᶜadem
4. Baña çekdirme yeter cānımı al eyle kerem
5. Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel

6. Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel
[39a]

III.

1. Eylerim tā-be-seḥer ḥasret-i hicriñ ile āh
2. Baña gül rūyını göstermedi bu baḫt-ı siyāh
3. Vech-i tābānına meftūn olalı mihr ile māh
4. İtmediñ ᶜāşıḳıña ẕerre ḳadar ᶜaṭf-ı nigāh
5. Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
6. Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel

IV.

1. Ḳanġı vīrāneye gitdiñse gülistān oldı
2. İns ü cin ḥūr u melek cümlesi ḥayrān oldı
3. Seni kim gördi ise ᶜaḳlı perīşān oldı
4. Yıḳılup ḳaṣr-ı dili ḫāk ile yeksān oldı
5. Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
6. Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel

V.

1. Yeter itdiñ yeter ᶜāşıḳlarına cevr ü cefā
2. Yeter ᶜāteşlere yaḳdıñ dili ẓālim ḥayfā
3. Eyle şimden girü ᶜāşıḳlarına ᶜarż-ı vefā
4. Bir selāmıña dil-i zārımız eyle iḥyā
5. Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
6. Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel

VI.

1. Ḳalmadı girye ile dīde-i ġamda da fer
2. Aldı iḳlīm-i dili leşker-i ġaddār-ı keder
3. Böyledir n'eyleyeyim ḳāᶜide-i ḥükm-i ḳader
4. Dāᵓim erbāb-ı muḥabbet elem ü ġamla gider
5. Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
6. Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel

VII.

1. Kim ki ᶜāşıḳ ise elbetde olur ḥāli ᶜıyān
2. Gözine teng olur ārāyiş-i iklīm-i cihān
3. Kime ḳılsun sitem-i yāri ġam-ı hicri beyān
4. **Luṭfī** açdım dil-i miḥnet-zedeme dāġ-ı nihān
5. Görmedim sen gibi bir ḳaşı gözi ḳara güzel
6. Eyle Allāhı severseñ bana bir çāre güzel

202.

Ḳaşīde-i Nūniye

Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün

1. Ey Āsaf-ı Ḫüsrev-ḥaşem v'ey dāver-i mülk-i cihān
Cemşīd-dem [ü] Ḥātem-himem Keyḫüsrev-i devr-i zamān

2. Şāh-ı cihān ᶜ Abdü'l-ḥamīd ḳılmış seni dehre ferīd
Baḫtıñ saᶜīd ᶜ ömrüñ mezīd itsün Ḫudā-yı bī-mekān

3. Meyli cihānıñ sendedir tā ḥaşre dek efgendedir
Her birisi bir bendedir Ḍaḥḥāk ü Cem Nūşīrevān

4. Rāhıñda lāyıḳ virse ser ḥūr u melek cinn ü beşer
Dārā vü İskender-maḳar Sīmurġ u ᶜ Anḳā-āşiyān

5. Āyīne-i İskenderi n'eyler gören sen serveri
Mirʾāt-ı ḥüsnüñ ey perī ḫurşīd-i raḫşān-ı cihān

6. Āmāl ü efkārıñ ḥasen aḫlāḳ u eṭvārıñ ḥasen
Efᶜāl ü güftārıñ ḥasen ẕātıñ ḥasen rūḥ-ı revān

7. Kān-ı ᶜ ināyet sendedir kenz-i seḫāvet sendedir
Fevz ü saᶜādet sendedir bābıñder-i emn ü emān

8. Ḳılsa ḥubūrundan gerek sūr u sürūr ins ü melek
Ditrer ḥicābından felek görse seni ey Ḳahramān
[39b]
9. Ṭolsa ᶜ adūlar her ṭaraf elbet olur ġamla telef
Yetmez mi saña bu şeref ey ṣaf-der-i şīr-i jeyān

10. Ḫāk-i deriñde pāy-māl mīr ü gedā rūz u leyāl
Evṣāfıñı itmek muḥāl ᶜ āciz ḳalem ebkem lisān

11. Yazsam be-cā leyl ü nehār levḥ-i fuʾāda vechi var
Gerd-i rehiñden āşikār oldı semāda Kehkeşān

12. Ey baḥr-ı iḥsān u seḫā ḫāk-i ḳudūmuñ tūtiyā
Çeşmānıma çeksem sezā mānend-i küḥl-i Isfahān

13. Geldikçe faṣl-ı nev-bahār güller güler aġlar hezār
Teşrīfiñ eyler intiẓār ezhār-ı ṣaḥn-ı gülsitān

14. Gülzāra ḳılsañ iltifāt güller bulur tā[z]e ḥayāt
Bülbülleriñ ey meh-ṣıfāt itmekdedir āh u fiġān

15. ᶜ Ālem esīr-i ülfetiñ mest-i mey-i ünsiyyetiñ
Gülşen-serā-yı ṣoḥbetiñ her kūşesi bāġ-ı cinān

16. ᶜ Aşḳıñ ile ey māh-rū ᶜ āşıḳlar aġlar sū-be-sū
Her ḳaṭresi mānend-i cū ṭutdı cihānı nā-gehān

17. Dāʾim ider ḥūr u melek ẕikr-i cemīliñ itme şek
Zīr-i ḳudūmüñde felek yeksān olur her ān u şān

18. ʿĀşıḳlarıñ cānānısıñ Mışr-ı melāḥat kānısıñ
Şāh-ı cihānıñ cānısıñ virdiñ ṣadāḳatden nişān

19. Her kim saña itse ḥased aʿmā olur lā-şekk ebed
Yoḳdur naẓīriñ serv-ḳad ḥācet degül şerḥ ü beyān

20. Bir bende-i fermānıñam hem ḫāk ile yeksānıñam
Şāyeste-i iḥsānıñam ḥālim saña olsun ʿıyān

21. Gördüm diyār-ı ġurbeti çekdim firāḳ u miḥneti
Renc ü cefā vü ẕilleti bükdi belim ḳıldı kemān

22. Baḫtım denīdir ey gözüm hīç kimseye geçmez sözüm
Dergāhıña geldim yüzüm sürdüm efendim el-amān

23. Seyyāḥ olup ḳıldım sefer gezdim cihānı ser-te-ser
Baḥr-ı muḥīṭ üzre maḳar ṭutdum dilā ḫaylī zamān

24. Dergāhıña ey şeh-süvār taḳdīme ḳıldım ictisār
Eyle ḳabūl ey nāmdār olsun esīriñ ins ü cān

25. Miḥnetle evlād u ʿıyāl āh itmede rūz u leyāl
Faḳr u elemle bī-mecāl dü dīdeden dökmekde ḳan

26. İtdimse de dāʾ-i dile tedbīr-i dārū nāfile
Gitdikçe vardı müşkile günden güne dāġ-ı nihān

27. Ṣanʿatda tertīb-i kitāb itmekde idim bī-ḥisāb
Taʿṭīl ile oldum ḫarāb gördüm o yüzden çoḳ ziyān

28. Gerçi ṣadāḳatle Ḫayāl Maṭbaʿasında niçe sāl
İtdim vücūdum pāymāl tā ḳalmadı tāb u tüvān

29. Laġv oldı gitdi ben ḥaḳīr bī-kesb ü kār ḳaldım faḳīr
Gird-āb-ı miḥnetde esīr oldum amān ḥālim yaman

30. Luṭf u ʿināyet eyleseñ raḥm u mürüvvet eyleseñ
İbrāz-ı şefḳat eyleseñ dermān olur derde o ān

31. Marḳo Pāşāya ẕī-himem bir nāme ger ḳılsañ kerem
Hīç şübhe itmem ki o dem icrā olur emriñ hemān

32. Bir bendeñe terfīḳ ile iḥsānıñı teşvīḳ ile
Elṭāfıñı taᶜlīḳ ile gönderseñ ey cān içre cān

33. Bāḳī ola ebniyyesi Gülḫāneniñ ṭıbbiyyesi
Ol mektebiñ ḥarbiyyesi maṭbaᶜ asında bir mekān

34. İḥsān idüp bu kemtere ᶜabd-ı faḳīr ü aḥkara
Tā ṣubḥ-ı rūz-ı maḥşere sürsen ḥayāt-ı cāvidān

35. Ey ḫıḍmet-i şehde emīn olsun saña Mevlā muᶜīn
Ṭurduḳça bu rūy-ı zemīn döndükçe devr-i āsumān

36. Dehriñ sipihr ü aḫteri ḫurşīd ü māh-ı enveri
Eflāk ü çarḫ u çenberi ṭurduḳça ṭur ey dil-sitān

37. Olsun füzūn iḳbāliñiz dārātıñız iclāliñiz
Gülzār-ı ḫayr āmāliñiz hīç görmesün rūy-ı ḫazān

38. Evlād ü aḥfādıñ ziyād itsün hemān Rabbü'l-ᶜibād
Ḳılsun seni her laḥẓa şād dürlü niᶜamla Müsteᶜān

39. Aᶜdālarıñ baḫt-ı siyāh olsun eyā ᶜadl iktināh
Derd ü miḥenle āh u vāh itsün ilā-yevmi'l-beyān

40. Var ol ey ḳān-ı ᶜaṭā tāc-ı ser-i ehl-i ṣafā
ᶜĀciz ḳuluñ ṣubḥ u mesā zikriñ ider vird-i zebān

41. **Luṭfī** didim tārīḫ-i tām cevherle buldı intiẓām
Cengāver-i Cem-iḫtişām firdevs-i ᶜālī-āsitān (1296/**1878**)
[40a]

203.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

I.

1. Ne revā zümre-i cerrāḥ verem āh olsun
2. Yalıñız silk-i eṭibbāya felek cāh olsun
3. Yazıḳ ᶜālemde yazıḳ çoḳ yazıḳ eyvāh olsun
4. Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
5. Tā ki aḥvāline āgāh şehenşāh olsun

II.

1. Olmada cümle ṭabīb nāz u niᶜam-ile sürūr
2. ᶜİzzet ü rifᶜat ü iḳbāl ile baḫtı yāver
3. Ara yirde elem ü miḥneti cerrāḥ çeker
4. Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
5. Tā ki aḥvāline āgāh şehenşāh olsun

III.

1. Neferāt ile maᶜan ᶜarż-ı vefā eyler iken
2. Āteş-i ḥarbe girüp ḫıdmet edā eyler iken
3. Yine ḥayṣiyyeti yoḳ cānı fedā eyler iken
4. Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
5. Tā ki aḥvāline āgāh şehenşāh olsun

IV.

1. Cins-i ḥayvāna baḳan mesnede lāyıḳ olmış
2. Nevᶜ-i insāna baḳan āteşe yanıḳ olmış
3. Dir mi inṣāfı olan ᶜadle muvāfıḳ olmış
4. Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
5. Tā ki aḥvāline āgāh şehenşāh olsun

V.

1. Silk-i cerrāḥda bir merd-i müsellem de mi yoḳ
2. Yoḳsa hīç rütbeye şāyeste bir ādem de mi yoḳ
3. Yoḳsa ki merḥametiñ ẕerresi ᶜālemde mi yoḳ
4. Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
5. Tā ki aḥvāline āgāh şehenşāh olsun

VI.

1. ᶜArż-ı ḥāl eyler idik gerçi şehenşāhımıza
2. ᶜArża yoḳ ḳudretimiz sāye-i Allāhımıza
3. Bildiren kimse de yoḳ şāh-ı dil-āgāhımıza
4. Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
5. Tā ki aḥvāline āgāh şehenşāh olsun

VII.

1. Bilse aḥvāl-i perīşānımızı şāh-ı cihān
2. Böyle ẕilletde ḳomazlar idi beyne'l-aḳrān
3. Luṭfī var olsun ider ḳulların elbet ḫandān
4. Kim ki cerrāḥ ise yardımcısı Allāh olsun
5. Tā ki aḥvāline āgāh şehenşāh olsun

204.

11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Ey dil-i ṣad-pāre sevdigiñ ara
   Serv-i bülendiñi dil-pesendiñi
   Ṣardı dili yare ᶜarż eyle yāre
   Bu der[d]imendiñi zülfe bendiñi

2. Ṣūḫ-ı hilāl-ebrū sünbül-i gīsū
   ᶜĀşıḳlarıñ her sū ṭuṭış nedir bu
   At ṭurma ey meh-rū ruḫları gül-bū
   Zülfüñ kemendini baġla çendiñi

3. Ṣubḥa dek temennā eyledim saña
Raḥm itmediñ baña ey verd-i raᶜ nā
Biñ söyledim cānā diñleme aṣlā
Zāhidiñ pendini ḫudāvendiñi

4. Dil miṣl-i pervāne oldı dīvāne
Felekde bir dāne ṭoġurmış ana
Ḳaçırma bir yana ḳalbi vīrāne
Lebleri ḳandiñi şeh-levendiñi

5. Ey **Luṭfī-i** kemter sevdigiñ dilber
Olmış miṣl-i aḫter ruḫları aḥmer
Ebrūları ḫançer ᶜ āleme server
Görme efendiñi ṭopla kendiñi
[40b]

205.
Müseddes Ġazel
Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

I.
1. Kūy-ı dildāre buyur ᶜ azm u ḫırām it ey ṣabā
2. Ḫāk-i pāye yüz sürüp benden selām it ey ṣabā
3. Pek tażarruᶜ la ḥużūrında ḳıyām it ey ṣabā
4. Ḫāṭırı incinmesün taᶜ ẓīm-i tām it ey ṣabā
5. Bīn temennā eyleyüp ᶜ arż-ı merām it ey ṣabā
6. Nergis-i mestānına ḫˇābı ḥarām it ey ṣabā

II.
1. Di ki var bir ᶜ āşıḳıñ bālīn-i ġamda ḫastedir
2. Kākül-i reyḥānıña āşüfte vü dil-bestedir
3. Ṣanma ki bir laḥẓa hicriñden anı vārestedir
4. Luṭfuña inᶜ āmına iḥsānıña şāyestedir
5. Böyle ḥaḳḳımda ricāmend ol devām it ey ṣabā
6. Nergis-i mestānına ḫˇābı ḥarām it ey ṣabā

III.
1. Al anı iᶜ zāz ile gülzār-ı nāza baṣ ḳadem
2. Eyle ol meᵓ vāları reşk-i gülistān-ı İrem
3. Dilrübālar cemᶜ olup āmāde olsun cām-ı Cem
4. Ḥażret-i cānānıma sāḳīlik eyle ḳıl kerem
5. ᶜ Aşḳ u şevḳımla hemān taḳdīm-i cām it ey ṣabā
6. Nergis-i mestānına ḫˇābı ḥarām it ey ṣabā

IV.
1. Öyle ser-mest eyle kim feryād ile añsun beni
2. Keṣret-i hicrān ile pejmürde ḳılsun gülşeni
3. Çeşm-i maḫmūrın olup ḳoḳla o simīn gerdeni
4. Tār-ı zülfüñ arasında tārumār it sen seni
5. Ṭaġıdup gīsūların ᶜ anber-meşām it ey ṣabā

6. Nergis-i mestānına ḫˇābı ḥarām it ey ṣabā

V.

1. Bir gül-i ḫandāna bülbül eyle anı ben gibi
2. Āteş-i ᶜaşḳ-ile yansun cism ü cānı ben gibi
3. Dizlerinde ḳalmasun tāb u tüvānı ben gibi
4. ᶜArşa çıḳsun nāle vü āh u fiġānı ben gibi
5. Ḥāṣılı fermān-ı şāh-ı ᶜaşḳa rām it ey ṣabā
6. Nergis-i mestānına ḫˇābı ḥarām it ey ṣabā

VI.

1. ᶜArż-ı ḥālim ṣun der-i Yūsuf-cemāle āşikār
2. Oḳusun bülbül ḳızarsıñ gül ṣararsıñ lālezār
3. Diñlesün yār iñlesün aġyārım olsun bī-ḳarār
4. Āh idüp ḳan aġlasun ṣaḥn-ı çemende her ne var
5. Sen de ḳıl ibrāz-ı mātem ṣubḥı şām it ey ṣabā
6. Nergis-i mestānına ḫˇābı ḥarām it ey ṣabā

VII.

1. Her ne kim fermān iderse dilber-i şīrīn-zebān
2. Bi'llāh Allāh ᶜaşḳına bir bir unutma el-amān
3. El-vedāᶜ itmekdedir zīrā ki cisme murġ-ı cān
4. İntiẓār üzre bıraḳma Luṭfīyi cānım hemān
5. Al cevābı dön girü ḫatm-ı kelām it ey ṣabā
6. Nergis-i mestānına ḫˇābı ḥarām it ey ṣabā

206.

Şuᶜarādan Kāmil ve Rāḳım Efendiler ile Müşterek

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ḥamdülillāhi Teᶜālā görmişiz يوالى نبى biz
   Gökde dirken yerde bulduḳ ḥażret-i ᶜĪsāyı biz
   [41a]
2. Ḫaylī dem müştāḳ idik noḳṣānımız ikmāline
   Çoḳ şükür bulduḳ bugün ol kāmil-i dānāyı biz

3. Eyleyüp ẕevḳı tamām dönsün hemān aḳdāḥımız
   Bulduḳ ol yār-ı ṣadāḳat-ı meclisārāyı biz[429]

4. Bu mülāḳāt-ı feraḥ-zā ṣoñradan oldı naṣīb
   Tā elest bezminde bildik ᶜayn u mīm ü rāyı biz

5. Nār-ı dūzaḫdan emīniz sūz-ı fürḳat var iken
   N'eyleriz vuṣlat dem[in]de cennet-i aᶜlāyı biz

6. Sözi ġayb itdik ṭutuldı nuṭḳ u lāl oldı zebān
   Ḳalmadı ṣabr u şekīb gördük gül-i zībāyı biz

[429] Mısra vezne uymamaktadır.

7. Dāneyi Ādem yedi cennetde düşdi miḥnete
Görmişiz ruḫsār-ı yārda çekeriz sevdāyı biz

8. Pūte-i ᶜaşḳ içre ḳāl olduḳ hele aḫz eyledik
Ḫāk-i pāy-ı ehl-i dilden **Luṭfiyā** kīmyāyı biz

9. **Rāḳımā** gerd ü ġubār-ı ġamda biz ālūdeyiz
Mūr iken bulduḳ ṭolı altun ile ṭorbayı biz

10. Luṭfiyā kimdir o kīmyā luṭf idüp bildir bize
Kāmilüz ṣūretde nāḳış söyleriz maᶜnāyı biz

207.
Ḳaṣīde li-cülūs-i Sulṭān Murād-ı Ḫāmis
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ḫaylī dem nā-sāz idi baḫt-ı sevād
ᶜĀleme ṭolmış idi feryād u dād

2. Çār aḳṭār-ı cihān olmış idi
Ẓulm ile ālūde-i fısḳ u fesād

3. Miḥverinden oynamışdı mihr ü māh
Herc ü merc olmış idi niçe bilād

4. ᶜĀlemi ebr-i melāmet ḳaplayup
Berḳ-ı āteş-tāb iderdi iştidād

5. Nefsī nefsī dir idi bay u gedā
Ḫānumānı ᶜālemiñ oldı remād

6. Kūşe-i ġamda ḳalup ehl-i kemāl
Ser-firāz olmış idi her bed-nihād

7. Ḥażret-i yāre nedīm aġyār idi
Eyledi ᶜuşşāḳı mecrūhü'l-fuᵓād

8. Çeşmesār-ı merḥametden nā-ümīd
Tā-be-maḥşer eylesün Rabbü'l-ᶜibād

9. Ḫāṣılı derd ü miḥenle dem-be-dem
Devr idüp dehr-i denī cevr-iᶜ tiyād

10. Ḫˇāb-ı ġafletden uyandım bir seḥer
Ġam nihān olmış sürūr olmış güşād

11. ᶜĪd-ber-bālā-yı ᶜīd eyler cihān
Fevc ü fevc olmış gezer cümle ᶜibād

12. Bu ᶜaceb ḫulyā mıdır rüʾyā mıdır
Eyledim bālīn-i fikre istinād

13. Gūş-ı cāna bir ṣadā geldi hemān
Şevḳ ile ᶜālem ider teẕkār u yād

14. Şevketiñle biñ yaşa Sulṭān Murād
Pādişāh-ı kişver-i ᶜadl ü sedād

15. Taḫtgāh-ı salṭanatda ber-ḳarār
Ḥaşre dek ḳılsun seni Rabbü'l-ᶜibād

16. Devlet ü ṣoḥbet ile olsun füzūn
ᶜÖmr ü iḳbāliñ ilā yevmi't-tenād

17. Şehriyārā dāverā şāhenşehā
Olsa der-bānıñ sezādır Keyḳubād
[41b]
18. Gelse ᶜahdiñde seniñ Nūşīrevān
ᶜAdl ü dādıñdan olurdı müstefād

19. Şāh Fārūḳī-şiyem Ḥātem-himem
Şehriyār-ı pür-kerem vālā-nijād

20. Dergehiñdir mültecā-yı ḫāṣ u ᶜām
Himmetiñdir maḫzen-i luṭf-ı vücūd

21. Rifᶜatiñ derk idemez ᶜaḳl-ı selīm
Şevketiñ şerḥ idemez kilk ü midād

22. Var ise küfrān-ı nān u niᶜmetiñ
Şiddet-i sermādan itsün incimād

23. Midḥatiñ eyler lisān-ı ḥāl ile
Cümle eşcār u nebātāt ü cemād

24. Şarḳdan tā ġarba dil tesḫīr ider
Encümāsā leşkeriñ itse cihād

25. Ṭalᶜatiñ derdiyle sārī mihr ü māh
Rüʾyetiñ ḳaṣdıyla cārī āb u bād

26. Ey şehenşāh-ı Süleymān-menḳabet
Sāye-i ᶜ adlinde bulduḳ biz reşād

27. اَحْسَنَ اللّٰهُ لَكَ خَيْرَ الْوَرَى[430]
اَنْتَ ظِلُّ الْخَالِقِ وَاللّٰهُ هَادْ[431]

28. Cān atup bir dilbere ṣordum didi
Müjdeler olsun ki olduḳ ber-murād

29. Ḥamdülillāh bu ṣabāḥ mesᶜ adet
Çarḫ-ı devrān döndi ber-vefḳ-i murād

30. Millet ü heyᵓ et olınca yek-vücūd
Ẓāhir oldı pertev-i ḥubb u vedād

31. Burc-ı şādīden tecellā eyleyüp
Ṭoġdı şems-i salṭanat bi'l-ittiḥād

32. Mātem ü ḥüzn ü keder buldı zevāl
Oldı ᶜ ālem ser-te-ser ḫandān u şād

33. Mihr-i iclāli virüp āfāḳa fer
Herkesiñ buldı sürūrı izdiyād

34. Dāmenin taḳbīl idüp ḫalḳ-ı cihān
Didiler taḫtıñ mübārek ber-tu bād

35. Olmamış bāġ-ı İremde bu sürūr
Görmemiş ḳaṣr-ı güher z̲ātü'l-ᶜ imād

36. İtdi şānında bu naẓm-ı dil-keşim
Lüᵓ lüᵓ -i şehvāreāsā inᶜ iḳād

37. **Luṭfiyā** ol ḫüsreviñ vaṣfı muḥāl
Naẓm ile olmaz kemāliyle mefād

38. Naḳş olınmış ṭāḳ-ı ᶜ arşa midḥatı
Ḫāme ᶜ ācizdir ne mümkindir ᶜ idād

39. ᶜ Arż-ı kālā-yı hüner ḥāşā ola
Bir duᶜ ādır ol şehe ancaḳ murād

---

[430] *(Aḥsena'llāhü leke ḫayre'l-verā.)* Mânâ: "Ey insanların en hayırlısı! Allah sana en güzelini versin."
[431] *(Ente ẓıllu'l-Ḫālıḳı vallāhü hād.)* Mânâ: "Sen yaratıcının gölgesisin (halifesi). Hidayete erdiren ise Allah'tır."

40. Şuᶜ lever olduḳça dehre mihr ü māh
Rūz u şeb itdükçe ḳaṣr u imtidād

41. Ḥaḳ serīr-i salṭanatda ol şehiñ
Eylesün iḳbāl ü ᶜömrüñ izdiyād

42. Yāveri ol[sun] Ḫudā-yı Müsteᶜān
Ser-nigūn olsun ᶜadüvvi her ki bād

43. Tārumār olsun kemāl-i ḥüzn ile
Mecmaᶜ-ı ünsiyyeti ᶜayn-ı cerād

44. Cevher ü mühmel iken tārīḫ-i tām
Beyt-i ātīden çıḳar bi'l-iᶜtidād

45. Hem daḫi her mıṣraᶜından gün gibi
Ṭalᶜat eyler sāl-i ḥāl bi'l-infirād
[42a]
46. ᶜĀleme ḥayret-fezā olsa sezā
Çār tām tārīḫ olınca müstefād

47. ᶜĀleme kān-ı seḫā ᶜālī-ḳadr
Tācdār-ı dād-fer Sulṭān Murād[432] (1293/1876)

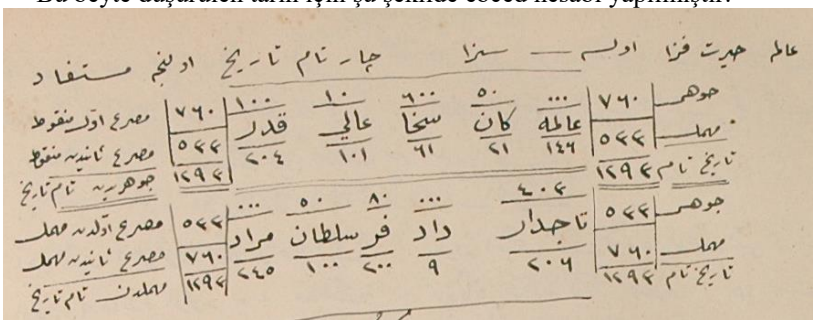
208.
Mefᶜūlü Mefāīlü Mefāīlü Feᶜūlün

1. Ey bād-ı ṣabā var mı ḫaber ġonçeterimden
Billāh yazıḳlar baña öldüm kederimden

2. Eyvāh seniñ āteş-i sūzānıña düşdüm
Yandı yüregim ᶜarşa çıḳar dūdı serimden

3. Ḳıl merḥamet ey māh-ı felek āhımı alma
Vallāh yanarsıñ şaḳın āh-ı seḥerimden

[432] Bu beyte düşürülen tarih için şu şekilde ebced hesabı yapılmıştır:

4. Açılmadı ṣad-vāh benim baḫt-ı siyāhım
Zülfüñ teli ṭaġılmadı vech-i ḳamerimden

5. Bülbülleri Mecnūn iderek ṭaġlara ṣaldıñ
Bī-raḥm u mürüvvet n'ola düşseñ naẓarımdan

6. Pervāneleriñ yandı yeter şems-i cihānım
Kül oldı ḥayıflar baña nār u şererimden

7. Peykān-ı nigāhıñ seniñ ey tāze fidānım
Baḳdıḳça bu **Luṭfī** urulupdur cigerimden

209.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey şehenşāhım efendim z̲ü'l-kerem
Bāb-ı luṭfuñdan beni ḳıl muġtenem

2. Luṭfuña olmaz muᶜ ādil Ḫātemān
V'ey seḫāvet menbaᶜ ı kān-ı himem

3. Ḫālıḳu'l-kevn eylesün dāᵓ im mezīd
ᶜ Ömr ü iḳbālini İskender-şiyem

4. Her faḳīre āsitān-ı devletiñ
Ṣaḥn-ı cennetdir veyā bāġ-ı İrem

5. Ḳıl ᶜ ināyetiñle göñlüm kām-yāb
İki çeşmim olmada mecrā-yı nem

6. Dest-gīr ol bende-i nā-çīziñe
İtdi istīlā derūnın ceyş-i ġam

7. Baş açıḳ geldim der-i iḥsānıña
Luṭfiye senden olur ancaḳ kerem

210.

Ḳıṭᶜ a Ṭaraḳ Üzerine[433]

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Didim baş üstine çıḳmaḳ ne devletdir saña şāne
Didi devletdir ammā ḳorḳarım bir gün ḳıyar cāna

2. Didim söyle n'içün ṣalvirmiyorsuñ zülfini yāriñ
Didi ᶜ aḳlım gider ṣarmaş ṭolaş olduḳça gerdāna

[433] Açıklama için bk. Dipnot 346.

[42b]

211.

Müseddes Sitāyiş-i Der-ḥaḳḳ-ı Şāh-ı Cihān

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

I.

1. İskender-i şāḥib-kerem ü ẓıll-ı İlāhī
2. Her ferdiñ odur cān u dili şāh u penāhı
3. Ḳıldı bizi iḥyā iderek ᶜaṭf-ı nigāhı
4. Olmaz o şehenşāhımızıñ vaṣfı kemā-hī
5. Ṭurduḳça zemīn ü felegiñ mihr ile māhı
6. Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜömri İlāhī

II.

1. Almış idi eṭrāfımızı cehl ü ḍalālet
2. Ġarḳ itdi bizi nūra ṭoġup şems-i hidāyet
3. Olursa da ᶜālemde olur böyle ᶜadālet
4. Dergāh-ı Ḫudādan dileriz ṣabra ne ḥācet
5. Ṭurduḳça zemīn ü felegiñ mihr ile māhı
6. Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜömri İlāhī

III.

1. Ümmīd Burunı ḳıṭᶜasınıñ şāh-ı himemkār
2. Hādīsi odur himmetini itmeyiz inkār
3. Tā şarḳdan alup ġarba ḳadar ḥażret-i Cebbār
4. Manṣūr u muẓaffer ide aᶜdāsına her bār
5. Ṭurduḳça zemīn ü felegiñ mihr ile māhı
6. Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜömri İlāhī

IV.

1. Gönderdi bize ḳān-ı ᶜaṭā ḫüsrev-i devrān
2. Nice kütüb-i dīn ile bir ᶜālim-i ẕī-şān
3. Bu luṭfını iḥsānını görseydi Süleymān
4. Ḥayret ile taḥsīn iderek dir idi der-ān
5. Ṭurduḳça zemīn ü felegiñ mihr ile māhı
6. Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜömri İlāhī

V.

1. Ol ḳurretü'l-ᶜayn-ı ümem Allāha emānet
2. Olsun nice itdiyse bize luṭf u ᶜināyet
3. Tāc-ı ser-i şāhān-ı cihān baḥr-ı seḫāvet
4. Her laḥẓada eẕkārımız oldı bu nihāyet
5. Ṭurduḳça zemīn ü felegiñ mihr ile māhı
6. Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜömri İlāhī

VI.

1. ᶜAks itse sezā edᶜiyemiz ᶜarş-ı berīne
2. Gūş itmek içün cümle melek indi zemīne
3. Virdi bu ḥavālīce şeref dīn-i mübīne
4. Farż oldı duᶜāsı bize ḥācet mi yemīne

5. Ṭurduḳça zemīn ü felegiñ mihr ile māhı
6. Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜ ömri İlāhī

VII.

1. Ḥaḳḳā ki ulū'l-emre iṭāᶜ at bize lāzım
2. Gel eyle iṭāᶜ at olasıñ dīniñe ḳāᵓ im
3. Seyyāḥ olaraḳ **Luṭfī**-i bī-çāre-i nāẓım
4. Her ḫāṭıra geldikçe bu beyti oḳu dāᵓ im
5. Ṭurduḳça zemīn ü felegiñ mihr ile māhı
6. Efzūn ola ol pādişehiñ ᶜ ömri İlāhī

212.

Ḳıṭᶜ a Lüġaz-ı ᶜ Acībe[434]

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Bir ᶜ Acem merkebi şu içse ᶜ Arab ᶜ aynından
   Bir yemiş ḥāṣıl olur ṭatlıca mā-beyninden

[43a]

213.

Nev-hevesken İlk Söyledigim Ġazelden

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey Ḫudā sensin ki Ġaffāru'z̲-z̲unūbi ve'l-lümūm
   Cürmümi bağışla ey Ḥaḳ [435]انَّك رب العموم

2. Bu fenā içre bulunduḳ çāre senden ey Ḫudā
   Ey ṭabībim gel iriş kim [436]انت كشاف الغموم

3. Tā ezelden sen bizi ḫalḳ eylediñ ey pādişāh
   Dostınıñ yolında ancaḳ ḳıl bizi ṣaḥib-dümūm

4. Vir bize firdevsi anda çün müyesser ide gör
   Bunda nuṣret eyleyüp ḳo ḫāk-i yeksān-ı rümūm

5. El-vedāᶜ olsun size şimden girü ey **Luṭfiyā**
   Maġfiret müᵓ mine olsun kāfire şürb-i ḥamūm

214.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Bende-i kemter ḳuluñ ᶜ aşḳıñla her şām u seḥer
   Olmışam Leylā vü Ferhād ile Mecnūndan beter

2. Miḥnet ü endūh ile pervāz ider murġ-ı dili
   Bu diyār-ı bī-vefādan ᶜ āḳıbet eyler sefer

---

[434] Açıklama için bk. Dipnot 346.
[435] *(İnneke Rabbü'l-ᶜumūm)* Mânâ: "Her kesin Rabbi ancak sensin."
[436] *(Ente keşşāfü'l-ġumūm)* Mânâ: "Gamları keşfeden (bilinmeyeni bilen) sensin."

3. Ol cemāl-i ḥüsn-i tābıñ ᶜarż-ı ᶜuşşāḳ eyleseñ
Muḫtefī olur görünmez nūr-ı şems ile ḳamer

4. Ġayrı nāra beñzemez bil bu muḥabbet āteşi
Sönmege imkānı yoḳdur n'eyleyem dāᵓim yanar

5. Dāᵓ ü dermānı bulınmaz ger Felāṭun gelse de
Yana yana kül olursuñ böyle bilmiş ol ᶜÖmer

6. Çünki sen bend-i esīr olduñ kemend-i zülfine
Ġayrı ṭurma āsitānda gez cihānı ser-te-ser

7. Ol perīniñ ᶜaşḳına ḳıl sen taḥammül **Luṭfiyā**
فَأَصْبِرْ صَبْرً جَمِيلاً حَتَّى يَأْتِيكَ الْخَبَرْ[437]

215.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. N'eylerim ben bu cihānda ᶜizzeti āh ayrılıḳ
Kāfīdir baña o şāhıñ ülfeti āh ayrılıḳ

2. Ḥaḳ selāmet eylesün ḳanda iseñ nūr-ı dīdem
Ḳaldı dilde sūz-ı hicrān fürḳati āh ayrılıḳ

3. نُورَ عَيْنِى قَدْ تَعَشَّقْنَا بِحُسْنِ خُلْقِكَ[438]
مَالِىَ مِنْ مُونِسٍ فِي غُرْبَتِى[439] āh ayrılıḳ

4. İsmini ḳıldım muᶜammā beyt-i ṣānīde gülüm
Hem müyesser oldı ismim ṭalᶜatı āh ayrılıḳ

5. Her ne dem görseñ cevāhir-rīz olan ebyātımı
Ṣanki gördüñ **Luṭfī**-i bī-devleti āh ayrılıḳ

216.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Gülşen-i bāġ-ı İremdendir efendim ṭalᶜatiñ
Aḥsen-i aḫlāḳ ile mevṣūf olmış ḫilḳatiñ

2. Bu ġazelle şāh u sulṭānıma ḳıldım ben selām
Bende gizli ey gül-i raᶜnā ne demdir ṣoḥbetiñ

---

[437] *(Faᵓṣbir ṣabran cemīle ḥattā yeᵓtike'l-ḫabar.)* Mânâ: "Sana haber gelene kadar en güzel bir şekilde sabret." Mısraın başındaki فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا kelâmı Meâric sûresinin 5. âyetinden iktibas edilmiştir. **فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا**: "O hâlde güzelce sabret." (Meâric 70/5).

[438] *(Nūra ᶜaynī ḳad taᶜaşşaḳnā bi-ḥüsni ḫulḳike)* Mânâ: "Ey gözümün nuru! Güzel ahlâkınla bizi hayran bıraktın."

[439] *(Māliye min mūnisin fī ġurbeti…)* Mânâ: "Gurbette benimle yoldaş olacak kimse yoktur, âh ayrılık!"

3. Ḫaylī oldı ben seniñle dilerim ünsiyeti
Kim seniñle ᶜandelīb-i bāġ-ı cennet ülfetiñ

4. İẕniñiz olsa eger pāyıñıza yüz sürmeli
Ṭālibim leyl ü nehār ḳānūn-ı ᶜaşḳa vuṣlatıñ

5. Dü cihānda şād u ḫurrem eylesün Mevlā seni
Hem mezīd itsün gözüm sāᶜat-be-sāᶜat devletiñ
[43b]
8. Ṭūl-i ᶜömr ile muᶜammer aḥsen-i iḳbāl ile
Āḫiretde nūr-ı vech-i gülsitān-ı cennetiñ

9. Ḳudreti yoḳdur seni vaṣf itmege bu **Luṭfiyā**
Pīrimiz Ādem Ṣafīniñ dāᵓim ister himmetiñ

217.

ᶜĀşıḳ Rāżī ile Müşterek

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Getür cām-ı feraḥ-encāmı luṭf eyle amān sāḳī
Bilürsün ki cihān gülzārı olmaz kimseye bāḳī

2. Düşünce baḥr-ı sevdāya ġarīb bir bülbül-i şeydā
Gözi görmez anıñ fehm eylemez sevdā ile aḳı

3. Bizi nīm-iltifātıñla be-kām-ı ᶜarż-ı ḥāl eyle
Çerāġ itdiñ ser-ā-pā cevr-i efzūn ile ᶜuşşāḳı

4. Seniñ urduḳlarıñ zaḫmıñ devāsın bulmadı bir kes
N'içün atdıñ a ẓālim sīneme bu tīġ-ı berrāḳı

5. Ṭulūᶜ-ı pertev-i ḥüsnüñ cihānı pāy-māl itdi
Düşürdi ṭaġ u şaḥrāya cemāliñ nār-ı iḥrāḳı

6. Viṣāliñ isteyüp nāᵓil olan ġam çekmesün aṣlā
Bu **Rāżī** kemteriñ ḥaḳḳında çoḳdur raḥm u eşfāḳı

7. Beni bī-ḥadd ü pāyān eyledi teşrīf ile şādān
Efendim **Luṭfī**-i kemter kelāmıñ oldı müştāḳı

218.

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

1. Bend itdi beni zülfine bir ḫūb-dilārā
Baḳ ḥikmet-i Mevlā
Gördükde anı murġ-ı dilim oldı hüveydā
Maḥv oldı ser-ā-pā

Urdı sīneme tīr-i ġamı ḳāmeti Ṭūbā
Ol ġonce[-i] raᶜ nā
Loḳmān u Felāṭūn bulamaz zaḫmıma şifā
Raḥm eyle ṭabībā
Ṣaldı serime çarḫ-ı felek baḳ nice sevdā
Ey ᶜ āşıḳ-ı şeydā
Kadd-i emelim bükdi benim eyledi efnā
Bu ᶜ ālem-i dünyā

2. Zülfi teline kişver-i ᶜ ālem aṣılupdur
Dünyā ḳapılupdur
Feryād ü fiġānı dil-i nā-çāra ṣalupdur
Dünyā yıḳılupdur
Tīr-i nigehi merkez-i rūḥa çaḳılupdur
Gird-āba ṭalupdur
Cān u tenim ol tīr ile yanup yaḳılupdur
Kül gibi ḳalupdur
Ṣaldı serime çarḫ-ı felek baḳ nice sevdā
Ey ᶜ āşıḳ-ı şeydā
Kadd-i emelim bükdi benim eyledi ifnā
Bu ᶜ ālem-i dünyā

3. Ḳabż eylemege cānımı açmış yazıḳ ol māh
Miḥnet ile bir rāh
Ṣalmış dilime niçesini vaḳt-i seḥergāh
Oldum hemān āgāh
Baḳdım ki fiġān ile dil ü cān ideyor āh
N'oldı baña eyvāh
Çün ṭalᶜ at-ı cān oldı baña sūz-ı cigergāh
Raḥm it amān Allāh
Ṣaldı serime çarḫ-ı felek baḳ nice sevdā
Ey ᶜ āşıḳ-ı şeydā
Kadd-i emelim bükdi benim eyledi ifnā
Bu ᶜ ālem-i dünyā

4. Ẓālim baña ṭaᶜ n eylemege eyledi āgāz
Baḫtım ḳatı nāsāz
Ḥaml eyledigim*(i)* derd ü ġamı ẓann idiyor az
Gördikçe ider nāz
Biñ derd ü elem yüklenici ᶜ āşıḳ-ı ser-bāz
Oldı baña hem-rāz
Murġ-ı dilim itmekde o ᶜ anḳā ile pervāz
Ḥaḳ ḳıldı ser-efrāz
Ṣaldı serime çarḫ-ı felek baḳ nice sevdā
Ey ᶜ āşıḳ-ı şeydā

Kadd-i emelim bükdi benim eyledi ifnā
Bu ᶜālem-i dünyā
[44a]

5. **Luṭfī** ġam u hicrān ile bulsa n'ola şöhret
Biñler ile ᶜizzet
Pervāne gibi şemᶜe niyāz eylese ülfet
Bir laḥẓada ṣoḥbet
Reftārı anıñ cānı yaḳar naẓrası āfet
Mevlāya emānet
Müjgānı oḳı aldı cānım virmedi zaḥmet
Ġāyetle saᶜādet
Ṣaldı serime çarḫ-ı felek baḳ nice sevdā
Ey ᶜāşıḳ-ı şeydā
Kadd-i emelim bükdi benim eyledi ifnā
Bu ᶜālem-i dünyā

219.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bir perīye bende oldum cevher-i fīrūzedir
Rīḥ-i gül feryād-ı bülbül ᶜāşıḳa nev-rūzedir

2. Bend-i zencīr eyledi cevriyle yaḳdı cānımı
Bil esīrim dü ṣad u heştde leyāli rūzedir

3. Ṭalᶜat-i ḥüsni anıñ ḳıldı cihānı pür-żiyā
Ṭoġma ey māh-ı münevver şeb degül bu rūzedir

4. Ġam ḳasāvet çekme ey dil ᶜatş u cūᶜ-ı ᶜaşḳdan
Ol Ġanī Rezzāḳ olan bāᶜiş-i rızḳ u rūzedir

5. Ḳıl teraḥḥum sevdigim Ḥallāḳ-ı ᶜālem ᶜaşḳına
Leyle-i Ḳadr-i mübārek şehr-i ṣavm u rūzedir

6. ᶜArż-ı ḥāl itsem bu ḥālim ol perīler māhına
Belki raḥm eyler o şāhım çünki ᶜīd-i rūzedir

7. Ḥāżır ol ḳurbāna cānıñ ḳıl fedā **Luṭfī** hemān
Bu gelen sulṭān-ı ḫūbān āfitāb-ı rūzedir

220.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. ᶜĀşıḳ-ı ṣādıḳ olanlar vaṣl-ı cān olmaz gider
Vaṣl-ı cān olsa da cānā kāmrān olmaz gider

2. Vaṣl-ı cānla kāmrān olsa eger ṣubḥ u mesā
Baḥr-ı fürḳatde dem-ā-dem şādumān olmaz gider

3. N'eyleyem ol bī-mürüvvet kāfir-i nā-ḥaḳ-perest
ᶜ Āşıḳa şefḳat idüp hīç Müslümān olmaz gider

4. Didim ey ḫāḳān-ı server teşrīfiñle şād ḳıl
Vaᶜ d idüp gelmez ü gelse mīhmān olmaz gider

5. Dem-be-dem sāᶜ at-be-sāᶜ at ṣoḥbet-i aġyār ile
Bendesine iltifāta bir zamān olmaz gider

6. Bāṭın u ẓāhirimi iḥrāḳ-ı bi'n-nār eyledi
Böyle bir ẓālim gibi āteş-feşān olmaz gider

7. Yek nigehle ḫāk ile yeksān ider bu **Luṭfī**yi
Çeşm-i cellādı gibi sūz-ı cihān olmaz gider

221.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Mir mir mirᵒ āt-ı ḳalbim ḥüsnüñi taṣvīr ider
Mur mur murdār olan aġyārını tekdīr ider

2. Per per pertev miṣāli ḥarḳ olur cānım benim
ᶜ Av ᶜ av ᶜ avret olan düşmānını tenvīr ider

3. Niᶜ niᶜ niᶜ met ḳoḳar ol pāk-ṭıynet gerdenin
Rūḥ rūḥ rūḥları gül yaġıveş taᶜ ṭīr ider

4. Bül bül büldān içinde āh u efġānım benim
Çīn Çīn Çīnden gelen fincānı bil teksīr ider

5. Bir bir bir kez görürsem zülfine el urdıġıñ
Acı acı acıdır **Luṭfī** aña tażrīr ider
[44b]

222.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āteş-i hicrān ile yaḳdı vücūdum gül-ᶜ iẕār
Ġam ḳasāvet çekme bülbül işte geldi nev-bahār

2. Dilberiñ eṭrāfını żabṭ eylemiş kāfir raḳīb
Ṣanki çār erkānını żabṭ eylemişdir nīz[e] ḫār

3. Āh efendim merḥamet ḳıl ben ġarībiñ ḥāline
Ḫāk ile yeksān ider bu cismi[mi] sūzān-ı nār

4. Yana yana çün remād oldı efendim bu tenim
Tārumār itdi remādım dāmeniñle rūzgār

5. Cemᶜ idemez Tañrıdan ġayrı remādım bir yere
Ḥasretā vā fürḳatā oldı vücūdum tārumār

6. Yine söyler yār-ı ẓālim n'eyledim ᶜāşıḳ saña
Bu cihānda bulamazsıñ kendine ben gibi yār

7. Ey birāder şāh efendim añla **Luṭfī** ḥālini
Ġurbet ilde ḫāṭırım çün inkisārdır inkisār

223.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ġonçe-i bāġ-ı sīnem seyrāna gitdi gelmedi
Murġ-ı cānım şuᶜ le-i pervāne gitdi gelmedi

2. Eyledim cānım fedā ol āfitābıñ rāhına
Ḫaylī demdir beklerim ḳurbāna gitdi gelmedi

3. Āteş-i ᶜaşḳı ile maḥv eyledi cān u tenim
Kāfir-i nā-ḥaḳ-perest īmāna gitdi gelmedi

4. Sīnemiñ bāġında açdı nice yüz biñ yaralar
Şīve-i reftār ile Loḳmāna gitdi gelmedi

5. Ḥasretā vā veyletā cānım beni terk eyledi
El-vedāᶜ ey mehveşim dermāna gitdi gelmedi

6. Kūh-ı ᶜaşḳda nice biñ sāl ben de cevlān eyledim
Aṭşımı iṭfā içün ᶜummāna gitdi gelmedi

7. **Luṭfiyā** cān u teniñ āteş iḥāṭa eyledi
Kendine ḳurbān içün fermāna gitdi gelmedi

224.[440]

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Gelmemiş dünyā yüzine sen gibi bir dilber hīç
Ehl-i ᶜaşḳa rāhı göstermek içün bir rehber hīç

2. Āfitābıñ pertevi iḫfā olur görse rūyuñ
Gelmedi cins-i beşerde sen gibi rū-enver hīç

[440] Gazelin son tef'ilelerinde vasl-ı h yapılmıştır.

3. Yazsalar ḫaṭṭāṭ-ı dünyā ḥüs[nü]nüñ bir vaṣfını
Levḥ ile ḳırṭās ṭolardı ḳalmaz idi defter hīç

4. Ṭayanamaz ṭaġ ile ṭaş meh-cemāliñ hicrine
Ḳaldıramaz cevrini bi'llāh ehl-i maḥşer hīç

5. Gülsitān-ı sīneniñ būyı beni mest eyledi
Ne gül-i ṣad-berge beñzer ne de misk-i ezfer hīç

6. Çille-i ᶜaşḳı çeken añlar nedir sevdā-yı ᶜaşḳ
Añlamaz monlā vü vāᶜiẓ ne ḫatīb-i minber hīç

7. Ḥıfẓ idegör **Luṭfiyā** ḳalbinde ᶜaşḳıñ sırrını
Bulamazsıñ böyle zībā bir münevver cevher hīç

225.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Nūr-ı ᶜaynı iltifāt it ḳılma ḳalbiñ inkisār
Her seḥerde iştiġālim ᶜaşḳıñ ile āh u zār
[45a]
2. Eyledim şāhım sefer miḥnetle ᶜaşḳıñ şehrine
Ol diyārdan armaġan gönderdiler bir ber-güzār

3. Al efendim işte ḳalbim ber-güzārdır çün saña
İşte ḳalbim işte cismim işte cānım yādigār

4. Çünki ḳul oldum ezelden zülfünüñ her teline
Bend-i zencīr eylediñ ḳurtarmaġa ġayrı ne var

5. ᶜAfv idegör mehveşim bu ᶜabdınıñ taḳṣīrini
Āteş-i ᶜaşḳıñ ile aġlatma yeter şīve-kār

6. Olmasun Mecnūn gibi ᶜabd-ı żaᶜīfiñ meskeni
Bir perī Leylā içün ṭaġ [u] firāḳ u kūhsār

7. Dilrübā luṭf-ı firāvānıñ beni şād eyledi
Luṭfī-i ġam-ḫˇār ider teşrīfini pek intiẓār

226.[441]

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. يوصف اسمك و وصفك والسّماء ذات البروج[442]
قد يضيئى نور علمك فى السّماء كالسّروج

2. ما لنا من قدرة ان نقتبس من نور كم
قد عبدنا الشّمس حقّا بالطلوع والعروج

3. اين ما ننظر حبيبى لا ارى من غير كم
لاتجد فى ظهر قلبى غير اسمك من دروج

4. كلّ من يسمع كلامى يحكم بكفرى
هذه عبد علىّ بالدخول والخروج

5. انّ **لطفى** عاجز من مدحك يا سيّدى
ينشرح صدرى طبيبى بالغموم والفروج

227.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Çille-i dünyā beni dīvāne ḳıldı yā Raḥīm
Ẕāt-ı pākine nümāyān çekdigim derd-i ᶜ aẓīm

2. Bu ḳuluñ vaṣf idemem evṣāfıñı yā Rab meded
Sensiñ iḥsān eyleyen müᵓ minlere ḥūr u naᶜ īm

3. Ḳullarından ᶜ āṣī olan itmedikçe ṭāᶜ ati
Anları ilḳā içün ḫalḳ eylediñ nār-ı elīm

---

[441] 1. *(Yūṣifu ismeke ve vaṣfeke **ve's-semā'i ẕāt'il-bürūc)*** Senin ismini ve vasfını tavsif eder "Burçlarla dolu göğe andolsun."

(Ḳad yuḍiᵓu nūru ᶜilmeke fi's-semāᵓi ke's-sürūc) Senin ilminin nûru âdeta bir lamba gibi gökyüzünü aydınlatır."

2. *(Mā lenā min ḳudretin en naḳtabis min nūrikum)* Sizin nûrunuzdan iktibas etmeye (almaya) bizim kudretimiz yoktur.

(Kad ᶜabedene's-şems ḥakken bi't-ṭulūᵓi ve'l-ᶜurūc) Biz doğup battığı zamanlarda güneşe hakkıyla köle olduk.

3. *(Eyne mā nanẓar ḥabibi lā-arā min gayriküm*) Sevgilim, nereye baksam sizin dışınızda bir şey görmüyorum.

(Lā-tecidu fi ẓahri ḳalbi gayra ismuke min durūc) Kalbimde senin adın dışında yazılı olan bir şey bulunmaz.

4. *(Küllü men yesmeᶜu kelāmi yeḥkumu bi-kufrihi)* Her kim benim sözümü işitirse benim kafir olduğuma hükmeder.

(Hezihi ᶜabdun ᶜaleyye bi'd-duḫūli ve'l-ḫurūc) Onların (bana kafir demeleri) girip çıkınca (her hâlimde) benim yanımda olan kölemdir.

5. *(İnne Luṭfi ᶜācizun min meḥdike yā seyyidi.)* Muhakkak ki Lutfî, seni methetmekten âcizdir ey efendim!

(Yenşeriḥu ṣadri ṭabibi bi'l-gumūmi ve'l-furūc.) Benim kalbim, göğsüm açılır (rahatlar); darlıkta ve ferahlıkta sen benim tabibimsin.

[442] وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ: "Burçlarla dolu göğe andolsun," (Burûc 85/1).

4. Müʾmin olan fehm ider yā Rab seniñ esrārını
Kāfir-i bī-dīn ne bilsün ḫayy ider ʿaẓm-ı remīm

5. Kūh-ı Ḳāfla ser-be-ser olsa günāhım ġam degül
Didiñiz لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ [443] ey Kerīm

6. Raḥmetiñ deryāsına ġarḳ eylemezseñ yā İlāh
غيرك من يحفظنى من عذاب و حميم[444]

7. Bir perī ġaddāra bend itdiñ beni hīç raḥmı yoḳ
Ṣanki ḫalḳ itmiş beni ol dāḫil-i nār-ı caḥīm

8. Anadan ṭoġdum ṭoġalı dāʾimā gezmekdeyim
Görmedim dünyā yüzinde böyle şeddādī cesīm

9. Sen bilürsiñ yā İlāhī ben ġarībiñ ḥālini
Gel ḫalāṣ eyle efendim انك ربّ حليم[445]

10. Ġam ḳasāvet çekme **Luṭfī** ol Ġanī Settār olan
Ḳurtarur kāfir elinden ḳalbini eyler selīm
[45b]

228.

Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Feʿūlün

1. Bir āfet-i cān ḳıldı beni vālih ü ḥayrān
Maḥv itdi ser-ā-ser
Ḥüsni gibi bir ḥüsn olamaz şīve-i devrān
Mehtāb-ı müdevver

2. Bir rüʾyet ile ʿaḳlımı başımdan uçurdı
N'oldıġımı bilmem
Ruḫsārını görse bil olur Yūsuf-ı Kenʿān
Mecnūn-ı muḳarrer

3. Şaḳk eylese bu ḳalb ü vīrānım benim ol şūḫ
Pür-dāġ u elemdir
Raḥm eyleyüben dir idi ol ġonçe-i ḫandān
Eyvāh-ı mükerrer

---

[443] *(Lā-taḳnatü min raḥmeti'llāh)* قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلَى اَنْفُسِهِمْ **لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ** اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ: "De ki: "Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir." (Zümer 39/53)

[444] *(Ġayrüke min yaḥfaẓunā min ʿaẓāb u ḥamīm)* Mânâ: "Senden başkası beni azaptan koruyamaz." من عذاب و حميم kelamı, Duhân sûresinin 88. âyetine iktibastır: ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ **مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ**: "Sonra da başının üstüne kaynar su azabından dökün!" (Duhân 44/48).

[445] *(İnneke Rabbun ḥalīm)* Mânâ: "Hâlim olan sensin."

4. Çeşm-i siyehi ḳoymadı cismimde liyāḳat
Müjgānına bendim
Cānım nice olmaz sīnemiñ dāġına ḳurbān
Öldürse muḫayyer

5. Ṣūfī saña cāmiᶜ dir olan mesken-i ṭāᶜ at
Mey-ḫāne bañadır
Ḳıblem o perī ebrū-siyāhı baña her ān
Miḥrāb ile minber

6. Eflāke çıḳar āh ile zārım benim her dem[446]
Ol şūḫ yine ṭuymaz
Teᶜ sīr idemez ḳalbine feryād ile efġān
Çün şiddet-i mermer

7. Ṣaldı n'ideyim dil ile gird-āb-ı firāḳa
Aġyāra meserret
Ḳurtarmaġa çāre bulamaz ḥākim-i ezmān
Sulṭān Sikender

8. Ẓann itme ki bir bende gezem ḥüsnine meftūn
Ġayrısı bulınmaz
Zülf-i siyehiñ bir tiline ḳıldı fedā cān
Bu sebᶜ a-i kişver

9. Ḫāk-i ḳademiñ itmedeyim çeşmime sürme
Ḳurbānıñ olayım
Vaṣfıñ ideyor nuṭḳ-ı Ḫudā āyet-i Ḳurᵓ ān
Vechiñde muḥarrer

10. Mecnūn gibi ṣaḥrāya düşer bülbül-i şeydā
Güş itse kelāmıñ
Efkārına gelmez idi hīç ġonçe-i ḫandān
Olmazdı mükedder

11. Bir baḳış ile murġ-ı dili tenden ayırdıñ
Āh kāfir-i bī-dīn
Ṣad-pāre ider sīnemi ol nīze-i müjgān
Ey çeşmi musaḫḫar

12. Biñ şīve ile taḫt-ı muᶜ allāda oturmış
Kendüsine maġrūr
Üftādesiniñ ḳatli içün eyledi fermān

[446] Son tef'ilede vasl-ı h yapılmıştır: -nim_her dem.

Ol rūyı münevver

13. Efsūnına mānend olamaz Hārūt u Mārut
Bend itdi cihānı
Yek ġamze ile ḳıldı seni ᶜāşıḳ-ı nālān
Ḥükmünde musaḫḫar

14. Çār ḥarf ile çār noḳṭa muᶜammā anıñ ismi
Se ṣad ile pānz-deh
Geh noḳṭalı geh noḳṭasız oldı saña hicrān
Ey **Luṭfī**-i kemter

229.
11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Ey benim efendim şāh u sulṭānım
Sulṭān-ı raᶜnāya eylerim selām
Selām dil-sūzum ey benim cānım
Cān fedā rāhıñda ey serv-i ḫırām

2. Ḫırām-ı gülşeniñ nev-fidānısıñ
Fidān-ı cinānıñ gül-i ḫandānısıñ
Ḫandān-ı rūy-ı gül bülbül cānısıñ
Cān-ı ciger-sūzsuñ ḥāṣılı kelām

3. Kelāmıñ ᶜandelīb ḥūrī miṣāli
Miṣāl-i ḫurşīddir ḥüsnüñ cemāli
Cemāliñ firdevsiñ ḳaṣr-ı leᵓālī
Leᵓāl-i ẕikrine itmişem devām

4. Devām-ı ẕikriñle oldum dīvāne
Dīvāne Mecnūnveş düşdüm cihāna
Cihānıñ şāhısıñ ebrū-kemāna
Kemānda bulınmaz naġmeñe maḳām

5. Maḳām-ı Leylāya yār oldum māᵓil
Māᵓil-i ruḫsārıñ sūzāna ḳāᵓil
Ḳāᵓil-i sūzānıñ ᶜaḳlıdır zāᵓil
Zāᵓil-i ᶜaḳl oldum bilmezem niẓām

6. Niẓām-ı ᶜālemdir cemāliñ nūrı
Nūr-ı meh-cemāliñ mānend-i perī
Perīniñ rāhında şāh virür seri
Seri fedā ider ḥall olsa merām

7. Merāmım rüʾyet-i ġonçe[-i] ḫūbān
Ḫūbān-ı āl olmış ruḫları gülşen
Gülşen-i İremdir ben aña ḳurbān
Ḳurbān-ı çeşmindir zülfine ber-dām

8. Ber-dām itdiñ beni sükker-i ḳandım
Ḳand-ı ḥelvā olur serv-i bülendim
Bülend-i ʿaşḳıñla ey dil-pesendim
Pesend-i zülfüñle dil buldı ārām

9. Ārām-ı ülfetiñ ey lebi kevṯer
Kevṯer-i naʿīmdir ruḫsār-ı enver
Enver-i ruḫsārıñ ey şems-i aḫter
Aḫter-i ʿaşḳıñla ḫaṭ buldı ḫitām

10. Ḫitām-ı ḫaṭṭ ile lāl oldı **Luṭfī**
Luṭfīyi ḳatl ider nigāh-ı ʿaṭfı
ʿAṭf-ı nigāhıñla ey Ṭūbā ḳaṭfı
Ḳaṭf-ı Ṭūbā ḳılar üftādeñi rām

230.

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. Ḳanda ḳılsam naẓar ol māh gelür ḫāṭırıma
Cālis-i taḫt-ı dile şāh gelür ḫāṭırıma

2. Ḥasret ü fürḳat ile vādī-i ḥayretde iken
İtdigim nāle vü eyvāh gelür ḫāṭırıma

3. Zülf-i zencīr-i sevādıñla ḳo ber-dār olayım
İtdigiñ luṭf u ʿaṭā gāḥ gelür ḫāṭırıma

4. Ey benim nūr-ı dü çeşmān u gül ü tāc-ı serim
Mesken-i cennet-i dergāh gelür ḫāṭırıma

5. Ṭaġ u şaḥrāda ṭolaşdım niçe dem ṭūl u dırāz
Çekdigim cevr ü cefā āh gelür ḫāṭırıma
[46a]

6. Nice şerḥ eyleyeyim zaḫm-ı sīnem saña ṭabīb
Diyemem sūz-ı cigergāh gelür ḫāṭırıma

7. **Luṭfī** ʿibretle sen itdikçe naẓar eflāke
ʿAşḳ-ile ḥażret-i Allāh gelür ḫāṭırıma

231.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ṭavāf-ı Kaᶜbe-i ḥüsninde pervāne ẕebāb oynar
Firāḳ u ḥasretiñle ṭaġ u şaḥrāda ġurāb oynar

2. Ḳamu ᶜilletleri defᶜ eyleyen demᶜ-i dü çeşmimdir
Añın-çün şuᶜle-i ᶜaşḳımla necm ü māhtāb oynar

3. Eger ḳılsañ naẓar gerdūna ḫışm ile gül-i raᶜnā
Şuᶜā-ı pertev-i rūyuñla gökde āfitāb oynar

4. Düşüp dīvāneveş ṣaḥrā-yı heyhāta dil-i zārım
Fiġān u āh u vāhımdan mekānından türāb oynar

5. Cinān-ı ṣaḫn-ı sīnemde biten eşcār-ı hicrānıñ
Dalından asılup ḥasretle bayḳuş-ı bī-ḫᵛāb oynar

6. Kerem ḳıl nūr-ı dīdem ḫāne-i aḫzānı teşrīf it
Görince serv-i ḳaddiñ şād oluban germ-āb oynar

7. Yazıḳ ᶜömrüñ geçer **Luṭfī** ġam u endūh-ı fürḳatle
Hebā oldı bütün ᶜömrüm dil-i zārım ḫarāb oynar

232.

11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Ey verd-i aḥmerim şems-i aḫterim
Ruḫsārı enverim nen saña ḳurbān
Gel şāh-ı ḳayṣerim fedādır serim
Mānendesiz dilberim ben saña ḳurbān

2. Āh serv-i bülendim zülf-i kemendim
Gel sükker-i ḳandim diñle bu pendim
Raḥm eyle efendim ben saña bendim
Züleyḫā menendim ben saña ḳurbān

3. Yaḳdı beni ḥasret kül itdi fürḳat
Müyesser mi vuṣlat ey ṣāḥib-devlet
Bu dilim pür-miḥnet ġarīḳ-i ḥayret
Gel şāh-ı salṭanat ben saña ḳurbān

4. Murġ-ı dil ḳafesde söyler nefesde
Ṭūtī gibi sesde gül deste deste
Bīmār göñül ḫaste oldı pā-beste
Luṭfına şāyeste ben saña ḳurbān

5. Ey nūr-ı gözlerim rāhıñ gözlerim
Bu derdli sözlerim yāri özlerim
Yare-i sūzlarım ᶜaşḳıñla ṭuzlarım
Pāyına yüzlerim ben saña ḳurbān

6. Bulınmadı çāre dil-i ġam-ḫᵛāre
Göz göz oldı yare ne diyem yāre
Baḳma baḫtı ḳara mīve-i nara
Ṣaldı beni nāre ben saña ḳurbān

7. Dāġ-nümā yanım ebrū-kemānım
Şuᶜle-i ᶜıyānım dāġ-ı nihānım
ᶜAşḳıñla sulṭānım yandı bu cānım
Kerem ḳıl Loḳmānım ben saña ḳurbān

8. ᶜAşḳıñla rūyı māh yandı cigergāh
Çıḳtı baḫtım siyāh ṭāliᶜim yoḳ āh
Ḳurtarur İnşallāh ḥażret-i Allāh
Ey taḫt-ı mülke şāh ben saña ḳurbān

9. ᶜAḳlımı ey ḥūrī ḳıldı ser-serī
Sen şāh-ı dilberi sevsem var yeri
Unıtma ey perī **Luṭfī** kemteri
Ey çeşmimiñ feri ben saña ḳurbān
[46b]

233.[447]

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Muṭalsam levḥa-i dilde süṭūr-ı gevherim vardır
Sere sevdā dile ārām ḥelvā sükkerim vardır

2. Edālarla gelür rūḥum görür göñlüm ulu hem de
Olur ṭāliᶜ semāda mihr-i dārā serverim vardır

3. O māha dād-ı rūḥ olsam revādır devr-i ᶜālemde
Ḥudūd-ı mülk-i ṣadrımda müsellaḥ ᶜaskerim vardır

4. Elemle derd-i dille dār-ı dildāre gelürsem āh
Elimde dürlü güller rūḥ-ı verd-i aḥmerim vardır

[447] Yaprakta boşluk ve noktaların bulunması manzumenin nâ-tamâm olduğunu göstermektedir.

234.

Nessāc Maḫfīniñ Ġazeline Taḫmīsdir[448]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

I.

1. Meded senden efendim dīde-i bī-ḫᵛābı incitme
2. Esīr-i ḫāk-i der olmış ġarīb bevvābı incitme
3. Düşüp zencīr-i zülfinde ġarīḳ-gird-ābı incitme
4. Yolında mehveşim ḫūn-rīz olan aşḥābı incitme
5. Kerem ḳıl ey dilā sen ʿāşıḳ-ı bī-tābı incitme
6. Hemān ṭurmaz dü çeşmimden aḳan ḫūn-ābı incitme

II.

1. Amān ifşā-yı rāz itme raḳībe sükker-i ḳandim
2. Cemāliñ şemʿine sūzān olup müjgānına bendim
3. Fedā ḳıldım serim kes baġladım destimi ben kendim
4. Dem-ā-dem āh u efġān eyleyüp sen māhımı andım
5. Teġāfül eyleme yār-ı vefādārım budur pendim
6. Bütün gün iltifāt itdikleriñ aḥbābı incitme

III.

1. Göñül ser-mest olur bād-ı ṣabā-yı gül-şemīminden
2. Telezzüz eyledi murġ-ı dilim zevḳ-ı naʿīminden
3. Taḥammül ḳalmadı ey meh-liḳā cevr-i elīminden
4. Gocunma ʿāşıḳ-ı bī-çāreye ḳalb-i selīminden
5. Ḫalāṣ olmaḳ dilerseñ ger o nār-ı pür-caḥīminden
6. Ne bir insi ne bir ṭayrı ne bir kilābı incitme

IV.

1. Ḥazer ḳıl āfitābım demʿ-i dü çeşmim rīzān itme
2. Düşürme ṭaġ u ṣaḥrāya bu ḥālim perīşān itme
3. Nigāh-ı çeşm-i cellādıñ ile dāġ-ı nihān itme
4. Teraḥḥum eyle ey meh-rū bu cevri el-āmān itme
5. Ġarīb-i dervīşānıñ ḳalbini yıḳup vīrān itme
6. O bir beyt-i muʿallādır ṣaḳın mihrābı incitme

[47a]

V.

1. Ḥalīm-i ṭabʿ olagör ki cihānda **Maḫfī-i** şeydā
2. Maʿārif ehline vardıḳda sen erbābı incitme

235.[449]

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Sihām-ı nāvekiñle dökme ḳanım āh efendim āh
   Kesildi ḳalmadı tāb u tüvānım āh efendim āh

[448] Manzume tahmis değil, tesdisdir. Ayrıca son bend olan 5. bende mısra eklenmemiştir.
[449] Nâ-tamâm gazel.

2. Bu fürḳat dāġ-ı ḥasret mülk-i cismim eyledi ġāret
Nesīm-i būy-ı cennet aldı cānım āh efendim āh

3. Ḫayāl-i serv-i ḳaddiñle düşürdüñ baḥr-ı endūha
ᶜ Aceb sāḥil bulur mı dil civānım āh efendim āh

236.
11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Ṭalᶜ at-ı rūyuñla şāhım efendim
Eylediñ bendeñi ḥüsnine ḥayrān
Nār-ı muḥabbetiñ ey dil-pesendim
Sīne-i çākimden olmışdır nihān

2. Ḥükm-i ḳader böyle gördüm māhımı
Celb eyledi ḥayfā ḳalbigāhımı
Küsūfa düşürdüñ mihr ü māhımı
Gül miṣli cemāliñ idince seyrān

3. Nūş idelim māhım ᶜ aşḳ-ıla bāde
Meylim düşdi sen şāha ziyāde
Fāş olmasun bu sır efendim yada
Meclis-i muḥabbet āfet-i devrān

4. Sīneniñ bāġında ṣarı sünbüller
Perīşān lāleler açılmış güller
Mānend-i cennetdir öter bülbüller
Būs itsem sīneñi ey gül-i ḫandān

5. ᶜ Aşḳıñ ile cānā dāᵓ im yanarım
Būs eyle sen beni ben seni yārim
Bāde-i laᶜ liñle ey ᶜ ömri varım
Mest-i müdām oldum server ḫūbānım

6. Ġılmān emṣāliñ mülk-i cihāna
Nedir bu eṭvār-ı dil-pesendāne
Gün yüzüñ göreli oldum dīvāne
Merḥametiñ yoḳ mı oldum perīşān

7. Düşürdüñ **Luṭfī**yi sevdā-yı ḫāma
Musaḫḫar eylediñ zencīr-i dāma
İsterim yārimden [bir] cevāb-nāme
Dürüst ḫünkārıma vardıġı zamān

237.
11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Ecel yaṣdıġına vaż^{c} itdim seri
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle
Āteş-i hicrānıñ yaḳdı her yeri
Gitme dil-şikā[r]ım gel kerem eyle

2. Ezelden çün oldum ḥüsnine mā^{ɔ} il
Sen itdiñ ġarībiñ ^{c} aḳlını zā^{ɔ} il
Ġamzeñ ile cānım aldı ^{c} Azrā^{ɔ} il
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

3. ^{c} Aşḳıñı çekmege ḳalmadı ḳudret
^{c} Āḳıbet üftādeñ eyledi rıḥlet
Bıraḳma ^{c} āşıḳıñ eyle mürüvvet
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

4. Göñül sarāyını eylediñ iḥrāḳ
Cānımı al götür cismimi bıraḳ
Maḥv itdi vücūdum miḥnet ü firāḳ
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle
[47b]

5. Bīmār göñül n'eyler bāġçeyi bāġı
Bend itdi baḫtımı zülfünüñ baġı
Rūyını döndürme sīnemiñ dāġı
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

6. Nice biñ aġlatdıñ ben dil-figārı
İnkisār eyleme ^{c} ömrümüñ varı
Luṭf eyle gitmeden cānım al bārī
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

7. Ḥelāl eyle ḥaḳḳıñ ḳāmeti dil-cū
Unutma du^{c} ādan ey gül-i şebbū
Müjgānına ḳondı murġ-ı dil meh-rū
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

8. لوكنت معك فى نارالجحيم[450]
روح و ريحان و جنّة نعيم[451]
لمن اتى الله بقلب سليم[452]

---

[450] *(Lev küntü ma^{c}ake fī nārü'l-caḥīm).* Mânâ: "Seninle cehennem ateşinde olsam."
[451] *(Rūḥun ve reyḥān ve cennetü na^{c}īm).* Mânâ: "Rahatlık, güzel rızık, naim cenneti vardır."
[452] *(Limen et'allāhe bi-kalbin selīm).* إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ: "Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka." (Şu'arâ 26/89).

Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

9. Naḳş itmiş ṣūretiñ Ḥayy-ı Ẕül-Celāl
جَنَّةٌ جِنَّةٌ جُنَّة الجلال
انّه جميل يحبّ الجميل[453]
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

10. **Luṭfī** çünki olduñ münkir-i Yezdān
Rabbiñ üçdür didi āyet-i Ḳurʾān
Cānıma ḳıymadan ṣūfīler amān
Gitme dil-şikārım gel kerem eyle

238.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḥüsnüñe üftāde ḥayrān olmasun yā n'eylesün
Nāz u reftāriña ḳurbān olmasun yā n'eylesün

2. Devr-i ᶜālemde saña mānend bulınmaz ey perī
Āteş-i ᶜaşḳıñla sūzān olmasun yā n'eylesün

3. Dāġ-ber-dāġ itdi sīnem ḫançer-i ebrūlarıñ
Ruḫlarıñ ᶜuşşāḳa īmān olmasun yā n'eylesün

4. Maṭlaᶜ-ı envār-ı rūyuñ virdi eflāke żiyā
Saçdı ḫūrşid-i dıraḫşān olmasun yā n'eylesün

5. Görmese bir laḥẓa ᶜāşıḳ dīde-i fettānıñı
Dūzaḫ-ı gird-āb-ı hicrān olmasun yā n'eylesün

6. Seyr-i dīdārıñ ile dil-şād olur güm-geşteler
Dil sürūr-ı verd-i ḫandān olmasun yā n'eylesün

7. Nīm-nigāh ile ḫarāb itdiñ ġarīb üftādeñi
Luṭfī bend-i tīġ-ı müjgān olmasun yā n'eylesün

239.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey vefādār-ı vefākārım efendim cānım ey
Merḥamet ḳıl gel benim serv ü gül-i ḫandānım ey

2. Cānımı ḳıldım fedā çeşm-i siyāhıñ tīrine
Ḫançer-i ebrūlarıñ deldi sīnem Loḳmānım ey

---

[453] *(İnnehu cemīl yuḥibbu'l-cemīl)* Mânâ: "Allah güzeldir, güzeli sever."

3. Rūy-ı ḫurşīd üzre döküldükçe Ṭūbā dalları
Ẓulmet-i fürḳatde ḳaldım sürme-i çeşmānım ey

4. Baş açıḳ yalın ayaḳ dergāh-ı luṭfuñ beklerim
İltifāt [it] bendeñe ey ruḫları gülşānım ey

5. Dem-be-dem sāᶜat-be-sāᶜat ṭālib-i dīdārıñam
Meh-cebīniñ ṣafḥa-i eflākdir īmānım ey

6. Ġurre-i māh-ı ḥaḳīḳat āfitābıñ pertevi
ᶜAndelībi lāl ider naẓmıñ dürer-efşānım ey

7. Ġarḳ-ı girdāb-ı firāḳ itdi bu ᶜāciz **Luṭfī**yi
Ola mı vuṣlat müyesser dīdesi fettānım ey

240.

Rubāᶜī

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Eger ᶜāşıḳ iseñ gel yāre yāre
Dime oldı vücūdum pāre pāre

2. ᶜAceb sāḥil bulur mı baḥr-ı ġamdan
Bu keştī-i ümīdim yare yare
[48a]

241.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Māh-ı ᶜālem ġonçe-i nā-dīde vü gül yāsemen
Bir hilāl-ebrū zirih-gīsū levend-i sīm-ten

2. Burc-ı āfetden ṭulūᶜ itmiş bu ḫurşīd-i felek
Verd-i ḥamrādır ruḫ-ı alı lebi şehd ü leben

3. Bir görüşde niçe biñ ᶜāşıḳları ḳurbān ider
Cümlesi āmādedir cān virmege ḥāżır kefen

242.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Pek perīşān ḥāle düşmişler güzel
Kimse ṣormaz yā nedir ḥāliñ seniñ

2. Zīb ü zīnet cevhere mālik idiñ
N'eylediñ n'itdiñ ḳanı mālıñ seniñ

3. Evc-i rifᶜatde ṭururken ṭāliᶜiñ
Simsiyāh çıḳdı ḳara fālıñ seniñ

4. Zülf-i şehmārıñ dökilmiş gül yüze
Tāze gül açmış ruḫ-ı alıñ seniñ

5. Kendi ṣādıḳ sīreti bed-ḫūydur
Çāha ṣaldı necm-i iḳbāliñ seniñ

6. Ceyş-i Hindūveş dökilmiş gerdene
Ṣaf-be-ṣafdır fülfül ü ḫāliñ seniñ

7. **Luṭfī** Ḥaḳdan eyleme ḳaṭᶜ -ı ümīd
Ḥall ider efkār u āmāliñ seniñ

243.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Müjdeler olsun saña ey nev-civān
ᶜ Āşıḳıñ virmekdedir rāhıñda cān

2. Cevher ü mālıñ ġıyāb bulmış iken
Sāye-i yārende gör oldı ᶜ ıyān

3. Bu edā bu nāz u istiġnā reviş
Bu gidişle alınur ᶜ aḳlı cihān

4. Çekme tīġ-i ḫançer-i ebrūlarıñ
Dökme meydān-ı muḥabbet içre ḳan

5. Āteş-i ᶜ aşḳıñla yandı mülk-i dil
El-amān olsun elinden el-amān

6. Her seḥer gördükçe şems-i vechini
Şuᶜ ledār oldı zemīn ü āsumān
[48b]

7. Serv-i ḳaddiñ sāyesi düşmez yere
ᶜ Āşıḳānıñ ḳāmeti oldı kemān

8. Nice bülbülveş fuᵓ ādım yanmasun
Görmemiş miṣliñ gibi gül gülsitān

9. Gerden-i billūrını ᶜ arż eyleyüp
Açma gülzār-ı dile dāġ-ı nihān

10. Maḫfīce gülzār-ı ḫüsnüñ mīvesiñ
Luṭfī var olsun virürse bāġbān

244.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey benim rūḥ-ı revānım meh-cebīn
Bāġ-ı ṣadrımda fidān-ı nāzenīn

2. Kim ne gevherdir bilindi adıñız
Siz bize Şīrīn [ü] biz Ferhādıñız

3. İbtidā olsun size bizden selām
Sāniyen bir bir idem ᶜarż-ı merām

4. Kim peder ᶜadd itdigiñ ṣāḥib-fünūn
Ḫulḳı bed efᶜāli bed bir şaḫṣ-ı dūn

5. Sirḳ[at] idüp laᶜl ü cevher ḫātemi
Egniñe ṭaḳdı libās-ı mātemi

6. Ṭāliᶜiñ ferḫundedir ey meh-cemāl
Kim baña dellāl elinden geldi māl

7. Yine al mālıñ hedā olsun saña
İstesen cānım fedā olsun saña

8. Nice laᶜl ü cevheriñ itdi ẓuhūr
Ḳıldı istīlā diliñ ferḥ ü sürūr

9. Yalıñız ᶜaşḳıñla ben bī-çāreyim
ᶜĀşıḳ-ı zārıñ olup āvāreyim

10. Bende çoḳdur āteş-i ᶜaşḳ u şerer
Sende yoḳ mıdır ᶜaceb ᶜaşḳdan eṣer

11. Gerçi düşdi ey perü göñlüm saña
N'ola sen de göñliñi virseñ baña

12. Ḥāṣılı budur saña ṭoġrı kelām
ᶜAbd-ı memlūkuñ bu **Luṭfī** ve's-selām

245.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey benim ḳalbimdeki rāz-ı nihān
Bülbül-i bāġ-ı gülistān-ı cihān

2. Maḫzen ü kān-ı ᶜināyet oldıġıñ
Ġurre-i māh-ı ṣadāḳat oldıġıñ

3. Āşikār oldı bu luṭfından baña
Cānım olsun reh-güẕārında fedā

4. Nāmeden ismiñ bize oldı ᶜ ıyān
Sen benimsiñ ben seniñ ey nev-civān

5. Diñle şimdi ḥāl-i düşvārım benim
Baḳ neler oldı baña yārim benim
[49a]
6. Ḳalᶜ aāsā mülk-i dil maᶜ mūr iken
Kim metānetde ḳatı meşhūr iken

7. N'eylediñ n'etdiñ anı hedm eylediñ
Pāre pāre eyleyüp ḫatm eylediñ

8. Beynimizde ḳalmadı aṣlā ḥicāb
Āşikār olduḳ miṣāl-i āfitāb

9. Ḳıl naẕar ki baña bir efᶜ āli dūn
Şaḫṣ-ı bed-ṭıynet leᵓ īm-i ser-nigūn

10. Dāᵓ imā bī-ḥad beni āzār idüp
ᶜ Andelībāsā sitemle zār idüp

11. ᶜ Arż ider bir şaḫṣ-ı bed-ḫilḳat baña
Dir ki muṭlaḳ varmalısıñ sen aña

12. İsmi nādir kendüsi merd-i ᶜ anīd
Meymenetsiz bir pelīd ibn pelīd

13. İtmedim teklīfini aṣlā ḳabūl
Ol daḫi ışrār ider itmez nükūl

14. Ḥālbuki bilmez saña meyl itdigim
Gül gibi bāġ-ı dilinde bitdigim

15. Bu vuḳūᶜ ātla iderse keşf-i ḥāl
Kim seniñle ġayrı ünsiyyet muḥāl

16. Dāᵓ imā müzdād olur renc ü cefā
Maḥv olur tā ḥaşre dek ẕevḳ u ṣafā

17. Ben seni sevdim göñülden ey civān
Ġayra yoḳdur raġbetim **Luṭfī** inan

18. Eyledim ṣad-āh ile ḫatm-ı kelām
Ḳıl ṣıyānet dest-gīr ol ve’s-selām

246.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey şeh-i nāzende-i mülk-i dilim
V’ey benim bāġ-ı felekde bülbülüm

2. Müjdeler olsun saña ey verd-i ter
Kim saña nāmem virür ḫoşca ḫaber

3. Şübhesiz taḫlīṣini yarın gice
Şöyle bir tedbīr ḳordum maḫfīce

4. Sen baña yarın gice ol muntaẓır
Sāᶜ at altı yedide ol sen ḥāżır

5. Şeh-nişīnden ḳıl naẓar eṭrāfına
Kim neler teşbīh idem evṣāfına

6. Rūy-ı deryādan yaña baḳ ey figār
Tā görinsün göze ḳırmızı fenār

7. Ol işāretle gelür ṣandāl size
Kim ḫafīce vāṣıl olasıñ bize

8. Sāḥile geldikde bu ṣandāl yaḳın
Bil benim ṣandāl içinde ol emīn

9. Bekçilerden ḫālī bir pencereden
İp ile in tā ki kimse görmeden

10. Ṣandāla ṭoġrı gelin yavaş yavaş
Tā ki sırrıñ olmaya aᶜ dāya fāş

11. Atla ṣandāla hemān ḳılma ḥaẕer
Ḳorḳma gelmez semt-i aᶜ dādan keder
[49b]
12. İşte bu bir ḫoşca tedbīrim benim
Ḫāk-i pāye şerḥ ü taḳrīrim benim

13. Eyleyince böylece āzād-ı ser
Semt-i cānāna ḳılup ᶜ azm u sefer

14. Ser-güẕeşt-i ḥālimiz naḳl u beyān
Ḥīn-i vuṣlatda olur māhım ᶜ ıyān

15. İşte budur nāme-i ḫākisteriñ
Yaᶜ ni bu bī-çāre **Luṭfī** kemteriñ

247.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Feᶜ ūlün

1. Şerendir pāy-ı taḫt-ı şāh-ı Simnān
Aña şehr-i diger olmazdı aḳrān

2. Çihār eṭrāfı bāġ u lāle sünbül
Açılmış ġonçeler ötmekde bülbül

3. Ahālīsine Ḥaḳ ḥüsn-i cemāli
ᶜ İnāyet eylemiş ḫurşīd miṣāli

4. Ṣunarsa ᶜ āşıḳa bir cām-ı sāḳī
Olur tā ḥaşre dek ser-mest-i bāḳī

5. İderler ᶜ āşıḳāna ᶜ itibārı
Ser-ā-pā nev-civān u iḫtiyārı

6. Düşerse ᶜ āşıḳ-ı şūrīde şeydā
O şehre ᶜ aşḳ-ile olmaḳda rüsvā

7. İderler **Luṭfī** ḥadsiz bī-kesāne
Fedā olsun cihān cān içre cāne

248.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Feᶜ ūlün

1. Ṣorulsa bu cihānda ger ᶜ adālet
Ṭutarlardı şeh-i Simnānı ālet

2. Şehenşāh-ı cihān u heft-kişver
Yedi yüz biñ nefer ḥāżırdı ᶜ asker

3. Bulınmaz miṣli bir sulṭān-ı ᶜ ādil
Cemāl-i şemᶜ ine pervāne māᵓ il

4. Görenler dir ki baḳ şu ᶜ ālī-baḫta
Teᶜ āla'llāh yaraşmış tāc u taḫta

5. Vezīrān sāyesinde necm-i enver
Ḫuṣūṣan Saḳsaḥā ḫurşīd ü aḫter

6. Murādı üzre döndi çarḫ-ı gerdūn
Faḳaṭ evlād içündi ḳalbi maḥzūn

7. Duᶜ ā eylerdi yā Rabb eyle ᶜaṭfı
Güşāde eyle sedd-i baḥr-ı **Luṭfı**

249.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Güvenme bu cihānda taḫt u tāca
Düşersiñ ṣonra derd-i bī-ᶜilāca

2. Şeren şehrinde Simnān şāh u sulṭān
İken aḥvāli oldı āh u efġān

3. Vezīri Saḳsaḥānıñ baḫtı ḳara
Giderken geldiler bir mīşezāra

4. Ḳanı ol salṭanat dārāt ü devlet
Ḳamusı oldı baḳ tebdīl-i miḥnet

5. Nic'oldı pister-i kemḫā vü aṭlas
Ḳara ṭopraḳda yatdı şāh bī-kes
[50a]
6. Tefekkür eyleyüp ḳıldı niyāzı
Açıldı rūşen oldı baḫt-ı sāzı

7. Gelüp bir atlı ḳıldı nīm-nigāhı
İki bī-çāreye gösterdi rāhı

8. Düşenler böyle bir derd-i elīme
Niyāz eyler ise Rabb-ı Kerīme

9. Ḫudā elbetde eyler **Luṭfī** iḥsān
Anıñ her bir murādıñ eyler āsān

250.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Naẓar ḳıl geldi yol üstinde ey yār
Hevāsı ḫūb leṭāfetlü çemenzār

2. Aḳar māᵒ-i zülāli ᶜayn-ı kevṯer
İçildikçe neşāṭ ü ẕevḳı artar

3. Oturup ol maḥalde şāh-ı Simnān
Vezīriyle iderdi ṣoḥbet ey cān

4. Gelüp verdi selām bir pīr-i ᶜ āḳil
İkisiniñ murādı oldı ḥāṣıl

5. Vedāᶜ lar eyleyüp ol ḥüsn-i māha
Feraḥlı düşdiler tenbīhle rāha

6. Ḳurılmış böylece bu çarḫ-ı devrān
Bulur elbet arayan derde dermān

7. Şeb-i ẓulmet olursa **Luṭfī** ḳara
Olur encām[ı] gündüz derde çāre

251.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Feᶜ ūlün

1. Ṣalurken ᶜ ālemi anlar kemende
Naẓar ḳıl düşdiler bī-tāb bende

2. Giderken böyle bī-cürm ü ḳabāḥat
Ṭutup on iki sārıḳ pür-cināyet

3. Ṣoyup hem anları bend eylediler
Size lāyıḳ budur hem söylediler

4. Eger bilseydiler oldıġını şāh
Ḥayāt üzre bıraḳmazlardı her gāh

5. Yine ṭāliᶜ açıldı baḫtı ḫandān
Ẓuhūr itdi ᶜ Acirden geldi kārbān

6. Eger mühlet olursa laḥẓa cānda
Ecelsiz kimse olmaz bu cihānda

7. Melik Simnān ḳurtıldı kederden
Vezīriyle ber-ā-ber ḳayd-ı serden

8. Cenāb-ı Ḥaḳ idüp luṭf u ᶜ ināyet
İkisi de düşüp rāha selāmet

9. Tevekkül eyleyen Rabbu'l-ᶜ ibāda
İrer elbetde ey **Luṭfī** murāda

252.

Ḳıṭᶜ a Rubāᶜ ī

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Saᶜ da ẓann itdim ki döndi ṭāliᶜ -i āvāremi
Baḳ neler ᶜ arż eyledi āyīne-i baḫt-ı siyāh

2. Gök yüzinde kevkeb ü mihr ü mehe müştāḳ iken
Ḳoydı ẓulmetde dil-i vīrānımı ṣad-āh u vāh
[50b]

253.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Açılınca feraḥla bāb-ı gülzār
İkisi de feraḥlandılar ey yār

2. Görüp ol gülistān-ı bī-miṣāli
Göñülden ḥaşre dek gitmez ḫayāli

3. Açılmış lāle sünbül yāsemenler
Gezer ḥūrī miṣāli sīm-tenler

4. Oturmış taḫta bir sulṭān-ı ḫūbān
İder ḥūrīlere şevketle fermān

5. Elinden nūş idenler cām-ı ᶜaşḳı
Olur ser-mest-i bāḳī dām-ı meşḳı

6. Başında tāc-ı cevher zer nişānı
Nice dil sevmesün ol mihribānı

7. Melikle Saḳsaḫānıñ ᶜaḳlı yaġma
Olur baḳdıḳça ol ḫurşīd-i ġarrā

8. Cihānda bī-menend ol ġonçe-i ter
Anıñ rāhında bülbüller virür ser

9. Görenler rāhına virmekde cānı
N'ider cānın viren mülk-i cihānı

10. ᶜAceb bir cilve vü ḥükm-i Ḫudādır
Bilinmez **Luṭfī** rengīn mācerādır

254.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Naẓar ḳıl şimdi bu ḥāl-i ᶜacībe
Gider ṣıḥḥat olur muḥtāc ṭabībe

2. Açıldı öñlerine deşt-i ḥayret
Bürüdi dört yanın emvāc-ı miḥnet

3. Gelür ṣaġdan maḫūf u bed ṣadālar
Ṣadālardan gelür dehşet nidālar

4. İkisi ḳorḳudan düşdi bayıldı
Vücūd iḳlīmine lerze yayıldı

5. Gelüp Ḥaḳdan hemān ol dem ᶜ ināyet
Yavaş yavaş vücūda geldi ṭāḳat

6. Yetişdiler selāmetle murāda
Şükürler ḳıldılar Rabbü'l-ᶜ ibāda

7. İderse **Luṭfiyā** rencīde aġyār
İrersin ṣabr ḳıl maḳṣūda ey yār

255.
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Açıldı çoḳ şükür bāb-ı ᶜ ināyet
Görindi bir sarāy-ı ᶜ ālī ġāyet

2. Direkler üstine bir ḳasr-ı vālā
Ḳurılmış yoḳ menendi pek dilārā

3. Oturmış kürsīye bir ᶜ ālī-himmet
İder ḳırḳ dervīşe pend ü naṣīḥat

4. Ḳuṭubdur şübhesiz ol pīr-i server
Cemāliyle olur ᶜ ālem münevver

5. İkisini de irgürdi murāda
Kederler tebdīl oldı sūr u şāda

6. Didi pīr çekme ġam ey şāh-ı Simnān
Saña bir ġonçe Mevlā itdi iḥsān

7. Ṭoġınça ismini yād it ᶜ Alāhen
Erisün görse anı ṣusız āhen
[51a]
8. Seni Ḥaḳ maḳṣūdına ḳıldı vāṣıl
Murādıñ feyż-i Ḥaḳla oldı ḥāṣıl

9. İrürse **Luṭfī** bir ᶜ āciz zevāle
Nihāyetde irür elbet kemāle

256.
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Ḫudānıñ ḥikmetiñ seyr eyle ey cān
Görindi gözlerine ulu ᶜ ummān

2. Urur ṭaġlar gibi emvāc-ı deryā
Olur rüʾyet ḳılanın ʿaḳlı yaġma

3. Taʿannüd eyler elbet merd-i cāhil
Nice tebdīl olur ʿummāna sāḥil

4. Velī fikr eylemez Ḫallāḳ-ı ekvān
Cihānı ġarḳ ḳıldı ḥīn-i ṭūfān

5. Ḳanı ol deşt ü ṣaḥrā-yı beyā[bā]n
Gemiler ġarḳ olur bī-devʾ ü dermān

6. Kelām-ı pīre uydı Saḳsaḥā yār
Urup deryāyı geçdi ḫūb-ı eṭvār

7. Düşenler pend-i pīrān ile rāha
Düşer cevher gibi pīş-i nigāha

8. Olur memlūk iken dünyāya sulṭān
Miṣāl-i ḥażret-i Yūsuf-ı Kenʿān

9. Hemān iḫlāṣ ile it ʿarż-ı ḫıdmet
Ki anlar da ider ey **Luṭfī** himmet

257.

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

1. ʿAceb midir mediḥ ḳılsam bu bāġı
Bıraḳdı sīnemizde sīḫ-i dāġı

2. Girüp tekrār gezerken gülsitānda
Ḳalur mı ṣabr u ṭāḳat cism ü cānda

3. Görüp ol server-i şems-i cihānı
Hemān virmek dilerdi cism ü cānı

4. Oturup bezme ḫurşīd-i semānıñ
İderler medḥini ebrū-kemānıñ

5. Melik Simnāna ṣundı cām-ı laʿli
Gidüp Mecnūn gibi hep fikr ü ʿaḳlı

6. Unutdı pend-i pīri düşdi dāma
Ḫalāṣ olmaḳ ne mümkindir ʿavāma

7. Vezīri çıḳmadı sözden ṭışarı
Ḳılup bī-tāb ol āhū-nigāhı

8. Gelüp imdād ḳıldı pīr-i enver
İkisi de necāta buldı rehber

9. İkisi de olup hem-dest-i şāhī
Şeren şehrine ḳıldı ʿazm-ı rāhı

10. Çıḳınca **Luṭfī** cennet gülşeninden
Ṣanursıñ ayrılur bir cān tenden
[51b]

258.

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün

1. Bi-ḥamdillāh geldi Ḥaḳdan imdād
Ḫarāb olmış göñüller oldı ābād

2. Olursa bir ḳavim ger ḫayra māʾil
Ḫudā iḥsān ider sulṭān-ı ʿādil

3. Şeren ḫalḳı ser-ā-pā çekdi mātem
Anı terk ideli sulṭān-ı ḥātem

4. Olındı şehr içinde çok nidālar
Beşāret geldi Simnān cān fedālar

5. Ṭuyunca pür-feraḥ pīr ü civānı
Döküldi ḫārice taḳbīle anı

6. Ḳamusı gördi ol şāh-ı cihānı
Fedā itmek dilerler cism ü cānı

7. Vezīrān u ahālī şād u ḫandān
Şükür Mevlāya bulduḳ derde dermān

8. Sipāh u şevket ü şān u ḥaşemle
Oṭurdu taḫtına ʿizz ü keremle

9. Şerenden zāʾil oldı leyle-i ġam
Meserret şemsi ṭoġdı gitdi mātem

10. Ḫudānıñ **Luṭfı**nı gör dīde dīde
Ḥasūd-merd ola cismde dīde dīde

259.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Gülistān-ı felekde bir gül-i ter
Henūz ṭoġmış cihāna şems-i ḫᵛāver

2. Kemān ebrūları cādū nigāhı
Bıraḳur mülk-i dilde āh u vāhı

3. Dizilmiş ṣaf-be-ṣaf gerdāna Hindū
Ne Hindū lāle sünbül verd-i ḫoş-bū

4. Esüp bād-ı ṣabā zülfi perīşān
İdince dil olur tārāc ü vīrān

5. Nezāket şīve vü cilve edālar
Yolında cān virür cānı fedālar

6. O şems-i evc-i ᶜişmet murġ-ı cānı
Şikār eyler nigāh-ı bī-emānı

7. Dilā nāmı anıñ bedr-i cihāndır
Velī bir fitne-i āḫir-zamāndır

8. Semerḳand şāhınıñ yek duḫteridir
Ne duḫter server-i cins-i perīdir

9. Didiler ol gülüñ gül sīnesi ne
Açılmış sünbül ü gül sīnesine

10. Ṭoġarsa bu ṣadefden **Luṭfī** cevher
Ne gevherdir ne gehverdir ne gevher

260.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Dilerse ḥażret-i Ḫallāḳ-ı ekvān
Çıḳar meydāna cümle rāz-ı pinhān

2. Ḫafīyken bir şehīd-i ḳahramānı
Ḫaberdār eyledi ḫalḳ-ı cihānı

3. Binā oldı Şeren şehrinde merḳad
Ne merḳad gevher ü zerle muᶜasced
[52a]
4. Ziyāretgāh olup cümle enāma
Beşāretler virildi ḫāṣ u ᶜāma

5. Ḳılup iṭᶜām u iksā bī-kesānı
Yayıldı şarḳa ġarbaād u şānı

6. Oḳınur ẕikr ü tevḥīd ü duᶜālar
Çıḳar Allāh diyü ᶜarşa nidālar

7. Şeren sükkānına **Luṭf**-ı Ḫudādır
Naẓargāh-ı şehīd-i Kerbelādır

261.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Yine mirʾāt-ı çarḫ boyandı ḳana
Şeren şehri düşüp āh u fiġāna

2. Dizildi nice merdler ṣaḥn-ı ḥarbe
Ġam u mātem yayıldı şarḳ u ġarba

3. Tecemmuᶜ eyledi bī-ḥad sipāhı
İdüp Şīk şehrine hem ᶜazm-ı rāhı

4. Döner böyle elemle çarḫ-ı devrān
Kimi ḫandān kimi ḥāli perīşān

5. Kimi gülzārda nāz u niᶜamla
Kimi bīmārdır derd-i veremle

6. Olanlar ṣubḥ mevlūdinde memnūn
Olur şām-ı elemde ḳalbi maḥzūn

7. Aḳan enhār-ı dilden ḫūn-ı giryān
Telāṭum eyledi mānend-i ᶜummān

8. Duᶜā eylerdi hep pīr ü civānı
Reh-i Mevlāya virdik cism ü cānı

9. İlāhī ḳıl bizi ol ḳavme ġālib
Güşād eyle der-i genc-i meṭālib

10. Vire Ḫaḳ pādişāha **Luṭfī** nuṣret
ᶜAdūyı münhezim ḳıl virme furṣat

262.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Yıḳılmış ḳaṣr-ı gönlüm oldı ābād
Ġam u endīşelerden oldı āzād

2. Yazılmış tā ezelden böyle muṭlaḳ
ᶜÜsürsüz kimseye [yüsr] irmez el-ḥaḳ

3. Eger keş olmayaydı şāh-ı Simnān
Ġam u derdiñ yüküñ olmazdı ḫandān

4. Çeküp biñ miḥneti buldı murādıñ
Çıḳardı bāġ-ı dilden miḥnet adıñ

5. Ḫudā bir ṭıfl-ı nev-res ḳıldı iḥsān
Bulınmaz miṡli bir ḫurşīd-i devrān

6. Şeren ḫalḳı ser-ā-pā oldı mesrūr
Yıḳılmış mülk-i diller oldı maᶜmūr

7. Feraḥla **Luṭfī** oldı şehr-i āyīn
Gülistān-ı göñüller oldı tezyīn
[52b]

263.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Yine döndi şimāle çarḫ-ı gerdūn
İder aḥkāmıñ icrā baḫt-ı vājūn

2. Döküldi ᶜarṣagāh-ı ḥarbe leşker
Görenler dir ki ḥayfā ḳopdı maḥşer

3. Döner şimşek gibi tīr ü sinānlar
Olur teslīm mevte cümle cānlar

4. Ṭutup meydān-ı ḥarbi rīz olan ḳan
Urur emvāc-ı ḫūn mānend-i ᶜummān

5. Döşendi ḫāke nice merd-i server
Niçe ḫurşīd ü aḫter zülfi ᶜanber

6. Nedir bu dār-ı dünyānıñ cefāsı
Ḳanı bu cevr ü ḳahrıñ bir ṣafāsı

7. Raḥīm oldur ki ḳıymaz murġ-ı cāna
Misāfirken bu dört günlük cihāna

8. Ḥayıflar göçdi bunca pīr ü merdler
Cigergāha açıldı verd-i derdler

9. Degülken bu cihānda kimse bāḳī
Ne lāzım ortaya ṣalmaḳ nifāḳı

10. Hem anlar göçdiler bī-cürm ü ᶜ işyān
Hem evlād u ᶜ ıyāl oldı perīşān

11. Żarar īrāṣ ider insāna cāhil
ᶜ İnāyet kānı olur **Luṭfī** ᶜ āḳil

264.
11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Ṣad-ḥayıf sīnemi ġamzeler kesdi
Kesdikçe yār güler aġyār sevdigim
Zülf-i şeb-renginden ṣabā mı esdi
Ḳıldı bizi terk-i diyār sevdigim

2. Gülzār-ı felekden lāle gül dürdüm
Aġladıḳça o ḫünkāre gül derdim
Bir kez süᵓ āl eyle meh-rū gül derdim
Yarelere merhem sen ṣar sevdigim

3. Bülbül aġlar sünbül aġlar gül aġlar
Ḫazāna ġarḳ oldı müzeyyen baġlar
Leylā-yı ḥüsnine Mecnūna ṭaġlar
Cānımı sen ḳıldıñ şikār sevdigim

4. Ruḫsār-ı raḫşānıñ ḫazān olmasun
Ḳāmet-i mevzūnuñ kemān olmasun
Dilerseñ ḳalbimi vīrān olmasun
İtme cefāyı bī-şumār sevdigim

5. Sen gibi bir ṣādıḳ yāri arardım
Sīne-i ṣad-çāke merhem ṣarardım
O üç sipārişiñ çoḳdan yazardım
Mühlet virmez çarḫ-ı ġaddār sevdigim

6. Ṣunmaḳ gerek bize kāse kāse sem
Ṣardı eṭrāfımı ḥayıf cünd-i ġam
İşte geldi yine māh-ı Muḥarrem
Baḥr-ı mātemde yoḳ kenār sevdigim

7. Ḫaylīdir çekerim ben bu sevdāyı
Nāz u istiġnāyı dürlü cefāyı
ᶜ Āşıḳ olan n'eyler ẕevḳ u ṣafāyı

Āteş-i hicrānla yanar sevdigim
[53a]
8. Ebr-i ẓulmet ile ḳapandı ol māh
Oldı şehīdlere **Luṭfī** pādişāh
Kerbelāda şehīd oldı bī-miyāh
Sebeb oldı ḳavm-i küffār sevdigim

265.[454]

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

1. کفتا بخروش پیر فانی
خاقان و خداوند زمانی

2. من بلبل شوریدهٔ عشقم
یار دل ما کل جوانی

3. در عرصهٔ صیدان محبّت
کفتار پسندیده ندانی

4. تو عارف بالله اکر بود
احراق نه کردی خانمانی

5. دائم بسر جان دل تو
بوده ام بلای آسمانی

6. این شاعر روم فرسی نداند
تو شخص حریم اصفهانی

7. اینها هم عرفان جهانست
لطفی چه کنی تو بی زبانی

---

[454] 1. *(Goftā be-ḫurūş pīr-i fānī)* Mânâ: Pir, yüksek sesle söyledi
(Ḫākān u ḫudāvend-i zamānī) Mânâ: Zamanın hakanı ve padişahısın.
2. *(Men bülbül-i şūrīde-i ᶜaşkem)* Mânâ: Ben aşktan gönlü yanmış bülbülüm
(Yār dil-i mā gül-i civānī) Mânâ: Ey sevgili! Gönlümüz daha genç.
3. *(Der-ᶜarsa-i ṣaydān-ı muḥabbet)* Mânâ: Muhabbet avcılarının yanında
(Goftār-ı pesendīde nedānī) Mânâ: Güzel sözleri bilmezsin.
4. *(Tū ᶜarif-i bi'llāh eger būd)* Mânâ: Sen arif-i bi'llâh olsan
(İḥrāk ne-gerdī ḫānumānī) Mânâ: Evini, barkını ateşe vermezdin.
5. *(Dāᵓim be-ser-i cān-ı dil tū)* Mânâ: Seni bütün benliğinle bilirim, tanırım.
(Būde-em belā-yı āsumānī) Mânâ: Gökyüzünün belası olmuşum.
6. *(İn şāᶜir-i Rūm Farsī nidāned)* Mânâ: Bu Rûm şairleri Farsçayı bilmez
(Tū şaḫs-ı ḫarīm-i Iṣfahānī) Mânâ: Sen, Isfahan hareminden bir kişisin.
7. *(İnhā hem-ᶜirfān-i cihān-est)* Mânâ: Bunlar da dünya ariflerindendir.
(Luṭfī çe gani tū bī-zebānī) Mânâ: Lutfî ne yapıyorsun, dilsiz misin?

266.[455]
Mefʿūlü Mefāʿīlü Feʿūlün

1. قد ضاق لنا من الزّمانى
هل ينشرح صدر و لسانى

2. بالامى اتى اجهل قدم
بعل لى ويدع الا متحانى

3. قلت له يا شخص جهول
هيهات لك من البيانى

4. يا ويلك فا حذر عن غرور
الكبر صفات المستعانى

5. بشرى لك يا حسن خلوق
من روحته روضة الجنانى

6. العارف فى الدهر حليم
لا يغضب قطّ لا يجانى

7. **لطفي** لطف لك اللّطيف
اللّطف من الله اتانى

267.
Mefʿūlü Mefāʿīlün Feʿūlün

1. Seyr eyle şehā şāh-ı cihānı
Māh-ı felek ü ḫurşīd-i şānī

2. Bilmez n'idügin ʿilm ü maʿārif
Aġzında gezer ṣarf u maʿānī

3. Terkīb-i ḥurūfātı bilmeden
Tefsīr idiyor Rūḥu'l-beyānı
[53b]

---

[455] 1. *(Ḳad ḍeḳā lenā mine'z-zamānī)* Mânâ: Zaman bizi daralttı.
(Hel yenşariḥu ṣadr u lisānī) Mânâ: Göğsüm ve dilim açılacak mı?
2. *(Bi'l-emsi innī echeluhun ḳadim)* Mânâ: Ben dün cahildim,
(Baʿlün li ve yedʿu'l-imtiḥānī) Mânâ: Bir adam geldi ve imtihanı bıraktı.
3. *(Ḳultü lehü yā şaḫsun cehūlun)* Mânâ: Ben ona "Ey cahil şahıs!" dedim
(Heyhāte leke mine'l-beyānī) Mânâ: Açığa vurmandan (beyandan) sana ne çare var?
4. *(Yā veyleke faḥzar ʿan ġarūr)* Mânâ: Sana yazıklar olsun, gururdan kaçın!
(El-kibrü ṣıfātu'l-Müsteʿānī) Mânâ: Kibir, Müstean olan Allah'ın sıfatıdır.
5. *(Büşrā leke yā ḫüsnü'l-ḫalūḳ)* Mânâ: Ey güzel ahlaklı kimse, sana müjdeler olsun!
(Min ravḥati ravḍatü'l-cinānī) Mânâ: Cennet bahçelerinin kokularından…
6. *(El-ʿārifü fi'd-dehri ḥalīmun)* Mânâ: Bu zamanda arif olan, halîm olur.
(Lā-yaġḍabu ḳaṭṭun lā-yücānī) Mânâ: Kesinlikle kızmaz, cinayete (hataya) girmez.
7. *(Luṭfī laṭife leke'l-laṭīf)* Mânâ: Lutfî, Lâtif olan Allah sana lutf etti.
(El-luṭfu mina'allāhu etānī) Mânâ: Allah'tan bana bir lütuf geldi.

4. Bir ferde selām eylese bir kez
Derḥāl dīgere daḫl ider anı

5. Bilmez yolıyla kendi zebānıñ
Demlerle gezer İrān Turanı

6. Sen ᶜā[r]if ü dānā-yı cihānesiñ
Naẓm eyle bunı Türkī lisānı

7. Çıḳ meclise var ise ḳudretiñ
Luṭfī diler elbet imtiḥānı

268.

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

1. Ṣun sāḳī lebiñ laᶜlini kim devᵓ-i nihāndır
Bādī-i feraḥ-baḫş-ı ṣafā vü dil ü cāndır

2. Ol mey ki olur menbaᶜ-ı ᶜilm ehl-i kemāle
Yek ḳaṭresi nāḳışlarıñ ᶜaḳlına ziyāndır

3. Ol mey ki ider ᶜāşıḳ-ı bīmārını iḥyā
Dermān ise de zāhide dāᵓ-i efcāndur (?)

4. ᶜAşḳ olsun o sāḳī-i ḫarāb-bāde-i ᶜaşḳa
Aḫlāḳı güzel kendi güzel tāze civāndır

5. Bezm-i ṭarabıñ āletidir bāde-i gül-gūn
Ḫūb ṣavt ile ḳānūn u kemān ḳaşı kemāndır

6. Çeşmiñ gibidir baḫt-ı siyāhım benim ey māh
Aḥvālimi zülfüñ gibi ṣorma perīşāndır

7. **Luṭfī** ne kelām eyler iseñ ᶜaşḳ-ile eyle
Ġayrı ne ile uġraşılursa hezeyāndır

269.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Ey şeh-i mülk-i süḫan ḳalbi selīm
V'ey kerīm ibn Kerīm ibn Kerīm

2. Cān u dilden iderim ᶜarż-ı selām
Baᶜdezā söyleyeyim ḫaylī kelām

3. Nāme-i dürr ü güher üslūbuñuz
Yaᶜnī tanẓīm olınan mektūbuñuz

4. Dest-i bī-çāremize buldı vuṣūl
Dil-i kemterde feraḥ buldı ḫuṣūl

5. Oḳudum oldı meʾāli maʿlūm
Olasıñ ḥaşre ḳadar baḥr-ı ʿulūm

6. Her ne olursa muḳadderdir olur
Levḥ-i maḥfūẓa musaṭṭardır olur

7. Ne ki taḳdīre çekilmiş olacaḳ
Cümle ol ḥāleti muṭlaḳ bulacaḳ

8. Gerçi taḳdīr sebebsiz olamaz
ʿAḳlına ʿilm ü maʿārif ṭolamaz

9. Evvelā sen ṭaleb eyle ʿilmi
Çalışup tā ki bulasıñ ḥilmi

10. Ḥükm-i taḳdīri saña ʿarż idelim
Ṭaleb itme ne olur farż idelim

11. Ṭaleb itmek didiler cism-i naẕīf
O tene oldı ḳader rūḥ-ı laṭīf

12. Ten-i bī-rūḥ ṭurur miṣl-i ṣanem
Ne bilür ṣūret olan nāz u niʿam
[54a]
13. Bī-beden rūḥ daḫi olmaz ẓāhir
Ẓāhir olmazsa ne eyler ṣādır

14. İkisi cemʿ olıcaḳ bir yerde
Uġradır ʿālemi yüz biñ derde

15. Kimini eyler emīn-i jurnal
Kimini dehre muḳayyed der-ḥāl

16. Kimini ʿāşıḳ ider gül-fāma
Götür[ür] vuṣlat içün tā Ṣāma

17. Kimini eyler esīr-i ḥūrī
Kimi dervīşe virür destūrı

18. Yüri bu **Luṭfī**ye gel destūr al
Ṣubḥ-ı fürḳatle gelür şām-ı viṣāl

270.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Başımıñ tācı vefālı dil-rübā
Bülbül-i ṣaḥn-ı gülistān-ı vefā

2. Vechine müştāḳdır bay u gedā
Leylī-i zülfüñ esīri mübtelā

3. Eylediñ rüsvā-yı ᶜālem sen beni
Cānıma cān ᶜadd iderken ben seni

4. Nūr-ı dīdemsiñ eyā kān-ı ᶜaṭā
Bāġ-ı dilde nāzenīn-i bā-ṣafā

5. Sevdigim dünyāda sensiñ verd-i ter
ᶜĀşıḳ-ı şūrīdeñ oldum der-be-der

6. Sīne-i ṣad-çākim ey reşk-i melek
Rīze rīze pārelendi itme şek

7. Yāreler açdı müjeñ mānend-i sīḫ
Saᶜd-ṭāliᶜ olmadım baḫtım Merīḫ

8. Tāzelendi dāġ-ı dil itdikçe āh
Ḫāk-i rāh itdiñ beni ey pādişāh

9. Emrine münḳāddır ḫalḳ-ı cihān
Herkese nuṭḳuñ ḥayāt-ı cāvidān

10. Sünbül ü nergis donatmış gülşeni
Kākülüñ vaṣfıyla çāk itmiş teni

11. Eşk-i çeşmimden ṣaḳınsun kāʾināt
Baḥr-ı hicrānım bil ey ḫurşīd-i z̲āt

12. S̲ervet-i dünyāyı itmem hīç ricā
Nūr-ı ruḫsārıñ yeter devlet baña

13. Yoḳdur aḳrānıñ seniñ ey ḫayr-ı nās
Yūsuf-ı Mıṣr-ı göñülsüñ bā-esās

14. Ṣaf-der-i ḫusrev-şiyemsiñ ḳıl meded
İki dīdem nūrısıñ ey serv-i ḳad

15. Ḳıl kerem ᶜuşşāḳa ṣun cām-ı ḥayāt
Luṭf iderseñ cismimiz görmez memāt

16. Vādī-i miḥnetlere ey dil-firīb
Raḥm idüp ṣalma beni ḳılma ġarīb

17. İsm-i pākiñ yād idüp cümle ᶜibād
Revnaḳ-ı rūyuñ ider diller güşād
[54b]
18. Merd-i meydān-ı vefāsıñ ẕī-kerem
Ḥākim-i mülk-i göñülsüñ pür-himem

19. Merḥamet kānı eyā serv-i bülend
Ẕikr ider evṣāf-ı pākiñ her levend

20. Himmet ü iḥsānıñı pīr ü civān
Yād ider tā ḥaşre dek ey dil-sitān

21. İsterim olmaḳ seniñle sīne-ṣāf
Nāᵓil-i dīdār olup ḳılsam ṭavāf

22. Dilde var sehm-i nigāhıñ yaresi
Ḥüsnünüñ murġ-ı göñül āvāresi

23. Żavᵓ-ı ruḫsārıñ olur pertev-niṣār
Tārumār eyler göñüller bī-şümār

24. Lāleveş al ḳana ġarḳ oldı ciger
Yāsemen-būlarla oldı pür-keder

25. Nāle-i cāngāh ile ey ḥüsn-i māh
Yandı iḳlīm-i beden oldı tebāh

26. İltifātıñla cihānı eyle şād
Kān-ı iḥsān oldıġıñ bilsün ᶜibād

27. El virür maḫfīliginiñ ey dil-şikār
Kenz-i ḥikmet oldıġıñ ḳıl āşikār

28. Māh-ı ġarrāsıñ bil ey peyker-ṣıfat
Rişte-i ḥabl-ı metīn-i merḥamet

29. Eyledi **Luṭfī** ḳuluñ ḥālin beyān
Her kelāmından olur cevher ᶜıyān

30. Müstedām itsün seni Rabb-i Mecīd
Rūz u şeb baḫtıñ saᶜīd ᶜömrüñ mezīd

271.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Ne sitem-dīde imiş çarḫ-ı felek
Ne cefā-pīşe imiş ṣaḥn-ı dilek

2. Nice ḳan aġlamasun ḫalḳ-ı cihān
Olmasun cümlesiniñ ḳalbi vīrān

3. Ben ki bir bülbül idim ᶜālemde
ᶜĀḳıbet ḳoydı felek mātemde

4. Her vaḳit ḥasret ile āh didim
Babama vāṣıl it Allāh didim

5. Bu duᶜām olmadı dergāha ḳabūl
N'eyleyem ḳıldı beni zār u melūl

6. Beni dehr içre perīşān itdi
Dil-i āvāremi yıḳdı gitdi

7. Ṣanma ki ṣaḥn-ı vefādır ᶜālem
Nice ṭursun bu fenāda ādem

8. Ne fenā ṭāliᶜ imiş ṭāliᶜ imiz
Ne güne ḳoydı bize ṭāliᶜ imiz

9. Babama olmış iken dūr u baᶜīd
Annemi aldı daḫi çarḫ-ı ᶜanīd

10. Mübtelā ḳıldı tifüs ᶜilletine
Ḳıldı mecbūr bizi rıḥletine

11. Oldum eyvāh kim esīr-i firāş
Āh u vāh eyleyerek sīne-ḫırāş
[55a]
12. Böyle bī-tāb yigirmi bir gün
Ḫaste-i fürḳat olup zār u zebūn

13. Ḥasretiñ cānıma kār itdi baba
Ṭoymadım gençligime vāh ḥayfā

14. Nice itdi baña gerçi ᶜilāc
Yine Mevlāya ben oldum muḥtāc

15. ᶜAmūcam Ṣāliḥ Efendi geldi
Benim aḥvālime vāḳıf oldı

16. Öpdi ḥasretle iki gözümden
Ṣarılup āh iderek yüzümden

17. Didi lāyıḳ mı idi ṭıfl-ı kerīm
Ola bī-tāb u tüvān çarḫ-ı leᵓīm

18. Sīne ṣad-çāk ile nālān oldı
Dil-i bī-çāresi sūzān oldı

19. Cānımı eyledim Allāha fedā
Ḥaşre ḳaldı seni görmek de baba

20. Ġonçeāsā ṣolaraḳ göçdüm āh
Meskenim oldı benim ḫāk-i siyāh

21. Eyledi ẓālim ü çarḫ-ı ġaddār
Āḫiret gülşenine terk-i diyār

22. Rūz-ı maḥşerde mülāḳāt olsun
Arayup cümlesi anda bulsun

23. Añla bu nāme-i fürḳat-eṣerim
Böyle yazılmış ezelden ḳaderim

24. Ḥālime çünki sen olduñ āgāh
Boş yere eyleme gel āh ile vāh

25. Bu cihānda dilerim ṣaġ olasıñ
Tā gelüp seng-i mezārım bulasıñ

26. ᶜAlī Beg eyledi terk-i ᶜālem
Ḳara yazı ile ṭoldı nāmem

27. Aġla tā ḥaşre ḳadar aġla müdām
Luṭfī her bir sözimiz buldı ḫitām

272.
Ḳaṣīde
Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āh kim çarḫ-ı sipihr-i bī-emān
Devr-i nā-sāz eyleyüp ḫaylī zamān

2. Zaḫmdār oldı vaṭan ez-her-cihet
Pāyimāl oldı elemle ins ü cān

3. Sīne pür-āteş ciger ḫūn oldı kim
Farḳ-ı serden ser virüp dūd-ı nihān

4. Zāʾil oldı çeşm-i ᶜālemden żiyā
Ġarḳ-ı emvāc-ı ġumūm oldı cihān

5. Ebr-i ẓulmet ḳıldı āfāḳı muḥāṭ
Āteş-endāz oldı arża āsumān
[55b]
6. İḫtilāl u şūriş ü fısḳ u fesād
Ḳıldı istīlā zemīni dökdi ḳan

7. Raḥm u şefḳatden ser-ā-ser keff-i yed
Eyledi aᶜlā vü ednā bī-gümān

8. Ṭaᶜn-ı aᶜdādan olup zār u nizār
Bī-taḥammül oldı cism-i nā-tüvān

9. Hicr-ile bir ḥālete geldi felek
Virdi dehre rūz-ı maḥşerden nişān

10. İftirāḳ üzre olup Ferhād-ı ten
El-vedāᶜ [a] başladı Şīrīn-i cān

11. Ḫˇāb-ı miḥnetden uyandım bir seḥer
Ġam revān olmış feraḥ olmış ᶜıyān

12. İtmede tebrīk-i ᶜīd cümle ümem
Raḳṣ ider sūr u ḥubūrından mekān

13. Bilmedim ḫulyā mıdır rüʾyā mıdır
Yoḳsa ᶜaḳlım mı ᶜaceb buldı revān

14. Şevḳ u şādīyle ider teẕkār u yād
Güş-ı cāna bir ṣadā geldi hemān

15. Şevket-ile biñ yaşa şāh-ı cihān
Pādişāh-ı taḫtgāh-ı ān u şān

16. ᶜArż-ı iclālinde tā rūz-ı ḳıyām
Ber-ḳarār itsün Ḫudā-yı Müsteᶜān

17. Şems-i dīdārıñ virür kevne şuᶜā
Başḳa ᶜālem oldı ᶜālem şādumān

18. Kaᶜbe-i ruḫsārını eyler ṭavāf
İns ü cin ḥūr u melek kerrūbiyān

19. Ḳaṭredir iḥsānına mevc-i biḥār
Żerre-i ᶜadliñ zemīn ü āsumān

20. Necm-i iḳbāliñ Şüreyyādan münīr
Reh-güzārındır semāda Kehkeşān

21. Ḥażret-i Sulṭān Murād-ı żü'l-kerem
Dāver-i devrān Süleymān-ı zamān

22. Baᶜdezā ᶜabd-ı kemīn ü aḫḳere
Müjde-i şānī virüp müjde-resān

23. Şehriyār-ı Mıṣr-ı ᶜālem żü'l-himem
Şāh-ı İskender-ḥaşem cān-ı cihān

24. İdecek ferr ü celāliyle vürūd
Bā-şükūh u salṭanat bā-ᶜizz ü şān

25. Nām-ı vālā şānıñı gūş eyledim
Çeşme nūr u geldi cisme tāze cān

26. İntiẓār üzre olup leyl ü nehār
Ḳanġı dem eyler ṭulūᶜ ol luṭfı kān

27. Ḥamdülillāh bu zamān-ı mesᶜadet
Fecr-i ṣādıḳdan güneş oldı ᶜıyān

28. Leyle-i fürḳat idüp refᶜ-i ḫıyām
Nūr u vuṣlatla ṭolup kevn ü mekān

29. Pāy-ı tāḫt-ı şevkete geldi şeref
Virdi ᶜālem bāġ-ı cennetden nişān

30. Pek ḫicāletle alup deste ḳalem
Eyledim taḥrīr bā-ᶜ aczü'l-lisān

31. Mūrveş bir ᶜ arż-ı ḥālimdir benim
Sen Süleymān-ı zamāna bī-zebān
[56a]
32. Geldi ġāyibden semāᶜ -ı cānıma
Medḥ ü şānıñda bu maṭlaᶜ nā-gehān

33. Güş idince lāle olsun dāġdār
Oḳuyup bülbül gül olsun şādumān

34. Ey şeh-i Ḫüsrev-ḥaşem Cem-pāsbān
V'ey şümūs-ı maᶜ delet cān içre cān

35. Dāver-i Yūsuf-şiyem gerdūn-kerem
Şehriyār-ı pür-himem iḥsān-kān

36. Maḳdem-i pākiñle bulduḳ biz şeref
Nāᵓ il-i şevḳ u sürūr oldı cihān

37. Şehr-i āyīn itdiler ser-tā-be-pā
Nūra ġarḳ oldı ser-ā-ser āsitān

38. Her ne dem ᶜ aṭf-ı naẓar ḳılsañ olur
Bir ḫarābe-zāra ṣaḥn-ı gülsitān

39. Ġurre-i māh-ı sipihr-i mekremet
Şāh-ı pür-iclāl-i ᶜ Anḳā-āşiyān

40. Gelse bu demde ᶜ Ömer İbnü'l-ᶜ Azīz
Feyż ü ᶜ adlinden iderdi imtinān

41. Baḥr-ı iḥsānıñ telāṭum eylese
İᶜ tirāf-ı ᶜ acz ider Nūşīrevān

42. Encümāsādır sipāh-ı nuṣretiñ
Her biri bir ṣaf-der-i şīr-i jeyān

43. **Luṭfiyā** ol dāveriñ medḥi muḥāl
Yoḳ lisān-ı ḫāme[de] ḥacm-i beyān

44. Devre-i bedre yazılmış midḥatı
Lāyıḳıyla naẓm ile olmaz ᶜ ıyān

45. Bunca taṭvīl-i maḳālimden murād
Bir duᶜ ādır ḫüsrev-i Mışra hemān

46. Tā revān oldıḳça enhār u ᶜuyūn
Ber-ḳarār oldıḳça devr-i āsumān

47. ᶜÖmriñi iclāliñi ḳılsun füzūn
Tā-be-maḫşer Kirdigār-ı Müsteᶜān

48. Hem daḫi şāh u şükūh u şevketiñ
Dem-be-dem sāᶜat-be-sāᶜat ān-be-ān

273.
Altı Mışraᶜ Tām Tārīḫ
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Pādişāh-ı ᶜālī-Cem Cemşīd-cāhım çoḳ yaşa (1293/**1876**)
2. Mālik-i kenz-i ledün ᶜadl-iktināhım çoḳ yaşa (1293/**1876**)
3. Rūḥ-ı ᶜālem ṣādıḳ-ı deryā-sipāhım çoḳ yaşa (1293/**1876**)
4. Āsumān-devrān Süleymān-bārgāhım çoḳ yaşa (1293/**1876**)
5. Tāc-ı gül iḳbāl ile ᶜālem-penāhım çoḳ yaşa (1293/**1876**)
6. Ḳavl seniñ bāḳī seniñ ey pādişāhım çoḳ yaşa (1293/**1876**)

[56b]

274.
Vaṣfī İle Müşterek
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Milket-i ḥüsn içre ol meh ġālibā sulṭāndır
Şübhe yoḳdur kim vücūdı ᶜāleme iḥsāndır

2. Māh-ı nevdir gūyiyā ruḫsār-ı pāk-ı enveri
Şems-i ᶜālemde cihāna pertevi efşāndır

3. Lāl olur bezminde her merd-i süḫan bī-iştibāh
Bāreka'llāh taḫt-ı ḥüsne bir ulu ḫāḳāndır

4. Kilk-i ḳudretle çekilmişdir kemān-ebrūları
Her ḫadeng-i tīrine biñ ehl-i dil ḳurbāndır

5. Tār-ı zülfinde bütün ᶜuşşāḳını bend eyleyüp
Hīç raḥm itmez o ẓālim cevri bī-pāyāndır

6. Ḥükmi cārīdir şehenşāhān-ı ḥüsne bī-gümān
Yūsuf-ı Mışr-ı melāḥat ṣānī-i Kenᶜāndır

7. Sāḥa-i dil yandı eyvāh kim muḥabbet nārına
Vāh u vāh ḥāli dili şimdengirü efġāndır

8. Nūr-ı vechiñle żiyādār oldı āfāḳ-ı cihān
Ḳāmet-i ḥüsnüñ gören ḥāşā diye insāndır

9. Ey ḫadeng-i ġamzeñe bīn cān viren üftādeler
Dāʾimā ʿaşḳ āteşi dil mülkini sūzāndır

10. Yādigār olmaḳ içün tā sīne-i ʿuşşāḳda
Rüstemāsā yare açdı Fāris-i meydāndır

11. Çāk ider tīġ-ı nigāhı sīne-i ṣad-pāreyi
Kim kiʿāşıḳdır aña bī-ṣabr u bī-sāmāndır

12. Rāḥatım cevr-i firā[vā]nıyladır bi'llāh kim
Yoḳsa dilde dem-be-dem biñ derd ü ġam mihmāndır

13. Heybetinden lerzenāk olur bütün ins ü perī
Mest-i nāzım vādī-i heycāda bī-aḳrāndır

14. Ey beni Mecnūnveş nālān u ser-gerdān iden
Vaṣlınıñ yoḳ çāresi ger varsa terk-i cāndır

15. Varımı terk eyledim yolında anıñ bī-riyā
Cānımı virsem de rāh-ı ʿaşḳına şāyāndır

16. Lāle vü sünbül benefşe ferş-i pāy-ı nāzıdır
Verd-i raʿnādır ruḫı kākülleri reyḥāndır

17. Maẓhar-ı luṭfı olur mı ʿāşıḳ-ı ġam-ḫˇāreler
Devr-i ḥüsninde dem-ā-dem cümlesi nālāndır

18. Hem-demi aġyār-ı bed-eṭvār ile kāfir raḳīb
Yoḳ gedāya iltifātı şāh-ı ʿālī-şāndır

19. Ġadr u ẓulmi ol mehiñ ḳıldı göñül kāşānesiñ
ʿĀḳıbet ser-tā-be-pā vīrān hem tālāndır

20. İltifātıyla bizi mesrūr ḳılmaz mı ʿaceb
İns ü cin ḥūr u melek dīdārına ḥayrāndır

21. Leb-be-leb virsem anıñla bezm-i meyde şevḳ-ile
Laʿl-i nābı şübhesiz dil-mürdeye dermāndır

22. Bülbülāsā āh u zār itsem revādır hicr-ile
Merḥametsiz çünki bir verd-i ter-i ḫandāndır

23. Olmamaḳ mümkin midir ḥayrān u meftūnuñ seniñ
Her gören vech-i cemīliñ mest-i ser-gerdāndır

24. Sensiz ey nūr-ı dü çeşmim böyle ṣaġlıḳdan ise
İrtiḥāl itsem büyük bir niᶜmet-i Yezdāndır

25. Levm idersiñ ᶜāşıḳ-ı bī-çāreñi ṣubḥ u mesā
Ḥālime eyle mürüvvet gözlerim [giryāndır]

26. Ṭūl-i ᶜömr ile muᶜammer eylesün Mevlā ānı
Sevdigim cānım efendim nāzlı bir cānāndır

27. Ey meh-i burc-ı melāḥat luṭfuñı ḳıl rāygān
İltifātıñ ᶜāşıḳa iḥsān-ᶜale'l-iḥsāndır

28. Nevḥa-i āh u fiġānı böyle çekmekden ise
Nāzenīnim ehl-i ᶜaşḳa ölmesi āsāndır
[57a]

29. Dehr-i dūn içre bu **Vaṣfī** gibi bir merd-i ġarīb
Dāᵓimā aġlar meger dü dīdesi ᶜummāndır

30. Rīze rīze eylese cismim yine **Luṭfī** ne ġam
Rūḥ baḫş eyler vücūda sevdigim Loḳmāndır

275.
Ḳaṣīde-i Ṣad-berg
Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Bir seḥer ḳalb-i ḥazīnimle idüp ceng ü cidāl
Zār u giryān u perīşān olaraḳ ebkem ü lāl

2. Çekilüp kūşe-i ġam-ḫānede meᵓyūs oldum
Aldı eṭrāfımı derd ü elem ü renc ü melāl

3. Baḫt-ı nā-sāzımı fikr eyleyerek ṭalmış idim
Ẕihnimi ṣarmış idi naḳş-ı ḫayālāt-ı muḥāl

4. Geldi tā ki gülerek meclise bir ġonçe-i ter
Şemᶜ-i ruḫsārı fürūzān olaraḳ māh-miṣāl

5. Niçe Ferhādı esīr itdi o Şīrīn-reftār
Niçe Mecnūnı idüp Leylī-i zülfi abdāl

6. Farṭ-ı taᶜẓīm ile ol şāh-ı hümāyūn-fālıñ
Pāyına yüz sürerek ḳıldım anı istiḳbāl

7. Gördi aḥvāl-i perīşānımı ol bedr-i münīr
Didi ne oldı saña bülbül-i şūrīde-nevāl

8. Seni ġāyetle mükedder göririm dil-dārım
Ser-i cānānıñ içün söyle nedir sende bu ḥāl

9. Didi ey ġonçe-dehen ḳalb-i feraḥ-nākına ben
Bir vaḳitde idemem bār-ı melāli iḥmāl

10. Sen gül-i aḥmer-i gülzār-ı ṣafāsıñ cānā
Ġam u hicrānı ᶜazīz başıñ içün itme süᵓāl

11. Didi vallāh ᶜıyān itmez iseñ aḥvāliñ
Bir daḫi ülfeti kes eyleme ümmīd-i viṣāl

12. ᶜĀşıḳ-ı ṣādıḳ olan yārine söyler ḥālin
Ṣādıḳ olsaydıñ eger itmez idiñ ḳīl ile ḳāl

13. Didim ey āfet-i devrān gücenme cānım
Olayım zīr-i ḳudūmüñde ẕelīl ü pā-māl

14. Çünki fermān ḳılarsıñ saña bir bir ḥālim
Şerḥ ü tafṣīl ideyim ḳalmasun üstümde vebāl

15. Sen de ey ġonçe-ṣıfat ḥāl-i dile āgāh ol
Yek-be-yek dāmeniñe eyleyem ibrāz-ı melāl

16. Bulmadım dehr-i cefā-pīşede aṣlā rāḥat
Geçdi endūh u melālet ile eyyām u leyāl

17. Ṭıfl iken terk-i ḥayāt itdi pederle māder
Ne eḳārib bulınur bende ne ḥüsn-i aḥvāl

18. Bunca yārān u enīsim vār idi bir bir hep
El-vedāᶜ eylediler beynimize düşdi fiṣāl
[57b]
19. Görmedim ᶜahde vefā eyleyeni ᶜālemde
Neler itdi baña çarḫ-ı felek-i bed-efᶜāl

20. Biri ez-cümle bizim ḥażret-i ᶜAbdü'r-rezzāḳ
Ḫaylī oldı ki baña itmedi mektūb irsāl

21. Ezelī levḥa-i āmālimi Sulṭān-ı Ḳader
Ḫāme-i derd ü meşaḳḳatle ḳılup māl-ā-māl

22. Bunuñ içün dil-i nā-şādımı almışdı keder
Ebr-i miḥnetden olup ḳaṭre-i eşkim inzāl

23. Ḳırılup seng-i felāket ile mirʾāt-ı göñül
Baḫr-ı ḫūnīnim olur dīde-i terden seyyāl

24. Ṭutuşup ḳaṣr-ı mücellā-yı muḥabbet ḥayfā
Her ṭarafdan ṣarılup eyledi cismim işʿāl

25. Dāʾim aʿdā ile aġyār ile ṭolmaḳda yemīn
Çāh-ı ḥasret görinür gözlerime ṭarf-ı şimāl

26. Bu nedāmet bu melāmet bu sefāletler hep
Beni Mecnūn iderek eylediler ḳaddimi dāl

27. Sebeb-i derd-i dile vāḳıf olınca yārim
Bir de baḳdım ki döker eşkini mānend-i leʾāl

28. Gül-i nev-reste gibi beñzi ṣarardı ṣoldı
Dürlü renge girerek ḫüzn ile ol ruḫları al

29. Ḳapanup pāyına biñ ʿöz̲r-ile yüzüm sürerek
Didim ʿafv eyle ḳuṣūrum amān ey ḫüsn-i ḫıṣāl

30. Ṭutılaydı bu lisānım seni tek ālāma
Ṣalmayaydım ḳılaraḳ z̲ihn-i laṭīfiñ işġāl

31. Ḥāṣılı ol meh-i ġarrāyı da meʾyūs itdim
Kāşki itmeye idim diyerek başdı ḫayāl

32. Ten-i bī-rūḥa müşābih ne o meh-rū ne de ben
Bir kelām eylemedik z̲ihnimiz oldı iḫlāl

33. Nā-gehān geldi bize semt-i vaṭandan birisi
Didi rūşen ola dīdeñ seniñ ey ḫayr-ı āmāl

34. Seyyid ü eşref ü ʿālī-neseb ʿAbdü’r-rezzāḳ
Ḳıldı bu nāme-i dil-şādı benimle isbāl

35. Ṣaḳlayup aḥsen-i tedbīr ile cānım gibi ben
Ḥamdülillāh size eyledim işte īṣāl

36. Şād u ḫandān olaraḳ ḥażret-i dildārım ile
Öperek dīdemize sürdük anı ferḥu’l-bāl

37. Açılup ḳalb-i elem-nākimiz oldı rūşen
Derd ü hicrān u miḥen mātem ü ġam buldı zevāl

38. Didim ol ḥāmil-i mektūb-ı dilārālarına
Baḫtıñız yāver ola ṭāliʿ iñiz kevkebi ʿāl

39. Bizi bu nāme ile sevdigim iḥyā itdiñ
Ḳafes-i ġamdan uçurduñ bize virdiñ per ü bāl

40. Açup ol nāme-i pür-ḥikmet ü kān-ı güheri
Oḳudum diñledi yārim anı fehm oldı meʾāl

41. Her ḥurūfından ʿıyān oldı nice ʿilm ü fünūn
Her nuḳūṭı görinür rūy-ı dilārādaki ḫāl

42. Her süṭūrı ṣarılur ẕihnime miṯl-i ejder
Zülf-i cānān gibi silsile-i pür-aġlāl

43. Olsa bu demde eger Saʿdī Fużūlī Nefʿī
Ṭabʿ-ı pākinden ider naẓm ü neṯir istiḥṣāl

44. Bir ṭarafdan ṣaçılur bezm-i ṣafāya gevher
Bir ṭarafdan yayılur ṣaḥn-ı dile sükker ü bal

45. Oḳuduḳça bizi ser-mest-i ḥalāvet ḳıldı
Mülk-i Bābilden eṯer mi size bu siḥr-i helāl
[58a]
46. Baʿdezā māh-liḳā ġonçeveş açdı deheniñ
Cān-ı şīrīnimi aldı iderek istiʿcāl

47. Didi bu nāme-i muʿciz-eṯeriñ nāẓımını
Saña farż oldı sitāyiş idesüñ bā-iclāl

48. Ḥüsn-i tavṣīf ile tanẓīmine saʿy eyle hemān
Beni ālāma düşürme ṣaḳın itme ihmāl

49. Didim ḥaddim degül ol pādişāhı medh itmek[456]
Bu ḫuṣūṣda beni maʿẕūr ṭut ey ḳaddi nihāl

50. Emr ü fermān seniñ gerçi velākin bende
Ne gezer ḳudret ü ṭāḳat ne gezer tāb u mecāl

[456] Mısraın ilk tef'ilesinde vasl-ı hâ yapılmıştır: Didim_ḥaddim

51. Didi bilmez miyim hīç şöhre-i āfāḳ seni[457]
Bunca ehl-i süḫanıñ naẓmını ḳıldıñ ibṭāl

52. Niçe tārīḫ ü ḳaṣā᾽id niçe ebyāt-ı nef[ī]s
Ġıbṭa-fermā-yı cihānsıñ bilürüm bā-icmāl

53. Vazgeçer ṣanma beni emrimi icrā eyle
Boş yere kendiñi yorma ḳalemi destine al

54. Baḥr-ı efkāre ṭalup ḫaylī düşündüm ṭurdum
Ḫāmeyi aldım ele yazmaġa bā-şerm ü ḫicāl

55. Ṣıġınup ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Celīlü'ş-şāna
Ṭoġdı dil şehrine bu maṭlaᶜ-ı rengīn der-ḥāl

56. Bāreka'llāh zehī dāver-i iḳlīm-i kemāl
Levḥaşa'llāh zehī feyż-i Ḫudā-yı Müteᶜāl

57. Kenz-i esrār-ı ḥikem baḥr-ı kerem ᶜĪsā-dem
Şems-i eflāk-ı ḥaḳīḳat meh-i āfāḳ-ı celāl

58. Şemᶜ-i fānūs-ı ṣafā nāẓım-ı laᶜl ü gevher
Ḳurretü'l-ᶜayn-ı ümem şāh-ı Ferīdūn-iḳbāl

59. Şefḳat ü merḥametinden olur ᶜālem iḥyā
Çeşme-i luṭf uᶜaṭā senden aḳar āb-ı zülāl

60. Olamaz Saᶜdī vü Ṣīrāzī feṣāḥatde naẓīr
Olamaz Cāmī feṭānetde belāġatde miṯāl

61. Mālik-iᶜilm-i ledün reᵓyi Felāṭūn-tedbīr
Reh-güẕārında ider cānını ᶜālem ibẕāl

62. Dest-iᶜirfānına tevdīᶜ nice ḥall-iᶜuḳūd
Yed-i cūdında güşāde niçe bend-i aḳfāl

63. Ḫulḳ u eṭv[ā]rı güzel kendi güzel ẕātı güzel
Cedd ü emcādı güzel pāk-neseb pāk-ensāl

64. Görinür nūr-ı tecellī-i Ḫudā ẕātında
Fer virür ᶜāleme ol bedraḳa-i genc-i leᵓāl

65. Āṣaf-ıᶜālī-himem oldıġına ṭabᶜı müşīr
Nāẓım-ılaᶜl ü güher oldıġına güftesi dāl

[457] Mısraın ikinci tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: miyi**m_h**īç şöh-

66. İftiḫār eyler anıñla şuᶜārā-yı Bitlīs
Ḥased eyler aña elbetde ki erbāb-ı cidāl

67. Çünki Ḥaḳ eylemiş ol dāver-i Dārā-ḥaşemi
Tāc-ı erbāb-ı hüner māḥī-i ifsād u ḍalāl

68. Çeşme-i cūdına ḫurşīd-i felek ṭaş [u] z̲eheb
Zīr-i pāyında olur māh-ı cihān ṣaff-ı niᶜāl

69. Bendesi olsa sezādır niçe şāhān-ı cihān
Bāb-ı vālāsına derbān olaraḳ heft-ḳıral

70. Vech-i tābānına ᶜaṭf-ı naẓar eylerse ḥazīn
Şübhesiz zāᵒil olur anda ki ās̲ār-ı kelāl
[58b]

71. Yeter ıṭnāb-ı süḫan eylediğiñ bī-hūde
Bir ġazel söyle ānıñ şānına lāyıḳ der-ḥāl

72. Diñlesün lāle vü nergis işidüp gül gelsün
Başlasun nāleye bülbül iderek basṭ-ı maḳāl[458]
[59a]

276.
Ḳılıç Alayı Destānı
11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Diñleyiñ ḳardaşlar ḥāl-i dünyāyı
Naşıl oldı ise ideyim beyān
Evvel keder ṣonra luṭf-ı Mevlāyı
Bir bir söyleyeyim añlasun iḫvān

2. Bir zamān ḳaḥṭlıḳ oldı dünyāda
Bozuldı köy şehir biñden ziyāde
Atlı atıñ ṣatdı ḳaldı piyāde
Düşdiler çöllere aç ṣusız ᶜuryān

3. Mevlā ġażab eyler günāhkār ḳula
Cihānda her yere düşdi velvele
Anṭakiye şehrinde oldı zelzele
Yıḳıldı evleri hep oldı vīrān

4. Andan ṣonra biraz eyledik rāhat
Didik ki İnşāᵒallāh bulduḳ selāmet

[458] Manzume sonunda boşluklar bırakılmıştır.

Hersek ṭarafında ḳopdı ḳıyāmet
Pādişāhımıza itdiler ᶜ işyān

5. Eşḳıyā çoġalup ṣardı her yanı
Hersekde itdiler nice ziyānı
Öldirüp kesdiler ḳadın ṣıbyānı
İnṣāfsız ẓālimler dökdiler çoḳ ḳan

6. Devleti ṣoḳdılar niçe ziyāna
İki yüz biñ ᶜ asker dökdi o yana
Niçe ṭop tüfekle niçe cebḫāne
Düzelmedi gitdi şaşdı her insān

7. Pek fenā olmışdı baḫtımız ḳara
Ḳader böyle imiş didik ne çāre
Selānikliler de açdı bir yare
İki ḳonsolosa ḳıydılar hemān

8. Ezelden beridir Mosḳofuñ kārı
Yıḳup vīrān itmek bizim diyārı
Filibede dü şeş ḳonınca zārı
Bulġarlar mars olup itdiler ṭuġyān

9. Ḳudurup köpekler ṣaldı insāna
Şaşḳın çaḳal gibi çıkup meydāna
Sögütden ṭopları geldi bu yana
Barutı ḳum imiş güllesi ṣoġan

10. ᶜ Ömürleri ḫoşca gelüp geçerken
Evlerinde buzlı ḫoş-āb içerken
Ṣafā-yı ḫāṭırla eküp biçerken
Ḳabarup cümlesi oldılar mervān

11. Ḥāṣılı her yanı bürüdi ġavġā
Hīç kimse kimseye dimez merḥabā
Düzelmez bir ḥāle gelince dünyā
Ḫoca efendiler uyandı ol ān

12. Ḥaḳdan oldı bize büyük ᶜ ināyet
Ṭoplanup cümlesi itdi meşveret
Ḳarārı virdiler buna nihāyet
İki ādem ᶜ azliñ idelim beyān

13. Düşdiler hepsi büyük sevince
Beşikṭaşa ṭoġrı çıḳup gidince

Bunlarıñ merāmıñ hemān ṭuyınca
Didi ᶜazl idelim ᶜAbdü'l-ᶜAzīz Ḫān

14. Çoḳ şükür eyledik Mevlāya ol dem
Şād oldı göñlümüz ḳalmadı mātem
İki ṣāḥib-kerem Ḫallāḳ-ı ᶜālem
Kereminden bize eyledi iḥsān

15. Ol vaḳt gözimiz gördi cihānı
Añlaşıldı yanı çıḳınca kānı
Ṭavan arasında gördüm düşmānı
Uzaḳdan gülerek eyledim seyrān

16. Nihāyet bir gice efkāra ṭaldım
ᶜAḳıl gemisi[ni] deryāya ṣaldım
Pencere öñünde uyudum ḳaldım
Altımda döşek yoḳ üstümde yorġan

17. Gözlerim ḳapalı geldi bir ṣadā
Şimşek mi çaḳıyor didim ᶜacabā
Gitdikçe gürültü artınca cānā
Göz açdım cihānı bürümüş duman

18. Şaşḳın şaşḳın ṭurup baḳdım her yaña
Virür ṭop ṣadāsı dehşetler baña
Bir birine girmiş aᶜlā vü ednā
Bayramlaşur gördüm cümlesi ḫandān

19. Bu ne ᶜināyetdir ḥażret-i Mevlā
Düşündüm ṭaşındım didim ne aᶜlā
Yılda iki bayram bilürdüm ammā
Bu sene üç itdi ḥażret-i Mennān

20. Yalın ayaḳ çıplaḳ çıḳdım ṭışarı
Bir ṭarafa atdım nāmūs u ᶜārı
Bir güzele didim ᶜömrümüñ varı
Ayaġıñ öpeyim ne oldı amān
[59b]

21. Gördi ol gül yüzli benim ḥālimi
Dīvāneler gibi ḳīl ü ḳālimi
Didi ḳorḳdum ey Allāhıñ ẓālimi
Nedir bu sendeki ḥāl-i perīşān

22. Didim zebānı yoḳ baş açıḳ çıplaḳ
Öyle boş sözleri kerem it bıraḳ

Ḳıyāmet mi ḳopdı pek itdim merāḳ
ᶜ Azīz başıñ içün söyle ey civān

23. Didi gözüñ aydıñ irdiñ murāda
Şükürler idelim Rabbü'l-ᶜ ibāda
Pādişāhlıḳ geldi sulṭān Murāda
Ḫalᶜ olındı şimdi ᶜ Abdü'l-ᶜ Azīz Ḫān

24. Didim var olasıñ ey bedr-i kāmil
Az ḳaldı ki ᶜ aḳlım olaydı zāᵓ il
Bu müjde ki bir şey olmaz muḳābil
Bir cānım var ānı ideyim ḳurbān

25. İki gözüm sensiñ dehre ser-firāz
Ḥaḳ seni yaratmış eylemiş mümtāz
Geyinüp geleyim ḥaber eyle biraz
Seniñle ber-ā-ber idelim cevlān

26. Ḥāṣılı giyinüp çıḳdım ṭışarı
Ber-ā-berce aldım o nāzlı yāri
Kemāl-i feraḥla ᶜ ömrümüñ varı
Bāyezide ṭoġrı olduḳ şitābān

27. Baḳdıḳ ki o meydān ṭolmış yine er
Bulınmaz igneyi atacaḳ bir yer
İşitdik sevinçle biri böyle der
Yaşasun Beşinci Sulṭān Murād Ḫān

28. Ḥaḳdan odur bize ᶜ adālet kānı
Cemāliniñ nūrı ṭutdı cihānı
Böyle pādişāhıñ yolında cānı
Fedā itse gerek hep ehl-i īmān

29. Yaraşur şānına tāc-ı ḫilāfet
Farż oldı emrine itmek iṭāᶜ at
Allāh ḳullarına ḳıldı ᶜ ināyet
Ümīdsiz tenlere geldi tāze cān

30. Düşmenleri bütün Allāhdan bulsun
Kör olsun gözleri ḳan ile ṭolsun
İns ü cin melek dir mübārek olsun
Sulṭān Murād Ḫāna taḫt-ı Süleymān

31. Ḥaşre ḳadar artsun şevket ü şānı
ᶜ Āleme yayılsun ᶜ adl ü iḥsānı

[……][459]
[Ç]oḳ şükür gördi bir ḫāḳān

32. Māhyeler ḳurıldı ḳandīller yandı
Ḳuleler gemiler sancaḳ ṭonandı
Mehtāb ile fişek ᶜarşa ṭayandı
Böyle gün görmedi bu çarḫ-ı devrān

33. Sevincimiz şükür ᶜarşa yetişdi
Allāhıñ iḥsānı geldi yetişdi
Arḳadaşı ile yārları ṭutışdı
Çeşmeye dek ḳoşdı gitdi kör şeyṭān

34. Ḥaḳ füzūn eylesiñ ᶜömr ü iḳbāliñ
Mübārek eylesün taḫt-ı iclāliñ
Yazup hem bildirdi kendi aḥvāliñ
Tebrīk-nāmesinde ᶜAbdü'l-ᶜAzīz Ḫān

35. Tebrīkine ġāyet ḥażret-i ḫünkār
Memnūn oldıġını eyledi iḫbār
Maḫṣūṣ bir dāᵓire idiñiz iḫżār
ᶜAbdü'l-ᶜAzīz Ḫāna eyledi fermān

36. Sarāy-ı maḫṣūṣda iderken ārām
Dāᵓim olınurdı ikrām u inᶜām
Allāhıñ fermānı gelince encām
Göçdi bu dünyādan ol cennet-mekān

37. Ezel taḳdīr itmiş ḥażret-i Allāh
Sulṭān Murād Ḫāna salṭanat üç māh
Maᶜzūr oldıġı içün ne çāre ol şāh
Taḫta cülūs itdi ᶜAbdü'l-Ḥāmid Ḫān

38. Cihān ṣoñra ṭaldı büyük servere
Ġarḳ oldı ahālī sevinçle nūra
Herkes ḥāżır oldı dünyāsıñ göre
Dört ṭaraf donandı ḳurıldı devrān

39. Dizildi yollara cümle ᶜasākir
Selām-ı ḫünkāra oldılar ḥāżır
Al yeşil giyinmiş güzeller vāfir
Her yere ṭolmışlar iderler seyrān

[459] Mısra sonradan silinmiştir.

40. Ḥażret-i Eyyūbı eyledi teşrīf
Ziyāretle idüp o z̲ātı talṭīf
Duᶜālarla ḳılıç olındı teklīf
Ḳuşandı beline tīġ-i zer-nişān

41. Öñünde giderek cümle vüzerā
Erkān-ı salṭanat şeyḫ ü ᶜulemā
Tūġlara bürünmiş iḥsān-ı Mevlā
Geldi ᶜaẓametle geçdi o sulṭān

42. Ḥaḳ mezīd eylesün şān u şevketiñ
İḳbāl ü iclāl-i ᶜömr ü devletiñ
Didiler cānısıñ sen bu milletiñ
Milletiñle yaşa ᶜAbdü'l-Ḥamīd Ḫān

43. **Luṭfī** şimdi gözüm gördi cihānı
Ber-murād eyledi Ḥaḳ bu devrānı
Herkes ṭuysun diye işbu seyrānı
Ḳaba Türkce yazdım bir güzel destān

277.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Seniñ ḥüsnüñ felekde mihr-i raḫşān oldı gitdikçe
Derūnum āteş-i hicriñle sūzān oldı gitdikçe

2. Vücūdum lālezāra döndi zaḫm-ı tīġ-ı ebrūdan
Sihām-ı nāvekiñle sīnem al ḳan oldı gitdikçe

3. Ṭaġıtdıḳça seḥer bādı seniñ zülf-i perīşānıñ
Benim de ḥāl-i düşvārım perīşān oldı gitdikçe

4. Sipihri ḳapladı ey māh-rū feryād u efġānım
Ṭutışdı şemᶜ-i dil ġāyet fürūzān oldı gitdikçe

5. Müşīr-i ᶜaşḳıñam sīnemde gör dāġ-ı nişānım var
Göñül iḳlīmi ceyş-i ġamla vīrān oldı gitdikçe

6. Dü çeşmim ḳan döker gördükçe şāhım şīve-reftārıñ
Ṣabāḥ-ı ḥaşre dek meftūn u ḥayrān oldı gitdikçe

7. Eger maḳṣūd ise cānım gözüm al anı luṭf eyle
Bu **Luṭfī** kemteriñ muḥtāc-ı iḥsān oldı gitdikçe
[60a]

278.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

I.

1. Ele ol māh-ı ᶜaṭā almadadır kāse-i sem
2. Gelür her dem gülerek ṣorma meded dökmege dem[460]
3. Dāʾimā herkese āmāde ṭurur rāh-ı ᶜadem
4. Serde sevdā dil-i āvārede hem dāʾ-i verem
5. Kāmil ol dehrde aṣlā arama ehl-i kerem
6. Ṭurma Allāha ṣarıl gelse saña derd ü elem

II.

1. Vaṣla her gāh olur ṭurralarıñ sedd ü ḥiṣār
2. Ṣarılurdum saña vallāhi eger olsa medār
3. Dāver-i mülk-i keremsiñ gülüm ᶜömrüñ ola var
4. Her seḥer kāle-i meddāḥıñ olur kilk-i mesār
5. Kāmil [ol] dehrde aṣlā arama ehl-i kerem
6. Ṭurma Allāha ṣarıl gelse saña derd ü elem

III.

1. Āh ṣad āh göñül elde degül māha viṣāl
2. Güle ṣordum meger ol derde devā emr-i muḥāl
3. Saᶜd-ṭāliᶜ gerek ᶜālemde ola ehl-i kemāl
4. Añladım ki dil-i āvāre odur māl ü melāl
5. Kāmil ol dehrde aṣlā arama ehl-i kerem
6. Ṭurma Allāha ṣarıl gelse saña derd ü elem[461]

[60b]

279.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Çoḳ şükür Ḫālıḳ-ı ins ü cāna
   Mālikü'l-mülk ulu Yezdāna

2. Bizi bir ḳaṭreden itdi mevcūd
   Ḥikmet ü ᶜaḳl u fikirle mesᶜūd

3. Cins-i insānı o Naḳḳāş-ı Ezel
   Ḥüsn-i ṣūretle ḳılup müstekmel

4. Ḫākden geldi cihāna Ādem
   Şevḳ-ı dīdārına yandı ᶜālem

5. Ser virüp bāb-ı rıżāda Hābil
   Anı ḳatl eyledi ḳātil Ḳābil

---

[460] Mısraın ilk tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: Gelür_her dem

[461] Manzume eksik bırakılmıştır.

6. Baᶜ dezā luṭf iderek Rabb-i Mecīd
Eyledi Şīti nebī ḫulḳı ḥamīd

7. Emr ü fermān-ı Ḫudā itdi sünūḥ
Ġarḳ olup zümre-i nā-puḫte-i Nūḥ

8. Ḳıldı gülzār-ı Ḫalīli Maᶜ būd
Yaḳmadı cismini nār-ı Nemrūd

9. Ḳavm-i Lūṭı da Ḫudā vaḳt-i seḥer
Eyledi cümlesini zīr ü zeber

10. Kārger olmadı pend-i nāṣiḥ
Göçdi ṣarṣar ile ḳavm-i Ṣāliḥ

11. Ḳavm-i Hūd ṣayḥa ile oldı helāk
Sīnesi her birisiniñ ṣad-çāk

12. Cennet inşāʾ sına ḳalḳdı Şeddād
Bu emelle o da oldı berbād

13. Semt-i Firᶜ avna be-fermān-ı ᶜ Alīm
Gitdiler daᶜ vete Hārūn u Kelīm

14. Dest-i Beyżā vü ᶜ aṣā-yı Mūsā
İtmedi ḳalbine teʾ ṣīr aṣlā

15. ᶜ Āḳıbet o da geberdi yemde
Nām-ı bed-kārı gezer ᶜ ālemde[462]
[62a][463]

280.
Naṣūḥ Ḫˇācezāde Muṣṭafā ᶜ Āṣım Efendiyle Müşterek
Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Bahār geldi buyur gülzārı teşrīf eyle dildārım
Yeter aġyāra artıḳ iᶜ tibārıñ artdı efkārım

2. Gözüm nūrı beni derd-i ruḫuñ döndürdi Manṣūra
Derūnum dāġdār u zülf-i Tātārıñda ber-dārım

3. Giriftār-ı firāḳım derd-i hicriñle bu günlerde
Nigārım al ruḫsārıñ ile keşf oldı esrārım

[462] Manzume eksik bırakılmıştır.
[463] Yazma eserin 61a ve 61b yaprakları boş bırakılmıştır.

4. Be-her dem ḫançer-i ḫūnrīz ebrūlar deler baġrım
Revā mıdır ġarībe cevr-i pey-der-pey keremkārım

5. Görürse ḥumret-i dīdārıñı rūḥ-ı revān titrer
Ḥarāretden [erür] ger mermer olsa bir yanar nārım

6. Ṣaçardım dürr ü cevher rāhıña ey yār-ı nev-reste
Olurdum pāre pāre dergehiñde gördi aġyārım

7. Perī-peyker eṣer gevher-naẓar mehpāre-serverdir
Sipihre fer virür bedr-i münīr-i şīveger yārim

8. Dökerseñ ṭurre-i ṭarrārıñı gerdān-ı billūra
Virür püskürme beñler ᶜ aḳla ḥayret serv ü reftārım

9. Ser-ā-ser ᶜ **Āṣım**-ı zārıñ yanar nār-ı taḥassürle
Erir **Luṭfī** ḥaḳīr ü kemteriñ yār-ı vefādārım

281.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey veliyy-i niᶜ metim ᶜ ismetlü māh
Ve'y ᶜ ināyet menbaᶜ ı devlet-penāh

2. Cālis-i taḫt-ı necābet şāhveş
Neyyir-i evc-i nezāket māhveş

3. Ḫālişāne eylerim ᶜ arż-ı selām
Dergeh-i iclāliñe bā-ᶜ acz-i tām

4. Ḫāṭır-ı ᶜ āṭırlarıñız baᶜ dezā
İtdim itifsāre şāhım [.....][464]

5. Dāḫi cümle yāriñiz aḥbābıñız
Cümle mensūbānıñız aṣḥābıñız

6. Var ola māhım siziñle dāʾ imā
Ṣıḥḥat üzre süreler ẕevḳ u ṣafā

7. Ger ᶜ ināyet eyleyüp ḥālim süʾ āl
Eyler iseñ ey şeh-i Ḥātem-nevāl

8. Ḥamdülillāh ḥālet-i ṣıḥḥatdeyim
Līk bir peyġūle-i ḥasretdeyim

[464] Bu kısım silinmiştir.

9. Ġāyet-i Şevvāl ṭoḳsan yedi sāl
Lüʾ lüʾ-i lālā-yı menṣūru'l-maḳāl

10. Geldi bir mektūb-ı ʿālī-şānıñız
Yaʿnī tanẓīm olınan fermānıñız

11. Münfehim [eyler] meʾāli yek-be-yek
Bāḳī olsun bāʿiṣi tā ḥaşre dek

12. Ḫˇāce-i ḥāẕıḳ degül bir bendeñiz
Şāʿir-i māhir degül efgendeñiz

13. Nāẓım-ı ġamgīn-maḳāl u pür-melāl
ʿAndelīb-i pür-miḥen işkeste-bāl

14. Ol daḫi dāmānıñız taḳbīl ider
Naẓm-ile sulṭānımı tebcīl ider

15. Ḫāṣılı bir bende-i fermānıñız
Mādiḥ-i eltāf-ı bī-pāyānıñız

16. ʿĀzim olmaḳ isterim dergāhıña
Cān fedā ḳılsam sezādır rāhıña

17. Gelecek hafta ʿazīmet ʿan-ḳarīb
Eylerim Mevlā ider vuṣlat naṣīb

18. Ḥaḳ hemān elṭāfını müzdād ide
Dem-be-dem ḳalb-i laṭīfiñ şād ide

19. İsterim disün ser-ā-ser ins ü cān
Ẕātıñız-çün luṭfı var olsun hemān

20. Cāriyeñ […][465] ider ḫatm-i kelām
Medḥ-i ʿālīñizle ḳıldım iḫtitām
[62b]

21. Tām yigirmi altısı Ẕi'l-ḳaʿde māh
Ḥūb-ı Mışra ḳıldı nāmem ʿazm-ı rāh

22. Maṭlabım Ḥaḳdan budur leyl ü nehār
Māhveş olsun efendim ber-ḳarār

[465] Bu kısım boş bırakılmıştır. Boş bırakılan yere vezin ve mânâ gereği Lutfî mahlası uygun düşse de şairin bilinçli bir şekilde mahlasını eklememiş olması muhtemeldir.

282.

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

1. Ey mülk-i belāġatda olan kātib-i dānā
Ṣayd eyledi murġ-ı dilimi dām-ı muᶜammā

2. Ḥaḳ ḥikmetini anlar ile eyledi iẓhār
Ammā niçe var münkir-i nādān ider inkār

3. Bilsün bizi Mevlā diyü var rūz-ı ḳıyāmet
Emr eyledi Cibrīline bā-ḥükm-i irādet

4. Luṭf ile gözet anları her demde didi Ḥaḳ
Gönderdi ḥayāt üzre cihān gördi muḥaḳḳaḳ

5. Her mışraᶜ ıñ evlāsına **Luṭfī** naẓar eyle
Fikr eyleyerek cemᶜ iderek bir ḫaber eyle

283.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Rūz-ı Ḫıżr oldı cihān refᶜ-i niḳābıñdan seniñ
Buldı gülşen dilberā fer āb u tābıñdan seniñ

2. Virdi dehre ġulġule ey mihr-i evc-i ḫüsn ü ān
Yūsuf-ı Mışr-ı melāḥat intiḫābıñdan seniñ

3. Zülfüñe sünbül ᶜiẕār-ı alına güldür miṣāl
Düşdi ᶜuşşāḳa muḥabbet inciẕābıñdan seniñ

4. Olmadı bezmiñde mesrūr bu dil-i bī-çāre hīç
Mest-i dāᵓim olmadım laᶜl-i şarābıñdan seniñ

5. Derd-i bī-dermāna düşdi **Luṭfī** İskender gibi
Żulmet içre ḳaldı ālām-ı ḥicābıñdan seniñ

284.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bezm-i meyde ẕevḳımız zāhid bizim dert üzredir
Şöyle bil kim şevḳımız ᶜābid bizim dert üzredir

285.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Nedir ol bünye-i ẕātı kürevī
Aña teşbīh olınur Ḫaḳḳıñ evi

2. Cism-i merġūbı ẕarīf ü bī-rūḥ
Māyesi ẕerre-i sefīne-i Nūḥ

3. Çend ᶜaded bend ile muḳaffeldir
Gūyiyā ejder-i müselseldir

4. Kimi maᶜşūḳ kimisi ᶜāşıḳdır
ᶜĀşıḳān zümresine fāᵓiḳdir

5. İntiẓāmında uzanmış şāniᶜ
Yek-vücūd dinse de yoḳdur māniᶜ

6. Vardır efrādınıñ iki başı
Birisi dīgeriniñ oynaşı

7. Baş başa gerdeni gerdān üzre
Muntaẓam cümlesi mīzān üzre

8. Tenleri bir birine geçmişdir
Anı ḫayyāṭ-ı hüner biçmişdir

9. Görse ol tuḥfe-i ᶜaşḳı insān
Şekl ü sīmāsına ḳalur ḫayrān

10. Beyt-i maᶜmūr gibi muḥkemdir
Ne ᶜacīb ḳubbe-i muṭalsamdır

11. Ṣanma ki bābını her cāhil açar
Fikri tām ᶜāḳil olan kāmil açar

12. Biñde bir kāmil-i dehr itse güşād
İdemez rehberi yoḳsa bünyād

13. Ehl-i dillerce velī var şānı
Yeñi dünyā gibi yoḳ aḳrānı

14. İsmi gāh dilde gāhī telde gezer
Kendisi rüᵓyet içün elde gezer

15. **Luṭfī** erbāb-ı dile eyle süᵓāl
Ḥall ider bu lüġazıñ ehl-i kemāl[466]
[63a]

[466] Ḥarf (9) Noḳṭa (4) Ḥisāb (150).

286.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ṣordum erbāb-ı ṣafāya var mı bir cā-yı ṣafā
Didiler Fetḥiyyede var ḳahve-i cennet-nümā

2. İştiyāḳ-ı tām ile vardım o kürbet-ḫāneye
Bir de (gördüm) mesken-i būm oldıġın (gördüm) revā

3. Ḳahve-i rūy-ı siyāhı nūş iden dīvāneler
Her biri semm-i helāhilden arar ᶜayn-ı şifā

4. Cümlesi maḥmūm olup ṭop paṭlasa olmaz ḫabīr
Dāᶜimā çekmekdeler nārgileden dūd-ı cefā

5. Ḳahvecisi heykel-i bī-rūḥa beñzer şübhesiz
Gerçi kim nāmı Ḥasendir līk kendi bed-liḳā

6. Kim girerse der-ᶜaḳab gird-ābe-i hicrān olur
Gelse Loḳmān-ı cihān olmaz bu ᶜilletden cüdā

7. ᶜĀṣımā "لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ الله"[467]ı bil
(Ṣāliḥ)-i ᶜālim olup Cūdiye eyle ilticā

287.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ġamı vir bāda sāḳī ḳıl ᶜināyet vir bize bāde
Hücūm-ı leşker-i miḥnetden olsun [göñül] āzāde

2. Ḫayāl-i ᶜārıżıñ mirᵓāt-ı dilde rū-nümā oldı
O tasvīr-i behīniñ virdi ḥayret ḳalb-i Bihzāda

3. Hevā-yı kākülüñle seyr-i ẓulmet ḳıldı İskender
Ḥayāt-ı sermedi buldı Ḫıżır laᶜliñle dünyāda

4. Cigergāhım sihām-ı nāvekiñle mīşezār oldı
O āhū gözleriñ encām başım virdi cellāda

5. Şeb-i ḥasretde eşk-i dīde-i ter Dicleye döndi
Tenim vīrān olup gūyā Hülāgū girdi Baġdāda

---

[467] *(Lā-ᶜāsıma'l-yevme min emri'llāh)* قَالَ سَاٰوِي اِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاۤءِ ۗ قَالَ **لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ** اِلَّا مَنْ رَّحِمَ ۚ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِيْنَ: "Oğlu: "Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır" deyince, Nuh: "Bugün Allah'ın buyruğundan **O'nun acıdıkları dışında kurtulacak yoktur**" dedi. Aralarına dalga girdi, oğlu da boğulanlara karıştı."

6. Çeküp Manṣūrı dāra nükhet-i zülf-i siyāhıñ āh
Ne Şīrīn-i edāsıñ zaḫm açarsıñ cism-i Ferhāda

7. Düşüp pāyıña **Luṭfī** āh ṣaḥn-ı Çaġlayanlarda
Riyāż-ı cennet oldı gül açıldı Saᶜd-ābāda

288.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Dilā vaḳt-i bahār oldı gülistāna ḫırām eyle
2. Kerem ḳıl neşveyāb oldı defᶜ-i ālām merām eyle
3. Ḳadeḥ-nūş ol ġumūmuñ refᶜine çoḳ ihtimām eyle
4. Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle

II.

1. Ḳudūmüñle müşerref eyle cānā ṣaḥn-ı gülzārı
2. Vefāya başlayup artıḳ bıraḳ cevr ile āzārı
3. Şeb u rūz gülşen içre diñle yārim murġ-ı ġam-ḫˇārı
4. Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle

III.

1. Sürüp pāyıña yüzler lāle sünbül yāsemen güller
2. […][468] fiġān eyler bütün gün baġda bülbüller
3. Müşerref ḳıl ḳudūmüñle müheyyādır gözüm müller
4. Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle

IV.

1. Şarāb-ı laᶜl-i şīrīniñle ser-mest eyle ᶜuşşāḳı
2. Bıraḳma kūşe-i nisyān içinde gel bu müştāḳı
3. Şaḳın üftādeyi dūr itme vaṣlıñdan amān sāḳī
4. Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle

V.

1. Cihān **Luṭfī** gibi ḥayrān-ı mirᵓāt-ı cemāliñdir
2. Ḫayāli ᶜ**Āṣımıñ** ey dil bu ḥāl-i pür-melāliñdir
3. Hemān **Vaṣfī**yi meshūr eyleyen cānā celāliñdir
4. Dem-ā-dem meclis-i rindāna hīç ṭurma devām eyle

[63b]

289.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Yeter ḳan aġlama ey dil budur vaḳt-i duᶜā şimdi
2. Olur her maṭlabıñ maḳbūl-ı dergāh-ı Ḫudā şimdi
3. Seni teşrīf ile şād idüp yār-ı vefā şimdi
4. Virüp naḳd-i niyāz ü nāz ile bir merḥabā şimdi
5. Gelüp meclisde aldı göñlümi ol dilrübā şimdi

[468] İlk tef'ile boş bırakılmıştır.

II.

1. Eger her āfet olsa āfet-i cānım gibi aḥlā
2. Ser-ā-ser rubʿ-i meskūnı cünūn eylerdi istīlā
3. Bu ḥüsn ü ān u şānı baḫş iden Allāh içün cānā
4. Seni zülfüñ gibi ben tārumār eyler idim ammā
5. Ne çāre ḳoymadı ḥācet buña bād-ı ṣabā şimdi

III.

1. Seniñle mācerāmız ʿāḳıbet ey ḥüsni ʿālemgīr
2. Olındı levḥ-i cāna ḫāme-i hicrān ile taḥrīr
3. Kesildi tār-ı ümmīdim yedimde ḳalmadı tedbīr
4. N'olur ṭop ṭop olan zülfüñ idersem boynuma zencīr
5. Ki olmış müntaḳil Ṭopṭaşına dārü'ş-şifā şimdi

IV.

1. El elden ʿālīdir vāṣıl olınca ʿarş-ı Raḥmāna
2. Kemāl-i diḳḳat ister iʿtidāl-i keff-i mīzāna
3. Yanıñda bir iken seniñ ḫazefle dürr-i şeh-dāne
4. N'içün geldiñ bilā-teklīf beyt-i ehl-i ʿirfāna
5. Yaġarsa başıña ḳorḳmaz mısıñ seniñ belā şimdi

V.

1. Bulup bir derd-mendi künc-i ġamda kec-naẓar itme
2. Ne rütbe kāmil olsañ yine ibrāz-ı eṣer itme
3. Seni pā-mal ider bu ḥāl-i şūmuñ el-ḥaẓer itme
4. Hemān her gördigiñ şāʿirlere ʿarż-ı hüner itme
5. Mücerred eylerim senden bunı ben de ricā şimdi

VI.

1. Ne ṣafvet ṣādır oldı ḳalb-i ġam-meşḥūnuña bilmem
2. Ne rüʾyet vāḳıʿ oldı dīde-i pür-ḫūnuña bilmem
3. ʿAceb āteş mi düşdi sīne-i kānūnuña bilmem
4. Neden maġrūr olursuñ ṭabʿ-ı nā-mevzūnuña bilmem
5. Süḫan-gū yoḳ mıdır dünyāda senden māʿadā şimdi

VII.

1. Göñül memnūn idi evvel muḥabbetle selāmıñdan
2. Bizi rencīde-ḫāṭır eylediñ āḫir kelāmıñdan
3. Ne ḫavfım var maḳāl-i nā-becā vü bī-niẓāmıñdan
4. Çeküp tīġ-ı zebānım ʿavn-ı Bārīyle benāmıñdan
5. Buyur meydān-ı eşʿāra saña itdim ṣalā şimdi

VIII.

1. O rütbe bī-ḳarārım izdiyād-ı renc-i ṭabʿ ımdan
2. Ne şehler māt olur bāzīçe-i şaṭranc-ı ṭabʿ ımdan
3. Alur dürr-i yetīmi ehl-i gevher senc-i ṭabʿ ımdan
4. Hezārān āferīn olsun çıḳardım genc-i ṭabʿ ımdan
5. Bu dürr-i bī-miṣāle yoḳdur ʿālemde bahā şimdi

IX.

1. Kelām-ı ḥikmet-āmīziñle **Luṭfī** bezmi şen itdiñ
2. Der-i dildāra taḳdīm eyle bir kār-ı ḥasen itdiñ
3. Ṭururken kendi ḥālimde beni mecbūr sen itdüñ
4. Naẓīre söylemekden **Vaṣfī**yi ᶜāciz mi ẓann itdiñ
5. Aña feyż-i Ḫudā ilhām olurken ᶜAvniyā şimdi

[64a]

290.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Aḳrabā üzre olur zümre-i aḥbāb ercaḥ
   Māha elbetde olur mihr-i cihān-tāb ercaḥ

2. ᶜArż-ı ḥāl eylemege ḳaldı imāmet bende
   Cāmiᶜ-i ḥüsne olur ḥācib-i miḥrāb ercaḥ

3. Telḫ olan şeyde devā ṭatlıda dāʾ ṣābitdir
   Şerbete anıñ içün oldı mey-i nāb ercaḥ

4. Nuṭḳ-ı menṣūra be-her-ḥāl naẓım aḳdemdir
   Nāmeniñ fevḳıne lā-şek ḳonur elḳāb ercaḥ

5. **Luṭfī** bu ᶜālem-i hoş-yārı bıraḳdı ᶜĀṣım
   Meger a olur imiş ehl-i dile ḫˇāb ercaḥ

291.

1. Dāʾim dil-i āvāre derdiñle mükedderdir
   Vallāhi varvara aᶜdā da musaḥḥardır

2. Kāküllériñ göñülde olsa medār-ı ṭāliᶜ
   Mülk-i dil-i maḥsūra ekdār müsellesdir

3. [……][469]
   Derde devā olursa her kār muṣavverdir

292.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Bir ᶜArab dilberine didim [470]اخی ما اسمك
   Didi taḳlīb ile taṣḥīf ile dördünci (?)

---

[469] Mısra eksik bırakılmıştır.

[470] *(Aḫī mā ismuk).* Mânâ: "Kardeşim, adın ne?"

293.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Gördüm aḥmaḳlar serin luᶜ be fedā itdikleriñ
Ḳalb ü taṣḥīf eyleyince nāmı oldı dilberiñ

294.

Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün Mefāᶜ īlün

1. Dilā aġyār ser virmiş ᶜ iẕār-ı sürḫine yāriñ
Ṣaḳınsun ᶜ āşıḳıñ ḳalb-i ḥazīni pāy-māl eyler

295.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Tā derūn-ı ḳalbe aḳdı ḳaṭre-i eşkim bu şeb
Pīr-i mey ḥālim görince virdi bir kāse şarāb

296.

Müstefᶜ ilün Feᶜ ūlün Müstefᶜ ilün Feᶜ ūlün
(Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün)

1. Ḳaldır niḳāb-ı zülfüñ leylī nehār göster
Sīneñ güşād eyle şekl-i bahār göster

2. Dil teşnedir ġamıñla ister şarāb-ı laᶜ liñ
Ṣun cām-ı şehd-i nābıñ luṭfuñ hezār göster

3. Ṭūbā-yı bāġ-ı cennet ḳaddiñe ġıbṭa eyler
Zülfüñ dırāz eyle dām-ı şikār göster

4. Ruḫsāre gül açılmış şemm itsün ᶜ āşıḳānıñ
Sünbül gibi gīsūñı ey şīve-kār göster

5. Müjgān-ı çeşm-i nāzıñ tīr-i sitīze beñzer
Çek ḳavs-i ebruvānıñ bī-iḫtiyār göster

6. Pā-māl-i ḳudūm eyle ezhār-ı gülsitānı
Gülzārı perīşān it bir gül-ᶜ iẕār göster

7. **Luṭfī** ne kār-ı müşkil medḥ-i ḫıṣāl-ı dilber
İncüleri īṣār it bir iᶜ tiẕār göster[471]
[64b]

297.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Aḳsa ḫāṭırdan bir avuç ṣu ḥabīb
Şübhesiz ẓāhir olur nām-ı raḳīb

[471] Mısrada eksik hece/kelime bulunmaktadır.

298.

Feʾilātün Feʾilātün Feʾilün

1. Naẕar itdim gül-i zībā-yı ʿiẕār-ı yāra
ʿAks-i ḥālinde keder virdi dil-i aġyāra

299.

Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün

1. Gelince bülbül-i şūrīdeden peyk-i selām ey gül
Kemāl-i ḫacletinden servler eyler ḳıyām ey gül

2. Şarāb-ı laʿl-gūnuñla cihān ser-mest-i ḥayretdir
Ṣabā ʿaşḳ-ı cemāliñle ider taḳdīm-i cām ey gül

3. Açıl gülşende ḫār-ı nā-bekāre iḥtirām eyle
Hezār-ı ġam-şiʿārı maḥv ise aṣl-ı merām ey gül

4. Serīrārā-yı nāz u ʿaşḳsıñ gülzār-ı ʿālemde
Virürsüñ leşker-i ezhāra fermān-ı niẕām ey gül

5. Viṣāliñden ümīdin ḳaṭʿ idince ʿandelīb dir ki
Saña ḳanım ḥelāl olsun baña cānım ḥarām ey gül

6. Nedir bu ḥüsn-i endāmıñ nedir bu ceẕbe-i tāmıñ
Ser-ā-ser kāʾināt oldı görince bend-i dām ey gül

7. Bülend-i şānıñı bildirmege her āfetiñ vardır
ʿİẕār-ı dil-şikārında nişān-ı iḥtirām ey gül

8. Benefşe beste-leb sünbül perīşān lāleler dil-ḫūn
Ḳaranfül pāre pāre yāsemin bezmiñde rām ey gül

9. Döker şebnem gibi eşk-i revānın **Luṭfī-i** şeydā
Seḥer vaḳtinde bergiñden olup ʿanber-meşām ey gül

300.

Müfʿteilün Fāʿilün Müfʿteilün Fāʿilün

1. Zāde-i Şeyḫ İsmāʿīl Āṣaf-ı pür-ibtihāc
Yaʿnī Muḥammed Dede ḫāne-i cāna sirāc

2. Çeşm-i felek görmedi ẕātı gibi ḫānedān
Sāye-i cūdında yoḳ ḳuş südine iḥtiyāc

3. Luṭf u seḫā menbaʿı dāver-i mülk-i ʿaṭā
Dīde-i ġam-dīdeye ḫāk-i ḳudūmı ʿilāc

4. ᶜ Āleme ḳıldı güşād bāb-ı ᶜ ināyātını
Dergehine yüz süren pīr ü civān ḳalmaz ac

5. Ḳurdı binā-yı cedīd ṭarḫ-ı nevin üzre kim
Görse Sinimmār anı keşf idemez iᶜ vicāc

6. Her ṭarafı muntaẓam rükn ü esāsı metīn
Ṭāḳ u revāḳı bülend ḳubbe-i gerdūna tāc

7. Ṭıynet-ı dīvārını ḳılmaḳ içün gül-meşām
Misk-i Ḫoten eyledi ᶜ anber ile izdivāc

8. Naḳş-ı derūnı behīn her ḥaceri laᶜ l-i ter
Dāᵓ ire-i revzeni cevher-i rengīn-zücāc

9. Görmedi emṡālini münşī-i bāġ-ı İrem
Ḳaṣr-ı Ḫavernaḳ olur ḥalḳa-i bāba ḫarāc

10. Māᵓ -i muṣaffāsıdır kevṡer-i ḫuld-ı berīn
Āb-ı ḥayāt ᶜ add olur çeşme-i milh-i ücāc

11. Ferş ü ġıṭāsı ḥarīr nān u niᶜ am bī-ḥisāb
Kāsede şehd ü leben süfrede laḫm-ı decāc

12. Cāna ṣafā-baḫş olur **Luṭfī** bu tārīḫ-i tām
Yapdı Muḥammed Dede ḫāne-i cennet-mizāc (1293/**1876**)

301.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Ser ü pāyı babamıñ ḳardaşıdır lā-şübhe
Ḳarnını terk alaraḳ ḳubbeye taᶜ līḳ itdi
[65a]

302.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Merḥabā ḫoş geldiñiz ey dilber-i nāzik-edā
Ṭarz u eṭvārı pesendīde ᶜ aceb bir ḫoş-nümā

2. Bir ay olmışdı yanardım ḥasret-i nārıñ ile
Düş mi gördüm sen misiñ ḳarşımda ki ey meh-liḳā

3. Gönlümi mümkin mi iḳnāᶜ eylemek teşrīfiñe
Südden aġzı yandı da ḳaymaġı üfler ḥāliyā

4. Rūzgārıñ hangisi atdı sizi bu yerlere
Ḳara yil yaḫud lodos mı yoḫsa mı bād-ı ṣabā

5. Çekdigi hicrāna nisbet **Luṭfī**yi ṭaᶜn eylediñ
Cām-ı laᶜliñle ānı mest eyle bārī sāḳiyā

303.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

I.

1. Yandı mülk-i dil ser-ā-pā āh-ı āteşbārdan
2. Farḳ olınmaz heyᵓet-i cism-i nizārım nārdan
3. Şaḳḳ olınsa levḥ-i sīnem şāneveş minşārdan
4. ᶜĀşıḳam vazgeçmezem sevdā-yı zülf-i yārdan
5. İctināb itmem bu yolda ṭaᶜne-i aġyārdan

II.

1. Ġıbṭa eyler nāzına ehl-i semāvāt ü zemīn
2. Sünbül-i gisū-yı ᶜanber-būsıdır ḥablü'l-metīn
3. Şāhid-i ḥüsne *ene'l-ḥaḳ* didirür ᶜayne'l-yaḳīn
4. Ṭurre-i müşgīnine berdār olaldan dil hemīn
5. Būy-ı vaṣlın şemm ider Manṣūrveş her tārdan

III.

1. Maṭlabı taḫrīb-i ᶜālemdir Hülāgū-sīretiñ
2. Ġāret-i dīndir işi ṭāġūt-ı Āzer-ḫaṣletiñ
3. Rıḥletim iᶜlān ider nāḳūs-ı deyr-i miḥnetiñ
4. Gūşıma derd-i firāḳ-ile gelür ol āfetiñ
5. El-amān āvāzesi her dem dil-i bīmārdan

IV.

1. Baḫt-ı nā-sāz itmede her kārını icrā göñül
2. Kāmrān olmaz virilse devlet-i dünyā göñül
3. ᶜAndelībāsā ḥayıf kendin ider imḥā göñül
4. İstemez bir dem raḳībi yār ile ammā göñül
5. İftirāḳ itmez gül-i ḫoş-bū cihānda ḫārdan

V.

1. Pāyına rū-māl olur **Luṭfī** gibi ins ü melek
2. İḳtibās-ı nūr ider ḫurşīd-i vechinden felek
3. Cārīdir aḥkām-ı ḳānūn-ı cefāsı ḥaşre dek
4. ᶜĀdet-i dīrīnesidir ᶜāşıḳa cevr eylemek
5. Vazgeçer mi ol perī hīç **Vaṣfī**yi āzārdan

304.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Vech-i aḥsenden alup iç meyi cānān geldi
Terk-i cān eyleyeli sevdigime ān geldi

2. İḫtirām üzre bulun tā meh-i āzer çıḳsun
Düşeli meyli saña bezme Süleymān geldi

3. Naḫl-i Ṭūbā ṣalaraḳ ẓıllını cennāt üzre
Berg ü bārı dökülüp ṣaḥn-ı dile şān geldi

4. ᶜĪd-i vaṣlında virür gerçi hezār-server ser
Gezmege ḳalmadı yer ḥüsnüñe ḥayrān geldi

5. Bī-murād eyledi aḥkām-ı ḳader ᶜuşşāḳı
Luṭfīniñ nışfını maḥv eyledi sulṭān geldi

305.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Ḥasret-i ᶜaşḳ ile ümmü'l-ᶜinebe göz dikdim
Ḳameriñ pāyını aldım düşerek ḫāk üzre
[65b]

306.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Yine müzdād ḳıldı ᶜāleme elṭāfını Yezdān
Füzūn-ı ᶜadl ü dādından idüp iḥsān-ᶜale'l-iḥsān

2. Ṭabīb-i merḥamet-perver Ḥasīb Pāşā-yı dil-āgāh
Felāṭūn-sīret ü ᶜālī-mekārim ṣānī-i Loḳmān

3. O ẕāt-ı mekremet-evṣāfıñ işte ḫānedānından
Maᶜārif-mend olan bir merdi Mevlā eyledi ẕī-şān

4. Marīż-i nātüvānıñ zaḫmına ger vaż ᶜ-ı dest itse
Olur elbetde ᶜavn-i Ḥaḳ ile āzāde-i devrān

5. Ḫudā evlād u ensābıñ ide tā ḥaşre dek dil-şād
Sürūr-ı ḳalb ile gülzār-ı ᶜālemde ola ḫandān

6. Daha vālā ola ḳadri hemīşe nezd-i devletde
Zemīn ü āsumān ṭurduḳça yā Rabbi ola şādān

7. Cenāb-ı pīr-i cerrāḥān ᶜUbeydu'llāh-ı Cerrāḥī
Aña rūḥānī istimdād ide ber-vech-i istiḥsān

8. Kemāl-i ᶜacz ile Luṭfī didim tārīḫ-i tebrīkiñ
Ḳonuldı beyt-i cevherdāra kim görse olur ḥayrān

9. Celīlü'l-ḳadr olan Mennānıma her demde ḥamd olsun
ᶜAlī Beg oldı ser-cerrāḥ Ḫudā dil-şād ide her ān (1298/1880)

307.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Saña lāyıḳ mıdır ey Bāḳıl olan ᶜaḳlı ḳalīl
   Yazasıñ kāġıd-ı fersūdeye bürhān-ı celīl

2. Bu ne cürᵓet bu ne zillet bu ne fikret bu ne ḥāl
   Bu ne endīşe-i vāhī bu ne eṭvār-ı saḳīl

3. Yazıḳ ol āyet-i Ḳurᵓān-ı celīlü'ş-şāna
   Ola taḥrīriñ ile dest-i ḥaḳāretde zelīl

4. [C]ezr ü medd ile mürūr eyledi ᶜaḳlınca yemi
   Var mıdır bu didigiñ ṣaçmaya āyetde delīl

5. Hendese ᶜilmi eger ḥaḳ üzere olsa idi
   Anı elbetde ki her müᵓmin iderdi taḥṣīl

6. Bir resūl bāġlamadı ümmetini hendeseye
   Acırım ben saña bi'llāh ey hem-nām-ı Ḫalīl[472]

7. Sāl-i Rūmī ile sāl-i ᶜArabīniñ farḳın
   Ne güzel ḳadd-ı ḳaṣīriñ ile bulduk tekmīl

8. Gevher-i nuṭḳımı al gūşuña mengūş eyle
   Olma dīvāne-ṣıfat sevḳ-ı felāketde sefīl

9. İttibāᶜ itmesi cāᵓiz degül hīç felsefeye[473]
   İḳtidā eyleyen ey **Luṭfī** olur ḫˇār u ḫacīl

308.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Olma ᶜālemde mükedder meded āvāre göñül
   Vāṣıl ol dergeh-i dildāra vara vara göñül

2. Dāᵓim evrādım olur āh Muḥarrem gelse
   [……][474]
   [66a]

[472] Mısraın üçüncü tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: ey_hem-nām
[473] Mısraın üçüncü tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: degül_hīç fel-
[474] Mısra boş bırakılmıştır.

309.
Muhācīrīn Ḳomisyonı Riyāset-i ᶜĀlīsine Taḳdīm Olınan Ḳaṣīdedir
Mefᶜūlü Mefᶜāilün Feᶜūlün

1. Çoḳdan berīdir ki mekr ü āli
Çarḫ itdi baña ᶜale'ṭ-ṭevālī

2. Aġlardı dü çeşm-i ḫūn-feşānım
Eşkim dökülürdi çün-leᵓ āli

3. İñlerdi firāş-ı ġamda yoḳdı
Tende ḥareket diliñ mecāli

4. Olmış idi tīr-i pür-miḥenle
Murġ-ı dilimiñ işkeste bāli

5. Gülzār-ı cihāna dāḫil olsam
Ġamdan bulamam mekān-ı ḫālī

6. Nezdimde müsāvīdir dem-ā-dem
Nevrūz u Muḥarremiñ hilāli

7. ᶜArż itdi felek müselselāne
Biñ dürlü cefāyı lāubālī

8. Aṣlā yoḳ idi marīż-i ḳalbiñ
Dermān ile ṣıḥḥat iḫtimāli

9. Nīrān-ı kederde ḳalb-i pür-ġam
Merkezden alınca iştiᶜ āli

10. Çıḳdı cigerimden āh-ı cāngāh
Gerdūna düşürdi ḳīl ü ḳāli

11. Çoḳ geçmedi aradan bu ḥālet
Bā-ᶜavn-i cenāb-ı Ẕü'l-Celālī

12. Geldi dil-i nātüvāna ḳudret
Yoḳken dehen açmaġa mecāli

13. Ṭūṭī gibi oldı sükker-efşān
Bülbül gibi oldı her maḳāli

14. Fırṣat bularaḳ fuᵓ āda itdim
Ālām-ı ᶜadīdeden süᵓ āli

15. Didim ki eyā fuʾād-ı aʿẓam
Terk eyle felekle iştiġāli

16. Bilmez misiñ ehl-i dille gerdūn
Muʿtād-ı ḳadīm ider cidāli

17. Bād-ı elem ile naḫl-i kāmım
Ḫāk üzre döşendi ḫas miṣāli

18. Ne tende ne dilde var taḥammül
Müruñ bile oldı pāymāli

19. Ẓulmetde gözüm görür nehārı
Taʿrīf idemem ġam-ı leyāli

20. Biñde birini disem olurdı
Bādī-i ṣudāʿ-ı reʾsi ʿālī

21. Zehr eyledi hep sipihr-i keç-rev
Ḥaḳḳıñ baña virdigi nevāli

22. Alsun girü eylediyse iḥsān
Ne mālı gerek ne ḫod menāli

23. Ṭolmaz mı ʿaceb bu çille ġayrı
Gelmez mi bu günleriñ zevāli

24. Didi ki neden şikāyetiñ var
ʿArż eyle baña esās-ı ḥāli

25. Ġam çekme ki şübhe yoḳ ki vardır
Dād idine luṭf-ı Lā-Yezāli
[66b]
26. Var raḥmı cemīʿ ü'l-kāʾināta
Her bir ṣıfatında var kemāli

27. Didim ki eyā serīr-i Raḥmān
Güş eyle nedir ġam u melāli

28. İslām ile çend sene muḳaddem
Ḥarb ideli rū-siyeh ḳıralı

29. Taḫrīb-i bālāda oldı bādı
Āfetdi zemīne ḫūn-ı ālı

30. Her yana bıraḳdı şūr u fitne
Taᶜ mīme düşürdi iḫtilāli

31. Herkesde nidā-yı nefsī nefsī
Ne mālı gözinde neᶜ ıyāli

32. Bir vaḳᶜa-i rūz-ı maḥşer oldı
Yoḳ semt-i necātıñ iḫtimāli

33. Hīç eylemedi nigāh-ı şefḳat
Ṣıbyānı da kesdi lāübāli

34. Fehm itdiler ki firār olınmaz
Hicret iderek bütün ahālī

35. Biñ derd ile gāhī deşt-i ġamda
Gāhī sipere alup cibāli

36. İstanbula geldiler nihāyet
Ferdiñ bile yoḳ söze mecāli

37. Ne ḫāne ne ḫān ü ne cevāmiᶜ
Meydān-ı şehirde oldı māli

38. Bu ḥāl ile artdı ḫastegānı
Taᶜ mīm iderek vebā miṣāli

39. Gül-ḫāne içinde ḫaste-ḫāne
Açılmaġa geldi emr-i ᶜ ālī

40. Āmāde olup levāzımātı
Dārū-yı ᶜ adīd ü şīr ü balı

41. Ol demde edā-yı ḫıdmet itdim
Faḫrī olaraḳ ᶜ ale't-tevālī

42. Hem yareleriñ ṣarar idim hem
Gözden aḳıdır idim leᵓ āli

43. Bu āna ḳadar ṣadāḳat üzre
Geçdi emegim çihār sāli

44. Dü sāl muḳaddemā mükāfāt
İtmiş idi bir vezīr-i ᶜ ālī

45. Yaᶜ nī ki müşīr-i ᶜālī-himmet
Ol maẓhar-ı feyż-i Lā-Yezālī

46. Kendi yedi ile ḳıldı taᶜlīḳ
Beşinci rütbe nişān-ı ᶜālī

47. Ḥaḳḳā ki selefᶜ ināyet itdi
Ammā ki ḫalef degişdi ḥāli

48. Dü bārdır kim iderᶜ ināyet
Bu z̲āt-ı şerīf-i pür-maᶜālī

49. Çend māh devām iden z̲evāta
ᶜOs̲mānī nişān-ı z̲ī-leʾ ālī

50. Ḫıdmetdeᶜ umūm-ı sebḳatim var
Tefrīḳa sebeb ne pür-melāli

51. Bilmemᶜ acabā nedir günāhım
Varsa ne imiş ḳuluñ vebāli

52. Ḥāşā ki ṣadāḳatim hüveydā
İs̲bātına var diliñ mecāli

53. Bi'l-cümle muḳīm-i ḫaste-ḫāne
Mürūr u be-kām ü hem ṣafālı

54. Ḥayfā yalıñız ḥaḳīr ḳaldım
Meʾ yūs u mükedder ü cefālı

55. Maḥrūm-ıᶜ ināyet itmek olmaz
Şāyeste-i şān-ı z̲āt-ıᶜ ālī

56. İşte budur ey dil-i ḥazīnim
Ṣunsam yeri yoḳ mıᶜ arż-ı ḥāli
[67a]
57. Didi ne ṭurursun işte bulmış
Müjde saña kim ġamıñ kemāli

58. Āyīne-i ḳalbi ġayrı ṣāf it
Tā göstere maṭlabıñ cemāli

59. Bir z̲āt-ı şerīf var [ki] cihānda
Luṭf u himemᶜ ādet ü ḫıṣāli

60. Aḫlāḳ-ı cemīliniñ ḳıyās it
Ne geldi ne ḫod gelür miṡāli

61. Olurdı eger göreydi Ḥātem
Meydān-ı keremde pāymāli

62. Olmaḳda cemīᶜ-i bendegāna
Luṭf u keremi ᶜale't-tevāli

63. Ol ẕāta bu yolda nisbetiñ var
ᶜArż eyle aña ġumūm u ḥāli

64. Bu vech-ile ḳalb-i pür-maᶜārif
Gösterdi ṭarīḳ-ı ṣıdḳ-ı fāli

65. Dergāh-ı celīl-i ẕāt-ı pāke
Taḳdīm iderim bu ᶜarż-ı ḥāli

66. Ey ḫüsrev-i kişver-i meʾāli
Ve'y bāġ-ı ᶜināyetiñ nihāli

67. Sāyeñde muhācirīn buldı
Emn ü emān ü refāh ḥāli

68. Dergāhıña bende Ḫıżr-ı ᶜālem
Ey çeşme-i ḳulzümüñ zülāli

69. Sensiñ sebeb ey Mesīḥ-i devrān
İḥyāya bu ḳalb-i pür-melāli

70. Raḥm eyle bu **Luṭfī** kemteriñ āh
Ġāyetle mükedder oldı ḥāli

71. Bir Luṭfī daḫi ṭabībimiz var
Deryā-yı miḥen kederle mālī

72. Ol daḫi benimle pür-miḥendir
Şāyeste-i raḥm-ı ẕāt-ı ᶜālī

73. Biñ bir ᶜaded oldı ism-i pākiñ
Ey Mīr Rıżā rıżā meʾāli

74. Esmā-ı Ḫudāya çün ᶜalemdir
Biñ bir ᶜaded oldı iştimāli

75. Ol ism-i şerīf ü ᶜālī ḥaḳḳı
Şād eyle bizi ᶜumūm miṣāli

76. Bulsun yed-i istiḳāmetiñde
Mīzān-ı ᶜināyet iᶜtidāli

77. Ẕātıñ ile faḫr iderse çoḳ mı
Hicret ideli ᶜumūm ahālī

78. Ḥükm eyle sipihre ġayrı itsün
Pejmürde ḳuluña iḫtilāli

79. Ḥaddi midir felek olmasun rām
Her emriñe eyler imtiṣāli

80. Şimden girü başladım duᶜāya
Pāyāna irişdi ḥasbiḥāli

81. Ẕātıña da Ḥaḳ muḳābilinde
Teshīl ide müşkil ü muḥāli

82. Benden işit eylerim ḥiḳāyet
Sen bilme nedir ġam u melāli

83. Yā Rab dilerim bu ẕātıñ itsün
Ẕevḳ ile güẕār māh u sāli[475]
[67b]

310.
Destūr
Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Kişver-i cāna şeref-baḫş olalı şān Rıżā
Mevc urur ᶜāleme deryā gibi ᶜummān Rıżā

2. Muṣliḥ-i her dü serā dinse sezā ẕātına kim
Yazılur her varaḳıñ fevḳıne ᶜunvān Rıżā

3. Ṣafder-i ekremi ġażanfer-i Rüstem-ḥaşemi
Bī-mecāl itmededir pençe-i arslan Rıżā

4. Teşne-leb eyledi ᶜazm-ı ẓulemāt İskender
Ḫıżrveş tā ki bula çeşme-i ḥayvān Rıżā

[475] Mısra vezne uymamaktadır.

5. Ḥażret-i Mīr Rıżā Āṣaf-ı iḳlīm-i ᶜaṭā
Ḫüsrev-i mülk-i kerem dāver-i devrān Rıżā

6. Ḳalb-i pür-nūrınıñ āyīnesidir bedr-i celī
Ẕerre-i ᶜāṭıfeti mihr-i dıraḫşān Rıżā

7. Dest-i Dāvudda bu nām ile nerm oldı ḥadīd
Ḥükm iderdi felege mühr-i Süleymān Rıżā

8. Ḥażret-i Ādem[e] hem-dem idi bu nām-ı kerīm
Oldı evrād iderek maẓhar-ı Ġufrān Rıżā

9. Mültecā eyledi bu nāmı Ḫalīlü'r-rāḥman
Nār-ı Nemrūdı Ḫudā itdi gülistān Rıżā

10. Oldı mensūb-ı rıżā ḥażret-i Yaʿḳūb-ı celīl
Buldı kām-ı dilini olalı mihmān Rıżā

11. Menzili çāh-ı elem mūnisi derd ü ġam iken
İrdi cāh-ı kereme Yūsuf-ı Kenᶜān Rıżā

12. İrdi bu ḫaṣlet ile nevᶜ-i necāta ḥaḳḳā
Ḥāmili oldı anıñ keştī-i ṭūfān Rıżā

13. Ḥażret-i Yūnusı Ḥaḳ itmiş iken loḳma-i ḥūt
İtdi āzād-ı miḥen ẕātını dāmān Rıżā

14. Ḥāmī-i ehl-i ṣıdıḳ Ḫān Ḥamīd-i ṣānī
Ṣānīdir ẕātına her bende[-i] fermān Rıżā

15. Bunca hem-demlerimiz lāyıḳ-ı iḥsān oldı
Yalıñız **Luṭfī** mi nā-lāyıḳ-ı iḥsān Rıżā

311.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Dāġ-ı ᶜaşḳıñ sīnede açdı yine dāġ-ı nihān
Ṭalᶜat-ı dīdārıña dildādedir ḫalḳ-ı cihān

2. Al dīdārıñ ḫayāli yaḳdı yandırdı dili
Seyl-i eşki ᶜāşıḳıñ ḳıldı cihānı cā inan

3. Ḳaldı ḥayretde nigāh-ı nāzıña ᶜāşıḳlarıñ
Ey ᶜināyetsiz naẓar itdikçe titrer tende cān

4. Ḫançerāsā ḳaşlarıñ ṣad-yare itdi sīneyi
Dād elinden her cihet yalın ḳılıcdır ᶜāşıḳān

5. Dāne-i ḫāliñ gelince ḥāṭır-ı ehl-i dile
Teng ider dehri nihāyet ṭayr-ı cāna āşiyān

6. Bedr-i ruḫsārıñ idüp āfāḳ-ı ḳalbi şuᶜledār
Mihr-i vechiñ eyledi dünyāyı ṣaḥn-ı gülsitān

7. **Luṭfī**-i ġam-ḫᵛāre dergāhında bir üftādedir
Bend-i zülfinden anı āzād ḳılma el-amān

312.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āh kim ᶜālem hedefdir tīġ-i çarḫ-ı cāriḥa
Zaḫmdār oldı sihāmından daḫi bu ṣāliḥa

2. ᶜİllet-i ḍıyḳ-ı ṣadırdan nātüvān olmış idi
ᶜĀḳıbet şemm eyledi verd-i cinándan rāyiḥā

3. Bu cihān-ı bī-beḳāya itme raġbet zāʾirā
Çek eliñ ᶜāḳil iseñ ḥācet mi vardır nāṣiḥa

4. Terk-i ᶜālem eyledi elli sekiz yaşında āh
Ġurbet ilde [476]ارْجِعِي emriyle aldı lāyiḥa

5. Eşk-i çeşmānımla yazdım **Luṭfiyā** tārīḫ-i tām
Göçdi Gülfem Ḫanımıñ rūḥı içün el-Fātiḥa (1298/**1880**)
[68a] 70p sol

313.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Ṣafder-i ṣaḥn-ı vefā ḥażret-i Nāfiẕ Pāşā
Ki odur bende[-i] mümtāz-ı şehenşāh-ı zemīn

2. Görmemiş çeşm-i cihān böyle müşīr-i erḥam
Pāk-dil pāk-neseb reʾy-i Felāṭūnı metīn

3. Nāfiẕü'l-ḥükm ola nāmı gibi her kārında
Ẕātına ḥażret-i Allāh ola her demde muᶜīn

4. ᶜÖmr ü iḳbālini iclālini efzūn itsün
Eyledikçe felegi şems ü ḳamer nūr ile zeyn

---

[476]*(İrciᶜī.)* ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!" (Fecr 89/28)

5. Sāye-baḫş oldı ᶜ adālet ile Erzincāna
Ḳıldı mecmūᶜ -ı ahālīyi felāketden emīn

6. Yapdı bu cāy-ı dilārāya bu germ-ābeyi kim
Maḳṣad-ı ḫayrı naẕīf olmalıdır leşker-i dīn

7. Bī-ᶜ aded ṣarf iderek sīm ü zeri el-ḥāṣıl
İtdi bu şehriñ ahālīsine iḥsān-ı mübīn

8. Cevher-i cāna bedel olsa sezā tārīḫ[i]
Düşdi ber-vefḳ-ı müşelleş gibi ey **Luṭfī** güzīn

9. Getirüp āb-ı ḥayāt ḥażret-i Nāfiẕ Pāşā
Ḳubbeniñ üzre binā eyledi ḥammām-ı nevin (1302/**1884**)

314.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Ol nedir kim dili yoḳdur sözi var
Ḳaşları yoḳ velī iki gözi var

2. Altı üstinde ṭurur ṣābitdir
Boynı yoḳdur göbeginde yüzi var

3. Ayaġını uzadur dört yüzli
Gāhī dir ki kediniñ boynuzı var

4. Ḳademi süngi vü başı ḫançer
Seri maḳṭūᶜ teninde özi var

5. Ḳaradır cismi semūre beñzer
Düᶜ aded de ḫāye-i ḳunduzı var

6. Merḥametden berīdir aḳ gözli
Güneşiñ istese dir ki tozı var

7. Gūsfend dirsem aña lāyıḳdır
İki çift çünki öñünde ḳuzı var

8. Herkesiñ sırrını fāş itmededir
Gicesi yoḳ ise de gündüzi var

9. Vaḳt-ı ḫālīde baḳarsam yüzine
Ṣoġudur cismimi ṣanki buzı var

10. Ḥayyeler ile ṭoludur şikemi
Egrisi bügrisi yoḳdur düzi var

11. Sekize girdi henūz yaşlı degül
Her ḳışıñ yazı bahārıñ güzi var

12. Kim bulur ise **Luṭfī** bu lügazı[477]
Bir żiyāfet Boġazıñ Begḳozı var

315.

Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

1. İsmini cān ü göñülden yazar idim ey māh
Sīne-i mihr-i mu^{c} allāya cigerden bir āh

316.

Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

1. Nedir ol māh-ı münīr felegin
Peder [ü] vālidesidir ḳamerin
[68b]

317.

Mefā^{c} īlün Mefā^{c} īlün Fe^{c} ūlün

1. Zehī ḥammām-ı Mīr Edhem-āyāt
Muṣayḳal her cihātı ^{c} ayn-ı mir^{ɔ} āt

2. Cenābetden ṭahāret lāzım olsa
Bu z̲āta itmelidir ^{c} arż-ı ḥācāt

3. Uṣandıḳ anı ta^{c} mīr itmesinden
Nihāyet bulmadı ta^{c} mīri heyhāt

4. Şeb-i yeldā gibi ġāyet uzandı
Tecāvüz eyledi ḳırḳı ḥikāyāt

5. Tamām olduḳda ta^{c} mīrine **Luṭfī**
Didim tārīḫini ḥammām-ı ḥayrāt[478] (1300/**1882**)

318.

Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

1. ^{c} Aşḳ ile destime aldım ḫāme
Yazayım yārime bir ḫoş nāme

2. Didim ey ḫüsrev-i mülk-i devrān
Buyur ülfet idelim aḫşam[a]

---

[477] Mısra vezne uymamaktadır.
[478] ḥammām-ı ḥayrāt : 1300.

3. Cismimi yaḳdı firāḳıñ zīrā
Ḳalmadı ṣabr u taḥammül kāma

4. Ḥālime merḥamet eyle şāhım
Yoḳ dime ṣādır olan ibrāma

5. Geldi der-ḥāl cevābı yāriñ
Ḫaṭṭ-ı destiyle sezā ikrāma

6. Dimiş ey ᶜāşıḳ-ı gülzār-maḳāl
Ve'y siyeh-baḫt u perīşān-câme

7. Gelürem maḳṣadım ammā ki budur
Oḳu ben diñleyeyim Şehnāme

8. Der-ᶜaḳab geldi efendim **Luṭfī**
Oḳudum diñledi gül-endāma

319.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bāreka'llāh zehī feyż-i ḫudāvend-i ᶜalīm
Levḥaşa'llāh zehī elṭāf u iḥsān-ı kerīm

2. Ḳıblegāh-ı müᵓmīn[in]iñ ḫādimi ᶜizzet-meᵓāb
Ḥażret-i Mīr Muḥammed ẕāt-ı pāk ü müttaḳīm

3. Maẓhar oldı cānib-i Ḥaḳdan bu luṭf-ı aḳdese
Yaᶜni bu maᶜṣūm ᶜālī-baḫta kim miṣli ᶜadīm

4. Aḥsen-i aḫlāḳ ile mevṣūf ola ez-her cihet
ᶜĀlim ü kāmil edīb ü fāżıl-ı rifᶜat-nedīm

5. Ṭūl-i ᶜömr ile muᶜammer iᶜtilā-yı ḳadr ile
Fāᵓiḳü'l-aḳrān ola āzāde-i ālām ü bīm

6. Söyledim tārīḫ-i cevherdārını tebcīl ile
Beyt-i āyetden ṭoġar ey **Luṭfī**-i ḳalb-i selīm

7. Muṣṭafānıñ Muṣṭafāsıdır Riyāżī Mekkede (1301/**1883**)
Geldi dünyāya Kemāle'd-dīn bā-zīb-i ḳadīm

320.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Bu ᶜālem bī-beḳādır ḥāli maᶜlūm
Olur elbetde ᶜārif bunda maġmūm

2. Henūz on aylıḳ olmışdı dirīġā
Muḥammed Şükrī-zāde ṭıfl-ı maᶜ ṣūm

3. Giriftār oldı bir dāᵓ-i dimāġa
Yigirmi günde gözden oldı maᶜ dūm

4. Aña ḥūr-ı cinān olsun refīḳa
Firāḳı **Luṭfī** ḳıldı ḫalḳı mesmūm

5. Didim bir āh ile tārīḫ-i fevtin
Cevādu'llāh-ı ḥīni ᶜabd-ı maẓlūm (1301/**1883**)
[69a]

321.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Nedir ol iki muḥārib-heyᵓet
Biri ẓālim biri maẓlūm-ḫilḳat

2. Biriniñ ḳaddi sehī vü mümtāz
Dīgeri kūteh ü āzāde-i nāz

3. Yoḳ iken cürm ü günāhı biriniñ
Ẓulmüne uġramada dīgeriniñ

4. Birisi cebr ile ṭurur ḳāᵓim
Dīgeri farḳ-ı serinde dāᵓim

5. Biriniñ devre-i reᵓsi maḥdūd
Dīgeriñ ṣīti cihāna memdūd

6. İkisi ᶜarṣa-i siyāsetde
Müttefiḳ cürm ile cināyetde

7. Bir[i] Manṣūrveş olur berdār
Ẕātıdır ṣanki be-ḫam-ı gīsūdār

8. Dīgeriñ pāyı zemīn içre nihān
Baş açıḳ cism-i ẓarīfi ᶜuryān

9. Bunları ortaya ḫaylī cühelā
Alaraḳ itme[de]dir vāveylā

10. Zülfünüñ her teli bir cāhilde
Çekilür çille degül sāḥilde

11. Birini ḥarbe iderler teşvīḳ
Ḥaḳḳını cümlesi eyler taṣdīḳ

12. Ne zamān kim biri berdār olur
Dīgere iki cihān ṭār olur

13. Biri dīgerden eger olsa cüdā
Şübhe yoḳdur ki iner berḳ-ı belā

14. Biri cengāver-i Rüstem-aḳrān
İtmede ḥamle-i şāh-ı merdān

15. Dīgeri ḥamlesine serdāde
Maḥv-ı cism eylemege āmāde

16. Viremezler ebedī ṣulḥa ḳarār
Tā ki olur birisi defn-i mezār

17. Ḳabriniñ üsti olursa yeri var
Gāhī ḳaṣr-ı İrem ü geh gülzār

18. **Luṭfī** ᶜ ārif olana eyle süᵒ āl
Ḥall ider bu lüġazı ehl-i kemāl

322.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Luṭf-ı Pāşāda var bir ḳahve-i nā-dīde vü mesᶜūd[479]
Gürūh-ı ᶜārifānıñ mecmūᶜı enẓārda maḥsūd

2. İder aḥbāba ḫıdmet ḳahvecisi ᶜOṣmān Aġa kim
Miyān-ı ehl-i dilde dāᵒimā olmaḳdadır Maḥmūd

3. Tene ḳānūn u senṭūr u kemānı baḫş-ı rūḥ eyler
Ṣadā-yı dil-firīb ü naġme-i dilsūzlar mevcūd

4. Maṣūn olsun müdāvimler İlāhī derd ü miḥnetden
Kemāl-i ṣıḥḥat üzre cümleniñ ᶜömri ola memdūd

5. Ola āmāc-ı tīr-i ḳahr-ı Mevlā sīne-i düşmen
Ṣabāḥ-ı sürı dönsün şūra olsun dīdesi mesdūd

6. Sezādır āsitāna ġıbṭa-baḫş olsa ṣafā üzre
Ḳamu āfātdan ḥıfẓ ide anı ḥażret-i Maᶜbūd

[479] Mısra vezne uymamaktadır.

7. Dil-i ᶜuşşāḳı **Luṭfī** bu ġazelle şādumān itdiñ
Maḳāliñ bādī-i şevḳ u sürūr olmaḳda nā-maᶜdūd

323.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. "Meh küsūf itdi felekde" düşdi tārīḫ-i siyāh
Girdi ḫāk-i esvede Ḳara Ḫalīl oldı nihān
[69b]

324.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Āh Biñbaşı Muḥammed ẕātıñ
Zevcesi göçdi veremden ḥayfā

2. Kūy-ı ġurbetde otuz dördünde
Eyledi genc iken ᶜazm-i ᶜuḳbā

3. İde mesrūr iki ġonçe gülini
Zīr-i ḫāk içre o yatdıḳça Ḫudā

4. Geldi bir **Luṭfī** müşelleş tārīḫ
Ḫāṭır-ı ᶜācize pek müsteşnā

5. İrtiḥāl itdi Ḫadīce Ḫanım
Merḳadi ola riyāż-ı ᶜulyā (1299/**1881**)

325.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bī-beḳādır imtinān itme sipihr-i çāriḥa
Fücᵓeten ḳıydı naẓar eyle bu merd-i ṣāliḥa

2. Ḫānedānından idi Köstenceniñ bu ẕāt-ı pāk
Ṣāḥibü'l-ḫayrāt idi şerḥine lāzım şāriḥa

3. Un Ḳapanında ṭurur bir tācir-i ᶜādil idi
İḳtidā eylerdi şerᶜ üzre kelām-ı nāṣiḥa

4. Faḫr-ı ᶜālem destgīr olsun [añа] rūz-ı cezā
Rūḥına vāṣıl ola bāġ-ı cinān[da] rāyiḥā

5. Ḫānesinde nā-gehān aḫşam ṭaᶜām eyler iken
[480]ارْجِعِي emrin[i] şāmil geldi Ḫaḳdan lāyiḥa

---

[480]*(İrciᶜī.)* ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine **dön**!" (Fecr 89/28)

6. Ḳaṭre-i raḥmetle yazdım fevtine tārīḫ içün
Oldı ey **Luṭfī** göñülden beyt-i ātī sāniḥa

7. Ḥācı İbrāhīm göçdi raḥmetu'llāhi ᶜaleyh
Gülşen-i meᵓvā ile meᵓcūr ola el-Fātiḥa (1301/**1883**)

326.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Hezārān ḥamd ü şükr itmek gerek Ḫallāḳ-ı z̲ī-şāna
Kemāl-i luṭf u cūdından şeref baḫş itdi insāna

2. Ne devletdir bizi nuṭḳ ile mümtāz-ı cihān itdi
Feleklerde melekler ṭuydı ṭaldı baḥr-ı ḥırmāna

3. Bu meydān-ı belāġatda baña bir yār ü hem-dem yoḳ
Ki ḥālim söyleyem ḳılsun devā dāġ-ı nümāyāna

4. Ḥicāb-ı ᶜibret-āmīzi bu yerde eyledim taᶜlīḳ
Kelām-ı ḥikmet-encāmım ṣafā-baḫş eyler her cāna[481]

5. Alur her ḳıṣṣadan ḥiṣṣe ḥaḳīḳat-bīn olan ādem
Bilür laᶜl ü güher ḳadrin devām iden bedestāna

6. Yanar şemᶜ-i cihān-efrūz pür-dem şevḳ-ı yārimle
Benim bu şemᶜe cāndāde olan dil-sūz pervāne

7. Enīsim hem-dem-i yārim ḳara ḳaşım ḳara gözüm
Ciger-gūşem efendim dil-sitānım gelse meydāne

8. Aña ben söylesem ol diñlese güftārımı luṭfen
Daḫi ol söylese ben diñlesem ṭursam belīġāne

9. Anı taᶜḳīb idince bir gül-i nevres-edā gelse
Vire revnaḳ cemāl-i bā-kemāli bezm-i ᶜirfāna

10. Açup ġonçe-dehānıñ meclise gevher-feşān olsa
Neşāṭ u şevḳı iḥsān eylese aḥbāb u yārāna

11. O demde ben de vazgeçsem gerekdir ṭatlı cānımdan
Nigāh itdikce **Luṭfī** ḥüsn ü ān-ı nāzlı cānāna

---

[481] Mısraın son tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: -le**r**_**h**er cāna

327.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Ne geldiñ meclis-i erbāb-ı ᶜirfāna rezīlāne
Başıñ sivri biliñ ince muḫālif şekl-i insāna

2. Gelüp ḳapım öñünde ẕır ẕır idersiñ utanmazsıñ
Ṭutarsam ḳuyruġuñdan bağlarım eski degirmāne
[70a]

3. Naẕīriñ yoḳ cihānda eskiler almaḳda māhirsiñ
Çıfıt oġlı çıfıtsıñ git yaḳın olma Müselmāna

4. Bugünler çoḳ şükür fayṭoncılıḳda imtiyāzım var
Seni ḳoşsam münāsibdir bizim merkeble yan yana

5. Seni ince meyānıñdan dü nīm itsem sezādır ben
Ne cürᵒetle dimişsiñ ḥaḳḳıma melᵒūn u çingāne

6. Benim eyvān-sarāyıñ şān u şöhretle çerī-başı
Kediniñ ḥaddi midir ki teḳābül ide arslāna

7. Ṣoġulcandan maḳarna ḳurbağadan pirzola yapdım
Seniñ-çün ṣaḳladım maḫṣūṣ ṣıçan ṭolması bir dāne

8. Ġamıñla ṣad-ḥayıf Lanġa ḫıyārı iḫtiyār olmış
Şikāyet eylemiş senden ḳıraġ çalmaz baṭılcana

9. Pederden ḳalma bir eski ḥaşırı borclılar aldı
Yalıñız ḳaldı bir yataḳ elekle bir yıḳıḳ ḫāne

10. Bizim bir gözli baḳḳālım dedemden ḳalma borcum var
Gelince ben de bilmem ilticā itsem mi tā Vana

11. Anı rüᵒyāda gördüm dün gice aġzım ṣulandırdı
Uyandım ᶜarż-ı ḥāl itdim ḳurı ekmekle ṣoġana

12. Ḳara gözli Ḥācīvādıñ bu ebyāt-ı dilārāsıñ
Sezādır **Luṭfī** yazsam muntaẓam evrāk-ı dīvāna

328.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Bir sözüm vardır saña ey nev-civān
Sāde sen bil kimseye itme ᶜıyān

2. Emri üzre ol Ḫudā-yı ekberiñ
Minneti üzre daḫi peyġamberiñ

3. Ben seni […][482]i-ye almaḳ isterim
Cümlemiz bir yerde ḳalmak isterim

4. Bir düşün ṭaşın baña vir bir cevāb
Ṭoġrı bir şeyde ne lāzımdır ḥicāb

5. Rāżī iseñ eyle aḥvāliñ beyān
Geçmesün bī-hūdeye vaḳt ü zamān

6. Herkesiñ gitdigi yola gidelim
Her ne lāzımsa tedārik idelim

7. Rāżī olmazsan bu sırrı itme fāş
Kimseye Allāh içün virme telāş

8. Ne anañ bilsün bunı ne ḳardaşıñ
Ne ḫaberdār ola aṣlā sırdāşıñ

9. **Luṭfī**niñ budur saña ṭoġrı sözi
Sen daḫi tiz söyle bekletme bizi

329.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Āh ey çarḫ-ı cefā-engīz cevrinden emīn
Olamaz ne mīr-i fāżıl ne civān-ı nāzenīn

2. Ḳol aġası hem ṭabīb-i çāresāz-ı ᶜaṣr iken
Pāk-ṭıynet ḥāfıẓ-ı Ḳurᵓān-ı Rabbü'l-ᶜālemīn

3. Otuz altı yaşına vāṣıl olınca nā-gehān
[483] ارْجِعِي emrine cānın vir[di] bā-ḥaḳḳe'l-yaḳīn

4. Ḫānedānından idi el-ḥaḳ Ṭırabzon şehriniñ
Firḳatiyle eşk-rīz oldı semāvāt u zemīn

5. Fevtini ṭuyduḳda **Luṭfī** söyledim tārīḫini
Eyledi ᶜOṣmān Efendi ᶜazm-i me'vā-yı berīn (1299/1881)
[70b]

330.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Bādī-i bād-ı şikem olmada pancar-ı vaṭan
Çözülür mi ᶜacabā ᶜuḳde-i şalvār-ı vaṭan

---

[482] Bu kısım yazılmamıştır.

[483] *(İrciᶜī.)* ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine **dön**!" (Fecr 89/28)

2. Ṣaḳlamaḳ dübb-i kebīr heykel-i müstekrehini
Ġālibā olmalıdır aḥsen-i āṣār-ı vaṭan

3. Baḥr-i ġamda n'ola ġarḳ olsa da keştī-i ümīd
Ḳurtarur rākibimi ḫalḳa-i manṭar-ı vaṭan

4. Mest olup ḫalḳ-ı cihān meykede-i ġurbetde
Var mı bir dāne ᶜaceb kāmil ü huşyār-ı vaṭan

5. Ḫ̆ābgāh itmede vīrāneleri ehl-i hüner
Bu mıdır ṣanᶜat-ı nā-dīde-i miᶜmār-ı vaṭan

6. Peyrev oldı şuᶜarā şimdi Münīf Pāşāya
Cümlesi olmadadır silsile-i zār-ı vaṭan

7. Aġniyānıñ nerede ḳaldı faḳīre **Luṭfī**
Şimdi aġyār olıyor yār-ı vefādār-ı vaṭan

331.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Beni bend eyleyen zünnār-ı ᶜaşḳa bir pamuḳ eldi
2. Elā gözdi şeker sözdi güneş yüz incecik beldi
3. O gīsūlar alur ᶜaḳlım ṣanursuñ ṣırmadan teldi
4. Kemān ebrūları tīr-i nigāhı sīnemi deldi
5. Göñül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
6. Esīr itdi kemend-i zülfine āh ᶜaḳlımı çeldi

II.

1. O peyker-ṣūreti ol dem ki Ḳāġıd-ḫānede gördüm
2. Gelüp biñ nāz ile geçdi selāma ben daḫi ṭurdum
3. Ṭutışdı cism ü cānım şīşe-i ᶜārı yere urdum
4. Yüzüm ṭopraġa sürdüm raḥm idince semtini ṣordum
5. Göñül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
6. Esīr itdi kemend-i zülfine āh ᶜaḳlımı çeldi

III.

1. Sene biñ üç yüzüñ geçdi şitāsı nev-baḥar oldı
2. Çemenzāra döküldi lāle sünbül tārumār oldı
3. Aḳup cūlar sirişk-i çeşmimāsā bī-ḳarār oldı
4. Hemān bir cemᶜ-i Kāġıd-ḫāneye dil vardı zār oldı
5. Göñül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
6. Esīr itdi kemend-i zülfine āh ᶜaḳlımı çeldi

IV.

1. Didi semtimde vuṣlat ġayr-ı mümkindir anı ṣorma
2. Hezārān engelim vardır gelüp de kendiñi yorma
3. Gelür bir gün seni ben bulurum gelmez diyü ḳurma

4. Ḫudā ḥaḳḳı içün ᶜahd eyledim ben git amān ṭurma
5. Göñül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
6. Esīr itdi kemend-i zülfine āh ᶜaḳlımı çeldi

V.

1. Baña ᶜīd-i viṣālin ol gül-i nev-reste vaᶜd itdi
2. Çekildi der-ᶜaḳab cānım gibi ḳayıḳ ile gitdi
3. Gözüm ardında ḳaldı firḳati tā cānıma yetdi
4. Baña ẓālim felek encāmı seyr eyle gözüm n'etdi
5. Göñül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
6. Esīr itdi kemend-i zülfine āh ᶜaḳlımı çeldi

[71a]

VI.

1. Ṭurup ᶜahdinde üç gün ṣoñra geldi ol melek-sīret
2. Ne deñlü ġayret itdimse müyesser olmadı vuṣlat
3. Cihān ṭar oldı bir yer bulmadım elde iken fırṣat
4. O gün de aḫşam oldı Üsküdara gitdi ol āfet
5. Göñül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
6. Esīr itdi kemend-i zülfine āh ᶜaḳlımı çeldi

VII.

1. Olınca yevm-i penc-şembe naẓar ḳıldım ki ol server
2. Gelüp vapurdan çıḳdı kemāl-i nāz ile dilber
3. Gidüp bir ḫānede hem-bezm-i ülfet eyledik yekser
4. Refīḳım Sırrī vü Yārī vü yārim Luṭfī-i kemter
5. Göñül āzād iken derd ü belādan bir perī geldi
6. Esīr itdi kemend-i zülfine āh ᶜaḳlımı çeldi

332.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Baḳ ne dībā biçiyor şevḳ ile ḫayyāṭ-ı felek
   Elde mıḳrāż-ı ḳażā cübbe vü destār ü yelek

2. Şāl-ı Lāhūrī ṣarar ince miyān-ı yāre
   Nīmten ṣāfında leṭāfetli çiçek[484]

3. Ṭarf-ı destārına gīsūları sünbüller açup
   Lāleveş ṣaḥn-ı dile dāġlar açdı o melek

4. ᶜĀrıż-ı pākine gülzār-ı melāḥat didiler
   Bülbül-i bāġiçe-i ḥüsnine ġayrı ne gerek

5. Ḫaṭṭ-ı reyḥāna ne ḥācet var o kāġıd-rūda
   Ḫaṭṭı taᶜlīḳ idelim ki ṣülüṣe vardı dilek

[484] Mısra vezne uymamaktadır.

6. Baḳ baña yār-ı vefādār Ḫˇoca-zādeye kim
Üç sene liḥyesine virmiş idi ḫaylī emek

7. **Luṭfī** tārīḫ-i tamāmın didi tebrīk iderek
Liḥyesin kesdi güzellendi rūḥum ᶜ İṣmet Beg (1300/**1882**)

333.

Müfᵉ teilün Fāᶜ ilün Müfᵉ teilün Fāᶜ ilün

1. Ey gül-i bāġ-ı kerem ṭılsım-ı kenz-i vefā
Server-i vālā-himem Āsaf-ı mülk-i ᶜ aṭā

2. Ḳıldı dili dāġdār al-ruḫuñ āşikār
Sīnede biñ yare var başıñ içün ḳıl devā

3. Āl ile ṭutduñ beni āteşe yaḳdıñ teni
Sevdi göñül pek seni rūḥuma virdiñ ṣafā

4. Ḳalmadı tende mecāl bu ne gidiş bu ne ḥāl
Serv-i ḳad ü zülf ü ḫāl ḳaşları seyf-i ḳażā

5. Ülfetine ᶜ āşıḳān dāʾim ider baḫş-ı cān
Sūyına ḳanlar revān ġamzesine dil fedā

6. Ḳahr ile ḳalb-i ḥazīn rūz u şeb eyler enīn
Sen daḫi ey nāzenīn yoḳ yere ḳılma cefā

7. Eyledi gevher-naẓar bezm-i ṣafāyı maḳar
Sürresi ᶜ anber-eṣer ṭurresi ᶜ ālem-behā

8. Ḳapladı ceyş-i keder ḳaṣr-ı dili ser-te-ser
Sīḫ-i elemle ciger ḥarḳ olur ᶜ ayn-ı şevā

9. Oldı bütün beste-leb ḥükmine ehl-i ṭarab
Sensiñ a kān-ı edeb Zühre-i evc-i semā

10. Ḳoymadı hīç iḳtidār ġayret-i nāmūs u ᶜ ār
Sevdicegim nāzlı yār vechini göster baña
[71b]

11. Olasıñ ey nüktedān rehber-i ehl-i beyān
Semt-i vaṭandan civān her ḳulı ḳıldıñ cüdā

12. Ḳatlime ger atsa el yār-ı perī-rū maḥal
Sünbül-i ṣaḥn-ı emel dilber-i Yūsuf-liḳā

13. Eşkime vechi ḥasen hīç naẕar itmez neden
Seyre çıḳar gül-beden cān alıcı dil-rübā

14. Ḳāmeti serv-i revān ṭalᶜati mihr-i cihān
Mālike-i ḥüsn ü ān āfet-i nāzik-edā

15. Atdı beni ġurbete ḳaᶜr-ı yem-i fürḳate
Mehleke-i ḥasrete bülbül-i bāġ-ı vefā

16. Ḳalbimi tār eyledi ḥālimi zār eyledi
Münkir-i yār eyledi raḥma ben iken sezā

17. Emrine fermānberim zār u ciger-ḳan benim
Mest ü perīşān benim ḳıldı felek hep baña

18. Ḳalᶜa-i cismim çü-nūn zaḫm ile oldı zebūn
Memleket-i dilde ḫūn ġuṣṣa vü derd ü belā

19. Encüm-i çarḫ-ı felek ġurre-i ḥūr u melek
Menzile-i ḥaşre dek yaḳdı dili veyletā

20. Ḳaddimi dü tā ider vuṣlatı īmā ider
Meskenimi tā ider ṭavḳ-ı felāket-nümā

21. Aṣdı dili dārına cennet-i ruḫsārına
Midḥat-ı güftārına ḥāṣılı uymaz nevā

22. Ḳaṭre-i āb-ı ḥayāt hādī-i rāh-ı necāt
Maṭlab-ı ehl-i nükāt zübde-i ṣāḥib-nehā

23. Açdı o ḥāżır-cevāb yare dile bī-ḥisāb
Merdüm-i çeşmāna tāb virmedi vā fürḳatā

24. Ḳadr-bülend-i ümem dāver-i kenz-i kerem
Māye-i z̲evḳ u niᶜam himmeti ᶜayn-ı şifā

25. İşte kelām-ı metīn var ise ehl-i yaḳīn
Mekteb-i feyż-i mübīn dāᵓire-i ibtilā

26. Ḳurre-i çeşm-i selef cevher-i cān-ı ḫalef
Maẕhar-ı ᶜizz ü şeref çāre-i **Luṭfī** gedā

334.

Fāᶜ ilātün Mefāᶜ īlü Mefāᶜ īlü Fāᶜ

1. Ey göñül ey göñül bülbül-i āvāresiñ
   Āh ḳıl āh ḳıl hicr-ile bī-çāresiñ

2. Sīnesi sīnesi dāġ ile ṣad-çāk olan
   Bī-devā bī-devā ḫaste-i ġam-ḫᵛāresiñ

3. Gül yüzüñ gül yüzüñ görmege dildādeyim
   Ḳıl kerem ḳıl kerem dilber-i meh-pāresiñ

4. Bābıña bābıña ᶜarż idem ḥālimi
   Vir cevāb vir cevāb ḥāl-i dile çāresiñ

5. Sırrını sırrını Sırrī daḫi bilmedi
   ᶜĀşıḳa ᶜāşıḳa ẓālim-i ġaddāresiñ

6. Aç da baḳ aç da baḳ defter-i ᶜuşşāḳıña
   Vāḳıf ol vāḳıf ol bil ki ne seḥḥāresiñ

7. Luṭfuña luṭfuña maẓhar idüp **Luṭfī**yi
   Dime ki dime ki baḫtı ḳatı ḳarasıñ

335.

Kāşif-i Rāz-ı Dilem Bir Varaḳa

Müstefᶜ ilātün Müstefᶜ ilātün

1. Ey tercemān-ı ḥaḳīḳat-āyāt
   Ve'y genc-i güherver-i kemālāt

2. Sen nāşir-i nuṭḳ-ı ehl-i dilsiñ
   Mīzān-ı sedīd ü muᶜ tedilsiñ

3. Cumᶜ a güni nüsḫa-i "ġutād"ıñ
   Aldım oḳudum ḥaḳīḳat adıñ

4. Gördüm ki anda var edebiyyāt
   Ser-levḥalı çend müselles ebyāt

5. Şeyḫ Küfevī ᶜ Alī Vaṣfī
   Olsam yeridir mürīd **Luṭfī**

6. Bir ḫoş ġazel-ter itmiş inşād
   Vīrāne-i ḳalbim itdi ābād

7. Taḫmīsine cidd ü ġayret itdim
Bīn ᶜacz ile ᶜarża cürᵓet itdim

8. Gözden geçirüp mürüvvet eyle
Taṣḥīhine bez̲l-i himmet eyle
[72a]
9. Olmış ise intişāra lāyıḳ
Neşr eyle eyā ḫakīm-i ḫāz̲ıḳ

(Ġubār-ı ḫāk-i pāy-ı ehl-i dil Cerrāḥ ʿÖmer Luṭfī)

336.
Sezā-yı Neşr Olursa İşte
Taḫmīs
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Ḫayāl-i ᶜārıż-ı pākiñle el açsam münācāta
2. Dem-i ᶜĪse'l-mesīḥim baḫş-ı rūḥ eyler cemādāta
3. Ferīḳ-ı ᶜāşıḳānıñ çıḳmadan āhı semāvāta
4. Şeref vir maḳdemiñle sevdigim bezm-i ḫarābāta
5. Dem-ā-dem başlasun mey-nūşlar ᶜarż-ı mübāhāta

II.

1. Oḳur evṣāf-ı ḥüsnüñ sūre-i [485]وَالَّيْلِ de Mecnūn
2. Leb-i Şīrīniñe Ferhādveş Leylā olur meftūn
3. Cihānı kām-yāb eyler iken ey ḳāmeti mevzūn
4. Dil-i maḥzūnumı vaṣlıñla aṣlā ḳılmadıñ memnūn
5. ᶜAceb lāyıḳ degül mi ᶜāşıḳıñ ḥüsn-i mükāfāta

III.

1. S̲üreyyādır nedīm-i bezm-i ᶜaşḳıñ Müşterī pāyeñ
2. Vücūduñ rūḥ-ı maḥż u cevher-i iksīrdir māyeñ
3. Düşer ḫāke żiyā-yı mihr-i ᶜālem-tābdır sāyeñ
4. Virür cürᵓet raḳīb-i nā-bekāre luṭf-ı bī-ġāyeñ
5. Cihāna ḳarşu ᶜuşşāḳıñla daᶜvā-yı müsāvāta

IV.

1. Mekānım çāh-ı ḫasret eylediñ ᶜālī iken cāhıñ
2. Çıḳar bir gün seniñ de evc-i ᶜarşa āh-ı cāngāhıñ
3. Münezzeh mi şiᶜār-ı merḥametden ḳalb-i āgāhıñ
4. N'içün ey bī-vefā semt-i Vefāya uġramaz rāhıñ
5. Ser-ā-ser muntaẓır üftādeler feyż-i mülāḳāta

V.

1. Gelince ḫāṭır-ı nā-şādıma dīdārınıñ ṭayfı
2. Hücūm-ı leşker-i miḥnetden olmaz göñlümüñ ḫavfı

---

[485] *(Ve'l-leyli)* وَالَّيْلِ إِذَا سَجٰى: "Sükun erdiği zaman **geceye** and olsun ki," (Duhâ 93/2)

3. Muḥabbet dārına Manṣūrveş berdār olur **Luṭfī**
4. Olup dil-beste tār-ı zülf-i ᶜanber-būyuña **Vaṣfī**
5. Girür sevdā-yı ᶜaşḳıñ ile dürlü dürlü ḥālāta

337.
11'li (6+5)
Hece Ölçüsü

1. Güş idiñ aḥibbā beyān ideyim
   Bir mühim vaḳıᶜa olsun āşikār
   Zār-ı derūnumı ᶜıyān ideyim
   Ehl-i muḥabbete ḳalsun yādigār

2. Ḥaḳdan oldı şükür büyük ᶜināyet
   Polis itmekdedir ḫalḳı ḥimāyet
   Allāh içün bunlar ider ṣadāḳat
   Ḫıdmetleri aṣlā olınmaz efkār

3. Bir vaḳit var idi żabṭiye teftīş[486]
   Anlarla biterdi cümle müşkil iş
   Tensīḳāt olınca bu alış viriş
   Jandarma polisle oldı nāmudār

4. Her şeyi ararlar inceden ince
   Ṣorarlar bulurlar yerli yerince
   Ele getürürler olsa ḳarınca
   Ne mümkin bir yana eylesün firār
   [72b]
5. Yanlarına gelse bir ehl-i ġurbet
   Taḫte-gehle senden itse şikāyet
   Bir laḥẓa geçmeden bulurlar elbet
   Ḥaḳḳını alurlar iderler iḥżār

6. Ḥattā geçen sene bir sivri sinek
   Aṭ Pazarından çalmış bir inek
   Bāġçe ḳapusından geçmiş gülerek
   Polisleri görmiş eylemiş ḳarār

7. Der-ᶜaḳab abluḳa itmişler anı
   Baḳmış ki polisler ṣarmış her yanı
   Silāḥa ṭavranmış ṣıḳılmış cānı
   İki ṭarafına ṣalmış gören var

---

[486] تفتيش İfâdesi "teştiş" olarak okunmuştur.

8. Polis çavuşına açmış bir yare
Bir naᶜrada ḳılmış anı āvāre
Ṣıçrayup çekilmiş hemān kenāra
Dimiş ki gelmeyiñ üstüme zinhār

9. Polisler itmişler yine metānet
Hücūm eylemişler zehī şecāᶜat
Ele geçürmişler anı nihāyet
Ḳotize ṣokmışlar ider āh u zār

10. Bunlar bir şey degül mühim vuḳūᶜāt
Ḳıvraḳ Maḥmūd maḥallesinde heyhāt
Ṭoḳsan ṭoḳuz sene yigirmi altı Mart
Yanġın var diyerek olınmış iḫbār

11. Yeñi maḥalleniñ mevḳiᶜi dindi
Polis çavuşı ol Tevfīḳ Efendi
Çendᶜaded polisi alaraḳ kendi
Yanġın maḥalline varmış bī-ḳarār

12. Aramış ṭaramış yanġını yer yer
Yanġından ahālī dimiş yoḳ eṣer
Yüz elli altıncı numeroda meger
Bir ḥallāc dükānı var imiş ey yār

13. Ahālīniñ aṣlā yoḳmış ḫaberi
Tevfīḳ Efendimiz buldı ol yeri
Didi ḥallāca kim yanġın eṣeri
Burdan ẓuhūr itmiş behey nā-bekār

14. Dükānıñ sākini ol ḥallāc Yani
Didi ki efendim eyle iḥsānı
Elli dirhem pamuḳ getürmiş anı
Bir ḳadın atmaġa pek cüzᵓī miḳdār

15. Yay ile ṭoḳmaġı elime aldım
Pamuġı atmaġa başladım çaldım
Pamuḳ āteş aldı ḥayretde ḳaldım
ᶜÖmrümde görmedim ne ḥāl-i düşvār

16. Tevfīḳ Efendi dir ṣaçma söyleme
Nāfile maḥbūs girüp boylama
Neden āteş aldı inkār eyleme
Pamuḳ kendi yanmaz behey ḥīle-kār

17. Ḥallāc dir ki size diyemem yalan
Ḥaḳīḳatı budur efendim inan
İşte yanan pamuḳ ṭuruyor el-ān
Muᶜ āyene idiñ belki sebeb var

18. Tevfīḳ Efendi dir behey bī-edeb
Baña mı ṣorarsıñ ne ise sebeb
Sen bilürsüñ anı bir bir söyle hep
Yoḳsa seni bi'llāh iderim berdār

19. Ḥallāc dir ki amān efendim amān
Kerem it sebebin ideyim beyān
Pamuġuñ içinde var imiş nihān
Bir kibrit dānesi ḳıldı dāġidār

20. Pamuġı atınca āteş aldı[487]
Benim de başımı belāya ṣaldı
İşte yanan pamuḳ yanıma ḳaldı
Bu ḳadar ziyāna ben oldum düçār

21. Çoḳ şükür Mevlāya kimseye żarar
Olmadı efendim itmeyiñ keder
Ne çāre ezelden böyleymiş ḳader
ᶜ Afv idiñ ḳuṣūrum eyledim iḳrār

22. Tevfīḳ Efendi dir ey denī aḥmaḳ
Pek büyük vuḳūᶜ āt eylediñ el-ḥaḳ
Gitdiginiñ gün bugün olacaḳ muṭlaḳ
Seni ḳurtaramaz paṭrīḳ ü aḫyār
[73a]

23. Ḥallāc dir ki yoḳ mı derdime çāre
Bıraḳ da gideyim bari Fenāre
Jurnal itme beni ḳılma āvāre
Merḥamet buyuruñ ḥālime nā-çār

24. Tevfīḳ Efendi dir yazayım jurnal
Maḥbūslarda çüri baḳ ne imiş ḥāl
Kime ister iseñ eyle ᶜ arż-ı ḥāl
Bende seni ᶜ afva yoḳdur iḳtidār

25. Ḥāṣılı ḥallācıñ işi pek yaman
Zīrā elli dirhem pamuḳ var ziyān

[487] Mısrada eksik hece bulunmaktadır.

Bir kibritle jurnal oldı nā-gehān
Pençe-i ḳānūna oldı giriftār

26. Ṭoġrısı lāyıḳdır eylesem destān
Böyle bir yanġını görmemiş cihān
Merām bir laṭīfe aṣlı yoḳ ᶜ ıyān
Luṭfī civān-ġūlar oynar iḫtiyār

338.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Ey Süleymān-ı ᶜ aṭā Āṣaf-ı ẕī-şān-ı kerem
V'ey Ferīdūn-ı seḫā dāver-i devrān-ı kerem

2. Sensiñ ol Ḥātem-i vālā-himem ü deryā-dil
Yazılur nām-ı kerīmiñ ile ᶜ unvān-ı kerem

3. Ḫāk-i pāk-i ḳademiñ cevher-i iksīr-i ḥayāt
Gerd-i rāh-ı niᶜ amıñ sürme-i çeşmān-ı kerem

4. Menbaᶜ -ı luṭf u ᶜ aṭā kān-ı seḫāsıñ el-ḥaḳ
Başdıġıñ yerler olur çeşme-i ḥayvān-ı kerem

5. Bulmasa vaṣf-ı cemīliñle şeref nüsḫa-i cūd
Yād olınmaz idi hīç defter ü dīvān-ı kerem

6. Gelmedi ᶜ āleme ẕātıñ gibi bir dürr-i yetīm
Ḳoymadı bir ṣadefe miṣliñi nīsān-ı kerem

7. Ebr-i iḥsānıñ ider ᶜ ālemi sīr-āb-ı ṣafā
Nāzil olduḳça zemīn-i dile bārān-ı kerem

8. Mālik-i mülk-i vefā lücce-i iḥsān u seḫā
Fāris-i ṣaḥn-ı ᶜ aṭā ṣafder-i meydān-ı kerem

9. Ḥāfıẓ-ı kenz-i Ḫudā ḥażret-i Behrām-ı cihān
Ki odur bende-i mümtāz-ı cihānbān-ı kerem

10. Yaᶜ ni ol Ġāzī Ḥamīd Ḫān-ı felek-mertebe kim
Rūḥ-ı maḥż itmiş anıñ ẕātını Mennān-ı kerem

11. Şems-i evc-i ᶜ aẓamet bedr-i münīr-i şevket
Baḥr-ı mescūr-ı seḫā ebr-i ᶜ aṭā kān-ı kerem

12. Luṭfına pertev-i ḫurşīd-i ᶜ ināyet ẕerre
Cūdına nisbet ile ḳaṭredir ᶜ ummān-ı kerem

13. ᶜ Aşr-ı miᶜ şārını bir ferde niṣār itdiginiñ
Tā-be-maḥşer çekemez keffe-i mīzān-ı kerem

14. Luṭfīdir ṭūṭī-i gūyā-yı dürūd-ı pākiñ
Telḫ-kām itme anı ey şekeristān-ı kerem

15. Zāde-i ṭabᶜ ım olan tuḥfe-i mūrāne midir
Ḳılma redd ey olan āfāḳa Süleymān-ı kerem

16. ᶜ Ālemi gülşen-i cūduñ ideli faṣl-ı bahār
Olamaz mülk-i mürüvvetde zemistān-ı kerem

17. Bülbül-i vāṣıfıñı dām-ı kederde ḳoma kim
Vaḳtidir açılacaḳ ġonçe-i ḫandān-ı kerem

18. Ḫüsrevā ḳoyma beni pāye-i zilletde amān
Ḥāl-i düşvārıma raḥm it ki budur şān-ı kerem

19. Baᶜ demā kemteriñe vācibe-i zimmetdir
Olayım müddet-i ᶜ ömrümce duᶜ ā-ḫᵛān-ı kerem
[73b]
20. Tā ki dindikçe *el-insānü ᶜabīdü'l-iḥsān*
Tā ki her bende ola tābiᶜ -i fermān-ı kerem

21. Tā ki her sāl gele ᶜ īd-i saᶜ īd-i aḍḥā
Tā ki her ḳul ola sulṭānına ḳurbān-ı kerem

22. Ḥażret-i pādişehi taḫt-ı cihān-baḫtında
Ber-ḳarār eyleye ol Ḫālıḳ-ı ekvān-ı kerem

23. ᶜ Ömr ü iḳbālini dārātını efzūn itsün
Ḳılsun aᶜ dāsını maḳhūr u perīşān-ı kerem

24. Sizi de maẓhar-ı feyż-i ebedī eyleye Ḥaḳ
Tā ki ol faḫr-ı risālet ḳıla şāyān-ı kerem

25. Beyt-i ᶜ ulyā gibi vālā ide Ḥaḳ mertebeñi
Ḳalb-i pākiñ gibi pür-nūr ola eyvān-ı kerem

339.

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

1. Fürḳat ne müşkil ḥāl imiş cānān-ı ḫoş-üslūb ile
Bī-hūde bir āmāl imiş uġraşması maẓlūb ile

2. Olduḳ bu günler ḥasretā aḥbāb u yārāndan cüdā
Vuṣlat naṣīb itsün Ḫudā ol dilber-i merġūb ile

3. Ḳıldı derūnum dāġdār ālām-ı ġurbet āşikār
Gözden ıraḳ dil bī-ḳarār fürḳatdeyim maḥbūb ile

4. Görmez gözüm cānānımı virsem de tende cānımı
Luṭfī ġam-ı pinhānımı yazmaḳdayım mektūb ile

340.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ey ḫarābāt ehli meyle nāmımı yād eylediñ[488]
Her ḳadeḥ devrinde bir kez rūḥumı şād eyleyiñ

2. Mey ile ısḳāṭımı pīr-i muġān itsün edā
El-amān ey ehl-i diller ṭard-ı zühhād eyleyiñ

3. Bāde-i gül-fām ile ġasl eylesünler cismimi
Ol mübārek ābı biñ bir kerre taᶜ dād eyleyiñ

4. Kūşe-i mey-ḫāneye ḥafr eylesünler ḳabrimi
Penbe-i mīnā ile tekfīne imdād eyleyiñ

5. Peyke-i dem-ḫāneden tābūtum inşā eyleyüp
Ḫayrıma biñ بلالان mey-i memlū īrād eyleyiñ

6. Nāle-zen olsun ṣürāḥīler ḳadeḥler eşk-rīz
Ney fiġān itsün kemānı āha dāmād eyleyiñ

7. Ẕākir olsun bī-ᶜaded meh-pāreler bā-çeng ü def
Allāh Allāh naᶜ rasın sizler de müzdād eyleyiñ

8. Mey ile leb-rīz olan ḫumdan muṣallā üstine
Naᶜ şımı vużᶜ itmege bir silk īcād eyleyiñ

9. Pīr-i mey ehl-i ḫarābāta imāmet eylesün
ᶜ Aşḳ ile ḳılsun namāzım ġamdan āzād eyleyiñ

10. Ḳabrim üzre ḥażret-i yār-ı vefā-kārım gelüp
Ey şehīd-i mey diyü telḳīne irşād eyleyiñ

11. Ḥaḳ beni cennetde nehr-i ḫamr ile ḳılsun be-kām
لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ i[489] ṣıdḳan evrād eyleyiñ

---

[488] Redif gereği "eylediñ" ifadesi "eyleyiñ" olmalıdır.

[489] *(Leẕẕeti li'ş-şāribīn)* **لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ** بَيْضَاءَ: "Berraktır, **içenlere lezzet verir**." (Saffât 37/46)

12. Ben ki ser-mest-i elestim bādedir cismimde rūḥ
Olmasa ol rūḥ-ı aḳdes tende berbād eyleyiñ

13. Ḳabrimiñ eṭrāfına ey sāḳiyān-ı gül-beden
Bāde-i gül-gūn aḳar biñ çeşme bünyād eyleyiñ

14. ᶜ Āşıḳ-ı ṣādıḳlara mey-ḫānedir dārü'l-ḫulūd
Ben vefāt itsem de ol gülzārı ābād eyleyiñ
[74a]
15. Olmayıñ mey-ḫāne-i ᶜ ālemde ḫuşyār-ı riyā
Mest-i bāḳī olmaġa bir ḥāli muᶜ tād eyleyiñ

16. Bu cihān-ı bī-beḳāda gezmeyiñ aᶜ mā gibi
Ḳalmayıñ ẓulmetde bir ḳandīli īḳād eyleyiñ

17. Ṣanmayıñ ᶜ aşḳ-ı ḥaḳīḳatden tehīdir sāġarı
Mest-i lā-yaᶜ ḳıl olan bir pīri üstād eyleyiñ

18. Güş-ı cāna eyleyiñ mengūş bu nuṭḳ-ı pākimi
Mey-perestāne kemāl-i ᶜ aşḳı isnād eyleyiñ

19. Āsitān-ı mey-kede teng-i mezār olsun baña
Luṭfī-i ser-meste lāyıḳ naẓmı inşād eyleyiñ

341.[490]

1. مَا وَصَلْتُ اِلَيْكَ قَطُّ بِالْإِشْتِيَاقِ
فَاكْتُبْ عَلَى قَبْرِىَ آهْ مِنَ الْفِرَاقِ

342.
Taḫmīs-i Ġazel-i Ḥāfiẓ-ı Şīrāzī ᶜ Aleyhi'r-raḥme
I.
Mef'ūlü Fāᶜ ilātün Mef'ūlü Fāᶜ ilātün

1. Ṣaldı sevād-ı zülfüñ murġ-ı revānı dāma
2. [491]هيهات لى نجاتاً فى ليلة الظلمه
3. Vaṣṣāf-ı ḫüsnüñ oldum aldım yedime ḫāme
4. [492]از خون دل نوشتم نزديک يار نامه
5. [493]انى رايت دهرا من هجرک القيامه

II.

1. Çekdim reh-i ᶜ aşḳıñda ālām u derd ü miḥnet
2. Ḳalbimde nār-ı hicriñ sīnemde dāġ-ı ḥasret

---

[490] *(Mā vaṣaltu ileyke ḳaṭṭu bi'l-iştiyāḳ)* Mânâ: "Ben özlemle, sana hiç kavuşamadım."
(Fektub ᶜalā ḳabriye āh mine'l-firāḳ) Mânâ: "Sen benim kabrimin üzerine 'âh firakın elinden' yaz."
[491] *(Heyhāte lī necāten fī leylete'l-ẓalame)* Mânâ: "Eyvah! Karanlık geceden kurtuldum."
[492] *(Ez ḫūn-ı dil nuvişţem nezdīk-i yār-i nāme)* Mânâ: "Gönül kanıyla yâre mektup yazdım."
[493] *(İnnī ra'eytu dehran min hecrike'l-ḳıyāme)* Mânâ: "Senin ayrılığından âlemi kıyamet gördüm

3. Öldür beni āzād it ġamzeñde var kerāmet
4. دارم من از فراقت در دیده صد علامت[494]
5. لیست دموع عینی هذا لنا العلامه[495]

III.

1. Gāhī biḥār-ı ġamda oldum ġarīḳ-ı mātem
2. Gāhī cibāl-i hemde ḳan aġladım dem-ā-dem
3. Ġırbāle döndi cismim yoḳ yareme bir merhem
4. هر چند کآزمودم از وی نبود سودم[496]
5. من جرب المجرب حلت به الندامه[497]

IV.

1. Dergāh-ı derd ü ġamda dervīş-i ᶜ ālī-cāham
2. İḳlīm-i هَلْ اَتٰى [498]da pā-māl-ı şāh-rāham
3. Nīrān-ı ᶜ aşḳıñ oldum meşġūl-i āh u vāham
4. نا که نقاب برداشت باد صبا زماهم[499]
5. كاشمس في الضحاء تطلع من الغمام[500]

V.

1. Būy-ı vefāyı virmez gīsū-yı ᶜ anberāsā
2. با لهجر فات عمری لا راحت فی الدّنیا[501]
3. ᶜ Ahdiñde ṣābit olmaz ol dilber-i bī-hemtā
4. پرسیدم از طبیبی احوال دوست گفتا[502]
5. فی قربها عذاب فی بعدها السلامه[503]

VI.

1. Sīneñ riyāż-ı cennet ṭurreñ sevād-ı aᶜ ẓam
2. القیت فی فؤادی من حجرة الجهنّم[504]
3. ᶜ Aşḳıñdan özge yoḳdur erbāb-ı ᶜ aşḳa ḫoş-dem
4. گفتم ملامت آرد گر گرد کوت گردم[505]

---

[494] *(Dārem men ez firāḳet der-dīde sed-ᶜalāmet)* Mânâ: "Ayrılığından dolayı gözümde yüzlerce alamet var."

[495] *(Leyset dümūᶜu ᶜaynī hāẕā lene'l-ᶜalāme)* Mânâ: "Bizde gözyaşı alamet değildir, gözde daha başka yüz alamet var."

[496] *(Her çendü k'āzmūdem ez-vey ne-būd sūdem)* Mânâ: "Her ne kadar sınadım ise de ondan (sevgiliden) bana fayda olmadı."

[497] *(Men cerrebe'l-mücerreb ḥallet bihi'n-nedāme)* Mânâ: "Zira bir kimse, tecrübe olunmuşu tecrübe eylese sonunda pişman olur."

[498] *(Hel etā.)* هَلْ اَتٰى: "İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmemiş midir?" (İnsân 76/1)

[499] *(Nā-geh niḳāb ber-dāşt bād-ı sabā zi-māhem)* Mânâ: "Sabâ rüzgârı, ayımdan (sevgilimin yüzünden) örtüsünü ansızın kaldırdı."

[500] *(Ke'ş-şemsi fi'ḍ-ḍuhā'i teṭlāᶜ mine'l-gamāme)* Mânâ: "(Sevgilinin yüzünden) bulutlar (örtü) kalkınca güneş, kuşluk vakti gibi parlak oldu."

[501] *(Bi'l-hicru fāte ᶜömrī lā-rāḥata fi'd-dunyā)* Mânâ: "Rahat olmayan dünyadan ömrüm kaçarak geçti."

[502] *(Pürsidem ez-ṭabībī aḥvāl-i dūst goftā)* Mânâ: "Tabipten dostun durumunu sordum, dedi ki…"

[503] *(Fī ḳurbihā ᶜaẕābun fī bu'di's-selāme)* Mânâ: "Yakın olmakta azab, uzak olmakta selamet var."

[504] *(El-ḳītü fī fuᵓādī min ḥücretü'l-cehennem)* Mânâ: "Cehennem hücresinden kalbime atıldı."

[505] *(Goftem melāmet āred ger gird-i kūt kerdem)* Mânâ: "Dedim ki mahallen etrafına toplanırsam melâmet getirir."

5. و الله ما راینا حبا بلا ملامه[506]

VII.

1. آمنت معجزاتاً من سیّد النّبیّین[507]
2. Ḳıldı Ġadīr-i Ḫumda ekmāl-i dīni telḳīn
3. Kemter-i ġulām şāhım **Luṭfî** be-ḥaḳḳı Yā-sīn
4. حافظ چو طالب آمد جامی به جان شیرین[508]
5. حتی یذوق منه کاسا من الکرامه[509]

[74b]

343.

Düstūr

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

I.

1. Ol nedir kim Yūsuf-ı zerrīn-resendir māyesi
2. Āsumān-ı evc-i ᶜ izzetdir serīr-i pāyesi
3. Mevc urur dīvān-ı iclālinde şevket rāyesi
4. Farḳ-ı serde pertev-endāz-ı keremdir sāyesi
5. Aġniyā vü bī-kesiñ şāh-ı ᶜ ināyetvāresi

II.

1. Ol veliyyün-niᶜ mete dil-bestedir pīr ü civān
2. Geşt ider dünyāyı bā-cāh u celāl ü ᶜ izz ü şān
3. Ẕāt-ı pākidir cihāna zemzem-i āteş-feşān
4. Encümen teşkīl ider bezminde māh u aḫterān
5. Her bir aḫter bir mehiñ aġūşunuñ pīrāyesi

III.

1. Gāhī ḫalḳı bend ider bī-dām u dāne āşikār
2. Gāhī anı ṣayd ider bir merdüm-i ẕillet-şiᶜ ār
3. Gāhī bālā-yı felekde şān ile eyler ḳarār
4. Gāhī zindān-ı belāda yaşlanur bī-iḫtiyār
5. Gāhī bir şūḫuñ olur āhen-rübā-yı āyesi

IV.

1. Gāhī bir merdi ṭutar mülk-i cihāna şāh ider
2. Gāhī bir şāhı esīr-i pençe-i rūbāh ider
3. Gāhī bir sālūs-ı dehrī fāsıḳ u gümrāh ider
4. Gāhī bir gümrāh-ı ᶜ aṣrı ᶜ ārif-i bi'llāh ider
5. Gāhī berri baḥr ider bir nuṣret-i bī-gāyesi

V.

1. Gāhī anı ḳatl ider bir cāhil-i pejmürde-ḥāl
2. Gāhī āġūşa çeker bir dilber-i şīrīn-maḳāl
3. Gāhī ᶜ uşşāḳı ider hicrānı bī-tāb u mecāl

---

506 *(Vallāhi mā ra'eynā ḥubben bilā melāme)* Mânâ: "Dedi ki Vallâhi biz, melâmetsiz muhabbet görmedik."

507 *(Amentü muᶜcizeten min seyyidi'n-nebiyyin)* Mânâ: "Peygamberlerin efendisinden gelen mucizelere inandı."

508 *(Ḥāfiẓ çu ṭālib āmed cāmī be-cān-ı şīrīn)* Mânâ: "Hâfız, tatlı can ile bir kadehe taliptir."

509 *(Ḥattā yeẕūka minhu ke'sen mine'l-kerāme)* Mânâ: "Ta ki (ondan) bir kadeh keramet tadana kadar."

4. Gāhī bir demde olur cism-i laṭīfi pāymāl
5. Gāhī Nūḥāsā tükenmez ᶜ ömriniñ sermāyesi

VI.

1. Gāhī maᶜ lūl oldıġın añlar ṭabīb-i kāmbīn
2. Gāhī bīmār-ı ġarībāsā ider āh u enīn
3. Gāhī ḫaṭṭ u ḫāline müştāḳ olur ehl-i yaḳīn
4. Nāfesinden būy ider gāhī ᶜ arūs-ı nāzenīn
5. Pister eyler gāhī pistānın o ṭıfla dāyesi

VII.

1. Sīne-i bī-kīnesi ᶜ ilm ü fünūnuñ maṣdarı
2. İstemez vechiñ gören āyīne-i İskenderi
3. Bī-peder bir ṭıfl-ı tersādır velī var māderi
4. Ḫˇāheri yoḳdur nedīm-i bezmidir ben dāderi
5. **Luṭfī** vardır bir daḫi ḫurşīdveş himāyesi[510]

344.

Ḳıṭᶜ a[511]

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Gül mi gel mi gil mi kel mi kilk-i kāmil keşf ider
   Bir mi ber mi birr mi bir mi fekk-i cāhil ḫaẕf ider

2. Kūr mı kör mı kūr mı gūr mı ᶜ aceb kākül midür
   Kem mi kim mi kem mi kem kem mi mükemmel ḥarf ider
   [75a]

345.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ol nedir kim dāver-i şöhret-şiᶜ ār
   Mālik-i gencīnehā-yı Kirdigār

2. İki çeşmānı sefīd ü şuᶜ lever
   Sīnesinde munṭaẓam dendānı var

3. Cismini dü nīm ḳılmış Ṣāniᶜ i
   Pister-i nāzında nāᵓ im bir nigār

4. Nerde olsa derᶜ aḳab mevcūd olur
   Ḥūr u ġılmān mı nedir ol yādigār

5. Herkesiñ başındaki bir cevheri
   Zīr-i pāyında ṭutar bī-iḫtiyār

---

[510] Ḥarf (14) Noḳṭa (9) Ḥisāb (337).
[511] Açıklama için bk. Dipnot 346.

6. Gāhī bir demde olur gözden nihān
Gāhī biñ yıl dehrde eyler ḳarār

7. Bu muᶜammānıñ rümūz-ı mübhemi
وَالضُّحٰى[512] da muttaṣıldır āşikār

8. سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى[513]ya baḳ
ᶜArż ider ol ḥikmeti Perverdigār

9. ᶜAşḳ ile baḳdım cemāl-i pākine
Devre-i ruḫsārı olmış ḫāldār

10. Bedr-i kāmil oldıġıñ fehm eyledim
Kişver-i ḫūbīde olmış tācdār

11. Sāᶜat olmış ḥüsnünüñ dīvānesi
Gice gündüz nāmını eyler şümār

12. Ḥall iden ehl-i kemāle ᶜaşḳ ola
Āferīn ol z̲āta **Luṭfī** bī-şümār

346.
Ḥall-i Muᶜammādır

1. Güş idiñ eḥibbā yārān-ı vefā
Esrār-ı kem kümi ḳıldım hüveydā

2. Yüzde ṭoḳsan ṭoḳuz ḳalmadı rāzım
Ḳīl ü ḳāl itmeyiñ ġayrı ne lāzım

3. Arayan çoḳ imiş her yerde ṭuydum
Ben de muᶜammāyı meydāna ḳoydum

4. Deryādan getürdüm dīvāra aṣdım
Baş parmaġım ile baġrına başdım

5. Diḳḳat idiñ yoḳdur bir desīsesi
Muᶜammādır cisīm midye kīsesi

6. Ḥurūfı ḥisābı noḳṭası tamām
Āşikāre yazdım işte ve’s-selām

7. Giceyi ḳatıñız şimdi gündüze
Siz ḥurūfa baḳıñ ḥurūf da size

---

[512] *(Ve’ḍ-ḍuhā)* وَالضُّحٰى: “Kuşluk vaktine and olsun;” (Duhâ 93/1)
[513] *(Sebbiḥ isme Rabbike’l-ᶜalā)* سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى: “Yüce Rabbinin adını tespih et.” (A’lâ 87/1)

8. Eviriñ çeviriñ eyleyiñ ḥisāb
Ara yerde ne şīş yansun ne kebāb

9. Muᶜ ammādan maḳṣad aḥbābı bulmaḳ
Yoḳsa bize düşmez cihānı ṣoymaḳ

10. Bir gün olur dirler baña ᶜ āḳıbet
Bir **Luṭfī** var idi rūḥına raḥmet

347.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Eṣ-ṣalā erbāb-ı istiᶜ dād-ı ᶜ aṣra eṣ-ṣalā
Eṣ-ṣalā her Vāmıḳ u Ferhād-ı ᶜ aṣra eṣ-ṣalā

348.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ol nedir kim āh-ı āteşbār ile iᶜ lān olur
Var olur bir laḥẓada bālāda ser-gerdān olur

2. Ṣanki mirᵓ āt-ı mücellādır ten-i nāzendesi
Her neye olsa muḳābil cāẕib-i elvān olur

3. Görinür cism-i nizārında libās-ı sādesi
Bī-libās olsa görünmez kimseye pinhān olur

4. Görmemiş çeşm-i felek bir böyle yār-ı nāzenīn
Gül ṭoḳınsa cismine nā-dīde vü bī-cān olur

5. Seng-i ḫārādan alınmış penbe-i pīrāheni
ᶜ Arṣa-i dehre gelince māderi ᶜ uryān olur

6. Hem müẕekker hem müᵓ enneṣden ṭoġar ol ṭıfl-ı ter
ᶜ Ömri ġāyet muḫtaṣardır bādī-i hicrān olur
[75b]

7. Var olur elden çıḳar ammā ele geçmez gider
Kim görürse şekl-i müsteṣnāsına ḥayrān olur

8. Kişver-i fānīde ancaḳ bir nefes alur virür
Yaᶜ ni belki bir daḳīḳa ᶜ āleme mihmān olur

9. Cāme-i zībāsıdır rūḥ-ı revānı şübhesiz
Cāmesi çāk olsa anıñ derdi bī-dermān olur

10. Murġ-ı ᶜ anḳādır göñül Ḳāfında pervāz eylesün
Ṭıfl-ı ebced-ḫᵛ āna göster baḳ nice ḫandān olur

11. Ehl-i diller görse dir bir var imiş bir yoḳ imiş
Yoḳ olan bilmez bunı varım diyen sulṭān olur

12. Kim bulursa bu muᶜammāyı ḥisābıyla tamām
Bir beşi bir yerde **Luṭfī** rāhına ḳurbān olur[514]

349.

Yıldız Sarāy-ı şevket iḥtivāsı ḳurbında ṭaraf-ı bāhirü'ş-şeref ḥażret-i pādişāhīden inşāsına beẕl-i ʿāṭıfet olınan Şāẕelī Dergāh-ı şerīfeniñ resīde-i ḥüsn-i ḫıtām oldıġına dāʾir keşīde-i silk-i tanẓīm olan yigirmi dört ʿaded tārīḫ-i tāmı muntażammın ḳaṣīde-i nażīdeden

(1 Rebiʿü'l-evvel 1305/17 Kasım 1887)

Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün Müstefᶜ ilün

1. Tāc-ı cihān ᶜAbdü'l-Ḥamīd İskender-i gerdūn-penāh (1305/1887)
Dünyāya aṣlā gelmemiş bir böyle ᶜādil pādişāh (1305/1887)

2. Ḫarem hümāyūnı esās-ı devlete ıssı metīn (1305/1887)
ᶜAzm-i ḳadir-dārı beḳā-yı millete ümmīdgāh (1305/1887)

3. Reʾy-i mübīni ᶜāleme dād u kerāmet maṭlaᶜ ı (1305/1887)
Ḳalb-i selīmi lücce-i āb-ı kerem bī-iştibāh (1305/1887)

4. ᶜAḳl-ı şehenşāhı ile oldı berāyā kāmbīn (1305/1887)
Buldı ahālī sāye-i esᶜad-ᶜaṭāda feyż ü cāh (1305/1887)

5. Dīvān-ı bernā-kānınıñ pervānesi seyyāreler (1305/1887)
Dergāh-ı dānā-cāhınıñ çāker mürīdi şems ü māh (1305/1887)

6. Celb-i ḳulūb-ı ᶜāşıḳın itdi kemāl-i ḥāl ile (1305/1887)
Devrāna iḥsān eyledi ol şehriyār-ı Cem-sipāh (1305/1887)

7. Ḳıldı fedā nīk-i zeri ol ḥāmī-i şerᶜ-i mübīn (1305/1887)
Açdı merāsim ehline dergāh-ı Ḥaḳḳa şāhrāh (1305/1887)

8. İtdi ṭarīḳ erbābını sāmī himemle kāmyāb (1305/1887)
Ehl-i niyāzı himmeti ḳıldı ᶜazīz-i pür-refāh (1305/1887)

9. Evṣāf-ı ḳudsī ḳadrini cānım ider vird-i zebān (1305/1887)
Ẕikr-i ilāhı eyledikçe cān ḳalbi cilvegāh (1305/1887)

10. Ḳılsun füzūn iḳbālini Rabb-ı Celīlim şān ile (1305/1887)
Olsun bā-muᶜammer bā-dürūd sulṭān-ı dār bārgāh (1305/1887)

[514] Ḥurūf (12) Noḳṭa (3) Ḥisāb (485).

11. Īmā ider her mıṣraᶜ ım sāl-i binā-yı dergehi (1305/**1887**)
Luṭfī sebaḳ aṣḥābına olsun medār-ı intibāh (1305/**1887**)

12. Bu Şāẕelī Zāviyyesin ābād u vālā eyledi (1305/**1887**)
Ḳuṭb-ı zamān ᶜ Abdü'l-ḥamīd yapdı mücessem ḫānḳāh (1305/**1887**)[515]
[76b]

350.

Muᶜ ammā

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

I.

1. Ol nedir kim bizim erbāb-ı vefāda şānı var
2. Ḫilḳatinde ḥikmet-i nā-dīde-i Sübḥānı var
3. Herkesi meftūn ider şāhāne ḥüsn ü ānı var
4. ᶜ Ālemi ḥayrān ider bir cāy-ı ᶜ ālī-şānı var
5. Muntaẓam dīvān-ı iclāli celī fermānı var

II.

1. Dest-i ᶜ izzetde gezer bir cevher-i bī-çāredir
2. Cism-i merġūbı münevver dilber-i mehpāredir
3. Bir ġarīb-i pāk-ṭıynet sākit u āvāredir
4. Bī-teber seyyāḥ-ı ᶜ ālem bī-elem seyyāredir
5. Mekteb-i ᶜ irfān içinde ṭıfl-ı ebced-ḫᵛānı var

III.

1. Pāyına baḳsun debīr-i maᶜ rifet çeksün ḳalem
2. Māżī vü müstaḳbel ü ḥālinden olsun muġtenem
3. Mürşid-i kāmil midir bilmem o ẕāt-ı muḥterem
4. Gösterür evrād u eẕkār-ı Ḫudāyı muntaẓam
5. ᶜ Ārifi irşād ider muᶜ ciz-nümā bürhānı var

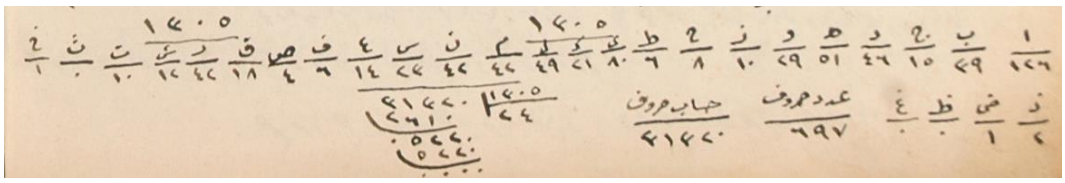
IV.

1. Çarḫ-ı aṭlasda Benāt-ı naᶜ ş pür-ḥikmet midir
2. Burc-ı ᶜ aḳrebden nümūne ᶜ arż iden ḳudret midir
3. Necm-i Ṣāḳıb berḳ-ı cālib dāne-i raḥmet midir
4. Bāᶜ iṣ-i ᶜ ilm ü maᶜ ārif bādī-i rifᶜ at midir
5. Yoḳsa gülzār-ı ṣafādır mecmaᶜ -ı elvānı var

V.

1. Kāse-i zerrīne hemtādır hümā-yı manẓarı
2. Ġālibā āyīnedir dīdār-ı pāk-ı enveri
3. Ṣāf-sīret sāde-ṣūretdir ten-i nāzikteri
4. İstemez dünyāda aṣlā cismi zīb ü zīveri

[515] Bu manzumenin her mısraına "1305" tarihi düşürülmüş olup şu hesaplamalar manzume sonunda bulunmaktadır:

5. Bī-ser ü pādır velī gevher-şināsa kānı var

VI.

1. ᶜİlm-i evfāḳı ten-i nāzendesi taṣvīr ider
2. Hem murabbaᶜ hem müṣelleṣ şeklini taḥrīr ider
3. On sekiz biri sekiz biri güzel tanẓīr ider
4. Belki de fenn-i füsūnı gösterür taᶜbīr ider
5. Her cihetden rū-nümā manẓar-rübā erkānı var

VII.

1. **Luṭfiyā** ol pāk-dāmen-şūḫuñ ol üftādesi
2. Naẓm u neṣrde rehber it ol emriniñ āmādesi
3. Çünki vardır ᶜāşıḳāna luṭf-ı fevḳa'l-ᶜādesi
4. Ḳalbiñ ol ḥikmet-fürūşuñ olmasun āzādesi
5. Destini būs it ḫużūrında oḳu dīvānı var[516]

351.

Ḳıṭᶜa[517]

Mefᶜūlü Fāᶜilātün Mefᶜūlü Fāᶜilātün

1. Bu pīre-zen dehri ḥūrī-cemāl ṣandım
   Buldum ḫar-ı ṭanbūrı ehl-i kemāl ṣandım

2. Gördüm bu muᶜammāyı āyīne-i felekde
   Yandım o dilrübāya **Luṭfī** ḫayāl ṣandım
   [77a]

352.

Tārīḫ

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Olma bīmār-ı vaṭan seyyāḥ-ı dil-āgāha baḳ
   Lā'da ḳalma menzil-i aḳṣā-yı illā'llāha baḳ

2. Pāk-ṭıynet istemez dünyāda zīb ü zīveri
   Künc-i maḳṣūda iren merd-i beḳā-bi'llāha baḳ

3. ᶜĀlem-i keṣretde sen vaḥdet-şināş ol dāᵓimā
   Mest-i cām-ı ᶜaşḳ olan pīr-i fenā-fi'llāha baḳ

4. Ṣıḳlet-i tenden göçüp cān olmaġa ḳıl ictihād
   Bir hümā ol ᶜālem-i ḳudsīde sırru'llāha baḳ

5. Geldi bir tārīḫ-i cevherdār **Luṭfī** bī-ᶜadīl
   Geşt ider ᶜibretle dāᵓim ᶜārif-i bi'llāha baḳ (1297/**1879**)

---

[516] Ḫurūf (15) Noḳṭa (5) Ḥisāb (1204)
[517] Açıklama için bk. Dipnot 346.

353.

Mefᶜūlü Fāᶜilātü Mefāᶜīlü Fāᶜilün

1. Ey ṣūfī çek müşelleşi seyr it murabbaᶜ ı
Ḳaṭr u mesāḥa ḥarf ü ḥisāb muḍallaᶜ ı

2. Ṣıdḳan oḳu muḫammesi baḳma müseddese
Cennet müşemmen olsa da güzeli müsebbaᶜ ı

3. Tesḫīr-i dilber itmek içün ḳurma dāᵓ ire
Geçdi zemīne yāver idenler mütessaᶜ ı

4. Misk ü ᶜabīri āteşe yaḳma buḫūr içün
Dūd-ı siyāha münḳalib itme müşerraᶜ ı

5. Dīv ü perī vü cin ü şeyāṭīni ḳılma yād
İtme ḳasem Ḫudāya olursañ muḫaşşaᶜ ı

6. Bul ṭılsım-ı kemāli ara ḥırz-ı aᶜ ẓamı
Gencīne-i ḳanāᶜ atiñ ol gel müşebbaᶜ ı

7. Vefḳ-ı murāda nāᵓ il olur ᶜ ārif-i Ḫudā
Ḳıl secde **Luṭfī** Ḫālıḳa fehm it mürekkaᶜ ı

354.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Kim dimişdir ki libās-ı köhne-i insāna baḳ
Cevheri bilmekse maḳṣad ḫançer-i ᶜ irfāna baḳ

2. Çāh-ı zilletden çıḳar insān cāh-ı rifᶜ ate
ᶜ Ārif-i ᶜ ilm-i ledünseñ Yūsuf-ı Kenᶜ āna baḳ

3. Pāk-ṭıynetler olur mirᵓ āt-ı rūḥa münceẓib
Ehl-i beyte dāḫil oldı ḥażret-i Selmāna baḳ

4. Ḫāṭır-ı mūrı şikest itmez Süleymānım diyen
Pertevi ḫāk üzredir şems-i celīlü'ş-şāna baḳ

5. Luṭf ile aᶜ dāyı ādem eylemek mümkin degül
Munṭafī olmaz ḥacerde āteş-i pinhāna baḳ

6. Zāhidā yoḳdur naṣībiñ niᶜ met-i dīdārdan
Cennetü'l-Firdevsi iste ḫūrī vü ġılmāna baḳ

7. ᶜ Ālem-i süflīden el çek **Luṭfī** ol merd-i lebīb
Ḫaḳ-şinās ol ᶜ ālem-i ᶜ ulvīde bir cānāna baḳ

355.
Tārīḫ
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Ey cenāb-ı Ḥaḳḳa īmān eyleyen
Raḥmet-i Raḥmānı eylerseñ ṭaleb

2. Gel bu cāmiʿ de ʿibādet ḳıl müdām
Ḥaḳḳa vāṣıl olmaġa oldur sebeb

3. Müʾmine lāzım ki ḳılsun bī-riyā
Farż u vācib sünnet ile müsteḥab

4. Nāṣiḥiñ biñ cān ile ṭut pendini
Tāʾib ü müstaġfir ol hem beste-leb

5. Çünki Ḥaḳḳıñ emrini teblīġ ider
Diñle ol āzāde-i ḳahr u ġażab

6. Cīfe-i dünyānıñ olma māʾili
Bī-beḳādır nāfile çekme taʿab

7. **Luṭfiyā** bu cāmiʿ niñ taʿmīrine
Beyt-i ātīdir ki gülden münteḫab

8. Oḳur üç iḫlāṣ ile tārīḫini
Ḳıl namāzı diñle vaʿẓı bā-edeb (1306/**1888**)

356.
Tārīḫ
Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Ḥażret-i ʿAbdü'l-Ḥamīd-i Ġāzīyi
Eyleye taḫtında bāḳī Rabbenā

2. ʿĀlemi ʿadliyle ḳılsun kāmyāb
Eyleyüp şerʿ-i mübīne iḳtidā
[77b]

3. Sāmiḥü'l-āfāḳ olan bir bendesi
Sāye-i Mevlāya celb itdi duʿā

4. Himmetiyle buldı taʿmīri ḫitām
Oldı her bir noḳṭası cennet-nümā

5. Eyleye bānīsini Rabb-ı Raḥīm
Rūz-ı maḥşerde ḳarīn-i enbiyā

6. Bolı mütevellīsi Nuᶜ mān Aġa
İki ᶜ ālemde saᶜ ādetle ṣafā

7. **Luṭfī** de olsun ḳamu İslām ile
Maẓhar-ı ᶜ afv-ı cenāb-ı Kibriyā

8. Çıḳdı tārīẖi behişt-i heştden
اذكروا الله حنيفاً مسلما[518] (1306/**1888**)

357.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Nev-civān-ı felege sū-i nigāh itme ṣaḳın
Dil-i miḥnet-zedeyi maṭlaᶜ -ı āh itme ṣaḳın

2. Çāh-ı zilletde olan Yūsuf-ı Kenᶜ ānāsā
ᶜ Āḳıbet cāha irür cāhıñı çāh itme ṣaḳın

3. Ḳaṭre ol kim seni Ḥaḳ eyleye mānend-i muḥīṭ
Żerre ol nūr alasıñ kendiñi māh itme ṣaḳın

4. Ne ḳadar furṭına-i baḥr-ı sefīd olsa şedīd
Yine ey dil sefer-i baḥr-ı siyāh itme ṣaḳın

5. Ḫırḳa vü tāc ile keşkūl ü teber giyseñ eger
Feyżine māniᶜ olur meyl-i külāh itme ṣaḳın

6. Sāde bir câme ile muᶜ tekif ol sen seni bil
Sen seni bildiñ ise ġayrı penāh itme ṣaḳın

7. Gözüñ altındaki engüştini ḳaldır **Luṭfī**
İkiyi bir göresiñ öyle günāh itme ṣaḳın

358.

Taẖmīs-i Ġazel Ḫayrī-i Maᶜ mūretü'l-ᶜ Azīz

Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün

I.

1. Çeşmim göreydi vechiñ ṣāfī-dimāġ olaydı
2. Āyīne-i cebīniñ levḥ-i belāġ olaydı
3. ᶜ Aşḳıñ sevādı dilde sūzişli dāġ olaydı
4. Sīnem de bir ṭutışmış yanmış ocaġ olaydı

---

[518] *(Eẕkuru'llâhe Ḥanifen muslime)* Mânâ: "Doğruya yönelen bir müslüman olarak Allah'ı zikredin." حنيفاً مسلما ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de Âl-i imrân sûresinin 67. ayetinden iktibastır:

مَا كَانَ اِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ **حَنِيفًا مُسْلِمًاۗ** وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ: "İbrahim, yahudi de, hıristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir müslimdi; ortak koşanlardan değildi." (Âl-i İmrân 3/67)

5. Zülfüñ ḳarañlıġından bezme çerāġ olaydı

II.

1. Bir şūḫ-ı ᶜāl̤ī-meşreb ḫurşīd-i ḥüsn ü ānsıñ
2. Miṣliñ bulınmaz aşlā nāzende nev-civānsıñ
3. Nīrān-ı hicre ṣaldıñ āteş-fürūz-ı cānsıñ
4. Mey-ḫāneler ḳapusı baḫtım gibi ḳapansıñ
5. Rindāne bāde içmek sensiz yasaġ olaydı

III.

1. Dīdār-ı tābdāra baḳdıḳça çeşm-i pür-ḫūn
2. Bī-tāb u ṭāḳat oldı āvāre ḳalb-i maḥzūn
3. Çeşmim göreydi cismiñ cānıñ olurdı meftūn
4. Terk-i cünūn iderdi Leylā ġamıyla Mecnūn
5. Bir gün yüzüñ göreydi ᶜālemde ṣaġ olaydı

IV.

1. Yoḳdur naẓīriñ ey gül bu ḥüsn-ile ᶜālemde
2. Ne mülk-i Süleymānda ne gülşen-i İremde[519]
3. Ḳaldı hümā-yı ᶜaḳlım gīsū-yı ḫam-be-ḫamda
4. Şīrīn-meẕāḳ iderdiñ Ferhādı kūh-ı ġamda
5. Sīneñ güşād ideydiñ ṭaġ üsti bāġ olaydı

V.

1. Cevr ü cefāyı evvel sezmezdi böyle göñlüm
2. Ḳahrı sipihr-i dūnuñ ezmezdi böyle göñlüm
   [78a]
3. Ẕevḳ u ṣafādan aşlā bezmezdi böyle göñlüm
4. Deşt-i cünūn içinde gezmezdi böyle göñlüm
5. Gīsūlarıñ kemendi boynumda baġ olaydı

VI.

1. Gāhī firāz-ı hicre feryād ile çıḳardım
2. Gāhī nişīb-i hemde cūlar gibi aḳardım
3. Gāhī o çeşm-i meste ḥayrān olup baḳardım
4. Gülşen-serāy-ı ḥüsnüñ bir āh ile yaḳardım
5. Ḳānūn-ı ᶜaşḳa dāᵓir cüzᵓī mesāġ olaydı

VII.

1. Olduḳça ṣīt-i ḥüsnüñ mülk-i cihāna sāᵓir
2. Kānūn-ı ᶜaşḳıñ oldı her bir göñülde nāᵓir
3. Medḥinde **Luṭfī** ᶜāciz vaṣfında fikri hāᵓir
4. Efsāneler yazardım sevdā-yı ᶜaşḳa dāᵓir
5. Ġamdan dilimde **Ḫayrī** ḥālim ferāġ olaydı

[519] Mısra vezne uymamaktadır.

359.

Erżūrum vālīsi iken irtiḥāl-i dār-ı beḳā iden merḥūm Fosfor Muṣṭafā Ṣıdḳı Pāşānıñ vefātına dāʾir tārīḫdir ki her mışrāʿıñ başından birer ḥarf şırasıyla alındıḳda "Manẓūme-i Cerrāḥ ʿÖmer Luṭfīyim" ʿibāresini teşkil ider.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Muṣtafā Pāşāyı kim ki ḫayr ile yād eyleye
   Nūr-ı Mevlā ḳalbini Firdevs-i ābād eyleye

2. Ẓıll-ı Yezdānıñ vekīlidir bu z̲āt-ı müstaḳīm
   Vechi var dinse naẓīri gelmedi dād eyleye

3. Meşrıḳ-ı mihr-i ṣadāḳat māh-ı evc-i mesᶜ adet
   Her umūrında dilerdi ᶜ adli müzdād eyleye

4. Erżūruma sāye-baḫş oldı hüma-yı himmeti
   Cān atardı ḫalḳı şerᶜ u'llāha münḳād eyleye

5. Rıḥlet itdi ᶜ āḳıbet ol dāver-i şefḳat-eş̲er
   İsmini her ehl-i dil ᶜ ālemde evrād eyleye

6. Ḥaḳ Teᶜ ālā ḳabrini ḳılsun meṭāf-ı ḳudsiyān
   ᶜ İz̲zet-i pākiñ hücūm-ı ġamdan āzād eyleye

7. Murġ-ı rūḥı cennetü'l-Meʾvāda ṭutsun āşiyān
   [520]رَحْمَةً لِلْعَالَمِين ᶜ uḳbāda imdād eyleye

8. Levḥ-i maḥfūẓa ḳalem yazsun şehīden nāmını
   Ṭāḳ-ı ᶜ arşa cevher-i īmānı işᶜ ād eyleye

9. Fikr ü z̲ikri Ḥaḳḳa ṭāᶜ at idi mādāmü'l-ḥayāt
   Yevm-i maḥşerde ṣalāḥ-ı ḥāli işhād eyleye

10. Yazdı **Luṭfī** fevtiniñ tārīḫini bā-ᶜ acz-i tām
    Muṣṭafā Pāşānıñ Allāh rūḥını şād eyleye (1306/**1888**)

360.

Muᶜ ammā

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ol nedir kim çār-mār-ı pür-vefā
   Anlarıñ serdārıdır muᶜ ammā

2. Tenleri merġūb hem z̲ī-rūḥdur
   Gāhī ḫam-ber-ḫam gehī meftūḥdur

---

[520] *(Raḥmeten li'l-ᶜālemīn.)* وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ: "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ 21/107)

3. Ejdehānıñ pāyına ol çār-mār
Secde eyler rūz u şeb bī-iḫtiyār

4. Bir ᶜ aceb camiᶜ de kim beyne’s-seḥā
Dāʾimā pervāz ider ender-hevā

5. Öyle bir cāmiᶜ ki cism ü cānı var
Bī-bedel ᶜ ālemde ḥüsn ü ānı var

6. ᶜ Aḳl u fikr ü nuṭḳdan vārestedir
Līk bir şāḫ-ı kerīme bestedir

7. Sācid olduḳda o mārān-ı cihān
Cāmiᶜ i alt üst iderler bī-gümān
[78b]
8. Ejdehā eyler der-āġūş anları
Rāhına ḳurbān iderler cānları

9. Pīç-ender-pīç olur ol zamān
ᶜ Arṣa-i ceng ü veġāda Ḳahramān

10. Dir idim **Luṭfī** aña ṭop güllesi
Olmasaydı cānlı bir dünbālesi

11. Bu muᶜ ammādır cihānda bā-ṣafā
Yār-ı ṣādıḳ nāzenīn-i pür-vefā[521]

361.
Taḫmīs-i Ġazel-i Ḥalīmī
Mefᶜ ūlü Mefāᶜ īlü Mefāᶜ īlü Feᶜ ūlün

I.

1. Dünyāda ne ġamdır baña kān-ı keremim var
2. Allāha şükür öyle velīyyü’-niᶜ amım var
3. Ḫurşīd-i felek z̲āt-ı melek pür-himemim var
4. Laᶜ l-i leb-i dilber gibi bir cām-ı Cemim var
5. ᶜ İşretgeh-i ᶜ ālemde benim özge demim var

II.

1. Reftārı güzel kendi güzel āfet-i devrān
2. Her şīvesine itmede biñ ᶜ āşıḳı ḳurbān
3. Mümkin mi görüp ānı taḥammül ide insān
4. Loḳmān u Arisṭo bulamaz derdime dermān
5. Ben ḫaste-i ᶜ aşḳa cigerimde veremim var

[521] Ḥarf (7) Noḳṭa (7) Ḥisāb (760)

III.

1. Ṭūbā mıdır ol ḳadd-i dilārāsı o şūḫuñ
2. Sünbül midir ol zülf-i semensāsı o şūḫuñ
3. Yaḳdı felegi dīde-i şehlāsı o şūḫuñ
4. Lāl itdi beni ġamze-i gūyāsı o şūḫuñ
5. Allāhı severseñ beni söyletme ġamım var

IV.

1. ᶜAşḳıyla anıñ terk-i cihān itsem ᶜaceb mi
2. Gülzārı sirişkimle ḫazān itsem ᶜaceb mi
3. Ḫūn-ı dili āhımla revān itsem ᶜaceb mi
4. Bülbül gibi feryād u fiġān itsem ᶜaceb mi
5. Bir ruḫları gül zülfi semen ġonca-femim var

V.

1. Bir ᶜāşıḳa virmiş mi ᶜaceb ḥażret-i Mevlā
2. Ol dilber-i nāzende gibi mihr-i muᶜallā
3. Sīnemde nihān **Luṭfī** anıñ ᶜişvesi ḥālā
4. Ol yār ile itdüklerimiz cünbiş-i tenhā
5. Vallāhi **Ḥālīmā** saña dimem ḳasemim var

362.[522]

Ḳıṭᶜa-i Fārisīdir[523]

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. قلم ابروی یار نازنین است
   بانکشت کراماً کاتبین است

2. دهانش حوضی کوثر بود درخلد
   سنانش در دهنی درّ کمین است
   [79a]

363.

Ġazel-i Rübāᶜī

Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Feᶜūlün

I.

1. Aldanma gözüm gerden-i nā-sāz-ı sipihre
2. Vaᶜd itse de vaᶜdında vefā yoḳdur efendim
3. Dildāde ṣaḳın olma bu pīre-zen dehre
4. Vechinde [anıñ] nūr u ṣafā yoḳdur efendim

II.

1. Dünyā saña baḫş itse de ezhār-ı sürūrı
2. Taᶜṭīr-i meşām eyleyemez būy-ı ġurūrı

---

[522] 1. *(Ḳalem ebrū-yı yār nāzenīn-est)* Mânâ: Kalem, nazlı yârin kaşı gibidir.
(Be-engüşt-i kirāmen kātibīn-est) Mânâ: Saygın katiplerin elindedir.
2. *(Dehāneş ḥavż-ı kevṯer būd der-ḫuld)* Mânâ: Ağzı, cennetteki kevser havuzu gibidir.
(Sināneş der-dehenī dürr-i kemīn-est) Mânâ: Dişi, ağzında küçük bir inci gibidir.

[523] Açıklama için bk. Dipnot 346.

3. Bul ᶜaşḳ-ı ḥaḳīḳat ile gencīne-i nūrı
4. Ṭut pendimi bu sözde riyā yoḳdur efendim

III.

1. Ṭāvūsı görüp olma anıñ rīşine ḥayrān
2. Baḳ pāyına al ᶜibreti ey menbaᶜ-ı ᶜirfān
3. İnsāna yaḳışmaz ola dildāde-i elvān
4. Yum gözlerini anda cilā yoḳdur efendim

IV.

1. Dünyāya gelen ḥāṣılı bir gün gidecekdir
2. Ḫallāḳ-ı cihān ᶜāleme gör kim n'idecekdir
3. Sīm ü zeri dūzaḫda aña yār idecekdir
4. Bu emr-i İlāhīde ḫaṭā yoḳdur efendim[524]

V.

1. Āteş gibi ᶜulviyyete cān atma be-her-sū
2. Geh ṣaġa gehī ṣola aġar meyl-i terāzū
3. Bir ḥāl ile bāḳī olamaz çarḫ-ı sitem-ḫū
4. Vallāhi esāsında beḳā yoḳdur efendim

VI.

1. Fikr it ne idi keşret-i hicrān ile ḥāliñ
2. Bī-tāb u taḥammül idi āṣār-ı melāliñ
3. Bulduñ bu kemāli düşün ardınca zevāliñ
4. Bu cevher-i efkāra behā yoḳdur efendim

VII.

1. Temyīz iden ᶜālemde gözüm ḫayr ile şerri
2. Kāşāne-i iḳbālden itmekde*(n)* teberrī
3. Vīrānede gencīneyi eylerse taḥarrī
4. ᶜAzminde anıñ ṣanma cefā yoḳdur efendim

VIII.

1. Dünyāda Ḫıżırveş arayan āb-ı ḥayātı
2. Elbetde bulur geçmeli ammā ẓulemātı
3. Miḥnet ile kesb itmeli ᶜālī derecātı
4. Benden saña bir başḳa ricā yoḳdur efendim

IX.

1. Āzāde-i iḳbāl olaraḳ geçdi ḥayātım
2. Elbetde bulur feyż-i beḳā ḥāl-i memātım
3. Dünyāda bilinmez ebedī cevher-i ẕātım
4. Ḫaḳdan baña bir laḥẓa cüdā yoḳdur efendim

---

[524] Bu bendin son iki mısraı, Tevbe sûresinin 34 ve 35. ayetlerine iktibastır: *Ey iman edenler! Bilin ki yahudi din bilginlerinin ve hristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar.* ***Altın,gümüş, biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!*** (Tevbe 9/34,35)

X.

1. Bir ṣādıḳ u hem-dem bulamam sūy-ı vefāda
2. Tā eyleyeyim derdimi ol ẕāta ifāde
3. ᶜĀlem geçinür her biri bir ẕevḳ u ṣafāda
4. Bu ḫaste-i hicrāna devā yoḳdur efendim

XI.

1. Kevṯer ile leb-rīz olalı cām-ı ṣarābım
2. Tenşīṭ-i dimāġ itmedeyim mest-i ḫarābım
3. Sīḫ-i ġam-ı cānān ile bir baġrı kebābım
4. Bu sūziş ile cāna rehā yoḳdur efendim

XII.

1. Sīretde tamāmım velī ṣūretde ᶜalīlim
2. Lāhūta çıḳardı beni feyyāż u delīlim
3. Ben Rabb-ı Celīliñ ḳulıyım ᶜabd-ı Celīlim
4. Ẓann itme baña **Luṭf**-ı Ḫudā yoḳdur efendim

364.

Ḳıṭᶜa[525]

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Feᶜūlün

1. Cihānda kīmyā kāmil nefesdir
   Ne Cemşīdiñ külāhıdır ne fesdir

2. Nefesdir eyleyen emvātı iḥyā
   Ne zībā tāc-ı dārādır ne fesdir

365.

Ġazel-i Tecnīs

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Bir güzel ṣūḫa didim iki gözüñ sürmelidir
   Didi bi'llāh seni Hinde ḳadar sürmelidir

2. Didim ey māh-liḳā bir gice al bezme beni
   Didi bī-hūde yorulma ḳapular sürmelidir
   [79b]
3. Didim āteşlere yandım cigerim oldı kebāb
   Didi söndürmek içün pāyıma yüz sürmelidir

4. Didim ᶜaşḳıñ beni pā-māl ü perīşān itdi
   Didi ᶜāşıḳ olanıñ üstine at sürmelidir

5. Didim ol ḫāl-i siyehler ne belādır cāna
   Didi bir dānesine yüz sene çift sürmelidir

[525] Açıklama için bk. Dipnot 346.

6. Didim ālām ile eyyām-ı şebābım geçiyor
Didi ḳaddiñ bükülüp āh idüp öksürmelidir

7. Didim ebrūlarınıñ yayına ḳurbān olayım
Didi **Luṭfī** ḳıyarım cānıña baḳ ! sürmelidir

366.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Bir gül-i raᶜ nāyı gördüm ṭūṭī-i şīrīn-beyān
Virmede tāc-ı seri [526]جَنَّاتِ عَدْنٍ den nişān

2. Sīnesinde bir muḥibbi eylemiş genc-i ḫafī
Ḥüsnine üftādedir biñ cān ile ḫalḳ-ı cihān

3. Nāfesinde gül açılmış ġonçe-i bāġ-ı viṣāl
İki bābı cāmiᶜ olmış pāyıdır ḳaṣr-ı cinān

4. Böyle dildārıñ cihān müştāḳıdır ez-cān u dil
Dāne-i ḫāl-i siyāha oldı ᶜ āşıḳ murġ-ı cān

5. **Luṭfī** ol meh-pāre kimdir ben de bilmem ḫāṣılı
Böyle bir cānāna cān virmek imiş sırr-ı nihān

367.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Baḳışıñ ḫālim perīşān eyledi
Gözleriñ ġārāt-ı īmān eyledi

2. Sāde ben mi gözleriñ meftūnıyum
Niçe biñ kāfir Müselmān eyledi

3. Tīġ-i ġamzeñden ḫalāṣ olmaz göñül
Her baḳışda cānı ḳurbān eyledi

4. Göñlümüz maᶜ mūr idi ceyş-i müjeñ
Şehr-i ḳalbe girdi vīrān eyledi

5. Dāġlar cismimde oldı rū-nümā
Sīnemi ṣaḥn-ı gülistān eyledi

6. Nūḥveş ṣaldı biḥār-ı ḫayrete
Eşkimi mānend-i ṭūfān eyledi

---

[526] *(Cennāti ᶜAdnin)* جَنَّاتِ عَدْنٍ: "Adn cennetlerine…" (Ra'd 13/23, Nahl 16/31, Kehf 18/31, Tâ-hâ 20/76, Fâtır 35/33, Beyyine 98/8)

7. **Luṭfî**veş mā᾽il saña mūr-ı ża῾īf
Ey şehim ῾aşḳıñ ne fermān eyledi

368.

Fā῾ilātün Fā῾ilātün Fā῾ilātün Fā῾ilün

1. Nuṭḳ-ı pākim olmada her ehl-i ḥāle yādigār
Yād iderse ger beni ῾ālemde olsun **Luṭfî** var

369.

Fā῾ilātün Fā῾ilātün Fā῾ilātün Fā῾ilün

1. Kel midir bu beytiñ anı kim ῾aceb ṭırnaḳlamış
Fare ẓann itmiş anı bir hırre mi çırnaḳlamış

370.

Mefā῾īlün Mefā῾īlün Mefā῾īlün Mefā῾īlün

1. Cihānı mest iden ḫoş ṣavt ile güftār imiş yā Hū
Ġıdā-yı rūḥ-ı ῾ālem naġmehā-yı tār imiş yā Hū

2. Mey ü maḥbūb ile imrār-ı vaḳt itmek bu ῾ālemde
O da bir başḳa ῾ālem başḳa bir efkār imiş yā Hū
[80a]
3. Cihānıñ ḫalḳını mest eyleyen bir bādedir ṣanma
Şarāb-ı zühd ile zāhid ῾aceb mey-ḫˇār imiş yā Hū

4. Cinānı ṣanma kim ehl-i riyāya cāygāh olmış
Anıñ da rind içün nehr-i şarābı var imiş yā Hū

5. Bu sözde ḥaḳḳı var mı yoḳ mı bilmem ṣūfī-i dehriñ
O da ῾āşıḳ gibi bir ῾āşıḳ-ı dīdār imiş yā Hū

6. Çeker ḫayşūmına ḳaṭmer güli gülzāra girdikce
Velikin bāġbānı ṭa῾n ider bī-῾ār imiş yā Hū

7. Görüp aġyār ile dildārıñı ġam çekme ey **Luṭfî**
O kāmil sīretiñde i῾tilāsı ḫār imiş yā Hū

371.

Fe῾ilātün Fe῾ilātün Fe῾ilün

1. Ṣāḥib-i ḫāne arar ḫānesini
Bülbül elbetde sever lānesini

2. Eṣer-i şefḳatidir bir bedriñ
Bend iden kūdek-i dīvānesini

3. Rind-i demkeş ne ḳadar mest olsa
Ḳor mı elden ṭolu peymānesini

4. Mürdeniñ pāyını öpmez zinde
S*k*y*r mürdeleriñ anasını

5. Ḥiddeti ġālib olan żabt idemez
Devr ider ṭop gibi dil-dādesini

6. Paṭlasa çatlasa da zāhid-i ḫar
Bulamaz menzil-i vīrānesini

7. Ṣaçmadır her sözi pīşrevāsā
Diñleme eblehiñ efsānesini

8. Hīç gördüñ mi ki bir ᶜaḳl-ı selīm
Temelinden yıḳa kāşānesini

9. Sünbül-i zülfine virdikçe niẓām
Bıraḳur mı o perī şānesini

10. Şemᶜden kesb-i kemāl it yārim
Yaḳamaz yanmasa pervānesini

11. ᶜĀrif oldur ki olur ḳadr-şinās
Farḳ ider yār ile bī-gānesini

12. Ḳalbini ḳırma **Luṭfī** bir eḥadiñ[527]
Ṣāḥib-i ḫāne arar ḫānesini

372.

Müseddes Semāᶜī

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

I.

1. Meded ᶜālemde cān-ı ġam-şiᶜārı vaḳf-ı āh itdim
2. Felekde cāh-ı iḳbāl ü sürūrı ḥaṣr-ı çāh itdim
3. Kemāl-i hicr ile eṭrāfıma medd-i nigāh itdim
4. Ne yār-ı ġam-güsārım var ne bir şūḫı penāh itdim
5. Cihānda ḥāṣılı derd ü ġamı göñlümde şāh itdim
6. Düşüp zindān-ı hicre Erżurumı cāygāh itdim

II.

1. Bu şehr-i pür-elem āzāde-i zevḳ u rebāb olmış
2. Hücūm-ı leşker-i hicrān ile maᶜnen ḫarāb olmış

[527] Mısra vezne uymamaktadır.

3. Naẓar ḳıl cümleten kāşānesi zīr-i türāb olmış
4. Ne bülbül var ne sünbül mesken-i būm u ġurāb olmış
5. Felekde[528] ḥāṣılı derd ü ġamı göñlümde şāh itdim
6. Düşüp zindān-ı hicre Erżurumı cāygāh itdim

III.

1. Bu ḫāristān-ı miḥnetde eşer yoḳ verd-i ḫoş-būdan
2. Vefā ümmīd olur mı bī-vefā bir şūḫ-ı dil-cūdan
[80b]
3. Amān baḥş itme ᶜ āşıḳ nīze-i ser-tīz-i ebrūdan
4. Ẓuhūr itmez kelām-ı sükkerīn ṭabᶜ -ı süḫan-gūdan
5. Cihānda ḥāṣılı derd ü ġamı göñlümde şāh itdim
6. Düşüp zindān-ı hicre Erżurumı cāygāh itdim

IV.

1. Bu sermā kānı nā-puḫte edānīlerle mālīdir
2. Fünūn-ı ᶜ işve vü nāz u edādan cümle ḫālīdir
3. Taᶜ aşşub māḥaṣal merġūb u maḳṣūdu'l-ᶜ ālīdir
4. Ḥayıf kim şiddet-i sermā ile ḳuṭb-ı şimālīdir
5. Cihānda ḥāṣılı derd ü ġamı göñlümde şāh itdim
6. Düşüp zindān-ı hicre Erżurumı cāygāh itdim

V.

1. Giriftār-ı belādır dāᵊ imā **Luṭfī** gedā aġlar
2. Bu miḥnet-ḫānede mecbūr olup ehl-i nehā aġlar
3. İçüp cām-ı Cemi Cemşīd-i ᶜ ālem bī-nevā aġlar
4. Aḳar seyl-āb-ı eşki dīdeden pür-ibtilā aġlar
5. Cihānda ḥāṣılı derd ü ġamı göñlümde şāh itdim
6. Düşüp zindān-ı hicre Erżurumı cāygāh itdim

373.

Taḥdīṣ-i Niᶜ met

Müstefᶜ ilātün Müstefᶜ ilātün

1. Sīnem ki kitāb-ı midḥatiñdir
Rūḥum eşer-i muḥabbetiñdir

2. Cān olsa sezā fedā-yı ᶜ aşḳıñ
Revnaḳ-dehīdir ṣafā-yı ᶜ aşḳıñ

3. Erbāb-ı kemāle raġbetiñ var
Ḥaḳḳā ki büyük ᶜ ināyetiñ var

4. Ḥāl-i dil-i zārıma be-ġāyet
Żamm eyledi nāmeñiz ᶜ ināyet

[528] Bu kelime diğer mısralarda "Cihānda" şeklindedir.

5. Rabbim seni ey ḥaḳīḳat-āṣār
Tevfīḳine maẓhar itsün her bār[529]

6. Şād itdi beni hümā-yı luṭfuñ
Her dem iderim ṣenā-yı luṭfuñ

7. Raḥm eylediñiz bu bī-nevāya
Yoḳ olmış idim miṣāl-i sāye

8. İtmişdi felek esīr-i miḥnet
Rencīde-i pençe-i żarūret

9. Yūsuf gibi çāh-ı ġamda dil-ḫūn
Maḥbūs idim hem de zār u mahzūn

10. Yetmişdi kemāle cevr-i gerdūn
Rüsvā-yı belā-yı baḫt-ı vājūn

11. Evlād u ᶜ ıyāl-ı ᶜ abd-ı kemter
Leb-teşne ciger kebāb u mużṭar

12. İñler idiler firāş-ı ġamda
Yaᶜ ḳūba miṣāl olup elemde

13. ᶜ Uryān u ẕelīl ü zār u giryān
Zīnet-dih-i mülk-i āh u efġān

14. Taḥḳīḳ olınursa işbu ḥālet
Lā-şübhe ᶜ ıyān olur ḥaḳīḳat

15. Vallāhi ser-güẕeşt-i ḥālim
Ebyāt ile şerḥe yoḳ mecālim

16. Fersūde-libās u köhne-fesle
Nīrān-ı kederde ḫār u ḫasla

17. Dīvāne gibi yanar ṭururdum
Maḥviyyetimi añar ṭururdum

18. Mevlā baña dest-i gīr ḳıldı
Ḥamd ola sizi ḫabīr ḳıldı

19. Min-baᶜ d sürūra döndi edbār
Dest-i keremiñde ey keremkār

[529] Mısraın ikinci tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: "itsü**n_h**er bār"

20. İḥsānıñı bu faḳīr ü zāra
Meʾyūs u ḥazīn ü nālekāra

21. Yoḳ olmış iken ʿināyet itdiñ
Nāmeñle baña beşāret itdiñ

22. Buldum yeñiden ḥayāt-ı bāḳī
Gönlümde ṣafā-yı iştiyāḳı

23. Allāha sipās-ı bī-nihāye
Farḳ-ı serim üzre ṣaldı sāye

24. Nāçīziñe ḳıldı Ḥaḳ nihāyet
Dünyāda sizi velīyy-i niʿmet

25. Yār oldı açıldı baḫt-ı sāde
Ḥaḳ eyleye ʿömriñi ziyāde

26. Żucretde bıraḳma pür-enīnim
Rūḥum gibisiñ saña emīnim

27. Teʾḫīre düşürme himmet eyle
Lāyıḳ ne ise mürüvvet eyle

28. Rāḥat olayım hücūm-ı ġamdan
Yazıḳ baña çekdigim elemden

29. Nā-dīde maḳāl u dür-niṣārım
Himmet saña ḳaldı ʿömri varım

30. Yaḳma beni nār-ı intiẓāre
Allāhı severseñ eyle çāre

31. Dil-sīr-i zülāl-i reʾfet eyle
Gülzāre ṣu virʿināyet eyle

32. Aʿlādan ideyim dürūd-ı şānıñ
Reşk-āver ola ḥasūda şānıñ

33. Fikr eyle saña Ḫudā-yı Mennān
Ḳurbiyyet-i şāhı ḳıldı iḥsān

34. Yezdāna şükürler eyle dāʾim
Rabbim ide bendelikde ḳāʾim

35. Efzūn ide ᶜ ömr ü şānıñ Allāh
Nūr-ı başarımdır ol şehenşāh

36. Her ᶜ abd-ı mekīni **Luṭfī** Cemdir
Müstaġraḳ-ı lücce-i keremdir

37. Dehr içre ide be-ḥaḳḳ-ı Yā-sīn
Reᵓ yinde Ḫudā muvaffaḳ āmīn (4 Şubaṭ Sene 309/**16 Şubat 1894**)
[81a]

374.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Vech-i tābānıñ gibi ḫurşīd-i raḫşān olmasun
Mübtelā-yı ṭalᶜ atıñ āzād-ı hicrān olmasun

2. Ben perīşānım perī-şān oldıġıñ bilmez miyim
Nice ᶜ āşıḳdır görüp zülfüñ perīşān olmasun

3. Nāvek-i müjgānıña ṣadr-ı ḥazīnimdir hedef
Sīne-i mecrūḥuma ġırbāl aḳrān olmasun

4. Her muvaḥḥid ḳıblegāh eyler der-i iclāliñi
Ḳanġı kāfirdir görüp rūyuñ Müselmān olmasun

5. Bestedir zencīr-i ālām-ı firāḳıñla cihān
Dil midir ol dil ki efkārıñla vīrān olmasun

6. Ḫıżr-ı ᶜ ālem teşnedir āb-ı ḥayāt-ı laᶜ liñe
Kimse İskender gibi ẓulmetde pūyān olmasun

7. Murġ-ı İsḥaḳ oldı dergāhıñda **Luṭfī** āhla
Nice İsmāᶜ īl olur rāhıñda ḳurbān olmasun

375.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Dilenci milyona vardı naẓar it ṣaġa ṣola
Şimdi evrādımız Allāh vire ᶜ ināyet ola

376.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Ben ki aᶜ mā-ṣıfat oldum bana şimden ṣoñra
Ḫūrī-i cennet ile rū-siyeh ᶜ Arab birdir

377.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Cihānıñ derd ü ālāmı egerçi gelse baş başa
İder mi itdigiñ bilmem ḳarındaşıñ ḳarındaşa

378.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Ḥüsn-i aḥvāline her kimse şehādet eyler
Ḳubḥ-ı aḥvālini setr itmege ġayret eyler

2. Her kime ṣorsañ eger silsilesinden elbet
Ḳıbṭīden olsa da ibrāz-ı necābet eyler

3. Kendisi olsa ᶜArab ṣaçı gibi pīçīde
Ṣaḥ çeküp üstine āzāde-i töhmet eyler

4. Olsa da cehl-i mürekkeb bu cihān bāġında
Kendini mālik-i gencīne-i ḥikmet eyler

5. Olsa mānende-i rūbāh cebānetle şehīr
Yine Rüstem gibi daᶜvā-yı şecāᶜat eyler

6. Dāʾimā vermededir ḥāl-i ṣalāḥından dem
Şeyḫ-i Ṣanᶜān olaraḳ ᶜarż-ı kerāmet eyler

7. Herkesiñ böyledir elbetde sicill-i ḥāli
Şübhesiz kendini erbāb-ı ṣadāḳat eyler

8. Ṣanma encāmı bulur keşmekeş-i derd-i cihān
Belki ḳabrinde de kec-ḥāl ile rāḥat eyler

9. ᶜÖmrin iflās ile ifnāya virenler **Luṭfī**
Ḳalbini muntaẓar-ı rūz-ı ḳıyāmet eyler

379.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Sīne kim oldı füyūżāt-ı İlāhīye maḳām
Anda elbetde ider ᶜaşḳ-ı ḥaḳīḳat ārām

2. Yūsuf-ı Mıṣr-ı kemālāta serīr olsa sezā
Sīnedir maẓhar-ı elṭāf-ı Ḫudā-yı ᶜallām

3. İstiḳāmetle bulur ᶜizz ü ᶜalā sīnesi ṣāf
Ḥamd ider Ḫālıḳ-ı bī-çūna ider şükre devām

4. Rāh-ı taḥḳīḳe revān olmadadır merd-i ṣıddīḳ
Böyledir meslek-i aṣḥāb-ı kerāmet encām

5. Ṭūr-ı Sīnā gibidir ḳalbi saᶜādāta maḥal
Bir tecellī idi Mūsādaki aḳṣā-yı merām
[81b]
6. Ser-fürū eyler iseñ merd-i kerīme eyle
İtme nā-merd olana çıḳsa da cānıñ ibrām

7. Seni ṣayyād-ı ezel ṭutsa ṭutar ey **Luṭfī**
Arada vāsıṭadır murġ-ı dil ü dāne vü dām

380.

Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün Müstefᶜilün

1. Ḳuṭb-ı cihān ᶜAbdü'l-Ḥamīd şāhenşeh-i şevket-meᶜāb
Ẓıll-ı Ḫudāvend-i mecīd ḥācet-revā-yı şeyḫ ü şāb

2. Ol ḳıble-i iclāl ü şān ol kaᶜbe-i emn ü emān
Dergāhına ḫalḳ-ı cihān yüz sürmege eyler şitāb

3. Oldur imāmü'l-müslimīn iḥsān-ı Rabbü'l-ᶜālemīn
Fermānına ehl-i yaḳīn cān-dādedir bī-irtiyāb

4. ᶜAṣrında dīn-i Aḥmedi buldı beḳā-yı sermedi
İnşā idüp bu maᶜbedi dünyāyı ḳıldı kāmyāb

5. Kendin o şāha bende ḳıl iḫlāṣ ile pā-bende ḳıl
Şükr eyle Ḥaḳḳa secde ḳıl olsun duᶜālar müstecāb

6. Tārīḫini **Luṭfī** ḳulı cevherle ḳıldı müncelī
Ātīdeki beyt-i celī ᶜarż eyler anı bi'ṣ-ṣavāb

7. Bu cāmiᶜi yapdı metīn Sulṭān Ḥamīd-i pāk-dīn
Allāh maḳāmında mekīn itsün *ilā yevmi'l-ḥisāb* (1311/**1893**)

381.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Yoḳ iken var eylediñ de dehri Ḫallāḳ-ı cihān
Ādem ü Ḥavvā ile buldı şeref kevn ü mekān

2. Ol şerāfetle vücūda geldi ebnā-yı beşer
Enbiyā vü mürselīn oldı o meslekden ᶜıyān

3. Faḫr-ı ᶜālem maḳṣad-ı aḳṣā idi ol cümleden
İzdivāc itdi alup fermānı Ḥaḳdan müstebān

4. İzdiyād-ı ümmete aṣḥābını terġīb idüp
فَانْكِحُوا[530] fermānını ᶜarż itdi bā-iᶜ zāz u şān

5. Ümmet-i merḥūmeye nehy itdi ruhbāniyyeti
Tā ki cemᶜ iyyetle var olsun cemīᶜ -i Müslümān

6. İşte ol fermāna münḳād oldı bā-feyż-i Ḫudā
Mīr ᶜ İrfān kim odur nūr-ı dü çeşm-i ᶜ ārifān

7. Ḥaḳ naṣīb itsün kemālāt üzre ḥüsn-i imtizāc
Cümle ensābın füzūn itsün *ilā yevmi'l-beyān*

8. Hem de müzdād eylesün Ḥaḳ ᶜ ömrini iḳbālini
Şād ola ehl ü ᶜ ıyāliyle be-ḥaḳḳ-ı Müsteᶜ ān

9. Oḳusun tārīḫini **Luṭfī** ᶜ arūs-ı kāᵓ ināt
Ehl-i ᶜ irfānıñ enīsidir ferīd-i ḳudsiyān (1311/**1893**)
(4 Teşrīn-i ṣānī 309/**16 Kasım 1893**)

382.
Müstef'ilātün Müstef'ilātün Fe'ilātün

1. Ṣūfī cenāze ṭuydı muṣallāya ṭayandı
İsḳāṭa virdi cānını yaġmaya ṭayandı

2. Aldım ḥibe itdim didi tesbīḥ ile ṣaydı
Bir aḳçesi eksik idi monlāya ṭayandı

3. Ḳırḳ pāreye yüklendi bütün cürm ü günāhı
Ḳāf Ṭaġı ile maḥşer-i kübrāya ṭayandı

4. Bu bārı alup arḳasına ol ḫar-ı deccāl
Eşk-i ter ile şeddeli imlāya ṭayandı

5. Techīz ile tekfīni idüp elde bahāne
Ṣābūnı çalup līf ile asmaya ṭayandı

6. Ṣoġan ṣuyı sürdi gözine aġladı ṭurdı
Āh eyleyerek sızlayarak çaya ṭayandı
[82a]

---

[530] *(Fe'nkiḥū)* وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى **فَانْكِحُوا** مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاۤءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۗ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُوْلُوْاۗ: "Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz; şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur." (Nisâ 4/3)

7. Bī-çāreyi biñ ḥīle ile ṣoḳdı mezāra
Telḳīn virerek ṣıdḳ-ile Mevlāya ṭayandı

8. Mīrāṣcılara çatdı nihāyet ider efġān
Var mı ṣülüṣ-i mālı didi lāya ṭayandı

9. Ḥiddetlenerek orta yire dikdi ᶜaṣāyı
Ey **Luṭfī** çeküp naᶜrayı daᶜvāya ṭayandı

383.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Keṣret-i hicrān ile berbādım Allāh ᶜaşḳına
ᶜArşa çıḳdı nāle vü feryādım Allāh ᶜaşḳına

2. Sīne-çāk oldum firāḳıñdan efendim el-amān
Ṭurma maḥv ile ḫarāb-ābādım Allāh ᶜaşḳına

3. Pāre pāre oldı dil tīġ-i celāliñden meded
Yoḳ mıdır bu tīġdan āzādım Allāh ᶜaşḳına

4. Nāmını ᶜaşḳıñ ebed yād itmeyem şimden girü
Olmasun bir çāre vü imdādım Allāh ᶜaşḳına

5. Ber-hevā itsün ᶜadem bi'l-cümle cüzᵓ-i ferdimi
Ġamla maḥv olsun dil-i nā-şādım Allāh ᶜaşḳına

6. Ḫāk-i ġamdan mı ᶜaceb ḳılmış feżā bünyādımı
Yoḳsa bārān-ı belā īcādım Allāh ᶜaşḳına

7. Levḥ-i maḥfūẓ-ı vücūdumdan ᶜadem bulsun ḥayāt
Ḳalmasun levḥ üzre **Luṭfī** adım Allāh ᶜaşḳına

384.

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Kaᶜbe-i rūyuñ görenler beyt-i maᶜmūr istemez
Tāb-ı ruḫsārıñ sevenler cennet ü ḥūr istemez

2. Salṭanat daᶜvāsını itmekdedir erbāb-ı dil
Fikr-i istiḳlāle māᵓil yaᶜnī cumhūr istemez

3. Nerde olsa ḳalbidir anıñ tecellīgāh-ı Ḥaḳ
لَنْ تَرٰىنِي[531]den çekinmez zirve-i Ṭūr istemez

[531] *(Len-terānī)* لَنْ تَرٰىنِي: "Sen beni göremezsin…" (A'râf 7/143)

4. Şevket-i dünyāya rāġıbdır Süleymān-ı cihān
Öyle bir ᶜ ārīyyeti elbetde ki mūr istemez

5. Zindedir ehl-i ḥaḳāyıḳ ᶜ ālem-i bāḳīde de
Derd-i İsrāfīle düşmez nefḫa-i Ṣūr istemez

6. Baḳma gel āyīne-i İskendere ḥayrān olup
Baḳ dil-i pür-nūra kim mirᵓ āt-ı billūr istemez

7. Cümle eşyāyı muḥīṭ oldı Ḫudānıñ raḥmeti
Ḳoyma noḳṭa raḥmete merḥūm u maġfūr istemez

8. Sırrını ehli açar mı merdüm-i nā-puḫteye
Şehdini maḫfī ṭutar iᶜ lāfı zenbūr istemez

9. **Luṭfī** gül olsa kelāmıñ ḫār olur dil-mürdeye
Ḥaḳ sözi nā-ḥaḳ begenmez ṭabᶜ ı menfūr istemez

385.

Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün Mefᶜ ūlü Fāᶜ ilātün

1. Dīdemde ᶜ aks-i rūyuñ şuᶜ le-niṣār olaydı
Ebrū vü ḫāl ü mūyuñ naḳş-ı nigār olaydı

2. Ḫurşīd-i ḥüsnüñ üzre çekme seḥāb-ı zülfüñ
ᶜ Uşşāḳ-ı pür-firāḳıñ leyli nehār olaydı

3. Deşt-i melāmetiñde ᶜ uşşāḳıñ eyler āhı
Dūdı semāda ṭop ṭop ebr-i nizār olaydı

4. Gülzārı çarḫ-ı dūnuñ meyli ḫazānadır hep
Gülşen-serāy-ı sīneñ dehre bahār olaydı

5. Zāhid göreydi rūyuñ cānı yaḳardı nāra
Belki bilürdi münkir naẓrası nār olaydı

6. Devrānı maḥv iderdi mest-i nigāh-ı nāzıñ
Āyīne-i göñülde ẕerre ġubār olaydı

7. Lüᵓ lüᵓ -i şāhvārıñ ḳadrini kāmil añlar
Ḥaḳḳı bilür mi **Luṭfī** ᶜ āşıḳda ᶜ ār olaydı
[82b]

386.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḳaşlarıñdır sırr-ı vaḥdet feyż-i Mevlā gözleriñ
Ḳaşlarıñdır عَلَّمَ الْاَسْمَاءَ[532] müsemmā gözleriñ

2. Ḳaşlarıñdır muṣḥaf-ı dīdārıñ üzre Besmele
Sūre-i sebᶜ ü'l-meṡānī genc-i maᶜ nā gözleriñ

3. Ḳaşlarıñ وَالنَّجْمِ[533] müjgānıñ ḳażā peykānıdır
Cān alur ol قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى[534] gözleriñ

4. Vech-i pākiñ وَالضُّحٰى[535] وَالْقَلَمْ[536]dir ḳaşlarıñ
Şerḥ ider ᶜ uşşāḳıña Yā-sīn ü Ṭā-hā gözleriñ

5. Cāmiᶜ -i ḥüsnüñde miḥrāb-ı vefādır ḳaşlarıñ
Ṣaff-ı müjgānıñ cemāᶜ at secde-ārā gözleriñ

6. Ḳaşlarıñ Ṭūr-ı tecellī لَنْ تَرٰىنِي[537]dir yüzüñ
Ṭūr-ı Sīnādan geçerdi görse Mūsā gözleriñ

7. Ḳaşlarıñdır Ẕü'l-fiḳār-ı Ḥayder-i Düldül-süvār
لا فتى الا على[538]dir virdi fetvā gözleriñ

8. Bir ṭarafdan ḳaşlarıñ īmānımı ġārāt ider
Bir ṭarafdan dīnimi itmekde yaġma gözleriñ

9. Ḳaşlarıñ gördüm ḳıyāmetler ḳopardı başıma
Sen daḫi görseñ yanarsıñ görme cānā gözleriñ

10. Ḳaşlarıñ **Luṭfī** gibi biñ ᶜ āşıḳı ḳurbān ider
ᶜ Ālimi nādān ider nādānı dānā gözleriñ

---

[532] *(ᶜAlleme'l-esmā)* وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَاءَ: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti." (Bakara 2/31).
[533] *(Ve'n-necm)* وَالنَّجْمِ: "Yıldıza andolsun ki," (Necm 53/1)
[534] *(Ḳābe ḳavseyni ev ednā)* **قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى** فَكَانَ: "Araları iki yay aralığı kadar veya daha da yakın oldu." (Necm 53/9)
[535] *(Ve'ḍ-ḍuhā)* وَالضُّحٰى: "Kuşluk vaktine and olsun," (Duhâ 93/1)
[536] *(Nūn ve'l-ḳalem)* **نٓ وَالْقَلَمِ** وَمَا يَسْطُرُونَ: "Nun; kalem ve onunla yazılanlara and olsun ki," (Kalem 68/1)
[537] *(Len-terānī)* لَنْ تَرٰىنِي: "Sen beni göremezsin…" (A'râf 7/143)
[538] *(Lā-fetā illā ᶜAlī)* Mânâ: "Ali'den başka yiğit yoktur."

387.

Misāfir-i ḫāṣu'l-ḫās-ı ḥażret-i pādişāhī Almanya İmparaṭorı ḥaşmetlü ikinci Vilhelm ḥażretleriniñ 26 Teşrīn-i Evvel 314 tārīḫinde Pazar-irtesi güni aḫşamı sāʿat on ikiyi çār-yek geçerek Şām-ı şerīfe esb-süvār olaraḳ dāḫil oldıġı tebrīk ṭaraf-ı ʿācizānemden bi'n-naẓm Sūriye Ġazetesine derc idilen tārīḫdir.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Pādişāh-ı Cem-ḥaşem Sulṭān Ḥamīd kim z̲ātını
   Maḥż-ı rūḥ-ı ᶜ ālem itmişdir Ḫudā-yı z̲ī-kerem

2. Rūz-ı fīrūz cilvesinden biridir kāᵓ ināt[539]
   Dem-be-dem olmaḳdadır müstaġraḳ-ı nāz u niᶜ am

3. Dergeh-i iclāline gelmekde şāhān-ı cihān
   Aḥsen-i aḫlāḳ ile mevṣūfdur beyne'l-ümem

4. İşte ez-cümle ᶜ ulüvv-i şānını taḳdīs içün
   Āsitān-ı şevkete geldi bu z̲āt-ı pür-ḥaşem

5. Ḳuds ile Beyrūt u Şām u Yāfa vü Sūriyyede
   Mevc-zen olmaḳdadır bī-şübhe beş yüz biñ ᶜ alem

6. ᶜ Īd-ber-bālā-yı ᶜ īd eyler ahālī kām-yāb
   Sāye-i şāhānede hīç ḳalmadı āṣār-ı ġam

7. Ser virür tārīḫine **Luṭfī** hümā-yı salṭanat
   Şāma farṭ-ı şān ile geldi İkinci Vilhelem (1316/**1898**)

388.

Tārīḫ-i Dīger

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Ḥażret-i Sulṭān Ḥamīdiñ żayf-ı ḫāṣu'l-ḫāṣını
   Şān ile taḳbīl ider Sūriyyede yüz biñ ᶜ alem

2. Yādigār olmaḳ içün **Luṭfī** didim tārīḫ-i tām
   Şāma geldi at ile girdi İkinci Vilhelem (1316/**1898**)
   [83a]

389.

Vedāᶜ -ı Ebedī

Mefᶜ ūlü Mefāᶜ ilün Feᶜ ūlün

1. Allāh ki varlıġı ezeldir
   Varlıḳda beḳāsı lem-yezeldir
2. Evveldir anıñ yoḳ ibtidāsı

[539] Mısra vezne uymamaktadır.

Āḫirdir anıñ yoḳ intihāsı

3. Ẓāhirdir anıñ ᶜulüvv-i şānı
Bāṭındır o varlıġıñ nişānı

4. Bī-vālid ü bī-veled Ṣameddir
Endād u şerīki yoḳ Aḥaddir

5. Yoḳ kevn ü mekāna iftiḳārı
Hem ān u zamāna iᶜtibārı

6. Ḫallāḳ-ı kerīm ü bī-ġarażdır
Āzāde-i cevher üᶜarażdır

7. İdrāke çalışma Kirdigārı
Aḳlıñ aña yoḳdur iḳtidārı

8. İdrāk olınur mı künh-i z̲ātı
Āyīne-i z̲āt iken ṣıfātı

9. Āṯār-ı ṣıfātı emr-i bāhir
Her z̲errede ḥükmi şems-i ẓāhir

10. Āṯār-ı Celāl ile Cemāli
Efᶜāl ile gösterür kemāli

11. Ḳudretle Cemāli eyler iḥyā
Heybetle Celāli eyler ifnā

12. Peyveste Celāl ile Cemāle
Ser-beste zevāl ile kemāle

13. Ābād-ı Cemālidir bu hestī
Berbād-ı Celālidir o nistī

14. İtdikde tecellī z̲āt-ı Mevlā
Ol nūr ile yandı Ṭūr-ı Sīnā

15. Mūsā-yı kelīmi ḳıldı fānī
Fermān-ı ḫiṭāb-ı لَنْ تَرٰىنِي[540]

16. Pervāne-i şevḳıdır melekler
Dīvāne-iᶜaşḳıdır felekler

17. Var yoḳ ne ki var ضرمودہ

[540] *(Len-terānī)* لَنْ تَرٰىنِي: “Sen beni göremezsin…” (A’râf 7/143)

Tevʾem ṣayılur fenā beḳāda

18. İfnāda beḳā beḳāda ifnā
Erbāb-ı kemāle ᶜayn-ı maᶜnā

19. Varlıḳ ṣanᶜat-ı Ḫudādır ancaḳ
Maḫlūḳa sezā fenāyı bulmaḳ

20. Fānī ki arar sebeb beḳāya
Varlıḳda şerīk arar Ḫudāya

21. Bu şirk-i ḫafīye düşme zinhār
Taᶜmīḳ olınursa vardır inkār

22. Fānīligi intiḫāya cehd it
Bāḳīligi redd ü cerḥe ᶜahd it

23. Īmān-ı kemālī ile ḥāṣıl
Tā kim olasıñ Ḫudāya vāṣıl

24. İḫlāṣ ile ᶜabd-ı maḥż-ı tām ol
Vāreste-i zillet-i enām ol

25. Emvāca gelüp biḥār-ı ḳudret
Sīr-āb-ı kemāli oldı ḫilḳat

26. Bir ḳaṭresi ḳıldı kevni īcād
Her varı anıñla ḳıldı irşād

27. Bir zerre iken dimāġ-ı ādem
Ol zerrede mündericdir ᶜālem

28. Fikr it ne büyük Ḫudanıñ ᶜavni
Ol zerre ider iḥāṭa kevni

29. *Bul āteş-i ᶜaşḳı āb içinde*
ᶜUmrānı ara ḫarāb içinde

30. *Allāh ḳulına ᶜināyet eyler*
Bir daᶜvet-i müstecāb içinde

31. İnsān bu ᶜālem-i elemde
Bir dānedir āsiyāb-ı ġamda

32. Edvārına her nefes fedādır

Taḳdīr-i cedīr-i Kibriyādır

33. Āzādesiz olmaz anda ādem
Devrinde daḳīḳ olur dem-ā-dem

34. Ẕerrāt-ı cihān aña hedefdir
Fānīligi eñ büyük şerefdir

35. Bul ol şerefi şerefde cān ol
Bī-şöhret ü şān u bī-nişān ol

36. Bāḳīdir o Ḫālıḳ-ı yegāne
Her ẕerre beḳāsına nişāne

37. Ẕikr eyle o vācibü'l-vücūdı
Rūḥuñla hemīşe ḳıl sücūdı

38. Tedbīr ile olma nefse bende
Ẓann itme ki var irāde sende

39. Her emrine cān u ser fedā ḳıl
Dergāhına ᶜ arż-ı müddeᶜ ā ḳıl

40. Ḳıṣṣa yerine iᶜ tiḳādı berk it
Maḫlūḳına ilticāyı terk it

41. Aḥkām-ı İlāhī hep ezeldir
Ḥaḳdan ne gelürse hep güzeldir

42. Baḳ ᶜ ibret ile bu kāᵓ ināta
Meyl eyleme cevher-i cihāna

43. Allāhı sev itme ḳıblegāhıñ
Evlād u ᶜ ıyāl ü māl ü cāhıñ

44. Bir fikr-i selīme intisāb it
Maḥviyyeti dāᵓ im intiḫāb it

45. At daġdaġa-i cihān-ı dūnı
Olma feraḥ u ġamıñ zebūnı

46. Bildik ki bu fānīde beḳā yoḳ
Bu dāᵓ -i ᶜ uḍāle bir devā yoḳ

47. Ne bülbüle baḳ fiġanıñ artır

Ne ġonçeye baḳ ḫazanıñ artır

48. Gez dehr-i denīde lāʾubālī
Hīç ḳılma ḫayāl-ı ḫālī māli

49. Aḫlāḳ-ı ḥüsn-ile sīne-ṣāf ol
Ervāḥ-ı mücerrede meṭāf ol

50. Erbāb-ı kemāle eyle ḥürmet
Bir mūra da eyleme ez̲iyyet

51. Cāyıñ daḫi olsa evc-i eflāk
Encāmı olur neşīmeniñ ḫāk

52. Terk eyle hevāyı ḫoş türāb ol
Āteş gibi yaḳma ḫalḳı āb ol

53. Teslīm ü rıżādır al rümūzı
Ol ṣabr u ḳanāᶜ atiñ künūzı

54. Aṣḥāb-ı ġarażla itme ülfet
Ḥıfẓ eyle lisānı bul selāmet

55. Ḫāṭır-şiken olma çün-nesīm ol
Mīzān-ı sedīd ü müstaḳīm ol

56. İtmekle cihāna neşr-i envār
Ḫurşīdiñ olur mı ḳadri inkār

57. Ḫār u ḫası yüzde ṭutsa ᶜ ummān
ᶜ Ulviyyetine gelür mi noḳṣān

58. Taḥṣīl-i kemāle ol mülāzım
Endīşe-i ġam-fezā ne lāzım

59. Cehd itse de ᶜ aḳl-ı pür-maᶜ ālī
İdrāk idemez nedir bu ḫāli

60. *Biñ hevl ile pīç ü tāb içinde*
Her laḥẓada inḳılāb içinde

61. *Var yoḳluġa bir nümūne olmış*
Mānend-i hevā ḥabāb içinde

62. Maᶜ lūm-ı Ḫudā idim ḳıdemde

Yoḳluḳ ile var idim ᶜ ademde

63. Āzāde idim ḳuyūd-ı tenden
Zencīr-i müselsel-i miḥenden

64. Ne rūḥa ne cisme iḫtiyācım
Mefḳūd idi derd ile ᶜ ilācım

65. Ne mālik idim dimāġ u ᶜ aḳla
Ne vāḳıf idim şuʾ ūn-ı naḳle

66. Ne göz var idi cihānı görsün
Bu ᶜ ālem-i imtiḥānı görsün

67. Ne söz var idi ḫurūfı cāmiᶜ
Ne dil cevāb ideridi sāmiᶜ

68. Ne fikr ü z̲ekā ne güni idrāk
Ne ḫavf u recā ne ṣadr-ı ṣad-çāk

69. Ne ḫ̆āba ne intibāha ḥācet
Ne leyl ü nehāra bir ᶜ alāmet

70. Ne z̲evḳ u ṣafā-yı çarḫ-ı bī-dād
Ne cevr ü cefā-yı dehr-i cellād

71. Ne yār-ı vefā ne ᶜ aşḳ-ı cānān
Ne nāz u niyāz u sevḳ-ı vicdān

72. Ne emr ile nehy ile muvaẓẓaf
Ne mez̲heb ü dīn ile mükellef

73. Ne ᶜ ālime şeyḫe intisābım
Ne öyle ḳuyūdı intiḫābım

74. Ne māʾ il idim ᶜ ulüvv-i cāha
Ne nāzil idim ᶜ ulüvv-i çāha

75. Ne daġdaġa-i cihān-ı fānī
Ne z̲illet ü rifᶜ atiñ nişānı

76. Ne ḫüsrev ü şāha ᶜ arż-ı minnet
Ne ḥubb-ı vaṭan ne cevr-i ġurbet

77. Ne faḳr u ġınāya iltifātım

Nā-būd idi mevt ile ḥayātım

78. Bir yoḳlıġa müstenid idim ben
لَمْ يُولَدْ و لَمْ يَلِدْ[541] idim ben

79. Ne cān var idi ne cān alınmaḳ
Ne ḳabr-i felākete ṭalınmaḳ

80. Ne fikret-i hevl-i rūz-ı maḥşer
Ne ḥaşr ile neşr ile mükedder

81. Ne nār-ı cehennemiñ melāli
Ne niᶜmet-i cennetiñ ḫayāli

82. Ne şevḳ-ı raḥīḳ-i ḥūr u ġılmān
Ne ẕevḳ-ı ḥarīḳ-i fikr ü vicdān
[83b]
83. Āyīne-i ṣāf-ı ẕāt idim ben
Müstaġnī-i kāᵓināt idim ben

84. Sevḳ itdi ḳader vücūda geldim
Bu ᶜālem-i pür-ḳuyūda geldim

85. Vaḥdet beni keṩrete düşürdi
Yüz biñ ġamı başıma üşürdi

86. Ġarḳ eyledi baḥr-ı ibtilāya
Bend eyledi ḥabl-i māsivāya

87. Evlād u ᶜıyāle mālik oldum
Encāmı o ġamla hālik oldum

88. Şimden girü dil ṣalāḥı[542] bulmaz
Maḥv olmadadır felāḥı bulmaz

89. Sīnemde açıldı şānla yāre
Ol yāreye yoḳ cihānda çāre

90. *Yoḳdur o devā kitāb içinde*
Müstaẕref ü müsteṭāb içinde
91. *Taᶜrīf idemem o rūḥ-ı maḥżı*

---

[541] لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ: “O doğurmamış ve doğmamıştır.” (İhlâs 112/3)

[542] **Murġ-ı rūḥı gülşen-serāy-ı ʿillīyine pervāz iden maḫdūmum Muḥammed Ṣalāḥe’d-dīniñ ism-i laṭīfini ihām ṭarīḳiyle ẕikre işāretdir.** şeklinde not düşülmüştür.

Bir nūr idi māhıtāb içinde

92. Bir ṭıfl-ı kerīmi Rabb-ı Mennān
Luṭfen baña eylemişdi iḥṣān

93. Bir sürūr idi cihān-ı dilde
Ḫurşīd idi āsumān-ı dilde

94. Cānım idi ᶜaşḳınıñ esīri
Göñlüm idi şevḳınıñ serīri

95. Vāṣıl idi öyle bir kemāle
Ṣıġmaz idi ᶜālem-i ḫayāle

96. ᶜAynında ᶜıyān idi kemā-hī
Dībāce-i ḳudret-i İlāhī

97. Biñ üç yüzi buldı sāl-i hicret
Tam on ṭoḳuza yetişdi nevbet

98. Ẕi'l-Ḳaᶜdesi bedr-i tāma irdi
Şevḳ u feraḥım ḫitāma irdi

99. Ol şeb ki ṣabāḥı buldı cānım
Gördüm ki enīn ider revānım

100. Bulmışdı mizācı inḥirāfı
Bir cüzᵓ-i ḥarāretiñ meṭāfı

101. Günden güne ṣoldı gül cemāli
Ol nūr-ı baṣar degişdi ḥāli

102. Lā-şey didigiñ küçük şerāre
Bī-şübhe yaḳar cihānı nāre

103. Gitdikçe ḥarāret oldı zāᵓid
Ol mertebe kim bozuldı sāᶜid

104. Ṭoplandı ṭabīb ü yār u aġyār
Her dürlü devā olındı iḥżār

105. Hīç bulmadılar o nāre çāre
Bī-çāreler oldı pāre pāre

106. Ḳırḳ bir derece ḥarāret aldı

Āteşler içinde yavrı ḳaldı

107. Ol şemᶜ-i cemāle el ṣunardım
Pervāne gibi yanar dönerdim

108. Hem aġlar idim hem āh iderdim
Hem sīnemi ḫarbegāh iderdim

109. Düşmişdi dimāġı iltihāba
Mümkin mi taḥammül olᶜ aẕāba

110. El başına ḳonsa nār olurdı
Buzlar eriyüp biḥār olurdı

111. Ol mertebe derdi cevr iderdi
Mestāne nigāhı devr iderdi

112. Terlerdi cebīn-i pür-ḥazīni
Ditrerdi vücūd-ı nāzenīni

113. Encāmı ḫusūf irüp o bedre
Eller büzülüp ḳapandı ṣadre

114. Esnānı da femde oldı mesdūd
Bir sāde nefes ḳafesde mevcūd

115. Bir ḳaṭre ṣu güc geçerdi femden
Bī-tāb idi şiddet-i elemden

116. Bir ayda kemāli buldı ᶜillet
El çekdi cihāndan itdi rıḥlet

117. Gördüm ki beḳāya gitdi yārim
Selb oldı elimden iḫtiyārım

118. Ol ḥāle ki vāḳıf oldı cānım
Bu naẓmı oḳur idi lisānım

119. Āteşlere yandıñ ey yüzi māh
Yandı cigerim bu ḥāle eyvāh

120. Çekmez bu eẕāyı çarḫ-ı ᶜālem
Mümkin mi taḥammül itsün ādem

121. *Her bir nefesiñ şitāb içinde*

Leb-teşne gibi serāb içinde

122. *Aʿṣābıñı ceẕb ider dimāġıñ*
Bir keredir inciẕāb içinde

123. Bu ʿabd-ı ḥaḳīr ü nā-tüvāna
Bu mūr-ı żaʿīf ü bī-nişāna

124. Bir feyż-i mübīn-i bī-bedelden
İḥsān-ı Ḫudā-yı Lem-yezelden

125. Ḫurşīd-i kemāl idi cemāliñ
Hīç görmedi göz seniñ miṡāliñ

126. Rūyuñ idi ḳıblegāh-ı ʿaşḳım
Rūḥuñ idi pādişāh-ı ʿaşḳım

127. Ḳalbiñ idi kenzü'l-celālī
Her ḥücresi nūr-ı Ḫaḳla mālī

128. Mirʾāt-ı ṣafā idi cebīniñ
Ḫaḳ-bīn idi dīde-i ḥazīniñ

129. Nuṭḳuñ idi ʿandelīb-i ḥikmet
Laʿliñ idi ġonçe-i ḥaḳīḳat

130. Ḫavż-ı deheniñde āb-ı ḥayvān
Çāh-ı ẕeḳanıñda şāh-ı Kenʿān

131. Her bir revişiñde biñ nezāket
Her bir baḳışıñda biñ leṭāfet

132. Zülfüñ ṣarılurdı meh-cemāle
Eṭrāf-ı ḳamerde ṣanki hāle

133. Ebrūlarıñıñ hilāli oldum
Gīsūlarıñıñ miṡāli oldum

134. Gül ruḫlarıñıñ hezār-ı zārı
Mestāne nigāhıñıñ nizārı

135. Bu dār-ı cezāda ey melek-rū
Sīnem elemiñle oldu memlū

136. Farḳ itmiyorum bu kāʾinātı

Mābeyn-i ḥayāt ile memātı

137. Ol mertebe oldı dil müʾellem
Her z̲erresi oldı bir cehennem

138. Ḫāricde sirişkler iḫṭirābı
Dāḫilde cehennemiñ ʿaz̲ābı

139. Hīç ḳalmadı tende tāb u ṭāḳat
Ne ʿaḳl ü fikirde bir metānet

140. İtdimse de ṣabrı ben teʾemmül
Bī-çāre göñülde yoḳ taḥammül

141. Ol dem ki yetişdi ʿabd-ı ḳurbān
Ḳurbān-ı İlāhī olduñ ey cān

142. Rūḥuñ ki maḳāma oldı teslīm
Dergāh-ı Ḫudāya oldı taḳdīm

143. Firdevs-i berīne bir gül olduñ
Gülzār-ı beḳāya bülbül olduñ

144. Ol ṣoñ nefesiñ ki çıḳdı femden
Virdi ḫaber ʿālem-i ʿademden

145. Ol ʿālem-i aṣla oldı vāṣıl
Maḳṣad ne ise o oldı ḥāṣıl

146. Ṣaldıñ beni dūzaḫ-ı firāḳa
Yaḳdıñ dili nār-ı iştiyāḳa

147. Bir dümuʿ gözinden aḳdı yana
Ol dümuʿ degerdi dü cihāna

148. Ol dümuʿ bañа şefāʿat eyler
Müstaġraḳ-ı baḥr-ı raḥmet eyler

149. Ol dümuʿ nedir ki Allāh Allāh
Bīn pāre olur aña cigergāh

150. Ol dümuʿ ya peyrev olsa cānım
Maḥşerde de ḳalmasun nişānım

151. *Nā-būd olayım ḥisāb içinde*

Mānend-i ṣadā rebāb içinde

152. *Ne ᶜaynı anıñ ne ġayr olaydım*
Pertev gibi āfitāb içinde

153. Ey mīve-i naḫl-i bāġ-ı ᶜömrüm
Ey şuᶜle-i şeb-çerāġ-ı ᶜömrüm

154. Ey bülbül-i gülşen-i ṣabāḥat
Ey ġonçe-i gülbün-i melāḥat

155. Ey dürr-i yetīmim ᶜālī-ḳadrim
Ey bādī-i inşirāh-ṣadrım

156. Ey nūr-ı baṣar melek-ḫıṣālim
Ey kevkeb-i ṭāliᶜ-i melālim

157. Ey nār-ı firāḳı ḫānumān-sūz
Ey ḥasret-i iştiyāḳı cān-sūz

158. Ey farṭ-ı ẕekāsı ġıbṭa-baḫşā
Ey cevher-i ᶜaḳlı dürr-i yektā

159. Ey her nigehi ḥayātı vāhib
Ey ġamzeleri memātı cālib

160. Ey murġ-ı hümā-yı evc-i ḳudret
Ey ṭāʾir-i ᶜālem-i saᶜādet

161. Ne mādere vardı iştiyāḳıñ
Ne ḫˇāhere dādere firāḳıñ

162. Ne girye-i pür-cefā-yı fürḳat
Ne ḫande-i bī-beḳā-yı vaḥdet

163. Kehāreye yoḳdı irtibāṭıñ
Ne ḫāke hübūṭa iḥtiyāṭıñ
[84a]
164. Ne rāḥat-ı mehde māʾil olmaḳ
Ne ẓulmet-i laḥde nāzil olmaḳ

165. Ne pārelenürdi cism-i zārıñ
Ne ḫāke girürdi gülᶜ iẕārıñ

166. Ne sīnede vardı āh u nāle

Ne dīdede aġlamaḳ o ḥāle

167. Ne şīr ü şeker ne şürbe ḫˇāhiş
Ne teşne-leb ü ne dilde āteş

168. Ne ᶜ aḳl ü ẕekāya ibtilāsı
Ne derd-i maᶜ īşetiñ belāsı

169. Ne ᶜ aşḳ-ı lehīb-i cān u cānān
Ne şevḳ-ı ġarīb-i (?) ān u hicrān

170. Ne ḫāk-i meẕellete sürünmek
Ne çeşm-i ᶜ avālime görünmek

171. Ne yār-ı vefāya ġam-güsārım
Ne bār-ı belāya iḳtidārım

172. Ḥikmet ne idi cihāna geldik
Vīrāne bir āşiyāna geldik

173. Maḳṣad ne tenezzülinden ey rūḥ
Ḳıldıñ beni firḳatiñle mecrūḥ

174. Gülzār-ı beḳā idi maḳāmıñ
Lāhūt idi sāḥa-i ḫırāmıñ

175. Terk itdiñ ᶜ avālim-i behişti
Sevdiñ bu cihān-ı bed-sirişti

176. Elvānına mı yanup yaḳıldıñ
Zencīr-i esārete ṭaḳıldıñ

177. Bir ṣıḳlet-i cisme ṭalib olduñ
Bu dām-ı belāya rāġıb olduñ

178. Bir kisve-i ᶜ unṣura büründüñ
Āyīne-i dīdeme göründüñ

179. ᶜ Aşḳıñ beni ḳıldı zār u nālān
Oldum ebedī ġarīḳ-i hicrān

180. Aṣlıñ ne ise o aṣla gitdiñ
Ammā beni bī-taḥammül itdiñ

181. *Cānım yanıyor ᶜ aẕāb içinde*

Bir dūzaḫ-ı iḫtirāb içinde

182. *N'oldı saña kim görünmez olduñ*
Meh-pāre gibi seḥāb içinde

183. Ḳırḳ aylıḳ idi o ṭıfl-ı nev-res
Müştāḳı idi severdi herkes

184. Her ādeme dil-nüvāz olurdı
Bülbül gibi naġme-sāz olurdı

185. Āġūşına kim alaydı anı
Ditrer idi üstine revānı

186. Meftūnı olurdı ol nigārıñ
Ḳıymaz idi öpmege ᶜ iẕārıñ

187. İḫlāṣ ile dir idi İlāhī !
Ḥıfẓ eyle bu māhı ol penāhı

188. Verd-i ruḫı irmesün ḫazāna
Bir bedr-i münīr ola cihāna

189. ᶜ Avniñ ola yār u destgīri
İḥsān u ᶜ ināyetiñ ẓahīri

190. Ṣıḥḥat-ile maᶜ mūr eyle anı
Mesrūr ola cümle ḫānedānı

191. Hīç yoḳ idi anda rūy-ı vaḥşet
Her ṭavrı sevimli bir beşāşet

192. Dāᵓ im beni dilde yād iderdi
Bu ẕikr beni iᶜ tiyād iderdi

193. Aḫşām üzeri çıḳardı bāba
Bī-vāye gibi baḳar türāba

194. Ġamlı otururdı āsitāna
Gözlerdi faḳīri yana yana

195. Bildiklerine süᵓ āl iderdi
Benden yaña ᶜ arż-ı ḥāl iderdi

196. Biñ yara açardı ehl-i ḥāle

Bu ḥāli gören düşer melāle

197. Cāndan bu ḥaḳīri özleyişler
ᶜĀşıḳ gibi rāhı gözleyişler

198. Gördükde beni ḫurūş iderdi
Deryā gibi şevḳı cūş iderdi

199. Ḫandān olaraḳ ḳoşar gelürdi
Vażᶜiyyeti ᶜaḳlımı alurdı

200. Ol āfete bir nigāh iderdim
Cānım ṭutışurdı āh iderdim

201. Ḳalmaz idi elde iḫtiyārım
Feryāda da yoḳdı iḫtidārım

202. Bilmem ne idi ne ḥāle düşdüm
Bāᶜiş ne idi melāle düşdüm

203. Teᵓsīr-i ᶜaẕīmi vardı cāna
Şerḥ eyleyemem anı cihāna

204. Āġūşuma derᶜaḳab alurdum
Ḥayrān olaraḳ baḳar ḳalurdum

205. Vaḳtā ki o mehveşi bulurdum
Gül rūyını būseçīn olurdum

206. Sīnemde ġamın nihān iderdim
Göz yaşlarımı revān iderdim

207. Bir laḥẓa cüdā olaydı benden
Cānum da cüdā olurdı tenden

208. Gelmezdi ḫayāle hīç firāḳı
Ẓann eyler idim o māhı bāḳī

209. Bilseydim eger bu ḥāli muṭlaḳ
Ḳan aġlar idim ebed[543] muḥaḳḳaḳ

210. Ġaflet beni bī-ḫaber bıraḳdı

---

543 ifadesi “ebed” olarak okunmuştur.

Āteşlere cism ü cānı yaḳdı

211. *Encāmı ḳoyup ᶜitāb içinde*
Bir sūziş-i iltihāb içinde

212. *Yandı cigerim ṭutışdı cānım*
Mānend-i nemek kebāb içinde

213. Bulduḳça beni o çeşmi mestim
Aᶜzār ile būs iderdi destim

214. Diḳḳatle baña nigāh iderdi
Miḥnet-zede vārī āh iderdi

215. Bu ḥāli virürdi ᶜaḳla ḥayret
Ẓāhir idi anda bir küdūret

216. Vechinde ᶜıyān idi melāli
Bī-çāre bilürmiş irtiḥāli

217. Rabbim baña eyleyeydi iḥsān
Dergāha beni ideydi ḳurbān

218. O ṭıfla bedel beni alaydı
Ben ḫāke gireydim o ḳalaydı

219. Rāhında fedā olaydı cānım
Ser-māye-i ᶜömr-i cāvidānım

220. Bu kūşeyi iḫtiyār iderdi
Uṣlı oturup ḳarār iderdi

221. Diñlerdi kelāmı ᶜārifāne
Bir ḥikmet-i Ḥaḳdı bī-bahāne

222. Söylerdi sözi feṣāḥat üzre
Ġāyetle güzel selāset üzre

223. Ḥıfẓında ṭutardı her kelāmı
Nuṭḳında bulurdı intiẓāmı

224. Bu ᶜācize keşf-i rāz iderdi
Geh nāz u gehī niyāz iderdi

225. Kimden ise maḳṣadı şikāyet

Eyler idi yek-be-yek ḥikāyet

226. Ālām-ı derūnı şerḥ iderdi
Nā-ḥaḳ sözi redd ü cerḥ iderdi

227. Diñler idi ḥükm-i mācerāyı
Bekler idi ḫaşmına cezāyı

228. ᶜAzminde daḳīḳ idi be-ġāyet
Ammā ki şefīḳ idi be-ġāyet

229. Ḫaşmınca eger cezāyı görse
Bir ẕerre ḳadar eẕāyı görse

230. Eyler idi yalvarup viḳāye
Biñ cān ile derᶜ aḳab ḥimāye

231. Āġūşına ḫaşmını çekerdi
Oḫşardı yüzin öper severdi

232. Bir sāᵓil eger gelseydi bāba
Başlar idi kendisi cevāba

233. Vāh vāh diyerek iderdi nāle
Sāᵓil de şaşardı bu kemāle

234. Andan ṭarafa niyāz iderdi
İᶜzāz ile ser-firāz iderdi

235. Kendi götürür virürdi nānı
İkrāma sezā görürdi anı

236. Ger emrine olmasa iṭāᶜat
Eylerdi ᶜumūma ᶜarż-ı ḥiddet

237. Emri ne ise yerin bulurdı
Güller gibi ḫandenāk olurdı

238. Elmas idi ḫātem-i kemāle
Uġratdı ecel ānı zevāle

239. Ol cevher-i ferdi ḫāke şaldı
Hep māmelekim elimden aldı

240. O ḫāk-i siyehde oldı pinhān

Ben zīr-i felekde zār u giryān

241. *Maḥbūb idi şeyḫ ü şāb içinde*
Bir cevher idi niḳāb içinde

242. *Yā Rab baña ᶜināyet eyle*
Göster anı bārī ḫ̔āb içinde

243. Ey şunᶜ-ı bedīᶜ-i Rabb-ı ᶜizzet
Ey cevher-i ferd-i ḳābiliyyet

244. Dāᵓim sen idiñ enīs-i cānım
Vaṣfıñla geçer idi zamānım

245. Gördükçe seni feraḥ bulurdum
Şevḳıñ ile kāmyāb olurdum

246. İksīr-i kemāl idi vücūduñ
Feyż-āver-i cān idi sürūduñ

247. Vechiñ idi neyyir-i hidāyet
Çeşmiñ idi revzen-i ḥaḳīḳat
[84b]
248. Cennet idi rüᵓyet-i cemāliñ
Dūzaḫ idi fürḳat-ı viṣāliñ

249. Ruḫsārıñ idi gözümde ey yār
Gülzār-ı vefāda şāh-ı ezhār

250. Mevlā seni bī-bedel yaratdı
Şīrāze-i intiẓāma ḳatdı

251. Bezmiñden elem firār iderdi
Ġam kendini tārumār iderdi

252. Ḥayrān idi nezdiñe girenler
Eṭvārıña cān u dil virenler

253. Meftūn idi vechiñi görenler
Gül rūyuña rūyını sürenler

254. Derd-i dilime devā idiñ sen
Gencīne-i bī-behā idiñ sen

255. Sende ne idi o göz süzişler

Her ġamzesi cism ü cāna işler

256. Bayġın baḳışıñ yaḳardı cānı
Dil-dāde iderdi ᶜārifānı

257. Rāz-ı dilime ḫabīr idiñ sen
Bir dilber-i bī-naẓīr idiñ sen

258. Bir ġonçe idiñ riyāż-ı ḳalbe
Bir bülbül idiñ fuʾādı celbe

259. Ceẕb eyler idi ḳulūb-ı nāsı
Ḫurşīd-i cemāli[n]iñ żiyāsı

260. Yarlıġ-ı belīġ-ı ẕāt-ı Mevlā
Her ẕerrede ḥükmin eyler icrā

261. Taḳdīr-i Ḫudāya var mı çāre
Fermān-ı Celīl-i Kirdigāre

262. Ḫaḳdan saña geldi bir irāde
Ḳıldı seni yoḳlıġa iᶜāde

263. Ḳaldı cigerimde dāġ-ı ḥasret
Nīrān-ı lehīb-i dāʾ-i fürḳat

264. Nūr-ı başarım zevāle irdi
Mihr-i emelim küsūfa girdi

265. Peyġūle-nişīn-i ᶜuzlet oldum
Āmāde-i emr-i rıḥlet oldum

266. Yoḳ ẕevḳ-ı ḥayāta iltifātım
Āḥād görinür baña memātım

267. Rāḥat iderim ḳurbānıñ olsam
Lāyıḳ baña hem-nişīniñ olsam

268. Ḳabriñde yatub remīm olaydım
Tā ḥaşre ḳadar nedīm olaydım

269. Rūḥum ola rūḥuña merāye
Āyīne-i ᶜaşḳ ola Ḫudāya

270. Ḳurbiyyet-i Ḫaḳda var olaydıḳ

Ol yār-ı ḳadīme yār olaydıḳ

271. Bir rūḥ-ı laṭīf idiñ cihāna
ᶜĪsā gibi çıḳdıñ āsumāna

272. *Nāzik bedeniñ türāb içinde*
Ḳaldı ebedī ḥicāb içinde

273. *Ammā beni de bıraḳdıñ ey māh*
Biñ ḥasret-i ġam-meᵓāb içinde

274. Yā Rabbi be-sırr-ı künh-i ẕātıñ
Maᶜ lūmuñ olan celī ṣıfātıñ

275. Yā Rabbi be-ᶜizzet-i celāliñ
Baḫşende-i rūḥ olan cemāliñ

276. Yā Rabbi be-feyż-i maġz-ı Ḳurᵓān
Āyāt-ı kerem-nümā-yı Furḳān

277. Yā Rabbi bi-ḥürmetihi Muḥammed
Nūr-ı ezelī ḥabībiñ Aḥmed

278. Yā Rabbi be-ḥaḳḳ-ı ᶜarş-ı aᶜlā
Levḥ ü ḳalem ü cinān u Ṭūbā

279. Yā Rabbi be-mevc-i baḥr-ı raḥmet
Bārān-ı kerīm-i ebr-i ḳudret

280. Yā Rabbi be-ḥaḳḳ-ı beyt-i maᶜmūr
Enhār-ı cinān u baḥr-ı mescūr

281. Yā Rabbi be-fażl-ı cümle-mürsel
Ṣāḥib-şeref enbiyā-yı ekmel

282. Yā Rabbi be-nūr-ı āl ü aṣḥāb
Erbāb-ı vefā vü yār u aḥbāb

283. Yā Rabbi be-ḫūn-ı şāh-ı maẓlūm
On iki imām u cümle maᶜṣūm

284. Yā Rabbi be-ᶜaşḳ-ı evliyanıñ
İṣlāṣ-ı ḳulūb-ı aṣdiḳanıñ

285. Yā Rabbi be-ᶜşevḳ-ı ehl-i taḳvā

Yārān-ı Ḫudā ḥarīm-i maᶜ nā

286. Yā Rabbi be-demᶜ a-i yetīmān
Feryād-ı müʾ eṣṣir-i ġarībān

287. Vir ṣabr-ı cemīli bu faḳīre
Hem ecr-i cezīli bu ḥaḳīre

288. Dergāhıña bende eyle bend it
Tevḥīdiñi cānına kemend it

289. Kes meylimi ḥubb-ı māsivādan
Maḫlūḳuña ᶜ arż-ı müddeᶜ ādan

290. Ṭurduḳça bu murġ-ı cān ḳafesde
Allāh ola ẕikrim her nefesde

291. İḥsanıña maẓhar eyle dāʾ im
Aḫlāḳ-ı ḥüsn-ile eyle ḳāʾ im

292. Keṣretde bıraḳma ḳıl ᶜ ināyet
Luṭfuñ ile ḳıl ġarīḳ-i raḥmet

293. Bir ᶜ abdıña virme bu firāḳı
Nīrān-ı elīm-i iḫtirāḳı

294. Dü çeşmini ġamla itme giryān
Ālām-ı derūn ile perīşān

295. Tā ᶜ arşa ḳadar çıḳarma āhı
Āteşlere yaḳma ḳalbgāhı

296. ᶜ Āciz olanı bıraḳma nāra
İtme o faḳīri pāre pāre

297. Ḳılma dilini esīr-i miḥnet
Āmāc-ı sihām-ı ḳavs-ı ḳudret

298. Yoḳ zevraḳ-ı sīnede taḥammül
Dehriñ ṣademātına teḳābül

299. ᶜ Ummān-ı belāda virme dehşet
Ḳıl nāʾ il-i sāḥil-i selāmet

300. ᶜ Aşḳıñ ile eyle anı fānī

Medhūş-ı beḳā ola revānı

301. Gencīne-i ḥikmetiñ ᶜ ıyān it
Esrār-ı ḥaḳīḳatiñ beyān it

302. Dil-sīr-i viṣāl-i ẕātıñ ile
Kenz-i güher-i ṣıfātıñ ile

303. *Ḳoyma ḳuluñu ᶜaẕāb içinde*
Bir ẓulmet-i dil-ḫarāb içinde

304. *Müstaġraḳ-ı nūr-ı ẕātıñ ile*
Ḳalsun ebedi o tāb içinde[544]

390.[545]

Rubāᶜī

Mefᶜūlü Fāᶜilātü Mefᶜūlü Fāᶜilün

1. Ṭoplarla geldi ᶜāleme ol ṭıfl-ı pür-kemāl
Ṭoplarla itdi ᶜālem-i ᶜuḳbāya irtiḥāl

2. Ṭoplarla defn olındı o necm-i saᶜādetim
Sulṭān-ı ẕī-kemāl idi ol māh-ı bī-miṣāl
[85a]

391.[546]

Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Avrupaya virdi dehşet ᶜillet-i sevdā-yı şarḳ
Düşdiler tevsīᶜ-i mülke itdiler yaġma-yı şarḳ

2. Eñ ḥarīṣi devlet-i Rūsiyya oldı āşikār
Baḥr u berri ḳapladı dūzaḫ-nümā ġavġā-yı şarḳ

---

[544] Bu manzumenin sonunda şu not kayıtlıdır:

Şecere-i fūʾādım olan Muḥammed Ṣalāḥe'd-dīn nā-murād Şām-ı şerīfde Merkez Ḫaste-ḫānesi ḳurbınıñ ḫārit (?) maġselede bir nümerolı ḫānede 22 Kānūn-ı Ṣānī 316 senesine müṣādif 22 Ramaẓān 314 tārīḫinde Cumʿa gicesi imsāk ṭopıyla ḳadem-i nihāde-i ʿālem-i şühūd oldı.

9 Ẕi'l-Ḥicce 319 vü/6 Mart 318 de Ḳurbān Bayrāmınıñ yevm-i ʿarefesi olan Çihār-şenbe güni sāʿat ṭoḳuz rāddelerinde muṣāb oldıġı iltihāb-ı dimāġ ḫasteliġinden ḫatm-i enfāsı maʿdūde-i ḥayāt eyledigi eṣnāda yine ṭoplar endāḫt olınmaḳda idi. Ferdāsı güni ki ʿīd-ı saʿīd اضحی idi. Şām-ı şerīfiñ şarḳ-ı şimālinden kāʾin Dāhdāh (?) ḳabristānına ẓuhr namāzı vaḳtinde ḳabre nüzūlinde yine ṭoplarla vedīʿa-ı raḥmet-i İlāhī olaraḳ defn idildi.

[545] Bu manzumenin altında şu not kayıtlıdır:

Bu teşādüf-i ġarīb maḫlūḳ-ı İlāhīden bīñde birine ancaḳ naṣīb olur vuḳūʿāt-ı nādireden bulındıġı cihetle cenāb-ı Ḥayy-ı lā-yeẓāle hezārān ḥamd ü şenā olsun ki ḳurbān bayrāmında herkes ḳoç ḳurbān ider iken bu ʿabd-ı mücrim-i rū-siyāh ser-māye-i ḥayāt-ı cāvidānım olan oġlum Ṣalāḥe'd-dīni ḳurbān eyledim. "Feṣabrun Cemīl" ʿÖmer Luṭfī

10 Ẕi'l-Ḥicce Penç-şenbih 319

[546] Bu manzumede geçen isimlere şair çeşitli notlar düşmüştür. Bu notları dipnotlar yardımıyla metin içinde verdik.

3. Āteş-i ḥarbi Eleksiyef[547] ᶜalevrīz eyledi
Tilkiāsā ḫīlesinden eyledi ifnā-yı şarḳ

4. Ẓāhiren ıṣlāh idi Mancuriyi endişesi
Bāṭınen ammā ki fikr ü ḳaṣdı istīlā-yı şarḳ

5. Saṭvet-i baḥriyyesi defn oldı baḥr-ı Aṣfere
Zırhlılarla oldı mālī esfel-i mersā-yı şarḳ

6. Petro Pavlofisk[548] idi eñ muᶜtenā bir zırhlısı
Oldı ṭorpil-i ḳażādan baġteten imḥā-yı şarḳ

7. Fenn-i ḥarbe āşinā idi Maḳarof[549] şān ile
Eyledi ḳahr-ı Ḫudā müstaġraḳ-ı deryā-yı şarḳ

8. Baḥr-ı Aṣferden benī Aṣfer tecāvüz itdiler
Bir feżā-yı maḥşer-engīz olmada feyfā-yı şarḳ

9. Fitne-i Yeᵓcūcdur Allāhu aᶜlem bi’ṣ-ṣavāb
Yaᶜni eşrāṭ-ı ḳıyāmetdendir istiᶜlā-yı şarḳ

10. Dökdi leşker niçe biñlerle Japonya sāḥile
Muḳden[550] ü Harpende[551] ḳopdı maḥşer-i kübrā-yı şarḳ

11. İki leşker olmada mānend-i deryā mevce-zen
Lāle-reng oldı ser-ā-pā mehçe-i ṣaḥrā-yı şarḳ

12. Baḥr-ı Aṣfer döndi baḥr-ı aḥmere Rūsiyyeden
Oldı Yalu Nehri şimdi ḳanlı bir mecrā-yı şarḳ

13. Mülkünüñ her noḳṭası oldı bütün mātem-serā
Çarḫa ᶜaks itdi ṣadā-yı āh u vāveylā-yı şarḳ

14. Çāra ḳarşu imparaṭoriçe de ḳan aġladı
Ẕikri oldı rūz u şeb Mancūrī vāy hāy vāy-ı şarḳ

15. Ḳıllet-i zād u ᶜulüfden ḫastelikden leşkeri
Tāb u ṭāḳātden kesildi oldı istiḳā-yı şarḳ

---

[547] Aleksiev: Bi’l-ʿumūm Aḳṣā-yı Şarḳ Ḳumāndan ve Vālisi.
[548] Pāvlofisk: Rusyā’nıñ eñ cesim ḥarb-i sefinesi.
[549] Maḳarof: Rusyā’nıñ Baḥriye Nāẓırı.
[550] Moḳden: Mancūriniñ eñ mühim ḥarb noḳṭası.
[551] Harpende: Rusya ʿAsākiriniñ merkez ordusı.

16. Ḥaḳḳı ġayb itmiş Ḳurupatkinden[552] istimdād ider
Baḥre düşmiş ḥayyeden itmekde istidᶜ ā-yı şarḳ

17. ᶜĀlemi bend ü esīr itdi hevā-yı ᶜaşḳına
Ṣad-hezār insānı ḳurbān eyler istiġnā-yı şarḳ

18. Ġālibiyyet rū-nümā oldı Japonya ḳavmine
Çıḳdı istiḳbāle raġmen dilber-i raᶜnā-yı şarḳ

19. Heykelinden de utanmaz mı ᶜaceb çīn-i cebīn
Ürküdürdi ḫorṭlasaydı ol ḳoca mevtā-yı şarḳ

20. Ḫˇāb-ı ġafletden anı bīdār ider taḳdīr-i Ḥaḳ
Bir gün olur ki ẓuhūr eyler o ejderhā-yı şark

21. ᶜĀleme ṣıġmaz idi kibrinden o rūyı siyāh
Eyledi taḳdīr-i Mevlā ᶜāḳıbet rüsvā-yı şarḳ

22. Millet-i İslāmıñ aldı ṣārını Rabb-i Celīl
İtdigi ẓulme giriftār eyledi Mevlā-yı şarḳ

23. Paṭladı Rūsiyye ḳahrından ider āh u enīn
Āteş-endāz oldı dehre ḥāṣıl-ı daᶜvā-yı şarḳ

24. Ḥaḳ Teᶜālā nāmını ᶜālemden itsün nā-bedīd
Munḳarıż olsun mü’ebbed görmesün rüᵓyā-yı şarḳ

25. **Luṭfī** dü mermī cihāna ᶜarż ider tārīḫini
Dübb-i ekber çıḳdı iñden iñledi aḳṣā-yı şarḳ[553] (1322/**1904**)

392.

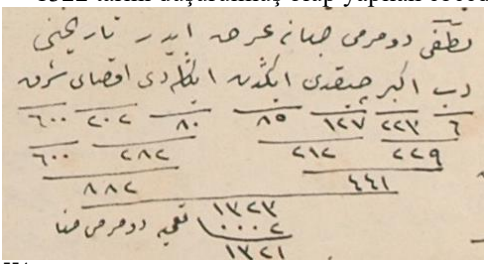
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Japonlar oldı ġālib ḳavm-i Rūsı itdiler maḳhūr
Cihāna müjde tārīḫi “suḳūṭ-i ḳalb-i Por Artur”[554] (1322/**1904**)

---

[552] Ḳurupatk: Rusya’nıñ ḥarbiye nāẓırı.

[553] 1322 tarihi düşürülmüş olup yapılan ebced hesaplamaları şu şekildedir:

[554] Bu beyte 1322 tarihi düşürülmüş olup yapılan ebced hesaplamaları şu şekildedir:

393.
Por Arturuñ Fetḥi Tārīḫi
Rübāᶜī
Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Kemāl-i kibr ile aḳṣā-yı şarḳa ṭoldı Rūsiyye
   Japonya ḳavmine çatdı belāsın buldı Rūsiyye

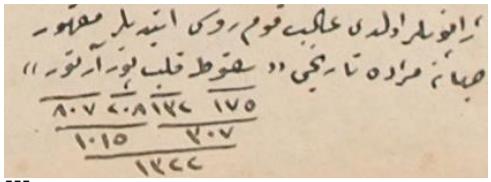
2. Cevāhirle muraṣṣaᶜ olsa lāyıḳ **Luṭfī** tārīḫim
   Por Artur feth olındı şān ile maḥv oldı Rūsiyye[555] (1322/**1904**)
   [85b]

394.
Mīrī Meẕbaḥasına Bir Naẓar !...
Mefᶜūlü Fāᶜilātü Mefāᶜīlü Fāᶜilün

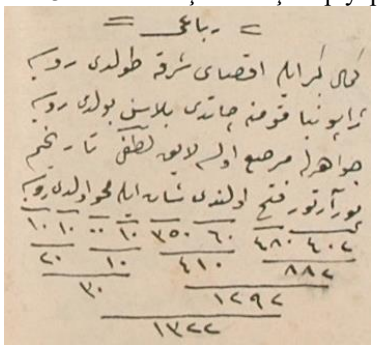
I.
1. Görme beşinci orduda ṣāḥib-fünūnları
2. ᶜĀḳil geçinen ṭayr-ı dili ehl-i cünūnları
3. Hep ḥīle itmek ᶜaskere efᶜāl-i dūnları
4. Ṭaş mı kesildi āteşe yansun derūnları
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

II.
1. Dil-ḫᵛāhı üzre ibn* ḳonṭuratcı Rāġıbıñ
2. Budlar ṭolı emᶜā ile destinde Ṭālibiñ
3. Ḳıç üzre rādd-ı anġūt (?) cebidir ṣanki Ġālibiñ
4. Dünyāda var mı miṣli bu müdhiş meṣāᵓ ibiñ
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

III.
1. Selḫ-ḫānede ḳoyun ḳoç olur baḳ şu ḥikmete
2. Ṭıbben ḳabūl olur arama baḳma ᶜillete

[555] 1322 tarihi düşürülmüş olup yapılan ebced hesaplamaları şu şekildedir:

3. Ḳoḳmış atı tevzīᶜ ider efrād-ı millete
4. İḥsān idiyor ṣanki ḳonṭıratcı devlete
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

IV.

1. Gāhī bir atıñ parçası gökden nüzūl ider
2. Gāhī olur ki yer yarılur da ḥulūl ider
3. Gāh pencereden gāhī ḳapudan duḫūl ider
4. Gāhī ḳoyun da şalvar içinde ufūl ider
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

V.

1. Ḳol bud ile boyun kemigi ḳıllı bir deri
2. Ḳarma ḳarış köpek it de olsa var yeri
3. Ṭavşan miṣāli virmededir laḥm-ı lāġari
4. Herkes ḳapatur görme o meydān-ı maḥşeri
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

VI.

1. Ṣırtlan gibi ekl itmedeyiz laḥm-ı meyyiti
2. Kerkes miṣāli çekmedeyiz lāşe ġayreti
3. Şerḥ eyleyemem bizdeki bomboş ṭabīᶜ ati
4. Merkeb it de olsa yeriz ṣorma ḥikmeti
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

VII.

1. Bu mācerā-yı keşmekeşi kimse görmiyor
2. Bu ġadr-ı nā-becāyı levāzım da ṣormıyor
3. Vicdānı olan doḳtor u bayṭar da ṭurmıyor
4. Biñbaşılar da kendini bī-hūde yormıyor
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

VIII.

1. Allāh içün inṣāf idiñ ey serverān-ı dīn
2. Lāyıḳ mıdır bu laḥmı yisünler mücāhidīn
3. Bilse bu ḥāli ḥażret-i sulṭān-ı müslimīn
4. ᶜ Asker olan evlādını eylerdi kām-bīn
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

[86a]

IX.

1. Her ᶜ üsre bir yüsürle mekānāt ider Ḫudā
2. Her ᶜ illete bir ṣıḥḥati **Luṭfī** ider ᶜ aṭā[556]

[556] Mısra vezne uymamaktadır.

3. Dergāh-ı Ḥaḳḳa ṣıdḳla itmek gerek duᶜā
4. Tā bizleri ıṣlāḥ ide ol Ẕāt-ı Kibriyā
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

X.

1. Ẕillet kemāli buldı İlāhī ! ᶜināyet it
2. Bu devleti bu milleti luṭfen ṣıyānet it
3. Ḳoyma ḍalālet içre bizi sen hidāyet it
4. Ḳurtar ḥabībiñ ᶜaşḳına ḥıfẓ u ḥimāyet it
5. Seyr eyle Mīrī Meẕbaḥasında oyunları
6. Beş on ṭ*ş*kl* yanları ceybli ḳoyunları

(29 Mart 320 Cumʿa-irtesi/**11 Nisan 1904**)

395.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Geçen yıl Şāma bir ẓālim gelüp ḫalḳa miḥen ḳaldı
   Ser-ā-ser leşker-i İslāma bir derd-i kühen ḳaldı

2. Düşürdi tengnāya żābıṭānı itmedi inṣāf
   Kemāl-i faḳra ṣaldı cāme ancaḳ bir kefen ḳaldı

3. Ser-ā-pā gülsitān-ı milleti āteşlere yaḳdı
   Ḫarābe-zāra döndi her ṭaraf sāde diken ḳaldı

4. O rütbe cevr ü ẓulmi eyledi ᶜaskerlere müzdād
   ᶜUmūmı ṣalb içün mümkin olaydı bir resen ḳaldı

5. Çevirdi ṣūret-i menḥūsını ehl-i ṣadāḳatden
   Nedīm-i bezm-i ḫāṣı zümre-i fısḳ u fiten ḳaldı

6. Çekildi inzivāya istiḳāmet ehli cevrinden
   Zebūn-ı dest-i şehvet nefs-i ġālib g*tviren ḳaldı

7. Girizān olmadı şimdi beʾs ile cān ġayrından
   Enīsi mār-ṭıynet zişt-rū bir pīre-zen ḳaldı

8. Ḳırıldı ᶜāḳıbet bāl ü peri ol zāġ-ı ṭayyārıñ
   Ḳarīni dīv-sīret bir pelīd-i Ehrimen ḳaldı

9. Ḫulūṣī-pāk olaydı raḥm iderdi ehl-i ḥācāta
   Ḫayıf kim kiẕb ile ṣarf itdiler saçma süḫan ḳaldı

10. Cihāna ṣıġmaz oldı vefret-i kibr ü ġurūrından
    Ṣabāḥ-ı ḥaşre dek üstinde ḳahr-ı Ẕü'l-minen ḳaldı

11. Cenāb-ı Ḥaḳḳa şükr olsun ki ḳurtulduḳ belāsından
Cihānda itdigi ẓulm u sitem dāʾ-i deren ḳaldı

12. Didim tārīḫ-i tām-ı ʿazlini Şeddād-ı bī-dādıñ
Açıl ey ibne Çerkes Şāma ṣıçdıñ bir Yemen ḳaldı (1316/1898)

396.

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

I.

1. İḫtiyācıñ var ise ʿālemde tenzīlāta gel
2. Nā-ümīd olmaḳsa maḳṣad meclis-i heyhāta gel
3. Ḳıl taḥammül her belāya ṣabrıñı iṣbāta gel
4. Yoḳlıġı bilmek içün cehd eyle taḥṣīlāta gel
5. Kim dimiş ki rāḥatıñ selb eyle taṣʿībāta gel
6. Ac iseñ ḳarnıñ ṭoyur da öyle teshīlāta gel

II.

1. Ḫoş bilürseñ sen gibi dünyāda baḫtı ḳara yoḳ
2. Desti baġlı sīne dāġlı mübtezel āvāre yoḳ
3. Aġlasañ da sızlasañ da derdiñe bir çāre yoḳ
4. ʿArż-ı ḥāl itseñde dirler çıḳ ṭışarı pāre yoḳ
5. Kim dimiş ki rāḥatıñ selb eyle taṣʿībāta gel
6. Ac iseñ ḳarnıñ ṭoyur da öyle teshīlāta gel

III.

1. Āteşe yansañ ser-ā-pā ṣarsa her yanıñ ḥarīḳ
2. Kimse imdād eylemez taḫlīṣiñe olmaz şefīḳ
3. Çıḳsa canıñ bir yudum ṣu virmege yoḳdur refīḳ
4. Pāre almaḳ pek ḳolaydır yā livā ol yā ferīḳ
5. Kim dimiş ki rāḥatıñ selb eyle taṣʿībāta gel
6. Ac iseñ ḳarnıñ ṭoyur da öyle teshīlāta gel

IV.

1. Kūşe-i vaḥdetde ṣabr it ʿārif-i devrān iseñ
2. Açma dāġ-ı sīneñi gencīne-i ʿirfān iseñ
3. Dökme āb-ı rūyı pāy-ı ẕillete insān iseñ
4. Maẓhar-ı iḥsān olursuñ ṣāḥib-i fermān iseñ
5. Kim dimiş ki rāḥatıñ selb eyle taṣʿībāta gel
6. Ac iseñ ḳarnıñ ṭoyur da öyle teshīlāta gel

V.

1. Uġrama ol meclise tesmīm iderler ḳandiñi
2. Baġlama bī-bār olan her naḫle cānıñ bendini
3. ʿĀrif ol ṣıdḳan göñülden diñle **Luṭfī** pendini
4. Ḳıl ḳanāʿat rāḥat it bī-hūde yorma kendiñi
5. Kim dimiş ki rāḥatıñ selb eyle taṣʿībāta gel
6. Ac iseñ ḳarnıñ ṭoyur da öyle teshīlāta gel

[86b]

397.

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. Aç gözlerini menbaʿ-ı ḥikmet-nişāna baḳ
ʿAyn-ı Fīcede kevṯer-i āb-ı revāna baḳ

2. Teşbīh olınur sīne-i berrāḳına yāriñ
Cennetde selsebīl-i kerāmet-beyāna baḳ

3. ʿAşḳ-ı cenāb-ı Ḥaḳ ile iñler aḳar gider
Bitmez ʿanāsı mā-melek-i Müsteʿāna baḳ

4. Baḳsañ görinür ḳaʿrı kemāl-i ḫulūṣdan
Āyīnede ol dilber-i gevher-feşāna baḳ

5. Bāḳī degül bu ʿālem-i fānī mürūr ider
Bu mācerāya ʿibret ile yana yana baḳ

6. Tā ḥaşre ḳadar sīnede ḫāṭır-nişān olur
Bī-çare dilde açdıġı dāġ-i nihāna baḳ

7. Bu manẓar-ı kemāli gören merd-i Ḥaḳ-şinās
Bī-şübhe dir ki bülbül iseñ gülsitāna baḳ

8. ʿAyn-ı Fīce bil ʿayn-ı ḥayātıñ miṯālidir
Bir bādeye bir sāḳī-i bāġ-ı cināna baḳ

9. Her ḳaṭresinde müncelīdir feyż-i Kirdigār
Bil ḳadrini ey nūr-ı baṣar ʿāşıḳāne baḳ

10. Şām-ı şerīfi itmede iḥyā bu ʿayn-ı pāk
Feyż-i ʿamīm-i pādişeh-i lā-mekāna baḳ

11. Evvel ne idiñ şimdi nesiñ sen neye geldiñ
Nerye gidiyorsuñ n'olacaḳsıñ zamāna baḳ

12. **Luṭfī** o ʿayn-ı ʿāfiyete cān fedā ider
Bir ṣāḥib-i cemāl ile şūḫ-ı cihāna baḳ

(29 Pazar Mayıs 321/**11 Haziran 1905**)

398.

Şāmda Arāżī-i Seniyye İçün inşā Olınan Dāʾire Tārīḫidir

Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün Müstefʿilün

1. Ẓıll-ı Ḫudā ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫāḳān-ı Maḥmūdu'ş-şiyem
Gencīne-i Rabb-ı Mecīd şāhenşeh-i ferḫunde-dem

2. Ḫurşīd-i evc-i salṭanat bedr-i münīr-i mesʿadet
ʿUmmān-ı cūd u merḥamet deryā-dil ü Ḥātem-himem

3. Ḥaḳ ḳalbini mesrūr ide aʿdāsını maḳhūr ide
Emlākini maʿmūr ide hīç görmesün rūy-ı elem

4. Her rūzı olsun rūz-ı ʿīd her bir şebi ḳadr-ı saʿīd
ʿÖmr-i hümāyūnın mezīd itsün Ḫudā-yı Ẕü'l-kerem

5. Ṭarḥ-ı nevīn üzre binā oldı bu kāḫ-ı dilrübā
Her cānibi gülşen-serā resm-i bihīni muntaẓam

6. Rükn ü esāsı pek metīn ṭāḳ u revāḳı dil-nişīn
Güyā ʿarūs-ı nāzenīn ḳıldı bu cāyı muḥterem

7. Tārīḫi **Luṭfī** nādire ḥayret virür her şāʿire
Oldı bu nevres dāʾire memdūḥa-i ḳaṣr-ı İrem (1321/**1903**)

399.
Şām Jandarma Ḳumāndanı Ümerā-yı Çerākiseden Ḫüsrev Pāşānıñ Vefātına Dāʾir Tārīḫdir
Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

1. [557]ارْجِعِي emrine cān-dāde olur mīr ü gedā
Kimseye bāḳī degüldür bu vefāsız dünyā

2. İşte bir ḫüsrev-i devrān idi bu merd-i dilīr
Genc iken ḫāke nihān eyledi taḳdīr-i Ḫudā

3. Ümerāsından idi Māriçān (?) ḳabīlesiniñ
Ṣādıḳ-ı devlet ü millet idi kerem-fermā

4. İstiḳāmet ile jandarma ḳumandanı idi
Ḫıdmet-i devleti eyler idi ḥaḳ üzre edā

5. Sāḥa-i rezmde ceng-āver-i Rüstem-dil idi
Ḳalb-i aʿdāya hücūm eyler idi bī-pervā

6. Fırḳa-i bāġiye destinde zebūn olmış idi
Ḫükmi cārī idi her yerde ġażanferāsā

7. Eyledi rūḥ-ı pür-fütūḥı āsumāna ʿurūc[558]
Şeb-i Miʿrācda Ḫaḳ cāyını ḳıldı meʾvā

---

[557] *(İrciʿī.)* ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: "O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine **dön**!" (Fecr 89/28).

[558] Mısra vezne uymamaktadır.

8. Geldi bir beyt ile tārīḫi **Luṭfī** mühmelden[559]
Oḳu iḫlāṣ ile bir Fātiḥa ḳıl ḫayr-ı duᶜ ā

9. Allāh Allāh diyerek cānını ḳıldı teslīm
Ġarīḳ-i lücce-i raḥmet ola Ḫüsrev Pāşā (1321/**1903**)
[87a]

400.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Yeter ey şaḫṣ-ı ġāfil herkesi ẕemm itme insān ol
Vebāle girme ġıybet itme ḫalḳı ehl-i vicdān ol

2. Riyādır hep işiñ sen de bilürsüñ şerḥe yoḳ ḥācet
Ġurūra māᵓil olma ḳıl tefekkür merd-i ᶜirfān ol

3. Uzat yorġanıña nisbet ayaġıñ bī-edeb olma
Nedāmet var ṣonuñda el virür artıḳ peşīmān ol

4. Cihān bāḳī degül bir kimseye encāmı ölmek var
Yalan dünyāya aldanma ḳavī dīnli Müselmān ol

5. Ḥased itmez ebed müᵓmin olanlar ehl-i īmāna
Esīr-i nefs-i emmāre ṣaḳın olma ḳadir-dān ol

6. Felek insānı biñ ḥāle ṣoḳar aldanma luṭf itse
Ẓuhūr eyler belāsı aç gözüñ münḳād-ı fermān ol

7. Hüner ᶜālemde hīçbir kimse senden itmesün nefret
Naᶜīm-i cennet isterseñ ḥalīm ol kān-ı iḥsān ol

8. Ṣadāḳat istiḳāmet pāk-ṭıynetden olur ẓāhir
Yaḳar dünyāyı bed-māye sen anlardan girīzān ol

9. Ḥaḳīḳat ehli baḳmaz ᶜāleme çeşm-i ḥaḳāretle
Tekebbür eyleme kendiñ begenme derde dermān ol

10. Düşünseñ kendiñi ṭaᶜn eylemezdiñ ḫalḳı ey **Luṭfī**
Raḳīb olmaḳ ne lāzımdır sükūt it cāna cānān ol (Der-Şehr-i Şām)

401.

Mefᶜūlü Fāᶜilātün Mefᶜūlü Fāᶜilātün

1. Aç gözleriñ ey ᶜāşıḳ baḳ ḥikmet-i Mevlāya
Cān vir olasıñ ṣādıḳ dergāh-ı Kibriyāya

[559] Mısra vezne uymamaktadır.

2. Vaḥdetle ḳarār eyle zindān-ı ibtilāda
Olma esīr-i şehvet baş egme nefs-i rāya

3. Deryā-yı kemāl ol kim hādī olasıñ ḫalḳa
Vird eyle Ḥaḳḳı dāʾim zīr olma māsivāya

4. Bezm-i muḥabbet içre cānāna cān fedā ḳıl
Dūş olma bu fenāda hicrān-ı bī-devāya

5. Zeyn it serāy-ı ḳalbiñ envār-ı maʿārifle
Bedr-i münīr-i dehr ol çıḳ ʿālem-i bālāya

6. Her ẕerrede bil Ḥaḳḳı vāṣıl olasıñ Ḥaḳḳa[560]
Zencīr-i ʿaşḳa bend ol olsañ da hümā-sāye

7. Cehl-i mürekkeb olma dīvāne-ṣıfat **Luṭfī**
Hüşyār-ı bezm-i yār ol vir varıñı Ḫudāya

(10 Mayıs 315/**22 Mayıs 1899**/Der-şehr-i Şām)

402.

Şām-ı Şerīfiñ ʿAraba Meydānına Teyemmünen Rekz Olınan Sütūnuñ Tārīḫidir

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

1. Maṭlaʿ-ı envār-ı şevket āfitāb-ı salṭanat
Zīver-i taḫt-ı ḫilāfet ẓıll-ı Rabbü'l-ʿālemīn

2. Ḥażret-i sulṭān Ḥamīd-i bī-müdānī kim odur
Pādişāh-ı pādişāh-ecdād emīrü'l-müʾminīn

3. Dergeh-i iclālidir ḥācet-revā-yı kāʾinat
Maḳṣad-ı aḳṣā-yı ʿālem ḳıble-i ehl-i yaḳīn

4. Taḫt-ı ʿālā baḫtına rūz-ı cülūsından beri
Mülkiniñ her sāḥası oldı riyāż-ı bihterīn

5. Telġırāfiñ āsitān-ı Kaʿbeye بخصوصیتی
Eyledi fermān o şāhenşāh-ı ʿulviyyet-ḳarīn

6. Sāye-i şāhānede geldi vücūda bā-şeref
Şāma rabṭ oldı bugün kūy-ı ḥabīb-i nāzenīn

7. Ḥaḳ Teʿālā ʿömrini iclālini ḳılsun füzūn

[560] Bu mısraın ikinci ve dördüncü tef'ilelerinde vasl-ı h yapılmıştır: -de bil_Ḥaḳḳı, -lasıñ_Ḥaḳḳa

Şevket ü iḳbāl ile olsun hemīşe kām-bīn

8. Biñde bir ancaḳ düşer **Luṭfī** bu tārīḫ-i güzīn
Rekz olındı yümn-ile Şāma nişān-ı āhenīn (1326/**1908**)
[87b]

403.

Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilātün Fe^{c} ilün

1. Ḳonyanıñ ṣāḫtedir her revişi rāşī gibi
Egridir mā-ḥaṣal-ı kārı Ḳıbṭī ḳaşı gibi

2. Ne edeb var ne ma^{c} ārif ne ḥayādan bir eṣer
^{c} Acemiñ ṭurfe-edā ḫuylı Ḳızılbaşı gibi

3. Geçse fırṣat yedine ^{c} ālemi iḫlāl eyler
Şeyṭanetde işi yoḳdur ḥüsn kāşī gibi (?)

4. Gündüzin serde külāh u giceler elde silāḥ
Ḳatl ider buldıġını ola ḳarındaşı gibi

5. Ḫod-pesend ehl-i riyā ḳaplamış her bir ṭarafı[561]
Ṭuzı yoḳ sādesi yoḳ ḳumlı kepek aşı gibi

6. Mürde-dil fāsıḳ u fācir mütekebbir maġrūr
Na^{c} ra-endāz-ı felek mey-kede ^{c} ayyāşı gibi

7. Raḥmı yoḳ şefḳati yoḳ bī-kes ü bī-vāyelere
Ayaḳ altında ezer berberiñ tıraşı gibi

8. Sivri fes ince ṣarıḳ iñli ḳuşaḳ ḳıl şalvar
Ṣallanur uşḳurı meydānda çeri başı gibi

9. Günde bir şekle girer heykeli kelli felli
Ġaribaldi boyalı Avrupa ḳumāşı gibi

10. Yüzde sekseni mu^{c} aṭṭal oturur ṭūl-i nehār
Şeb-i ẓulmetde gezer serseri mevāşī gibi

11. Ġaraż u kīn ü ḥased vech-i ^{c} abūsında ^{c} ıyān
Ḫabeşe ḥākim olan zişt-rū Necāşī gibi

12. Farḳ u temyīz idemez nīk ü bedi cehlinden
Ne ^{c} aḳıl var ne fikir Ḳāhire ḥaşşāşı gibi

13. Naḫvet u baḫl ile ifnā-yı ḥayāt itmededir

[561] Bu mısranın üçüncü tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: "-lamı**ş_h**er bir"

Gizli yir gizli içer maḳbere ḫuffāşı gibi

14. Nāsı ḳandırmaḳ içün biñ dereden şu getürür
Ānsızın dāma düşen tilkiniñ telāşı gibi[562]

15. Nefs-i emmāresiniñ bende-i fermān-beridir
Ṭabʿı ġāyetle denī bādiye oynaşı gibi

16. Seyyiʾātı idiyor feyż-i Ḫudādan maḥrūm
صنعی ḫünşā idilen bī-devā ṭavāşī gibi

17. Nice taʿrīf ideyim erzeli [563]مَنْ فِي الْأَرْض
Eylemez ṭoġrı naẓar ḫalḳa baḳar şaşı gibi

18. Böyle ḥayvān-ṣıfat insānlara dūçār oldum
Pāymāl olmadayım fāḥişe firāşı gibi

19. Beni İstanbula celb eyle efendim kerem it
Kesme ümmīdimi senden ḳalemiñ başı gibi

20. Ḳırḳ sene oldı ki ġurbet-zedeyim ḥasretle
İftirāḳ eyleme benden gözimiñ yaşı gibi

21. Posta-ḫāne ḳapusında ḳuluñı aġlatma
Beni bekletme o maḳberde mezār ṭaşı gibi

404.

Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün

1. Bir ẕāt-ı ʿālī-fıṭratı Ḫallāḳ-ı lā-yezāl
Ḳıldı kerem vücūdı ile nādirü'l-miṣāl

2. Ḫˇāce Naṣūḥ Efendi-i ʿallāme-i dehriñ
Ferzend-i bī-müdānīsi dānā-yı pür-kemāl

3. ʿAḳl-ı selīmi maṭlaʿ-ı envār-ı maʿrifet
Reʾs-i zerīni menbaʿ-ı şehdāne-i leʾāl

4. Deryā-dil ü ḥātem-sīre vü kenz-i kemālāt
Cān-dādedir kelāmına her yerde ehl-i ḥāl

5. Her rūzı ʿīd u her şebi Ḳadr-ı saʿīd ola
Mihr-i münīr-i mesʿadeti bulmasun zevāl

6. **Luṭfī** kemīn ü kemteri dergāha ʿarż ider

---

[562] Mısra vezne uymamaktadır.

[563] *(Men fi'l-arḍ)* وَمَنْ فِي الْأَرْض: "Ve kim varsa yerde…" (Yûnus 10/66)

Tebrīkiñe geldi iki tārīḫ-i bī-miṣāl

7. ᶜĀṣım Efendiyi kemāl ü ᶜaşḳ u şān ile
Aᶜyāna emīr eyledi Mevlā-yı Ẕü'l-celāl[564] (1336/1919)

(29 Nīsān Ṣālı 335/**29 Nisan 1919** Der-şehr-i Ḳonya)

[88a]

405.
Mezār-ı İntibāh
Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

I.
1. Āh! Ey ḳabr-ı felāket-engīz
2. Girer āġūşuña pīr ü bernā
3. Ḥufre-i muẓlime-i dehşet-ḫīz
4. Sende gizlendi o māh-ı ġarrā

II.
1. Öyle bir meh ki maḥż-ı rūḥum idi[565]
2. Nūr-ı dīdem idi melek-sīmā
3. Bī-beḳādır bu elem-ḫāne didi
4. Bī-vefādır ebedī umma vefā

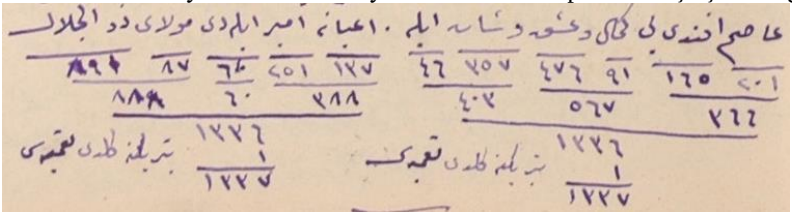
III.
1. Cümle ecrām-ı semā sāᵓirdir
2. Var mı bir ẕerre-i hestīde ḳarār
3. Küre-i ᶜarża da baḳ dāᵓirdir
4. Biz de devr itmedeyiz leyl ü nehār

IV.
1. Çarḫ-ı devvārı yār olur şanma
2. Çekme bī-hūde o bār-ı emeli
3. Naḳşına zīnetine aldanma
4. Bir binādır ki çürükdür temeli

V.
1. Nev-bahārında açan ezhārıñ
2. Rengine būyına olma māᵓil
3. Tiz ṣolar revnaḳı bī-çāreleriñ
4. Berḳ-ı ḫāṭıf gibi olur zāᵓil

VI.

[564] Mısra vezne uymamaktadır. Beyitte ki ebced hesaplamaları şu şekilde gösterilmiştir:

[565] Mısra vezne uymamaktadır.

1. Nerde şimdi o selāṭīn-i selef
2. Çürüdi ḫāk ile yeksān oldı
3. Anlarıñ uġrına ebnā-yı ḫalef
4. Nice milyon ile ḳurbān oldı

VII.

1. Hani gülşenleri kāşāneleri
2. Ṣarṣar-ı ẓulm ile oldı vīrān
3. Laᶜ li yāḳūt idi peymāneleri
4. İtdi biñ pāre sengsār-ı zamān[566]

VIII.

1. O zamāndır ki cümle ẕerrātı[567]
2. Cemᶜ ü tefrīḳa ider saᶜ y-ı mezīd
3. Bestedir ḥükmine her bir āti
4. Var ider yoḳ ider cihānı bedīd

IX.

1. Ben de bir dilber idim ġonca-dehen
2. Mihr-i dīdārım idi şaᶜ şaᶜ -pāş
3. Şimdi biñ āh ile sillī riʾ eden
4. İrtiḥāl üzreyim esīr-i firāş

X.

1. Añladıñsa ṣademāt-ı dehri
2. İtme bir ferdi ṣaḳın rencīde
3. Luṭfı bir olsa da biñdir ḳahrı
4. Var ḳıyās eyle a nūr-ı dīde

XI.

1. ᶜ Adl ü iḥsān ile ol kān-ı seḫā
2. Ġamlı düşkünleriñ ol ẕī-mededi
3. Ḫıdmet eyle vaṭana millete tā
4. Ḫayr ile yād ola nāmıñ ebedī

XII.

1. Ḫˇāb-ı ġafletden uyan bīdār ol
2. ᶜ İlm ü ᶜ irfān ile kesb eyle şeref
3. Çoḳ düşün ᶜ āḳıbeti hüşyār ol

XIII.

1. Nefs-i emmāreñe olma bende
2. Mekrine ḥīlesine olma hedef
3. Var ise ᶜ aḳl u firāset sende

(10 Teşrīn-i Evvel Ṣalı 38/**10 Ekim 1922**/Der-şehr-i Aḳsarāy)

406.

[566] Mısra vezne uymamaktadır.
[567] Mısra vezne uymamaktadır.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. ᶜĀleme geldim berāy-ı imtiḥān
Dār-ı dünyāda bulındım bir zamān

2. Kāᵓ ināta eyledim ḥaṣr-ı naẓar
Ber-ḳarār üzre degül kevn ü mekān

3. Künhini tedḳīḳ ü taᶜmīḳ eyledim
Cemᶜ ü tefrīḳden ᶜibāretdir cihān

4. Yoḳ iken bir şey ider ᶜarż-ı vücūd
Var iken bir şey olur gözden nihān

5. Biri cemᶜ ü dīgeri tefrīḳdir
Maḥv olur iṯbāt olur her şey ᶜıyān

6. Cümle ecrām-ı felek şems ü ḳamer
Ṯābit ü seyyāreler hem Kehkeşān

7. Cemᶜ ile tefrīḳa gerden-dādedir
Ṣanma ki ḥürdür zemīn ü āsumān

8. Yoḳ idiñ var olduñ ammā varlıġıñ
Yoḳ olur sen de olursuñ bī-nişān

9. Her ne varsa fānīdir [568]لا ريبه فيه
Bāḳīdir ancaḳ Ḫudā-yı lā-mekān

10. Ḥükm-i ḳānūn-ı ṭabīᶜat böyledir
Böyledir taḳdīr-i Ḫallāḳ-ı cihān

11. Ḥaḳḳı bilmekdir bu varlıḳdan ġaraż
Ġāfil olma ḫˇāb-ı ġafletden uyan

12. Kendiñi bilseñ bilirsiñ Ḫālıḳı
Kendiñi bil bul ḥayāt-ı cāvidān

13. Varlıġı terk eyleyenler var olur
Ölmeden ölmek budur ey nükte-dān

14. Ders-i ᶜibretdir bu naẓm-ı dilkeşim
Añlayan añlar nedir Rūḥu'l-beyān
[88b]

[568] *(Lā-reybe fīh.)* لا ريبه فيه: "Hiçbir şüphe yoktur." (Bakara, 2/2)

15. Remzime vāḳıf olan ehl-i ḫıred
Beyt-i ātīyi ider vird-i zebān

16. Ẕerreler ṭoplandı **Luṭfī** oldı var
Ṣoñra ṭaġıldı yoḳ oldı nāgehān

17. Ḥaḳ ġarīḳ-i raḥmet itsün rūḥını
ᶜĀlem-i maᶜnāda olsun kāmrān (10 مم Der-belde-i Aḳsarāy)

407.

Mefᶜūlü Fāᶜilātün Mefᶜūlü Fāᶜilātün[569]

1. Āzāde idim ġamdan bir ānī ḫiṭāb oldı
2. Biñ pāre oldı ḳalbim derde muṣāb oldı
3. Fürḳatle yandı cānım cismim kebāb oldı
4. Ḥasretle dögünmekden sīnem rebāb oldı
5. Bir ṭıfl-ı nev-civānım maḥv oldı ḫarāb oldı
6. Cism-i nizārı şimdi ḳabrinde türāb oldı
7. Ser-māye-i ḥayātım mānend-i serāb oldı
8. Mümkin degül taḥammül biñ dürlü ᶜaẕāb oldı
9. Ḥālā baña diyorlar şükr eyle ṣavāb oldı
10. Ferzend-i dil-pesendiñ cennet-meʾāb oldı

II.

1. Bir miṣli yoḳdı anıñ dünyā-yı bī-beḳāda
2. İḥsān idi Ḫudādan bu ᶜabd-ı nā-murāda
3. On beş yaşına girdi maġmūm idi ziyāde
4. Cevr-i felekden aṣlā hīç olmadı āzāde
5. Ḳalb-i selīm ü pākı müştāḳ idi cihāda
6. Ḥaḳḳa niyāz iderdi baş yerde el duᶜāda
7. Encāmı şehīd oldı gitdi ᶜadem-ābāda
8. Nār-ı firāḳı ḳaldı ḳalb-i elem-nümāda
9. Ḥālā baña diyorlar şükr eyle ṣavāb oldı
10. Ferzend-i dil-pesendiñ cennet-meʾāb oldı

III.

1. Taḳdīr-i Ḥaḳla geldim bu dār-ı ibtilāya
2. Nā-çār olaraḳ düşdüm gird-āb-ı māsivāya
3. Dünyā evine girdim ṣandım ki odur ġāye[570]
4. ᶜÖmrüm tükendi gitdi saᶜyım bütün hevāya
5. Ṭaġıldı ḫānumānım yoḳ kimseden himāye
6. Ne yār-ı vefā ḳaldı ne murġ-ı hümā-sāye
7. Bir başıma ḳaldım ben bī-mūnīs ü bī-vāye
8. Feryād u fiġān oldı āḫir baña sermāye
9. Ḥālā baña diyorlar şükr eyle ṣavāb oldı

---

[569] Bazı mısralar mef'ûlü mefâ'îlün mef'ûlü mefâ'îlün şeklindedir.
[570] Mısra vezne uymamaktadır.

10. Ferzend-i dil-pesendiñ cennet-meʾāb oldı

IV.

1. Taḥṣīl-i ʿulūm itdim gezdim bütün cihānı
2. Her dīne vāḳıf oldum keşf eyledim nihānı
3. Bir dār-ı şifā buldum bu köhne ḫākdānı
4. Farḳ eylemiyor kimse insān ile ḥayvānı
5. Yüz biñde bir bulınmaz bir ʿārif-i Rabbānī
6. Hep kör geziyor ʿālem yoḳ rüʾyetiñ imkānı
7. Eñ zāhidi insanıñ aldatmada şeyṭānı
8. ʿĀcizlere ẓulm eyler yoḳ şefḳatiñ nişānı
9. Ḫālā baña diyorlar şükr eyle ṣavāb oldı
10. Ferzend-i dil-pesendiñ cennet-meʾāb oldı

V.

1. ʿİbretle baḳ cihāna seyr eyle ḥādiṣātı
2. İmḥā idiyor gerdūn bi'l-cümle z̲ī-ḥayātı
3. Aḥkāmına rām itmiş eczā-yı kāʾinātı
4. Tefrīḳ idiyor yekser cemʿ itdigi z̲errātı
5. Fürḳat-zededir ʿālem yoḳ kimseniñ necātı
6. Aldı felek elimden ṭıfl-ı melek-ṣıfātı
7. Ḳaldı dilimde bāḳī endīşe-i memātı
8. Ḳan aġla **Luṭfī** bekle maḥşerde mülāḳātı
9. Ḫālā baña diyorlar şükr eyle ṣavāb oldı
10. Ferzend-i dil-pesendiñ cennet-meʾāb oldı

(10 Teşrīn-i Evvel 38/**10 Ekim 1922** Der-belde-i Aḳsarāy)

[89a]

408.

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

I.

1. Müteḳāʿid didigiñ Ḳıbṭīleriñ mürdesidir
2. Ḳırılan kāseleriñ eñ ufacıḳ ḫurdesidir
3. Nefreti bādī olan mezbele pejmürdesidir
4. Acımaz ḥāline kimse kederiñ zübdesidir
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ʿumdesidir

II.

1. Ay başı gitse maʿāş almaġa defterdāra
2. Egri bir gözle baḳar dir hele yoḳdur pāra
3. Ḳundura pārelenür nezdine vara vara
4. Geçer on gün aradan derdine olmaz çāre
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ʿumdesidir

III.

1. Ġardiyanlara müteḳāᶜ idlere teḳaddüm ider
2. Oṭacılara baḳar onlara taḥakküm ider
3. Neᶜ acebdir ki mübāşir daḫi taᶜ aẓẓum ider
4. Bu ḥaḳāretlere insān olan teverrüm ider[571]
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ᶜ umdesidir

IV.

1. Kimisi ḳırḳ sene itmiş vaṭana ḫıdmet edā
2. Kimi de millet içün eylemiş her varı fedā[572]
3. Kimi de ḳol bacaġından ebedī oldı cüdā
4. Kiminiñ gözlerini oydı veġāda aᶜ dā
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ᶜ umdesidir

V.

1. Cümle eytām u erāmil müteḳāᶜ id her ān
2. Pençe-i faḳr u żarūretde ider āh ü fiġān
3. Ay yigirmi beşi bulsa yine yoḳ bir dermān
4. Bu eẕiyyetlere mümkin mi taḥammül ide cān
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ᶜ umdesidir

VI.

1. Çekdigi miḥnete eytām u erāmil aġlar
2. Görse bu ḥāl-i melāl-āveri cāhil aġlar
3. Böyle ḥaḳsız işe aᶜ lā vü esāfil aġlar
4. Baḥr-ı hicrāna ṭalar merdüm-i kāmil aġlar
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ᶜ umdesidir

VII.

1. ᶜ Āḳıbet biz gibi onlar da teḳāᶜ üd olacaḳ
2. Silinüp defter-i iclāli kederle ṭolacaḳ
3. Açılan ġonçe-i iḳbāli nihāyet ṣolacaḳ
4. Ḫayr u şer her ne ise itdigiñi hep bulacaḳ
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ᶜ umdesidir

VIII.

1. Böyle mi virdi ḳarārı vükelā-yı millet
2. Böyle emr eyledi mi server-i cumhūriyyet
3. Bu mıdır şān-ı ᶜ adālet bu mıdır ḥürriyet
4. Kime ṣorsañ ṣuṣıyor bunda da var bir ḥikmet
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ᶜ umdesidir

IX.

[571] Mısra vezne uymamaktadır.
[572] Mısraın üçüncü tef'ilesinde vasl-ı h yapılmıştır: "-lemiş_her va-"

1. Böyle ḳalmaz düzelür çekme ġam āvāre göñül
2. Ḥaḳ irür menzil-i aḳṣāya vara vara göñül
3. Herkesiñ añlaşılur ḳadri olur çāre göñül
4. Ḥāli ᶜ arż itmelisiñ **Luṭfī** gibi yāre göñül
5. Aġlayan kendisine dīde-i ġam-dīdesidir
6. Ṣanki Ḫalḳ Fırḳasınıñ istedigi ᶜ umdesidir

(Der-şehr-i Diyār-ı Bekr 9 Teşrīn-i Evvel 340/**9 Ekim 1924**)

409.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Diyār-ı Bekre ṭolmış bir ṭaḳım dīnsiz īmānsızlar
   Elinden onlarıñ bī-şübhe dīn aġlar īmān sızlar

2. Vaṭan sevdāsı yoḳdur başlarında bed-aşıldırlar
   Ḳarār eyler ser-ā-pā düz ṭabandırlar ṭabansızlar

3. Muḥīṭi bī-edebdir merkezi cehl-i mürekkebdir
   Taᶜ aşşubdan ḳudurmış kelbe dönmiş ḳalbi ḳansızlar

4. Ne şeyḫinde ᶜ aṭā vardır ne şūḫında vefā mevcūd
   Ṣararmış çehresi mevtāya beñzer cismi cānsızlar
   [89b]
5. Celīsi mār-ı semdār u enīsi ᶜ aḳreb-i ġaddār
   Zehirler kāʾinātı bī-mürüvvet ḫānedānsızlar

6. Eẕiyet itmede meydān oḳur ḫār-ı muġaylāna
   Güler ẓāhirde ammā ḳalben aġlar gülsitānsızlar

7. Şeḳāvet-pīşe şeyn-endīşedir aᶜ lā vü ednāsı
   Yıḳar dünyāyı mümkin olsa ẓālim ḫānumānsızlar

8. Ġarīb-i bī-nevāya iltifāt itmez selām virmez
   Ḥimār-ı vaḫşīāsā serseridirler çobansızlar

9. Münezzehdir şiᶜ ār-ı merḥametden ḳalb-i sengīni
   Gezer şehriñ içinde mübteẕel müfsid tumansızlar

10. ᶜ Acebdir ḳırḳı bulmış ᶜ ömri sünnet olmamış ḫālā
    Teʾehhül eylemiş evlādı olmış var ḫitānsızlar

11. Müʾebbed ḳalᶜ a-bend olmış ᶜ umūmen bī-devādırlar
    Bütün fışḳı şuyı içmekdedir āb-ı revānsızlar

12. Sirāyet itmede āteş gibi emrāż-ı sāriye

Firengī kel uyuz kör nādiren vardır çibansızlar

13. Muhācirlerle memlūdur geçilmez izdiḥāmından
Kimi ḫasta kimi ᶜuryān u giryān āşiyānsızlar

14. Hevāsı semm-i ḳātil şayfı mānend-i cehennemdir
Şitāsı bī-emāndır incimād eyler mekānsızlar

15. Ġanīsi sāḥa-i dünyāya sıġmaz farṭ-ı kibrinden
Faḳīr ü bī-kese luṭf eylemez kim māye-şānsızlar

16. Naṣībi yoḳdur aṣlā pertev-i feyż-i ḥaḳīḳatdan
Baḳar aᶜ mā gibi görmez ḥayāt-ı cāvidānsızlar

17. Mihīn-i dīn ü millet **Luṭfī** yoḳdur ehl-i ḥācāta
Geçerse destine fırṣat emān virmez emānsızlar

(Der-şehr-i Diyār-ı Bekr/19 Teşrīn-i Evvel 340/**19 Ekim 1924**)

410.

Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilātün Fāᶜ ilün

1. Cāhili dānā ider Bektāşīler
Körleri bīnā ider Bektāşīler

2. Ḥācı Bektāş-ı Velīdir pīrleri
Mürdeyi iḥyā ider Bektāşīler

3. Māsivāya eylemez ᶜaṭf-ı naẓar
Nefsini imḥā ider Bektāşīler

4. موتوا قبل ان تموتوا[573] remziniñ
Ḥükmini icrā ider Bektāşīler

5. Ehl-i beytiñ rāhına ḳurbān olur
Cān u baş ihdā ider Bektāşīler

6. Bülbülidir [574]هَلْ اَتٰى gülzārınıñ
Eşk ile irvā ider Bektāşīler

7. Ḳīl ü ḳāl-i vāᶜ iẓe açmaz ḳulaḳ
Andan istiġnā ider Bektāşīler

8. Yārini aġyārını cidden bilür

---

[573] *(Mūtū ḳable en temūtū)* موتوا قبل ان تموتوا Mânâ: "Ölmeden önce ölünüz!"

[574]*(Hel etā.)* هَلْ اَتٰى: "İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmemiş midir?" (İnsân 76/1)

Ḥaḳsızı ifnā ider Bektāşīler

9. Zāhidā ḳılma ḥaḳāretle nigāh
Dīniñi yaġma ider Bektāşīler

10. Bezme gelse münkir-i bed-ṭıynetiñ
Lāsını illā ider Bektāşīler

11. Ḫāke sürse destini iḫlāṣ ile
ᶜAnber-i sārā ider Bektāşīler

12. Gördigiñ bu ᶜālem-i pür-miḥneti
Başḳa bir dünyā ider Bektāşīler

13. Maḥşer-i Kübrāyı ṣaḥn-ı dūzaḫı
Cennetü'l-Meᵓvā ider Bektāşīler

14. Ḳalma ẓulmetde hemān ḳıl ilticā
Vāṣıl-ı Mevlā ider Bektāşīler

15. Ẕāt-ı Ḥaḳḳıñ cevher-i esrārını
Ṣanma ki ifşā ider Bektāşīler

16. Bir gün olur ḥaḳ olur pertev-fürūz
Dehri istīlā ider Bektāşīler

17. Kenz-i maḫfī bābınıñ miftāḥıdır
Luṭfī bī-pervā ider Bektāşīler

(Der-şehr-i Diyār-ı Bekr 17/18 Teşrīn-i Evvel 340-**17/18 Ekim 1924**)

411.

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Türkdür ᶜālemde necāt-ile be-nām
Ḥāmī-i dīn-i mübīn-i İslām

2. Menbaᶜ-ı cūd u seḫā ḳalb-i selīm
Merḥāmet kānıdır naẓīri ᶜadīm[575]

3. Dostına dost u yār u yāverdir
Düşmene ḥamlede ġażanferdir

4. Vaṭana dīnine ṣāḥib her ān

[575] Mısra vezne uymamaktadır.

Mālını cānını eyler ḳurbān

5. Yüz çevirmez idi aᶜ dādan[576]
Vazgeçer mā-melek-i dünyādan

6. Mükrim ü münᶜ im u ᶜ ālī-himmet
Fuḳarā-perver ü Ḥātem-sīret

7. ᶜ Ahd ü peymānına pek ṣādıḳdır
Vaṭana milletine ᶜ āşıḳdır

8. Ḥüsn-i aḫlāḳ ile memdūḥ-ı enām
Ẕikridir fikridir ṣalāt u selām[577]

9. Eṣniye meydānda tevārīḫ selef[578]
Oḳusun añlasun ebnā-yı ḫalef

10. Böyle bir milletiñ āl-i ᶜ Oṣmān
Bilmedi ḳadrini itdi ṭuġyān

11. Bir ᶜ aṣırdan beridir aḥfādı
Vaṭanıñ maḥvına oldı bādī

12. Hele bed-māye Vaḥīdi'd-dīni
Kāfir-i niᶜ met olan bī-dīni

13. Ḫalḳıñ iᶜ damına düzdi fetvā
لعنت الله عليه ابدا[579]

14. Ḫalīfe ordusı oldı Yunan
Ḳaldı ḥayretde bu aḥvāle cihān

15. Ehl-i īmānı perīşān itdi
Düşmeniñ taᶜ nına ḳurbān itdi

16. Vaṭanıñ her yanı ḫarāb oldı
Milletiñ ṣerveti türāb oldı

17. Çıḳdı maᶜ ṣūmlarıñ ᶜ arşa āhı
Kelbe çignetdi Kelāmu'llāhı
18. ᶜ Irż u nāmūsı pāyimāl oldı

---

[576] Mısra vezne uymamaktadır.
[577] Mısra vezne uymamaktadır.
[578] Mısra vezne uymamaktadır.
[579] *(La'netu'llāhi ᶜaleyhi ebede)* لعنت الله عليه ابدا Mânâ: "Allah'ın laneti ebediyyen üzerine olsun."

Yaşamaḳ herkese muḥāl oldı

19. Düşmene itdi fedā milletini
Ḳazandı milletiñ nefretini

20. Ġayretu'llāha ṭoḳundı encām
Virdi bu ẓulm ü seyyi' āta ḫitām

21. Milletiñ leşker-i firāvānı
Deñize dökdi denī Yunanı

22. Münhezim oldı çoḳ nedālet ile[580]
Avrupa şaşdı ḳaldı ḥayret ile[581]

23. Anaṭol ḳıṭ'a sı oldı māhir
Def' olup gitdi millet-i kāfir[582]
[90a]
24. Batdı kāşāneleri Şeddādıñ
Yıḳıldı heykeli istibdādıñ[583]

25. Şevket ü salṭanatı buldı zevāl
Millete ṭoġdı şems-i istiḳlāl[584]

26. Nūra ġarḳ eyledi ' adālet ile
' İzzet ü rif' at ü sa' ādet ile

27. Buldı ḥürriyyeti ' ālī-millet
Yaşasun şān ile cumḥūriyyet

28. Yaşasun müneccī-i kerem-fermā[585]
Yaşasun Muṣṭafā Kemāl Pāşa

(19 Teşrīn-i ṣānī 340-17 Kasım 1924 Der-şehr-i Diyār-ı Bekr)

412.

[580] Mısra vezne uymamaktadır.
[581] Mısra vezne uymamaktadır.
[582] Mısra vezne uymamaktadır.
[583] Mısra vezne uymamaktadır.
[584] Mısra vezne uymamaktadır.
[585] Mısra vezne uymamaktadır.

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Gelüp bir ehl-i dil **Luṭfī** didi tārīḫini gitdi
Oḳu bir Fātiḥa baḫş it Ḥasen Çavuş vefāt itdi[586] (1341/**1921**)
(Der-Şehr-i Aḳşehir)

413.
Tārīḫ-i Vilādet

Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün Mefāᶜīlün

1. Cenāb-ı Ḥaḳᶜ ināyet eyledi Mīr Süleymāna[587]
Güzel bir ṭıfl-ı nevres kevkeb iḳbāli bū kesildi

2. Bütün yārānı dilşād oldı bu iḥsān-ı Mevlādan
ᶜAduvv-i kīnecūnuñ ḳalbini tīr-i ḥased kesdi

3. Hemīşe bī-tekellüf pür-vefā yār-ı ḳadīmindir
ᶜUrūcı (?) ṭabᶜ-ı pāki ḥüsn-i sīretle mükelleldi

4. İlāhī ḳıl kerem baḫtı saᶜīd ᶜömri mezīd olsun
Dürūd-ı bī-riyāsı dilde bir vird-i mübecceldi

5. Çelikāsā didim tebrīk ile tārīḫini **Luṭfī**
Ḫudanıñ bezm-i luṭfından cihāna Özdemir geldi (1343/**1923**)
(Der-şehr-i Diyār-ı Bekr 15 Şubaṭ 341/**15 Şubat 1925**)

414.

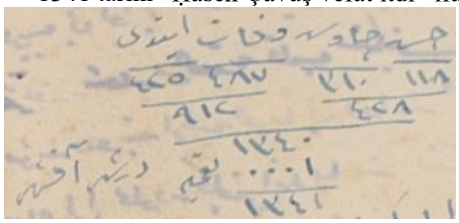
Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

I.

1. Düşme ey zāhid-i dil-mürde-i ġāfil pişime
2. ᶜAḳlıñ irmez benim aḥvālime müşkil işime
3. Açamam dāġ-ı derūnum ebedī sırdaşıma
4. Diyemem ḥāl-i perīşānımı öz ḳardaşıma
5. Yareli göñlüme degme ṭoḳunma göz yaşıma[588]
6. Düşmişem ḫāk-i hilāl üstine ṭopraḳ başıma

II.

[586] 1341 tarihi "Ḥasen Çavuş vefāt itdi" ifadesine düşürülmüş ebced hesabı şu şekilde gösterilmiştir:

[587] Mısra vezne uymamaktadır.
[588] Mısra vezne uymamaktadır.

1. Vāḳıf olsa ġam-ı pinhānıma cānān aġlar
2. Bilse aḥvāl-i ciger-sūzımı her cān aġlar
3. Diñlese ḳalbimi feryād ile Loḳmān aġlar
4. Çāresiz derdime hicrān ile dermān aġlar
5. Yareli göñlüme degme ṭoḳunma göz yaşıma
6. Düşmişem ḫāk-i hilāl üstine ṭopraḳ başıma

III.

1. Ṣanma Ḥaḳ ḫāricī eşyā ile elvāndadır o
2. Saña senden de yaḳīnim didi Ḳurʾāndadır o
3. Sendedir sendedir o gün gibi meydāndadır o
4. ᶜĀlemi ḳılmış iḥāṭa seni seyrāndadır o
5. Yareli göñlüme degme ṭoḳunma göz yaşıma
6. Düşmişem ḫāk-i hilāl üstine ṭopraḳ başıma

IV.

1. Her olur olmaza bil bağlama ᶜārif ṣanma
2. Dem vurur ᶜilm-i ledünden o ḫayāle ḳanma
3. Sende var bir çıḳarı sözlerine aldanma
4. Düşme dām-ı ḥabil-i fāside nāra yanma
5. Yareli göñlüme degme ṭoḳunma göz yaşıma
6. Düşmişem ḫāk-i hilāl üstine ṭopraḳ başıma

V.

1. Tekyede hāy ile hūy medresede ḳīl ile ḳāl
2. Biri dīvāne ider dīgeri eyler iḫlāl
3. İkisi bir yere gelse ḳoparur ceng ü cidāl
4. **Luṭfī** her sāde dili ḳandırur eyler ıḍlāl
5. Yareli göñlüme degme ṭoḳunma göz yaşıma
6. Düşmişem ḫāk-i hilāl üstine ṭopraḳ başıma

(20 Şubaṭ 341/**20 Şubat 1925** Cumʿa Der-Diyārbekir)

415.

Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün

1. Mezārım üstine ṣal sāyeñi ey rūḥ-ı laṭīf
   Ḥayāt-ı tāzeye maẓhar olayım sāyeñde

2. İstemem ravża-i Rıḍvānı ḥūr u ġılmānı
   Cennet-i rūyuñı göster olayım pāyende

(Der-Ḳonya 20 Ramażān 1340 Penç-şembih-**20 Şubat 1925**)
[90b]

416.

Recāᶜ īzāde Merḥūm Ekrem Begiñ
“Bir Ḳuş” Neşīdesini Taştīrdür

1. *Nerden uçmış zavallıcıḳ bir ḳuş*
Yire gökden mi indi? pek ḫāmūş!
Beni ālām ile dil-ḫūn itdi
O kedernāk o sākitāne ṭuruş

2. **Baña baḳ hīş! şaḳın ḳaçup gitme**
İftirāḳıñla beni incitme!
Saña baḳdıḳca ṭoldı dīdelerim
Böyleyim ben ṭoḳundı riḳḳatime

3. **Münkesirseñ benim de var elemim**
Ṣayısızdır kederim derd ü ġamım
Ḳorḳma benden mütevaḥḥiş olma
Gel yaḳın gel! Seniñle derdleşelim

4. Ne içündir göñülcügüñ meksūr
Sen de mi olduñ aşından mehcūr?
Vaṭanıñdan mı girīzān olduñ?
Müteḥassir benim gibi meftūr

5. Bunı ben itmek isterim taḫmīn
Baña bildir nedir bu ṭavr-ı ḥazīn
Ne sebeb böyle ṭurursuñ maġmūm
Bu yiriñ sen de bir ġarībi misiñ?

6. Derdliyim uç! … baḳma güldigime
Rāżıyım ġamlı ġamlı oldıġuma
ᶜ Aşḳımı şevḳımı tezyīd idecek
Yoḳ mı rūḥuñda bir ḥazīn naġme?

7. **Söyle ben añlarım lisanıñdan**
Neden ayrılık āşiyanıñdan?
Evc-i ᶜ ulyāda iderdiñ pervāz
Ne zamān düşdüñ āsumanıñdan?

8. **Bu sükūnet yaḳışmıyor söyle!**
Naġmesāz ol ne ṭurursuñ öyle?
Ġālibā! yaḳdı seni nār-ı firāḳ!
Yaşamaḳ pek mi güç taḥassürle?

9. **Saña lākin bütün ufuḳlar açıḳ**
Ḳalma pāyende yirde rengi ḳaçıḳ
Baña yoḳdur saña vardır çāre

Pek şıḳıldıñsa āsumanıña çıḳ

10. **Ṭuracaḳsañ sebeb ne rencīde?**
Bī-kes ü münferid elem-dīde
Olmasun derd-i derūnuñ müzdād
Ṭurma ārzda ḫāḳ-i sefīlde

11. **Uç bu berzaḫdan oynasıñ ḳanadıñ**
Yoḳ vefāsı bu çarḫ-ı bī-dādıñ
Saña olur idi refīḳ-ı şefīḳ
Āh olaydı ḳanadları Nijādıñ

12. **Vuruyor işte ḳalb-i mecrūḥum!**
Dāġdār oldı ṣadr-ı meşrūḥum
Sen de ol ḥālime vāḳıf diñle!
İşit ey ḳuş! Ne söyliyor rūḥum

13. Mütelevvin semā bu yerlerde!
Bī-ḳarār olmada baḥr u berde!
Ḳalmaz encāmı bu ʿālemden eṯer!
Neşvesiz ekṯeri seḥerlerde!

14. Müntehī dāʾimā ḫazāna bahār!
Ne ḳalur berg-i gül ne zār-ı hezār!
Berḳ-ı ḫāṭif gibi olup zāʾil
Ṣolıyor hep açılmadan ezhār

15. Müteḥavvil ü bī-beḳā her şey!
Mevte maḥkūm olur ne var ise ḥay
Ḳaplamış kāʾinātı ebr-i zevāl
Rūḥa rāciʿ giderse pey-der-pey

16. **Bize ḫayr itmeyen bu gülşenden**
Atılur ḳalmaz tīr-i diken
Hedef olmaḳdan ise yükselelim
Gezelim Kehkeşānı ḫoş müʾebbed

17. **Ḳaçalım sen de ben de ḳurtılalım**
Neye peyġūle-i ġamda ḳalalım
Bizi incitmeye dehr-i ẓālim
Bu ḳafesden çıḳalım rūḥ olalım
Uçalım āsumāna dönmeyelim![589]

19 Mart 927 Cumʿa-irtesi

[589] ʿÖmer Luṭfī adıyla imzalanmıştır.

Ḳonya Çifte Nerdübān Maḥallesinde
267 Numerolı Ḫānede
15 Ramażān 1340
(12 Mayıs 1922)

417.

1 Eylül 341 Tārīḫinde Erzincān Ḫaste-ḫānesinde vefāt iden maḫdūmum Nūre'd-dīn bī-çāreniñ 25 Hazīrān tārīḫinde kendisine gönderilen mektūbuñ ẕīrine yazılmışdır.

Müstefᶜ ilātün Müstefᶜ ilātün

1. Yā Rabbi be-ḥaḳḳ-ı nūr-ı Ḳurʾān
   Maḫdūmıma ḳıl şifālar iḥsān

2. Ġāyetle ẕelīl ü iḫtiyārım
   Hīç ḳalmadı elde iḫtiyārım

3. Luṭf u kerem it bu sīne-çāke
   Göz yaşlarımı aḳıtma ḫāke

4. Eflāke çıḳarma dūd-ı āhı
   Āteşlere yaḳma ḳalbgāhı

5. Bu ᶜabd-ı ḥaḳīriñe ẓahīr ol
   Raḥm eyle İlāhī destgīr ol

[91a]

418.

"Vefātından elli beş gün evvel tanẓīm olındı."

Tārīḫ-i Vefāt-ı Hem-ser-i Mā

Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Bu ḳara yirde yatan ṣāliḥa bir cevher idi
   Merḥamet kānı mürüvvetli seḫā ḳalbi selīm

2. Bir sene oldı ḫastalıġla döşeklerde esīr[590]
   Çekdi bī-çāre bu fānīde çoḳ ᶜaẕāb-ı elīm

3. Sereṭān ᶜilleti maḥv itdi onı āḫir-i kār
   Ṣararıdı ṣoldı o verd-i ter-i gülzār-ı naᶜīm

4. Ḳaldı evlād ile aḥfādı ẕelīl ü giryān
   Cümlesinden geçerek rūḥını ḳıldı teslīm

5. Ḳıl kerem yaş baḳaraḳ geçme ṣaḳın ey zāʾir
   Oḳu iḫlāṣ ile bir Fātiḥa eyle taḳdīm

6. Şefīᶜ i ḥażret-i Zehrā ola rūz-ı maḥşer

[590] Mısra vezne uymamaktadır.

Ġarīḳ-ı lücce-i raḥmet ḳıla Ḫallāḳ-ı kerīm

7. **Luṭfī** ḳan ağlayaraḳ fevtine yazdım tārīḫ
Ṣābire Ḫanımı Ḥaḳ eyleye cennetde muḳīm[591] (1345/**1927**)

(Çifte Nerdübān Maḥallesinde Polis Mektebi Ḳarşusında 267 Numerolı Ḫānede Yazıldı)
27/3/30
Ḳonya
(21/22 Ẕi'l-Ḳaʿde 1345 Hicrī /23/24 Mayıs 927 Ṣalı)

419.

Küçük Maḫdūmım ᶜAbdu'r-raḥmāna Yazılan Taḥassürnāmedir
Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün

1. Ḥasretiñden ey oġul! Seng-i mezārım ağlasun
Ber-hevā olsun türābımdan ġubārım ağlasun

2. Nūr-ı ᶜaynım! Küşe-i ġurbetde ḳaldım bī-enīs
Dāġdār oldum dil-i miḥnet-şiᶜ ārım ağlasun

3. Bir ṣoran yoḳ ḫāṭır-ı nāşādımı bu ḥālete
İnlesiñ cismimde rūḥ-ı bī-ḳarārım ağlasun

4. Ḳalmadı ṣabr u taḥammül pek perīşānım bu dem
Tā-be-maḥşer āh idüp cism-i nizārım ağlasun

5. İḫtiyārım ᶜācizim āvāreyim bī-vāyeyim
İḫtiyārım gitdi elden berg ü bārım ağlasun

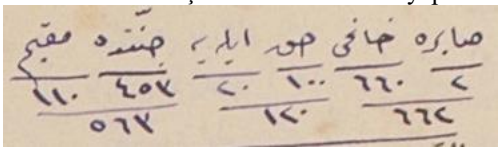
6. Māderiñ terk-i ḥayāt itdi çekildi ᶜuzlete
Ḳabrine baḳdıḳça ceşm-i ḫūn-niṣārım ağlasun

7. Ayrılırken Ḳonyadan bī-çāre ḥasretle didi
Ben ölünce öksüz oġlum yādigā[r]ım ağlasun

8. Gülşen-i ᶜālem ḫarāb olsun ṣararsın gülleri
Sīne-çāk olsun firāḳımla hezārım ağlasun

9. Tīġ-i ġaddār-ı ecelden şerḥadār-ı hicr olan

[591] 1345 tarihi düşürülen manzumede yapılan ebced hesaplamaları şu şekilde gösterilmiştir:

Ġam-zede ᶜazm-ı remīm-i tārumārım aġlasun

10. Berḳ-ı āhım ᶜarşa çıḳsun lerze-nāk olsun felek
İns ü cin ḥūr u melek aġyār u yārim aġlasun

11. Derd-i bī-dermāna vāḳıf olan ehl-i niyāz
Merḳadim ḳılsun ziyāret ᶜömri varım aġlasun

12. Bāʾdemā fānī sürūra **Luṭfī** itdim el-vedāᶜ
Ṭurmasun ḳalb-i ḥazīn-i nālekārım aġlasun[592]

Üsküdār
9/7 Teşrīn-i Sānī 927 Pazar-irtesi
"صولاصه سقاق maḥallesinde طيب بير bağçe soḳağında
3 Numerolı Ḫānede yazıldı."

[91b]

420.
Āh
Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilātün Feᶜ ilün

1. Sāḳī-i bezm-i fenā ṣundı ecelden şerbet
Eyledi sūy-i beḳāya bu perī-rū rıḥlet

2. Mihr-i dīdārı fürūzān iken āfāḳ üzre
Münkesif ḳıldı veremle anı ebr-i ᶜillet

3. Penbezār itmez iken gül bedenin rencīde
ᶜĀḳıbet pāreledi cismini ḫāk-i miḥnet

4. Emr-i Ḥaḳla on iki yıl baña hem-ser oldı
Mīvedār olmadı ammā bu nihāl-i ᶜişmet

5. Fikr-i vāhī-i tevellüdle olup zār u nizār
İrtiḥāl itmesine oldı sebeb bu fikret

6. On bir ay oldı eẕiyyetle döşeklerde esīr
Ne bende ẕevḳ u ṣafā ḳaldı ne anda rāḥat[593]

7. Çāresāz olmadı emrāżına dermān-ı cihān
Çekdi el cümle ṭabībān-ı Felāṭūn-sīret

-Mine'l-Firāḳ

[592] ʿÖmer Luṭfī adıyla imzalanmıştır.
[593] Mısra vezne uymamaktadır.

8. Her kim ister ise sürʿ atle helāk olmasını
Böyle bir fikr-i saḳīmi hemān itsün daʿ vet

9. Sinni vāṣıl yeñi olmışdı yigirmi sekize
[594]ارْجِعِي emri ile aṣlına ḳıldı ricʿ at

10. Peder ü māder ü hemşīresini ṣad-ḥayfā
Dāġdār eyledi bu fürḳat-ı müdhiş-ḥālet

11. Hem-civā[r]ı ola meʾ vāda cenāb-ı Zehrā
Merḳad-i pāki ola ravża-i bāġ-ı cennet

12. **Luṭfiyā** fevtine yazdım iki tārīḫ-i hazīn
Ḳaṭre ḳaṭre gelerek dīdeden eşk-i ḥasret

13. Maẓhar-ı ʿafv-ı İlāhī ola yevm-i maḥşer (1301/**1883**)
Fāṭıma Ḫanıma Ḥaḳ eyleye her ān raḥmet (1301/**1883**)

(17 Ṣafer sene 1301 Hicrī ve fī 29 Teşrīn-i Ṯānī sene 1299 Rūmī Cumʿa-irtesi.)
[92a][595]

[594]*(İrciʿī.)* ارْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً: “O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine **dön**!” (Fecr 89/28)
[595] 92b ve 93a yaprakları boş bırakılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada Cerrâh Ömer Lutfî Divanı, tahlîle dayalı bir çalışma ile incelendi. Hayatı hakkında detaylı bilgi bulumayan Cerrâh Ömer Lutfî'nin, 19. asrın ikinci yarısı ile 20. asrın ilk çeyreğinde yaşadığı düşürdüğü tarihlerden tespit edilmiştir. Ömer Lutfî, Ebubekir Efendi ile Ümit Burnu'nda yaşayan Müslümanlara İslâm dinini doğru bir şekilde öğretebilmek maksadıyla Güney Afrika'ya gitmiş, yaptığı bu seyahati de Ümit Burnu Seyahatnamesi adlı eserinde anlatmıştır. Divanında Ümit Burnu'na olan yolculuğuna ve yolculuğu esnasında uğradığı ülke ve şehirlere de temas etmiştir. Şiirlerinde dile getirdiği gurbet hâli, yaptığı bu uzun yolculuğun şiirine olan yansımasıdır.

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nın bugün bildiğimiz tek nüshası Ankara Milli Kütüphanede 06 Mil Yz B 967 numarada kayıtlıdır. Divan tertipsiz olup divanda toplam 420 manzume kayıtlıdır. Ömer Lutfî, aruzun yanında az da olsa hece ile de şiirler söylemiştir. Farklı türdeki nazım şekillerine ve türlerine yer verdiği divanında 232 gazel, 11 kaside, 4 murabba, 7 muhammes, 16 tahmis, 32 müseddes, 2 tesdis, 1 terci-i bend, 1 muaşşer, 24 kıta, 10 nazm, 31 müfred, 37 mesnevi, 8 koşma, 2 destan, 1 taştir, altı mısralık 1 bent bulunmaktadır.

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı tür bakımından çeşitlilik arz etmektedir. Ömer Lutfî'nin şiirlerinde öne çıkan husus tarih manzumeleridir. Lutfî Divanı'nda çeşitli nazım şekillerinde söylenilmiş 80 ebcedli tarih bulunmaktadır. Bir önceki asır olan 18. yüzyılda daha çok rağbet gören müşterek şiir söyleme geleneği, Cerrâh Ömer Lutfî'de 30 şiirle kendini göstermiştir.

Mesnevilerinde denediği tarz, başta kasideleri olmak üzere şiirinde kullandığı rüya motifi birer farklılık yahut yenilik girişimi olarak telakki edilebilir. Şiirlerindeki 'adem/yokluk anlayışı; Lutfî'nin zaman zaman sıkıntılı ve buhranlı hâller dolayısıyla sığındığı, bir kaçış yeri olarak gördüğü ütopik bir dünyayı temsil etmektedir.

Zaman zaman tasavvufun imajlarına başvurduğu gazellerinde ayet ve hadisleri de bolca kullanmıştır. Peygamberlerden de çeşitli şekillerde bahseden Lutfî, türlü hayallere başvurarak peygamberlerden söz etmiştir. Sevgili tipiyle ilgi kurması sebebiyle en çok Hz. İsa, Hz. Yusuf ve Hz. Süleyman'dan söz edilmiştir.

Başkası ağzından konuşma, yokluk fikri, telgrafın şiirde hayallere konu olması, aruz veznini kalıba uydurabilmek için uyguladığı başta "vasl-ı h" uygulaması olmak üzere çeşitli aruz tasarrufları, Lutfî'nin bir bakıma şiirine attığı imzalarıdır.

Nazım şekilleri bakımından zengin olan divan, nazım türleri bakımından da çeşitlilik arz etmektedir. Bu konuda öne çıkan türler muamma ve lügazdır. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda çeşitli nazım şekillerinde söylenilmiş 15 muamma, 15 de lügaz bulunmaktadır.

Lutfî, aruz vezninin 19 farklı kalıbını şiirlerinde kullanmıştır. Bulunduğu devir itibariyle zaman zaman yazımda ikilik görülmüştür. Noktalama işaretlerine de zaman zaman yer vermiştir. Cerrâh Ömer Lutfî Divanı; âdetler, gelenekler ve birtakım inanışlar bakımından da zengin bir muhteva sunmaktadır. Sosyal hayata dair önemli görüntüler, yeri geldikçe şiir vasıtasıyla aktarılmıştır. Tarihî birtakım hadiseler de Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda şiire konu olmuştur. Japonya ve Rusya arasında meydana gelen Porth Arthur Savaşı'nın anlatıldığı 25 beyitlik gazel, bu tarihî hadiselerden en dikkat çekici olanıdır. Lutfî'nin aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ü övdüğü 28 beyitlik mesnevisi de dikkate değerdir.

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı, farklı konu ve hayalleri ihtiva etse de klasik Türk şiirinin hayal dünyasını büyük oranda sürdürmüştür. Tipler, benzetmeler, kozmik alem ile ilgili tasavvurlar, tıbba dair unsurlar ile birtakım inanışlar, tasavvufî şiirlerin hayal dünyası ve sembolleri, sevgilinin güzelik unsurları, âyet ve hadisler, peygamberler çoğu zaman klasik Türk şiirinin hayal dünyasında ele alındığı şekliyle karşımıza çıkmıştır. Bu bakımından Cerrâh Ömer Lutfî Divanı bir bakıma geleneğin devamıdır. Âşık ve mâşuk, rint ve zahit gibi tipler de gelenekten pek farklı değildir. Şahıslar olarak ise İran/Fars kaynaklı şahısların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Ancak bazı yerlerde geleneğin alışılmış hayal ve benzetmelerinin dışına da çıkılmıştır.

Cerrâh Ömer Lutfî Divanı, ihtiva ettiği atasözleri ve deyimleri ile söz varlığı olarak da zengin bir divandır.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, Namık (1999), *Kahvenâme, Klasik Türk Edebiyatında Kahve,* Ankara: Akçağ Yay.

Akdemir, Hikmet (1999), *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi,* İzmir: Nil Yay.

Akkuş, Metin (2006), *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebî Türler ve Tarzlar*, Ankara: Fenomen Yay.

Aksoyak, İ. Hakkı (2017), *Müşterek Şiirler Divanı,* Ankara: Grafiker Yay.

Aksoyak, İ. Hakkı, (1999), Müşterek Şiir Söyleme Geleneği, *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 8, s. 239-254.

Akün, Ömer Faruk (1994), "Divan Edebiyatı", *TDVİA,* C 9, s. 389-427, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Akyıldız, Ali (2009), "Subhî Paşa, Abdüllatif", *TDVİA*, C 37, s. 450-452, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Algül, Hüseyin (1994), "Ebû Eyyûb El-Ensârî", *TDVİA*., C 10, s. 123-125, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Âşık Çelebi *Meşâirü'ş-şuarâ (İnceleme-Metin)*, (Haz. Filiz Kılıç) İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.

Ateş, Süleyman (1998), Oruç, *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmaları Dergisi,* 3, s. 3-26.

Aydın, Mahmut (2013), "Yahyâ", *TDVİA,* C 43, s. 232-234, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Aydın, Mahmut (2013), "Zekeriyyâ", *TDVİA.,* C 44, s. 210-211, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Bağdatlı Ahdî (2005), *Gülşen-i Şuâra*, (Haz. Süleyman Solmaz), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

Banarlı, N. Sami (1983), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,* C 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Baytop, Turhan; Kurnaz, Cemal (2003), "Lale", *TDVİA,* C 27, s. 79-81, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Belviranlı, Ali Kemâl (1965), *Aruz ve Ahenk*, Konya: Selçuk Yay.

Bolay, Süleyman Hayri (1988), "Âdem", *TDVİA.,*C 1, s. 358-363, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Cergibozan, İbrahim Halil (2021), Aruz Vezninin Şiirde Tatbikine Bir Örnek: Cerrâh Ömer Lutfî Divanı'nda Ünsüzün Ünsüze Ulanması, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 27, s. 57-74.

Coşkun, Vildan S. (2020), Edebî Türler, *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler,* s. 208, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 173-246.

Çağman, Filiz (1992), "Bihzâd", *TDVİA*, C 6, s. 147-149, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Çavuşoğlu, Mehmed (2017), *Necati Bey Divanı'nın Tahlili* (3. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yay.

Çavuşoğlu, Mehmet (1981), *Divanlar Arasında,* Ankara: Umran Yay.

Çelebi, İlyas (2012), "Vefk", *TDVİA*, C 42, s. 605-607, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Çelebi, Kınalızâde Hasan (1989), *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Çeltik, Halil (2007), Tenkitli Divan Neşirlerinde Nazım Şekli Problemleri, *Turkish Studies,* C 2, S 3, s. 189-199.

Çetin, Kamile (2018), Klasik Türk Şâirlerinin Kaleminden Mağrib, Habeş ve Sudan, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63, s. 35-57.

Derman, M. Uğur (1997), "Hat", *TDVİA,* C 16, s. 427-437, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.

Dilçin, Cem (2017), "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), Türk Dili Dergisi,* Ankara: TDK Yay., s. 78-247.

Düzenli, Mesut Bayram; BULAK, Şahap (2018), Aruz Vezninin Türk Şiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri, *SUTAD,* 43, s. 145-171.

Esad Mehmed Efendi (2022), *Bağçe-i Safâ-endûz (İnceleme-Metin*), (Haz. Rıza Oğraş), https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0 [Erişim: 20 Aralık 2022].

Esrâr Dede (2000), *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, (Haz. İlhan Genç), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Fatîn Davud (2022), *Hâtimetü'l-eşâr (Fatîn tezkiresi),* (Haz. Ömer Çiftçi), https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0 [Erişim: 20 Temmuz 2022].

Fığlalı, Ethem Ruhi (1999), "İbn Mülcem", *TDVİA*, C 20, s. 220, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Gökyay, Orhan Şaik (2002), "Kızılelma", *TDVİA*, C 25, s. 559-560, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1963), *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* İstanbul: Yeni Matbaa.

Güç, Ahmet (2009), "Salih", *TDVİA.*, C 36, s. 32-33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Güler, Zülfü (2014), Divan Şiirinde Papağan, *Asos Journal, S. 2, s. 61-71.*

Gündüz, Şinasi (2010), "Şît", *TDVİA.,* C 39, s. 214-215, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Gürkan, Salime Leyla (2006), "Nazar", *TDVİA*, C 32, s. 443-444, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Gürkan, Salime Leyla (2008), "Ruhban", *TDVİA*, C 35, s. 204-205, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Gürkan, Salime Leyla (2013), "Yılan", *TDVİA*, C 43, s. 527-529, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Gürtunca, M. Faruk (2014), *Altıparmak Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Huzur Yayınevi.

Harman, Ömer Faruk (1994), "Davud", *TDVİA*., C 9, s. 21-24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (1997), "Harun", *TDVİA*., C 16, s. 254-256, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (1998), "Hûd", *TDVİA*., C 18, s. 279-281, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2000a), "İbrâhîm", *TDVİA.,* C 21, s. 266-272, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2000b), "İdrîs", *TDVİA*, C 21, s. 478-480, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2000c), "İsa", *TDVİA*, C 22, s. 465-472, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2000d), "İshâk", *TDVİA,* C 22, s. 519-521, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2001), "İsmail", *TDVİA,* C 23, s. 76-80, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2003), "Lût", *TDVİA*, C 27, s. 227-229, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2007), "Nûh", *TDVİA,* C 33, s. 224-227, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2010), "Süleyman", *TDVİA*, C 38, s. 56-60, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2013a), "Ya'kûb", *TDVİA,* C 43, s. 274-276, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2013b), "Yunus", *TDVİA*, C 43, s. 597-599, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2013c), "Yusuf", *TDVİA*, C 44, s. 1-5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Harman, Ömer Faruk (2020), "Musa", *TDVİA*, C 31, s. 207-213, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Hısn-ı Mansûrî-zâde Mustafa Mucîb (1997), *Tezkire-i Mucîb (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük),* Haz. Kudret Altun, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

Horata, Osman (2015), *Has Bahçede Hazan Vakti* (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yay.

İpekten, Haluk (2016), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* (20. Baskı), İstanbul: Dergah Yay.

İpekten, Haluk (2017), *Fuzûlî Divanı Şerhi* (9. Baskı), Ankara: Akçağ Yay.

İpekten, Haluk; İsen, Mustafa vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü,* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

İsen, Mustafa; Horata, Osman vd. (2014), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (8. Baskı), Ankara: Grafiker Yay.

İsmail Beliğ (1999)*, Nuhbetü'l-âsâr li-zeyli zübdeti'l-eşâr*, (Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Kanar, Mehmet (2010), *Arap Harfli Alfabetik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* İstanbul: Say Yay.

Karaköse, Saadet (2019), Fuzûlî-Emrî: "Dâmen" Ölçeğiyle İki Sahanın Panaroması İki Şairin Sosyal Konumu ve Üslûbu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C 2, S 1, s. 67-102.

Kardaş, Sedat (2013), Divan Şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı: Harut ve Marut, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 50, s. 29-46.

Kaya, Bayram Ali (2020), Aruz Vezni, *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler* (3. Baskı), İstanbul: Kesit Yay.

Kaya, Hasan (2009), *Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin),* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, Hasan (2016), "Tekirdağlı Divan Şairleri", *Rodosto' dan Süleymanpaşa'ya TEKİRDAĞ, Uluslarası Tekirdağ Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26-27 Mart 2015, Namık Kemal Ümiversitesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kaya, Tufan (2007), *Konya Bölge Yazma EserlerKütüphanesi'ndeki 13467 Numaralı Mecmuanın Metni,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kiraz, Seydi (2018), Lutfî Mahlaslı Bilinmeyen Bir Şairin Divanı ve Divanındaki Tasavvufi Istılahlar, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 45, s. 329-366.

Koçu, Reşat Ekrem (1969), *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* Ankara: Sümerbank Kültür Yay.

Kolcu, Ali İhsan (2017), *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi* (4. Baskı),Erzurum: Salkımsöğüt Yay.

Koşik, Halil Sercan (2020), Divan Şiirinde Sevgilinin Güzellik Unsuru Olarak Püskürme Ben, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, S 12, s. 113-129.

Kurnaz, Cemal (1995), "Felek-Edebiyat", *TDVİA*, C 12, s. 306-307, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Kurnaz, Cemal (1996a), *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli,* İstanbul: MEB Yay.

Kurnaz, Cemal (1996b), "Gül", *TDVİA*, C 14, s. 219-222, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Kurnaz, Cemal (2021), *Eski Türk Edebiyatı,* İstanbul: Bilge Yay.

Kürkçüoğlu, Kemal Edip (1996), *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler,* İstanbul: Kubbealtı Yay.

Levend, Agâh Sırrı (2017), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar* (3. Baskı), İstanbul: Dergâh Yay.

Mehmed Sirâceddin (2022), *Mecma-i Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Haz. Mehmet Arslan, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0 [Erişim: 25 Temmuz 2022].

Mustafa Safâyî Efendi (2005), *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eşâr): İnceleme-Metin-İndeks*, (Haz. Pervin Çapan), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996), "Hacı Bektâş-ı Velî", *TDVİA,* C 14, s. 455-458, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Olgun, Tahir (1936), *Edebiyat Lugati*, İstanbul: Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.

Onan, Necmettin Halil (1997), *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi,* İstanbul: MEB Yay.

Onay, Ahmet Talat (2014), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara: Berikan Yayıncılık.

Önkal, Ahmet (1994), "Ebû Ubeyde b. Cerrâh", *TDVİA,* C 10, s. 249, 250, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Özcan, Abdülkadir (1993), "Cülûs", *TDVİA*, C 8, s. 108-114, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Özel, Ahmet Murat (2010), "Şazelî", *TDVİA*, C 38, s. 385-387, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Özgül, M. Kayahan (2018), *Divan Yolundan Pera'ya Selametle*, İstanbul: YKY Yay.

Pala, İskender (2006), "Nasihatnâme", *TDVİA*, C 32, s. 409-410, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Pala, İskender (2012), "İskender mi Zülkarneyn mi?", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C 26, S 0, s. 117-146.

Pala, İskender (2013), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (23. Baskı), İstanbul: Kapı Yay.

Parlatır, İsmail (2006), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Ankara: Yargı Yay.

Sâlim Efendi (2005), *Tezkiretü'ş-şuarâ*, Haz. Adnan İnce, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Saraç, M. A. Yekta (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: 3F Yay.

Saraç, M. A. Yekta (2020), "Muamma", *TDVİA*, C 30, s. 320-321, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Sehi Beg (2017), *Heşt Bihişt*, (Haz. Haluk İpekten vd.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Silahdar-zâde Mehmed Emin (2015), *Tezkire-i* silahdar-*zâde*, (Haz. Furkan Öztürk), İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Sucu, Nurgül (2007), Zâhid-Sufi Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri, *İSTEM,* S 10, s. 227-253.

Şefkat-i Bağdâdî (2022), *Şefkat Tezkiresi (Tezkîre-i Şuarâ-yı Şefkat-i Bağdâdî)*, (Haz. Filiz Kılıç), https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0 [25 Temmuz 2022].

Şentürk, Ahmet Atillâ (1995), *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakîbe Dair,* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şentürk, Ahmet Atillâ (1996), *Klasik Osmanlı Tiplerinden Sufi yahut Zâhid Hakkında,* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şentürk, Ahmet Atillâ (2014), *Osmanlı Şiir Antolojisi,* İstanbul: YKY Yay.

Şirin, Hatice (2018), Langa Bostanları, Çiçeği Burnunda ve Hıyar gibi Adam Deyimleri, *Türk Dili Dergisi,* s. 89, Yıl: 68, S 794, s. 86-91.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988), *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (7. Baskı), İstanbul: Çağlayan Basımevi.

Tarlan, Ali Nihad (1936), *Divan Edebiyatında Muamma*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.

Tarlan, Ali Nihat (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.

Tarlan, Ali Nihat (2004), *Şeyhî Divanı'nı Tetkik* (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yay.

Tolasa, Harun (1973), *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası* Ankara: Sevinç Matbaası.

Topaloğlu, Bekir (1993), "Cennet", *TDVİA,* C 7, s. 376-386, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Topaloğlu, Bekir (2001), "İsm-i A'zam", *TDVİA,* C 23, s. 75-76, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Topaloğlu, Bekir (2007), "Rahmân", *TDVİA,* C 34, s. 415-417, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Topaloğlu, Bekir (2020), "Muhammed", *TDVİA*, C 30, s. 437-439, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Tulum, Mertol (2013), *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.

Tuğluk, İbrahim Halil (2010), Divan Şiirinde Manzum Tebriknâmeler, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, [TAED],* S 42, s. 41-68.

Uludağ, Süleyman (2012), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Kabalcı Yay.

Uzun, Mustafa İsmet (2000), "İbrâhîm", *TDVİA*, C 21, s. 272-273, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Uzun, Mustafa İsmet (2001), "İsmail", *TDVİA,* C 23, s. 80-82, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Uzun, Mustafa İsmet (2003a), "Lugaz", *TDVİA*, C 27, s. 222-223, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Uzun, Mustafa İsmet (2003b), "Lût", *TDVİA,* C 27, s. 229-230, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Uzun, Mustafa İsmet (2010), "Süreyyâ", *TDVİA,* C 38, s. 162-164, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Ünver, İsmail (1988), XIX. Yüzyıl Divan Şiiri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C 32, S 1-2, s. 131-140.

Üstüner, Kaplan (2007b), Divan Şairlerinin Mecnun'a Üstünlük İddiaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2007/15, s. 151-164.

Üstüner, Kaplan (2007a), *Divan Şiirinde Tasavvuf,* Ankara: Birleşik Yay.

Üstüner, Kaplan (2014), Silahşor İbrahim Yâver'in Tarih Manzumeleri, *Journal of International Social Research,* Vol. 7 Issue 34, s. 194-235.

Yakıt, İsmail (2010) *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih düşürme* (3. Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yekbaş, Hakan (2010), Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler, *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi,* 15, s. 281-300.

Yılmaz, Mehmet (1992), *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük),* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Yiğit, İsmail (2007), "Ömer B. Abdülazîz", *TDVİA*, C 34, s. 53-55, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Yorulmaz, Hüseyin (2013), *Yüz Yıl Önce Güney Afrika –Ümit Burnu Seyahatnâmesi*- İstanbul: Kitabevi Yay.

Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Rızâ (2022), *Rızâ Tezkiresi*, Haz. Gencay Zavotçu, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0 [Erişim: 25 Temmuz 2022].

Zülfe, Ömer (2016), *Hecrî Kara Çelebî Muhyi'd-dîn Mehmed DÎVÂN (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin),* Ankara: TDK Yayınları.

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

'A A

ᶜ Abdü'l-ḥamīd, 636, 811
ᶜ Abdü'l-ḥamīd Ḫān, 705, 706
ᶜ Abdü'l-ᶜ Azīz Ḫān, 592, 594, 703, 704, 705
ᶜ Abdü'r-rezzāḳ, 697
ᶜ Ārif Saᶜ īd Efendi, 608
ᶜ Āṣım, 716
ᶜ Āṣım Efendi, 817
ᶜ Aynī, 634
Abdulkadir Gulâmî, 45
Abdurrahman, 25, 84, 298
Abdülaziz Han, 294, 320
Abdülhak Hamid Tarhan, 49
Abdülhamid Han, 86, 88, 294, 299, 320
Abdüzaziz Han, 74
Âd, 176, 192, 263, 281
Ādem, 113, 128, 137, 173, 174, 180, 237, 462, 558, 573, 601, 607, 642, 650, 707, 729, 778
Âdile Sultan, 4
Ahdî, 24, 838
Aḥmed-i Muḫtār, 195, 565
Akif Paşa, 3, 4, 32, 36
Ali Beg, 333
Ali Efendi, 23
Ali Emîrî, 45
Ali Kuşçu, 21
Ali Nakşî Efendi, 22
Ali Paşa, 7
Ali Şîr Nevaî, 252
Alvarlı Efe, 94
Aristo, 258, 271, 272, 503
Arisṭo, 766
Āṣaf; Âsaf, 250, 251, 267, 535, 614, 700, 718, 729, 749, 841
Ashâb-ı Kehf, 105, 208
Ashâbü'l-Kehf, 208
Âsım, 55, 93, 262
Âşık Çelebî, 21
Âşık Râzî, 55
Ayıntablı Hasan Aynî, 73
Āzer; Âzer, 177, 251, 720
Azrâil, 343

B

Babil, 209, 261, 293
Bâkıl, 251
Behrâm, 264
Behzād; Behzâd, 252, 277, 409, 501, 510
Beliğ, 21, 22, 840
Belkıs, 190, 191, 250
Bergamalı Nûrî, 94, 106
Beşinci Sulṭān Murād Ḫān, 704
Bihzâd, 252, 277, 334, 838
Bīñbaşı Muḥammed, 736
Boḳrāṭ, 127, 273, 335, 501, 535, 603

C

Câlût, 189
Cāmī, 700
Cami'ül-Ezher, 14
Cebrâil, 195, 207, 208, 214, 438
Cem, 10, 18, 225, 233, 264, 265, 266, 270, 395, 408, 530, 541, 567, 579, 597, 599, 630, 636, 638, 640, 654, 693, 694, 758, 783, 818, 819, 839
Cemşīd, 264, 265, 528, 592, 597, 614, 635, 694, 769, 773
Cengīz; Cengiz, 252, 253, 254, 257, 262, 263, 154, 198, 492
Cerrâh Ömer Lutfî, IV, V, 47, 836, 837
Cerrāḥ ᶜ Abdu'llāh Efendi, 591
Cevdet Paşa, 7
Cibrīl; Cibrīl-i Emīn, 195, 208, 559
Cüneyd-i Bağdadî, 248

Ç

Çavuşbaşı İrfan, 89
Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, 58

D Ḍ

Ḍaḥḥāk; Dahhâk, 265, 266, 267, 270, 288, 425, 636
Damat İbrahim Paşa, 73
Dârâ; Dārā, 204, 259, 265, 266, 267, 405, 452, 494, 622, 636, 701
Dāvūd, 174, 574, 602
Defter-i Hâkânî, 16
Deli Hikmet, 4, 45
Deli Lutfî, 21
Düldül, 207, 213, 214, 425, 597, 782

E

Ebū Bekr, 212, 510, 585
Ebû Cehil, 253
Ebubekir Efendi, IV, V, 7, 8, 836
Ebûbekir Efendi, 6
Edhem, 248, 566, 732
Eflâtun, 272, 273
Eflāṭūn, 587
Ehrimen, 190, 302, 809
Eleksiyef, 805
El-Hacc Ebûbekir Efendi, 6
Emrāḥ Baba, 94, 104, 608
Encümen-i Şu'arâ, 3
Enderunlu Vâsıf, 3
Esᶜ ad, 535
Ethem Pertev Paşa, 4
Eyyûb, 78, 216, 217, 294, 320, 411

Eyyûb El-Ensârî, 216, 217, 294, 411
Eyyūb-ı Enṣārī, 556

F

Felāṭūn, 272, 526, 649, 730
Fenārcı, 528
Ferhâd; Ferhād, 43, 125, 135, 264, 275, 277, 278, 279, 280, 318, 343, 368, 439, 501, 505, 509, 540, 591, 599, 625, 648, 691, 757
Ferhâd ü Şîrîn, 44, 277, 278, 279
Feridun, 266, 267
Feyżī, 459, 601
Firavun, 40, 99, 171, 185, 186, 187, 188, 242, 253, 254, 255, 260, 262, 263, 284, 353, 362, 492
Firdevsî, 280, 616
Fir^{c}avn, 134, 187, 242, 255, 362, 524, 538, 607
Fosfor Muṣṭafā Ṣıdḳı Pāşā, 11, 295, 765
Furkân, 175, 196
Fuzûlî, 94, 341, 554, 555, 699, 840

G

Gâve, 266, 296

H Ḥ Ḫ

Ḫˇāce Aḥmed, 163, 565, 583
Ḫˇāce Naṣūḥ Efendi, 816
Hâbil, 92, 254
Haccâc; Ḥaccāc, 154, 198, 253, 254, 262, 263, 492
Ḥācı Bektāş, 514, 824
Hacı İbrahim, 63, 298, 737
Ḥācı ^{c}Oṣmān, 497
Ḥācīvād, 738
Ḫadīce Ḫānım, 567
Hâfız-ı Şirâzî, 94
Halîlu'llâh, 177
Halîmî, 94, 766
Hallâc-ı Mansûr, 43, 242, 248, 356
Hâmân, 133, 186, 254, 255, 524
Ḥamīd-i ṣānī, 729
Harpende, 805
Hārūn, 188, 602, 708
Hârût, 209, 210, 276, 322, 344, 347, 359, 501, 533, 625, 633, 659, 841
Ḥasan, 70, 85, 216, 554, 606, 614
Hasan Çelebî, 21
Hasan Tahsin, 62, 433
Ḥasīb Pāşā, 721
Hâtem; Ḥātem, 103, 125, 255, 256, 260, 261, 287, 413, 505, 543, 614, 615, 635, 643, 678, 709, 727, 749, 812, 826
Havvâ, 171, 172, 368
Hayâlî Beg, 28
Haydar; Ḥayder, 62, 207, 213, 214, 492, 568, 588, 591, 782
Ḥayder-i Kerrār, 591
Hayrî, 94, 763
Hızır, 113, 123, 237, 256, 257, 259, 260, 341
Hızırağazade Said, 4
Ḫıżr, 257, 505, 615, 711, 727
Hipokrat, 127, 258, 273
Hippokrastes, 273
Hoca Mesud, 22
Hoca Neş'et, 73
Hūd, 180, 192, 282, 573, 602, 708
Hüdhüd, 190
Hülāgū, 251, 258, 293, 501, 713, 720
Hüseyin Baykara, 252
Ḥüseyn, 17, 216, 525, 553, 554, 568
Hüsn ü Aşk, 4
Hüsrev, 64, 268, 277, 279, 300, 403, 423
Hüsrev Paşa, 64, 268, 300, 403, 423, 812, 813
Hüsrev ü Şîrîn, 268, 277, 279
Hz. Âdem, 92, 99, 107, 171, 172, 173, 174, 180, 227, 236, 253, 315, 368, 397, 449
Hz. Ali, 17, 40, 213, 214, 217, 258, 399, 411, 424, 425
Hz. Dâvud, 168
Hz. Dâvûd, 107, 171, 189, 190
Hz. Ebû Bekr, 212
Hz. Fatma, 214
Hz. Harun, 92, 99, 107, 185, 186, 188, 189
Hz. Havva, 107, 173
Hz. Hûd, 92, 99, 107, 170, 180, 192, 263, 281
Hz. Hüseyin, 17, 94, 195, 214, 215, 216, 297, 308, 411, 415, 427, 443
Hz. İbrahim, 92, 99, 171, 174, 177, 178, 179, 189, 194, 207, 251, 261, 262, 443
Hz. İdris, 174, 189
Hz. İsa, 40, 41, 180, 189, 193, 194, 208, 251, 315, 341, 403, 419, 836
Hz. İshak, 178, 179
Hz. İsmail, 174, 178, 179
Hz. Lût, 92, 99, 107, 170, 179, 285
Hz. Musa, 40, 44, 92, 99, 167, 171, 174, 185, 186, 187, 188, 189, 284, 362
Hz. Nûh, 39, 40, 43, 92, 99, 107, 170, 171, 175, 176, 180, 285, 287
Hz. Osman, 212, 213
Hz. Ömer, 212, 258, 262
Hz. Peygamber, 17, 28, 106, 107, 166, 167, 183, 195, 196, 197, 208, 212, 213, 214, 216, 217, 226, 228, 241, 253, 260, 289, 299, 315, 324, 366, 368, 402, 403, 411, 416, 443, 449
Hz. Salih, 92
Hz. Süleymân, 107, 171, 191, 250, 319, 405, 432, 433, 436
Hz. Şît, 92, 99, 170, 174
Hz. Yakup, 41, 43, 180, 181, 182, 291
Hz. Yûnus, 171, 188, 189
Hz. Yusuf, 40, 41, 42, 108, 171, 181, 182, 183, 184, 219, 291, 334, 340, 364, 374, 409, 836
Hz. Zekeriyyâ, 180

I

II. Wilhelm, 61, 63, 300, 424

'İ İ

^{c}Īsā, 180, 194, 573, 602, 624, 700, 802
^{c}İşmet Beg, 742
İbn Abbâs, 174
İbn Sînâ, 258, 259, 590

İbrāhīm, 117, 566, 589, 602, 737
İbrahim Edhem, 73, 247, 248
İbrāhīm Efendi, 566
İbrāhīm Ḫān, 589
İdrīs, 174, 574
İkinci Vilhelem, 424, 783
İlyas, 256, 839, 550
İncîl, 193, 419
İsḥāḳ, 602
İskender, 127, 164, 256, 257, 259, 260, 264, 266, 267, 303, 354, 370, 381, 386, 405, 456, 505, 511, 513, 533, 542, 588, 600, 614, 615, 624, 626, 636, 646, 647, 692, 711, 713, 728, 758, 776, 842
İsmail Hakkı Bursevî, 81, 281
İsmāʿīl, 179, 602, 718, 776
İsm-i Âzam, 209
İsrafîl, 210
İzzet Molla, 3, 4

K Ḳ

Kâbil, 92, 253, 293
Kahramân, 269, 282, 545, 636, 766
Kâmil, 55
Kāmile Ḫānım, 568
Ḳara Ḫalīl, 736
Karagöz ve Hacivat, 84
Karârî, 28, 46, 311, 576, 577
Kârûn, 254, 255, 260, 261, 505
Kays, 273, 274
Kelîmu'llāh, 158, 558
Kemāl Pāşā, 619
Keyḫüsrev, 635
Keyḳubād, 643
Kostaki Müsürüs Paşa, 7
Kur'ân-ı Kerîm, 41, 42, 92, 107, 168, 170, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 185, 188, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 209, 212, 213, 241, 251, 252, 253, 254, 256, 259, 260, 261, 281, 284, 287, 335, 369, 401, 403, 438, 763
Ḳurupatk, 806

L

Lebîb-i Âmidî, 73
Leylâ; Leylā, 42, 94, 133, 202, 273, 274, 275, 276, 277, 353, 459, 495, 501, 505, 587, 599, 626, 648, 655, 682, 745, 764
Leylâ Hanım, 94
Leylâ vü Mecnûn, 42, 273
Lokmân; Loḳmān, 79, 200, 261, 271, 273, 331, 503, 587, 595, 603, 624, 632, 633, 651, 713, 721, 766, 829
Lūṭ, 180, 573, 602
Lutfî Paşa, 21
Lutfullah, 21, 22

M

Mahfî; Maḥfī, 25, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 83, 94, 95, 104, 129, 299, 514, 518, 522, 529, 532, 540, 546, 547, 550, 557, 559, 560, 583, 620, 623, 624, 663
Mahmud-ı Har, 24
Maḳarof, 805
Manastırlı Salih Fâik Bey, 73
Mansûr; Manṣūr, 242, 248, 249, 356, 374, 503, 552, 581, 634, 647
Marko Paşa, 11, 12, 86, 315
Mârût; Mārūt, 209, 210, 344, 345, 501, 533, 841
Maẓhar Beg, 605
Mecnûn; Mecnūn, 42, 183, 184, 202, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 360, 370, 374, 378, 419, 459, 462, 495, 501, 505, 507, 511, 519, 561, 562, 646, 655, 657, 658, 677, 698, 745, 764
Muhemmed Dede, 290, 445, 718
Mervān, 524
Meryem, 174, 179, 180, 188, 192, 193, 208, 438, 567
Mesih, 193
Mevlana Lütfî, 23
Mîr Edhem, 732
Mîr Muḥammed, 733
Mir Rıza; Mîr Rızâ; Mīr Rıżā, 19, 73, 87, 88, 727, 729
Mīr Süleymān, 828
Mīr ʿİrfān, 779
Mīrālāy Kāmil Beg, 332, 497
Molla Lutfî, 21
Muhammed, 22, 37, 62, 63, 194, 195, 200, 213, 366, 423, 568, 602, 843
Muḳden, 805
Murtażā, 510
Mūsā, 158, 186, 187, 242, 284, 362, 369, 505, 538, 558, 578, 602, 624, 708, 782, 784
Musa Balizade, 23
Muslî Ağa-zâde, 22
Muṣṭafā, 138, 489, 490, 578, 708, 765, 827
Mustafa Kemal, 50, 93
Muṣṭafā Kemāl Pāşa, 827
Mülcem, 139, 215, 258, 566
Münif Paşa; Münīf Pāşā, 4, 49, 52, 740

N

Nāfiẓ Pāşā, 295, 730, 731
Naşūḥ Ḫʿācezāde Muṣṭafā ʿĀşım Efendi, 708
Nedîm, 1, 3, 4, 355
Nefʿī, 518, 699
Nemrûd; Nemrūd, 99, 168, 154, 170, 171, 178, 198, 251, 253, 254, 261, 262, 263, 443, 492, 607, 708
Nesîmî, 94
Nessâc Mahfî, 104
Nevâî, 24
Niğdeli Deli Hikmet, 45
Nīyāzī, 488
Niyâzî-i Mısrî, 94
Nūḥ, 117, 175, 176, 180, 285, 403, 558, 567, 573, 602, 607, 708, 712
Numan Ağa, 294
Numan Hasan Nazmî Efendi, 85
Nūrī-i Berġamalı, 489
Nūru'd-dīn Efendi, 556
Nûşirevân, 265, 266, 268, 269, 270

Nuᶜmān Ḥasan Naẓmī Efendi, 614

'O O

ᶜOṣmān, 212, 285, 355, 462, 585, 597, 631, 735, 739, 826
ᶜOṣmān Aġa, 735
Osman Efendi; ᶜOṣmān Efendi, 63, 300, 403, 739
Osman Nevres, 45

'Ö Ö

ᶜÖmer, 212, 263, 272, 510, 541, 585, 593, 649, 693
ᶜÖmer İbnü'l-ᶜAzīz, 693
ᶜÖmer Şevḳī Pāşā, 541
Ömer B. Abdülaziz, 262
Ömer Lutfî, I, II, IV, V, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 25, 32, 45, 46, 47, 49, 51, 53, 55, 59, 62, 64, 76, 85, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 109, 110, 112, 116, 117, 119, 122, 148, 161, 192, 306, 316, 317, 320, 332, 338, 340, 345, 404, 406, 463, 465, 836, 837, 838
Ömer Şevkî Paşa, 95, 395

P

Por Artur, 64, 284, 806, 807
Porth Arthur Savaşı, 48, 284, 286, 289, 290, 291, 292, 425, 431, 837

R

Rahima, 24
Râkım; Rāḳım, 55, 600, 641
Rāẕī, 514, 650
Recâizâde Mahmud Ekrem, 49, 161
Recûlî, 45
Revnak Mecmûası, 66
Rıdvân, 211
Riyâzî, 21
Rûhu'l-Beyân, 81, 281
Rūḥu'l-beyān, 684, 819
Rüstem, 207, 270, 271, 282, 381, 430, 509, 527, 585, 728, 735, 777, 812

S Ṣ Ş

Safâyî, 21, 22, 841
Saḳsaḥā, 90, 672, 677
Ṣāliḥ, 177, 180, 202, 286, 573, 602, 690, 708, 713
Salih Faik, 4
Sâlim, 22, 73, 842
Sarıyerli Lutfî, 94
Saᶜdī, 699
Selmân, 217
Semûd, 176, 286
Seyyid ᶜAbdü'l-Hādī Ḥikmet Beg, 589
Simnân; Simnān, 90, 91, 308, 672, 673, 674, 676, 678, 681
Ṣubḥī Pāşā, 564
Sultan Abdülaziz, 7, 9, 95, 96
Sultan Ahmed, 73
Sulṭān Ḥamīd, 778, 783
Sultan Mahmûd, 73
Sulṭān Murād, 643, 645, 692
Süleyman; Süleymān, 22, 149, 174, 189, 190, 191, 204, 228, 255, 265, 267, 302, 433, 452, 494, 521, 522, 523, 528, 538, 540, 545, 551, 574, 581, 583, 602, 606, 607, 618, 622, 624, 631, 644, 647, 692, 693, 694, 704, 720, 729, 749, 750, 781, 836, 838, 843
Ş̈ureyyā, 407, 511, 617

Ş

Şâzelî, 249, 250
Şeddâd; Şeddād, 99, 154, 171, 198, 253, 254, 262, 263, 281, 282, 492, 708, 810
Şehnâme; Şehnāme, 264, 266, 280, 281, 616
Şeyh Galib, 3
Şeyh Küfevî Alî Vasfî; Şeyḫ Küfevī ᶜAlī Vaṣfī, 11, 46, 94, 744
Şeyh Murad; Şeyḫ Murād, 62, 74, 133, 586
Şeyḫ Ş̈āẕeli, 496
Şeyḫ-i Şanᶜān, 777
Şimr, 123, 200, 215, 216, 263, 491, 492, 553, 586, 598, 599
Şīrāzī, 700
Şîrîn; Şīrīn, 135, 249, 252, 268, 275, 277, 278, 279, 343, 359, 368, 409, 423, 439, 503, 505, 534, 591, 599, 669, 691, 696, 714, 764
Şīt, 602
Şükrî, 20, 25, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 94, 95
Şükrī, 57, 67, 508, 521, 554, 561, 562, 568, 569, 734
Şükrî-i Gülşânî; Şükrī-i Gülşânī, 20, 25, 67, 508

T Ṭ

Ṭaşcı Emin Usta, 567
Tevfik Efendi; Tevfīḳ Efendi, 51, 97, 747, 748
Tokatî Mustafa Ağa, 22

'U

ᶜUbeydu'llāh Cerrāḥī, 721

Ü

Ümit Burnu, II, IV, V, 6, 7, 8, 9, 14, 74, 93, 95, 298, 836, 844
Ümit Burnu Seyahatnamesi, II, 6, 8, 836

V

V. Murad, 63, 72, 86, 97, 410, 413
Vakanivüs Halil Nûrî Bey, 73
Vâmık, 279, 280
Vâmık u Azrâ, 279
Vasfî; Vaṣfī, 38, 46, 55, 57, 58, 93, 94, 95, 104, 139, 249, 529, 532, 533, 540, 541, 562, 563, 575, 582, 583, 584, 586, 587, 593, 617, 694, 696, 744, 746

Vasfî-i Şirvânî; Vaṣfî-i Şirvānī, 94, 617
Vâsıf, 3
Vesîm, 73

Y

Yaḥyā, 180, 573, 602
Yavuz Sultan Selim, 21
Yaᶜḳūb, 181, 578
Ye'cûc ve Me'cûc, 287
Yecüc ve Mecüc, 259, 315
Yezîd Yezīd, 198, 200, 214, 215, 216, 253, 254, 263, 264, 427, 491, 492, 553, 586, 599
Yūsuf, 181, 183, 184, 291, 458, 459, 505, 520, 578, 584, 619, 630, 641, 657, 677, 687, 693, 694, 711, 729, 742, 754, 761, 763, 774, 777

Z Ẕ

Zâl, 270, 271
Zāl, 207, 509, 527, 585
Zebûr, 189
Zekeriyyā, 180, 573
Zelīḫā, 634
Ẕi'l-Kifl, 602
Züleyha, 42, 182
Zülfikar; Zülfikâr, 213, 214, 240, 343, 424
Zülkarneyn, 256, 259, 842